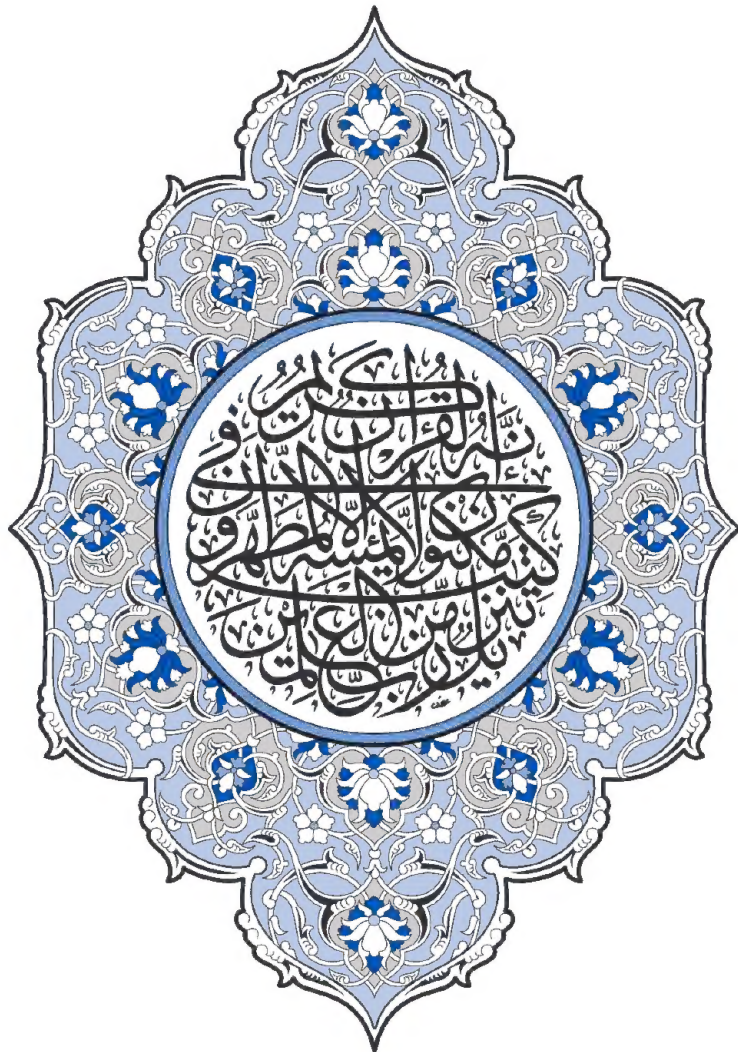

انْفِخْ نَبَاتَا الذِّكْرِ وَانَا لَمُحْفَظُونَ

د حرمینو شریفینو خادم او د سعودي عربستان پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
د قرآن کریم د معانیو ددی ژباړې د چاپ کولو په حکم مشرف شوي دي

تَمَّ بِهَا الْأَرْضُ بِأَعْيُنِنَا هَذِهِ التَّرْجُومَةُ لِلْعَنَانِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ
خَازِنَةُ الْحَرَمَيْنِ الشَّيْخَةِ رَافِدَةُ الْمَلِكِ سَلْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ آلِ سَعُودٍ
مَلِكِ الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ

وَقَفَّ لِلَّهِ تَعَالَى مِنْ خَادِمِ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ
الْمَلِكِ سَيِّدَمَانَ بَنِي عَبْدِ الْعَزِيزِ آلِ سَعُودٍ
وَلَا يَجُوزُ بَيْعُهُ
يُوزَعُ مَجَّانًا

تَرْجُمَةُ مَعَانِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ إِلَى لُغَةِ الْبَشْتُو

إعداد
هيئة من علماء أفغانستان

المجلد الأول
من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مُجِبَّعُ الْمَلِكِ فَهْدُ الطَّبَّاعِ عَنِ الْمُصَحِّفِ الشَّرِيفِ
بِالْمَدِينَةِ الْمَكُونَةِ

د قرآن کریم دا پښتو ترجمه او تفسیر
د خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
لخوا د الله تعالى د رضا لپاره وقف دی
خرخول يې منع دي
وپيا ویشل کيږي

په پښتو ژبه د قرآن کریم د معانیو ژباړه او تفسیر

تیاروونکی
د افغانستان د علماؤ علمي هیئت

لومړې ټوک
د سورة الفاتحة له پیل څخه د سورة الکهف تر پای پوری

په مدینه منوره کښی د قرآن کریم د چاپ لپاره د پاچاهد چاپخانه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ الدكتور
عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:
﴿... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾.
والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:
«خيركم من تعلم القرآن وعلمه».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود،
- حفظه الله -، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق
الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني
القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً
للبلأغ المأمور به في قوله ﷺ: «بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً».

وخدمةً لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة
أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ «تفسير كابلي»، وهي التي
أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من
الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبد الأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه
الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لنذكر أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة
التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في
فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كله من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية
بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطباعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللَّهُمَّ تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سريزه

د اسلامي چارو، دعوت او ارشاد وزير او په مدينه منوره كښى د قرآنكريم

د چاپ لپاره د پاچا فهد مركز د اعلى سرپرست عاليقدر شيخ داکتر

عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ ليکنه

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم: ﴿... فَدَجَّاءُ كُفْرًا مِنَ اللَّهِ نُورًا وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ المائدة: ١٥، يعنى بي شكه تاسو ته د الله تعالى لخوا رڼا او داسى كتاب راغلې دې چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح كونكې هم دې، يعنى قرآنكريم.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»، يعنى په تاسو كښى بهتر او غوره هغه څوك دې چه پخپله قرآنكريم زده كړي، او هم يي نورو ته وښايي... أما بعد: د سعودى عربستان پاچا خادم الحرمين الشريفين سلمان بن عبد العزيز آل سعود - حفظه الله - دهغه امر په اساس چه په قرآنكريم دي هر اړخيز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب كښى دى مسلمانانو ته قرآنكريم او د هغه د معانيو ترجمه او تفسير په بيلابيلو ژبو سره خپور او وروړول شوي.

همداراز د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت پدى باور دې چه د قرآنكريم د معانيو ترجمه او تفسير د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډير اهميت لري، تر څو چه غير عرب مسلمانان په قرآنكريم او د هغه په معنى او تفسير او په هغى كښى په رايرل شوو احكامو باندي په آسانۍ سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حكم عملي شي چه فرمايي: «بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً»، يعنى څما لخوا د دين احكام نورو خلكو ته ورسوى اكر كه يو آيت كريمه هم وي. نو په همدى خاطر د پښتنو او پښتو لوستونكو وروڼو سره د خواخوږۍ او د هغوى د خدمت لپاره په مدينه منوره كښى د قرآنكريم د چاپ لپاره د پاچا فهد د چاپونى مركز ډير په خوشحالى سره پښتنو او د پښتو ژبى لوستونكو وروڼو ته د قرآنكريم د معانيو دا ترجمه او تفسير وړاندى او (ډالۍ) كوي.

دا ترجمه او تفسير په اصل كښى په اردو ژبه ليكل شوي وو، او بيا د افغانستان د علماؤ د يو ټولې لخوا پښتو ژبى ته ژباړل شوې، چه په «كابلې» تفسير شهرت لري، او د «مجمع» لخوا د يو علمي هيئت (دكتور محمد بلال «امينى»، دكتور عبد السميع، او دكتور اسماعيل) لخوا د هغى مراجعه او نظر ثاني شوې دې.

د الله جل جلاله ډير شكر گزار يو چه ددي لوي كار د پوره كيدو توفيق يي راكړې، او د الله سبحانه وتعالى څخه اميد لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلى رضا لپاره وگړزوي، او ددي جوگه شي چه خلك ورڅخه استفاده وكړي. مونږ پوهيږو چه د قرآنكريم د معانيو ترجمه او ژباړه - كه هر څومره دقيقه هم وي - كله د هغو لويو معانيو ترجماني كولې شي كوم چه د قرآنكريم په الفاظو كښى نغښتى وي؛ ځكه دا ترجمه خو يواځى د هغو معانيو تعبير او ژباړه ده چه د مترجم او ژباړن علم د قرآنكريم په پوهه او فهم كښى ورته رسيدلې دې.

نو دا ترجمه او تفسير هم لكه د هر انساني او بشري عمل په خير د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دى كبله له هر محترم لوستونكي څخه هيله كوو چه كه پدي ترجمه كښى ورته كومه خطا كمې او يا هم زياتې په مخه ورشي، نو په نبوي مدينه كښى د قرآنكريم د چاپ مركز «مجمع الملك فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونكو چاپونو كښى ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالى، والله الموفق وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

د قرآنکریم د ترجمی او تفسیر په هکله لنډه معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چې حروف او معاني يې په خپل پیغمبر محمد ﷺ باندې رالېږلي دي، داسې پیغمبر چې د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زیږې ورکونکې او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه وروړونکې دې، چې د الله تعالی په امر باندې دالله تعالی دین ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکې خیراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کېښی دقرآنکریم او دهغه د پیغام لنډه پیژندنه د لوستونکو مخی ته وړاندی کوو:

د قرآنکریم پیژندنه:

لومړې: د قرآنکریم پیژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بیان:

قرآنکریم د الله جل جلاله هغه کلام دې چې پخپل پیغمبر محمد ﷺ يې نازل کړې دې، او دقرآنکریم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحیې په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکریمونو کې لیکل شوې دې، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پوری رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل يې عبادت گرزول شوې، او په لمونځونو کې لوستل يې هم متعین دې.

او دا ډول وحیې چې الله سبحانه و تعالی په محمد ﷺ باندې نازلې کړې ده، الله جل جلاله په قرآنکریم باندې نومولی ده، لکه چې فرمایي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ۲۳، يعني بیشکه مونږ په تا باندې - اې محمد - قرآنکریم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت رالېږلي دي؛ ځکه د قرآنکریم شان دا دې چې ولوستل شي، تلاوت يې وشي او مهمل پرېښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ویلي دي، لکه چې فرمایي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ۱۰۵، يعني الله عز وجل فرمایي: بیشکه لېږلي مو دي تا ته - اې محمد ﷺ - دا کتاب - قرآنکریم - په حقه؛ نو کتاب ورته ځکه ویل شوې چې د قرآنکریم شان دا دې چې ولیکل شي، او مهمل پرېښودل شي، تر څو له ضایع کیدو څخه وژغورل شي.

همدارنگه الله تعالی د قرآنکریم مختلف صفتونه بیان کړي دي، لکه:

«فرقان» یعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بیانوونکې.

«ذکر» یعنی: پند او نصیحت.

«هُدًى» یعنی: پخپله هدایت، او هم هدایت کوونکې.

«نور» یعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» یعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتیا او شفا ده.

«حکیم» یعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» یعنی: د وعظ او نصیحت کتاب.

او همداسې نور ډیر صفتونه چې د قرآن کریم په لوي شان او دهغه درسات په کمال باندي دلالت کوي، الله تعالی پخپل قرآن کریم کښی یاد کړي دي.

قرآن کریم ته «مُصْحَف» ځکه ویل کیږي چې د «مصحف» کلمه له هغه صحیفو څخه اخستل شوی ده چې قرآن کریم به ورباندي لیکل کیدلو.

او د «مصحف» نوم د صحابه کرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه لیکل شوي کتاب باندي ایښودل شوي چې قرآن کریم پکښی لیکل شوي دي.

قرآن کریم د الله جل جلاله لخوا هغه وحیی ده چې جبریل علیه السلام د الله تعالی لخوا زمونږ د پیغمبر محمد ﷺ په زړه باندي نازل کړې دي، لکه چې الله جل جلاله فرمائي: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُ لَكَلِمَ عَزِيزٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲-۱۹۵.

ترجمه: بیشکه ددی قرآن کریم نازلیدل د عالمیانو د پالونکي لخوا شوي دي، او راوړونکې یې جبریل امین علیه السلام دي، او نازل کړې یې دي ستا پر زړه - اوی محمد ﷺ - ددی لپاره چې ته د الله سبحانه و تعالی له عذابونو څخه د وروونکو له جملی ځینی شی، او دا قرآن کریم په واضحه عربي ژبه باندي دي.

او زمونږ خوږ پیغمبر محمد ﷺ له نورو پیغمبرانو علیهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا کوم شی نه دي راوړي؛ ځکه دده وروڼو مخکنیو پیغمبرانو علیهم الصلاة والسلام ته به هم جبریل علیه السلام له الله تعالی څخه وحیی راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددی لوي امانت د اداء لپاره هغه څوک غوره کوي چې ورته خوښه یې شي، الله سبحانه و تعالی فرمائي: ﴿أَنَّهُ يُصْطَفَى مِنَ الْمَلَايِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه و تعالی غوره کوي له فرښتونو رسولان، او هم یې غوره کوي - پیغمبران - له انسانانو څخه، بیشکه الله جل جلاله اوریدونکې او لیدونکې دي.

او الله عز وجل هغه څوک ډیر ښه پېژني چې د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه څوک چې ددی امانت لپاره صالح نه وي؛ ځکه دا ټول خلک د الله تعالی مخلوق دي، او هم هغه یې ښه پېژني، الله سبحانه و تعالی فرمائي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پیدا کوي هغه څه چې وي غواړي، او غوره کوي هغه څوک چې وي غواړي.

دوهم: د قرآن کریم نزول:

په پیغمبر محمد ﷺ باندي د وحیی نزول د دوشنبی په ورځ د رمضان د میاشتی په اوولسم تاریخ، شپږ سوه لسم میلادي کال باندي په غار حراء کښی شروع شو، چې حراء دمکی مکرمی له غرونو څخه یو غر دي، کله چې جبریل علیه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آیاتونه یې ورباندي نازل کړل چې: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱-۵.

ترجمه: ولوله! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه يي پيدا کړي دي، او انسان يي له يوي ټوټې ويني څخه پيدا کړې دي، ولوله، او ستا رب او پالونکي ډير عزتمند او د مهرباني خاوند دي، هغه الله چه نبودنه يي کړی ده په قلم باندې، او انسان ته يي هغه څه نبودلي دي، چه مخکې له دي څخه پري نه پوهيده. او د قرآن کریم همدا آياتونه لومړني آياتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندې نازل شوي دي.

بيا پيغمبر ﷺ له دغه آيتونو سره خپل کور ته په داسې حال کښی لاړ چه زړه يي له ويري څخه ريږده، او خپله قصه يي خپلې بي بي أم المؤمنين خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته يي وويل: «بي شکه چه زه خو پخپل ځان باندې ووريدم».

هغی ورته وويل: «هيڅکله داسې نه ده، ته مه ويرېره، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دی په الله تعالى قسم وي چه الله تعالى هيڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالی، او له هغوي سره نيکي او ښيگړه کوی، او په خبرو کښی رښتيا وايي، او ټپ شوی او کمزوری له ځان سره په سورلی سورو، او ميلمنو ته ميلستيا ورکوي، او په هر ډول پيښو کښی له خلکو سره مرسته او کومک کوی». بيا يي هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه يو عالم او هوشيار سړی وو، نو خديجی رضي الله عنها ورته وويل: «أی کا کا! ته خو دي ددي وراره قصه واوره» چه دې څه وايي؟

کله چه پيغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه يي ليدلي وو ورته يي وويل، ورقة بن نوفل ورته وويل: «همدا ناموس يعنی جبريل عليه السلام همغه پرښته ده چه موسی عليه السلام ته يي هم وحی راوړی وه، اي ارمان چه زه په هغه وخت کښی يو تکړه ځوان واي، او ارمان چه زه په هغه وخت کښی ژوندې واي کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» يعنی ما به ستا مرسته او کومک کړې وو. نو رسول الله ﷺ ورته وويل: (آيا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وويل: «هو، هيچا دغه ستا په خير دين نه دې راوړې مگر له هغه سره دښمني شوی ده، او که زه هغه وخت ته ورسيدم چه ته پکښی ددغه دين اعلان کوی نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بيا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآن کریم په رسول الله ﷺ باندې ټول يو ځل نه دې نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام باندې ټول يو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآن کریم د درويشتو کلنو په زمانه کښی لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دي، کله به پوره سورت نازلیده، او کله به د کوم سورت يو څو آياتونه نازلیدل.

د قرآن کریم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازلیدو کښی حکمت دا وو چه د خوږ پيغمبر محمد ﷺ زړه ورباندې کلک او قوي شي، او کله چه جبريل عليه السلام ورته وحی راوړي نو ده ته ورباندی قوت حاصلیږي او ملايي پری کلکيږي؛ تر څو د پيغمبري په لمړنيو شیبو کښی د مشرکانو د سرغړونی او سر تمبګی، او دهغوي ددي دين سره ددښمنی په مقابل کښی ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ٣٢.

ترجمه: او وايي کافران چه: ولی نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندي قرآنکریم ټول يو ځلی؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل کړې مو دې دا قرآنکریم لږ لږ ددي لپاره چه قوي کړو پدي قرآنکریم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنی سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنکریم پر تا باندي لږ لږ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنکریم په لږ لږ نزول کښی یوه بله تربوي او روزنیزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنکریم په زده کړه او د هغه د احکامو په پوهیدو کښی په تدریجي شکل سره اشنا شي، چه پدي توګه د هغی زده کول په هغی باندي په عمل کولو کښی وار او تدرج وکړې شي؛ ترڅو د هغی زده کول او پری پوهیدل، او هم په هغی باندي د کفر او شرک له تیارو څخه د ایمان او توحید رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دریم: د قرآنکریم تدوین او لیکنه:

د نصوصو د حفظ او ساتني تر ټولو ښه وسیله د هغه لیکل دي، او هغه نص او خبره چه ونه لیکل شي د هیریدو امکان او احتمال یی ډیر وي، او هر کله چه قرآنکریم د قیامته پوری د خلکو د هدایت او لارښوونی لپاره نازل شوې وو، نو ډیر ضروري او اړین وو چه ولیکل شي.

نو ځکه خو قرآنکریم د پیغمبر محمد ﷺ له ځانګړې اهتمام څخه برخمن وو، پدي غرض یی خپلو ځینو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته - چه لیک لوست یی زده وو- امر کړې وو چه قرآنکریم ولیکي، او هغوي یی د قرآنکریم لپاره خپل کاتبان او لیکوالان ټاکلي وو، چه په هغوی کښی ډیر مشهور زید بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به کله د قرآنکریم وحی راغله، نو لومړې به یی هغه پخپله حفظ کولو، او بیا به یی دغه وحی یو کاتب او لیکوال صحابي باندي ولوستلو چه ویی لیکي، او ویل به یی: (ضعوا هذه الآيات في السورة التي يذكر فيها كذا وكذا).

یعنی دا آیاتونه په هغه سورت کښی کېږدی چه فلانی فلانی شي یادونه پکښی شوی ده.

نو هغوی ته به یی ددغه آیاتونو لپاره همغه ټاکلې سورت او دهغو ځای ورپه ګوته کړ، او امر به یی وکړ چه دغه آیاتونه پکښی ولیکل شي، بیا به یی د هغه نازل شوي قرآنکریم په هکله خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته امر وکړ چه په دغو آیاتونو ځان پوهه کړي، او هم دغه آیاتونه حفظاً له یادو زده کړي، او په همدې توګه ټول قرآنکریم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند کښی په ټوټو او څرمنو کښی ولیکل شو.

او جبریل علیه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر کال یو ځل قرآنکریم اړولو، او په هغه کال چه رسول الله ﷺ وفات کیدلو دوه ځلی یی ورسره واپړولو، او دا اړول د سورتونو او آیاتونو په همدی ترتیب سره وو چه اوس په مصاحفو کښی لیکل شوې دې، او د مسلمانانو په لاس کښی وجود لري؛ تر څو د الله تعالی هغه وینا رښتینی او محققه شي چه فرمایي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾ * فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَتَّبِعُ قُرْآنَهُ﴾
القیامة: ۱۷-۱۸.

ترجمه: بیشکه پر مونږ باندې راجمع کول او راټولول ددې قرآنکریم دې په سینه ستا کښې، او لوستل ددې قرآنکریم دې پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکریم په ژبه د ملائکو، نو ته یې متابعت وکړه ددغه لوستلو، یعنی غوږ ورته نیسه.

همدارنگه الله سبحانه و تعالی فرمایلي دي: ﴿سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنسَى﴾ (الأعلى: ٦).

ترجمه: زړ دې چه مونږ به ولولو پر تا باندې قرآنکریم په ژبه د جبریل اې محمد ﷺ نو بیا به یې ته نه هیروی.

خلورم: په صحیفو او ورقو کښې د قرآنکریم راجمع کول او راټولول:

د رسول الله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خلیفه ابوبکر الصديق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکریم په منظمو او مرتبو صحیفو کښې راټول شي؛ ځکه که د قرآنکریم حافظان وفات شي او یا هم هغه ټوټې او څرمنې چه قرآنکریم ورباندې لیکل شوې دي، تلف شي، نو چه دقرآنکریم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددې کار مشري د وحیی پخواني کاتب او لیکوال زید بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخستله.

او کله چه قرآنکریم راټول شو، او د هغې دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تاکید وشو چه دا لیکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښې لیکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په یادو یاد کړې وو، بیا نو دغه مصحف د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بیا ددوهم خلیفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنین حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښې وساتل شو. او کله چه د اسلام مقدس دین په نړۍ کښې خپور شو، او مسلمانان دی ته اړ شول چه له دوي سره دی لیکل شوي قرآن کریمونه وي چه په هغو کښې قرآنکریم لولي، نو ځینی صحابه کرامو رضي الله عنهم دریم خلیفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره یو مصحف ولیکل شي، او په هغې باندې ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدې نسخې په توگه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه یو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکریم له حافظانو څخه وو، او لیکل یې هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښې هم زید بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دی کار کښې ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحیفو باندې وي چه د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په وخت کښې پکښې قرآنکریم لیکل شوې وو، نو هغوی دغه ټولې صحیفې په یو مصحف کښې راټولې کړې، او له هغې څخه یې څو نسخې ولیکلې، او هر یو لوي اسلامي ښار ته تری یوه یوه نسخه ولیږل شوه، او بیا یې نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغې معتمدې نسخې څخه ځانته نور مصاحف ولیکي.

اوس په نړۍ کښې ټول مصحفونه - هغه که خطي نسخې وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي - ددې ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې لیکل شوي او

بيا نورو غټو غټو اسلامي ښارونو ته لېږل شوي دي، او ټول له هغو سره يو شان دي، او له هغو سره هېڅ اختلاف - په نص او ترتيب کښی - نلري.

او تر نن ورځې همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شريف په چاپولو ډير ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسايلو او نوي ټکنالوژي سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوشن کوي چه دقرآنکریم د نص ضبط په ډيره ښه اعلي درجي سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي وليکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښی ليکل شوې وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پيژندل کيږي.

په نوي مدينه کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د ملک فهد مرکز هم ددغی لړۍ يوه ښکاره ښه ده، چه په قرآنکریم او دهغی په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډير زيات اهتمام او حرص ښکارندوي دي، چه دوي خپل نهايي کوشن او زيار باسي چه په ډير ښه ډول د قرآنکریم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آسانی سره وکولې شي چه قرآنکریم ورته په ډير ښايسته چاپ، مزیدار شکل، ښه تجليد او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شريف ترتيب او تقسيم:

قرآنکریم د «الفاتحة» په سورت باندي شروع کيږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسيږي، او ټول سورتونه يي (۱۱۴) يو سل او څوارلس دي، او دا ترتيب يي توقيفي دي، يعنی له رسول الله ﷺ څخه راټول شوي دي، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتيب باندي مرتب نه دي؛ ځکه په نزول کښی لومړنې سورت د «العلق» سورت دي، او هغه په مصحف کښی (۹۶)م سورت دي، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آياتونو او سورت ترتيب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پيژندلو، کله چه به هغه ﷺ قرآنکریم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) ديرش پارو ته ويشل شوي دي، او هره پاره يي دوه (نصفونو، نيمو) او څلورو پاوونو ته ويشل شوي ده، او دا تقسيم اکثري د علماوو د اجتهاد په اساس دي، او غرض يي دا دي چه د قرآنکریم لوستل ورته پدی شکل آسان وگرزي، او په تلاوت او حفظ کښی مسلمانان وکولې شي اندازه يي کړي، او په آسانه يي اندازه وپيژني.

شپږم: د قرآنکریم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکریم په زده کولو او دهغی د نص په حفظ کولو او دهغی په تلاوت او لوستلو باندي ډير سخت اهتمام کړې دي، تر څو هغه شان يي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوې دي، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاريانو او حافظانو دغه قرآنکریم - هغه شان چه يي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو - خپلو شاگردانو تابعينو ته ورزده کړ، تر څو دقرآنکریم نص يي ورته ضبط کړ، او په هر آيت کریمه کښی به يي ودرول تر څو په معنا يي ښه پوهه شي، چه په دي توگه تابعين رحمهم الله په قرآنکریم ښه پوهه شول، او هم يي پری عمل کول زده کړل.

بيا د تابعينو حافظانو او دقرآنکریم متخصصينو علماو د قرآنکریم د لوست او لولولو لپاره مدرسی جوړې کړې، او په هغه طريقه به يي خپلو شاگردانو ته قرآنکریم ورزده کولو کومه طريقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړې وه، لکه په مختلفو وجوه سره دقرآنکریم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آیاتونو ترتیب، د قراءت اتقان او دترتیل کیفیت، نو پدې ډول هماغه شان چه دوي قرآنکریم زده کړې وو، هماغه طریقه مسلسل پاتې شوه، چه قرآنکریم لفظ او معاني زده کړي، او الفاظ يې حفظاً یاد کړي، او په هماغه ډول لوستل کړي، او هر زده کونکې يې له خپل شیخ او معلم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصیحه ژبه ترو تازه - لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې وو - زده کوي.

قرآنکریم په بیلا بیلو قراءتونو باندې لوستل کړي، چه په حقیقت کښې دا د قرآنکریم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طریقې څرنګوالي ښايي.

او دا قراءتونه هم تابعینو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاریانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته يې په دغه قراءتونو باندې د قرآنکریم د لوستلو اجازه هم ورکړې وه.

له دغه قراءتونو څخه په دې وخت کښې ډیر مشهور يې:

۱/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سلیمان رحمه الله يې روایت کوي.

۲/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد عثمان بن سعید یی - چه د «ورش» په لقب شهرت لري - روایت کوي.

او له دوي څخه یو ددوري رحمه الله روایت دې چه له عمرو البصري رحمه الله څخه يې نقل کوي، او همدا شان د قالون روایت چه له نافع رحمه الله څخه يې نقل کوي.

اووم: د قرآنکریم تفسیر:

د قرآنکریم د تفسیر معنی: یعنی د هغی د معانی وضاحت او بیان، او دیو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوریدونکې دهغه په معانیو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکریم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکریم د معانیو په فهم او تدبر کښې سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوشښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿كَتَبْنَا إِلَيْكَ مَبْرُكًا لِّبَيِّنَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا تِلْكَ الْقُرْآنَ فِي الْأَنْبَاءِ﴾ ص: ۲۹.

یعنی الله تعالی فرمایي: دا قرآنکریم داسی کتاب دې چه مونږ تاته - اي محمد ﷺ - در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددې لپاره مو درلېږلې دې چه دا خلک يې په آیاتونو کښې سوچ تدبر او فکر وکړي، او بل ددې لپاره چه عقلمند خلک ورڅخه پند او نصیحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهیدل او په هغه کښې سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آیت کریمه په معنی کښې اشکال پیدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسیر او توضیح کوله، خو لدې کبله چه هغوی په هغه وخت کښې په لغت عربي کښې ښه مهارت لرلو، او قرآنکریم هم د هغوی په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکریم د ډیرو آیاتونو د تفسیر له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډیر څه هغوی ته معلوم

او ورځرگند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تيره شوه، او د نبوت د زماني نه خلک لری شول، نو هغومره د خلکو تفسیر ته ضرورت زیات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکریم د آیاتونو په تفسیر کښی له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاگردانو تابعینو څخه رانقل شوي دي د علم تفسیر لومړنی اساس تشکیلوي، چه هغی ته د علم تفسیر په اصطلاح کښی تفسیر بالمأثور وایي، کوم چه د قرآنکریم په فهم او پوهه کښی ډیره مهمه وسیله ګڼل کیږي.

ځکه دا ډول روایات مونږ ته د قرآنکریم په هکله د لومړنیو پیړیو فهم او پوهه څرګندوي؛ ځکه هغه پخوانی پیړی د قرآنکریم په فهم او د الله تعالی او در رسول الله ﷺ په مراد باندې تر نورو ښه پوهیدل؛ پدې سبب چه یو خو هغوئ په لغت عربي کښی ډیره پوهه لرله، او بل دا چه دوی هغه واقعات پخپله پخپلو سترگو لیدلي وو د کومو د حکم د بیان لپاره چه دغه آیاتونه نازل شوي وو.

۱/ د تفسیر انواع او ډولونه:

د علم تفسیر د علماو نظرونه د علمي اهتمام په سبب بیلابیل دي، لدې کبله مختلف ډول تفسیرونه لیکل شوي دي، چه ځیني یې د قرآنکریم په لغوي اړخ زیات اهتمام کوي، ځیني نور یې بیا په قرآنکریم کښی د فقهې احکامو اړخ زیات څیړي، او ځیني نور یې نور اړخونه څیړي، لکه: تاریخي، عقلي او سلوکي او داسی نور اړخونه، نو لدې کبله علماء تفسیرونه دوه ډولو ته ویشي:

لومړی: تفسیر بالمأثور: او دا هغه تفسیر دې چه د آیت کریمه تفسیر په هغو روایاتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ یا صحابه کرامو رضي الله عنهم او یا د تابعینو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسیر بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسیر دې چه په قرآنکریم کښی له فکر، تدبیر او اجتهاد په وسیله وي، او په صحیح علمي اصولو باندې ولاړ وي.

۲/ د تفسیر ښه طریقه او د هغی قواعد او ضوابط:

د تفسیر په تیرو یادو شوو ډولونو کښی تفسیر بالمأثور لمړیتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسیر دې چه له رسول الله ﷺ یا صحابه کرامو رضي الله عنهم او یا هم له تابعینو رحمهم الله څخه رانقل شوې وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهیږي، او کله چه د قرآنکریم د آیاتونو تفسیر لازیات وضاحت او بیان ته حاجتمند شي، او په تفسیر بالمأثور کښی دغه مقصد نه وي اداء شوې، نو یو مفسر باندی لازم دي چه لاندیني قواعد او ضوابط په نظر کښی ونیسي:

۱/ د آیاتونو د تفسیر په وخت کښی د هغه څه مراعات کول چه په تفسیر بالمأثور کښی ثابت وي، نو داسی تفسیر دی نکوي چه د تفسیر بالمأثور سره ټکر ولري.

۲/ تفسیر باید د شریعت له هغه عامو اصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکریم په نورو آیاتونو کښی راغلي وي، او یا هم د پیغمبر ﷺ په صحیحو سنتو کښی بیان شوي وي، نو یو مفسر باید پخپل تفسیر کښی داسی څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو اصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینی نورو تفسیر او توضیح کوي، خو دغه آیاتو پخپل منع کښی سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنگه نبوي سنت هم د هغه څه توضیح او بیان کوي چه په قرآنکریم کښی په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغی معارضه کوي.

۳/ مفسر باید د لغت عربي قواعدو باندې پوره علم ولري، لکه دالفاظو دلاتونه، د جملو ترکیب، د یو لفظ یا دجملې استعمال او په هر ځای کېنې د هغې مقصود او معنی؛ ځکه قرآنکریم په عربي ژبه نازل شوې دې، نو باید د عربي ژبې د قواعدو په رڼا کېنې تفسیر او توضیح شي.

۴/ اړینه او ضروري ده چه دمتشابهاتو آیاتونو تفسیر دمحکمو آیاتونو په رڼا کېنې وشي؛ ځکه د قرآنکریم ځینې آیاتونه د ځینو نورو تفسیر او توضیح کوي، او د قرآنکریم اکثر آیاتونه محکم او د معانیو په لحاظ واضحه او څرگند دي، خو ځینې آیاتونه یې متشابه دي، چه معاني یا دلالت یې ښه واضح نه وي، کله کله په ځینو لوستونکو باندې د هغې تفسیر ګرانېږي، نو کله چه د دغه متشابه آیاتونو تفسیر په نورو محکمو آیاتونو سره وشي، نو معنا یې ښه واضحه کېږي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دې چه نازل کړې یې دې پر تاباندې کتاب(قرآن)، چه ځینې له دغه قرآنکریم څخه محکم آیاتونه دي، چه معاني یې ښکاره دي، دا محکم آیاتونه د کتاب (قرآن) اصل دي، او ځینې نور آیاتونه یې متشابهات دي، چه معاني یې ښه واضحه او ښکاره نه دي، نو هغه کسان چه دهغوي په زړونو کېنې کوږوالې وي، نو هغوي ورپسې کېږي په هغو آیاتونو پسې چه هغه متشابهات وي، او معاني یې ښه واضح نه وي له دي قرآنکریم څخه؛ لپاره د فتنې لټولو، او دهغې د حقیقي معنی پیژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آیت تأویل او تفسیر د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقیقي معنی ددی متشابهاتو باندې بل څوک نه پوهېږي پرته له الله تعالی او راسخینو علماو څخه، هغوی وايي: مونږ ایمان راې دې په دی قرآنکریم چه هغه محکم وي او که متشابه؛ ځکه ټول زمونږ د رب له لوری رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندې د کوني آیاتونو د تفسیر په مهال استثناس کولې شي، خو مفسر باید ددغه شان علمي نظریاتو د قرآنکریم په تفسیر کېنې له ننباسلو څخه اجتناب وکړي او له دغه کار څخه ځان وساتي، تر څو د قرآنکریم په تفسیر کېنې هغه څه ونه ویل شي چه قرآنکریم هغې ته هیڅ تعرض نه وي کړې.

۶/ مفسر ته اړینه او ورباندې لازمي ده چه ډیر احتیاط وکړي او ځان له هغو فاسدو تاویلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د کلام معاني له هغو شرعي معانیو څخه لری باسي چه زمونږ پاک شریعت راوړي دي، او یا یې د عربي ژبې له قواعدو څخه وباسي، او په دي کېنې دده نیت ته اعتبار نشته، چه دده نیت ددغه آیتونو تحریف او له خپلې صحیح معنی څخه بلې معنا ته اړول وي، او که دغه نیت یې نه وي، خو سبب یې د عربي قواعدو او دلاتونو او د استعمال په وجوهو باندې د ناپوهی له کبله وي، او یا هم د هغه فاسدو معانیو له کبله وي چه مفسر یې توهم کوي، او په حقیقت کېنې د الله کلام له هغې څخه منزله او پاک وي.

اتم: دقرآنکریم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح کېنې هغه صفت دې چه د یو کار کولو یا رأي یا تدبیر کېنې له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه يوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرينو کښې يې اطلاق د پيغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آيتونو، او براهينو باندې کيږي، په قرآنکريم کښې دا لفظ ددې معنی لپاره نه دې استعمال شوې، بلکه ددې معنی لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لکه «آية»، «برهان» او داسې نور.

او قرآنکريم د الله جل جلاله کلام دې، په معانيو کښې يې داسې کمال، او په آيتونو، کلماتو او الفاظو کښې يې داسې کمال جمال او شايست دې چې مخلوقات له دغسې آيتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿الرَّكِبُ الْحَكِيمُ إِنَّهُ تُوفِّصَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ هود: ۱.

ترجمه: قرآنکريم يو داسې کتاب دې چې محکم کړې شوي دي آياتونه يې، بيا په تفصيل سره بيان شوي دي دغه آياتونه، (او رالېږل شوي دي دا قرآنکريم) له طرفه دهغه الله تعالى چې ډير د حکمت خاوند دې، او ډير ښه خبردار دې.

مشرکانو ډير کوشنونه کړي دي چې د قرآنکريم د مصدر په هکله خلکو ته شکونه پيدا کړي، او په دې لاره کښې يې ډير دروغ جوړ کړي دي، او شبهات يې راپارولي او خورۍ کړي دي.

نو ددوی په مقابل کښې الله سبحانه و تعالى داسې آياتونه نازل کړل چې دغه مخالفينو ته چيلنج ورکوي چې که دوي کولې شي نو ددې قرآنکريم په څير دي يو کتاب جوړ کړي، يا دي ددې په شان لس سورتونه راوړي، که دا هم نشي کولې نو يو سورت دي راوړي، که چيرې دوي پخپلو دعوو کښې رښتيني وي، خو دوی ددې ټولو څخه عاجز او کمزوري شول، او پدې قانع شول چې قرآنکريم که څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څير کتاب جوړول ممکن کار نه دې، الله تعالى فرمايي: ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَفَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ يونس: ۳۸.

ترجمه: آيا وايي دوي چې (محمد) له ځانه جوړ کړې دې دغه (قرآن)، ووايه (ای محمد دوي ته): چې نو راوړۍ يو سورت په شان دده (په اعجاز کښې)، او راوېولی تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کيږي (دی معارضی ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله تعالى څخه که يې تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوا د افتراء کښې).

بيا قرآنکريم يو ډاگيزه اعلان وکړ او دا خبره يې ورسره زمزمه کړه چې بشر خو لا څه چې پيريان هم د قرآنکريم په شان د کوم کتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلکه که دا انسانان او پيريان سره راټول شي او يو له بله سره مرسته هم وکړي، نو دا کار نشي کولې، الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿قُلْ لَكُمْ اجْتَمَعَتِ الْأَنْسُ وَالْإِنْسُ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ بنی اسرائیل: ۸۸.

ترجمه: اي پيغمبره! ته خلکو ته ووايه: کچيری انسانان او پيريان په دې خبره سره راټول شي چې ددې قرآنکريم په څير يو کتاب راوړي او جوړ يې کړي، نو هيڅکله يې نشي جوړولې، اګر که ددوي ځينی له ځينی نورو سره کومکيان او ملاتړي هم شي.

او قرآنکريم ځکه معجز دې چې د الله تعالى کلام دې، او د مخلوق کلام له هغه سره هيڅ مشابهت او يو رنگوالي نلري، بلکه دا قرآنکريم د لغت، کلماتو، آياتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بياني صورتونو، او په دې کښې د پخوانيو او روستنيو اخبارو او رښتينو قصصو او حکاياتو، او احکامو او

تشریعاتو، او د نفسي او وجداني تأثیر، او علمي حقایقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت یوه معجزه او نښه ده.

او قرآن کریم خومره د طبیعي علومو علماء، د فلکیاتو، ژویو او طب او داسی نورو علماء او متخصصین په دهشت او حیرانتیا کښی اچولي دي؛ ځکه قرآن کریم د علمي حقایقو او هغه کوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پکښی مشغول وي په داسی دقیق علمی عباراتو بحث او خبری کوي چه د چا په خیال کښي نه راځي چه له داسی امي شخصیت څخه دي صادر شي پخپله هم په یوه امي امت کښي لوي شوې وي، او په یو داسی عالم کښی پاتی شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هیڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه یو شمیر خلکو چه پکښی سوچ او فکر وکړ نو مسلمانان شول؛ ځکه هغوي پدي پوهه شول چه هغه څه چه قرآن کریم کښي راغلي دي ممکن نه ده چه هغه دي د بشر کلام وي، بلکه هغه د بشر د خالق، او ددي ټول کون د خالق او پیدا کوونکي کلام دي.

په قرآن کریم کښي خومره ډیر دلایل دي چه هغه په دي خبره دلالت کوي چه الله تعالی په ربوبیت، الوهیت او اسماء و صفاتو کښی یو لا شریک له دي، چه خومره نا آشنا او غیر مسبوق کون يي پیدا کړي دي، الله تعالی فرمايي: ﴿سُبْحٰنَهُمُ الْاِلٰهَآءُ فِي الْاَفَاقِ وَفِيْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَبْکِنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَّلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنْ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حَم السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دي چه وبه ښایو دوی ته خپل دلایل د اسمانونو او ځمکی په اطرافو او څنډو کښی، او ددوي په ځانونو کښي به يي هم ورته وښایو، تردی چه دوي ته ښه واضحه او څرگنده شي چه دقرآن کریم حق او رښتیني دي، آیا ستار رب او پالونکي (الله تعالی) کافی او بس نه دي چه هغه په هر څه باندي گواه او شاهد دي؟.

نهم: د قرآن کریم د معانیو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دی ته وایي چه یو کلام او خبره د یوی ژبی څخه بلی ژبی ته وژباړل شي، او هیڅ ترجمه له مشکلاتو څخه خالي نه وي؛ ځکه د یو کلام لغوي صیغت او جوړښت د یو نص له مکوناتو څخه مهم عنصر دي، او کله کله بیا د یو نص په ژباړه کښی همغه لغوي صیغت ساتنه گرانه وي، اګر که دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو يي صیغت او تألیف کړي وي.

نو که دغه ژباړه د قرآن کریم د نصوصو وي نو دا گرانوالی نور هم زیاتیري؛ ځکه قرآن کریم د الله سبحانه و تعالی کلام دي، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دي، چه لفظ او معنا دواړه يي د الله تعالی لخوا د وحی په واسطه راغلي دي، او د یو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وکړي چه هغه د قرآن کریم په ټولو پوره معانیو باندي احاطه کړی ده، او یا دا چه ژباړن کولې شي چه د قرآنی نص او الفاظو دوباره صیغت او جوړونه په هغه طریقه کولې شي په کومه طریقه چه هغه الله تعالی په عربي ژبه رالېږلي دي.

نو سره له دی چه د قرآن کریم ترجمه او ژباړنه یو ډیر گران کار دی، خو سره له دی هم د مسلمانانو علماء په دی خبره ډیر تاکید کوي چه د نړی ټولو خلکو ته - چه هغوي په هره ژبه خبری کوي - د قرآن کریم او په هغی کښی د راغلو پیغامونو رسول هم یو ډیر ضروري کار دي، او دا کار پرته له دي چه دقرآن کریم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طریقه سر ته نه رسیږي.

او نورو ژبو ته د قرآن کریم ژباړه په څو ډوله ده:

۱/ دا چه د قرآن کریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعنی یواځی د قرآن کریم د الفاظو معانی بلی ژبی ته وژباړل شي.

۲/ دا چه د ترجمی او ژباړی برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسی وي لکه چه له عربي ژبی پرته پر بله ژبه د قرآن کریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآن کریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآن کریم د آیاتونو په معانیو باندی ښه احاطه هم ولري، خو سره له دي ټولو دغه ترجمی او ژباړی ته قرآن نه ویل کیږي، ددی خبری لاملونه دوه دي:

لومړې دا چه قرآن کریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوې دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښی دې، نو ددی د آیاتونو په بله ژبه صیانت او تألیف ددي لپاره کافي ده چه دغه ترجمی ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

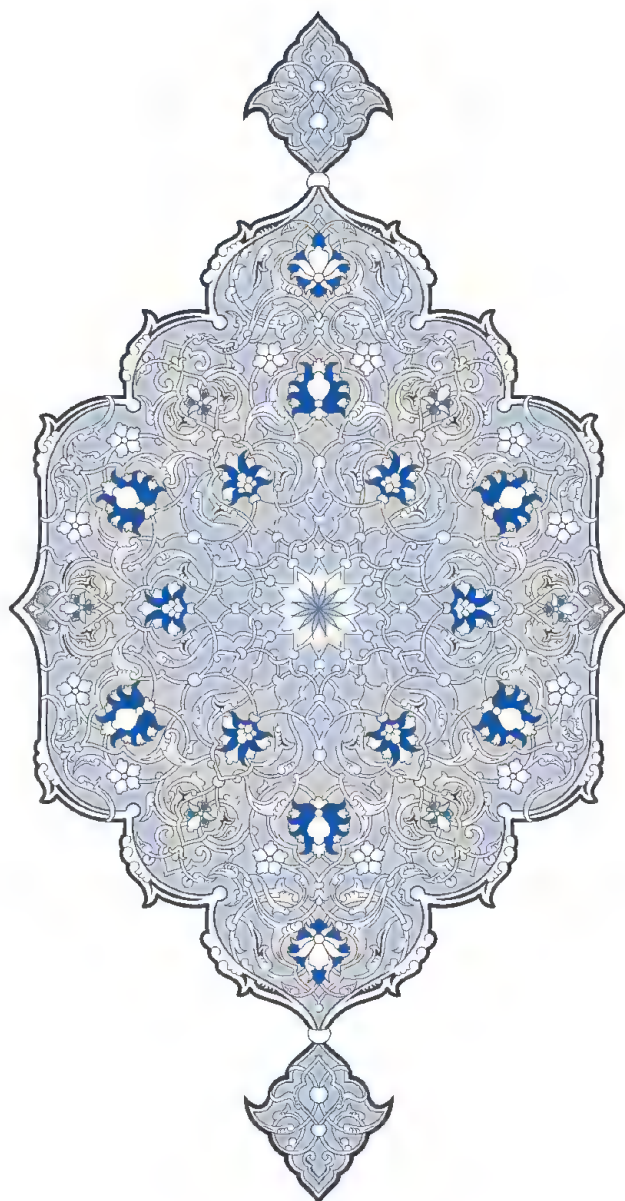
دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن له هغه فهم او پوهی څخه تعبیر دې چه دې یي د قرآن کریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنګه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنګه د قرآن کریم د معانیو ترجمی او ژباړی ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددی لپاره چه د قرآن کریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوی ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآن کریم د معانیو د بیان لپاره ایښي دي په دغه ترجمه او ژباړه کښی موجود وي.

او په عین وخت کښی مترجم او ژباړن له دي څخه ځان وساتي چه د قرآن کریم د ترجمی په وسیله خلکو کښی غلطی او محرفی معناګانی خپری کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندی مشتمله وي چه د مسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښی سپکاوي او بد وضعیتي وي، او دا داسی څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښی شته کومی چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوی دي، دوي په اصل کښی فاسدی عقیددی لري، چه له دی کبله کوشش کوي ددی عظیم اسلام ښی او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیددی او غوره شریعت کښی طعن ته لار پیدا کړي.

له همدی کبله د قرآن کریم د چاپولو لپاره دملک فهد مرکز د قرآن کریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخستله، ترڅو وکولاي شي د قرآن کریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته – چه په عربي ژبه نه پوهیږي، – په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصحابه أجمعين، والتابعين ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

اول جزء اول منزل

«د» الفاتحة» سورت مکي دی، (۷) آیتونه لري»

«د» المذثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱) او په نزول کې (۵) سورت دی، او (۱) رکوع لري»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: «رحمن» او «رحیم» دواړه دبالغې صیغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحیم» څخه مبالغه زیاته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ

ټولې ستاینې (د کمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسیر: تر ټولو ښې او غوره ستاینې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، یا کیدونکي دي هغه واپه خاص الله تعالی لره ښایي، ځکه چې الله تعالی د هر نعمت او هر څیز پیدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښه یې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحي په سورت کې الله تعالی د (۷) څیزونو یادونه کړې ده:

(۱) دنعمت یادونه لکه چې فرمایي:

رَبِّ الْعَالَمِينَ

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسیر: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ویل کیږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کیږي، مګر په دې آیت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملانکو عالم، دانسانانو عالم، دپیریانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالی مخلوق دی.

(۲) دښو ښو څیزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هیله (امید) لکه چې فرمایي:

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسیر: یعنې ټولې ستاینې (صفتونه) خاص الله تعالی لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربیت کوونکی) دی، او ډېر زیات مهربان دی چې هر ساکنې (ذی روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې یواځې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او دیدار بخښونکی دی.

(۳) درب العزت «جل شأنه وأعظم برهانه» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمایي:

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

خښتن (مالک) (دټولو امورو) دورځي دسزا دی.

تفسير: دسزا د ورځې (قيامت) دتخصيص لومړۍ وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لويې او ويروونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه يې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالى دپاک ذات له حقيقي حکومت څخه پرته دبل هېچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وي ﴿لَمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲ رکوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمايي:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ

خاص تاته عبادت کوو.

تفسير: مونږ يواځې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډير ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمايي:

وَأِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسير: له دې آيت شريف څخه معلومېږي چې بې دالله تعالى له پاک ذات څخه بل چا څنې ما فوق الاشیاء مرسته غوښتل بيځې روانه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې دښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمايي:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

وښه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسير: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طايفې دي:

(۱) پيغمبران. (۲) صدیقین. (۳) شهداء. (۴) صالحین. ددغو څلورو طايفو تصريح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آيت کې چې فرمايي: ﴿قُلْ لَكُمْ مَعِيَ الدِّينُ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ ځينو علماوو ويلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «يهود» او له ﴿الصَّالِحِينَ﴾ څخه «نصاری» مراد دي، چې ددې مطلب دتاييدولو لپاره ډېر آيتونه او روايتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ يعنې له مستقيمي لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: يو ډول هغه کسان چه په ناپوهۍ سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړيده، پخواني او وروستني گمراهان له دغو دوه وو طايفو څخه وتلی نشي، «نصاری» په لومړۍ او «يهود» په دويمه طايفه کې داخل دي.

(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکۍ او عصمت اميد لکه چې فرمايي:

غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» غضب کړی شوی پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» گمراهان دي.

تفسير: (يعني مونږ ته دهغو کسانو سمه او صافه لاره وښيه چې په هغو باندې انعام شوی دی، او له هغو کسانو له کږو وږو لارو مو چې پرې غضب شوی او گمراهان دي چپ (بچ) کړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالی دغه سورت دخپلو بندگانو له ژبو څخه فرمایلي دی، يعني کله چې تاسو زموږ دربار ته حاضرېږئ نو له مونږ څخه دا رنگه سوال وکړئ، نو ځکه ددې سورت يو نوم «تعليم المسئلة يعني دغوښتلو ښودنه» هم دی.

ددې سورت په لومړۍ برخه کې دالله تعالی ثنا او صفت دی، دويمه برخه يې دبنديگانو ددعا لپاره ده.

سُورَةُ الْبَقَرَةِ

«د» البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آيت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په مني کې نازل شوی دی.»
 «دوه سوه شپږ اتيا (۲۸۶) آيتونه او څلويښت (۴۰) رکوع لري.»
 «د» المطففين «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الْعَمَّ

تفسير: دغو حروفو ته «مقطعات» وايي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالى څخه بل هېڅوک نه شي پوهيدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالى او دده در رسول صلى الله عليه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځينو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي رابښکاره شوي.

ذَلِكَ الْكِتَابُ الْكَرِيمُ

دا کتاب نشته هېڅ شک په ده کې (چې د الله تعالى له لوري نازل شوی دی).

تفسير: يعنې په دې خبره کې هېڅ شک او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالى کلام دی، او ټول مضامين يې رښتيني او واقعي دي.

هُدًى لِلْمُتَّقِينَ

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهيزگارانو.

تفسير: له دغه ځايه د عظيم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ ځواب دی، چې د بندگانو له خوا غوښتل شوی وو.

يعنې دغه کتاب هغو بندگانو ته لارښيي، چې له الله تعالى څخه وېره لري، ځکه هغه څوک چې د الله تعالى څخه ويرېږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصيت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالى وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصيت څخه به څه اندېښنه ولري؟.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

هغه کسان چې ايمان (باور) لرونکي دي په غيب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځينې له هغو شيانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي يې (د الله تعالى د رضا لپاره).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانيت، رسالت، حشر، نشر، قيامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالى او دهغه در رسول صلى الله عليه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني گڼي، له دې څخه دا رابښکاره شوه چې ددغو غاييو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه تل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقرر) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(۱) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(۲) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او تړلي وي.

(۳) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارک آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي له مخه د تا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښې دهغو کسانو يادونه وه چه له شرک نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکي خلک، او په دغه آيت کښې هغه کسان ياد شوي دي چه اهل کتاب و او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْبَاقُونَ

دغه (ستایل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستایل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعنې دايماندارانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوي؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه څوک چې دایمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دی؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه برباديږي اوس د مؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو د حالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنْذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که وېرې ته هغوی يا که نه وېرې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دایمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو څخې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانېږي.

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

مهر لگولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترگو د دوی (یوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسیر: دهغوی پر زړنو مهر لگول شوی دی (یعنې دحق پر خبرو باندې نه پوهیږي) او پر غوږونو باندې یې مهر لگولی شوی دی (یعنې رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترگو باندې یې پرده ده (یعنې دحق لاره نه ویني) د کفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دریارلسو آیتونو کې د منافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَهُمْ يَكْفُرُونَ

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې وايي ايمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستی (چې قیامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعنې د زړه له کومې یې ايمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقيقي ايمان ویلی شي، یواځې په ژبې سره د مسلمانانو د تېرايستلو لپاره دايمان اظهار کوي.

يُخَيِّدُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

ټگي کوي دوی (په خپل گمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ايمان یې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټگي دوی مگر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهیږي چې ضرر یې هم دوی ته رسېږي).

تفسیر: یعنې ددوی دا تېرايستل نه په الله تعالی باندې چلېږي چې عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قرائنو په وسیله د دوی له فرېکاری او دغابازی څخه خبرېږي، بلکه ددې فرېب وبال او دهغې خرابي په حقیقت کې هم دوی ته بېرته ورگرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، گناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه گوري، او دهغې په نقصان او زیان نه پوهیږي. «او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږي چې»:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زیات کړ دوی لره الله مرض.

تفسیر: دهغوی په زړونو کې د نفاق، او د اسلام له دین څخه د نفرت او له مسلمانانو سره د کینې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس د قرآن کریم د نزول، او د اسلام د شوکت د ظهور، او د مسلمانانو د ترقی، نصرت، او لوړتیا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل (په اظهار د ايمان سره).

تفسیر: له دې دروغو ویلو څخه هماغه د اسلام په اړه د دروغو دعوی چې ویل به یې «آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» مراد ده، چې پاس تېره شوه، یعنې «عَذَابٌ أَلِيمٌ» په حقیقت کې د دوی د نفاق سزا ده، نه د مطلقو دروغ ویلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١٥﴾

او کله چې وويلی شي دې منافقانو ته: فساد مه کوي په ځمکه کې نو وايي دوی بېشکه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح کوونکي يو.

تفسير: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(۱) په نفساني خواهشونو کې غرق او د شرعي احکامو له منلو څخه نفرت کوونکي او سستي کوونکي وو.

(۲) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به يې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتيا (ترقي) لپاره به يې د مسلمانانو خبرې کافرانو او د کافرانو به يې مسلمانانو ته رسولې، او يو بل ته به يې چغلي او شيطاني کوله.

(۳) له کافرانو سره يې په ډير دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې کولې.

إِنَّمَا هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٦﴾

خبردار اوسئ! بېشکه دوی دي هم دوی فساد کوونکي مګر نه لري دوی شعور (پخپل فساد).

تفسير: هغه چارې چه منافقان يې د مصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره کوي، هغه ټولې په حقيقت کې فساد او نفاق دي، مګر دوی نه پرې پوهيږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ امْنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ﴿١٧﴾

او کله چې وويلی شي دوی ته چې ايمان راوړئ لکه چې ايمان راوړی دی نورو خلقو؛ نو وايي دوی: آیا ايمان راوړو مونږ لکه چې ايمان راوړی دی ناپوهانو؟!

تفسير: دا خبرې به يې په خپلو زړونو کې راګرځولې، يا به يې يو له بل سره کولې، يا به يې له هغو ضعيفو مسلمانانو سره يادولې، چې په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کې شريک وو، دا کسان چې د منافقانو په نظر «سفهاء» ورځي، په حقيقت کې داسې ريښتيني مسلمانان دي چې د الله تعالی په احکامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلکو له مخالفت څخه هيڅ اندېښنې او پروا نه کوي، ددوی پر عکس منافقانو به له مسلمانانو او کافرانو دواړو سره د دنيوي ګټو په خاطر ظاهر داری کوله، او د آخرت فکر ورسره نه وو نو ځکه يې اسلامي شريعت ته غاړه ايښودل ناپوهي ګڼله.

إِنَّمَا هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾

خبردار اوسئ! بېشکه دوی دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهيږي دوی (په ناپوهۍ خپلې).

تفسير: په حقيقت کې همدا منافقان ناپوهان دي، چې د دنيوي بې ثباته او فنا کيدونکې اغراضو او ګټو (فائدو) له امله يې آخرت تر شا کړی، او ورڅخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره کول او د باقي شي پرېښودل څومره حماقت دی؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښکاره حقيقت هم نه پوهيږي.

وَإِذَا قُلُوبُ الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ ﴿١٩﴾

او کله چې ملاقات وکړي (منافقان) له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی، او کله چې يواځې شي له شيطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوی: بېشکه مونږ له تاسو سره يو، بېشکه همدا خبره ده چې مونږ مسخري کوونکي يو (په مؤمنانو پورې).

تفسير: له شياطينو (شيرانو) خُخه يا هغه كفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به يې خپل كفر ښکاره کاوه، يا هغه منافقين مراد دي، چې د منافقانو غټان او رئيسان گڼل کېدل، يعنې منافقانو به خپلو مشرانو ته ويل چې: په كفر او نورو ديني معتقداتو کې مونږ بېخي له تاسو سره يو او له تاسو خُخه هيڅکله نشو جلا (جدا) کېدی، او ځمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره يې کوو، داسې ونه گڼئ چې گوندې مونږ په رښتيا له هغو سره موافق يو، مونږ خو پر دوی ملنډې (پسځند) وهو، او مسخرې پرې کوو.

اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

الله ټوکې او مسخرې کوي په دوی پورې، او مهلت ورکوي دوی ته په سرکشی د دوي کې، حال دا چې دوی حيران دي (په خپل کار کې).

تفسير: څرنګه چې الله تعالی مؤمنانو ته فرمايلي دي چې له منافقانو سره هم د مسلمانانو په شان معامله وکړئ، او دهغوی دمال او ځان سره څه غرض ونکړئ، نو ځکه منافقانو دخپلې ناپوهۍ له امله داسې گمان وکړ، چې دایمان له راوړلو خُخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته ورسېږي همغه گړدې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسېږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بېخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي يو، حال دا چې دا کار په پای (آخر) کې منافقين په يوې سختې بلا اخته کوي، او دهغوی انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وکړئ، چې په حقيقت کې دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟.

تنبيه: په دې آيت کې ﴿فِي طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مګر په ځينو نورو ډيلوي ترجمو کې له ﴿يَعْمَهُونَ﴾ سره تړل شوی دی، چې له هغه خُخه معنی خرابه او دمعتزله وو له مسلک سره موافقه او دسنيانو له اصولو او دعبو له استعماله بېخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې ښه پوهېږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَبَرَّيْتُمْ أَنبَارَتَهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې پېرودلي (اخيستلي، غوره کړي) يې ده گمراهي په هدايت سره، نو هيڅ گټه (فائده) ونه کړه سوداګري د دوی (بلکه زيان يې وکړ) او نه وو دوی لار موندونکي (حق ته).

تفسير: له تجارت خُخه مراد هماغه د هدايت په ځای د گمراهۍ او ضلالت غوره کول دي، چې اوس يې ذکر وشو، يعنې منافقانو په ښکاره ډول ايمان ومانه، او په زړه کې يې كفر غوره کړ، چې دهغه له امله په آخرت کې خوار او په دنيا کې بې اعتباره شول.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمٍ لَا يَبْصُرُونَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کې) په شان د مثال د هغه چا دی، چې بل کړی وي اور (په ټپو تورو تيارو کې) نو کله چې روښانه کړي دغه (اور) هغه ځايونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه کړي الله رڼا د دوی او پرېږدي دوی په تيارو کې په دی حال کې چې هيڅ نه ويني.

تفسير: د منافقانو حال داسې دی، لکه چې څوک په يوه تپه (توره) تياره شپه کې د لارې د موندلو او له ضررناکو شيانو خُخه د ځان په امن کولو له امله اور بل کړي، او په لوی بيابان کې يوه نرۍ لاره ځانته پيدا کړي، کله چې په رڼا کې لار

ورېښکاره شي، نو الله تعالی هغه رڼا ترې مړه کړي، او هغه په همغه توره تیاره شپه او ډاگه میدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هیڅ خیز الله نه ورېښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا ځنې غوښته چې کار واخلي، خو سم د لاسه یې لږ څه فایده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخیسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرځورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمُّكُمْ عَمِّي فَهَمَّ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٥﴾

(دوی) کانه دي، ګونګيان دي، پانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسیر: یعنې کانه دي چې رښتیا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګيان دي د حق له اقراره او رښتیا ویلو، پانده دي د حق له لیدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې څوک کون هم وي، ګونګی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو! که یواځې پروند وای، نو یا به یې چاته غږ کاوه، یا به یې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی ځنې هېڅ هیله او توقع نه کېږي، چې له ګمراهۍ او بې لار توب ځنې مخ واړوي او په سمه لار شي.

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمٌ وَّرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَّجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٦﴾

یا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تیارې، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرینو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسیر: دویم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه یعنې له بره - د پاسه - نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تیارې هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له یو لوري د خپلو دنيوي اغراضو او مصالحو له امله په یوه عجیبه پريشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټي تدبیرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالی قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نیولي او احاطه کړي یې دي، او دهغه له نیولو او له عذابه په هېڅ ډول نشي خلاصیدی.

يَا كَاذِبُونَ يَخُفُّ أَبْصَارُهُمْ كَمَا أَبْصَاءَ لَهُمْ مَشْوَائِهِمْ وَإِذَا آظَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

نژدې ده چې برېښنا وټټوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نور روان شي دوی پکې، او کله چې تیاره کړي په دوی نو ودرېږي، او که اراده کړې وای الله (د دوی د کونوالي او پروندوالي) نو خامخا زائل کړي به یې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د لیدلو د دوی، بېشکه الله په هر څیز ښه قادر دی (چې ځینې یې کڼول او پندول دي).

تفسیر: حاصل یې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خیالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهدید او تاکید اوري، نو لږ څه متنبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقیم» په لوري متوجه کېږي، او هر کله چې څه دنيوي اذیت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټینګېږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تیاره کې د برېښنا له برېښدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بیا بیرته وچ کلک دریږي، مگر څرنگه چې الله تعالیٰ په هر شي باندې پوه او علیم دی، او هیڅ څیز دهغه له قدرت څخه د باندې نه دی، نو دوی ته له داسې هیلو او تدبیرونو څخې هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ورسیږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځایه پورې یې ددریو ډلو ذکر وفرمایه، لمړی: دمومنانو، دویمه: د کافرانو چې دهغوی پر زړونو باندې داسې مهر لگول شوی دی چې هیڅکله به ایمان رانه وږي، دریمه: دمنفقانو، چې په ظاهر لکه مسلمانان ښکاري، مگر دهغوی زړونه په هیڅ یو لوري نه دي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ
أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝

ای خلغو! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پیدا کړي یې یی تاسې، او (پیدا کړي یې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې یې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولې یې دی) آسمان چټ، او نازلې کړي یې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راوړې ایستې په دې (اوبو) سره له هر ډول میوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالیٰ سره شریکان حال دا چې تاسې پوهیږئ (چې الله شریک نه لري).

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ۖ

او که چېرې یې تاسې په شک کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نور اوړئ تاسې یو سورت په شان دده!

تفسیر: دیوه کلام په نسبت شبهه یا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ریب په کې وي، نو دهغه دفعه یې په ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ الْرَّيْبُ﴾ سره وفرمایله، یا یې دا صورت کیدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لږوالي یا د عناد د زیاتوالي له امله څه شک او شبهه پیدا کېږي، نو څرنگه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت یې بیان وفرمایه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خیال لرئ چې د بشر کلام دی؛ نو تاسې هم د دی قرآن د یوه سورت د درې آیتونو په اندازه همداسې فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره یې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره له ډیر فصاحت او بلاغت، د پاک قرآن د یوه وړو کې سورت له مقابلي څخه عاجز یئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالیٰ کلام دی، او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده، په دی آیت کې د محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝

او راوبولئ (ای مشرکانو!) مددګاران خپل بې له الله څخه که یې تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کې چې دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنې که تاسې په دې دعوی کې رښتیني یئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالیٰ؛ له ټولو څخې مدد او کومک وغواړئ، او معاونت ترې واخلي! او په دې سره یې ولمسوی چې ټول سره کیني او یو لڼه سورت دقرآن دخو آیتونو په شان جوړ کړئ! یا یې دا مطلب دی چې

له الله تعالى نه په غير ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو ځنې په ډيره تضرع او زاری او په دعاگانو سره غوښتنه وکړئ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتيا در ورسوي.

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٠﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به یې ونه کړی شی، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اور په څېر (خاشاک) د هغه بنيادمان او تېري (گټې) دي، چې تيار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُؤَاهُ مُمْتَلَبًا ﴿٢١﴾

او زېږې ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کړي يې دي ښه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهیري لاندې (تر مانېو او ونو) دهغو ويالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه څه میوه لپاره دخورلو؛ نو وایې دا (جنتیان): دا همغسې میوه ده چې را کړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او راباره ورپه شي دوی ته میوه همرنگه (او په خوند کې سره بېله).

تفسیر: د جنت مېوې به د دنیا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عینا بیخي همغسې ښکاري، مگر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زیات فرق سره لري، او د دې دواړو په مینځ کې به د ځمکې او آسمان توپیر (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٢﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې ستره، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې همیشه.

تفسیر: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذيله و اخلاقو) ځنې ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځایه پورې یې ددرې شيانو ذکر وفرمایه، چې په هغو پوهیدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» یعنې چې مونږ له کومه راغلي یو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دویم: «معیشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

درېم: «معاد» چې څومونږ پای او انجام به څه کیږي؟

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ﴿٢٣﴾

بېشکه الله حیا نکوي (نه شرمیري ددې خبرې نه) چې بیان کړي یو مثال (له مثالونو څخه) په میاشي سره یا چې پورته وي ترې.

تفسیر: کفارو وویل چې: «مونږ په بل دلیل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی، چې یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذلیلو او حقیرو شيانو له یادولو ځنې ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالی چې له ټولو لویانو ځنې اعلی، اعظم، او اکبر دی، څرنگه به

خپل پاک کلام کې د میاشي، یا له هغه ځنې د کومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غڼې (جولاځي) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلیږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښایي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره ګڼل کیږي د ﴿فَمَا تَوْفِيقَاهُ﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشي ځنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په ځینو احادیثو کې دنیا مثال د میاشي د وزر سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا
مَثَلًا لِيُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِيَ بِهِ كَثِيرًا

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وایي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه څیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړې ده الله چې): ګمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښيي (د حق) په دې سره ډېر و خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید ګڼي، او کافران د حقارت په ډول وایي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو ځنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اور بدلو څخه ډېر خلق د ګمراهۍ په کنده کې لویږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې څخه د حق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلولی او جلاوالی (جداوالی) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ۝ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ
بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝

او نه ګمراه کوي (الله) په دې مثال سره مګر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پيوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿وَمَا أَمَرَ اللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاءو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان ځنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تیزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدی دین یې احترامی د خلقو په زړونو کې کیني، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خورول)، او د اسلام په مخالفت کې به یې زور لګاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو ځنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَانًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٣﴾

څرنگه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړي تاسې (د روح په درکولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وگرځول شئ (د خپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوئ، او بيا نطفه او رپسې کلکه وينه او بيا يوه ټوټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړی د مور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوي، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ور کړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعنې له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالى په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالى د احساناتو او فائدو گروئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج یئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانی ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس، او حيراني خبره ده.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ جَبِيْعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٤﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړی یې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا یې قصد و کړ آسمان ته (د پيدا کولو) نو برابر یې کړل دوی اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دی.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعنې الله تعالى تاسې پيدا کړي یئ او ستاسې د بقاء او گټې لپاره یې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، ځکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره یې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه یې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او گټې (نفعي) شته دي.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل پرودگار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيدا کوونکی یم په ځمکه کې د یوه خليفه، نو وویل پرښتو: آیا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او تویوي به (په ناحقه سره) ویني، حال دا چې مونږ تسبیح وایو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکي کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرنگه څرگند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به یې په پیرانو باندې قیاس کړی وي، يا به الله تعالى پوهولې وي، يا به پوهیدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پېښېږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ إِنِّي أَنَا عَلَّمَ مَالًا لَّعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۵۰﴾

وویل (الله): بېشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۵۱﴾
قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿۵۲﴾

او ونبودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنیو او ځمکنیو شیانو) بیا یې وروراندې کړل هغه ټول شیان پرېستو ته، نو ویې ویل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شیانو سره که یې تاسې رښتیا ویونکې (پخپلې دغې وینا کې) وویل پرېستو: نسبت دپاکۍ کوو تاته (له ټولو عیبونو او اعتراضونو) نشته هیڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلې دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند یې.

تفسیر: لنه یې دا چې حق تعالی آدم علیه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقیقت او خاصیت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرېستو ته څرګند شي، ددغو پاسنیو یاد شوو شیانو پوښتنه یې له پرېستو څخه وفرمایله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې یې له دې عمومي معلوماتو څخه هیڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَنَا عَلَّمَ غَيْبَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۵۳﴾

وویل (الله) ای آدمه! خبر کړه دوی په نومونو ددې شیانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شیانو، وویل (الله): آیا نه وو ویلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهېږم پر هغو شیانو چې ښکاره کوي یې تاسې (په ژبه) او په هغو شیانو چې یې تاسې چې پټوي یې (په زړونو کې).

تفسیر: وروسته له دې د آدم علیه السلام څخه د عالم د ټولو شیانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وریان او ټولې پرېستې یې داسې متعجبې او حیرانې کړې، چې دده په علمي احاطه یې تحسین او آفرین وویل، نو دلته الله تعالی ملائکو ته وفرمایل: «آیا تاسو ته مونه وو ویلي، چې بېشکه زه ښه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکې، او ښه خبر یم په هغه شیانو چې یې څرګندوي، او پټ یې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضیلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرېستې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومي دي، مګر څرنگه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه یې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرېستې هم ورته تسلیمې شوې.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿۵۴﴾

او (یاد کړه ای محمده!) کله چې وویل مونږ پرېستو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (دتحیی) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابلیس، منع یې راوړه (له سجده نه) او لویي یې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه.

تفسیر: کله چې د آدم علیه السلام خلافت مسلم شو، نو پرېستو او پیرانو ته امر وشو چې د آدم علیه السلام په لوري د تحيي (تعظيم) سجده وکړي او هغه د خپلې سجدې قبله وگرځوي، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرېستې په سجده ولوبدې، مگر يواځې (ابليس) له سجدې کولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل کې له پیرانو څخه وو.

دالله تعالی په علم کې له اوله دی کافر وو، مگر نورو ته اوس د هغه عصیان او کفر ورښکاره شو، یا یې داسې وېوله چې اوس کافر شو، ځکه چې د پاک الله امر یې د تکبر او لویي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حکم یې له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګاڼه، او يواځې له دې جهته کافر نه شو چې سجده یې ونکړه.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۲۰﴾

او وویل مونږ ای آدمه! او اوسېره! ته او ښځه ستا په جنت کې، او خورئ! له میوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې کېږئ دې ونې ته (دمېوې خوړولو لپاره) (که نږدې شوی) نو شی به له ظالمانو څخه.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿۲۱﴾

پس وښويول دوی دواړو لره شیطان له جنته (د ونې نږدېوالي په واسطه) نو ویې ایستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوی په هغه کې، او وویل مونږ چې کوز شی (له جنته ځمکې ته) حال دا چې ځینې ستاسې به له ځینې نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمکه کې ځای دهستوګنې او اسباب د ټکني (فائدې) اخستلو تر یوه وخته پورې (چې اجل قیامت دی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې به تل نه اوسېږئ، بلکه تر یوې ټاکلې مودې پورې به هلته اوسېږئ، او د هغه ځای له شیانو څخه به ګټه (فائده) اخلي، بیا به له ما سره مخامخ کېږئ، او هغه ټاکلی وخت هر چا لره د مړینې وخت دی، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول د قیامت ورځ ده.

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۲۲﴾

پس زده کړل آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بېشکه هم دې دی ښه توبه قبلوونکې ښه مهرباني کوونکی.

تفسیر: کله چې آدم علیه السلام د الله تعالی دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېماني په حالت کې په ژړا او واوېلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت کې حق تعالی په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه ورزده کړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه کلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ د (الأعراف سورت لمړی رکوع، ۲۳ آیت).

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ﴿۲۳﴾

(بیا) وویل مونږ چې: کوز شی له جنته ټول.

تفسیر: مطلب دا دی چې حق تعالی د آدم علیه السلام توبه قبوله کړه خو جنت ته یې سمدلاسه ورتګ امر ورنکړ، بلکه امر یې وکړ چې په دنیا کې هستوګنه وکړي، ځکه چې دهغه حکمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښکاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلی وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالى همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوک چې زما تابع او منونکی وي نو هغه ته به د دنيا هستوگنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلکه ګټه ورته لري، هو! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه وو متضادو عناصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځای دی.

وَإِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مَّتًى هُدًى مِّن تَبِعِ هَدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٥٠﴾

پس که راغی تاسې ته له ما ځنې کوم هدايت پس هر څوک چې پيروي وکړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيچېرې) خپه کيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او اندېښنه چې چاته د کوم مصيبت له پېښېدو څخه پخوا پېښېږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خيځګان چې انسان ته له مصيبتو وروسته رسېږي، هغه ته حزن وايي، مثلاً هغه کيفيت ته چې د يوه مريض د مړ کېدلو له تصور نه چاته ورسېږي خوف دی، او هغه کيفيت ته چې د هغه له مړ کېدلو څخه وروسته پيدا کيږي حزن وايي، مثلاً د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت کې شوې ده، که له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنی به داسې کيږي: هغه کسان چې زما له هدايت سره سم تګ کوي نو دوی ته هيڅ ددې اندېښنې ځای نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فرېب او مغالطه وي، او نه به دوی د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخيستی شوی دی، ځکه د هدايت لار موندونکي ته ژر تر ژره جنت ور رسېږي او که اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت کې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي کې خو هيڅ دښک او شېبې ځای نشته، ځکه د (خوف) له نفي څخه دا اندېښنه په زړه کې رالويږي چې دجزا په ورځ کې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره کې وي، او هيڅ څوک به يې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دی: کله د خوف باعث او مرجع په وېرېدونکي کې ليدل کيږي لکه چې پاچاهي مجرم له پاچا ځنې وېرېږي، نو د (خوف) موجب جرم دی چې نسبت يې ورته کيږي، او کله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعنې لکه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېرېږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دی چې ګواکې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل کې کومه ګناه کړېده، بلکه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سببيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلی دی، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دی، نو په دې آيت کې يې لومړی ډول (خوف) نفي کړ نه دوهم ډول، دا شېبه خو هلته واردېدله چې د ﴿فَلَا خَوْفٌ﴾ په ځای يې ﴿لَا خَوْفٌ فِيهِمْ﴾ يا ﴿لَا يَخَافُونَ﴾ فرمايلي وی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥١﴾ يٰٓبَنِي إِسْرَٰءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِيْ أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥٢﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او دروغ ګڼي آياتونه ځمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کې همېشه وي. ای بني اسرائيلو! (اولاد ديعقوبه!) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس وويږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ!).

تفسير: اول ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ عام خطاب وو، او په هغه کې د هغو نعمتونو ذکر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول ورکړی شوی وو، مثلاً د ځمکې، آسمان، او نورو ګردو شیانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه، اوس له بنیادمانو څخه خاص بني اسرائيلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه یې ور په یاد کړي دي چې وخت په وخت او پشت په پشت یې پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکري چې دوی د نعمتونو په مقابل کې کړي ده، د هغو ګردو یادونه په مفصل ډول سره کولی شي، ځکه چه بني اسرائيل د بنیادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبیاءو، او د نبوت پیژوندونکي او لرونکي وو، او د ګردو عربو سترګې د هغوی په لور وې چې آیا بني اسرائيل زموږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوي که نه؟ نو له دې امله یې د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلي ده چې دوی ښه پرې متأثر شي او د خجالتی په سبب ایمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسیله د دوی له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چې معنی یې بنده د الله یعنی عبد الله ده.

﴿ادْكُرُوا عَيْتِيَ﴾ الآية - یاد کړئ ای بني اسرائيلو! نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې، چې په زرګونو انبیاء یې په دوی کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه یې پر دوی نازل فرمایلي دي، دوی یې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوی تصرف او تسلط یې د شام پر هیواد قائم کړی دی، پر دوی یې د (من) او (سلوی) خواږه نازل کړي دي، له یوې تېرې څخه یې د اوبو دولس چینې دوی ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق یې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآية - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوی وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټینگ اوسئ! او په هر نبي علیه السلام باندې چې در وې لېرم ایمان راوړئ! او له هغه سره ملګرتیا وکړئ! چې د (شام) هیواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائيلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بیا دوی په خپلو دغو وعدو ونه درېدل، په بد نیتی یې پیل وکړ، په رشوتونو باندې یې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې یې وربښولې - او حق به یې پټاوه - وروسته له دې چې خپل ریاست یې قائم کړ، د انبیاءو له اطاعت څخه یې سر وغړاوه، بلکه د ځينو په وژلو یې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځای کې چې د محمد صلی الله علیه وسلم صفتونه او ستاینې وې هغه یې بدلې کړې، نو ددې شیانو له امله ګمراهان شول.

وَأَمُوبًا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَاذِبِينَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِنِّي أَنزَلْتُ الْقُرْآنَ بِالْبَيِّنَاتِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٠﴾

او ايمان راوړئ! په هغه کتاب چې نازل کړی دی ما حال دا چې (تصديق کوونکی دی د هغه کتاب) چې تاسې سره دی، او مه کېږئ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پېږئ (مه اخلئ) په آيتونو زما قيمت لږ، او خاص له ما نه ووېرېږئ! (دا کار مه کوئ!) او مه ګډوډی حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتيا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسير: په (تورات) کې ليکل شوي وو، هغه پیغمبر چې د (تورات) تصدیق وکړي هغه صادق دی، نو تاسې یې ومنئ او که (تورات) ونه مني دروغ وايي.

(تنبيه): قرآني احکام په اوامرو، نواهیو او د انبیاءو په عقایدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شیانو کې له (تورات) او نورو پخوانیو کتابونو سره سم او موافق دی، هو! د هغوی ځینې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مگر هغه د تصديق ځنې مخالف نه دي، د تصديق مخالف تكذيب دى، او د الله جل جلاله د كتابونو تكذيب بيخي كفر دى، ځينې قرآني آيتونه هم منسوخ شوي دي، مگر (نعوذ بالله) هغه ته څوك تكذيب نه وايي، ځكه چې نسخ په انشاء او تكذيب په اخبار كې راځي.

﴿وَلَا تُكُونُوا أُولَٰئِكَ﴾ الآية - او مه كيږئ اول كافر نه منونكي په دې قرآن باندې، يعنې تاسې سره له پوهې لومړني تكذيب كوونكي مه شئ! چې تر قيامته پورې به د منكرانو گناه ستاسوپه غاړه كې لويږي، كه د مكې مشركان تكذيب او انكار كوي، خو هغه د دوى له جهل او بې خبرۍ ځنې دى، او په قصد سره نه دى، نو سره له پوهې اول منكران تاسو يئ! او دا كفر له لومړني كفر څخه ډېر سخت دى.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٢٣٩﴾

او سم قائموي (په ښه ترتيب سره ادا كوي) لمونځ! او وركوي زكات! او ركوع وكړئ! سره له ركوع كوونكو (لمونځ كوونكو مسلمانانو).

تفسير: يعنې په جماعت سره لمونځ وكړئ، خلاصه دا چه په ټولو اصولو كښې د آخر الزمان نبى صلى الله عليه وسلم پيروي وكړئ او لمونځ هم دهغه په طريقه ادا كړئ.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٠﴾

آيا امر كوي تاسې نورو خلقو ته په نېكۍ سره او هېر وې ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ كتاب (چې په كې د قول او عمل په نه سمون وعيد دى) آيا تاسې نه پوهيږئ (دخپلو افعالو په بدۍ).

تفسير: ديهودانو ځينو عالمانو به داسې كول، چې نورو خلقو ته به يې ويل چې «داسلام دين ښه دى، او دوى به په خپله نه مسلمانېدل» دې يهودي پوهانو او نورو ظاهريينو خلقو ته به په دغسې مواردو كې داسې شېبې پيدا كېدې «كله چې مونږ د شريعت د احكامو په تعليم كې قصور نه كوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وكړو، لكه چې زموږ له هدايت سره سم ډېر خلق شرعي احكام ادا كوي نو د (الدال على الخير كفاعله) په حكم سره د دوى عملونه ځمونږ دي»، نو په دې آيت كې ددې دواړو مفكورو بطلان فرمايل شوى دى.

ددې آيت مطلب دا دى چې واعظ ته ښايي چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وكړي، او دا غرض نه دى چې فاسق دې چا ته نصيحت نه كوي.

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّهَا الْكَبِيرَةُ الْعَلَى الْخٰشِعِينَ ﴿٢٤١﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ

الَّذِينَ رَجَعُونَ ﴿٢٤٢﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختۍ كې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقيق دا لمونځ خامخا ډېر دروند دى مگر (نه دى دروند) په عاجزي كوونكو (خوند آخستونكو له طاعته). هغو كسانو چې يقين كوي چې بېشكه دوى مخامخ كيدونكي دى له پروردگار خپل سره او په تحقيق سره دوى هم ده ته (په آخرت كې) بېرته ورتلونكي دي.

تفسير: د اهل كتاب عالمانو چې د حقانيت له څرگندېدلو نه وروسته يې هم په محمد صلى الله عليه وسلم ايمان نه راوړ، د هغه لوى سبب دمال او جاه سره مينه او محبت وو؛ چې الله تعالى ددې دواړو علاج دلته وړښودلى دى، د صبر

کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کېږي، او د لویوالي مینه کمېږي، او په تحقیق لمونځ ډېر دروند دی مگر نه دی دروند په عاجزي کونکو خوند اخیستونکو له طاعته، یعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډیر دروند او سخت کار دی، مگر دا سخت کار یواځې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ویرېږي، او ددوی خیال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي یو، یعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصلېږي، ګواکې (ګویا کې) له هغه سره کتنه ده، یا به په قیامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کیدونکي یو.

يٰۤاَيُّهَا اِسْرٰٓءِيْلُ اذْكُرْ وَاَنْعَمْتَ اِلَيَّْ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّيْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٠﴾

ای بني اسرائیلو (د یعقوب اولادې!) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ! چې) بېشکه ما غوره کړي یی تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: څرنگه چې تقوی او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو، نو آسانه لاره یې ښيي چې هغه شکر دی، نو ځکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په یادوي چې وخت په وخت یې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (نارواوو) کارونو ذکر کوي، دا یوه فطري مسئله ده، چې نه یواځې انسان، بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لري، او د هغه پیروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بیان شوی دی.

فائده: په عالمیانو باندې د بني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پیدایښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلېدو پورې په نورو ګردو فرقو فضیلت درلود، او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه وو، کله چې هغوی د پاک قرآن او د آخرې زمانې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضیلت له منځه لاړ، او د ﴿الْبَقُّوْبُ عَلَیْهِمْ﴾ او ﴿الصَّالِّیْنَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ورکړ شو.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٢١﴾

او ووبرېئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هېڅ نفس له هېڅ (کافر) نفس څخه هېڅ شي (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هېچا) او وابه نه خيستې شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: کله چې څوک په کومه بلا اخته کېږي؛ نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زیار (محنت) کوي، که په دې وسیله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که یې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شونو بیا څه تاوان او فدیة وروړاندې کوي چې خپل عزیز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طریقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د مټو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتنی ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هېڅ یو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائيلو به ويل: كه مونږ هر څومره زياته گناه هم وكړو، الله تعالى په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ ځنې پوښتنه كوي، ځكه چې ځمونږ پلرونه او نيكونه انبياء تېر شوي دي، هغوی له الله تعالى ځنې ځمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالى فرمايي چې: ستاسې دا خيال غلط دی.

ددې آيت په سبب له هغه شفاعت څخه انكار نه كيږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنه والجماعت) قائل يو لكه چې په نورو آيتونو كې ذكر دي، دغه آيت سره د ظاهري تعميم او نور قرآني آيتونه د ﴿فَالنَّامِئُ شَفِيعٌ﴾ (الشعراء سورت سلم آيت) په اساس يواځې په هغه شفاعت پورې تخصيص لري؛ چې شافع يا مشفوع له يا شفاعت كې كفر، شرك، او يا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوی وي.

وَإِذْ نَجَّيْنَكُمْ مِنَ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُم سَوَاءَ الْعَذَابِ يُدَبُّونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٢٤﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې نجات در كړی وو، مونږ (نيكونو) ستاسې ته له عملي د فرعون څخه؛ چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح كول به يې ځامن ستاسې او ژوندي به يې پرېښودې (د خدمت لپاره) ښځې (لوني) ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو كې مصيبت يا نعمت يا ...) كې امتحان وو له (طرفه) د پرودگار ستاسې ډېر لوی.

تفسير: ﴿بَلَاءٌ﴾ څو معنی گانې لري، كه د ﴿ذَلِكُمْ﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخيستلی شي، نو معنی به يې «مصيبت» وي، كه نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَاءٌ﴾ معنی به «نعمت» وي، او كه د ذبحې او نجات دواړو په لوري اشاره وي، نو له ﴿بَلَاءٌ﴾ ځنې به مطلب «امتحان» او ازموینه وي.

وَإِذْ فَرَقْنَا بَيْنَكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُم مِّنَ الْغَرَقِ وَأَلْقَيْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَانْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٢٥﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې څيري كړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات در كړ مونږ تاسې ته، او غرق كړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته كتل.

تفسير: يعنې ای بني اسرائيلو ياد كړئ هغه لوی نعمت چې ستاسې پلرونه او نيكونه د فرعون له وېرې ونيستل، او داسې يو ځای ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوی ته لوی درياب او وروسته په دوی پسې د فرعون لوی لښکر راته، چې هغوی را چاپېر او ټول سره گير او په لوی عذاب او وير كې اخته كړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصی در كړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب كړ، دا قصه وروسته په تفصيل سره راځي.

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهَا وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٢٦﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې وعده كړې وه مونږ له موسى سره څلوېښت شپې، بيا ونيوه تاسې خوسې (سخي) (معبود) پس له (تللو) د موسى (طور ته) او وئ تاسې (په دې كار كې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسير: دا قصه او احسان هم د يادولو وړ (لا ثق) دی چې مونږ له موسى عليه السلام سره د (تورات) د ور كولو وعده څلوېښت شپې او ورځې كېښوده، وروسته له دې چې موسى د (طور) غره ته تشریف يووړ، بني اسرائيل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لگيا شول، نو تاسې ډېر بې انصاف يې چې خوسي (سخي) مو په خپلې خدايي وټاكه (ونيوه) دا قصه هم په تفصيل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۵۷﴾

بيا عفو و کړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» عبادت کولو نه) لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسير: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښکاره شرکه سره بيا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لکه د فرعونيانو په شان ونه وژلئ، که څه د هغوی ګناه نسبت تاسو ته لږه هم وه، خو هلاک مو کړل چې تاسې يې شکر ادا کړئ، او ځما احسان ومنئ.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۵۸﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او بیلوونکی (د حق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره ومومئ (په تورات سره).

تفسير: کتاب خو (تورات) دی، له (فرقان) نه هغه شرعيه احکام مراد دي چې د هغوی له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندېږي، يا له (فرقان) نه مقصد د موسی عليه السلام معجزې دي، چې د هغوی له مخې به د رښتيا او دروغو او د مؤمن او کافر تمیز کېده، يا به (فرقان) د همغه کتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) کېږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ

او (ياد کړئ!) هغه وخت چې وويل موسی قوم خپل ته

تفسير: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوی خوشي (سخي) ته سجده کولې.

يَقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

ای قومه زما! بېشکه تاسې (چې یئ) ظلم کړی دی تاسې پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسې خوشي (سخي) لره (په الوهیت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسير: یعنې هغه کسان چې خوشي (سخي) ته یې سجده نه ده اېښې، هغوی دې هغه کسان ووژني چې خوشي (سخي) یې معبود ګڼلې، او سجده یې ورته کړې وه.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۵۹﴾

دغه (ځان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله یې کړه توبه ستاسې! بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسير: عالمان په دې خبره کې سره اختلاف لري چې آیا همدا وژل کېدل توبه وه؟ او که د توبې تمه وه؟ لکه چې ځمونږ په «محمدي شریعت» کې د عمد د قاتل د توبې د مقبولیت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس کې وسپارلی شي، د مقتول وارثان واک او اختیار لري چې هغه قاتل ووژني، که یې بخښي.

وَإِذْ قُلْتُمْ يُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّيْقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۵۰﴾
ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۵۱﴾

او (ياد کړئ!) هغه وخت چې وويل تاسې: ای موسی! له سره به باور ونکړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله ووينو الله ښکاره، پس ونيولئ تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) کتل، پس له هغه بيا ژوندي کړئ مونږ تاسې پس له مرگه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شکر گذار شئ.

تفسير: هغه وخت هم ضرور ياد کړئ! چې سره له دومره احسانونو او ښيگڼو تاسې موسی عليه السلام ته وويل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو کولی چې دا د پاک الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترگو الله تعالی ونه وینو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسيله ووژل شوی، بيا د موسی عليه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوی.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسی عليه السلام اويا (۷۰) تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بيولي وو، چې د الله تعالی کلام واورې، کله چې دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبرې واورېدلې نو د بني اسرائيلو هم دې اويانو منتخبو سړيو وويل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ويونکي يې نه رانېکاري او نه يې وينو؛ باور نشو کولی، مونږ ته الله تعالی راوښه! چې په خپلو سترگو يې په عين المشاهده ووينو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې ورباندې ټکه (تندر) ولوبده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَوَلَلْنَا عَيْنِيكَ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْمَنَ وَالسَّلْوىٰ كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۵۲﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې سوري گرځولي وو مونږ په تاسې ورېځ (د تيه په ميدان کې) او نازل کړی وو مونږ په تاسې من (ترنجبين) او سلوی (مړخان) وخورئ! له پاکيزو د هغو شيانو نه چې درکړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو کړی دوی پر مونږ باندې (هيڅ په دغه عصيان سره) او ليکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به يې ظلم کاوه (په کفران او عصيان سره).

تفسير: کله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائيل د الله تعالی په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لوري رهي (روان) شول، په يوه سپره ډاگه (صفا ميدان) کې د هغوی خيمې وشلېدې، او دوی د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالی په فضل سره دوی باندې د ورېځې سوري وشو، څرنگه چې دوی ته دخوړلو لپاره څه شې نه پيدا کېده، د پاک الله له لوري د دوی دخوړلو لپاره (من) او (سلوی) ورنازل شول، (من) لکه نبات يو ډېر خواړه خواړه وو، او دانې به يې ترنجبين (دخوزو گوړی) ته ورته وې، کله چې دوی د شپې له مخې ویده کېدل، سحر (گهيځ) به ددې لښکر په شاوخوا کې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغې څخه دخپل حاجت سره سم اخيسته، او «سلوی» يو مرغه دی چه مونږ ورته مړخ وايو، چې هر ماښام به ددې مړخانو په زرهاوو دانې سره ټولېدلې، چې د لږ څه تيارې څخه وروسته به هر سړي له هغو ځنې خپل ضرورت سره سم نيول، وريتول او خوړل به يې، تر ډېرې مودې پورې ددوی خواړه همدا (من) او (سلوی) وو.

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ - خورئ تاسې له پاکيزه د هغو شيانو چې روزي درکړی ده مونږ تاسې ته، يعنې په دې لطيفې او خوندورې غذا باندې اکتفاء وکړئ، او په ډېره خوښۍ سره يې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره يې د ذخيرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه کوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ الآية - او هيڅ ظلم نه وو کړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصيان سره، لیکن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي په کفران او عصيان سره، اول یې داسې ظلم وکړ چې ددې په زېرمه (ذخیره) کولو یې پیل (شروع) وکړ، چې هغه به ورستېده، بدبويي به یې ختله، دوهم یې د هغې د مبادلې غوښتنه وکړه چې نسک، هوربه، پیاز، او نورې غلې او ترکاری راکړی شي، چې ددې له امله په راز راز تکلیفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ تَكُونُ لَكُمْ سَكْنًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْرَجُونَ ۖ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرَ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ وَسَيَزِيدُ الْبُحْسِينَ ﴿٥٥﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چې وویل (مونږ بني اسرائيلو ته د موسی په ژبه) چې ننوځئ! دغې قريې (أريحا) ته، پس خورئ! له (میو د) دې څخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ! په دروازه (ددې ښار) کې سجده کوونکي او ووايئ! (ای) ربه وبخښه ځمونږ ګناهونه! چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زیات به کړو نېکانو ته (اجر).

تفسیر: کله چې بني اسرائيل په دې پاس ډاګه کې له ډېرو ګرځېدلو څخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوی) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوی امر وشو چې په هغه ښار کې ننوځي! چې نوم یې (أريحا) وو، او په هغه کې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځینې وايي چې: دا ښار بیت المقدس وو.

﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار کې سجده کوونکي (یعنې) ددې ښار په دروازه کې د شکر سجده وکړئ! او بیا په کې ننوځئ، دا خو بدني شکر شو، ځینې وايي چې: د تواضع او عاجزۍ له امله خپل ملاوې لږ څه کړې کړئ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ! دا خو لسانی شکر شو، هر هغه څوک چې دا دواړه کارونه کوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلې کېږي، او د نیکو بندګانو ثوابونه ورزیاتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ ۚ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٦﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چې ویلې شوې وه دوی ته؛ پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوی چې سر به یې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسیر: داسې تبدیلی یې په کې وکړه، چې د (حطه) په ځای یې د ټوکو او مسخرو په ډول (حطه) وویل (چې معنی یې غم دی) او دسجده په ځای به په خپلو کونایتو ښوئیدل، کله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوی کې طاعون ور ګډ شو، او په یوه ماسپښین کې او یا زره یهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَايَهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضِيبًا

او (یاد کړئ!) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسی خپل قوم ته (په میدان د تیه کې) پس وویل مونږ (موسی ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تېره (کټه) (نو چې ویې ووهله تېره) پس وخوټېدلې (روانې شوې) له هغې تېرې څخه دوولس چینې.

تفسير: دا قصه هم دهغه میدان ده، کله چې هغوی اوبه ونه میندلې، نو موسی علیه السلام پر یوه تیره باندي خپله همسا ووهله، نو دولس چینې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائيلو قبيلې هم دولس دي، دځينو قبيلو سړي زیات او دځينو قبيلو سړي لږ وو، د هر قوم په تناسب یوه چینه وه، او دپیژندگلوی نښه یې هم دغه موافقت وو، یا داسې ټاکلی (مقرر) شوی وه چې ددې تیرې له فلانې خوا چې په فلاني لوري کومې اوبه بهیري، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډ نظره چې له هسې معجزاتو څخې انکار کوي، نو (سړي نه دي، دوی دي چې له سړیتوبه) وگورئ! چې «مقناطیس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته کشوي (راکاري) نو دې تیرې ته هم الله تعالی هسې یو قوت وربخښلی وو چې له هر لوري څخې به یې اوبه ځانته کشولې (راښکلې) او بیا به یې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ شَرِبُوا مِنْ زَيْدٍ وَاللَّهُ لَا تَعْتَوِي الْأَرْضُ مُفْسِدِينَ ۝

په تحقیق سره وپیژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وویل مونږ) خورئ! او څښئ! له (خاصې) روزی د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمکه کې حال دا چې ورانې کوونکي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسير: یعنی بیا الله تعالی وفرمایل چې: له (من) او (سلوی) څخې خورئ، او ددغو چينو له اوبو څخې څښئ، او په جهان کې فساد مه اچوئ!

وَإِذْ قُلْنَا لِمُوسَى لَنْ نُصِيبَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْمِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وویل تاسې ای موسی! هیڅکله صبر نشو کولی مونږ پر طعام یو (قسم د من او سلوی) باندې، پس وغواړه ځمونږ لپاره له خپل پروردگار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شيانو څخه چې زرغونوي یې ځمکه له سابو (ساگو) ددې، او له بادرنگو (ترو) ددې، او له هوږې (یا غنمو یا نخودو) ددې او له نسکو ددې، او له پیازو ددې.

تفسير: دا قصه هم د همغه میدان ده، بني اسرائيلو چې د هغو غیبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو یې په داسې وینا شروع وکړه.

قَالَ أَتَسْتَبِدُّونَ الْإِنْسَانَ هُوَ أَذْنِي بِالْإِنْسَانِ هُوَ خَيْرٌ

نو وویل (موسی) آیا بدلوی! (آخلی) تاسې هغه شی چې هغه ناکاره دی په هغه شي چې هغه ډېر غوره دی.

تفسير: یعنې هغه (من - ترنجبین) او (سلوی - مږخان) چې له هره حیثه تاسې ته ښه دي په هوږو، پیازو، او نورو سره یې ولې بدلوی؟

إِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا مَا سَأَلْتُمْ

(کله چې مو داسې وکړل نو) کوز شئ (دشام له تیه نه) یوه ښار ته پس بېشکه تاسې ته شته دي هغه شی چې غواړئ یې.

تفسير: که ستاسې زړه همداسې شيانو ته کیږي، نو کوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شيان ټول درورسېږي لکه چې بیا همداسې وشول.

وَضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءَ وَغَضِبَ مِنَ اللَّهِ

او مقرر کړی شو پر دوی (د نعمت د کفران او په خپل قسمت د نارضايي په سبب) ذلت او محتاجي، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسير: ذلت او خواري هم دا ده چې يهودان تل د مسلمانانو او نصاری و ورعيت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کېږي، نو دا مال د هغو دخواري سبب او ددوی د ځان وېال گرځي، يهودان له حکومت او خپلواکۍ ځنې چې د پت او عزت سبب دی، بېخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخښلی وو مخونه وړول، او رجوع یې ترې وکړه، نو د الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو د الله او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي یې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېریدل (د عصیان په سبب).

تفسير: یعني ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبیاءو عليهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرمانی او دشریعت له حدودو څخه وتل وو.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې يهودان شوي دي، او نصرانيان او بې دینان؛ هر هغه چا (له دوی ځنې) چې ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندې او عمل یې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شریعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هیچېرې خپه کېږي (په وخت د جزا کې).

تفسير: یعني دا عنایت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ایمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه یې وفرمایل چې: بني اسرائيل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبیاءو عليهم السلام اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه یو».

فائده: د موسی علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د عیسی علیه السلام امت ته (نصاری) یا (ترسا) وایي، (صابین) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل گمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهیم علیه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شریفې په لوري لمونځ کوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چې در کړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوبښن سره، او یاد کړئ هغه (احکام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له گناهونو څخه).

تفسیر: وایې کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائيلو له شرارت وېل: «د (تورات) حکم دروند او مشکل دی، د هغه تعميل ځمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وینا له امله الله تعالی یوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راتیږ شي، نو په شاوخوا کې یې اورونه بل شول، او دوی ته هیڅ یو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو یې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره څرېدل څرگنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدې نه بیخي خلاف دی، ځکه چې د تکلیف بناء خو په اختیار باندې ده، او اکراه له اختیار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائيلو د موسی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی وو، او څو څو ځلې یې له موسی علیه السلام څنې غوښتنه کړې وه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې یې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته یې ملاوې وتړلې، دلته پر دوی باندې د غره تعلیق د وعده خلافی له امله وشو، نه د موسی علیه السلام د دین نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَكَّلْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

بیا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وگرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) دده (دتوبې په قبولولو او یا تاسې ته د محمد په درلېلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه و اوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بیخي به پنا کیدئ، یعنې په همغه وخت کې به هلاکیدئ، یا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم له متابعت سره به مو هم هغه گناهونه نه معافېدل.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِرِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پېژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز یې کړی وو له تاسې څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وویل مونږ دوی ته چې: شی! بیزوگان ذلیلان (خوار شوي).

تفسیر: بني اسرائيلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «د شنبې ورځ عبادت ته مقرر ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ! دې خلقو په چل او فرېب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه یې د بیزوگانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او یوه به بل ته کتل، مگر خبرې یې نه شوې سره کولی او ژړل به یې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود علیه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصیل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّلْبَاقِينَ يَدِّهَا وَمَا خَلَفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

نو وگرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قیامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذُبُّوا بَنِي إِسْرَءِيلَ عَنْكُمْ وَأَنْ تُتْرَكُوا يَتَّخِذُوا دِينَكُمْ وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٨﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل موسی خپل قوم ته چې بهشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ یو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسیر: یعنې یاد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائيلو کې یو سړی ووژل شو، او د هغه وژونکی نه وو معلوم، او دوی هغه یو په بل باندې سره اړاوه، نو موسی علیه السلام وفرمایل: «د الله تعالی دا امر دی، چې یوه غوا حلاله کړئ او دهغې یوه ټوټه په هغه مړي ووهئ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښيي»، الله تعالی په همدې ډول هغه مړی ژوندی کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث یې وو وروښود چې دده د مال په طمع یې وژلی وو، په نتیجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورته یې له میراثه محروم پاتې شول.

قَالُوا اتَّخَذَ ابْنُ إِسْرَءِيلَ دِينَكُمْ لِيُتْرَكَ أَنْ يَتَّخِذَ دِينَهُ ۚ وَكَذَٰلِكَ بَدَّلْنَاهُ عَنْ دِينِهِ فَسَبَّحْنَاهُ لَمَّا بَدَّلْنَاهُ إِنَّ اللَّهَ لَمُبْدِلٌ ﴿٢٩﴾

وویل (بني اسرائيلو) آیا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعنې له مونږ سره مسخرې کوې؟ ځکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلومېږي؟ او مونږ دا نه لیدلي دي، او نه مو اورېدلي دي؛ چې د غوا د غوښې دیوې ټوټې له وهلو څخه به مړی ژوندی کیږي.

قَالَ أَخُوذُ بِاللَّهِ أَنَّ كُونُ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٠﴾

وویل (موسی) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسیر: یعنې ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی، په تېره بیا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هیڅکله کیدونکی نه دی.

قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ﴿٣١﴾

وویل (بني اسرائيلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسیر: یعنې څرنګه ده هغه غوا چې مړی پرې ژوندی کیږي، یعنې د هغې عمر څومره دی؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وږه ده؟ او په څه ډول یې ومومو؟

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا قَارِضٌ وَلَا يَكْرَهُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ قَاتِلُوا مَا تُمُرُونَ ﴿٣٢﴾

وویل (موسی) چې: بهشکه الله وايي: بهشکه هغه یوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وږه ده، ميانه حاله ده په منځ ددغو (زوروالي او وږوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي یئ!.

تفسیر: یعنې هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْ هُنَا قَالَتْ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفَرَاءُ فَاقْتُلْهَا
تَسْكُرُ الْفُطْرَيْنِ ۖ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ

بیا وویل (بنی اسرائیلو) چې وغواړه (ای موسی) لپاره ځمونږ له پروردگار خپل، چې بیان کړي مونږ ته چې څرنگه دی رنگ یې؟ وویل (موسی) چې بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده زېړه چې تګ زیرې دی رنگ یې، چې خوشالوي (زېړونه د) دلیدونکو وویل (بنی اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردگار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکي ده که صحرايي ده؟).

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره یې راوښیې چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده؟.

إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَهْتَدُونَ ۝

بېشکه غوا شېبه اچولي پر مونږ (ځکه زېړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي یو.

تفسیر: یعنې ددغې غوا یا قاتل موندونکي یو، په حدیث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» یې نه وی ویلي، نو هیچېرې به یې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا

وویل (موسی) بېشکه الله وایي: بېشکه دا یوه غوا ده چې نه رېر (تکلیف) ایستونکي ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په اړت سره) کښت (فصل)، ساتلی شوې ده (له کارونو، عیبونو، یا له نورو رنگونو) نشته هیڅ یو داغ په رنگ ددې کې.

تفسیر: یعنې په اعضاوو کې یې هیڅ نقصان نشته، او په رنگ کې یې د بل کوم رنگ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زېړه ده.

قَالُوا لَئِنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحْنَهَا وَمَا غَادُوا يَفْعَلُونَ ۝

وویل (بنی اسرائیلو موسی ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوی هغه غوا، او نه وو نږدې دوی (دې خبرې ته) چې دا کار به یې کړی وی. (دقیمت له ډېروالي یا د قاتل د پیدا کېدو له شرمه).

تفسیر: دا غوا داسې یوه ښکېخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به یې زیات کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائیدل، او بیا یې حلاله کړه، دوی داسې نه گڼل چې دا غوا به په دومره گران قیمت سره په لاس راځي، او که پوهیدلي وای نو نږدې وو چې لاس یې ترېنه اخیستی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَرَأْتُمُوهَا ۖ وَأَلَّيْكُمْ مَخْرَجٌ ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۝

او (یاد کړئ!) هغه وخت چې مې کړ (پلرونو) ستاسې یو سړی نو په جگړه شوی په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شي چې وی تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسیر: یعنی ستاسې پلرونو یو سړی وژلی وو، بیا یې د هغه وژل یو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه یعنې ایماني ضعف یا د وژونکي احوال؛ الله تعالی درنکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بَعْضَهَا

نو وویل مونږ چې: ووهی دا مړي په یوې پوټي د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسیر: یعنې کله چې یې د هغې غوا یوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاک الله په حکم ژوندی شو، او وینې د هغه له پرهاړونو وبهیدې، او د خپل وژونکي نوم یې وروښود چې د هماغه مقتول ورېرونه وو، او د خپل تره د مال او میراث په تمه یې په بیدیا (صحراء) کې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان یې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۴۶﴾

همداسې (لکه چې دغه مړی یې ژوندی کړ) ژوندي کوي الله مړي (په قیامت کې) او درنښي تاسې ته آیتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور وکړئ.

تفسیر: یعنې همداسې چې هغه مقتول یې ژوندی کړ، الله تعالی په خپل کامل قدرت د قیامت په ورځ کې ټول خلق هم ژوندي کوي، او د خپل کامل قدرت آیتونه تاسې ته درنښي، خو تاسې غور وکړئ او وپوهېږئ چې پاک الله مړي هم ژوندي کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَاءٌ يَشْقَى فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَاءٌ يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَكَأَنَّ اللَّهَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۴۷﴾

بیا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي کولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال د تېرې دي (په سختوالي کې) بلکه ډېر زیات دي په سختوالي کې، او بېشکه چې له ځینو تېرو ځنې خامخا هغه دي چې خوتېږي (بهیري) له هغو څخه لویې لویې ویالې، او په تحقیق سره ځینې له دې تېرو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او بېشکه ځینې له دې تېرو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغري (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې کوی یې تاسې (ای یهودانو!).

تفسیر: یعنې له ځینو تېرو څخه ډېرې گټې رسېږي، چې ډېرې اوبه او ویالې ور څخه وځي، او له ځینو تېرو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخیستل کېږي، که څه هم له ځینو تېرو څخه چاته څه فائده نه رسېږي، خو په هغو کې یو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تېرو څخه سخت دي، نه په هغو کې فائده او نه په کې د خیر کومه خبره شته، ای یهودانو! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هیڅکله بېخبره نه دی.

أَقْنَطِعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا بِالْكَفَرِ قَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يَلْعَنُونَ مَنْ بَعْدَ مَا عَقِلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۴۸﴾

آیا نو تمه کوی تاسې (ای مسلمانانو) چې ایمان به راوړي دوی (په وینا ستاسو او بېشکه چې وه

یوه ډله (د پخوانیو) له دوی چې اورېده به یې کلام د الله، بیا به یې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهېدل (په دې تحریف او افتراء).

تفسیر: له فریق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی علیه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اورېدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحریف او جوړې کړې، او ویې ويل: «څه چې مو له لاسه کيږي هغه وکړئ! او په څه چې مو وس نه رسيږي د هغه پرېښودل ستاسې په اختیار کې دي»، ځینې وايي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحریف څخه دا مراد دی چې د هغه په آیاتو کې یې لفظي او معنوي تحریفونه کول، کله به یې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه، کله به یې د رجم او نور ایتونه له منځه ایستل.

وَإِذْ الْقَوَّالِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعُضْمُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُوعَدُونَ مَبَاقِعَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجِبَكُمْ بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۵۰﴾

او کله چې ملاقات وکړي (یهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وايي چې: ایمان راوړی دی مونږ، او کله چې یواځې شي ځینې د دوی له ځینو نورو سره نو وايي دوی: آیا خبروئ تاسې (ای یهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آیا نو نه پوهېږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښیي).

تفسیر: د یهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ویلې، نورو یهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آیا تاسې نه پوهېږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې یهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم پیژني، خو بیا هم ایمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کېږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿۵۱﴾

آیا نه پوهېږي دغه (یهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دې په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي یې دوی، او په هغه څه (ایمان) چې ښکاره کوي یې.

تفسیر: یعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آیت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی یې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعیان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانٍ وَإِنَّهُمْ إِلَّا يَطْنُونَ ﴿۵۲﴾

او ځینې له دغو (یهودانو) څخه آمان دي، چې نه پوهېږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهېږي) په هیلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دلیل ګمان کوي.

تفسیر: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هیڅ نه پوهېږي چې په (تورات) کې څه شی لیکل شوي دي؟

مگر په هغو څو آرزوگانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه يې په دروغو او رېډلي دي، لکه چې وايي: جنت ته به بې له يهودانو بل څوک نه ورننوځي، څمونږ پلرونه او نيکونه هرومرو (خامخا) څمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خيالات دي چې هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكُتُبَ يَا أَيُّدِيَهُمْ تُمْ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْرُوْا بِهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا قَوْلٌ لَهُمْ مِّمَّا كُتِبَتْ أَيْدِيَهُمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ ٣١

نو عذاب (هلاک او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې ليکي کتاب (له خپله خانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چې دا (ليکل شوي) له طرفه د الله دي، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) ليک قيمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې ليکلي دي لاسونو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي يې (چې رشوت اخيستل دي).

تفسير: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، ليکي يې، او الله تعالی ته يې نسبت کوي، مثلاً په (تورات) کې ليکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم ښکلی مخ، تکې تورې گنې ولول تاو شوې څڼې، تورې سترگې، ميانه قد، غنم رنگ لري»، دوی دا خبرې واپولې او داسې يې وليکل چې: «قد يې اوږد، سترگې يې شنې، او څڼې يې ساده، سمې او خوږندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصديق ونه کړي، او د هغوی په دنيوي منافعو کې څه نقصان پيدانه شي.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ٣٢

او وايي دوی (يعني يهودان) هيچرې به ونه رسيږي مونږ ته اور د (دوزخ) مگر څو ورځې شميرلي شوي (لږې).

تفسير: ځيني وايي: اوه ورځې، او ځيني څلويښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځيني څلويښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تبه په ميدان کې سرگردان وو، ځيني وايي: هر يوه ته دومره وخت اور رسيږي، چې په دنيا کې يې ژوند کړی وي.

قُلْ أَتَّخَذُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَكُمْ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٣٣

ووايه ته (ای محمده! دوی ته) آیا اخيستی دی تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه درکوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، یا وايئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې يې وايئ).

تفسير: يعنې دا خبره بيخي غلطه ده چې يهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کېږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کليه قاعده چې وروسته له دې څخه يې بيان فرمايي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کېږي، او يهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلی.

بَلْ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَاطَبُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٣٤ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٣٥ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ تَوَّابًا ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَقِمُْوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ
وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢٥﴾

بلکه (رسیرې تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدې او چاپېره شوه پر ده ګناه دده
(چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور
(د دوزخ) کې تل وي.

او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نیکۍ؛ همدغه کسان صاحبان د جنت
دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له بني اسرائيلو (اولاده د
يعقوب او وويل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ! مګر یواځې د الله او (نیکي کوئ) سره له
مور او پلار نیکي! او له خپلوانو سره، او له یتیمانو سره! او له مسکینانو سره! او ووايي خلقو ته
(بني خورې) ښایسته خبرې، او سم قائموي لمونځ! (ادا کوئ یې د ټولو مقرراتو له رعایت سره)
او ورکوئ زکات! بیا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال
دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي یی (له الهي احکامو نه).

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا څخې چار چاپېر ګناه تاوېدل دا معني لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې
هیڅ خوا یې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که یواځې د چا په زړه کې د ایمان او تصدیق لږ اثر وي،
هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت یواځې په کافرانو صادق کیدی شي، او بس.

یهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبیعت کې
داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَاسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ
وَأَنْتُمْ شَاهِدُونَ ﴿٢٦﴾

او (یاد کړئ ای بني اسرائيلو) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په
(تورات) چې مه تویوئ وینې خپلې او مه باسئ ځانونه خپل (یعني یو بل په ظلم سره) له کورو
خپلو، بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان یی (په خپلو نفسونو په دې چې
عهد تړلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دین دی).

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه یې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتَخْرُجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ
بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ﴿٢٧﴾

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان یی چې وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقرباء
خپل) او وباسئ تاسې یوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ
یو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسیر: په مدینه منوره کې د یهودانو دوه فرقې وې، یوه (بني قریظه)، دویمه (بني نضیر)، دوی یو له بل سره جنګېدلې، د مشر کانو هم هلته دوه ډلې وې، یوه (اوس) دویمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قریظه) ملګری د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضیر) ملګری د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره یوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمایت به یې کاوه، کله به چې یوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او بری وموند، نو هغه مغلوبه ډله به یې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به یې لوټل، که کوم (کتابي، یهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده، نو د هغه ملګرو به پیسې سره ټولولې او بسپنه (فدیه) به یې کوله، او هغه به یې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کیفیت او چارې په نسبت په لاندنې آیت کې څه اشاره راځي.

وَأِنْ يَأْتِكُمْ أَسْرَى تَفْدُوهُمْ وَهُمْ مَحْرَمٌ عَلَيْكُمْ أَخْرَجَهُمْ أَفْتَوْمُونَ بَعْضُ الْكُتُبِ
وَتَكْفُرُونَ بَعْضٌ

او که راشي دوی تاسې ته بنديان نو فدیة ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ایستل د هغو، آیا پس (منی او) ایمان راوړئ تاسې پر ځینو (احکامو) د کتاب (چې فدیة ده) او کافران کېږئ په ځینو نورو (احکامو) د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ.

تفسیر: یعنې که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شی، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادری) ټول سره ولاړېږئ، او ملاوې ترې، مګر په خپله د هغه د وینې د څښلو او مری غوڅولو لپاره شنه ناست یی، نو که غواړئ چې د الله تعالی په احکامو باندې عمل او تګ وکړئ، بنایي چې په دواړو ځایو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمایت څخه سر و نه غړوئ !.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ الْآخِزِيُّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ
الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٥٠﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوايي ده، په ژوند د دنیا کې، او په ورځ د قیامت کې ګرځول کېږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو!).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ ﴿٥١﴾

دا هغه کسان دي چې آخیستی دی دوی ژوند د دنیا په (بې انتها نعمتونو) د آخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنيوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَفَقِينَا مَنْ بَعْدَهُ بِالرُّسُلِ وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه یوشع، داود، سلیمان، یحیی، او زکریا)، او ورکړې وې مونږ عیسی

ځوی د مريمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړی وو مونږ عیسی په روح پاک سره (چې جبریل یا انجیل یا عیسوي روح دی).

تفسیر: د مري ژوندي کول، د اکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او دپټو خبرو ښوول، د عیسی علیه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئیل علیه السلام مراد وي، چې تل به له مسیح علیه السلام سره وو.

أَفَلَمْ يَأْتِكُمْ رَسُولٌ مِّنْ آلِهَتِكُمْ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٠﴾

آیا نو هر کله چې را به غی تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لويي) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبياوو يوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عیسی، او موسی)، او بله ډله (د انبياوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٢١﴾

او وايي (تمسخرأ) زړونه مو په پردو کې دي (وينا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی ځنې) ايمان راوړي.

تفسیر: يهودانو دخپلو نفسونو د ستايلو په وخت کې داسې ويل چې: څمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلي شوي دي، او پرته څمونږ له دين څخه بل کوم دين په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر ورباندې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسۍ، سحر بياني، او کرشمې نه غولېږو، او نه يې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمايي: «دوی بيخي دروغ ويونکي دي» ځکه چې دوی دخپل کفر په سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هيڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ايمان په دولت مشرف کېږي.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْخِمُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٢﴾

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به يې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پېژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستايلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق يې پټ او باطل يې څرگند کړ).

تفسیر: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دې نه موجود وو (تورات) دی، د عظیم الشان قرآن له نزول په پخوا کله به چې يهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوبدل، نو دعا به يې کوله، او ويل به يې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله عليه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکين مړه کړو او ..

او يا دا چې دوی به مشرکانو ته ويل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله عليه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې يې وليدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

يَسْتَسَاءِشْتَرَوَا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوْا بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بُغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۙ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرخ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کيږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سب ددې حسد او کینې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپیڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم یواځې د دوی له ضد، کینې، او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَاۗءُ وُیَغْضَبُ عَلٰی غَضَبٍۙ

نو اخته شول په یوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عیسی او انجیل).

تفسیر: یعنې غضب دا چې نه یواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې یواځې د حسد او ضد له امله یې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَاللّٰکُمْ فِیْٓنَ عَذَابٍ مُّهِیْنٍۙ

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومېږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کېږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل لپاره، یواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کېږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَإِذْ اَقْبَلَ لَهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ بِمَا اَنْزَلَ عَلَیْنَا وَیَكْفُرُوْنَ بِمَا وَّرَآءَۙ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْۙ

او کله چې وویل شي دوی ته چې ایمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وایي دوی: ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنې تورات) حال دا چې کافران کيږي په هغو کتابونو چې بې له هغه دي (یعنې انجیل او قرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصدیق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، یعنې (انجیل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ یعنې (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د (قرآن) او (انجیل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتیا حق او د (تورات) تصدیق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْبِیَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ کُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَۙ

ووايه (ای محمده! دغو یهودانو ته) نو ولې به وژل تاسې انبیاء د الله (لکه شعیب، زکریا، او یحیی) پخوا (له دې څخه) که چېرې وئ تاسې ایمان لرونکي (په تورات).

تفسير: يعني يهودانو ته ووايه: «كه تاسي په تورات ايمان لرونكي يئ، نو بيا مو ولي انبياء ووزل؟ ځكه چې په (تورات) كې داسې حكم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصديق وكړي، تاسي له هغه سره مرسته وكړئ، او خامخا ورباندې ايمان راوړئ!» او هغه انبياء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لكه زكريا او يحيى عليهما السلام، چې د (تورات) په احكامو يې عمل كاوه، او د (تورات) د ترويج او تاكيد لپاره رالېږل شوي وو، په دې خبره كې هيڅ ناپوه ته كومه اندېښنه او شك نه پيدا كيږي، چې دې پيغمبرانو د (تورات) تصديق كاوه.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهَا وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۸۷﴾

او خامخا په تحقيق سره راوړې وې تاسې ته موسى ښكاره (معجزې) بيا ونيوه تاسې خوسې (سخي) (په الوهيت او معبوديت سره) پس د تللو د موسى (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نيولو دخوسي).

تفسير: يعني پخپله موسى عليه السلام چې تاسې د هغه د شريعت دعوه لرونكي ياست، ددغې دعوا له امله د نورو شراعتو او حقه وو اديانو څخه انكار كوي، تاسو ته يې ډېرې ښكاره نښې او معجزې دروښودې، لكه همسا، يد بيضاء، د سيند خيرول او نور؛ مگر كله چې موسى عليه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غياب كې خوسې (سخي) خپل معبود وټاكه، حال دا چې موسى عليه السلام ژوندۍ او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت كې پر موسى عليه السلام او د هغه په شريعت ستاسې ايمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شريعت داسې ټينگ نيولى دى، چې د الله تعالى احكامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشكه چې تاسې ظالمان يئ، او ستاسې پلرونه او نيكونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائيلو احوال د موسي عليه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوى د ايمان حالت بيانوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِسْمَايَا مُّزَكَّمَةٍ بِإِيمَانِكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿۸۸﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محكم دتاسې (په منلو د تورات) او پورته كړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حكم مو ورته وكړ چه)، واخلي هغه (احكام) چې در كړي دي مونږ تاسې ته په ښه كوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وويل (يهودانو) اورېدلې ده مونږ (ستا خبره) او نه دى منلې مونږ (ستا حكم)، او ورځنېلې شوې وه په زړونو ددوى كې (مينه د) خوسي (سخي) په سبب د كفر ددوى، ووايه (اى محمده! دوى ته) بد دى هغه شى چې امر كوي تاسې ته په هغه (چې كفر دى په محمد او قرآن) ايمان ستاسې كه چېرې يئ تاسې ايمان لرونكي.

تفسير: يعنى د (تورات) د احكامو په نسبت چې كوم احكام در كړى شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټينگ ونيسئ!، څرنگه چې غر مو په سر ځوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې خو مو تش په ژبه يا په هغه وخت كې وويل: «سَمِعْنَا» يعنى د (تورات) احكام مو واورېدل، او په زړه كې يا وروسته له هغه مو ويل: «وَعَصَيْنَا» يعنى هغه احكام مو ونه منل.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتَّعُوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۷﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وي تاسې ته دار آخرنی په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره یواځې) بې له (نورو) خلقونو تمنا وکړئ د مرګ که چېرې یی تاسې صادقان (په دعوی د خالصوالي د جنت کې خپلو ځانو ته).

تفسیر: یهودانو به ویل: «پرته له مونږ به جنت ته بل هیڅ څوک نه داخلېږي، او مونږ ته هیڅ یو تکلیف او عذاب نشته»، الله تعالی فرمایي: «که په رښتیا سره تاسې جنتیان یی، نو له مړینې څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَنْ يَتَمَتَّعُوا أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۳۸﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَٰثِرُ الْقَوْمَ الَّهِمَّةَ وَمَا يُؤْمِرُ بِحَرْجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَٰثِرُوا اللَّهَ بَصِيرًا يَبْصُرُ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿۳۹﴾

او له سره به هيله (اميد) ونه کړي د مرګ هېڅکله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې ليرلي دي لاسونو ددوی (لکه د انبياوو او نورو قتل او تکذيب) او الله ښه عالم دی په (احوالو) دظالمانو. او خامخا به مومي ته هرومرو دوی ډېر حرصناک دخلقونه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو کسانو څخې (هم) چې مشرکان دي، خوښوي هر یو د هغوی (يهودانو) که عمر ورکړی شي (او اوږد شي عمر يې) زر کاله، او نه دی دا کس خلاصوونکی دده له عذابه دا چې عمر ډېر ورکړ شي، او الله ښه ليدونکی دی دهر څه چې دوی يې کوي.

تفسیر: يعنې يهودانو داسې خراب کارونه کړي دي چې له مرګه ډېر لرې تښتي، او ویرېږي چې وروسته له مړینې مونږ ته هیڅ یوه ښه رښتیا نه رسیږي، تر دې حده پورې چې له مشرکانو څخه هم دوی ډېر په ژوندي پاتې کیدلو باندې حریصان دي، په دې سره د هغوی د دعوی تغلیط په ښه ډول سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۰﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿۴۱﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي دښمن د جبریل (نو مړه دې شي له قهره) ځکه چې بېشکه هغه (جبریل) نازل کړی دی قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله، حال دا چې تصدیق کوونکی دی (دا کتاب) د هغو کتابونو چې پخوا له ده دي، (لکه تورات، او انجیل) او لارښوونکی دی، او زېږی ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره). هر څوک چې وي دښمن د الله او دملاتکو دده او درسولانو د ده او (خصوصا) د جبریل او د میکائیل پس بېشکه الله دښمن دی د کافرانو.

تفسیر: يهودانو به ویل: «هغه پرښته جبریل علیه السلام چې پر (محمد صلی الله علیه وسلم) باندې وحی راوړي له مونږ سره دښمني لري، او ځمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوی تکلیفونه پېښ شوي دي، که پرته له جبریل علیه السلام بلې کومې پرښتې دوی ته وحی راوړي وی، نو مونږ به په (محمد صلی الله علیه وسلم) ایمان راوړی وای»، نو د دوی ددې

وينا په نسبت الله تعالى داسې فرمايي: «گردي پرېنې همغه شيان کوي چې د پاک الله له لوري دوی پرې مامورې شوي وي، او له خپله ځانه هيڅ شی نه شي کولی، نو هغه کسان چې له دوی سره دېمني کوي، بېشکه چې الله تعالى د هغوی دېمن دی».

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿١٥﴾
نَبَذَ ۙ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٦﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړي دي مونږ تاته آيتونه روښانه، او نه کافران کيږي په دې باندې مگر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونکي دي).
آيا هر کله چې کولو به دوی يو عهد؛ نو غورځاوه (هيراوه او ماتولو به) دا عهد يوې ډلې له دوی څخه، بلکه اکثره د دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ کله چې دوی له الله تعالى يا رسول الله صلى الله عليه وسلم يا له بل چا سره عهد او پیمان وتړي، نو بيا يوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترگې پټوي، او تر شا يې غورځوي، بلکه ډېر داسې يهودان هم شته چې په (تورات) باندې يې هم لا ايمان نه دی راوړی، نو داسې کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه درېدل کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَأَوْهُمْ كَاذِبِينَ ﴿١٧﴾

او هر کله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصديق کوونکی دی د هغه کتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه يوې ډلې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب؛ کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هيڅ عمل يې پرې ونه کړ) لکه چې دوی نه پوهيږي (چې دغه کتاب او رسول له جانب د الله راغلي دي، يا په هغه کې څه صفت دی د محمد).

تفسير: له «رسول» څخه محمد صلى الله عليه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» څنې مطلب (تورات) او له (کتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، يعنې کله چې رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم تشریف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني کتابونو تصديق کوونکی وو، نو د يهودانو يوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لکه چې بيخي يې نه وي ليدلی، او هيڅ ورته خبر نه وي؛ چې آيا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پکې شته که نه؟ کله چې دوی په خپل کتاب عقیده او ايمان نه لري، نو له هغوی څنې د نورو الهي احکامو په نسبت څه اميد کول پکار دي؟.

وَأَتَوْا مَا تَتْلُوا الشَّيْطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمٍ ۖ وَمَا كَفَرُوا سُلَيْمٍ ۖ وَلَكِنَّ الشَّيْطِينَ كَفَرُوا
يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ۖ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ
حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۖ وَلَقَدْ

عَلِمُوا أَنَّهُ اشْتَرَاهُ مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ذَوَّلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۵۰﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۵۱﴾

او متابعت و کړي يهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانونو په (زمانه د) باچاهي د سلیمان کي، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانون کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به يې خلقو ته سحر او (متابعت به يې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرېستو په (ښار د) بابل کي (چې نوم د يوې) هاروت او (د بلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هېچا ته تر هغه پورې چې وبه ويل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمینست يو (له جانب د الله) نو مه کافر کيږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بيلتون به يې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کي؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هېچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (يعني يهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقيق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کي هېڅ برخه (دنيکي)؛ او خامخا ډير بد دی هغه شی چې خرڅ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به يې زده کاوه)، او که په تحقيق دوی ايمان راوړی وای، او پر هيز يې کړی وای (له سحر او له يهوديته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحريف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهتری د «تورات» نو سحر به يې نه زده کاوه، او له پاک الله څخې به وېرېدل، او له مناهيو به لرې ګرځېدل).

تفسير: لنډه يې دا چې يهودانو دين او کتاب پرېښود، او د سحر، جادو، او کوچو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کي خور شو:

(۱) : د سلیمان عليه السلام په زمانه کي په دې سبب چې پيريانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنيادمانو له شیطانونو څخې کوچي زده کولې، او دا به يې سلیمان عليه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوچي مونږ ته له ده څخې رارسېدلې دي، او ده د همدې کوچو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمايي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(۲) (هاروت) او (ماروت) دوه پرېستې چې (بابل) په ښار کي د بنيادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصيحت کاوه چې «سحر مه زده کوه! چې د سحر له امله سړی کافر او ايمان ته يې زوال ورسېږي»، که سره له دغه نصيحت به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخست، نو يې ورسېد، پاک الله د (هاروت او ماروت) په ذريعه د خپلو بندګانو آزموينه کوله، نو ځکه فرمايي چې: «له هسې علومو څخې آخرت ته هېڅ يوه فائده نه رسېږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنيا او آخرت کي پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هېڅ اثر نه پرې مرتبېږي، که دوی د دين علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارينو اجر او ثواب به يې په برخه کېده، کله چې دېن او کتاب يې پرېښود. (خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۵۲﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) مه وايئ تاسې (لفظ د) «راعا» (رسول

الله ته) او ووايي (په خای د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: یهودان به چې کله رسول الله مبارک په مجلس کې کېناستل او د دوی خبرې به یې اورېدلې، په ځینو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، یا به یې نه اورېدلې؛ د هغو تحقیق به یې بیا په تکرار سره کاوه، او ویل به یې: «رَاعِنًا»، یعنې څمونږ په لورې توجه وفرمایئ! او رعایت مو وکړئ! ددې کلمې د اورېدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسې ویل، نو پاک الله منع کوي چې داسې مه وایئ، او که وایئ هم نو «انظُرْنَا» ووايي، چې د هغه معنی هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ! چې بیا پوښتنې ته محتاج نه شئ! یهودانو دا خبره د فرېب او بدنیتي له امله ویله، او دا کلمه به یې په داسې ژوولې ژبه ادا کوله چې «راعینا» تورې به هم ترې وخوت، چې معنی یې آی څمونږ شپونه! ده، برسېره په دې د یهودانو په نزد «رَاعِنًا» احمق او ناپوه معنی هم ورکوي.

مَا يَوْذُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْيَهُودِ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۵۰﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چې نازل کړي شي په تاسې کومه ښه خبره (لکه وحی، نصرت) له ربه ستاسې (د کینې له مخې)، او الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوک چې اراده (یې) وکړي (د تخصیص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې کفار که یهودان دي، که د مکې مشرکان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاک قرآن په تاسې باندې نازل شوی دی، بلکه یهودانو داسې غوښتل او هیله یې درلوده، چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم په (بني اسرائيلو) کې مبعوث شي، او د مکې د مشرکانو خوښه دا وه، چې د دوی له تېره دې وي، مګر دا خو د الله تعالی لوی فضل او مرحمت دی؛ چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم یې ستاسې د امیانو په تېر کې پیدا کړ.

مَا نَسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۵۱﴾

هغه چې منسوخ کوو مونږ له کوم آيت يا هېروو يې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو رالېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او کثرت د اجر کې) يا په مثل د هغه (په تکليف او ثواب کې)، آيا نه پوهېږئ ته چې بېشکه الله په هر څه ښه قادر دی (نو رالېږي بهتر له منسوخه يا د هغه په مثل)؟.

تفسیر: دا هم د یهودانو بیغور دی، کله چې ستاسې په کتاب کې ځینې آیتونه منسوخ کېږي؛ نو وایي: «که دا کتاب په رښتیا د پاک الله له لوري وي، نو کله چې الله تعالی دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبرېږو؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به یې یو داسې آیت لېږه؟» نو الله تعالی فرمایي چې: نه په لومړنۍ خبره کې څه عیب وو، او نه په وروستی خبره کې کوم عیب شته، خو «أَحْكُمُ الْوَحْيَيْنِ» د وخت په تناسب اول هغه حکم مناسب و ګاڼه، او بیا یې دغه حکم لازم وباله (و ګڼه).

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۵۲﴾

آيا نه پوهېږئ ته چې بېشکه الله (چې دی) همده لره دی سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې و ما فيهما ملکا، خلقا، وعبيدا)، او نشته تاسې ته غیر له الله نه هيڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلياتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص کړي).

تفسیر: یعنی دلته خو د الله تعالی قدرت او ملکیت په ګردو باندې شامل دی، او هلته په خپلو بندګانو اعلی درجه عنایت او مرحمت لري، نو اوس د بندګانو په منافعو او مصالحو باندې غیر دده له ذاته بل څوک پوهېدی شي؟ او څوک دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګڼې رسولی شي؟.

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝

آیا اراده لرئ تاسې چې سوال و کړئ له رسول خپله (محمد ځني) لکه چې سوال کړی شوی وو له موسی څخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طریقو)، او هر څوک چې بدلوي (او غوره کوي) کفر په ایمان (چې ایمان ورکوي او کفر اخلي)؛ نو په تحقیق ورکه یې کړه سمه لاره (او له حقې لارې څخه چپ او بې لارې شو).

تفسیر: یعنی د یهودو په شان بې ضرورت او د سرکشی پوښتنې مه کوئ، ځکه داسې پوښتنې د کفر او ګمراهی لار ده.

وَذَكِّرْهُمْ أَهْلَ الْكِتَابِ لَوْ يُرِيدُونَكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ لَقَارَأْتُمْ هَٰذَا عَنْ دُونِ أَنْفُسِهِمْ
مَنْ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ۝

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل کتابو څخه (دا) چې وګرځوي دوی تاسې پس له ایمان راوړلو ستاسې کافران؛ د حسد (له سببه)، چې (له خبیثو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی، وروسته له هغه چې ښکاره شو دوی ته حق (چې رسول، قرآن، او د اسلام دین دی)، نو عفو وکړئ! (دوی ته) او مخ ترې وګرځوئ! (او جزا مه ورکوئ!) تر هغه پورې چې راولیري الله امر خپل (په جهاد ددوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه).

تفسیر: یعنی تر هغه پورې تاسو دهغوی په خبرو صبر او تحمل وکړئ! چې ځمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي؛ لکه چې په پای (آخر) کې محمد صلی الله علیه وسلم ته داسې حکم راغی چې ټول یهودان دمدينې منورې له چار چاپېره ځنې وشرئ!.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

بېشکه چې الله په هر شي ښه قادر دی (نو هر ورو له دوی نه انتقام اخلي).

تفسیر: یعنې له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه کوئ!، ځکه چې پاک الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزیز، او یهودان مغلوب او ذلیل کوي، یا دا چې ډیل او تعطیل د عجز له امله نه دی.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تَقَدَّمُوا لَكُمْ مِنَ الْخَيْرِ حَتَّىٰ تَصِلُوا إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او ورکوئ زکات، او هغه شی چې مخکې لېږئ لپاره د ځانو خپلو له نیکی (لکه صله رحمي، او صدقه) وېه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشکه الله په هغه شي چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږي اعمال ستاسې، او جزایې درکوي).

تفسير: يعنى د هغوى په ضرر او ايداء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لگيا اوسئ؛ ځکه چې الله تعالى ستاسې له کارونو څخه هيڅکله غافل او بېخبر نه دى، ستاسې هيڅ يو ښه کار نشي ضايع کيدى.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ

او وایي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مگر هغه څوک (به ننوځي) چې وي يهودي يا نصراني؛

تفسير: يعني يهودان خو وايي چي: «پرته له مونږ بل هيڅوڪ جنت ته نشي نوتلي»، او نصرانيان وايي چي: «پرته له مونږ بل هيڅوڪ جنت ته نشي نوتلي».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرٌ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووايه (ای محمده! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دې خبره) که چېرې یی صادقان (په دې وینا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نیکو کار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هیش (قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیچېرې) خپه کيږي (دجزا په وخت کې).

تفسير: يعنې چا چې د الله تعالى احكام ومنل، او د هغو متابعت يې وكړي، كه څه هم دا احكام د هر نبي له لوري ورته رسيدلي وي، او په خپل قوميت او اصولو باندې يې د يهودانو په شان تعصب ئي ونكړي، نو هغوى لره ښه اجر دى، او نه په هغوى كې داسې كومه خبره شته چې د هغې له امله به دوى په وېره كې وي، او نه به دوى غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتَّبِعُونَ
الْكِتَابَ

او وایي یهودان چې: نه دي نصرانیان په هیڅ شي (له حق دین څخه) او وایي نصرانیان چې: نه دي یهودان په هیڅ شي (له حق دین څخه) حال دا چې دغه (یهودان او نصرانیان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسير: يعني كله چې يهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانيان عيسى عليه السلام د الله جل جلاله ځوى بولي، او په دې مسئله بڼه پوه شول چې دوى بېشكه كافران دي، او نصرانيان د (انجيل) له لوستلو ځنې په دې بڼه وپوهېدل، چې يهودان د عيسى عليه السلام د نبوت د نه منلو له امله كافران شول.

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ قَالَ اللَّهُ يُحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ ۖ فَتَعَلَّقُوا ۝١٣

همدارنگه ويل هغو كسانو چې نه پوهېدل (لكه مجوسيان او مشركان) په شان د ويلو ددغو (كتايبانو) نوا الله به حكم و كړي په منځ ددوى كې په ورځ د قيامت په هغه شي كې چې وو دوى چي په هغه كې به يې اختلاف (او جگړې) كولى.

تفسير: له دي جاھلانو څخه د عربو مشرکين او بت پرستان مراد دي، يعنې همغسې چې يهود او نصاري يو بل کافراو

گمراه گڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول گمراهان او بې دينان بولي، نو دوی دې په دنیا کې هسې خبرې کوي، په قیامت کې به د هغو په نسبت فیصله وشي.

فایده: دلته داسې یوه شبهه پیدا کیږي، کله چې یې ﴿كَذَلِكَ﴾ و فرمایل، نو بیا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمایلو ته څه حاجت وو؟ ځینې مفسران هسې ځواب وایي چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذَلِكَ﴾ توضیح او تاکید دی، او ځینې وایي چې دلته جدا جدا دوه تشبیه گانې دي؛ نو ځکه یې دوه لفظونه و فرمایل، له یوې تشبیه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وینا په منځ کې مشابهت سره شته، یعنې څرنگه چې دوی نورو ته گمراه وایي، دوی پخپله هم گمراهان دي، او له بلې تشبیه څخې دا غرض دی: لکه چې کتابیانو دا بې دلیل دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دلیل یواځې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۖ

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې یاد کړي شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاپړلو) د هغو کې.

تفسیر: که څه هم ددې آیت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له یهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) یې وسوځاوه، او بیت المقدس یې خراب کړ، یا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حدیبیه) کې ستانه کړل، او د بیت الله له زیارت نه یې محروم وگرځول، مگر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ

دغه کسان نه دي لایق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مگر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې له دې کفارو سره خو لایق داسې وو چې د الله تعالی مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظیم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، یا یې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالی له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝

دوی ته په دنیا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې مغلوب شول، او په قید کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به یې جزیه ورکوله.

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَأَبْأَمَّا تُولُوا فِتْنَةً وَجَّهَ اللَّهُ

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وگرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ یا قبله ده.

تفسیر: ځینې وایي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، یا کله چې په سفر کې قبله مشته شوې وه؛ دا آیت نازل شوی وو».

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨﴾

بېشکه چې الله پراخ دی (رحمت ده) ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې دهغه رحمت هر چیرې عام دی، تر یوه ځای پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نیتونو، مصالحو، او اعمالو څنې په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهیږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفید او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه څنې مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا وَسُبْحَنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قِنْتُونَ ﴿١٩﴾ وَالْأَرْضُ وَادٌ قَاطِئٌ أَمْ رَأَيْتُمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٢٠﴾

او وايي (کفار: یهودان او نصرانيان داسې چې) نیولی دی الله ځوی، پاکي ده ده لره (له ځوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شیان چې په آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې: ملکاً، خلقاً، وعیداً)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.
نوی (بې له نمونې) پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د یوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه! نو هغه وشي.

تفسیر: یهودانو عزیر علیه السلام ته او نصرانيانو عیسی علیه السلام ته د الله تعالی ځوی و یل، الله تعالی فرمایي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو څنې پاک او منزّه دی، بلکه ټول موجودات بیخي د ده مملوک، مخلوق، او مطیع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَنْزِيلُنَا آيَةً ۖ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهیږي (یا څان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) یا ولې نه راځي مونږ ته یوه نښه (د قدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسیر: یعنې هغه جاهلان یا متجاهلان چې په کتابیانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالی ولې بې وسیلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ یا کومه یوه داسې نښه نه رانښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو یا لیدلو څنې ستا د رسالت تصدیق وکړو.

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢١﴾

همدارنگه به ویل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی څنې په شان د خبرې د دوی؛ یو رنگ شوي دي زړونه د دوی؛ په تحقیق سره بیاني کړي دي مونږ معجزې (نښې د توحید او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی یقین کوي (او هیڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسیر: الله تعالی فرمایي چې: «پخوانیو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولې»، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې یقین او باور کوونکي دي مونږ د برحقه نبي نښې بیان فرمایلي دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټینگ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا یواځې حسد او عناد دی.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١٣﴾

بېشکه مونږ لېږلی یې ته (ای محمده!) په حقه سره زېږی وړ کوونکی (په نعيم) او وېروونکی (له جحيم)، او ته به ونه پوښتل شي له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسير: يعنې پر تاسې باندې ددې خبرې هيڅ الزام نشته؛ چې هغوی مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَكْتُمَ مِلَّةَهُمْ

او هيڅ کله به راضي نه شي له تا نه (ای محمده!) يهودان او نه نصرانيان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړي ته د دين د دوی؛

تفسير: يعنې يهودان او نصرانيان د حق له منلو سره هيڅ علاقه او کار نه لري، دوی په خپل ضد باندې کلک ولاړ دي، او له سره ستاسې دين نه مني، که بالفرض تاسې د هغوی تابع شي نو خوښيږي، او دا ممکنه او کيدونکې خبره نه ده، نو اوس دي د هغوی د موافقت اميد ونه کړی شي.

قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هَوًّا هَدَىٰ

ووايه (ای محمده! دوی ته چې) بېشکه هدايت د الله (اسلام) هم دغه هدايت دی (او بس).

تفسير: يعنې په هره زمانه کې همغه دين معتبر او هدايت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدايت کاوه، او اوس هغه دين؛ د اسلام پا که طريقه ده، نه د يهودانو او نصرانيانو دود (رواج) او دستور.

وَلَكِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۚ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٤﴾

او قسم دی که چېرې پيروي وکړې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغلی دی تا ته له علمه نو نه به وي تالره له (عذاب د) الله هيڅ دوست (ساتونکی له بليانو) او مددگار (خلاصوونکی له نازله وو عذابونو).

تفسير: دا يوه فرضي خبره ده، يعنې که بالفرض تاسې داسې وکړئ؛ نو له الهي قهره هيڅوک خپل ځان نه شي ژغورلی (بچ کولی) يا يې منظور د امت تنبيه ده؛ چې که کوم سړی مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهيږي، او بيا له اسلامه مخ واړوي، نو هيڅوک دې له عذابه نشي ژغورلی (ساتلی).

الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٥﴾

هغه کسان چې وړ کړی دی مونږ دوی ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ايمان راوړي په دغه (کتاب پرته له محرفينو)؛ او هغه څوک چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (چې ايمان په کفر بدلوي).

تفسير: په يهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه يې داسې لوستلي او پرې پوهيدلي وو؛ چې په الفاظو کې يې تحريف نه کاوه، په معنی د هغه کې يې فکر چلاوه، او په مقتضی يې عمل کاوه، او په پاک قرآن يې ايمان راوړی وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملگری، يعنې دوی (تورات) په غور سره لوست، او هم دوی ته ايمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب څخې يې انکار وکړ، او په هغو کې ئې گوتې ووهلې، او سره وایې راوه، او تحريف يې وکړ، نو دوی زیانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰۤاَيُّهَا اِسْرَآءِیْلُ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَاِنِّیْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَی الْعٰلَمِیْنَ ﴿۳۱﴾ وَاتَّقُوا یَوْمًا لَا
تُجْزٰی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا یُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ یُنصَرُونَ ﴿۳۲﴾

ای بني اسرائیلو (اولاده د یعقوبه!) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام کړی دی ما پر تاسې، (او بل دا یاد کړئ چې) بېشکه ما غوره کړي یئ تاسې (یعنې نیکونه ستاسې) پر خلقو (د زمانې ستاسې). او ووبرېئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې کولی به نشي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه)، او نه به شي قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هیچا)، او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: د هغو خبرو یادونه چې په شروع کې بني اسرائیلو ته شوې وه، اوس بیا د هغو ټولو حالاتو د یادولو ځنې وروسته بیا هم د هغو یادونه د تاکید او تنبیه او وینولو له امله کړې شوې ده، چې ښه یې په زړه شي او د هدایت په لوري راواوړي، او لا ښه څرگنده شي چې له دې قيصې څخه اصلي مقصد همدا دی.

وَإِذْ ابْتَلٰٓ اِبْرٰهٖمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمٰتٍ کَاَتَمٰتٍ ﴿۳۳﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وازمایه ابراهیم لره پرودگار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره کړې هغه (خبرې).

تفسیر: لکه اوامر - نواهي - او سنن - د حج افعال - ختنه - سر بېلول (د سر لار ایستل) مسواک او نور چې ابراهیم علیه السلام د الله تعالی د احکامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځای راوړي دي، او ټول یې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پیشوا ګرځول شوی دی.

قَالَ اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ﴿۳۴﴾

وویل (الله) چې بېشکه زه ګرځوونکی یم تالره لپاره د خلقو مقتدا (په دین کې).

تفسیر: یعنې ټول (راتلونکي) انبیاء به ستاسې په متابعت باندې تګ وکړي.

قَالَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِیْ قَالَ لَا یَنَالُ عَهْدِی الظَّالِمِیْنَ ﴿۳۵﴾

وویل (ابراهیم) او له اولادې مې هم (مقتدیان وګرځوه)، نو وفرمایل (الله) نه رسیږي عهد زما کافرانو ته.

تفسیر: (بني اسرائیل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاد یو، او الله تعالی له (ابراهیم علیه السلام) سره وعده فرمایلي ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل کې پاتې وي، او مونږ د (ابراهیم علیه السلام) په دین باندې یو، او ګرد دهغه دین منو، اوس پاک الله دوی پوهوي، چې د الله تعالی هغه وعده له هغو کسانو سره وه، چې د نیکۍ پر لار یې تګ کاوه.

(ابراهیم علیه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر یوې مودې پورې د (اسحاق علیه السلام) په اولاده کې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعیل علیه السلام) خپلځانۍ او اولادې ته رسېدلي دي، ځکه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا کړې ده، او فرمایلي یې دي چې: د اسلام دین تل یو دی، ښایي چې ټول رسولان او امتیان په همغې یوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: کوم حکم چې پاک الله د رسولانو په وسیله رالېږلی؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دین

باندې يواځې مسلمانان تګ کوي، او تاسې له دې طريقې څخې مخ اوږولی دی، په لومړنيو آياتو کې يې خپلې ښکېچې (فائدو) او انعامات را و ښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائيل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو څخې ښه او افضل ګڼل، نو ځکه يې د بل هېچا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسير: يعنې هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټولېږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلک له دوزخ له عذابه ساتلي او مأمون کېږي، يا هلته په بل هېچا څه تجاوز او تېري نه کېږي.

وَاتَّخَذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونيسئ (ای مؤمنانو!) له ځای د (درېدلو د) ابراهيم څخې ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسير: «مقام ابراهيم عليه السلام» هغه تېره ده، چې ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې پرې درېده، په دې تېرې باندې د ابراهيم عليه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تېرې باندې د حج د دعوت لپاره درېدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تېرې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعِنْدَآلِإِبْرَاهِيمَوَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهَّرَايَتَى لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

او حکم کړی وو مونږ ابراهيم ته او اسماعيل ته؛ چې پاک کړئ! (او پاک وساتئ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) ځما لپاره د طواف کوونکو او معتکفينو (يا دمسافرانو او مقيمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسير: يعنې دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي!، او د هغه په چپ چاپېر (چار چاپېره) کې دې ناولي ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي!، او له ټولو چټليو (ګندګيو) څخې دې بيت الله شريف پاک، صفا وساتل شي!.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا

او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسير: د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې ابراهيم عليه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا میدان دې ودان او مأمون ښار وي!، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او روزي ورکړه اوسیدونکو ته يې له هر راز میوو نه، هر هغه چا لره چې ایمان يې راوړی دی له دوی څخې په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قیامت ورځ ده).

تفسير: يعنې ددې ځای هغو اوسیدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي ورورسوه!، او مېوې ورډېرې کړه!، او کافرانو ته يې دعا ونه فرمايله، چې هغه پاک ځای د کفارو له پلټنې او ګندګۍ څخه پاک او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمْتِغُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيُئْسُ الْبَصِيرُ ﴿۱۰﴾

و فرمايل (الله): او هر څو ك چې كافر شو، نو فايده به وركړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خوارۍ) بوخم دى عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځاى د ورتلو دى (هغه اور).

تفسير: حق تعالى فرمايي چې په دنيا كې كفارو ته رزق وركاوه شي، او د رزق حال لكه (امامت) داسې نه دى؛ چې هغه ما سواله ايمان لرونكي بل چا ته نه وررسېږي.

وَإِذْ يَفْعَلُ آبَهُمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۱﴾

او (ياد كړه اى محمده!) هغه وخت چې پورته كړل ابراهيم تاداونه (بنياډونه) د كعبې او اسماعيل (هم، او دواړو به ويل) اى ربه څمونږ! ته قبول كړه (دا كار) له مونږ څخه، بېشكه ته چې يې همدا ته ښه اورېدونكى، ښه پوهېدونكى يې.

تفسير: يعنى دا كار مونږ ته په خپل دربار كې قبول كړه! (چې د كعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوى په نيتونو باندې پوهېږي.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۲﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۳﴾

اى ربه څمونږه! او وگرځوه مونږه حكم منونكي ستا، او (وگرځوه) له اولادې څمونږ يوه ډله حكم منونكي ستا، او وښيه مونږ ته احكام د حج زمونږ، او قبوله كړه توبه څمونږ، بېشكه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونكى، ښه مهربان يې.

اى ربه څمونږ! پيدا كړه (وليږه) په دوى كې يو رسول له دوى څخه؛ چې دى لولي پر دوى باندې آيتونه ستا (چې د توحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوى ته كتاب (قرآن) او حكمت (شرعي احكام) او پاك كړې دوى (له گناهونو)، بېشكه ته همدا ته يې ښه غالب دحكمت خاوند (په خپل كار كې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو كړې ده، چې څمونږ په نسل كې يوه حكم منونكي ډله پيدا كړه!، او يو داسې رسول په دوى كې وليږه! چې هغو ته كتاب او حكمت وښيي!، نو داسې يو نبي چې د دوى دواړو له اولاد څخه دى پرته له خاتم المرسلين محمد صلى الله عليه وسلم څخه بل څوك نه دى، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالونو پوره ترديد وشو.

له (علم الكتاب) څخه قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښكاره كيږي، او له (حكمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دى.

وَمَنْ يُرِغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ الْأَمْنِ سَفَهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۴﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۵﴾ وَوَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۶﴾

او څوک دی چې مخ ګرځوي له دين د ابراهيم څخه (هيڅوک يې نه ګرځوي) مګر هغه څوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقيق غوره کړی وو مونږ ابراهيم په دنيا کې (په نبوت، خلت، او د بيت الله په تعمير سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (ياد کړه) کله چې وويل ابراهيم ته رب د ده، چې غاړه کېږده (ځما احکامو ته) نو وويل (ابراهيم): غاړه مې ايښې ده رب د عالميانو ته.

او وصيت کړی وو په دېن خپل سره ابراهيم ځامنو خپلو ته، او يعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دين (د اسلام) نو له سره مه مړئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان یئ، چې (پر اسلام تر څنګدن او مرګ ثابت اوسئ!).

تفسير: د هغه ملت او مذهب چې شرف يې ذکر شو، د همدې ملت وصيت ابراهيم او يعقوب (عليهما السلام) خپلو اولادو ته فرمايلي وو، نو هر هغه څوک چې دا وصيت ونه مني، نو دی د هغو له ويناوو څخې هم سر غړوي.

يهودان وايي چې: «يعقوب عليه السلام خپلو اولادو ته د (يهوديت) وصيت فرمايلي دی»، دا وينا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آيت کې راځي.

له دې آيت څخه مقصد نهې ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ويلی شي: «لا تصل إلا وأنت خاشع!» يعنې لمونځ مه کوه! ای لمونځ کوونکيه! مګر په هغه حال کې چې يې ته ويرېدونکی د الله څخه.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ
إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًُا وَاحِدًا ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۰﴾

آيا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغي يعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې وويل (يعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو وويل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهيم او اسماعيل او اسحاق دي، هغه الله ته چې يو دی (شريک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه اېښودونکي يو.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَنْهَا ۖ كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۱﴾

دغه يو ټولې وه چې په تحقيق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي يې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کېږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه).

تفسير: يعنې يهودانو او نصرانيانو يقين درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نيول کيږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آځلي»، دا وينا بيخي غلطه او چټي (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لارې مل، او چاره يې تر غاړه ده، څه يې چې کرلي وي، هغه به ربيي، او هر څه يې چې کړي وي؛ هغه به يې په مخ کې راځي، ښه وي که بد.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا ۚ

او وايي دوی (کتابيان مسلمانانو ته): چې شی! يهودان يا (شی) نصرانيان چې سمه لاره ومومئ.

تفسير: مطلب دا دی چې يهودان مسلمانانو ته وايي چې يهودان شی! او نصرانيان دوی ته وايي چې: نصرانيان شی چې هدايت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مَلَكَةٌ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۰﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) د دین د ابراهیم چې په یوه لوري وو (یعنې ټینګ ولاړ وو پر حق او بیزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسير: یعنې ای محمده! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته ووايه چې ستاسې دا وینا هیڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو؛ چې له ګردو خرابو مذاهبو څخې بېل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو څخې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهیمي مذهب مدعیان وو، د شرک او کفر په سیند کې لاهو وو. له دې آیته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمي مذهب باندې نه ده، او یواځې مونږ مسلمانان په ابراهیمي مذهب پاتې یو.

فائده: په هر شریعت کې درې خبرې وي:

(۱) عقاید، لکه توحید، نبوت، او نور مؤمن به شیان، نو په دې کې ټول آسماني دین لرونکي شامل، شریک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(۲) د شریعت کلیه قواعد، چې له هغو څخې جزئیات او فرعي مسائل حاصلیږي، او په ټولو جزئیاتو کې تل هماغه کلیات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقیقه ملت دهمدې اصولو او کلیاتو نوم دی، او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلیاتو کې دی.

(۳) د ګردو کلیاتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شریعت وايي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهیم خلیل الله (عليهما الصلاة والسلام) ملت سره یو دی، او د دوی شریعتونه سره بېل بېل دي.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۰﴾

ووايئ (ای مؤمنانو!) چې ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحیفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهیم ته، او اسماعیل، او اسحاق، او یعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عیسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبیاوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د یوه تن له دوی څخې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسير: یعنې مونږ په ټولو انبیاوو او کتابونو ایمان لرو، او ټول حق ګڼو، او هر یو له دوی څخې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي یو، او وایو چې په هره زمانه کې هر نبي علیه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پرته له کتابیانو څخې چې له خپل دین څخه په غیر د نورو

ټولو اديانو تکذيب کوي، اگر که د دوی دين منسوخ شوی هم وي، او د انبياوو هغه احکام دروغ گڼي، چې د الله تعالی احکام دي.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ
وَهُوَ السَّيِّعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳﴾

نو که ايمان راوړي (دا يهود او نصاری) لکه چې تاسې ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې ومونده سمه لاره، او که يې مخ وگرځاوه (له ايمانه) نو بېشکه خبره همدا ده چې دوی (له تاسې سره) په مخالفت کې دي، نو ژر ده چې کافي به شي په (دفع د شر) د دوی کې تالره الله، او هم دې دی ښه اورېدونکی (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعنې ددوی له دښمنۍ او ضد څخه مه وېرېږئ!، پاک الله د هغوی له شر او ضرر څخه ستاسې ساتونکی دی، هغوی تاسې ته هيڅ ورانۍ نه شي رسولی، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عِبْدٌ ﴿۱۴﴾

(او وايئ: ای مؤمنانو! چې مونږ الله رنگ کړي يو) په رنگ د الله، او څوک ښه دی له الله څنې له جهته د رنگه (ددین)، او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو څنې واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انکار وکړ، او د لافو او باتو په ضمن کې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنگ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زېړ رنگ يې جوړ کړی وو، او کله به چې په دوی کې کوم وړوکی پيدا کېده، او يا به کوم سړی د دوی په دين کې داخلېده، نو دوی به په هغه رنگ رنگاوه، او په هغه کې به يې غوټه کاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاک الله فرمايي چې: «ای مسلمانانو! ووايئ چې مونږ د الله تعالی په رنگ سره رنگ شوي يو؛ چې ايمان دی، حق دين مو منلی دی چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو څخه وروسته ټولې ناپاکۍ او ناولتياوې او نور کثافات (خيري) بيخي لري کيږي، او هر مسلمان په کې پاک، صاف کيږي».

قُلْ أَتُحِبُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۱۵﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا جگړه کوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله کې؛ حال دا چې هغه دی رب ځمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه ځمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت کوونکي) يو.

تفسير: يعنې د الله تعالی په نسبت ستاسې داسې نزاع او جگړې کول او داسې گڼل چې د الله تعالی درحمت او عنايت لایق او مستحق پرته له مونږ څنې بل هيڅوک نشته؛ خوشې بېکاره خبره ده، او هغه پاک ذات همغسې چې ستاسې رب دی، ځمونږ رب هم دی، او مونږ څه عملونه چې کوو، خالص الله تعالی لره يې کوو، مونږ تاسې غوندې يواځې په خپلو پلرونو او نیکونو افتخار نه کوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد کې اخته نه يو، نو بيا به ولې ځمونږ عملونه د پاک رب په دربار کې نه منل کيږي؟!

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ عَنَتُمْ
أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

آيا وایي تاسې (ای کتابیانو!) چې ببشکه ابراهیم او (دده خامن او لمسي) اسماعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووايه (ای محمده! دوی ته) آيا تاسې ښه پوهیږئ که الله؛ او څوک دی زیات ظالم له هغه چا نه چې پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې تاسې یې کوی.

تفسیر: د ابراهیم او اسماعیل او نورو انبیاوو (عليهم السلام) په نسبت چې کتابیانو داسې دعوی کوله چې: دوی یهودیان یا نصرانیان وو؛ ښکاره او صریحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالی فرمایي: ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ۶۷ آیت) نو اوس راوښیئ! چې ستاسې پوهه او علم زیات دی، که د هغه (علام الغیوب الله تعالی)؟.

بَلْ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۵﴾

دغه یوه ډله وه چې په تحقیق تېره شوې وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي یې وي، او تاسې لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسې پوښتل کیږئ له هغه څه چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: همدا آیت وړاندې تېره شوی دی، هر کله چې ددې کتابیانو په زړونو کې تکبر او غرور ځای نیولی وو، او داسې یې گڼل چې څمونږ أعمال هر څومره چې خراب وي، بیا به هم څمونږ پلرونه شفاعت کوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځکه دداسې چټي خیالاتو د لا ښه تردید کیدلو لپاره یې هغه آیت بیا مکرر بیان و فرمایه، داسې وپوهیږئ چې په پخواني آیت کې کتابیانو ته خطاب وو، او په دې آیت کې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټي خیال کې د هغوی متابعت او پیروي مه کوئ!، ځکه چې دا راز هیلې او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه کې کولی شي، چې داسې تخیلات او توقعات بیخي غلط او چټي دي، اوس وروسته له دې د یهودانو او نورو مشرکانو دیوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع ورکول کیږي، چې د قبلې د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکي ده.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَهُمْ عَن قِيلِهِمْ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهَا

ژر ده چې وبه وایي ناپوهان له خلقو چې څه شي وگړځول دوی (یعنې رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه، هغې نه چې وو دوی په هغې باندې؟

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکې شریفې څخه مدینې منورې ته تشریف راوړ، تر ۱۶-۱۷ میاشتو پورې یې د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، وروسته مامور شول، چې د کعبې شریفې په لوري خپل مخ وگړځوي، دلته یهودان او مشرکان، منافقان او ځینې ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندېښنو او شېهو کې ولوبدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې کړل، او داسې به یې ویل: «دوی خو تر اوسه پورې د بیت المقدس په لوري چې د ټولو انبیاوو قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول، چې هغه د پخوانیو انبیاوو قبله یې پرېښوده؟ او د کعبې په لوري یې مخ وگړځاوه؟»، چا به ویل چې: «د یهودانو د عداوت له امله یې داسې وکړل»، ځینو به ویل چې: «دې په خپل دین کې متردد او متحیر دی، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږي»، نو الله تعالی ځواب ورکړ چه:

قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۷۷﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه ټول جهات) هدایت کوي هغه چا ته چې اراده (دهدایت یې) وکړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: یعنې ای محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رایې له متابعت، خپله قبله بدله کړې ده، بلکه مونږ یواځې د الله تعالی د فرمان په اثر، چې ځمونږ د حق دین اساس دی، دا قبله بدله کړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبیت المقدس په لوري لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي یو، چې د کعبې شریفې په لورې مخ وگرځوئ ! نو مونږ دزړه له کومې دا حکم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ د راز اعتراضونه کول سخت حماقت دی.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

او همداسې (لکه چې هدایت مو درته کړې دی) ګرځولي یئ مونږ تاسې یوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلکو (د جزا په ورځ د انبیاوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (ای محمدي امته !) شاهد.

تفسیر: یعنې هماغسې چې کعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهیم علیه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو ځنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبیانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی، چې ددې فضیلت او کمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل کې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل کېږي، او محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي ورکوي، لکه چې په احادیثو کې راغلي دي «کله چې د پخوانیو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذیب وکړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنیا کې د هیچا له خوا هدایت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت کې محمدي امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندې شاهدي ورکوي»، او محمد صلی الله علیه وسلم ددوی په صداقت او عدالت باندې شاهدي ورکوي، دلته به نور امتیان وایي چې: «دوی نه ځمونږ په زمانه کې وو، او نه بیخي مونږ او دوی سره لیدلي دي، نو د دوی شاهدي په مونږ څرنگه اورېدله کیږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب ورکوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالی له کتابه او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ښوونې څخه را څرګندې شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم الیقین) تر حده رسیدلی دی، نو ځکه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنی یعنې معتدل، مطلب دا دی چې: محمدي امت بیخي په سمه لار دی، چې په هیڅ ډول د هیڅ شاني کوږوالي شائبه په کې نشته، او له افراط او تفريط څخه بیخي پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ

او نه ده ګرځولي مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مګر لپاره ددې چې مونږ معلوم کړو هغه څوک چې پیروي کوي د رسول له هغه چا چې بېرته ګرځي په پندو خپلو (کفر ته).

تفسیر: یعنې اصلي قبله خو همدغه کعبه وه، چې د ابراهیم علیه السلام له زمانې را هیسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بیت المقدس ټاکلې (مقرر) شوې وه، یواځې د امتحان لپاره وه، چې څوک له تاسې امر منونکي

پاتې کيږي؟ او څوک مخ اړوي؟ نو هر څوک له دوی څخه چې پر ایمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آيت كې ﴿لَنَعْلَمَنَّ﴾ چې د مستقبل صيغه ده، او په ﴿حَتَّى نَعْلَمَ﴾ ﴿فَلْيَعْلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنُبْلِغَنَّكُمْ﴾ ﴿وَلَنَأْيِسَّامَ اللَّهُ﴾ ﴿إِنَّا لَنَعْلَمَنَّ﴾ او نورو آيتونو كې چې د مستقبل كلمې راغلي دي، محققين هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښكاره او متحقق كيږي، او په هغه باندې جزا او سزا - مدح او ذم مترتب كيږي، او همدا يې غوره كړی دی.

وَأِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ^ط

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چي سمه لاره ورته ښوولي ده الله.

تفسير: لومړی ځمونه د رسول صلی الله عليه وسلم لپاره بیت الله شریف قبله مقرر شوې وه، بیا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بیت المقدس قبله مقرر شوه، او ټول پوهنیزې چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاک الله فرمایي چې: بېشکه د کعبې شریفې په ځای بیت المقدس قبله ګرځول په خلقو بڼه ونه لګیدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموماً عرب او قریش او د کعبې شریفې په افضلیت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خیال، عادت، رسم، او رواج ځنې مخالف کار تحمیل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وېرېدلو سبب دا وو، چې د ابراهیمي دین ځنې دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او نه دی الله چي ضايع کړي ايمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو!) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسير: يهودانو ويل: كله چې مو اصلي قبله بيت الله وه، نو ستاسې د دومره مودې هغه لمونځونه چې د بيت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضايع شول، ځينې مسلمانانو ته داسې شهبې ورولوېدې، كله چې بيت المقدس ځمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکې زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آيت نازل شو: كله چې تاسې يواځې دخپل ايمان او د پاک الله د اطاعت له کبله د بيت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زیان نه پېښیږي.

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا

په تحقیق سره وینو مونږ (بیا بیا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا
تا هغی قبلې ته چي ته یی خوښوي.

تفسير: كله چې مسلمانانو ته يهودانو طعنې او پيغورونه وركول او ويل يې: «د انبي چې ځمونږ له شريعت څخې مخالف او له ابراهيمي دين سره سم كار كوي، ولې ځمونږ د قبلې په لوري لمونځ كوي؟»، نو ځكه د دغو سببوا له امله په هغه زمانه كې چې دوى د بيت المقدس په لوري لمونځ كاوه، نو دهغه په زړه كې تل داسې خبرې گرځېدلې، كه د الله تعالى له لورې حكم راكړى شي، چې بيا د كعبې په لوري لمونځ وكړم، او په دې شوق كې به يې كله كله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به يې كتل، چې بنايي په هغې پرېستې باندې يې سترگې ولگيږي، چې داسې زيږى وركړي، نو په دې مناسبت پر دوى دغه آيت نازل شو، او د كعبې شريفې د استقبال دا حكم راغى.

قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

نو وگرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (کعبې ته په لمانځه کې).

تفسير: يعنې د کعبې شريفې په لورې، مسجد الحرام يې ځکه بولي؛ چې هلته مقاتله کول، د حيواناتو بنکار کول، د ونو او وښو پرې کول او نور شيان حرام دي، کله چې د قبلې د تحويل دا حکم نازل شو، صحابه کرامو رضي الله عنهم د قباء په مسجد کې د سهار لمونځ کولو، مخونه يې شام خوا ته وو، هغوی ته يو سړی راغی، ورته ويې ويل چې: په رسول الله صلى الله عليه وسلم آيتونه نازل شول، چې په کې قبله د کعبې شريفې خوا ته وگرځول شوه، نو لمونځ کوونکو په لمانځه کې کعبې شريفې ته مخونه راوه گرځول، (صحيح البخاري، حديث (۴۴۹۰).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او په هر ځای کې چې اوسئ نو وگرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه کې) په لوري دهغې (کعبې).

تفسير: يعنې په سفر يا په حضر کې په مدينې منورې يا په بل ښار کې، په وچه يا په درياب کې، په غره يا په ډاگه (صحرا) کې، يا پخپله بيت المقدس، يا په بل کوم ښار کې، هر چېرې چې يی دبیت الحرام په لوري لمونځ ادا کړئ !

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَاللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

او بېشکه هغه کسان چې دوی ته ورکړل شوی دی کتاب خامخا پوهېږي دوی چې بېشکه دا (استقبال الکعبة) حق دی له لوري د رب د دوی، او نه دی الله ! غافل له هغو کارو څنې چې کوي يې دوی.

تفسير: يعنې هغه اعتراضونه چې کتابيان يې د قبلې د تحويل په نسبت کوي، هغوی ته هيڅ غور مه ږدئ !، ځکه چې د هغوی په آسماني کتابونو کې دا خبره ښکاره ده، چې خاتم المرسلين صلى الله عليه وسلم به د څه مودې له مخې بيت المقدس په لوري لمونځ کوي، او په پای (آخر) کې به د کعبې شريفې په لوري لمونځ کوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دی، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهيمي دين سره سمه وي، نو ځکه هغوی دا د قبلې تحويل هم حق گڼي، خو د حسد له مخې هر څه يې چې په خوله راځي هغه وايي، الله تعالی ددوی په ټولو خبرو ښه عالم دی، او د دوی د ويناوو نتائج به يوه ورځ هغوی ته څرگند کړي.

وَلَيْنَ الَّذِينَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كُلِّ آيَةٍ تَاتِي عُوا قِبَلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبَلَتِهِمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبَلَةِ بَعْضٍ

او قسم دی خامخا که ته راوړې هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دليل سره؛ نه به شي تابع دوی د قبلې ستا، او نه يې ته (ای محمده !) تابع کيدونکی د قبلې د دوی، او نه دي ځينې د دوی تابع کېدونکي د قبلې د ځينو (نورو).

تفسير: يعنې دوی داسې معتصب دي، که ته هغه ټولې ممکن الوقوع نښې دوی ته وښيي، خو بيا هم ستا قبله نه مني، دوی خو په دې غوښتنه او آرزو کې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وگرځوي، مگر د دوی دا خيال چټي او باطل دی، ته هيڅکله د هغوی د قبلې متابعت نشې کولای، ځکه چې دا د کعبې استقبال تر قیامته پورې نشي منسوخ

کیدای، او کتابیان هم یو له بله سره د قبلې په امر کې ډېرې جگړې او خبرې لري، د یهودانو قبله د بیت المقدس صخره ده، او د نصرانیانو قبله د بیت المقدس هغه شرقی خوا ده، چې د عیسی علیه السلام د روح نفخ په کې شوی وو، کله چې دوی په خپلو مینځو کې نه جوړېږي، نو له مسلمانانو څخې ددې نقيضو متابعت غوښتل، یواځې جهل او حماقت دی.

وَلِیِّنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۶۰﴾

او خامخا که بالفرض تابع شي ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغی تاته له علمه (چې وحيې ده) بېشکه ته به په دغه وخت کې خامخا يې له ظالمانو څخې.

تفسير: يعنې قطع نظر له دغو دلائلو څخې که د لرې مودې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) څمونږ رسول صلی الله عليه وسلم د کتابیانو د قبلې متابعت د وحيې له نزوله او يقيني علم څخه په خلاف وکړي، نو په دې محال تقدير دوی بېشکه د بې انصافانو له ډلې څخې شمېرل کېږي، او له یو نبي څخې دداسې شنيع امر کېدل ممکن الوقوع نه دي، نو ښکاره شوه چې د کتابیانو د قبلې متابعت له تاسې څخې له سره ممکن نه دی، ځکه چې بېخي له علمه چپ دی، يعنې جهل او گمراهي ده.

الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْكِتَابَ يَعْرِفُونَ كَمَا يُعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۶۱﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۶۲﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پیژني دوی هغه (يعنې محمد او اسلام د دوی د کتابو په تعريف) لکه چې پیژني دوی ځامن خپل، او په تحقيق چې یوه ډله له دوی څخې خامخا پتوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوی پوهیږي (په حقانیت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله عليه وسلم»).

حق ثابت دی له رب ستا نو مه کیږه ته خامخا له شک کوونکو څخه !.

تفسير: يعنې کتابیان تا ډېر په ښه شان سره پیژني، او ستا د نسب، قبيلې، مولد، مسکن، شکل، اوصاف، او له ټولو احوالو څخې په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پیژندگلوی له امله هغوی ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پیژني لکه چې په ډېرو هلکانو کې خپل ځامن بې له ترده او تامله پیژني، مگر د دوی له مخالفت څخې هېڅ اندېښنه مه کوه ! او هېڅ تردد په کې مه لره !.

وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۶۳﴾

او هر یوه (امت) لره یوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونکي دي هغې ته (په لمانځه کې)، نو تاسې وړاندې شی ! (یو تر بله) نیکیو ته، هر چېر ته چې یی (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قیامت کې لپاره د جزاء د اعمالو)، بېشکه چې الله په هر شي باندې قادر دی.

تفسير: يعنې الله تعالی هر ملت لره یوه قبله ټاکلې (مقرره کړې) ده، چې د هغې په لوري د عبادت په وخت کې مخ وګرځوي، یا هغه مسلمانان ملتونه چې د کعبې په بېلو بېلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال، او جنوب کې پراته دي؛ نو په دې باب بحث کول، یا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نیکی چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لوري پېش قدمي او وړاندې تګ کول په کار دي.

تفسیر: یعنی دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پیغورونو ځنې خلاص شی، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هدایاتو پوره وړ شی.

کَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۱۵۱﴾

لکه چې لېږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آیتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښيي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عمیق اسرار او) احکام، او ښيي تاسې ته هغه شیان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسیر: یعنی د نعمت د اتمام، او د هدایت تکمیل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې یو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښيي.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿۱۵۲﴾

نو یاد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نوزه به هم یاد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کېږئ په ما باندې (په معصیت سره!).

تفسیر: کله چې ځمونږ د لوري په تاسې مکرراً د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره یاد کړئ!، او حکم مې ومنئ!، چې مونږ به هم تاسې یادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنایتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکريه په ښه شان سره ادا کړئ!، او زما له نا شکري او معصیت ځنې ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ)!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿۱۵۳﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله څخه) په صبر (له معصيته او مصيبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسیر: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آیت کې یې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهیاتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانی لپاره یې دا طریقه راښوولې ده، چې د صبر او صلاة (په وسیله، او د هغو د مداومت په ذریعه ټول کارونه په تاسې آسانېږي، او په دې آیت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زیار (محنت) باسئ! او په هغه کې صبر لویه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ آمَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿۱۵۴﴾

او مه وایئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، ولیکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسیر: یعنی هغه څوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مگر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه یئ!، او نه یې کیفیت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتیجه ده.

وَلَتَبْلُغُنَّ شَيْءٌ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّرَاتِ

او خامخا مونږ آزمويو تاسې په يوه شي چې هغه عبارت دی (ددبمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له کموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمکني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زکات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد) يې بولي، لومړی د هغو کسانو ذکر وو، چې د صبر لوږې مرتبې يې حاصلې کړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالى عموماً په لږ لږ تکليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې څخه امتحان اخلي، او د صبر آزموينه مو کوي، ځکه چې د صابرينو په ډله کې داخلېدل څه آسان کار نه دی، نو له همدې امله يې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله.

وَيَسِّرُ الصَّيْرِينَ ۝ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

او زېری ورکړه صبر کوونکو ته (په جنت سره، صبر کوونکي) هغه کسان دي؛ کله چې ورورسېږي دوی ته څه مصيبت، نو وايي دوی: بېشکه مونږ (مملوک) د الله يو، او بېشکه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونکي يو (په آخرت کې)، دغه کسان په هم دوی ده ثناء او صفت او په نېکه يادونه (له طرفه د) رب د دوی، او مهرباني ده، او دغه کسان هم دوی دي سمه لاره موندونکي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ مراد: د الله تعالى لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته کول، او چټول، او ځان ته نژدې کول دي، لکه په جلاء الافهام لابن القيم کې چې راغلي دي (ص ۷۸).

إِنَّ الصَّفَا وَالرُّوَّةَ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

بېشکه صفا او مروه (چې په مکه کې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله ځنې دي.

تفسير: مخکې د قبلي د تحويل او په نورو قبلو باندې د کعبې د افضليت ذکر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا کولو ذکر فرمايي؛ خو چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَيْكُمَا غُلَامًا﴾ تصديق او تکميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذکر وفرمايه، اوس فرمايي: وگورئ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) کې داخل دي، او په حج او عمره کې د دوی په منځ کې له دې سببه «سعي» کول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوی «اسماعيل» عليهما السلام له آثارو ځنې دي.

فَمَنْ حَبَّ الْبَيْتَ أُوَاعْتَمِرْ فَلَجَنَّةٍ عَلَيْهِ أَنْ يُطَوفَ بِهَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

نو هر څوک چې (اراده د) حج وکړي د بيت الله يا (اراده د) عمري (و کړي) نو نشته هېڅ گناه په ده باندې چې طواف وکړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وکړي) او هر څوک چې وکړي په خپله خوښه څه نيکي نو بېشکه الله شکر قبلوونکی، ښه عالم دی.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مکه معظمه کې دوه غرونه دي، د مکې خلق د ابراهيم (علي نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زمانې راهيسې همېشه حجونه کوي، او د حج کولو په وخت کې د دغو غرونو ترمنځ سعي کوي، د کفر په زمانه کې کافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې کاوه، او داسې به يې گڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظیم لپاره دی، کله چې د اسلام پاک دین خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی څخې تائب شول؛ نو داسې خیال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظیم لپاره وو، نو څرنگه چې د بتانو تعظیم حرام شو، نو ښایي چې د «صفا» او «مروه» تعظیم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدینې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګاڼه، نو د اسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پیدا شوه، او د رسول الله مبارک څخه یې په دې باره کې داسې هدایت و غوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدایت را کوي؟» په دې مناسبت دا آیت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ به سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالی نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْكِتَابِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا يَكُنُهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدایت (خبرې) پس له هغه چې بیان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (یعنې بني اسرائيلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسیر: له دغو خلقو څخه یهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق او د قبلي د تحویل خبره او نور چې په په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنيوي اغراضو له امله یې د پاک الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آیت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ ﴿٥٤﴾

دغه کسان چې دي لري کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وایي پر دوی لعنت ویونکي (له پرستو، انسانانو، پیرانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسیر: لعنت کوونکي له جنیاتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذی روحو شیانو څخه عبارت دی، ځکه چې دوی د حق پټولو له وبال له عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګانې خپرېږي (خورېږي)، نو له دې سببه: نه یواځې حیواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکلیف او صدمه ورپېښېږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا أَنَّهُمْ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٥﴾

مګر هغه کسان چې بېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او ښک یې کړ عمل خپل، او بیان یې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی یم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسیر: یعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځینې خلق په ګمراهۍ کې لویږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحیم یو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٦١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی کافران وو (په وخت د مرګ کې)؛ دغه کسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو ټولو (يعني د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته يې اهميت ورکاوه شي).

تفسير: يعني هغه څوک چې پخپله حق پټ کړي، يا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې کافر پاتې شي، او توبه يې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلېږي.

خُلِدِينَ فِيهَا لَا يَخْفَىٰ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦٢﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (يا اور) کې، نه به سپکاوه شي له دوی ځنې عذاب، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، يا به په رحمت سره ورته نه کتل کېږي).

تفسير: يعني په دوی باندې به عذاب يو رنگ او دوام لرونکی وي، او داسې به نه کېږي چې د دوی په عذاب کې څه لږوالی پېښېږي، يا کومه شېبه به د هغوی عذاب لږې کېږي.

وَالْهُمُومَةُ وَاحِدَةٌ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٦٣﴾

او معبود ستاسې معبود يو دی، نشته بل څوک لایق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني ستاسې د ټولو حقيقي معبود داسې يو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په کې نشته، نو هر هغه څوک چې د هغه له احکامو ځنې سر غږوي، هغه بيخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْمَلَائِكَةِ الَّتِي تَخْرُجُ فِي الْأَمْرِ يَتَذَكَّرُ النَّاسُ ۖ وَمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَيَّنَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ۚ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٤﴾

بېشکه په پیدا کولو د آسمانو او (په پیدا کولو) د ځمکې کې، او په اختلاف د شپې او د ورځې کې (چې اوږدېږي، لنډېږي پر له پسې رڼا او تیاره راځي، یخېږي او ګرمېږي)، او په بېړيو هغو کې چې روانې وي په دریاب کې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه کې چې نازلې کړي دي الله له (طرفه د) آسمانه له اوبو ځنې، نو ژوندی (زرغونه) کړي يې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالی) د هغې، او خپاره (خواره) کړي يې دي په دې ځمکه کې له هر قسمه خوځېدونکو (حيواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو کې، او په هغې ورېځې چې مسخړه کړې شوې ده په مینځ د اسمان او د ځمکې کې، خامخا دلیونه دي (په وحدانیت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ کې د الوهیت او عبادت د توحید، او په ﴿الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ کې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ آیه - کې د ربوبیت د توحید ثبوت دی، چې ددغو ستاینو او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شېبې په کلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا

او ځينې له خلكو څخه هغه څوك دي چې نيسي يې له الله څخه شريكان (په عبادت كې).

تفسير: يعنې په بنيادمانو كې چې په عقل او شعور كې له ټولو مخلوقاتو څخې افضل دي، ځينې داسې هم دي، چې سره له ښكاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالى څخې نور شيان د حق تعالى سره په عبادت كې شريك گڼي، او د ده جل جلاله سره يې برابر وي.

يُجِزُّوهُمْ كَرِبَ اللَّهِ

چې مينه او محبت كوي دوى د هغوى سره لكه چې مينه كوي د الله سره.

تفسير: يعنې يواځې په اقوالو او اعمالو كې خپل شريكان د حق تعالى سره نه برابر وي، لكه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دى، د دوى شرك او مساوات رسيدلى دى، چې د شرك اعلى درجه ده، او شرك في الأعمال د هغه فرع او تابع دى.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

او هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى، ډېر ټينگ دي له جهته د مينې له الله سره.

تفسير: يعنې هغه محبت چې مشرکين يې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه څخې خورا زياته مينه له الله تعالى سره لري، ځكه چې د مشرکانو مينه د دنيا په مصائبو كې زائلېږي، او د آخرت د عذاب د ليدلو په اثر دوى له خپلو باطلو معبودانو څخې بيخي بېزاره كيږي، لكه چې په وروستي آيت كې راځي، بالعكس د مؤمنانو محبت او مينه له خپل پاك الله سره په راحت او مصيبت، روغتيا او ناروغتيا، په دنيا او آخرت، په پټه او ښكاره كې برابره، او هيڅ تغيير نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الايمان يې له الله تعالى سره لري، له هغه محبت څخې خورا ډېر او زيات دى؛ چې مؤمنان يې له ما سوى الله يعنې انبياوو، اولياوو، ملائكو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنيا او ما فيها سره لري، ځكه چې مؤمنان له الله تعالى سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مينه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالى له حكم سره سم له هر يوه سره د هغه د مرتبې او مقام په مېچ (اندازه) مينه كوي.

هو! د الله تعالى او د ما سوى الله جل جلاله په محبت او مينه كې مساوات او برابري كول، كه هر څومره هغه لوى سړى هم وي، نو خالص شرك او د مشرکانو كار دى.

په تعظيم ادب كې زيار كاږي صديق *** د رتبې نه كوي فرق چېرې زنديق

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَبِينًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

او كه وويني هغه كسان چې ظلم يې كړى دى (په خپلو نفسونو په شرك سره) په هغه وخت كې چې وويني دوى عذاب (هلته به وپوهيږي) چې بېشكه ټول قوت خاص الله لره دى، او بېشكه چې الله سخت عذاب وركوونكى دى (نو د الله تعالى پرته د بل چا عبادت به يې نه كاوه).

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا رَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

كله چې بېزاره شي هغه كسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو كسانو څخه چې تابعان (او كشران) دي، او وويني دوى عذاب، او منقطع (غوڅ) شي په دوى (هغه ټول) اسبابونه (د خپلو علایق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا كَرَّرْنَا فَتَنَآهُمْ لَأَرْبَحْنَا وَكُنَّا بِهَذَا صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا

او وایي هغه کسان چې تابعان وو: کاشکې وای مونږ لره بیا ورتلل (دنیا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبعانو څخه، لکه چې بېزاره شوي دي دوی له مونږ څخه.

كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ

همداسې (لکه چې وښوده پاک الله دوی ته د عذاب سختي او د یوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوی ته الله (ناکاره) عملونه د دوی افسوسونه په دوی باندې، او نه به وي دوی وتونکي هیچرې له اور (د دوزخ) نه.

تفسیر: یعنې د هغوی ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات کيږي، او له هېڅ عمل څخه به دوی ته هېڅ یوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ کې اوسېږي، بالمقابل موحدین او د ایمان خاوندان که د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پای (آخر) کې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

ای خلکو! خورئ تاسې له (ځینو هغو) شیانو څخه چې په ځمکه کې دي، حلال پاک (بې شېبې)، او پیروي مه کوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شیطان! (شیطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوی او هوس متابعت مه کوئ).

تفسیر: عربانو به بت پرستي کوله، او د بتانو په نامه به یې حیوانات سرخوښې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شویو حیواناتو څخه به یې ګټه او فائده اخیستل حرام ګڼل، چې دا هم یو راز شرک دی، ځکه چې د حلال او حرام ټاکل او بېلول دالله تعالی کار دی، او پرته (بغیر) له الله تعالی څخه په داسې کارونو کې د بل چا خبرې ګواکې شرک ته تمایل او ترجیح ده، نو له همدې سببه یې په لومړني آیت کې د شرک خرابي بیان کړه، اوس د حلال د تحریم څخه ممانعت فرمایي، چې خلاصه او لنډه یې داده: هر هغه شی چې په ځمکه کې پیدا کيږي، تاسې له هغه څخه خورئ!، په دې شرط چې شرعا حلال، طیب، او روا وي، یعنې نه (في نفسه) حرام وي، لکه مرداره او خنزیر، او ﴿مَا أَهْلَ بِهِ لَعْنُ اللَّهِ﴾ یعنې هغه ساکینان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت کې پرته د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې ویلی شوی وي، او د هغو له حلالولو څخه یې غیر الله ته قربت مقصود وي، او نه کوم عارضي امر له سببه په هغه کې حرمت پیدا شوی وي، لکه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څخه اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او د شیطان پیروي هېڅکله مه کړئ! چې په خپل سر هر شي چې موزرې غواړي؛ حلال یې وګڼئ لکه ﴿وَمَا أَهْلَ بِهِ لَعْنُ اللَّهِ﴾ او هر شی چې موزرې غواړي حرام یې وبولئ لکه (بحیره، سائبه، وصیله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۚ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا نَعْلَمُونَ

بېشکه چې شیطان تاسې لره دښمن دی ښکاره. بېشکه همدا خبره ده چې حکم کوي شیطان تاسې ته په بد او قبیح کار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر کوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسیر: یعنې مسئلې او شرعي احکام له خپل لورې جوړوي، لکه چې په ډېرو ځایو کې لیده کيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو کې هم له شرعي نصوصو څخه سترګې پټوي، او له خپله ځانه نوي حکمونه جوړوي، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو کې تحریفونه، اړول راړول کوي.

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَنبِيءُ مَا آتَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿۱۰﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې: پیروي وکړئ تاسې د هغه حکم چې نازل کړی دی الله (چې قرآن او سنت دی) نو وایي (چې د قرآن پیروي نه کوو) بلکه پیروي کوو د هغه حکم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپل (آیا دوی د خپلو پلرونو متابعت کوي؟) اگر که وو پلرونه د دوی چې نه پوهېدل په هیڅ شي (د دین له احکامو څخه) او نه یې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسیر: یعنې دوی وایي چې د حق تعالی د احکامو په مقابل کې، د خپلو پلرونو او نیکونو پیروي او متابعت کوو، او دا هم شرک دی، لکه چې ځینې ناپوهه مسلمانان د کونډو په نکاح او د بنځو د میراث په نسبت او نورو باطلو رسومو کې هم داسې خبرې کوي، او ځینې که څه هم په ژبه داسې چټي (بېکاره) او فضولې خبرې نه کوي، مگر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښکاره او څرگندېږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال د اسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْفِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً

او حال د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او حق پرست یې حق ته رابلې) لکه حال د هغه چا دی چې نارې وهي هسې یو شي ته، چې نه اورې هیڅ مگر تشه بلنه او غږ.

تفسیر: یعنې هدایت ته د کافرانو رابلل داسې دي لکه چې کوم شپون (شپونکی) یا غوبه خریدونکو ساکبانو (ذي روحو) ته په بیدیا کې نارې وهي، چې هغوی پرته له آوازه بل په هیڅ شي نه پوهیږي، همدارنګه حال د کافرانو دی، چې نه دوی پخپله پوهیږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۱﴾

(دوی) کانه دي، ګونګيان دي، پانده دي، نو دوی هیڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره ومومي).

تفسیر: یعنې دا کافران کانه دي، چې د حق خبرې بیخي نه اورې، او ګونګيان دي، چې د حق خبرې نه وایي، او پانده دي، چې سمه لار نه ویني، لنډه یې دا چې: دوی په هیڅ شي نه پوهیږي، ځکه چې د دوی دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصیل، او د پوهې زده کول به څرنگه صورت ومومي؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنَّ كُنتُم بِلَا تَعْبُدُونَ ﴿۱۲﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! (یعنې ای مؤمنانو) خورئ تاسې! له پاکو حلالو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او شکر وباسئ! الله لره (په دغو حلالو شیانو) که چېرې یئ تاسې چې خاص ده لره عبادت کوئ.

تفسیر: اوس پاک الله له کافرو څخه اعراض وفرمایه، او په خاصه توګه یې مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی یې مأمور کړل چې له روا او بې شهبې پاکو شیانو څخه وخوري!، او خپل انعام یې ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر یې وفرمایه.

إِنشَاءً عَلَيْكُمُ الْمِيتَةُ

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراک) د مردارې.

تفسیر: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، یعنې حلال نه شي، یا له شرعي طریقې څخې پرته حلال یا ښکار کړای شي، لکه چې زندی کړی شي، یا د کوم ژوندي ساکنې (ذي روح) کومه عضوه (غړی) پرې کړی شي، یا په لرګي، تیرې، او ټوپک سره وویشتل شي، یا له پاسه ولویږي او مړ شي، یا د بل کوم حیوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شي، یا یې کوم دارونکی یا خیروونکی ځناور وداري، یا یې وڅیړي، یا د حلالولو په وخت کې قصدا پرې تکبیر ونه وایي او مړ شي، دا ټول سره په مردارو کې داخل او حرام دي، البته دوه ساکنې (ذي روح) یې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې کب (ماهی) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب شوی دی.

وَاللَّام

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وینې (بهبدونکې).

تفسیر: له وینې څخه مراد هغه وینه ده چې له رګو څخې وبهیري، او د ذبحې په وخت کې داري ووهي، او راووشي، پاتې شوه هغه وینه چې په غوښه کې وي، یا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلکه حلاله او پاکه ګڼل کېږي، نو که څوک کله غوښه یې له مینځلو (وینځلو) پخه کړي، خوراک یې ناروا نه دی، خو د نظافت او سپېڅلتیا (پاکۍ) له اصولو څخې لرې کار دی، د «ینې» او «توري» (چې تړلې شوې وینې دي) خوراک د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب حلال او روا شوی دی.

وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښې د خنزیر.

تفسیر: خنزیر ژوندی وي که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوی وي که نه، په هر صورت سره قطعا حرام دی، او د خنزیر ټول اجزا لکه غوښه، پوستکي، هډوکي، وینستان، نوکان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاک دي، او له هغوی څخې فائده او کار اخیستل ناروا او حرام دی.

کله چې په دې ځای کې د خوراکي شیانو ذکر دی نو ځکه یواځې د غوښې حکم راښودلی شوی دی، مګر په دې خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزیر بېشکه «نَجَسُ الْعَيْنِ» دی، ځکه چې په بېغیرتي، بې حیايۍ، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کې له ټولو ساکنېانو (ذي روحو) څخې وړاندې دی، او له همدې امله الله تعالی د خنزیر په نسبت فرمایي: ﴿وَاللَّهُ رَجِيْشٌ﴾ نو د هغه هیڅ یو جز نه پاک دی، او نه د هیڅ قسم فائده اخیستلو وړ دی، هغه کسان چې د خنزیر غوښې ډېرې خوري، یا یې له نورو اجزاوو څخې فائده اخلي، په هغو کې هم د خنزیر رذیله افعال ډېر په واضح ډول سره لیدل کېږي.

وَمَا أَهْلَ بِهِ لَعْنُ اللَّهِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چې آواز کړی شوی وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کې) بې له پاک الله.

تفسیر: له ﴿وَمَا أَهْلَ بِهِ لَعْنُ اللَّهِ﴾ څخې دا مطلب دی چې: پر دې ساکنېانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالی له نامه د بل کوم بت یا بل شي نوم واخیستل شي، یعنې پرته د الله تعالی له نامه د کوم بت، جن، خیث روح، پیر، مرشد، نبی، یا دنورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکنې (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب یا رضا غوښتنې په نیت یې ذبح کړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض یې د هغه ساکنې (جاندار) ساه اخیستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حيواناتو د غوښو خوړل حرام دي، که څه هم د دوی د ذبحې په وخت کې تکبير هم وويل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخيستل شي، ځکه چې پرته د روح له پیدا کونکي څخه بل چا ته د روح نذر او نیاز کول له سره درست نه دی، نو د هر جاندار روح چې «غير الله» ته نذر کړی شي، د هغه د مردارۍ او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت څخې زیاته ده، ځکه چې په مرداره کې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چې عین شرک دی، هماغسې چې خنځیر او سپی د ذبحې په وخت کې د تکبير ویلو له امله نه حلالیږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ویلو څخې څه فایده نه حاصلیږي، همداسې د هر جاندار روح چې غير الله ته نذر شي، یا یې په نامه کړی وي، نو د ذبحې په وخت کې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخيستلو څخې له سره هېڅ فایده نه حاصلیږي، او نه حلال کیدای شي، که د غير الله په نامه باندې له ټاکلو څخه وروسته نذر کونکي له خپل دې نیت څخې رجوع او ترې توبه وکړي، او بیا یې ذبحه کړي، نو د هغه په حلالوالي کې هېڅ شک او شبهه نه پاتې کیږي.

عالمانو تصریح فرمایلي دي: که د کوم پاچا د راتگ په وخت کې د تعظیم په نیت ساکنې (ذي روح) ذبح کړ شي، یا د کوم جن (پيري) له اذیت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه کوم ذي روح حلال کړ شي، یا د توپ ویشتلو، یا د نذر پخولو، یا د کوم نیاز ورکولو په وخت کې ساکنې (ذي روح) ذبح کړ شي، اگر که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم هم پرې یاد کړی شي، دا جاندار بیخي مردار او حرام او فاعل یې سخت گناهکار دی.

په حدیث شریف کې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغير الله» یعنې په هغه چا د پاک الله لعنت دی چې غير الله ته د تقرب او تعظیم په نیت ذي روح ذبح کړي؛ که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم پرې یاد کړي، یا یې یاد نه کړي، هو! په دې کې هېڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقیرانو ته ورکړي، او ثواب یې کوم قریب ته وروبخښل شي، ځینی کاره تلونکي په هسې موقعو کې داسې پلمې جوړوي چه دپیرانو او نورو په نیازونو او نذرونو کې زموږ مقصود دادی چې فقیران ماږه شي، او ثواب یې مړو ته صدقه شي، نو لومړی باید دوی وپوهیږي چه دالله تعالی په مخکې داسې پلمې پرته له ریا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې که ددغه نذر شوي حیوان پر ځای هغو سره غوښه واخيستل شي، او فقیرانو ته ورکړل شي او یا هم ورباندې پخه وخوړل شي نو دغه خیرات او صدقه به پرې ادا شي آیا دا ښه کار نه دی.

فَمِنْ أَضْطَرِّ غَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چې اړ (ضرورت مند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته گناه په ده باندې.

تفسیر: یعنې دا ذکر شوي شيان خو حرام دي، مگر که څوک د لوړې له امله مرگ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کې یې وخوري، په داسې سړي باندې هېڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هېڅ نافرمانی او زیاتوالی ونه کړي، نافرمانی داده چې: د اضطرا او ناچارۍ له پېښیدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وتړي. زیاتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې څخې ډېر وخوري، او خپله گېډه ښه پرې وپړسوي، بلکه ښايي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او یا یې هم له ځان سره زخیره او بل وخت ته وساتي.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

بېشکه چې الله لوی بخښونکی پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنی پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بیا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟! او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبوري په حالت کې یې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسير: يعنی هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، يهودانو پټ کړل، او له خپل لوري يې په هغو کې زیاتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آيت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې لیکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه یې تغیر په کې وکړ، چې دا دواړه لویه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قیمت لږ.

تفسير: يعنی د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې يې بسوالۍ ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به يې له هغو کسانو څخه چې د ګمراهۍ په کندو کې يې غورځول؛ رشوت او بلې هم اخيستلې، او په هغو مالونو باندې به يې د هديې، نذرانې، او شکرانې نومونه اېښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزیرو د خوړلو څخه هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بيانېږي.

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګېلو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يَكْنُفُهُمْ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قیامت کې (په خوښۍ سره).

تفسير: له دې آيت څخه داسې شېبه لوېدی شي، چې له نورو آيتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قیامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: يعنی د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخويف، تذليل، تهديد، او وعيد په ډول به له دوی سره غږېږي، چې له دې غږېدلو څخه به دوی ته ډېر رېږ او تکليف پېښېږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسير: يعنی اهل د ايمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بیا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه يوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخلېږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کېږي، او بيخي نه پاکېږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لایق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکيه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی څخې نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې وګڼئ! لکه چې په يوه پاک شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زایل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

او دی دوی لره عذاب دردناک.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلٰةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلي (اخيستي) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعني کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندي څو هر څوک پوهيږي چې د اور په عذاب باندي صبر کول څرنگه دی؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ الَّذِیْنَ اخْتَلَفُوْا فِی الْكِتٰبِ لَفِیْ شِقَاقٍ بَعِیْدٍ

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتیا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه) لري دي.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُولُوْا وُجُوْهُكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نيکي (يواځې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يواځې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بيخي پروا ونه کړئ».

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيِّنَّ وَآٰتَى الْمَالِ عَلَى حُبِّهِ ذَوٰى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَالسَّآٓئِلِيْنَ وَفِی الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَآٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُ بِعَهْدِهِمْ اِذَا اٰخٰذُوْا بِالْعٰهْدِ وَالصَّبْرُ فِی الْبَآْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِيْنَ الْبَآْسِ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاک الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخري، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي) خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مړيو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ورکوي زکات، او (بل خاوند دښکې) وفا کوونکې دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق یا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختو او په رنځونو کې او په وخت د جنگ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسیر: یعنې هغه نیکي او ښېگڼه هدایت او مغفرت سبب کیدای شي چې په ټولو ایمانیاتو ایمان ولري، او هم د دین نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې یهودان او نصرانیانو په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولونو یې په دې ستایلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آیتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یواځې د قبلي په استقبال باندې نازېږي، او خپل ځانونه د هدایت په طریقې باندې مستقیم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لایق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خیال دی، تر هغه پورې چې دا کتابیان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کریمه آیت کې مفصلاً ذکر شوي دي ټینګ ونه درېږي، او عمل پرې ونه کړي، یواځې د قبلي له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کېږي، او نه د الله تعالی له عذاب څخه نجات مومي.

أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۱۰۰﴾

او دغه (ستایلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت یې کړی دی (په دین، متابعت د حق، او غوښتنې د ښکې کې) او دغه کسان همدوی دي پرېهزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسیر: یعنې هغه خلک چې په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ایمان او دین کې، یا په خپل قول او اقرار کې، یا په خپلو اخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، یا له ګناه او خرابو خبرو څخه، یا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ﴿۱۰۱﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شویو کې (که عمدا وي).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې په عربو او یهودانو کې داسې دستور وو، چې د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کې به یې د کمزور نسب خلعو آزاد سړی، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کې به یې نارینه، او د یو آزاد شریف سړي په بدل کې به یې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آیت کې داسې حکم و فرمایه چې: «ای ایمان لرونکو! مونږ په تاسې باندې په مقتولینو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ایستلی دی، چې د شریف نسب او د کمزوری نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾ کې اشاره ده، چې یهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنیاده ایجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو څخه بېخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو څخه دا رابښکارېږي، چې دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پیغمبرانو په سم ډول سره ایمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختی او مصیبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالی له احکامو او دانیایو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څخه غاړه غړوي، او د بېگناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

الْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندې (قصاصیري).

تفسیر: دا توضیح د هغې برابری دې چې حکم یې صادر شو، مطلب یې دا دی: د هر آزاد نارینه په «قصاص» کې یواځې هماغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د یوه قاتل په عوض کې له یوې قبیلې څخه دوه تنه یا زیات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مری په مری باندې (قصاصیري).

تفسیر: یعنې د هر مقتول غلام په مقابل کې هماغه غلام وژل کېږي، چې قاتل یې دی، داسې به نه کېږي چې د کوم شریف سړي د غلام په قصاص کې د هغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى

او ښځه په ښځه باندې (قصاصیري).

تفسیر: یعنې د هرې ښځې په «قصاص» کې یواځې هماغه ښځه وژل کېږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدې، چې د کومې شریفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبې ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له تېر څخه کوم نارینه وواړه (قتل) شي.

خلاصه یې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښايي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه، بېخي ممنوع دی.

فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَلْيَتَّبِعْهُ بِالْعُرْفِ وَأَدَّ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

نو هغه څوک چې عفو وکړه شي (مصلحتاً) ده ته له (قصاصه د اسلامي) ورور د ده نه څه شي، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د دیت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د دیت دي) هغه (عفو کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسیر: یعنې که د مقتول له وارثانو څخه کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصیږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه یواځې د ثواب په غرض؟ یا د شرعي دیت په مقابل کې؟ یا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ یعنې له «قصاص» څخه څرنگه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې څخه بېخي خلاصیږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښايي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونیت او خوښې سره ادا کړي!.

ذَلِكَ تَقْضِيَّتُكَ مِنْ رَبِّكَ وَرَحْمَةٌ

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفو) آسانی ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختیار یې تاسې ته درکړ).

تفسير: يعنی دا اجازه چې «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ دیت واخلئ، که مو زړه غواړي ويې بڅښئ، دا د پاک الله له خوا تاسې ته یو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، یعنې د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې یوه اساني او لورینه (پېرزوینه) ده، چې په پخوانیو خلقو باندې نه وه، لکه چې په یهودانو «قصاص» او په نصرانیانو «دیت» یا عفو مقرر وه.

فَمَنْ أَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ قَلْعًا عَذَابُ الْآلِيمِ

نو هر چا چې زیاتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فیصلې (چې دیت یا عفو ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنیا کې).

تفسير: يعنی که وروسته له دې تخفیف او رحمت څخه هم څوک بیا مخالفت او د جاهلیت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، یا د عفوې او دیت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، یا اوس هم هغه وژل کیږي.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسير: يعنی اگر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او دروند ښکاري، مګر پوهان ښه پوهیږي، چې دا حکم د یو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هیڅوک د «قصاص» د وېرې د بل قتل ته هیڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کیږي، او د قصاص په وسیله د قاتل او مقتول د دواړو تېرونه هم له وژلو او د وینې له تویولو او بډیو ځنې محفوظ او مطمئن کیږي.

په عربو کې (لکه د پښتنو په شان) داسې یو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غیر قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به یې چې لاس بر کېده؛ هماغه به یې وژله، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنگ او جګړه وه، او د یوه تن د وینې د تویولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخیستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کیږي.

يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

ای خاوندانو د عقلونو! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وینو څخه).

تفسير: يعنی د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو ځنې ځانونه وساتئ، یا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، یا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در څرګند شو، نو د هغه له مخالفت ځنې چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ!.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا ضَرَأْتُمْ أَحَدَكُمُ الْمَوْتَ أَنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي یو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرې ایښې یې وي څه مال: وصیت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسیر: په خلکو کې داسې دود (رواج) اودستور وو، چې د مړي ټول مال به یې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصا به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آیت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصیت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصیت کول فرض شول، او دا وصیت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د میراث آیت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د میراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بیان کړې، نو اوس په میت باندې په خپله متروکه کې وصیت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصیت کول جائز نه دي، او هم د مال له یوه ثلث څخې زیات وصیت کول نه دي روا، او که وصیت د سړي د پور (قرض)، امانت، ودیعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصیت اوس هم فرض دی.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَمَّا آتُهَا عَلَى الَّذِينَ يَبْدُلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

نو هر چا چې بدل کړ دا وصیت وروسته له هغه چې وایې ورېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصیت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (دټولو اقوالو) ښه پوهیدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې مړي خو له انصاف سره سم وصیت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصیت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هېڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کېږي چې له وصیت څخه چې (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوَسٍ جَنَفًا أَوْ أَثَبًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصیت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) یا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مینځ د دوی (د موصي او موصی له) کې، نو نشته هېڅ ګناه په ده باندې.

تفسیر: یعنې که چاته د مړي په وصیت کې داسې شبهه ور ولوېږي، یا پوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځایه یې د کوم سړي رعایت کړی دی، او د بل سړي حق یې تر پښو لاندې کړی، یا یې د پاک الله له حکم څخې مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مینځ کې د شریعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هېڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصیت کې داسې تغیر او تبدیل جایز بلکه بهتر دی.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتیاط کوي).

تفسیر: یعنې حق تعالی ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې د اصلاح په غرض یوه خرابي له مینځه لري کوي، ده ته هر ورو مرو مغفرت کوي، یا یې معنی داده چې د هغه وصیت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصیت یې کړی وي، او بیا په خپل نا جائز وصیت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصیت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخواني امتونه او پیغمبران تر آدمه پورې).

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهواني قوې ماتوونکې ده).

تفسیر: یعنې روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پرېښودلو سره عادي کوي، او په دې وسیلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزیز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعیفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګارۍ روحیه تقویه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آسانی او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ

یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دي).

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ یا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لږه موده کې یې دومره سهولت او آسانی فرمایلي ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نیول ورته تکلیف پېښوي، یا مسافر وي، نو واک او اختیار لري چې روژه ونه نیسي، بیا دې د هغو ورځو قضایي وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسي، چې په رمضان المبارک کې یې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه یې چې دا قضایي جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که یو ځای.

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیول طاقت نه لري فدیة ورکول دي، (یا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیولو طاقت لري فدیة ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بیا منسوخ شو) طعام د یوه مسکین (د یوې روژې په برابرۍ).

تفسیر:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، یا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، یعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شیخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده، یعنې هغه خلق چې د روژې نیولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بیخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د یوې کاملې میاشتې

پرله پسې روژه نیول ډېر گران او دروند کار وو، نو د دوی د آسانی لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض یا سفر په مخ کې نه وي، مگر یواځې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختیار لرئ چې روژه نیسئ، یا دروژې فدیة ورکړئ. د یوې روژې فدیة یوه مسکین ته په مړه گېډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بیا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بیان په ورستني آیت «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ» کې راځي، ځینې له «طَعَامُ مَسْكِينٍ» څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدیر سره یې معنی داسې کیږي «هغه کسان چې د فدیې ورکولو طاقت لري، دوی دی د یوه مسکین د خوراک په اندازه طعام ورکړي!» چې اندازه یې د خوراکي شیانو یو پیمانہ ده، په دغه تقدیر لکه اوله ترجمه دا آیت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وایي: «خلق په رمضان کې اختیار لري چې روژه نیسي یا په فدیة اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وینا ده، یا یې ویونکي بې دین دي.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زیادت) وکړي کومه نیکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره. تفسیر: یعنی د یوې ورځې له خوراک څخه زیات یوه مسکین ته ورکړي، یا د څو تنو مسکینانو گېډې مړي کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۳۰﴾

او روژه نیول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې یې تاسې چې پوهیږئ (دروژې په فضیلت).

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلو نه دي ښکاره (له جنسه د هغو شیانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکي د حق او باطل دی.

تفسیر: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره یو ځای نازل شوی دی، بیا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په (۲۳) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او «جبریل علیه السلام» د سید المرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظیم ختم کاوه، او بیا بیا یې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضیلت او له قرآن عظیم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصیت ښه ښکارېږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراویح» هم مقررې شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرر او معینه شوې ده.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

نو هر څوک چې ومومي له تاسې (ای مکلفینو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلومېږي چې ښايي مريض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مريض هم له افطار څخه منع شوی وي، نو ځکه يې د مسافر او مريض ذکر بيا په صاف ډول وفرمايه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۲۸﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتيا، (چې مسافر او مريض يې مخير کړي)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختۍ، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (د روژې د مياشتې) او چې په لويي سره ياد کړئ الله، په دې چې هدايت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آساني او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نيولو حکم وفرمايه، او د معذرت له سببه يې مريض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمايله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شويو ورځو په شمار د هغو قضايي په مونږ او تاسې باندې واجب وگرځوله، او په دې قضايي کې يې د يو ځای يا سره جلا جلا (جدا جدا) نيولو قيد له مينځه وويست، نو په دې کې يې ځمونږ او ستاسې د سهولت او د آساني لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکليف واقع نه شي، او دا هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمير پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خير او خورا ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويي او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبريا يادونه وکړئ!، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ!، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ!.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۲۹﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده!) له تا څخه بندګان ځما (له لريوالي او نږدوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې یم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومنې حکم زما (اطاعت) او ټینگ دې اوسي په ايمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړني آيت کې د الله تعالی د لويي او عظمت حکم بيان شوی وو، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چې: «ځمونږ رب که لري وي نو مونږ به په زور سره ور غږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږېږو»، په دې سبب د آيت نازل شو، يعنې الله تعالی نژدې دی، هره خبره اورې، که ورو ورو وغږېږئ!، او که په چيغو ورنارې کړئ!، هغه ټول اورې، په هغو ځايو کې چې په زور سره د تکبير ويلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځايو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اورې.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ

حلال کړی شوی دی تاسې ته په شپه د روژې کې یو ځای والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسیر: د رمضان المبارک په شپو کې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې یې هم آساني وفرمایله، اوس که د شپې په هره برخه کې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه کېږي، هغه وکړئ!.

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

دوی لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس یې دوی لره.

تفسیر: له لباس او کالیو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دی، یعنې همغسې چې ستاسې په وجود کالي نښتي او پیوست دي، همدارنگه ښځه او نارینه هم ډېر سره نژدې او د شورو او شکرې په شان یو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلَّمَ اللَّهُ أَنْكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ

معلوم دي الله ته چې بېشکه تاسې یې چې خیانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسیر: له خپل نفس سره له خیانت کولو څنې مطلب دا دی، چې له ویدیدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې کیدئ!، او د پاک الله د حکم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاک الله په خپل فضل او کرم سره تاسې معاف کړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه کې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ویې کړئ!.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَاتْلُوا بَإِشْرَائِهِمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

پس رجوع یې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفو یې وکړه له تاسې (د تېر خیانت) نو اوس جماع کوئ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کې) او وغواړئ هغه شی چې لیکلي (مقرر کړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسیر: یعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ کې ستاسې لپاره د الله تعالی له لوري مقدر شوي دي، ښایي چې د ښځو په مباشرت کې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي، په دې کې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

او خورئ! او څښئ! تاسې تر هغه پورې چې ښکاره شي تاسې ته تار سپین (جدا) له تار ښور (چې سپین تار) له سبا څنې (دی).

تفسیر: یعنې همغسې چې په ټوله شپه کې د مجامعت اجازه ورکړې شوې ده، همداسې د رمضان المبارک په شپو کې هم تر سپېده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړې شوې ده.

ثُمَّ آتُوا الصِّيَامَ إِلَى الْبَيْلِ

بيا پوره کړئ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

او مه نژدې کېږئ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان یې په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کېږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا یې درته بیان کړل) بیانوي الله آیتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسیر: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت تېر شول، د الله تعالی له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هېڅ تجاوز ونه کړئ! بلکه هغو ته هېڅ مه نژدې کېږئ! یا یې مطلب دا دی چې پخپله رایه یا د بل کوم حجت په اساس د یوه وینښته په اندازه هم ځنې مه لرې کېږئ!.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسیر: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نیول، د ژوند په ټول عمر کې یو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خیانت، ټکي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بیه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ټکل بالکل حرام او نا جائز دي.

وَتُدْأَوِيهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِكُلِّ فَرِيقٍ مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

او مه رسوئ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) یو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهیږئ (چې دا ظلم دی).

تفسیر: «مه یې رسوئ تر حاکمانو پورې»: یعنې د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، یا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدی، یا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهیږئ.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ

پوښتنه کوي خلق له تا څخه (ای محمده!) له حاله د نویو میاشتو.

تفسیر: خلقو د سپوږمۍ د دې زیاتوالي او کموالي په نسبت ځمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آیت نازل شو.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

ووايه (ای محمده!) دوی ته چې دا میاشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او د حج.

تفسیر: یعنی ای محمده! دوی ته ووايه چې د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسیله دیني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زکات، عدت، عقود، شروط، مزدوري، او د نورو شیانو نېټې څرگندېږي، او هره یوه نېټه او تاریخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښکارېږي، په تېره بیا د «حج» د تخصیص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور میاشتې حرامې میاشتې بللې کیدې، چې په دغو میاشتو کې جنگ او وژل حرام وو، که په دغو میاشتو کې به عربو ته کوم جنگ پېښېده، نو هغوی به تاریخونه سره وړاندې وروسته کول، او په یوه پلمه (تدبیر) او بهانه سره به یې په هماغو حرامو میاشتو کې جنگونه کول، مثلاً که په «ذو الحجة» یا «محرم» کې به له جنگ سره مخامخ کېدل، نو هغه به یې په «صفر» سره تعبیر کاوه، او کله چې به «صفر» کې کوم کار د دوی په مخ کې راته، نو هغه به یې په «ذو الحجة» یا «محرم» یاداوه، نو د دوی د دې خیال د ابطال له امله یې دلته د «حج» تصریح وفرمایله، هغه ورځې چې حق تعالی جل وعلی شانه د «حج» لپاره ټاکلي دي، په هغو کې وړاندې وروسته کول، هیڅکله جایز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احکام تر ډېر ځای پورې ذکر کېږي.

وَلَيْسَ الْبِرَّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَأَتَقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٥﴾

او نه ده نیکي (دا کار) چې راځئ (تاسې) کورو ته د شا له لوري د هغو، او لیکن (خاوند) د نېکۍ هغه څوک دی چې ویرېږي (له الله په ترک د مخالفت کې)، او راځئ! کورو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او وویږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسېږئ.

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې کله به دوی د «حج» احرام وټاړه، او له خپلو کورونو ځنې به وتل، او بیا به اتفاقاً هغوی ته کوم هسې ضرورت پېښېده چې بهر ته به د خپل کورو ورتګ ته اړ کېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو کورو ته ورننوتل، یا به د شا له خوا پکې ننوتل، یا به یې د شا له لوري سوری واهه، او پکې به ننوتل، او دا کار به یې نیکي او ښېګڼه ګڼله، نو ځکه پاک الله دا کار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ

او جنگ کوی (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کې! له هغو کسانو سره چې جنگ کوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا

او مه کوئ تیری، زیاتی (پر هیچا باندې ای مؤمنانو!).

تفسیر: یعنی تېری مه کوئ، ددې معنی دا ده چې په جنگ کې دې وړو کي، ښځې، او سپینږيري قصدا ونه وژل شي! او دننه په بیت الحرام کې دې په جګړو باندې لومړی پیل (ابتدا) ونه کړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْبَلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشکه چې الله تعالی محبت نه کوي تېري کوونکو سره له حده. او ووژنئ! دوی په هر ځای کې چې مومئ دوی، او وباسئ! دوی له هغه ځایه چې ایستلي دي دوی تاسې لره.

تفسیر: هر چېرې چې يې مومئ ويې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پرته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (شرک او له دين ځنې اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسیر: يعنې له دين ځنې ګرځېدل، يا له دين ځنې د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډيره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوري لارښوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تَقْتُلُوا هُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقْتُلُوَكُمْ فِيهِ إِنْ قُتِلْتُمْ فَاقْتُلُوا هُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿۸۰﴾

او جنګ مه کوئ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وځنګېږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسیر: يعنې مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې بريد وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو ځنې هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کېږي، او هر چېرې چې يې ومومئ ويې وژنئ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، ويې وژنئ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

إِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۸۱﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: يعنې سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک ځنې توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کېږي.

وَقَاتِلُوا هُمْ حَتَّى لَا تَكُونُ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۸۲﴾

او جنګ کوئ تاسې! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېرې مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قَصَاصٌ مِمَّنْ أَخْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِيَثَلٍ مَا أَخْتَدَى عَلَيْكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۸۳﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېرې وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېرئ کوئ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرى يې کړې وو پر تاسې باندې، او ووير پرې له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشکه الله له پرهېزگارانو سره دى (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره پکې درومى، د هغه حرمت مياشتې په ځاى ده، چې د پروسې کال تېر شوي کال په «ذو القعدة الحرام» کې تاسې د کفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مکې معظمې ته لاړ شئ.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کې (چې جهاد ترک کړئ ! او خپل مالونه په غزا کې ونه لگوئ !).

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

او نيکي کوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشکه چې الله دوستي کوي له نېکو کارانو سره.

وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تُلْقُوا رءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ

او پوره ادا کړئ حج ! او عمره خاص الله لره، بيا که چېرې منع کړى شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دى پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (اى محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسپري هديه (چې مذبوحه ده) ځاى د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دى: کله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع کړي يعنې احرام وټري؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې کړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي کې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مگر که کوم دشمن يا مرض ورپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای ته ونشي رسولی، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال کړي، چې ادنى يې يو پسه دى، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مکې شريفې ته لېږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم ځمکې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه کړه ! او هر کله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل ويښتان لنډ يا وخریي، او پخوا له هغه دې هيڅکله ځان نه حلالوي، داسې وينې ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّنْ رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

نو هر څوک چې وي له تاسې ځنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تکليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (دپسه).

تفسير: يعنې که د «احرام» په حالت کې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر کې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت کې هم سر خړيل، يا د ويښتانو لنډول روا دي، مگر د هغه «فديه» دې ورکوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نیول، یا شپږو تنو مسکینانو ته طعام ورکول دي، یا د یوه پسه (ګله) حلالول دي، دا وینه د «جنايت وینه» بولي، چې د «احرام» په حالت کې د ناچارۍ له کبله د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندې لازميږي.

وَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

نو هر کله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخیسته په عمرې سره (چې یو ځای یې کړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هدیی څخه (چې مذبوحه ده).

تفسیر: یعنې هغه «محرم» چې د دښمن او مرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره کومه اندېښنه ورپېښه نه شي، یا خو دښمن یا رنځوری څه عارضه او حادثه ورپېښه شوي وي، خو په خیر سره زائله او له مینځه ورکه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کې څه خلل ورپېښ شوی نه وي، هغه لره ښايي چې فکر وکړي که «حج» او «عمره» یې دواړه سره یو ځای ادا کړي وي، یعنې «قران» یا «تمتع» یې کړی وي، او «افراد» یې نه وي کړی، نو په ده باندې یو پسه یا د غویي یا د اوبښ اومه برخه قرباني اوږي، چې دې وینې ته د «قران» او «تمتع» وینه وایي.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فِصْيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتَ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

هر چا چې ونه مونده هديه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کې، او اوه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسې) د لس ورځې دي پوره.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې «قران» او «تمتع» یې وکړه، او مذبوحه ورته میسره نشوه، نو هغه لره ښايي چې درې ورځې د «حج» په ورځو کې روژه ونیسي، چې د «عرفې» یعنې د «ذې الحجه» په نهمه ورځ کې پای (آخر) ته ورسېږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونیسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی، چې نه وي عیال د ده او سپدونکي په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام کې.

تفسیر: یعنې قران او تمتع یا وجوب د هدیی یا د لسو ورځو روژو حکم په نادار؛ هغه چا لپاره دی چې په مسجد الحرام کې یعنې په مکه معظمه کې یا هغې ته نږدې نه اوسېږي، بلکه د «حل» یعنې له «میقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٠٠﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ

او وویرېږئ له الله څخه او پوه شئ! چې بېشکه الله ډېر سخت عذاب ورکونکی دی. (وخت د) حج (څو) میاشتې معلومي دي.

تفسیر: د شوال المکرم له اول څخه نیولې د لوی اختر یعنې د «ذې الحجة الحرام» د لسمې شپې تر سهاره پورې، ددې میاشتو نومونه (أشهر الحج) دي، ځکه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ کې وي، که پخوا له دې څوک د حج «احرام» وتړي، نو هغه ناجائز یا مکروه وي، یعنې د حج لپاره څو میاشتې مقررې دي، او ټولو ته ښکاره دي، هغه تغیر او تبدیل چې د عربو مشرکینو به د خپل ضرورت له مخې په دې میاشتو کې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آیت کې داسې فرمایلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾ هغه بیخي بې اصله او باطل دی.

مَنْ قَرَضَ فِيهِنَّ الْحَبَّ فَلَا رَفْعَ وَلَا سُوقَ وَلَا حِدَالَ فِي الْحَبِّ وَمَا تَقَعُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ

نو هر چا چې فرض کرې (په خپل ځان) په دې میاشتو کې حج؛ نو نه دې کوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کې، او هر څه چې کوي (تاسې) له نېک کار څخې، نو پوهیږي په هغه باندې الله.

تفسیر: «حج» یې لازم کرې یعنې «احرام» یې وتاړه په داسې ډول چې په زړه یې نیت وکړ، او په خوله یې «تلبیه» وویل.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿۱۰۰﴾

او توبنه واخلي (له ځانو سره) نو بېشکه بهر ته توبنه ځان ساتل دي له سوله، او ووبرېئ! له ما څخې ای خاوندانو د (صافو) عقلو!.

تفسیر: یو داسې غلط دود او دستور په کفر کې دا هم وو، چې بې د لارې د خرجه د تش لاس «حج» ته تلل یې ثواب ګڼل، او هغه ته به یې «توکل» وایه، او هلته به تلل، له هر چا څخې به یې سوال او غوښتنې کولې، نو الله تعالی هغو کسانو ته چې قدرت لري؛ امر ورکوي چې هغوی دی د لارې خرجه له ځان سره اخلي، او بیا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لاړ نه شي، چې هم پخپله دی سرگردانیږي، او نورو ته هم سرگرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ

نشته په تاسې باندې هیڅ ګناه په دې کې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسیر: که د «حج» په سفر کې سوداګیري هم وکړی څه ګناه نه لري، بلکه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه کې وو، چې ښايي له تجارت کولو څخه به په «حج» کې څه نقصان پېښیږي، نو اوس داسې هدايت صادر شو: هغه څوک چې اصلي مقصود یې «حج» وي، او د هغه په ضمن کې سوداګیري هم وکړي، نو د هغه په ثواب کې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

نو هر کله چې راکوز شئ له عرفات څخه نو یادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) کې.

تفسیر: په ټوله مزدلفه کې هر چیرې ودریدل جائز او روا دي، پرته دواډي محصر څخه، چې هلته دي نه ودریږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿۱۰۱﴾

او یادوئ دي (یعنې الله) لکه چې لاره یې درښودلې ده تاسې ته، او بېشکه چې وئ تاسې پخوا له هدايته خامخا له ګمراهانو څخې.

تفسیر: یعنې کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښايي چې هسې ذکر دې ونه کړی شي، بلکه سره له توحیده یې همغسې ذکر وکړئ، چې تاسو ته یې هدايت درکړی دی.

ثُمَّ آفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾

بیا راکوزېږئ! (ای قریشو د طواف لپاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې راکوزېږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت و غواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د ګناهونو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: د کفر په زمانه کې یوه غلطې دا هم وه، چې مکيان (مکې والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځکه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلکه د حرم په حد کې به چې مزدلفه ده، درېدل، او د مکې شریفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بیا به له عرفات څخه د طواف لپاره مکې شریفې ته راتلل، نو ځکه یې وفرمایل: «له هغه ځایه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم هماغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځایه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانیو ګناهونو باندې نادم اوسئ!».

وَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر کله چې ادا کړل تاسې افعال د حج خپل، نو یادوئ الله لکه چې یادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهلیت کې په فخر سره) بلکه یادوئ الله په ډېر زیات یادولو سره.

تفسیر: یعنې د «ذي الحجة الحرام» په لسمه کې چې د «حج» د افعالو یعنې د جمر ویشلو، قرباني کولو، سر خړیلو، یا د ویشتانو لټولو، د کعبې شریفې د طواف، او د صفا او مروی له سعې فارغ شوی، نو د منی د قیام په وخت کې د الله تعالی ذکر وکړئ! لکه چې د کفر په زمانه کې تاسې د خپلو پلرونو او نیکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دې هم زیات ذکر وکړئ شي!

دوی له قدیمې زمانې راهیسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منی کې دېره کېدل، او لوی بازار به یې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نیکونو ستاینه او یادونه به یې کوله، او د دوی لوینې او فضائل به یې بیانول، نو ځکه پاک الله له هسې ویناوو څخه هغوی منع کړل، او ویې فرمایل چې: په دې ورځو کې د الله تعالی ذکر ډېر وکړئ، او د هغه الله جلت عظمت د لویي او عظمت یادونه وکړئ!.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۖ وَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۖ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

نو ځینې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي ای ربه ځمونږ! راکړه مونږ ته په دنیا (لږ ژوند) کې (ځمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کې هیڅ برخه، او ځینې له دوی څخه هغه څوک دي چې وايي: ای ربه ځمونږ! راکړه مونږ ته! په دنیا (لږ ژوند) کې نیکي (نعمت) او په آخرت کې نیکي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه کسان شته دوی لره لویه برخه له سببه د هغو (بنو اعمالو) چې کړي دي دوی (هغه)، او الله ژر اخیستونکي د حساب دی (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسیر: غوښتونکي په دوه ډوله دي: یو خو هغه دي چې د هغوی مطلوب یواځې دنیا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راکول کیږي، په همدې دنیا کې دې راکړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوی مقصود آخرت دی، چې د دنیا ښېګڼې (فائدو) او نیکي یعنې د عبادت توفیق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نیکي یعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې کسانو ته په آخرت کې د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسېږي.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ

او یادوئ! الله (د تکبیراتو په ویلو سره) په خو ورځو شمېرل شویو (د تشریق) کې.

تفسیر: له «أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ» څخه د «ذي الحجة الحرام» یوولسمه، دولسمه، او دیارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو کې خلق له «حج» څه فارغیږي، او مامور دي چې په «منی» کې واوسېږي، په دې ورځو کې د جمر ویشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبیراتو ویل اجراء کړئ! او په نورو وختونو کې هم دلته تکبیر او تهلیل په ډېر محبت سره ووايي! او د پاک الله په ذکر کې کثرت او مداومت وکړئ!.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا أَثَمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا أَثَمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى

نو هر چا چې بیرې (تلوار) وکړه (په تلو کې له منی مکې ته) په دوو ورځو کې (چې «۱۱» «۱۲» د ذی الحجې دي) نو نشته هیڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکي، او هر چا چې تأخیر وکړ (او درې ورځې په منی کې پاتې شو) نو نشته هیڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پر هېز یې کړی وي (له مناهيو څخه).

تفسیر: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پر هېز ونه کړئ، او هغه څوک چې له الله تعالی څخه ووېرېږي، او په تېره بیا د «حج» په وخت کې تقوی او پر هېز ګاري هم وکړي، نو بیا په دې خبره هیڅ نه ګناهګاریږي؛ چې په «منی» کې دوه ورځې هستوګنه وکړي، یا درې ورځې پکې واوسېږي، ځکه چې الله تعالی دا دواړه جایز فرمایلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منی» کې د درې ورځو قیام دی.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنكُمُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

او (تل) وویرېږئ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشکه تاسې خاص الله ته ورټولېږئ (په قیامت کې د مکافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْإِخْصَامِ

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْبُهَادُ

او ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې په تعجب کې آچوي تا خبره د ده په (کارو د دې) ژوندون لږ کې، او شاهد کوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده کې دي، حال دا چې دی ډېر سخت دی په جګړه او عداوت کې، او کله چې بېرته وګرځي (له تانه ای محمله!) نو ګړندی ګرځي په ځمکه (د مدينې) کې لپاره د دې چې فساد وکړي په ځمکه کې، او هلاکوي کښت (فصل) او ساکښان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصيت).

او کله چې وويل شي ده ته: چې وويرېږه له الله! نيسي دی غرور (عار او ننګ په کولو د) ګناه، بس کافي دی ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هر ورو (خامخا) بد بستر دی (دا اور د دوزخ).

تفسیر: دا حال د منافق دی، چې په ښکاره سره خوشامندي او تعلق کوي، او الله تعالیٰ ځانته شاهد ګرځوي، او وایي چې: زه «رښتین یم، او په زړه کې مې د اسلام محبت دی»، خو د جګړې، داړې، غلا، لوټ او تالان ځنې هم خپل مخ نه اړوي، او که له هسې چارو یې څوک منع کړي؛ نه منع کېږي، بلکه ضد او مخالفت کوي، او په خپلو بدو چارو کې ترقي کوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ سَءُوفَ بِالْعِبَادِ ۝

او ځنې له خلقو څخه هغه څوک دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېرېږي)، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو باندې (چې د ده په توفیق له ځانه او ماله تېرېږي).

تفسیر: وایي چې صهیب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کې د مشرکینو په لاس کښیوت (راګېر شو)، صهیب رضي الله تعالیٰ عنه هغوی ته وویل: «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط درکوم، چې ما خوشې کړئ! چې مدینې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نیسئ!!»، په دې باندې هغوی راضي شول، او صهیب رضي الله تعالیٰ عنه یې پرېښود چې د رسول صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آیت د مخلصینو په تعریف کې نازل شوی دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) ننوځئ! په اسلام کې (دهغه له ټولو شرایطو سره) ټول.

تفسیر: یعنې په ظاهر او باطن، او په عقېده او عمل کې یواځې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ!، او نه چې په خپل سر او عقل، یا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ!، یا کوم کار وکړئ!، نو له دې ځنې «بدعت» قلعه او قمعه او له بېخه ویستل مقصود دي، ځکه چې «بدعت» په حقیقت کې همدا شی دی، چې د بل چا کومه عقیده یا کوم عمل چې ښه او مستحسن وګانه (وګڼلې) شي، هغه له خپل لوري په دین کې داخل کړی شي، مثلاً لمونځ او روژه چې افضل د عبادتونو دي، که بې له شرعي حکمه یې څوک له خپله ځان مقرر کړي بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عیدګاه کې په نفلونو باندې امر ورکول، یا د اخترونو په ورځو کې د روژې نیول.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

او مه کوئ پیروي د قدمونو د شیطان! بېشکه دا (شیطان) تاسې لره دښمن دی ښکاره.

تفسیر: یعنې په خپلې وسوسې سره بې اصله شیان ستاسو په زړونو کې اچوي، او په دین کې بدعتونه شاملوي، او دین مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره کوئ.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

بیا که وښویدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښکاره دلائل؛ نو وپوهېږئ چې بېشکه الله ډېر غالب دی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلُلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْبَلَايَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

انتظار نه کوي دوی مگر دېته چې راشي دوی ته الله په سیورو کې له ورېځو څخه او (راشي دوی ته) پرېښتي (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلک د دوی) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کېږي ټول کارونه (په قیامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو څنې مخالف کار کوي، او له خپل کاره تګه نه اوږي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندې یقین او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نیولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرېښتي پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قیامت» کې راتلونکې ده، هغه په همدان ورځ پای (آخر) ته ورسېږي، او د فیصله شي، خو بالاخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ور تګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادرېږي، او په دې کې هیڅ یوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِي إِسْرَءِيلَ كَمَا آتَيْنَهُمْ مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ

پوښتنه وکړه (ای محمده!) له بني اسرائيلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟

تفسیر: له دې نه یې پخوا فرمایلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه څنې مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تایید کې فرمایي چې: په خپله له بني اسرائيلو اولاده د یعقوب څنې پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالېږلي دي؟ کله چې دوی له هغو څنې منحرف او چپ شول، نو ځمونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانۍ څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په ناشکری سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنې دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هداياتو څخه مخالفت کوي، یا یې آیات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بیا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنیا کې دې ووژل شي، یا دې کور او مال لوټ کړ شي، یا دې جزیه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذلیل واوسېږي، په عقبې کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کېږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې یې علم حاصل شي، یا یې له تکلفه یې په لاس ورشي.

رُزِقَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسیس، او مسخري کوي دوی پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسیر: هر کله چې به د مشرکانو مشران پر «بلال رضي الله تعالى عنه» یا «عمار رضي الله تعالى عنه» یا «صهيب رضي الله تعالى عنه»، یا د مهاجرینو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين باندې تېرېدل، یا به یې دوی لیدل، نو پر دوی باندې به یې تمسخر کاوه، او خندل به یې، او ویل به یې چې: «دغه ناپوهانو ته وگورئ! چې د آخرت په خیال د دنیا تکالیف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلی الله علیه وسلم ته وگورئ! چې ددغو فقیرانو په ملگرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو بری ومومي، نو ځکه دوی تل د غلبې په فکر کې لگیا، او د دنیا د اصلاح په چورت کې مشغولتیا لري».

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۱۷﴾

او هغه کسان چې یې ساتلي دي (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (یعنې کفارو) به وي په ورځې د قیامت کې، او الله روزي ورکوي هغه چا لره چې اراده وکړي بې له حسابې (ډېره پراخه).

تفسیر: الله تعالى د هغوی په ځواب کې ارشاد فرمایي: دوی نه پوهېږي چې همدا فقیران او غریبان به د قیامت په ورځ له دوی څنې اعلی او لوړ وي، او الله تعالى په دنیا او عقبی کې هغه چاته چې اراده وفرمایي بېشماره رزق او روزي ورکوي.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ نَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۲۱۸﴾

وو ټول خلک (په ابتدا کې) ټولی یو په یوه حق دین (بیا ځنې کافران او ځنې مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبیا زیري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکي (کافرانو ته په جحیم سره)، او راوېې لېږه له دوی سره کتاب (بیانونکی ددین) په حقه سره، لپاره ددې چې حکم وکړي (الله یا نبی یا کتاب) په مینځ د خلکو کې په هغه کار کې چې اختلاف کړی دی دوی په هغه کې، او اختلاف نه دی کړی په هغه (حق یا کتاب یا اسلام) کې مگر هغو کسانو چې ورکړی شوی وو دوی لره کتاب، (اختلاف یې چې کړی وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلیلونه ښکاره په سبب د کینې په مینځ د دوی کې، پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی هغه شي ته چې جگړه کړې وه دوی په هغه کې (چې عبارت دی له حقه) په اذن (حکم) خپل سره، او الله هدایت کوي هغه چا ته چې اراده (یې د هدایت) وکړي طرف د لارې سمې ته.

تفسیر: د آدم علیه السلام له وخته راهیسې همدا یو حق دین پاتې دی، وروسته له هغه څخه تر یوې مودې پورې هغه دین پاتې وو، او بیا خلقو په هغه کې اختلاف وکړ، نو پاک الله د هغو د اختلافاتو د لرې کولو لپاره خپل انبیا ولېږل. فائدة: له دې آیت څنې دوه خبرې معلومېږي:

(۱) دا چې الله تعالى هغه رسولان او متعدد کتابونه چې رالېږلي یې دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښيي، بلکه ټولو لره الله تعالى اصلاهماغه یوه لاره مقررې کړې ده، کله چې دوی له هغې سمې لارې ځنې وښوېدل، نو الله تعالى دوی ته بیا رسول صلی الله علیه وسلم او کتاب وروولېږل، چې

سم د هغو له احکامو سره تګ وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بیا ګمراهان شول، بیا بل نبي عليه السلام او بل کتاب الله دوی ته ورواستول شو، چې دوی په یوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتیا یوه ده، او ناروغي ګانې بېشمارې دي، کله چې یوه ناروغي پیدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره یې یوه دوا او پرهېز وفرمایه، څه وخت چې بل کوم مرض پیدا شو نو له هغه سره یې بله دوا او پرهېز وپاکه (مقرر کړ)، اوس یې په آخر کې هسې یوه طریقه او قاعده وفرمایله، چې په هغې سره له ټولو ناروغيو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفایت کوي، او هغه د اسلام پاکه طریقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او دا عظیم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(۲) دا خبره معلومېږي چې د الله تعالی همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به یې اختلاف درلود (لرلو)، او د حق او حقایق په نسبت به یې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګیا وو، نو اوس نه ښايي چې د ایمان اهل د کافرانو له بد سلو کې او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَبَّائِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمُونَ
الْبَاسَاءُ وَالضَّآلُّاءُ وَهُمْ يُقُولُ الرُّسُولُ وَالَّذِينَ أَمْنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ
الْإِنْ نَصْرُ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿۳۷﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو!) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (د سختیو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسيدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ويل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شی! واورئ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ

پوښتنه کوي له تانه (ای محمده! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسیر: په پخوانیو آیتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکید سره بیان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ!، او په اسلام کې په پوره ډول سره نوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هیچا خبرې ته غوږ مه ږدئ!، او د الله تعالی په خوښۍ کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ!، او هر راز شدت او تکلیف پر ځان باندې واخلئ!، له دې ځای نه وروسته ددې کليې په نسبت د جزئیاتو تفصیل بیانېږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کليې تحقیق او تاکید په ښه ډول سره په زړه کې کښيني.

قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينُ وَإِنَّ السَّبِيلَ وَمَا تَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۳۸﴾

ووايه (ای محمده!) هر شی (لږ یا ډېر) چې صرفوئ (خرچ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (بې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) یتیمانو او مسکینانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (يې) کوي تاسې له نېک کاره؛ نو بېشکه چې الله په هغه باندې (لکه په نورو اشياوو) ښه عالم دی.

تفسير: ځينې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم ځنې يې پوښتنه وکړه چې: له مال ځنې مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شي باندې يې ولگوو؟ نو ځکه داسې حکم وشو، چې لږ يا ډېر هر څه چې د الله تعالی لپاره صرفوي (خرچ کوي)، هغه د مور او پلار او اقاربو او يتيمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، يعنې که د ثواب د حصول لپاره يې ښندل او صرفول غواړي، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف يې کړي! د هغه لپاره څه تعيين او تحديد نشته، هو! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف کړ شي، چې مونږ يې درښيو!.

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسې باندې جنگ کول (له کفارو سره).

تفسير: يعنې د دين له دښمنانو سره جنگېدل فرض کړی شوی دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلی الله عليه وسلم په مکې شريفې کې اوسېده، په جنگ سره مجاز نه وو، کله چې يې مدينې منورې ته هجرت وفرمايه، نو دوی ته د مقاتلې اجازه وشوه، مگر يواځې د هغو کفارو په مقابل کې چې له مسلمانانو سره جنگيږي، وروسته تر دې له ټولو کفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او که د دين دښمنان پر مسلمانانو بريد او تعرض وکړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عين گرځي، که نه فرض کفايي دی، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلی شي، چې په فقهيه وو کتابونو کې راغلي دي، هو! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړي، يا له دوی سره معاهده ولري، يا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې کفارو سره جنگېدل، يا د دوی په مقابله کې د دوی له مخالفينو سره مرستې (مدد) کول؛ مسلمانانو ته هيڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كَرِهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنگ) بد ښکاري تاسې ته.

تفسير: د بد ښکاره کېدلو مطلب دا دی چې: پر نفس باندې سخت او دروند معلومېږي، دا نه چې د رد او د انکار وړ په نظر راځي، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف وښکاري، او د تنفر او خفگان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هيچا باندې هيڅ الزام نشته، ځکه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مينه لري، او بل هيڅ شی له ژوندانه سره نه برابر وي، نو ځکه جنگ او مقاتله انسانانو ته فطرتاً دروند او سخت کار ښکاري.

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

او ښايي چې بد گڼئ تاسې يو شی حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښايي چې ښه وگڼئ تاسې يو شی، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دی (په خير ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (په خير خپل).

تفسير: يعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شی چې تاسې يې خپل ځان ته نافع يا مضر وگڼئ، هغه په رښتيا سره هم ستاسې په حق کې همغسې وي، بلکه کيدای شي، چې تاسې يو شی د خپل ځان لپاره بد وگڼئ، او هغه په واقع کې

مفيد وي، يا كوم شی تاسې ښه وگڼئ، او هغه په حقيقت کې مضر وي، دا چې تاسې وايئ: «په جهاد کې د ځان، او مال د ټولو شيانو نقصان دی، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دی»؛ خوشې يو چټي او فضول خيال دی، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنيا او آخرت لوی لوی منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په گټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې يواځې الله (تعالی جلت کلمته) ډېر ښه پوهيږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځکه هر هغه حکم چې الله تعالی يې پر تاسې کوي، هغه خامخا حق دی، او تاسو يې د زړه له کومي ومنئ، او په هسې چټي (بېکاره) خيالونو پسې مه گرځئ !.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ

پوښتنه کوي خلق له تانه (ای محمده!) له مياشتې حرامي څخه له جنگ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟).

تفسير: فخر عالم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو يو ټولی د کفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوی کفار ووژل، او مالونه يې په غنيمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادی الاخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب او له شپه ده، کافرانو ددې په نسبت په طعني ويلو باندې پيل (شروع) وکړ: چې محمد صلی الله عليه وسلم حرامه مياشته حلاله کړه، او خپلو امتيانو ته يې حکم ورکړی دی چې په اشهر الحرم کې دې هم له خلکو سره جگړې وکړي، او د دوی مالونه دې په ولجه (غنيمت) او لوټ يوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم په حضور کې حاضر او پوښتنه يې وکړه چې: «اوس څه حکم دی؟ له مونږ څنې خو اشتباها دا کار صادر شوی دی؟» په دې تقريب دا آيت نازل شو.

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ

ووايه (ای محمده! دغو سائلينو ته) چې جنگ کول په دې (أشهر الحرم) کې (عمدا) لويه گناه ده.

تفسير: يعنې په حرامه مياشته کې جنگېدل، خو بېشکه د گناه خبره ده، ولې لويو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثاني کې «جهاد» کړی وو، او په حرام مياشته کې يې چې رجب المرجب دی؛ نه وو کړی، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوی باندې هيڅ يو الزام نه اوړي، نو په هغوی داسې الزام لگول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ

او منع کول له لارې (دين) د الله څخه، او کافر کېدل په الله، او (منع کول له) مسجد حرام نه، او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (گناه) ډېره لويه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم کې).

تفسير: يعنې د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي ديانت څخه بغاوت، او د بيت الله شريف د زيارت څخه د خلکو مخ نيول، او د مکې معظمې او سيدونکې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لويې گناوې دي، او حال دا چې کفار پرله پسې هسې کارونه کوي، لنډه يې دا چې «په حرامه مياشته کې بې سببه او نا حقه جنگېدل خو بېشکه لويه گناه ده، مگر هغه خلق چې په حرم شريف کې کفر خپروي (خوړوي)، او لوی لوی فسادونه په کې کوي، او په أشهر الحرم کې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې کفارو سره د جنگېدلو

ممانعت نشته، بر سېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لگيا دي، نو په داسې يوه وړو کې گناه باندې، چې هغه هم د لا علمي له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعني وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (له دين څخه د خلكو ايستل) ډېره لويه (گناه) ده له جنګ څخه.

تفسير: يعنې په دين کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دين څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهواً په حرامه مياشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دين په خبرو کې يې راز راز شېبې او خدشې پيدا کولې، څو نور خلک په شېبو کې ولويږي، او د اسلام دين ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې د ځينو مسلمانانو له لوري سهواً په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې ويناوو ځنې د هغوی مقصد دا وو چې نور خلک د اسلام له قبلولو ځنې متنفر کړي، نو يې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پيغورونه ورکوي، چې خلق د حق دين له لارې واړوي، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دين ځنې لغځول (ښويول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنيع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

او همېشه به وي دوی (يعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که يې لاس ورسېږي (او موقع ومومي).

تفسير: يعنې تر څو چې تاسې په حق دين باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان به هيڅ يوه حالت او په هيڅ يوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اگر که د مکې معظمې په حرم شريف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حديسي په عمره کې يې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شريفې حرمت وساته، او نه يې د حرامو مياشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه يې يواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وتړلې، او مسلمانان يې مکې شريفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې يې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بيا نو دداسې معاندینو طعني او بد ويلو ته نه ښايي چې څه اهميت ورکړ شي، او نه ښايي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (ځنګ) وشي.

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

او هر څوک چې ګرځي له تاسې نه له دينه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضايع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسير: يعنې له اسلامي دين څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټينګ پاتې کېدل داسې يوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نيکي له منځه وړي، په دنيا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کېږي، نکاح يې فسخ کېږي، له ميراث ځنې يې برخې پاتې کېږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی، او جهاد یې کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کې، دغه کسان امید لري دوی د رحمت (مهرباني) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: له لومړني آيت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره کې هېڅ مؤاخذه نشته، مګر په دې تردد کې پاتې وو چې: آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ کړی دی ثواب رارسېږي که نه؟ نو دا آيت نازل شو، هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې کړی دی، او د الله تعالی لپاره یې د کوم شخصي غرض څخه یې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بېشکه د الله تعالی د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دي، او پاک الله د خپلو بندګانو خطاوې بخښي، او پر دوی باندې رحم کوونکی دی، نو الله تعالی به هسې مطیعان او حکم منونکي بندګان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) (له حکمه د څښلو) د شرابو، او (له کولو) د قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواري) په نسبت څو آیتونه نازل شوي دي، او په هر یوه کې د هغو خرابي رانېکاره شوې ده، آخر یې د (المائدة) په (۹۰) آیت (۱۲) رکوع کې په ښکاره ډول سره ممانعت وکړ شو، نو ټول هغه شيان چې نشه راوړونکي دي له یوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په کوم شي باندې تړل کېږي، او ګټل او بایلل په کې وي؛ حرام دي، او یوه طرفه شرط تړل حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا أَثَمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا

ووايه (ای محمده! دوی ته) په دې دواړو کې ګناه لویه ده، او ګټې دي لپاره د خلقو، او ګناه د دې دواړو ډېره لویه ده له ګټې دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل کېږي، او سړی د «مأمور به» پرېښوول او د ممنوع عنه کولو ته باعث کېږي، چې جنګ، قتل، او نورې خرابي ترې پيدا کېږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځیري، چې ډېر ځلې د هلاکت موجب ګرځي، او په قمار کې د حرام مال خوړل، غلا کول، او د مال او عيال تضییع او یو له بل سره دښمني مینځ ته راځي، او راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پيدا کېږي، هو! په دوی کې څه سرسري ګټې هم شته، مثلاً د شرابو له څښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصليږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ویریا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ

او پوښتنه کوي دوی (ای محمده!) له تا ځنې چې څومره خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟) ووايه (ای محمده! دوی ته: صرف کړی هغه چې وي) زیات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسیر: ځمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالی لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زیات وي»، ځکه څنگه چې د آخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، د دنیا فکر هم یو ضروري کار دی.

هو! که تاسې خپل ټول مال په یوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروریات به څرنگه پوره کړي شي؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنگه ادا شي؟ او په دې تقدیر: الله تعالی خبر دی چې د دنيوي او اخروي په څه راز راز خرابیو کې به اخته کېږئ.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٠﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

همداسې (مخکنی بیان په شان) بیانوي الله تاسې ته احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالی په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنیا او آخرت کې.

تفسیر: یعنې فاني دنیا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبی خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او اندېښنه سره ښايي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي! او اخروي او دنيوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونیول شي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده! له معاملاتو د) یتیمانو؛

تفسیر: ځینو خلقو به د یتیمانو په مالو کې احتیاط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تُفْرِؤْا مَالَ الْيَتَامَىٰ إِلَّا بِالْأَيْدِي حَسَنًا﴾ او ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ الآية - دلته هغه کسان چې د یتیمانو پالنه یې کوله ووېرېدل او د هغوی ډوډۍ او نور لگښت (خرچه) یې له خپله ځانه بیخي جلا کړه، ځکه چې د یتیمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې یوه سختې پېښه شوه چې کوم شی به یتیم لپاره تیارېده د هغه پاتې برخه به غوڅارېده، او په دارنگه احتیاط کې د یتیمانو نقصان کېده، نو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آیت نازل شو:

قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَاطَبُوا عَنْهُ فَأَخْبِرُوهُمْ وَأَلَلَّ اللَّهُ يَعْلَمُ الْفُسَادَ مِنَ الْمُصْلِحِ

ووايه (ای محمده! دوی ته چې سمول (برابرو) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزاري نه)، او که یو ځای کړئ (خرڅ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی وروڼه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضایع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسیر: یعنې مقصود خو یواځې هم دا خبره ده؛ چې د یتیم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړي شي!، نو هر وخت چې په جداوالي کې د یتیم گټه وي، هغه دې اختیار او غوره کړي شي! او چېرې چې په شرکت کې د یتیم خیر او ښېگڼه (فائده) ولیده شي، نو د هغه خرڅ هم د خپل ځان له خرڅ سره گډه کړي شي!، په دې کې هیڅ یوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ!، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو څخې وخورئ!، ځکه چې هغه یتیمان خو ستاسې دیني یا نسبي وروڼه او خویندې دي، او د وروڼو گډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو! دا یوه ضروري خبره ده چې د یتیمانو د اصلاح او گټو رعایت دې په پوره ډول سره وکړي شي!، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خیانت او د یتیم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د یتیمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَاعْنَتَكُمْ

او که اراده کړي وای الله (دمشقت ستاسې) نو خامخا به یې مشقت راوستلی وو په تاسې باندې. تفسیر: مشقت راوستل یعنې په خوړلو او څښلو کې به یې د یتیمانو مشارکت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، یا دا که بې علمه او بې قصده به په کې کوم کموالی یا ډېر والی پېښېده؛ په هغه کې به یې هم مؤاخذه کوله.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بېشکه چې الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ کې قوي) ښه تدبیر والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَئِمَّةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا وَاعِبُكُمْ

او په نکاح مه آخلئ! مشرکې ښځې تر هغه پورې چې ایمان راوړي دوی، او خامخا وينځه مؤمنه بهتره ده له مشرکې اصیلې څخه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته هغه (کافره)، او په نکاح مه ورکوي (مسلمانانې ښځې) کافرانو ته تر هغه پورې چې ایمان راوړي دوی، او خامخا مريي مؤمن بهتر دی له کافر سړي نه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته (هغه کافر).

تفسیر: لومړی د مسلمان نارینه له کافرې ښځې سره او د کافر له مسلمې سره د نکاح اجازه وه، په دې آیت سره هغه امر منسوخ شو، که نارینه یا ښځه مشرک وي، نو د هغې نکاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، یا که وروسته له نکاح څخه یو له زوجینو څخې مشرک شي؛ نو پخوانی نکاح ماتېږي.

او مشرک دېته وايي چې: یا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات یا په صفاتو کې بل څوک مشابه او یو شان وګڼي، او یا هم د الله تعالی سره د بندګۍ او عبادت په یو ډول او نوع کې بل څوک شریکوال او برخمن وګڼي، لکه په سجده، سرتیتولو، په غیاب کې چیغه وهل، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه کې.

فائدة: د اهل کتابو ښځو سره د مسلمان نارینه نکاح روا ده، ځکه دا د نورو آیتونو څخه ثابت ده.

أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

دغه (کافر) کسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادې) خپلې سره، او بیانوي احکام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصیحت ومني (پند واخلي).

تفسیر: یعنې له مشرکینو نارینه وو او مشرکانو ښځو سره اختلاط او دهغوی اقوالو ته غوږ نیول، او دهغوی أفعالو ته کتل له هغوی سره نفرت کموي، او دهغوی سره دیني او محبت سبب ګرځي، او ددې کار انجام دوزخ دې، نو ځکه له مشرکانو سره نکاح بیخي حرامه او له هغې څخه اجتناب لازم کار دي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) له (احکامو د) حیض څخه، ووايه (ای محمده! دوی ته) دا یوه پليتي ده، نو په څنگ (جدا) شی (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کېږئ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسير: «حیض» هغو وینو ته وايي چې له ښځو څخه د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کېږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغۍ کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وايي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شيان راو دی، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وېلو څخه وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شيان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتی د حائضاتو له مجامعت څخه هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

وَإِذَا نَظَرْنَ فَلْيُؤْمِنَنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَ اللَّهُ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسير: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړې شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنيان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنې لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

بېشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پليتيو څخه).

تفسير: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه څخه چې له دوی څخه اتفاقاً صادره شوي وي؛ مثلاً د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکۍ یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسې موقعې له «وطي» څخه ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَاءُكُمْ حَرَّتْ لَكُمْ فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أَنْ شِئْتُمْ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قبل دی) په هرې طریقي سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسير: یهودانو د شالو لوري په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت څخه پیدا کېږي احوال (کوږ سترګی) (چپي) به وي»، کله چې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پیداوار غوندې دي، یعنې له هغه ځنې مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېږېدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه، یا په اړخ، یا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ!، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شیندل دې په هماغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجودېږي، یعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي!، او له لواطت څنې دی خامخا ځان وژغوري! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مردارۍ او نجاست دی، د یهودانو دا خیال غلط دی چې: له هسې مجامعت څنې احوال «چپی» مولود موجودېږي».

وَقَدْ مَوَّالِ أَنْفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې! د پاره د ځانو خپلو (نیک عمل)!

تفسیر: یعنې صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ! یا دا چې له «وطي» څنې مو ښايي صالح اولاد مطلوب وي، او یواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوَةٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۰﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ

او ووېرېږئ! له الله څخه او وپوهېږئ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي یئ له الله سره، او زیری ورکړه (ای محمده!) مؤمنانو ته (د جنت). او مه ګرځوئ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نیکی کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کې.

تفسیر: یعنې د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم یادوئ، مثلاً له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم، یا له هېچا سره به مصالحت یعنې روغه نه کوم، یعنې په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ! که څوک بیا داسې قسمونه یادوي، نو د هغه ماتول، او «کفار» یې ورکول پرې واجبېږي.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۱﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسیر: یعنې هر څوک چې قسم یادوي الله تعالی یې اورې، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سمیع علیم الله) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هېڅ یوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نیت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زیات احتیاط په کار دی.

لَا يُؤْخَذُكُمْ اللَّهُ بِاللَّغْوِ إِيْمَانِكُمْ

نه نیسي الله تاسو لره په لغوه او بیهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسیر: لغو او چټي (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې څنې سم له عادتو یا عرفه سره چټي پټي ووځي، او د زړه له کومې او په عمدې او ارادې ډول سره نه وي، له هسې قسم یادولو څنې نه په چا باندې «کفار» اوږي، او نه پرې ګناهګارېږي، هو! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووايي، او له دې قسم څنې یې یواځې تاکید مقصود وي، او قسم خوړل یې په زړه نه وي، نو پرې «کفار» اوږي، د «کفارې» بیان وروسته راځي.

وَلَكِنْ يُوَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

او لېکن نيسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسير: يعنې هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بيخي يو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفار» اوړي.

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: «غفور» يعنې مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټي (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حليم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښايي چې بنده توبه وکړي.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا يا تر څلورو میاشتو پورې) انتظار د څلورو میاشتو، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطیئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړي دوی د طلاق (او رجوع یې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: ایلاء قسم او سوگند خوړولو ته وايي، که څوک قسم وځوري چې خپلې ښځې ته به تر ټاکلې مودې نه نژدې کېږم، نو دا موده که له څلورو میاشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پایه انتظار وکړي، او بیا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه بخاري شریف او صحیح مسلم کې ثابت دي.

او که دغه موده تر څلورو میاشتو زیاته وه، نو د څلورو میاشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې یا ورته طلاق ورکړي، او یا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو میاشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کېږي، او بعض علما وايي چې په بائن طلاق سره طلاقيږي.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتَسِبْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او طلاقې کړې شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حیضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پیدا کړی دی الله په ارحامو دوی کې (له ولده یا حیضه) که وي دوی چې ایمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قیامت دی).

تفسیر: کله چې نارینه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، خو چې درې «حیضه» یې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به یې ښکاره شي، او د یوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په گڼه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حیض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وایي.

فائده: دلته له مطلقاتو ځنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) یا «شرعي خلوت» نوبت ورسېدلی وي، او دې ښځو ته «حیض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت یا «صحیح خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بیخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بیخي نه حائضه کیږي، مثلاً وږه یا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وینې پاکه وي، یا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنیو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده درې میاشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وینه وي، که حائضه کیږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حیضه دي، که نه حائضه کیږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت یوه نیمه میاشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، دا تفصیلات له نورو آیتونو او احادیثو څخه ثابت شوي دي.

وَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

او میړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بیا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسیر: یعنې که نارینه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وگرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښایي چې په دې گډډو کې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي، او ښځه ونه رېږوي، او وې نه وېروي، او په دې یې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي گناهکارېږي، که څه هم رجعت یې صحیح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

او شته دي ښځو لره (حقوق په میړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارینه وو لره په دې ښځو باندې بهتروالی (فضیلت).

تفسیر: یعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارینه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارینه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارینه لره ښایي چې له خپلې ښځې سره په هیڅ ډول (طریقه) بده گذاره او خراب سلوک ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مگر دا یو فضیلت او فوقیت نارینه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واک او اختیار خامخا نارینه لره دی.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ فَمَا سَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيَةٍ بِأَحْسَنِ

(رجعي) طلاق دوه کړته دی، نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارینه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به یې طلاق ورکاوه، مگر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به یې بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به یې طلاق کوله، او په دې ډول ځینو نارینه وو خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپېښاوه، نو بیا پر دې دا آیت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کیدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارینه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بهر ته له سره رجعت وکړي، یا یې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کیږي، هو! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح ترلی شي، او که درې طلاقه ورکړي، نو بیا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره ترلی، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساك بمعروف» او له «تسريح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښايي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او رپرول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هېڅ شی، مگر که وېرېږي دوی (یعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې وبه نشي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنې نارینه وولر د اروانه ده؛ چې له ښځو څخې د طلاق په بدل کې هغه مهر بهر ته واخلې چې ورکړی یې دی، هو! دا هلته روادې چې څه ناچاري وي، او په هېڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې څخې وېرېږي، چې د مخالفت له شتته د الله تعالی په احکامو باندې ټینګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانب د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دي.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

پس که وېرېږئ تاسې چې وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه ووامورو کې) نو نشته هېڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فدیة ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارینه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جدا کړي، او نارینه د هغې مال واخلې، دېته «خلع» وايي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښايي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: یوه ښځه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضرې شو، او ویې ویل: چې زه له خپل مېړه (خاوند) څخه خفه یم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د دې موضوع تحقیق وفرمایه، هغې ښځې وویل چې: مېړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمي کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او دیانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعاً بدې شي، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغې ښځې ځنې «مهر» بېرته واخیست، او مېړه ته یې ورکړ چې طلاقه یې کړه، نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٨﴾

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېرېږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یعنې دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقررې اصول دي، نو د هغو تعميل او پابندي ډیره ضروري ده، او ښایي چې هیڅ یو قسم مخالفت تغیر او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي!.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بیا یې طلاقه کړه دا ښځه (درېم ځلې) پس بیا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه مېړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم مېړه (هم) دا ښځه (او عدت یې تېر شو) پس نشته هیڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني مېړه، چې بیا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به یې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بیانوي یې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهېږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسیر: یعنې که مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته درېم ځلې «طلاق» ورکړي، نو بیا به هغه ښځه ده ته هیڅ نه روا کیږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه کړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بیا پخپله خوښه سره «طلاق» ورکړي، او د هغه دویم مېړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وايي د هغه لومړني خاوند سره دویمه نکاح هلته تړل کیږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، یعنې هر یو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمینان ولري، که نه خامخا بیا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښېږي، او بیا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسیږي، او په ګناه کې اخته کیږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مینه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غایه ده، اګر که د صحت شرط یې نه دی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَا تَحِلُّ لَكُنَّ أَنْ تَتَرَاجَعُوا فِي دِفْعَتِهِنَّ يَوْمَ تَأْتِيكُمُ الْمَلَائِكَةُ لِيُتَّعِدَ عَلَيْكُمْ وَأَنْ تَتَرَاجَعُوا فِي دِفْعَتِهِنَّ يَوْمَ تَأْتِيكُمُ الْمَلَائِكَةُ لِيُتَّعِدَ عَلَيْكُمْ وَأَنْ تَتَرَاجَعُوا فِي دِفْعَتِهِنَّ يَوْمَ تَأْتِيكُمُ الْمَلَائِكَةُ لِيُتَّعِدَ عَلَيْكُمْ وَأَنْ تَتَرَاجَعُوا فِي دِفْعَتِهِنَّ يَوْمَ تَأْتِيكُمُ الْمَلَائِكَةُ لِيُتَّعِدَ عَلَيْكُمْ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسیدی دوی (آخړ د) عدت خپل ته (یعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ! دوی په ښه ډول سره (یعنې رجوع ورته وکړئ!) یا

خوشې کړئ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تېری وکړئ!.

تفسیر: یعنې د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چې له هغې ښځې سره بیا موافقت او اتحاد وکړي، او رجوع ورته وکړي، یا یې په خوښې او خوشالي سره بیخي پرېږدي، دا هیڅکله ورته روا نه ده چې په بند کې یې وساتي، او د رېږولو (ازارولو) لامله بیا رجوع ورته وکړي، لکه چې ځینو سړیو همداسې کول.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ، وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

او هر څوک چې وکړي داسې کار نو په تحقیق سره ظلم یې وکړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ! آیاتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وکړئ!) او یاد کړئ! نعمت د الله (چې اسلام دی) په تاسې باندې، او (یاد کړئ!) هغه چې نازل کړی دی (الله) په تاسې باندې چې کتاب دی او حکمت (سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم) دی، چې پند در کوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احکامو) سره، او وویرېږئ! له الله نه او پوه شئ! تاسې چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه پوه دی.

تفسیر: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کې لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دي، په دوی کې پلمې (تدبیرونه) او بهانې کول، او د بیهوده او چټي اغراضو لامله مداخله کول؛ داسې دي لکه چې څوک د پاک الله جل وعلی شانه په احکامو باندې مسخرې او ټوټې کوي (نعوذ بالله من ذلک)! مثلاً چې څوک رجعت وکړي، او مقصود یې داسې وي، چې ښځه ورېږوي (تکلیف کړي)، نو پاک الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښکاره دي، او له داسې پلمو (فریبونو) ځنې پرته له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځي.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۝

او هر کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوی ټاکلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شانې چې عدت یې تېر شي) نو مه منع کوئ تاسې دوی! له دې نه چې په نکاح واخلي دوی مېړونه خپل کله چې دوی سره خوښ وي په خپلو منځو کې په معروف (سم له دستور) سره.

تفسیر: یوې ښځې ته د دې خاوند یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا یې «عدت» کې «رجعت» هم ورته و نه کړ، کله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونکو په منځ کې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانۍ مېړه هم د خپلې نکاح پیغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغی، او د نکاح یې معطله کړه، په دې خبره باندې دا حکم نازل شو، چې ښايي د ښځې خوشالي او هوسايي (آرام) تر نظر لاندې ونیوله شي!، او لازم دي چې هغې له خوښې سره سم نکاح وتړله شي!، او نه ښايي چې د کوم بل چا خیال او ناخوښي پکې مداخله وکړي، دا خطاب عام دی، او ټولو هغو کسانو لره شامل دی، چې د ښځو د نکاح مخه نیسي، عام له دې نه چې دا منع کوونکی همغه لومړنی خاوند وي، چې دې ښځې ته یې طلاق ورکړی دی، او اوس د ښځې مخه نیسي چې له بل چا سره نکاح ونه تړي، یا د دې ښځې کوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانۍ مېړه

یا بل کوم خاوند وکړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح کولی شي، ځکه چې د ولي اجازه په نکاح کې شرط ده، لکه چې په صحیحو احادیثو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دي.

ذَلِكَ يُعْظِيهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

دا (حکم د نه منع کولو) پند وړ کاوه کيږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ایمان لري په الله او په ورځې آخري باندې.

تفسیر: یعنې له هغه حکمه چې مذکور شو ایماندارو ته پند وړ کاوه شي، ځکه چې له دې پند څخه هم دوی گټه اخلي، او که نه دا پند وړ کول د ټولو خلکو لپاره دی، او په هغه کې د هیڅ څه خصوصیت نشته، او د مؤمنانو له اختصاص څخه ضمناً نورو ته تهدید او دهغو تحقیر هم ترې څرگندیږي.

ذَلِكَ أَزْكَى لَكُمْ وَأَظْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۰﴾

دا (د منع او ضرر تر ګ) ډیر غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاکیزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهېږئ (په خپل خیر هم).

تفسیر: یعنې د هغې ښځې په نه ستولو (واپس کولو) له نکاح څخې او د هغې ښځې په نکاح کې داسې ښځه (فائده) او پاکیزګي ده چې د نکاح په ممانعت کې هغه هیڅ کله نشته، کله چې ښځه خپل لمړني مېړه ته راغې وي، نو ښايي چې له هغه سره یې نکاح وتړله شي، ځکه په دې نکاح کې هسې ښځه او پاکیزګي ده چې د بل چا په نکاح کې داسې ښځه هیڅ نشته، الله تعالی ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونکې گټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْعِمَ الرِّضَاعَةَ

او میندې (مورګانې) دې شودې (بې) وړ کوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره، دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه د) تي وړ کولو.

تفسیر: یعنې په میندو باندې حکم دي چې خپل اولاد ته دې تر دوو کلو پورې شودې وړ کړي!، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار یې وغواړي؛ چې هغه موده پوره کړي، که نه په دې موده کې لږوالی هم روا دی، لکه چې په وروستني آیت کې راځي، او په دې حکم کې هغه میندې هم داخلي دي، چې د هغوی نکاح باقي وي، یا طلاقې شوې وي، او یا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند) به نفقه او کالي (جامې) منکوحې ته او معتدې ته وړ کوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې وړ کوي، یا یې نه وړ کوي، او کله یې چې «عدت» ختم شو، نو بیا به نفقه او کالي (جامې) د شودو وړ کولو لامله وړ کوي، او له آیت څخې دا معلومه شوه چې د شودو وړ کولو د مودې انتهاء پوره دوه کاله ده، چې ښايي هغه موده په مور یا په بله کومه ښځه باندې پوره شي!، او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کې مجبور دی چې د خپل وړوګي د شودو اجرت اداء کړي!، او دا ترېنه معلومیږي چې د شودو وړ کولو موده له دوه کلونو څخې زیاته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ الْوَلَدِ وَلَا وَلَدُهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ يُولَدُهَا

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زیږول شوی دی ورته (یعنې پلار)، روزي د دوی (یعنې د میندو) او کالي (جامې) د دوی (یعنې د میندو) په معروف (سم له دستور) سره، او زور نشي کولی په

هیڅ نفس باندې مگر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کيږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنې پلار ته ښايي چې د وړو کي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دویم صورت کې ددې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په درېم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کيږي، او نه ښايي چې د وړو کي مور او پلار یو بل ته د هغه وړو کي لامله څه رې (آزار) او تکلیف ورکړي، مثلاً مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، یا پلار بې سببه وړو کی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو یې وروزي، یا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنگي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسیر: یعنې که پلار مړ شي، نو په وړو کي او د وړو کي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کاليو (جامو) مصارف ورکړي، او هیڅ څه تکلیف ورته ونه رسوي!، او له وارث ځنې هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَ إِفْصَالٌ عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (دماشوم له تي ځنې پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښۍ سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هیڅ گناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسیر: یعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندی څخه وروسته؛ وړو کی له تي بېلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه گناه نشته، مثلاً چې دمور شودې ښې نه وي.

وَلِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَزِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَأَلْتُمُوهُم بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چې دايي ونیسئ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هیڅ گناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستور) سره.

تفسیر: یعنې ای نارینه وو! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له مور د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړو کی وروزي (وپالئ) نو په دې کې هم څه گناه نشته، مگر داسې نه چې د مور له برخې او حق ځنې کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دايي حق پوره ورکړئ!

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥﴾ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنكُمُ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا يَرَبُّونَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

او وورېږئ! له الله، او پوه شئ! چې بېشکه الله په هغو شيانو چې کوی یې تاسې ښه لیدونکی

دی. او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی وکړی شي!، اوس فرمایي چې د مړګ په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي!، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح تر ټولو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره ټاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصیلې نیمايي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسپړي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو) سره.

تفسیر: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح تر ټولو اجازه شته، او نه پرې ګناهګار یږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبوی استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَاللَّهُ يَتَعَلَّلُونَ خَيْرٌ ۖ وَالْجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۖ عِلْمَ اللَّهِ أَنْتُمْ سَتَدَّ كُرُوهُنَّ وَلَكِنْ لَا تَأْخُذُوهُنَّ بِسَرِّ الْأَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرُضُوا عَقْدًا ۚ

النِّكَاحَ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

او الله په هغو شيانو چې کوئ (يې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (يې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې بېشکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، وليکن وعده مه کوئ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووايي تاسې ويل ښه! (نېک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د ترلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسپړي ټاکلی (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسیر: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح ځنې جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وتړي، یا صافه وعده له هغې ځنې واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام ورولیږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وتړم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوري، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ورو نه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وتړم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګار یږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ورو نه لیږي.

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

او پوه شئ تاسې! چې بېشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي، نو ووبرېږئ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه کوئ!) او پوه شئ تاسې! چې بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیئاتو) ډېر تحمل والا دی (د عقوبت په تأخیر لپاره د انابت).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمُؤَسَّرَةِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُتَقَرِّبَةِ قَدْرُهُ مَتَاعًا يَالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٦﴾

نشته هيڅ تکليف (کناه) په تاسې باندې که طلاقې کړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي کړی له دوی سره، او مقرر کړی مو (نه) وي له پاره د دوی ټاکلی مهر، او څه خرڅ ورکړئ! دوی ته (واجب) دی پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دی په نيکي کوونکو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: که د نکاح تر لړ په وخت کې د مهر ذکر ونشو، او بې د مهر له ټاکلو ځنې نکاح وتړله شوه، نو دا نکاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږي، ليکن په دې صورت کې که پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق ورکړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې کالي (جامې)، کميس، پرتوگ، او ټکری دی سم له خپله حاله سره په ډېره خوښۍ او خوشالۍ سره ورکړي!.

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يُعْفُونَ أَوْ يُعْفَوْا الَّذِي بَيْنَهُ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾

او که طلاقې کړئ تاسې دوی (يعنې ښځې) پخوا له مسه کولو د دوی (يعنې د ښځو) او په تحقيق سره ټاکلی مو وو لپاره د دوی مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاکلي مو وي، مگر که عفو وکړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفو وکړي هغه سړی (مېړه) چې په لاس د ده کې ده غوټه د نکاح (چې کامل مهر ورکړي)، او دا چې عفو وکړئ تاسې (ای ښځو او مړونو دغه عفو) ډېره نږدې ده پر هېزگاری ته، او مه هېرئ تاسې فضل (احسان کول) په خپلو منځو کې، بېشکه الله پر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: که د نکاح په وخت کې مهر مقرر شوی وي، او له لاس وروړلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو نيمايي مهر پرې لازميږي، مگر که ښځه يا هغه نارينه چې د نکاح د غوټې ټينگول او پرانستل د هغه په اختيار کې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دی، د ښځې ښېگڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېگڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او که پوره مهر يې رسولی وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلکه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «که نارينه ور تېر شي، نو له (تقوی) سره ډېر وړ او مناسب دی، ځکه چې پاک الله نارينه ته لويي ورکړې ده، او د نکاح د ساتلو، او د طلاق ورکولو واکمن او مختار يې گرځولی دی»، کله چې د نکاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازميږي، او اوس دې غواړي چې په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره

ځان د نیمایي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوی سره مناسب نه دی، ځکه چې د ښځې له پلوه هیڅ قصور نه دی شوی، او هر څه چې شوي دي، د نارینه له خوا شوي دي، نو بیا په دی نارینه لره ښایي چې له عفوې او مېړانې (بهادری) څخې کار واخلي.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿۲۳۹﴾

ساتنه کوی تاسې! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصاً) په لمانځه منځنې باندې (چې مازدیګر دی)، او ودرېږئ تاسې! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسیر: له منځني لمانځه څخې مراد د مازدیګر لمونځ دی، چې د شپې او ورځې په منځ کې دی، ددې لمانځه تاکید یې ځکه زیات و فرمایي، چې په دې وخت کې دنیوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او وېرې فرمایل چې ودرېږئ په ادب سره!، یعنې په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې څرګند شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، یا مو لمونځ پرې مات شي، لکه خوړل، او څښل، یا له چا سره خبرې کول، یا خنډل، یا یې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نیت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنیت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بیانول، یا دا وجه لري چې نه ښایي دنیوي معاملې، او یو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له یاده غافل کړي، یا یې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخیستل، او بیا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بیا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَنْ تَعْقُوا﴾ او د ﴿وَلَا تَسُوا الْفَضْلَ﴾ رعایت هم په کې وشي، له هغوی څخې د هسې تعميل توقع او هیله (امید) لرل، بیخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره یې داسې و فرمایي چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرایطو رعایت، د هغو عمده علاج دی، ځکه چې لمونځ د فضایلو په تحصیل او د ردائلو په ازاله کې لوی اثر لري.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمْنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَيْكُمْ مَالٌ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۲۴۰﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه یا له بل شي نه) نو (لمونځ کوی تاسې!) په پیاده تګ یا په سورلی سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو یادوئ تاسې! الله لکه چې ښوولی یې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسیر: یعنې د جنګ او دښمن د وېرې په وخت کې له مجبوریته په سورلی او پیاده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، مګر که د هسې لمونځ کوونکې مخ د قبلي په لوري هم نه وي.

وَالَّذِينَ يُتَوَقَّفُونَ مِنْكُمْ وَإِنْ رَوْنَكُمْ أَرْوَاهُكُمْ وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ ۖ

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چې) وصیت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر یوه کاله پورې، بې له ایستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسیر: دا حکم پخوانی دی، کله چې د میراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور میاشتې او لس ورځې وټاکلې شوې، نو وروسته له هغه د دې آیت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۳۳﴾

نو که پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو کورونو څخه) نو نشته هیڅ ګناه (او نفقه او مسکن) په تاسې باندې په هغه شي کې چې کوي یې دوی په خپلو ځانو کې له معروفه (له ښو کارونو چې پاکي او زینت دی) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې که هغه ښځه په خپله خوښه د کال له ختمېدلو څخه پخوا له کوره ووځي، نو ای وارثانو! په دې کار کې چې ښځه یې سم له شریعت سره د خپلو ځانو لپاره وکړي، په تاسې باندې هیڅ ګناه او وبال نشته، یعنې که وغواړي چې مېړه وکړي، یا ښه کالي واغوندي، او عطر استعمال کړي، په دې کې په دوی باندې هیڅ یو حرج نشته.

وَالْمُطَلَّاتُ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۳۴﴾

او شته طلاقي کړې شویو ښځو ته خرڅ ورکول په معروفې (ښکې طریقي) سره، چې مقرر لازم کړې شوی دی په پرهبز ګارانو باندې.

تفسیر: پخوا له دې نه د خرڅ یعنې د کالو (جامو) ورکولو حکم د هغه طلاق په نسبت راغلی وو، چې نه «مهر» ټاکلی شوی وي، او نه مېړه لاس وروړي، اوس په دې آیت کې همدغه حکم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق ورکړې شویو لره کالي (جامې) ورکول یواځې مستحب دي، او کوم ضروري امر نه دی، او په لومړني صورت کې ضرور دی.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۳۵﴾

همداسې (لکه چې دا احکام یې بیان کړل) بیانوي الله تاسې ته آیتونه (احکام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ! (او شرعي احکامو ته عقل متوجه کړئ)!

تفسیر: یعنې څرنگه چې الله تعالی دلته د نکاح، طلاق، او عدت احکام بیانوي، همدا راز خپل احکام او آیتونه واضح فرمایي، خو چې پرې وپوهېږئ!، او عمل پرې وکړئ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۳۶﴾

آیا نه دي لیدلي تا (یعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت آخیستونکيه) قصې د هغو کسانو ته چې وتلي وو له کورونو خپلو نه، حال دا چې دوی په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمایل دوی ته الله، چې مړه شی (پس مړه شول) بیا یې ژوندي کړل دوی، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهرباني) دی په خلکو باندې، ولیکن ډېر د خلکو شکر نه باسي (لکه چې ښايي، او پند ترې نه اخلي).

تفسیر: دا دیوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو کورنیو سره له خپل هیواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن ځنې وېرېدل، او له جنګ څخه یې خپل ځانونه ګوښه کول، یا له وبا ځنې وېرېدل، او په تقدیر او توکل باندې یې یقین او باور نه وو، بیا کله چې دوی یوه ځای ته ورسېدل، د الله تعالی په حکم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبی علیه السلام په دعا او غوښتنې سره بېرته ژوندي شول، چې له خپلو پخوانیو گناهونو څخې توبه وکړي، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شي، د دې پېښې قیصه ځکه دلته فرمایي، چې د کافرانو له «جهاد» یا د فی سبیل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مینې او محبت له سببه نه ښایي چې سړی مخ واړوي، او ودې پوهیږي چې که الله تعالی حکم وکړي، نو له هغه څخې د ژغورنې هیڅ یو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمایي، نو مړی به یوه سلگۍ کې بیا ژوندي کولی شي، د مرګ څخه د ژوندیو ژغورنه کومه لویه خبره نه ده، نو بیا د هغه د حکم په تعمیم کې له مرګ څخې وېر بدل، او له «جهاد» څخې ځان ایستل یا د افلاس له وېرې له خیراتونو او صدقاتو څخې لاس نیول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوي وروڼه تړل، برسېره په بدنیتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَبِّحُهُ عَلَيْهِ ۖ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضِعَّهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۷﴾

او جنگ کوي (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره) او پوه شئ تاسې! چې بېشکه الله ښه اوږدوونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نوزیات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زیاتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بیا به ده ته بیولي کیږي! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسیر: یعنې کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دی، نو اوس تاسې ته ښایي چې د الله تعالی د دین لپاره د کافرانو سره جنگ وکړئ!، او پوهیږئ چې پاک الله ټول شیان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهیږي، او ښایي چې د الله تعالی په لاره کې مال صرف کړئ!، او له تنګسۍ او فقیرۍ څخه هیڅ اندېښنه ونه لرئ، او پوهیږئ چې تنګسه او پراخي او نور شیان ټول د پاک الله په واک او اختیار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وایي چې له ورکولو څخه وروسته د هغه د بېرته اخیستلو زیاته تقاضا ونه کړای شي، او پور (قرض) ورکوونکی په پوروي باندې خپل منت او احسان کښېږدي، او عوض او بدل یې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالی ته د مال ورکولو څخې دا مراد دی، چې سړی د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص یې وښدي، یا یې محتاجانو ته ورکړي.

الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ إِلَهِ رَبِّكَ لَبِئْسَ الْأَوَّلُ ﴿۲۸﴾

آیا نه ده کتلي تا (یعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکي په قیصې د!) ډلې له بني اسرائیلو وروسته له موسی نه.

تفسیر: له دې قصې څخه د حق تعالی هغه قبض او بسط ښه ثابتیږي، چې ذکر یې پخوا له دې نه وشو یعنې فقیر ته پاچايي ورکوي، او له پاچایانو څخې پاچايي اخلي، ضعیف قوي ګرځوي، او قوي ضعیف.

إِذْ قَالُوا لِبَنِي إِسْرَءِيلَ لَمَّا بَعَثْنَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا قُلْنَا كَاتِبٌ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۲۹﴾

کله چې وویل دوی یوه نبی ته (چې راغلی وو) دوی ته چې: مقرر کړه مونږ ته یو پاچا چې جنگ وکړو (مونږ په تدبیر او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) وویل (نبی): آیا نږدې یاست

چې (یعنې توقع شته) که فرض کړی شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته)؟ وویل دوی: څه (مانع) دی مونږ لره چې وبه نه کړو جنګ په لاره د الله کې؟ حال دا چې په تحقیق سره ایستلي شوي یو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چې فرض کړی شو په دوی باندې جنګ نو وګرځېدل دوی (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوی نه، او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندې (نو جزا ورکوي دوی ته).

تفسیر: له موسی علیه السلام څخه وروسته تر یوې مودې پورې د بني اسرائيلو چارې ښې وې، بیا کله چې د دوی نیتونه خراب شول، نو پر دوی باندې یو ظالم کافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوی یې له ښاره وویستل، او د دوی کورونه یې لوټ کړل، او مریان یې وګرځول، بني اسرائيل وټنښتېدل، او په بیت المقدس کې سره ټول شول، په دې وخت کې دوی له خپل نبي څخه وغوښتل، چې یو پاچا مونږ ته مقرر کړه! چې مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتیا سره في سبيل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَأَتَىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤﴾

او وویل دوی ته نبي د دوی، چې بېشکه الله په تحقیق سره مقرر کړی دی تاسې ته طالوت پاچا، وویل دوی (یعنې بني اسرائيلو) چې: څرنگه به وي ده لره (یعنې طالوت لره) پاچاهي پر مونږ باندې؟ حال دا چې مونږ ډېر مستحق یو په پاچايي سره له ده نه، او نه ده ورکړی شوي (ده) ته) پراخي له مال څخه، وویل (نبي): چې بېشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسې باندې او زیات کړی یې دی هغه له جهته د پراخي په علم او (په) جسم کې، او الله ورکوي ملک (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو یې)، او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دی، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُم مِّنْكُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٥﴾

او وویل دوی ته (د یعقوب اولادې ته) نبي د دوی چې بېشکه علامه د پاچايي د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (یو) صندوق «چې وي به» په هغه کې اطمینان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شیانو چې پر ښي وو اولادې د موسی او اولادې د هارون، حال دا چې بار کړي به وي هغه (صندوق) پر ښتو، بېشکه چې په دې (راتلو د دې صندوق) کې خامخا علامه ده (په پاچايي د طالوت) تاسې ته که چېرې یې تاسې مؤمنان (یقین لرونکي) - نو (ويې منئ).

تفسیر: په بني اسرائيلو کې له پخوا زمانو راهیسې یو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ کې به د موسی او هارون اونورو انباوو عليهم السلام ځینې ترکه او پاتې شوي شیان وو، کله چې جالوت بری وموند، نو دا صندوق یې هم له دوی ځنې واخیست، خو څرنگه چې د الله تعالی اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائيلو ته ورکړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخیست، او آسمان ته یې پورته کړو، او بېرته یې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې یې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائيلو ورته کتل، بني اسرائيلو ددې علامو په لیدلو؛ د طالوت په پاچایۍ باندې باور وکړ، او په نتیجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او یرغل وړ وړو، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زیاته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ، فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي، وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا الْوَاقَةُ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوا بِاللَّهِ كُفُّوا عَنْ يَدَيْكُمْ وَأَنِصِرُوا لَكُمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةُ الْكَافِرِ فَلَاذِينَ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٢٨﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وویل طالوت چې: بېشکه الله ازموینکی ستاسې دی په یوه ویاله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ویالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه څکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو څخه دي) هغه څوک چې اخلي یو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو ویې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ویالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زیات له یوه ورغوي نه) لږو له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ویالې نه دی (یعنې طالوت) او هغه کسان چې ایمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وویل دوی (متخلفینو) (وروستو پاتې کېدونکيو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنگ کولو)، وویل هغو کسانو چې یقین یې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمنې ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسیر: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نیت ټول سره تیار شول، بیا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمويي، په لومړي مزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم مزل د اوبو ویالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمي مجاهد چې له یوه ورغوي (لې) ځنې زیاتي اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي!» په نتیجه کې له دوی ځنې یواځې «۳۱۳» تنه ځلمیان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلمیان چې له یوه ورغوي څخه یې زیاتي اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندې بیخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زیاتي اوبه یې څښلې وې، د هغو تندې لا پسې زیاتېدې، او د وړاندې تللو توان یې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أَعْدَامُنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٢٩﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاتَّهَى اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٣٠﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنگ) د جالوت او د لښکرو د ده، نو وویل دوی (یعنې مؤمنانو): ای ځمونږ ربه! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه ځمونږ (په جنگ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره! په قوم کافرانو! مات کړل مؤمنانو دوی (یعنې کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مې کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (یعنې داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او ویې ښودل ده ته له هغو شيانو چې اراده یې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) کول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمکه (هيواد په ظلم سره)، وليکن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځينې په ځينو نورو سره له فساد څخه منع کوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، کله چې هغه د طالوت په لښکر کې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښکر ماته وخوړه، او الله تعالی داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه ورکړه.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَأَنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٥٠﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده!) په حقه سره، او بېشکه ته چې يې (ای محمده!) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دېني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعنې د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناخپه مړه کېدل او ژوندي کېدل، او د طالوت پاچا کېدل، دا ټول د الله تعالی د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی کېږي، او ته ای محمده! «صلی الله عليه وسلم» بېشکه د الله تعالی له رسولانو (استازو) څخه يې، يعنې همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي!، حال دا چې دا خبرې تانه په کوم کتاب کې ليدلې دي!، او نه دې له چا ځنې اورېدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَأَنبَأَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې یاد شول) فضيلت ورکړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې کړي دي الله (له دوی سره چې آدم، موسی، او محمد دي) او پورته کړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عیسی خوی د مريمې ته ښکاره معجزې، او قوي کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبریل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذکر يې وشو، مونږ فضيلت ورکړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی کې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی، لکه آدم، موسی او محمد عليهم السلام، ځينې د نورو جهان لپاره ټاکلی (مقرر) شوي دي، لکه ځمونږ محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې کړي دي، لکه چې ځينې د يوه کلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عیسی عليه السلام ته ښکاره معجزې ورغايت شوې دي، لکه: مړی ژوندی کول، د اکمهو (مورزاد پندو) ابرصو (برکو) او نورو روغول، او مرسته ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعنې جبریل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلْنَا الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ لِنَبْلُوًا فِيمَنْهُمْ مَّنْ أَمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلْنَا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٥١﴾

او که اراده کړي وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو کړی جنګ (او اختلاف) هغو کسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، وليکن دوی اختلاف (او جگړې) سره وکړې، نو ځينې له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ايمان، او ځينې له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړي وی الله (د دوی د هدايت) نو دوی به نه وو کړی (مخالفت او) مجادله، وليکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدايت او ضلالت).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَنَّكُمْ يَوْمٌ لَا يَبْعُ فِيهِ وَلَاحِلَةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

ای هغو کسانو! چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات يا په جهاد يا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځينې له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېرډول (اخيستل) او نه پلورل (خرڅول) په کې شته (چې سړی مال پيدا کړي بيا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسير: يعنې د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېرډول (اخيستل) کيږي، او نه په خپلو، دوستي، او آشنایي سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو يې چې پاک الله پرې نه ږدي، چې د هغه نيونکي دی، يا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١٢٦﴾

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ!).

تفسير: يعنې په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه يې سپارښت په ښه ورتلی شي.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

الله (چې دی)؛ نشته هيڅوک لایق د عبادت مګر هم دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسير: له لومړني آيت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلومېږي، وروسته له هغه دا آيت نازل شو، چې د ذات توحيد، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غايت په ډېر وضاحت سره په کې بيان شوی دی، ددې آيت لقب «آية الكرسي» دی، چې په مبارک حديث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آيت ښودل شوی دی، او ډېر فضيلت او ثواب يې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامين ځای په ځای بيان کړي دي:

(۱) د توحيد او صفاتو علم.

(۲) د احکامو علم.

(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحيد او صفاتو تقرير او تاييد مقصود دی، يا د علم الأحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی، چې یو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعيه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعيه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آية الكرسي» د توحيد او صفاتو په موضوع کې یو ممتاز حيثيت لري، او په دې سره يې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او رېښې (رېښې) په زړونو کې داسې ټينګې او مضبوطې کړې، چې که څوک يې د ايستلو کوښښ وکړي، ايستلی يې نه شي.

لَا تَأْخُذُ سِنَةً وَلَا نَوْمًا لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥﴾

نه نيسي ده لره پر کالي د خوب (يعنې نه راځي په الله د خوب پر کالي او پرېشاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا، خلقا، وعيدا)، څوک به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد ده؟ (هيڅوک يې نشي کولی!) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شيانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنيا له امورو) او په هغو شيانو چې وروسته له دوی دي (د عقبې له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هيڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسی د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو ځنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسير: په دې آيت کې د پاک الله د ذات د توحيد او د صفاتو د عظمت بيان شوی دی، چې الله يو او تل دی، او هيڅوک د هغه شريک نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالک همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو ځنې پاک او منزّه دی، په ګردو شيانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصلېږي، هېچا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړي شي، او هيڅ يو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شيانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبرياء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقير دي، له دې ځنې دوه په زړه پورې مضمونونه څرګندېږي:

(۱) د حق تعالی ربوبيت او حکومت او ځمونې او د نورو مخلوقاتو محکوميت او عبوديت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام يې له څرنگه، او څه ويلو ځنې واجب التصديق او واجب التعميل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هيڅ يو راز شک او شېبې اعتبار نه کول معلوم شول، او يواځې دداسې کمالی صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې يواځې د همغه عبادت او بندګي وښي.

(۲) کله چې له پخوانيو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له ليدلو ځنې چاته داسې شېبه پيدا کېده، چې د هر سړي دومره زيات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زياتېږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بيا د هغو په مقابل کې هر يوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلې او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آيت کې حق سبحانه و تعالی څو داسې خپل مقدس صفات بيان کړل، چې هغه ګرد خيالات او چرتونه په اسانۍ لرې شو، يعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هيڅ يو شی داسې نه دی، چې د هغه ځنې بهر او خارج وي، د هغه کثير الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غير متناهي او تل يو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د گردو جزئیاتو انضباط، او دهغوی د ثواب او عقاب ورکول کوم سخت او گران کار نه دی، بلکه ډېر اسان دی.

لَا كُرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

نشته هيڅ زور په (منلو) د دين کې، په تحقيق سره ښکاره شوې ده سمه لار (د ايمان) له گمراهی (کفر) ځنې.

تفسير: کله چې د توحيد گرد دلائل په ښه شان سره بيان شول، چې له هغو ځنې هيڅ يو کافر ته هم هيڅ يو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زياتي سره د هيچا مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښايي چې عاقلان خپله وپوهيږي، او په شريعت کې هم داسې حکم نشته، چې په زور سره څوک مسلمان ته اړ (مجبور) کړي شي: د ﴿اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ [سورت يونس ۹۹ آيت]، د نص په اساس هغه څوک چې «جزيه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتې کيږي.

ځينې وايي چې: «دا اخبار دی په معنی د نهی، يعنې په زور او زياتي سره هيڅوک دين ته مه اړ (مجبور) کوی!، دغه نهی يا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آيت سره چې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ جَاهَدُوا الْكَافِرَ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلظْ عَلَيْهِمْ﴾ دی، منسوخه ده، يا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده، چې په «جزيه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شي، نو په دغه تقدير سره به نه وي منسوخ».

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

پس هر څوک چې کافر (منکر) شو له (عبادت د شيطان او) بتانو، او ايمان يې راوړو په (وحدانيت) د الله باندې، نو په تحقيق سره يې ټينگه نيولې ده کړی کلکه چې له سره نشته پرې کېدل هغې لره، او الله ښه اورېدونکی (د گردو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعنې کله چې هدايت او ضلالت په منځ کې تمیز وشو، نو اوس څوک چې له ضلالت ځنې مخ اړوي، او هدايت خوښوي نو هغه داسې يوه ټينگه او مضبوطه کړی نيولې ده، چې د هغې د شکېدلو او خوشې کېدلو هيڅ خوف او وېره نشته، او حق تعالیٰ گرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اورې، او په ټولو پټو کارونو او نيتونو او د زېړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دی، او له ده ځنې د هيچا خيانت او بد نيتي پټې نه پاتې کيږي.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الظَّاغُوتُ
يُخْرِجُهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
حَآجَّ أَزْوَاجَهُمْ فِي رِيَّةِ أَنْ أَشْهَ اللَّهُ الْمَلَكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُعْبَىٰ وَيُحْيِي قَالَ
أَنَا هُوَ وَأُمِّيْتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِي بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝

الله دوست (مددگار) دی د هغو کسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوی له تیارو (د کفر او گمراهی نه) د رڼا (د ايمان او هدايت) لوري ته، او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي، دوستان د دوی شيطانان دي، چې باسي دوی له رڼا (د فطري ايمان او هدايت نه) د تیارو (د کفر او گمراهی)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ايمان يې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کيدونکي دي، آيا نه دی ليدلی تا (يعنې ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جگړه (حجت بازي) يې کړې وه ابراهيم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملک (سلطنت)، کله چې وويل ابراهيم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وويل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېگناه په ظلم سره)، وويل ابراهيم: «نو بېشکه الله راوړي لمر له (لوري د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوړه هغه (لمر) له (لوري د) مغربه !»، نو حيران (او شرمنده) شو هغه څوک چې کافر شوی وو (يعنې نمرود)، او الله نه ښيي (د خير سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: په لومړي آيت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تايد لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهيم عليه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهيم عليه السلام وويل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واک (اختيار) کې دي»، «نمرود» وويل چې: «دوه تنه بنديان چې يو واجب القتل او بل بېگناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندي دې خوشې (آزاد) شي ! او بې گناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې يې ابراهيم عليه السلام ته وويل: «ودې ليدل، چې زه هم هر سړی چې وغواړم؛ وژنم يې، او هر څوک چې وغواړم؛ ژوندی کوم يې»، دلته ابراهيم عليه السلام د لمر دليل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق يې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدايت يې په برخه نه شو، يعنې سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهيم عليه السلام ارشاد ته يې غوږ کښېنسېد، او ايمان يې رانه وړ، يا داسې ووايي چې د ابراهيم عليه السلام ددويم سوال ځواب يې ونشو ويلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې يې ويلي وای: (چې د مشرق نه يې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوي).

أَوَكَلَّيْنِي مَرْغَلًا قَرْيَةً وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا
فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ أَعْمَى تَتَّبِعَتُهُ

يا (آيا ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (عزير) ته چې تېر شو په يوې قريې او هغه (قريه) پر بوټلې وه (ديوالونه يې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزير) وويل: څرنگه به (بيا ودانه او) ژوندی کړي الله دا (قريه يا يې خلق) وروسته له (وراندې او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ يې پرېښود) سل کاله، بيا يې پورته (ژوندی) کړ دې.

تفسير: هغه سړی چې عزير عليه السلام وو، چې په لاره کې په يوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه گډر ديوالونه برسېره پر چتونو باندې لويدلې وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار گډر اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنگه د حق تعالی له لوري بيا ژوندي شي؟ او دا ښار به بيا څرنگه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا يې الله تعالی ته وکښله، او خريې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عزير عليه السلام وروسته له سلو کلونو بيا ژوندی کړ شو، گوري چې د ده د خوړلو او څښلو شيان همغسې صاف، پاک، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هلوو کې يې گډر سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هلوو کې د ده تر سترگو لاندې بيا ژوندي شول.

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ

وویل (الله عزیر ته چې): «خومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)»، وویل (عزیر): «ځنډ (تاخیر) مې کړی دی یوه ورځ، یا یوه برخه د ورځې».

تفسیر: کله چې عزیر علیه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی وو، او کله چې بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه وو، نو لمړی یې داسې خیال کړی وو، که زه دلته پروڼ ویده شوی یم، خو یوه ورځ، او که همدا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامٍ فَأَنْظِرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَأَنْظِرْ إِلَى حَبَارِكْ وَلَيَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَأَنْظِرْ إِلَى الْعُظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا الْحَمَاءَ

وویل (الله داسې نه ده لکه چې ته وایې): بلکه ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وگوره خوړو خپلو ته، او (شیانو) د څښلو خپلو ته، چې هیڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وگوره خره ته دې (چې هډوکي یې څرنگه تکه سپین خلیږي)، او لپاره ددې چې مونږ وگړو څو د دلیل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بیا ژوندي کېدو سره) او وگوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنگه راخوځوو (مونږ) هغه، بیا وراغونډو هغوی ته غوښه.

تفسیر: عزیر علیه السلام په مخ کې هغه گړد (ټول) هډوکي د بدن له ترکیب سره سم ټول کړل شول، بیا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بیا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده! او ودرېده، او ویې هنګل (اواز یې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عزیر چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسیر: کله چې عزیر علیه السلام دا گړدې (ټولې) پېښې په خپلو سترگو ولیدې، نو ویې ویل: چې لا مې ښه باور او یقین راغی چې پاک الله په هر شي باندې ښه قادر دی، یعنې په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړي ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده د قدرت په خپلو سترگو ولید، «دایې مطلب نه دی چې پخوا یې په یقین کې څه کمی وو، هو! داسې ننداره یې په خپلو سترگو نه وه لیدلې».

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ ثُمُنٌ قَالَ بَلْ وَلَٰكِنْ لِّيَطَّيَّرَ قَلْبِي

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه زما وښه ماته چې څرنگه ژوندي کوې ته مړي؟ وویل (الله): آیا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم): چې هو! (باور مې شته) ولیکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسیر: لنډه یې دا چې یقین یې پوره وو، خو یواځې د مشاهدې او د عین یقین غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَا بُنَيَّ أَتَيْنَكَ سَعْيًا

وویل (الله): نو ونیسه! خلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه! دوی ځان خپل ته، (بیا یې حلال کړه!) بیا یې کپړده! په هر یوه غره باندې له دوی ځنې یوه یوه برخه، بیا راوبوله! (ای ابراهیمه!) دوی (یعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته (ای ابراهیمه!) په منډو.

تفسیر: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهیم علیه السلام خلور مرغان واخیستل، او خلور واړه یې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر یو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پیژندګلوي هم له هغو سره ډېره زیاته شوه، بیا یې د پاک الله په امر سره دا خلور واړه مرغان حلال کړل، او په خلورو غرونو یې د دې مرغانو اجزاء سره وویشلې، او دې په خپله د دې خلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او یوه مرغه ته یې غږ وکړ، نو د هغه سر د یوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمت بېرته په ځمکه کې کیناست، او د ابراهیم علیه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دویم، درېم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې، او په هوا کې سره پیوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدلو وروسته د خلیل الله ابراهیم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، یا دا چې ځان ته یې رانژدې کړه!، او حلال یې کړه، او غوښې، هډوکي، پښې، او پښې یې ټول سره وټکوه، او سرونه یې له ځان سره وساته!، دا ګډه غوښه یې سره کلوله کلوله کړه!، او په خلورو غرونو باندې یې کپړده، بیا ورنارې کړه! نو رابه شي دوی تاته بېرته په تلوار سره.

وَأَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

او پوه شه! (ای ابراهیمه!) چې بېشکه الله ډېر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَبْعَ سَبَائِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د یوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وږي، په هر یوه وږي کې سل (سل) دانې وي، او الله زیاتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر د زیاتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له یوې دانې ځنې اوه سوه دانې پیدا کېږي، او الله تعالی چې هر چا ته اراده وفرمایي لا یې پسې زیاتوي، او له اوو سوو ځنې اوه زره او له دې نه یې هم زیاتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نیت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کیفیت او په نورو شیانو باندې ښه عالم دی، او د هر یوه سره مناسبه معامله کوي.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَتًّا وَلَا أَدَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَالْخَوْفُ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بیا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خیرات کړي یې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقي ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هيڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې مال مصرفوي، او دهغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان ږدي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پیغور ورکولو او خدمت اخیستلو، او تحقیر کولو، زحمت پېښوي (یعنې هيڅ ډول قولې، یا فعلې رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کيږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَعْفَرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٣٧﴾

خبره معروفه نېکه (خوږه پسته فقير ته) او عفوه (ده ته که الحاح يا شور و کړي) ډېره ښه ده له خيراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت يا په پیغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهايت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي د پېښماتيا لپاره).

تفسير: يعنې سوالگر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له ټينگار او بدخويي ځنې تېرېدل له هغه خيرات څخه ښه دی چې څو ځلې يې سپک کړي، او ويې شرموي، يا پیغور ورکړي، يا احسان پرې کېږدي، او الله تعالی «غني» دی، چې د هېچا (انفاق ته چې په من او اذی وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتياج) نه لري، هغه خيراتونه او «صدقي» چې تاسې يې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته يې ورکوئ، او «حليم» دی چې په هسې رېږولو (تکليف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولو او لېږلو کې تلوار نه کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَتَكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ای هغو کسانو! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو!) مه باطلوئ تاسې خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثابونه يې) په احسان بارولو او ايدا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ايمان نه لري په الله، او په ورځې آخري باندې (چې قيامت دی).

تفسير: دا ارشاد چې هغه په الله تعالی او د قيامت په ورځې يقين نه لري؛ نو دا د «صدقي» د ابطال لپاره قيد او شرط نه دی، ځکه چې «صدقه» خو يواځې له رياء ځنې باطله کيدی شي، اگر که صرف کوونکی يې مؤمن هم وي، مگر دا قيد يې يواځې د دې لپاره زيات کړ، چې معلومه شي، چې رياء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٨﴾

نو مثال د دې (ريا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تيرې (گټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسپري هغې ته زورور باران، نو پرېږدي دغه تېره (گټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادرېږي (دا ريا کاران) په هيڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښيي (سمه صافه لار د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسیر: مخکې وویل شول چې: په اخلاص سره خیرات ورکول هسي دي؛ لکه چې له یوې کرلې شوې دانې څنې (۷۰۰) دانې پیدا شي، اوس فرمایي چې: په «خیرات» کې نیت شرط دی، که څوک د «ریاء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نیت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وگڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر یوه داسې ښویه تیره (گټه) باندې وکړي، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودریږي، نو هغه بیخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې ریاکارانو ته څه ثواب ورسېږي؟ بلکه نه ورسېږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْيِئَةً مِّنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضَعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ يَتَعَمَّلُونَ بِصِيرَةٍ ﴿٧٠٠﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پیدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ایمان باندې) په شان د یوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسېږي دې (باغ) ته زورور باران؛ نو ورکړي مېوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسېږي (باغ) ته زورور باران نو نری باران (یا پرځه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شیانو چې تاسې یې کوئ ښه لیدونکی دی.

تفسیر: له زورور باران څنې مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري څنې د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبیت څخه مطلب داد دې، چې ثابت کړي زړونه په ثواب میندلو کې، یعنې یقین ولری چې د خیرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نیت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ورسېږي، او په لږ خیرات سره د ثواب فائده ور حاصلېږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هواري، معتدلې، هوادارې، او لمریزې) ځمکې (یو ښکلی ښه مېوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) وورېږي، هغومره گټه به ور ورسېږي، که یې نیت سم نه وي، په هره اندازه چې زیات مال صرف کړي، هغومره مال یې ضایع، او دې زیانمن کېږي، ځکه چې په زیات مال ورکولو کې به ریا او ځان ښوول هم زیات وي، لکه چې په ښویه تیره باندې دانه نه زرغونېږي، نو څومره زورور باران چې وورېږي، هغومره زیان رسوي.

أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ تَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٧٠١﴾

آیا خوښوي یو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره یو باغ له خرماوو څخه، او له انگورو څخه، چې بهیري له لاندې (د ونو) د هغو ویالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) مېوو، او ورسېږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعیفان، پس ورسېږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بیان)، بیانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ! (په هغه کې او ترې پند واخلي!).

تفسیر: دا مثال د هغه چا دی چې د ریا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خیر او خیرات کوي، یا د خیرات ورکولو په مقابل کې پر مسکینانو باندې خپل منت او احسان ږدي، یا ایذاء، او ضرر ورسوي، یعنې دا داسې دی لکه چې یو سړی د خپل ځلمیتوب، او قوت په وخت کې یو ښه باغ (ښی) تیار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې يې مېوې وځوري، او د ضرورت په وخت کې يې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دى ضعيف او سپين ږيرى شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقي او زياتوالي ته ورسېږي، نو دا باغ د ده د عين احتياج او اړتيا (محتاجي) په وخت کې وسوځي، يعنې خير خيرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دى، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نيت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بيا د هغه مېوه چې ثواب دى، په آخرت کې څرنگه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالى داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلکو ته پند ورکوي، او دوى پوهوي، څو ښه وپوهېږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَسَّمُوا
الْحَيٰثَةَ مِنْهُ تُفْسِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغِشُّوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفِيْرٌ
حَمِيْدٌ ﴿٢٧٤﴾

ای هغو کسانو! چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) خرچ کوی! له حلالو (پاکو، غورو) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې گټلي او له هغو (شیانو) چې ایستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو، پاکو، غورو شیانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخیشو (حرامو نابودو شیانو) له هغه ماله چې لگوي یې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه یی تاسې اخیستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مگر (خو یې داسې اخلئ) چې سترگې پټې کړئ په (اخیستو د) هغه کې، او پوه شئ! چې بېشکه الله غني دی (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاینه «صفت» او) ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعني دالله تعالی په نزد د صدقاتو دمقبولیت شرط دا دي چې خيرات دې د حلال مال څخه وي او هيڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شيان بايد خيرات او صدقه شي لکه څرنگه چې يو خراب مال قبول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې يې هم مه ورکوی نو الله تعالی هم ښه او غوره شي خوښوي.

الشَّيْطٰنُ يَعِدُّكُمْ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُّكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٧٥﴾

شیطان وعده درکوي تاسې ته دځورائ (او وېروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د گناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د اتفاق په بدل کې)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: که د چا په زړه کې داسې خیال وگرځي: «که خيرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښايي چې دې يقين او اعتماد ولري: چې دا خبره د شیطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وايي چې: «ما خو د شیطان شکل په سترگو نه دی لیدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنگه القاء کېږي؟» او که دا خیال یې په زړه کې وگرځي، چې د «صدقې» او خيرات په وسيله یې مغفرت ور په برخه کېږي، او په مال کې یې زياتوالی او برکت پيدا کېږي، نو ودې پوهېږي، چې دا خبره د الله تعالی له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هيڅ شي کمی نشته، او د گردو په ظاهر او باطن «خبر» دی.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٠﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو یې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقیق سره ورکړی شو (ده ته) خیر ډېر، او نه اخلي پند مگر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شواذب په کې نه وي).

تفسیر: یعنې هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقیق، د عمل تدقیق، او د دیني خبرو او خیرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نیت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره یې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنیا او عقبی لوی نعمت او ښېکڼه په برخه شوې ده، ابو اللیث رحمه الله وایي چې: «الله جل جلاله دنیوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ﴾ او علم ته ﴿خَيْرٌ أَكْثَرًا﴾ فرمایلي دي، نو ښایي چې علم او پوهنې ته ډېر اهمیت ورکړی شي!».

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَرِيقًا اللَّهُ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٥١﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسې له نفقې (لکه زکات او خیرات، لږ یا ډېر) یا (یې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو ښېکڼه الله تعالی ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې یې ځایه مال صرفوي) هیڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجیږي، نو که بیا یې ادا نه کړي ګناهګار یږي، «نذر» پرته د الله تعالی په نامه؛ د بل چا په نامه روانه دی.

إِنْ تُبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيَكْفُرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٥٢﴾

که ښکاره کوئ تاسې خیراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ یې تاسې (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ یې تاسې فقیرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خیر دی تاسې ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځینې د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی (او هیڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسیر: که خلکو ته د ورښوولو په نیت نه وي، نو خیرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خیرات ورکول ښه دي، چې اخیستونکي ته حیا ورنشي، لنډه یې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ یوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُنْفِسْكُمْ وَمَا تَنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٥٣﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، ولیکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي یې) او هر هغه شی چې صرفوئ (یې) تاسې له خیره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شي ای مؤمنانو!) مگر (صرفوئ يې) خاص لپاره د ليدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شي چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسير: کله چې رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو څخې پرته بل هېچا ته خيرات مه ورکوئ!، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغې شي، نو وروسته له دې نه يې داسې امر وفرمايه چې: دا ثواب به هلته دررسېږي، چې له خيرات ورکولو څخې د الله تعالی خوښي مطلوبه وي، نو دا آيت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاک الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړي؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کړي، د مسلم او غير مسلم څه تقييد نشته، يعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښايي چې يواځې د پاک الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصيص نه دی پکار، يواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسِبُهُمُ
الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ قَانَ اللَّهُ بِهِ عَلِيمٌ

(خيراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقيرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د گرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتيا په سبب)، گمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنيانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پېژنې به ته (ای سامعه!) دوی، په خبرو (علائمو) د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو څخې په سختی (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شی چې تاسې صرفوئ (يې) په هر شي کې) له خيره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دين په کار کې مشغول او مقيد وي، او د تگ او راتگ او د خوړو، لباس، او نورو له گټلو څخې پاتې وي، او هېچا ته خپل حاجت او اړتيا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفې) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاک محمد صلی الله عليه وسلم صحبت او خدمت يې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، ديني علوم به يې زده کول، مفسدينو او شر اچوونکو سره به يې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظيم الشان په يادولو، يا د ديني علومو په تحصيل کې بوخت او مشغول دي، د خبرې له پېژندلو څخې دا مطلب دی چې د هغوی خبرې ډېرې ژرې او بدن يې نری را برېښي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورايه ښکارېږي.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هيڅکله غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

هغه کسان چې خوري (يعني اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيري دوی (د قیامت په ورځ کې) مگر (پاڅيري داسې) لکه چې پاڅيري هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشکه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی (په جواز کې) لکه سود، حال دا چې حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قیامت کې داسې له خپل قبر څنې پورته کیږي، لکه لېونی او هغه څوک چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې ځکه کول چې په دغو دواړو کې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعي» او «ربا» په منځ کې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالیٰ لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» کې ده؛ هغه د مال په مقابل کې ده، لکه څوک چې د يوې درهمې جامه په يوه نیمه درهمه خرڅه کړي، او «سود» هغه دی چې څوک پکې بلا عوضه نفع واخلي، لکه چې د يوې درهمې په عوض کې د يوې درهمې واخلي، په لومړني صورت کې کله چې جامې او درهمې دواړه سره بېل بېل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو ځکه د هغوی په منځ کې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او کله چې خرڅولو او اخیستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل کوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زیات مختلف دی.

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۰﴾

پس هر څوک چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخیستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګاڼه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور کې تل وي.

تفسير: يعنې هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخیستی دی په دنيا کې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کیږي، يعنې تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کې حق سبحانه وتعالیٰ اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي، خو وروسته له حرمت، که بيا هم څوک د سود له اخیستلو څنې لاس وانخلي، بلکه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالیٰ د حکمونو په مقابل کې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا يې همغه ده چې پاک الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَاقَاتِ وَاللَّهُ لِيُجِبُ كُلَّ كَفَّارٍ أَشِيمٌ ﴿۲۱﴾

ورک کوي الله (برکت د) سود، او زیاتوي (ثواب د) خیراتونو، او الله محبت نه کوي له هر سخت کافر ګناهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکي معذوبي هم).

تفسير: الله تعالیٰ د سود مال نابود او تباه کوي، يعنې په هغه کې هيڅ خیر او برکت نه وي، بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کیږي، په حدیث کې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زیات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او د خیرات د مال له زیادت ځنې دا مطلب دی چې په هغه مال کې زیادات راځي، او پاک الله په هغه کې خیر او برکت رږدي، او د هغه ثواب ډېروي، لکه چې په احادیثو کې هم راغلي دي.

**إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۰﴾**

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کوي دوی ښه (عملونه) او قائموي دوی (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتیب) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۳۱﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) ووېرېږئ! له الله نه، او پرېږدئ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که یې تاسې مؤمنان (ایمان لرونکي) په شریعت په رښتیا سره).

تفسیر: یعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخیستی ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعت هغه سود چې اوسنی دی، مه یې اخلئ!.

**فَإِنْ لَّمْ تَقْعُوا فَاذْنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ
وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۳۲﴾**

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آگاه شئ (او ځان تیار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه ښکاره شوئ تاسې (له اخیستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال څخه مو څه ستون کړی شي).

تفسیر: یعنې هغه پخوانی سود مو چې اخیستی دی، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې یې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېری کیږي، او وروسته له ممانعت که تاسې اوسنی سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دی.

وَإِنْ كَانَ دُوعُسْرَةٌ فَنظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾

او که وو پوروړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسې لازم دی انتظار پوروړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخي - د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دی پوروړي ته) خیر (ډېره بهتره) ده تاسې ته که یې تاسې چې پوهیږئ (په هغه خیر).

تفسیر: یعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخیستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درګرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ! او که مو د لاسه کیږي هغه (قرض) وروبخښئ!.

وَأَقْضُوا يَوْمَ تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ نَاقِسَتَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝

او وويرېږئ تاسې له (عذاب د) هغې ورځې چې بېرته بېول كېږئ تاسې په هغې كې طرف د الله ته، بيا به پوره وركړې شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خيره يا شره) كړى وي، او په دوى به ظلم ونه كړ شي (د عذاب په ډېروالي يا د ثواب په لږوالي سره).

تفسير: يعنې په قيامت كې به د گردو اعمالو جزا او سزا وركوله كېږي، نو اوس دې هر څوك فكر وكړي چې ښه كار كوي كه بد؟ ګټه او سود اخلي؟ يا خيرات وركوي؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخُسْ مِنْهُ شَيْئًا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې یو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر نېټې ټاکلې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو ولیکئ تاسې هغه (پور - قرض) او ودې لیکي (کاغذ د پور - قرض) په منځ ستاسې کې یو کاتب په عدل (انصاف سره واقعاً، نه کم او نه زیات)، او منع دې نه راوړي (هیڅ یو) کاتب (د دې کاغذ) له لیکلو څخه، (او ښایي چې ولیکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې لیکي، او بیان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور - قرض) دی، او ودې ویرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هیڅ شی، (یعنې دی دې هم په اقرار کې هیڅ زیاتوالی او کموالی، تغیر او تبدیل نه کوي).

تفسير: د پور (قرض) په نسبت داسې معلومېږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړینې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرر) شي!، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر یوه کاغذ باندې ولیکئ، او د بېرته ورسولو نېټه وټاکله (مقرر) شي!، او د پور (قرض) وړکونکي او پوروونکي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوی، او د هغې معاملې پورې نور تړلي تفصیلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره ولیکلی شي!، او لیکونکي (کاتب) لره ښایي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعې شریفې حکم دی؛ له هغه سره یې سم او برابر ولیکي!، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي!، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروونکي (قرض وړونکي) پخپل قلم سره ولیکي!، یا یې لیکونکي ته ووايي، چې هغه یې سم د ده له وینا سره ولیکي، او د بل چا په حق کې هیڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي!.

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْطِيعُ أَنْ يُبْلَىٰ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور یا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) یا ضعیف (لکه وور، یا ډېر زوړ «ډوډا»)، یا یې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) دی پخپله، نو بیان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووایي، نه کمه نه زیاته).

تفسیر: یعنې هغه مدیون او پوروړی چې کم عقل یا ناپوه یا مبذر یا ضعیف یا سست یا بهر اوي، لکه چې ووړ، یا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، یا د هغې معاملې لازمي خبرې لیکونکې ته نشي ویلي (لکه چې ګونګی وي، یا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) نو په داسې صورت کې د مدیون - واکدار یا وارث یا ولي یا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زیاتوالي او کموالي پای ته ورسوي!، او لیکونکي ته دې ووایي چې ویې لیکي.

وَأَشْهَدُ وَأَشْهَدُ يَنْ مِنْ رَجُلَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَكُنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٍ وَامْرَأَتَيْنِ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ

او شاهد ونیسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړیو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارینه (شاهدان) نو یو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي یئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) یوه له دې دواړو؛ نو ور په یاد به کړي هغه یوه له دې دواړو (چې ور په یادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسیر: او تاسې ته ښایي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوی ښځې شاهدانې ونیسئ!، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښایي د غوره کولو وړ یعنې لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړیو ستاسې»؛ یعنې هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصیلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده.

وَلَا يَبْأَتُ الشَّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوا صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَفْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا

او نه دي منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کيږئ (ای معامله دارانو!) له دې چې ولیکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نېټې د هغې پورې، دا (لیکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (داداء) د شاهدي، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شی تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسیر: یعنې هر کله چې څوک د شاهد کېدلو یا د شهادت داداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي!، او ښایي چې د معاملاتو په لیکلو کې هیڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي! (تر دې چې نېټه دې هم په کې ولیکلی شي!) عام له دې نه چې هغه معامله وړو کې وي، که لویه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زیات ډاډ په همدې لیک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېرولو او د هیچا د حق د نه ضایع کېدلو اطمینان او تسلي هم په همدغه لیک باندې ده.

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَافِظَةً تُدِيرُوهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ یې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هیڅ ګناه چې ونه لیکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونیسې تاسې! کله چې یو له بله سره اخیستل او یا خرڅول کوي تاسې!، او نه دې رسوي نقصان کاتب او نه شاهد، (یعنې په کتابت او شهادت کې دې څه زیاتوالی او کموالی نه کوي - یا) او ضرر دې نه رسولی شي کاتب ته، او نه شاهد ته (یعنې که معذور وي، زور دې پر هیچا و نه کړ شي).

تفسیر: یعنې که د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل کې جنس یا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت کې یې نه لیکل وېال نه دی، خو شاهد نیول په هسې معاملو کې ضرور دي، چې په هغې کې وروسته له دې نه کومه جګړه او جنجال پېښ نه شي، او ښایي چې لیکونکي او شاهد هیچا ته کوم تاوان ورپېښ نه کړي، یعنې نه دې مدعي او نه دې مدعي علیه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلکه همغه حق دې ادا کړي، چې د ده په غاړه واجب دی (او هم داسې کاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِنْ تَعْلَمُوا فَإِنَّهُ شُؤْنُكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمُ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۸۰﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ مِنْكُمْ بَعْضٌ فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِيَ مِنْ
أَمَانَتِهِ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكُونُوا الشَّاهِدَاءَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ إِتْمَ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿۸۱﴾

او که وکړ تاسې (دا کار د اضرار) نو بېشکه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او وویرېږئ تاسې له الله نه، او ښوونه (د احکامو) کوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دی، (او ګرد شيان ورته ښه معلوم دي). او که یې تاسې په سفر باندې او ومو نه موند کوم کاتب نو (واخلی) ګروې قبض کړی شوې، پس که امین (معتبر) وګڼل ځینو ستاسې ځینې (نور، چې ګروي یې وانه خيستله) نو اداء دې کړي هغه څوک چې امین ګرځولی شوی وي امانت د ده (یعنې د پور ورکوونکي)، او ودې ویرېږي له الله څخه چې رب د ده دی، او مه پټوي شهادت (ای شاهدانو یا ای مديونانو! چې ګویا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه کړه دا (شاهدي) نو بېشکه شان دا دی چې: ګناهګار دی زړه د ده، او الله (په هغو کارونو) چې کوي (یې تاسې) ښه عالم دی، (او هر شی ښه ورته معلوم دی).

تفسیر: یعنې که په سفر کې د قرض او پور معامله درېښه شي، او حجت او سند لیکلو ته موقع او فرصت نه وي، او لیکونکي مو په لاس درنشي، نو پوروې (قرض وړونکي) دې د خپل پور (قرض) په عوض کې کوم شی ګرو (ګاڼه) ورته کېږدي.

فائده: په «سفر» کې د «حضر» په نسبت ګروي (ګاڼې) ته زیات ضرورت پېښېږي، ځکه لیکل او شاهدي په «حضر» په اسانۍ سره صورت موندلی شي، او پور (قرض) ورکوونکي ته په اسانۍ سره اطمینان او تسلي پیدا کېږي، نو ځکه په سفر کې د «رهن» او ګروي (ګاڼې) اخیستلو حکم وشو، که نه په «حضر» او د لیکونکي او شاهدانو په موجودیت کې هم د ګروي (ګاڼې) اخیستل روا دي، که پور (قرض) ورکوونکي پخپل پوروې (قرض وړونکي) باندې اطمینان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګاڼه) ونه غواړي، نو پر پوروې لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او کامل ادا کړي!، او له الله تعالی جل جلاله ځنې وویرېږي!، او د حق د خاوند په حق کې دې په امانت سره معامله وکړي!.

بِاللَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْلَمُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له مواليدو، عناصر، او نورو ټولو علوياتو او سفلياتو، سره له اسمانو او ځمکې ملکا وخلقاً وعبداً)، او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادې او بد نيتونه) چې په زړونو ستاسې کې دي، يا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت کوي هغه چاته چې اراده وکړي (الله د مغفرت يې) او په عذابوي به هغه څوک چې اراده وکړي (الله د عذابولو يې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حساب به هم).

تفسير: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښايي چې مالک وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښکاره وو کارونو حساب او کتاب اخيستی شي، ښايي چې په ګردو امورو باندې ښه «عليم» او «خبير» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شيانو حساب اخيستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کې جزا او سزا راکولې شي، ښايي چې په ګردو شيانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته يې بيا هم دا درې واړه کمالات بيان کړل؛ چې هغه «ملک، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذکر يې په «آيت الکرسي» کې هم فرمايلي دی.

مطلب يې دا دی (حق سبحانه وتعالى) د ګردو شيانو مالک او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محيط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بيا د هسې مالک الملک، عليم، بصير، او قدیر ذات احکام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالى دغه نافرمانی په پټه سره وي که په ښکاره سره، څرنگه به مناسب وي؟ او بيا به دا نافرمان بنده څنگه د الله تعالى له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

اَمَنْ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَيْكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا يَفْرِقُونَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٩﴾

ایمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ایمان راوړی دی) ټولو (دوی) ایمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په کتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال کې چې وایي دوی) فرق نه کوو په منځ د هیڅ یو (رسول) له رسولانو د الله کې، او وایي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پیغام ستا)، او قبول کړ مونږ (حکم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسير: کله چې له لومړني آيت څخه دا خبره ښکاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخيستل کيږي؛ چې په زړونو کې ګرځي، نو أصحاب کرام رضي الله عنهم وويرېدل، او له دې آيت ځنې داسې زيات متأثر شول، چې د هغه په شان له هیڅ یوه بل آيت ځنې نه وو متأثر شوي، نو دوی پاک رسول صلی الله علیه وسلم ته شکایت وړ وور، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: «وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا» یعنې که څه سختي مو په نظر درځي، يا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالى د دې امر او ارشاد په منلو او تسلیم کې لږ څه توقف او ډیل مه کوئ!، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وکړئ چې «سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا» دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم امر او ارشاد سره سم کار وکړ، نو دغه کلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دې چې: مونږ ایمان لرونکي یو پر الله تعالی چې (واحد، احد، صمد، لا شریک له، ازلي، ابدی، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عیب او نقصان څخه پاک دی، او یواځې همدې د عبادت او بندګۍ مستحق دی)، او ایمان لرونکي یو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګانې د الله تعالی دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالی ډېرې مطیعې او حکم منونکي، او یوه «طرفة العین» هم د الله تعالی له عبادت، تسبیح، او تقدیس ځنې نه غافلېږي، او ایمان لرونکي یو په ټولو کتابونو د الله تعالی چې دغه ټول کتابونه د الله تعالی له طرفه لېږل شوي دي، او ایمان لرونکي یو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بیخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وایي او راوړي یې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هیڅ یو له دغو رسولانو، او د الله تعالی د حکم اطاعت مو وکړي، یعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرڅې مو پرېښودې، او د الله تعالی ارشاد مو تمیل کړي، او د هغه لپاره مو خپله تیاري او چمتوالی ښکاره کړي، حق تعالی دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آیتونه نازل شول، اول: ﴿أَمَّنَ الرَّسُولُ﴾ الآية - چې حق سبحانه و تعالی په ده کې د رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشویش پېښ شوی وو، او په دې سره یې دفع وشوه، د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان یې ترقي وکړي، او هغه پخوانی خطري یې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آیت کې چې ﴿لَا يَكِلُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ الآية - دی فرمایي چې: له توان او قدرت زیات هیچا ته تکلیف نه ورکاوه کیږي، او که د چا په زړه کې د ګناه خیال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هیڅ ګناه نشته، او سهو او تېرواته یې هم معاف دي، لنډه یې دا چې صاف یې وفرمایل چې: له هغو خبرو ځنې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خیال، خطره، تېرواته، او سهو په هغو باندې هیڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختیار دي نیول کیږي، نو پخوانی آیت چې ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی وو، ښایي چې د هغه معنی هم د دویمې قاعدې سره سمه واخیستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه یاده شوې خطره داسې بیخي له منځه لاړه، سبحانه الله !.

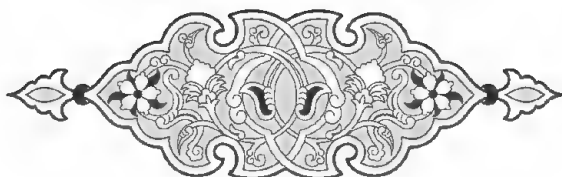
فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چې هغوی یو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا يَكِلُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ
كُنَّا مُسِيئِينَ أَوْ آخِذْنَا بِأَفْئَاتِنَا إِنَّكَ بِمَا كُنَّا نَعْمَلُ لَاحِقٌ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْ لَنَا
فِتْنَةً نَحْنُ نَعْمَلُ بِهَا وَنَحْنُ نَعْمَلُ بِهَا وَنَحْنُ نَعْمَلُ بِهَا وَنَحْنُ نَعْمَلُ بِهَا وَنَحْنُ نَعْمَلُ بِهَا
وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا إِنَّكَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

تکلیف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هیڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نیک عمل چې کړی (یې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د) هغه بد عمل) چې کړی یې دی، ای ربه ځمونږه! مه نیسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، یا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه ځمونږه!، او مه باروه پر مونږ باندې دروند بار! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب ځمونږه! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکلیف) چې نه وي هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته یې مولی (مددګار) ځمونږه؛ نو مدد وکړه له مونږ سره! پر قوم کافرانو باندې.

تفسیر: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي یو، دهغو مقصود دا دې چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او عبادت استحقاق لرې، مگر ای ځمونږ ربه! ښایي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعمیل) پر مونږ باندې سخت او دروند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونیسې!، او نه د پخوانیو امتونو په شان پر مونږ باندې شدید حکمونه نازل کړې! او نه ځمونږ له طاقته ځنې زیات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آسانی او سهولته که له مونږ ځنې کومه خطا او تقصیر څرگند شي له هغه ځنې را تېر شه!، او ومو بخښه! او پر مونږ رحم وکړه»، په حدیث کې راغلي دي چې دا ګردې دعاوې ومنلې شوې، او په هغو سختیو پسې چې لویو اصحابو رضي الله تعالی عنهم ته ورپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالی په فضل او کرم او رحمت سره ځمونږ له هرې یوې سختې ځنې ډاډ، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره یوې خبرې هیلمند (امیدوار) یو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم بری ومومو، او پاک الله دې پر مشرکینو باندې هم مونږ ته بری او غلبه را عنایت کړي!، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکالیف، دیني او دنیوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کیږي، او له هغه صعوبت او سختۍ ځنې چې د الله تعالی په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي یو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بیا هم همغه اندېښنه او خرخشه (بد خیال) زموږ د سودا او خپګان موجب ګرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، يا من لك الكبرياء في الدنيا والآخرة، أدخلنا بكرمك في عبادك الكرام البررة.

سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

«دآل عمران» سورت مدني دی، دوه سوه آيتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې درېم، او په نزول کې (۸۹) يم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

الله «چې دی» نشته هيڅوک لایق د عبادت مگر هم دې دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: د نجران د عیسایانو یوه شپېته کسيزه جرگه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې درې تنو ډېر شهرت او امتیاز درلود: (۱) «عبدالمسیح عاقب»، په امارت او سیادت کې، (۲) «أیهم السید»، په رایه او تدبیر کې، (۳) «أبو حارثة بن علقمة»، په مذهبي علومو کې د نصرانیانو لوی عالم، «أبو حارثة» اصلاً له مشهورې قبیلې (بني بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بیا پوخ نصراني شو، د روم سلاطینو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د لیدلو له امله یې زیات تعظیم او تکریم کاوه، او ډېره مالي مرسته یې ورسره کوله، او یوه کلیسا یې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلیٰ منصب یې مأمور کړی وو، دا جرگه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فیها مسایلو کې یې له رسول صلی الله علیه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصیل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سیرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتیا، یا نوي لومړني آيتونه ددې واقعي په نسبت نازل شوي دي، عیسایانو لومړنی او بنيادي عقیده دا وه چې مسیح علیه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله الله یا د الله ځوی، او یا له دریو معبودانو څنې دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آيت کې د پاک الله د خالص توحید ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قيوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عیسایانو دعویٰ په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې ځمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمايل: «آيا تاسې نه پوهیږئ چې الله تعالیٰ حي «ژوندی» دی، او هغه لوي ذات ته مرگ هيڅکله نه پېښیږي، او پاک الله گړدو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب یې ور پیدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عیسیٰ علیه السلام باندې به د مرگ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا یوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانیانو، ځمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا وینا واورېده، نو گړدو سره وویل: بېشکه رښتیا ده، ښايي چې دوی به دا غنیمت گڼلې وي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله اعتقاد سره سم د «عیسیٰ یأتي علیه الفناء» سوال کوي، یعنې په عیسیٰ علیه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که یې مونږ ځواب په نفی ورکړو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ځمونږ د عیسایانو له عقیدې سره سم چې «ډېره موده کیږي، چې عیسیٰ علیه السلام مړی شوی دی» مونږ په صریح ډول سره لا زیات ملزم، مفتح، او ساکتولی شي، نو ځکه یې مصلحت ونه لید چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانیان له هغو فرقو څخه وي، چې له اسلامي عقیدې سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب څخه انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تیمیة» په «الجواب الصحيح» کې او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانیان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقیده باندې وو، وروسته له ډبرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقیدې اشاعت وکړ، بیا دا خیال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځایو ته ورسېد، په هر حال د نبی صلی الله علیه وسلم له لوري د «ان عیسی أتی علیه الفناء» په ځای «یأتی علیه الفناء» فرمایل، په داسې حال کې چې په لومړنۍ جملې سره د مسیح د ألوهیت تردید په ښه ډول سره کیږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې څوموږ پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه گڼله چې په مسیح علیه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مرگ اطلاق وکړي.

نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لېږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتینو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسیر: یعنې قرآن کریم چې عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کې سره له رښتیا او انصاف رابښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (یو ځلې لېږلی) دی تورات او انجیل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدایت د خلقو.

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشان د پخوانیو آسماني کتابونو تصدیق کوونکی دی، او هغو پخوانیو کتابونو تورات، انجیل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زېږی خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لوري یې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره یې سم خلقو ته احکام او هدايات ورکول.

گواکې دا یې رابښکاره کړه چې د مسیح علیه السلام د «ألوهیت» یا د «ابنیت» عقیده په هېڅ یوه اسماني کتاب کې نه وه، ځکه چې د دین د اصولو په اعتبار گډ اسماني کتابونه یو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعلیمات په هغوی کې نشته.

وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ

او نازل کړی یې دی فرقان «یعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسیر: یعنې د هرې زمانې سره یې سم داسې شیان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتیا په منځ کې فیصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کریم، سماوي کتابونه، او د انبیاءو علیهم السلام معجزات گډ سره داخل دي، او په دې لوري هم اشاره وشوه چې په هغو مسایلو کې چې یهودان او نصرانیان له پخوا راهیسې جگړې کوي، د دې اختلافاتو فیصله هم د همدې پاک قرآن په وسیله کیږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په آياتونو د الله (چې قرآن او نور حقاني کتابونه دي) شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دی.

تفسير: يعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې کېږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی) او نه ترې تېرېدلې شي، په دې کې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر کله چې پوره اقتدار او اختيار الله تعالى لره ثابت شو، نو ښکاره ده چې هغه په مسيح عليه السلام کې نه موندل کېږي، بلکه مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنگه کولی شي چې نورو ته سزا ورکړي، هر کله چې پخپله ده سره له زياتې تضرع او الحاح د ظالمانو له منگولو څخې خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دې پخپله الله! يا د الله ځوی! څرنگه کېدې شي؟ ځوی هغه څوک کيدې شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو ځکه بنايي چې د الله جل جلاله ځوی خامخا لکه الله جل جلاله غوندې وي، يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل؛ په حقيقت کې پر الله تعالى او عيسى عليه السلام دواړو باندې سخت عيب لگول دي، العياذ بالله.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝

بېشکه الله؛ پټ نه دی په ده باندې هېڅ شې په ځمکه او په اسمان کې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسير: يعنې همغسې چې د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم يې هم محيط دی، همدې سره تنبيه ورکړه شوه چې مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چې الله تعالى وربښوولي وو، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ځواب کې هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ، او نن د مروجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

الله هغه (ذات) دی چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د ميندو) کې، په هغه ډول چې اراده وکړي (د جوړولو يې)، نشته بل هېڅ لایق د عبادت مگر هم دې دی، ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه تدبير والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې الله تعالى له خپل علم، حکمت، کامل قدرت او کمال سره سم هر څنگه چې يې اراده وکړه، همغسې يې د مور په نس کې ستاسې صورت جوړ کړ، او جوړوي يې، نارينه يا ښځه، ښايسته يا بدرنگه، او څرنگه چې يې اراده وه، پيدا کوي يې له يوه څاڅکي اوبو څخې، په څو ډولو تحولاتو يې د بنيادم ښه (شکل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل ورکوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت يې داسې وي؛ نو د هغه په علم کې به څه نقصان وي؟ يا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د گېلې په څو تيارو کې هستوگنه کړي وي، او د نورو وړو کيو غوندې خوري، او څښي، او له وړاندې او وروسته څخې اودس ماتي ته کښيښي، نو داسې يو شخص ته به د پاک الله شريک يا ځوی يا لمسی ويل څرنگه وي؟ ﴿كَثُرَتْ كُلَّةٌ تَعْرِفُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا إِلَٰهٌ بَآءٌ﴾ عيسايانو به داسې پوښتنې کولې: «هر کله چې مسيح عليه السلام په ښکاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالى به يې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ کې ددې خبرې ځواب هم وشو، يعنې الله تعالى قدرت لري چې په رحم کې، چې په هر ډول سره يې اراده وي، د انسان شکل تياروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له يو ځای کېدلو څخه وي، يا که يواځې د مور څخې، نو ځکه يې

وروسته له دې نه وفرمايل: ﴿هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ يعنې الله تعالى هسې لوی زورور ذات دی، چې د هغه قدرت هیڅ څوک نشي محدودولې، او د داسې یوه حکمت څښتن (خاوند) دی، چې هر چېرې هر شی مناسب وگڼي، هغه کوي، «بي بي حواء» یې بې موره، او مسیح علیه السلام یې بې پلاره، او آدم علیه السلام یې بې له موره او پلاره پیدا کړل، د الله تعالى په حکمتونو باندې څوک احاطه کولی شي؟

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلٍ

الله هغه (ذات) دی چې نازل کړی (لېرلی) یې دی پر تا باندې کتاب (قرآن)، چې ځینې له ده نه آیات محکمات دي (چې معاني یې ښکاره دي)، دا (محکم آیات) اصل د کتاب دي (چې د شرعیه وو احکامو مبنی دي) او نور (ځینې آیات) متشابهات دي (چې معنی یې معلومه او معینه نه ده)، نو هر چې هغه کسان دي چې په زړونو د دوی کې کوږوالی دی؛ پس پیروي کوي دوی د هغو (کلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او گمراهي) او لپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د هغوی په زړونو کې له حق څخه باطل خوا ته میلان دی، لکه بدعتیان او زندیقان، نو هغوی په قرآن کریم کې په متشابه ځایونو پسې گرځي، په کوم کې چې دوی خپل هغه خطا احتمال ویني؛ چې د دوی د شبهو او د خطا عقیدې لپاره دلیل شي، لکه «کلمة الله» د عیسی علیه السلام په هکله، او همدارنگه «روح منه» د هغه په هکله، او حروف مقطعات د ځینو علماوو په نظر، او یا هم د الله تعالى د ذات او د صفاتو د کیفیت پېژندل، چې ددغه کیفیت علم د الله تعالى څخه پرته بل چا ته نشته، ځکه د دوی اصلي هدف گمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالى صفات دي، لکه «ید الله» یعنې د الله تعالى لاس، «وجه الله» یعنې د الله تعالى مخ، د الله تعالى استواء یعنې په عرش بلکه په ټولو مخلوقاتو او جتوالی او پورته والی، په قیامت کې د قضاء میدان ته د الله تعالى راتلل، او د خلکو تر منځ فیصلې کول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالى په خپل کتاب قرآن شریف او یا هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحیحو احادیثو کې د الله تعالى لپاره یاد کړي وي نو مونږ ایمان لرو چې هغه د الله تعالى صفتونه دي، معنی یې ښکاره ده، هیڅ نوع اشکال نه لري، چې «ید الله» یعنې د الله تعالى لاس، او «وجه الله» یعنې د الله تعالى مخ، او داسې نور، خو څرنگه چې د الله تعالى له شان سره لایق او مناسب وي، ځکه حتی د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترگو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپیر شته، او سره یو شان نه دي، نو الله تعالى چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پیدا کوونکی دی، په طریق اولی سره په ذات او صفاتو کې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوی څخه توپیر لري، نو د الله تعالى سره په ذات او صفاتو کې هیڅ شی یو شان نه دي، نو مونږ په کې نه تمثیل کوو، نه تحریف، نه تعطیل، او نه تأویل.

تمثیل دېته وایي چې د الله تعالى سره په ذات او یا په صفاتو کې بل څوک یو شان وگڼل شي.

تحریف دېته وایي چې د الله تعالى د صفاتو لفظ یا معنی له خپل اصل حقیقت څخه واړول شي.

تعطیل: دېته وایي چې په قرآن کریم او صحیحو احادیثو کې د الله تعالى لپاره ثابت شوي نومونه یا صفتونه نفی او له هغه څخه انکار وشي.

تکیف: دېته وایي چې د الله تعالى د ذات او یا د صفاتو کیفیت بیان کړی شي، او دا ځکه چې د الله تعالى ذات مخلوقاتو نه دی لیدلی، او نه د هغه په شان بل څوک شته؛ چې قیاس یې ورباندې وشي، او نه هم الله او رسول صلی الله علیه وسلم دغه کیفیت بیان کړی دی، چې مونږ پرې اعتماد وکړو.

تأویل: دېته وايي چې د الله تعالی د صفاتو نصوص له خپلې صحيح معنی څخه د یو نوع شبهی له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

حال دا چې نه پوهیږي په (حقيقي معنی او) مطلب د هغه مگر الله «چې دغه متشابهاً هم لکه نور ټول شيان ور معلوم وي».

تفسير: يعنې ددې متشابهاً حقيقي كنهه او كيفيت بل هيڅ چا ته معلوم نه دی، مگر يواځې الله جل جلاله ته دا هر څه ښكاره دي، ځكه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالته نه وي، هغه پرته له متكلمه بل هيچا ته معلوم نه وي.

وَالرَّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ٥

او هغه كسان چې پاڅه دي په علم كې وايي دوی چې: ايمان راوړی دی مونږ په دې (متشابه، په مثل د ايمان ځمونږ په محكم باندې چې دواړه حق دي، ځكه) دا ټول (محكم او متشابه) له طرفه د رب ځمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مگر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسير: هر كله چې د نجران نصرانيان له گردو دلائلو څنې عاجز شول، نو د معارضې په ډول يې وويل: «آخر تاسې خو مسيح «كلمة الله» او «روح الله» كښئ، نو ځمونږ د مدعي داثبات لپاره همدومره الفاظ كافي دي»، دلته د هغې تحقيقي ځواب د يو عام اصل، قاعدې او ضابطې په صورت وركړ شوی دی، چې د هغه له پوهېدلو څنې وروسته د زرگونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه كېدی شي، داسې وپوهیږئ چې نه يواځې په عظيم الشأن قرآن كې بلكه په ټولو اسماني كتابونو كې دوه ډوله آيتونه شته:

(۱): هغه آيتونه دي چې مراد يې ښكاره او ټاكلی (مقرر) وي، يعنې د عبادت، لغت، تركيب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو كې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه يې عبارت د څو معناگانو احتمال لري، او نه يې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلی شوی دی له عامو مسلمو قواعدو څنې چپ وي، نو داسې آيتونو ته (محكمات) وايي، او په حقيقت كې د كتاب د گردو تعليماتو او احكامو بېخ او د اصولو اصل همدا محكمات آيتونه دي.

(۲) د «متشابهاً» آيتونه دي، چې د هغو مراد ښكاره نه دی، او بايد چې د متشابهاً آيتونه دې محكماتو آيتونو ته راجع كړل شي!، او ودې كتل شي چې هغه معناگانې چې له محكماتو څنې مخالفې وي، د هغو دې بېخي نفي و كړه شي، او د متكلم مقصد همغه شی واخيستل شي چې د محكماتو له آيتونو څنې مخالف نه وي، او كه سره له اجتهاده او ډېر كوښښ د متكلم مراد په پوره ډول سره متعين نه كړ شي، نو د هر شي د پوهېدلو دعوی دې پرېښوده شي!، او له حده څنې دی وړاندې تېری ونه كړل شي!، ځكه چې د علم لږوالی او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقايقو باندې ځمونږ فكر نشي رسېدی، او ځمونږ عقل د هغه له پوهېدلو څنې قاصر دی، او دا دې هم په همغه فهرست كې شامل كړل شي!، خبردار چې داسې تأويلات او وړاندې وروستوالی دې ونه كړل شي! چې د دين د مسلمو اصولو او محكمو آيتونو څنې مخالف وي.

دقرآن چې څوك له ځانه كړي تاويل *** چې دشرعې پكې نه وي هيڅ دليل

په مرض د گمراهی سره عليل دی *** په عقبی به يې رب سپك كړي ډېر ذليل

مثلاً قرآن حكيم د مسيح عليه السلام په نسبت تصريح فرمايلي ده: ﴿إِنَّ هُوَ الْأَعْبَدُ أَعْمَنُ عَلَيْنَا﴾ يا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ﴾ الآية - يا ﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ يا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَنَهُ﴾ او ځای په ځای

يې د هغه د الوهيت او انبیت ترديد کړې دی، اوس که یو سړی له دې ګردو محکماًتو آياتونو ځنې سترګې پټې کړي، او په «وَكَلِمَةً اَلْقَاهَا اِلٰى مَرْيَمَ وَوُضِعَ الْمَنۡحَرُ» او نورو متشابهاټو پسې منډې وهي، او د دغو معنی چې له محکماًتو سره سمه وي؛ پرېږدي، او هسې یوه سطحې معنی غوره کوي، چې د کتاب الله له عمومي تصریحاتو او متواترو بیاناتو ځنې منافي وي، نو دا که کار به تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځینې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په کنده کې نسکور کړي، او ځینې متزلزل او سست عقیده کسان له داسې متشابهاټو ځنې له خپلې رایې او غوښتنې سره سم تاویلات کوي، او غواړي چې په ډېر کوشنېس او سعی سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوی صحیح مطلب خو یواځې الله تعالی ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او کرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وکړي همغومره وربښي، هغه کسان چې مضبوط علم لري، دوی محکماًت او متشابهاټ دواړه حق ګڼي، او یقین لري چې دا دواړه له یوې چینې راوتلي دي، او په دوی کې د تناقض هیڅ امکانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهاټ محکماًتو ته راجع کوي، او د هغو له مخې په مطلب یې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوی د پوهې له دائرې ځنې وتلې وي، د هغې معنی او تاویل الله تعالی ته پرېږدي، او وایي چې: د دې په معنی باندې پاک الله ښه پوهیږي، ځمونږ کار هم دادی چی ایمان پرې راوړو.

ڪوم اجمال چي په ڪلام کي عارضيري

خپل قائل پري له هر چانه ښه پوهيږي.

رَبَّنَا ارْزُقْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٥﴾

(وايي دغه راسخون) ای ربه ځمونږه ! مه کږوه ! زړونه ځمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر کړي یو، او وبخښه (عنایت کړه) مونږ ته له نژده خپله رحمت، بېشکه ته همدا ته ډېر بخښونکی یی (د نعمت او رحمت).

تفسير: يعنې «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي کمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه کېږي، بلکه تل له حق سبحانه و تعالى څخې د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونکي دي، چې ګټلې پانګه (سرمایه) يې له لاسه ضايع نشي، او الله دې نه کړي چې د زړونو له سمېدلو څخې وروسته بيا دوی کاره شي، په حديث شريف کې راغلي دي چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم خپل امت ته د تعليم په توګه زياتره داسې دعاوې کولې «يا مقلب القلوب، ثبت قلبي على دينک»: ای اړونکيه د زړونو! ثابت وساته زړه زما پر دين خپل!.

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝

ای ربه ځمونږه! بېشکه ته یو ځای کوونکی د (ټولو) مخلوقاتو یې (په بعث سره په محشر کې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هیڅ شک شېبه په (راتلو د) د هغې کې، بېشکه چې الله نه کوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۖ

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي له سره به دفعه نه كړي له دوى ځنې مالونه د دوى او نه اولاد د دوى؛ له (عذابۀ د) الله نه هيڅ شی (نه لږ، نه ډېر، نه په دنيا نه په عقبې)، او دا كسان همدوى دى خس د اور (د دوزخ).

تفسیر: د قیامت له ذکر سره یې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هیڅ شی دوی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی له عذاب ځنې نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې ولیکل شو، په دې آیتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښایي هغې ته د نصرانیانو د مذهب او د نصرانیانو د قوم لوی نماینده وویل شي.

كَذَابِ اِلٰی فِرْعَوْنَ وَالتَّٰذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوْا بِآٰیٰتِنَا فَاَخَذَ اللهُ مِنْهُمْ اٰیٰتٍ مُّبِيْنَةً وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو، (لکه عاديان او ثمودیان) چې نسبت د دروغو به یې کاوه آیتونو څمونږ ته، پس ونيول دوی لره الله (په عذاب مهلک سره) په سبب د گناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، یعنې پر کافرانو یې عذاب سخت او عقاب یې تل دی).

تفسیر: یعنې د هیچا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نیولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالی له نیولو ځنې ځان نشي ژغورلی، او نیولي کیږئ.

قُلْ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَعْتٌ اَوْسَعُ وَاَسْتَغْلِبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰی جَهَنَّمَ وِبِئْسَ الْاِهْلَادُ ﴿١٢﴾

ووايه (ای محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شی تاسې (په وژلو یا شړلو سره په دنیا کې)، او جمع به کړی شی تاسې (شړلی به شی په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد یهودان، نصرانیان او مشرکین د الله تعالی د لښکرو په مخ کې مغلوب شی، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنیا سپکتیا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تیار شوی دی؛ هغه خو بېل دی.

په ځینو روایتونو کې دي، چې د بدر له بري څخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل: «تاسې هم حق دین ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قریشو شو!» دوی وویل: «ای محمده! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قریشو په څو بې تجربو سړیو باندې مو بری موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهیږئ، چې مونږ څرنگه جنگیالیان یو؟ نو په دې مناسبت دا آیتونه نازل شول.

ځینې وایي چې: د بدر د بري لیدلو په اثر ځینې یهودان د تصدیق لوري ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل: ګورئ تلوار مه کوئ! او صبر وکړئ! چې وروسته له دې نه څه پېښیږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضې ماتې له لیدلو ځنې د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله یې زیاته شوه، تر دې چې پخپل تړون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنگ لپاره یې تیاری وکړ، کعب بن أشرف له شېبې تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او وېي ویل: مونږ له تاسې سره متحد یو، او ښایي چې ګرد سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګېږو!، نو په دې باره کې دا آیت نازل شو، والله أعلم.

په هر حال! له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالی دا راوښووله، چې په «جزیره العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قریظه عهد ماتوونکي یهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضیر له مدینې منورې ځنې وشړل شول، د نجران نصاری داسې خوار او سپک شول، چې کلنی «جزیه» ورکول یې ومنل، او نږدې تر زرو کلونو پورې د دنیا ډېرو مغورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تعلیم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله علی ذلک.

فَدَّكَانَ لَكُمْ آيَةً فِي فَتْنَتَيْنِ التَّقَاتِيَّةِ تَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۝

په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرینو!) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنگ)، یوه فرقه داسې وه چې جنگ یې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په لیدلو د سترگو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستی، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زیات او کم لیدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر تنه وو، چې له دوی سره اوه سوه اوسنان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدین له درې سوو ځنې لږ زیات وو، چې له هغوی سره اویا اوسنان، دوه آسونه، شپږ زغری، اته توري یا چرې وې، او یوه ننداره (تماشه) دا وه، چې هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتیجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د دې ډېروالي له تصویره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر ځنې په پاک الله باندې لا ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره یې د الله تعالی په دې وعدې باندې چې «وَأَنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا إِمَّا تَيْنِ» ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د بري او نصر هیلمند (امید کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته وربښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکارېدل په ځینو احوالو کې وو، که نه په ځینو احوالو کې هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې یوې لږې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې یوې مضبوطې او پیاوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، د هغې پخوانۍ وینا سره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دارنگه بريالي (کامیاب) کېدل د بصیرت او عقل خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ

ښایسته کړی شوي دي خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چې ښځې دي.

تفسیر: یعنې کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالی څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حدیث کې راغلي دي: «ما ترک بعدی فتنة أضر على الرجال من النساء»: «ما نه ده پرینې وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چې زیاته ضرر رسوونکې وي نارینه وو ته له ښځو څخه».

هو! که له ښځو ځنې مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه - بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «د دنیا ډېر ښه متاع هغه ښه ښځه ده، چې که هغې ته وگورې؛ خوښ شي، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور ځنې غایب شي؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شیان چې وروسته له دې نه د دنیا د متاع په سلسله کې یاد شوي دي، د هغو گړدو ښه والی او بدوالی د نیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کیږي، خو څرنگه چې په دنیا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالی او خپل انجام هیروي، نو ځکه د «زین للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ الْمُقَنْطَرَةَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفُصَّةَ وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړي شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړي شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې ايښود شوي وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندي باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څر ځای (چراگاه) ورشو کې د څر لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْبَابِ ﴿١٣﴾

او نور چارپايان (لکه اوبښ، غويي، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) د الله په نزد دی ښه ځای د ورتللو (چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو څخې په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي گټه ترې اخيستل کيږي، که څه له بري او کاميابۍ مستقل او ښه ځای غواړي؛ نو هغه د الله تعالی سره موندل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ! په وروستني آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلکو ته ورسيږي؟

قُلْ أُو۟سِبْ۟كُمْ بِمِ۞نِّ ذٰلِكُمۡ لِّلَّذِي۟نَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَدَّتْ يُحَيِّی۟ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ لِي۟د۟نَ فِيهَا وَاَز۟وَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (څيز) له دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (مانيو او ونو د) هغوی ويالې، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او گندگيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعاً يا اخلاقاً په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَرِض۟وانٌ مِّنَ اللّٰهِ

او رضامندي (لويه به وي له کریمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آیا له دغه څخې به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللَّهُ بِصِی۟رِی۟اِی۟عِبَادَہٗ

او الله ښه ليدونکی دی د ښه عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارک فرمايي: «کله چې الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا څخې داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يې، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (گنده) خوړو څخې پرهېزوي».

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّا اَسَاغْنَا فَاسْفِرْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝

هغه (متقيان) چې وايي: «ای ربه ځمونږه! بېشکه مونږ ایمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته د گناهونو ځمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسير: معلومه شوه چې د گناه د مغفرت لپاره ایمان راوړل شرط دي.

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۝

(هسې متقيان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه) او صادقان دي (رښتیني دي په ایمان) او په ځای راوړنکي دي د حکم (د الله) او خیرات وړ کوونکي دي په رضا (د الله) او مغفرت غوښتونکي دي په آخر د شپو کې.

تفسير: یعنې د الله تعالی په لاره کې لوی لوی برېونه (مصیبتونه) او تکلیفونه په ځان اخلي، او د الله تعالی د احکامو په منلو کې ټینګ ولاړ وي، او له گناه او معصیت څخې تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نیت، زړه، او په معامله کې بیخي رښتینی وي، په پوره تسلیم او انقیاد سره د الله تعالی گړد احکام په ځای کوي، او د الله تعالی له خوا ورکړی شوی مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځایو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنینت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب څخې د خپلو گناهونو او تقصیراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاریات) د لومړۍ رکوع په ۱۷ آیت کې راغلي دي: ﴿كَانُوا أَقِلًّا مِّنَ اللَّيْلِ يَأْتِيهِمْ جَعُوجٌ﴾ یعنې د شپې زیاته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختونه مخکې وخت کې استغفار وایي چې؛ ای الله! ځمونږ هغه تقصیرات او نیمگړ تیاوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره یې وښه!.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانیت) په دې شان چې نشته هېڅ مستحق د عبادت مگر هم دې دی.

تفسير: په ابتداء کې د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطیف صورت سره یې د مسیح علیه السلام د ألوهیت د عقیدې ابطال او د خالص توحید اعلان او د ایمان راوړلو ترغیب یې ورکړ، په منځ کې یې د هغو موانعو ذکر و فرمایه چې د حق له وضاحت سره انسان د ایمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عیش او عشرت نور ساز او سامان دی.

په دې آیتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بیانولو څخه وروسته بیا د توحید او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، یعنې د خالص توحید په منلو کې څه تردد او اندېښنه کېدی نه شي ځکه چې په خپله الله تعالی په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانیت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (د کائناتو پانې) هر یوه پاڼه، بلکه هره یوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمین جل وعلا شانه څخه پرته بل هېڅوک د عبادت وړ (لا یق) نه شي کېدی.

«وفي كل شيء له آية **** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دی دلیل، چې الله دی بې مثل».

﴿سَرِّبْنَاهُمُ الْاِتِّبَانِ الْاَفَاقِ وَفِيْ اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَّلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (۲۵ جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳ آیت).

وَالْمَلِكَةُ

او (شاهدي اداء کړې ده) پرېستو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرېستو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي څنې هيڅکله مخالفه کېدې نشي، پرېسته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې څنې غاړه نشي غړولې، لکه چې د پرېستو ټولې تسبیح او گډ تمجید په عمومي ډول د باري تعالیٰ په توحید او تفرید باندې مشتمل دي.

وَأُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړې ده) خاوندانو د علم (له انبیاوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحید شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره د توحید په خلاف یو لفظ ویل، له مطلق جهل سره مرادف گڼل کېږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحید اصول مني، او علمي اصول هم د شرک د عقائدو مؤید نه دي، (له دې نه د علم فضیلت، او د پوهنې په لوري تشویق او رغبت ثابت شو، نو ښایي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصیل کې بیرته (تلوار) او کوښښ وکړي!).

قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّهُ أَلَهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مگر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوک د هغه له فیصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکیم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقیق او څېړنه (تحقیق) له هرې خوا څنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فیصله صادره کړي، او هيڅ یو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنگه چې حق سبحانه و تعالیٰ عزیز او حکیم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ یوه شبهه نشي واردېدې.

غالباً په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانیانو د کفارې مسئله هم تردیده شوه، په رښتیا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نړۍ جرمونه یواځې پر یوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه یو مجرم چې سزا ومومي، نور به ټول مجرمان د تل لپاره پاک او بري شي، حال دا چې د عادل او حکیم الله تعالیٰ لوی دربار له هسې گستاخی او سپین سترگۍ څنې خورا (ډېر) لوړ دی.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

بېشکه (غوره او مقبول) دین په نزد د الله دین د اسلام (یعنې محمدي شریعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنی ځان سپارل او غاړه کینودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ویلی شي، چې هر مسلمان بیخي خپل ځان الله تعالیٰ ته سپاري، او د ده گډو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

گواکې «اسلام» د انقياد او تسليم او د مسلمانۍ د احکامو د منلو بل نوم دی، هسې خو له شروع څنې د آخر الزمان رسول الله صلی الله عليه وسلم تر زمانې پورې ټولو پیغمبرانو عليهم السلام همدا د «اسلام» دین راوړی، او په خپلو زمانو کې یې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام ورسولي، او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت کولو په جانب یې خلق بللي، خو په دې سلسله کې ځمونږ خاتم الأنبياء محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم گړد عالم ته داسې یو اکمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ کېدونکې هدايت راوړی دی، چې دا مبارک دین نه یواځې گړدو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښېگڼو او خصوصیاتو لرونکې هم دی، چې د لارښوونې پخپل دې خصوصي رنگ سره د «اسلام» په نامه موسومي او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آیت کې د نجران د نصرانیانو په مخ کې عموماً اعلان کړی شوی دی، چې دین او مذهب یواځې د همغه شي نوم کېدی شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ورسپاري، او په هر وخت کې هر هغه حکم چې د هغه له جانب ورسپري؛ هغه یې له وړاندې او وروسته کولو، او څه ویلو څنې ژر تر ژره ومني، او تعمیل یې کړي، او تل د خپل تسلیم غاړه الله ته کېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالی ته ځامن او لمسي ټاکي، او مسیح او مریمې علیهما السلام د تصویرونو او د صلیب د شکل عبادت کوي او دخنزیر (سوږ) غوښه خوري، انسان ته الله وائی او الله لکه دانسان په شان گڼي، او دانیایو او اولیایو وژل ورته آسان کار ښکاري، د حق دین دمحو کولو لپاره کوششونه کوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تکذیب کوي، چې د موسی او عیسی علیهما السلام د بشارتونو سره سم مبعوث شوي او یا هغه ناپوهان چې د تیگو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمۍ او نورو عبادت کوي او د حلالو او حرامو معیار یواځې خپل نفساني خواهاشات گڼي، آیا له دوی څخه څوک ددی خبري وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او د ابراهیمي ملت د پیروی دعوه وکړي؟.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چې یهودان او نصرانیان دي) مگر وروسته له هغه چې راغی دوی ته علم (په توحید د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب د ضد، حسد، کینې، چې وه په منځ د دوی کې.

تفسیر: یعنې «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی، هغه دلایل چې ثابتوي؛ چې موسی او عیسی علیهما السلام پیغمبران دي، او «تورات» او «انجیل» آسماني کتابونه دي، له هغو څنې خورا ښه، ټینګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلی الله عليه وسلم په رسالت، او د القرآن العظيم په کلام الله توب باندې شته، بلکه پخپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندې شاهدي ورکوي، خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چې د هغه په خلاف د ځوی او دپلار مفکوره یوه داسې چټي (بېکاره) دعوی ده، چې هیڅ علمي اصول د هغه تایید نه کوي، اوس چې کتابیان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روڼو حقائقو تکذیب ته یې ملاوې تړلي دي، او د الله تعالی له حکم منلو څنې غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پرته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شی نشي کېدی.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

او هر څوک چې کافر کیږي (انکار کوي) په آیتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانیت علامې ونه مني) پس بېشکه الله ډېر ژر حساب والا دی (نو یې ژر په سزا رسوي).

تفسیر: په دنیا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بیا به یې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ
ءَاسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِالْعِبَادِ ۝

پس که بیا جگړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووايه: (ای محمده! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (يعني ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووايه (ای محمده!) هغو کسانو ته چې ورکړي شوی دی دوی ته کتاب (يعني يهودانو او نصرانيانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آیا اسلام راوړی تاسې؟ (يعني اسلام راوړئ!) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقيق چې وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وگرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبليغ (د هدايت) دی، او الله ښه ليدونکی دی د بندګانو.

تنبيه: د عربو مشرکانو ته يې ځکه اُمِّي (ناپوه) وويل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعليم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ أَوْ يَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ
بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ۝

بېشکه هغه کسان چې کافران کيږي پر آیاتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبياء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېږی وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنیا کې (له لعنت او مذلت څخه یې پرې نجات ونه موند) او (هم) په آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هيڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګوري ته هغو کسانو ته چې ورکړي شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسیر: يعني هغه لږه يا ډېره برخه د «تورات» او «انجيل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحريفاتو او اړولو ځنې پاتې ده، يا د کتاب هغه لږه يا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ تَتَوَلَّى فُرُيقًا مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ۝

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بیا مخ ګرځوي يو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل څنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعنې کله چې دوی راوبلل شي، چې دهغه لوی قرآن په لوري راشي! چې ستاسې د منل شویو کتابونو له زيرې سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جگړو فیصلې په ښه ډول سره کوي، نو د هغوی د پوهانو یو ډله ځان ناکاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقیقت کې د «تورات» او «انجیل» په لوري بلنه ده.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمْسُقَنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً وَّعَرَّكُمُ فِيْ دِيْنِهِمْ مَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٣٧﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی (یهودان) وايي: له سره به ونه رسيږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره کړي (تېر ایستلي) دي دوی په دین خپل کې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به یې جوړول (په دین کې). تفسیر: یعنې د هغو د تمرد او طغیان او په ګناهونو باندې د زړورتیا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه یې جوړ کړي دي دا دي: «که مونږ ډېره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمېرلو وړ څو ځنې زیاته موده به نه په عذابېږو» لکه چې تفصیل یې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آیه ۸ رکوع کې تېر شو.

او همدا راز یې نور دروغ او چټي (بېکاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رايستلي دي، مثلاً چې مونږ د الله منلي ځامن یو، یا د انبیاوو له اولادې ځنې یو، او الله تعالی له یعقوب علیه السلام سره وعده کړې ده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه ورکوي، او که سزا یې هم ورکوله، د قسم په ځای کولو لپاره به یو جزئي او مؤقتي عذاب وي.

نصرانیانو خو د کفارې مسئله را ایستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې یې بیخي خلاصې کړي دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جِئْتَهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيْهِ وُوعِيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٣٨﴾

نو څه حال به وي هغه وخت کله چې یو ځای کړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغې کې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسانتو په کمولو یا د سیانتو په زیاتولو).

تفسیر: یعنې په وهمي جرائمو باندې به سزا نه ورکوله کېږي، بلکه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا ورکوله کېږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی یې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې ځنې زیاته سزا هغوی ته نه ورکوله کېږي، او نه به د چا خورا لږه نیکی ضایع کېدی شي.

قُلِ اللّٰهُمَّ لَكَ الْمُلْكُ نُوْقِي الْمُلْكُ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكُ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۚ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٣٩﴾

ووايه (ای محمده!) یا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د پاچاهۍ!) ورکوي ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وکړي (یا الله د ورکولو یې) او بېرته اخلي سلطنت له هر هغه چا ځنې چې اراده وکړي (دبېرته اخیستو یې) او عزت ورکوي هر هغه چاته چې اراده وکړي (یا الله د عزت

یې) او خوار ذلیل کوي هر هغه څوک چې اراده وکړي (دذلت یې)، په لاس ستا کې (هر راز) خیر (ښېگڼې) دي، بېشکه ته (یا الله) پر هر شي باندې ښه قادر یې (هم په ورکولو، هم په اخیستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسیر: یهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوکو په ډول سره ویل: «وګورئ! دا خواران چې د قريشو د حملې او یرغل له وېرې د مدینې په چارچاپېر کې خندقونه کښي، د (قیصر) او (کسری) د تاج او تخت د نیولو خوبونه ویني»، مګر الله تعالی د څو کلونو په منځ کې دا ټولې وعدې ټولو ته وروښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې کیلیګانې (کنجیانې) یې چې د هغو وعده یې له پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره کړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کې یې څرنگه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدینو په منځ کې وویشلې شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شی نه دی، ګواکې دا دعا یو راز پېشګويي وه چې عنقریب د دنیا نقشه بدلیدونکې ده، هغه قوم چې له دنیا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنیا د لویو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه کسان چې پاچاهي یې کوله، دوی به د خپلو بدو عملونو له امله د خواری او ذلت په کڼدو کې وغورځول شي.

تُولِجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ

ننه باسې (ته یا الله) شپه په ورځ کې (چې تل په پسرلي کې له شپو کموې، او په ورځو کې یې زیاتوې) او ننه باسې (ته یا الله) ورځ په شپه کې (چې تل په مني کې له ورځو کموې، او په شپو کې یې زیاتوې).

تفسیر: یعنې کله چې شپه لنډه وې ورځ اوږده وې، او کله ددې عکس کوې، مثلاً په یوه موسم کې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړې، او ورځ لس ګړې کوې، او څو میاشتې وروسته (د سرطان اوله) کې له شپې ځنې ګړې لنډوې، او په ورځ باندې یې زیاتوې، او شپه لس ګړې کوې، ځکه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه یو ذره هم حرکت نشي کولی.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته یا الله!) ژوندی له مړي نه (لکه حیوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، کامل له ناقص) او وباسې (ته یا الله!) مړی له ژوندي نه (لکه نطفه له حیوان، هګۍ له مرغه، ناقص له کامل نه).

تفسیر: یعنې لکه هګۍ له چرګې ځنې او چرګه له هګۍ ځنې، بنیادم له نطفې ځنې، او نطفه له بنیادم ځنې، له جاهل ځنې عالم، او له عالم ځنې جاهل، له کامل ځنې ناقص، او له ناقص ځنې کامل ایستل او جوړول همدا ستا کار دی.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

او روزي ورکوي (ته یا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د روزي ورکولو یې ډېره زیاته) بې حساب.

تفسیر: «یهودانو هسې ګڼله هغه لویي چې پخوا په مونږ کې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالی له قدرت ځنې غافل وو، چې الله تعالی هر هغه چاته چې اراده وکړي، عزت او سلطنت ورکوي، او هغه چا ته چې اراده وکړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په اميانو کې يې محمد صلی الله عليه وسلم) او له کاملانو څخې جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائيلو کې يې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده يې وشي، (حسي او معنوي) يې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاتُوا

نه دې نيسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (يعنې مؤمنان دې يو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوک چې وکړي دا (کار يعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دين د الله يا د دوستي د) الله سره په هيڅ شي کې، مگر (خو روا ده دغه دوستي) که ځان ساتئ تاسې له دوی نه په ځان ساتنه سره.

تفسير: يعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واکې يواځې د پاک الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحيحه معنی سره باور لرونکي دي، نه بنيادي چې دخپلو دوستانو په دوستۍ او دخپلو اسلامي وروڼو په ورورولۍ اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، ځکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم دښمنان هيچرې د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو! د تدبير او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طريقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخې په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹ م جزء (د الأنفال په ۱۶ آيت ۲ رکوع) کې له «وَمَنْ يُؤَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دَرَبًا» څخې «الْمُتَحَرِّقَاتِ أَوْ الْمُتَحَرِّقَاتِ إِلَى فِتْنَةٍ» مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحيز» په حالت کې حقيقتا «فرار من الزحف» نه وي، او يواځې صورتاً وي، دلته هم «إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاتُوا» حقيقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وگڼل شي! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره يادوو، ددې مسئلې تفصيل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دې ۵۱ آيت د فوائدو په شرح کې وکتل شي!) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ» الآية.

وَيَجِدْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

او ويروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسير: يعنې د مؤمن په زړه کې بنيادي اصلي وېره له پاک الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضۍ سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څخې تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري يا باطني «موالات» وکړي، يا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څخې تېرې او تجاوز وکړي، يا يواځې موهوم او حقير خطرونه يقيني او مهم ثابت کړي، يا دا ډول مستثنیات يا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وگرځوي، نو داسې کسانو لره بنيادي چې دا خبره هم په ياد ولري چې دوی گډ د پاک الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حيلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

بنيادي د قوي مؤمن شان، او دصحيح مسلمان ايمان داسې وي، چې له رخصت څخې تېر شي!، او عزيمت او فعاليت ته متوجه او خير شي!، او له مخلوق څخې ونه ويرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څخې ووپرېږي.

قُلْ إِنْ تُحْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْذَرُوهُ يُعَلِّمُهُ اللَّهُ

ووايه (ای محمده! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سینو (زړونو) ستاسې کې دی، یا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته.

تفسیر: یعنې ممکن دی چې بنیاد مخپه خپل نیت او د زړه خبره له نورو څخه پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي ترې ایستلی، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْهَيْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آیت.

وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هغه شیان چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو)، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې د داسې متخلفينو تعذيب دی).

يَوْمَ يَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْلَاَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدٌ أَبْعِدُ

(او وويرېږي له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خيره (له نيکۍ په خپل مخ کې) حاضر کړي شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدۍ نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وي لرې (اوږده).

وَيَحْذَرُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

او ويريوي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهرباني څخه ده؛ چې د هغې لويې وړوونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور ځنې ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستۍ څخه مو ځانونه وژغورئ (وساتئ)!! او د ښېګڼې (خير) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر څخه مو ځانونه لا له پخوا وساتئ!!، د پاک قرآن دا ځان ته يو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډه اورو، دلته يې هم د ترهيب او ويرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، يعنې له الله جل جلاله څخه وويرېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ!!، نو د ده مهرباني به بيا تاسې د استقبال لپاره تياره ده.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ووايه (ای محمده! دوی ته) که چيرې يې تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی د دښمنانو د مولات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مينې او محبت معيار رانښيي، يعنې که په دنيا کې څوک د خپل حقيقي مالک د محبت دعوی يا خيال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلي الله وسلم علی محمد) دين د متابعت په محک (کسوتۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتيا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښايي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروی کلک او ټینګ ګڼل شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاک الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاک الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کېږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کېږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٥٧﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي یې).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿يَعْنُ أَبْنَاءَ اللَّهِ وَأَجِبَاءَهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعميل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ!

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم او عبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَالْإِسْمَٰعِيلَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده د عمران (او عمران).

تفسیر: «یعنې بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د سماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بې له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلارتوب سره، او غوره کړی یې دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛ چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بی بی مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: یو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمران) ځنې ثاني (عمران) مرادوي، ځکه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالباً ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعنې د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۱۰﴾ ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

پر ټولو خلقو (د زمانې خپلې په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځينې د دوی له ځينو نورو څخه، او الله ښه اورېدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسير: د آدم عليه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ يې په «نبوت» سره تعبيروو، د ده په شخصيت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح عليه السلام ته هم ورسېد، بيا له ده څخې د ده په اولاده کې ابراهيم عليه السلام ته ورسېد، له دې ځايه يې يو نوی صورت پيدا کړ، له آدم او نوح عليهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چې په جهان کې پيدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې څخې وو، او الله تعالی په خپل محيط علم او کامل اختيار سره په راتلونکو پېړيو کې هم د زرهاوو کورنيو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهيم عليه السلام کورنی مخصوصه کړه، څومره انبياء او رسولان چې له ابراهيم عليه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو «اسحاق عليه السلام، او اسماعيل عليه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموماً پلار ته منسوبېږي، او مسيح عليه السلام يې پلاره پيدا شوی وو، نو داسې وهم کيدی شو چې د ده نسل به د ابراهيم عليه السلام له نسل څخې مستثنی وي، له دې کبله الله تعالی آل د عمران او ﴿ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ﴾ وفرمايه، او په دې سره يې تنبيه ورکړه: چې هر کله مسيح عليه السلام يواځې د خپلې مور له ګېډې څخې پيدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخيستل کېږي، نه چې معاذ الله د الله تعالی له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صديقي مريمې رضي الله تعالی عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهيم عليه السلام ته رسيږي، نو د (عمران) آل او د ابراهيم عليه السلام آل دواړه سره يو دي، او هيڅ يو رسول له ابراهيمي کورنۍ څخې د باندې پاتې نه شو.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۱﴾

(ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل ښځې د عمران چې: ای ربه زما! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بيت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې يې هم دا ته يې ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: د «عمران» ښځې دخپلې زمانې له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه! هغه هلک چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دی چې هغه به ګردو دنيوي مشاغلو او له نورو شيانو څخې خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګيا وي، ای الله جل جلاله! ته له خپلې مهربانۍ څخې زما دا نذر قبول کړه! ته زما عرض اورې، او زمانيت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطيف ډول سره يې وغوښت چې هلک ور په برخه شي، ځکه چې جينی د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ

پس کله چې ويې زېږاوه هغه (نذر) نو وويل (ښځې د عمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې يم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جينی) ده.

تفسیر: دا یې په حسرت او افسوس سره وویل، ځکه چې هغه پېښه د دې له توقع او هیلې ځنې پرته پېښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارینه (چې هغې غوښتي وو لپاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دې ښځې (جینې).

تفسیر: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکایت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، یعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه یې زېږولي دي؟ د دې جینې قدر او قیمت الله تعالی ته ښه معلوم دی، هغه هلک چې دې غوښت دې جینې ته کله رسېدی شي، دا جینې بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې یو عظیم الشان مبارک هلک پروت دی.

وَإِنِّي سَتِيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مريمه، او بېشکه زه پناه نیسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مريمې ته) له شيطان مردود (رتلي شوي) نه.

تفسیر: حق تعالی دا دعا قبوله کړه، په حدیث شریف کې دي: «هر کله چې د بنيادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له مور څخه جلا شي، او په ځمکه ولوېږي، نو شيطان یې مس کوي، مگر عیسی علیه السلام او مريمه رضي الله تعالی عنها له دې مس څخه مستثنی دي»، ددې حدیث مطالب دنورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسې کېږي، چې هر مولود اصلاً په صحیح فطرت پیدا کېږي، چې دغه فطرت له لویني او د ده د عقل او تمیز له ظهور څخه وروسته څرګندېږي، ولې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ور کېږي، چې د دغه مطلب تعبیر په حدیث کې په «فأبواه يهودانه وينصرانه» سره شوی دی، بیا څنګه چې د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غیر مرئي ډول اېښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ایمان لا څه، چې د غټو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غیر محسوس ډول د شيطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کېږي، دا ضروري نه دی چې هر څوک د شيطان د مس کولو اثر قبول کړي، یا که یې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا، وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

پس قبول کړه دا (مريمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبلولو ښو سره، او زرغونه (لویه) یې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره، او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام.

تفسیر: یعنې اګر که جینې وه، خو الله تعالی هغه له هلک ځنې زیاته وګرځوله، او ویې منله، د بیت المقدس د مجاورینو په زېږونو کې یې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته هغه جینې د بیت المقدس په خادمینو کې شامله کړي، او همغسې یې مريمې رضي الله تعالی عنها ته هم د قبول صورت ور عطا او خپل منلي بنده زکریا علیه السلام ته یې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې یې په ښو منلو سره سرلوړې ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حیثه یې زیاته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورینو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکریا علیه السلام په نامه وخته، چې دا جینې د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربیت

و مومي، او د زکريا عليه السلام له علم او دیانت څخه ګټوره شي، زکريا عليه السلام د مريمې رضي الله تعالی عنها په تربیت او مراعات کې څومره يې چې د لاسه کېده هم هغومره يې کوشنېس کاوه، کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالی عنها پېغله شوه، نو مسجد سره يې نږدې ورته يوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به ټوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بېرته خپلې ترور کړه ورتله.

کَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَ هَا رُفًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکريا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به يې له (مريمې) سره څه روزي (يعنې مېوې د ژمي په اوږي، او مېوې د اوږي په ژمي کې).

تفسير: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) ځنې مراد ظاهري خواږه دي، وايې چې له بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها سره بې موسم مېوې پيدا کېدې، د اوږي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوږي کې له دې سره تل پرته وي.

قَالَ يَرْحِمُنِي لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنْ أَلَّهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

وويل (زکريا): ای مريمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وويل (مريمې زکريا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د روزي ورکولو يې ډېره پرېمانه) بېحسابه.

هَذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

په دغه ځای (يا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکريا له ربه خپله، وويل (زکريا): ای ربه راوبخښه! (راکړه) ما ته له زده خپل اولاد ښه پاکيزه! بېشکه ته ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعا يې.

تفسير: زکريا عليه السلام بېخي سپين ږيری او (۱۲۰) کلن شوی وو، ښځه يې (۹۸) کلنه او بېخي شلېه وه، دوی ته د اولاد پيدا کېدلو هيڅ يوه ښکاره هيله نه وه، د بي بي مريمې د دې فوق العاده خير او برکت او خوارقو د ليدلو په سبب ناڅاپه د زکريا عليه السلام په زړه کې يو جوش پيدا شو، او سمدلاسه يې دا په زړه کې وگرځېده، چې ماته هم ښايي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هيله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسم راکړه شي، يعنې په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهرباني اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثير يو رنگ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بَيِّنِي

نو ور نارې کړې ده ته (زکريا ته) پرېستو (جبريل) حال دا چې دې ولاړ وو، لمونځ يې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېری کوي په تا د يحيی (چې ستا ځوی به وي).

تفسير: دعا يې ومنله شوه، زېری ور ورسېد چې ستا په کور کې يو هلک پيدا کېږي، چې د هغه نوم يحيی عليه السلام اېښود شوی دی، د «الملائكة» کلمه د جمعي په صورت سره راوړل يا به تعظيما وي، يا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

حال دا چې تصدیق کوونکی به وي په یوه کلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسیر: له یوې کلمې څخې دلته مسیح علیه السلام مراد دی، چې د الله تعالی د حکم سره سم یې له پلاره پیدا شوی دی، یحیی علیه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه، چې مسیح علیه السلام پیدا کیدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَحَصُورًا

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوی سره) او ډېر منع راوړونکی به وي (له شهواتو سره له قدرتته).

تفسیر: یعنې له لذاتو او شهواتو څخې به زیات ځان ساتونکی وي، او د الله تعالی په عبادت کې به دومره لگیا وي چې د ښځې په لوري به د التفات کولو وار هم نه ورته رسیږي، دا د یحیی علیه السلام د مخصوص حال بیان وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره کومه قاعده نشي کېدی، څمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم پوره امتیاز دا دی چې د عبادت له کمال سره یې د معاشرت کمال یو ځای کړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا کېږي، او نه به گناه ته قصد کوي).

تفسیر: د صلاح او رشد په اعلی مرتبه باندې به فائز کېږي، چې هغه ته «نبوت» ویل کېږي، یا د «صالح» معنی نېک عمله وي، چې په هغه تقدیر به د هغه معنی خورا (ډېر) نیک عمل کېږي.

قَالَ رَبِّ اَنۡیْ یَّکُونُ لِیْ غُلَمٌ وَقَدْ بَلَغَتِی الْکِبَرُ وَامْرَاۗتِیْ عَاقِرٌ قَالَ کَذٰلِکَ یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا یَشَآءُ۝۳۰

وویل (زکریا) «ای ربه څما! څرنگه به پیدا کېږي ما لره هلک؟ حال دا چې په تحقیق رسېدلی دی ماته زوړوالی او ښځه مې (هم) شنه ده»، وویل (جبریل): همداسې (له زوړ او زړې شنې څخه د اولاد پیدا کول په شان) الله کوي هغه کار چې اراده وفرمایي (د کولو یې که مخالف وي له عاده یا موافق).

تفسیر: یعنې د هغه قدرت او مشیت د اسبابو په سلسلې پورې تړلی نه دی، اگر که په دې عالم کې د هغه عادت همداسې دی چې له عادي اسبابو څخه مستببات پیدا کوي، خو کله کله د عادي اسبابو په خلاف په غیر معمولي طریقې سره د یوه شي پیدا کول هم د هغه خاص عادت دی، اصل دا دی چې مریمې صدیقې رضي الله تعالی عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غیر عادي واقعات ورڅرگندېدل، د دې وضعیت په لیدو سره د بي بي مریمې په حجره کې ناڅاپه د زړه له کومې د زکریا علیه السلام دعا کول بیا ده ته او د ده شنې ښځې ته په عین زړښت کې په غیر عادي توګه اولاد ورکول، باید د الله تعالی دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظیم الشان آیت تمهید وګڼل شي، چې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها له وجوده یې د زوج له نږدې کېدلو په قریب مستقبل کې ظاهر کېدونکی وو.

ځواکې د یحیی علیه السلام په غیر معتاد ولادت باندې ﴿كَذٰلِکَ یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا یَشَآءُ﴾ فرمایل تمهید وو لپاره د ﴿كَذٰلِکَ اللّٰهُ یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسیح علیه السلام د غیر معتاد ولادت په سلسله کې راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً

ویل (زکریا) ای ربه خما! وگرخواه ما لره خه علامه (د حمل چي لا زما د شکر کولو سبب شي).

تفسیر: یعنی چي له هغه ځني څرگند شي چي اوس حمل قرار نیولی دی، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د لیدلو له کبله یوه نوي خوشالي هم حاصله او د نعمت په شکر کي زیاتره لگیا شي.

قَالَ اَيْنُكَ اَلَا تَكْلَمُ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رُمُؤًا

نو وویل (جبریل): «علامه» ستا داده چي خبرې به نه کوي ته له خلقو سره درې ورځي (او شپي) مگر په اشاره سره.

تفسیر: یعنی هلته به تاته دا حالت درېښ شي چي تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هېڅ خبرې ونشي کړي، او ستا ژبه به یواځې د پاک الله په ذکر کي لگیا اوسي، نو وپوهیږه چي اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله! هسې علامه یې ټاکلې (مقرر کړې) ده چي د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځني کوم غرض چي د نعمت شکر دی، هغه هم علی وجه الکمال حاصل شي، څوکا کي که وغواړي چي پرته د الله تعالی له ذکر او فکر ځني کوم شی وويني، نو په خپله ژبه سره یې نشي ویلی.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

او یادوه رب خپل ډېر (لپاره د شکر)! او تسبیح وایه (لمونځ کوه)! په آخر د ورځي کي، او په اول د ورځي کي.

تفسیر: یعنی په دغه وخت کي ښايي چي ډېر زیات د الله تعالی په ذکر او فکر کي مشغول، او سبا او بېگا په تسبیح او تهلیل کي مصروف اوسي! معلومیږي چي له بنیادمانو سره خبرې نه کول یو اضطرابي کار او د دې لپاره وو، چي هغه ورځي یواځې د پاک الله ذکر، شکر، او فکر ته فارغي او تشې پاتې شي، مگر په ذکر او شکر بوختېدل او مشغولېدل اضطرابي نه وو، بلکه په هغه مأمور شوی وی.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤُا إِنَّ اللَّهَ اصْطَفٰكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چي وویل پرښتو (یعني جبریل): ای مريمې! بېشکه چي الله غوره کړې یې ته (په کرامت او عبادت) او پاکه کړې یې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره کړې یې ته په ګردو (ټولو) ښځو د عالمیانو (یعني پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسیر: یعنی پرښتې بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها ته وویل: چي ته د پاک الله له خوا ځني لا پخوا غوره شوې یې، چي سره له جلتوبه (جینکتوبه) د بیت المقدس په خادمانو کي د نذراني په توګه منلې شوې یې، او راز راز لوړ احوال او عالي کرامات در عنایت شول، ښه اخلاق، پاک طبیعت، ظاهري او باطني نزاهت یې دروبانښه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) یې ورګرځولې، او تا ته یې د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځینو وجوهو کي فضیلت درکړ، مثلاً په تا کي یې هسې یو استعداد کېښود، چي یې د بشر له مس کولو څخه یواځې د پاک الله په کامل قدرت لکه عیسی علیه السلام غوندې یو اولو العزم رسول له تا څخه پیدا شي، چي په دنیا کي داسې سرلوړي او امتیاز د هېڅ یوې بلې ښځې په برخه شوی نه دی.

يَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي

ای مریمی فرمان برداره شه! (ولاړه شه! بندګي کوه) لپاره د رب خپل! او سجده کوه!

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښايي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کې لا زیاته لګیا او مشغوله اوسې! خو هغه لوی امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسیلې په ډول درولې شوې یې؛ ښکاره شي.

وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٣٧﴾

او رکوع کوه! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه!).

تفسیر: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه! یا یې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه!، او څنگه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شاملیدونکي، د هغه رکعت نیوونکي ګانه شي، نو ښايي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وي، په دې تقدیر سره که په «اقتني» کې له «قنوة» ځنې «قیام» مراد شي، نو د «قیام» رکوع، او سجدو یعنې د لمانځه د درې واړو هیئتونو ذکر به په آیت کې راځي.

(تنبيه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شریکېدې، یا خاص له فتنې ځنې د مأمون پاتې کېدلو په صورت به دوی ته اجازه شوي وي چې جماعت وکړي، یا به دا د بي بي مریمی رضي الله تعالی عنها خصوصیت وي، یا به بي بي مریمی رضي الله تعالی عنها پخپله حجره کې یواځې، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به یې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ

دا (د مریمې، زکریا، او د یحیی ذکر شوې قصې) له اخبارونو د غیو څخه دي، چې مونږ یې په وحیې سره درلېږو تاته (ای محمده!).

تفسیر: یعنې په ظاهره کې ته لوستونکي او لیکونکي نه یې، او نه پخوا له دې نه تال له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړی دی، چې د هغه په وسیله د تېرو پېښو داسې تحقیقي معلومات ولري، او که هغوی سره صحبت وکړي شي، نو بیا هم له هغو ځنې نه شي مستفید کېدی، ځکه چې هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کې لویدلي دي.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٣٨﴾

او نه وې ته (ای محمده! حاضر) په نزد د دوی (یعنې احبارو د بیت المقدس) کله چې دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کې چې په دې قرعې سره معلوم کړي) چې کوم له دوی ځنې تربیه وکړي د مریمې، او نه وې ته په نزد د دوی کله چې دوی جګړې سره کولي (په کفالت د مریمې کې).

تفسیر: کله چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به یې «تورات» لیکه، په بهیدونکې اوبو کې واچول، او دا یې سره وویل: «د هر چا قلم چې د دې بهیدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه یې یونسې، بلکه د اوبو د جریان په ضد لاړ شي، ښايي همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکریا علیه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَرِيْمُ إِنَّ اللَّهَ يُبْتَلِيْكَ كَلِمَةً مِّنْهُ اِسْمُهُ الْمَسِيْحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيْهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ۝

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل ملائکو (یعنې جبریل): ای مریمې! بېشکه الله زېږی در کوي تاته په یوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسیح عیسی خوی د مریمې دی، په دې حال کې چې مرتبي والا دی؛ په دنیا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسیر: عیسی علیه السلام ته دلته او دقرآنکریم په نورو آیتونو کې «کلمه الله» له دې کبله ویل شوی دی چې د هغه څېرېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه یواځې د الله تعالی په حکم سره وو، نو ځکه یې نسبت مستقما د الله تعالی حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آیت کې چې فرمایي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾ تنبیه: د «مسیح» لفظ اصلا عبراني دی، چې لومړی له دې نه «ماشیح» یا «مشیحا» وو، چې د هغه معنی «مبارک» او معرب یې «مسیح» دی، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسیح ولې ویل کیږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دی، چې د هغه د تسمیې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بیان شوې ده، د مسیح علیه السلام بل نوم یا لقب عیسی علیه السلام دی، چې په عبراني ژبه کې «ایشوع» وو، او د هغه معرب «عیسی» شو، چې معنی یې «سید» دی.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوی قرآن د «ابن مریم» کلمه مسیح لره د علم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله یې بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها ته د زیري ورکولو په وخت کې داسې وویل: چې تاته د «کلمه الله» زېږی در کول کیږي، چې د هغه نوم به «المسیح عیسی ابن مریم» وي.

ورسته یې ﴿وَجِيْهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وویل، او ډاډ یې ورکړ؛ چې الله تعالی به یې نه یواځې په آخرت کې بلکه په دنیا کې به یې د لوی عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجیه» په لفظ باندې دلته داسې وپوهېږئ! لکه چې د موسی علیه السلام په نسبت الله فرمایلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا كُفْرًا كُنُوا مَوْلَىٰ ذَٰلِكَ وَالْمَوْلَىٰ قَبْضَةُ اللَّهِ فَإِنْ أُوتُوا فَلَا مَعْنَىٰ﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آیت، ۹ رکوع).

گواکې هغو کسانو ته «وجیه» وایي چې دوی په خصوصي ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو څخې د الله تعالی په مهرباني برائت حاصلوي، هغه د باطني خبث خښتیا (خاوندان) چې د مسیح علیه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، یا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، یا یې د واقع په خلاف مصلوب یا مقتول یا یې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، یا د ألوهیت او انبیت او نورې باطلې عقیدې او د مشرکانو تعلیمات ده ته منسوبوي، نو پاک الله به مسیح علیه السلام له دې ګردو الزاماتو څخې په دنیا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاک او بري وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا مِّنَ الصَّالِحِيْنَ ۝

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګوي یا په طفولیت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسیر: یعنې خورا (ډېر) ښایسته او په اعلی درجه ښک به وي، اول به دموږ په غېږ کې، او بیا به په لویوالي کې عجیبې او غریبې خبرې کوي، په دې الفاظو سره په حقیقت کې د بې بې مریمې رضي الله تعالی عنها پوره تسکین وکړ شو، له پخوانیو بشارتونو او زېږو ځنې ممکن وو چې هسې خیال وکړي چې دغه وجاهت خو به یو وخت ورته حاصلېږي، مگر د طعن او د پیغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع کېږي، نو په دې وخت کې به په څه ډول سره ځان بري او پاک کړم؟ ددې خبرې ځواب یې ورکړ، چې مه ویرېږه! تاته به د ژبې خوځولو هیڅ ضرورت نه پاتې کېږي، بلکه ته دا ور ښکاره کړه چې «زه نن روژه یم، او له خبرو ځنې مې خوله تړلې ده، زما هلک به پخپله ژبه تاسې ته ځواب درکوي»، لکه چې دا مطلب د «مریم» په سورت کې په پوره تفصیل سره راځي.

قَالَتْ رَبِّ اَنْیْ یَکُونُ لِیْ وَلَدٌ وَلَمْ یَمْسَسْنِیْ بَشْرٌ

وویل (مریمې): «ای ربه څما! څرنگه به پیدا شي ما لره ځوی؟ حال دا چې مس کړې نه یم هیڅ بشر (نارینه، نه په نکاح سره، نه په سفاح «بدکاری» سره)».

تفسیر: معلومه شوه چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها له دې زیري ځنې داسې وپوهېده، چې هلک په همدې موجوده حالت کې پیدا کېدونکی دي، که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ اِذَا قَضَىٰ اَمْرًا ۖ اِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۳۰﴾

وویل (جبریل) همداسې (بې د نارینه له مس څخه) الله پیدا کوي هغه چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو یې) هر کله چې اراده (حکم) وکړي (الله) د یوه کار، پس بېشکه همدا خبره ده چې ووايي هغه شي ته چې (پیدا) شه! پس (پیدا) شي.

تفسیر: یعنې په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لگېدلو ځنې پیدا کېږي، د ده دعادت له مخالفت ځنې تعجب مه کوه!، الله تعالی د هر شي په هر رنگ چې اراده وکړي؛ هغه کېدونکی دی، د ده د قدرت تحدید امکان نه لري، د هر کار د کولو اراده چې وکړي، همغه کېږي، الله تعالی جل جلاله و أعظم شأنه نه مادي ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿۳۱﴾

او ورزده کوي هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعي احکامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجیل».

تفسیر: یعنې ډېر ښه لیکل به ورزده کړي، یا به د ټولو کتابونو هدایت او د «تورات» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي ډول سره وربښي، او خورا (ډېر) زیاتې د حکمت ژورې خبرې وریادوي، او ممکن دی چې له کتاب او حکمت ځنې قرآن او سنت مراد وي، ځکه چې مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته څمونږ د پاک قرآن او د رسول الله مبارک له سنتو سره سم کار کوي، او حکم به صادروي، او دا هم په هغه صورت کې امکان لري، چې ده ته ددغو شیانو علم او پوه ورکړه شي. والله أعلم.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۖ اِنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ﴿۳۲﴾

او (لېږوي) رسول طرف د بني اسرائيلو (اولادې د یعقوب) ته (چې وایي دوی ته) بېشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسې ته په لویه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسیر: یعنی له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائيلو ته به هسې وايي.

إِنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ طَيْرًا فَانْفَعُوا فِيهِ فَيَكُونُ كَثِيرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

بېشکه زه جوړوم تاسې ته (ای بني اسرائيلو)! له خټو څنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کېږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: يواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبير کول، تش ظاهري حيثيت دی، لکه چې په صحيح حديث کې معمولي تصوير کښل په «خلق» سره تعبير شوی دی: «أحيوا ما خلقتم»، يا په الله باندې د «أحسن الخالقين» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ يواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ويل کېدی شي، که څه هم د تخليق په لحاظ له الله تعالى څنې پرته بل هېچا ته خالق نشي ويل کېدی، ښايي چې له همدې کبله يې داسې نه دي فرمايلي: «أني أخلق لكم من الطين طيرا» «زه له خټو څنې مرغه جوړوم» او داسې يې وفرمايل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بيا هغه خټه د الله تعالى په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه يې دوی ته وروښوده.

وَأَبْرَأُ الْاَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ

او روغوم مورزادې (پيداشي) ړوند، او پيس (برېک) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبيبانو او حکيمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسيح عليه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لویو طبيبانو باندې د ده تفوق او لویوالی ثبت کړي، او ګرد طبيبان د هغو له معالجه څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالى له صفاتو څنې دی، لکه چې د «بازن» الله له قیده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسيح عليه السلام د هغه وسیله ګرځېدلی دی، نو يې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبيه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصديق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخيستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالى عمومي عادت په کې بيان شوی وي، او بيا ترې داسې استدلال وکړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفې کېږي، بيخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وايي؟ د مسيح عليه السلام يې پلاره پيدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو وروښوول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې يوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالى عنهم او تابعينو (رحمهم الله) په اقوالو کې يوه خبره هم داسې نشته، چې د مسيح عليه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَأَنبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (يې) خورئ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (يې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسیر: وروسته له دې نه په ځينو غيبي شيانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د يوې علمي معجزې ذکر فرمايي.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُم إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٠﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشکه په دې (معجزو) کې خامخا نېبانه ده تاسې ته، که یې تاسې مؤمنان (یقین لرونکي زما په نبوت) حال دا چې مصدق یم د هغه (کتاب) چې پخوا له ما (نازل شوی) دی چې تورات دی، او (بل راغلی یم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال کړم لپاره ستاسې ځینې له هغو شیانو چې حرام کړي شوي وو په تاسې باندې.

تفسیر: یعنې د «تورات» تصدیق کوم، چې د پاک الله کتاب دی، او د هغه عمومي اصول او احکام پخپل حال باندې قایم پاتې دي، او د الله تعالی په حکم د دې زمانې په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغیرات پکې کیږي، مثلاً د هغه ځینې احکام چې ډېر سخت او درانه وولري کیږي، (لکه چې په موسوي شریعت کې د خالي د ورځې تعظیم، د ماهي او د اوبښ د غوښې او د وازدې تحریم چې د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۴۷) آیت او (۱۸) رکوع کې راغلي، هغه ورته حلال شول، نو واک (اختیار) لري چې د هغه نوم نسخ ېږي! او که تکمیل؟

وَجَنَّتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

او راغلی یم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وویرېږئ تاسې له الله او ومنئ (وینا) زما (د الله په توحید او زما په اطاعت کې).

تفسیر: یعنې کله چې تاسې زما د صداقت دلائل ولیدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وویرېږئ! او د هغه بندګي وکړئ! او زما خبرې ومنئ!.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه چې الله رب ځما دی او رب ستاسې دی؛ نو بندګي کوئ تاسې د ده! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکې مقصود ته).

تفسیر: یعنې له ګردو خبرو ځنې یوه خبره، او له ګردو اصولو یو اصل هم دا دی: هغه دا چې پاک الله ومنئ! چې زما او ستاسې یو شان رب او پالونکی دی، (او د پلار او ځوی تعلقات او نور) په کې مه پیدا کوئ! او د هغه بندګي وکړئ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحید، تقوی، او د رسول اطاعت دی، بنایي چې تاسې پرې لاړ شئ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسېږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو کله چې معلوم کړ عیسی (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه کفر (چې د مسیح د قتل اراده یې وکړه!).

تفسیر: یعنې مسیح علیه السلام وپوهېده چې دغه یهودان ځما دین نه مني، بلکه ځما په دښمنۍ او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَضَارِي إِلَى اللَّهِ

وویل (عیسی علیه السلام چې) څوک دي مددګاران ځما په طرف (لاره) د الله کې؟.

تفسیر: یعنی ځما مله او ملگري شی! او د پاک الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ! او زما له انصارو څنې شی!

قَالَ الْخَوَارِثُونَ خُنْ أَنْصَارُ اللَّهِ

وویل حواریونو: مونږ یو مددگاران د (دین د) الله!

تفسیر: له الله تعالی سره مدد کول دا دي چې د هغه دین ته راشئ، او د هغه دین ومنئ، او د انبیاوو مرسته (ملگرتیا) او مدد وکړئ، لکه چې د مدینې منورې انصارو څمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله و صحبه وسلم او د حق دین په منلو کې خپلې مرستې ښکاره کړې.

امَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

ایمان مو راوړی دی په الله، او شاهد شه ته (ای عیسی!) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو.

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کېږي؟ مشهوره داده چې لومړی هغه دوه تنه چې د عیسی علیه السلام تابعان شول، دویان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله به خلقو دوی ته «حواریون» ویل، عیسی علیه السلام دوی ته وویل چې: کالي وینځل پرېږدئ! راشئ! چې زه تاسې ته د زړه وینځل دروښم! دوی له ده سره ملگري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملگرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَا امَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

ای ربه څمونږ! ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چې نازل کړی دی تا، او پیروي مو کړې ده د رسول (ستا عیسی علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت).

تفسیر: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ کې یې اقرار وکړ، د الله جل جلاله په حضور کې یې هم داسې اقرار وکړ، چې «مونږ پر انجیل باندې ایمان راوړی دی، او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره څمونږ نومونه د منونکو په فهرست کې ولیکه! او څمونږ د ایماندارۍ تصدیق وفرمایه، او هسې توفیق را په برخه کړه چې تل په ایمان باندې ټینگ اوسو، او څمونږ د بیا کافر کېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِرِينَ

او مکر وکړ کفارو (په عیسی باندې) او مکر وکړ الله، او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی.

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وايي، که دا پټ تدبیر د ښو کارونو لپاره وي، ښه دی، او که د بدو کارو لپاره وي، نو بد دی، نو ځکه په ﴿وَلَا يَجْنِي الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ کې یې له «مکر» سره «سئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوي دي، مطلب دا دی: یهودانو د عیسی علیه السلام په مخالفت کې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دې چې د پاچا غوږونه یې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې یې وویل: «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړي چې «تورات» بدل کړي، او ګرد خلق د یهودانو له دین څنې واړوي»، پاچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ، هلته داسې خبرې کېدې، او دلته د الله تعالی لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کې خپل کار کاوه، چې د هغه ذکر وروسته راځي، بېشکه د الله تعالی تدبیر له ګردو څنې داسې ښه، کلک، بهتر او مضبوط دی، چې هیڅوک هغه تدبیر نشي ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ رَافِعْكَ إِلَىٰ مَوْعِدِكَ وَمُطَهِّرْكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِي مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥١﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

(ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او گرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت یې کړې دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتگ ستاسې، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).
او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجر و نه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډ ورکړ، چې دوی تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمت اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې بېرته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لېږل شوی یې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به یې سر لوړي کړم، او بیا به په آخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومېږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کېږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او آخروي اجر و نه ورکول کېږي، د «اهل السنة والجماعت» عقیده داده چې کله یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پرېکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر احادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه د نفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام د جال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کاني او بوتې به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ یې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَكِّفًا﴾ په اړه د یادونې وړه ده چې «أبو البقاء الکفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوې ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفي» د مرگ په معنی هم ځکه راځي چې په مرگ سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کېږي، لکه چې څرنگه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خپږول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې یې یواځې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مرگ کې ډېر کېږي،

او غالباً ورسره د «موت» لفظ ذکر کړې، لکه په: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفی النفس دوه صورتونه یاد شوي دي، یو مرګ، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفَّاكَ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ الْبَاطِنَ﴾ دلته د «توفی» اطلاق په خوب باندې شوی دی، چې د پوره روح قبض هم په کې نشته، نو له دې کبله که د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آیتونو کې ((توفی)) د رفع الروح مع البدن په معنی شي، نو کوم ناشونی کار نه دی، او خصوصاً همدا د جمهور و قول هم دی، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحیح روایتونو کې ثابت دي، چې عیسی علیه السلام ژوندی اسمان ته خپړول شوی دی، او د هغه له ژوندي پورته کېدو او په آخره زمانه کې بېرته دنیا ته راتللو ځنې انکار له هیچا سلف او خلف ځنې منقول نه دی، بلکه امام ابن حجر عسقلاني په تلخیص الحبر کې په دې باندې اجماع نقل کړې ده، او له ده څه پخوا امام ابن کثیر، او نورو د عیسی علیه السلام د نزول احادیثو ته متواتر ویلي دي.

ذَلِكَ تَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ۝۸۹ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝۹۰

دا (چې تېر شول) مونږ یې لولو پر تا (ای محمده!) له آیتونو او دین (یا پند یا قرآن یا لوح محفوظ) محکم څخه (چې هیڅ تغیر او تبدیل نه لري).

بېشکه مثل (صفت) د عیسی په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چې (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بیا یې وویل ده (آدم) ته (بشر) شه! پس (بشر) شو.

تفسیر: نصرانیانو په دې خبره ځمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ډېرې جګړې وکړې چې عیسی علیه السلام بنده نه دی، بلکه د الله تعالی ځوی دی، نو په آخر کې یې وویل: «که عیسی د الله ځوی نه دی نو ته ووايه چې پلار یې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو چې آدم علیه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو که اوس عیسی علیه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې کومه عجیبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښایي چې آدم علیه السلام ته د الله جل جلاله زوی ووايه شي، ځکه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال دا چې د دې خبرې ویونکی هیڅوک نه دي.

أَحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۝۹۰

حق (هغه دی چې) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عیسی په شان کې) نو مه کېږه له شک کونکو څخه.

تفسیر: یعنې د مسیح علیه السلام په نسبت کومه خبره چې الله جل جلاله فرمایلي ده هغه داسې حقه ده، چې د شک او شبهي هیڅ ځای په کې نشته، او په صحیح او حقیقي خبره باندې په پوره ډول سره دوی وپوهول شو.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ۝۹۱

نو هر څوک چې جګړه کوي له تا سره په (باره د) عیسی کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحیح) علم (د عیسی په بندګۍ او نبوت) نو ووايه (ای محمده! دوی ته) راځئ! چې راوبولو ځامن ځمونږ، او ځامن ستاسې، او ښځې ځمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بیا به التجا عاجزي وکړو (په دعا کې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغچانو باندې.

تفسير: الله تعالى حکم وفرمايه: که د نجران نصرانيان سره له دومره پوهولو بيا هم ونه پوهيږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه! چې د هغې لپاره داسې يو مؤثر او مکمل صورت تجويز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضري شي! او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزی سره داسې دعاوې وکړي: «هر يو له مونږ څنې چې دروغ وايي په هغه باندې دې دالله تعالى لعنت او عذاب ولويږي!».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانيت باندې باور او يقين لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو څنې وروسته د نجران جرگې مهلت واخيست، او ويې ويل چې: «مونږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بيا به ځواب وايو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وويل چې: «ای د نصرانيانو ډلې! تاسې پخپلو زړونو کې په يقين سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسيح عليه السلام د ده په نسبت صافې فيصلې او ښکاره خبرې کړي دي، او تاسې ته دغه خبره هم څرگنده ده، چې الله د اسماعيل عليه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هيڅ لري نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتیجه کېدی شي چې د هغه هيڅ يو لوی او وړوکی د الله تعالى له عذاب څنې نه خلاصیږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کېږي».

ښه خو به دا وي چې اوس مونږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کليو په لوري بېرته لاړ شو، ځکه چې له گړدو عربو سره د جنگ کولو قوت په مونږ کې نشته».

د نجرانيانو د جرگې گړدو سړيو همدا تجويز ومانه، او ځمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په لوري ور روان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسين، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالى عنهم اجمعين د باندې وتل.

کله چې د نجرانيانو د لوی پادري سترگې په دې نوراني صورتونو باندې ولگېدې، بې واکه يې وويل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وينم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځايونو څنې وځوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» څنې مونږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله يو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالاخر دوی مقابله پرېښوده او روغه يې سره وکړه، او کلنی «جزیه» يې ومنله، او صلحه يې سره وکړه، او بېرته ولاړل، د نبي صلی الله عليه وسلم حديث دی: «که نصرانيانو «مباهله» کړي وی نو دا گړده وادي به اور گرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالى به نجرانيان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د يوه کال په منځ کې به گړد نصرانيان مړه شوي وای».

تنبيه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله عليه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختياراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهريږي لکه چې د محمد صلی الله عليه وسلم له «مباهلې» څنې ظاهريدونکی وو؟ د ځينو اسلافو د عمل له طريقې او د ځينو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصريحاتو څنې معلوميږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مگر په هغو شيانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بيخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دي کوچنيان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړل شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا يو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب تړل کېږي.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ

بېشکه دا (حال د عیسی او د مریمې چې تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مگر یواځې الله دی.

تفسیر: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرگنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسیح علیه السلام په باره کې ویلي شوي دي، هغه حق او رښتیا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځویټوب او نورو تعلقاتو څخې بیخي مبرا او پاک دی.

وَأَنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر یوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ

نو که وګرځېدل دوی (ایمان ته یې شا کړه او اسلامي احکام یې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسیر: که نه یې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تیارېږي، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقایدو پر صداقت باندې څه یقین او باور لري، یواځې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرځېدو د مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او یې له مجازاتو یې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

ووايه (ای محمده!) چې ای اهل کتابو! راشی تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ ځمونږ او ستاسې کې (او هغه داده) چې عبادت به نه کوو مګر یواځې د الله، او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی، او نه به نیسي ځینې ځمونږ ځینې نور معبودان غیر له الله (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسي).

تفسیر: کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اهل کتاب توحید او د یوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وویل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان یو، نو ځکه یې ورته وویل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شریک یو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحریف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هیچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګۍ کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شریک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پیر وي، او که فقیر وي، او دوی ته د ألوهیت حقوق او صفات ورکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿إِذْ أَخَذْنَا مِنْ آلِهَائِهِمْ وَرُءُوسَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آیت).

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۰﴾

نو که وګرځېدل دوی (له توحید، او اسلامي احکامو ته یې شا واپوله) پس ووايئ تاسې (ای مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسې نه یئ).

تفسیر: یعنی ای کتابیانو! تاسو د توحید او د اسلام له دعوي سره د الله تعالی ځینی غاړی غړوی، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغی باندی ټینگ ولاړ یو، او خپل ځانونه یو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسې د خپل نبی حکم نه منی.

يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِيْ اِبْرٰهِيْمَ وَمَا اُنْزِلَتْ التَّوْرَةُ وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِ هٰذَا
اَقْلًا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾ هَا نَتْلُوْهُ هٰذَا لَآ حَاجَّكُمْ فِيْهَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّوْنَ
فِيْهَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

ای اهل د کتابو! ولې جګړه کوئ تاسې (په شان د) ابراهیم کې (په دې شان چې هر یو له تاسې یې پخپل دین گڼی) حال دا چې نه دی نازل کړی شوی «تورات» او «انجیل» مګر (په سلهاوو کلونو) وروسته له ده، آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چټي (بېکاره) خبرې کوئ؟). خبردار شئ! تاسې هغه کسان یئ چې جګړه مو کړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي کې چې وو تاسې په هغه کې څه علم، نو ولې جګړه کوئ تاسې په هغه شي کې چې نشته تاسې لره په هغه کې هیڅ علم، حال دا چې الله پوهېږي (په هغه شي هم چې تاسې په کې جګړه کوئ) او تاسې نه پوهېږئ (جاهلان یئ).

تفسیر: لکه چې په توحید او د اسلام په دعوی کې ګرد سره مشترک وو، هم داسې د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کې هم ټول سره شریکان وو، او له یهودانو او نصرانیانو ځنې هرې ډلې بېله دعوی کوله چې ابراهیم علیه السلام څمونږ په دین وو، یعنې (معاذ الله) یهودي یا نصراني وو، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې «تورات» او «انجیل» چې د هغو پیروانو ته یهودي او یا نصراني وایي، په سلهاوو کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام ځنې نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودي یا نصراني څرنگه ویلی شي؟ بلکه په دې ډول چې تاسې یهودي یا نصراني یئ، په دې وصف او معنی پخپله موسی یا عیسی علیهما السلام ته هم یهودي یا نصراني نه ویل کیږي، او که دا مطلب وي چې د ابراهیم علیه السلام شریعت څمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځکه چې تاسې په دې باندې له کومه پوه شوی؟.

دا خو ستاسې په کتابونو کې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو کې جګړه کوئ؟ چې تاسې بیخي له هغو څخه بېخه یئ، او له سره پرې نه پوهېږئ؟ الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې ابراهیم علیه السلام څه وو؟ او نن په دنیا کې د کومې ډلې مسلک هغه ته ډېر نږدې دي؟

مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۳۳﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالي په باره کې فرمایي چې) نه وو ابراهیم یهودي او نه نصراني، ولیکن وو دی حنیف (په حق ټینگ ولاړ، او له باطل څخه بېزاره) مسلمان (حکم منونکی د الله) او نه وو (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسیر: یعنی ابراهیم علیه السلام به خپل ځان «حنیف» یا «مسلم» باله، د «حنیف» معنی دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې گردې باطلې لارې پرېږدي، او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ! چې نن کومې ډلې له گردو ځنې خپل غیر مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالی لاره یې ټینګه نیولې ده؟ او خپل ځان یې بیخي الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو هماغه به ابراهیم علیه السلام ته زیات اشبه او نږدې وي.

تنبيه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شریعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنی یې تش تسلیم، تفویض، او فرمان منل دي، چې هغه د گردو انبیاوو دین دی، خو ابراهیم علیه السلام په دې خصوصیت سره دا نوم او لقب زیات روڼ کړی دی.

إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَكَذِّبِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهیم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت یې کړې وو ده (یعنې خپل امت یې) او دا نبي (محمد) دی، او هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی (له محمدي امته).

تفسیر: الله تعالی راوښوده چې له ابراهیم علیه السلام سره د ده د زمانې امت زیات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنیو امتونو کې یې محمدي امت، د دغه پیغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهیم علیه السلام سره زیات مناسبت لري، او د دې امت پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خلقا (په پیدایښت) خلقا (په عادت) صورت او سیرت کې له ابراهیم علیه السلام سره ډېر زیات شبیه دی.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۹﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چې له دوی سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسیر: یعنې د خپلې لارې په حقانیت باندې د بل موافقت او مشابېت یواځې هلته دلیل راوړل کیږي، کله چې پخپله په ده باندې وحی نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دی، چې دوی (مستقیمان او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿۴۰﴾

دوست ګڼې هیله کوي یوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښويوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښويوي) دوی مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال یې هم دوی ته راجع کیږي) او (په دې) نه پوهیږي دوی.

تفسیر: پخوا یې ويلي وو: «وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» دلته یې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالی دی، نو ستاسې مګر او پلمې (منصوبې) پر دوی باندې هیڅ نشي چلېدی، بېشکه چې ځینې کتابیان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوی په جال کې نه ښکېلي، هو! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهی او وبال کې زیادت کوي، او د دوی د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بېرته ور رسېدونکی دی، چې په هغه باندې دوی اوس نه پوهیږي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَقْفُونَ أَيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَسْهَوْنَ ﴿٦٠﴾

ای اهل کتابو! ولې کافران (منکران) کيږئ تاسې په آيتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (اقرار کوئ په حقایق د کلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسیر: یعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان یئ! چې په هغو کې د «محمد صلی الله علیه وسلم» او د لوی قرآن په نسبت بشارتونه او زیري شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر یئ، او په پټو مرکو کې تاسې پر دې شیانو باندې اقرار او تصدیق هم کوئ! نو بیا ظاهراً او په ښکاره ډول ولې له هغو ځنې مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندې ولې ایمان نه راوړئ؟ او د خاتم الانبیاء تصدیق د څه لپاره نه کوئ؟ ښه وپوهېږئ چې له قرآن عظیم الشان ځنې انکار په حقیقت کې له ټولو پخوانیو اسماني کتابونو ځنې انکار دی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْسُونُ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

ای اهل کتابو! ولې کله وئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتیا آسماني کتابونو) سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسیر: دوی د «تورات» ځینې حکمونه د دنیوي غرضونو او مالونو له امله بیخي لغوه کړي وو، په ځینو آیاتو کې یې لفظي تحریفات او د ځینو معنی یې بدله کړې، او ځینې شیان یې لکه د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخي پټ کړي وو، او څوک یې پرې نه خبرول.

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهِ النَّهَارِ وَكُفُّوا وَاخِرُهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

او وویل یوې طائفې له اهل کتابو (بلې طائفې ته) چې ایمان راوړئ په هغه (قرآن)! چې نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چې مؤمنان دي، (یعنې ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځې کې او کافران شئ (ای کتابیانو بیا) په آخر د ورځې کې؛ لپاره د دې چې دوی (یعنې مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځي.

تفسیر: په دې آیت کې د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کيږي، چې یو له هغو ځنې دا وو، چې د دوی ځینې سړي د ګډه (سهار) په وخت کې په ښکاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به یې لمونځونه کول، او د ماښام په وخت کې به یې ویل: «مونږ له خپلو لویو لویو علماوو ځنې تحقیق کړی دی، چې دا هغه رسول نه دی چې زېږی یې راکړی شوی دی، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را څرګند نه شول، نو ځکه له اسلامه ځنې بېرته اوږو».

ښکاره ده چې نتیجه به داوی چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعیف الایمان کسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دین کې دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وي، چې دې خلکو وروسته د هغه له منلو ځنې له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو کې د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت وو، نو ځکه داسې یو خیال هم پیدا کېده، چې که دا نوی مذهب حق وای، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلکه له ګردو ځنې به یې پخوا هغه مانه.

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا بِاللَّهِ تَبِعُوا دِينَهُ

اومه منى تاسې (ای کتابیانو د هیچا) مگر د هغه چا چې متابعت یې کړی وي د دین ستاسې (چې یهودیت دی).

تفسیر: یعنې هغه یهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان څرگندوي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي، او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دین باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځینو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا بِاللَّهِ تَبِعُوا دِينَهُ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ایمان راوړئ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ! دا دې یواځې د هغو خلکو لپاره وي چې ستاسې پر دین باندې ټنګ کوي»، یعنې په دې تدبیر سره ښايي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، یا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبیر سره بېرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ

(فرمایي الله چې ای محمده دوی ته) ووايه: بېشکه هدايت (حق دین) همدا هدايت د الله (اسلامي دین دی).

تفسیر: یعنې هدايت خو د الله تعالی په ورکولو سره مونده کیږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدايت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فریبونو نه گمراه کیږي.

أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيَتمْ أَوْ يُجَاجُوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ

او دا (تدبیرونه ستاسې ای کتابیانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې درکړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ګڼلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسیر: یعنې هسې مکرونه او تدبیرونه یواځې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شریعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کیږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، یا په مذهبي او دیني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

یهودانو تل داسې خیالات شائع کول چې «په دنیا کې یواځې هم دا ځمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی علیه السلام غوندې یو اولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو ایمانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظیم الشانه پخوانۍ وینا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولي شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائيلو په ورونو بني اسماعیلو کې موسی علیه السلام غوندې د مستقل شریعت خاوند یو نبي راوړي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمّل سورت ۱۵ آیت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعیلو ته دا لوی دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په میدان کې نه یواځې له بني اسرائيلو څخې، بلکه له ټولو نړیوالو څخې وړاندې تللي دي، فالحمد لله علی ذلک.

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝

ووايه (ای محمده!) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي یې هغه چا ته چې اراده یې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهرباني خپلې (چې اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهرباني) ډېرې لویې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارِ يُودِدَ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُودِدَ
إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۝

او ځينې له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امين کړې ته دې په ډير مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځينې له دوی څخه هغه دي، که امين کړې ته هغه په يوه دينار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دينار تاته، مگر که يې ته هميشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسير: د اهل کتابو د ديني خيانت او نفاق په سلسله کې د دنوي خيانت ذکر هم راغی، چې له هغه ځنې دا خبره هم راڅرگنديږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نيتونه خرابوي، او د امانتدارۍ رعايت نه کوي، نو له دوی ځنې څرنگه داسې هيله او توقع کېدی شي، چې په ديني معاملاتو کې امين ثابت شي، په دوی کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زيات مال لا څه؟ که يو دينار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته پرې منکريږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه يې ادا کوي.

مگر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې ځينې داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو يوه لويه ډېری هم کېښوده شي، نو يو بخر کې به هم ترې خيانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امين کسان دي چې له يهوديت ځنې بېزار کېږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينِ سَبِيلٌ ۝

دغه (په امانت کې خيانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابيانو) وويل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې اميانو کې هيڅ گناه (چې مالونه يې وخورو).

تفسير: يعنې د پرديو د حق خوړلو لپاره يې دا مسئله جوړه کړې ده، چې «د عربي اميانو د مالونو خوړل چې ځمونږ په دين کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې ځمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خيانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هيڅ گناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دين څخه گرځيدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالى د هغوی مال مونږ ته حلال گرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شانه» د دغو کتابيانو عتاب کې چې د داسې شيانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمايي:

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝

او وايي دوی (کتابيان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهیږي (پخپلو دغو دروغو تړلو باندې).

تفسیر: یعنې سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالی نه ده فرمایلي، نن هم څمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خیانت جائز دی»، (بیا الله تعالی فرمایي):

بَلْ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٠٩﴾

(ولې نشته عذاب) بلکه شته! هو هر څوک چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ایمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهېزگاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خیانت) نو بېشکه الله مینه او محبت کوي پرهېزگارانو سره.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ عَهْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَخَلَفَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ایمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قیمت لږ (دنيوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښۍ) او نه به وگوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قیامت کې، او نه به پاک کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسیر: دا د یهودانو صفت وو چې «الله تعالی له دوی څنې اقرار اخیستی وو، او دوی ته یې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي!» بیا دوی د دنيوي مقاصدو له امله له هغه څنې واوښتل، او هر هغه څوک چې د دنيوي گټې اخیستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ السِّتْرَ وَالْكَذِبَ لَنُحْصِيَهُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُمْ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او بېشکه ځينې له دوی څخه خامخا يو فريق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وگټي تاسې دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وايي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعنې په اسماني کتاب کې یې ددغسې شیانو زیادت او حذف وکړ، او هغی ته به یې بیا دالله کلام ویلو او عوام به یې ورباندې تیر ایستل، خو دوی پخپله هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعي هیئت دالله تعالی کتاب نه گانه ځکه په هغی کې یې قسم قسم تصرفات کړي وو، د (بایبل، انجیل) نسخې چې نن ورځ په دنیا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږي، چې سړی ورته حق حیران پاتې کیږي، او داسې مضامین هم په کې لوستل کیږي چې سړی له واره پرې پوهیږي؛ چې دا هیڅکله د الله تعالی له جانب نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٠﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وایي دوی (یعنی کتابیان) په الله باندې دورغ، حال دا چې پوهیږي دوی (پخپلو دروغ ویلو).
نه ښایي هیڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) او نبوت، بیا
ووايي خلکو ته چې: شی تاسې بندګان (عبادت کوونکي) ما لره بې له الله څخه.

تفسیر: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترڅ کې ځینو یهودیانو او نصرانیانو ویلي وو: «ای محمده! آیا تاسې دا
غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانیان د عیسی بن مریم علیه السلام عبادت کوي؟» رسول
الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «معاذ الله چې مونږ د غیر الله عبادت وکړو، یا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو،
حق تعالی مونږ د دې کار لپاره نه یو رالېږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آیت نازل شو.

یعنی هر هغه بشر ته چې حق تعالی کتاب او حکمت او د فیصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې یې
سر لوری وگرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالی پیغام نورو خلکو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په
طرف یې متوجه کړي، د هغه کار هیڅکله داسې نشي کېدی، چې خلق د الله تعالی له خالصه بندګۍ ځنې واپروي، او
د خپل ځان یا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته یې وېلي.

له همدې ځایه د انبیاوو د عصمت مسئله څرګندېږي «کما نبه علیه أبو حیان رحمه الله في البحر».

کله چې انبیاء علیهم السلام له ادنی عصیان ځنې هم پاک دي، نو بیا د شرک او د پاک الله په مقابل کې د بغاوت
امکان چېرې پاتې کېږي؟ له دې ځنې د نصرانیانو د هغې دعوی تردید هم وشو، چې ویل به یې: «د مسیح علیه السلام
د انبیت او د ألوهیت عقیده مونږ ته پخپله مسیح علیه السلام راښوولي ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصیحت وکړل شو،
چې هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ! چې د سلام اچولو په ځای
تاسې ته سجده وکړو، او پر کتابیانو باندې هم تعریض وشو، چې هغوی خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهیت درجه
ورکوله، العیاذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ آیه - کې د أبو حیان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لکه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُتَنَبَّأُوا شَرْهًا﴾
کې، یا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَبُوءَ إِلَّا بِذَنِّ اللَّهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (یعنی نفي د امکان).

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّكُمْ عَلِيمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿١١﴾

ولیکن (وایي چې) شی تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې یی تاسې چې ښوونه کوئ
(خلکو ته) کتاب (شرعي احکام) او په سبب د دې چې یی تاسې چې تدریس کوئ (او درس
اخلئ، پخپله دا کتاب لولئ، او نورو ته یې هم لولولئ).

تفسیر: یعنی: «هر هغه څوک چې د الله تعالی له جانب په نبوت سره وستایل شي، او دې خلق له کفر او شرک ځنې
راباسي، او د مسلماني په لوري یې راوړي، نو بیا به دې څرنگه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو! تاسې ته (ای کتابیانو)
داسې ویل کېږي، چې له تاسې ځنې هغه کسان چې پخوا له دې نه دیندار وو، اوس د هغوی په شان دیندار او د کتاب
لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممکن دي چې همغه کمال بیا حاصل کړئ! او
عالم، حکیم، فقیه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شی!، او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او
پوهېدلو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَالِكَةَ وَالْتِمِينَ أَرْبَابًا

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چې ونيسئ تاسې پرېشتي او انبياء معبودان.

تفسير: لکه چې نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عزيز عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرېشتو ته معبودان ويل، هر کله چې پرېشتي او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شريکېدې، نو تېرې، صليب اونور په کوم شمېر کې راځي.

يَا مُرُكُم بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې يې تاسې مسلمانان (غاړه اېښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې لومړی نيوانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندگان، موحدین، او مسلمانان وگرځوي، هر کله چې خلکو هغه ومانه، نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيايي، او خپل زيار (کوښښ) او گرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره اېته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلې.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له ټولو انبياوو چې خامخا هغه شی چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دی، بيا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رېښتيا کوونکی) دی د هغه کتاب چې له تاسې سره دی، نو هرومرو به ايمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وويل (الله دوی ته): آيا اقرار وکړ تاسې په دغه (ايمان او نصرت) او واخيسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ايمان او نصرت) ټينگه وعده ځما؟ وويل دوی: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمايل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې يم (پر تاسې او په هغوی باندې په دې اقرار کې).

تفسير: يعنې هېڅ يو نبي د خپلې بندگۍ تعليم نشي ورکولی، بلکه د يوه الله جل جلاله بندگي وربښي، هو! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوی باندې هم ايمان راوړي، او د دوی خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوی سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالی له خپلو انبياوو عليهم السلام ځنې هم داسې ټينگ عهد او پيمان اخيستی دي؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې يقينا د پخوانيو انبياوو عليهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال يا په تفصيل سره تصديق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لومړی نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ايمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي!، که عمر يې د هغه زمانې ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدايت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ايمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصيت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دی.

له دې عامې قاعدې ځنې د سپنې ورځې په شان ښکاره ده، چې ځمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له گړدو پخوانيو انبياوو عليهم السلام ځنې اخيستی شوی وي، او دوی له خپلو امتيانو ځنې دا قول او اقرار اخيستی دی.

فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿۴۰﴾

نو هر څوک چې بېرته وگرځېد وروسته له دې (د ايمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا گړځوونکي کسان) هم دوی فاسقان دي (چې عهد ته يې شا کړې ده).

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا

آيا نو غير له دين د الله ځنې غواړي (دوی بل دين) حال دا چې (خاص) الله ته غاړه ايښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او په ځمکه کې دي (له سفلياتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه يا په زوره.

تفسير: يعنې هر کله چې د حق تعالی کوم حکم د صادق القول رښتين رسول په وسيله تاسې ته در ورسېږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ! نو اوس کوم احکام او هدايات چې سيد المرسلين خاتم النبيين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالی دين دی، آيا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنیاد ته نه ښايي چې پخپل شوق، مينه، رغبت، او خوښۍ سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکويني حکم لاندې آسمان او ځمکه او گړد موجودات دي، او د هغه د حکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکويني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښۍ سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندگانو په اطاعت کې، يا په مجبوري او ناچارۍ سره وي، لکه د دنيا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشيئت او ارادې ځنې پرته وي، او يواځې د پاک الله د احکامو او مشيئت او ارادو تابع وي.

وَاللَّهُ يُرْجِعُهُمْ ﴿۴۱﴾

او بيا (خاص) همدې الله تعالی ته بېرته بيولي کېږي (د اټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښايي چې ټول هدايت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسير: د گړدو لومړنيو او وروستيو ورتگ د همدغه پاک الله په لوري دی، نو عقلمن ته ښايي چې له پخوا څخه خپل ځان تيار کړي! او تل د الله تعالی په اطاعت او عبادت کې مصروف اوسي! که نه په آخرت کې به بې مخه، مايوسه، شرمنده، او ټيټ سترگي وي.

قُلْ اَمَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ عَلَىٰ اِبْرٰهِيْمَ وَاسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اَوْحِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۴۲﴾

ووايه (ای محمده! کتابیانو ته چې) ايمان راوړی دی مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (چې قرآن دی) او پر هغو (صحيفو) چې نازلې کړي شوي دي پر ابراهيم او (پر) اسماعيل او (پر) اسحاق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده (د دوی) باندې، او (پر) هغو چې ورکړي شوي دي موسی ته (چې تورات دی)، او عیسی ته (چې انجيل دی)، او نورو انبياوو ته

(چې نور آیتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هېڅ یوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځینې به منو او ځینې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسیر: یعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالی له جانبې نازل شوي، یا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرځېدو بلا تفریق منو، دا خبره د یوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان ځنې لرې ده، چې لکه کتابیان ځینې رسولان ومني، او ځینې ونه مني.

ګواکې په آخر کې یې د ﴿وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ له ویلو څخه د اسلام حقیقت راوښود، او خبر یې راکړ چې اسلام د هېڅ یوه حقاني رسول او د هېڅ یو آسماني کتاب تکذیب نه کوي، بلکه ګرځېدو شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنگه چې د لوی قرآن او د عربي نبي علیه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي علیه السلام او آسماني کتاب ځنې انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم شان ښايي چې هم داسې وي؛ چې دې د ګرځېدو پخوانیو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګرځېدو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذیر) او (هادي) راغلي وو، د «جمعيه الکبری» تر لویې جنډې لاندې د جمع کېدلو لاره وروښيي.

تنبیه: همداسې یو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آیت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښايي چې دلته دې هم له هماغه څخه استفاده وشي.

وَمَنْ يُبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۵﴾

او هر څوک چې غواړي غیر له اسلامه (چې توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زیانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کېږي).

تفسیر: یعنې هر کله چې د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راوړسېد، نو وروسته له هغه هېڅ څوک کوم د دروغو یا نا مکمل دین نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تيلي، ډېوې، یا ګیس لګول یا د برېښنا او د ستوري د رڼا لټول چټي کار او ناپوهي ده، د محلي ښاننو د هدایت رڼا تېره شوه، اوس له ګرځېدو ځنې لوی او وروستني او عالمگیر نبوت او هدایت څخه رڼا اخیستل په کار دي.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأَنَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۶﴾

څرنگه به سمه صافه لار وښيي الله (بلکه نه ښيي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ایمان راوړلو د دوی، حال دا چې شاهدي ورکړې ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدایت (نه ښيي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختیار کړي، یعنې په زړه کې یقین لري، او په سترګو یې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتین دی، د ده

د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامې، او څرگند زیري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نور د اسلام له منلو ځنې د دوی مخه نیسي، او د کفر او عدوان له پېښودلو څخه مانع کېږي، لکه چې د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال وو، له هسې معاندینو ځنې چې سرزوري او ضدیت لري؛ څه توقع او هیله کېدی شي، چې سره له هسې رویې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کېږي؟ او دوی به په هسې لاره باندې بیایي چې دی ترې خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٥٠﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لري کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسیر: یعنې الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ګرد لعنت پرې وایي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وایي، یعنې کوم وخت چې دوی داسې وایي: «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندې دې د الله لعنت وي!» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهیږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کېږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَخَفُّ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٥١﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٢﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی ځنې عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، یا به نه کتلی کېږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه یې وکېښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او ښکې یې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أزدَادُوا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٥٣﴾

بېشکه هغه کسان (له یهودو) چې کافران شوي دي (په انجیل او عیسی) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بیا یې زیاتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبلېږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغړې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان سره له دې چې په حق پوهیږي، او بیا په قصد سره ترې منکران شوي دي، او تر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر ځنې د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوت څخه لاس نیسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسېږي، او پرښته د دوی سا را کاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولوېږي.

یا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، یا په کفر باندې پوره ټینګ ولاړ وي، خو له ځینو هغو اعمالو ځنې توبه وباسي چې دې یې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کېږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو امید او انتظار کېږي، او داسې خلقو ته په رښتیا سره هسې توبه نه ور په برخه کېږي، چې د قبولولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهۍ په بیدیا (صحرا) کې لالهنده او سرگردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلُّ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوی کافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له يوه د دوی څخه په اندازه د ډکوالي د ځمکې سره زر.

تفسير: يعنې لکه د دنيوي حکومتونو په شان هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره کار نه چلېږي، هلته خو يواځې د ايمان دولت پکار راځي، فرض يې کړئ! که له يوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي، چې له هغو ځنې د ګردې ځمکې مخ ډک شي، او هغه بيخي خيرات کړي، نو د الله تعالی په دربار کې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري، او نه په آخرت کې له داسې اعمالو ځنې څه فايده وررسېږي، ځکه چې د عمل روح ايمان دی، نو هر عمل چې له ايمان ځنې تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل کېږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون کې هيڅ کار نه ترې اخيستل کېږي.

وَلَوْ أَتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۝

او اګر که فديه ورکړې دې دغه (ټول سره زر) سره، دغه کسان (چې په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک، او نشته دوی لره هيڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وکړي).

تفسير: يعنې فرض يې کړئ! که له کافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دی له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فديې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې کړي، چې دا له ما ځنې واخله! او ما پرېږده، نو بيا هم دا فديه ترې نه منله کېږي، دا مقصد په ۶ جزء المائدة ۳۶ آيت، شپږمه رکوع کې هم راځي.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۝

له سره به ونه مومي تاسې (پوره) نېکي، تر هغه پورې چې خرچ کړئ تاسې (په لاره د الله کې) ځينې له هغو شيانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ کوئ (يې) تاسې له يوه شي (لږ وي) که ډېر (پس بېشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شی او له کوم ځايه او د څه مقصد لپاره خرچ کړی دی؟، څومره محبوب او په زړه پوري شيان چې په هره طريقه په اخلاص او ښه نيت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ! سم له هغه سره د الله تعالی له لوري تاسې ته هم د هغه بدل درکول کېږي، چې تاسې يې هيلمن (اميدوار) یئ! که د اعلى درجې نيکي حاصلول غواړئ؟ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شيانو ځنې څه شی د الله تعالی د لارې لپاره وټاکئ! (مقرر کړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَآءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَآءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ

ټول طعام (د خوړلو شيان) وو حلال بني اسرائيلو (ځامنو د يعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام کړي وو اسرائيل (يعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) کېده تورات.

تفسير: يهودانو ځمونږ (رسول الله صلى الله عليه وسلم) او مسلمانانو ته ويل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهيم عليه السلام د دين تابعان بولئ! حال دا چې تاسې داسې شيان خوړئ چې هغه د الله تعالی له جانب په ابراهيم عليه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوبښې شودې او غوښې، الله جل جلاله فرمایي: ټول هغه شيان چې اوس یې خلق خوري د ابراهیم علیه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو! په «تورات» کې ځینې شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مگر د اوبښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) علیه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پیروي گړدې اولادې یې د اوبښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ قَاتُوا بِالْتَّوْرَةِ فَاَتْلَوْهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۷﴾

ووايه (ای محمده! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يې تاسې صادقان.

تفسير: يعنې که تاسې (رښتين يې چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ! او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې رابنکاره کړئ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شېبې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتریان یې!.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلى الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۱۸﴾

(نو فرمایي الله) پس هر چا چې وټرل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، او جهت یې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پرېږدي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعنې دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينگ اوسئ او وایئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دی، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِيفًا وَّمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۹﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) رښتيا فرمایلي دي الله (په دې تحليل او تحریم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينگ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعنې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او رښتيا رښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عزيز عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ! او پاڅه موحدان مسلمانان شئ!.

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنی کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له گړدو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسير: د مسلمانانو په دې دعوی چې: مونږ له هر چا ځینی زیات ابراهیم علیه السلام ته نږدې یو؛ یهودو اعتراض کولو چې «د ابراهیم علیه السلام او د هغه د اولاد څخه رالېږل شوي پیغمبران خو په شام کې استوګن او بیت المقدس یې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهیم علیه السلام پیروي او نږدېوالې مو له کومه شو؟».

جواب وشو چې له ټولو ځنې لومړنی برکتی خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهیم علیه السلام قبله وه، او مقام ابراهیم په هغې کې دی.

مُبَرَّكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٠﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ اِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلکو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځینې یې) مقام د ابراهیم دی، او هر څوک چې ننوت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسير: حق تعالی له ابتداء څخه (بیت الله شریف) په ظاهري او باطني، حسي او معنوي برکاتو سره معمور کړی دی، او د ګرد جهان د هدایت سرچینه یې ګرځولې دی، همدې ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره د جهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نیوونکي دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال او جنوب کې مامور دي چې د هم دې (بیت الله شریف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوري، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلیه ویونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا رانښيي چې دلته د ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسېدلی دی، او د هغه روڼ تاریخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوی دی) دا رانښيي، چې دا هم هغه تېره (ګټه) ده، چې ابراهیم علیه السلام پرې درېده، او د (کعبې شریفې) دیوالونه یې جوړول، پر دغې تېرې (ګټې) باندې د ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دی.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دې) بیت (الله، دا) دی پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ویي نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دی له ټول عالم (یعنې له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِآيٰتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰی مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٢﴾

ووايه (ای محمده!) ای اهل کتابو! ولې کافران (منکران) کېږئ تاسې په آیتونو د الله، او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چې تاسې یې کوئ.

تفسير: یعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظیم د داسې رښتیا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابیت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټینګ ولاړ یی؟.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصَدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَن تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ وَمَا ٱللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۱﴾

ووايه (ای محمده!) چې ای اهل د کتابونو! ولې تاسې منع کوئ (اړوی) له لارې د الله څخه هغه څوک چې ایمان یې راوړی؟ لټوی تاسې لارې د الله ته کوږوالی (عیب) حال دا چې تاسې یی شاهدان (عالمان په حقانیت د محمدي دین)، او نه دی الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو یې کوئ (نو تاسې ته جزا درکوي).

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې تاسې پخپله د ایمان د سعادت له حاصلولو ځنې محروم یی، بلکه غواړئ چې نور هم د الله تعالی له لارې ځنې ستانه (واپس) کړئ! او تاسې دا حرکتونه یواځې د جهل او ناپوهۍ له امله نه کوئ!، بلکه سره له پوهې په قصد سره یې کوئ، او سمې خبرې کړوئ، او تل د هم داسې نامناسبو حرکتونو د جوړولو په فکر کې مشغول یی، الله تعالی ستاسې له دې ګډوډو، او کړو خبرو څخه بې خبره نه دی، او په مناسب وخت کې به د دې ګردو خبرو سزاوې یو ځای درکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بِعَدَآئِكُمْ كُفْرِينَ ﴿۱۲﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) که تاسې حکم ومني د یوه فریق له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ایمانه ستاسو کافران.

تفسیر: دلته مسلمانانو ته نصیحت کېږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فریب خورئ؟ د دوی له دې تېر ایستلو ځنې ځان وساتئ! که نه دا اندېښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ایمان له رڼا ځنې باسي، او د کفر په توره تیاره کنده کې به مو غورځوي.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ وَمَن يَعْتَصِمْ بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۱۳﴾

او څرنگه به تاسې کافران کېږئ، حال دا چې لوستل کېږي پر تاسې آیتونه د الله، او دی په تاسې کې رسول د الله، او هر څوک چې منګولې څښې کړي (د الله په دین) نو په تحقیق بنودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسیر: یعنې هغه قوم چې د دوی په منځ کې پیغمبر صلی الله علیه وسلم تشریف لري، او شپه او ورځ د الله تعالی له جانبې دوی ته په زړه پورې خبرې آږوي، او د هغه روح پالونکي لوی آیتونه او مهم دلائل ښکاروي، نو ډېره لرې ده چې وروسته له ایمان راوړلو څخه داسې قوم بیا کافر شي، یا د کافرانو په شان کار وکړي.

فائده: د مدینې منورې د انصارو دوو قبیلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنگونو او وینو تویولو سره نښتل، چې تر کلونو کلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لکه چې د «بعث» مشهور جنګ «۱۲۰» کلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعلیم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبیلې سره ملې، او پخپلو منځونو کې لکه شوهې او شکرې شولې، او د اخوت او صمیمیت (دوستۍ) ډېر ټینګ تعلقات د دوی په منځ کې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يوړوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونکی سړی ولېساره چې ته په داسې يوې لوڼې جرگې کې چې دا دواړه قبيلې سره په کې ناستې وې، په يو چم (چل) د (بعث) د جنگ خبره وښوروه! کله چې هغه فتنه اچوونکي سړي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعث) څو غيرت پاروونکي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو ځنې سمدلاسه خبره د خولې له خبرو ځنې تېره او تر تورو او نيزو پورې ورسېده، مگر پخوا له دې نه چې وينې تويې شي، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع ورورسېدل، او ويې فرمايل: «ای د مسلمانانو ډلې! له الله تعالى څخه وويړېږئ! زه ستاسې په منځ کې موجود یم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره کيږي؟ الله تعالى تاسې ته هدايت وکړ! او په اسلام يې مشرف کړی، او د ناپوهۍ له تيارو ځنې يې وويستې، نو آيا بيا تاسې د هغو کفریاتو او لغویاتو په لوري ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي یی؟»، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغېر، معانقه، او مصافحه وکړله.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَبْشُرُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٠﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) وويړېږئ له الله نه په حق وېرې د ده! او مه مړئ مګر په دې حال کې چې یی تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعنې ستاسې مسلمانانو په زړونو کې ښايي د الله تعالى پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهېزګارۍ او تقوی له لارې لرې ولاړ نه شئ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکي اوسئ.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ﴿٥١﴾

او منګولي ولګوئ (ای مؤمنانو!) په رښې د الله (چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعنې ګرد سره يو شئ! او د پاک قرآن احکام ټينګ ونيسئ! چې د پاک الله کلکه رښې ده، د «تمسک بالقرآن» مطلب داسې نه دی، چې پاک قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولی شي، بلکه د لوی قرآن صحيح مطلب هم هغه دی، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو ځنې مخالف نه وي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ﴿٥٢﴾

او ياد کړئ تاسې (ای مؤمنانو!) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، کله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پيدا کړه په منځ د زړونو ستاسې کې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) وروڼه.

تفسير: يعنې د سلهاوو کلونو عداوتونو او کينې يې له منځه ورکې کړې، او الله تعالى د خپل محبوب رسول الله صلی الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواږه وروڼه سره وګرځولې چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَلَنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا

او وي تاسې په غاړه د کنډې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او کفر) نو خلاص يې کړئ
تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٠﴾

هم داسې (لکه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره
د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومي!

تفسير: يعنې د دې خبرو له داسې ښکاره او صاف ويلو ځنې دا مقصود دی، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې
لاړ شئ! او دهسې مهلکو او خطر لرونکو غلطيو بيا اعاده ونه کړئ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره
پرې نه ږدئ!

وَلَنَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُقْلِحُونَ ﴿١٠١﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه يوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او
امر (حکم) کوي (خلغو ته) په معروف (ښکې) سره او منعه کوي (خلق) له منکر
(بدۍ) نه، او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسيدلي
او کامياب.

تفسير: يعنې تقوی، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقي پاتې کېدی شي،
چې په مسلمانانو کې يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظيفه هم دا وي، چې د
خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او کله چې خلق په ښو کارونو کې
سست يا په خرابو کارونو کې اخته وويني، نو دوی د ښکې په لوري وبولي، او متوجه يې کړي، او له
بدو کارونو ځنې يې وژغوري (وساتي)، او په دې کار کې د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه
کړي!

ښکاره ده چې دا کار هم هغه کسان کولی شي چې د معروف او منکر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له
پوهې سره، هوښيار، ذکي، موقع پېژندونکی هم وي، که نه امکان لري، چې يو جاهل سړی به معروف منکر، او منکر
معروف وگڼي، او د اصلاح په ځای به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل کړي.

يا به د يوه منکر اصلاح داسې کوي، چې له هغه څخه نور ډېر منکرات پيدا کېږي، يا د نرمۍ په ځای به سختي او
د سختي په ځای کې به نرمي کوي.

ښايي له همدې امله له مسلمانانو ځنې يو مخصوص جماعت د همدې کار لپاره مأمور کړی شوی دی، چې له هره
پلوه دوی د «دعوت الی الخیر» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» وړ او لایق وي، چې نبوي حديث کې راغلي دي،
«کله چې خلق په منکراتو کې اخته شي، او هيڅوک نه وي چې دوی له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي
عذاب د راتګ اندېښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

او مه کپړئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جگړې) یې وکړې د دین په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلی وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقیقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسیر: یعنې لکه یهودانو او نصرانیانو غوندې مه کپړئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بیا هم په تشو او هامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعې په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند او ګوند بازی د دوی مذهب او قومیت وران او ویجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب بېل بېل ککړ شول.

تنبيه: له دې آیت څخې د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذمومیت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شریعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پیدا شي، د افسوس ځای دی چې د نننیو مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شریعت له ښکاره وو صریحو، مسلمو او ټینګو اصولو څخې جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملین د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بیا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تمیزی په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وعدې سره سم یو عظیم الشان جماعت د پاک الله د رسی ټینګه نیولې ده، او د «ما انا علیه وأصحابي» په مسلک باندې قائم دي، (الحمد لله) او د قیامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لویو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدینو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آیت سره هېڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانیفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چې سپین به شي (ځینې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځینې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ آيَاتِنَا

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ویل شي دوی ته) آیا کافران شوي یی تاسې وروسته له ایمان راوړلو ستاسې؟.

تفسیر: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابیانو، او عامو کافرانو یا پر ګردو مبتدعینو، فساقو، او فجارو باندې کیږي:

«مرتد» هغه ته ویل کیږي، چې وروسته له ایمان راوړلو څخې بیا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبیاوو او کتابونو باندې د ایمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کیږي چې دوی هغه ګرد زیري چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هدایاتو سره ځمونږ پر

رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ایمان راوړي، مگر دوی په خپل انکار کې له ګردو ځنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بیا کافر پري.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو، او پر نبي کریم صلى الله عليه وسلم باندې مو ایمان راوړی دی، مگر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شیان په دین کې شاملوي، یا د دین له ځینو ضروریاتو ځنې انکار کوي، او له اصلي دین څخه د باندې وځي، همدا طریقه دوی هم تر یوه درجې پورې په ﴿الْكَافِرُ ثُمَّ يُعَدِّلُ بَيْنَهُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغوی عقیده صحیحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به یې داسې وي چې د ایمان له راوړلو ځنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل یې دا دی: پاک الله ګرد د فطرت په دین باندې پیدا کړی، نو تاسې هغه ایماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي یی؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه را معلومېږي چې دلته کفر فعلي کفر، یعنې مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذَوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْصَرَتْ وَجُوهُهُمْ فِى رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣١﴾

نو وځکې عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپین شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسیر: ځکه چې جنت یواځې په عمل سره نه موندل کېږي، او سره له عمله د الله تعالی رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همدا سې یو ځای دی، چې هلته الله تعالی د هوسایي (قراری) او آرامۍ او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهیا (تیار) کړی دی.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْزَلُهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٣٣﴾

دا (چې تېر شول) آیتونه د الله دي، مونږ یې لولو پر تا باندې (ای محمده!) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالي یا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکاتو، خلقاتو، او عبيداتو) او (خاص) الله ته بهر ته ګرځول کېږي ګرد کارونه (نو) هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسې (ای محمدي امته!) خیر (بهرتو د هر هغه) امت چې ایستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! الله تعالی تاسې له ګردو (ټولو) امتو ځنې افضل او بهتر ګرځولي یئ! د الله تعالی په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر ځینو پخوانیو انبیاءو وړاندې هم ورکړی

شوی وو، څرنگه چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام ځنې افضل او بهتر دی، دده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو ځنې ښه او بهتر دی، ځکه چې له ګردو (ټولو) ځنې اشرف او اکرم رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کیدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبيه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآية - کې ځمونږ د نبی کریم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) د کبری امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآية - کې دده امت د قبلي علویت او لوړه مرتبه وښووله شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآية - کې یې دده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او دلته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (ښکې) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدۍ) ځنې.

تفسير: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو ځنې ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کیږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کیږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسير: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې دده پر توحید، دده پر رسولانو، دده پر کتابونو، دده پر پریښتو او نورو مؤمن به ښایي باندې ایمان لرل هم داخل دي، رښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیع (خوړول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «الله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړي چې له تاسې ځنې غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي!»، يعني «امر بالمعروف، نهی عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَالَّذِينَ فَسَقُوا ۝

او که ایمان راوړی واي اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، ځنې له دوی څخه مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَنْ يَضُرَّكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤْلُوكُمْ ۚ الْأُدْبَارَ لِلَّهِ يَنْصُرُونَ ۝

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساد په هېڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنگ وکړي دوی له تاسې سره نو به مګر ځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تېښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسير: الله الحمد دغه پخوا و يل حرف په حرف ثابت شول، او دلويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم اجمعين په زمانه کې دا گړدې پېښې پر کتابيانو باندې اجراء او تطبيق شوې، کتابيانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامۍ او تباھۍ لپاره ډېر زيات تکليفونه وگالل، او راز راز پلمې او دسيسې يې جوړې کړې، او زيات زور يې ولگاوه، مگر د مسلمانانو يوه وېښته ته يې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولی، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تېښتېدل، او په هر ځای کې به د الله تعالى نصرت او امداد د همدغه خير الأمم په نصيب وو، او دشمنان به د بد حواسۍ او بېکسۍ په حال کې مقهور او مخدول کېدل، هر لوري ته به تېښتېدل، يا به بنديان کېدل، يا به يې د تسليم غاړه کېښوده، يا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيْنَ مَا ثَقَفُوا إِلَّا لِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحِمْلٍ مِنَ النَّاسِ

مقرر کړی شو په دوی باندې ذلت (خواري په سبب د کفران د نعمت) په هر ځای کې چې وموندلی شي دوی (هيڅ وخت به عزت دوی ته نه وي) مگر (چې منگولې ولگوي) په رسی د الله او په رسی د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسير: دا آیات د کتابيانو له جملې څخه خاص په يهودانو پورې متعلق ښکاري، لکه چې د کلام له سياقه او د قرآن کریم له نورو آيتونو څخې ظاهر دی، يعنې خورا (ډېر) دولتمندان يهودان هم په آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولی، ځکه چې دوی هيچرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي، او په گړده دنيا کې يې پته او بې عزته پراته دي، او يواځې ﴿وَحِمْلٍ مِنَ النَّاسِ﴾ په وسيله دوی لږ څه هوسايي (آرام) او ژوندون کوي، ځينو مفسرينو له ﴿إِلَّا لِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ﴾ او له ﴿وَحِمْلٍ مِنَ النَّاسِ﴾ څخې د الله تعالى ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړی دی، يعنې پرته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وکړي، او د الله تعالى په ذمه کې راشي.

وَبَاءُ وَغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الرُّسُلَ بَغْيًا بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

او وگړ ځېدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر کړل شو پردوی باندې مسکنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی وو چې کافران کېدل په آيتونو د الله، او وژل به يې انبياء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب وو چې سرکښي کوله، او وو دوی چې له حدودو به تېرېدل (د عصيان په سبب). تفسير: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آيت ۷ رکوع کې تېر شوی دی، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْتَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿٦٢﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٦٣﴾

نه دي دوی (ټول اهل کتاب سره) برابر، ځينې د اهل کتابو يوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوی آيتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوی سجده کوي. ايمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قيامت) باندې، او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره، او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) څخې، او تلوار کوي په ښو کارونو کې (تاخير نه کوي)، او دغه کسان له صالحانو څخې دي.

تفسير: د دې گړدو (ټولو) کتابيانو حال يو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شويو اشقياوو په منځ کې ځينې سعيد ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفيق ورکړی دی، او د اسلام په غېږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَنَنْصُرُهُمْ

او هر څه چې کوي دوی له خيره (ښه) پس له سره به ضايع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسير: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آيت ۶ رکوع کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَلِيَّكَ يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا﴾ او په صحيح حديث کې نبي کریم «عليه الصلاة والتسليم» د هغه تشریح فرمايلي ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسير: د همدې له امله چې د يهودانو د خرابو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران ترې مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګاری سره په دنیا او آخرت کې له هغوی سره ښېخي ممتازو معامله کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صَاعٌ مُضَيَّعٌ حَرْثٌ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَمْلَكَتْهُ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی ځينې مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له (عذابه) د الله هيڅ شی !!، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (يې) کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره یخني (یا اور) چې ورسپري (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چې ظلم یې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسير: د صالحانو او د متقيانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمایي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنیا کې ولگوي، اگر که دوی یې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼي، په آخرت کې یې هیڅ قدر او پوښتنه نه کېږي.

پرته له ایمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شریر یا ظالم فصل وکړي، یا په باغ کې نیالګي کېږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلي نندارې ځنې خوښ شي، او راز راز هیلې او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وګرځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختۍ په اثر سخته سیلی ولګېږي، او پر هغو شینکو باندې دومره واوره او ږلۍ ولوېږي، چې یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړي، او ویې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهی په نسبت خپلې ګوتې وچيچي، او خاورې په سر باد کړي، نه یې امیدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتیاج په وخت کې د هغه له پیداواره منتفع شي.

او کله چې دا تباهي د ظلم او د شرارت سزا وه، نو ځکه پر دغه مصيبت باندې څه اخروي اجر هم لکه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو کې ورسيږي؛ په لاس نه ورځي، کټ مټ (هو بهو) همدا د هغو کفارو احوال دي، چې په شرک او کفر باندې ټينګ ولاړ دي، او پخپلو خيالونو او چرتونو (وهمونو) ډېر خیر او خيرات ورکوي.

پاتې شول هغه کمبختان چې د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنۍ، يا په فسق او فجور کې لگيږي؛ نو د دوی د حال پوښتنې نه دي پکار، ولې چې دوی نه يواځې خپل مال خوشې چټي (فضول) صرفوي، بلکه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زیان او وبال هم اړوي، دې گړدو ته ښايي چې په یاد یې ولري، «مال وي، که اولاد، هر شی چې وي، د الله تعالی د عذاب مخه نشي اړولی، او نه د متقیانو په مقابل کې دوی پخپلو هیلو باندې بری مومي.

تنبيه: «ريح» مفرد لفظ په قرآن کریم کې عموماً د عذاب په مورد کې مستعمل شوی دی، لکه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَمَّا أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآية - او د «رحمت» په موقع کې د جمعې لفظ «رياح» راغلی دی ﴿يُرْسِلُ الرِّيَّحَ مَبْثُورَةً﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّحَ لَوَاقِحَ﴾ الآية - او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَّحَ بُشْرًا﴾ الآية - کذا ذکره أبو حيان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٥﴾

او نه دې ظلم کړي پر دوی باندې الله، وليکن پر ځانو خپلو ظلم کوي دوی (په کفر سره چې د حسناتو د ضياع موجب دی).

تفسير: داسې دې ونه گڼل شي، چې «هر کله د کافرانو هيڅ يوه نيکي نه منله کيږي، نو پر دوی باندې معاذ الله د الله تعالی له جانب ظلم او تېری شوی دی»، داسې نه ده! ځکه چې دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَاطِلَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْتِيَنَّكُمْ خَبْرٌ لَدُودٌ وَمَا عِنْتُمْ قَدْ بَدَأَ الْبَغْضَاءَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمَا تَحْفِظُ صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه نیسئ تاسې دوستان د راز (له هيڅ فرقې نه چې وي) غیر له تاسې (مؤمنانو)، هيڅ کمی نه کوي دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست گڼي دوی ضرر ستاسې، په تحقیق ښکاره شوی دی بغض او دښمني له خولو د دوی نه، او هغه بغض چې پتوي یې سيني (زړونه) د دوی؛ ډېر لوی دی (له هغه چې په خوله یې وایي)، په تحقیق بیان کړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوی)، که یی تاسې عقل چلوئ پکې (پوهېږئ).

تفسير: حق تعالی دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبيه راکړه، چې مسلمانان دې د خپل حقيقي مسلمان ورور ځنې پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښيي، ځکه که يهودي وي يا نصراني، منافق وي که مشرک؛ له دوی ځنې هره يوه ډله چې وي ستاسې حقيقي خیر غوښتونکي نه دي، بلکه دا خلق تل په دې کوښښ کې لگيا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فرېب سره چې وشي، څه زیان در ورسوي، او په ديني او دنيوي خرايو کې تاسې اخته کړي، د دوی خوښه همدا ده چې تاسې په تکليف کې اوسئ، او په يوه نه يوه تدبير تاسې ته کوم ديني يا دنيوي نقصان درورسيږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوی په زړونو کې دی، هغه خو ډېر زیات دی، لیکن ډېر ځلې داسې هم کيږي، چې دوی د عداوت او غیظ د جذباتو په مقابل کې مغلوبیږي، د همدې حسد او دښمنۍ له امله د دوی ژبې د دوی په واک (قبضه) او اختیار کې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسي خيټ باطن دښمنان خپل رازداران وگرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د مولاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بیان فرمایلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه ځنې به کار اخلي، (د کفارو د مولاتو په نسبت څه تفصیل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائدة» او نورو کې راځي.

هَآنَتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ

واورئ خبردار شئ! تاسې هغه کسان یئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ایمان لرونکي یئ پر ټولو کتابونو.

تفسیر: یعنې دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستۍ باندې ناز پرئ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بیخ ایستونکي دښمنان دي، او عجیبه لا داده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ گرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی یې نومونه راښودلي دي بالتفصیل، او پر هغوی باندې چې نومونه یې نه دي راښودلي بالاجمال ایمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اوني عليه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبیاوو باندې هم صحیح ایمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مینه او محبت کولی، او تاسې به له دوی ځنې لري ګرځېدئ! او نفرت او بېزاي به مو ښکاروله، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذْ الْقَوْمُ قَالُوا الْمَنَّا

او کله چې یو ځای شي دوی له تاسې سره نو وایي دوی: ایمان مو راوړی دی.

تفسیر: متافقینو خو به تل هم داسې ویل: «عامو یهودانو او نصرانیانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آما - مونږ مؤمنان یو!» ویل، له دې وینا ځنې د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ایمان لرو، او هغه منو!.

وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَيْتَكُمْ الْأَمْلَ مِنَ الْغِيْطِ

او کله چې یواځي شي دوی نو چيچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوتُوا بِغِيْطِكُمْ

ووايه (ای محمده! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسیر: یعنې الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زیات ترقیات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غیظ، غضب، او غصه کې ومړئ! که له ډېرو لغتو وهلو ځنې مو سا وخیږي، خو بیا به هم ستاسې دا هیلې او آرزوګانې نه پوره کیږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بریالي کوي.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

بېشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سینو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ور کوي).

إِنْ تَسْسِكُمْ حَسَنَةً تَنْوُوهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةً يَغْرِخُوا بِهَا

که ورسپري تاسې ته کومه ښېگڼه (لکه فتح يا غنيمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسپري تاسې ته کومه بدې (خپګان، لکه قتل يا هزيمت) نو خوشاليري دوی په سبب د هغه.

تفسير: که ستاسې لږ څه ګټه او فائده د دوی تر سترګو شي، مثلاً ستاسې اتحاد يو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور وويني، نو د رخې (کينې) او حسد په اور کې نينې نينې کيږي، او که چېرې پر تاسې کوم مصيبت يا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کاليو (جامو) کې نه خاييري.

وَإِنْ تُصِروْا أَوْ تَتَّقُوا الْإِصْرُ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستۍ د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فريب د دوی هيڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (يې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکي (او هر شي ورته معلوم) دی.

تفسير: ممکن وو چې چاته دا خيال پيدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زيات غيظ او غضب ورځي، او ځمونږ په خلاف به تدبيرونه کوي، او لا زيات زيان به راورسوي، ددې ځواب يې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټينګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هيڅ ډول مکر او فريب پر تاسې نه چليږي.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتٌ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلُوا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ إِذَٰلَٰهٖ قَاتِلُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

او (ياد کړه ای محمده!) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تيارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځايونه لپاره د جنګ، او الله ښه اورېدونکي دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ګردو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقيق مرسته (مدد) کړی وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو وويرېږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسير: په دې آيت کې د (احد) د غزا واقعه ياده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارک په مياشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قريشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نوميالي سړي مقتول او (۷۰) تنه بنديان شول، له دې تباہ کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قريشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قريشو سره نورې قبيلې هم پر (مدينې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نيت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارينه وو ته غيرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونيسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زريزه لښکر په وسلو او تجهيزاتو (تيارو) سره له مدينې منورې څخې (۳) يا (۴) ميله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په درېم کال واړول، نو رسول اکرم صلی الله عليه وسلم

له خپلو اصحابو سره جرگه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانی سره غزا کېدای شي، او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دالمړي ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبدالله بن أبي) څخې هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مگر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښايي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې گمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوڅه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او څغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي؟! نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخې د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنگر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو ښي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې څغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا به له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې څخې د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مگر عبد الله بن أبي نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بهر ته وگرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېښود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګېږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أبي) وپوهاوه چې «راځه! چې غزا ته ولاړ شو! چېرې څې! خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم؛ تاسې مه جنګېږئ!»، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ!.

په دې منځ کې د عبد الله بن أبي د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورپرېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بهر ته وکارې، مگر «حق جل وعلی شأنه» د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښايي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښايي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم او تجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وگرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخې یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبی تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښايي چې تل له الله تعالی څخې وویرېږي، خو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» د غزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبيه: له دوو فرقو ځنې مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آيت کې دوی ته نړۍ شانتۀ «اخطار» ورکړي شوی دی، مګر ددې قبيلې ځينو مشرانو به فرمايل چې: «د دې آيت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول يې خوښ يو» ځکه چې «وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا» زېږی د ده له وېرې ځنې لوی دی.

اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُزْلٰٓئِنَ ﴿١٧﴾

(ياد کړه ای محمده!) کله چې ويل تا مؤمنانو ته چې: آيا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پښتو چې رالېږلي شوي وي (له آسمانه).

تفسير: يعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثر و علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزاده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعيت او کثرت او اسلحې او تجهيزاتو له ليدلو ځنې اندېښنې او تشویش پيدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلي لپاره داسې وفرمايل، او داسې وشوه، لکه چې د پښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بيان راځي.

بَلَىٰ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوا وَيَاۡتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُبَدِّلْ دُكْرُكُمْ بِمَسَّةٍ اَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٨﴾

هو! (درې زره بس کيږي)! که تاسې صبر وکړئ او وويرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله يو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسير: څرنگه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر يو زره وو، لومړی يې د هغه په تناسب د يو زره پښتو وعده وفرمايله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بيا يې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمايه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمير په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شعبي) له روايت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو يو نوې اضطراب پيدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زيات تسکين لپاره وعده وفرمايله: که له صبره او تقوی څخه کار واخلي، نو مونږ به پنځه زره پښتې ستاسې د مرستې لپاره درولېږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه ورورسېده، نو بيا هم څه اندېښنه مه کوئ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عين وخت کې بيا تاسې سره مرسته کوي.

ښايي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ويلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ويشلی کيږي، نو هرې برخې ته يو يو زره مرسته ورکوله کېده، څرنگه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځينې وايي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړي شوه، ولې چې هغه وعده په «وَيَاۡتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا» پورې معلقه وه.

د ځينو قول داسې دی چې پنځه زره پښتې نازلې شوې. والله أعلم.

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰٓى لَّكُمْ وَلِتَطْمَِٔنَّٓ أَنۡفُوكُمْۤ بِهٖ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْۢ عِنۡدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٩﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتيا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکين ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې دا ګرد غيبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت يواځې دې لپاره مهيا کړې شوی دی، چې ستاسې له زړونو ځنې وېره او اضطراب لري شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شيانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمايي، نو يواځې پخپل قوي قدرت سره به د پرستو له اشتراکه هم تاسې بريالي کوي، يا بهې ستاسې له جهاده او ربړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، يا له يوې پرستې ځنې همدا کار اخلي، چې اوس يې له (۵۰۰) ځنې اخلي.

لَيَقْطَعَنَّ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ وَآزَكَيْتَهُمْ فَيَنْقَلِبُواْ خَائِبِينَ ﴿٥٠﴾

(الله کومک درکړي) ځکه چې هلاک کړي ځينې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، يا يې ذليل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسير: يعنې د پرستو له لېرولو ځنې ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومي! او په سکون سره په ډېره بهادري د دښمن مقابله وکړئ! چې له هغه ځنې دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نوميالي (نامور) ووژلي شي، او څه ترې په ذلت سره بنديان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

نشته تا لره له امره هېڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) يا به رجوع وکړي (الله په قبولولو د توبې سره) په دوی باندې، يا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسير: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، يعنې پوزې، غوړونه، او نور اعضاء يې ترې پرې او ګېلې يې ورڅیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځيګر هم هندي (د أبو سفیان بنحې) وایستل، او ويې ژوول، ددې غزا مفصله واقع به وروسته راشي، لنډه يې دا چې نبي کریم «عليه افضل الصلاة والتسليم» ته په دغې غزا کې د سترگو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنيو څلور غاښونو ځنې لاندې ښی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړې يې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې نوتې، او دده مبارک تندې زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې دده مبارک پښه هم وښويده، او پر ځمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو ځنې ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې دده له مبارکې خولې ځنې دا جمله ووت: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ يې په وینو سور (ژوبل) کړي، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو! د مشرکانو د وحشیانه شائدو او ظلمونو د لیدلو په اثر دوی متاثر شول، او د کفارو څو نومياليو (نومورو) متجاوزينو ته يې د ښېرا کولو اراده وفرمايله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښیمانه کړل، او د اسلام په سرتېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» کې يې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبيه وفرمايله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمايي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمايي هغوی ته هدايت کوي، او که يې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه!.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنگ معلومېږي چې دلته د هغوی د تفصيل د ليکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فليراجع.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ يُغْفِرُ لِمَن يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَّشَاءُ وَاللَّهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقا او عبيداً)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چاته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ الرِّبَا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه خورئ سود!

أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلي! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلي! خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په «أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً» سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقاً حرام او قبيح دی، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه! په مسجد کې ښکښلې مه کوه!» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کېږي، چې له مسجد د باندې د ښکښلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کېږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

او وويرېږئ له الله څخه بنيادي چې په مراد به ورسېږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېگڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخې وويرېږئ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

او وويرېږئ! له اورې چې تيار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلاً د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړي شي.

تفسير: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم منل هم په حقیقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم را کړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروي، څرنګه چې د احد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څنې مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکې زمانې لپاره تنبيه ورکوله کيږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هيله هلته کېدلې شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او تګ وکړی شي.

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسير: يعنې دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ! چې د الله تعالی له وعدي سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لايق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسير: څرنګه چې د بنيادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زيات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه يې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبيه کړ، ګواکې دا يې راوښودل چې د جنت عرض له دې څنې زيات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أَعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ۖ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهېزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښۍ (یا ارازانۍ یا شتمنۍ کې) او تکلیف (یا قیمتي یا تنګسه کې).

تفسير: يعنې نه په عيش او خوښۍ کې الله تعالی هيروي، او نه د تنګسۍ او تکلیف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خيراتو او صدقاتو لپاره تیار وي، او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَالْكُظُمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زياتی او ظلم) او الله خوښوي نيکي کوونکي.

تفسير: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطیانې هم بيخي معافوي، او نه يې يواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نيکي هم کوي، غالباً پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دفعوې او د تېرېدلو څنې د کار اخيستلو ترغيب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لویه ګناه یا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسیر: یعنې بیخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حیايۍ کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسېږي، یا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او یواځې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ ذُنُوبَهُ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٠﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ هُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّتْ تجرئُ مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٠١﴾

نو یاد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک یې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت یې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهیږي (چې مونږ بلد کړي دي)، همدا (متقیان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانب) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهیرې لاندې له (ونو او مانیو د) هغو ویالې، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او څومره ښه دی اجر د عاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عظم او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعید په زړه کې یاد کړي، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورڅخه وویرېږي، او په نامه سره یې وبولي، او د ده د لویي او کبریا په مقابل کې سر په سجده کېږدي، بیا په هغې شرعي طریقي چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرر ده؛ عفو او مغفرت وغواړي، مثلاً چې د حقدارانو حق آداء کړي او یا هم ورڅخه عفو وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دشریت په مقتضا ترې صادره شوي ده مداومت ونکړي بلکه په دي باندې وپوهیږي، چې حق تعالی د بندګانو رښتیا توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصیت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دویمه درجه متقیانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تیار شوی دی، حق تعالی د دې ثابتینو ګناه عفو کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او ښک عمل چې دوی کړي وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کیږي.

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٠٢﴾

په تحقیق تېرې شوي دي پخوا له تاسې ډېر طریقي (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ! (نګ وکړئ) تاسې په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ! چې څرنگه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر: یعنې پخوا هم له تاسې څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لویې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی څنې هغه کسان چې د انبیاءو علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب لپاره یې ملاوې تړلي دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه یې مخ اړولی دی، او

په حرامخوړی، ظلم او عصیان باندې یې اصرار کړی دی، دهغوی انجام خومره خراب شوی دی! او د دوی د تباهی علائم او آثار وگورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نږدې موجود دي.

هَذَا بَيَانُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٥٠﴾

دا (قرآن) بیان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدايت (لارښوونه) او موعظت (نصیحت) دی پر هېزگارانو ته.

تفسیر: یعنې د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامین بیانېږي، چې د هغو د اورېدلو څخه له الله تعالی څخې ویرېدونکي خلق هدايت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصیحت کوونکو له تنبیهاو څخې څه ګټه واخلي؟

وَلَا تَهْزُؤُوا وَلَا تَحْزَنْوْا وَأَنْتُمْ الْآعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

او مه سستېږئ تاسې! او مه خپه کېږئ تاسې! او هم دا تاسې غالبان یئ که یئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسیر: دا آیتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدین د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لویو لویو جنگیالیو او نومیالیو شهیدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړي شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترگو لاندې پرې وې، محمد «عليه الصلاة والسلام» هم د شقیانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وینو رنګ په نظر راته، ظاهراً له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې ناامیدو او سختیو په هجوم کې د الله تعالی دا زورور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: «وَلَا تَهْزُؤُوا وَلَا تَحْزَنْوْا وَأَنْتُمْ الْآعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» وگورئ! چې له ډېرو سختیو څخې مه ویرېږئ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ!، او په دې درېښو شویو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ! او مات زړه او ورانه خوله مه کینئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی! او په یاد ولرئ چې هم دانن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غیرتمن یئ! چې د حق په حمایت کې تکلیفونه تېروئ، او ځانونه قربانوی! نو په یقین سره وروستنی بری هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامیاب یئ، خو په دې شرط سره چې د ایمان او ایقان په لاره مستقیم ووسئ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ! او له «جهاد» في سبيل الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلي!.

إِنْ يَمْسَسْكُمُ الْقَوْمُ مِنْ الْقَوْمِ قَرَرٌ مِّثْلَهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدُا وَلِهَابِئِنَّ النَّاسَ

که ورسپړي تاسې ته زخم نو په تحقیق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړو وراړو یې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسیر: هغه شدید نقصان چې مسلمانانو ته په جنگ کې رسېدلی وو، دوی له هغه څخې ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په رېږونو کې وو، منافقانو به ویل: «که محمد په رښتیا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ یا دلرې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟»

په دې آیتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته رېږ او تکلیف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکلیفونه مقابل لوري ته هم رسېدلي دي، د «أحد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سړي شهیدان او ډېر غازیان زخمیان شول، حال دا چې یو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو او یا سړي مردار، ډېر سړي

يې زخميان، او يا تنه يې گرفتار شول، او لومړی په هم دې «أحد» کې د دوی ډېر جنگيالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ» له الفاظو څخې ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ! خو دغه خبره له ورا درښکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپګان هيڅ يوه موقع نه ده پاتې.

وَلْيَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ايمان لرونکي دي.

تفسير: يعنې د دې لپاره چې الله تعالی رښتين ايمان لرونکي له منافقانو څخې جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنگونه او بڼې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

او (بل د دې لپاره چې) ونيسي (الله) له تاسې څخه شهيدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسير: له ظالمانو څخې که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «أحد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کيږي چې: د دوی د دې عارضي بري سبب دا نه دی چې پاک الله له دوی سره محبت لري، بلکه دا بري نورو اسبابو باندې بنا دی، او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وي چې په عين موقع کې له مسلمانانو څخې جلا (جدا) شول، نو دا راښکاروي: چې دوی د الله تعالی په نزد مبعوض دي، نو ځکه د ايمان او شهادت له لويې درجې څخې يې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلَيْسَ خِصَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ الْكُفْرَيْنَ

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له گناه څخه) هغه کسان چې ايمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسير: يعنې ماتې او بري دواړه بدلیدونکي شيان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزمويته او معلومات يا له گناهونو څخې پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوی په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور او مغرور شي، او په کفر او طغيان کې له پخوانه لا زياته ترقي او پرمختګ وکړي، او ښه په کې بوخت او لگيا شي، او د الله تعالی د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وګرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو څخې خوښ او راضي نه دی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الظَّالِمِينَ

(بلکه) آیا ګمان کوئ تاسې د دې چې نن به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړی به نه وي (الله) (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړی دی له تاسې څخې، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختیو کې).

تفسير: يعنې الله تعالی تاسې د جنت دغه اعلى مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آیا تاسې داسې ګڼئ چې هم داسې بې له هيڅ سختۍ تېرولو څخه آرام هم هغه ځای ته رسېږئ؟ او الله تعالی به له تاسې څخې څه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسې څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې څخې د الله تعالى به لاره کې جنگيدونکي دي؟ او څومره کسان د جنگ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خيال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځايونو ته هم هغه سپري رسېدلی شي، چې د الله تعالى په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او دځان قربانونو او مصاعبو لپاره تل تيار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او خامخا په تحقيق وئ تاسې چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقيق وليد تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسير: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکتې بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهيدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو څخې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بيا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلي شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره وړاندې کړې وه، چې راځئ له مدينې منورې نه د باندې ووځو! او هلته له غليم سره وځنگيږو، دوی ته فرمايي: هغه شی چې تاسې يې تمنا کوله، ستاسې تر سترگو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسي؟، په حديث کې راغلي دي چې: «د دښمن د ليدلو تمنا مه کوئ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿٥١﴾

او نه دی محمد مګر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقيق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آیا نو که مړ شي (محمد) یا شهيد کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوي الله ته هېڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر گذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسير: واقعه داده چې د «أحد» په غزا کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د جنگ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټې) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شالو لوري یرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په یوې لورې څوکې کې رسول مبارک صلی الله علیه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ویشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئیس عبد الله بن جُبیر رضي الله عنهم وو، او پر دوی یې زیات تاکید وکړ چې «مونږ په هر حالت چې یو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا څوکه وساتئ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ! اعم له دې نه چې نور مجاهدين غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووينئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځېږئ!».

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدينو د غنیمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه ننداره هغو (۵۰) تنو غشو ویشتونکو ته ورڅرګنده شوه، نو یې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تبتي، نو ځمونږ دلته چټي (بېکاره) کیناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غليم تعقيب وکړو، او په غنیمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبیر (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلي مقصد او هدف بيخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزگار کینو.

په دې خیال کې ګرد تېروتل، یواځې عبد الله بن جبیر رضي الله تعالى عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالى عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشر کینو سواره د خالد بن ولید په ریاست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې یو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې یې پر مسلمانانو حمله (یرغل) یووړ، لسو دولسو غشو ویشونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونیسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جبیر سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالى عنهم ښه په بهادري سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه یې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدین چې د شاه له جابه بیخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشر کانو سواره ورغلل، او دمخې له لوري د مشر کینو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تېښتلي وو، او سخت جنگونه سره ونښتل، او مجاهدین د کفارو له لوري محصور او سخت ویروونکي جنگ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهیدان او زخمیان شول.

په همدې تهلکه او پرېشاني کې (ابن قميئه) یوه غټه تېره (ګټه) د رسول الله مبارک په لوري ورووېشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهید او منوره خبره یې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي علم وړونکی «مصعب بن عمیر رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شیطان غږ وکړ، چې «محمد وژل شو»، د دې بدې خبرې په اورېدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې یې سستې شوې، او لاس تر زني پاتې شول، ځینې مسلمانان مېهوت او حیران کیناستل، ځینو ضعف او ته هسې خیال پیدا شو، چې د مشر کانو له رئیس ابو سفیان ځنې پناه وغواړي، ځینو منافقانو وویل: «کله چې محمد وژل شو، نو مونږ اسلام بیخي پرېږدو، او خپلو پخوانیو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې انس بن النضر د انس بن مالک تره وویل: «که محمد صلی الله علیه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلی الله علیه وسلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم له شهادت څخه څوموږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې مونږ هم ځانونه قربان کړو!»، دا یې وویل او پر کفارو یې حمله او یرغل ورووړ، او د جنگ ډګر ته لکه زمري ور وړاندې شو، او تر هغه پورې په بهادري وجنگېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه!.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله! أنا رسول الله» «څما په لوري راشئ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول یم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چیغه یې وکړه: «ای مسلمانانو! زېږی مې درباندي، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی!»، دلته ددې غږ د اورېدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورټګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډه شول، او په سخته مدافعه یې شروع وکړه، او د مشر کانو فوځ یې بیا سره تیت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو اصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زیات رېږونه وګالل (تکلیفونه تېر کړل)، او خپل سرونه یې پخپلو ورغویو کې ونیول، او سخت جنگونه یې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشر کانو بیخي میدان پرېښود، او بیا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آیت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ - آیه - یعنې محمد صلی الله علیه وسلم هم یو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده څنې پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی څنې هغوی تابعانو د هغوی دین ساتلی دی، او خپل ځان او مال ترې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دین یې له لاسه نه دی ایستلی، او تل یې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم انتقال له دې فاني دنیا څنې کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کېږي، که کوم وخت دې وفات یا بالفرض په شهادت ورسېږي، نو

آيا تاسې به د دين له خدمت، يا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبيل الله ځنې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو ځنې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پېسو ولوېدل، يا د منافقينو له مشورو سره سم - العياذ بالله - بيخي مخ اړوئ؟ او بېرته کافران کيږئ؟ له تاسې ځينې داسې هيله هيڅکله نه کيږي، که څوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، او الله تعالی ته هيڅ زیان نشي رسولی، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دين لار نه وي درنښودلې، او د دين په خدمت کې يې نه وي مشغول کړي نو ستاسې حال به څه وي؟

«او شکر هم دا دی چې مونږ لا زيات د دين په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کریم صلی الله عليه وسلم د وفات په تقريب کې به ځينې خلق له دين څخه اوږي، او هغه کسان چې په دين باندې قائم پاتې وي، هغوی ته به لوی اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صديق اکبر رضي الله تعالی عنه په وسيله بېرته په اسلام مشرف شول، او ځينې ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَتَبَ مُوَجَّلًا

او نشته هيڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې ليکلی شوی دی (دا مرګ) په يوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کيږي).

تفسير: نو هر کله چې هيڅوک بې د الله تعالی له حکمه نه شي مړ کېدای، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډې شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکی دی، نو پر الله تعالی باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه وېرېدل نه ښايي، او نه د کوم لوي يا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښايي چې سړی مايوس او نا اميده شي، او بيخي غمجن کيږي.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنيا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنيوي بدل).

تفسير: يعنې که الله جل جلاله اراده وفرمايي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائيل سورت) په ۱۸ آيت ۲ رکوع کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿عَلَّمَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ﴾.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (آخروي ثواب).

وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٥﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګزارو (احسان منونکو) ته.

تفسير: يعنې هغه کسان چې پر دغه دين ثابت قدم پاتې کيږي، هغوی ته هم په دين او هم په دنيا کې اجر ور به برخه کيږي، خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې پوهيږي (کذا في الموضح).

وَكَانَ مِنْ نَبِيِّ مُتَلِّمَةٍ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿٢٠﴾

او ډېر له انبياوو څخه وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنگېدلي وو رباني سړي ډېر، نو هيڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکليفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعيفان کېدل (په جنگ کې) او نه به سر تپتاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسير: يعنې له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالیٰ خاص بندګان له انبياوو عليهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره يې جنگ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زيات تکليف او رېږونه يې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هيڅ يوه سستي نه وه واقع شوې، نه يې همت بايلودلی وو، نه يې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه يې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالیٰ له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تشبیه ورکوي او په غيرت يې راوړي، چې په «أُحُد» کې له دوی څخه کمزوري څرګنده شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢١﴾

او نه وه وينا د دوی (يعنې وينا د مجاهدينو) مګر دا چې ويل دوی: ای ربه ځمونږه! وبخښه مونږ ته ګناهونه ځمونږ! او له حده تېرېدل ځمونږ! په (دې) کار ځمونږ کې، او ثابت (ټينګ کړه) قدمونه ځمونږ (په طاعت خپل کې)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو!.

تفسير: يعنې د مصائبو او شدائدو په هجوم کې يې نه د وېرې کومه خبره وويله، او نه له مقابلي څخه ستانه (واپس) شول، او نه يې د دښمن اطاعت ومانه، نه يې يوه خبره له خپلې خولې څخه وويسته، که يې وويل، خو همدا يې وويل: «ای الله! ته ځمونږ ټول تقصيرات عفو کړه! او ځمونږ ګرد تېري را معاف کړه! او ځمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو ځمونږ قدمونه د حق له لارې څخه ونه ښويږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه!».

دوی هسې ګټي چې ډېر خلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصيرات دخل لري، او له مونږ څخه کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې له هغه څخه هيڅکله هيڅ يو تقصير نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصيبت څخه سړی وويږي، او خلقو ته پناه يوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه يوسي، او هغه مالک الملک والملکوت صاحب الکبرياء والجبروت ته دې سر ښکته کړي!.

فَاتُهِمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنيا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نيکي کوونکو سره.

تفسير: يعنې په دنيا کې يې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول يې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب يې په برخه شو، وګورئ! هغه کسان چې له الله تعالیٰ سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي، له هغوی سره الله تعالیٰ داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خِيسِرِينَ ﴿٤٠﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) که اطاعت وکړئ تاسې د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ نو بېرته به وگرځوي دغه (کفار) تاسې په پوندو ستاسې (د کفر خوا ته) نو وبه گرځئ تاسې زیانکاران (یعنې بیا به مو کافران کړي).

بَلِ اللَّهِ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿٤١﴾

بلکه الله مولى مرسته کوونکى، يا (دوست لرونکى) ستاسې دى، او هم دى ډېر ښه د ټولو مرسته کوونکو دى.

تفسير: نو ځکه ښايي د هم دغه الله تعالى چې ځمونږ مولى او (خير الناصرین) دى؛ خبره ومنله شي! او په مرسته باندې يې اطمینان وشي!، د هر چا چې مددگار الله تعالى وي، هغه به دې ته څه احتیاج لري، چې د الله تعالى د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، يا به د هغوى په مخ کې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانٌ وَمَا لَهُمُ النَّارُ وَبَشٍّ مَّثْوًى الظَّالِمِينَ ﴿٤٢﴾

ژر به وغورځووو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي رعب (هيیت - وېره) په سبب د شریک نیولو د دوى د الله سره هغه شى چې نه دی نازل کړى (الله) په (شریک نیولو د) هغه کوم برهان (دلیل) او ځای د هستوگنې د دوى اور (د دوزخ) دى، او بد ځای د هستوگنې د ظالمانو دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: یعنې څرنگه چې ابوسفیان سره له خپلو فوځونو د جنگ له میدانه نا امیده و تنبېد، په لار کې داسې خیال ورته پیدا شو چې: «مونږ ولې یو اسلامي سترې ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ! چې بېرته وگرځو، او د دوى کار سره تمام کړو»، مگر د حق تعالى د هییت او د اسلام د رعب په اثر یې همت ونشو کړى، چې دا خیال عملي کړي، پرته له دې مسلمانانو مجاهدینو تر (حمراء الأسد) پورې کفار تعقیب کړل، او وروسته له هغه یې بیا کفارو ته هیڅ موقع ورنه کړه چې د «أحد» واقعات بیا اعاده شي.

تنبيه: تر هغه چې مسلمانان حقيقي مسلمانان وو، تل کفار له دوى ځنې خائف او مرعوب وو، بلکه تر نن پورې مونږ مشاهده کوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنیا ګرځد کافران له دوى ویدو ځمريانو ځنې ویرېږي، او تل په دې فکر کې دي چې دا تور یالی قوم بیا وینښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو کې هم د اسلام همدارعب مشاهده کیږي، په حدیث شریف کې راغلي دي چې: «زما رعب د یوې میاشتې له مسافې ځنې د دښمنانو په زړونو کې اچول شوى دى»، بېشکه د هم هغه اثر دى، چې مسلمة امت ته هم په برخه شوى دى: فله الحمد على ذلك والمنه.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِأِذْنِهِ ﴿٤٣﴾

او خامخا په تحقيق رښتيا کړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت کې کله چې وژل تاسې کافران په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: لکه چې الله تعالی خپله وعده د «أحد» د جنگ په ابتداء کې رښتیا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالی په امر باندې کافران تار په تار او ډگر یې په وینو سور کړ، (۷) یا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بیرغ وو، پرله پسې یې ووژل، او ځای په ځای یې کوټه کړل، او د گردو ککری هلته په وینو سړي او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او گرد و تېښتېدل، مسلمانانو د فتح او بري څیره صافه ولیدله، او په مخ کې ورته د غنیمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتَّىٰ إِذَا فِشَلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوی تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوی په امر (د نبی) کې او نافرمانی وکړه تاسې (د خپل نبی).

تفسیر: یعنې رسول الله صلی الله علیه وسلم چې کوم حکم غشو ویشتونکو ته ورکړی وو، له هغه څنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جگړو سره اخته شول، ځنیو وویل چې: «مونږ لره ښایي چې هم دلته ټینګ ودرېږو، او هیڅ ترې ونه خوځېږو»، ډېرو کسانو وویل چې: «اوس هیڅ ضرورت نشته، چې دلته وزگار کینو، ځی! چې څو غنیمت حاصل کړو»، آخر زیاترو غشو ویشتونکو خپل سنگرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځایه ناڅاپه پرې حمله (یرغل) راوړ، له بلې خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو، دغو شیانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پیدا کړه، چې د هغه نتیجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جگړه، او د جگړې سبب عصیان وو.

مِّنْ بَعْدِ مَا أَرْكَبْتُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مِّنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنیمت څخه) ځینې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنیا (دا ژوندون لږ خسیس) او ځینې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ

بیا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تېښته سره) لپاره د دې چې وازمويي تاسې.

تفسیر: یعنې پخوا څو کفار ستاسې له مخې تېښتېدل، او اوس خو تاسې مسلمانان د هغوی په مخ کې تېښتې! ستاسې د غلطۍ او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزموینه ده، څو مخلص او غیر مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ

او خامخا په تحقیق عفو وکړه (الله تاسې ته).

تفسیر: یعنې کومه غلطۍ چې شوې وه هغه پاک الله تاسې ته بیخي معافه کړه، اوس دغه هیچا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنec ووايي.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۷﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهرباني، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: یعنې الله تعالی د داسې مهرباني او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصیرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلَوْنَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ

(یاد کړئ) هغه وخت چې تلې منډې وهلې تاسې (بېرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هیچا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللې تاسې وروسته ستاسې.

تفسیر: یعنې تاسې تنبډئ او پر غرونو او میرو باندې ختلې، او منډې مو وهلې، او له وارخطایۍ مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ وو، او تاسې یې له دې قبیح حرکت څخه منع کولې، او تاسې یې خپل لور ته بللې، مګر تاسې د ډېر تشویش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه چیغې وکړې، او خلقو دا چیغې واورېدې، او بېرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاوخوا کې سره راټول شول.

فَأَنذَابَكُمْ غَمًّا بُعِثَ لَكُمْ لِكَيْ لَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ

نو سزا یې درکړه تاسې ته یو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنیمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکلیف نه).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو! د غم په عوض غم دروړسېد تر څو چې وروسته له دې نه مو دا په یاد وي، چې په هر حالت کې ښایي د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندې تګ وکړئ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، یا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبیه: اکثر و مفسرینو د ﴿فَأَنذَابَكُمْ غَمًّا بُعِثَ﴾ معنی داسې کړې ده چې: الله تعالی تاسې ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ، یعنې یو غم د لومړنۍ فتحې او بری له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سړیو د وژل کېدلو، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

ځینو داسې مطلب اخیستی دی چې د فتحې او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګالو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه یو بل لوی غم تاسې ته دروړسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، یعنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدة وړاندې وروستنی ګردې خبرې له تاسې هېر شوې، تر دې چې د رسول کریم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» غږ مو هم وانه وړېد، لکه چې پر یوه لوري د بیخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري ځنې طبعاً غفلت او ذهول پېښېږي.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۰۸﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې یې کوئ (لکه نور شيان).

تفسير: يعنې ستاسې له احوالو او نيتونو څخې ښه خبردار دى، او سم له هغو سره به در سره معامله كوي.

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِّنكُمْ

بيا يې نازل كړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پر كالي د خوب چې لاندې يې كړه يوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسير: يعنې په دې غزا كې د هر چا په برخه كې چې شهادت وو شهيدان شول، او د هر چا په برخه كې چې ماتې وه ماتې يې و كړه، او هغه مخلص مجاهدين چې د «جهاد» په ميدان كې باقي پاتې شول، حق تعالى په هغوى باندې يو راز داسې د خوب پر كالي راوستله، چې په عين ولاړه كې پر كالي يورل، د طلحه رضي الله تعالى عنه له لاسه څو ځلې چاره پر ځمكه ولوېده، د ايو حسي اثر له هغه باطني اطمينان او سكون څخه وو، چې په هسې لويه هنگامه او ډېر سخت شور ماشور كې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالى په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوى له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بيخي وركه شوه، دغه كيفيت په عين هم هغه وخت كې ورپېښ شو، چې د مجاهدينو په لښكر كې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهيدان په خاورو او وينو رنگ پراته وو، مجاهدين د ډېرو زخمونو له امله ټكر ټكر وو، د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د قتل آوازه د دوى څرګرد فكر، هوښ، حواس وړي وو، ځواكې دغه خوب د وينېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پر كالي راغله، او د دوى هغه څرګرډه ستوماني او ستر تيا يې له منځه وركه كړه.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقيق په فكر كې غورځولي وو دوى نفسونو د دوى.

تفسير: دا ويريدونكي او خائفان منافقان چې له دوى سره نه د اسلام غم او نه د نبي اكرم صلى الله عليه وسلم څه درد وو، له دوى سره يواځې د دوى د ځان فكر وو، او په هغه كې بيخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو كې به يې دا فکرونه كول، نه چې د ابو سفیان لښكر بيا كومه حمله او يرغل راوړي، او مونږ ته بيا كوم جنګ او جنجال راپېښ كړي، كه داسې وشي نو ځمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، اندېښنو، او چرتونو كې پر دوى باندې نه پر كالي او نه خوب راته.

يُظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چې ګمانونه به كول دوى په الله باندې (ګمان) نا حقه (لكه) ګمان د جاهليت.

تفسير: يعنې داسې ګمان كوي چې د الله تعالى وعدې چېرې ولاړې؟ معلومېږي چې اوس د اسلام قصه پاى (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو كورونو ته بيا بېرته تلونكي نه دي، څرګرډ هم دلته شهيدان كيږي، لكه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آيت ۲ ركوع كې فرمايي: ﴿بَلْ كَانَتُنَّ أَزْوَاجًا ثَلَاثًا. الْأُولَىٰ يَسْتَرْفِعْنَ رُءُوسَهُنَّ عَلَى الْآخِرَاتِ هُنَّ لَهَا رَءُوسٌ فِي الْحَبْلِ الثَّلَاثِ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَكْبَرُ مِنِّي وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾.

يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ

وايي دوى چې آيا شته مونږ لره له امره (د نصرت له كاره) څه برخه؟ (هيڅ نشته).

تفسير: يعنې آيا ځمونږ كار څه لا باقي دى، يا بيخي خلاص شوى دى، يا دا چې مونږ ته چې د محمد صلى الله عليه وسلم د مرستيانو څخه يو څه فتح او ظفر په لاس راغى؟.

يا دا معنی څه چې د الله تعالی اراده وه، هغه يې وکړه، ځمونږ يا د بل په هغه کې څه واک دی؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، لیکن هغه چې د دوی د زړونو نیت وو، وروسته له دې نه راځي.

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ

ووايه (ای محمده! دوی ته چې) بېشکه امر (د نصرت يا هزیمت کار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي).

تفسیر: یعنې دا د منافقانو قول «کلمه حق آرید بها الباطل» دی، بېشکه دا صحیح ده چې ستاسې په لاسونو کې هیڅ نشته، او ټول کارونه د الله تعالی په قدرت او اختیار کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي، د هغه حال سنبالوي، یا یې له جنجاله ډکوي، غالب یا یې مغلوبوي، آفت ور رسوي، یا راحت بری یې په برخه کوي، یا ناکامي، هم دا یوه واقعیه د یوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمُ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَان لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ نَأْتِلْنَا هَهُنَا

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کې هغه (خبرې) چې نه یې درنښکاروي تاته (ای محمده!)، وایي دغه (منافقان یو تر بله): «که چېرې وای مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» کې).

تفسیر: د دوی د زړه پټه خبره دا وه چې «هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» به یې ویل، او په زړه کې به یې د هغه معنی داسې کوله «نَأْتِلْنَا هَهُنَا» او له مخلصو مسلمانانو ځنې به جلا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې سره ویل: «خانه! دوی په اول کې ځمونږ خبرو ته غوږ کېښود، او د څو سرتېرو او نا تجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر یې پخپلو مخونو باندې سختې خپېرې وخوړلې، که لږ څه واک (قبضه) او اختیار ځمونږ په لاس کې وي، او ځمونږ په مشورو باندې یې عمل کړی وای؛ نو دومره نقصانونه به یې ولې ګالل (تېرول)، او ځمونږ له ګوند ځنې به ولې دومره سړي وژل کېدل؟ (زیاتره منافقین نسبا د مدینې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځکه یې په «نَأْتِلْنَا هَهُنَا» کې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل)، یا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وینا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره وای، نو دا د قتل او جرحی مصیبت به ولې پر مونږ باندې راته.

قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ

نو ووايه (ای محمده! دوی ته) که وی تاسې په کورونو خپلو کې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه کسان چې مقرر شوي وو په دوی باندې وژل طرف د ځایو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسیر: یعنې له دې افسوس څخه هیڅ په لاس نه درځي، الله تعالی د هر چا د اجل او سبب وخت لیکلی دی، هیڅکله هغه نه بدلېږي، که تاسې پخپلو کورونو کې هم پټېدئ، او فرض یې کړئ که ستاسې رایه هم آورېده کېدی، نو بیا به هم هغه کسان چې د هغوی وژل کېدل د «أحد» په نږدې ځایونو کې مقدر وو، خامخا به په یو نه یو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل کېدل، دا د الله تعالی انعام دی په کوم ځای کې چې د هغوی وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالی په لاره کې په ډېره زړورتیا او خوښۍ سره شهیدان شول.

وَلِيَتَّخِذِ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُخَصَّ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥٧﴾

او (دغه معامله الله تعالى په أحد کې وکړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شی چې په سینه (زړونو) ستاسې کې دی، او لپاره د دې چې ښکاره کړي (الله) هغه شی چې په زړونو ستاسې کې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سینه کې پرتې دي (لکه نور شيان).

تفسیر: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه یو امتحان واخیستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو کې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بڼه کې سره او ناسره پخپله سره بیل کړي، مخلصین د خپلو بریو صله او انعام ومومي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او کمزوریو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي، او خلق په ښکاره ډول د دوی له باطني پلټنې څخه خبر کړي.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَفَى الْأَجْمَعِينَ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٥٨﴾

بېشکه هغه کسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې کې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشکه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شیطان په سبب (د شامت) د ځینو هغو ګناهونو چې کړي وو دوی، او خامخا په تحقیق عفو کړېده الله دوی ته، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخیر د رجوع لپاره).

تفسیر: له مخلصینو څخه هم ځنې وختونه څه وږه یا لویه ګناه صادرېږي، همغسې چې له یوه طاعت څخه د بل طاعت توفیق زیاتېږي، هم داسې د یوې ګناه له نحوسته شیطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطیو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تیار) کوي يې.

د «احد» په غزا کې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنگرونه (مورچې) یې پرېښې وو، دا کار یې د کومې پخوانۍ ګناه له شامته وو چې شیطان دوی تېر ایستل، او ویې ښويول یوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ویشتونکو د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د حکم اطاعت و نه کړ، مګر د الله تعالی فضل و ګوره چې د هغې مقابله کې یې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا و نه کړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه یې معاف کړل، چې هیڅ یو تن له دوی څخې ګناهګار پاتې نه شو، او هیڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن یا څه ملامتي ووايي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه کېږئ تاسې لکه هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعنې تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټي خیالاتو ته پخپلو زړونو کې ځای مه ورکوی، چې که مونږ پخپلو کورونو کې ناست وای؛ نو نه به وژل کېدلو.

وَقَالُوا الْإِخْوَانُ

او ویل به دوی په (حق د) ورونیو خپلو کې.

تفسير: څرنگه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه يې مسلمانانو ته وروڼه ويل، يا دا چې په نسبي ډول دوی د مدينې منورې د انصارو له وروڼو ځنې وو، او ځنگه يې چې دا خبرې د خير خواهي او همدردۍ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره يې تعبير وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غَزًى لَوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قَتَلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک کې) کې، يا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسير: يعنې که دا شهيدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وينا د دې له امله ده چې د آوړېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پيدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فريبونو به غوليدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غيرت او اعتبار لار.

ځينو مفسرينو چې په «لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ» کې «لام» د عاقبت لپاره اخيستی، نو داسې معنی يې کړې ده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري وې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې يې ږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېښود؟ ګواکې په دې تقدير سره د «لِيَجْعَلَ» تعلق د «لَا تُؤْتُوا» الآية - سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يَخْبِي وَيُخَيِّتُ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسير: يعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنگونو کې شاملېږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بستر کې وررسيږي، مګر بيا هم هم دوی وايي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصيبتونو او اندېښنو ځنې ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتاً په خپلو کورونو کې اوسيږي، مګر په پای (آخر) کې داسې يوه وسيله وربرابريږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه يا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبيرونو مرګ بېرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن وليد رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وويل: «زما په بدن کې هسې يوه لوېشت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه يو اوښ غونډې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

او الله پر هغو (ټولو) شيانو چې تاسې يې کوي ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پيروي ځنې ځانونه ساتي؟ نو هر يوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَيْنُفْتَلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مَتَّكُمْ لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٍ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٠﴾ وَلَيْنُفْتَلْتُمْ
أَوْ قَتَلْتُمْ لَا إِلَى اللَّهِ تَحْشُرُونَ ﴿٥١﴾

او قسم دی خامخا که ووژلی شوی تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوی تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانب د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی یې جمع کوي، او قسم دی که مړه شوی تاسې یا ووژلی شوی تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شی تاسې (ټول).

تفسیر: یعنې فرض یې کړی چې که تاسې سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ! او فی الحال په یو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مری!، یا به وژل کیږئ، بیا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې حاضریدونکي او ګرد سره جمع کیدونکي یئ، هلته به تاسې و پوهېږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالی په لاره کې او په ښو کارونو کې مري یا وژل کیږي، دوی ته د الله تعالی له مغفرت او مهرباني څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کیږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نیوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَئِنْ لَّهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿٥٢﴾

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تاشوی دی ای محمده! تل) نرمي کوي ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده!) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده!)، نو عفو وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټینګه اراده وکړه (ای محمده! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې بریالي کوي یې او د رشد او صلاح لاره ورښيي).

تفسیر: الله تعالی مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندې تښه وفرمایله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته یې دوی ته نصیحت وکړ، چې بیا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستوني ماران دي؛ مه تېروځئ! په دې آیت کې یې د هغوی د تقصیر د عفوې تکمیل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَئِنْ لَّهُمْ﴾ یعنې د الله تعالی څومره زیات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې یې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالی خبر دی، چې په دغومره یوه لویه واقعه کې به یې څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالی څومره مهرباني ده، چې تاغوندي شفیق او نرم زړه رسول یې هغوی ته وراستولی دی، فرض یې کړی که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی ځنې کومه غلطې کېدی، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خیر او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِنْ يَتُصَرِّكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ إِنَّ يَتَّخِذُ لَكُمْ فِتْنًا ذَٰلِكَ الَّذِي يَتُصَرِّكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾

که مرسته وکړي له تاسې سره الله (لکه چې په بدر کې یې وکړه) نو نشته (هیڅ) غالب پر تاسې باندې، او که مرسته ونه فرمائي له تاسې سره (الله لکه چې په أحد کې یې پرېښودئ) نو څوک دی هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟ (هیڅوک نشته!) او خاص پر الله دی پس توکل (اعتماد) وکړی مؤمنان.

تفسير: پخوا يې رسول صلى الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالى توکل وکړئ!» دلته دا رانښيي، چې د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چې له ګردو (ټولو) ځنې قوي او غالب دی، ګردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توکل وکړي، پاک الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلى الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوی ته فرمايي، چې د هيچا په خبرو باندې مه خطا وځي! او خالص پر الله تعالى باندې توکل او اعتماد ولرئ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسېږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبېږي، لکه چې د «بدر» په غزا کې مو وليد، او که د کوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه کړي، نو بيا هيڅوک تاسې ته مرسته نشي دررسولی، لکه چې د «احد» په غزا کې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُثَ وَمَنْ يُغْلُثْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَوَلَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُرْجَوْنَ ۝

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شی پټ کړي، او هر څوک چې څه شی پټوي نو را به وړي (دا پټوونکی) به هغه سره چې ده پټ کړی وي، په ورځې د قیامت کې، بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې کړی وي ده، او پر دوی به ظلم ونه کړي شي، (په تزئید د عذاب، یا تنقیص د ثواب کې).

تفسير: له دې ځنې غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر کړي، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت هيڅکله چټي (فضول) او بيهوده خيالات په زړه کې ونه ګرځوي! مثلاً، داسې ګمان ونه کړي! چې له غنيمت ځنې به يې څه مال پټ ساتلی وي، العياذ بالله، بڼايي دا يې ځکه فرمايلي وي چې هغو غشو ویشتونکو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنگرونه (مورچې) پرېښودل؛ ګوندې داسې خيال په زړه کې ګرځېدلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوي، يا به ځينې شيان له مونږ ځنې پټ ساتي.

تنبیه: د «غلول» اصلي معنی د غنیمت په مال کې خیانت کول دي، خو کله د مطلق خیانت په معنی هم راځي، خو کله محض د یوه شی په پټولو باندې هم د هغه اطلاق کیږي، لکه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمایي: «غُلُوا مَصَاحِفَكُمْ».

أَفَمِنَ اتَّبَعِ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمُ وَيُسَّ الصَّبِيرُ ﴿١٧﴾

آيا نو هغه څوڪ چې متابعت كوي درضامندی د الله، په شان د هغه چا دی چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وگرځي؟ بلكه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنی رسول الله مبارک چې په هر حال کې نه یواځې د الله تعالی د مرضی تابع دی، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالی د مرضی تابع وگرځوي، آیا دې د هغو خلقو کار کولی شي چې د الله تعالی د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دی!

هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِصِيرَتِهِمَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾

دوی (د الله تعالی د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله ښه لیدونکی دی په هغو شیانو (هم) چې دوی (يې) کوي.

تفسیر: یعنی نبي عليه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذلیلو کارونو سره انبياء عليهم السلام هېڅ تعلق نه لري، الله تعالی ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرگند دي، آیا الله تعالی به هسې طبیعت لرونکو سړیو ته د نبوت منصب څرنگه ورکوي؟ (العیاذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقیق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راولېږه الله) په دی (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوی نه.

تفسیر: یعنی د هم دوی له جنسه او له قومه یې یو بنیادم رسول وړلېږلی دی، چې له هغه سره کیناستل، خبرې اترې کول په ژبه یې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، دیانت، طهارت او د الله تعالی ځنې له وېرې څخه یې خبر یی، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبیلې له یوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وگورئ نو په یقین راوړلو کې زیات سهولت راځي.

فرض یې کړئ که کوم پېری (جن) یا پرېسته (ملک) د رسول په صفت لېږل کېدی، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خیال ممکن وو: څرنگه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دی، ښایي چې دغه خوارق د ده دملکې او جنتي طبیعت او د نوعي صورت خاصه نتیجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دلیل نشي کېدی.

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِمْ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿۳۸﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوی باندې آیتونه د الله، او پاکوي دوی (په توحید سره له ګناه، کینې، او شرکه) او ښيي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوی (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آیتونو کې تېر شوی دی، خلاصه یې داده چې څلور شیان یې بیان کړي دي:

(۱) د آیتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنی باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهېږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکیه» (د نفساني ککړو او د شرک او معصیت له ګردو مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کېدل): دا شی د «آیات الله» د عمومي مضامینو له تعمیم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او په آیات الله کې له تدبیر څخه باذن الله حاصل شوی وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد وربښودل، مثلاً که اصحابو کرامو به یو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسیرولو، او د مشکلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت کې به پیغمبر صلی الله علیه وسلم د کتاب الله اصلي مراد بیانواوه، او د دوی اشتباه به یې لرې کوله، لکه چې په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الآية - او نورو ځایونو کې دغه طریقه عملي شوې وه.

(۴) د «حکمت» تعلیم، یعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بیانول، او د غیر واضحو نصوصو تفسیر او توضیح کول.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په اعانت او توفیق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلی مراتبو باندې فائز کړ، چې له سلهاوو پېریو را په دیخوا په انتهایي جهل او وحشت او ښکاره گمراهی او ضلالت کې ډوب وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د څو ورځني تعلیم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضي الله عنهم اجمعين د گردې دنیا لارښوونکي او معلمان شول، نو دوی لره ښايي چې د دې لوی نعمت قدر وپېژني، او هیڅکله په هېره سره هم هسې کوم حرکت ته اقدام ونه کړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

وَلَبَّأْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ نَفْسَكُمْ قُلْتُمْ أَتَىٰ هَذَا

آیا کله چې در ورسېد تاسې ته (په احد کې له کفارو څخه) یو مصیبت چې په تحقیق سره رسولی وو تاسې (کفارو ته په بدر کې) دوه چنده له دې غمه، نو وویل تاسې: له کومه دا (غم) راغی مونږ ته؟ یا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کې) نو وویل تاسې له کومه دا (غم) راغی مونږ ته؟.

تفسیر: یعنې د «احد» په غزا کې هغه تکلیف او نقصان چې تاسې وگاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وایئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدین وو، او د الله تعالی په لاره کې د ده له دښمنانو سره د جنگېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالی د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راکړې وه، نو بیا دا مصیبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وینا کولو په وخت داسې فکر په کار دي، چې هومره تکلیف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تکلیف دوه چنده ستاسې له لاسه کفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» کې تقریباً ستاسې (۷۰) تنه شهیدان شول، او په «بدر» کې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور کافران داسې بندیان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واک (قبضه) کې وو.

بیا په «احد» کې هم لومړی د کفارو زیات له شلو تنو مقتولان شول.

که د لرې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوی! نو په «بدر» کې تاسې کفارو ته سخته ماته وررسولې وه، او په «احد» کې هم کله چې تاسې خپلې پښې ټینګې او په مېړانه وجنگېدئ! نو کفار وتښتېدل، او د جنگ ډګر یې پرېښود، نو په داسې صورت کې انصافاً تاسې لره له خپلو تکالیفو څخه شکایت کولو او زیات خپه کېدلو موقع نه ده پاتې.

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دا (مصیبت او تکلیف) له جانبه د نفسونو ستاسې دی!

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۰۰﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّتَلَّى الْجَمْعُ بِنِجَارٍ وَلَا يَكْفُؤُا الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۱﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ تَافَعُوا

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسې ته په هغه ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمایي بری وړ کوي، او کله چې اراده وفرمایي ماتې وړ په برخه کوي، مغلوبیت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري وړ کولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسې له کسب او اختیار څخه داسې یو صورت پیدا شوی دی، چې په کلي غلبي وړ کولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشیت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې وئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له یوه لوري د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غیر مخلص په منځ کې هیڅ التباس پاتې نشي، او دا ګرد په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غیبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لِمَ تَعَالَوْا فِی سَبِيلِ اللَّهِ أَوَادْفَعُوا

او وویل شي دغو (بېرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!).

تفسیر: د جنگ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئیس المنافقين عبد الله بن أبي غوشتل چې له (۳۰۰) سړیو سره بېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وویل شول چې: «د جنگ په عین موقع کې چېرې تبتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق یئ؟ د الله تعالی په لاره کې جنگ وکړئ! که د الله تعالی په لاره کې د دین لپاره نه جنگېږئ نو د وطني او قومي حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن بری وموند، نو په انتقام اخیستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هیڅ تمیز او تفریق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسېږي».

قَالُوا لَوْ عَلِمْنَا أَنَّ لَا تَبْعَ لَكُمْ

نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنگ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: یعنې جنگ پېښېدل مونږ ته یقیني په نظر نه راځي، او دا خوشې چټي یوه اواز ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتیا سره جنگ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملګر تیا کوله، یا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کېدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له یوه جانب (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانب یواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنگ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«یا له (لَوْ عَلِمْنَا أَنَّ لَا تَبْعَ لَكُمْ) څخه یې داسې ښکارول چې خانه! که مونږ په جنگي فنونو، اصولو، او ترتیباتو پوهیدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، ګواکې په زړه کې یې طعني وړ کولې، چې ځمونږ په مشورو باندې تاسې تګ ونه کړ، او د نورو په نظریو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنگ له اصوله ناپوهان یو، او تاسې پوهان یئ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بيایي؟»، لنډه يې دا چې د دروغو پلمې يې جوړې کړې، او بېرته لارل، الله تعالى د منافقانو په تکذيب کې وايي:

هُمُ الْكَافِرُ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره يې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ايمان.

تفسير: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره يو ځای وو، د «احد» د جنگ په عين موقع کې دوی له نبي عليه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او بېرته شول، او حيلې او پلمې يې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرگند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ايمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زيان او کفارو ته تقويه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ تَالَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ

وايي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصديق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي يې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسير: يعنې په ژبه خو دوی «لَوْ عَلِمْنَا لَآ كُنَّا مِنكُمْ» ويل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف يې نه وايي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذليل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اټيونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا

هغه (منافقان) چې ويل يې په (حق د) وروڼو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنگه): که دوی (د احد غازیانو) ځمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ قَادِرُؤُنَا عَلَنَ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

ووايه (ای محمده! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یې تاسې صادقان (رښتیني) په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسير: يعنې که د کور په کيناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کېږي، نو ګورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنگه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یې، بیا هم د مرګي له منګولو ځنې ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د تورياليو غوندې د جنگ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٤٧﴾ فَرِحِينَ بِمَا
آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيُسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٤٨﴾ يُسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلِهِ وَإِنَّ اللَّهَ لَإُذْهِبِ عَمْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٩﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي ماکولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالېږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسيدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هيڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هيچېرې) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالېږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالى نه ضايع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره يې ورکوي).

تفسير: يعنې د کور ناستي د مرگ مخه نشي نيوی، هو! سپړی له هغه مرگه بې برخې کوي، چې د مرگ په ځای ورته ابدي ژوندون ويلى شي، شهيدانو ته وروسته له شهادت يې مخصوص ډول ژوند ور په برخه کيږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کيږي، دوی ته د الله تعالى ممتاز قرب حاصلېږي، او په ډېرو لويو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کيږي، د جنت رزق دوی ته په ازادۍ سره وررسېږي.

څرنگه چې مونږ په يوه طياره کې کينو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهيدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججوړو کې د جنت نندارې کوي، د دې شنو مرغانو کيفيت او لويوالی الله تعالى ته معلوم دی، د هغه ځای شپونه ځمونږ د خيال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهيدان به بېشانه خوشحال وي، بيا نه يواځې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبيل الله «جهاد» او نورو خيره وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که ځمونږ په شان د الله تعالى په لاره کې ووژل شي، يا اقلا د ايمان له دولت سره ومري، د دوی له ايماني رتبې او حيثيت سره سم همداسې خوندور او بې وېرې ژوندون به ور په برخه کيږي.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې د «احد» يا د «بئر معونه» شهيدان جنت ته رسيدلي دي، له الله تعالى څخه يې تمنا کړې: «کاشکې ځمونږ د دې عيش او تنعم خبر ځمونږ نورو وروڼو ته څوک ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوغلي، او ځانونه له مونږ سره ونېسوي، او له «جهاد» څخې خپل ځانونه هيڅ ونه ساتي»، حق تعالى وفرمايل: چې زه يې ور رسولم، نو يې دا آيت نازل او دوی يې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له اميدونو سره سم دا خبر دنيا ته ورورسوه، نو هغه شهيدان له دې څخې لا خوشاله شول.

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا آتَاهُمُ الْقُرْآنُ الَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ ۝۱۱۰
الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا وَقَالُوا
حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ۝۱۱۱

هغه کسان چې حکم يې منلی دی د الله او (حکم يې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکليف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نيکي يې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پر هېزگاري يې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وويل دوی ته (ځينو) خلقو چې: بېشکه (دمکې) خلق په تحقيق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنگ) لپاره، نو وويرېږئ! له دوی نه (يا) په تحقيق سره ټول کړی يې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو وويرېږئ له دوی نه، پس (دغو ویرولو) لا زيات کړ ايمان د دوی (يقين زړورتوب)، او وويل دوی: بس دی مونږ ته الله، او څومره ښه وکيل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر: کله چې ابو سفیان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خیال ورته پیدا شو، چې له مونږ څنې لویه غلطي وشوه، چې معجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو یې جرگه سره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه چې راځئ! بېرته مدینې ته لاړ شو، او د هغو قصه بیخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېد، نو اعلان یې وکړ، «هغه غازیان چې پروڼ له مونږه سره په غزا کې شریکان وو، نن دې بیا د دښمن د تعقیب لپاره تیار شي!».

مجاهدین سره له دې چې سترې او ستومان او له زخمونو څنې یې وینې بهېدې، د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې دعوت ځواب یې په (لیک) سره ووايه، رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومېږي، او له مدینې منورې څخه تقریبا اته میله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفیان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان ځمونږ د تعقیب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دویم ځلي حملې اراده یې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القیس یوه تجارتي قافله د مدینې منورې په لوري راتله، ابو سفیان د دې قافلې سر یو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدینې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو څنې وویریږي، کله چې هغوی په مدینې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د بېخ ویتلو په نیت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وویل: «حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» د ټولې دنیا په مقابل کې مونږ لره یواځې الله تعالی کافي دی! نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَسْسِمْهُمْ سُوءٌ وَابْتِغَاوْا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿٣٠﴾

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هېڅ بدې (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی فضل ته وګورئ! چې نه جنگ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او ویریا یې ثواب وګاټه، او له تجارت څنې یې ګټې واخیستلې، او پر دښمنانو باندې یې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت یې ور څرګند کړه، او د الله تعالی له خوښۍ سره بېرته صحیح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل.

تنبیه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له یوې تجارتي قافلې سره د مالونو بیع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخیستې وه، اغلباً له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

إِنَّمَا ذِكْرُ الشَّيْطَانِ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

بېشکه دا سړی شیطان دی چې ویروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه ویرېږئ تاسې له کفارو! او وویرېږئ زما (د احکامو له ترک) څخه، که یئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسیر: په «يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ» کې اول مفعول محذوف دی، «أي يخوفكم أولياءه الكفار»، یعنې څوک چې له هغه لوري څخه راغی او ویروونکي خبرې خپروي هغه شیطان دی، یا د شیطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لویو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او وېره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان یی، نو له دې شیطانانو څنې بیخي مه ویرېږئ! او یواځې له ما څنې وویرېږئ!.

وَلَا يَخْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنَ يُضْرُوا بِاللَّهِ شَيْئًا لِّئَلَّا يُجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْأَخِرَةِ
وَأَنَّهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٥٠﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هیڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هیڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هیڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنَ يُضْرُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَأَنَّهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخیستلی یې دی (بدل کړی یې دی) کفر په ایمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هیڅ شي، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: دغه تکرار د تاکید لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصیص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، یعنې هغه کسان چې فطري ایمان یې بدل او کفر یې اختیار کړ، اعم له دې نه چې یهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، یا بل څوک، او دوی ټول سره یو ځای هم شي، خو بیا هم دوی د الله تعالی هیڅ شي نشي خرابولی، هو! دوی په خپل لاس خپله پښه په تېر وهي، چې په نتیجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُبِّلُ لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُبِّلُ لَهُمْ لِيُذَاقُوا وَبَأْسًا وَّهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٢﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خیر (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زیاته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شیانو زیادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتیا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کېږي؟ او دهسې ښه ژوندون او آرام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتیجه به هم داسې وي، چې دوی به بیخي په ګناهونو کې ډوبیږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې یو، حال دا چې ډېر ذلیل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تیار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَهُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُّسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یې تاسې (ای خلکو!) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څنې، او نه دی الله چې خبر کاندې تاسې په غیب باندې (چې

د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه)، ولیکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمائي (د غوره کولو يې).

تفسير: يعنې همغسې چې د دنيا خوشالي او مهلت د كفارو په حق کې د مقبوليت دليل نه دی، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصيبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې هغوی د الله تعالی په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالی مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، يعنې ډېرو كفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه وبله، او د تېر ايستلو لپاره به له دوی سره گډېدل، چې د دوی د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ويل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالی داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسيله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالی ته آسان وو، چې گړد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، لیکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دی، چې ټول خلق له دې غیبي امورو ځنې خبر کړي، هو! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د څومره غیبي اطلاعاتو او يقيني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمائي هم هغومره ورکوي.

خلاصه يې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې يقيني اطلاع نه ورکوله کېږي، او انبياء عليهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالی اراده وي».

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۤ اِنْ تُوْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌۙ

نو ايمان ولرئ تاسې (ای مؤمنانو!) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان قائم پاتې اوسئ! او پر هېزگاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی (په جنت کې).

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخُلُوْنَ بِمَاۤ اٰتٰهُمْ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۤ هُوَ خَيْرٌۭ اَلَّذِيْنَ هُوَ شَرُّ لَّهٖمْ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَٰخُلُوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۚ

او گمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخيلي کوي دوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خیر دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کې ورته امیل کړ شي هغه چې بخيلي کړې ده دوی په هغه شي کې؛ په ورځې د قیامت.

تفسير: يهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تنبتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو څرنگه چې له «جهاد» ځنې تبديل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتيا له امله ډېر مال غونډول هم دوی ته هيڅ گټه نشي ورسولی.

که په دنيا کې کوم مصيبت دوی ته ورپېښ شو، نو د قیامت په ورځ کې به يقينا دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کې طوق (غاړکۍ) غوندې ورلوېږي، په دې ضمن کې يې مسلمانانو ته هم يادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هيڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د يهودانو منافقانو دستور اختياروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کيږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحیحه وو احادیثو څخې ثابت ده، «چې د زکات د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت ممتل کيږي (جوړيږي) او د دوی تر غاړې به چاپېریږي»،
نعوذ بالله منه !.

وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقي وارث او مالک ته پاتې کيږي).

تفسیر: یعنې آخر تاسې مړئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کيږي.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (يې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ

خامخا په تحقیق اورېدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ویلي یې وو: بېشکه الله فقیر دی، او مونږ غنیان یو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسیر: یعنې یواځې هم دومره نه ده چې یهودان د ډېر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندې نه پوهیږي، بلکه هر کله چې د الله تعالی په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالی په جناب کې سپین سترګي کوي، او له چټي خبرو څخې نه شرمیږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آیت نازل شو، ویې ویل چې: الله تعالی له مونږ څخې قرض غواړي، نو الله تعالی فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو، حال دا چې یو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخير) تعبیر په قرض سره د انتهایي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالی مونږ ته امر کوي چې د هغه له را کړي مال څخې د خپلو مصالحو، دیني، او دنيوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته ځمونږ له دې صرفولو هیڅ یوه فائده نه رسیږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول یې هم پخپله ذمه نیولي دي، او هغه یې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم یې لا زیات مؤکد کړی دی، مګر یهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالی دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندې، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اورېدلي دي، او د هغو په نسبت هره کاروایي چې لازمه وي کوم یې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَكَتُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ دُفُوعًا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٤٠﴾

ژر به مونږ لیکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ویلي دي او (لیکلي به وساتو) وژل (د نیکونو) د دوی انبیاوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وایو مونږ (دوی ته چې) وځکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسیر: یعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیناتو په هم هغه دفتر کې لیکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبیاوو علیهم السلام په ناحقه سره وینې تویول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالی د پېژندلو یوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبیاوو له تعظیم

څخه يوه نمونه ده، کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وويل شي: چې اوس د خپلو بديو او شرارتونو خوند وڅکئ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولياء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالى د عذاب په ټټې کې وسوځئ!.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ اَيْدِيَكُمْ وَاِنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٣٧﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دى چې پخوا ليرلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دى ظلم کوونکى په بندگانو.

تفسير: يعنې هر څه چې يې ځکلي وو؛ هم هغه يې په مخه ورغلل، د الله تعالى له جانبې د يوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کيږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آيت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿اِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مُنْقَالَ ذَرَّةً﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّ اللهَ عٰهَدُ الْيَنَّا اَلَا نُوْمِنُ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يٰٓاْتِيَنَا بُرْهٰنٌ تَاٰكِلُهُ النَّارُ

هغه کسان چې وايي: بېشکه الله پيغام (وصيت) کړى دى مونږ ته چې ايمان به نه راوړو مونږ په هيڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې يې وخوري اور.

تفسير: له ځينو رسولانو څخې داسې معجزې ظاهرې شوي دي، چې قرباني يا بل کوم شى به يې د الله تعالى په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به يې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس يهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوى دى، چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه ويئ! په هغه باندې يقين مه کوئ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هيڅې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه د ټولو پيغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدى شي، چې هغوى ته هسې کومه معجزه ورکړې شوې وه، هر رسول عليه السلام ته الله تعالى د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړي دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي عليه السلام ته دې هم هغه يوه معجزه ورکړي، چې د هغه له وروښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٣٨﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته چې) په تحقيق راغلي وو تاسې ته (ډېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ويلي دي تاسې (چې قرباني ده بيا) نو ولې ووژل (نيکونو) ستاسې هغوى که يئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني يې په اور کې وسوځوي).

تفسير: يعنې که په رښتيا سره پخپلې دې دعوى کې تاسې رښتين يئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ايمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبياوو عليهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه يې هم درښوولې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي يئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آيا د دې خبرې دليل نه دى چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) خپلې، فساد او سرزوري ده چې وايئ: هر رسول عليه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښيي؛ مونږ به يې نه منو.

اِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوْا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿٣٩﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوى تاته (اى محمده! نو مه خپه کيږه! ځکه) پس په تحقيق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحیفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بیانونکی د حلال او حرام).

تفسیر: تاسې ته تسلي او ډاډ درکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سرزوریو ځنې مه خپه کېږئ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ! له تاسې ځنې پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او وړو کې صحیفې او لوی کتابونه یې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبیاءو علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده! «صلی الله علیه وسلم» کومه نوې خبره نه ده دروړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

هر یو نفس ځکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجر و نه ستاسې په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې د مرګې خوند به هر څوک ځکي، وروسته له هغه به په قیامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نیکانو او بدانو) ته د هغه د عمل پوره بدل ورکول کېږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلاً په دنیا یا په قبر کې به هم ورته رسیږي.

فَمَنْ رُحِزَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ قَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورُ ﴿١٨﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقیق مراد یې وموند (بریالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنگه د غولېدلو، (چې نفعه یې لږه او فنا یې ژر ده).

تفسیر: یعنې د دنیا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سینګار ډېر تېرايستونکي شيان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بیخي په دنيوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو ځنې غافلېږي، حال دا چې د هر انسان اصلي بری په دې کې دی چې پخپل دنيوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب ځنې سپړی وژغوري (وساتي)، او جنت ته یې ورسوي.

تنبيه: په دې آیت کې د هغو ځینو متصوفینو تردید هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ویرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ ځنې ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي بری دی، او هیڅ یوه ډېره اعلی کامیابي د جنت له هستوګنې ځنې د باندې د هیچا په برخه نشي کېدی، په حدیث کې راغلي دي: «وحولها نَدْنِدَن». او د الله تعالی د لیدلو نعمت هم په جنت کې حاصلېږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه، مونږ ته هم دا بری او رحمت را په برخه کړي! آمین.

لَتُبْلَوَنَّ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيْرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٩﴾

قسم دی چې خامخا به ازمويل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه پخوا، او له هغو کسانو چې شریکان نيسي (په الله پورې)؛ ضرر (بد ویل) ډېر، او که صبر و کړئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت) او پر هېزگاري و کړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو ځنې دی.

تفسیر: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموینه کيږي!، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کيږي! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قید او بند تکلیفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زیانېدل، له خپلو خپلوانو ځنې جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصیبتونو ګالل به درېښيږي، او هم به د کتابیانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آوري!، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کيږي، که تاسې په صبر او استقلال او پر هېزگاري سره د دغو سختو مقابله و کړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمی کار وي، چې د هغه تاکید حق تعالی فرمایلي دی.

وَإِذَا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُخْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿٨٤﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې واخیست الله عهد محکم له هغو کسانو ځنې چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بیانوي تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به یې پټوي تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او وایې خيست په (عوض د) دې (کتاب) قیمت لږ، نو بد اخیستل د دوی (دغه اخیستل) دي (یا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی یې اخلي).

تفسیر: یعنې د اهل الکتاب له علماوو ځنې عهد اخیستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښايي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته وروښي! او هیڅ یوه خبره مه ترې پټوي! او مه یې معناګانې بدلوي! مګر دوی هیڅ ځمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله یې هغه ګرد عهدونه او پیمانونه مات او شرعي حکمونه یې بدل، او د الله تعالی په آیتونو کې یې لفظي او معنوي تحریفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زیات ضروري وو، یعنې د فخر الأولین خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم بشارت یې بیخي پټ کړ.

دلته یې ضمنا ځمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبیه وفرمایله، چې که تاسې د دنیا په مینه کې اخته شوي یې هسې مه کوئ! (بلکه په هر وخت، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ! او هیڅکله او هیڅېرې شرعي احکام له خلقو ځنې مه پټوي! ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هم فرمایلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قیضه به شي په قیضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفَرُّ حُونَ بَاءَ آتَوُا يُجِبُونَ أَنْ يُحَدِّثُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٨٥﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده!) په هغو کسانو چې خوشالېږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مینه کوي دوی په دې؛ چې وستایل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصیدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکي.

تفسير: يهودانو غلطې مسئلې ښوولې، رشوتونه (بلې) يې خوړلې، د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم صفتونه او بشارتونه يې عمدا پټول، او بيا به خوښ وو چې مونږ ښه کار کړی دی، او هيڅوک ځمونږ هسې چالاکی نشي نيولی، او اميدوار وو چې خلق هم ځمونږ تعريفونه (ستاينې) وکړي، او ووايي چې: لوی لوی عالمان، ديندار او حق خوښوونکي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) وو، کله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوی پخپلو کورونو کې پټېدل، او پخپل دې پټ کښېناستلو باندې هم خوښېدل، او يو له بله سره به يې ويل: «وگورئ چې مونږ په ښه چالاکی سره خپل ځانونه وژغورل (بچ کړل)».

تنبیه: اګر که په دې آيت کې د يهودانو او منافقانو يادونه ده، مګر ضمناً مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کيږي چې، د خرابو کارونو په کولو باندې مه خوښېږئ! او د ښو کارونو په کولو سره مه مغرورېږئ! او کوم کار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعريف هيله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحي (ستايلو) هوس مه کوئ!.

وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې ملګا وخلقاً وعبیداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب، او کافرانو ته عذاب ورکوي).

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاختلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

بېشکه په پيدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شيانو چې په دې دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدېږي، لنډېږي، پرله پسې ځي او راځي، کله رڼا کله تیاره، کله یخ او کله تودېږي) خامخا دلایل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسير: يعنې کله چې هوښيار انسان د آسمان او د ځمکې په پيدايښت، د هغوی په عجيبو غريبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محکم نظام کې غور کوي، نو يقين کوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د يو کل اختيار، مطلق قادر، او د لوی خالق په لاس کې ده، چې په خپل عظيم قدرت او اختيار سره يې د هر وړو کې او لوی مخلوق حد بندي کړېده، او هيڅ يو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې څنې د باندې پښه کېږدي، که د دې عظيم الشأن مشين يوه پرزه، يا د دې لويې کارخانې يو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، او اختيار څنې د باندې وای، نو د ټول عالم دا مکمل نظام به له سره ټينګ نه پاتې کېده.

(لنډه دا چې ددې دنيا په ټولو موجوداتو کې د هغه الله جل جلاله په يووالي او يواځې د هغه د بندګۍ په استحقاق څو څو قسمه دلایل دي، او په دې چې الله تعالی بلا شک او شبهه حکيم، علیم، أحد، صمد، رحيم، قادر او قاهر دی، نو يواځې همغه د عبادت د ټولو انواعو مستحق دی.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دي چې يادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسير: يعنې په هيڅ حال کې له الله تعالی څنې نه غافلېږي، او د هغه ياد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاري وي، لکه چې په حديث کې د رسول الله مبارک په نسبت عائشي صدیقي رضي الله عنها فرمايلي دي: «کان يذکر الله علی کل

أحياناً»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٥٠﴾

او فکر کوي دوی په پیدایښت د آسمانونو او ځمکې (او د ما فیهما) کې، (نو وایي) ای ربه ځمونږه! نه دی پیدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)، پاکي ده تالره (له ټولو عیبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه)!

تفسیر: یعنې له ذکره او فکره وروسته اشاره یې وفرمایله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صریحو دلائلو او آثارو له لیدلو څخه وروسته بیا هم الله جل جلاله نه پیژني، یا د الله تعالی شان وړوکی گڼي، یا د عالم دا کارخانه چټي (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالی دربار له دې ټولو هزلیاتو، خرافاتو، او چټي (فضول) خبرو ځنې پاک او صاف دی.

له دې آیت ځنې دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نور قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدی شي، چې نتیجه یې د پاک الله یادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې نښتي دي، او د خالق تر صحیح معرفت پورې نشي رسېدی، اکر که دنیا هغه لوی محقق او د ساینس ښه عالم وبولي، مگر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» ځنې نه دی، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ

ای ربه ځمونږه! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقیق رسوا کړ تا هغه (ای ربه!).

تفسیر: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګانه شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمی رسوايي ده، پله هغو آیتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوايي) نفې کړې شوې ده، هلته دې د هغې ځنې هم داسې وفهمېږي! (چې مسلمان ته دائمې رسوايي نشته).

وَاللَّظَلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٥١﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمایي، بل څوک د هغه حمایت نشي کولی، او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو! د هغو لپاره به چې په اول یا په آخر کې یې پرېښودل، یا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوی لپاره به شفاعت وړکړی شي، او وروسته له شفاعته بخښل کېږي، او دا مطلب له دې آیت نه مخالف نه دی، بلکه له نورو آیتونو او صحیحو احادیثو څخه ثابت دی.

رَبَّنَا إِنَّتَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا

ای ربه ځمونږه! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د یوه آواز کوونکي (چې قرآن یا محمد دی)، بلل یې (خلق) ایمان ته (داسې) چې ایمان راوړئ! په رب خپل نو ایمان راوړ مونږ (په رب خپل).

تفسیر: یعنی نبی کریم (علیه افضل الصلاة والتسليم) چې په ډېر جگک آواز سره یې ټولې دنیا ته غږ وکړ، یا لوی قرآن چې د هغه غږ هر کور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ایمان ذکر وو، اوس په «آمنّا» کې سمعي ایمان دی، چې په هغه کې ایمان بالرسول او ایمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مِنَ الْآبْرَارِ ۝

ای ربه ځمونږه! نو مغفرت وکړه مونږ ته ګناهونه (لوی) ځمونږ! او لرې کړه له مونږه، ګناهونه (واړه) ځمونږ، او وفات کړه مونږ (په داسې حال کې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نیکانو.

تفسیر: یعنی ځمونږ لویه ګناه راغفوه کړه! او په وړو کو خرابیو مو پرده واچوه! او کله چې مونږ بیا ژوندي کوې، د ښو بندګانو په ډله کې مو شامل کړه!

رَبَّنَا وَإِنَّا نَاعِدُكَ عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا نُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝

ای ربه ځمونږه! او را کړه مونږ لره هغه چې وعده دې کړې ده تاله مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، اومه رسوا کوه مونږ په ورځې د قیامت کې.

تفسیر: یعنی کومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ایمان او تصدیق څخه وروسته کړي دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفید کړه!، مثلاً په دنیا کې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه! او په آخرت کې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي کړه! او د قیامت په ورځ مو د دوی په لارښوونه بیخي له ادنی رسواۍ او لرې بې عزتی څخه هم وساته!

إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْوَعْدَ ۝

بېشکه ته (ای ربه) نه کوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسیر: یعنی ای ربه! ستا په لوی دربار کې د وعده خلافی هیڅ یو احتمال نشته، او په مونږ کې دا احتمالات شته، نه چې کومه داسې غلطې له مونږ څخې څرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو څخې مستفید نه شو، نو ځکه دعا کوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې یو توفیق را کړه! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو څخه فائده واخلو!.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أَضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ ذَكَرْتُ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۝

پس قبولې کړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشکه زه نه ضایع کوم عمل د هیڅ عمل کوونکي له تاسې نه، نارینه وي (دا عامل) یا ښځه وي، (ځکه چې) ځینې ستاسې دي له ځینو نورو (او ماته په مکافات کې ټول سره یو یی).

تفسیر: یعنی نارینه وي که ښځه، ځمونږ په دربار کې د هیچا خواري او تکلیف نه ضایع کیري، هر څوک چې هر کار وکړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېک عمل په وسیله ښځه هم د خپل استعداد سره سم د آخرت هغه لویې درجې حاصلولی شي، چې نارینه یې حاصلولی شي، کله چې تاسې نارینه او ښځې د انساني یوې نوعې افراد یی، او له یوه آدم علیه السلام څخه پیدا شوي یی! او په اسلامي رسې کې سره تړلي یی، او یو اجتماعي ژوندون لری، او د معاشرت په چارو کې ګرد سره شریکان یی؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم یو شی وګڼئ!.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلی الله عليه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالى عنها عرض وکړ: «يا رسول الله صلی الله عليه وسلم! په قرآن کې هېچېرې څومونږ د بشخو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی»، نو د هغې ځواب په دې آيت سره ورکړ شو.

**فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَتَلُوا أَوْ قُتِلُوا أَلْكَفَرَاتٍ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَلَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ**

او هغه کسان چې هجرت کړې دی دوی (لپاره د دين) او ايستلي شوي دي دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته په لاره زما کې، او جنگونه يې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوی نه گناهونه د دوی، او خامخا به داخل کړم دوی په جنتونو کې، چې بهيرې له لاندې د (مانيو او ونو د) هغو ويالې.

تفسير: يعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هيڅ يو وړوکی او لوي عمل نه ضايع کيږي، نو بيا د الله تعالى خاصو هغو بندگانو ته زياته خوښي او اجر په برخه کيږي، چې د کفر او عصيان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان يې هم پرېښي، او له (دار الکفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عيال، مال او منال ځنې يې سترگې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لوري روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوی دومره ظلم، تېري او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوی پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنيو له جدا والي سره، بيا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکليفونه يې د کفارو له لاسونو څخه گالل، او دا گډر ددې له امله وو، چې هغوی د الله تعالى نوم ياداوه، او د توحيد کلمه يې ويله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آيت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَيَاكُفُّونَ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آيت کې لولو: ﴿وَمَا نَقْمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، په پای کې دا بندگان چې زما په لاره کې وجنگېدل، د دې بندگانو گډر د تقصيرات معاف کړي شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کې دی.

تَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَ حَسَنِ التَّوَابِ ۝

(جزا د نېکيو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نږده د الله، او الله په نږد د ده دی ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسير: يعنې ښه بدل خو الله تعالى سره دی، او بل په هيڅ ځای کې نه پيدا کيږي، يا يې دا مطلب دی: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالى سره دی، چې هغه د الله تعالى د لوی ذات ليدل او رضاء ده (ای الله! خپله لقاء دې څومونږ او د گډو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه!)، آمين.

لَا يَغْرَتُكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ۚ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَيْسُ الْبِهَادِ ۝

نه دې تېرباسي له سره تا (ای سامعه!) تل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوی) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرگه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوگنې دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په گټې او فائدي پسې گرځي، مسلمانانو ته نه ښايي چې پر دوی باندي تېروځي، ځکه چې دا د هغوی د څو ورځو بهار دی، که سړي

ته د خو ورځو لپاره ښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وڅړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلي شي؟ عيش هغه دی چې سړی د خو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وگالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالي اسباب په اعلى درجه سره مهيا کړي.

لِکِن الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَزَاءٌ تَجَرُّوْنَ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِيْنَ فِيْهَا

ليکن هغه کسان چې ويرېږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهرې له لاندې د (ونو او ماينو د) هغو ويالي، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلستيا (يو پيشکشي) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو چښلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالي کې هر شی ورته تيار ورسېږي. (والله اعلم).

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْآبَرَارِ ۖ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا
أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَشِعِينَ ۖ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ وَلِلَّهِ لَمَّا أَجَرْتُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

او هغه (باقي شي) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځينې له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لره، نه اخلي دوی په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالی باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنگه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی گواکې هغه هم ومنل، مگر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي گټې لپاره د الله تعالی آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالی په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالی له درباره کتاب را نازل شوي دي، هغه يې په هم هغه اصلي رنگ سره ومنل.

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب اخلي).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو!) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينگ اوسئ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې)! او وويرېږئ له الله! لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ! (بريالي شی! اود دوزخه نجات ومومئ!).

تفسير: الله تعالى د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته يو جامع او مانع نصيحت وکړ، چې په واقع کې د دې ګرد سورت حاصل دی، يعنې اې مؤمنانو! که فتح او بری، او د دنيا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ! نو سره د سختۍ تېرولو په طاعت کې ټينګ اوسئ! او له معصيت ځنې ځان وساتئ! او دښمنانو په مقابل کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) څرګنده کړئ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګيا اوسئ! له هر ځايه چې د دښمن د تعرض (يرغل) اندېښنه وي، هملته د اوسپنې د ديوال په شان خپل ټټرونه سپر کړئ! او پښې مو ټينګې کړئ!.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مِمَّا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آيت، ۸ رکوع)
او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمته څخه وويړېږئ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة على رسولہ وحبيبه سيد الإنس والجان.

سُورَةُ النِّسَاءِ

د «النساء» سورت مدني دی، (۱۷۶) آيتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې څلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی. وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

ای خلقو (تل) ووير پرئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پيدا يې کړئ تاسې له نفسه يوه نه (چې آدم عليه السلام دی) او پيدا يې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) يې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسير: لومړی يې د آدم عليه السلام له کينې پښتې ځنې بي بي حواء پيدا کړه، بيا يې له دوی دواړو ځنې گړد نارينه او ښځې پيدا او په ځمکه کې يې خپاره (خواره) کړل، نو په حقيقت کې الله تعالى ټول انسانان له يوه نفس او يوه سړي ځنې پيدا کړي دي، مطلب يې دا دی: کله چې له عدم ځنې ستاسې د گړدو پيدا کوونکی او بيا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه يو ذات دی؛ نو ښايي چې تاسې له هغه څخه ووير پرئ ! او د هغه د امر منل يو ډېر ضروري کار وگڼئ ! له دې ځنې دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک و تعالى ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دويم): دا چې د گړدو انسانانو د وجود سبب هم هغه يو نفس دی، چې له هغه ځنې الله تعالى نور گړد انسانان پيدا کړل، يعنې أبو البشر آدم عليه السلام.

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ

او ووير پرئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې يو تر بله په (نامه د) ده سره، او (ووير پرئ له پرېکولو) د خپلو څخه.

تفسير: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب يعنې موجد او بقاء در کوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب يوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسيله گړځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او يو بل ته د هغه په نامه قسمونه ور کوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته ووير پرئ ! يعنې د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلو له پرېکولو او بد سلو کې ځنې ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هيچېرې او هيڅکله ترې غافل نه شئ چې جزا در کوي).

تفسیر: یعنی الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به ومومي، که نه د عذاب مستحق کېږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلو په تعلقاتو او مراتبو، او د هر یوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهیږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله درکړی، هغه حق وګڼئ! او عمل پرې وکړئ!.

وَأَنذَرْتُكُمْ يَوْمَ الْبَيْتِ لَا تَمْلِكُ لَهُمْ أَمْوَالُكُمْ وَأَنْتُمْ بِالْبَيْتِ عَالِمُونَ ۚ

او ورکړئ (ای د یتیمانو اولیاوو!) یتیمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبیث (بد، حرام مال) په طیب (ښه، حلال مال!)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (یعنې د یتیمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای ولیانو! او وصیانو!) بېشکه دا (د یتیمانو د مال خوړل) ګناه لویه ده.

تفسیر: د یتیمانو او لیاوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري!، او د سرپرستی په وخت کې دې د یتیمانو یو ښه شی نه اخلي!، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي! او نه دی د هغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي!، چې ویې خوري، مثلاً «ولي» لره اجازه شته چې د یتیم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د یتیم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي!، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د یتیم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د یتیم د مال خوړل لویه ګناه ده.

ښایي له دې امله به د یتیم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې یتیم د خپلې بېکسۍ، بې سرو سامانې، مجبورۍ، بېچاره ګۍ له کبله د زیادت رعایت، شفقت او حفاظت محتاج وي لکه چې له همدې جهته په تبدیل او شرکت سره د یتیم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آیتونو کې هم د یتیمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو ځنې په یتیمانو باندې لا زیات اهتمام را څرګندېږي او دا اهتمام د ګردو (ټولو) یتیمانو په حق کې دي.

هو! هغه یتیم چې قریب او خپلوان وي، د ده په باره کې زیات تأکید شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آیتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د یتیمانو (اولیاء) غالباً هغه کسان وي چې د هغوی سره زیاته خپلوي لري.

وَأَنذَرْتُكُمْ يَوْمَ الْبَيْتِ لَا تَمْلِكُ لَهُمْ أَمْوَالُكُمْ وَأَنْتُمْ بِالْبَيْتِ عَالِمُونَ ۚ

او که وویرېږئ تاسې چې به ونه کړئ شی عدل او انصاف په (حق د) یتیمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالي) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې راغلي دي، هغه یتیمې جینکې چې د خپلو اولیاوو تر تربیت لاندې به وي، او د هغې یتیمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلو له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کېده:

(۱) کله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به دلرڅه مهر په بدل کې له دې سره خپله نکاح ترله، ځکه چې دې جینې به بل څوک نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه یې کړي وای:

(۲): کله به داسې کېده چې د دې یتیمې جنې جمال به مرغوب نه وو، مګر «ولي» د دې خیال له امله: که زه د دې نکاح له بل چا سره وټرم، نو د دې جینې مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال کې به بل څوک راسره شریک شي، نو د دې مصلحت له مخې به یې په یوه ډول له دې سره خپله نکاح ترله، خو له دې منکو چې سره به یې په زړه کې څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاوو ته ارشاد وشو: «که تاسې له دې خبرې ځنې ویرېږئ چې د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ، او د دوی په مهر او حسن معاشرت کې له تاسې ځنې تقصیر پېښېږي، نو تاسې له هغوی سره نکاح مه ترئ! بلکه نورو مرغوبه وو ښځو ځنې له یوې څخه نیولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شریعت له قاعدې سره یې سم نکاح کړئ! چې له دې جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږي، ځکه تاسې چې د هغوی د حقوقو حامی یئ؛ نو نه ښایي چې د حمایت لامله په کومې خرابۍ او ګناه کې ولوېږئ!».

تنبيه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مریې لپاره له دوو ښځو ځنې زیاتې په نکاح اخیستل جائز نه دي، او په احادیثو کې هم د دې په نسبت تصریحات موجود او دیني ائمه وو هم پر دې باندې اجماع کړېده، او ګرد (ټول) امت ته هم دا حکم راغلی دی، یواځې د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت او امتیاز وو، چې له دې ځنې د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.

فائده: د یتیمو جونو د نکاح درېم صورت هم په حدیث کې راغلی دی: هغه یتیمه جینې چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبتې وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نکاح له بل چا سره تړي، مګر ښکاره خبره ده، چې د دې آیت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَتِلْكَ وَرِثَةٌ﴾ کې «و» په معنی د «او» دی.

د دې آیت حاصل ځینو مفسرینو داسې هم بیان کړی دی چې: «که د یتیم له مال څخه وېره کوئ! نو له ما څخه هم سخت وویرېږئ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ! نه په سفاح سره! او له ډېرو ښځو هم وېره وکړئ! او له څلورو ښځو ځنې زیاتې مه کوئ!».

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

نو (بیا که) وویرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کې په نفقه، نوبت، او نورو کې)؛ نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځې چې مالکان شوي دي د هغو (وینځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې یې ملکات یئ).

تفسیر: یعنې که تاسې له دې خبرې ځنې ویرېږئ، چې په څو ښځو کې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ؛ نو بیا فقط په یوې نکاح قناعت وکړئ! یا یواځې پر وینځو باندې یوه وي، که ډېرې اکتفا وکړئ! او که مو زړه غواړي له یوې منکو چې سره څو وینځې هم وساتئ!.

ذَلِكَ أَتَى آلَ تَوَلَّوْا

دا (نکاح د یوې اصیلې یا د ډېرو وینځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه کړئ تاسې (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسير: يعنى يواخي له يوې ښځې سره له نكاح كولو څخه يا فقط په خپلې يوې وينځې يا ډېرو وينځو باندې په قناعت كولو كې يا له يوې نكاحي ښځې سره د يوې وينځې يا د څو وينځو په جمع كولو كې د دې خبرې اميد او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ!، ځكه هغه حقوق چې زوجات يې لري، هغسې يې مملو كې وينځې نه لري، د هغوى په منځ كې د عدالت په نه كولو سره تاسې نه مؤاخذه كېږئ، نه هغوى لره مهر شته، او نه يې د معاشرت لپاره كوم حد مقرر دى.

فائده: هر هغه څوك چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوى په خوراك، پوښاك، راكړه وركړه او نورو كې مساوات وكړي، او د شپې له مخه د وید بدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې يوې ښځې سره بېل بېل هستوگنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره كړي، كه كوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو كې عدالت او برابري نه كوي، نو هغه به د قيامت په ورځ كې مفلوج (گوزن وهلى) پاڅېږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به يو لاس او يوه پښه او نور نيمايي بدن كڅ كارې، او كه د چا په نكاح كې يوه اصيله ښځه او يوه وينځه وي، نو وينځې ته د اصيلې ښځې نيمايي نوبت او وار دى، او هغه وينځه هيڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالك په ملك كې وي بلكه له دوى سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ نِحْلَةً

او ور كوى تاسې ښځو (خپلو) لره مېړونه د دوى په وركړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسير: يعنى د هغو ښځو مېړونه چې تاسې نكاح ورسره تړلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء كړئ، بې له دې چې د هغوى كوم حامي يا بل څوك له تاسې ځنې د حصول څه تقاضا وكړي، كه تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مېړونه وركوى! نو بيا د يتيمو نجونو په نكاح كولو كې هيڅ كوم حرج او ممانعت نشته، بلكه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوى د مهر يا د بل كوم حق په اداء كولو كې څه دروندوالى وليدل شي.

فَإِنْ طَبَنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَيْئًا مَّרِيَّةً

نو كه راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له كوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شى په داسې حال كې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسير: يعنى كه ښځه پخپله خوښه له مهر ځنې څه شى خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، يا بې اخلي، او بيا يې ور هبه كوي، نو په دې كې هيڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وايي چې خوندور او لذیذ وي، او طبيعت يې په خوښۍ او رغبت سره قبول كړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وايي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

او مه وركوى (مه سپارئ) تاسې! بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې گړځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د گزران، او روزي وركوى دوى ته په دې مالونو كې، او جامې وركوى دوى ته، او ووايئ دوى ته خبره معروفة (ښكه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسیر: یعنی د ناپوهو هلکانو (لیونیانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کې د دوی هغه مالونه مه ورکوئ! چې ستاسې په تصرف کې وي، او الله تعالی هغه انسانانو لره د معیشت سامان جوړ کړی دی، بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتي! او د هلاکت له اندېښنې څخه یې وژغورئ (وساتي)؛ او تر څو پورې چې دوی پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهیږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه څنې خوراک او کالي (جامې) ورکوئ! او تسلي ورکړئ چې دا گرد مال ستاسې دی، مونږ ستاسې فائده غواړو، کله چې تاسې پوه شئ؛ دا گرد مال تاسې ته درکاوه کیږي.

(یا دا معنی چې مه سپارئ کم عقلو، لیونیانو، یتیمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوی د بلوغ تر وخته پورې، او خوراک او پوښاک دوی ته ورکوئ! او د لاسه کوئ یې! او نه ښایي چې مالونه یې ځایه ولگول شي، ځکه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو کارونو د سرته رسولو سبب دی، یعنی د مالونو په وسیله په دنیا کې ماکول، مشروب، ملبوس، مسکن او نور، او په دین کې زکات، خیرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَئُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ

او ازمویئ یتیمان تر هغه پورې کله چې ورسپړي دوی (حد، د) نکاح ته، نو که ومونده تاسې له هغو نه هوښیاري (په معاملاتو او د مال په ساتنه کې) نو وسپارئ تاسې هغوی ته مالونه د هغوی!.

تفسیر: یعنی یتیمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموینه د بلوغ تر وخته پورې کوئ!؛ که وروسته له بلوغه په دوی کې د گټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تمیز ومومئ! نو د دوی مال وروسپارئ! د یتیمانو د وروښوونې او ازموینې عمده صورت همدا دی، چې د معمولي او د کم قیمت شیانو بیع او شراء په دوی باندې وکړل شي!، او د هغو طریقه دې دوی ته وروښوول شي!.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ سُرَاقًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا

او مه خورئ تاسې دا (د یتیمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زیات وي) او په جلتی سره (پخوا له حاجته، د ویرې د دې) چې دوی به لوی شي (نو وابه یې خلي).

تفسیر: یعنی د یتیمانو مال له ضرورته زیات صرفول منع دي، لکه چې د یوې پیسې په ځای دوه پیسې صرف کړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې څنې وویریږي! که دا یتیم لوی شي، نو خپل مال به له ما څنې بېرته واخلي، نو په صرفولو کې یې تلوار په کار دی، خلاصه یې داسې شوه، چې باید د یتیم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ

او هر څوک چې وي مالداره نو ښایي ځان پاک وساتي (د یتیمانو له مالونو څخه) او هر څوک چې وي فقیر، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسیر: یعنی «ولي» دی د یتیم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او که د یتیم پالونکی او تربیه کوونکی محتاج وي، کولی شي چې د خپل خدمت په اندازه د یتیم له مال څنې خپله مزدوري واخلي! مگر غني ته له سره څه اخیستل روانه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللهِ حَسِيبًا ۝

نو کله چې ورکړئ (وسپارئ) تاسې دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونیسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکي (او جزا ورکوونکي) دی.

تفسیر: کله چې د کوم وړوګي پلار مړ شي، نو ښايي چې د څو مسلمانانو په مخ کې د یتیم مال ولیکل شي! او بیا یې امانتدار ته وسپاري! کله چې دا یتیم بالغ او هوښیار شي، نو سم له هغه لیک سره دې د هغه مال بېرته ورکړي! او څومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښيي، او هغه شی چې پر یتیم باندې سپاري، ښايي چې په هغه باندې هم شاهدان ونیسي، او وروپې ښيي، خو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرُ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝

شته نارینه وو لره (هم، لوي وي که واړه) نصيب د دوی له هغه ماله چې پريښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لويې وي که وړې) نصيب (برخه) له هغه ماله چې پريښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصيب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم له زمانې څخه پخوا دا رسم وو، چې لویو او وړو جینکو او نابالغانو هلکانو ته به یې میراث نه ورکاوه، او یواځې هغو نارینه وو ته به یې میراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لویان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لیاقت به یې درلود، چې په دې سبب وړو یتیمانو ته له میراث څنې هیڅ شی نه ورکول کېده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څنې نارینه وو یعنې ځامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي یا څلمی د دوی برخه رسیږي، او ښځو لره یعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکی وي یا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې څنې د دوی برخه ورکولی کیږي، او دا برخې ټاکلې شوي دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو، او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت یې وفرمایه، او د دوی د حق تلفۍ مخه یې بیخي ونیوله.

فائده: په دې آیت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعیین بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصیل راښوول کیږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْضَوْهُمْ مِنْهُ

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝

او کله چې حاضر شي ویش (تقسیم د میراث) ته خاوندان د خپلوۍ (چې وارثان نه وي) او یتیمان او مسکینان؛ نوروزي ورکوی تاسې دوی لره له هغه (میراثه) او ووايئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسیر: یعنې د میراث د تقسیم په وخت کې چې ټول خپلوان یو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه څینې داسې وي چې هغوی ته میراث نه ورسیږي، یا یتیم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواږه ورکړئ! او رخصت یې

کړئ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ! ځکه چې داسې سلوک مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراک وړ شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسېې او معقولې خبرې وکړئ! او رخصت یې کړئ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ! او داسې ورته ووايئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو ځکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلِيُخْشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٥﴾

او ودي ويريري (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پریږدي دوی پس له (مرگه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویریري به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودي ویریري دوی له الله څخه او ودي وایی دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسير: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښايي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړي سره دې دا اند پېښه وي، «نه چې زما له مرګه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښايي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مرګه غواړئ، او له الله تعالی څخې وویرېږئ! او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسېږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضييع څخې ځان وساتي، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ! او د ترکی او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېړانې وضعیت وکړئ!).

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ

بېشكه هغه كسان چې خوري دوى مالونه د تيمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره داده چې خوري دوى (اچوى) په گېډو خپلو كې سور اوړ، او ژربه ننه وځي دوى اور سخت كرم ته.

تفسير: هر هغه څوڪ چې د يتيم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله گېډه د جهنم له اوره ډكوي، يعنې د هسې خوراك انجام به داسې كيږي، او دا يې په آخره جمله كي رابكاره كړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرَّمْتُ حَقَّ الْأُنثَيْنِ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د ميراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارينه لره (له ميراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسير: که د کوم ميت په اولاده کې هلک او جینی دواړه وي، نو هغوی ته د ميراث ورکولو دا قاعده ده، چې يوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کېږي، مثلاً که يو هلک او دوه جینکي وي، نو نيمايي مال هلک ته او بله نيمه يې هغو دوو جونو ته ورکوله کېږي، او که يو ځوی او يو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلک ته او يو ثلث جینی ته وررسېږي.

فَإِنْ كُنْ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثُ مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ

نو که وو دا (اولاد خالصې) ښځې پورته له دوو څخه (یا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه درېمې برخې) د هغه مال چې پریښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) یوه؛ نو هغې لره نصف (یعنې نیمایي د ترکې دی).

تفسیر: یعنې او که د کوم مړي په اولاده کې یواځې ښځې یعنې لونې پاتې شي، او ځوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جوته له دوه ځنې زیاتې، یا دوه وي، بیا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه درېمې) رسیږي، او که یواځې یو جینی ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نیمایي ترکه ور رسیږي.

تنبیه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ په ذیل کې دا راڅرګنده شوه، چې یوې جینې ته له یوه هلک سره یو ثلث ور رسیږي، نو له دې ځنې معلومه شوه چې یوې جینې ته به له بلې جینې سره په طریق الأولى یو ثلث ور رسیږي، ځکه چې د هلک حصه د جینې له حصې ځنې زیاته ده، نو کله چې د هلک په سبب د دې برخه له یوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جینې له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آیت کې معلوم شوی وو، نو ځکه په دې کې له دوو ځنې د زیاتو لونو حکم هم رانښی، چې چاته داسې کومه شبهه پیدانښي، کله چې د دوو لونو حق د یوې جینې له حق ځنې زیات وي، نو ښایي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زیات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لونې له یوې ځنې زیاتې وي، دوه وي، که لس، که زیاتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسیږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلک او جینی دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لونې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې یوه لور وي، یا له یوې زیاتې وي، نو اوس یواځې یو صورت پاتې دی چې یواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد میراث به هغوی ته ور رسیږي، اعم له دې چې یو وي که ډېر.

وَلَا يَوْرِثُهُ اِحْدٌ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر یوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پریښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (ځوځات).

تفسیر: اوس د مور او پلار د میراث درې صورتونه بیان فرمایي: د اول صورت خلاصه داده: «که د میت اولاده ځوی یا لور وي، نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکې ځنې هر یوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسیږي».

فَإِنْ كُنْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَةُ اَبَوَيْهِ فَلِلْوَلَدِ الثُّلُثُ

نو که نه وي ده لره ولد (ځوځات) حال دا چې میراث اخلي له ده (مړي څخه یواځې) مور او پلار د ده؛ نو دې مور د ده لره ثلث (درېمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسیر: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که میت هیڅ اولاد ونلري، او یواځې مور او پلار یې وارث وي، نو د هغه مور ته یو ثلث «درېمه» ور رسیږي، یعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسیږي.

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِإِخْوَتِهِ السُّدُسُ

نو که وي مړي لره وروڼه (يا خويندې) نو شته مور د ده لره سدس (د تر کي شپږمه برخه).

تفسير: درېم صورت دا دی: که د ميت له يوه څخه پورته وروڼه او خويندې وي، که سکني وي، که د پلار له لوري يا د مور له لوري وي، او اولاد هيڅ ونه لري، نو په دې صورت کې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسېږي، يعنې باقي ګرد د هغه پلار ته پاتې کيږي، ورور او خور ته هيڅ نه ور رسېږي.

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينَ

پس له (اداء کولو د) وصيت څخه چې وصيت وکړي ميت په هغه سره، يا پس (له ادا کولو) د دين څخه.

تفسير: يعنې هومره چې د وارثانو برخې ذکر شوي دي، دا ټولې د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ور کولی کيږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کې کيږي، چې د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتې کيږي، او نصف (نيمايي) او ثلث (درېمه برخه) او نور له همدې پاتې مال څخې مراد دي، نه له ګرد مال څخه.

فائده: د ميت مال دې اول د ده په ګور او کفن کې ولګاوه شي! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض ورکړ شي! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه څخې تر يوه ثلثه پورې (درېيمې برخې) پورې دې د مړي په وصيت کې صرف کړ شي!، وروسته له ګور او کفن او قرض او پس له اداء د وصيت څخه (د مال په ثلث کې): په پاتې متروکه کې ګرد وارثان شريک دي، او هغه تر که پر دوی باندې ويشله کيږي.

أَبَاؤُهُمْ وَأَبْنَاؤُهُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهيږئ تاسې چې کوم يو له دوی زيات نږدې دی تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقررې برخه له (جانبه) د الله، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې يې دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان کړ، د اولاد ميراث او د مور او پلار، اوس فرمايي: څرنگه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له کوم يوه څخې به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسيږي؟، نو ځکه په دې کې تاسو ته نه ښايي چې څه مداخله وکړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالی هر چا ته مقررې کړې ده، د هغه رعايت وکړئ! ځکه چې الله تعالی پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دِينَ

او شته تاسې ته نيم د هغه مال چې پريښی دی ښځو ستاسې که نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو که وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پريښی وي دې ښځو پس (له ادا کولو) د وصيت نه چې وصيت يې کړی وي (دې ښځو) په هغه سره يا (پس له اداء کولو د) دين څخه (چې وي په دې ښځو باندې څه قرض).

تفسیر: اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال ځنې نیمایي ور رسېږي، که دا ښځه اولاد ونه لري، او که اولاد ولري، اعم له دې چې یو ځوی یا یوه لور یا ډېر ځامن او لوڼې، له دې مېړه (خاوند) ځنې، یا له بل مېړه (خاوند) ځنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال ځنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له ور کولو د قرض او وصیت څخه ور رسېږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّلُثُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښی وي تاسې که نه وي تاسې لره ولد (څوځات)، نو که وو تاسې لره ولد (څوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمې برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي تاسې پس له ادا کولو د وصیت چې وصیت کوئ تاسې په هغه سره، یا پس له اداء کولو د دین (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) یې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسېږي. که اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمې برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسېږي، چې د وصیت او قرض له ادا کولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي که جنس، وسله وي که ګاڼه (زېږ)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له میراث ځنې جلا او په قرض کې داخل دی، دا ټول دوه صورتونه لري، لکه چې د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَلِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَّةً أَوْ امْرَأَةً أَوْ امْرَأَةً أَوْ أَخًا فَأُولَٰئِكَ يَتَرَكُونَ الْوَرَثَةَ الْوَحِيدَةَ

او که وو یو سړی چې میراث ترې وړل کېږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چې وي دي مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې).

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور ذکر دی، چې یواځې په مور کې سره شریکان وي، نو ښایي وپوهیږئ! چې د پلار او ځوی د پاتې کېدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه ور رسېږي، هو! که والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به میراث ور رسېږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سکني چې په مور او پلار کې سره شریکان وي، چې دوی ته «عیني یا اعیاني» وایي.

(۲): «علائي» چې یواځې په پلار کې سره شریکان وي.

(۳): «اخیافي» چې یواځې په مور کې سره شریکان وي.

په دې آیت کې د «اخیافي» ذکر دی، کله چې د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کې د «وَلَا آخَرُ أَزْوَاجُ» څخه وروسته د «من الأم» کلمه په تصریح سره شته، او په دې باندې د ګردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځای کې له (أخ) څخه اخیافي ورور مراد دی.

د دې آیت مطلب دا دی چې هر هغه میت نارینه وي که ښځه چې مور او پلار او لور او ځوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «اخیافي» ورور یا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسېږي، او د نارینه او ښځې یعنې د «اخیافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هیڅ زیادت او کمی په کې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسی دی، په دې شرط چې د مړي پلار او ځوی هیڅ نه وي، مقدم «عيني» دی، که هغه نه وي نو «علاتي» دی، د «النساء» د سورت په آخر کې د دې دواړو د میراث ذکر هم راځي.

وَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ

نو که وو (وړونه خویندې د کلالې) زیات له دغه (یو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد سره شریکان دي په ثلث (درېمه برخه د ترکې) کې وروسته له (اداء کولو د) وصیت چې وصیت کولی شي په هغه سره، یا پس (له اداء کولو) د دین، په دې حال کې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوي (په دې وصیت کې).

تفسیر: یعنې که د «أخيافي» ورور او خور له یوه ځنې زیات وي، نو دوی ګردو (ټولو) ته هماغه یو ثلث (درېمه برخه) په میراث ور رسېږي، او په لومړني صورت کې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستي صورت هغه «ثلث» چې ورکاوه کېږي، له وصیت او قرض څنې وروسته څه مال چې باقي پاتې کېږي؛ له هماغه څنې دا «ثلث» یا «سدس» ورکاوه کېږي، او وصیت هلته صحیح او پر میراث باندې مقدم کېدی شي، چې په هغه کې د نورو څه زیان نه وي، او دازیان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له یوه «ثلث» څنې یې د زیات مال وصیت کړی وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له میراث څنې هم برخه ور رسېږي؛ څه وصیت وکړي، په دې دواړو صورتونو کې وصیت صحیح نه دی، هو! که ګرد ورته هغه وصیت سره مني، نو ښه! که نه هسې وصیتونه ګرد مردود دي.

فائده: څرنگه چې له وارثانو څنې اندېښنه وه، چې د میت له ترکې څنې به د میت وصیت او قرض اداء نه کړي، بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځکه یې له میراث سره هر ځلې د وصیت او د دین د حکم تأکید بیان کړ، او کله چې وصیت تبرع او احسان دی، او ډېر ځله یو معین سړی د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضایع کېدلو احتمال قوي وو، نو ځکه یې د اهتمام او احتیاط لامله په هر ځای کې له دین (پور) څنې د وصیت ذکر د مخه فرمایلی دی، حال دا چې د وصیت درجه له دین څخه وروسته ده، لکه چې پخوا تېره شوه، (یعنې لکه چې هیڅوک د دین په اداء کې غفلت نه کوي، همداسې دې په وصیت کې هم نه کوي!) او هم وصیت د مورث حق دی لکه تجهیز او تکفین، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دی، نو له دې حیثه به وصیت له قرض څنې مقدم وي، اگر که له بلې وجې قرض په وصیت باندې وړاندې دی، او دلته د «غیر مضار» قید زیات شوی دی، همدا قید به په نورو سابقه ځایونو کې هم معتبر وي.

وَصِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٧﴾

وصیت کوي الله تاسې ته وصیت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: هغه میراثونه چې د دې رکوع له شروع څخه تر دې ځایه پورې بیان شوي دي، پنځه دي:

(۱) ځوی، لور (۲) مور، پلار (۳) مېړه (ځاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو وارو ته ذوي الفروض يعنې د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو وارو د ميراث احکام يې بيان کړل، په پای کې يې د تاکيد په ډول وفرمايل: «دا حکم د پاک الله دی، او تعمیل يې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم یو اطاعت کوي، او کوم یو غاړه غړه وي؟ او کوم یو په میراث، وصیت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم یو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هېڅوک ونه غولېږي، چې د ظلم او بې انصافي په سزا کې ولې تأخیر کېږي؟ ځکه چې د الله تعالیٰ حلم ډېر کامل دی.

فائده: ښايي وپوهېږو چې پرته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تېر شو، یو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وايي، او هغو لره کومه معینه برخه لکه نصف (نیمایي) او ثلث (درېیمه) او ثلثان (دوه برخې له درې برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقررې، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څخې کوم یو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسېږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که ترې پاتې نشو «عصبې» ته هیڅ نه ور رسېږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارینه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مینځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نیکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی یا د ده لمسی.

که څو تنه «عصبه» موجود وي، نو میراث همغو عصبه وو ته رسېږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بیا د «أخیافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعیاني» مقدم دی، ددې څلورو وارو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کېږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غیر اصلي دي، پرته له اولاده او وروڼو څخه د نورو نارینه وو سره ښځې نه «عصبه» کېږي، مثلاً د تره ځوی «عصبه» دی، مگر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شویو قسمونو یعنې «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنیفه «رحمه الله» په نزد درېم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، یعنې داسې قرابت لرونکي چې د ده او د مړي په مینځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نیا، خورې، ماما، ترور، ټوړی او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» یو هم نه وي پاتې، نو د هغه میراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسېږي، د دې تفصیل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا
وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝

دا (د یتیمانو، میراثونو، وصیت، او د دین تېر شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطیع په هسې) جنتونو کې چې بهیږي به له لاندې د (مانیو او ونو د) هغو ویالې، همیشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (بری) دي ډېر لوی، او هر څوک چې نافرمانی کوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به کړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) کې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپکوونکی.

تفسير: يعنې دا پخواني ټول ذکر شوي احکام (چې د يتيمانو حقوق، وصيت او ميراث دی) د الله جل جلاله مقررې کړې شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوک چې اطاعت کوي، او د الله تعالی احکام مني، چې په هغو کې د وصيت او د ميراث حکم هم شامل دی، نو د هغه لپاره تل جنت دی، او هر هغه څوک چې سر غړوي، او د الله تعالی له حدودو څخه بيخي خارجيږي (يعنې حلال يې حرام او حرام يې حلال گڼي) نو هغه له ذلت او خواری سره تل د جهنم په عذاب کې پاتې کېږي.

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسَكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَقَّعَهُنَّ الْبُيُوتُ أَوْ يُجْعَلَ لِهِنَّ سَبِيلًا ۝

او هغه (مېرمنې) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبيح کار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (ای قاضيانو له قاذفه) پر دوی باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو که شاهدي وويله (شاهدانو پر زنا) نو بندي کړئ تاسې دا (ښځې) په کوټو کې تر هغه پورې چې وفاتې کاندې دوی لره موت، يا وگرځوي (مقرر کړي) الله دوی لره کومه لاره د (خلاصې له بنده).

تفسير: «د ښځو تأديب او سمول يو ضروري امر دی، خو پر دوی باندې هيڅ قسم ظلم او تعدي کول ښه کار نه دی»، د جاهليت په زمانه کې په دې دواړو مواردو کې پر ښځو باندې ډېر تېری او بې اعتدالي کېده، او په دې آيت کې د هغو د تأديب په نسبت حکم دی: «که د کومي زوجې په نسبت د زنا ارتکاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر يو يې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونيسئ!، که دا څلور واره پر زنا يې شاهدي ورکړي؛ نو دا ښځه دې په کوټه کې مقيدې وساتي، او هسې انتظام دې وکړي! چې له کوره ونه وځي، او له چا سره کتنه ونه کړي شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، يا الله تعالی د هغې لپاره کوم حکم او سزا مقرر و فرمايي، د دې آيت د نزول تر وخته يې د زانې لپاره کوم حد نه وو مقرر فرمايلی، بلکه د تعيين وعده يې کړه، کله چې څه موده وروسته يې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آيت، اوله رکوع کې د هغې حد نازل کړه، چې د باکړې لپاره يې سل درې او د ټيبي لپاره «رجم» يعنې په گټو سره ویشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذِينَ يَأْتِيْنَهَا مِنْكُمْ قَاذُوْهُمْ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبيح کار ته) له تاسې، نو ايذاء ورسوئ دوی ته !.

تفسير: يعنې که دوه تنه اعم له دې چې يو نارينه وي او بل ښځه وي، يا که دواړه نارينه وي، يا دواړه ښځې (من حيث السحق) وي، او د بد فعل مرتکب شي، نو د هغوی سزا يې مجملا په ايذاء ورکولو سره ارشاد و فرمايله، په ژبه سره وي، که په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأديب او تنبيه ورکولو حکم شوی دی.

د لواطت لپاره يې کوم جدا بيان ونه فرمايه، او په هغه کې د عالمانو سره اختلاف دی، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دی، چې د «زنا» لپاره ټاکلی شوی دی، يا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، يا دهغه سزا په توره يا په بله کومه طريقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځينو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځینې یې پر دواړو شامل ګڼي، ځینې وايي: ﴿وَالَّذِي﴾ - ﴿مِنْ نِّسَائِكُمْ﴾... پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذِينَ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾... په لواطت کوونکو او ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي﴾ په زانیانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ.

فَإِنْ تَابَا وَأُصْلَحَا فَاغْرَضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ۝

نو که توبه ويستله دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واورئ) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بَٰجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهۍ سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پتو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالیٰ معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښايي خامخا وکړو، الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلي ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالیٰ داسې خطاوې خامخا (تفضلاً) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهیږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهي سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي یې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلاً) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څخې د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول یواځې د الله تعالیٰ فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلاً) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ ۖ وَالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي یو د دوی ته مرګ، نو وايي: چې بېشکه ما توبه وويسته اوس، او نه (قبلېدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مړه شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د داسې خلكو توبه نه قبلېږي، چې پر له پسې ګناه كوي، او له ګناه ځنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت كې وايي چې: زه اوس توبه كوم، او نه د هغه چا توبه قبلېږي چې د كفر په حالت كې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له ليدلو څخه توبه كوي، د داسې خلكو لپاره شديد عذاب تيار دی.

تنبیه: دا دواړه آيتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی كوم مطلب چې مونږ پاس بيان كړ، هغه د ځينو لويو محققينو له تحقيقاتو سره سم دی، او په هغه كې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قيد او د «قريب» لفظ دواړه په خپلې ظاهري معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع كې د توبې د قبول او عدم قبول د ذكر فرمايلو مقصد هم په ښه شان سره عيان شو، يعنې د «كيفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبوليت كې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوك پر ګناهونو باندې جرأت ونه كړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلېږي.

مګر نورو مفسرينو حضراتو چې علی العموم د دې آيتونو مطلب يې ارشاد فرمايلې دی، د «جهالت» قيد يې «احترازي» او «شرطي» قيد نه دی اخيستی، بلكه (واقعي) قيد يې ګڼي، او وايي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندېږي، او د «قريب» معنی داسې كوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قريب» وي، يولي شي، ځكه چې د دنيا ژوندون قليل دی.

نو په دې صورت كې يې مطلب داسې كيږي چې: «د الله تعالى هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت يې فرمايلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه كتلو لامله ګناه كوي، او بيا د موت له راتګه څخه پخوا تائب كيږي، او هغه كسان چې موت يې ليدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، يا هغه كسان چې كافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلېږي، له دې تقريره سره به سم د توبه كوونكو د هغو د دوو بين بين صورتونه چې په لومړني تقرير كې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) كې شمېرل كيږي».

فائده: كله چې د موت يقين راشي، او بل عالم په سترگو وكتلی شي، نو په هغه وخت كې توبه نه قبلېږي، هو! د اخروي عالم له كتلو څخه پخوا توبه قبلېږي، چې له لومړني تفسير سره په اول صورت كې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو كې د توبې قبول يواځې د هغه په فضل او كرم سره دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتَوُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا
اتَّبَعْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې یوسی (ترې واخلي) تاسې ځینې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبيح کار: نشوز یا زنا) ښکاره.

تفسير: په پخواني بيان كې يې د ښځو د بد افعالی او د تأديب او سمولو حكم ور كړی وو، اوس د اهل جاهليت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمايي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء كېدل، د هغو صورتونو له منځه يو صورت دا هم وو: «كله چې به څوك مړ كېده نو د دې مړې ښځه به د علای خوی يا ورور يا د بل كوم وارث له لوري بندي ساتله كېده، بيا به يې كه زړه غوښتل له هغې سره به يې نكاح ترله، يا به يې همغسې بې نكاح په خپل كور كې ساتله، او د هغې ټول مهر يا څه برخه به يې ترې اخيسته، يا به يې تر مرګه پورې هلته بندي ساتله، او د هغې د مال به وارث كېده»، نو د دې په نسبت دا آيت نازل شو، چې خلاصه يې دا ده: «كله چې څوك مړ شي نو د هغه

مړي ورور يا بل کوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کې کې راوړي، او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح منع کولی شي، هو! که هغې کومه صريحه بد عملي وکړله، نو له هغې بد عملي څخه د هغې منع کول په کار دي».

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۝

او گزران کوی تاسې (ای مړونو) له دې (ښځو) سره په نېکې طريقې سره!، پس که خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وکړئ) ښايې چې نه به خوښوئ تاسې یو شی حال دا چې گړځولی به وي الله په دې شي کې خیر ډېر.

تفسیر: یعنې له ښځو سره په خبر و اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او کسوت، په مسکن او مامن) او نورو معاملاتو کې په ښو خوښو سره معامله وکړئ! د جاهلیت په شان (چې د ذلت او د سختی سلوک له ښځو سره کېده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوی! بیا ستاسې د کومې ښځې کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وکړئ، کبړي چې په هغې کې کومه فائده هم وي، او ممکن دی چې تاسې ته کوم شی ښه نه درښکاري، او الله تعالی په هغه کې ستاسې لپاره دیني یا دنیوي کومه ګټه ایښي وي، نو تاسې لره تحمل کول په کار دي، او له بد خوی سره بد خوښي نه ښايې چې وکړه شي.

وَلَا تَزِدْهُم مِّنْ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَالتَّيْمَةُ لِحَدِّهِنَّ فَنظَارًا قَلًا تَأْخُذُوا مِمَّنْ شَاءُوا تَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِيتٌ ۝

او که اراده وکړئ تاسې (ای مړونو) د بدلولو د یوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې یوه طلاقه او بله نکاح کړئ!) حال دا چې ورکړی وي تاسې یوې ته د دوی ډېر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (ای مړونو! بېرته) له هغه مال نه هیڅ شی، آیا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره).

تفسیر: له اسلام څخه پخوا داسې هم کېده، کله چې به کوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانۍ ښځه پرېږدي، او له بلې کومې ښځې سره نکاح وتړي، نو پر پخوانۍ ښځه باندې به یې تهمت لگاوه، او راز راز ظلم تېری او سختي به یې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته ورکړي، چې مېړه یې هغه مهر په خپلې نوې نکاح کې ولګوي، دا آیت د دې کار څخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمُ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنُ مِنْكُمْ بَيْتًا فَأَعْلَيْتُمْ ۝

او څرنگه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقیق سره رسېدلي دي ځینې له تاسې ځینو (نورو) ته (په طریقه د مباشرت سره)، او اخیستی دی (ښځو) له تاسې نه عهد کلک (د صحبت او مغازت «قربت» په حق کې).

تفسیر: یعنې کله چې نارینه او ښځه له نکاح څخه وروسته یو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه کې ټول مهر ورکول په مېړه باندې واجبېږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې ځنې په کوم سبب اخیستی شي؟! او که یې مهر نه وي ور رسولی نو د هغې مهر څرنگه معطلولی شي؟! اوس پرته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ کېدلو) بله کومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهېږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د مېړه (خاوند) په غاړه لازميږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسيږي، مگر صحيحه خلوت يې ورسره کړی وي، نو بيا هم پوره مهر واجب الاداء گرځي، هو! که صحيحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او مېړه (خاوند) يې طلاق ورکړي؛ نو بيا د مسمی مهر نيمايي ورکول پرې لازميږي.

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿۳۶﴾

او مه اخلي تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړي دي پلرونو ستاسې له ښځو، مگر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعي ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسير: د جاهليت خلقو له خپلو ميرو ميندو، او نورو ځينو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح ځنې هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره تړلې وي؛ نکاح مه تړئ! ځکه چې دا بېحيایي او د الله تعالی د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طريقه ده، او د جاهليت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم گناه، او هسې نکاح ته يې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پيدا کېده هغه ته به يې «مقتي» ويل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بېخي ونه کړه شي!

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په هماغه حکم کې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلي دي، اگر که د ډېرو پورته نيکونو هم وي.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ

حرامي کړی شوي دي پر تاسې ميندې ستاسې او لونې ستاسې او (حرامي شوي دي پر تاسې) خويندې ستاسې، او عمې (تروريانې) ستاسې، او خالې (توريانې) ستاسې، او لونې د ورور (ورېرې ستاسې)، او لونې د خور (خورخې ستاسې).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو گړدو ښځو بيان کوي، چې له هغوی سره نکاح تړل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بيان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامي دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) تورې (۶) ورېره (۷) خورخه، چې له دوی ځنې له هېڅ يوې سره نکاح تړل جائز نه دي، (او حرمت يې ابدی دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنۍ او پلارنۍ نياگانې تر آخره پورې گړدې داخلي دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسی، کړوسی تر آخره پورې ټولې داخلي دي، او په خور کې عيني (سکه چې مور او پلار يې يو وي) علاتي (چې پلار يې يو او مور يې بېله بله وي) او اخيافي (چې پلار يې بېل بېل وي، او مور يې يوه وي) گړدې داخلي دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نيکونو، خويندې تر پورتنیو پېريو پورې عيني وي، که علاتي يا اخيافي؛ گړدې داخلي دي، او په تورې (خالې) کې د مور نيا، د نيا نيا او د گړدو خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلي دي، او په ورېره کې د درې قسمونو ورونيو اولاد، اولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورخه کې د درې قسمه خویندو اولاد، اولاد الأولاد گړد سره داخلي دي.

وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَزَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّن الرِّضَاعَةِ

او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې) ميندې ستاسې هغه چې تې يې در کړې وي تاسې ته، او خويندې ستاسې له جهته د تې رودلو.

تفسير: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کيږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واپه خپلوی چې په نسب کې سره بيان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، يعنې رضاعي لور، ترور، تورې، ورېره، او خورڅه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احاديثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي جُحُورِكُمْ مِّن نِّسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمُ بِهِنَّ وَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمُ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې) ميندې د ښځو ستاسې، او پر کټياني ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (بې تربيت موندلې، او پيدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړې وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړې دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پر کټيو کې، (او حرامې کړې شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پيدا) دي، او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خويندو کې مګر هغه چې په تحقيق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: اوس د «مصاهري» د محرماتو ذکر دی، يعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامېږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له مور سره تاسې جماع کړي وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلېږي، او له دوی سره ستاسې نکاح له سره روا نه ده.

(دويم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ! يا وروسته مړه شي، نو بيا له هغو سره به مو نکاح تړل روا کيږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کې له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې ورېرې او خورڅې حکم دی.

فائده: دا يې چې وفرمايل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن يا لمسي نسبي وي، نه د خولې، يعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وايي، او له «رضاعي» ځنې احتراز نه دی.

او د «الْأَمَّا قَدْ سَلَفَ» مطلب دا دی چې د جاهلیت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خويندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او «فِي حُجُورِكُمْ» له فرمایلو څخه دا مطلب دی «هغه چې تاسې یې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، یعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ځکه چې د زړه له کومې یې اولاد گڼئ، له دې څخه د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پال او روزل په غېږ کې ضروري دي.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې) مېړونې (منکو چې) له ښځو مگر هغه (مېړونې - منکو چې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښي لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحریم د دې پورته محرماتو).

تفسیر: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بیان فرمایي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، یعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کیږي، تر څو چې هغه په طلاق یا وفات له خپل مېړه جدا او د طلاق یا موت عدت یې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هیڅوک له دې سره خپله نکاح نشي ترلې، که کومه مېړونې (منکوچه) ښځه ستاسې په «ملک الیمین» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنی او پر تاسې باندې روا ده، اگر که مېړه (خاوند) یې ژوندی هم وي، او دې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت یې دا دی چې یو کافر نارینه له یوې کافرې ښځې سره نکاح ترلې وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې یرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړونې (منکوچه) ښځه اسیره کړي، او «دار الاسلام» ته یې راوړي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، اگر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ګردو محرماتو له بیانولو څخه وروسته تأکید فرمایي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، یعنې کتب الله علیکم حرمة هذه المحرمات، لیکلي دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په لیکلو سره، او تقدیر یې کړی په تقدیر کولو سره).

وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ

او حلالې کړې شوي دي تاسې ته (ټولې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شی (د خپل دین په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسیر: یعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بیان وشو، نورې ګردې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب یې کړئ! یعنې په ژبې سره «ایجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲): دا چې مهر ورکول ومنئ!.

(۳): دا چې د هغې ښځې پخپل واک (اختیار) کې راوړل او په قید او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، یعنې د همیشه لپاره هغه د ده اړینه (ښځه) شي، او بې له

پرېښودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقررې شوې، نو له دې څنې «متعۀ» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدې داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آيتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، يعنې لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ايجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحيحه کېږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَعْتَمِرْ بِهِ مِنْهُنَّ فَالْوَهْنُ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةٌ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخيسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسير: يعنې له هغې ښځې سره چې نکاح وتړله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې يا ډېر ټاکلې مودې پورې نفع هم واخيسته، يا لږ تر لږه يو ځلې «وطي» يا صحيحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازميږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هيڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصېږي، که ښځه بيخي په کار ورنشي، او پخوا له صحيحه خلوت مېړه يې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نيمايي پرې لازميږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

او نشته گناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو!) په هغه شي کې چې راضي شوي یی تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې که زوجين د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلاً ښځه په خپله خوښه له مهر څنې څه شی لږ کړي، يا نارينه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زيات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هيڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي!، يا ښځه له هغه څخه څه زيات وغواړي، هو! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(يا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کیفیت کې په هر شان چې بیا سره راضي شول).

په آخره کې یې وفرمایل چې: الله تعالی ته ستاسې کرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمایي هغه بيخي له گټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارينو منافع او ښېگڼې او په مخالفت کې یې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَمَنْ قَاتِلُكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غني د دې چې په نکاح واخلي اصليې مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وينځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسير: يعنې هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وتړي، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړي شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وينځې سره خپله نکاح وتړي، چې د هغې مهر لږ او نفقه يې هم آسانه وي، او که مالک يې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر يې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) يې د هغې له نفقې څخه فارغ البال گرځي، او که مېړه ته يې ور وسپاري، نو بيا هم د اصليې د نفقې په نسبت د دې وينځې په نفقه کې خامخا تخفيف شته.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ

او الله ته ښه معلوم دی ايمان ستاسې، ځينې ستاسې له ځينو نورو يې! (يعنې ټول د يوه پلار آدم اولاده يې!).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ستاسې د ټولو د ايمان اصلي کیفیت معلوم دی، تاسې لره ښايي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ!، د ځينو وينځو ايمان د الله تعالى په نزد د ځينو آزادو ښځو له ايمان ځنې بهتر او افضل کېدی شي، نو د ايمان له حيثيته د وينځې په نکاح کولو کې نه ښايي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې گرځد سره يو او له يوه اصله پيدا شوي يې! او په يوه دين کې سره شريکان يې، نو بيا له وينځو سره نکاح ترل ولې عيب او ننگ او عار گڼئ؟ په دې کلام سره د وينځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی ځنې د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَاِنْ كُنْتُمْ بِاِذْنِ اَهْلِيْهِنَّ وَاتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَحَسْبُكُمْ غَيْرُ مُسْفِحَةٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَحْدَانٍ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وينځې په اذن د بادارانو مولاگانو د دوی، او ورکړئ تاسې دوی ته مېړونه د دوی په معروف (سم له دستور په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفيفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نيونکې د پټو يارانو.

وَإِذَا اُحْصِنَ قَانَ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

نو کله چې مېړونې (واده) کړې شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نیماني) د هغه څه دی چې په اصیلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس ډري دي).

تفسير: يعنې هر هغه آزاد نارینه يا ښځه چې له نکاح ځنې يې فائده اخيستي وي، يعنې روا مجامعت يې کړې وي، او بيا زنا کوي، نو دازاني دې سنگسار او په گټو سره دې وويشتلی شي! او که نکاح يې نه وي شوي، او پخوا له نکاح څخه يې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې يو سل دورې دې ووايه شي، او مريي او وينځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې يواځې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ اَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

دا (په نکاح اخيستل د وينځو) لپاره د هغه چا دي چې ويرېري له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وينځو) خير (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په تاسې کې له وينځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکليف او ضرره يعنې د زنا له اخته کېدو ويرېري، که تاسې صبر وکړئ! او له وينځو سره نکاح ونه کړئ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو! له هر چا سره چې څه اندېښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وينځې سره خپله نکاح وتړي، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ الَّذِي فِيكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٠﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځي تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالى اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره څرګند دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبیر کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له ستو څخه هم مخالفت کوئ! او د الله تعالى له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، خو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ!.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٥١﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاره شی تاسې (د حق له لارې څخه) په کې بدلو ډېرو لویو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شی.

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وِخْلَ الْإِنْسَانِ ضِعْفًا ٭ ﴿٥٢﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعیف (کمزوری چې د دروند بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالى انسان ضعیف پيدا کړی دی، او الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلې دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلاً له ښځو ځنې ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالى جل وعلا شانه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلي چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالى په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا مِثْلَ الَّذِينَ كَانَ أُولَٰئِكَ يَكُونُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه خورئ تاسې! مالونه د یو بل په منځونو خپلو کې په ناروا سره! مګر (خورئ یې) که وي دا (مالونه چې خورئ یې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښۍ سره له تاسو نه.

تفسیر: مطلب دا دی چې هیڅا لره د هیڅا مال په ناحقه سره خوړل مثلاً په رشوت، دروغ ویلو، ټګۍ او غلا کولو (یا په قمار یا په غصب، یا په ناحقه دعوی، یا په فاسدو عقودو او نورو) سره بیخي روانه دي، هو! که سوداګري یا بیع او شراء د جانیانو په خوښۍ سره وشي، نو په دې کې هیڅ حرج نشته، او له دې مال ځنې وخورئ!.

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝۱۵

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (یعنې یو بل، یا مه کوئ تاسې هغه کار چې ستاسې د هلاک سبب وي) بېشکه چې الله دی پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسیر: یعنې په خپلو منځونو کې یو له بله سره مه وژنئ، بېشکه چې الله تعالی پر تاسې باندې ډېر مهربان دی، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف کولو څخه یې منع فرمایلي ده، او تاسې ته یې داسې احکام درلیرلي دي، چې په هغو کې بیخي ستاسې ښېګڼه او خیر دی.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝۱۶

او هر څوک چې وکړي دغه (تېر منهیات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدي) سره، نو ژر به مونږ داخل کړو دې اور (د دوزخ) ته، او دي دا (د دوزخ اور ته د دوی ننه ایستل) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسیر: یعنې هر څوک چې له ظلمه او تیري څخه لاس نه اخلي، بلکه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، یا په ظلم سره بل څوک وژني، نو د ده د هستوګنې ځای دوزخ دی، او د هسې ظالمانو په اور کې اچول الله ته څه سختي نه لري، بلکه بیخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوک داسې ګمان نه کوي، چې مونږ خو مسلمانان یو، نو څرنگه به په دوزخ کې لویږو؟ الله تعالی مالک او مختار دی، او هیڅوک دې له عدل او انصاف ځنې نشي اړولی.

إِنْ يَجْتَنِبُوا كِبْرًا مِمَّا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكَرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتُكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مَدْخَلًا كَرِيمًا ۝۱۷

که ځان وساتئ تاسې له لویو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع کولی شئ تاسې له هغو نه؛ نو لري به کړو مونږ له تاسې نه (صغیره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځای د ننوتلو ډېر ښه کې (چې جنت دی).

تفسیر: هغه څوک چې له کبیره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذکر اوس تېر شو (لکه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغیره معاصي بخښل کېږي.

په دې آیت کې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دی چې د دې آیت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملگري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهیدلي دي: «که له کبیره وو گناهونو څنې ځان وژغوی (وساتی) یعنې یوه کبیره گناه هم ونه کړی، نو بیا که یواځې صغیره گناه هر څومره وکړی! هغه به ضرور درېځنځل کيږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د گړدو سزاوې خامخا درسيږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافۍ او مؤاخذه اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافۍ لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذه وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دې آیت کریمه باندې دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسي وایي: «د شرط له انتفاء څنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وایي چې: «د کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، اکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعي راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مگر مونږ له هغو ټولو څخه تېرېږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِنْ تَجِدُوا كِبَارًا تَزْنُوهُمْ عَنْهُمْ فَكُفُّوا عَنْهُمْ سِيًّا﴾ آیه - ارشاد چې دلته موجود دی، او د ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كِبِيرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه قال: ما رأيت شيئاً أشبه باللمم مما قال أبو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم: إن الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة، فزنى العين النظر، وزنى اللسان المنطق، والنفس تمنى وتشتهي، والفرج يصدق ذلك ويكذبه. انتهى»، د پوهېدلو په شرط له دې حديث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقيقي مطلب پوره پته ولگېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حديث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافۍ وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هريره رضي الله تعالى عنه د حديث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرر فرمایلي ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترگو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه داده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مگر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلاً د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو څنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترگو، ژبې، او نفس او د نورو گړدو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» څنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه گړدو وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، گواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د گناه په ځای عبادت وگرځېد، مثلاً یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مگر په مسجد او په عین موقع کې متنبه او وینښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او گړده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وگرځېد.

نو د ابو هريره رضي الله عنه د دې حدېث له اورېدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه گناه نه ده، مگر د گناه د سبب کېدلو لامله گناه گرځي.

نو د آیت مطلب به داسې شي: هغه کسان چې له لویو او ښکاره وو ګناهونو ځنې ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورځنې صادرېږي، مګر د لویې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور ځنې تائب او مجتنب کېږي، نو اوس لکه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هريره رضي الله عنه د حديث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندې پوهېدلی دی؛ مونږ لره هم ښايي چې همغه معنی د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آیت په مطلب کې هم بې له تکلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضرورت پاتې کېږي چې د دې آیت په توضیح کې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب ورکول څه فکر وي، د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنی هم ظاهرېږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالی په لږ تدبیر سره حل کېږي.

د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حديث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له بیان سره سم داسې شوه: «هغه کسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو ځنې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب ځنې خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله کې مقصود او لویه ګڼل کېږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بد کار چې د کومې لویې ګناه د حصول په طمعه یې کړی وي؛ معافېږي، او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَرَأَىٰ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ له ارشاد سره سم دا کسان په جنت کې داخلېږي، ولې په واقع کې مطلقاً صغائر په حسناو سره ښځل کېږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ الشَّرَّيَّاتِ ذَلِكَ ذِكْرُ لِلَّذِينَ﴾.

وَلَا تَتَّبِعُوا فَا ضَلَّ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولی دی الله په هغه شي سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو.

تفسیر: یعنې حق تعالی چې چاته پر بل چا په کوم صفت کې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ!، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځکه دا هم ګواکې همغسې دی، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې څښې کړئ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې ځنې ستاسې په منځو کې حسد او بغض پیدا کېږي، او د الله تعالی له حکمت څخه هم مخالفت لازمېږي.

ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې: «څه سبب دی چې په هر ځای کې الله تعالی نارینه وو ته خطاب فرمایي، او هغوی باندې حکمونه کوي، او د ښځو ذکر نه کېږي، او په میراث کې نارینه ته دوه برخې ورکولی شي؟» په دې آیت کې د دغو ګردو پوښتنو ځواب ورکړ شوی دی.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ سَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿۳۵﴾

شته نارینه وو لره نصیب (برخه، مقرر) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او شته ښځو لره نصیب (برخه مقرر) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او سوال وکړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانۍ) د ده، بېشکه چې الله دی پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسېږي، او په هغه کې هیڅ قسم کمی نه کېږي، چې چا ته د شکایت موقع پاتې نه شي، هو! خبره بله ده چې الله تعالی سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لویې او فضیلت عنایت کړي، نو د هغه په نسبت حرص او شکایت کول بیخایه هوس دی.

هو! که د خپل عمل په معاوضه نور زیات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هیڅ تاوان او خرابي په کې نشته، که څوک د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسیله دې د هغه طلب وکړي!، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي! او الله تعالی ته هر شي پوره معلوم دی، او د هر یو شي درجه او د هغه استحقاق د پربښه ورڅرګند (وربښکاره) دی، او له هر یوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله کوي، نو که چاته الله جل جلاله فضیلت ور په برخه کوي، دا عطا یې بیخي د علم او حکمت سره سمه ده، او هیڅا ته نه ښایي چې د خپلې ناپوهۍ له امله د هغه په نسبت څه اندېښنه وکړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَنْتُمْ أَنْصِبُهُمْ إِنْ أَلْفَ كَانَتْ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

او لپاره د هر یوه (له نارینه وو او ښځو) ګرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پریښی وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نومه یې ورکوي پر دیو ته) او هغه کسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستۍ د دوی) نو ورکړئ نصیب (برخه) د دوی بېشکه چې الله دی پر هر شي باندي ښه خبردار.

تفسیر: ای مسلمانانو! مونږ ستاسې د هر یوه لپاره: نارینه وي که ښځه، له هغه مال څنې چې مور او پلار او خپلوانو پریښی دی؛ وارثان ګرځولي دي، او هیڅوک ورڅنې بې برخې ګرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوی ته برخې یې خامخا ورورسوي! الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې ورکړی شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه ورکړی شي؟ او څومونږ دا احکام څوک عملي کوي؟ او څوک ترې غاړه غړوي؟

فائده: د پېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندي ایمان راوړی وو، او کورنۍ او نور خپلوان یې همغسې کافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت کې رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره وروڼه او ملګري کړل، او هم دوی دواړه به یو د بل وارث کېدل، کله چې د دوی خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آیت نازل شو چې میراث د اقرباوو او خپلوانو حق دی، پاتې شول هغه ایماني وروڼه نو هغوی ته میراث نه ور رسیږي.

هو! په ژوندانه کې له هغوی سره ښه سلوک لازم دي، او که د مرګ په وخت کې هغوی ته څه وصیت وکړئ، ښه او مناسب دی، مګر په میراث کې دوی هیڅ برخه نه لري.

الرِّجَالُ قَوَمُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِهِمَا نَفَقَاتٌ مِنْ أَمْوَالِهِمْ

سړي حاکمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندي په سبب د دې چې فضیلت ورکړی دی الله ځینې د دوی ته پر ځینو نورو باندي، او په سبب د دې چې نفقه (لګښت) کوي دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسیر: په دې آیت کې د نارینه او د ښځې درجې راښيي چې د نارینه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله کوم فرق چې په احکامو کې وي، هغه بیخي له حکمت سره سم او د رعایت کولو وړ دی، ښځه او نارینه د حکمت له قاعدې سره سم له سره برابرې نه شي، د ښځو دا غوښتنه بیخي بېځایه ده، خلاصه دا چې الله تعالی نارینه پر ښځو باندي په دوه وو وجهو سره حاکم او د حال کتونکي ګرځولی دی:

(۱): لویه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالى په اصل کې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د گردو کمالاتو مدار دي) فضيلت عطا فرمايلې دی، چې د هغو تشرېح په احاديثو کې شته، (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحی، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالى نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ور عطا کړې ده).

(۲): کسبي وجه دا ده چې نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کاليو او د نورو ضرورياتو تکفل کوي، مطلب دا دی چې ښځو لره ښايي چې د نارينه حکمونه ومنې.

فَالصِّلَاتُ قُنُوتٌ حِفْظٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ

نونيکی ښځې هغه دي چې، حکم منونکې دي (د مېړونو خپلو) ساتونکي دي په غياب د مېړونو (خپلو کې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د کورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوی ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسير: يعنې هغه ښځې چې ښکې دي، دوی د خپلو مېړونو اطاعت کوي، او سم د الله تعالى له حکمه د خپل مېړه په غياب کې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت کوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو کې هيڅ ډول خيانت نه کوي.

وَالَّذِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ

او هغه ښځې چې وير پرې تاسې له سرکشی (بد گزراني) د دوی نه، نو نصيحت وکړئ دوی ته، او پرې د تاسې دوی په ځای د خوب کې (که په نصيحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوی (که په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسير: يعنې که کومه ښځه له خپل مېړه سره بد گزراني وکړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د خېښتانونو په حقونو او تعظيم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه کوي، که يې ونه منله، نو بيا دې په همغه خونه (کور) کې په گوښې (يواخې) بستره کې پرېږدي، او که په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود کې د وهلو اثر پيدا نشي، يا يې هلوکي مات نشي، د هر تقصير لپاره يوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تاديب او تنبيه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتيب سره په آيت کې مذکوري دي، وهل وروستی درجه ده، په معمولي او سړسري قصور باندې دې نه ووهي، هو! که قصور يې زيات وي، نو بيا يې په وهلو کې هيڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وگڼي هغومره دې ووهي، مگر د دې خبرې لحاظ په کار دی، چې هلوکي يې مات نشي، او داسې يو پرهار ورته ونه رسيږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَإِنْ أَطَعْتُمُوهُ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

نو که اطاعت يې وکړ (غاره يې کېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندې لاره (د ضرر او اذيت) بېشکه الله دی ډېر پورته، ډېر لوی (له ټولو اشياوو).

تفسير: يعنې که هغه ښځې ستاسې په نصيحت يا بېلتون (جدايي) يا تاديب يا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ ځنې يې لاس واخيست، نو تاسې هم لاس ترې واخلي، او خامخا د دوی په پرکولو پسې مه گرځئ! او له الله څخه ووير پرې!

بېشکه الله جل جلاله پر تاسې ټولو غالب او په گړدو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد گمانې ځنې کار اخلي! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ور کوئ! بلکه د هر قصور لپاره یو حد او اندازه ده، او د ښځو په تادیب کې وهل وروستی درجه لري.

وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

او که وویرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) یو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! که تاسې ته اندېښنه وي چې په مېړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جگړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښايي چې یو منصف د مېړه له خپلوانو نه، او یو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ! او د فیصلې لپاره یې زوجینو ته ولېږئ! ځکه چې اقا ربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی ځنې د خیر غوښتلو امید هم پر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پیدا کوي.

إِنْ يَرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

که اراده لري دغه (زوجین یا حکمین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړي الله د دغو (زوجینو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنې که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله د زوجینو په منځ کې موافقت پیدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د گړدو شیانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات گړد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجینو د نزاع په لرې کېدو به هیڅ سختي نه پېښېږي ان شاء الله تعالی.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

او عبادت کوئ تاسې د الله! او مه شریک کوئ تاسې له ده سره هیڅ شی!

تفسیر: په الله تعالی باندې ایمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په امید یې عبادت او بندگي وکړئ، فخر (ویاې) او ریاء او ښودنې سره مال ور کول هم شرک دی، مگر په لږه درجه.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَآلَهُمْ الْقُرْبَىٰ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالْمَسْكِينُ وَالْمَسْكِينُ وَالْجَارُ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارُ الْجَنُبِ وَالصَّاحِبُ بِالْجَنُبِ وَابْنُ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

او (نیکي کوئ) له مور او پلار سره په نیکي کولو او (نیکي کوئ!) له خپلوانو سره، او (نیکي کوئ!) له یتیمانو سره او (نیکي کوئ!) له مسکینانو سره، او (نیکي کوئ!) له همسایه گانو سره چې قریب وي (په نسب یا په همسایگي کې)، او (نیکي کوئ!) له همسایه سره چې بعيد وي

(په نسب يا په همسايگۍ کې) او (نيکي کوئ!) له هغه ملگري سره چې په څنگ کې وي او (نيکي کوئ!) له مسافر سره، او (نيکي کوئ!) له هغو (وينځو، مريو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښې لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکي، ډير فخر کوونکي.

تفسير: د يتيمانو، ښځو، وارثانو، او زوجينو حقوق او له دوی سره حسن معامله يې بيان کړه، اوس داسې ارشاد فرمايي چې: د هر يوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوۍ او احتياج په تناسب ادا کړئ!، له گړدو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بيا د مور او پلار، بيا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قريب او غير قريب همسايه (کاونډي) څخه به نسبي يا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسايه حق له پردي همسايه څخه زيات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسايه حق د لرې همسايه له حق څخه زيات دی، يعنې چې په لرې فاصله کې اوسېږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنِّبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفيقان او شريکان او د يوه بادر (آقا) دوه نوکران او د يوه استاذ دوه شاگردان، دوست، شاگرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرو کې مېلمه او غير مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مريو او وينځي نورو حيواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې يې وفرمايل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لويي) خودپسندي وي، هغه بل هيڅوک له خپل ځان سره برابر نه گڼي، او په خپل مال باندې مغرور، او په عيش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی ځنې احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ!).

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَالنَّاسِ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٠﴾

هغه کسان چې بخيلي کوي دوی او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخيلۍ (شومتيا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ورکړی دی دوی ته الله له مهرباني خپلې، او تيار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکي.

تفسير: يعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخيلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو ځنې پټوي، او هيچا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تيار کړی دی.

فائده: دا آيت د يهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبيل الله د خرڅ په صرفولو کې يې هم پخپله بخيلي کوله، او هم به يې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله عليه وسلم اوصاف او د اسلام د حقايت هغه آيتونه يې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٥١﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ايمان په الله باندې، او نه په ورځې آخري (د قيامت) باندې، او هر څوک چې وي شيطان د ده ملگري؛ نو بد ملگري دی (دا شيطان).

تفسير: او دا متکبران هغه کسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، يعنې د الله تعالی لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بڅلي کوي، او نورو ته هم د بڅلي ترغيب ورکوي، ليکن خلقو ته د ځان ورښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوی نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري، او نه په قيامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالی د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوی مقصود وي، او د الله تعالی په دربار کې خوش او مقبول کار دا دی، چې دا مال هغه حقدارانو ته ورکړ شي، چې د هغوی ذکر وشو، او په ورکولو کې يې د الله تعالی خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښکاره شوه چې د الله تعالی په لاره کې همغسې چې بخل کول خراب کار دی، هم داسې ریاکاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لگول هم خراب کار دی، او داسې کار همغه کسان کوي، چې د دوی رفيق شيطان وي، چې دوی پر هسې کارونو لمسوي، او تياروي يې.

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْمَاتُ اللَّهِ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٥٠﴾

او څه نقصان به وو په دې کفارو (باندې) که ايمان راوړی وای دوی په الله او ورځې آخري (د قيامت) باندې، او صرف کړی وای دوی ځينې د هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله، او دی الله په (ټولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د کافرانو په دې کې هيڅ نقصان نه وو که دوی د کفر په ځای پر الله تعالی او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړی وای، او د بخل او ریا په ځاي يې د الله تعالی په لاره کې خپل مال صرفولی، بلکه بيخي د دوی نفع وه، ضرر او زيان خو په دې کې دی چې دوی يې اوس غوره کوي، او الله تعالی ته معلوم دي چې دوی يې په څه؟ او په کوم نيت کوي؟ د همغه عوض به هغوی ته ورکاوه شي.

په پخواني آيت ﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ﴾ کې د مال نسبت د هغوی په لوري شوی وو، اوس د ﴿وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ﴾ په فرمايلو کې داسې يوه لطيفه اشاره ده، چې هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی، په هر څه يې چې زړه غواړي لگوي يې، دوی ته دا مناسب وو، چې هغه مال يې د الله تعالی مال گڼلی، او همغه لاره کې يې لگولی چې الله جل جلاله له حکمه سره سم وای.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظِلُّهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ وَآَن تَكُ حَسَنَةً يَّضْعِفُهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٥١﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم په اندازې د يوې ذرې، او که وي دا (ذره) نيکي (نو) دوه چنده به کړي هغه (نيکي) او ور به کړي (محسن ته الله) له نژده خپله ثواب ډېر.

تفسير: يعنې الله تعالی د هيچا حق د يوې ذرې په اندازه هم نه ضايع کوي، نو په دې کافرانو باندې چې عذاب مسلط کيږي؛ عين انصاف دی، او د دوی د بد عملۍ بدل دی، او که د يوې ذرې په اندازه څوک نيکي ولري نو «اضعافا مضاعفه» - څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاک الله به له خپل لوري عظيم ثواب د انعام په طور هم ور عنایت کوي.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٥٢﴾

نو څرنگه (حال) به وي په هغه وخت کې چې راوړلو مونږ له هر يوه (پخواني) امت څخه يو شاهد (د دوی له انبياوو څخه) او راوړلو مونږ تا (ای محمده!) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال وپوښکی).

تفسير: يعنې د دې كافرانو به څرنگه بد حال وي، كله چې مونږ له هر امت او هر قوم څخې هسې شاهدان راولو چې د دوی د حالاتو بيان كووونكى او د دوی د واقعي معاملاتو ظاهر كووونكى دى.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوی به د قیامت په ورځ كې د نافرمانۍ او د فرمان منونكو فرمان منل بيانوي، او په ځر دو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو اى محمده! صلى الله عليه وسلم تا به هم پر دوی يعنې ستاسې پر امت لكه د نورو انبياوو عليهم السلام په شان احوال بنوونكى او شاهدي لوستونكى دروو. او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانيو انبياوو عليهم السلام يا د پورته ذكر شويو كافرانو په لوري وي.

كه انبياء عليهم السلام مراد شي؛ نو د هغوى پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چې د دوى امتيان د دوى تكذيب كوي.

كه كفار ترې مطلب شي نو مدعا به يې داسې كيږي: همغسې چې پخواني انبياء عليهم السلام د خپلو امتونو د كفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم اى محمده! صلى الله عليه وسلم د هغوى پر بد عملۍ باندې شاهد كيږې، چې له دې شهادت څخه به د دوى خرابي او بدې لا ښه محققه كيږي.

يَوْمَ يَدْعُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ شِئُوا بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا

په دغه ورځ كې به آرزو كوي هغه كسان چې كافران شوي وو او نافرماني يې كړې وه له رسول، دا چې كاش كه همواره كړى شوي واى پر دوى باندې ځمكه، او نه به پتوي دوى له الله څخه هيڅ خبره.

تفسير: يعنې په همغه ورځ كې چې له هر امت څخې به د دوى د حالاتو بيان كووونكي وبللى شي، نو كافران او نافرمانان به داسې تمنا كوي، چې كاشكې مونږ له ځمكې سره برابر او په خاورو كې ګله او بيخي فنا واى، او نن پيدا نه واى، چې له مونږ سره حساب او كتاب نه كېدى!، دا خلق به هيڅ يوه خبره له الله تعالى څخې نشي پتولي، او د ذرې ذرې حساب به له دوى څخې اخيستل كيږي.

په آخر كې بيا مسلمانانو ته صريح خطاب فرمايي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ځر دو عباداتو څخې اولى، اعلى، او افضل دى، او په شريعت كې چې هومره د هغه اهتمام شوى، او د هغه اركان، شرايط، آداب او نور مفصل ښودلى شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دى شوى» نو د لمانځه په اړه يې د دوه وو خبرو تاكيد فرمايلى دى، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دى، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښكاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت كې لمانځه ته مه نږدې كيږئ! تر څو د هغو الفاظو په معانيو ښه وپوهيږئ چې ستاسې له خولو څخې وځي.

(۲): د جنابت په حال كې هم له لمانځه څخې لرې اوسئ! تر هغه پورې چې ولا مېئ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاك كړئ! ځكه چې په لمانځه كې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې يو يې حضور او خشوع دى، او بل يې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ كې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درنده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، ددې خاص تاکید او تقيد د ارشاد له فرمايلو څخې دوه نفعې هم معلومېږي:

(اول): څرنگه چې د پاسنيو ډېرو ذکر شويو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، رياء، تکبر څخې ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختی علاج رابښي، يعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطو او آدابو سره سم اداء کړي، نو د دې پاسنيو گړدو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له گړدو منهياتو او معاصيو څخې نفرت پيدا کېږي.

(دويم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعميل کې هم آساني ورپېښېږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروايي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعيد نه دی، والله أعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه نږدې کېږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست یئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (بې) وایئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مگر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدې کېږئ) تر هغه پورې چې تاسې غسل وکړئ.

تفسیر: د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لگول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرگندولو لپاره یې لگاوه، او ښکاره ده چې د لومړني خرابي او عیب منشا، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستي خرابي علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا رابښکاره شوه چې د گمراهۍ سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تمیز بيخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تمیزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعیف او بهيمي قواوې قوي کېږي.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَسْتُمْ إِلَيْهَا فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ

او که وئ تاسې مريضان (رنځوران) يا په سفر باندې (په حالت د بې اودسۍ يا جنابت کې) يا راشي يو له تاسې له بيديا (له بولو) نه، يا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (يا يې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنگلو پورې).

تفسير: يعنى دجنابت په حالت کې دې لمونځ نه کوي، بلکه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا کړ شي!، دا حکم هلته دی چې کوم عذر نه وي، که یو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممکن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت کې تیمم وهل کافي دي، د اوبو د استعمال معذورت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر کې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې یواځې خپله گزاره پرې کولی شي، او که اودس پرې وکړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده ځنې لري وي.

(۳): دا چې اوبه بیخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدیر یې د طهارت د ضرورت دوه صورتونه ښودلي دي:

(اول): له بولو او غاښو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کې.

(دویم): له مجامعت ځنې وروسته د غسل او د لمبلو ضرورت په وخت کې.

فائده: د تیمم صورت دا دی چې پاکه ځمکه باندې دې دواړه لاسونه ووهي!، بیا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه کړي! خاوره طاهره ده، او د ځینو شیانو لپاره د اوبو په شان پاکوونکې هم ده، مثلاً: موزه، بوت، ماسې، چارپه، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

بېشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چې داسې سختي یې را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصیراتو).

تفسير: يعنى الله تعالى د ضرورت په وخت کې د تیمم اجازه را کړې ده، او خاوره یې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځکه چې هغه سهولت او معافي ور کوونکی او د بندگانو د خطاوو معافوونکی ذات دی، او د خپلو بندگانو نفع او هوسايي (آساني) خوښوي، چې له دې ځنې دا هم ښکاره شوه، چې په لمانځه کې د نشې په حالت کې چې د یوه شي په ځای بل شی لوستلی شوی وو، هغه یې هم معاف کړی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا ضَيْبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتُرُونَ الضَّلَلَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ۝

آیا نه دي کتلي تا (نه یې خبر له حاله د) هغو کسانو چې ور کړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه، چې پيري (اخلي) دوی ضلالت (گمراهي په عوض د هدايت کې)، او اراده لري دوی د دې: چې ور که کړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنگ شئ!) او کافي (بس) دی الله ولي (دوست حمايت کوونکی ستاسې) او کافي (بس) دی الله مددگار (ستاسې).

تفسير: يهودانو ته له کتاب ځنې څه برخه ور کړې شوې ده، يعنې د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ور کړې شوې ده، او د عمل کولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده ور کړې شوې، او گمراهي اخلي يعنې د (آخر الزمان نبي صلی الله عليه وسلم) له حالاتو او اوصافو ځنې به یې د دنيایي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پتول یې، او عمدا

به يې ترې انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين ځنې واړوي؛ چې گمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې ای مسلمانانو! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمینان ولرئ! او له دوی نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ!) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زیان څخه د ساتلو لپاره کافي دی، نو ځکه له دښمنانو ځنې هیڅ ډول اندېښنې مه کوئ! او په دين باندې قائم اوسئ!.

مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَارْعِنَا لِيَا أَلْسِنَتَهُمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ

ځينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوی خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه (د حکم ستا)، او (وايي يهودان) واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولی شوی، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عیب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دی، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوی دی؛ له خپله ځايه اړوي، يعنې لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، (وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا) او وايي وامو ورېده سر غړونه کوو، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم وراوه، نو دوی به په ځواب کې وويل: وامو ورېده! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دی منلی، يعنې يواځې مونږ په غوږ اورېدلی دی، او په زړه مو هغه نه دی منلی.

(وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ) او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولی شوی) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره! دروا دې نه اورول شي!» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناگانې لري، که د يوې معنی په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنی په لحاظ ښه او تحقير هم کېدی شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولی شي!»، او په زړو کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شي! (العياذ بالله).

(وَارْعِنَا) او وايي لفظ «راعنا» يعنې کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوی دی.

ښه معنی يې داده چې: «ته ځمونږ رعايت وکړه! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهېږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړی شو.

او بده معنی يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنی «ځمونږ شپون» دی، او دا د هغوی شرارت وو، ځکه چې هغوی ډېر ښه پوهېدل چې موسی عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څر ته بيولي وو.

(لِيَا أَلْسِنَتَهُمْ) په تاوولو د ژبو خپلو... يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره گډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اوريدونکي فکر به يې ښې معنی ته اړاوه، او د هغو بدې معنی ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنی قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عیب لگاوه، چې که دا سړی په رښتيا سره نبي وای؛ نو ځمونږ په دې فرېب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوی دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څرگند کړل.

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ
بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٣٠﴾

او که بېشکه دوی ویلي وای: واورېده مونږ (وینا ستا) او ومانه (حکم ستا په بدل د «عصینا» کې) او (که دوی ویلي وای) واوره (بې له «غیر مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» کې) نو خامخا به خیر وو دوی ته، او ډېره سمه (وینا)، ولیکن لري کړي دي دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د کفر د دوی، پس نه راوړي ایمان (له دغو یهودانو) مگر لږ خلق.

تفسیر: حق تعالی د یهودانو د دغو دریو مذمومو اقوالو له بیان کولو څخه وروسته اوس د ملامتیا او د هدایت په ډول ارشاد فرمایي: چې که یهودانو د ﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَأَطَعْنَا﴾ او د ﴿وَأَسْمَعُ غَيْرُ مُسْمِعٍ﴾ په عوض یې یواځې ﴿وَأَسْمَعُ﴾ او د ﴿وَرَاعَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَأَنْظُرْنَا﴾ ویلي؛ نو دا به د دوی په حق کې بهتر وو، او دا خبره به په ځای او سمه وه، او هسې بېهودګۍ او شرارت ته به ځای نه وو پاتې، چې له پاسنیو کلماتو څخه یهودان په خپلو زړونو کې بدې معناګانې اخیستلې، لیکن څرنگه چې الله تعالی دوی د خپل کفر په سبب له خپل رحمت او هدایت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځکه دوی په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګټورو خبرو باندې نه پوهیږي، او ایمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت څنې محفوظ پاتې دي، لکه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالی عنهم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكُتُبَ أَمْ نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَنْظُرَ وَجُوهًا
فَرَدًّا عَلَى أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣١﴾

ای هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب! (ای کتابیانو!) ایمان راوړئ تاسې! په هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ، حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چې تاسې سره دی، پخوا له هغه چې هوار کړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی، یا پخوا له دې چې لعنت وکړو پر دوی لکه چې لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دی امر (حکم) د الله واقع کېدونکی (خامخا).

تفسیر: «ای اهل کتابو! ایمان راوړئ! په هغه «قرآن» چې احکام یې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی، ایمان راوړئ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې یعنې سترګې، پوزې، او نور بدل کړو.

مطلب دا چې که تاسې ایمان رانه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بیا یې د شا په لوري اړوو، یعنې ستاسې مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (یا دا چې) ایمان راوړئ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه کړو، او د څټونو په شان یوه تخته یې وګرځوو»، یا به د شنبې د ورځې د مسخ شویو خلقو په شان تاسې هم مسخ کړو، او له تاسې څنې به ځناوران جوړ کړو.

د ﴿أَصْحَابِ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت کې مذکوره ده.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ
افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٣٢﴾

بېشکه چې الله نه بخښي دا چې شریک ونیولی شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې ښکته وي له شرکه (لویه وي که وږه) هغه چاته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او هر هغه

شوڪ چي شريڪ ونيسي له الله سره نو په تحقيق ويې تړل (په الله) دروغ لوی (او ويې کړه) گناه ډېره لويه.

تفسير: يعني مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ يې دائمي سزا ده، هو! له شرک ځنې ښکته چې کوم صغیره گناهونه دي يا کبيره، هغه گړد د مغفرت وړ دي، الله تعالى د هر چا د مغفرت اراده چې وفرمايي؛ د هغه صغیره او کبيره گناهونه سره له څه عذاب ورکولو يا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنگه چې يهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هيله نه کوي!.

الَّذِينَ يَزُكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝

آيا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک گڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه شوک چې اراده وفرمايي (د پاکۍ يې)، او ظلم به ونه کړي شي پر دوی په اندازه د يوه نري تار (هم).

تفسير: يعني يهودان سره له دومره خرابيو بيا هم خپل ځانونه پاک او مقدس گڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي - چې بيخي چټي او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالى اراده وفرمايي هغه مقدس او پاکيزه کوي، او د يهودانو په تشه وينا سره هيڅ نه کيږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کيږي، يعني دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کيږي، او په دوی باندې به هيڅکله په ناحقه سره عذاب نه وارديږي.

فائدة: يهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عزير عليه السلام) ته يې د الله تعالى ځوی ويل، کله چې هغوی دا آيت «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» الآية - واورېده، نو يې ويل چې: «مونږ خو مشرکان نه يو، بلکه د الله تعالى خاص بندهگان او د انبياوو ځامن يو، او پيغمبري ځمونږ ميراث دی»، نو الله تعالى د دوی دغې لویې او ځانمنۍ په مقابل کې دا آيت نازل کړ.

(فتيل هغې نرۍ پردې ته وايي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

أَنْظُرْ كَيْفَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ۝

وگوره ای (محمده!) چې څرنگه تړي دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) گناه ښکاره.

تفسير: يعني څومره د تعجب خبره ده چې په الله تعالى باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالى دوستان وايي، او د الله تعالى په نزد د مقبوليت مدعيان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صريح گناهگار کېدلو لپاره بيخي کافي دي.

الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۝

آيا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ايمان راوړي دوی په بت او په شيطان او وايي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسیر: په دې آیت کې هم د یهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د یهودانو په زړونو کې د محمد صلی الله علیه وسلم عداوت زیات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښۍ او د ضرورت له مخې یې د بتانو تعظیم وکړ، او ویې ویل چې: «ستاسې دین د مسلمانانو له دین څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب یواځې حسد وو، او غوښتل یې چې نبوت او دیني ریاست پرته له مونږ څخې بل چاته ولې ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالی په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آیتونو کې هم دا خبرې مذکورې دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿۶۷﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددگار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسیر: یعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه یې د بتانو تعظیم وکړ، او د کفر طریقه یې د اسلامي طریقي څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالی لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالی لعنت وکړي، د هغه حامی او مددگار په دنیا او آخرت کې هیڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا أُلْيُوا لَوْنًا نَّصِيرًا ﴿۶۸﴾

آیا شته یهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ یعنې نشته! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقیر.

تفسیر: یهودانو داسې خیال کاوه چې نبوت او د دین سرداري څمونږ میراث دی، او یواځې مونږ د هغه لیاقت لرو، نو ځکه به یې د عربي نبي صلی الله علیه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او یو له بل سره به یې ویل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسیږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور رسیږي؛ هیڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آیت نازل شو، چې مطلب یې دادی «آیا یهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ یعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته ورورسیږي؛ نو خلقو لره د یوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسي، یعنې دوی داسې بخیلان دي چې پخپله پاچاهۍ کې هم فقیرانو ته یوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخا او ورکړه لازمه ده).

(نقیر هغه داغ ته وايي چې د خورما د زړې په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَهُم مَّا عَزَمُوا ﴿۶۹﴾

بلکه آیا حسد کوي دغه (یهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره یې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقیق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهیم ته کتاب (تورات، زبور، انجیل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسیر: یعنې آیا که په محمد صلی الله علیه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالی (د نصرت، عزت، عظمت، سیادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له لیدلو څخه له ډېرې رځې او حسده مري؛ نو دا بیخي د دوی

لېونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسی، داود، سليمان، عیسی، محمد صلی الله علیه وسلم او نور انبیاء علیهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظیم سلطنت عنایت کړې دی، نو بیا یهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوی ځنې انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنۍ کې دی.

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ۝

نو ځينې له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړی دی په محمد، او ځينې له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولی دی له محمد څخه، او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوښ وهونکی.

تفسير: يعنې د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته الله تعالی تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړې دی، او محمد صلی الله علیه وسلم هم له همغې کورنۍ څخه دی، نو که څوک بې سببه يواځې د کينې او حسد لامله محمد صلی الله علیه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکی اور بس او کافي دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كَمَا نَصَبَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلًا لَّهُمْ جُلُودًا أُخْرَىٰ لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو ځمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاڅه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوی (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکي غير له هغو، لپاره د دې چې وځکي دوی (تل تر تله نوی نوی) عذاب.

تفسير: يعنې د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوی د پوستکي له سوځېدو څخه وروسته دوی ته بل پوستکي وراغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝

بېشکه چې الله دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې بېشکه الله تعالی ډېر زبر دست او غالب دی، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالی جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دی، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا قَائِلُونَ ۝

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو) د دوی ويالي، همېشه به وي دوی په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وي به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړې شوې (له ټولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په گڼو سیورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسیر: یعنې مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسېږي، او دوی ته به هسې ښایسته ښځې ور په برخه کېږي، چې له حیض، نفاس، او نورو دنیوي ککړتیاوو څخه به بیخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو گڼو سیورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو څخه به بیخي محفوظ وي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو!) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضیانو! ای حاکمانو!) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره!.

تفسیر: په یهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به یې خیانت کولو، او د خصوصیاتو په فیصلو کې به یې رشوتونه اخیستل، او په نورو اسبابو سره به یې د یوه پلو خاطر، لحاظ، او رعایت کولو، او د حق په خلاف به یې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو څخه ممنوع گرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شریفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارک اراده درلوده (لرله) چې (بیت الله) شریف ته دننه ننوځي، د کعبې شریفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) د کعبې شریفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چاپي) په زوره واخیستله، او ور یې پرانیست، کله چې د الله تعالی جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبې شریفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالى عنه وغوښتل چې دا د (بیت الله شریف) کلي (چاپي) دې ماته راکړه شي!، دلته دا آیت نازل شو، او کلي (چاپي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) ته وروسپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چاپي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه به تل ویل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کلي (چاپي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړې نه وای».

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا بِعِظْمِكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَبِيحًا بَصِيرًا

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه لیدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسې د الله! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو یعنې حاکمانو او مشرانو!).

تفسیر: په پخواني آیت کې یې قاضیانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمایه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضیانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کېږي، چې له دې څخه دا رابښکاري چې د حکامو او قاضیانو حکم منل به هلته واجیږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزیرانو، حاکمانو، قاضیانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احکامو څخه مخالف کوم حکم ونه کړي، مگر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

نو بیا که خلاف مو پیدا شو په یوه شي کې نو وگرځوئ تاسې (فیصله ددی کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حدیث ته) که یی تاسې چې (په اخلاص سره) ایمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخري (قیامت) باندې.

تفسیر: یعنې که تاسې او د اولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پېښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فیصله وکړئ ! چې آیا هغه حکم فی الحقیقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هر هغه خبره چې محققه شي، نو ښایي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وگڼئ ! او ښایي چې اختلاف له منځه ورکړئ ! که تاسې په الله تعالی او د قیامت په ورځې باندې له زړه نه ایمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څخې به خامخا ویرېږئ ! چې له دې څخې دا حکم را څرگند شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو ځکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جگړه پېښه شي، او یو د دوی هغه بل ته ووايي: راځه چې شریعت ته لاړ شو، او د بل ووايي چې: زه شریعت نه پیژنم (نستغفر الله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهت.

تفسیر: یعنې خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جگړې او شخړې (جنگونه) وکړئ ! یا له خپلې رایې سره سم کومه فیصله صادره کړئ، ځکه چې د شریعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

الْمُتَرَاتِلِ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ۝

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دی پخوا له تاته (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې وروړي (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب بن أشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ویې نه مني)، او اراده لري شیطان دا چې گمراه کړي دوی په گمراهۍ لري سره (له حقه).

تفسير: په (مدينې منورې) کې د يوه يهودي او د يوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جگړه پېښه شوه، يهودي چې په رښتيا وو، ويې ويل: «راشه! چې محمد ته لاړ شو!»، منافق چې په نا حقه وو ويې ويل: «راځه چې (کعب بن اشرف) ته لاړ شو!»، چې د يهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د جگړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د يهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وويل: «راځه! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فيصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو!»، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په فيصله راضي شو، او قناعت يې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې گڼلې وي چې څرنگه زه د اسلام مدعي يم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې يهودي په مقابل کې ځما رعايت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جگړه واورېده، او د يهودي له بيان څخې وربکاره شوه چې دا جگړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغې قضیې په نسبت خپله فيصله هم صادره کړې ده، او د نبی صلی الله عليه وسلم له فيصلې سره سم په دغه جگړه کې هغه يهودي رښتینی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالى عنه دغه منافق وواژه، او ويې فرمايل: «څوک چې د داسې يو حقاني قاضي فيصله ونه مني، نو د هغه فيصله دې په دې ډول سره وکړه شي!»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالى عنه باندې يې د قتل دعوی دائره، او قسمونه يې ياد کړل، چې دې عمر رضي الله تعالى عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښايي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فيصلې څخې انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آيتونه نازل شول، او په دې آيتونو کې اصل حقيقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالى عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتُ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا

او کله چې وويل شي دې (منافقانو) ته راځئ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (الرېږلي) دی الله (يعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جگړې د فيصلې لپاره) نو گوري به ته منافقان چې گرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په گرځېدلو سره.

تفسير: يعنې که په کومه جگړه کې منافقانو ته وويل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ! چې د الله تعالى له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جگړې وړاندې کړئ!» کله چې دوی ظاهراً د اسلام مدعيان دي، نو ځکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مگر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوري، او بېرته ستيرې، او غواړي چې په کوم چل او فريب سره ځان ترې گوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم ځای ته چې د دوی زړونه يې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جگړې فيصله کړي.

كَيْفَ إِذَا صَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا أَحْسَنًا وَتَوَفَّقًا

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسیري دوی ته کوم مصیبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (کناهنو) چې وړاندې لیرلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بیا

به راشي دوی تاته (ای محمده!) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مگر د ښېگڼې (اصلاح) او موافقت (د جگړه کوونکو - نه مخالفت ستا).

تفسير: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړي شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارک په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالى عنه خدمت ته یواځې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښايي هغه ځمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او ځمونږ مقصود د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد ځنې ځان ژغورل یا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٣٧﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو څنگ (تغافل) وکړه! (مخ واپوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذیر «عذرونه» یې مه منه!) او پند ورکړه دوی ته او ووايه (ای محمده!) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بلیغه (تأثیرناکه).

تفسير: یعني د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبیرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو ځنې تغافل وفرمايه! او د دوی په خبرو باندې هیڅ غور مه ږده! مگر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هیڅ تقصیر مه فرمايه! او د دوی له هدایت څخه مه ناامیده او مه مایوس کېږه!.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٣٨﴾

او نه دی لېږلی مونږ هیڅ رسول مگر (لېږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتي وی دوی له الله او مغفرت غوښتي وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسير: یعني الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري لېږي، نو په دې غرض یې لېږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې ومني، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابۍ کولو څخه وروسته هم وینې او متنبه شوي وای، او له الله تعالی ځنې یې معافي غوښتي وی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د دوی لپاره د معافي دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړي وی، مگر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول یې د (رسول الله) له حکم ځنې چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بیا هم متنبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو یې لاسونه پورې کړل، او په بې ځایه تاویلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيَسْلَمُوْا إِلَيْكَ سِلَاحًا ﴿٣٩﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کيږي دوی تر هغه پورې چې فیصله کوونکي او حکم کړي دوی تا په هغه جگړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بیا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کې خپګان (تنګي - ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فیصله) کړې وه تا، او (ويې) مني دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښۍ سره».

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ احْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوا إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ
وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا ۖ وَإِذْ أَلَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا
عَظِيمًا ۖ وَلَهْدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝

او که په تحقیق مونږ فرض کړی وی پر دغو (مدعیانو د ایمان) دا چې مړه کړئ تاسې ځانونه خپل ! یا ووځئ تاسې له کورونو خپلو ! (لکه چې بني اسرائیلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو کړی دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو کسانو له دوی نه.

او که په تحقیق دوی کړی وی هغه کار چې پند ورکولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا کار خیر (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به کلک وو له جهته د محکموالي (د ایمان). او په دغه وخت کې به خامخا ورکړی وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور). او خامخا به برابر کړي (بیولي) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسیر: دوی وپوهوه ! کوم حکم چې مونږ د دوی په نسبت ورکړی دی، هغه یواځې د دوی د پند او خیر غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاکولو حکم دوی ته ورکړی شوی دی، او نه له وطن ځنې د جلا کېدلو، که دوی په دې سهل او آسانه حکمونو باندې تګ وکړي، نو نفاق به یېځي ورک شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهیږي، او موجوده حالت غنیمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دین او دنیا ښېګڼې ور په برخه کېږي.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۝

او هر څوک چې حکم ومني د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه کسان به له هغه چا سره وي (په جنت کې) چې انعام کړی دی الله پر دوی باندې، چې انبياء دي، او صدیقان دي، او شهیدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه کسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسیر: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، یعنې پرېسته ظاهراً د پاک الله پیغام ورته وایي، «صدیق» هغه دی چې هغه پیغام او احکام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت ورکړي او پرته له چوڼ و چرا څخه د هغه تصدیق وکړي.

«شهید» هغه دی چې د الله تعالی او انبیاءو علیهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او ښک بخت هغه دی چې له خرابو خبرو ځنې یې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه یاد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو ځنې افضل دي، ځکه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعي سره موافق دي، او پرته له دوی ځنې نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کې برابر نه دي، خو که د الله تعالی او د پاک رسول په امر منلو کې مشغول وي، نو دا کسان به هم د همدوی په ذیل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېگڼې او د فضيلت خبره ده، او هيڅوک دې هغه حقير ونه گڼي. فائده: په دې آيت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقين چې دهغوی ذکر شوی يا کيږي؛ له دې رفاقت او معيت څخه بې برخې دي.

ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا

دا (ملگرتيا) فضل (احسان، رحمت) دى له (جانبه د) الله نه، او کافي دى الله ښه پوه (په ټولو نيتونو او عملونو هم).

تفسير: يعنې الله تعالى او د پاک رسول حکم منونکو ته د انبياوو (عليهم السلام) او صديقانو (رضي الله تعالى عنهم) او شهيدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت ميسر کېدل د الله تعالى لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی اطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه ځنې منافقان بيخي محروم دي، او الله کافي دى ښه پوهيدونکى او ښه خير لرونکى، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطيع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلاً ور معلوم دى، نو اوس دې هېچا ته د دې امورو د تفصيلو له امله د الله جل جلاله د وعدي په پوره کېدلو کې څه اندېښنه او خلجان پيدا نشي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اخذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی (ای مؤمنانو!) واخلئ تاسې وسلې خپلې (یا ځان له کفارو وساتئ! او ورته هوښیار اوسئ!) بیا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) یا ووځئ تاسې گډ سره یو ځای.

تفسير: دلته د «جهاد» ذکر شروع کيږي، يعنې: «ای مسلمانانو! د منافقانو کيفيت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خير په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبرۍ او احتياط ځنې کار واخلئ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبير يا د عقل او سامان په وسيله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ! په متفرق صورت، يا د جمعيت په ډول، څنگه چې موقع وي.

وَأَنَّ مِنْكُمْ لَمَن كَيْبُطٌ

او بېشکه ځينې له تاسې خامخا هغه څوک دي چې خامخا تاخير به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسير: يعنې ای مسلمانانو! ستاسې په جمعيت کې ځينې هغسې کسان هم ننوتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او بېرته ترې پاتې کيږي، او د الله جل جلاله د حکم تعميل نه کوي، بلکه دنيوي منافعو ته يې سترگې نيولي دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أبي) او د هغه ملگري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مگر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنيوي منافع وو، او د الله تعالى له امر منلو سره يې هيڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا

نو که ورسېږي تاسې ته کوم مصيبت (لکه قتل يا هزيمت) نو وايي دا (متخلف منافق): په تحقيق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې ځکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزاله ورتللو به که مسلمانانو ته په «جهاد» کې کوم رېر ورپېښېده، لکه چې زخمیان یا شهیدان کېدل، یا به یې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ویل به یې چې: د الله تعالی لوی فضل وو چې په جنګ کې مونږ له دوی سره یو ځای نه وو، که نه ځمونږ هېڅ خبر په کې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره ترې خلاص شو.

وَلَيْنَ أَصَابِكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ
فَأَفُوزُ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥٠﴾

او که ورسیرې تاسې ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لکه فتح یا غنیمت) نو خامخا هرو مرو به وایي دا (متخلف منافق) کواکې چې نه وه په منځ ستاسې او په منځ د ده کې هېڅ دوستي (او وایې به): ای کاشکې زه (هم) وی له دوی سره، نو بریالی شوی به وم په بري ډېر لوی سره (له غنائمو).

تفسیر: یعنې که په مسلمانانو باندې د الله تعالی فضل وشي، لکه چې بری ومومي، یا د غنیمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه کېږي، لاسونه سره مښي (مروړي)، غاښونه چپچي او لکه د ښمنان د حسد د غلبې له کبله وایي: «هی! د افسوس ځای دی! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» کې شریکان نه شو، او له دې لویې ولجې (غنیمت) او بري څخه خوشې جتې بې برخې پاتې شو، که مونږ له مسلمانانو سره ملګر توب کړې وای؛ نو زیات مال به مو په لاس راغلی وی»، یعنې منافقانو ته به یواځې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلکه له خپلې محرومۍ څخه به زیات د مسلمانانو په بري باندې لا ډېر زیات د حسد په رنځ او اضطراب کې لویږي، نو الله تعالی فرمایي:

فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
يُفْتَلَّ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٥١﴾

پس جنګ دې وکړي په لاره د الله کې هغه کسان چې خرڅوي دوی حیات دنيوي (ژوندون لږ خسیس) په آخرت، او هرڅوک چې جنګ وکړي په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره) پس شهید کړی شي، یا غالب (غازي او بریالی شي پر دښمن)؛ نو ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر ډېر لوی.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا
وَاجْعَلْ لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

او څه شوي دی پر تاسې چې جنګ نه کوئ تاسې په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره) او په (خلاصولو) د ضعیفانو کې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلکان دي، هغه کسان چې وایې دوی: «ای ربه ځمونږه! وباسه مونږه له دې کلي (د مکې) څخه! چې ظالمان دي اوسیدونکي دهغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم ولي (حامي، ساتونکی)! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم مددګار!». .

تفسير: يعني ستاسې جنگېدل له كفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالى د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې ځمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لوري «هجرت» ونشو کړې، او كفارو د دغو مسلمانانو خپلوان رېږول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنگېدل ضروري دي.

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا
أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

هغه کسان چې ايمان لرونکي دي جنگ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقی لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنگ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنگ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره !، بېشکه چې مکر د شيطان ضعیف دی.

تفسير: يعني څنگه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالى په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنگيږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعني کافرانو سره بلا تأمل جنگېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددگار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهيږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعیف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چلېږي، له دې ځنې مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

الْمَرْءُ إِلَى اللَّهِ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلی تاته حال د) هغو کسانو چې وويل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنگه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرت په کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به ځمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکایتونه به يې وړاندې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له كفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې ځنې منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! ځکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! ځکه تر څو چې انسان د الله تعالى په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکالیفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان څارول ډېر دروند وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَا تُكِبُّ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ جَاهَدَ النَّاسَ كَخَشِيَةِ اللَّهِ وَأَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له كفارو سره) جنگ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه ویرېدله له خلقو نه په شان د ویرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زیات له جهته د

وېرې، او وويل دوی: ای ربه ځمونږه! ولې دې فرض کړې په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېټې نږدې پورې.

تفسير: يعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ورکړ شو؛ نو بايد چې مسلمانان خوشحاله شوي وي، چې ځمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې ویرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابو ویرېږي، یا له هغه څخه هم زیات ویرېدل، او هیله او آرزو به یې کوله که د لږ څه مودې له مخه بیا هم د قتال امر (وروستو شي) ښه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځینې مفسرین لیکي چې: له مرګ څخه دا وېره د طبیعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ٥١

ووايه (ای محمده! دغو ویرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنیا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې ویرېږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د یوه ډېر نري تار.

تفسير: يعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنيوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم دروند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمایي چې: دوی ته ووايه، دنيوي ګرځندو منافع حقیر او سریع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښايي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او يقين وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او د ګوتې په مېلو سره څرګندېږي، ظلم ونه کړی شي).

إِنَّ مَا تَكُونُوا أَيْدِيكُمْ لِمُوتٍ وَلَكُمْ فِي بَرْزَخٍ مُّشِيدٍ ٥٢

هر چېر ته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مرګ، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، ماڼیو) ډېر ولورؤو محکمو مضبوط کړی شويو کې.

تفسير: يعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې ویرې ځای کې واوسېږئ، خو بیا هم د مرګي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مرګ تاسې ته درسيږي، ځکه چې هر یوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بیا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلئ، خو اوس له جهاده مه ویرېږئ!، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه ویرېدل بيخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دلیل دی.

وَأَنْ تَصْبَهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ نَصَبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذَا مِنْ عِنْدِكَ ٥٣

او که ورسیري دوی ته څه نیکي (لکه پراخي) نو وایي: دا (نیکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسیري دوی ته څه بدې (لکه قحط) نو وایي دوی: دا (بدې) له (جانبه) ستا ده.

يعنې د دې منافقانو یوه بله عجیبه خبره واوره! که د جنګ تدبیرونو ښه نتیجه ورکړه، او فتح او بری حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنیمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وایي: «دا د الله له

لوري دي»، يعنې يوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تدبیرونو ځنې انکار کوي، او که تدبیر په ظاهر کې نتیجه ور نه کړه، او د هغه له امله هزیمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تدبیرونو باندې الزامات لگوي، (یهودانو) به ویل: «له هغه کال څخه چې د محمد قدم په مدينه کې ایښود شوی دی، د غلو نرخونه پورته او د ځمکې او د باغونو حاصلات ښکته شوي دي!».

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

ووايه (ای محمده! دوی ته) دا ټول (خیر او شر) له (جانبه) د الله دی، پس څه سبب دی، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوی په هیڅ خبره باندې.

تفسیر: الله تعالی فرمایي چې ای محمده! (صلى الله عليه وسلم) دوی ته هسې ځواب ور کړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلکه هر خیر او شر) ګرد د الله تعالی له لوري دی، په هسې خبرو کې بل هیڅوک ګوتې نشي وهلی، او نه څوک په کې مداخله کولی شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بیخي غلط او له یوې مخې ناپوهي ده، کوم تدبیر که ظاهري نتیجه ور نه کړي، خراب یې مه ګڼئ! دا د الله تعالی حکمت دی چې تاسې ته ښوونه کوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموینه کوي.

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه!) له نېکۍ راحت، او خوشحالی څخه نو (هغه) له (جانبه) د الله دی، او هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه!) له بدۍ، زحمت، او مصیبت نه (هغه) له (جانبه) د نفس ستا دی، او لېږلی یې مونږ ته (ای محمده!) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ای محمده!).

تفسیر: یعنې اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېکیو او بدیو موجد اګر که الله جل جلاله دی، مګر بنده لره ښايي چې نیکي او ښېګڼه د الله تعالی انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدې، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وانه چوي، ځکه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي کېدی، بلکه موجد یعنې د دې خبرې پیدا کوونکی الله تعالی دی، او سبب یې ستاسې اعمال دي.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيطًا

هر چا چې حکم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقیق چې حکم وېې ومنلو د الله، او هر څوک چې وګرځېد (له اطاعت نه مه خپه کېږه ای محمده! ځکه چې) نه یې لېږلی مونږ ته په دوی باندې ساتونکی (څارونکی د اعمالو).

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَأُوا مِنْ عُنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

او وایي دوی (ځمونږ کار ستا) اطاعت دی، نو کله چې راووهي دوی له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وایي) یو ډله له دوی غیر له هغې خبرې نه چې وایي (دا طائفه تاته)، او الله لیکي هغه

خبرې چې د شېبې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په څنگ شته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکیل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاری واورئ ! ستاسې به مخکې وايي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لار شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرگې کوي، او د الله تعالى په دربار کې د دوی دا گړدې مشورې هم ليکلي کيږي، او دوی ته د دوی د گړدو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي، نو ای نبي عليه السلام ! ته له دوی ځنې خپل مخ وگرځوه ! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعة» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرنا» دی.

ځينې مفسرين وايي چې: ﴿تَقُولُ﴾ د غائب مؤنث صيغه او فاعل يې ﴿طَائِفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسير کې يې گورئ.

ځينې مفسرين يې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل يې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم دی.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٥٥﴾

آيا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصيح بليغ معجز) قرآن کې، او که وي (دا قرآن) له جانبې د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی) په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشریت کلام کې د معناگانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کيږي).

تفسير: دا خلق په قرآن کریم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرگنده شي، چې قرآن عظیم د الله تعالى کلام دی، وگورئ ! که لوی قرآن د الله تعالى کلام نه وی، لکه چې تاسې گمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شریف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه لیدل کېدل.

وگورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پېښېږي؛ د هغه بل حالت خیال انسان ته نه پاتې کيږي، که دا قرآن کریم د الله تعالى کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به يې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به يې د غصې خبرې هیرولې، او د دنیا په بیان کې به يې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بیان کې به يې د دنیا څه خبرې نه کولې، په بې پروايۍ کې به د عنایت څه ذکر نه وی، او په عنایت کې به د بې پروايۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به يې وایه، او د یوه حال کلام به يې د بل حال کلام ځنې مختلف په نظر راته، لیکن څرنگه چې (قرآن عظیم الشان) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو گړدو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نیولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلومېږي چې په (قرآن شریف) کې د هر شي بیا د هر مقام په اقتضاء په همغه یو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظیم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مگر پوه او فهیم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ویلی شي چې اول يې وفرمایل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ بیا يې وفرمایل: ﴿وَمَا آصَابَكُمْ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكُمْ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقریر سره هيڅ یو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ

او کله چې راشي دې (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن (نصرت) يا (کوم خبر له) ويږي (هزيمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر).

تفسير: يعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کې داسې خرابي شته، کله چې د امن کومه خبره وړاندې شي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمايي، يا د اسلامي لښکرو د بري زېري واوريدل شي، يا کومه ويروونکې خبره واورې، لکه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، يا د مسلمانانو د ماتې خبره واورې؛ نو داسې خبرې يې له تحقيقه مشهوروي او خوروي يې، چې له هغو څخه علي الاكثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښېږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

او که دوی وررسولې (او پريښي) وی دا خبر رسول (د الله) ته او حاکمانو خپلو ته له دوی نه؛ نو خامخا معلوم به وی (تدبير) د دې کار هغو کسانو ته چې ايستلی (او بېلولی شي ښه له بدو) له دوی ځنې (رسول الله او امراء، نو تحقيق به يې شوی وی).

تفسير: يعنې که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسېږي، نو ښايي چې لومړی يې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووايي، کله چې دوی د دې خبرې تحقيق او تسليم وکړي، نو بيا دې د دوی له وينا او فيصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي، او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَتَبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ الْأَقَلِيلَ

او که نه وی فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت کړې وو تاسې د شيطان مگر (متابعت به نه وو کړې له تاسې څخه) لږو.

تفسير: يعنې که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربيت لپاره احکام نه وی لېږلي، او تاسې ته يې وخت په وخت سم له ضرورته هدايت او تنبيه نه وی فرمايلي، لکه چې په دې موقع کې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدايت وفرمايه؛ نو تاسې به همراهِ شوي وئ، مگر څو خواص چې کامل العقل او کامل الايمان دي، همغسې به په ايمان قائم او ثابت پاتې وای، (د الله تعالی دا تنبيهات) انعام وگټې! او په شکر ايستلو سره د هغه پوره عميل وکړئ!.

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسِ الْكُفْرَ

نو جنگ وکړه ته په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دین پخپله ای محمده! که بل چا درسره ملګر تیا نه کوله)، نه يې مکلف کړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغیوه يې!)، نږدې ده چې الله بنده کړي (سختي د) جنگ د هغو کسانو چې کافران شوي دي.

تفسير: يعنې که د کافرانو له جنگ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوی ذکر پاس تېر شو) ويږي، نو ای رسوله! ته يواځې بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کې توقف مه کوه! الله جل جلاله ستا مددګار دی، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکید وکړه! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتیا نه کوي، د دوی هیڅ پروا مه کوه! هیله (امید) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونیسي.

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنَكُّلًا ﴿۸۶﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو څخه ویرېږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او دده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړي شي؟

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِّنْهَا

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسیر: یعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعي او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوي، یا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ویرېږي، او هم د نورو د ویرولو اسباب برابر وي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستي صورت کې به د ګناه برخه دوی ته وررسېږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن څخې څه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خیرات په ثواب کې داخلېږي، که څوک د کوم کافر یا مفسد یا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بیا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿۸۷﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو ور به کړي جزا هر چا لره په عمل دده سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ټولو شیانو قادر او د هر شي د برخې تقسیم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پېښېږي.

وَإِذْ أَحْيَيْتُمْ بَنِي إِسْرَٰءِيلَ فَأَنشَأْتُم مِّنْهَا قَبَلَةً وَأَوْرَدُوهَا لَآئِنَ اللَّهِ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿۸۸﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په یوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته) په سلام ښه سره له هغه نه، یا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا درکوي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي یا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووایئ! یا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وایئ! یا له هغه څخې ښه او بهتره دعا وکړئ! مثلاً که څوک «السلام

عليكم» ووايي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په خواب کې «وعلیکم السلام» ووايي، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمۃ الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه خواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې نېک شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره نېکه معامله وساتي، په خلاف د سیئه شفاعت، چې له هغه څخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کېږي.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُجَمِّعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مگر یواځې هم دی دې، خامخا راجمع به کړي، هر ورو تاسې ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته دخبرې؟ (هیڅ څوک نشته!).

تفسیر: یعنی د قیامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښايي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وګڼل شي.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي یې)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو!) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې ګمراه کړي دي الله، او هر څوک چې ګمراه (بې) کړي الله؛ پس نه به مومي ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینګ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که د مسلمانانو لښکر ځمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو ځمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حيله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښايي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، ترڅو دوی له مونږ ځنې جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښايي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ!، ښايي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَاتَّكُفُونُ سَوَاءٌ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ خَتَمَ إِلَهُهُمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعِزُّهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝

دوست گنهي دوی (او غواړي دا مرتدان) که تاسې (هم) کافران شی لکه چې کافران شوي دي (دوی) نو شی به تاسې او دوی (کرد سره) برابر (په کفر کې)، نو مه نیسې تاسې (هیڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ایمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کې، نو که وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونیسې تاسې دوی (او بنديان یې کړئ) او ویې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې وموندل تاسې دوی، او مه نیسې تاسې (هیڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندې).

تفسیر: یعنې دا منافقان په کفر باندې داسې ټینګ ولاړ دي، چې پخپله خو ایمان نه راوړي، بلکه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان کافران او واره سره برابر او یو شان شی، نو اوس تاسې ته ښايي تر څو چې دوی ایمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانیت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه کوئ! که دا خلق د زړه له کومي ایمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره کې هجرت ونه کړي، نو دوی بنديان کړئ! او هر چېرې چې ومومئ ویې وژنئ! او له دوی څنې په کلي ډول سره اجتناب وکړئ! او ځانونه تري وژغورئ (بچ کړئ) او هیڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ!

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَتُلُوكُمْ إِنْ اَعْتَزَلْتُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ۝

مګر (مه وژنئ او مه بندي کوئ) هغه کسان چې وتړي دوی ځانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې عهد، پیمان وي، یا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سینې (زړونه) د دوی، (او بد گنهي دا خبره) چې جنګ وکړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، یا جنګ وکړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او که اراده کړي وای الله نو خامخا زورور کړي به یې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو که څنګ وکړ دوی له تاسې، پس ونه کړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروړاندې کړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هیڅ لاره (د نیولو او وژلو او مال اخیستلو).

تفسیر: یعنې د دې ظاهري او باطني مینې او محبت له امله د دوی له قید او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ (ساتئ)! مګر په دوه حالتونو کې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه کړي وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح کې داخلېږي.

(۲): هغه کسان چې له جنګ څنې عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وکړي، او د دې خبرې عهد او پیمان وکړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفدارۍ له تاسې سره جنګ وکړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره و جنگیږي، او پر دې عهد باندې ټینگ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنگیږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ! او دا د الله تعالی له احسانه وگټئ، چې دوی ستاسې له جنگ څخه مخ اړوي، که الله تعالی اراده فرمایلي وی، نو دوی به یې پر تاسې باندې زړور، زورور او غالب گرځولي وای.

سَتَجِدُونَ الْخَيْرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُواكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلًّا وَدَّوَالِيَ الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا
فَإِنْ لَمْ يَعْتَزْلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوا لَهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
تَقْتُلُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ۝

ژر به ومومئ تاسې یو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پریوځي په فساد کې، بیا که ونشول په جنگ دوی له تاسې نه او دروړاندې یې نکره تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند یې نه کړل لاسونه خپل (له جنگه) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندي یې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې ومومئ تاسې دوی، او دا ټول خلک گرځولي دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټکۍ په سبب وورسیري).

تفسیر: یعنې ځینې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنگیږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري یعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، لیکن دوی په دې عهد باندې ټینگ نه پاتې کیږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم بری او غلبه وگوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز څخې تاسې هم مه تېرېږئ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صریح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً

او نه ښايي (یا نه دي روا) هیڅ مؤمن ته (یا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مگر په خطا سره.

تفسیر: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بیان فرمایي، او دا را څرگندوي چې د اسلامي کلمې د ویونکي وژل لویه گناه ده، هو! که چېرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بیانېږي، او په دې ضمن کې د مجاهدینو فضیلت او (دار الکفر) څخه د (دار الاسلام) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کیفیت هم بیانېږي.

فائده: د خطا قتل یعنې د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په گمان په غلطه گزار وکړي، او ویې وژني، یا گولی یا غشی یا نور له ښکار څخې وتلی، یا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولگېږي.

د خطا قتل یو صورت دا هم کېدی شي، چې یو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر گمان وکړي، او په بې خبرۍ سره یې ووژني، او دلته د همدې صورت بیانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدینو ته علی الاکثر داسې پېښې وروپېښې دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمُ مِيثَاقٌ فِدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَاءُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٧﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مړي) مؤمن، او (بل) دیت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مگر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې د بنمن وي تاسې لره، حال دا چې (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مړي) مؤمن (بې له دیته)، او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل یو) دیت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړې (د مړي) مؤمن دي، پس هر څوک چې ونه مومي (مړي یا مال چې پرې مړي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نیول د دوو میاشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبولولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسیر: په دې آیت کې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړۍ د مسلمان مړي آزادول، او که له قدرت یې پوره نه وي، نو دوې میاشتې متصلې روژه نیول دي، دا د الله تعالی په دربار کې کفارو او د قاتل د خطا تلافی ده.

دویم د هغه مقتول وارثانو ته د وینو بدل او دیت ورکول دي، چې دا د هغوی حق دی، او دغه دیت د دوی په معافولو سره معافېدی هم شي، مګر کفارو د چا په معافولو سره نه معافېږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، ځکه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوی دی، د ده ورته به یا مسلمان وي، یا به کافر، که کافر وي، نو له ده سره به یې مصالحه وي، یا د بنمني، په پوښو دواړو صورتونو کې د مقتول وارثانو ته د وینې بدل ورکول لازميږي، په درېیم صورت کې د وینې بدل نه لازميږي، او کفارو به په درې واړو صورتونو کې لازم الأداء وي.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٣٨﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کې، او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې، او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تیار کړی یې دی ده ته عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې که یو مسلمان بل مسلمان په غلطۍ سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دې چې ښه یې پېژني چې مسلمان دی، خو وژني یې؛ نو د ده لپاره په آخرت کې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی، او په کفارو سره ترې نه خلاصیږي، او دنیوي سزا یې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آیت (۲۲) رکوع کې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او کسات اخیستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دی چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځکه چې د هغه په کفر کې شک نشته، یا به له «خلود في النار» (تل تر تله) ځنې تر اوږدې مودې پورې په جهنم کې هستوګنه مراد وي، یا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لويې سزا وي، وروسته الله تعالى پخپله مالک او مختار دی، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده کار دی، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې کوي، والله أعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا
تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) کله چې سفر کوئ تاسې په لاره د الله کې (جهاد ته) نوښه تحقیق وکړئ، او مه وایئ تاسې هغه چا ته چې در اچوي تاسې ته سلام چې: نه یې ته مؤمن (او د اسلام کلمه دې له ویرې ویلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حیات دنيوي (ژوندون لږ خسیس، او که واقعي غنیمت غواړئ) پس دې الله سره غنیمتونه ډېر.

تفسیر: رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یو لښکر د غزا «جهاد» په غرض پر یوه قوم باندې ورواستاوه، په دې قوم کې یو سړی (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له کفارو ځنې جلا شوی او بېل ولاړ وو، کله چې دی له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام علیکم» یې وویل، مگر أسامه بن زید رضي الله تعالى عنه داسې ګومان وکړ چې دا هم کافر دی، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راڅرګندوي، نو هغه یې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي یې ګرد ترېنه واخیستل.

(ځینې وايي: کله چې مقدار رضي الله تعالى عنه هغه سړی ووژاوه، چې کلمه یې ویله، او د قتل سبب یې دا وبلله، چې ده غوښتل چې په دې حیلې سره مال، عیال، او ځان خلاص کړي) نو دا آیت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبیه او تاکید وفرمایل شو، کله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر کوئ، له تحقیق څخه کار اخلئ!، او بې له فکره او پوهې څخه کوم کار مه کوئ! او هغه څوک چې تاسې ته خپل ځان مسلمان درښکاره کړي، نو د ده د اسلام په منلو کې له سره انکار مه کوئ! او له الله جل جلاله سره ډېر زیات غنائم شته، نو هسې حقیر سامان ته له سره مه ګورئ!.

(وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې واقعي له اورېدلو سخت خپه شو، او په هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته یې وفرمایل: «هلا شقت قلبه» - آیا د ده زړه دې خیرې کړی وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتیا وايي که دروغ؟).

كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ مِمَّنْ أَلْفَى اللَّهَ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا

همداسې وئ تاسې (هم چې یواځې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وکړ الله په تاسې، نوښه تحقیق کوئ (او هیچا ته تش په شېبه ضرر مه رسوي!).

تفسیر: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، یعنې پخوا له اسلامه د دنيوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وینې ټویولې، لیکن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه کوئ!، بلکه د هغه چا په وژلو کې هم احتیاط کوئ، چې دهغه د مسلمان کېدو احتمال وي.

یا یې دا مطلب دی چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع کې تاسې هم د کافرانو په ښارونو کې اوسېدئ، او تاسې د کوم مستقل حکومت او د کوم مستقل ځای خاوندان نه وئ، نو لکه چې په هغه حالت کې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعایت شوی وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعایت او حفاظت وکړئ، او بې له تحقیقه څوک ونه وژنئ! او ښايي چې له احتیاط دقت او غور څخه کار واخلي!.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

بېشکه الله دی په هغه څه چې تاسې (يې) کوی ښه خبردار (نو پرې جزا درکوي).

تفسير: يعنې الله تعالى ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په پټو خبرو باندې خبر دی، نو وروسته له دې که څوک وژني محض (د الله تعالى) په حکم سره يې وژني! او اصلاً په هغه کې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه ورکوي! او دا مقصد دې که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ کې د اسلام اظهار وکړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فرېب سره خپل ځان وژغوري (بچ کړي)، نو الله تعالى ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوک خپل ځان نشي ژغورلی، (ساتلی) مګر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ! دا ستاسې کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ۖ دَرَجَتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۖ

نه دي برابر (الله ته) کيناستونکي (په کور کې) له مؤمنانو نه (له جهاده) - بې له خاوندانو د عذره - او جهاد کوونکي په لاره د الله کې (د دين د ترقي لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت ورکړې دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کيناستونکو باندې (له معذرته) په درجه کې، او له ټولو سره (که مجاهد وي که معذور ناست) وعده کړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت ورکړې دی الله جهاد کوونکو ته پر کيناستونکو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوی سره؛ چې مرتبې دي (لويې چې په عزت او کرامت کې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال کېدی شو چې څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی، ځکه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځکه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان و فرمايه، او دوی ته يې د «جهاد» رغبت ورکړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په ګوډو، شلو، ږندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو ګردو مسلمانانو کې د مجاهدينو درجې داسې لويې دي، چې د «جهاد» تارکين له سره هغسې درجې نه لري، اګر که هغوی هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښکاره شوه، چې «جهاد» فرض کفايي دی، او فرض العین نه دی، يعنې که د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره کفايت وکړي، او په هغوی باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هيڅ يوه ګناه نه اوږي، او که نه دوی ټول ګناهګارېږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

او دی الله ښه بښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې حق تعالى غفور او رحيم دی، د «جهاد» کوونکو په باره کې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعده چې شوي دي؛ خامخا پوره کوي، يا دا که د مجاهدينو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوی به حق تعالى معافوي، نو د دې اندېښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستنېږئ!.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعِفِينَ
فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا قَالُوا لَكَ مَا وَلَّهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝ إِلَّا الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ۝ قَالُوا لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ
عَفُوًّا غَفُورًا ۝

بېشكه هغه كسان چې وفات كړي وي دوى لره ملائكو (د مرگ) په داسې حال كې چې وي
دوى ظلم كوونكي په ځانونو خپلو، وايې ورته (ملائكې): په كوم حال كې وئ تاسې (په خپلو
دیني چارو كې؟) وايې دوى چې: وو مونږ ضعيفان كړى شوي په ځمكه كې (د كفارو په لاس،
بيا ملائكې ورته) وايې چې: آيا نه وه ځمكه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت كړى وای تاسې
په دې (ځمكه كې)، نو دا (تاركان د هجرت) ځای د دوى دوزخ دی، او ناكاره ځای د ورتلو
دی (دا دوزخ). مگر (نه عذابيري) هغه څوك چې په رښتيا سره ضعيفان دي له نارينه وو او له
ښځو او له ماشومانو چې نه توانيږي (او نه لري هيڅ) حيله (تدبير) او نه پيژني دوى لاره (د چپرې
تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (يعنې هيله ده له الله چې) عفو و كړي
(گناهونو د) دوى نه، او دى الله ښه عفو كوونكى (د معذورانو) ښه بخښونكى (د خطياتو).

تفسير: د آيت خلاصه داده «هغه كسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم كوي، يعنې له كفارانو سره يو ځای اوسېږي، او
هجرت نه كوي، نو پرښتې به له دوى ځنې د څنكدن په وخت كې پوښتنې كوي، چې په كوم دين وئ تاسې؟» دوى به
وايي چې: «مونږ مسلمانان يو، مگر په دنيا كې مو د ضعف او كمزورى له امله د دين خبرې نشوې كولې»، نو بيا پرښتې
ورته ووايي چې: «د الله تعالى ځمكه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واكه (اختياره) هم دا پوره وه، چې له هغه
ځايه مو هجرت كړى وای»، نو د هسې خلقو ځای دوزخ دی.

هو! هغه كسان چې په رښتيا سره ضعيفان دي، لكه ښځې او ماشومان چې نه هجرت كولى شي، او نه هغوى ته د
هجرت تدبير او لاره معلومه وي، نو دوى د معافۍ وړ دي.

فائده: له دې څخه راښكاره شوه: په هر هغه ملك كې چې مسلمانان په ښكاره ډول سره شرعي ژوندون نشي كولى،
له هغه ځايه هجرت كول پر دوى باندې فرض دي، پرته له هغه كسانو چې بيخي بې وزله او معذوران دي، نور هيچا
ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَغْمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْوُتُّ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

او هر څوك چې وطن پرېږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله كې، نو وبه مومي (دى) په ځمكه كې
(په مقابل د هجرت كې) د آرامۍ ځايونه ډېر، او پراخي (د روزۍ)، او هر څوك چې ووځي له
كوره خپله په داسې حال كې چې هجرت كوونكى وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او
نورو مشروعو امورو ته) بيا ومومي (لاندې كړي) ده لره مرگ (بهر له كوره)؛ نو په تحقيق واقع
شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دى الله ښه بخښونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسیر: په دې آیت کې د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلي او ډاډینه ورکوله شي، یعنې هر هغه څوک چې خاص د الله تعالی لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هیواد) پرېږدي (او د جهاد یا علم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځایونه پیدا کيږي، او د ده په روزی او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو ځنې مه ویرېږئ! چې مونږ به چېرې اوسېږو؟ او څه شي به خوړو؟ او له دې ځنې هم اندېښنه مه کړئ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لوري او هغه لوري له دواړو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب درسیږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کیږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ۝

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنائي نه) که ویرېږئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو ځنې (چې ستاسې صریح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت ومومي او تاسې به ورېږوي (تکلیف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ! یعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې خلور رکعت کاوه، اوس هغه دوه رکعت وکړئ!

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بیا هم ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته یې هم د قصر په نسبت تاکید فرمایه، اوس هم په مسافرو کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالی فضل او مهرباني ده، او ښايي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذْ أَكُنْتَ فِيهِمْ فَأَقْبَتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ
فَإِذْ أَسْبَدَ وَأَفْلَكُوا مِنْ دَرَائِكُمْ فَوَلَّاتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا
حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالْوُتَّاعُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَاحِدَةً ۝

او کله چې اوسې ته (ای محمده!) په دوې کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې درېږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او خلور رکعتي په دویم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړې لمونځ دوی؛ پس لمونځ دې وکړي دوی له تاسره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بیدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعي له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په یو ډول (طریقه)

سره غافلان شی تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، څو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي؛ یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودرېږي! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي؛ او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي؛ او هغه بله برخه خلق دې راشي؛ او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي؛ او د امام له سلام څرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې ادا کړي؛ که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعت او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي؛ او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تڼګ راتڼګ معاف دی، او د تورې، څغې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَصُومُوا سَلِّحْتُمْ، وَخُذُوا حِذْرَكُمْ

او نشته هيڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چېرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکليف) له بارانه يا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعي لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وي، نو په داسې حالت کې د هغو د کښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلاً څغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي؛ که له سپرلۍ (سورلۍ) څنې هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي؛ او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هيڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایې راوړي.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار واخلئ؛ او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ؛ چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو څنې مه ویرېږئ!.

وَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسير: يعنى كه د خوف په وخت كې د تنگۍ او بې اطمینانۍ له امله په لمانځه كې كوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تمامېدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت كې (ولای یی كه ناست یا ملاست) الله تعالى یاد كړئ!، تر دې چې عین د مقاتلې او هجوم او یرغل (حمله) په وخت كې هم، ځكه چې د وخت تعیین او د نورو قیودو رعایت كول د لمانځه په حالت كې وو، چې د زورورو دښمنانو د مقابلې په وخت كې د هغو د اداء كولو له امله تنگي، او بې اطمیناني او د نورو پېښو احتمال كېدی شي، پرته له لمانځه څخه په هر حالت كې بې د وخت له تعیینه هم تاسې الله تعالى یادوئ!، او نه ښايي چې په هيڅ حالت كې د الله له ياده غافل شئ!.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنه د دې آيت په آخر كې فرمايلې دي: «هغه څوك چې عقل او حواس يې د كومې پېښې له امله له كاره لويدلې او معذور شوي وي، نو هغه معذور گڼل كېږي، كه نه هيڅوك په هيڅ وخت كې د پاك الله له يادولو ځنې نشي معذور كېدی».

فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقْبُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿٢٠﴾

پس كله چې په آرام شوئ؛ نو قائموي تاسې (سم اداء كړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ!، بېشكه چې لمونځ دی پر مؤمنانو باندې فرض كړی شوی په معلومو اوقاتو كې.

تفسير: يعنى كله چې ذكر شوى خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې كوي ښايي چې داركانو له تعديل، د شرايطو له رعایت، او د آدابو له محافظې او اطمینان سره يې اداء كړئ!، لكه چې د امنیت په حالت كې اداء كولى شي، د زائدو حرکاتو اجازه چې دركړې شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشكه چې لمونځ په خپل معين او ټاكلي وخت كې فرض شوی دی، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمینان او خوف، او په هر حالت كې پخپل ټاكلي وخت كې دې خامخا ادا كړ شي!، داسې نه چې هر كله موزره وشي؛ اداء يې كړئ!.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَالِمُونَ فَإِنَّهُمْ يَالْمُونَ كَمَا تَالِمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢١﴾

او سستي (بې همتي ای مؤمنانو!) مه كوی! په طلب (تعقيب او جنگ) د قوم د كفارو كې، كه يې تاسې چې دردمن كېږئ!، نو بېشكه دوی (هم) دردمن كېږي همغسې چې تاسې دردمن كېږئ، او هيله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (كفار) (يې) او دی الله (په هر شي) ښه عالم ښه حكمت والا، (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعنى د كفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقيب كې له همت ځنې كار واخلي! او څه كوتاهي او سستي پكې مه كوی، كه تاسې ته د دوی له جنگه كوم زخم او درد دررسېدلی دی؛ نو هغوی هم په همداسې تكالیفو كې آخته، او په دې كې له تاسو سره شريكان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شيانو اميدواري یې!، چې دوی له سره په هغو كې څه برخه نه لري، يعنى په دنيا كې په كفارو باندې برې، او په آخرت كې لوی ثواب.

الله تعالى ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالى د هر حكم (چې په هغه كې ستاسې ديني او دنيوي ډېر مصالح او خورا حكمتونه دي) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وگڼئ.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ بِالْحَقِّ لِنُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَادَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿٢٢﴾

بېشكه مونږ نازل كړی (لېږلی) مو دی تاته (ای محمده!) كتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

چې حکم وکړې ته (ای محمده!) په منځ د خلقو کې په هغه طریقه سره چې ښوولې ده تاته الله! او مه کېږه له جانبې د خیانتګرو او جګړه کوونکو.

تفسیر: له منافقانو او ضعیف الاسلام کسانو ځنې به کله چې کوم یو د کومې ګناه یا خرابۍ مرتکب کېده، نو د بدنایۍ او د سزاله وېرې به یې ځان ته حیلې جوړولې، او ځمونږ د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې به یې د هغې اظهار په هسې ډول سره کولو، چې د دوی براءت ترې څرګند شي، بلکه په کوم بريء الذمه باندې به یې تهمت کولو، او د هغه په مجرم ګرځولو کې به یې زور او قوت صرفاوه، او راز راز بهانې او ګډې وډې خبرې به یې سره جوړولې، او په دې مورد کې به یې سره مشورې کولې د آیت مطلب دادی: «ای رسول الله! مونږ خپل رښتیا کتاب پر تا باندې نازل کړ، چې ځمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو خلقو باندې، نېک وي که بد، مؤمن وي که کافر؛ د عدالت او انصاف امر اجراء کړئ! او د هغو کسانو په خبرو باندې چې خائن او ټګان دي؛ اعتبار مه کوه!، او مه یې طرفدار شه! او د دوی په قسمونو او شاهدي سره هیڅ یو بېګناه سړی مه مجرم کوه!، یعنې ددغو خائنو په خوا مه شه!، او د یهودي په خلاف خپل حکم مه صادروه!».

وَاسْتَغْفِرُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

او مغفرت وغواړه له الله! بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې له تحقیقه څخه پخوا تش په ظاهر سره غل بريء الذمه کول، او په ناحقه سره پر یهودي باندې د غله خیال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دي، او له دې څخه استغفار په کار دی، په دې کې هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبیه وشوه، چې د اسلامي تعلق، یا د قومي احساس او نورو عواملو له امله یې پر هغه باندې د حسن ظن له کبله د ښو ګمان کولو، او زیار (محنت) یې ایسته چې پر هماغه یهودي باندې غلا ثابته شي.

وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ۝ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُمْ مَعَهُمْ أَدَبًا لِّبِئْسَ مَا لِكُم مِّنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چې خیانت کوي دوی له ځانونو خپلو سره، بېشکه الله محبت نه کوي هر هغه چا سره چې وي ډېر خیانت کوونکی ګنهګار. چې پټوي دوی (له شرمه دا خیانت) له خلقو څخه او نه یې پټوي (نه شرمېږي) له الله نه، حال دا چې الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چې د شپې تدبیرونه ترې دوی هغه چې نه یې خوښوي (الله) له خبرو څخه، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوي (یې) دوی محیط (چاپېرېدونکی په علم او قدرت سره).

تفسیر: په پخواني آیت کې کله چې د هغوی خیانت او خرابي په ښکاره ډول سره وښووله شوه، نو ښايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هغه زیات شفقت له امله چې ده په ګردو بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالی ځنې د دوی د خطاوو د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کې وو، نو ځکه داسې ارشاد وشو، چې د دې خائنو په طرفدارۍ له الله تعالی سره ولې جګړې کوي، الله تعالی داسې خلق نه خوښوي چې دوی له خلقو سره پټې پټې له مخې ناجائزې مشورې او جرګې کوي، او له الله تعالی ځنې هیڅ نه شرمېږي، چې هر وخت له هغوی

سره دی، او د دوی پر گردو احوالو باندې محیط، علیم او خیر دی، اگر که تاسې د دوی لپاره مغفرت نه دی غوښتی، ولې ستاسې د معافي غوښتلو احتمال خو یقینا موجود وو، وگورئ! په بل ځای کې د ابراهیم علیه السلام په نسبت د ﴿يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ﴾ (ان ابراهيم عليه السلام اواه مقيم) صريح ارشاد موجود دی، نو د هغه مخنيوي لپاره حق تعالی دا ارشاد وفرمایه او دی یې له سپارښت څخه منع کړ، والله أعلم.

هَأَن تُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَم مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٦٣﴾

واورئ خبردار شی! تاسې ای هغو کسانو چې جگړه کوی له (طرفه د) دوی په دې حیات دنیوي (ژوند لږ خسیس) کې؛ پس څوک دی چې جگړه به وکړي له الله سره له (طرفه د) دغو (خیانتگرو) په ورځې د قیامت کې، بلکه آیا څوک دی چې وي به (د قیامت په ورځې کې) د دوی وکیل (ساتونکی؟ بلکه هیڅوک نشته!).

تفسیر: دا خطاب د غله او هغو کسانو ته دی، چې د غله طرفداري یې کوله، یعنې الله تعالی ته هر شی معلوم دی، له دې بهځایه طرفدارۍ څخه د قیامت په ورځ غله ته هیڅ نفع نشي رسېدی.

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

او هر څوک چې وکړي یوه ګناه (چې ضرر یې بل ته رسیږي) یا ظلم وکړي په خپل ځان، بیا مغفرت وغواړي له الله څخه (نو) وبه مومي الله ډېر مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: له «سوء» لویه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده او یا ددی عکس چې له «سوء» څخه مراد وړه ګناه، او ظلم څخه غټه ګناه مراد شي، یا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چې د هغې په کولو بل چاته ضرر رسیږي، لکه پر چا تهمت تړل، او له «ظلم» څخه دا مراد دی؛ چې ضرر یې یواځې د ده نفس ته رسیږي، یعنې هر قسم ګناه چې وي، د هغې علاج په توبه او استغفار سره کېدی شي، وروسته له توبې څخه به یې الله تعالی معافوي، که بنیادمان قصدا او عمدا په چل او فریب سره د کوم مجرم برائت او پاکي ثابته کړي، یا په غلطۍ سره مجرم بېګناه وګڼي، نو له دې ځنې د هغه په جرم کې هیڅ تخفیف نه راځي، هو! په توبې سره به بیخي معافېدی شي، په دې سره هغه غل او د هغه ټول ګوند او طرفدارانو ته چې سره له پوهې او علمه یې د غله خوانیولې وه، یا یې په غلطۍ سره مجرم بې ګناه ګڼلو، گردو ته د توبې او د استغفار ارشاد او هدایت وشو، او یوه لطیفه اشاره په دې لوري هم وشوه، چې که اوس هم څوک همغسې پخپله خبره باندې ټینګ ولاړ وي، او توبه ونه کړي، نو د الله تعالی د مغفرت له وعدې، او د ده له رحمت ځنې بې برخې پاتې کیږي (او که الله تعالی یې تفصلاً معافوي نو د ده اختیار دی).

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهِ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٦٥﴾

او هر څوک چې وکړي ګناه نو بېشکه همدا خبره ده چې کوي دا (ګناه او ضرر یې دده) په خپل ځان باندې دي، او الله ښه عالم دی (په پتو او ښکاره وو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې څوک چې په قصد سره ګناه کوي، د هغې وبال یې په غاړه لویږي، او د هغې سزا خاص همغه ته ورکوله کیږي، نه بل چا ته، ځکه چې د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوي، چې له حقیقت څخه بې خبره یا له حکمت ځنې

بیخي بې برخې دي، مگر حق سبحانه و تعالی بې له مبالغې په صیغه د مبالغې سره «علیم» او «حکیم» دی، د ده په لوی دربار کې داسې چارې هیڅ کیدونکې نه دي، او نه یې وهم او تصور کېدی شي، نو اوس له دې ځنې چې په خپله غلا وکړي، او بیا هغه غلا د یهودي په غاړه ورواچوي څه نفع وررسېدی شي؟

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ اثْمًا يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدْ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١٧﴾

او هر څوک چې وکړي یوه وړه ګناه یا یوه لویه ګناه او بیا (متهم کړي) په دې (ګناه) سره کوم پاک سړی؛ پس په تحقیق بار یې کړ (پر ځان خپل) ډېر غټ دروغ او ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنې هر څوک چې کومه وړه یا لویه ګناه وکړي، او بیا هغه د بل کوم بیګناه په غاړه ورواچوي، نو په ده باندې دوه ګناهې لازميږي، یو د دروغو د تهمت وبال، بل د اصلي ګناه وبال، او ښکاره ده چې ګناه لویه وي که وړه دهغې کفار او علاج په خالصه توبه سره کیږي.

**وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ
وَيَاضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ
وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١٨﴾**

او که چېرې نه وی فضل (احسان) د الله پر تا باندې او رحمت (مهرباني) د ده؛ نو خامخا به قصد کړی وو یوې طائفې له دوی د دې چې تېر باسي تا (او ګمراه کړي پخپل قصد سره تا)، او نه تېر باسي دوی مګر ځانونه خپل، او نشي ضرر رسولی تاته د هیڅ شي، او نازل کړی دی الله پر تا باندې (ای محمده!) کتاب او حکمت (سنت او شرعي احکام)، او درښوولي یې دي تاته هغه (خبرې) چې ته نه وې پوهېدلی (پرې)، او دی فضل (احسان، رحمت) د الله پر تا باندې ډېر لوی.

تفسیر: دا خطاب د رسول کریم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) په لوري دی، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په علمي کمال کې پر ګردو اعلی او اولی دی، او د الله تعالی فضل او کرم پر ده باندې داسې بې نهایت دی، چې ځمونږ په بیان او پوهه کې له سره نشي راتلای.

**لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٩﴾**

نشته هیڅ خیر په ډېرو کې له پټو خبرو (مشورو) د دوی نه، مګر (خیر شته په پټو خبرو) د هغه چا چې امر کوي په صدقه کولو یا په معروف (نېک کار) یا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو، او هر څوک چې وکړي دغه (صدقه، معروف، اصلاح) لپاره د غوښتنې د رضا د الله؛ پس ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسیر: منافقان او حيله ګرانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په غور کې پټې خبرې کولې، تر څو په هغو سره په خلقو کې خپل اعتبار زیات کړي، او پخپلو منځو کې به یې هم چټې خبرې سره کولې، او د یوه او بل غیبت یا شکایت به یې سره کولو، نو ځکه ارشاد وشو: هغه کسان چې په خپلو منځو کې د یو بل په غوږونو کې خبرې او مشورې کوي، د دوی زیاتره مشورې له خیر څخه تشې وي، د صافو او رښتیا خبرو پټولو ته څه حاجت دی؟ هو! په کومه خبره کې

چې تېراستل او فريب وي، دوی هغه په پټه کوي، نو ښايي چې د صدقې او د خيرات خبرې په پټه وکړي!، چې اخيستونکي پرې ونه شرميږي، يا کوم ناپوه په خپله غلطۍ باندې پوهوي، يا کومه ښه خبره او صحيحه مسئله وروښيي، نو ښايي چې هغه په پټه سره ووايي، چې هغه ته خجالت رانشي، يا که د دوه ووتو په منځ کې جنګ وي، او دوی د قهر او غصې له امله روغې ته غاړه نه ږدي، نو ښايي چې اول کوم يو داسې تدبير وسنجوي (جوړ کړي) چې په هغه سره د دوی دواړو په منځ کې روغه وشي، او بيا دوي ښه وپوهوي، تر دې چې په دې ځای کې د «توربې-پټولو» اجازه هم شته، په آخر کې فرمايي: «هر څوک چې دا ذکر شوي امور د الله تعالیٰ رضا او خوښۍ لپاره کوي؛ هغه ته به عظيم الشان ثواب ورعنايت کيږي، يعنې په هسې ښو کارونو کې دې ښايي رياکاري او دنيوی اغراض مقصود نه وي،

(ځينو د ﴿بَصَدَقَةٌ أَوْ مَعْرُوفٌ﴾ تفسير داسې کړی دی: په خيرات ورکولو يا په قرض ورکولو يا د مظلوم په اعانت يا په هر نېک کار کې، يا مراد له «صدقې» ځنې «زکات» او له «معروف» څخه «خيرات» دی).

وَمَنْ يَتَّبِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُوْمِنِينَ تُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًاۙ

او هر څوک چې مخالفت کوي له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شي (لاږ شي پر بله لاره) بې له لارې د مؤمنانو، نو وبه ګرځوو مونږ دی هغه لوري ته چې دی ورګرځېدلی دی، او داخل به کړو مونږ دی جهنم (دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کله چې کوم يوه ته حقه خبره واضح شوي وي، او وروسته له هغه بيا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکمه مخالفت وکړي، او له ګردو مسلمانانو ځنې بېل او ځانته بله کومه جلا لاره غوره کړي؛ نو د ده د هستوګنې ځای جهنم دی.

فائده: اکابرو علماوو له دې آيت ځنې دا مسئله هم رايستلې ده، چې د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمي دی، يعنې د امت اجماع منل هم فرض دي، په حديث کې وارد دی چې «د الله تعالیٰ حمايت او نصرت د مسلمانانو له ټولګي سره دی، هر چا چې ځانته جلا لاره غوره کړه، هغه په دوزخ کې ولوېد»، (اللهم أعذنا منه!).

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

بېشکه الله نه کوي مغفرت (نه بخښي) دا چې شريک ونيول شي له ده سره، او مغفرت کوي (بخښي) هغه (ګناه) چې ښکته وي له دې (شرک او کفر نه) هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (مغفرت يې).

تفسير: يعنې له شرک او کفر ځنې هره ښکته ګناه چې وي، که الله تعالیٰ اراده وفرمايي بخښي يې، مګر د شرک او کفر بخښل له سره نه کيږي، او د مشرک او کافر لپاره يې عذاب مقرر کړی دی، نو غلا او تهمت کول اګر چې کبيره ګناه ده، مګر دا احتمال هم وو چې الله تعالیٰ په خپل رحمت سره هغه ښلې وي، ليکن کله چې غل د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم څخه وتښتېد، اوله مشرکانو سره ګډه او ملګري شو؛ نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.

فائده: له دې نه دا هم راښکاره شوه چې شرک يواځې همدا نه دی، چې د ما سوی الله عبادت وکړی شي، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل حکم غوره کول هم شرک دی.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٥٠﴾

او هر څوک چې شریک ونیسي (کوم شی) له الله سره؛ نو په تحقیق گمراه شوی دی په گمراهۍ لري (له حقه).

تفسیر: یعنې له هدايت څخه لري ولوبد، ځکه چې له الله جل جلاله څخې په صراحت سره منحرف شو، او د پاک الله په مقابل کې یې خپل معبود بل څوگ وگرځاوه، او د شیطان مطیع شو، او د الله تعالی له اطاعت او د هغه له رحمت څخې بیخي مستغني شو، نو هر څوک چې دومره لري ولوبې، هغه به په څه ډول سره د الله تعالی د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي! بلکه د داسې سړي مغفرت ښايي له حکمت څخې مخالف دی.

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنْسَاءً وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿٥١﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ

نه بولي دوی (عبادت نه کوي دا مشرکان) بې الله نه مگر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه کوي دوی) مگر د شیطان سرکښ چې لري کړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دغو مشرکانو له الله تعالی څخې پرته خپل معبودان گرځولي دي، په هغو کې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه ایښي دي، لکه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او که حقیقت ته وگورئ؛ نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوي، او همدې شیطان دا مشرکان تېرايستلي دي، او مشرکان په دې بت پرستی کې د شیطان امر مني، او د هغه زیاته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشرکانو انتهایي ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دي، وگورئ!.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وگرځوي؟، نو بیا چې معبود یې گرځولی دی، څه شی دی؟ تیرې؟ چې په هغو کې هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسوم دي، او د چا په وینا او ښوونه؟، د هغه شیطان په لمسونه چې د پاک الله له درباره مردود رتلي او ملعون شوی دی، نو آیا د دې ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چېرې پیدا کېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَقَالَ لَا اتَّخَذَنَّ مِنْ عِبَادِكُمْ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٥٢﴾

او وویل (شیطان) چې خامخا به ونیسمه خامخا زه (ای الله!) له بندگانو ستا نه یوه برخه مقرره کړی شوې.

تفسیر: یعنې کله چې شیطان د سجدې په نه کولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت کې یې وویل: «زه خو تباہ او فنا شوم، مگر ستا له بندگانو د آدم علیه السلام له اولادې څخې به زه یو معلوم مقدار او لویه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به یې جهنم ته بیايم»، لکه چې په «الحجر» او په «بني اسرائيل» او نورو سورتونو کې مذکور دي، مطلب یې دا دی چې شیطان له متمرّد او ملعون کېدلو څخه علاوه خو له اولي ورځې راهیسې د گردو بني آدمانو دښمن او بدې غوښتونکی دی، او خپله دښمني یې په صاف ډول سره ښکاره کړې ده.

د مقررې حصې اخیستلو یوه معنی دا هم ده، چې ستا بندگان به پخپلو مالونو کې ما لره هم یوه برخه ټاکي (مقرووي)، لکه چې خلق بتانو، جیاتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نیازونه ورکوي.

وَلَا ضَلَّةَ لَهُمْ وَلَا مَيِّتَةٌ لَهُمْ وَلَا مَرْتَةٌ لَهُمْ فَلْيَبْتَئِكُنَّ أَذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَعْبِرْنَ خَلْقَ اللَّهِ ط

او زه به هرو مرو (لازمًا) گمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا و اچوم دوی، او لازماً زه به امر و کړم خامخا دوی ته چې پس لازماً خپروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر و کړم دوی ته؛ پس لازماً تغیر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې ځنې گمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنيوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته ورښیم چې د ځناورانو غوږونه خپري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پيدا کړي صورتونه او د هغو مقرري کړي خبرې واپروي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غواخوسې، د مېرې (گلې) وړی، او د اوبښ جونگی به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې خپول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په سنتو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه ایښول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړو کې پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمځی او بل رنگ وښتان د بل چا په نامه پرېښول دي (یا په منهياتو کې د خپلو اندامونو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو ځنې خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د بریرې خریل هم په همدې تغیر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغیر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام ځنې باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُّبِينًا ۖ يَعِدُهُمْ وَيُمِيتُهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ۚ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَخِيصًا ۖ

او هر څوک چې ونيسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تېښتې (او خلاصی).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقيقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لوېږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فریب دی، او نتیجه یې داسې کېږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿۳۷﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهیري له لاندې (د مانیو او ونو) د دوی ویالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړې ده الله حقه (وعده)، او څوک دی زیات صادق (رښتین) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د شیطان له فساد ځنې محفوظ دي، او د الله تعالی له ارشاده سره سم یې ایمان راوړی دی، او ښه عملونه یې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره به یې پسرلی وي، او دا د الله تعالی وعده ده، چې له دې څخه د بل هیچا وعده رښتیا کېدی نشي، نو بیا د هسې رښتیا او پخې وعده پرېښودل، او د شیطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره گمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزِيهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿۳۸﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَثْنَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿۳۹﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر امیدونو (ارزوگانو) ستاسې او پر امیدونو (ارزوگانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دی)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (گناهگار) د ځان لپاره بې له الله نه هیڅ ولي (دوست)، او نه مددگار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځينو) نېکو (کارونو) له نارینه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقیر (هم، یعنې پر دوی به هیڅ شي کې هیڅ ظلم نه کېږي).

تفسیر: د کتابیانو یعنې د یهودانو او نصرانیانو دا خیال وو، چې مونږ د الله تعالی خاص بندگان یو، او پر هغو گناهونو چې نور خلق نیول کېږي؛ مونږ نه نیول کېږو، انبیاء علیهم السلام څمونږ حمایت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خیال کولو، نو الله جل جلاله وفرمایل: «چې نجات او ثواب د چا په امید او خیال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکلیف به گالي هر څوک چې وي، د الله تعالی له حساب، کتاب، او عذاب ځنې ځان نشي ژغورلی، او نه یې څوک حمایت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونیسي؛ همغه یې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لړه او خسیسه دنیا کې الله تعالی رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هیڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ایمان ولري، او نیک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخلېږي، او د خپلو نېکیو پوره ثواب به مومي.

خلاصه دا چې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په امید او ارزو سره هیڅ نشي کېدی، نو داسې امیدونه په لغته ووهئ!، او په نېکو کارونو کې زیار (محنت) وباسئ!، او همت وکړئ!.

(نقیر هغه داغ ته وايي چې د خرما د زړې په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٩﴾

او څو ګ دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې ګرځولی وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دی نېکو کاروي، او متابعت يې ګړی وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دی حنيف وو (په حق دين کلک ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: پخوا معلومه شوه چې د الله تعالی په نزد يواځې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چټي هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرر ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وورضي الله تعالی عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي، چې د الله تعالی له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولی، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړی وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلعت سره غوره کړی وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالی عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې پخوا تېره شوه، بېخي باطله او چټي ثابته شوه.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا ذِيْ جَلَالٍ

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقاً وعبداً)، او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالی دی، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل و علا شأنه په واک (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاک الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوک دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر د ګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوک هيڅ يو تردد او اندېښنه ونه کړي!.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمُّ النِّسَاءِ الَّتِي لَا تَوْلَوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضَفِينَ مِنَ الْوُلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه په باب (د میراث د) ښځو کې، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې الله فتوی (حکم) درکوي تاسې ته به (باب د) دوی کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلی شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د) یتیمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوي تاسې دوی ته هغه (میراث) چې فرض کړی شوی دی دوی ته، او مینه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم در کوي الله په حق) د ضعیفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم در کوي) چې ودرېئ تاسې په حق د یتیمانو کې په عدل (انصاف) سره (په میراث او مهر کې).

تفسیر: ددې سورت په اول کې یې د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید فرمایلی وو، د یتیمو جونو اولیاء لکه د اکا خوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي!، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي!، او دی دې د هغې حامی او کومکي (مددگار) شي.

خو له تجربې ځنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځینو ځایونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعایت داسې کوي؛ چې بل څوک یې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آیت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ویې فرمایل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید یې فرمایلی وو، او که څوک له یتیم سره د ښه سلوک او ښېګڼې په اراده نکاح تړي، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکی او یتیمان به یې له ځینو حقوقو څنې بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به یې میراث نه ورکاوه، او ویل به یې چې میراث د هغه چا حق دی، چې له دشمنانو سره وجنګېږي، او له یتیمو جونو سره د دوی اولیاوو نکاح تړله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې یې کمی کولو، او په مالونو کې به یې بېخایه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هیچا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قیاس، بیخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اورېدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صریح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون یې په بلیغو تاکیداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د هغو پخوانیو آیتونو په حواله د ښځو او د یتیمو جونو نکاح په متعلق ځینې نورې مسئلې هم رابښي، خو چې له دې تاکیداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هیچا هېڅ یوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿۱۰﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خیر (ښکې) پس بشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشیاء ورمعلوم دي).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ستاسې یوه ذره نیکي هم معلومه ده، نو د یتیمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مو می!.

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ﴿۱۱﴾

او که کومه ښځه ویرېده له مېړه خپله د سرکشی (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، یا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې یو شان صلح، او صلح کول خیر (ډېر غوره) دي.

تفسير: يعنې كه كومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه وويني، او د هغه د خوښۍ او متوجه كولو لامله له خپل مهر يا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ كړي؛ نو په دې مصالحت كې د هيچا په ذمه گناه نشته، د زوجينو په منځ كې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو! بې له سببه د ښځو خپه كول او بې له رضا د دوى په مال كې تصرف كول گناه ده.

ځينو مفسرينو د صلحي صورت داسې ليكلي دي: «ښځه مهر يا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، كلاً يا بعضاً، يا خپل وار خپلې ښې ته خوشې كړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه وركوي! او تري څنگ (ډډه) دې هم نه كوي!، او خبرې اترې دې ورسره كوي».

وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ

او حاضر كړى شوى دى (اينودل شوى دى) په زړونو كې حرص (او د زړونو په منځ كې بېخلي موجوده ده).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه كې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بېخلي شته، نو كه ښځه نظر كوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته كومه نفع ورسوي، نو نارينه ترې خوښېږي، «او كه نارينه خپلې ښځې ته كومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه ترې خوشالېږي، ليكن د حرص، بېخلي، اعراض، او بې پروايۍ له كبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېرېږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء كولو ته نه تيارېږي».

وَأِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

او كه نيكې و كړئ تاسې! (له خپلو ښځو سره) او پر هېز و كړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشكه چې الله دى په هغه شي چې كوى يې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا در كړي).

تفسير: يعنې كه له ښځو سره ښه سلوك و كړئ! او له بد سلوكۍ او جنگونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالى ستاسې له گړدو خبرو ځنې خبردار دى، د نيكۍ ثواب به خامخا تاسې ته در كوي، ښكاره ده چې په دې صورت كې اعراض او خپگان نه پېښېږي، او د رضا كولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې كېږي.

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَبْلُغُوا كُلَّ الْمَنَاسِلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (اى د ډېرو ښځو مېړونو!) د دې چې عدل و كړئ (او برابر والى وساتئ په هر شي كې) په ما بين د ښځو خپلو كې اكر كه ډېر حرص و كړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه گړځوئ تاسې (له يوې ښځې) په كامل مخ گړځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه يې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره كوى).

تفسير: يعنې كه څو ښځې ستاسې په نكاح كې وي، - او دغه ستاسې له لاسه نه كېږي؛ چې د زړه مينه او په هر امر كې بيخي مساوات او برابري رعايت له هرې يوې سره و كړئ -؛ نو داسې ظلم او تېرى هم مه كړئ! چې بيخي يوه لوري ته وښويږئ او ميلان و كړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ كې ځوړنده پرېږدئ، نه يې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه يې بيخي جلا (جدا) كوى چې له بل چا سره خپله نكاح وتړي.

وَأِنْ نُّصَلِّحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۳۸﴾

او که اصلاح و کړئ تاسې (له خپلو ښځو سره) او پر هېز و کړئ (له ظلمه) نو بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که د اصلاح او د مصالحت معامله و کړئ، او حتی المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفۍ څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ښونکی دی.

وَلَنْ يَتَرَ قَائِمًا اللَّهُ كَلَامًا مِنْ سَعَتِهِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿۳۹﴾

او که سره بېل شول دواړه (زوجین په طلاق سره) نو بې پروا به کاندې الله هر یو له دوی نه په خپله پراخه مهربانۍ، او دی الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبیر والا (چې هر کار له حکمت او مصلحت سره سم کوي).

تفسیر: یعنې که زوجین بېلوالی غوره کړي، او د طلاق وار ورسېږي، نو هیڅ حرج نشته، الله تعالی د هر یوه کار جوړوونکی دی، او د ګردو حاجاتو پوره کوونکی دی، په دې کې دې لوري ته اشاره ده، چې ښايي ښځه په راحت او هوسايي (آرام) کې وساتله شي؛ او ایذاء او رېږ (تکلیف) ورته ونه رسوي؛ او که داسې ښه ژوندون یې له لاسه پوره نه وي، نو بیا ښه ده چې طلاق ورکړي، والله أعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ تَكْفُرًا ۖ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿۴۰﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿۴۱﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکا، خلقا، او عبيدا)، او خامخا په تحقيق حکم کړی دی مونږ هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حکم کړی دی مونږ) تاسې ته د دې چې وويرېږئ! له الله، او که تاسې کافران شئ؛ نو بېشکه (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکا، خلقا، او عبيدا)، او دی الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستایلی شوی (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکا، خلقا، او عبيدا)، او بس دی الله وکیل (ښه کار جوړوونکی).

تفسیر: د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانیو خلکو ته دا حکم اورول شوی دی، چې له الله تعالی څخه وويرېږئ!، او د ده له احکامو څخې نافرمانی مه کوئ! او ترې غاړه مه غړوئ!، نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شیانو مالک دی، او د هیچا پروا نه لري، یعنې دی خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاک الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی، که د الله تعالی احکام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ! چې الله جل وعلا شاته چې د ګردو شیانو مالک دی، ستاسې ګرد کارونه درجوړوي.

درې ځلې یې وفرمایل: هر هغه شیان چې په ګردو اسمانونو او ځمکه کې دي؛ د الله تعالی دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، يعنې دهغه په دربار کې د هيڅ يو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نيازۍ او بې پروايۍ بيان مقصود دی، يعنې که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هيچا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پر هېز کاران او متقيان اوسئ !.

إِنْ يَشَاءُ يُهْلِكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ الْآخِرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿٣٦﴾

که اراده وفرمايي (الله د بېولو او مړه کولو ستاسې) نو به به ځي (فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلکو ! او رابه ولي نور خلق (په پيدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ایجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسير: يعنې الله تعالى پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسې مړد سره فناء کړي، او د دنيا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطيعان او حکم منونکي خلق پيدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالى د بې پروايۍ او د استغناء اظهار ډېر ښه راڅرگندېږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهديد او تخويف وشو.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنيا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنيا او (ثواب) د آخرت.

تفسير: يعنې که تاسې د الله تعالى د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنيا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرهونه درکول کېږي، نو بيا يواځې په دنيا پسې مگر ځېدل او د الله تعالى د احکامو نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنيا) څخه هم ځان محروم او بې برخې مگر ځول لويه ناداني ده.

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٣٧﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعنې الله تعالى ستاسې مړد کارونه ويني، او ستاسې مړدې خبرې اوري، هر شی چې غواړوئ، که اراده وفرمايي؛ نو همغه به درکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ بِالْقِسْطِ ۖ هَدَىٰ اللَّهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو ! اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اگر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زیان مو وي په کې) یا (په) والدینو (مور او پلار ستاسې) یا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسير: يعنې ښايي چې په رښتيا او د الله تعالى له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اگر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې یا ستاسې د کوم عزيز او قريب خپلوان زیان هم وي، هر هغه خبره چې رښتيا وي، ښايي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنيوي نفعي لپاره اخروي نقصان وانخلي.

إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَإِنَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا

که وي دغه (مشهود علیه او مشهود له) غني (شتمن) يا فقير (محتاج) نو الله ډېر خير غوښتونکی دی پر دوی (له تاسې نه)، نو مه کوی تاسې متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وکړئ تاسې (او له حقه مه تېرېږئ! يا چې عدول وکړئ له حقه).

تفسير: يعنې په رښتيا شاهدی کې د خپلې کومې نفساني غوښتنې متابعت ونه کړئ! چې د شتمنو رعايت وکړئ، او پر محتاجو باندې ور حېمېږئ، او حقه خبره پته کړئ، هر هغه شی چې حق وي؛ همغه ووايئ، الله تعالى له تاسې ځنې زيات د هغوی د خير او ښېگڼې اراده لري، او د دوی په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دی، او د ده په دربار کې د هيڅ شي کمې نشته.

وَأِنْ تَلَوْا أَوْ نَعِزُّوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

که واپوئ تاسې (خپلې ژبې) يا څنگ وکړئ تاسې (له شاهدی نه) نو بېشکه الله دی پر هغه شي چې کوی (يې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسير: د ژبې اړول دا دي چې رښتيا خبره ووايئ، مگر خو په پېچلو او تاو کړيو الفاظو، چې د هغو له اورېدلو ځنې اورېدونکي په شېبه کې لويږي، يعنې صافه صافه او رښتيا خبره نه وايئ. او ځان ترې ژغورل (بچ کول) او په څنگ (ډډه) کېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وایئ، بلکه هغه خبرې چې په کار راځي هغه پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو کې يې اګر که دروغ نه دي ويلي، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله گناهګارېږي، او ښايي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتيا الفاظو ورکړه شي!، (يا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واپوئ، او پټ يې کړئ).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَاكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابَ الَّذِي أَنْزَلْنَا مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) ثابت او خالص کړئ تاسې ایمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه یې نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه کتاب چې ټول یې یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې کافر شي پر الله، او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قیامت دی)؛ نو په تحقیق گمراه شوي دي په گمراهۍ لري سره (له حقه).

تفسير: يعنې هر څوک چې ایمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالى پر ګردو احکامو او ارشاداتو د زړه له کومي يقين ولري، که د الله تعالى له احکامو او ارشاداتو ځنې پر يوه حکم هم يقين ونه کړي؛ نو هغه مسلمان نه دی، او تش د ژبې وينا او د خولې اظهار هيڅ کوم اعتبار نه لري.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَدَّوْا كُفْرًا أَلَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ سَبِيلًا

بېشکه هغه کسان (يعنې يهودان) چې ایمان یې راوړی دی (په موسی) بيا کافران شوي دي (په عبادت د ځسي سره)، بيا يې ایمان راوړی دی (په توبه ايستلو سره)، بيا کافران شوي دي (په

انجيل او عيسى باندې) بيا زيات شوي له جهته د كفره (په محمد باندې) نه دى الله چې مغفرت وکړي دوى ته، او نه چې وښيي دوى ته سمه صافه لاره (خو چې دوى په خپل کفر کې دوام لري).

تفسير: يعنې په ظاهر کې مسلمانان او په زړه کې مذبذب پاتې وو، او په آخر کې يې له يقين کولو مړه شول، نو دوى ته د نجات لاره نه موندله کيږي، دوى کافران دي، او ظاهري مسلمانې يې هيڅ په کار نه ورځي، له دې نه منافقين مراد دي.

او ځينې وايي چې: دا آيت د يهودانو په باره کې نازل شوى دى، چې لومړى يې ايمان راوړ، بيا د ځسې په عبادت کولو سره کافران شول، بيا يې توبه وکړه او مؤمنان شول، بيا له عيسى عليه السلام څخه منکران او پرې کافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلى الله عليه وسلم) له رسالته يې هم انکار وکړ، او په کفر کې يې لا پسې ترقي وکړه.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ
أَيَّبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۝

زېرى ورکړه (اى محمده!) منافقانو ته په دې چې بېشکه شته دوى ته عذاب دردناک. هغه کسان چې نيسي دوى کافران دوستان (خپل) يې له مؤمنانو، آيا لټوي دا (منافقان) له کافرانو څخه عزت، پس بېشکه (دنيوي او اخروي) عزت خاص الله لره دى ټول.

تفسير: يعنې منافقان چې له مسلمانانو ځنې جلا کيږي، او که کافرانو سره دوستي کوي، د هغوى لپاره سخت عذاب دى، د منافقانو دغه خيال چې «مونږ ته د كفارو د ناستې او ولاړې لامله دنيوي عزت رسيږي» بيخي غلط دى، ځکه چې ګرد عزتونه د الله تعالى له خوا دي، هر څوک يې چې اطاعت کوي؛ د ده په برخه عزت رسيږي، خلاصه يې داسې شوه چې داسې خلق به په دنيا او آخرت دواړو کې خوار او ذليل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ أَيْتَ اللَّهِ يُقْرَأُ بِهَا وَيُسْتَهْرَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى
يُخَوِّضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ إِذَا مَثَلْتُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ
جَمِيعًا ۝

او په تحقيق (پخوا) نازل کړى دى (الله) پر تاسې په کتاب (قرآن) کې دا حکم «هر کله چې واورېدل تاسې (په يوه مجلس کې) آياتونه د الله چې کفر (او انکار) کولى شي په دې آيتونو، او مسخرې کولى شي په هغو پورې؛ نو مه کينئ تاسې له دوى سره (اى مؤمنانو!) تر هغه پورې چې مشغول شي دوى په خبره بله کې (که نه) په تحقيق تاسې (هم) په دې وخت کې د هغو په شان شئ (په ګناه کې)، بېشکه چې الله يو ځای کوونکى دى د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کې د ټولو (په يو ځای کې).

تفسير: يعنې اى مسلمانانو! الله تعالى پخوا له دې نه په قرآن عظيم الشأن کې تاسې باندې داسې حکم نازل کړى دى: «په هر هغه مجلس کې چې د الله تعالى پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کيږي، هلته له سره مه کينئ! که نه تاسې هم همغسې ګڼل کيږئ، هو! که هغوى په نورو خبرو کې مشغول شي؛ نو په هغه وخت کې له هغوى سره د کيناستلو هيڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مرکو کې د الله تعالى له احکامو او له آيتونو څخه انکار او

ورباندې تمسخر کېده، نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو، او دا چې بې وفرمايل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آیت ته اشاره ده: ﴿وَأَذَارِئَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآية - چې پخوا له دې نه نازل شوی وو». فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دین باندې طعن او عیب اوري، او بیا هلته کیني، او اوري يې، اګر که هغه پخپله څه ونه وایي؛ «منافق» دی.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُفْرٍ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْنَةٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَسْتَعْلَمَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

هغه منافقان چې هميشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته بری له (لوري) د الله، نو ووايي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آیا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بري) نو ووايي دا (منافقان کفارو ته) چې: آیا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آیا) ومو نه ژغورلي (بچ مو نه کړي) تاسې له مؤمنانو څخې؟

تفسير: يعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمۍ په انتظار کې دي، بيا که بری (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وایي: «آیا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنیمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شریک کړي!»، او که کافرانو ته په جنگ کې څه شې په لاس ورشي، يعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وایي: «آیا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ يعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې څخې لاس واخيست، نو آیا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آیا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنیمت) کې مونږ ته هم برخه راکړي!». .

فائده: له دې څخې معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دین کې هم وي، او له گمراهانو سره ټپې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعیت يې هم د «نفاق» خبره ده.

قَالَ اللَّهُ يَبْلَغُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

نو الله به فيصله وکړي په مینځ ستاسې کې په ورځې د قیامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هیڅ لاره (د حجت او د بري).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې او د دوی په مینځ کې حکم او فيصله کوي، چې تاسې جنت ته یایي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنیا کې هر څه چې د دوی له لاسه کیږي؛ هغه دې وکړي! خو نتیجې به یې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هیڅ شې نه شي خرابولی، او نه یې له مینځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګۍ په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسير: يعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ایذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدي واخلي، حق سبحانه و تعالی د دوی د دې غولونې او ټګۍ دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت يې خپل پاک نبي صلی الله علیه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی یې داسې ذلیل او خوار کړل؛ چې بیخي له کاره ووتل، او د هیڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فرېبونه یې مسلمانانو ته ښکاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې وررسیري، هغه یې هم راڅرګنده کړه، لکه چې په راتلونکو آیتونو کې یې ذکر راځي، خلاصه یې دا چې د دوی له دغې ټګۍ ځنې هیڅ ونشول، او د الله تعالی له لوري دوی په داسې یوه مغالطه کې ولوېدل، چې دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ۝

او هر کله چې پاڅیري دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅیري سست، ښيي دوی خلکو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان یو)، او نه یادوي دوی الله مګر (ریایي یادول) لږ.

تفسیر: یعنې لمونځ چې نهایت ضرروي او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء کولو کې هیڅ یو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او که کله یې له مجبوریته کوي، هغه هم تش دریا او د نورو د ښوولو او تېر ایستلو لپاره یې کوي، خو نور د دوی له کفر ځنې خبر نشي، او مسلمانان وګڼل شي، نو بیا له داسې خلقو ځنې د څه خبرې توقع کېدی شي، او دی څرنگه مسلمانان کېدی شي؟.

مُذَبِّحِينَ بَيْنَ ذَلِكَ إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ۝

په دې حال کې چې دوی متحیران مترددان دي په مینځ د دغه (ایمان او کفر)، نه (بیخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کې) او نه بیخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کې)، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ نو له سره به نه مومي ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنې منافقان خو بیخي په تردد او حیرت کې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمینان لري، او نه په کفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانی کې مبتلا دي، کله یوه لوري ته تمایل کوي، او کله بل لوري ته خپل میلان ښکاره کوي، او الله تعالی چې د هر چا د ګمراهۍ او پرېشانی اراده وفرمایي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې ومومي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أُرِيدُ أَنْ أَمْلَأَ جَنَّاتٍ مِنْكُمْ مُّسْلِمِينَ ۝ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه نیسئ! تاسې کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو ځنې، ایا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو!) د دې چې پیدا کړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صریح الالزام) ښکاره. بېشکه منافقان دي په طبقه ډېره ښکته کې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومي ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصونکي).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو ځنې جلا کېدل، او له کفارو سره دوستي او یو ځای کېدل، د نفاق دلیل دی، لکه چې منافقان یې کوي، نو تاسې لره ای مسلمانانو! داسې کار بیخي نه ښايي!، که نه د پاک الله صریح الالزام، ښکاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان یئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښکته طبقه مقرر ده، او هیڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي کولی؛ چې دوی له هغې طبقې ځنې وکارې، یا یې په عذاب کې څه تخفیف راولي، مسلمانانو لره ښايي چې له داسې خبرې ځنې بیخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٠﴾

مگر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منگولي خنې کړي په (دين د) الله، او خالص کړي دين خپل (له ریا او بنودني) خاص الله لره؛ نو دغه (تائين مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وي سره له مؤمنانو (په دارينو کې)، او ژر به ورکړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبی کې) ثواب ډېر لوي.

تفسير: يعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسي او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالی غوره دين ښه مضبوط او کلک ونيسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ریا او له نورو خرابو ځنې خپل دين پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دی، او په دين او دنيا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ايمان لرونکو لره ډېر لوی ثواب رسيدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقيقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکی وي؛ چې له نفاقه يې په رښتيا توبه ايستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿٦١﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسې (او ولې به عذاب درکوي تاسې ته؟) که شکر وباسي تاسې، (په دين دالله او په صدق توبه وباسي) او ايمان ولري تاسې، او دی الله شکر قبلوونکی، ښه عالم (پر ګردو شيانو).

تفسير: يعنې الله تعالی د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر ګردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ايستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه يقين لري؛ نو الله تعالی عادل او رحيم دی، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بيخي نه وي، بېشکه الله تعالی سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرک ونؤمن بک فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وکان الله شاکرا علیما».

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿٦٢﴾

نه خوښوي الله ښکاره ويل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ويل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ويل) له هغه چا چې ظلم پرې شوی وي، او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسير: يعنې که په چا کې کوم ديني يا دنيوي عيب وي، نو نه ښايي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالی د ټولو خبرې اورې، او پر ټولو کارونو باندې پوهېږي، او هر يوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ويلو ته «غيث» ويل کيږي، هو! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بيان کړي، همدارنگه په ځينو نورو صورتونو کې هم «غيث» روا دی، او ښايي دا حکم يې دلته د دې لپاره فرمايلي وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول يې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بياکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصيحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهيږي، يا دې ځانته په ګوښه (تنهائي) کې نصيحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دی چې هدايت ومومي، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلی الله عليه وسلم هم داسې کول، او د هيچا نوم به يې نه مشهوراوه.

إِنْ تَبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تُعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ۝

که ښکاره کړئ تاسې خیر (نیکي - طاعت) یا پټوئ دغه (خیر) یا عفو کړئ له بدۍ (چې ظلم دی)؛ نو بېشکه الله (هم) دی ښه عفو کوونکی (گناهکارانو ته سره له قوت او قدرت) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسیر: په دې آیت کې مظلوم ته د معافولو ترغیب ورکول منظور دي، چې الله تعالی سره له قدرت او زبردستی د خطا کوونکو خطاګانې ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولی طریقه سره ښایي چې د نورو قصور ورمعاف کړي، خلاصه یې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي! مګر افضل خو دادی چې صبر وکړي، او ورځنې تېر شي!، په دغه آیت کې دې لوري ته اشاره ده، که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ایذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ!، له ښکاره طعن او لعن او بد ویلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښکاره ډول هغوی سره مخالفت مه کوئ!.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۝ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۝

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کېږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بيلتون) وکړي په منځ د الله، او رسولانو د الله کې، او وايي دوی چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او کافران (منکران) کېږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په منځ د دې (کفر او اسلام کې) يوه لاره. دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تيار کړی دی مونږ لپاره د کافرانو عذاب ډېر سپکوونکی (د دوزخ).

تفسیر: له دې ځايه د يهودانو ذکر دی، څرنگه چې په يهودانو کې نفاق ډېر وو، او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په زمانه کې چې منافقان عموماً يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې کار کولو؛ نو ځکه يې په پاک قرآن کې زياتره د دې دواړو ډلو ذکر يو ځای فرمايلي دی.

د دې آیت خلاصه دا ده: «هغه کسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دي، او غواړي چې د الله تعالی او د ده د رسولانو په منځ کې فرق وکړي، يعنې پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځينې رسولان يې ومني، او ځينې يې ونه مني، د هغوی مطلب دا دی چې د اسلام او کفر په منځ کې يو نوی مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ کړي، همدغه کسان اصلي او پاخه کافران دي، د دوی لپاره د خواری او د ذلت عذاب تيار دی.

فائده: د الله تعالی منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وکړي، او د هغه حکم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصدیقه د الله تعالی منل بې فائده دي، او څه اعتبار نه لري، بلکه د يوه نبي عليه السلام تکذيب د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام تکذيب ګڼل کېږي، کله چې يهودانو د رسول الله صلی الله عليه وسلم تکذيب وکړ؛ نو د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تکذيب کوونکو کې ګډه او ډېر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمُ الْجَزَاءُ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا رَّحِيمًا ﴿۵۷﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دی کړی دوی
تفریق (بیلتون) په مینځ د هیڅ یوه کې له دوی نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به
شیانو)؛ ژر به ورکړي (الله) دوی ته اجر و نه (ثوابونه) د دوی، او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د
خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په مینځ د هیڅ یو له انبیاءو علیهم السلام کې یې جلا (جدا) والې ونه کړې، بلکه په
الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو علیهم السلام باندې یې ایمان راوړ؛ نو الله تعالیٰ په خپل فضل او
مرحمت سره دوی ګردو ته لوی ثواب ورکوي، له دې ځنې هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالیٰ او پر محمد
رسول الله صلی الله علیه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو علیهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شیانو باندې یې ایمان
راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرًا مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا إِنَّا اللَّهُ جَهْرَةَ فَأَخَذَتْهُمُ الضُّعْفَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَقَّبْنَا عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿۵۸﴾

سوال کوي له تا نه (ای محمده!) اهل کتاب (یهودان) د دې چې نازل کړې ته پر دوی (لکه
تورات یو لیکلی) کتاب له اسمانه، نو په تحقیق سوال کړی وو دوی (یعنې پلرونو د دغو یهودانو)
له موسیٰ څخه ډېر لوی له دغه (سواله)، پس ویلي وو دوی (موسیٰ ته) چې: وښیې مونږ ته الله
ښکاره (مخامخ)، نو ونيول دوی لږه صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چې د الله د لیدلو سوال
وو په دنیا کې)، بیا ونيوه دوی څسې (په الوهیت سره) پس له هغه چې راغلې دوی ته ښکاره
معجزې (په توحید)، پس عفو وکړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوی په توبه کولو سره)، او
ورکړی وو مونږ موسیٰ ته غلبه صریحه (برهان ښکاره).

تفسیر: د یهودانو څو مشران د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شول، او ویې ویل: «که ته په رښتیا
سره رسول یې؛ نو یو لیکلی شوی کتاب یو ځلې له اسمانه راوړه! لکه چې موسیٰ علیه السلام تورات راوړی وو»،
نو پر دغې خبرې دا آیت نازل شو، او د دې رکوع ټول الزامات د دوی په ځواب کې ذکر کيږي، او وروسته له هغه
تحقیقي ځواب ورکوي.

د آیت مطلب دا دی: ای محمده! (صلی الله علیه وسلم): یهودان له تا ځنې عناداً د هسې کتاب مطالبه کوي، د
دوی داسې بیا کي او سرکښي د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دې ځنې هم لویه او سخته غوښتنه له خپل نبي
موسیٰ علیه السلام ځنې کړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالیٰ په ښکاره ډول سره راوښیې!، که نه مونږ ستا خبره نه منو، لکه
چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آیت (۶) رکوع کې تېر شو، نو ځکه پر داسې ویونکو باندې ټکه ولوېده، او
ګرد سره مړه شول، بیا الله تعالیٰ د موسیٰ «علیه السلام» په دعا سره دوی ژوندي کړل، د دومره عظیم الشانو معجزو له
لیدلو سره بیا د څسې په عبادت کې مشغول شول، بیا الله تعالیٰ دوی وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت کې لږ څه په
تفصیل سره ذکر شوې ده.

وَرَقَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بَيْنَ يَدَيْهِمْ

او پورته کړې وو مونږ برسېره پر دوی (غرد) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شریعت په منلو سره یې کړې وه).

تفسیر: یعنې هر کله چې یهودانو وویل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ یې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باندې ځورېد شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومني، او مضبوط او کلک یې ونیسي، که نه دا غر ستاسې په سر لویږي.

وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او ویلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ! په وره (د ایلیا د ښار) سجده کوونکي.

تفسیر: په یهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځي، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ!، دوی د سجده کولو پر ځای په خپلو کونایتو وښورېدل، او وښویدل.

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

او ویلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهیانو په ښکار سره)، او اخیستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسیر: په یهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ! او په دې ورځ کې له گردو ورځو څخې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو یهودانو داسې چل او حيله جوړه کړه، چې د سیند په غاړو کې یې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به یې کبان په هغو حوضونو کې ننه ایستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به یې ښکار کول، د دې فریب او عهد ماتولو لامله الله تعالی له دوی څخې بیزوګان جوړ کړل، چې په ځناورانو کې ډېره خسیسه او مکاره طبقه ده.

فِيمَا نَقَضَهُمْ مِيثَاقَهُمْ وَلَقَدْ هَمَّ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بَكْرُهُمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

پس (په سزا ورسولې شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آیتونو د الله باندې، او په سبب د وژلو د دوی انبیاءو لره په ناحقه (په خپلې عقیدې سره هم)، او په سبب د ویلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وینا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو یهودانو په رد کې فرمایي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې یې وایئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ایمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسیر: یعنې یهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالی په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آیتونو په انکار، او د انبیاءو علیهم السلام په ناحقه وژلو او د دوی په دې وینا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې څمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته د حق دین دمنلو دعوت ور کولو نو، دوی به ویل چې: «څمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمایي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لگولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَيَكْفُرْهُمْ وَقَوْلُهُمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ۝ وَقَوْلُهُمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مريمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مريمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مريمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعنې ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمایي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظُّلُمِ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۝ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعا) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتهبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شک کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمایي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وایي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوک په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وځړاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره داده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وځړاوه، نو پاک الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنگه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طيطاؤش وو؛ مسیح وګاڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې څمونږ د ملګري په شان رابنکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسیح وي؛ نو ځمونږ سړی «طيطاؤش» چېرې لار؟ او که دا ځمونږ سړی دی؛ نو مسیح چېرې دی؟، تش په اټکل او گمان هر چا هر څه ویل، او اصلي خبره له دوی څنې هیچا ته ښکاره نه وه، رښتیا خو همدا ده چې په یقین سره عیسی علیه السلام دوی له سره وژلی نه دی، بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی، او یهودان یې په شبهه کې اچولي دي.

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۝

او نشته هیڅوک له اهل کتابه مگر قسم دی خامخا چې ایمان به راوړي دوی خامخا (په وخت د نزعي خپلې یا په وخت د نزول د عیسی) پر دغه (عیسی) پخوا له مرگه د ده څخه، او په ورځ د قیامت به وي (عیسی) پر دوی باندې شاهد (چې یهودانو ونه منل، او نصرانیانو «ابن الله» وبلل).

تفسیر: عیسی علیه السلام پر آسمان کې ژوندی موجود دی، کله چې «دجال» پیدا شي؛ نو هله به عیسی علیه السلام بیا دغې ځمکې ته تشریف راوړي، او «دجال» به وژني، او یهودان او نصرانیان به په ده باندې صحیح ایمان راوړي، چې بېشکه عیسی ژوندی دی، مړ شوی نه دی، او د قیامت په ورځ کې به عیسی علیه السلام د دوی دغه گډ اعمال او حالات اظهاروي، «چې یهودانو ځما تکذیب او مخالفت کاوه، او نصرانیانو ما ته د الله جل جلاله ځوی ویل».

فَيُظْلَمُونَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۝
وَأَخَذْنَاهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلَاهُمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

نو په سبب د ظلم د هغو کسانو چې یهودان دي؛ حرام کړل مونږ پر دوی باندې طيبات (هغه ډېر پاک شيان) چې حلال کړي شوي وو دوی ته، او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخیستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقیق منع کړي شوي وو دوی (په تورات کې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوی مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شيان دي)، او تیا رکړی دی مونږ لپاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسیر: د موسی علیه السلام له زمانې راهیسې اهل کتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبیاوو عليهم السلام په ایذاء او ضرر رسولو کې مشغول وو، نو ای محمده صلی الله علیه وسلم! «اوس که دوی د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې یو کتاب دفعتاً یو ځلې طلب کړي، او په قرآن عظیم الشان باندې (چې له گډو کتابونو څنې افضل دی) کفایت ونه کړي؛ نو له دې متعصبو او نالایکو څنې هیڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوی له هسې نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه! او مه حیرانېږه! د دوی گډ پخواني او وروستي وړوکي او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوی لپاره په دنیا کې خورا (ډېر) سخت شریعت معین کړی، او په آخرت کې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تیار کړی دی.

لَٰكِنَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْبُقِيَّةُ مِنَ
الصَّلَاةِ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

لیکن هغه (کسان) چې پاڅه دي په علم کې له دوی څنې او ایمان لرونکي دي؛ ایمان لري په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته، او (ایمان لري) پر هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي

دي پخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، (يا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، او ايمان راوړونکي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی)، دغه (کسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونکي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډېر لوی (جنت، رضا، اولقا).

تفسير: يعنې د بني اسرائيلو هغو کسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملگري رضي الله تعالى عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوی قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء کوونکي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې کوي؟! او زکات ورکوونکي او ايمان لرونکي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو کسانو ته خورا (ډېر) لوی ثواب او اجر ورکوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوی لپاره خورا سخت عذاب موجود دی.

(پاس په تحت اللفظ کې د ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾ دوه ترجمې ليکلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمین» په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ عطف، او ترې انبياء مراد شي، يعنې «يؤمنون بالكتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دی، او «المقيمین» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه ترکیب تقرير اوس تېر شو.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

بېشکه چې مونږ وحي مو کړېده تاته (ای محمده!)

تفسير: اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت کې راز راز شېبې پيدا کولې، وګورئ! چې دلته يې داسې وويل: «لکه چې تورات يو ځای او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو کتاب له آسمانه راوړي، بيا تا رښتيني نبي ګڼو،» نو الله تعالى آيتونه نازل کړل، او حقيقت يې رابښکاره کړ، او د وحي عظمت يې راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو شېبهاو تردید يې وفرمايه، او د الله تعالى د وحي متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو باندې فرض دی، او د هيچا هيڅ يو عذر په دې کې نه منل کيږي، هر څوک چې د ده په تسليم کې تردد يا تأمل يا انکار کوي؛ هغه ګمراه او بې دين دی، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب ورکول کيږي، دغه ده چې فرمايي:

كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ

لکه چې وحي کړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لکه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحي خاص د الله تعالى حکم او د ده هغه پیغام دی، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازلېږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحي نازل شوې ده؛ همغسې پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې هم الله تعالى خپله وحي نازل کړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانی وحي منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې ځنې انکار کوي؛ ګواکې له ګردو ځنې انکار کوي.

د نوح عليه السلام له زمانې پخوا د الله جل جلاله او د انبياو عليهم السلام د حکم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلکه دوی به معذور ګڼل کېدل، او د تعطیل او تأخیر رعایت به پکې کېده، او ډېر زیات کوبښښ به د دوی په پوهولو صرفېده، د نوح عليه السلام په زمانه کې کله چې مذهبي تعلیم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالی د احکامو په متابعت کې هیڅ یوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونکو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح عليه السلام په زمانه کې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود عليه السلام او صالح عليه السلام او شعيب عليه السلام په زمانو کې کافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د وحی تشبیه څخه د هغو پخوانیو انبياوو له وحيو سره اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبیه ورکړل شوه، او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړې شوه، هر څوک چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وحی یعنې قرآن عظیم الشان نه مني، نو هغه هم د لوی عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ
وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَاتَّيْنَاهُمَا دَاوُدَ وَزَكَرِيَّا ۖ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۖ وَرُسُلًا لَّمْ
نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ۝

او (لکه چې) وحی کړې وه مونږ ابراهيم ته، او اسماعيل ته، او اسحاق ته، او يعقوب ته، او اولادې (د يعقوب) ته، او عيسى ته، او ايوب ته، او يونس ته، او هارون ته، او سليمان ته، او ورکړی وو مونږ داود ته زبور. (لېرلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې په تحقيق سره قصه کړې ده مونږ د دوی پر تا (ای محمده!) پخوا له دې نه، او (لېرلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي کړي قيصې د هغوی پر تا (ای محمده!)، او خبرې کړي دي الله له موسی سره په خبرو کولو سره.

تفسير: له نوح عليه السلام څخه وروسته انبياء عليهم السلام يې په اجمال، او هغه انبياء عليهم السلام يې چې په دوی کې مشهور او جليل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصيص او تفصيل سره ذکر کړل، چې له دې څخې دا ښه معلومه شوه، هغه وحی چې پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازل شوې ده، د هغې حقانيت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لکه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهيرو انبياوو عليهم السلام وحی منل ضروري وو.

او دا هم رابښکاره شوه، چې پر نورو انبياوو باندې چې وحی راتلله: کله به دوی ته پرښتو پيغام راوړ، او کله به هغوی ته ليکلی کتاب وروړسېد، کله به د ملائکو له وسيلې پرته په خپله الله تعالی خپل رسول سره خبرې کولې، مګر په دې ګردو صورتونو کې څرنگه چې د الله تعالی حکم دی او د بل چا حکم نه دی؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت يو شان فرض دی، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طريقه تحريري وي، که تقريري وي، او که پيغام وي، نو اوس د يهودانو دا وينا: «که تاسې د تورات غوندې يو کتاب يو ځلې له آسمانه په مونږ نازل کړئ؛ نو مونږ به تا رښتینی ګڼو، که نه نو دا ډېره د ناپوهۍ، بې ايماني، او حماقت خبره ده» صريح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِّقُلٍّ لَّا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا ۝

(او لېرلي مو دي) رسولان چې زيري کوونکي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ويروونکي دي (د کفارو په جحيم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هیڅ حجت (دليل، عذر، بهانه)

وروسته له (لېرلو) د رسولانو، او دى الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: الله تعالى پرله پسې خپل انبياء عليهم السلام رالېږلي دي، چې مؤمنانو ته زېرى وركړي، او كافران وويروي، تر څو د قيامت په ورځ كې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځاى پاتې نشي؛ چې ووائې: مونږ ته ستا رضا او غير رضا معلومه نه وه، ځنې خامخا به مو په هغې باندې ټك كړى وو، نو ځكه الله تعالى خپلو رسولانو ته معجزې وركړې، او وويي لېرلې، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دين په منلو كې د هيچا عذر او پلمه (بهانه) نه اورېدل كېږي.

لَكِنْ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَاللَّيْلُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝

ليكن الله شاهدي لولي (اظهار، اقرار كوي) په هغه شي چې نازل كړى يې دى تاته (اى محمده!)، چې نازل كړى يې دى دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائكې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دى الله حق ظاهر كوونكى، (نو د دوى شهادت ته حاجت نشته).

تفسير: يعنې وحى به په هر رسول باندې نازلېده، دا كومه نوې خبره نه ده، او ځكه دوى ته معلومه ده، ليكن په دې قرآن كې الله تعالى خپل خاص علم رالېږلى دى، او الله تعالى به دا حق ظاهر وي، لكه پوهان چې پرې پوهيږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظيم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصلېږي، هغه له نورو كتابونو څخې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدايت چې خلقو ته د محمد صلى الله عليه وسلم له رسالته رسېدلى دى، د بل چا له رسالته نه دى رسېدلى، ځكه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلكو، انسانانو او پيريانو ته.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلًّا بَعِيدًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا يَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ۝ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه كړي يې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقيق سره ځمراه شوي دي په ځمراهۍ ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او ظلم يې كړى دى (په پټولو د نعت د محمد يا په منعه د مؤمنانو له ايمانه) نه دى الله چې مغفرت وكړي دوى ته، او نه چې وښيي دوى ته سمه صافه لاره (څو چې دوى كافران دي) مگر (وبه ښيي دوى ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوى په هغه كې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دى دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: د قرآن مجيد او د محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم له تصديق او توثيق څخه وروسته فرمايي: «هغه كسان چې ستا له رسالت څخه منكران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» كې موجود وو، هغه يې ځرېد پټ كړل، او خلقو ته يې د هغو په ځاى نور مهمل شيان ورڅرگند كړل، او نور يې هم له حقاني دين څخه واړول؛ نو داسې كسان له سره نه د هدايت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښكاره شوه، چې هدايت يواځې د محمد صلى الله عليه وسلم په متابعت كې منحصر دى، او ځمراهي د محمدي شريعت د مخالفت نوم دى، چې په دې سره د يهودانو پوره سرزښ او ترټنه وشوه، او د دوى د خيالونو غلطول لا ښه واضح شول.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا خَيْرَ الْكُفْرِ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤٠﴾

ای خلقو! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ! دهغه شي چې) خیر دی تاسې ته، او که کافران شوي یی تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شیان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شیان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا، خلقاً او عییداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ستاسې او ستاسې د کتاب تصدیق، او ستاسې د مخالفینو یعنی د اهل کتاب تغلیظ او تضلیل یې بیان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «ای خلقو! زما صادق رسول له رښتیني کتاب او حق دین سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خیر په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ! او که یې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شیان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل یې درکوي.

فائده: له دې ارشاداتو څخې واضحه معلومه شوه، د هغو وحيو منل فرض دي؛ چې پر انبياوو عليهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو څخه انکار کول کفر دی.

يَا هَلْ الْكِتَابَ لَا تَعْلَمُونَ فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلَّمْتَهُ الْقَهْقَارَ إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً إِنَّهُمْ خَيْرُ الْكُفْرِ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَنَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ

ای اهل کتابو! مه کوئ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسې کې او مه وایئ تاسې پر الله مګر (ویل) حق (رښتیا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسیح عیسی خوی د مریمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (یعنې پیدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې یې وه دغه (کلمه د هغه مور) مریمې ته، او روح دی له جانب د الله، نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله)؛ او مه وایئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شی (له دې وینا، اختیار کړئ توحید چې) خیر دی تاسې ته، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود یو دی (بې شریکه بې عیبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبياوو عليهم السلام په تعریف کې له مبالغې څخه کار آخیست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبياء عليهم السلام یې د الله ځامن بلل، نو الله تعالی فرمایي چې: «د دین په خبرو کې مبالغه مه کوئ! هومره خبره چې محققه وي له هغې څخه زیاتوالی مه کوئ! او د الله تعالی د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وایئ؛ چې بیخي رښتیا او محققې دي؛ او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ؛ له تاسې څخې څومره لویه غلطې شوې ده، چې عیسی علیه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی؛ د وحيې په خلاف د الله جل جلاله خوی وایئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي یئ، یو الله جل جلاله، دویم عیسی علیه السلام، درېم یې بی مریم رضي الله تعالی عنها، له داسې خبرو څخې مو خولې ونیسی؛ او الله تعالی واحد احد دی، هیڅوک له ده سره شریک نه دی،

او نه یې څوک اولاد کېدی شي، د ده پاک ذات له دې ګردو شیانو څخې پاک او منزله او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پیدا شوي دي، چې تاسې د وحی اطاعت ونه کړ، که تاسې د وحی اطاعت او متابعت کولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه کولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشر کانونل، او د سید الرسل محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د افضل الکتاب قرآن مجید او فرقان حکیم تکذیب به مو نه کولو، او داسې پاڅه کافران به نه کېدئ.

فائده: د کتابیانو یوې ډلې د عیسی علیه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې یې ملاوې وتړلې، چې د هغه ذکر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېرې کړې، عیسی علیه السلام یې د الله ځوی وګاڼه، او دواړه ډلې کافرانې شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهی سبب همدا شوه چې له وحیې څخې یې مخالفت وکړ، له دې نه ښکاره شوه چې نجات یواځې د وحیې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علویاتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکې ملګرا، خلقا او عبيدا) او بس دی الله وکیل (کار جوړوونکی).

تفسیر: یعنې په آسمانونو او ځمکو کې له لاندې تر پاس پورې هر څه شیان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوکات، او بندګان دي، او بیا ووايئ چې: د الله تعالی شریک او ځوی څوک او څرنگه کېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو کارونو جوړوونکی دی، او د ګردو کارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او کافي دی، بل هیچا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې: الله جل جلاله به شریک یا ځوی ته څرنگه محتاج شي؟.

خلاصه یې دا چې نه په کوم مخلوق کې د ده د شریک کېدلو څه قابلیت او لیاقت شته، او نه د ده په پاک ذات کې د هغه د ځاییدلو څه امکان شته، او نه دې ورته څه اړتیا (احتیاج) او حاجت لري، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو څخې کوم یوه مخلوق ته د الله تعالی شریک یا ځوی ویل د هغه چا کار او فکر دی؛ چې له ایمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه: هر هغه څوک چې د الله تعالی لپاره ځوی یا بل کوم شریک پیدا کوي؛ نو دی په حقیقت کې الله تعالی د ګردو موجوداتو پیدا کوونکی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاک الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو لپاره کافي نه ګڼي، او ګواکې الله جل جلاله د الوهیت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممکناتو کې یې داخلوي.

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يُكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

له سره ننگ (او عار) نه کوي مسیح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننگ او عار کوي) پرېنټې چې مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه).

تفسیر: یعنې د الله جل جلاله عبودیت، عبادت او د ده حکومونه په ځای راوړل یو اعلی درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهمیت او د ضرورت پوښتنه دې له مسیح علیه السلام او نورو انبیاءو علیهم السلام او مقربینو ملائکو څخه وکړی شي! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرمېږي؟ او عار او ننگ ترې کوي؟ هو! ذلت او بهیرتي خو د ما سوا الله په بندګۍ کې ده، لکه چې نصرانیان مسیح علیه السلام ته «ابن الله» وایي، او خپل معبود یې

ټاکلی دی، او مشرکان پرېشې د الله تعالی لونهې گڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل تر تله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَسْتَكْبِرْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمُ إِلَيْهِ جَبِيْعًا ﴿٦٠﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنَفُوا وَاسْتَكَرُّوا فَيُعَذِّبُهُمُ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦١﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجر و د دوی (چې وعده يې ورسره کړې شوې ده)، او زيات به (هم) ورکړي دوی ته له مهرباني خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) يې کړی وي، او تکبر (لويي) يې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومي دوی ځان ته بې له الله هيڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هيڅ مددگار (د افع د عذاب).

تفسير: يعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه يوه ورځ به دوی گډ د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي، او ښه کارونه يې کړي وي، يعنې د پاک الله بندگي يې پوره په ځای کړي وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهرباني به د هغوی له ثواب څخه زيات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړي شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه يې سر غړولی وي، په لويو عذابونو کې به آخته شي، او هيڅوک به له هغو کسانو په داسې سختې کې هم د دوی خیر غوښتونکی او مددگار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندگي کې شريک کړی وو.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿٦٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمُ اللَّهُ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٣﴾

ای خلقو! په تحقيق راغلی دی تاسې ته برهان (دليل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په الله او منگولې يې خښې کړي دي په (دين د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانب د ده دی، او په مهرباني کې او هدايت به وکړي (وښيي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسير: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحی او بالخصوص د قرآن عظیم د عظمت او د هغه د حقایق بیان او د هغه د متابعت د تاکید ذکر وو، او د هغه په ذیل کې د مسیح علیه السلام د الوهیت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بیا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت گډو ته تاکید کيږي: چې ای خلقو! تاسې ته د رب العالمین جل جلاله له

خوا کامل حجت او روښانه رڼا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدايت ته بيخي کافي او وافي ده، يعنې قرآن عظيم الشان، نو هر هغه څوک چې پر الله جل جلاله باندې ايمان راوړي او دغه مقدس کتاب مضبوط ونيسي؛ نو دى به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کې داخلېږي، او هر څوک چې له هغه څخه مخالفت کوي، د دوى گمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت گڼل کېږي.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَامِ

طلب د فتوى کوي دوى له تانه (اى محمده! د کلامي) نو ووايه: چې الله فتوى در کوي تاسې ته په (ميراث) د کلامي کې.

تفسير: د «کلام» معنى کمزور او ضعيف او دلته ترې مراد هغه مړى دى؛ چې د ده په وارثانو کې پلار او اولاد هيڅوک نه وي، لکه چې پخوا له دې هم بيان شو، ځکه چې اصلي وارث والد او ولد دى، څوک چې دا نه لري؛ نو د ده حقيقي ورور او خور د ځوى او لور حکم لري، او که «حقيقي» نه وي، نو همدا حکم په «علاقي» کې هم دى: چې په پلار کې سره شريکان وي، که يوه خور وي نيمايي، که دوه خویندې وي دوه ثلثه، که ورور او خور دواړه وي؛ نو ناريښه ته دوه برخې او ښځې ته يوه برخه ورسيږي، که تش يو ورور وي، خور هيڅ نه وي؛ نو دى د خور د مال وارث کېږي، يعنې ده ته هيڅ يوه برخه معينه نه ده، بلکه ټول وړي، ځکه چې هغه «عصبه» دى، لکه چې په راتلونکي آيت کې دا گړد صورتونه مذکور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې يواځې په مور کې شريکان وي، چې دوى ته «أخيافي» وايي، نو د هغه حکم دغه سورت په شروع کې فرمايل شوى دى، او برخه يې معينه ده.

إِنْ أَمْرُو أَهْلِكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

که يو سړى مړ شي چې نه وي ده لره ځوى (او نه پلار) او وي ده لره يوه خور (عيني يا علاقيه) نو (مقرر) دى دې ته نصف (نيم) د هغه مال چې پريښى وي (مړي).

تفسير: يعنې که يو سړى مړ شي او يوه خور ولري، نه ځوى ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د ميراث نيمايي مال ور سيږي.

وَهُوَ يَرُثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ

او دا ورور ميراث وړي له دې خور څخه که نه وي دې لره ځوى (څوڅات).

تفسير: يعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې ځنې «أعياني» يا «علاقي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کېږي، ځکه چې «عصبه» دى، او که له دې ښځې ځنې ځوى پاتې وي؛ نو ورور ته يې هيڅ نه ور سيږي، او که ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې وړ کولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته ورسيږي، که «أخيافي» ورور يا خور يې پريښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معينه ده، لکه د دې سورت په ابتداء کې ارشاد وشو.

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

نو که وي دا خویندې دوه (يا زياتې) نو مقرر دى دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پريښى دى (مړي).

تفسير: او که دوه یا له دوو ځنې زیاتې خویندې ترې پاتې شي، نو دوی ته دوه ثلثه رسیږي.

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَّكَ كَرِمْهُنَّ حِصَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

او که وو دا (وارثان) وروڼه او خویندې نارینه او ښځې؛ پس مقرر دی هر نارینه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: یعنی څه وروڼه او څه خویندې پرېږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته یې یوه برخه ور رسیږي، لکه چې د اولاد حکم دی.

يُيَسِّرُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَصَلُّوا

بیانوي الله تاسې ته (احکام د میراث) چې گمراه (او خطا) نه شی تاسې.

تفسير: یعنی رحیم او کریم الله محض د خپلو بندگانو د هدایت او د دوی د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احکام بیان فرمایي، لکه چې دلته یې د «کلاله» میراث بیان کړی دی، الله جل جلاله له گړدو څخه غني او بې نیاز دی، نو که اوس څوک د الله تعالی د داسې مهرباني قدر ونه کړي، بلکه د ده د حکم څخه انحراف وکړي؛ نو هغه تل تر تله کمبخت او شقي پاتې کیږي.

له دې ځنې دا راښکاره شوه چې بندگانو ته ښايي چې د گړدو احکامو متابعت وکړي، او که په کوم معمولي او جزوي امر کې هم مخالفت کوي، نو گمراه کیږي، نو بیا هغه کسان چې د ده په پاک ذات او په کماليه وو صفاتو کې د ده د حکم څخه مخالفت کوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل کې د ځان مقتدا گړځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قیاس کړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَاللَّهُ يَجْعَلُ شَيْءٌ عَظِيمًا

او الله پر هر شي ښه عالم دی (نو د بندگانو مصالح هم په حیات او هم په ممات کې ورته معلوم دي).

تفسير: پخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالی د خپلو بندگانو هدایت خوښوي، اوس فرمایي چې ده ته ټول شیان معلوم دي، نو مطلب یې داسې شو، چې په دیني مسائلو کې که تاسې ته کوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه کوئ! کله چې د دې ارشاد په تعمیم کې لویو اصحابو رضي الله تعالی عنهم د «کلاله» د مسئلې پوښتنه وکړه؛ نو د هغوی د تحسین په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو کولو په نسبت د ترغیب اشاره فهمیږي، او دا هم ترې مفهومیږي، چې الله جل جلاله ته ټول شیان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشي ښوولی چې په «کلاله» او په نورو صورتونو کې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوی حقيقي علت څه شی دی؟ او بیا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل کله کېدی شي؛ چې د حق سبحانه و تعالی په ذات او صفاتو کې په خلاف د وحیې جرأت وکړي، کله چې دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتیاز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالی په بې مثله او بې سیاله او بې شریکه ذات او صفاتو باندې د پاک الله له ښوونې څخه پرته څرنگه وپوهیږي؟ او په څه ډول یې راښکارولی شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه في الدنيا النعماء وفي الآخرة حسن اللقاء !

سُورَةُ الْمَائِدَةِ

د «المائدة» سورت مدني دی، پرته له (۳) آيته چې په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (۵)، او په نزول کې (۱۱۲) سورت دی، (۱۲۰) آيتونه او (۱۶) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) پوره کړئ تاسې کرد عهدونه.

تفسیر: له عقودو څخه ټول لوظونه او پیمانونه مراد دي، برابر خبره ده چې هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تفریر سره سم د عقودو او مواعیدو په تفسیر کې هغه مختلف شيان چې له اسلافو څخې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبیقېږي، او په دې آیت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زیات لطف حاصلېږي.

أَحَلَّتْ لَكُمْ بَيْعَةَ الْأَنْعَامِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپایان د انعامو (لکه اوبنان، غوایان او پسونه).

تفسیر: په (۶) جزء د «النساء» د سورت په (۱۶۰) آیت (۲۲) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر یهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدۍ په سزا ځینې حلال او طیب شيان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَيُظْلَمُونَ الَّذِينَ هَآؤُلَآءُ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ﴾ چې تفصیل یې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ایفاء له هدایت سره؛ له دې شيانو څخې د انتفاع اجازه هم ورکړې شوې ده، یعنې اوبن، غويي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه گړد اهلي او وحشي (کورني او ځنگلي) چارپایان لکه هوسی، غش غويي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حیواناتو یا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ یا حق تعالی په قرآن عظیم، یا د خپل نبي کریم صلی الله علیه وسلم په ژبه د ده په احادیثو کې ستاسې د جسماني یا روحاني یا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمایلي وي.

الْأَمْثِلُ عَلَيْكُمْ

مگر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسیر: غالباً له دې څخه مراد هغه شيان دي چې د همدې سورت په درېم آیت کې بیان کړی شوي دي، یعنې ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْبَيْتَةُ﴾ څخه نیولې تر ﴿ذَلِكَ مَقْسُورٌ﴾ پورې.

غَيْرُحِلٍّ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ

حال دا چې نه یی تاسې حلال گڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي یی !

تفسير: د مُحَرِّم لپاره يواځې د وچې د ساکنانو (ذي روحو) ښکار روانه دی، او د سیند د ښکار اجازه ورته شته، کله چې د احرام دومره رعایت شوی دی، چې په هغه کې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شریف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زیات وي، یعنې د حرم د ساکنانو (ذي روحو) ښکار د محرم او غیر محرم د ګردو لپاره حرام وي، لکه چې د ﴿لَا تَحُلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ﴾ له عمومې څخه معلومېږي.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بېشکه الله حکم کوي (په تحلیل او تحریم کې) د هر هغه څه چې اراده وفرمائي.

تفسير: یعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات یې پیدا کړل، بیا یې پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کې د مراتبو فرق ښکاره کړو، په هره نوعه کې یې سم د هغه له استعدادې بېل بېل فطري خواص او قواوې په ودیعت کېښودې، د حیات او د ممات مختلف صورتونه یې تجویز کړل، بېشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کې دا حق هم حاصل دی؛ چې د خپل کامل اختیار، محیط علم، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چې هر چا ته په هر حالت کې اراده وفرمائي؛ حلال یا حرام یې کړي. ﴿لَا يَسْئَلُ عَنَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ﴾.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحُلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه ګنئ حلال (مه بې حرمته کوئ!) شعائر (نښې د دین) د الله (چې د حج مناسک دي).

تفسير: یعنې هغه شیان چې د حق تعالی د عظمت او معبودیت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوی بې حرمتي مه کوئ! چې دې کې حرم محترم، بیت الله شریف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني کتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او دیني احکام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو ځنې د ځینو مخصوصو شیانو ذکر فرمائي چې په مناسکو پورې تړلي دي، لکه چې له دې آیت څخه پخوا په بل آیت کې د مُحَرِّم ځینې احکام ذکر شول.

وَالْأَشْهُارَ الْحَرَامَ

او مه (بې عزته کوئ!) میاشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسير: حرمت والا میاشتي څلور دي، لکه چې د «التوبة» د سورت په (٥) رکوع (٣٦) آیت ﴿مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ کې مذکور دی، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظیم او احترام یې دا دی، چې ښايي په دې میاشتو کې له نورو میاشتو ځنې د ښکې او تقوی زیات التزام وکړ شي!؛ او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) لپاره ډېر اهتمام وشي!، خصوصاً نه ښايي چې حُجَّاج ورېږوي، یا د بیت الله له حج څخه یې ستانه (واپس) کړي.

اګر که دا امور د کال په دولسو میاشتو کې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محرمو میاشتو کې پرې ډېر زیات تاکید شوی دی.

وَالْأَهْدَىٰ وَالْأَفْكَادَ

او مه (بې حرمته کوئ!) د هغه ساکنې (ذي روح) چې د کعبې هديه وي (بې قلاډې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه کې یې قلاډې وي (او د کعبې په لوري بیولې کېږي).

تفسير: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق يا هار يا غاړکۍ يا غړوندۍ مراد دی؛ چې د «هدي» د حيوان په غاړه کې د علامې او نښې په ډول اچول کېږي، خو د «هدي» حيوان پرې وپېژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او ليدونکي ته د هسې عمل د کولو ترغيب هم وشي، قرآنکريم د دې شيانو تعظيم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض کول يې ممنوع کړل.

وَلَا آتَيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا

او مه (بې عزته کوئ!) قصد کوونکي (ورتلونکي) د کور حرمت والا ته (د حج يا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوی فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسير: په ظاهر کې د غه وياړ (فخر) يواځې د مسلمانانو دی، يعنې هر هغه مخلص مسلمان چې د حج يا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظيم او احترام وکړئ! او د دوی په لاره کې ډېرې مه اچوئ! او ربې (تکليف) مه ور رسوئ!.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

او کله چې (له احرامه څخه) حلال شوي پس ښکار کوئ تاسې (که مو خوښه وي).

تفسير: يعنې د ښکار هغه ممانعت چې د احرام په حالت کې کړې شوی وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْهُمُ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ نَّعْتَدُوْا

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم (لدى سببه) چې منعه کړي دي دوی تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخيستلو).

تفسير: يعنې (د کافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه کړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شيانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آيت کې د الله تعالى له خوا لوی او محترم ښودل شوي وو، د مشرکانو له لوري په شپږم کال کې توهين او سپک شول، رسول الله مبارک نږدې له (١٥٠٠) اصحابو سره د «ذې القعدة الحرام» په مياشت کې محض د عمرې د اداء کولو په قصد له مدينې منورې څخه رهي (روان) شول، کله چې «حديبيې» ته ورسېدل، مشرکانو دوی د دې اسلامي عبادت له اداء کولو څخه منع کړل، دوی نه د احرام حالت، نه د کعبې شريفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وکړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهين او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ که هر څومره د غيظ، غضب، بغض او عدوات اظهار کړی وی؛ حق يې درلود (لرلو) او بېخايه نه وو، او که د دوی په مقابل کې د انتقام په ځوښ (جوش) کې له سده وتلي وی، او په کوم اقدام باندې يې لاس پورې کړی وی؛ هم ښاييدل او ممکن وو، ليکن د اسلام محبت او عدوات هم په عدل، انصاف او حقانيت بنا دي، لکه چې قرآن کريم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کې هم مسلمانانو ته حکم ورکړ چې: «خپل جذبات دې تر ادارې لاندې ونيسي»، ځکه چې انسان د ډېر محبت او زيات عداوت په وخت کې په ځوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان اداره هيڅ نشي کولی، او له حده تېری کوي، نو ځکه يې وفرمايل چې: ښايي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واگې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

او مرسته کوئ تاسې یو تر بله په نېک کار او تقوی (پرهیزکاری) کې، او مه کوئ تاسې مرستې یو تر بله پر گناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسیر: که کوم سړی بالفرض د انتقام په خوښ (جوش) کې راشي، او تېری وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبیر دا دی چې د مسلمانانو جماعت دې نه یواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه گړد سره دې لاس یو، او د نیکی او تقوی مظاهره دې وکړي! (او د ده د زیادت او بې اعتدالی مخه دې ونیسي!).

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ①

او وویرېږئ تاسې له الله څخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دی عذاب (د ده متخلفینو لره).

تفسیر: یعنې د حق پرستی او انصاف خوښولو او د گړدو ښو اخلاقو بیخ د پاک الله څخه وېره ده، او که د الله جل جلاله ځنې وېره، او په نېکۍ کې تعاون او په بدۍ کې عدم تعاون نه وی؛ نو د عمومي عذاب د وقوع اندېښنه وه (أعاذنا الله منه!)، څرنګه چې الله جل جلاله د هغو شیانو د بیان اراده وفرمایله، چې وعده یې په ﴿الْمَائِثِلَ عَلَيْكُمْ﴾ کې کړې شوې وه، نو دا آیت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَحُمُ الْحَنْزِيرِ وَمَا أُهِلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيجَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصِيبِ وَأَنْ تَتَّقِسُوا بِالْأَرْزَاقِ ذَلِكُمْ فَنسَىٰ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراک د) مردار (حيوان) او (د بهیدونکې) وینې، او د غوښې د خنځیر، او د هر هغه (حلال کړی شوي حيوان) چې آواز کړی شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړی شوي، او د کوتک (او د نورو) وهلی شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د څیرې شوي په وهلو د ښکر، او د هغه چې (ترې) خوړلې وي ځناورانو، مګر (روا دی) هغه چې حلال (یې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دی) هغه چې ذبح کړی شوي وي (په نامه د کوم ممنوعه ځای یا شي) او دا چې تقسیم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات یا تقسیم یا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دی.

تفسیر: یعنې حرام کړی شوي دي پر تاسې دغه لس شيان:

۱ - «میتة» یا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «میتة» هغه واجب الذبح حیوان ته ویلی شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وینه او غریزي حرارت یې په غوښه کې محتقن او جذب شوې پاتې شي، چې د هغه له زهریله توب او ګندګۍ ځنې خوراز بدني او دیني ضررونه پیدا کېږي.

۲ - د بهیدونکې وینې خوراک حرام دی، لکه چې په (۸) جزء د الأنعام په (۱۴۶) آیت (۱۸) رکوع کې ﴿أَوْ ذَمًّا مَّسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

۳ - د خنځیر د غوښې خوراک حرام دی، او د خنځیر د نورو گړدو اجزاوو څخه تر نوکانو او وینستانو پورې هم هر راز انتفاع ناروا ده.

۴- د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵- د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندۍ کېدلو) یې روح (سا) ختلې وي.

۶- د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوټک یا په غونډه تیره (گټه) چا وهلی وي.

۷- د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸- د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوايي په ښکر وهلی وي.

۹- د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندگانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا یې روح ختلې وي، (مگر هغه مړه له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندۍ پاتې وي، او بیا یې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰- د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیرو (گټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شریفې» نه گېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظیم لپاره پرې قربانۍ کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، یعنې هغه ساکنې (ذی روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له گردو څخه د پخوانۍ معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بېول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکنې (ذی روح) ذکر یې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بل ځای د تعظیم لپاره ذبح کېږي (موضح القرآن).

په دې دوهم صورت کې د نذر نیت هم فی الحقیقت د غیر الله په نامه وي، اگر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د «وَمَا أَهْلُ لَيْعُنَ إِلَّا يَكْفُرُونَ» او د «وَمَا يُدْرِي عَلَى النَّاسِ» فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

«وَأَن تَقْسِمُوا بِاللَّذَّكَرِ»: «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسیم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» ځنې د تقسیم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسیم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جواری) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاترۍ) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققینو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي به یې په بیت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب څما»، او پر ځینو یې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «مع کړی یم زه رب څما» همداسې پر هر غشي یوه قیاسي او اټکلي خبره لېکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پېښېده؛ نو دوی به تلل او یو غشۍ به یې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشۍ به یې په لاس ورته؛ نو په کار به یې شروع کوله، او که مخالف له هغه به یې په لاس ورته؛ نو له کار ځنې به تېښتېدل، وعلی هذا القیاس څوکا کې دا له بتانو ځنې یو راز مشوره او استعانت وو، څرنگه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، او هام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا یې له مردارې وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او گنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا یې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلټنې ځنې لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرگندېږي.

الْيَوْمَ يَسْأَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ

نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطال د) دين ستاسې، نو مه ویرېږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او ویرېږئ له ما نه (چې ستاسې خالق یم).

تفسیر: دا آیت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانگو او د هدایت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې مهېد، او د فروعو او جزئیاتو بیان هم په هومره کافي تفصیل او جامعیت سره منظم شوی وو؛ چې د اسلام پیروانو ته تر قیامت پورې د الهي دین څخه ما سوا بل کوم دین بیخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لایق نه وو پاتې شوی.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سره له کاملې وفا له خپل الله «جل و علا شأنه» سره خپل عهد او پیمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پلټو غذاګانو او د مردارو حیواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طبیاتو څخه خوند اخیستی وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټینګ شوی وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصافو او ازلامو عقیدې بیخي شلېدلې وې، او شیطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزیره العرب» کې یې عبادت وشي؛ بیخي مایوس شوی وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿الْيَوْمَ يَسْأَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾.

یعنې نن کفار له دې خبرې څخه مایوس کړي شوي دي، چې تاسې له خپل ټیم دین څخه وایږي، او بیا مو د «انصاف» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، یا د اسلامي دین د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوي، یا په دیني احکامو کې د تحریف او تبدیل امیدونه ولري، نن تاسې ته یو کامل او مکمل دین در رسېدلی دی، چې وروسته په هغه کې د هیڅ یو قسم ترمیم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوی دی، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضایع کېدو هیڅ اندېښنه نشته، پاک الله تر ابدې پورې همدا د اسلام دین ستاسې لپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دی پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چې له کفارو څخې ویرېږئ، ولې چې کفار تاسې ته هیڅ نقص او تاوان نشي در رسولی، هو! د هغه لوی محسن او حقیقي منعم له قهره او ناراضۍ څخه تل ویرېږئ!، چې د ده په واک او اختیار کې ستاسې فلاح او نجات او ګټه او زیان دی.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾ کې یې په دې مطلب تنبیه فرمایلي ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هیڅ وېره او اندېښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوی کې د الله «جل و علا شأنه» وېره، او د تقویٰ شان موجود وي.

له ﴿الْيَوْمَ﴾ څخې دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دی، او ځینې ترې یوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازدیګر وو.

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دین ستاسې (أصولاً او فروعاً).

تفسیر: یعنې د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بیان کې یې پوره تأثیر، په احکامو کې یې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانیو کتابونو او نورو آسماني ادیانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوی تکمیل او تعمیم هم

دې قيم دين سره وکړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصاً يا تعليلاً صادر کړي دي، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زياتد يا قلت د ترميم گنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتِمَّتْ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړې پر تاسې (ای مؤمنانو!) نعمت خپل (د دين په اکمال).
تفسير: له ګردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدی دين او د خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلي دي.

وَرَفِضْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړې ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).
تنبیه: دغه د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ الآية - آيت نازلول هم د لویو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو ځکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر ګرځولی وي»، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيګر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کریم «صلی الله عليه وعلى آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپېر کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشریف درلود (لرلو).

فَمِنْ أَصْطَرَفِي فِي مَخْصَصَةٍ غَيْرِ مَبْتَأٍ لِإِنِّي قَدْ أَتَمَمْتُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٠﴾

نو هر څوک چې اې شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لورې کې، حال دا چې نه وي مائل ګناه ته (په خوراک زيات له کفاهه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو! مضطر چې د لورې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخورې، يا يې وڅښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاطِلٍ وَلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالی به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهرباني سره ورمعاف کړي، ګواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مګر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکي او څښونکي وي؛ د الله تعالی په نزد مجرم نه ګڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الْطَيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسير: په لومړني آيت کې د حرامو شيانو بيان وشو، نو په طبيعي ډول سره داسې يو سوال پيدا کېږي، چې حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب يې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسيعه ده، هغه شيان پرېږدئ چې په هغو کې ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد پاکيزه او ستره شيان حلال دي.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِ مُكَلِّبِينَ يُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا آسَكَنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړي وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نیولی يې وي تاسې ته (له انعامو او طیورو نه) او یادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چې ښکار ته يې لېږئ!) (يا) او یادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مینده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکبنانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱- د ښکار کوونکو ذي روحو بڼه عادت کول، چې تعليم يې موندلی وي.

۲- پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳- په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي؛ چې په شريعت کې د اعتبار وړ وي، يعنې سپي او نورو ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونيسي، او همغسې يې خپل خاوند ته وروري، او ويې نه خوري، او باز ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، يا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهمېږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کېږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته يې کړی دی.

۴- د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالی نوم یاد کړ شي! يعنې بسم الله وايي! او ورخوشې يې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو ځنې يو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکبن (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿الْمَاذِكُيْتُمْ﴾ په قاعده سره جلا کېږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْحِسَابِ

او وويرېږئ تاسې له الله!، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: يعنې په هر حالت کې له الله تعالی څخه وويرېږئ! چې چېرې د «طيات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ!.

الْيَوْمَ اجْعَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلًّا لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلًّا لَّهُمْ وَانْحَصَتْ مِنَ
الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ
مُسْفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ
الْخَسِرِينَ ﴿٥﴾

نن ورځ حلال کړی شوي دي تاسې ته ټول طيبات (پاکيزه شيان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو
چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی
دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه - بې خاونده) پاک لمنې اصليې ښځې له مؤمنانو ښځو
څخه او پاک لمنې (بې مېړه - بې خاونده) اصليې ښځې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی
دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړی دغو (ښځو) ته مېړونه د دوی (ای مېړونو د نکاح
د قيد راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي یې تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نیوونکي
د یارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ایمان (او مؤمن به شيانو) پس په
تحقیق ضایع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زیانکارانو ځنې وي.

تفسیر: دلته له «طعام» ځنې مراد «ذبیحه» ده، یعنې که کوم یهودي یا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له
ارتداده یهودي یا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکنین (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غیر الله نوم وانه خلی؛
نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابیانو له یوه مخصوص حکم سره یې بل مخصوص حکم هم بیان کړ، یعنې له کتابي ښځې سره نکاح تړل په
شریعت کې جایز، او له مشر کې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دویم جزء د البقره سورت په (٢٢١) آیت (٢٧) رکوع
کې مو ﴿وَلَا تَنْكِحُوا النَّسْرَةَ حَتَّىٰ يُوْمَنَ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په یاد ولری چې څمونږ په زمانه کې «نصاری» عموماً په نامه «نصاری» پاتې دي، په دې نصرانیانو کې
زیاتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله مني، نه رسول، نه مذهب لري، نو
ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهدا د دوی په مذبحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کېږي؛ چې
د حقیقي کتابیانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونیول شي! چې د یوه شي د حلالېدو دا معنی ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحریم
کومه وجه نه وي، لیکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ګټه اخیستلو کې د
ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کېږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي ځنې د ګټې
اخیستلو اجازه نه ورکوله کېږي.

په موجوده زمانه کې له یهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرورتو اختلاط او ګډون کول او د دوی د
ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ویروونکي نتایج لري، چې هغه د هیچا له نظره پټ نه دي، نو د داسې
بدی او بې دیني له اسبابو، او ذرائعو څخه هر ورو (خامخا) اجتناب په کار دی!.

له کتابیانو ښځو سره چې د نکاح تړلو اجازه شوې ده، د هغه فائده ښايي دا وي چې د مؤمن حقانیت او اسلامي
اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونیسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابیانو هسې مین او مفتون شي، چې بالعکس خپله
ایماني متاع له لاسه وباسي، او په سپېره ډاګ میدان کې کیني، او د ﴿خَيْرَ الدِّيَارِ وَالْآخِرَةِ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

بښې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدی شي، نو ځکه د ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحديد خورا (ډېر) مناسب او پر خپل ځای کې دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ط

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې پاڅیرئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه یې) نو ووينځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنگلو پورې (سره له څنگلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (ووينځئ تاسې) پښې خپلې تر پر کېو پورې (سره له پر کېو)،

تفسير: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چې پاڅیرئ تاسې لمانځه ته یعنې که له خوبه پاڅیرئ یا دنيوي مشاغلو څنې لاس باسې او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړی اودس وکړئ! لیکن اودس کول هلته ضرور دي چې سپری اودس ونه لري، د دې آیت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غايې څخه چې په ﴿وَلَا يَكُنْ يَدُكَ رِجْلًا مِّنْكُمْ﴾ کې فرمایلي شوی دی؛ معلومېږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وینځلو وجوب د دې لپاره دی چې حق تعالی تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځای درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مینځ کې پېښ شوی نه وي، نو د پاکو اندامونو د بیا پاکولو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښېږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ کې کړی شوې ده، هو! که زیات نظافت، نورانیت، او نشاط حاصلولو لپاره نوی اودس وکړی شي، نو مستحب دی.

﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» یعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ!.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ «او ووينځئ تاسې پښې خپلې تر پر کېو پورې» د (أرجلكم) معطوف عليه مغسولات دي، یعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وینځلو حکم دی؛ پښې دې هم تر پر کېو پورې ووينځلي شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې ځمونږ «أهل السنة والجماعة» پرې اجماع کړې ده، او له ډېرو احادیثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وینځل یې فرض دي، (مګر پر بوتونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقیم لره یوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

وَأَن كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطْفِئُوا

او که وئ تاسې جنبان (یعنې په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ!

تفسير: یعنې له جنابت څنې د پاکېدلو لپاره یواځې د همدې څلورو واړو اعضاوو وینځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځایونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

وَأَن كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَسْتُمْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ط

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وې) یا په سفر (کې وئ) یا راغی یو له تاسې له ځایه د بولو څخه (یعنې بې اودسه شوی) یا جماع وکړئ تاسې له بښو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد و کړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومبئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنگوالي يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصلېږي.

تنبیه: د ﴿أَوَلَسْتُمْ أَتَسَاءَلُونَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالى عنه او ابو موسی اشعري رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالى عنه هم هغه سکوتاً منلې ده (کما في البخاري).

وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥﴾

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پلټنې نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر گزار شئ!.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړی، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائز شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَتُفَوْا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

او یاد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (یاد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالی کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وویل تاسې: وارېده مونږ (وینا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او وویل پرې له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سینو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «۳» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (۲۸۵) آیت (۴۰) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمایلي وو: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالى عنهم د محمد صلی الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه څمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شیانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی ځنې اخيستل کېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې!) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسير: «قَوْمَيْنِ يَلُوكِ» كې د حقوق الله او په «شُهَدَاءَ يَأْخُضُونَ» كې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) ركوع كې تېر شوى دى، چې د دې دواړو په مينځ كې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم كړى دى، او بنايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذكر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأكيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق كې له مبغوض دښمن سره د معاملې كولو ذكر دى، چې له هغه سره د «قسط» تذكر ضرور دى، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق كې د محبوبو شيانو ذكر دى، نو ځكه هلته له كړدو ځنې محبوب د پاك الله د ذكر تذكر شوى دى.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا

او باعث دې نكړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه كړئ تاسې.

تفسير: د «عدل» معنى دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وكړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله بنايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني و كولى شي، چې د هغې يوه پله درنه كړي.

إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ

عدل (انصاف) و كړئ تاسې!، همدا (عدل) ډېر نږدې دى تقوى (پرهېزگارى) ته.

تفسير: «تقوى» د هغه معنوي كيفيت نوم دى، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) ځنې حاصلېږي، چې شرعاً مهلك يا په كومه درجه سره مضروي، او يو خاص نوراني كيفيت دى چې د انسان په زړه كې راسخيږي، د «تقوى» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، كرد حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوى» له اسبابو او معداتو ځنې شمېرلى شي، ليكن معلومېږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله كول، او د حق په معامله كې د محبت او عداوت د جذباتو تر تاثير لاندې نه راتلل، د «تقوى» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځكه «أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ» وفرمايل، يعنې دا عدل چې حكم يې ور كړ شو «تقوى» ته ډېر نږدې دى، چې د هغه له ممارست او كولو څخه وروسته د «تقوى» كيفيت ډېر ژر حاصلېږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

او وويرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه كړئ!) بېشكه چې الله ښه خبردار دى په هغو اعمالو چې كړئ يې تاسې.

تفسير: يعنې داسې عدل او انصاف و كړئ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولى، او د هغه له غوره كولو ځنې انسان په آسانۍ سره متقي كېدى شي، د «تقوى» د حصول يواځينى لار د الله تعالى وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دى، او دا خوف د «إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» په مضمون كې له څو څو ځلې تفكر او تدبر كولو ځنې پيدا كېږي.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

وعدده كړېده الله له هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دى) دوى ته مغفرت او اجر ډېر لوى (په جنت كې).

تفسير: يعنی نه يواخي دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښو چې د بشریت په اقتضاء له هغوی ځنې صادريږي، بلکه عظیم الشان اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمايو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ
عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو يې کړې دي آياتو ځمونږ ته؛ همدغه کسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو!) یاد کړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) کله چې قصد وکړي يوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه کړي) نو منع يې کړل لاسونه د دوی له تاسې څخه، او وويرېږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو کې) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دې وکړي مؤمنان (چې الله کافي دی په رسولو د خير او لرې کولو د شر کې).

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اشْتِيَ عَشْرَ نَبِيًّا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي
مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ
وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝

او خامخا په تحقيق اخيستې ده الله وعده محکمه له بني اسرائيلو، او ولېږل (مقرر کړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمايل الله (بني اسرائيلو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت سره) (او ويې فرمايل: قسم دی) خامخا که قائم کړئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړئ تاسې زکات (د اموالو خپلو مستحقانو ته)، او ايمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظيم) وکړئ تاسې د دوی، او قرض ورکړئ تاسې الله ته قرض نېک (ښه ورکړه يې منته، يې احسانه، يې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به کړم زه له تاسې څخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به کړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهيري له لاندې (د ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، نو هر څوک چې کافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقيق ورکه کړې يې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائيلو دولسو سردارانو ته دی، يعنې تاسې خپل فرض اداء کړئ!، زما حمايت او امداد له تاسې سره دی، يا ګردو بني اسرائيلو ته دی: چې زه له تاسې سره يم، يعنې هيڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت کې يې په پټه يا په ښکاره تاسې وکړئ زه يې ګورم، او اورم يې، نو ځکه هر شی چې کوئ، ښايي چې په پوهه او هوښياري سره يې وکړئ!.

﴿وَأَمَّاكُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ «او ايمان راوړئ، يقين وکړئ تاسې په رسولانو څما، او مدد او تعظيم وکړئ تاسې د دوی»، يعنې هر هغه رسول چې له موسى عليه السلام څخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصديق او د زړه له کومې د دوی تعظيم وکړئ! او د حق د دښمنانو په مقابل کې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وکړئ.

﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ﴾ یعنی ورکړه کوي! په لاره د الله لپاره د ترقی د دین، له قرض ورکولو څخه مراد دادی: چې د دین او د الله د رسولانو په حمایت او ساتنه کې خپل مالونه صرف کړئ! همغسې چې قرض ورکوونکي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) ورکوي، چې د ده روپۍ به بېرته ورسیږي، او قرض اخیستونکي د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالی له ورکړې شوي مال څنې هر شی چې دلته د هغه په لاره کې صرف کړ شي، هغه به له سره نه لږ او نه ورک کيږي، حق تعالی د کومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره یې دا په خپله ذمه لازمه کړې ده، چې هغه شی به سره له ډېرې ګټې دروسي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېک: ښه ورکړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېک څنې مراد دا دی چې په اخلاص یې ورکوي! او له محبوبو او له مرغوبو شیانو او د حلالو، پاکو، صافو، او ښو مالونو څخه یې ورکړئ! (او ځواب د قسم دادی):

﴿لَا تَكْفُرْ بَعْدَ مَا سَمِعْتُمُ اللَّهَ﴾ «نو خامخا به لرې کړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» یعنی کله چې نیکۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه کوي یې، کله چې انسان د الله تعالی د عهد په پوره کولو کې زیار باسي (محنت کوي)، او کوښښ کوي نو حق تعالی ترې نورې کمزورۍ او نیمګړتیاوې لرې کوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام کې ورته ځای ورکوي. ﴿فَمَنْ كَفَرَ﴾ الآية - یعنی له هسې صاف او پاخه عهد او پیمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالی په عهد وفا ونه کړي، او غدر او خیانت ته ملا وتړي، نو وپوهېږئ چې ده د کامیابۍ او د نجات سمه لار ورکه کړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ
وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٠﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکې وعدې خپلې لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوی سخت (چې هیڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې کوي) دوی کلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځایونو خپلو (او په خپلې ناپاکې مدعا یې اړوي)، او هېره کړې ده دوی (غټه) برخه اخیستل له هغه شي چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره (په تورات کې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به یې ته (ای محمده!) چې خبرې پرې په کوم خیانت له دې (یهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه، نو عفو وکړه (ای محمده!) دوی ته، او مخ وګرځوه (له دوی نه)، بېشکه چې الله خوښوي احسان کوونکي.

تفسیر: د «لعن» معنی (طرد، ابعاد، شړل او لرې کول) ده، یعنی د عهد ماتولو او د غداری له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (یا مسخه مو کړل یا جزیه مو پرې کېښوده)، او د دوی زړونه مو سخت کړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ کې ظاهر وفرمایل چې د دوی د ملعونیت او زړه سخت کېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفایي ده، چې د دوی خپل فعل دی، اما پر اسبابو باندې د مسیبتو مرتبول څرنگه چې د الله تعالی کار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وکړ شو.

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ «اړوي دوی کلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځایونو خپلو څخه په خپلې ناپاکې مدعا» یعنی د الله تعالی په کلام کې تحریف کوي، کله د هغه په الفاظو کې، کله د هغه په معانیو کې، کله په تلاوت کې، د تحریف دغه ګرد اقسام په قرآن کریم او د احادیثو په کتابونو کې ذکر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپایي نصارو او هم کړی دی.

﴿وَسُوا حَظًّا﴾ يعني لازم خو دا وو چې اهل كتاب د دغو آسماني كتابونو له قيمتدارو پندونو ځنې فائده اخيستلې وای، مثلاً د نبی آخر الزمان صلی الله عليه وسلم دراتګ او د نورو ديني مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کې ارشادات موجود وو، مګر دوی په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شيان يې له ياده وويستل، بلکه د پندونو هغه ضروري برخې يې هم ورکې کړې، او اوس هم هغه پندونه او مفيدې خبرې چې د خاتم النبیین صلی الله عليه وسلم له خولې هغوی ته کيږي؛ د هغو هيڅ يواثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَلْقٍ مِّنْهُمْ﴾ يعني د دوی د دغابازی او خیانت کاری سلسله تر نن ورځې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو ځکه تل تاسې د دوی پر یوې نه یوې دغابازی، مکر، فریب، او خیانت باندې خبرېږئ، (په خاتنه کې «ة» لپاره د مبالغې ده لکه علامه او نسابه کې).

﴿الْأَقْدِلَاءُ مِنْهُمْ﴾ مګر لږ کسان له دوی نه چې هغوي خیانت نه دی کړی او نه یې کوي، لکه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام کې داخل شوي دي، رضي الله تعالى عنهم.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآية - قتاده او نورو «رحمهم الله» ويلي دي: چې دا آیت په ﴿قَالُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ سره منسوخ شوی دی، مګر دېته هيڅ حاجت نشته، ځکه د قتال له حکمه دا نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت او هيڅ موقع کې دې هم د داسې قوم په مقابله کې له عفوې او اغماض او تأليف القلوب او تېرېدلو ځنې کار وانخيستل شي، (بيضاوي وايي چې: عفو او صفح مشروط دي په دې شرط سره چې دوی توبه وباسي او ايمان راوړي، يا صلح وکړي او جزيه ومني، نو په دې تقدير سره نسخ نشته، او که عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حکم به د سيف په آیت سره منسوخ وي).

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ
فَاغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يُدَبِّئُهُمُ اللَّهُ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٣﴾

او ځينو له هغو کسانو څخه چې وايي دوي: بېشکه مونږ نصرانيان يو؛ اخيستی وو مونږ محکم عهد د دوی، نو هېره کړه دوی (غټه) برخه اخيستل له هغه شي چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت (دښمني) او بغض (کینه) تر ورځې د قيامته پورې، او ژر به خبر ورکړي دوی ته الله په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: يعني (و اخذنا من النصارى ميثاقهم كما اخذنا ممن قبلهم) د نصارى د کلمې مأخذ يا «نصر» دی، چې معنی يې مدد کول دي، يا د «ناصره» په لوري منسوب دی چې په شام کې د هغې قريې نوم دی، چې هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځکه ورته نصاري مسيح عليه السلام هم وايي، هغه کسان چې خپل ځانونه يې «نصاري» بلل، ګواکې دوی د دې خبرې مدعيان وو، «چې مونږ د الله تعالى د حق دين او د انبياوو عليهم السلام رښتيني حاميان او ناصران يو، او د نصاري مسيح له متابعانو ځنې يو»، د ژبې د دعوی او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوی د دين په چارو کې غوره کړې وه په آينه کې به ذکر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ - «اخيستی وو مونږ محکم عهد له نصرانيانو نه هم په انجيل کې چې هغه د محمد صلی الله عليه وسلم متابعت وو» يعني د يهودانو په شان له دوی ځنې هم کلک عهد اخيستلی شوی، ليکن دوی هم په عهد ماتولو او بې وفايۍ کې له خپلو پخوانيو څخه هيڅ کم نه وو، دوی هم له هغو ښو پندونو ځنې هيڅ يوه فائده وانخيسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلکه په «انجيل - بايبل» کې يې د نصائحو هغه برخه بيخي پرېښوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغزو وه (او هم دمحمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت يې د هغه احكام ونه منل).

﴿فَأَعْرَبْنَا﴾ الآية - «نو وچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت، دشمني، بغض او کینه» یعنې د نصرانیانو په منځ کې یا د یهودانو او نصاراوو په منځ کې به تل تر تله جگړې او عداوتونه قائمېږي، او د آسماني تعلیماتو له ضایع کېدلو او هېرولو ځنې کومه نتیجه چې پېښېدونکې وه؛ هغه پېښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ﴾ الآية - یعنې په آخرت کې به په ښه ډول سره او په دنیا کې به هم د ځینو واقعاتو په وسیله هغوی د دوی د بدو کارونو نتیجه ور معلومه شي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ

ای اهل د کتابو! په تحقیق درغلی دی تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) چې بیانوي (ښکاروي) تاسې ته ډېر له هغو شیانو چې وئ تاسې چې پټول به مو له کتابه (تورات او انجیل نه لکه د رجم آیت او محمدي نعت) او عفو کوي (تېریږي) له ډېرو شیانو،

تفسیر: دا ګردو یهودانو او نصرانیانو ته خطاب دی، چې هغه ښي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تشریف راوړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسې په کتابونو کې سره له دومره تحریفاتو لا هم څه نه څه په یوه نه یوه عنوان شته، او پاک الله د دې رسول صلی الله علیه وسلم ته خپل پاک کلام ورلیږلی دی، او هغه حقایق یې تکمیل کړل چې له مسیح علیه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجیل» هغه خبرې چې تاسې پټولې او تغیر او تبدیل مو پکې کولو، له هغو څخه ګردې ضرورې خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تاسې ته ظاهري کړي دي، او له هغو خبرو ځنې تېر شوی دی چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دی پاتې، او یا په اظهار کې یې څه مصلحت نه وو.

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ۝ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيَهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝

په تحقیق درغلی دی تاسې ته له (طرفه د) الله ځنې نور (رڼا یعنې محمد) او کتاب مبین (روښان بیانوونکی قرآن). چې هدایت کوي په (هر یوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتی ته، او باسي دوی له تیارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا د ایمان، یقین او علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفیق) خپل، او هدایت (ښوونه) کوي دوی ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحید).

تفسیر: ای محمده! «صلی الله علیه وسلم» ووايه دوی ته چې: د الله تعالی په ډېرې زورورې رڼا سره ګرد جهان روڼ شوی دی، که د ابدې نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رڼا کې د الله تعالی د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ! چې د سلامتی ګردې لارې به سمې او خلاصې ومومئ، او له تیارو ځنې به ووځئ، په دغه رڼا کې به بې له رېږه (مصیبه) او تکلیفه تللی شئ، او د هغه پاک الله د رضا او خوښې چې تابع شوي یئ د هغه په لارښوونې او لاس نیونې سره به ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ بې تکلیفه طی کولی شئ.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى: بېشكه چې الله همدا مسيح ځوى د مريمې دى.

تفسير: يعنې دوى وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه كوم بل شى نه دى (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو كې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقیده ده چې د دوى په نزد د مسيح عليه السلام په قالب كې الله تعالى ځلول كړى دى (معاذ الله).

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

ووايه (اى محمده! دغو نصرانيانو ته) نو څوك به مالک شي (د منعې) له الله څنې د يوه شي؟ كه اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاك كړي مسيح ځوى د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمكه كې دي څرګرد سره ټول (بلكه هيڅوك يې نشي كولى).

تفسير: يعنې فرض كړئ كه قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمكې اوسيدونكي سره يو ځاى كړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) كې څرګرد (ټول) سره مړه كړي، نو همدا تاسې وښئ! چې څوك به يې د ارادې مخه ونيولى شي؟

يعنې كه له ازله تر ابده پورې څرګرد انسانان هم سره فرضا ټول كړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن كې د دوى د هلاكولو اراده وفرمايي؛ نو د دوى څرګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالى د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولى (ملټوي كولى)، ځكه چې د مخلوقاتو محدود او ورکړ شوى قوت او قدرت د الله تعالى د قدرت په مقابل كې داسې پوره عاجز او لاشى دى؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف كوي، چې د دوى په رد كې دا خطاب كيږي، بلكه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دى لكه چې د «مرقس» په «انجيل» كې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو كله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، كه دا دواړه هم سره له څرګردو (ټولو) هغو كسانو چې د ځمكې په سر هستوګنه لري، يو ځاي شي؛ د الله تعالى د مشيئت او ارادې په مقابل كې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فكر او اټكل وكړئ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل كوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوى كول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

او خاص الله لره دى ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوى كې دي، پيدا كوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا كولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه كوي، مثلاً مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالى عنها يې بې له مور او آدم عليه السلام يې بې له مور او بې له پلاره پيدا كړى دى.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٥﴾

او الله پر هر خیز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدينو يې هم پيدا کوي).

تفسير: د هېچا زور د الله جل جلاله په مقابل کې نه چلېږي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ

او ويل يهودانو او نصرانيانو چې مونږ ځامن د الله يو (په قرب او منزلت کې) او دوستان د ده يو، ووايه (ای محمده! دې کتابيانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د ګناهونو ستاسې؟.

تفسير: څرنګه چې د حقيقت له مخې د کوم مخلوق «ابن الله» کېدل بالکل محال او بديهي البطلان دي، او د ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ (۶ جزء د المائدة سورت (۵۴) آيت (۸) رکوع) د مضمون له مخې الله تعالی محبوب ګرځېدل ممکن وو؛ نو ځکه په دې جمله کې اول د «محبوبيت» د دعوی ترديد وشو، يعنې هغه قوم چې د ښکاره بغاوتونو او ډېرو شديدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسوايېګانو او عذابونو کې نيولی شوی دی، او په آخرت کې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آیا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د يوې لمحې لپاره هم کوم ذي شعور داسې خيال کولی شي چې: دا به د الله تعالی محبوب او مکرم وي؟ پاک الله له هېچا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت يواځې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدی شي.

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّثْلُ خَلْقٍ

بلکه تاسې (هم) يو بشر (بنیادم) یی د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پيدا کړي دي.

يَعْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

مغفرت کوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې) او عذابوي هغه څوک چې اراده وفرمايي (د عذاب يې).

تفسير: ځکه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوک د مغفرت وړ (لايق) او کوم يوه ته سزا ورکړه شي؟

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په منځ د دوی کې دي، او خاص هم ده ته دي بيا ورتلل (د ټولو، نو ورته کړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسير: نو د هر چا د معافولو اراده چې دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمايي، يا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولري، په دې کې څوک له ده سره مزاحم کېدی نه شي، نه کوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمکې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت کې چېرې وتښتي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى نَذِيرٍ مِّنَ الرَّسُولِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ
فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ

ای اهل د کتابو! په تحقیق درغلی دی تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) بیانوي تاسې ته (شرعی احکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کېدو د وحیې) کې چې بیا چېرې ونه وایئ تاسې (په قیامت کې) چې: نه ووراغلی مونږ ته هیڅ زېږی کوونکی (په نعيم سره) او نه ویروونکی (په جحیم سره) نو په تحقیق راغی تاسې ته زېږی کوونکی او ویروونکی،

تفسیر: ﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ «نو په تحقیق راغی تاسې ته زېږی وړ کوونکی او ویروونکی» له مسیح علیه السلام نه نږدې (۶۰۰) کاله وروسته د انبیاوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنیا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تیارو کې لوېدلې وه، د هدایت ډیوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تګې تورې ورېځې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت کې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاک الله جل جلاله له ګردو ځنې لوی «هادي»، «بشیر» او «نذیر» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارینو د فلاح لارې ور وښيي، او غافلان په خپل تخویف او انذار سره وښی کړي، او ټیټ همتان د بشاراتو په آوروولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو کې د الله تعالی حجت تمام شو، که څوک یې ومني، او که یې ونه مني.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

او الله پر هر شي ښه قادر دی (چې له هغې جملې نه د نبیانو عليهم السلام د سلسلې د قطع کېدو څخه وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم ارسال دی).

تفسیر: یعنې که تاسې د دې رسول خبره وانه ورئ؛ نو الله تعالی قدیر دی چې بل یو قوم ستاسې په ځای ودروي، چې د الله تعالی پیغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالی له رسول سره پوره ملګرتیا وکړي، د الله تعالی کار په تاسې باندې هیڅ نه دی موقوف.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يُقَوْمُوا زُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا
وَأَتَاكُمْ مَّا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته ای قومه (ځما) یاد کړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې کله چې وګرځول (الله) په تاسې کې (ډېر) انبیاء او وګرځول (الله) په تاسې کې (یا له تاسې نه) پاچایان، او در یې کړ تاسې ته هغه چې نه یې وو ورکړی هیڅ یوه ته له خلقو (د زماني ستاسې).

تفسیر: ﴿إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ﴾ «کله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې کې ډېر انبیاء یعنې ستاسې د اعلی جد ابراهیم علیه السلام له زماني راهیسې تر نن ورځې پورې څومره ډېر انبیاء عليهم السلام ستاسې په منځ کې پیدا شوي دي، مثلاً اسماعیل، اسحق، یعقوب، یوسف، او پخپله موسی او هارون عليهم الصلوات والتسلیمات، او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر یوې اوږدې زماني پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوی ارشادات کول او پرې مشرف او معزز کېدلی به).

﴿وَجَعَلَكُمْ شُكْرًا﴾ او وگرځول (الله په) تاسې (کې يا له تاسې نه) پاچايان يعنې د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونيانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورگرځولې، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مويوسف عليه السلام ته څرنگه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمايلي وو، بيا ورپسې مو هم سليمان عليه السلام او نور انبياء عليهم السلام او پاچايان پيدا کړل، ګواکې د دين او دنيا له دواړو لويو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړې درکړه، ځکه چې په ديني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنيا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شيان الله (جل وعلا شانه) تاسې ته ای بني اسرائيلو در عطاء او مرحمت فرمايلي دي.

﴿وَأَنْتُمْ﴾ الآية - «او درېې کرې تاسې ته ای بني اسرائيلو هغه شيان چې ورکړي يې نه وو هيڅ يوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د ﴿أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ حمل پر عمومو باندې به ځکه صحيح نه وي؛ چې ځمونږ د محمديه امت په نسبت په خپله په قرآن کریم کې تصريح ده: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (٤ جزء د آل عمران سورت ١١٠ آيت ١٢ رکوع) ﴿وَلَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ﴾ (٢ جزء د البقرة سورت ١٤٣ آيت ١٧ رکوع).

يَقُومُوا ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خِسِرِينَ ﴿٢١﴾

ای قومه (ځما) ننوځئ تاسې ځمکې پاکې کړې شوې (د بیت المقدس، یا د شام، یاد ایلایا، یا د اریحا) ته، هغه ځمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ایمان ستاسې) او بېرته مه ځئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زیانکاران (په سعي خپلې).

تفسیر: یعنې الله تعالی پخوا له دې نه له ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلي وه، چې ستا اولادې ته به دا ملک ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسیله دغه پوره شي.

«نننوځئ! دې پاکې ځمکې ته! او شامه ګرځوئ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالی، یعنې په جهاد فی سبیل الله کې بې زړه توب، ویره، او بې همتي مه کوئ! او د مریتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ!».

قَالُوا يٰمُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ۖ وَإِنَّا لَنُذْخِلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دُخْلُون ۖ ﴿٢٢﴾

وویل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی! بېشکه په دې ځمکه کې یو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ یې د مقابلي طاقت نه لرو - یعنې ډېر قوي هیکل، مېړنی، پیاوړی او له رعبه ډک او ویروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې ځمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (ځمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځایه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي یو.

تفسیر: یعنې د مقابلي همت په مونږ کې نشته، هو! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تیاره خورو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ!.

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اللَّهَ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبُيُوتَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُمَا فَاتَّكُمُ عَلَيْكُمْ ۖ

وويل دوو سړيو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی دواړو چې ورننوتی پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې!، نو کله چې ورننوتی تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان یی (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).
تفسیر: دا دوه سړي یو «یوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن یوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالی ځنې ویرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هیڅ نه ویرېدل.

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۳۲﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې! که یی تاسې مؤمنان (باور لرونکي) په وعده د الله).
تفسیر: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېک کار په کولو کې انتهایي سعی او کوشش او آخري جد او جهد وکړ شي، بیا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاک الله ته هيله او هغه ته اسره وکړئ! او په خپل زیار او کوشش ونه نازیرئ! او مه مغروریرئ!، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور امیدونه او هیلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوا يَهُسَىٰ إِنَّا لَنَنذِرُكَ أَخَذَ أَمْرًا مَّا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ ﴿۳۳﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی! بېشکه چې مونږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هیڅکله؛ خو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس څه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنگ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه مونږ دلته ناست یو (له جنگه، په انتظار د بري ستا).
تفسیر: دا د هغه قوم مقوله او وینا ده چې د ﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَآٰلِہٖٓ اَوَّلٰہٖ﴾ مدعیان وو، مگر داسې ګستاخي او سپین سترګي کول د دوی د دائمی تمرد او پرله پسې سرکښی او طغیان ځنې هیڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَآخِي فَأَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿۳۴﴾

وويل (موسی) ای ربه (ځما) بېشکه زه مالک نه یم (اختیار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بیلتون (جدایي) وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).
تفسیر: موسی علیه السلام د دوی د دې وینا څخه خورا زیات خپه شو، او د خپګان په حالت کې یې دا پورتنی دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصیان لیدل کېده، نو ځکه یې په دعاء کې پرته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم یو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر ونه فرمایه، یوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعاً راغلل.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿۳۵﴾

نو وفرمایل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) څلوېښت کاله، چې حيران سرگردان به گرځي دوی په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسير: يعنې د بيلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو! معناً بيلتون وشو، چې دوی ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حيران او سرگردان به سره گرځېدل، او موسی او هارون عليه السلام د رسالت په پوره اطمینان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون يا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پیاوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَأَرْقُ بَيْنَنَا﴾ معنی د «بيلتون وکړه» په ځای په «فیصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زیات واضح شوی وي، شاه صاحب لیکي چې: دا ګرده قصه يې کتابیانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم رفاقت ونه کړئ! لکه چې ستاسې نیکه ګانو د موسی علیه السلام له رفاقت سره غړولی وو، او له جهاده څخه يې ځانونه بېرته ایستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کېږي، لکه چې په برخه يې هم شو.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَى آدَمَ بِالْحَقِّ

او ولوله (ای محمده!) پر دغو (بني اسرائيلو يا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابیل او قابیل وو) په حقه سره.

تفسير: يعنې د آدم علیه السلام د دوو صُلبی ځامنو (قابیل) او (هابیل) قصه او واقعي حال دوی ته واوروه! ځکه چې په دې قصه کې د هغه يوه ورور ذکر دی، چې د خپل بل ورور پر مقبولیت او تقوی يې حسد او رخه (کینه) کړې وه، او په همدې غیظ او قهر سره يې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وینې د عواقبو بیان پکې کړی شوی دی.

إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ

کله چې پيش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د سترې الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له يوه د دې دواړو نه (چې هابیل وو) او قبوله نشوه (د غنمو سترې) له بله (چې قابیل وو).

تفسير: يعنې د هغې جينې نکاح چې آدم علیه السلام له خپل دستور سره سم له (هابیل) سره وتړله؛ (قابیل) د هغې غوښتونکی شو، آخر د آدم علیه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله تعالی په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جينې د هماغه چا شي، چې نذر يې د پاک الله په دربار کې مقبول شي، آدم علیه السلام ته داسې يقين پيدا شوی وو، چې همدا د (هابیل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابیل) نذر يې يووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرينه او علامه وه.

قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ

وويل (قابیل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (ای هابيله!).

تفسير: يعنې (قابیل) د دې مقبولیت له ليدلو ځنې د حسد او رځې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځای چې د مقبولیت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غیظه او غصه يې په خپل حقيقي ورور باندې د وژلو تورېرېښ وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٠﴾

وويل (هابیل قابیل ته) چې بېشکه همدا خبره ده چې قلوبی الله (قربانی) له پرهنز ګارانو نه.

تفسیر: یعنې (هابیل) وویل چې: په دې کې څما څه قصور دی، د الله تعالی په دربار کې د هیچا زور او قوت نه چلیږي، او یواځې هلته تقوی پکار ږي، ګواکې څما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوی وه، که ته هم ځان ته تقوی غوره کړې؛ نو الله تعالی له تاسره څه مخالفت نه لري.

لِيَنْبَسُطَ إِلَيْكَ يَدَايَ بَاسِطَتِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدَيَّ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنَّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابیله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه یم زه غځوونکی د لاس خپل تاته چې ووژنم تا، بېشکه زه ویرېږم له الله چې رب (پالونکی د ګردو) عالمیانو دی.

تفسیر: ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ الآية - «بېشکه چې زه ویرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دی» یعنې زه له تا څخه نه ویرېږم، بلکه له الله تعالی څخه ویرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امکان وي، د خپل ورور په وینو خپل لاسونه ونه لږم.

ایوب سختیاني (رحمه الله) به ویل: په محمدي امت کې هغه لومړنی سړې چې په دې آیت یې عمل وکړ، او خلقو ته یې خپل دا تعیل وړبښکاره کړ؛ صاحب الحیاء، جامع آیات القرآن ذو النورین سیدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن کثیر» - چې ده خپل سر جار (قربان) کړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل کې د یوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالی عنه.

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبْوَأَ بَيْتِي وَإِنَّكَ فَتَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

په تحقیق زه اراده لرم د دې چې رجوع وکړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې کړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګریو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دی جزا د ظالمانو (چې په ناحقه ویني تویوي).

تفسیر: یعنې څما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره یو ځای کړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وینې ګناه به هم لا پرې زیاته شي، او د مظلومیت له امله (وچې) به زما ګرد ګناهونه راعاف شي، ابن جریر «رحمه الله» د مفسرینو اجماع نقل کړېده چې ﴿بِإِثْمِي﴾ معنی همدا ده.

باقي هغه کسان چې دا یې لیکلي دي چې: په قیامت کې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله کیږي؛ هغه مضمون هم په یوه حیثیت سره صحیح دی، مګر د محققینو په نزد هغه د دې آیت تفسیر نه دی.

اوس د (هابیل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسې نیت کړی وي، چې څما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلي، نو ما داسې اراده کړېده، چې د خپل ځان هیڅ مدافعه له خپله لوري ونه کړم، تر څو چې د عزیمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

قَطَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ

نو بنایسته کړ دغه (قابیل) ته (اماره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابیل وو)

تفسیر: بنایي په ابتداء کې لږ څه وېره او خوف ورپیدا شوی وي، او ورو ورو اماره نفس به دا خیال پوخ کړی وي، او همدا کیفیت عموماً د معاصیو په ابتداء کې پیدا کیږي.

فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٠﴾

بیا وواژه (قابیل) دغه (هابیل) نو وګرځېد (قابیل په دنیا او عقیبې کې په سبب د قتل د هابیل) له زیان کارانو.

تفسیر: دنیوي خسران خو دا دی چې داسې یو ښه ورور یې له لاسه وایست؛ چې د ده مې او ملاتړ وو.

په حدیث شریف کې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنیا کې د هغو سزا ورکوله کیږي، او اخروي خسران یې دا دی چې په دنیا کې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنۍ د دروازې له خلاصولو څخه (قابیل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم کیږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو څخې په دنیا کې وکړی شي، او دی به په هغو ګردو کې د باني کېدلو له وجې شریک ګناه شي، لکه چې په حدیث شریف کې هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يُؤَيِّلَتْنِي أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ الْمَلْهُومِينَ ﴿٥١﴾

نو ولېږه الله یو کارغه چې کیندل یې کول په ځمکه کې (په مښوکه او پنځو خپلو سره) لپاره د دې چې ونیسي دغه (قابیل) ته چې څرنګه پټه کړي جثه د ورور خپل (هابیل)، وویل (قابیل): ای افسوسه ځما راشه دغه دې وخت دی (یعنې افسوس دی ماته) آیا عاجز وم زه له دې چې کېدی په شان د دې کارغه (په پوهه کې) نو پټه کړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابیل) په دې قتل د هابیل سره) له پښېماني کوونکو څخه.

تفسیر: کله چې پخوا له دې نه بل کوم انسان نه وو مې، نو ځکه (قابیل) پس له وژلو د (هابیل) څخه نه پوهېده چې دی د خپل ورور له مړي سره څه وکړي؟ تر څو چې یې یو کارغه ولید چې په ځمکه کې کنده کيني - او د بل کوم کارغه مړی پکې پتوي، نو د هغه له لیدلو څخې د (قابیل) سر ته څه عقل ورغی، او له خپل ځانه سره یې وویل چې: «بنایي زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کې همداسې خښ کړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ کې له دې کارغه څخه هم ښکته یم»، بنایي چې حق تعالی د دې له امله د یوه ادنی ساکنې (ذي روح) په وسیله (قابیل) ته داسې تنبیه ورکړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشمیري، او متأثر شي.

په ساکنانو (ذي روحو) کې د کارغه دا خصوصیت دی، چې د خپل ورور د مړي په ښکاره پاتې کېدلو باندې ډېر زیات شور ماشور کوي.

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ الْمَلْهُومِينَ﴾ «نو وګرځېد قابیل په دې قتل د هابیل سره له پښېماني کوونکو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی، چې له ګناه څخې معذرت، انکسار، فکر او تدارک هم وي، په دې موقع کې د (قابیل) افسوس او ارمان کول د الله تعالی په عصیان او نافرمانۍ نه وو، بلکه په خپل هغې بدحالی باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابیل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلي وه.

مَنْ أَجَلَ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ
فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني يو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (يا بې) له فساد په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو څوکاې وژلي يې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو څوکاې ژوندي کړي يې دي خلق ټول.

تفسير: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلاً العياذ بالله اهل حق له حق دين ځنې منع کړي، يا د انبياوو عليهم السلام اهانت وکړي، يا مرتد شي، او د دې خبرې وسيله وگرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې ديني ته يې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس علی ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ يو نفس: چې سبب شي د ژوندون يې؛ نو څوکاې ژوندي کړي يې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکې په مخ کې لويه گناه همدا پېښه شوه، چې (قابيل) د (هابيل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمايل شوي دي: «که څوک يو سړی ووژني؛ څوکاې چې گډ خلق ووژني»، يعنې د يوې ناحقې وينې له تويولو ځنې نور هم پر هغه جرم زېور کېږي، نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ څوکاې د بد امنۍ تاداو (بنیاد) ږدي، او هغه د گډو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانيځي، او هغه څوک چې يو سړی ژوندی کوي، يعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه يې ژغوري (ساتي)؛ يا هم د کوم ناروا قتل مخه نيسي، څوکاې دی په خپل دې عمل سره نورو گډو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مامون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی گډ سره رابولي.

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٧﴾

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان ځمونږ په حکمونو ښکاره، بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېريدونکي) دي.

تفسير: ځينې علماو له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د (مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) کېدلو تصديق وشي، يعنې د (بني اسرائيلو) ډېرو خلکو داسې ښکاره آثار ليدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه يې اورېدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغيانه او تيري څخه يې لاسونه نه دي اخيستي، د معصومو انبياوو عليهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وينې تويول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم د قتل (معاذ الله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبي) او سازشونه کوي.

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا
أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأرجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي
الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٨﴾

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي کوي (منډې وهي) دوی په ځمکه (په ملک) کې لپاره د فساد (او بد امنی غورځولو) چې دوی ووژلی شي، یا دې په دار کړ شي، یا دې پرې کړی شي لاسونه د دوی او پښې د دوی سره مخالفې (یعنې پښې لاس او کینه پښه یا عکس د دې) یا دې وشړلې شي له ځمکې (په حبس سره یا له هغه ځایه بل لري ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوایي ده، په دنیا کې او (شته) دغو (غلو) ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسیر: اکثر مفسرین له دې څخه لاره شو کول او داړه اچول مرادوي، مگر که دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسیع کېږي، د دې آیت هغه شان نزول چې په صحیحو احادیثو کې راغلی دی، هغه هم د همدې مدعا مقتضي دی، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله یا د ده له رسول صلی الله علیه وسلم سره جنګ کول» یا «په ځمکه کې فساد یا بد امنی خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې کې د کفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهې، مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا کوونکي نشرات، او مضر تبلیغات ګرځي سره داخلېدې شي، او له دې ځنې هر یو جرم داسې دی، چې د هغه مرتکب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چې پاس په دې آیت کې ذکر شوي دي، د یوې نه یوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال څلور صورتونه لري:

- ۱ - چې مرګ یې کړی وي، مګر مال وړلو ته یې لاس نه وي رسېدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شي!).
- ۲ - چې هم یې مرګ کړی وي، او هم یې مال وړی وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شي!).
- ۳ - چې مال یې لوټ کړی وي، خو مرګ یې نه وي کړی (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شي).

۴ - چې نه یې وژل کړي وي، او نه یې مال وړی وي، او د قصد او تیاري نیولو څخه وروسته نیول شوی وي، (نو داسې غله دې په بندې کولو سره د محکمې له مخ څخه ورک شي)، په دغو څلورو حالتونو کې بالترتیب هم دا څلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آیت او بین القوسین کې) ذکر شوي دي، د غلو بل کوم لرې ځای ته فرارول او هلته یې بندي کول او قید ساتل د امام (ابو حنیفه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَحِيمٌ ۝

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطېږي) نو پوه شئ په دې چې بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: دا پاس ذکر شوې سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نیولو څخه په توبه ایستلو سره معافېدې شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلی، یعنې که د چا مال یې اخیستی وي؛ نو ضمان ورکول پرې اوږي، که قتل یې کړی وي، نو قصاصیږي، هو د دې شیانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبيه: له دې حد څخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطېږي، لکه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) وویرېږئ تاسې! له الله، او طلب کړئ! ده ته وسیله (په طاعت سره).

تفسیر: د «الوسيلة» تفسیر ابن عباس رضي الله تعالى عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قرب» سره کړی دی، نو د وسیلې لټولو معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسیله ولټوئ!، قتادة «رحمه الله» ویلي دي: «أي تقربوا إليه بطاعته والعمل بما يرضيه» «د الله تعالی نژدېوالی حاصل کړئ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، یو شاعر وایي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا *** وعاد التصافي بيننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حدیث کې راغلي دي چې «وسيلة» په جنت کې یو ډېر ښه اعلى منزل دی، چې د دنیا کوم یوه بنده ته ور رسېږي، رسول الله مبارک ارشاد فرمایلي: «وروسته له آدانه له الله جل جلاله ځنې ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ!»، نو د هغه مقام نوم هم «وسيلة» د همدې له امله ایښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو ځنې هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی یې وفرمایلي چې: وویرېږئ! له الله جل جلاله ځنې، لیکن دا ویرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار یا لړم یا زمري یا لیوه یا نورو ځنې ویرېږي! او ترې لرې تېښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه وویرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ! نو ځکه یې وروسته له «اتَّقُوا اللَّهَ» څخه «وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» وفرمایلي، یعنې د ده له ناخوښۍ، لږیوالي، او بیلټون څخه وویرېږئ!، او د وصول او قرب الی الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ!، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قریب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعي (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمایي: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ» «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» یعنې پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ «لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ» «خو تاسې د هغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بریالیان (کامیاب) شئ!».

«توسل» یوله هغه الفاظو څنې دی چې په هغې کې اجمال او ابهام دی، نو دهغې نفي مطلقاً یا اثبات مطلقاً دواړه صحیح نه دي، بلکه په دې کې تفصیل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسیله ګرځول، لکه چې ووايي: ای الله، ته رحیم یې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار یې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق یې، مونږ ته روزي را کړې، ته خالق، وهاب یې؛ مونږ ته اولاد را کړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او یا هم پر خپل کوم نېک عمل، یا پر خپل ایمان، یا د الله تعالی سره، یا د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم سره، یا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړي، یعنې الله تعالی ته یې وسیله کړي، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسیله کومه غوښتنه وکړي، لکه د آل عمران سورت په دې آیت کې چې راغلي: «رَبَّنَا آتِنَا سَبْعَةً مِّنْ دُرٍّ يُتَّادِي لِّلْإِيمَانِ أَنْ آمُوزَا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ».

او یا لکه چې د حدیث الغار هغه درې کسانو قیصه چې هغوی په یوې باراني ورځ په کوم غار کې ننوتی وو، او بیا د غار خوله پر کومه غټه تیرې بنده شوه، او هیڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واورو سره مشوره وکړه چې نن ورځ باید الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسیله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بیا هر یوه خپل خپل عمل الله ته وسیله کړ، او الله له دغه مصیبت څخه خلاص کړل.

او په آيت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسيلې د امر نه وروسته يې د جهاد في سبيل الله امر کړی دی، او دا هم يو بهتر عمل دی.

او يا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورڅخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالی مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورتلل، او دعا به يې ترې غوښتله. دويم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالی څخه پرته بل چاته آواز، چيغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوي وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثة ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت گڼل کېږي، او هغه يواځې د الله تعالی حق دی، نو بل څوک په کې شريکول د الله تعالی سره شرک او کفر گڼل کېږي، لکه چې يو مړي يا غائب څخه څه حاجت وغواړي، يا ورته ووايي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دویم ډول: بدعي توسل، چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسيله کړي، لکه چې ووايي: د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په خاطر، وسيله، يا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت گڼل کېږي، ځکه په شريعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٥٠﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمه الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شی له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالَّذِينَ لَهُمْ مَسَافِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَعَهُ لَيَفْتَدُوهُ مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فديه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قيامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فديه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د آخرت بری او کاميابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسيلة» او په «جهاد في سبيل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فديه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلېږي.

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا لَهُمْ بِخُرُوجِهَا مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٥٢﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسير: له ډېرو احاديثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر گناهکار مؤمنان به تر يوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کېږي، او بيا به ايستلی کېږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به جنت ته داخلېږي، دا آيت له دغو احاديثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آيت کې له ابتداء څخه يواځې د کفارو حال بيان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هيڅ يوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

او غل (نارینه) او غله (بنځه) نو پرې کړې تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې کړی دی دواړو د تنبیه لپاره له جانبې د الله، او الله ډېر قوي دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ﴿جِزَاءً﴾ الآية - یعنې هغه سزا چې غله ته ورکوله کیږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلکه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، ترڅو چې په هغه سره نور غله وینې او تنبیه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځای کې چې دا حدود جاري کیږي؛ نو دوه - درې غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا وریځي بندېږي.

نن ورځې د نوي «تهذیب» مدعیان دا راز حدود وحشیانه سزا بولي، لیکن که غلا کول د دې صاحبانو په نزد «یو مهذب کار» نه وي؛ نو یقیناً د دوی «مهذب» سزا د دې غیر مهذب کار (غلا) استیصال او له منځه وړلو کې له سره مؤثر نشي واقع کېدی، که دلرڅه سختی په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښایي چې دغه د تهذیب حاملان او مدعیان خوښ شي، ځکه چې د دوی له «تهذیبی مشین» سره دغه «وحشت» مدد کوي.

ځینې په نامه مفسرین هم په دې کوشن کې دي، چې «قطع الید» لاس پرې کول د غلا انتهایي سزا وټاکي! (مقرر کړي)، او له دې ځنې ښکته او خفیفه سزا له حق شریعت څخه حاصله او استخراج کړي، مگر مشکل خو دادی چې له دې ځنې ښکته سزا نه په قرآن کریم کې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لویو اصحابو په زمانو کې د هغې کوم نظیر او مثال لیدلی شوی دی، آیا کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې په دومره اوږده زمانه کې په هغو غلو کې چې نیولي شوي دي یو تن هم ابتدایي غل نه وو، چې پر هغه باندې یواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې کولو په ځای کومه ابتدایي سزا تطبیق او جاري شوي وي؟

کوم ملحد په پخواني زمانه کې پر «حد السرقة» داسې یوه شبهه کړې وه: «کله چې شریعت د یوه لاس دیت پنځه سوه دیناره مقرر کړی دی، نو داسې یو قیمتدار لاس (چې پرې پرېکولو یې پنځه سوه دیناره واجبېږي) د پنځو یا لسو روپیو په غلا کولو به څرنگه امکان ولري، چې پرې کړی شي؟» یوه عالم د ده په ځواب کې څنگه ښه ویلي دي: «إنها لما كانت أمانة كانت ثمينة، فلما خانت هانت» «کله چې هغه لاس امین وو؛ قیمت یې درلود (لرلو)، کله چې یې غلا وکړه او خائن شو؛ نو ذلیل شو»، نو قیمت یې کم شو.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دی، ښه حکمت والا» لکه چې غالب دی نو ځکه حق لري هر هغه حکم چې اراده یې وکړي؛ جاري یې کړي، او هیڅوک د ده په مقابل کې څه نشي ویلی، او څنگه چې ورسره حکمت والا هم دی؛ نو ځکه د دې خبرې هیڅ احتمال نشته، چې تش د خپل کامله اختیاره کار واخلي، یا بېځایه حکم نافذ کړي، او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه کړي. دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دی - او د غلو او دواړو مارانو هم داسې خوی او آزاد (او بې له ښې) پرېښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ خَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٩﴾

نو هر چا چې توبه وويسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه) یې کړ عمل خپل؛ پس بېشکه الله رجوع کوي (په رحمت سره) په ده، بېشکه الله ډېر مغفرت والا دی (د خطیاتو) ښه مهربان دی.

تفسیر: یعنې توبه که رښتیا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلام مال دې د هغه مالک ته بېرته ورکړي، او که ترې تلف شوی وي؛ نو ضمان دې ورکړي، او که ضمان هم نشي ورکولی؛ نو ښه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پېنېمانه شي، او وروسته له هغه دې ترې د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توپې ایستلو ځنې هيله (امکان) او امید شته چې حق تعالی له ده څخه آخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنيوي سزا هيڅ اهمیت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥﴾

آیا نه پوهېږې (ای محمده! یا ای سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دی ده ته ملک (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د عذاب یې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو په تعذیب او مغفرت هم قادر دی).

تفسیر: کله چې حقیقي سلطنت او حکومت د الله تعالی دی، نو بلا شبهه دی اختیار لري، هر هغه څوک چې مناسب وگڼي، معاف یې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه یواځې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختیارات حاصل دي، بلکه د دې اختیاراتو له استعمالولو څخه یې هیڅوک نشي منع کولی، ځکه چې دی پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَوَاهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَبَّحُونَ لِلْكَذِبِ سَبْحُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ

ای (ځما) رسوله (محمده!) په غم کې دي نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتې کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ویل دوی: ایمان راوړی دي مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ایمان نه وو راوړی زړونو د دوی، او ځینې له هغو کسانو چې یهودیان دي (یعنې د بني قریظې یهودیان او د مدینې منافقان) ډېر اورېدونکي دي لپاره د دروغ ویلو، ډېر اورېدونکي دي (د خبرو ستا یعنې دوی جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آږوي دوی کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځایونو خپلو څخه (چې الله ایښي دي).

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کې د داړې، غلا او د نورو د حدودو بیان وکړ شو، اوس د ځینو هغو نورو اقوامو احوال اورول کېږي، چې دوی په حدود الله کې تحریفات وکړل، او خپل ځانونه یې د لوی عذاب مستحق وگرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعي تفصیل داسې لیکلی دی:

«د خیبر یو محصن نارینه یهودي له یوې یهودي ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګڼو سره ویشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لویي د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې یې سره مشوره وکړه، او ویې ویل: «داسې چې په یثرب کې دی محمد صلی الله علیه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قریظې» له یهودانو څخه څو سړي ورولبړئ! ځکه چې «بني قریظه» د محمد همسایگان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوی د هغه خیال معلوم کړي»، هماغه وو چې یو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د بني کریم صلی الله علیه وسلم نظریه معلومه - او دا پوښتنه ترې وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجویزوي؟ «که دی د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو ترې اقرار

واخلي او ويې منئ، او که د (رجم) حکم واورئ؛ نو مه يې منئ! د دوی د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوی اقرار وکړ چې «هو!»، دلته د پاک الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حکم راوړ، مگر هغوی له خپل اقراره بېرته وگرځېدل، بالآخر رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوی عالم د «فدک» اوسېدونکي (ابن صوريا) څنگه سړی دی؟ گړدو وويل چې: «نن په گړد جهان کې د ده په شان په موسوي شراعو ډېر پوه او ښه عالم بل څوک نشته»، رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې ترې پوښتنه وکړه چې په «تورات» کې پر دغې گناه څه سزا مقرر ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حکم په پټولو کې له هر ممکن کوښښ څخه کار اخيست - ولې د دوی دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښکاره شوی وو، خو سره له هغه (ابن صوريا) چې د دوی مُسَلَّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وکړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» کې همدا (رجم) دی، وروسته له هغه (ابن صوريا) هغه گړد حقائق هم څرگند کړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حکم ليرې او د هغه په ځاي يې دا حکم ليکلی دی چې: زاني دې په درې سره ووېلي شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور گړځاوه شي.

الحاصل رسول اکرم صلی الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارینه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري کړ، او ويې فرمايل: «ای الله! زه نن هغه لومړنی سړی يم، چې ستا دا حکم مې په داسې حال کې په دنيا کې جاري کړ؛ چې هغه مړ شوی وو».

د «سماعون» معنی ډېر اوریدونکي او غوږ جاريستونکي ده، نو بیا د «ډېرو اورېدلو» اطلاق کله کله په جاسوسی هم کېږي، او کله يې معنی په «زیات قبول کوونکو» هم کېږي لکه «سمع الله لمن حمده» یعنې د اورېدلو معنی قبول کول دی، شیخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنی مراد کړې ده، لیکن ابن جریر «رحمه الله» او نورو محققینو پر دویمې معنی حمل کړې ده.

﴿سَمِعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ یعنې د دروغو او باطلو ډېر منونکي او قبول کوونکي.

﴿سَمِعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ﴾ یعنې بل جماعت (چې د خیر یهودان دي) چې د (بني قریظه) سړي يې لیرلي وو، او هغوی پخپله تاسې ته درنه غلغل، د دوی د خبرو زیات منونکي، (او دغه یهودان داسې کسان دي چې) د الله تعالی په احکامو کې تحریف کوي، یا د یو ځای خبرې په بل ځای پورې لگوي، (لکه د «رجم» آیت پټوي، او د هغه په ځای درې او مخ تورول ښيي).

يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُوْتُوْهُ فَاَحْذَرُوْا

وايي دغه (د خیر یهودیان خپلو لېږلیو شویو ته): که درکړی شي تاسې ته دا (محرف حکم) نو وايي خلئ! (او ويې منئ!) او که درنه کړی شو تاسې ته دا (حکم) نو ویرېږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسیر: یعنې که د درې وهلو حکم ومومئ، هغه ومنئ! که نه! گواکې دوی غواړي چې د الله تعالی شریعت د خپل هوا او هوس تابع کړي.

وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْْءًا

او هر هغه څوک چې اراده وکړي الله د فتنې (د گمراه کولو) يې نو له سره به مالک نشې ته (ای محمده!) د ده لپاره له الله نه د هېڅ شي (چې فتنه او هلاک ترې دفعه کړي).

تفسير: هدايت او ضلالت، خير او شر، هر شی یې د الله تعالی له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې یو اصل دی، چې انکار یې له تسلیم څخه ډېر مشکل دی، فرض یې کړئ! یو سړی د غلا کولو اراده وکړي، لیکن د الله تعالی اراده دا وي چې هغه غلا ونه کړي، نو که دا سړی په خپله اراده کې بری ومومي نو لازمیږي چې (معاذ الله) الله تعالی د ده په مقابل کې عاجز شو، او که د الله تعالی اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازمیږي چې په دنیا کې دې هیچېرې د غلا او د نورو بدو کارونو هیڅ نوم او اثر پاتې نشي. - او که د الله تعالی د خير او د شر د هیڅ یوه اراده نه کوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازمیږي، «تعالی الله عن کل الشرور و تقدس».

خو لنه ځواب یې دا دی چې د الله تعالی اراده په دوه ډوله ده:

- ۱ - کوني او قدرې اراده: او هغه دا چې الله تعالی د کوم شي د وجود اراده په تقدیر، او ازل کې کړې وه، نو دا کوني قدرې اراده ده، او هغه نه خطا کیږي، بلکه خامخا هغه شی موجودیږي، نو همغه یې په تقدیر کې لیکلی وي، ځکه د الله تعالی علم دهغه په تقدیر باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې کوم معین شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه کوي، نو په دغه تقدیري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالی رضا او خوښي شرط ده.
 - ۲ - شرعي او دیني اراده: او هغه دا چې الله تعالی د خپل مخلوق څخه د خير فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خير او شر په کولو کې یې هغه ته اختیار ورکړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځکه ددې ارادې په مقتضی که کوم شی موجودیږي، د الله تعالی خوښ دی، محبت ورسره لري. او همدې ته په حدیث شریف کې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فکل میسر لما خلق له» - ترجمه: «تاسې نېک عملونه کوئ، ځکه هر چا ته د هغه عمل توفیق ورکول کیږي، چې د کوم لپاره پیدا شوی وي».
- حاصل دا چې د معاصیو او گناهونو واقع کېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:
- (۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې گناه ونه کړي، نو دلته بنده ته اختیار دی، چې کوي او که نه، که ویې کړي؛ نافرمانی شوه، او سزا به ورکوي، او که نه تابعداري شوه ثواب ورکوي.
 - (۲) کوني اراده: کومه چې الله د خپل قدیم علم مطابق لیکلې ده، چې فلانې شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه گناه کوي، او هغه یې ورباندې لیکلې ده، خو د ده دا گناه کول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د کوني ارادې سره برابر دي، ځکه په کوني اراده کې مراد نه بدلیږي.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾

دغه (یهودان او منافقان) همغه کسان دي چې اراده نه ده فرمایلي الله (د دې) چې پاک کړي زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنیا کې ذلت (شرمندهګي) او شته دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه گړد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع کړي، او دوی مجبور وگرځوي، چې هیڅ ضد او سرزوري ونشي کړی، نو بېشکه زه دا منم چې د الله تعالی د قدرت په مقابل کې دا کوم مشکل کار نه دی، لکه چې په (۱۱) جزء د یونس د سورت په (۹۹) آیت (۱۰) رکوع کې داسې یو آیت لولو: «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّ النَّاسِ».

ليکن د دې دنيا ګرد نظام داسې کښېښود شوی دی، چې بندګان د خير او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول يواځې د خير په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخليق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالیٰ ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلاً د عفو، غفور، حلیم، متقم، ذو البطش، الشدید، قائم بالقسط، مالک يوم الدين او د نورو په مناظر و به نه پوهیدو، حال دا چې د دې عالم د پیدا کېدو اصلي غرض او غايه دا ده چې د الله تعالیٰ صحيح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کمالیه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب یا انسان چې الله تعالیٰ فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوی په پای (آخر) کې پرته له دې غرض څخه بل شی نشي ښوولی، ﴿لَيَبْلُوَنَّكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (٢٩ جزء د الملک سورت (٢) آیت (١) رکوع) له دی نه د زیات تفصیل ځای دلته نشته، بلکه دومره لیکل هم ځمونږ له موضوع څخې زیات دي.

سَمْعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْثُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ

(دوی) ډېر اوریدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ویلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوی تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې یا مخ و ګرځوه له دوی نه.

تفسیر: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دا اختیار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَأَن احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ «يعني د دوی د منازعو فیصلې د شریعت له حکم سره سمې وکړه!» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتې.

وَأَن تَعْرِضَ عَنْهُمْ فَلَن يَصُرُوا شَيْئًا وَإِنْ حُكِمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْقَاسِطِينَ ﴿٣٠﴾

او که مخ و ګرځوې له دوی نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوی تاته د هېڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

او څرنګه به حکم (منصف) و ګرځوي دوی تا (ای محمده!) حال دا چې له دوی سره تورات دی چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بیا ګرځي دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوی ته حکم و ګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسیر: يعني يهودان د هغه «تورات» په فیصله چې آسماني کتاب یې ګڼي؛ نه راضي کېږي، نو په حقیقت کې دوی پر هېڅ یو کتاب باندې ایمان نه لري، نه پر قرآن کریم، نه پر «تورات» باندې.

پخوانی رکوع کې یې د «تورات» او د «انجيل» مدح و فرمایله، او تنبيه یې را کړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدايات وو) قدر ونه کړ، او داسې یې ضایع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بېشکه مونږ نازل کړی (لېږلی) مو دی تورات (چې شته) په هغه کې هدايت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احکام پرې منکشف کېږي).

تفسير: يعنې د وصول الی الله طالبانو ته هدايت - او د هغو کسانو لپاره چې د شېهانو او مشکلاتو په تيارو کې بند پاتې دي؛ د رڼا کار ورکوي.

يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا الَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبُّنِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ

حکم به کاوه په هغه سره انبياوو (د بني اسرائيلو) هغو چې حکم منونکي وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چې يهوديان وو، او (حکم به کاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوی).

تفسير: يعنې په «تورات» کې داسې عظيم الشان دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبياوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدايتونو سره سم حکمونه صادرول، او د منازعو او جگړو پر پکړې به يې په هغو سره کولې.

بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت يې شوی وو له دوی څخه چې کتاب د الله دی (يا) د دې لپاره چې دوی ساتونکي درولی شوي وو پر کتاب د الله باندې، او وو دوی په هغه باندې شاهدان (په حقانيت يې يا ساتونکي له تبديله).

تفسير: يعنې دوی د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولی شوي وو، او ځمونږ د قرآنکريم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې - نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واريو احساس کاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنيا خوښوونکو بدو علماوو په لاسونو تحريف او ضايع شو.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخَشَوُا رَبَّيْ تَسَاءَلُوا رَبَّيْ تَسَاءَلُوا رَبَّيْ تَسَاءَلُوا رَبَّيْ

نو مه ویرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کې) او ویرېږئ له ما (په پټولو د حق کې) او مه پېږئ (مه اخلئ) تاسې په آیتونو څما قیمت لر (چې هغه رشوت او جاه دی).

تفسير: يعنې د خلقو له خوفه يا د دنيوي طمعې له امله (وچې) په آسماني کتاب کې تبديل او تحريف مه کوي! او د هغه احکام او اخبار مه پټوي! او د الله تعالی له تعذيبه او انتقامه ویرېږئ! د «تورات» د عظمت شان او مقبوليت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب يا خو د يهودانو هغو رئيسانو او عالمانو ته کړی شوی دی، چې د قرآنکريم د نزول په وخت کې وو، ځکه چې هم دوی د (رجم) له آيت څخه انکار کړی وو، او د نبي کریم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» په نسبت پخوا ويل يې پټ کړي وو، او د هغه په معناګانو کې يې عجيب قسم تحريف او تبديل او وړاندې وروسته والی کړی وو، يا په دې منځ کې امت مسلمه ته نصيحت دی، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هيڅ وجه له هيچا څخه مه ویرېږئ! يا د مال او جاه په محبت کې په دغه اندازه مه اخته کېږئ! چې آسماني کتاب ضايع کړئ، لکه چې الله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوی قرآن يو توری هم نه دی لر کړی، او نه يې ورک کړی، او تر نن پورې د پاک قرآن مطالب له هر راز تغيير او تحريف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لکه نن او پرون بريالي او کامياب وي، او د مبطلينو او محرفينو هر راز زيار (محنت) او کوښښ به په دغه مورد کې بې اثره او ناکامه ثابتېږي.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لېرلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسیر: د ﴿مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو ځنې غالباً دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غوښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې یهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هیڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ عقیدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملاً فیصله کوي، نو له کافر ځنې به عملي کافر مراد وي، یعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۖ

او لیکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دې (تورات) کې چې بېشکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (پنډه شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پړهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوي شریعت کې وو، او د اصولو ډېرو علماوو تصریح کړې ده، چې هغه پخواني شرائع چې ځمونږ قرآنکریم یا ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارک کوم انکار یا ترمیم نه وي فرمایلی؛ د دې امت په حق کې هم تسلیم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارٌ لَهُ ۖ

نو هر چا چې عفو وکړه د دې قصاص نو دغه عفو کفار ده ده ته (یعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکېږي).

تفسیر: یعنې د جرحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفار ګرځي، لکه چې په ځینو احادیثو کې د دې خبرې تصریح شوې ده، او ځینو مفسرینو دا آیت د جرح په حق کې ګڼلې دی، یعنې که مجروح جرح ته معافي وکړي، نو د جرح ګناه معافېږي، و الراجح هو الأول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٨﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لېرلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بنی نضیر» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بنی قریظه» څخه یې پوره دیت حصولاوه، او کله چې د دوی د تادیبې نوبت راته؛ نو نیمايي دیت به یې ادا کاوه، ځکه چې «بنی قریظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده تړلې وه.

اتفاقاً د «بني قريظه» له خوا د «بني نضير» سړی ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت، «بني قريظه» د دوی په ځواب کې وويل: «ځی! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو، اوس محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه دیت په مقابل کې چې له تاسې ځنې یې اخلو دوه چنده یې تاسې ته درکړو»، د دې وینا غرض او غایه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم په موجودیت کې محال دی، چې کوم قوي یو ضعیف لتار (چیت) او تر پښو لاندې کړي، یا یې وڅښي، ځکه چې په دې خبره باندې دگرددو باور وو؛ چې محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوي سره یو شان عدل او انصاف فرمایي، او د اقویاوو د ظلم او تیري په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نیوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی گډو سره محمدي دربار او عدلیې ته وروړاندې شول، او د «بني قريظه» هغه خیال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت یې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَنْ لَّمْ يَجِدْهَا أَتَزَلَّ اللَّهُ﴾ الآية - له فرمایلو څخه د دې واقعي په لوري اشاره ده، او څرنگه چې یې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت څخه صریحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به یې د شرعي حکم په خلاف یو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه یې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل، یعنې دا صریح ظلم دی، چې له قوي څخه کم او له ضعیف څخه زیات دیت واخیستل شي.

وَقَفَيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ٥٠

او ولېره مونږ وروسته له دغو انبياوو (یا پر پلو د دوی) عیسی ځوی د مریمې (یعنې چې د هغوی د پښو پر منډو، دی هم رهي «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتیا گڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عیسی) ته انجیل (حال دا) چې په هغه کې هدایت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بیان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات څخه او هدایت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهیزگارانو.

تفسیر: یعنې عیسی علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه، او هغه کتاب «انجیل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا او هدایت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شراعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِإِنْ لَّمْ يَعْصِ الْأَمْرَ الَّذِي جِئْتُمْ بِهِ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظیم الشان قرآن منو، او یواځې د هغه د احکامو په تسلیمولو سره الله الحمد دگرددو سماوي کتابونو تصدیق هم کوو؛ چې د الله تعالی له جانبه دي.

وَلِيَجْزِيَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَّمْ يَجِدْهَا أَتَزَلَّ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ٥١

او (فرمایلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجیل په هغه شي چې نازل کړی (لېرلی) دی الله په هغه (انجیل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يا خو دا حکم هغو نصرانيانو ته چې د انجيل د نزول په وخت کې موجود وو؛ ورکړی شوی وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او کيږي چې هغو نصرانيانو ته به چې د قرآن عظيم د نزول په وخت کې مخاطب وو؛ ویلي شوی وي، هر هغه څه چې الله تعالی په «انجيل» کې نازل کړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حکم وکړي! یعنې د هغو پخوا ویلو په پټولو یا په لغوو او مهملو تاویلاتو او بدلولو سره دې کوښښ نه کوي! چې په «انجيل» کې د آخر الزمان او مقدس رسول صلی الله علیه وسلم «فارقلیط» په نسبت د مسیح علیه السلام له ژبې ویلي شوي دي، دا به د الله تعالی سخته نافرمانی وي، چې د هغه جلیل هادي او لوی مصلح په نسبت چې مسیح علیه السلام داسې فرمایلي دي: «کله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتینې ګردې لارې دروښي»، نو تاسې د هغه تکذیب ته ملاوې مه ترئ! او ابدي خسران مه قبلوئ، آیا د مسیح علیه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حکم منلو معنی هم دا ده؟ (له سره نه ده! او ځینې مفسرین وايي چې: دغه امر د «انجيل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تاته (ای محمده!) کتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدق (حق ګڼونکی) دی د هغه چې (نازل شوی دی) مخکې له ده نه له کتابونو څخه او ساتونکی دی پر (مضامینو د) هغه (یعنې شاهد دی په حقانیت د جنس د هغه کتاب).

تفسير: د «مهيمن» معنی داسې بيان کړی شوې ده: أمين، غالب، حاکم، محافظ او ساتونکی، او د هرې معنی په اعتبار چې وي، د قرآن کریم «مهيمن» توب د سابقه وو کتابونو لپاره صحيح دی، د الله تعالی هغه امانت چې په تورات، انجيل او نورو آسماني کتابونو کې په ودیعت ایښی شوی وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن کې محفوظ دی، چې په هغه کې هيڅ خیانت نه دی شوی، او هغه ځنې فرعي شيان چې په هغو کتابونو کې په هغې زمانې یا د هغو مخصوصو مخاطبینو لپاره حسب الحال وو؛ هغه د پاک قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تکميل يې وفرمايه، او له هغې برخې څخه يې چې د دې زمانې په اعتبار غیر مهم وو؛ منصرف شو.

فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

نو حکم کوه (ای محمده!) په منځ د دغو (کتابيانو هم که تاته راغلل) په هغه وحی چې لېږلی دی الله (تاته).

تفسير: د يهودانو په منځ کې څه جګړه سره پېښه شوې وه، يوه ډله يې (چې په هغې کې لوی لوی مشهور علماء او مقتديان شامل وو) د محمد صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوه، او د هغې جګړې فيصله يې وغوښته، او دا يې هم وويل چې: تاسې ته ښکاره ده، چې ګرد يهوان ځمونږ په واک او اختيار کې دي، که تاسې خپله فيصله سم ځمونږ له غوښتنې سره وکړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانېږو، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوی له دغې غوښتنې څخه يې صاف انکار وفرمايه، نو په دې مناسبت (او د دې نظريې په تأييد) دا آيت نازل شو (ابن کثير).

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ

او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی (او مه اوږه) له هغه شي څخه چې راغلی دی تاته له حق څخه.

تفسير: هغه کسان چې دا راز آيتونه د نبي صلى الله عليه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ پر ناپوه او قاصر الفهم دی:

١ - له يوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وي.

٢ - د انبياوو «عليهم الصلاة والسلام» له معصوميت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالی معصيت نه صادرېږي، يعنې هر کار باندې چې وپوهېږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقاً کوم وخت په هېره او خطا يا د رايې او اجتهاد په غلطۍ سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختيار کړي، يا غير مرضي؛ مرضي وگڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحاً (زلت «لغزش او ښویدنه» وايي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم عليه السلام او دځينو نورو انبياوو «عليهم الصلاة والسلام» واقعات د دې قضیې شاهد دي، د دې حقيقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ هُمْ عَنِ الْجَوْرِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْعَذَابُ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الَّذِينَ هُمْ يَكْفُرُونَ﴾ او د دې په شان د نورو آيتونو د مطلب په پوهېدلو کې هيڅ قسم تردد او اندېښنه نه پاتې کېږي.

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو!) يو شريعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسير: يعنې الله تعالی د هر امت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او د کار طريقه مقرره کړې ده، او سره له دې گړد انبياء او ملل په هغو ديني آسماني اصولو او کلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ يو له بل سره متحد او يو د بل مصدق دي.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او که اراده فرمايلي وای الله نو خامخا به يې گړځولي وئ تاسې امت يو (متفق په يو دين)، او مگر (بې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمويي تاسې په هغه کې چې تاسې ته يې درکړی دی (له مختلفو شرايعو چې مطيع او عاصي سره بېل کړي).

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

پس وړاندې شی تاسې يو تر بله نېکيو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ!).

تفسير: يعنې د شرايعو د اختلاف له ليدلو څخه په قیل او قال، جنگ او جنجال او کړو بحثونو کې مه لوېږئ! او وخت مه ضايع کوئ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقيب لپاره منډې ووهئ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېگڼو (فائدو) په اخيستلو کې چالاکي ښکاره کړئ! چې د آسماني شريعت له خوا تاسې ته دروړاندې کړی شوي دي.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ يَوْمَ يَكُونُ فِيهِ حَتْلُفُونَ

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قيامت کې) په هغه (امر د دين) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَأَن احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ

او (ته لېرلی یې مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لېرلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ویره کوه ! (خان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تاله ځینې هغه شي څخه چې نازل کړی (لېرلی) دی الله تاته (ای محمده!).

تفسیر: یعنې یو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنیا سره لاس او ګریوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ سره حکم وکړئ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده!) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنیا کې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی.

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کې مومي، لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کې هم مجرم ته ورکوله کېږي، تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغې ځنې یو قسم تنبیه ورحاصله شي.

وَأَنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ كَافِرُونَ

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردين دي).

تفسیر: یعنې تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنیا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ (١٣ جزء د یوسف سورت (١١) رکوع (١٠٣) آیت).

أَفَكُمُ الْجَاهِلِيَّةُ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوفُونَ

آیا پس حکم د جاهلیت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو څنګ کوي) او څوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې یقین لري (په الله یعنې هیڅوک نه دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی په مالکیت او شاهنشاهی او کامل رحمت او محیط علم باندې کامل یقین لري؛ د دوی په نزد په دنیا کې د هیچا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بیا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهوؤو، آراؤو، کفر، او جاهلیت د تیارو په لوري تلل خوښوي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسې یهودیان او نصرانیان دوستان! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ!).

تفسير: «أولياء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وايي، د «قريب، ناصر، مددگار» په معنی هم راځي، مقصد دا دی چې مسلمانان له يهودو او نصاراوو بلکه له ګردو کفارو سره (لکه چې په (٥) جزء د النساء سورت په (٢١) رکوع (١٤٤) آيت کې تصريح شوې وه چې مسلمانان دې له کفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع کې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، حسن سلوک، مصالحت، رواداري، عدل او انصاف دا ګرد شيان سره بېل بېل دي، د اسلام اهل که مصلحت وګوري، نو له هر کافر سره مشروع صلح، عهد او پیمان ترلی شي: ﴿وَأَنْ جُنُودُ اللَّهِ فَاجَتْهُمْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ (١٠ جزء د انفال سورت ٨ رکوع، ٦١ آيت).

د عدل او انصاف حکم لکه چې له تېرو آيتونو څخه معلوم شوی دی، د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کې لازم دی، د مروءت، حسن سلوک او د رواداري معامله له هغو کفارو سره کېدی شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل کې د عناد او دښمنۍ مظاهره ونه کړي، لکه چې د «المتحنه» په سورت کې په همدې خبره تصريح شوې ده، پاتې شو «موالات» يعنې دوستانه، اعتماد، او يو له بل سره د ورورګلوی مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هيڅ يو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له کوم غیر مسلم سره قائم کړي، - هو! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونُوا مِمَّنْ تُقْتَلُ﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې ترې د اسلام او مسلمانانو په وضعيت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لويږي، له ځينو راشدو خليفگانو څخه چې په دې مورد کې فوق العاده تشديد او تضيق منقول دی؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزيد احتياط مبني وګڼل شي!.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ

(دوی يو تر بله) ځينې دوستان دي د ځينو نورو (ځکه چې ټول سره په کفر کې شريک دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ

او هر چا چې دوستي وکړه له دوی سره له تاسې ځنې؛ نو بېشکه چې دی له همدوی ځنې دی (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستي د کفارو).

تفسير: يعنې د هم دوی په ډله کې شامل دي، دا آيتونه د رئيس المنافقين «عبد الله بن أبي» باره کې نازل شوي دي، د ده تعلقات له يهودانو سره زيات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، که پر مسلمانانو باندې کومه پېښه يا رېر (تکليف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له يهودانو سره به ځمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعي په لوري په پخواني آيت کې اشاره وشوه.

نو في الحقيقت له يهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې يهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوک چې له يهودو او نصاراوو يا له کفارو يا له بل کوم مشرک جماعت سره په دې نيت او حيثيت موالات وکړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په کفر کې هيڅ شبهه نشته، په منافقانو کې ځينې نور کسان هم وو، چې هغوی په «أحد» کې کله چې د جنګ وضعيت بدل شو، او د حرب فضاء يې مکدره او خړه پرې وليده، داسې ويناوې يې کولې، چې اوس به مونږ له فلاڼي يهودي او فلاڼي نصراني سره دوستي او ملګرتيا کوو، او که ضرورت پېښ شو، د هغو په دين کې به هم داخلېږو، نو د دا رنگ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ظاهري مدلول علانيه صادقېږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نيت او منشأ څخه پاک وي، او له يهودانو يا نصرانيانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی د کفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کېږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختیاري وي، یا لږ تر لږه د کفر له شرکيه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کېږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَأَنَّهُمْ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حدیث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

بېشکه الله هدایت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستي کولو د کفارو سره).

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا آيَةٌ

نو وبه وينې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنج د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستي د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): ویرېږو له دې نه چې وبه رسيږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسير: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شک او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نيسي، تر څو د موهومي غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو ځنې متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا آيَةٌ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکونه وه، لیکن همدا د ﴿نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا آيَةٌ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ويل، نو د زمانې د ګردش مطلب به یې معذرتاً داسې ظاهر او، چې يهودان ځمونږ بياريان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصیبت یا قحط یا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وجې) ځمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتیا (احتیاج) په وخت کې ځمونږ لاس نيسي، د همدې خیالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کېږي.

فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنَّ الْقَوْمَ آيَةٌ مِنْ عِنْدِهِ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرَأْتُمْ أَنْفُسُكُمْ كُفَّارًا ﴿٥٢﴾

نو نژدې ده چې الله به راوړلی ږي او فتح (د رسول خپل په تقویت د اسلام سره) یا (به راوړي بل) یو حکم له خپل جانب (په اظهار د حال د منافقینو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټه کړې دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شک او دوستي د کفارو) پښېمانه.

تفسير: یعنی هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلی الله علیه وسلم ته قاطعه فتوحات او څرګند ږي عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو یو منلی شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، یا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له لیدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه ومومي، او دوی ته دا ورڅرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستي نتیجه یې له دنيوي ذلت او رسوايي او اخروي دردناک عذاب څخه بل هیڅ شی نشته، کله چې د فضیحت او خسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به یې له افسوسه او ارمانه بل هیڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ أَنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَأَصْبَحُوا خَيْرِينَ ۖ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَضَّلَ اللَّهُ يُوتِيَهُ مَنْ نَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٧﴾

او وايي به هغه کسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آیا دا همغه کسان دي چې قسمونه کول دوی په الله سخت قسمونه خپل چې بېشکه دوی خامخا له تاسې سره دي (په دېن کې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوی؛ نو وګرځېدل دوی زیانکاران. ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) هر څوک چې مرتد شو (وګرځېد) له تاسې نه له دین خپل څخه؛ نو عنقریب به راوړي الله داسې یو قوم چې محبت کوي (الله) له هغوی سره، او محبت کوي دوی له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر کافرانو باندې، جهاد به کوي دوی په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دین) او نه به ویرېږي دوی له ملامتیا د هیڅ ملامت کوونکي، دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی، ورکوي یې هغه چا ته چې اراده وکړي، او الله پراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسیر: د انسان لوی سعادت او بری او د الله جل جلاله فضل دا دی چې دی په خپله د فتنې په وخت کې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فکر کې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاکته وژغوري (وساتي)، هغو بندګانو ته چې د پاک الله اراده وي، له دې اعلی سعادت او لوی فضل ځنې وافر برخه ورکوي، د ده فضل غیر محدود دی، او هغه علیم او خبر ذات ته ښه معلوم دي، چې کوم یو بنده د هغه اهل او مستحق دی.

تنبیه: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کې د دې آیت د دغې پخوا وینا په تصدیق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

۱ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پیغمبري دعوی یې کړې وه، او خالد بن ولید رضي الله تعالی عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له جانب د دوی په جهاد مأمور شو، چې طليحه ترې شام ته وتښتېد، او بیا یې اسلام راوړ.

۲ - بني مُدَلَج د یمني (الأسود العنسی) قوم چې ده هم د پیغمبري دعوه کړې وه، او پر تمام (یمن) متصرف شو، بیا د نجاشي د خوريي (فیروز الدیلمي) په لاس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په شپه کې ووژلی شو.

۳ - بني حنیفه د (مُسَیْلَمَةُ الْكَذَّاب) قوم چې ده هم د پیغمبري دعوه کړې وه، بیا دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته د (صدیق اکبر) په خلافت کې د وحشي بن حرب (د امیر حمزه رضي الله تعالی عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زید الأنصاري) په تورې ووژلی شو، او د صدیق اکبر رضي الله تعالی عنه په عهد کې (۷) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(۱) فزاره. (۲) کینده. (۳) غطفان. (۴) بنو بکره. (۵) بنو یربوع. (۶) بنو سلیم. (۷) د بنو تمیم ځینې سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په عهد کې غسان د (جبله بن الأیهم) قوم نصرانیان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رُكْعُونَ ﴿٥٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دی، او هغه کسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه کسان دي چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (يا) (صفت کوو د) هغو کسانو چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او هم دوی رکوع (عاجزي) کوونکي دي (په لمونځ او زکات خپل کې) (يا) او ورکوي دوی زکات (خيرات) حال دا چې دوی په رکوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسير: په دې آيت کې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوی اصلي رفيق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هېڅوک نشي کېدی.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوک چې دوستي کوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشكه چې ډله د الله هم دوی دي غالبان (پر ټولو).

تفسير: په خصوصيت سره دغه آيت د عبادۀ ابن صامت رضي الله تعالى عنه په صفت کې نازل شوی دی، ځکه د ده تعلقات د (بني قينقاع) له يهودانو سره ډېر ښه وو، مگر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوی سره خپل تعلقات پرې کړل، رضي الله تعالى عنه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه نیسئ! هغه کسان چې نیولي دي دوی دین ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو کسانو څخه چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (مه نیسئ) کافران دوستان، او وویرېئ له الله څخه (په ترک د دوستۍ د کفارو کې) که یی تاسې مؤمنان (په رښتیا سره).

تفسير: دلته له کفارو څخې مشرکین مراد دي، لکه چې له عطف څخې ظاهر دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او کله چې غږ کوئ تاسې (او خلق رابولي) لمانځه ته (یعنې اذان کوئ!) نو نیسي دوی هغه (لمونځ يا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندې)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوی یو قوم دی چې هېڅ عقل نه لري.

تفسير: یعنې کله چې اذان کوئ؛ نو دوی سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې کوي، چې دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بې عقلۍ دلیل دی.

قُلْ يَٰ أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَقِفُونَ مِمَّا آتَاكُم مِّنَ اللَّهِ وَمَا نُزِّلَ إِلَيْكُم مِّن قَبْلُ ۚ وَأَن أَكْثَرُكُمْ فَسِقُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه (ای محمده!) چی ای اهل کتابو! آیا عیب گنتی تاسې له مونږه (او کینه کوي یعنی نه کوي) مگر په دې سبب چې ایمان راوړی دی، مونږ پر الله او پر هغه کتاب چې لېږلی شوی دی مونږ ته، او پر هغو (کتابونو) چې لېږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشکه زیات له تاسې فاسقان دي.

تفسیر: یعنی استهزاء کوونکي سره له دې چې د کتاب او په شریعتونو باندې د پوهې دعوی کوي؛ دوی دې لږ څه فکر وکړي! او د انصاف له مخې دې راوښيي! چې دوی له مسلمانانو سره دومره ضد او کینه ولې کوي؟ بې له دې چې مونږ د واحد لا شریک له «الله» او د ده پر ټولو منزلو کتابونو او د ده پر ګردو لېږل شویو رسولانو باندې په صدق سره ایمان لرو، او بالمقابل د استهزاء کوونکو دا حال دی؛ چې نه د الله تعالی په رښتیا او صحیح توحید قائم دي، او نه د ګردو انبیاءو علیهم السلام او رسولانو علیهم السلام تصدیق او تکریم کوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووايئ: چې د دغو د الله تعالی د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالی پر فرمان منونکو بندګانو باندې خنډل، ملنډې وهل، طعن او تشنېع به څرنگه وي؟ او تر کومه ځایه پورې دوی ته دا حق حاصل دی؟.

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مُتُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنِ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَادَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَنِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا خبر کړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عیب لري) له دې (چې تاسو یې ځمونږ عیب گنتی) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوک دی؛ چې لعنت کړی دی پر هغه الله او غضب یې کړی دی پر هغه، او ګرځولي یې دي له ځینو د دوی څخه بیزوګان او (له ځینو د دوی څخه) خنزیران او (هغه کسان دي چې) بندګي یې کړې ده د شیطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځای (چې دوزخ دی) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دین څخه).

تفسیر: یعنی که پر «ایمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصدیق چې د الله تعالی له لوري په هره زمانه کې نازل شوی دی؛ ستاسې په زعم کې د مسلمانانو ډېر لوی جرم او زښته (ډېره) لویه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوی د طعن او ملامتۍ مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې یو قوم پته او سراغ درکړم، چې په خپل شرارت او ګندګۍ کې بدترین د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوی باندې ظاهره او ښکاره دی، او د دوی ډېر افراد د خپلو مکاريو او بېحیایو او د دنيوي حرص په سزا، بیزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګۍ څخې وتلي د شیطان غلامي یې غوره کړې وه، که انصاف وکړئ شي؛ نو په اصلي معنی سره بدترین د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوی دي، او همدوی ستاسې د طعن او استهزاء مستحق کېدی شي.

وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

او کله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وايي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ، حال دا چې په تحقیق ننوتلي دي دوی (ستاسې په مجلس کې) په کفر سره، او دوی په تحقیق وتلي هم دي

(ستاسي له مجلس څخه) په کفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چې وو دوی چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بيان دی، چې په غیاب کې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنې او پر مسلمانانو به يې مسخرې کولې، لیکن کله به يې چې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم یا له مخلصو مسلمانانو سره لیدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښکاره کولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د یوې شپې له مخې هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم زباني وعظ او تذکیر پر دوی څه اثر غورځاوه.

نو آیا دوی د ایمان او د اسلام په تش لفظ ویلو سره (معاذ الله) الله تیرایستی شي؟ که د هغه عالم الغیب والشهادة په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغې په پټو اسرارو مطلع دی، د دوی گمان داسې وي، چې د ده خوښي تش په لفظي ایمان او یواځې د خولې په وینا سره حاصلولی شو؛ نو له دې ځنې پورته بل کوم یو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لا ټق) دی؟ گواکې له دې ځایه د یهودو او نصارو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بیان شروع شو، چې د هغو له تنیبه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی پخپله د استهزاء وړ (لا ټق) گرځي، په وروستیو آیتونو کې هم د همدې مضمون تمیم او تکمیل دی.

وَيَذَرُ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٣﴾

او ته به وینې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په گناه کې (چې حصول د حرامو یا دروغ ویل دي) او په ظلم کې (چې زیادت دی په معاصیو کې) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو یې.

تفسير: غالباً له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي گناه مراد ده، یعنې د دې خلقو حال دا دی چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم گناهونو په لوري منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوی په ذات پورې محدود پاتې شي، یا نورو ته هم ورورسیري، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت یې داسې سپک او وران وي، او په حرام خوړلو کې د دوی عمل داسې وي، نو د دوی په خرابۍ کې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوی د عوامو حال او خوی وو، وروسته له دې نه د دوی د خواصو بیان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبُّنِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٤﴾

ولې نه منع کوي دوی رباني عارفان او عالمان له ویلو د دوی د گناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو یې (چې هغه سکوت دی له نهی د منکر نه).

تفسير: هر کله چې الله تعالی کوم قوم تباہ کوي، نو د هغو عوام په گناهونو او نافرمانیو کې ډوبیږي، او د هغو خواص یعنې علماء او مشایخ گونګي شیطانونه گرځي، د بني اسرائیلو هم دا حال شو، چې عوام یې عموماً په دنیوي لذاتو او شهواتو کې لگیا او د الله تعالی عظمت او جلال او د ده قوانین او احکام یې هېر کړل، او هغه کسان چې علماء او مشایخ گڼل کېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» فریضه یې پرېښوده، ځکه چې د دنیا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو ځنې هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ

او وايي يهوديان لاس د الله بند کړی شوی دی (يعني مونږ ته هيڅ نه راکوي، او روزي يې راباندې تنګه کړې ده).

تفسير: يعني د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابيانو زېږونه د دوی د شرارت، کفر، طغيان، بدکاریو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپین سترګې او ګستاڅي څخه هم هيڅ نه ویرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د يوه معمولي انسان له مقام څخه څه زیاته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به يې بې تکلفه داسې واهي او خوشي چټي (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا وينستان جګک (نېغ) درېدل.

کله به يې ويل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَعَنْ غَنِيَاءٍ﴾ «بېشکه الله فقير دی او مونږ غنيان يو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به يا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه يې مراد اوه، چې معاذ الله الله تعالی فقير شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، يا به «غل اليد» کنایه له بخل او امساکه وي، يعني فقير شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخيلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العياذ بالله).

عَلَّتْ أَيْدِيَهُمْ وَلُعُوبًا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُفِيقُ كَيْفَ يَشَاءُ

تړلي دې وي (يا تړلی شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وايي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي يې) هر رنگه چې اراده وفرمايي.

تفسير: دا د ښهرا په ډول پخوا ويل يا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (يا ذلت او مسکنت) د دوی د خيراتونو استعداد ورکړی، او د خير لاسونه يې بيخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وايي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود يې ډېر او کرم يې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «يدین» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړي شوي دي، نه ښايي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسې نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظير او بې ساری وحده لا شريک له دی؛ د ده جل جلاله حيات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هيڅ يو نظير، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، يد» او د نورو نعتونو، او صفاتو کیفیت هم د ده د اقدس ذات سره لایق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او ځمونو تعبیر او بیان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الورا دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آیت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «يد» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنگه چې د الله تعالی د شان سره لایق او مناسب دي، او د کیفیت علم يې يواځې الله ته معلوم دی.

﴿يَفْقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنگه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی ښه پوهيږي چې «په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل» په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنگسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفادارۍ په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وروڼه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرّد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنگسې، د ژوند د تنگوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څخه وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غارو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاک الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا د کوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وچي) پرېکړی شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او خامخا زياتوي هر وروڼو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترگي او گستاخي ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کریم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصلېږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اورېدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينگار (همېشه والی) او زيات کوي، که صحي غذا د يوه رنځور معدې ته ورسېږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج وړاني او خرابي به وي.

﴿كَثِيرًا﴾ د ﴿وَلَيَزِيدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾؛ مقدم دی.

وَالْقَيْنَالِيَّةُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنگ د اور لگولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي اخوت په خلاف د دوی جنګي تياری بری ونه مونده.

كَلَّمَآ أَوْ قَدْوَ أَنَارَ الْحَرْبِ أَطْفَالَهَا اللَّهُ وَيَسْعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنگ (د رسول الله سره نو) مې کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزايې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې يو له بل سره محبت او اخوت مستحکم وي، او دوی د رشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد څخې اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ عليهم اجمعين» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابيانو گرد کوبښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتېږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكُنَّا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَآدُخْلَهُمُ الْجَنَّةُ ۖ

او که بېشکه اهل کتابو ايمان راوړی وی په (محمد صلی الله علیه وسلم)، او پرهېز یې کړی وی (له معاصیو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی څخې گناهونه د دوی، او خامخا نویستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكُونُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجیل (د احکامو په تعميل سره یې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلی الله علیه وسلم په وسیله) نو خامخا خوړلې به یې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: يعنې که د قرآن کریم یې (چې له تورات او انجیل څخه وروسته د دوی د تنبیه او هدايت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، ځکه چې یې د قرآن کریم له تسلیم څخه د «تورات» او د «انجیل» او د گردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظیم او رسول کریم صلی الله علیه وسلم ومني، چې د پخوانیو کتابونو له پېش بڼو او پخوا ویلو سره سم رالېږلی شوی دی، گواکې د «تورات» او «انجیل» د اقامت حواله یې ورکړه، او تنبیه یې وفرمایله چې که دوی قرآن کریم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

وَمِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ ۝

ځینې له دوی نه یو امت دی مقتصد (یوه ډله ده منصفه او میانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي یې دوی.

تفسير: دا هغه محدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختیارولو له امله (وچې) د حق غږ ته لیک ويلي دي، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشي پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝

ای رسول له (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شی چې نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هیڅ پیغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښيي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبلیغ د فریضې په اداء کولو کې د څو وجو هاتو له امله (وچې) مقصر پاتې کېږي، یا خو له ده سره د خپلې فریضې د اهمیت کافي احساس او مینه نه وي، یا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شدید نقصان رسېدلو، یا کم له کم د ځينو فوائدو د فوت خوف وي، یا د مخاطبینو د عمومي طغیان او تمرد له امله (لکه چې په پخوانیو او وروستیو آیتونو کې د کتابیانو په نسبت ښوولی شوی دی)، د تبلیغ له مشر او منتج کېدلو ځنې مایوسي وي، د (۱) په ځواب کې: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ» تر «فَمَا بَكَتْ رَسُولُكَ» پورې، او د (۲) په «وَاللَّهُ يَعْلَمُكَ مِنَ النَّاسِ» او د (۳) په «إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» سره ورکړی شوی دی.

یعنې ته خپل فرض اداء کړه! الله تعالی ستا د ځان، عزت او پټ ساتونکی دی، الله تعالی به د ګردې ځمکې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه کړي، چې ستا په مقابل کې د بري لاره ومومي، باقي هدایت او ضلالت د الله تعالی په لاس کې دی، داسې قوم چې فقط کفر او انکار ته یې خپلې ملاوې تړلي وي، که په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه کوه! او مه مایوسه کېږه! او خپله دغه مقدسه فریضه مه پرېږده!، ځمونږ ښي کریم صلی الله علیه وسلم د دې رباني هدایاتو او آسماني اصولو سره سم ګرد امت ته د هر وړو کې او لوی شي تبلیغ وفرمایه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لایقه، او د هر چا له استعداد سره موافقه وي؛ بې له زیاده او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او ویې رسول، او د الله تعالی حجت یې پر بندګانو تمام کړ، او له وفاته څخه تقریبا دوه نیمې یا درې میاشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع کې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زیات د اسلام خادمانو او د تبلیغ محبتانو اجتماع درلوده، دوی ته «علی رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمایه، چې «ای الله! ته شاهد اوسه! چې ما (ستا) امانت ورساوه».

قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَى شَيْءٍ حَتَّىٰ تُفِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

ووايه (ای محمده!) چې ای کتابیانو! نه یی تاسې پر هېڅ شي (له حقه دینه) تر هغه پورې چې قائم کړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد احکام د) «تورات» او «انجیل» او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسیر: یعنې قرآنکریم د ګردو سماوي کتابونو خاتم او مهیمن دی، په ۶ جزء د المائدة سورت په (۴۸) آیت (۷) رکوع کې د دې آیت تفسیر تېر شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

او خامخا زیاتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوی څخه هغه شی چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته له جانبته د رب ستا (یعنې چې قرآن زیاتوي دوی ته) سرکښي او کفر، نو مه خپه کېږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو.

تفسیر: یعنې د دې غم او افسوس له کبله (وجې) مه خپه کېږئ! خپل فرض په امن او اطمینان سره اداء کوئ!.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالَّتَّاسِرُونَ مِنَ الْأَمْنِ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَلَىٰ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چې یهودیان دي او (فرقه د) ترسایانو او نصرانیانو (د دوی حکم همداسې دی) هر څوک چې ایمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قیامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وکړي نېک (عمل)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هیڅکله) خپه کېږي (د اجر په نقصان سره).

تفسير: د «ایمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شيان داخل دي: فرض کړئ! یو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجودیت سره سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم توهین کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهین دی) نو آیا د یوه حکومت د سفیر توهین او د سفارت د صافو او صریحو اسنادو تکذیب، د هغه حکومت تکذیب او توهین نه دی؟ همداسې وپوهېږئ! هر هغه څوک چې د یوه رښتین رسول علیه السلام تکذیب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقیقت د الله تعالی د هغو صافو او صریحو آثارو او دلائلو تکذیب دی، چې د ده د نبوت د تصدیق لپاره یې نازل کړي دي: ﴿وَقَالَهُمْ لَا يَكْذِبُونَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بَايَعُوا لِلَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (٧ جزء د الأنعام سورت (٣٣) آیت (٤) رکوع).

آیا د الله تعالی د صریحو آیتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ایمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصیلاتو په لوري چې قرآن کریم د «ایمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمایلي ده؛ به نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

ځما په نزد زیات صحیح او قوي قول همدا دی چې: «صابئين» په عراق کې یوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموماً د اشراقي حکماوو او طبیعي فلاسفه وو له اصولو ماخوذ وو، دې خلقو د روحانیانو په نسبت زیاته غلو او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به یې کاوه، د دوی خیال داسې وو چې: یواځې د مجرد ارواحو او تش د فلکي مدبرانو او نورو په استعانت او استعداد مونږ تر «رب الأربابه» یعنې لوی معبود پورې رسېدی شو، نو ځکه مونږ ته ښايي چې په شاقه ریاضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفایي پیدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټینګه کړو، بیا د دوی په خوشالۍ او لاس نیولو تر الله تعالی پورې رسېدی شو، د انبیاوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبره ارواحو او همداسې د نورو روحانیاتو په خوشالولو کې به یې له خپله ځانه د هغوی هیکلونه (تصویرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به یې لمونځ، روژه، قرباني او نور شيان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئينو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لویه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنیف ابراهیم علیه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابئي العقیده وو، چې د دوی په ترديد او ابطال کې د الله تعالی خلیل د فداکاری او اثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَرُسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا قَالُوا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ
فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٤٠﴾

خامخا په تحقیق اخیستې ده مونږ وعده ټینګه له بني اسرائيلو (اولادې د یعقوب) څخه، او لېږلي وو مونږ دغو (بني اسرائيلو) ته رسولان (چې ور یاد کړي دغه عهد او ور بیان کړي شرعي احکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځینې رسولان (لکه موسی او عیسی) یې دروغجن وګڼل او ځینې رسولان (لکه یحیی، زکریا) به یې وژل.

وَحِسَبُوا آلَکُوفِ فَتَنَةً فَعْبَوْا وَمَا تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ
بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائيلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسيږي دوی ته) هېڅ فتنه (خرابي د انبیاوو په دغه تکذیب او قتل کې)، پس پانده شول (د حقې لارې له لیدلو څخه)

او کانه شول (د حق له اورېدلو څخه) بيا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندې، بيا (دوهم ځلي) پانده او کانه شول (د حق له ليدلو او اورېدلو څخه) ډېر له دوی ځنې (په انکار سره له محمده)، او الله ښه ليدونکی دی د هغو کارونو (هم) چې کوي (يې) دوی.

تفسير: يعنې بني اسرائيلو پوخ عهد او پيمان مات او له الله تعالى سره يې بد عهدي او غداري وکړه، د ده رسولان يې دروغجنان کړل، او ځينې يې ووژل، دا خو د دوی د «ايمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ايمان باليوم الآخر» اندازه يې له دې نه قياس کړئ! چې د دومره شديدو مظلمو او ياغيانه جرائمو له ارتکاب سره سره بيا څه هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، گواکې دوی په دې فکر کې هيڅ نه دي، چې دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو گالونکي (برداشت کوونکي) دي، يا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتيجه به کله د دوی مخې ته راتلونکې وي.

په همداسې خيالونو او چرتونو کې د الله تعالى له دلائلو او کلام څخه بيا څه پانده او کانه شول، او داسې کارونه يې وکړل، چې د کولو نه وو، تر دې چې ځينې انبياء عليهم السلام يې قتل او ځينې يې بنديان کړل، آخر الله تعالى پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ، بيا د يوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځينو پاچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوايي له قيده خلاص کړل، او له (بابل) څخه يې د (بيت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت کې دې خلقو توبه وويسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالى هم د دوی توبه قبوله کړه، ليکن لږ څه موده وروسته بيا دوی په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې کړ، او بيا ځينې پانده او کانه شول، او د زکريا عليه السلام او يحيى عليهما السلام په قتل يې جرائت وکړ، او د عيسى عليه السلام قتل ته هم تيار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ يَعْْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَاللَّظْلِمِينَ مِنْ أَنْصَارِهِ ۖ

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی (له ډېره جهله) چې بېشکه الله همدغه مسيح ځوی د مريمې دی، او ويل به مسيح چې: ای بني اسرائيلو (اولادې د يعقوبه!) عبادت کوئ تاسې د (يوآخي هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، بېشکه شان دا دی هر چا چې شريک ونيو له الله سره (په عبادت کې بل شی) نو په تحقيق حرام کړی دی الله په دغه (مشرک) باندې جنت، او ځای د ده اور (د دوزخ دی)، او نشته ظالمانو ته هيڅ مدد کوونکي (چې عذاب ترې دفعه کړي).

تفسير: له دې ځايه د نصريانو د «ايمان بالله» کيفيت ښودل کيږي، د دوی د ايمان بالله حال دا دی، چې د عقل په خلاف او له سليم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسيح عليه السلام له تصريحاتو ځنې مخالف د مسيح عليه السلام د بي بي مريمې له ځوی ځنې په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسيح عليه السلام د الله تعالى په ربوبيت او لکه نور انسانان پخپل ربوبيت بندگي باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوي، او د هغه خرابې او ورانې يې په ډېر زور او شور سره بيان کړی دی، چې په هغه کې د ده امت مبتلا کېدونکی وو، بيا هم دا پانده عبرت نه آخلي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی چې بېشکه الله درېيم له دريو (معبودانو) څخه دی.

تفسير: يعنی مسیح علیه السلام او روح القدس علیه السلام او الله جل جلاله یا مسیح علیه السلام او مریم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العیاذ بالله) په دوی کې یوه برخه د الله شوه، بیا هغه درې واړه یو او هغه یو درې دي.

د عامو نصرانیانو عقیده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقیده په عجیبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم څوک نه پوهیږي، نو هغه یو ما وراء العقل حقیقت بولي.

وَمَنْ إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ؟ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

حال دا چې نشته (بل) هېڅ لایق د عبادت مګر (خو شته) معبود یو (چې الله دی)، او که وانه اوبتل دوی (له شرکه توحید ته او) له هغې خبرې چې وایي؛ نو خامخا وبه رسیږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شوي دي له دوی ځنې عذاب دردناک. آیا نو توبه نه کوي دوی الله ته (له دې ویلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وینا یعنې توبه دې وباسي او معافې دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دی، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرمیږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شېبه (ساعت) کې دده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأَمَّا صِدْقُهُ كَانَتْ يَأْكُلُ الطَّعَامَ أَنْظَرُ كَيْفَ
نَبِّئَنَّهُمْ الْآيَاتِ تَمَّ أَنْظَرُ أَتَى يُؤْفَكُونَ

نه دی مسیح ځوی د مریمې مګر یو رسول دی، (او معبود نه دی)، په تحقیق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صدیقه (ډېره رښتینې) وه، وو دوی دواړه (مور او ځوی) چې خوږه به یې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنگه به معبود او الله شي؟)، وګوره! څرنگه بیانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحید) بیا وګوره (دوی ته) چې څرنگه چپ کولی شي دوی (له حقه).

تفسير: یعنې له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسیح علیه السلام هم یو فرد دی، نو دی معبود ګرځول ستاسې سفاهت دی، د جمهور امت تحقیق همدا دی چې په ښځو کې نبوت نه دی راغلی، او دالوی او لوړ منصب نارینه وولرله مخصوص دی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ (١٣) جزء د یوسف د سورت (١٠٩) آیت (١٢) رکوع).

بتول بي بي مریم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدی شي، هر هغه څوک چې خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دی د دنیا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حیوانات حتی له بولو او غاښو او نورو ضروریاتو څخه هم نشي مستغني کېدلی، بیا هم تاسې ووايئ! هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم اسباب څخه مستغني نه وي، نو دی څرنگه معبود کېدی شي؟ دا داسې قوي او واضح دلیل دی، چې عالم او جاهل یو شان پرې پوهېدی شي، یعنې خوړل او څښل له الوهیت سره منافي دي.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته چې) آیا عبادت کوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالک نه دی لپاره ستاسې د (دفع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دی دی ښه او بډونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په پټو احوالو).

تفسير: يعنې لکه چې مسيح عليه السلام ته يې الله ووايه؛ نو لازم دی چې معبود هم ورته ووايي، مګر معبود ګرځېدل يواځې د هغه ذات سره مختص دی؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختيار لرونکی وي، ځکه چې عبادت د انتهايي تذلل نوم دی، او انتهايي تذلل د هغه ذات په مقابل کې اختيار کولی شي، چې د انتهايي عزت او غلبې لرونکی وي، په هر آن کې د ګردو خبرو او بډونکي او د ټولو پر احوالو پوهېدونکی وي، په دې سره د تثليث د شرکيې عقيدې او د ګردو مشرکينو د نورو باطله عقائدو رد هم وشو.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَصْلُوا كَثِيرًا مِنْ ضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦١﴾

ووايه (ای محمده!) چې ای اهل کتابو: مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دين کې په ناحقه سره، او مه کوئ متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقيق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان کړي دي دوی ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوی له سمې صافې لارې.

تفسير: د عقيدې تجاوز او مبالغه دا ده چې يو بشري مولود معبود وګرځوي، او په عمل کې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانيت» وايي ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوا مَا كَتَبَنَّا عَلَيْهِمْ﴾ (۲۷ جزء د الحديد سورت (۲۷) آيت (۴) رکوع).

د يهودانو له هغو قبائحو څخه چې بيان کړل شول؛ ظاهر يې چې په دنيا پرستی کې د ډوبېدلو له سببه د دوی په نزد کې د دين او ديندارانو هيڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبياوو عليهم السلام اهانته او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو، پر خلاف د دوی نصرانيانو د انبياوو عليهم السلام په تعظيم کې دومره غلو وکړه، چې له دوی ځنې ځينو ته يې د الله ځوی هم ويل، او دنيا يې پرېښوده، او «رهبانيت» يې اختيار کړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ﴾ الآية - «او مه کوئ تاسې متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د قوم» يعنې په اصلي «انجيل» او نورو حقو آسماني کتابونو کې د دې شرکي عقيدې هيچرې څه اثر او پټه نه وه لګېدلې، وروسته بيا د «يوناني بت پرستانو په تقليد هغه د (پولوس) له خوا ايجاد شوه، چې پر همغې غلطې لارې نور ګرد سره رهي (روان) او ټينګ پاتې شول»، له داسې رانده تقليد څخه د نجات هيله (اميد) او توقع لرل هيڅ يو عاقل لره نه ده پکار.

لِئِنْ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦٢﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چې کافران شوي دي له بني اسرائيلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عيسى ځوی د مريمې، دا (لعنت پر دوی) په سبب د دې وو چې نافرمانی يې کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ويل شوی دی، لیکن د بني اسرائيلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصیان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هېڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه بېرته ګرځېده، او نه غیر مجرم د مجرم مخه نیوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبینو باندې د هېڅ یو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالی د داود او مسیح علیهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېرې او تجاوز کړی وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جلیل القدر و انبیاوو په توسط پر دوی وویل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباہ کوونکي ثابت شو، غالباً د همدې لعنت په نتیجه کې له دوی ځنې ډېر افراد ظاهراً او باطناً د بیزو ګانو او بدو ځناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ

وو دوی چې یو بل به یې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنې کېدی شي: (۱) نه ستانه کېدل (کما في روح المعاني). (۲) یو بل به یې نه ستناوه (کما هو المشهور)، کله چې بدې په یوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم یو منع کوونکی او ستونوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب اندېښنه شته.

لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ تَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به یې. ته به وینې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو ځنې مراد مشرکین دي، او د دې آیتونو مصداق د مدینې منورې یهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره یې جنگ کړی وو.

لَيْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ لَهُمْ خِلْدُونَ ۝

(بیا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا لېرې وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: یعنې د اعمالو هغه ذخیره چې پخوا له مرګه یې آخرت ته لېرې؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدې عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا لَهُمْ أَوْلِيَاءَ

او که وی دوی چې ایمان یې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبی (محمد یا موسی) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نیولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځینې مفسرین موسی علیه السلام او ځینې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب یې داسې شو: که یهودانو په رښتیا سره د موسی علیه السلام په صداقت او تعلیماتو یقین درلود (لرلی)، له مشرکانو سره به یې دوستي نه کوله، یا که دوی پر نبی علیه السلام په اخلاص سره ایمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی ځنې نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدیر سره به دا آیت د یهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٨٦﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی ځنې فاسقان دي (د ايمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسير: يعنې د الله تعالى او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرمانۍ کولو له امله (وچې) دوی ته داسې يو حالت پيدا شو، چې اوس د موحدينو په مقابل کې مشرکينو ته ترجيح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زياتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمايت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي ذَلِكَ يَأْتِيهِمْ مِنْهُمْ قِيسِيْنٌ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٧﴾

خامخا مومي به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عدوات (دښمنۍ) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ يهوديان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومي به ته ډېر نژدې له گړدو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستۍ له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وايي بېشکه مونږ نصاری یو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځينې له دوی رښتين عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لويي (له منلو د حقه).

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٨﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٩﴾ فَأْتَاهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَدَّتْ تَحِيْرُ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَلِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْحَرِّ ﴿٩١﴾

او کله چې واورې دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (رالېږلی) شوی دی رسول ته (نو) ويني به ته سترگې د دوی چې بهیري (تویوي) له اوبښکو؛ له جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وايي دوی: ای ربه ځمونږه! ايمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو وليکه مونږ له شاهدانو (منونکو). او څه باعث دی پر مونږ چې نه به راوړو ايمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هيله، اميد) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب ځمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ويلې دوی جنتونه چې بهیري له لاندې (د ونو او ماڼيو) د دوی ويالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسانو (نيکي کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ يې کړی آيتونو ځمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحيم (ملگري د دوزخ) دي.

تفسير: په دې آيتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د يهودانو دوستي له مشرکينو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم ورسره زياته سابقه

درلوده (لرله)، يهودانو او مشرکينو دواړو قومونو په ترتيب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مکې معظمې د مشرکانو ضرر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو يهودانو هم له ډېرو سپکو او ناوړو حرکتو څخه لاس نه آخیسته، په داسې حال کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لویه تېره یې پرې وروړغړوله چې په شهادت یې ورسوي، په طعام کې به یې زهر وراچول، سحر او کوچې به یې پرې کولې.

لنډه یې دا چې یو غضب به یې وروسته له بل غضب او یو لعنت به یې پس له بل لعنته ځانته ځاښته، بالمقابل سره له دې چې نصاری هم په کفر کې مبتلا وو، او له اسلام سره یې حسد او رځه (کینه) درلوده، او داسې سترګې یې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شي، بیا هم په دوی کې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو ځنې زیات وو، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینې ته نسبتاً ژر مائل کېدل.

لکه چې د روم (قیصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواک (پاچا) نجاشي هغه سلوک چې د نبی کریم صلى الله عليه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی؛ د دې خبرې شاهد دی، چې په هغه وخت کې د حق منلو او د مسلمانانو دوستی صلاحیت او استعداد په دوی کې د نورو اقوامو په نسبت زیات وو.

کله چې د اصحابو یو ډله د مشرکانو د ظلم او تیري له لاسه پکو (تنگه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې یې هجرت وکړ، او مشرکان تر هغه ځایه پورې هم د مسلمانانو په تعقیب کې وو، او (نجاشي) ته یې د دوی په خلاف ویناوې وکړې، نو (نجاشي) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل، او څه پوښتنې یې له دوی څخه وکړې، او د مسیح علیه السلام په نسبت یې هم د دوی عقیدې ځان ته ښکاره کړې، جعفر رضي الله عنه د «مریم» د سورت څو آیتونه ورته ولوستل، او خپلې عقیدې یې په صاف ډول وریان کړې، په (نجاشي) یې ډېر زیات تأثیر وکړ، او اقرار یې وکړ: «څه شیان چې د مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلي شوي دي؛ بیخي رښتیا او بالکل صحیح دي»، (نجاشي) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلى الله عليه وسلم آخر الزمان نبی ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه یې دا چې له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشې پاچا یوه جرګه (چې پر اویا تنو جدید الاسلامو عیسایانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اقدس خدمت ته ولېږله، کله چې دا جرګه مدینې منورې ته ورسېده، او د قرآن کریم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي کلام له اورېدلو څخه دوی ته زیات رقت پیدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت کې چې د دوی له سترګو اوبښکې بهېدې؛ پر ژبو یې د «ربنا آتنا» کلمات جاري وو، په دې آیتونو کې دهمغې جرګې حال بیان شوي دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٠﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه حراموئ تاسې پاک لذیذ له هغو شیانو نه چې حلال کړي دي الله لپاره ستاسې، او مه کوئ تېری تاسې (له حدودو د الله)، بېشکه الله نه خوښوي تېرېدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څیزه چې رزق (روزي) درکړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاکیزه (ده) او وویرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ایمان لرونکي یئ!.

تفسير: هيخ يو آسماني كتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعليم د انساني ترقياتو د هرې شعبي په نسبت نه دی وړاندې کړی، لکه چې په دغو دوو آيتونو کې د قرآنکريم له خوا وړاندې شوی دی، په دې آيتونو کې الله تعالی مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع کړي دي، چې دوی کوم لذیذ، حلال، او طيب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً يا عملاً حرام وګرځوي، نه يواځې هم دا بلکه دوی ته الله تعالی له حلالو او طيبو نعمتونو څخې د متمتع کېدلو ترغيب هم ورکړی دی، مګر سره له سلبي او ايجابي شرطونو:

(١) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړي، او له حده تېر نشي.

(٢) چې تقوی اختيار کړي، او له الله جل جلاله څخه وویرېږي.

د اعتداء دوه مطلبه کېدی شي، له حلالو شيانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول، او د نصرانيانو په شان په رهبانيت کې مبتلا کېدل، يا د لذائذو او طيباتو په متمتع کېدلو کې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو کې داسې لګيا او منهمک کېدل، چې د يهودانو په شان يواځې دنيوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غلو، جفا، افراط او تفريط په منځ کې يوه متوسطه او معتدله لاره اختيارول په کار دي، نه په دنيوي لذتونو کې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانيت» له لارې د مباحاتو او طيباتو پرېښودل په کار دي، د «رهبانيت» له لارې قيد مو ځکه کېښود، چې په ځينو وختونو کې د بدني يا نفسي علاج لامله له کوم مباح څخه پرېهز کول په عارضي ډول سره په ممانعت کې داخل نه دی.

او همدا راز مسلمان په تقوی سره مأمور دی، چې د هغې معنی دا ده: چې له الله جل جلاله څخې وویرېږي، او له ممنوعاتو څخې اجتناب وکړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځينو مباحاتو استعمالول په ځينو وختونو کې د کوم حرام يا ممنوع شي ارتکاب ته مفضي کېږي، د داسې مباحاتو پرېښودل — نه د عهد يا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلکه د احتياط په ډول ښه دي، که کوم سړی يې په کوم وخت کې سره د اباحت له اعتقاد تر ګرځي، نو دغه «رهبانيت» نه دی، بلکه په ورع او تقوی کې شامل دی: «لا يبلغ العبد أن يكون من المتقين حتى يدع ما لا بأس به حذراً مما به بأس — الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترک او د تقوی د اختيار د قيد له ملحوظ سره له هر قسم طيباتو څخه استفاده کېدی شي، او د ژوندانه په هر اړخ کې د پرمختګونو وړونه پرانيستلی شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نيسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې کې.

تفسير: يعنې پر دوی په دنيا کې هيخ کفار نه شته، لکه چې په «منعقد يمين» کې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسير په (٢) جزء د البقره سورت په (٢٢٥) آيت (٢٨) رکوع کې پخوا ليکلی شوی دی.

وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا نَطْعَمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ سَوَاتِهِمْ أَوْ خُرِيرٌ رَقَبَةٌ مَنْ لَمْ يَجِدْ فِصْيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا
حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٨﴾

وليکن نيسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې کلک کړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو کفار (د ماتولو) د دې (قسم) طعام ورکول دي لسو مسکينانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوي تاسې (په هغه سره) کورنيو خپلو ته، يا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکينانو) ته يا آزادول د (يوې) غاړې دي (د مريي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو درې واړو کفاراتو يو هم) نو روژه نيول د درو ورځو دي، دا (مذکور شيان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم ياد کړئ تاسې (او بيا يې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د يمين احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکارئ په دې نعمت او احسان او شرعي بيان.

تفسير: يعنې له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوږي، چې هغه يو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(١) طعام ورکول دي لسو تنو مسکينانو ته، په طعام ورکولو کې اختيار لرئ چې لس تنه مسکينان په خپل کور کې مېلمان نه کوئ، او مړوي يې، يا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکين ته غله ورکوي (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د نکلي - کتغ) ځکه چې اعلى يې (٣) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنى يې يو وخته سپوره ډوډى ده).

(٢) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکين د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلاً کميس، يا پرتوگک يا ټيکري (يا هغه چې د عورت ستر راوړي، او لمونځ پرې وشي).

(٣) د يوه مريي آزادول دي، (او په دغو درې واړو کې سړى مخير دى چې هر يو کوي).

(٤): روژه نيول دي، چې متواتر پرله پسې درې ورځې دې روژه ونيسي، د «فَمَنْ لَمْ يَجِدْ» د «نه ميندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (کما في روح المعاني).

«وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ» «او ساتئ قسمونه خپل» يعنې اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که يې کله وکړئ، او په ماتولو کې يې خیر نه وو، نو بيا يې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بيا يې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې يې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه بڼه عادت نه دی، او که قسم يې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې يې خیر وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي!) او که له کوم سببه يې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا گډر شيان د يمين په حفاظت کې داخل دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا الْخَمْرُ وَالْبَيْسُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْكَامُ رِجْسٌ مِّنْ عِندِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٥٠﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شيان) پليت دي له کار د شيطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسير: د «انصاب» او د «ازلام» تفسير په (٦) جزء د المائدة سورت په (٣) آيت په اوله رکوع کې د «وَأَذْكُرْ عَلَى النَّصَبِ وَأَنْتُمْ تُسْمِنُونَ» يا «الزکمر» په ذيل کې تېر شو، له دې آيت څخه پخوا هم ځينې آيتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آيت نازل شوی وو: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْبَيْسِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا اكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا» (٢) جزء د البقره سورت (٢١٩) آيت (٢٧) رکوع) اگر که په دغه آيت کې هم د خمر د تحريم په لوري صريحه اشاره شته، مگر

څرنگه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالى عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وويل: «اللهم بين لنا بيانا شافيا»، وروسته له دې نه بل آيت راغی: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى» الآية - (۵ جزء د النساء سورت (۴۳) آيت (۷) رکوع)، په دې کې هم د خمر و د تحريم تصريح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه ځنې ممانعت شوی دی، او دغه قرينه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شی عنقریب بيخي حرام کېدونکی دی، مګر څنگه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زیات وو، او له هغو څخه دفعه ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبينو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهايت حکيمانه ډول سره يې متدرجاً لومړی د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بيا ورو ورو د تحريم له حکم سره مانوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالى عنه د دې دويم آيت له اورېدلو څخه بيا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بين لنا بيانا شافيا»، خو د (المائدة) سورت دا آيتونه چې مونږ يې په تلاوت سره اوس مشرف يو؛ له «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ» څخه تر «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» پورې نازل شول، چې د بت پرستۍ په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدايت راکړی شوی دی، لکه چې عمر رضي الله تعالى عنه د «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهينا انتهينا يا ربنا!» او خلقو د شرابو چاټې ګانې ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدينې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْمِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ^(۱)

بېشکه چې همدا خبره ده؛ غواړي شيطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کینه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له ياده د الله او له لمانځه څخه، نو آیا یی تاسې منع کيدونکي (اوبستونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واورئ).

تفسير: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرايان د ليونیانو په شان په خپلو منځو کې جنگونه او جګړې سره کوي، او يو له بل سره وهي، او يو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زیات د قمار (جوارۍ) دی، د قمار په وړلو او بايللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پېښېږي، چې د هغو په وسيله شيطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خويي ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان يې دا دی، چې د هسې شيانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالى له ياد او عبادت څخه بيخي غافلېږي.

فائده: په دغو دواړو آيتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تاييد او تاکيد په لس ډوله (قسمه) شوی دی:

(۱) دا چې جمله يې په «انما» سره شروع فرمايلې ده، تاکيد افاده کوي.

(۲) د بت پرستۍ په شان يې وفرمايل.

(۳) پليت يې وبلل.

(۴) د شيطان عمل يې وباله.

(۵) د اجتناب امر يې ترې صادر کړ.

(۶) دا چې اجتناب يې د نجات سبب دی.

(۷) دا چې د بغض، عداوت، او کينې موجب دی.

(٨) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه گړځوونکي دي.

(٩) دا چې حصاروونکي دي له لمانځه.

(١٠) دا چې صريح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واورئ !.

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَوْا إِنَّكُمْ عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وگړ ځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونو (محمد) هم دا رسونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنې که د یوه شي گټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونو رسول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولی دي، د تخلف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کيږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ گناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهیز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي گړد اعمال خپل)، او الله خوشبوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلاً هغه ځینې اصحاب چې شراب یې څښلي وو، او د «احد» په غذا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصاً بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړي وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړي وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد فی سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصویر معموړ او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ
يَا لَغَيْبٍ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) خامخا ازموینې تاسې هرو مرو (خامخا) الله په یوه شي له ښکار نه (په وخت د احرام کې)؛ چې رسیږي (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واره دي)، او (ځینو د هغو ته) نږدې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازموښت) لپاره د دې دی چې ښکاره (معلوم) کړي الله هغه څوک چې ویرېږي له ده په غیب سره (بې له لیدلو او بېل یې کړي د ضعیف الایمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېری وکړي (په کولو د ښکار په احرام کې) پس له دې (منعې له ښکاره) نو دی ده ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د احرام په حالت کې د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی: چې د الله تعالی له طرفه په مطلقو او امر منونکو بندگانو دغه امتحان دی، چې دوی د احرام په حالت کې کله چې له ښکار سره مخامخ شي، او په آسانی سره د هغه په ویشلو او نیولو هم قادر وي؛ نو څوک دی چې بې له لیدلو څخه له الله تعالی څخه ویرېږي؟ او د هغه د حکم امتثال وکړي؟ او له اعتداء (د الهي احکامو له تجاوز کولو) څخه د الهي سزا له امله (وچې) ویرېږي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ مِّنْهُ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُّتَعِدًّا فِجْرًا مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ
يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هُدًى لِّلْغَىٰ الْكُفَّةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَّسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ
وَبَالَ أَمْرَهُ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ كَسَفْتَ وَهَلْ تَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿١٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه وژنئ تاسې ښکار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوک چې وژني دا (ښکار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دی په مثل د هغه چې وژلی (يې) دی له چارپایانو څخه، چې حکم به کوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) څخې، په دې حال چې هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقې) ورسولی شي کعبې ته، یا (پرې) کفارو ده طعام د (څو تنو) مسکینانو، یا په برابري د هغه (طعام) روزه نیول دي، لپاره د دې چې وڅکي سختي د عمل خپل، عفو کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوک چې بېرته وگرځېد (ښکار کولو ته په احرام کې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، څښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنې مه وژنئ ای مؤمنانو! ښکار کله چې تاسې په احرام کې اوسئ! یعنې هر هغه حیوان چې له تاسې څخه ترهېدونکی وي، غوښه یې حلاله وي او که حرامه، بې له تپوس، غټ کارغه (بابشه)، لږم، موږک، او خوړونکي سپي، چې د دې پنځو وارو قتل په احرام کې هم روادی، او په یو روایت کې د لږم په ځای مار، او د سپي په ځای لېوه راغلی دی، او هر څه چې میاشي، ورېږې، کني، شمشتی او مېږې دی؛ ځمونږ د حنفیانو په مذهب عفو دی.

﴿وَمَنْ قَتَلَ مِنْكُمْ مَّتَعِدًّا﴾ «او هر هغه څوک چې وژني دا ښکار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دی، چې خپل احرام یې په یاد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت کې ښکار جائز نه دی، دلته یې یواځې د «متعّد» حکم وفرمایه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالی کوم انتقام چې آخلي هغه بېل دی، لکه چې ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ سره یې تنبیه وفرمایله.

﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ﴾ «عفو ګرېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعنې د حکم له نزوله پخوا، يا لومړۍ له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالیٰ څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګناه، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بېځايه نه وه، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، خېښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعنې نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تېرېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو څخه چې د سزا وړ کولو وړ (لائق) دي تېرېدونکي دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دغو کولو).

أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغَنَاءِ وَاللَّيْثَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٥٩﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندې)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې خو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شی تاسې.

تفسير: «په احرام کې د درياب ښکار يعنې ماهي (کب) حلال دی، او د سيند خواړه يعنې هغه ماهي چې له اوبو څخه بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالیٰ وفرمايل چې: دامو ستاسې د فائدي له امله (وچې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدي لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شو چې په احرام کې وی (د مکې معظمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تېنول هم حرام دي».

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلدِّينِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزړګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزړګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمېل داره چارپايان (هم) چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفة د خلقو د ديني او دنياوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج او عمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيماً په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلي استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفة د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو واقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو څخه په لکونو مسلمانان هلته سره ټولېږي، نو دوی بشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالیٰ دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يواځې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکبانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کېږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وینې ټول او فتنه او فساد خورول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندې هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او نندارې له ليدلو څخه حيرانېږي، او په چرت (خيال) کې لويېږي، چې په ﴿يَوَادُّ غَيْرَ ذِي زُرٍّ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواكهو او مېوو د نفيسو اقسامو او نورو څخه دومره زيات شيان له كومو كومو ځايونو څخه راوړل كيږي؟ دا گړد (ټول) حشيتونه ﴿قِيَمُ اللَّائِسِ﴾ كې معتبر كېدى شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيَمُ اللَّائِسِ﴾ مطلب دا دى چې: د كعبې شريفې مبارك وجود د كل عالم د قيام او د بقاء باعث دى، د دنيا ودانتيا تر هغه وخته پورې ده، خو بيت الحرام او د ده احترام كوونكي مخلوقات موجود وي، او كله چې الله تعالى داسې اراده وفرمايي، چې دې عالم او د هغه كارخانې ته خاتمه وركړي؛ نو له گړدو (ټولو) كارونو څخه د مخه همدا مبارك محل چې «بيت الله شريف» ورته وايي؛ پورته كاوه شي، لكه چې د ځمكې د جوړولو په وخت كې له گړدو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرك محل جوړ شوى وو، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآية .

د بخاري «رحمه الله» په حديث كې دي، چې يو تك تور حبشي (چې د «ذو السويقتين» په نامه يې لقب ياد كړى دى) د كعبې د عمارت يوه يوه ډبره (كټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالى د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هيڅ يو زورور او خورا قوي قوم هم د كعبې شريفې د انهدام په مقصد كې نشي بريالي (كامياب) كېدى، او هيڅوك او هيڅ ملت په داسې ناپاكي ارادې له سره نشي كاميابېدى، د «أصحاب فيل» له قصې هر مسلمان خبر دى.

ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٤﴾

دا (تبر بيان) لپاره د دې دى چې پوه شئ تاسې چې بېشكه الله عالم دى په هر هغه شي چې دى په آسمانونو كې، او په هر هغه شي چې دى په ځمكه كې، او بېشكه الله په هر شي باندې ښه عالم دى.

تفسير: يعنې كعبه شريفه ﴿قِيَمُ اللَّائِسِ﴾ گړخول چې په هغې كې ديني او دنيوي مصالح رعايت شوي دي، او هغه خورا (ډبره) لويه پېشگويي چې په ظاهر كې له قياس څخه مخالفه ښكاري؛ د دې دليل دى چې په ځمكه او آسمانونو كې هيڅ شى د پاك الله جل جلاله له علم څخه وتلى نشي.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥﴾

پوه شئ چې بېشكه الله ډېر سخت دى عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتكاب كوي) او بېشكه الله ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډېر مهربان دى.

تفسير: يعنې هغه حكومونه چې د احرام په حالت كې يا د كعبې شريفې د احترام او نورو په متعلق وركړى شوي دي، كه له هغوى ځنې عمداً مخالفت وكړئ! نو وبوهېږئ! چې د الله تعالى عذاب ډېر سخت دى، او كه په سهوې او نسيان سره تقصير در ځنې وشي، نو په كفاره او نورو سره يې تلافي وكړئ! بېشكه چې الله جل جلاله لوى ښونكى او مهربان دى.

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿١٦﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول څما مگر رسونه (د پيغام) ده، او الله عالم دى په هغه شي (هم) چې ښكاره كوي يې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوي يې تاسې.

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء كړى، او د حق تعالى حجت په گړدو (ټولو) بندگيانو تمام شوى دى، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن كې وكړئ! الله تعالى ته معلوم دى، د حساب او جزاء په وخت كې به يوه يوه ذره هم ستاسې په مخ كې ښكاره او در ايښوده كيږي.

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٥٧﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) نه برابرېږي خبیث (ناپاک) او طیب (پاک) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالی د خبیث (ناپاکه)، نو وویرېږئ! تاسې له الله ای خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات ومومئ.

تفسیر: طیب او خبیث یو شان نه دي، (او بیخي بد له ښو سره نه برابرېږي، یعنې حرام او حلال، ناپاک او پاک، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کېږي)، لږ شی چې طیب او حلال وي، له ډېرو خبیثو او حرامو شیانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طیب او حلال شی اختیار کړي! او د خرابو شیانو په لوري له سره ونه ګوري! اګر که ډېر زیات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ وَإِنْ سَأَلْتُمْ عَنْهَا جِئَ يُنْزِلُ الْقُرْآنَ يُبْدِ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٥٨﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شیانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شیانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (یعنې وحیی راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفو کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه ښونکی (د خطیاتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: په دې آیتونو کې تنبیه فرمایي چې هغو شیانو په متعلق فضول، چټي (ښکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ! چې په هغو کې شارع تصریحا څه نه دي بیان کړي، همغسې چې د تحلیل او تحریم په سلسله کې د شارع بیان د هدایت او بصیرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال یا حرام فرمایلی دی، همغه حلال یا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه یې چې سکوت فرمایلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختیا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حدیث کې دي چې «نبي کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد وفرمایه چې: «ای خلکو! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» یوه سړي پوښتنه وکړه: «آیا په هر کال کې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم؟» ویې فرمایل: «که ما ویلي وی (هو!) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بیا به تاسې د هغه په اداء نه قادرېدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما ځنې پوښتنې مه کوئ»، په یوه حدیث کې یې فرمایلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې یو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آیت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وړونه بندوي.

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿٥٩﴾

په تحقیق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو یو قوم پخوا له تاسې، بیا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسير: (لکه چې ټموديانو صالح عليه السلام ته ويلي وو: چې له کاني څخه مونږ ته اوبښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائيلو لپاره د غزا کولو له (اشموئيل) څخې پاچا غوښتي وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بيا يې غزا ونه کړه، او د عيسى عليه السلام نه د ده قوم خنجه طلب کړې وه)، په صحيح حديث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبياوو عليهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَكَانَ كُذْبُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٠﴾

نه دي روا کړي الله له هيڅ بحيرې او نه سائبې او نه وصيلې او نه حام، وليکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ترې پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی څخې نه پوهيږي (په حق او باطل).

تفسير: بحيره - سائبه - وصيله - او حام دا ګردې (ټولې) د جاهليت د زمانې له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرينو د دغو په تفسير کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی څخې د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ يواځې د سعيد بن المسيب «رحمه الله» تفسير له صحيح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

«بحيره» هغه ساکنې (ذي روح) وو چې شودې يې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو څخې بل هيچا فايده نه اخيستله، «سائبه» هغه ساکنې وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصيله» هغه ښځه اوبښه وه، چې پرله پسې يې څو داسې ښځې جوړکي (بچي) څيړولي وي؛ چې په منځ کې به يې يو نر جوړکي (بچي) نه وو، او بيا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوبښ وو، چې پر خاصو څو اوبښو باندې به ختلی وو، او بيا به خوشې کېده.

علاوه پر دې چې دا شيان د شرک د شعائرو څخې وو، د هغو ساکبنانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلې (سورلې) او نور شيان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښايي چې خلق له هغو څخې منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قيود له خپل لوري اېښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشريع منصب تجويز کولو په شان وو.

د دغو مشرکينو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم يې د الله تعالی د خوښې او قربت ذريعه ګڼله، نو دغه ځواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالی دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالی دا بهتان تړلی وو، چې اکثر وې عقلا نو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته يې تنبيه فرمايلې ده، همغسې چې فضول او بېکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشديد او سختي پېښول جرم دی؛ له هغه څخې زيات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه يواځې په خپلو آراوو او اهو او سره د حلالو او د حرامو تجويزونه وکړي.

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿٥١﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (البرلي) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وايي دوی: بس دی مونږ ته هغه دين چې موندلي دي مونږ پر هغه (دين) پلرونه خپل، آيا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هيڅ شي او نه به يې لاره موندله (حق ته).

تفسير: د جاهلانو له ګردو ځنې لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه ګانو ځنې راپاتې دی، آیا مونږ له هغه ځنې څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلۍ یا ګمراهۍ د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همدغو پر قدم (پله) باندې درومی؟».

شاه صاحب لیکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي! که نه (د پلار متابعت) عبث دی،» یعنې کیفما اتفاق د ږندو په شان تقلید جایز نه دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا تَبْصُرُكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) لازمه ونیسي پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (ګمراهي د) هغه چا چې ګمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورته ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسير: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقلیده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راګرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ! زیات له دې نه خپل ځان مه رېږوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهۍ ځنې تاسې ته هیڅ زیان نه در رسیږي!، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره تګ وکړئ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې څخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکانې زیار (محنت) وکاري، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې ځنې داسې یو مطلب واخیستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهی عن المنکر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بیخي غلط دی،» د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدایت نورو ګردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښایي چې یو مسلمان سړی داسې ووايي: «د بل چا ګمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، ځکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اګر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې ځنې کاره شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟! ولې خپل ځانونه په دغه چټې (بېکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟! اوس هغوی پرېږدئ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ! او په خپلو ګټو او نقصانونو په ښه شان وپوهېږئ! که پلرونه او نیکونه ګمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تګ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښایي چې د پلار او نیکه له طریقي څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښایي چې د انجام خیال ولري! ځکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به ومومي، او خپل کرلي به ریبی، ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ الآية - «خاص طرف د الله ته بېرته ورته ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» یعنې هغه چې ګمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کېږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ
أَوْ آخَرَانِ مِمَّنْ غَيْرُكُمْ إِن كُنْتُمْ صَدَقْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَكُنْ لَكُمُ الْوَيْبَةُ الْوَيْبُ يُحْسِنُ وَهَمَّاهُمَا مِنْ بَعْدِ
الصَّلَاةِ فَيَقْسِمَنِ بِاللَّهِ إِن رَتَّبْتُمْ لَا تَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا تَكُنْ لَكُمُ شَهَادَةُ اللَّهِ إِنَّا إِذَا
لَمِنَ الْأَشْيَاءِ ⑤

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) شهادت په منح ستاسې کې کله
چې حاضر شي یوه د ستاسې ته (علامې د) مرګ په وخت د وصیت کې (شهادت) د دوو تنو
دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، یا دوه تنه نور شاهدان
غیر له تاسې (مسلمانانو یعنې د غیر مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بیا ورسپړي
تاسې ته مصیبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه
(د مازیګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن یئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وایي
به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ
شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به یو.

تفسیر: په دې آیتونو کې یې د وصیت ډېرې ښې طریقې تلقین فرمایلي دي، یعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت
کې خپل مال او نور شیان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دې پرې شاهدان ونیسي! که
مسلمانان پیدا نشي، لکه چې په سفر یا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولوېږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي!
بیا که وارثانو ته شبهه ولوېږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی
لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخورې چې مونږ هیڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې
او قربابت له سببه دروغ نشو ویلي، او که یې ووايو نو ګناهګار به یو.

وَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحْتَمَا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومُونَ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوَّلِينَ
فَيَقْسِمَنِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا غَدَبْنَا أَنَا إِذْ الْهِنَ الظَّالِمِينَ ⑥

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې
د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودرېږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که یو تن
وي هم څه مضایقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصیت یا شاهدي دغسې
دوه تنه نور چې) قریبان وي (میت ته یا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا
شاهدي ځمونږ ښه حقه (او رښتیا) ده له شاهدي د هغو (لومړنیو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی
کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به یو.

تفسیر: یعنې که له قرائنو او آثارو ځنې د وصیانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او دوی د شرعي شهادت په
ذریعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د میت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصیانو د دې دعوی
د واقعیت هیڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصیانو له شهادت ځنې زیاته حق بالقبول (یعنې د قبول لپاره
ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آیتونو شأن نزول دا دی: یو مسلمان چې (بدیل) نومیده له دوو سړیو (تمیم) او (عدي) سره «چې په هغه وخت
کې نصرانیان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بدیل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نومليک) يې وليکلو، او په خپلو اسبابونو کې يې کېښود، او د هغه نومليک اطلاع يې خپلو دغو دواړو ملگرو ته ور نه کړه.

کله چې مرض يې شدت وکړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملگرو ته وصيت وکړ، چې څما دا ټول اسباب څما وارثانو ته ورسوي! لکه چې دوی هغه گډ (ټول) اسبابونه له ځانه سره يوړل، او د ده وارثانو ته يې وروسپارل، مگر يو د سپينو زرو جام يې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سينگار وو) ترې ستون کړ.

کله چې د وارثانو په لاس کې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ کې وو) هم ولوبد؛ دوی له هغو وصيانو څخه پوښتنه وکړه چې: «آيا مري د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ يا يې ناروغي ډېره ځنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال يې په معالجه کې لگېدلی دی؟» دوی د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ورکړ.

آخر دا معامله د فخر کائنات رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کې تقديم شوه، څرنگه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانيانو ته په دې الفاظو سره قسم ورکړ، چې «مونږ د هغه مري په مال کې هيڅ ډول خیانت نه دی کړی، او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وچې) د دغو وصيانو په ګټه فيصله وکړی شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوی هغه جام په يو زرگر باندې په مکه معظمه کې خرڅ کړی (پلورلی) دی، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوی څخه وشوه؛ نو دوی وويل چې: «هغه مو له (بدیل) څخه په بيع اخيستی (پېردولی) وو، کله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځکه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار کې اقرار ونه کړ، خو څومونږ تکذيب ونه کړ شي».

د «بدیل» وارثان بيا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول، او خپله دعوی يې مراغه کړه، دا ځلې د اول صورت په عکس وصيان د شراء «د پېرودلو» مدعيان وو، او وارثانو له هغه څخه انکار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چې له ميت سره يې ډېر نژدې قرابت درلود (لرلو) قسم ياد کړ؛ «چې هغه جام د هغه ميت مملوک وو، او دې دواړو نصرانيانو په دروغو سره قسم ياد کړی دی»، په پای (آخر) کې هغو نصرانيانو همغه قيمت (يو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړې چې له زرگر څخه يې د هغه جام په بدل کې اخيستی وې.

ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ آيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَسْعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ٥٥

دا (تېر حکم چې رد کول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دی دې ته چې راتله وکړي دا (شاهدان) په شاهدی سره په هغه شان چې حق دی د دې، او (نژدې دی دې ته) چې وويرېږي دوی له دې نه چې بېرته به رد کړل شي قسمونه (په ورته وو) پس له قسمونو د دغو (وصيانو)، او وويرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه کوئ!) او واورئ تاسې (د الله احکام - د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره (د خير او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې که وارثانو ته شېبه پيدا شي نو د قسم ورکولو حکم ورته شته، خو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وايي، بيا که د دوی خبرې دروغ ښکاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوی هم په قسم کې (ټکي) ونه کړي، او وپوهېږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوږي.

﴿وَأَتَقُوا اللَّهَ﴾ الآية - «او ووير برئ تاسې له الله» ځكه چې د الله تعالى د نافرمانۍ كوكونكو انجام رسوايي او ذلت دى، او دوى د حقيقي بري او كاميابۍ مخ له سره نشي كتلى.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ

(ياد كړئ) هغه ورځ چې جمع به كړي الله ټول رسولان پس وبه وايي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب در كړى شوى وو تاسې ته (له طرفه د امتيانو ستاسې په دنيا كې چې بلل تاسې دوى توحيد ته).

تفسير: دغه پوښتنه په محشر كې د گړدو په مخ كې له انبياوو عليهم السلام ځنې كيږي، يعنې لكه چې تاسې د حق تعالى له حق پيغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوى ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنگه در كړى دى؟ او تر كومه ځايه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوا أَلَمْ نَعْلَمْ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

وبه وايي (گړد رسولان الله ته): نشته هيڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخكې يا الله!) بېشكه ته چې يې هم ته يې لوى عالم په غيبو (اسرارو هم، نو بې له ويلو ځمونږ هم د دوى منل او نه منل درښكاره دي).

تفسير: د ابن عباس «رضي الله تعالى عنه» په نزد د ﴿أَلَمْ نَعْلَمْ لَنَا﴾ مطلب دا دى چې اى ربه! ستا د كامل او محيط علم په مقابل كې ځمونږ هيڅ پوه او علم نشته، گويا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وايي، د ابن جريج «رحمه الله» په نزد ﴿أَلَمْ نَعْلَمْ لَنَا﴾ څخه مراد دا دى، چې مونږ ته نه دى معلوم چې وروسته له مونږ ځنې هغو څه كړي؟ او څه يې نه دي كړي؟ ځكه چې مونږ يواځې د دوى په هغو افعالو او احوالو خبر پدلو چې دوى ځمونږ په مخكې ظاهرا كول، د بواطنو او سرائرو علوم خو يواځې له تا علام الغيوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونكې (١٦) ركوع كې د مسيح عليه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (١١٧) آيت كې نقل شوى دى: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ دا وروستى معنى تايدوي، او په صحيح حديث كې دي، كله چې په حوض باندې د ځينو په باره كې ځمونږ رسول كريم صلى الله عليه وسلم داسې وفرمايي چې: «هؤلاء أصحابي!»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدك؟» «نه يې خبر چې له تا څخه وروسته دوى څه حركات كړي دي».

إِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

(ياد كړئ) هغه وخت چې وبه فرمايي الله: اى عيسى ځوى د مريمې ياد كړه احسان ځما پر تا او په مور ستا (چې غوره كړې مې وه پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: اول پر اولاد احسان كول من وجه په مور باندې احسان دى، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صديقي بي بي مريمې تهمنونه كول، حق تعالى د دې د برائت او نزاht لپاره عيسى عليه السلام برهان مښ وگرځاوه، او د مسيح عليه السلام له تولده پخوا او وروسته يې بي بي مريمې ته عجيبې او غريبې ښې وړښكاره كړې، چې گړدې د دوى د تقويې او تسكين باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دى باندې وو.

إِذْ أَيْدَتْكَ يَرْوُوحُ الْقُدُسِ تَكَلَّمَ النَّاسُ فِي الْمَهْدِ وَكَلَّمَكَ الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ وَالْتَّوْرَةُ
وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ خَلَقَ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفَخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي
وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ أَخْرَجَ الْمَوْئِدَ بِإِذْنِي

کله چې مې قوت در کړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانگو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له خټو څنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پوکول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ږوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو څخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنۍ کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهور پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاءو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کړي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیل نفخې» څخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تأیید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاءو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاتَّخَذَ إِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علام الغیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کېږي، له داسې شیانو څنې کلي فضایل نه ثابتېږي، څه چې ترې «الوھیت» ثابت شي!.

په «وَإِذْ خَلَقَ مِنَ الطِّينِ» کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقيقي خالق خو له «أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ» څنې ما سوا بل هیڅوک نه دي، د همدې له امله د «بِإِذْنِي» تکرار څو څو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د «بِإِذْنِ اللَّهِ» تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او دې نه پخوا په «آل عمران سورت» کې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو څنې انکار یا پکې تحریف یواځې د همغه ملحد کار کېدی شي، چې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې څخه ان شاء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذْ كَفَّتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرُكُمْ مَبِينٌ ﴿١١﴾

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائيل له تانه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوي څنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به يې سحر جادو (کوډې) ويلې، او په پای (آخر) کې يې د مسيح عليه السلام وژلو ته ملا وتړله، حق تعالیٰ په خپل لطف او کرم سره مسيح عليه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول يهودان د خپل ناپاک مقصد په پای (آخر) ته رسولو کې ناکام شول.

وَإِذْ أُوحِيَتْ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَشَهِدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٣٨﴾
إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يُعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً
مِّنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٣٩﴾

او کله چې په زړونو کې مې ور واچول (او امر مې وکړ د عیسیٰ په ژبه قوم د عیسیٰ) حواریونو ته چې ایمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله یم)، او په رسول ځما (چې عیسیٰ دی، نو) وویل حواریونو چې: ایمان مو راوړی دی (په الله او عیسیٰ)، او شاهد اوسه (ای عیسیٰ) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو (غاړه ایښودونکي حکم د الله ته). کله چې وویل حواریونو چې ای عیسیٰ څوې د مریمې! آیا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې کړي پر مونږ څه چې خونچې له (طرفه د) آسمانه، وویل (عیسیٰ): وویلې له الله (په داسې سوالونو کې) که یی تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسير: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ يې ځکه وویل؛ چې ستا په رعایت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دی معلوم چې داسې کولی شي؟ که نشي کولی؟.

﴿مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ﴾ «څه چې خونچې له طرفه د آسمانه» يعنې د آسمان له لوري بې له زحمته روزي راوړسېږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان څخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾ «وویل عیسیٰ: چې وویلې له الله په داسې سوالونو کې که یی تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ایمانداره بنده ته دا لایقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وکړي، او پاک الله وازمایي، اگر که د ده له لوري د ډېرې زیاتې مهربانې اظهار هم وشي، ښايي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصیل لپاره مقررې شوي دي، کله چې بنده له الله تعالیٰ ځنې وویلې او تقویٰ اختیار کړي، او یواځې په الله تعالیٰ باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالیٰ ده ته له داسې ځایه روزي ور رسوي، چې له هغه ځایه یی وهم او گمان هم نه وي:

﴿وَمَنْ يَشَقِ اللَّهَ بَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۖ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآية - (٢٨ جزء د الطلاق سورت (٢ او ٣) آیت (١) رکوع).

قَالُوا زَيْدٌ أَنْ تَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمِئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقْتَنَا وَتَكُونُ عَلَيْهِمَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٠﴾

وویل (حواریونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقیق رښتیا ويلي وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله یم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوی ته چې غائبان دي یا له کتونکو).

تفسير: يعنې د ازموينې لپاره يې نه غواړو، بلکه د برکت په اميد يې غواړو چې له غيبه بې محنته روزي راوړسېږي، څو د زړه په اطمینان او ډاډينه سره د الله تعالیٰ په عبادت کې لگيا شو.

(نو کله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواریونو د تعنت او سرکشی له پلوه نه دی، بلکه د یقین د زیاتوالي لپاره دی نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ
وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١٥٧﴾

وویل عیسیٰ ځوی د مریمې ای الله! ربه ځمونږ را نازله (را بښکته) کړه پر مونږ باندې ډکه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډکې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنیو ځمونږ او وروستیو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دلیل له تانه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي را کړه مونږ ته، او هم ته یې (خیر) غوره د روزي ورکونکو.

تفسیر: یعنې هغه ورځ (چې مائده له آسمانه پکې نازل شي) ځمونږ د پخوانیو او وروستیو په حق کې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د یادگار په ډول اختر وگرځوي، له دې تقریر سره سم د ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لکه چې د ﴿الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آیت په متعلق په (بخاري) شریف کې د یهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنکم تقرؤون آية لو نزلت فينا لاتخذناها عيدا» همغسې چې ددې آیت له اختر ګرځولو ځنې مطلب د هغه آیت د «يوم النزول» عيد ګرځول دي (کما هو مصرح في الروايات الأخر) پر همدې باندې د مائده اختر هم قیاس کړی.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا أَبَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٥٨﴾

و فرمایل الله: زه نازل کوونکی یم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوک چې ناشکري وکړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چې نعمت فوق العاده او عجیبه وي، نو د هغه د شکر ګذاری تاکید هم ښايي چې له معمول ځنې زیات وي، او د هغه په ناشکری هم فوق العاده او عجیبه عذاب راتلونکی.

ځینې وايي: چې هغه مائده تر (٤٠) ورځو پورې نازلېده، خو ځینو پرې ناشکري وکړه، یعنې داسې حکم شوی وو، چې له هغې ځنې فقیر او مریض وځوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمتو سړیو هم خوړله، بیا نژدې اتیا تنه له دوی ځنې بیزو ګان او بد ځناوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر یهودانو هم نازل شوی وو، وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی.

او ځینې وايي چې: دوی د دې تهدید له اورېدلو ځنې وویرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او وېې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتُ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأَهْلِي الْهَيْدِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَنَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ
إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٥٩﴾

او کله چې وویل الله: ای عیسیٰ ځوی د مریمې! آیا تا ویلي وو خلکو ته چې ونیسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان یې له الله نه؟، وبه وایي (عیسی): چې پاکې ده تالره (ای الله! له شریکه)، نه ده

لايقه ما ته دا چې ووايم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ويلو د هغې)، که وم زه چې ويلي مې وي دا خبره؛ نو په تحقيق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شی چې په نفس ځما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته يې لوی عالم پر غیو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُ اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا أَنَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝

نه دي ويلي ما دوی ته (هیڅ شی) مگر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب ځما او رب ستاسې، او ومه زه (پراځوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونيولم تا زه کامل (په بیولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته څارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه گواه ښه خبردار یې.

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه وینسته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه؟ ! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانیت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د گردو رب (پالونکی) همغه یو الله تعالی دی چې «وحده لا شریک له» او یواځې د معبودیت وړ (لا یق) دی.

لکه چې نن هم په (انجیل، بايبل) کې په دې مضمون ډېر صریح نصوص شته، نه یواځې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقیده، یا بې موقعه خیال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې ځما د قیام هغه موده چې ستا په علم کې مقدره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی ځنې واخیستم (کما يظهر من مادة التوفي ومقابله ما دمت فيهم)، نو بیا یواځې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار یې، زه د دې موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبيه: د مسیح علیه السلام د موت (یا رفع الی السماء) او نور بحث دې په (٣ جزء د «آل عمران» سورت په (٥٥) آیت ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ (٦ رکوع) کې وکتل شي.

محقق شيخ الهند قدس الله سره دلته د «فلما توفيتني» ترجمه «تا زه واخیستم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندې صادقې دي، ځواکې تنبيه یې وکړه چې نه د «توفي» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَزِيرُ الْحَكِيمُ ۝

که عذاب ورکړې ته (ای الله!) دوی ته نو بېشکه دوی بندګان ستا دي (او ته یې مالک یې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته یې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني ته په خپلو بندگانو ظلم او بېخايه سختي نه کوي، که دوی ته سزا ورکړې نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وېښې؛ نو دغه عفو هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاقت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې!، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضي څخه نه وتلی او نه تېښتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لري، او څرنگه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيچرې امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايي؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مېني ده.

څرنگه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کېږي، چې هلته به دکفارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردگار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ اِنَّهُمْ اضَلُّنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ فَصَلِّ عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَيِّتٌ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ «ای پروردگار! دې بتانو ډېر خلق گمراهان کړي دي، نو هر یو له دوی ځنې چې ځما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوک چې له ما ځنې غاړه وغړوي؛ نو بیا ته غفور او رحيم یې»، یعنې اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الی الحق توفیق وروښې! او پخواني گناهونه ورمعاف کړې!.

قَالَ اللهُ هَذَا يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٥﴾

وبه فرمایي الله (په قیامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقینو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې یې کړی وي)، (مقرر) دي دوی ته (هسې) جنتونه چې بهیري له لاندې (د ونو او مانیو) د هغو ویالې (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې همیشې، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

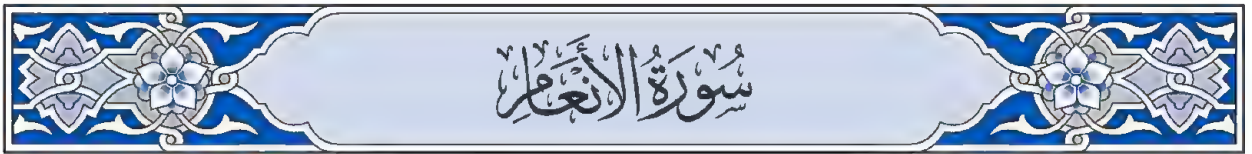
تفسير: يعني هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتین او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ ورسیري (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا!)، یعنې لویه کامیابي د الله تعالی رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وچې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالی د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٦﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعني له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کېږي؛ چې د یوه مطلق شاهنشاه له عظمت او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعادة وإليه الإعادة ونسأله في البيان حسن الإفادة والإجادة وفي البان نعم الإفاضة والإنارة.

د «الأنعام» سورت مکي دی، په استثناء د نهو آیتونو چې د ځینو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، یو سل او پنځه شپېته آیتونه او شل رکوع لري. وروسته د «الحجر» له سورت نه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَحْمَدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ^①

ګرځېدې (ټولې) ښاوتې او ستاینې (د کمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پیدا کړي یې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمکه (بې له مادې) او پیدا کړي یې دي (رنګارنګ) تیارې او رڼا، بیا (هم) هغه کسان چې کافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شیان په عبادت کې یا د الله له عبادت څخه د غیر الله عبادت ته عدول کوي).

تفسیر: مجوسیان دنیا ته دوه خالقان معبودان دروي، «یزدان» یې د خیر خالق او «اهریمن» چې د شر خالق یې ګڼي، او دواړه به یې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشرکان په درې دېرش کروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر یو خپل بت معبود بولي)، د (اریه سماج) فرقه سره له دې چې د توحید ادعا کوي، «ماده» او «روح» هم لکه الله غوندې غیر مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالی د تکوین او تخلیق او په څه نورو صفاتو کې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عیسایان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دریو نه یو، او یو له دریو نه مشهوره عقیده غوره کړه. یهودانو د الله تعالی لپاره داسې صفات تجویز کړل، چې یو عادي انسان هم نه یواځې (العیاذ بالله) له هغه سره انځورول او برابر بلکه بهتر هم کېدی شي.

د عربو مشرکانو د معبودانو په تقسیم کې تر دې ځایه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښایي د دوی په نزد د یوه غره هره یوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحیت ولري، او هر یوه موجود ته یې له الوهیت څخه نا څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو کې به دوی د الله په ځای هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالی پاک ذات د ګردو (ټولو) کمالی صفاتو د جامعیت شتوالی او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقیت له امله (وچې) د ګردو (ټولو) ستاینو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا یې د نورو له شرکته وې (لا یق) او مستحق دی، هغه لوی (ذات عم نواله) چې آسمانونه او ځمکې، یعنې ګرد هغه علویات او سفلیات یې پیدا کړل (چې) د ګردو عالمیانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي؛ شپه او ورځ، تیاره او رڼا، هدایت او ضلالت، موت او حیات.

لنډه یې دا چې ګرد متقابل کیفیات او متضاد احوال یې ظاهر وفرمایل، او ده ته د ده په ګردو افعالو کې د هیڅ یوه یار، مددګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبودیت او الوهیت کې هیڅوک ورسره

شریکېدی نشي، او په ربوبیت کې هیڅوک د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هیڅا قوت او زور چلېدی نشي. بیا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له لیدلو او پوهېدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغولېږي؟ (یا د دغه خالق الکل او مالک الکل له وجوده بیخي منکران کېږي).

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلَكُمْ وَإِلَىٰ مُسْتَوًى عِنْدَهُ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٥﴾

دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې تاسې له خټو (چې آدم یې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی یې دی یو وخت (لپاره د مرګ)، او یوه موده معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله، بیا هم تاسې شک کوئ (په توحید او بعث کې).

تفسیر: پاس د «عالم کبیر» یعنې د جهان د پیدایښت ذکر وو، دلته د «عالم صغیر» یعنې د انسان د خلقت بیان فرمایي، چې وګورئ اول د بې ساه خاورې څخه یې د آدم علیه السلام کالبوت تیار کړ، او په څه ډول یې ژوندی کړ، او په څه انساني کمالاتو یې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې څنې ګرځد خواره وځي، او له غذا څنې نطفه او له نطفې څنې انسان جوړېږي.

غرض دا چې په دې ډول یې له عدم څنې تاسې په وجود راوړي یې، بیا یې د هر سړي د مرګ لپاره یو وخت مقرر کړ، کله چې انسان بیا په خاورو کې خنډ او بیا له هغې سره ګلېږي چې ترې پیدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قیاس کولی شئ چې د «عالم کبیر» فنا ته هم یو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قیامت کبری» وایي، «قیامت صغری» یعنې ځانګړي او انفرادي مرګونه څنګه چې مونږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، لیکن د «قیامت کبری» د صحیح او برابر وخت علم یواځې پاک الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغیر» یعنې د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له لیدلو سره سره بیا هم چې انسان د «عالم الکبیر» په فناء کې څرنگه تردد کوي؟

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرُّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٦﴾

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمکه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (یې) تاسې.

تفسیر: یعنې په ګردو (ټولو) آسمانونو کې یواځې همغه برحق معبود، مالک، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارک نوم (الله) هم یواځې د همغه متعالی الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بیا نو نورو ته د معبودیت استحقاق له کومه راځي؟

څنګه چې په ځمکه او آسمانونو کې د همغه حکومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شیانو په پټو او په ښکاره، وړوګو او لویو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هیڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غیر الله شریک وګرځوي، مشرکانو به چې داسې ویل: «مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ» «مونږ عبادت نه کوو بتانو ته، مګر کوو یې د دې لپاره چې نژدې کړي مونږ الله ته په نژدېوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او رومې په «أجل مسعى» سره د قیامت په لوري اشاره وه، دلته یې د مجازاتو په سلسله تنبیه وفرمایله، چې په ځمکه او آسمان کې ځمونږ حکومت دی، او ستاسې ګرد (ټول) پټ او ښکاره، ښک او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بیا نو هیڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټي (ښکاره) او مهمل پرېښودئ.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا يَستَهْزِءُونَ ۝

او نه راځي دې (کفارو) ته هيڅ کوم (تکويني يا تنزيلي آيت) له آيتونو د رب د دوی مگر وي دوی له هغه څخه مخ گرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقيق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقيقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به يې.

تفسير: له حق څخه غالباً «قرآن کریم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامی او دنيوي او اخروي سزاوې بيانوي، چې له دلائلو څخې تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذيب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ - هغه به ډېر ژر يو ثابت حقيقت وگرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربيانوي، چې د آيات الله د تکذيب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

الْمَرْبُورَ وَالَّذِينَ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّيْنَهُمْ فِي الْأَرْضِ نَاكِرًا لِمَنْ كَفَرْنَا أُولَئِكَ سَاءَ مَا لَكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۝ وَذَرَارًا وَجَعَلْنَا الْآلِهَةَ تَجَرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ۝

آيا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو څخې، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مودې درکړې تاسې ته، او رابښکته کړې وو مونږ باران پر دوی پرله پسې ورېدونکې، او گرځولې مو وې ويالې چې بهېدلې له لاندې د (مانيو او ونو د) دوی، نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د گناهونو د دوی، او پيدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسير: يعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عيش او خوشالۍ په دوره کې يې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذيب ته ملاوې وتړلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونيول، چې نوم او نښان يې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پيدا کړل، او له متکبرانو او مکذبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د يوې زمانې اهل ته ویلي شي، چې د هغه په تحديد او تعيين کې ډېر اقوال دي، ځنې (۱۲) ځينې (۲۰) ځينې (۳۰) ځينې (۷۰) ځينې (۸۰) ځينې (۱۲۰) کلونو ته قرن وايي، خو په اصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی، چې زیاتره د يوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، يا هغومره موده چې د يوه کال د څېگېدلو څخې پکې يو تن هم ژوندی پاتې نشي، او گرد (ټول) سره ومري، خو اوسني پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وايي.

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ كُلِّ فَتْرَةٍ لَفُتِنَا فِيهِمْ فَلَسَوْفَ يَأْتِيَهُمْ لِقَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَإِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (ليکلی) پر کاغذ، پس مس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترگو يې هم ليدلی وی)؛ نو خامخا ويلى به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مگر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسیر: د مکې معظمې ځینو مشرکانو ویلي وو: «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې څلور پرېنتې هم ورسره وي، او څمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالی له لوري لیرلی شوی دی؛ نو مونږ به ایمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوچې او راوړونکي ته یې ساحر او کوچگر وايي، که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولیږو، چې دوی یې د خپلو لاسونو په منلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهیږي چې څه تخیل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بیا هم دوی عنادا هم داسې وایي چې: دا خو صریح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدایت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شک او شبهه له سره نه ورکېږي.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّفُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ ۝

او ویلي (کفارو) ولې نه نازلېږي په دغه (محمد) پرېنته (له آسمانه)؟ او که نازله کړي وی مونږ پرېنته؛ نو خامخا فیصله شوې به وه خبره (د هلاک د دوی)، بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسیر: یعنې کفارو ویل چې: ښایي پرېنته مونږ ته مخامخ ودرېږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالی فرمایي: «که پرېنتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د یوې شېبې لپاره هم د هغوی تحمل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظیم الشان او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړي شي، او بیا یې هم ونه مني، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکول کېږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازلېږي، چې په هغه سره به دوی بیخي فنا کېږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښایي د الله تعالی عین رحمت وگڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلُوسُونَ ۝

او که گرځولی وی مونږ دا رسول پرېنته (نه بشر) نو خامخا گرځولی به وه مونږ دغه پرېنته (په صورت د یوه) سړي، او (که گرځولی وی مونږ پرېنته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولي وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسیر: څرنگه چې په لومړني آیت کې د پرېنتو د لېږلو ځنې په اصلي صورت سره نفې وشوه، اوس نو د دویم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې باید پرېنتې د انسانانو په شکل ولېږلی شي، ځکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعلیم ځنې منتفع کېدی شي، لیکن په دې تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشریت کې یې کوي؛ همغه به په ملک کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) واردېدلې.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ يَرُسُلٌ مِّن قِبَلِك فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

او خامخا په تحقیق مسخرې کړې شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تانه؛ نو چاپېر او محیط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې یې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته که دوی نه وي قائله په هلاک د پخوانیو قرنو): وگرځئ تاسې په ځمکه کې بیا وگورئ چې څرنگه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن گنګونکو (د رسولانو).

تفسیر: یعنې د ملکونو د سیر او سیاحت او ګرځېدلو او د تباہ شویو اقوامو د آثارو له کتلو څخه وروسته که د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وگورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف درنکاره او څرګند شي؛ چې د انبیاوو تکذیب ته یې ملاوې تړلې وې، نو په همغويي قیاس کړئ! کله چې د مکذبینو حال هغسې شو، نو د استهزاء کوونکو حال به څرنگه وي؟

قُلْ لِّمَن مَّا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كُتِبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ لِيَجْمَعَ كُمُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې چا لره دي (خلقا، ملکا او عبيدا) هغه شپونه چې په آسمانونو کې او په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې)؟ ووايه (ای محمده! دوی ته) چې خاص الله لره دي (بل ځواب نشته)، لازم کړی دی الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به کړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قیامت کې چې نشته هېڅ شک په (راتلو د) هغې کې، هغه کسان چې زیان یې رسولی دی ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سلیم عقل په ضیاع)؛ نو دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: کله چې په ګردې (ټولې) ځمکې او آسمانونو کې د الله تعالی حکومت دی، لکه چې مشرکان هم داسې اقرار کوي؛ نو مکذبانو او مستهزآنو ته کله له فوري سزا څخه نجات او پناه ورکوله کېږي؟ دا یواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دی، چې د جرائمو د لیدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه ورکوي، نو د قیامت په ورځ کې چې یقیناً او بلا شبهه راتلونکې ده، یواځې همغو بدبختانو ته به سزا ورکوي؛ چې په قصد سره یې خپل ځانونه د هلاکت په کنده کې اچولي دي.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْآبِلِ وَاللَّهُ بِهَذَا شَهِيدٌ ۖ قُلْ أَغَيْرُ اللَّهِ أُتَخَذُ وَلِيًّا فَأَطِرُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شپونه چې اوسیري (آرام کوي) په شپه کې او په ورځ کې (یعنې دا ټول د الله مملوک دي)، او همدغه (الله) دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووايه (ای محمده! دوی ته) چې آیا بې له الله ونیسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، (بلکه نه یې نیسم) حال دا چې دغه (الله) روزي ورکوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي ورکولی، ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه زه مأمور یم (حکم راته شوی دی) چې شم اول د هغو چې غاړه یې ایښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ویلي شوي دي ماته) چې مه کېږه له سره له مشرکانو نه.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه زه ویرېرم که نافرمانی و کرم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لویې نه (چې قیامت دی).

تفسیر: په پیغمبر صلی الله علیه وسلم یې ایښی او نورو ته یې اورولی دی، یعنې که په فرض محال سره د الله تعالی له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو څنې هم کوم ډول عصیان صادر شي؛ نو د الله تعالی د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بیا نورو ته کله لایق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شرکه او د انبیاوو د تکذیبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالی له عذابه بېفکره او مأمون شي.

مَنْ يُصِرْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ۝

هر هغه څوک چې چپ (بچ) کړی شي له عذابه په دې ورځ کې؛ نو په تحقیق رحم (مهرباني) کړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) بری دی ښکاره.

تفسیر: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلی او خورا (ډېر) لوړ مقام دی، که له چا څنې د آخرت عذاب لرې شي، نو دغه هم لوی بری او ښه کامیابي ده، کما قال عمر رضي الله تعالى عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا علي».

وَأَنْ يَسْأَلَ اللَّهَ بَصِيرًا فَلَا تُكْشَفُ لَهُ سِتْرُ الْأَلَهُ وَإِنْ يَسْأَلَ بَخِيلًا يُخَيَّرْ فَيُخَيَّرْ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْغَنِيُّ ۝

او که ورسوي تاته الله څه سختي (لکه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې کوونکي د هغه مګر همدی دی، او که ورسوي تاته څه خیر (لکه صحت او غنی) نو دی پر هر شي ښه قادر دی (نو تل خیر او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسیږي) او هم دی غالب زورور دی له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دی ښه حکمت والا ښه خبردار دی (له هر شي).

تفسیر: هر چا ته چې الله تعالی په دنیا یا په آخرت کې کوم تکلیف یا راحت ورسوي، نه یې څوک په مقابله سره ستونزې (واپس کولی) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تستبدلی شي، همدا الله تعالی له بنده څخه ښه خبردار دی، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوی له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرین دي؟.

(دغه لاندې آیت هله نازل شو، چې ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل شو، چې ته په خپل صداقت باندې کوم شاهد لري؟ ځکه چې کتابیان ستا له نبوته انکار کوي).

قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ لَأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرَأءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ۝

(ووايه ای محمده! دوی ته) چې کوم یو شی لوی دی له جهته د شهادې؟ ووايه (په ځواب کې دوی ته) چې الله (لوی دی د شهادت له جهته، بل ځواب نشته!) (او الله) ښه شاهد دی

خُما او ستاسې په منځ کې، او وحيې کړې شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وويروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې ورورسېږي (ده ته دا قرآن په هر زمان او مکان کې)، آیا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووايه (ای محمده! دوی ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووايه خبره همدا ده چې الله دی معبود یو، او بېشکه زه بېزار یم له هغو شونو چې شریکان کوي یې تاسې (له الله سره).

تفسیر: یعنې که پوهېږئ نو خُما په صداقت د الله جل جلاله یقیني او ښکاره شهادت همدا موجود عظیم الشان قرآن دی، چې پخپله په دې باندې دلیل دی؛ چې الهي کلام دی، «د لمر دلیل پخپله دغه لمر دی»، خُما کار دا دی چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالی کلام ورورسېږي، هغه د الله تعالی له پیغامه خبردار کړم، بیا هم تاسې دا وایئ چې غیر له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختیار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه ووايئ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لایق او وړ یواځې هغه یو پاک الله دی، باقي هر هغه څه چې تاسې یې ورسره شریکان ګڼئ؛ زه له هغو څخه بیخي خپله بېزاري او نفرت څرګندوم.

تنبیه: په ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ﴾ سره یې وښود چې د نبي کریم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پیرانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دی؛ (د نزول له وخته تر قیامته پورې، او د پاک قرآن لیدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدل).

الَّذِينَ اتَّبَعَتْهُمْ إِلَىٰ عَرَفُونَ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦٠﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پېژني دوی دا (رسول) لکه چې پېژني دوی ځامن خپل، هغه کسان چې زیان یې رسولی دی ځانونو خپلو ته، نو دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: یعنې علاوه په دې چې خُما په صداقت الله تعالی شاهد او قرآن کریم ناطق دی، او پرې غیر قابل تردید شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب یعنې یهود او نصاری هم (چې خلق هغوی ته د آسماني کتابونو د عالمانو په حیث خُما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) په خپلو زړونو کې داسې پوره یقین لري، چې بلا شبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) یم، چې خُما زېږی پخوانیو انبیاءو علیهم السلام پرله پسې کړی دی، دوی همغسې چې په ډېرو هلکانو کې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه رېږ (زحمت) او تکلیف نه کوي؛ همداسې دوی د نبي کریم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هیڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوی ته ښکاره دي.

هو! حسد، کبر، دېرونو تقلید، د جاه او مال سره مینه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوي، چې په ایمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمې نقصان او ابدې هلاکت څخې وژغوري (وساتي).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٦١﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې وتړي پر الله دروغ یا نسبت د دروغو کوي آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته!) بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي ظالمان.

تفسیر: یعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړي، یا د داسې صادق نبي تکذیب وکړي، چې پر صداقت یې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالی پیغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زیات بل هیڅوک ظالم کېدی نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دي، چې په پای (آخر) کې بری او کامیابي ظالمانو ته نه په برخه کېږي.

نو فرض یې کړی که معاذ الله زه مفتري یم، نو له سره به بری ونه مومم، او که تاسې مکذبان یی لکه چې له دلائلو څخې ښکار یږي؛ نو تاسې به د خیر مخ ونه وینی! نو له دې کبله (و چې) ښایي چې پر ګردو (ټولو) حالاتو کې ښه غور او دقت وکړی! او د آخرت او د انجام په فکر کې شی، او د هغې ورځې له عاقبه وویږئ چې وروسته یې ذکر راځي.

وَيَوْمَ نَخْتَرُ لَهُمْ جَبِينًا تَمَثَّلُوا لَنَا أَشْرَكُوا آيِنُ شُرَكَائِهِمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٣٧﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړو دوی (یعنې عابدان او معبودان) ټول، بیا به ووايو (زجرا) هغو کسانو ته چې شرک یې کړی دی، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شریکان ستاسې هغه (شریکان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شریکان).

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٣٨﴾

بیا به نه وي دليل او ځواب د دوی (په هغه وخت کې چې عذاب یې، او امتحان یې دوی په سبب د کفر او شرک د دوی)؛ مګر دا چې وایي به دوی چې: قسم په الله چې رب ځمونږ دی چې نه وو مونږ مشرکان.

تفسیر: یعنې د واقعاتو له انکار څخې پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقیقت چې ګرد عمر د هغو په عقیده او محبت کې بیخي محو او مفتون شوي وو، هم د غومره پاتې کیږي چې؛ د هغوی د ګرد عمر له تعلق او عقیدې څخه منکر یږي.

أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٩﴾

وګوره (ای محمده!) څرنگه دروغ یې وویل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرک له ځانه) او ورک شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې ترل به یې دروغ (پر الله په نیولو د شریکانو سره).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمُ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا

آيَةً لَا يُؤْمِنُ بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٤٠﴾

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْتَوْنُ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٤١﴾

او ځینې له کفارو هغه څوک دي چې غوږ نیسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت کې) او اچولی دی مونږ په زړونو د دوی پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوی په دې (قرآن) او (اینبی مو دی) په غوږونو د دوی کې دروندوالی (کوڼوالی چې حق خبره وانه وري)، او که وويني دوی ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بیا هم) ایمان نه راوړي دوی پر دغه (هر قسم معجزو عنادا)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی تاته چې جګړې کوي له تاسره؛ وایي هغه کسان چې کافران شوي دي، نه دی دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانیو خلقو. او دا کسان منع کوي (خلق) له رسوله (یا له قرآنه یا له ایمان نه) او (پخپله هم) لري کیږي له ده (چې ایمان پرې نه راوړي)، او نه هلاکوي دوی مګر ځانونه خپل او نه پوهیږي دوی (په دې چې ضرر یې هم دوی ته عائد دی).

تفسير: يعنې په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ایمان راوړل او له رباني هدایتونو څخې انتفاع لا چیرې؟ ! د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض یواځې مجادله، جگړه، تعریض، ټوکې او تفریح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بیاناتو ته به یې معاذ الله ﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله، او تمسخر یې اکتفا نه کوله، او کوبښن یې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرایت وکړي، لکه چې خلق یې له حق څخې ستونول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو څخې لرې ټینتېدل، خو د دوی له لیدلو څخې نور کسان هم د حق له منلو څخې متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوبښنونو څخې «الله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسېدی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالیږي، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږي.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ ذُقُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا أَلَيْسَ بِنَارٍ لَّوْنًا لَّوْنًا وَلَا تُكَذِّبُ بَابًا رَبَّنَا وَتَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾

او که ووينې ته (ای محمده!) کله چې ودرولی شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو و به وینې یو لوی امر)، نو و به وایي دوی (د عذاب د انواعو له لیدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلْ بَدَأَ اللَّهُ مَا كَانُوا يُحْفَوْنَ مِنْ قَبْلُ

(داسې نه ده لکه چې دوی وایي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به یې پخوا (له دې نه په دنیا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسير: يعنې دوی اوس هم په صحيح عزم او ایماني شوق او رغبت دنیا ته د بېرته ور تګ هیله (امید) نه کوي، بلکه کله چې یې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره یې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسني دروغ چې: ﴿وَاللَّهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ وایي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالایقانو په زړونو کې یې وده کړې وه، مختل شول، او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثل او مخې ته یې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنیا ته د بېرته ور تګ هیله (امید) کوي.

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا أَلَمَانَهُوَ غَنَهُ وَاللَّهُ لَكِن بُونٌ ﴿٢١﴾

او که بېرته بوتله شي دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوگرځي دوی همغه شي ته چې منع کړې شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرو مرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ایمان کې).

تفسير: يعنې اوس هم دروغ وایي؛ چې «مونږ دنیا ته بېرته لاړ شو، ایماندار به وگرځو، او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو»، خو دا اشقیاء که بېرته دنیا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بیا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلې، او هغه رذیله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بیا به یې په کار اچوي، او له هغه مصیبت څخه چې ویرېدلې وو، او د بېرته تللو تمنا یې کړې وه، هغه به لکه یو خوب او خیال هېروي، لکه چې ډېر ځلې کله چې سړی په دنیوي مصائبو او مهالکو کې آخته کیږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بیا یې هیڅ شی په یاد نه پاتې کیږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پیمان کړی وو ﴿كَانَ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضَرْفَةٍ﴾.

وَقَالُوا لَآ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٥﴾

او وايي دوی نه دی ژوندون مگر همدا ژوندون ځمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه یو مونږ بیا راپاخولي شوي (راپاخيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعنې ښې مزې کوي! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندېښنه کې مه خرابوي، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پر ستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ دُقُّنَا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٦﴾

او که ووينې ته (ای محمده!) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وينې يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زموږ! پس وځکې تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وي تاسې چې کافران شوي وي (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې حقيقت د دوی تر سترگو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کيږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وځکې!.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَعْتَهُمُ الْغَاسِقَةُ تَارَةً ۖ وَهُمْ يُحْمَلُونَ أَوْزَارُهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَسَاءَ مَا يَرْزُونَ ﴿٣٧﴾

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېمانۍ) ځمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پيټي) د ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ! خبردار شئ! چې بد دی هغه شی چې په شايي ګرځوي دوی.

وَالْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَآلَاءُ الْغَيْبِ وَلَهُمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٨﴾

او نه دی حیات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لويې (د هلکانو) او ساعت تيري (د لیونیانو) ده، او خامخا دار آخرنی خیر (بهر) دی لپاره د هغو کسانو چې پر هېز ګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوي تاسې (چې دنيا ښه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ!).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، لیکن واقعہ دا ده؛ چې دغه فاني او مکدر ژوندون د اخروي ابدی حیات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقیقتہ دی، د دې دنيا په ژوندون کې يواځې همغې شېبې او برخې ته ژوندون ویلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تیاری او کار وکړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تیاری څخه تش وي؛ يوه عاقبت اندېښ ته له لېو او لعب څخه زیات اهمیت نه لري، پر هېز ګاران او پوهان پوهيږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٠﴾ وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبْرٌ وَعَلَىٰ مَا كُذِّبُوا أَوْذُوا حَتَّىٰ أَنهَمْ نَصْرًا ۖ وَلَا مَبْدَلَ لِّلْكَذِبِ ۚ وَاللَّهُ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَّبَائِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦١﴾

په تحقیق مونږ پوهیږو بېشکه شان دا دی چې خامخا خپه کوي تا (ای محمده!) هغه شی چې وایي دوی (ستا په تکذیب کې)، نو بېشکه دوی نه کوي تکذیب ستا (په واقع کې)، ولیکن دا ظالمین په آیتونو د الله انکار (او مسخرې) کوي. (نو ته مه خپه کېږه! ځکه چې) او خامخا په تحقیق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تانه، نو صبر به یې کاوه پر دروغجن گڼلو او ضرر رسېدلو (د کفارو له جانب) تر هغه پورې چې راغله دوی ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هیڅ بدلونکي د احکامو او وونکي د کلماتو د الله، او خامخا په تحقیق راغلي ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلي شې).

تفسیر: په دغو آیتونو کې اول رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ده او اشقیاوو ته ډار (وېره) او انداز ورکړی شوی دی، یعنې تاسې د دوی له دې اعراض او تکذیب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ! دا خلق چې ستا تکذیب کوي؛ في الحقیقت ستاسې تکذیب نه دی، ځکه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امین پېژندلي شوي یئ، بلکه دوی د الله تعالی د هغو آیتونو او نښو تکذیب کوي، چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د تصدیق او تبلیغ لپاره لېږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انکار کوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالی ته وسپارئ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالی د دوی د ظلم نتیجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا درکوي.

له پخوانیو انبیاوو سره هم (چې د هغوی څه حالات تاسې ته آوړول شوي دي) د دوی قومونو د تکذیب او ایذاء رسولو معامله کړې وه، چې پر هغو د الله تعالی هغو معصومو او نهایت أولوا العزمو رسولانو صبر کاوه، تر دې چې د الله تعالی له وعدې سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لویو او زبردستو منکرینو او متکبرینو په مقابل کې دوی مظفر او منصور وگرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، څرګندې (ټولې) یو په یو پوره کیدونکي دي.

وَإِنْ كَانَ كَذِبَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهَدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٢﴾

او که وي چې سخت وي پر تا باندې مخ څرځول د دوی (له حق دين څخه)؛ پس که توان لرې ته چې ولټوې کوم سوري (سرنګ) په ځمکې کې (چې پکې کوز شې ځمکې ته) يا (ولټوې) کومه زينه په (طرف د) آسمان (چې پرې وڅېږي آسمان ته) نو راوړې ته دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي پس رايې وړه، خو فائده نه کوي، نو د دوی په ايمان حرص مه کوه، او تل خپل تبلیغ کوه)، او که اراده کړي وی الله (د هدايت د دوی) نو هرو مرو (خامخا) به یې راټول کړي وو دوی څرګند (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه کېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي کفارو په ايمان حرص کوي، او د دوی په جهالت پخسېږي - حسد کوي).

تفسیر: د ﴿وَإِنْ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آیت کې محذوف او په ترجمه کې په «پس رايې وړه» سره مذکور دی، د کفارو دا مطالبه وه، کله چې دی نبي دی؛ نو ښايي چې له ده سره تل داسې يوه علامه او نښه وي، چې د هغې په لیدلو سره هر

سړی پرې یقین وکړي، او په ایمان راوړلو مجبور شي، څرنگه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردې (ټولې) دنیا پر هدایت حریص وو، بنایي د دوی په زړه کې داسې کومه خبره تېره شوې وي، چې د کفارو دا مطالبه پوره کړه شي، نو ځکه حق تعالی دا تربیت وفرمایه، چې په تکوینياتو کې د الله تعالی د مشیت تابع اوسه! تکویني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په ایمان راوړلو مجبوره کړي شي، که نه «الله تعالی» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدایت یې ور په برخه کړي.

کله چې د الله تعالی حکمت د داسې مجبورونکو معجزاتو او فرمايشي علائمو د ښوولو لپاره تیار او مقتضي نه دی؛ نو د الله تعالی د سنت او مشیئت پر خلاف به بل څوک داسې طاقت او قوت له کومه ولري، چې په ځمکې سرنگ وکړي، یا آسمان ته زینه ودروي (یا پکې پری وځړوي)، او داسې فرمايشي او مجبور کوونکې معجزې ښکاره او وروښي، د الله تعالی د تدبیر او حکمت له قوانینو ځنې پرته د کوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بېشكه قبلوي بلنه ستا (ايمان ته) هغه كسان چې اوري (پند ستا، او كفار يې نه آوري لكه مړي) او مړي به ژوندي كړي الله، بيا خاص هم ده ته به وروستي شي دوى (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: يعنې تاسې له ګردو (ټولو) ځنې داسې توقع مه لرئ، چې هغوی به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې ګاڼه شوي وي هغه نه اوري، نو بيا به يې هغه څرنگه ومني؟ ! هو ! دغه کافران چې د قلبي او روحاني حيثيت د مړو په شان دي، په قيامت کې به د حقائقو په ليدلو يقين کوي، او هغه ګرد (ټول) شيان به ومني چې له هغو ځنې يې انکار کولو.

وَقَالُوا الْوَلَا يُنْزِلُ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ط

او وایي کفار ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) باندې کومه معجزه (دلیل د قدرت چې مونږ یې غواړو) له (جانبه د) رب ده.

تفسیر: یعنی لہ دعو دلائلو حنی یو دلیل ولی را ونه لہرل شو چې دوی غوښتی وو کما فی قوله تعالیٰ: ﴿وَاقُولُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرْنَا مِنَ الْأَرْضِ يَهُودُوعًا﴾ اَوْ كُنَّا لَكَ جَنَّةً مِّنْ نَّحِيلٍ وَعَذَابٌ مُّفْتَعِلٌ أَلَمْ تَرَ خُلَاةَ النَّجِيرِ ﴿١٠﴾ اَوْ وَسْطَ السَّمَاءِ كَمَا دُعِمَتْ عَالِيَةُ اسْعَاءُ وَتَأْنِي بِاللهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿١١﴾ اَوْ يُعِينُكَ بَيْتُكَ مِّنْ دَحْرِفٍ اَوْ رُقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِزَيْدِكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٍ فَرَوُهُ فَلْيَسْعَانَ رَبِّ هَلْ كُنْتَ إِلَّا بُشْرًا رَسُولًا ﴿١٢﴾ (۱۵) جزء د بني اسرائيل (الاسراء) د سورت (۱۰) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آیت) او که نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان ډېرې پر تاسی وړېدلې دي، او اورې به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٥﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه الله قادر دی په دې خبره چې نازل کړي (راولېږي) (مطلوبه) معجزه، لیکن اکثره کسان له دوی ځنی نه پوهیږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسير: يعني الله تعالى د فرمايشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی، لیکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانینو چې د تکویناتو نظام قائم او مبني دی، له تاسې څخې ډېر کسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانینو اقتضاء هم داده چې ګرځېدې فرمايشی معجزې ورته ونه ښودلای شي.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِيٍّ يَنْبَحِيهِ إِلَّا آمَمَّ آمَنَّاكُمْ مَا فَطَرْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿۳۵﴾

او نشته هیڅ حیوان (خوځیدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هیڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مگر (ټول سره) امتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پرینې مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هیڅ شی (بلکه هر د لیکلي دي) بیا به (دا هر د) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: په دې آیت کې پر ځینو هغو حکمتونو تنبیه کړی شوې ده، چې د فرمايشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، یعنې هر د هغه حیوانات چې پر ځمکه خوځيږي، یا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان یو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالیٰ په یوه خاصه وضع او فطرت پیدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معینه دائره کې کار کوي، او هیڅ یو ساکنس (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه یو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالیٰ له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پیدایښت له ابتداء څخه تر نن پورې هیڅ یو حیوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هیڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خیال وکړئ، د الله تعالیٰ په قدیم علم او لوح محفوظ کې د هر دود (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبیر او تربیت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّوا فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاءُ اللَّهُ يُضِلُّهُ وَمَنْ يَشَاءُ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۳۶﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آیتونه ځمونږ کانه دي او ګونګیان دي (د حق له اورېدلو او ویلو نه) په تیارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمایي الله (د ګمراهۍ یې) نو ګمراه کوي یې (او د هدایت توفیق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمایي (الله د هدایت د ده) نو هر څوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: (کانه او پانده دي چې) نه د ویونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تیارو کې څه شی لیدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتدالیو له امله (وچې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق د تصدیق او د هغه د قبولولو لپاره څه وسیله لري؟! الله تعالیٰ د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمایي؛ چې دوی پخپله د هدایت وسایل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَوْفَعْنَاهُمْ بِهَا وَلَآئِکَ أَخَذْنَا مِنَ الْأَرْضِ وَآلِهَ هَؤُلَاءِ﴾ (۹ جزء ۲۲) رکوع د الأعراف (۱۷۶ آیت).

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ عَذَابَ اللَّهِ أَتَيْنْتُمْ السَّاعَةَ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۷﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿۳۸﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) خبر را کړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، یا راشي پر تاسې قیامت آیا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه یې بولئ) که یې تاسې صادقان (رښتیني) پخپله وینا کې. بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بیا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصیبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمایي، او هېر وئ تاسې (په وخت د سختۍ کې) هغه (باطل معبودان) چې شریکوي یې تاسې (له الله سره).

تفسیر: کله چې پانده، کانه او گونگیان شی، او د الله تعالی آیتونه دروغ وگنې، او د گمراهی په ژورې (ښکته) کندې کې ولوېږي، که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کې په سخت عذاب اخته شی؛ نورښتیا ووايي چې بې له الله جل جلاله څخې به تاسې بل کوم یوه ته نارې وکړئ؟.

د دنیا ډېرو وړوکیو مصائبو سره هم هر کله چې مخامخ شی نو مجبورا همغه یو الله جل جلاله ته نارې کوئ، او نور گډ (ټول) شریکان ستاسې له یاده وځي: ﴿فَإِذَا رُكِبُوا فِي الْفَلَکِ دَعَاُ اللّٰهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّینَ﴾ له هر هغه چې الله تعالی اراده و فرمایي نو هغه مصیبت ترې لرې کوي، نو له دې څخې اندازه وکړئ، چې د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالی څخه بل څوک وژغوري (وساتي)؟! نو بیا دا څومره حماقت او پوندوالی دی؛ چې د هغه پاک الله عظمت او جلال هېرئ، او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمایشي آیتونو غوښتنه کوئ؟.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَآخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٦٧﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فِرْحُوا بِهَا افْتَوْا أَخَذْنَاهُم بِغَفَةٍ فَرَأَاهُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٦٩﴾

او خامخا په تحقیق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تانه (ای محمده! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونيول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره، لپاره د دې چې دوی زاري عاجزي وکړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). کله چې راغی دوی ته عذاب ځمونږ نو ولې عاجزي ونه کړه دوی (چې ترې لرې شوی وی عذاب)، او لیکن سخت شوي وو زړونه د دوی (نو ځکه یې ترې عبرت وانخیست) او ښایسته کړي وه دوی ته شیطان هغه کارونه چې وو دوی چې کول به یې. پس کله چې هېر کړ دوی هغه شی چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو وپرانیست مونږ پر دوی باندې وروڼه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې کله چې خوشال شو دوی پر هغو شیانو چې ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونيول مونږ دوی ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د لیدلو د عذاب) کې دوی ناامیده شي.

تفسیر: الله تعالی گنهگار ته لږ څه تنبیه ورکوي، که دی ورته په زاری او عاجزی شو، او توبه یې اویسته - نو خلاصیږي، او که په هغې سپکې نیونې وینې نه شو، نو بیا یې په هېره او مغالطه او تفریح کې غورځوي، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازي ورپرانېځي، کله چې د نعمتو د شکر گذاري او د انعام او احسان څخې د متأثر کېدلو په ځای ښه په گناه کې ډوب شو؛ نو ناڅاپه بېخبره نیول کیږي، نو دلته دغه لارښودنه کیږي چې که چا ته پر گناه تنبیه ورسېږي، نو ژر دې توبه وکړي، او دې ته دې نه گوري چې که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

نو پرې کړی شو بېخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم یې کړی وو، او گډې (ټولې) ټناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونکی د ټولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره).

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعې لپاره لوی رحمت دی، نو ځکه دلته یې د حمد او شکر اظهار و فرمایه.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهُ غَيْرَ اللَّهِ بِآيَاتِكُمْ بِهِ أَنْظَرُ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْذَبُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) خبر را کړئ ماته که واخلي الله (قوت د) اورېدلو ستاسې (چې کانه شی) او (قوت د) لیدلو ستاسې (چې ړانده شی) او مهر ولگوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اورېدلی او نه لیدلی او نه په هیڅ شي پوهېدلی شی) (نوبل) کوم معبود دی بې له الله نه چې بېرته راوړي (درکړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوږونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (ای محمده!) چې څرنگه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو دلائل (د وحدانیت) بیا (هم) دوی (ترې) څنګ (ډډه) کوي.

تفسیر: «یعنې په توبه کې ځنډ (تأخیر) مه کوئ، ښايي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت کې بیا ونه مومي»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفیق درپیدا نشي.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٥١﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) خبر را کړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) یا ښکاره (د ورځې) یعنې په هر شان چې راشي) آیا هلاک به کړي شي (په دغه عذاب سره بل څوک؟) (مګر قوم ظالمان (یعنې همدغه مشرکان پرې هلاکيږي).

تفسیر: ناڅاپه یعنې داسې عذاب چې د هغه هیڅ علامې له پخوا څخه درښکاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې یې څرګندې شي، یا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (یعنې په هر شان او هر تقدیر سره چې وي).

ځینو مفسرینو د ﴿هَلْ يُهْلِكُ...﴾ الایه - ترجمه داسې کړې ده: «آیا هلاک به کړي شي پری څوک هم، یعنې هلاک به نه کړي هغه شی مګر قوم چې ظالمان دي»، یعنې په توبه ایستلو کې ځنډ (تأخیر) کول نه دي پکار، ښايي چې په دغه تعطیل کې د الله تعالی عذاب ورورسېږي، چې د هغه تکلیف یواځې همغو ظالمانو ته ور په غاړه کیږي، که له ظلم او عدوانه یې لا تر مخه توبه ایستلي وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَأَنْرُسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ أَمَنَّ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٥٢﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَكْسِبُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٣﴾

او نه لېږو مونږ رسولان مګر زیري کوونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکي (کفارو ته په جحیم سره)، پس هر چا چې ایمان راوړ او اصلاح یې کړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي دوی آیتونو ځمونږ ته، و به رسېږي دوی ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به یې کاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسیر: یعنې تاسې چې د الله تعالی د عذاب څخه بې وېرې او بې فکره شوي یئ، او په چټي (بېکاره) فرمایښونو او بېځایه پوښتنو سره رسول الله صلی الله علیه وسلم خپه کوئ! او د دوی د تصدیق لپاره له خپله ځانه جوړ کړي معیارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهیږئ! چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوی دی؛

چې فرمان منونکو ته زېری ورکړي، او نا فرمانان د دوی له انجامه خبردار او هوښیار کړي، بیا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دی، هر چا چې د انبیاوو علیهم السلام په خبرو یقین او باور وکړ، او اعتقاد او عملا یې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقیقي او دائمي امن، هوسايي (آرام) او اطمینان یې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالی آیتونه یې دروغ وبلل، او د الله تعالی له هدایته یې مخ واړاوه، د نافرمانی او بغاوت له سببه په سخته تباهی او لوی عذاب اخته شول «العیاذ بالله».

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَنِيتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ
إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې نه وایم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانی د الله دي (چې درکړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه وایم چې زه) پوهېرم په غیب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحیې) او نه وایم تاسې ته چې په تحقیق زه پرېسته یم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائکک یې کوي) نه کوم پیروي (د هیڅ شي) مگر د هغه شي چې وحیې کړې شوې ده ماته (د هغه)، ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا برابر کېدی شي پوند او لیدونکی؟ (نه! نه سره برابرېږي!) آیا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ! او ایمان راوړئ؟!).

تفسیر: په دې آیت کې د رسالت د منصب پر حقیقت رڼا اچولې شوې ده، یعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دی، د ده دعوی داسې نه وي چې د الله تعالی د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانی د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواش وکړ شي، هغه به یې هر ورو همغسې وکړي، او نورو ته به یې وروښيي! یا پر ګردو غیبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري یا نه دی مطلع کړی شوی دی چې هر شی ور څخه وپوښتي؛ همغه سمدلاسه هغوی ته وروښيي، یا دی د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دی؛ چې د بشري لوازمو او خواصو څخې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.

کله چې دی (پیغمبر) له دې ګردو خبرو څخې د یوې خبرې مدعي هم نه دی، نو له ده څخې د فرمایشي معجزاتو غوښتل، یا د تعنت او عناد له لارې داراز پوښتنې کول چې «قیامت به کله راځي؟»، یا د دوی داسې ویل چې: «دا څنگه رسول دی چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خرید و فروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذیب او تصدیق لپاره معیار ګرځول صحیح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ «ووايه ای محمده! دوی ته، آیا برابر کېدی شي پوند او لیدونکی؟ نه، نه برابرېږي، ایا نو فکر، غور نه کوئ تاسې! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ایمان راوړئ؟، یعنې اګر که رسول الله صلی الله علیه وسلم بې د بشر له نوعې څخې له بلې کومې نوعې څخه نه دی، لیکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دی، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي - عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبی او غیر نبی په منځ کې د پانده او لیدونکي په شان فرق شته، رسول صلی الله علیه وسلم په خپل قول او فعل او هر یوه حرکت او سکون کې د الله تعالی د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحیې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعلیماتو او د الهي مرضیاتو روڼ تصویر او ډېر ښه ممثل دی، چې د هغه له لیدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدی.

وَأَنْذِرْهُ الَّذِينَ يُخَافُونَ أَنْ يُخْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وويروه (ای محمده!) په دې وحيې سره هغه کسان چې ويرېري دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هيڅ ولي دوست (ناصر په دنيا کې) او نه شفاعت کوونکي (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اورولو سره له معاصيو).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (يعنې سبا او بېگا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره ليدل د مخ د الله تعالی، نشته په تاله حساب (د اعمالو) د دوی هيڅ شی، او نه له حساب (د عمل) ستا په دوی هيڅ شی، نو چې وشړي ته دوی؛ پس شي به ته له ظالمانو څخه.

تفسير: يعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا رابسي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ!؛ د دوی باطني حال څه دی يا به يې آخر انجام څه کيږي؟! د دوی پر دغه تفتيش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدي، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدايت په طمع داسې غريبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافي خبره وي. «د کفارو ځينو سردارانو د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه دا وغوښتل، چې ځمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، ليکن له تاسې سره خوار او غريب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهيب، خبيب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلي (که دوی له ځانه بهر ته کړئ؛ نو مونږ به له تاسره کښينو او پاڅو، ګوندې ستا دين هم قبول کړو، او له دوی سره يو ځای په کښاستو شرمېږو)، په دې خبره باندې دا آيت نازل شو، يعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اکر که غريب هم وي) پر دغو غنيانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چې ازمويلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنگه ازمويلي دي مونږ ځينې (غنيان) د دې امت په ځينو (نورو فقيرانو) لپاره د دې چې ووايي (دا غنيان): آيا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ ځمونږ کې (په هدايت سره)، آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلا احسان پرې کوي).

تفسير: يعنې د دولتمندانو ازموينه يې په غريبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذليل ګوري، او تعجب کوي چې آيا دوی څرنگه د الله تعالی د فضل لايق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ
مِنْكُمْ سُوءًا أَوْ أَجَاهًا أَوْ بَغَاهًا ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
لِلْعَالَمِينَ سُبُلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥١﴾

او کله چې راشي تاته (ای محمده!) هغه کسان چې تصدیق کوونکي دي په آیتونو (د قرآن) خمونې؛ نو ووايه (ای محمده! دوی ته): سلام دی پر تاسې، لیکلی (لازم کړی) دی رب ستاسې پر ځان خپل (تفضلاً) رحمت (او داسې یې لازم کړی دی چې) بېشکه شان دا دی؛ هر څوک چې وکړي له تاسې ځنې بدې په ناپوهۍ سره (حقیقتاً یا حکماً) بیا توبه وکړي پس له (کولو) د هغې (بدې) او اصلاح کړي (ښه کړي عمل خپل) نو بېشکه الله ښه ښوونکی (د خطیاتو) ډېر مهربان دی. او همداسې چې مو بیان کړل) په تفصیل سره بیانوو آیتونه او لپاره د دې چې ښکاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبیه: دا یې چې فرمایلي دي: «هر څوک چې په ناپوهۍ له تاسې ځنې بدې وکړي»، ښایي چې له دې ځنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدې او معصیت کوي، که په ناپوهۍ وي یا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقیقت د هغې بدې او ګناه له بد عاقبه تر یوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې یې کوي، که دی د ګناه د تباہ کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وي، نو ولې به یې د هغې په کولو جرأت کاوه؟.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا اتَّبِعْ أَهْوَاءَ كُمْ قَدْ ضَلَلْتُمْ إِذَا
وَمَا أَنْتُمْ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٢﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې بېشکه زه منع کړی شوی یم له دې نه چې عبادت وکړم د هغو شیانو چې عبادت کوئ تاسې (د هغوی) چې غیر دي له الله، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې متابعت نه کوم زه د خواشونو ستاسې (په عبادت د دوی کې) په تحقیق به ګمراه شم زه په دغه وخت، کې او نه به یم زه له لارې موندونکو څخه.

قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ
يَفْضُلُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَصِيلِينَ ﴿٥٣﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه زه په ښکاره دلیل (حجت) یم له ربه خپله (چې قرآن او وحی ده) او تاسې دورغ ګڼلې دی هغه دلیل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دی حکم (په تعجیل او تأخیر د عذاب او نورو کې) مګر (خاص) الله ته دی، بیانوي (الله) حقه (خبره) او دی (الله) خیر (بهر) د فیصله کوونکو (یا د بیانوونکو) دی.

تفسیر: یعنې ما ته د الله تعالی صاف او صریح شهادت او واضح دلائل را رسیدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د یوه وینسته په اندازه هم نشم منحرف کېدی، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت کوئ، نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ!.

﴿مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» یعنې د الهي عذاب د نزول واک څما په قدرت کې نه دی لکه چې کفارو ویل: ﴿اللَّهُمَّ إِنَّكَ كَانَتْ هَذِهِ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾

يَعَذَابُ الْكُفْرِ! اى الله! كه دا (پيغمبر او دين ئي) حق وي چې مونږ يې دروغ گڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تېرې (كښي) راووروه! يا پر مونږ سخت عذاب راوړه!.

قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَفَضَى الْاَمْرُ يَنْبِيَّ وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) كه په تحقيق وي ما سره هغه شى چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دى نو) خامخا فيصله شوې به وه جگړه په منځ خما او په منځ ستاسې كې (په) هلاك ستاسې، ليكن تعذيب د الله كار دى) او الله ښه عالم دى په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوى).

تفسير: يعنې الله تعالى پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمايي عذاب ليري، يا يې نه ليري، يا ورته د توبې او استغفار توفيق مرحمت فرمايي، دا كړد د الله جل جلاله په اختيار او قبضه كې دي، او د ما سوا له الله د بل هېچا حكم او زور نه چليري.

وَ عِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرْ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمٍ الْاَرْضِ وَلَا يَرِي اِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥١﴾

او خاص هم دغه الله سره دي كيلي گانې (كنجيانې) د خزانې د غيب چې نه پوهيږي په هغو (بل هيڅوك) مگر (عالم دى پرې) هم دى، او پوهيږي الله په هغه چې په بر (وچه) كې او په بحر (درياب) كې دي، او نه لويږي هيڅ يوه پاڼه (له ونې) مگر چې عالم دى په هغه الله، او نه (لويږي) كومه) دانه په تيارو د ځمكې كې او نه دى هيڅ لوند او هيڅ وچ مگر (ثابت شوي دي) په كتاب مبين (لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعنې د هر شي احوال په لوح محفوظ كې مندرج دي، او هر هغه شيان چې په لوح محفوظ كې دي؛ هغه ټول په علم د الله كې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آيت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ هيڅ يو وچ او لوند، وړو كى او لوى شى د الله تعالى د ازلي علم له محيط نه خارج كېدى نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوى د سزا وركولو د مناسب وخت او محل پوره او صحيح علم له ده سره شته.

تنبیه: هغه علماء چې «مفاتيح» د «مفتاح» - بفتح الميم - جمع وايي؛ دوى د «مفاتيح الغيب» ترجمه په «غيبى خزانو» سره كړې دى، او د هغوى په نزد چې د مفتاح - بكسر الميم - جمع ده، هغوى د «مفاتيح الغيب» ترجمه په غيبى كيلي گانو (كنجيانو) سره كوي.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٢﴾

او الله هغه (لوى ذات) دى چې وفاتوي (حصاروي او ويده كوي) تاسې په شپه كې، او پوهيږي په هر هغه څه چې كسب كړى وي تاسې په ورځې كې (له طاعت او معصيت څخه) بيا پاڅوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) كې چې پوره كړ شي اجل (نېټه) مقرر شوې، بيا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي، بيا به خبر كړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې له خير او شره).

تفسير: يعنې د شپې د ویدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کیږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخیستی شوې ده، (او پوهیږي الله په هر هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصیت څخه): یعنې په ورځ کې څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کیږي؛ هغه ټول په پوره تفصیل سره د الله تعالی په علم کې موجود دي.

(بیا پاڅوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړی شئ اجل «نېټه» مقرر شوې، یعنې که ده اراده کړي وي نو تاسې همغسې چې ویده وي؛ ویده به پاتې وي، لیکن د مرګ د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راوینوي.

(بیا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي؛ بیا به خبر کړي دی تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنیا کې له خیر او شره)، یعنې د ورځې کار او د شپې ویدېدل او بیا سبا پاڅېدل دا هره ورځنۍ منظمه سلسله د دنیوي ژوندون او ورپسې مړ کېدلو او بیا ژوندي کېدلو؛ یوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بیدارۍ د یادونې په وسیله د «معاد» پر مسئله هم تنبیه کړی شوې ده.

وَهُوَ الْغَافِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ أَفِئَتُونَ ۝۱۱

او همدی (الله) دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او لیرې پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه لیکونکي د اعمالو ستاسې کرام الکاتبین دي) تر هغه پورې کله چې راشي یو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده لیرلې شوې (پرېنټې ځمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره لیرلې کیږي)، او دوی هیڅ تقصیر نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسير: «حفظه» یعنې هغه پرېنټې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په لیرلو کې ښایي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قیامت له شرمندګۍ او رسواۍ څخه وویریږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي! څو د قیامت د ورځې له شرمندګۍ او رسواۍ څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰهُمُ الْحَقُّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحٰسِبِیْنَ ۝۱۲

بیا به بېرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولی (مالک) د دوی دی حق (عادل)، واورئ! خبردار شئ! خاص هم ده ته دی حکم او همدی دی ډېر تیز جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسير: یعنې په یوه رب (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سیئات ورنښکاره کوي.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اَلَيْسَ اَجْنَدَانَا مِنْ هٰذَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِیْنَ ۝۱۳ قُلِ اللّٰهُ يَنْجِيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ مُّشْكُرُونَ ۝۱۴

ووايه (ای محمده!) څوک به خلاص کړي تاسې له تیارو د بر (وچې) او بحر (درياب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وايې چې قسم دی) که خلاص کړي (الله) مونږ له تيارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووايه (ای محمده! دوی ته) چې الله خلاصوي تاسې له دې (تیارو او سختیو) او له هرې سختې څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کې).

تفسیر: یعنې حق تعالی سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چې (لږ څه) بیان یې یاس وشو، فوراً ستاسې د بد عملیو او شرارتونو سزانه درکوي، بلکه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شذاندو په تیارو کې اخته کېږئ، او هغه په عاجزۍ او زاری سره یادوئ! او پخه وعده کوئ چې «د دې مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیچرې شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو»، نو ډېر ځلې الله جل جلاله ستاسې لاس نیسي، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، لیکن بیا هم تاسې پخپلو وعدو ټینګ نه دریرئ، او د مصیبت له آزادۍ څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پورې کړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا بَآئِنًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِّنْ تَحْتِ أَرْضِكُمْ أَوْ يَلْسَكُمْ لِسِينًا وَيُؤْتِكُمْ
بَعْضُكُم بَأْسَ بَعْضٍ أَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿١٥﴾

ووايه (ای محمده!) هم دغه (الله) قادر دی په دې چې ولیري په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندې د پنبو ستاسې (لکه فرعونیان او قارون)، یا ګله وډ کړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروځکوي (الله) ځينو ستاسې ته جنګ (او سختی) د ځینو (نورو)، وګوره (ای محمده!) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) لپاره د دې چې دوی پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسیر: په دې کې یې د درې ډولو عذابونو بیان وفرمایه:

(۱) هغه چې له پاسه راځي، لکه د تیرو وړېدل، یا طوفاني هوا یا باران.

(۲) هغه چې له پنبو لاندې راځي، لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه وړېدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونیدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانیو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره ځمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، یعنې داسې عام عذاب چې د دې امت استیصال او بیخ کني وکړي، لکه چې په پخوانیو امتونو مسلطېده (بفضل الله وکرمه)؛ په دې امت نه نازلېږي، که جزئي او خصوصي واقعي پېښې شي؛ نو د هغو نفی نه ده شوې.

(۳) عذاب چې ښايي د اخلي عذاب ورته وویل شي، د دې امت په حق کې باقي پاتې دی، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو کې سره جنګ، جنجال، جګړې او وینې تویول دي، په «قرآن شریف کې زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړې شوې ده، دلته یې دا را څرګنده کړه، چې دا هم عذاب دی چې پر پخوانیو امتو باندې له آسمانه یا له ځمکې څخه نازل شوی دی، او دا هم عذاب دی، چې انسانان یو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي، یا یې قید یا یې ذلیل کړي، رسول الله مبارک وپوهېد، چې پر دغه امت وروستی عذاب نازلېږي.

﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ زیاتره همدغه وروستني عذاب ته ویل کیږي، او د آخرت عذاب هم یواځې پر همغو کسانو همېشه مسلط کیږي، چې په کفر کې مړه شوي دي (او مړه کیږي).

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ «وګوره ای محمده! څرنگه مونږ راز راز بیانوو آیتونه خپل لپاره د دې چې دوی پوه شي پرې» یعنې په قرآنکریم یا د عذاب په راتګ، ځکه دوی داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټي (بېکاره) ویروونکې خبرې دي، عذاب یا نور شيان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۝۵۱ لِكُلِّ نَبِيٍّ مِّمَّا سَفَرْتُمْ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۵۲

او دروغ وباله دا قرآن (یا دغه عذاب) قوم ستا (یعنې قريشو) حال دا چې دغه (قرآن یا عذاب) حق دی، ووايه (ای محمده! دوی ته) نه یم زه په تاسې وکیل (ساتونکی). هرې خبرې ته یو وخت مقرر دی، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسیر: یعنې ځما وظیفه دا نه ده، چې ستاسې په تکذیبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل کړم، یا د هغه وخت یا نوعیت یا یې نور تفصیلات در وښیم، زما کار یواځې پوهول او تنبیه کول دي، (دا د قتال د امر څخه پخوا وو)، له دې نه زیات د هر شي د وقوع خصوصیات د الله تعالی په علم کې مقدّر، او وخت یې مقرر دی، هر وخت چې یې نېټه ورسېږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شيان چې ما تاسې ترې ویرولی؛ هغه تر کومه ځایه پورې رښتیا دي؟

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي الْآيَاتِ فَاغْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِبَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝۵۳

او کله چې ووينې ته هغه کسان چې جګړې کوي (طعن ورپورې ترې، مسخرې پرې کوي، ننوځي غوتې وهي) په آیتونو ځمونږ کې؛ نو مخه واپوه له دوی نه (او ورسره مه کښينه! او که ناست وې ترې پاڅېږه!) تر هغې پورې چې مشغول شي دوی په خبرو (نورو کې) غیر له قرآن څخه، او که هیر کړي له تانه (دا اعراض او څنګ کول) شيطان؛ نو مه کښينه وروسته له یادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د آیات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقیدونو کې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه کوئ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه کوئ!، څو تاسې هم د هغو په ډله کې ګډه نشئ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ!، لکه چې په یو بل ځای کې فرمایي: ﴿إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلَهُمْ﴾ «د یوه مؤمن د غیرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو کې ګډون وکړي، لازم دي چې تل ترې کناره او په څنګ وي!، او که کله ناڅاپه یا سهوا پکې شریک شي؛ نو له یادېدلو څخه وروسته دې له هغه ځایه پاڅېږي، ځکه چې په همدې کې د عاقبت سمون (برابري)، د دین سلامتي، او طعن او استهزاء کوونکو ته عملي نصیحت او تنبیه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ جَسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرُنَا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ۝۵۴

او نشته پر هغو کسانو چې پر هېزګاري کوي له حسابو د دغو (جګړه کوونکو په آیات الله تمسخر) څخه هېڅ شی (له ګناه)، ولیکن (دوی باندې) پند ورکول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوی (د هغو کسانو د مجلس له ګډون څخه چې په قرآن پورې تمسخر کوي).

تفسير: د دې آيت دوه معناگانې کېدې شي، يعنې که پرهېزگاران د جگړې کوونکو او طعن ويونکو له مجلس څخه پاڅېږي، او له دوی څخه جلا (جدا) کېږي، نو د طاعينو له گمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هېڅ يوه مواخذه او ضرر پر دغو متقيانو نشي راتلی، هو! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصيحت کول دي، ښايي چې هغه بدبختان د نصيحت له اورېدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهېږي، او له خپله انجامه وويږي.

يا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزگارانو او محتاطانو ته د کومې معتد به ديني يا دنيوي واقعي د ضرورت له امله (وچې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورنگ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعينو د گناه او پوښتنو هېڅ يو اثر نه ورسېږي، هو! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصيحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصيحت اثر ولوېږي.

وَدِّرِ الَّذِينَ اخَذُوا دِيْنَهُمْ لَوْبًا وَلَهُمْ اَعْرَضَتْهُمْ الْحَبْوَةُ الدُّنْيَا وَذَرَبَهُ اَنْ يُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ
لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ اِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا اُولَئِكَ الَّذِينَ ابْيسُوا
بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَيْلِهِمْ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُوْنَ

او پرېږده ته هغه کسان چې گړځولی دی دوی دين خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هېڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی يې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنيا کې) او نه شفاعتگر (دافع د مصيبت په عقبی کې)، او که فديه ورکړي (دا نفس) هر قسم فديه نو وابه نه خيستی شي دا (فديه، يعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورين چې دين يې په لاهو او لعب نيولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره خښل له ډېرو گرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسير: ﴿اَخَذُوا دِيْنَهُمْ﴾ يعنې خپل هغه دين چې قبلول يې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دين دی.

﴿وَعَرَضَتْهُمْ الْحَبْوَةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حيات او ژوندون لږ خسيس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، يعنې د دنيا په لذتونو مست شول، او عاقبت يې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښيانتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآية - يعنې داسې خلقو ته چې د تکذيب او استهزاء په گناهونو نيولی شوي دي؛ هېڅ دوست او ملگری نه پيدا کېږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور يې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړي شي، او نه ترې کوم قسم فديه او معاوضه قبلېږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې ټوله دنيا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بيا هم نشي خلاصېدی.

﴿اُولَئِكَ الَّذِينَ ابْيسُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآية - «دا مذکورين چې دين يې لاهو او لعب نيولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره خښل (ځکل) له ډېرو گرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ أَنتُمْ عَوَامٌ دُونَ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُذِيعُ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا اللَّهُ كَالَّذِي
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ
هُوَ الْهُدَىٰ وَأُمْرًا سَلِيمًا لِّرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ وَأَنِيعُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا عبادت و کړو مونږ غیر له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولی شي مونږ ته، او نه تاوان رسولی شي مونږ ته؟! او بېرته ورکړخولی شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بیولی وي دی پیریانو په ځمکه (چول بیابان) کې په داسې حال کې چې (له ورکېدلو د لارې) حیران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوی دا سړی (له ډېره شفقت) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وایي) راځه مونږ ته!، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې بېشکه هدايت د الله (اسلام) همدا دی هدايت (نه نور)، او امر (حکم) کړی شوی دی مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه کېږدو) رب (پالونکي) د تمامو عالمیانو ته. او بل په دې (حکم شوی دی مونږ ته) چې قائموی (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وویږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دی چې ده ته به ورټول کړی شي تاسې (په قیامت کې).

تفسیر: یعنې د مسلمانانو شان دا دی چې ګمراهانو ته نصیحت وکړي، نو له داسې موحد، مبلغ، او مجاهد بنده ځنې دا توقع کول فضول ده چې: دی به د ما سوا الله په مخ کې خپل سر تیت کړي، چې د دغو غیر الله په قبضه کې نه نفع شته نه نقصان، یا به د اهل باطل د صحبت له امله (وچې) د توحید او ایمان سمه لاره پرېږدي، او د شرک او نورو غولونکو شیانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، که معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دی، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په یوه چول او بیابان کې سفر کوي، او ناڅاپه بیاباني غول (خیث جن) یې وغولوي، او لاره ترې ورکه کړي، دی په څلورو خواوو کې پریشان او سرگردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خیر غوښتلو لپاره ورنارې کړي، چې «ځمونږ په لوري راځه! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دی د حیرانۍ او مخبوط الحواسۍ په حالت کې په هیڅ شي نه پوهیږي، او د دوی په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهیږئ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحید سمه صافه لاره ټاکلې (مقرر) شوې ده، او هغه څوک چې د هغه په رفاقت او معیت سره دغه سفر طي کيږي؛ هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده تابعان دي، کله چې دا بدبخت د شیطانانو او مضلانو په منګلو کې ورشي، او د ضلالت په بیدیا کې سرگردانه ګرځي، د ده هادیان او رفیقان د همدردۍ له لارې دی د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دی هیڅ نه اوري، او نه پرې پوهیږي، نو ای د اشرارو ډلې! ستاسې هم دا مقصد دی، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ کړو؟ دا آیت د هغو مشرکانو په ځواب کې نازل شوی دی، چې دوی له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کړې وه.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۚ هُوَ الَّذِي وَهَبَ
الْمُلْكَ يَوْمَ تَفُتَحُ فِي الصُّورِ أَعْيُنُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝

او دغه (الله) همغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله هر شي ته) چې موجود شه! (یعنې پیدا شه!) نو موجود (یعنې پیدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتیا) ده، او خاص دغه (الله) لره دی ملک

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پوځي وکړ شي په صور (شپېلي) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکاروو، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسیر: په دغې ورځې د قیامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لَمَّا أَتَاكَ الْيَوْمُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ «یعنې هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر یې په دغو دریو آیتونو کې وشو؛ هغه د دې لایق دی چې مونږ یې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهایی عبودیت اظهار او اختیار کړو»، او په هره شېبه کې ترې ویرېږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هیڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَزْرَأْتَنِ إِذْ أَتَاكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ الْمَلَأُ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته: آیا نیسې ته بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهی ښکاره کې.

تفسیر: ﴿لِأَبِيهِ أَزْرَأْتَنِ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم «تارخ» لیکلی دی، ممکن چې «تارخ» یې نوم او «آزر» یې لقب وي، ابن کثیر «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو ځنې نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښایي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وچې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَاكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ الْمَلَأُ﴾ الایه - «آیا ته نیسې بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهی ښکاره کې» له دې نه به صافه او صریحه ګمراهي بله څه وي؟ چې اکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تیږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پریوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

او (لکه چې مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهی قبحه) همدارنگه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دلیل ونیسي په وحدانیت ځما) او لپاره د دې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې وو بیاناً).

تفسیر: یعنې همغسې چې د بت پرستی شناع، قبح او بدې مونږ ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علویاتو او سفلیاتو د ترکیبي نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیو او غریبو اسرارو څخه مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې د هغو په لیدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانیت او د ألوهیت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بېچارګۍ استدلال ونیسي، او د خپل قوم د کواکب پرستی او هیکل سازی عقیده هم علی وجه البصیرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق الیقین په اعلی مرتبه فائز شي.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى الْكَوْكَبَ قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلَاقَ

نو کله چې تیاره شوه په ده باندې شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویې ویل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم): چې زه دوست نه ګنم غروب کوونکي (غائبیدونکي چې په ألوهیت یې ونیسم بلکه بد یې ګنم).

تفسیر: آیا خوځک دا خبره خوشوي چي یو مجبور بندي او بیگاري سړی د شهنشاهی پر تخت باندې کېږي؟

پاتې شو د «ابراهیم علیه السلام» ﴿هَذَا رَبِّي﴾ ویل؛ یا خو د استفهام انکاری په لهجه دی، یعنې آیا همدا ځما رب دی؟ یا د تهکم (قهر) او تبکیت (سرزنش) په ډول یې ویلي دي، یعنې همدا دی رب ځما ستاسې له عقیدې سره سم، لکه چې موسی علیه السلام فرمایلي دي: ﴿وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمك، پرته له دې نه د مفسرینو نور اقوال هم شته، مگر ځمونږ په خیال همدا راجح ده، والله أعلم.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ٥٠

پس کله چې ولیده (ابراهیم) سپوږمۍ راختونکې ځلېدونکې وویل (ابراهیم) دا رب ځما دی (ستاسې په زعم)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائبه شوه)؛ وویل (ابراهیم): قسم دی که هدایت ونه کړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسیر: څرنگه چې سپوږمۍ ډېر حسین او ځلېدونکې ستوری دی، که الله جل جلاله د سړي لاس ونه نیسي نو بېشکه چې انسان د هغه په ځلېدلو او بڼایست مفتون کېږي.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسُ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا الْكَبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يُقَوْمُ رَبِّيَ يَوْمَئِذٍ مِمَّا سُرُّونَ ٥١

بیا کله چې ولید (ابراهیم) لمر راختونکې (ځلېدونکې) وویل (ابراهیم): دا دی رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو څخه) لوی دی، پس کله چې (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو)؛ وویل (ابراهیم): ای قومه ځما! بېشکه زه یم بېزار له هغو شیانو چې تاسې (یې) شریکوي (له الله سره).

تفسیر: یعنې په فلکي نظام کې له ګردو څخه لویه ستاره لمر دی، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمۍ، ستوري او نور ګرد د الله تعالی مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معین وخت ځمونږ په نظر راځي، او هیڅ یو له دوی څخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې یوه شېبه هم له خپله ځایه څه تقدیم او تاخیر وکولی شي، یا په خپل سر کوم حرکت وکړي، نو بیا دې مخلوق ته د خالق تعالی حقوق ورکول او شریک ګرځول څومره سپین سترګي او ګستاخي؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لایق) یو کار دی؟

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمُوتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ٥٢

بېشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) مې دی مخ خپل هغه ذات ته چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکې، حال دا چې حنیف یم (ګرځېدونکی یم له ګردو باطلو ادیانو څخه حق دین ته) او نه یم زه له مشرکانو.

تفسیر: یعنې له ګردو مخلوقاتو څخې یوه لوري ته شوی، صرف د خالق جل و علا لوی دربار یې ټینګ ونیو، چې د هغه په قدرت کې ګرد علویات او سفلیات دي.

وَحَاجَّةَ قَوْمِهِ قَالَ إِنَّمَا أَجُوزُ فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يُشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ٥٣

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحید کې) وویل (ابراهیم) آیا جګړه کوئ تاسې له ما سره په (وحدانیت د) الله کې، حال دا چې په تحقیق هدایت کړی (لاره د توحید ښوولي ده الله)

ماته، او نه ویرېرم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې یې شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مگر چې اراده وفرمایي رب څما د څه (تکلیف رسولو مالره نو رسولی یې شي)، احاطه کړې ده رب څما په ټولو شیانو له جهته د علم، آیا نو تاسې پند نه اخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولی؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام قوم به ویل چې: ته ځمونږ د معبودانو توهین کوې، نو وویرېره چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشي (معاذ الله)، یا په بل کوم مصیبت کې اخته نشي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې: «زه به له دوی نه ولې ویرېرم؟ ځکه چې د دوی په لاس کې نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شي نشته، هو! که څما پروردگار ماته څه تکلیف راوړسوي؛ نو له هغه څخه په دنیا کې هیڅوک نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده، چې کوم یو سړی په کوم یو حالت کې ښایي ژوندون وکړي، او کوم شی به ورته وړ (لایق) او مناسب وي».

وَكَيْفَ أَخَانُمْ مَا أَشْرَكُوا لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانٌ

او څرنگه به ویرېرم زه له هغو (بتانو) چې شریکان کړي دي تاسې (له الله سره په عبادت کې) او نه ویرېرئ تاسې له دې چې بېشکه تاسې شریک کړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) په (شریک کولو) د هغه پر تاسې هیڅ برهان (دلیل سند).

تفسیر: یعنې ستاسې له معبودانو څخې به زه ولې ویرېرم حال دا چې د دوی په واک (اختیار) او قبضه کې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه کوم، هو! تاسې د الله تعالی باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو څخې وېره پکار ده.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ۝

نو کومه یوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووايي!) که یئ تاسې چې پوهیږئ (په دې چې له چا نه ویره پکار ده؟ کله چې دوی لا ځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمایي). هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او نه دی ګډه کړی دوی ایمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرک دی)؛ دغه کسان (چې خپل ایمان یې له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونکي.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې منقول دي، چې کریم نبي «عليه أفضل الصلاة والسلام» دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلي دی، لکه چې په (۲۱) جزء د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کې دي: «إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» ګواکې د ظلم تنوین د تعظیم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې کیږي، چې «مؤمن او مهتدي یواځې همغه کسان کېدی شي، چې داسې یقین او ایمان ولري چې په هغه کې د شرک هیڅ اثر او نښه نه وي»، او که سره له ایمان لرلو په الله تعالی شرک پرې نږدي؛ نو هغه شرعي ایمان نه دی، او نه یې د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کېدی شي، وهو کما قال الله تعالی: «وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ» (۱۳) جزء د یوسف علیه السلام د سورت (۱۰۶) آیت (۱۲) رکوع.

منقول دي کله چې دغه آیت نازل شو؛ اصحاب کرام «رضوان الله تعالی علیهم اجمعین» سخت وویرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او دروند واقع شو، بالاخر یې د رسول علیه السلام په حضور کې عرض وکړ، «أینا لم یظلم نفسه یا رسول الله؟» صلی الله علیه وسلم، «په مونږ کې کوم یو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې یې ظلم نه وي

کړې»، نو په دغه تقدیر سره مونږ ګرځېد د الله جل جلاله له عذابو غیر مأمون، او له هدايته محروم شو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمايل: «لیس كذلك، إنما هو الشرك، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿يُنِىُّكَ إِلَهُكَ يَا لَدُنَّ الشِّرْكَ لَظْمٌ عَظِيمٌ﴾»

یعنې په «وَلَمْ يَلْسُوا إِلَهُهُمْ ظُلْمٌ» کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هیڅ تردد او اندېښنه نه ده پکار، اګر که مفسرینو او محدثینو پر دغه آیت راز راز (قسم قسم) تقریرونه او بیانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د هغو ګرځېد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ ۖ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّنْ شَاءَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۳۷﴾

او دا (چې تېر شو) دلیل څمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهیم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمایو (د پورته کولو یې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې بری عطا کول، او په دنیا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه علیم او حکیم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابلیت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع او مقام کې ږدي.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ ۚ وَأَيُّوبَ ۚ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ يَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿۳۸﴾

او وبابښه مونږ ابراهیم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائیلي انبیاءو پلار دی) او یعقوب (موهم وروبابښه چې لمسی یې وو، دغو) ټولو ته هدايت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدايت کړی وو له (ابراهیم څخه) پخوا، او (هدايت مو کړی وو) اولادې د ده ځنې داود او سلیمان ته، او ایوب او یوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبیاءو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نیکو کارانو) ته.

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زړښت کې د اسحاق علیه السلام په شان ځوی او یعقوب علیه السلام غوندې لمسی موهم وروبابښه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چې ده ته بني اسرائیل منسوب دی، چې په زرهاوو انبیاء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کریم په یو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالی له جانبو نبوت اکثر د ده په اولاده کې ایښود شوی دی.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۚ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿۳۹﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُوسُفَ وَلُوطَ ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۴۰﴾ وَمِن آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَأَخَوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۴۱﴾ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ ۚ مَن عَبَادَهُ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۴۲﴾

او (هدايت مو کړی وو) زکریا او یحیی ته او عیسی او الیاس ته، دوی ګرځېد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) ځنې. او (هدايت مو کړی وو) اسماعیل او ایسحاق ته، او یونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضیلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالمیانو. او (فضیلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له وروڼو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبيا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دين د انبياوو) هدايت د الله دی چې لار ښوونه فرمايي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندگانو خپلو نه، او که (فرضاً) شریک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضایع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې د خالص توحید او د الله تعالی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفیق سره بیایي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لیاقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا﴾ الآية: دا مونږ ته خبر را کړی شوی دی، چې شرک (داسې لویه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حیثیت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پیغمبرانو او مقربانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضایع شي، (اما صدور یې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اتَّيَهُمُ الْكُتُبُ وَالْحُكْمُ وَالنُّبُوَّةُ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَفِرِينَ ﴿٨٥﴾

دغه (تېر پیغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شریعت) او پیغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آیتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقیق مقرر کړي مونږ په (ایمان او عمل) د دې داسې یو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسیر: یعنې که د مکې کافران یا نور منکران له دې شیانو (کتاب، شریعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو ځمونږ دین په هغو پورې موقوف او تړلی نه دی، ځکه چې مونږ یو بل قوم چې مهاجرین او انصار رضي الله تعالی عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترویج د دې شیانو مقرر کړي دي، چې دوی ځمونږ د هېڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدَاهُ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾

دغه (انبياء) هغه کسان دي چې هدايت کړی دی الله (دوی ته) نو په طريقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده!) ووايه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبليغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر يواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالميانو.

تفسیر: یعنې ګر د انبياء عليهم السلام په عقائدو او د دین په اصولو او کلي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور یو دی، او هر یو ښي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور یئ چې پر هغې مستقیمې طريقې تګ وکړئ!.

ګواکې په دې آیت سره یې تنبيه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقینو انبياوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هېڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آيت د عموم څخه دغه مسئله ايستلې ده، چې که نبي کريم صلى الله عليه وسلم په کومه معامله کې د سابقه وو شرائعو ذکر وفرمايي؛ نو هغه د ده د امت په حق کې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په کلي يا جزئي ډول سره انکار نه وي فرمايلي.

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ الآية - «ووايه! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبليغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونکي نه يم، ځما اجر خو د الله تعالى په دربار کې ثابت دی، هو! که تاسې له نصيحت څخه انحراف وکړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوي، په ګرد جهان کې يو نه يو خو به دا نصيحت ومنې، هر هغه څوک چې انکار وکړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښايي چې په خپلې دغې محرومۍ، بدبختۍ او بدحالي وژاړي.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَن أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ يَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُبَدُّونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ

او نه دی کړی تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق تعظيم دده سره کله چې وويل دوی چې: نه دی نازل کړی الله پر هيڅ بشر (انسان) باندې هيڅ شی، ووايه (ای محمده دوی ته!) چا نازل کړی وو کتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رنا) او هدايت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوي تاسې هغه (کتاب) پانه پانه، ښکاره کوي يې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پتوي تاسې ډېرې (ترې چې ستاسې نه وي خوښې لکه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احکام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسير: ﴿مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ﴾ الآية - يعنې نه کتاب نه وحی او نه شرعي احکام، بلکه هيڅ شی الله تعالى نه دي رالېږلي.

﴿قُلْ مَن أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ﴾ يعنې که په رښتيا سره الله تعالى پر هيڅ يو انسان هيڅ يو شی نه دی نازل کړی، نو د «مقدس تورات» په شان يو عظيم الشان کتاب له کومه راغی؟ چې په الهي احکامو او مرضياتو يې بنديگان خبرول، او د رشد او هدايت عجيبه رڼا يې په خپل منځ کې لرله، او د هغو شيانو علم يې تاسې ته درعطا کاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نيکه بلکه ټول انبياء عليهم السلام حتی ټول بني آدما هم يې د الله تعالى له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهيدل، او چا هغه په موسی عليه السلام نازل کړی؟.

دا منل کيږي چې نن ورځ تاسې هغه کتاب پانې پانې او ټوک ټوک کړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احکام او اخبار مو پټ کړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بيا هم هغه برخه يې چې پاتې ده، همغه دارښيي، کله چې د هغې عظيم الشانې مانې کنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه کې به يې عروج څومره عظيم الشان وو؟ (نو کله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای ځما رسوله در نه کړی، نو پاک الله فرمايي چې:

قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿١٠﴾

ووايه (ای محمده!) چې الله (نازل کړی وو! بل ځواب نشته) بيا پرېږده دوی چې په خرافاتو خپلو کې لوبې کوي (او په باطلو خپلو کې غوږې وهي؛ مشغوليږي).

وَهَذَا كِتَابُنَا أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿١٠﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو) (یعنې اهل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (یقین یې کړی دی) په آخرت؛ ایمان لري دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعایت سره یې).

تفسیر: ﴿وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾: «او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو، یعنې مکیان - مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أُمُّ الْقُرَى» د کلیو (کلو) اصل او بېخ ته وايي.

مکه معظمه د ګردو عربو دیني او دنیوي مرجع وه، له جغرافیایي حیثیه هم د پخوانی دنیا د وسطې مرکز په ډول واقع ده، نوې دنیا (امریکا) ترې لاندې پرته ده، د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو ځنې ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بیا پر دغو وجوہاتو مکه معظمه په «أُمُّ الْقُرَى» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه یې مراد یا عرب دي، ولې چې په دنیا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلکو ته خطاب وشو، یا به ګرد جهان مراد وي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (یعنې هیڅوک نشته) له هغه چا نه چې تېري پر الله دروغ، یا وایي چې وحی کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحی نه وي کړی شوي ده ته د هیڅ شې، او (بل څوک دی ډېر ظالم یعنې نشته له) هغه چا چې وایي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده! چې قرآن دی).

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان تېلو څخه ښايي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لري، او وې (قابل) او لایق یې نه وي، مثلاً یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوي، یا ورته د ځوی او ښځې تجویز وکړي، یا داسې ووايي: ﴿مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ﴾ یعنې الله تعالی د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیا کړی، نو هر څوک چې داسې ووايي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، یا داسې یوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځینو مشرګانو به ویل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهایي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لږ څه وروسته راځي.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ

او که ووينې ته (ای محمده!) ظالمان یعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختیو د مرګ کې وي، حال دا چې پرېستې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وایي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې یې قبض کړو مونږ که یې ایستی شئ یا یې له عذابه وباسئ!).

تفسير: يعني د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زيات تشديد او د غيظ د اظهار لپاره وايي چې راوباسي خپل ارواح.

الْيَوْمَ يُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَفْكُرُونَ عَلَى اللَّهِ عَيْدًا الْحَقُّ وَكَانُوا عَنْ آيَاتِهِ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٥﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکونکي (يعنې چې له سخت تکليف سره ذلت او رسوايي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ويل به مو پر الله (وينا) ناحقه او وئ تاسې چې له آيتونو د ده څخه به مو تکبر کاوه (او نه به مو منل، نو به گوري يوه قبيحه منظره).

تفسير: يعني د تکبر له لارې د الله تعالی آيتونه او نښې دروغجنې کوي (او به ويل شي کفارو ته کله چې بيا ژوندي شي په قيامت کې داسې چې)

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فِرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ نَقَطَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٦﴾

او خامخا په تحقيق راغلي يئ تاسې مونږ ته يواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پيدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنيا کې) هغه (شيان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وينو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې گمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربيه او استحفاق د عبادت) ستاسې کې شريکان دي (له الله سره) خامخا په تحقيق پرې شو (هغه پيوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې څخه هغه شې چې وئ تاسې چې گڼل به مو (چې دا شفيعان دي).

تفسير: «وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فِرَادَىٰ» او په تحقيق راغلي يئ تاسې مونږ ته يواځې يواځې لکه چې مو پيدا کړي وئ اول ځلې، يعني نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پښې وي، ما ته به تش تور لاس راځي، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او وياړ کولو، هغه مو له ځانه سره نه دی راوړي، او هلته مو پرېښي دی.

«وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ» الآية - يعني هغه شيان چې تاسې د مصيبت او اړتيا (احتياج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لارل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمايت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وينو، او د نصرت او حمايت هغه گړدې علاقې او اړيکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافي او باتې وهلې.

إِنَّ اللَّهَ فَلِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَلَىٰ تَوَكُّونَ ﴿٩٧﴾

بېشکه الله چوونکي (خپروونکي) د دانې دی (په ايستلو د ډکې (تبغ) سره) او د زړې (په ايستلو د نيالکي - تيغې سره) راباسي ژوندی له مړي (لکه شين ډکې له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ايستونکي د مړي دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شين ډکې، نطفه له حيوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکي او مړ کوونکي) الله دی، نو کوم طرف ته گډډې شې تاسې؟ (د الله له عبادت څخه).

تفسير: يعني زړې او دانه يې په ځمکه کې د خښولو څخه وروسته چولي، او خپلې او تک شين ډکې ترې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بېځانه د ځانداره ايستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان څخه پيدا کوي،

دا د همدې الله تعالى کار دی، بیا تاسې چې هغه پرېږدئ نو چېرې ځي؟ آیا بل داسې کوم لوی ذات موندلی شئ چې د داسې قدرتونو او کمالاتو خېښتن (مالک) او دا ډول لوی کارونه په سر ور رسولی شي؟.

فَالِقُ الْإِصْبَارِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۹۱﴾

چوونکي (د رڼا) د سبا دی (بیوونکي د تیارو د شپې، راوستونکي د رڼا د ورځې) او ګرځولې یې ده شپه آرامځي او (ګرځولې یې دی) لمر او سپوږمۍ (نښې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذکر شوي شیان) اندازه کول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه عالم (خبردار په تدبیر د عالم).

تفسیر: یعنې د شپې له تیارو څخه د صبح صادق هغه تګ سپین تار چې راڅرګندېږي، د هغه رايستونکي هم دا پاک الله دی، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمۍ، د ستورو او نورو حکیمانه نظام، او د دوی د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاکلی او مقرر کړی دی، په هغه کې د یوه وېسته په اندازه هم لاندې باندې او زیاتوالی او نقصان له سره نه پېښېږي.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النَّجْمَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۹۲﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دی چې پیدا کړی یې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره ومومئ د هغو (په وسیله) سره په تیارو د بر (وچې په بیابانونو کې) او (په تیارو د) بحر (دریاب) کې، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ آیتونه (د قدرت او توحید خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهېږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسیر: یعنې په دوی سره بلا واسطه لاره معلومه کړئ، یا بالواسطه لکه قطب ښوونکي او نور جغرافیایي آلات.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿۹۳﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې یې تاسې (ګرد - ټول) له نفس یوه څخه (چې آدم دی) نو (شته تاسې ته یو) ځای د قراری (په شاګانو د پلرونو یا په سر د ځمکې کې) او یو ځای د امانت (د مور په نس یا په قبر کې)، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ آیتونه (قدرت او توحید خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهېږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسیر: «مستقر» د درېدلو هسې ځای چې په هغه کې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت کېښودلو ځای ته وايي، دا بې لغوي معنی شوله، د دې دواړو د مصداق په تعیین کې د مفسرینو اختلاف دی، خو څمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښېږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» کې لیکلی دی: «یعنې لومړی سپارلی کېږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنيوي اثرات په کې پیدا کړي، بیا یې دنیا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرر ورکوي، بیا یې قبر او هديرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د اخروي ژوندون اثرات په کې پیدا کوي، او بیا قرار ورته بخښي په جنت کې یا یې وراچوي په دوزخ کې».

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُهُ مِنْهُ حَبًّا
تُزَكَّىٰ وَبِمِنَ الْغُلِّ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَّانُ مُشْتَبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۹۹﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (راښکته) کړې یې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو رايستلي دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونيدونکي)، نو رايستلي دي مونږ له هغه (زرغونه) څخه شين (کښت فصل) چې بيا راباسو مونږ له دې (شنه ډکي) څخه دانې يو په بل سوري (لکه وږې)، او (راباسو) له (جنسه د) خرما څخه (داسې خرما چې راووي) له غلافه (د وږي) د هغې څخه وږي نژدې (ځمکې ته يايو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انگورو او (راباسو) زيتون (خونه) او انار، په دې حال چې يو له بل سره مشابه وي (په پانو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وگورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونيسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلایل (د قدرت او توحيد) دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري (تصديق کوي).

تفسير: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ الآية - «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلایل د قدرت او توحيد دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري او تصديق کوي»، د الله تعالی هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بيان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانيت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مگر که غور وکړ شي؛ نو د وحیې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځايه پورې ترې حل کېږي، ځکه کله چې حق تعالی پخپل فضل او رحمت سره ځمونږ د دنيوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهيا کړي دي؛ نو داسې ويل به څومره غلط او چټي (بېکاره) وي، چې ځمونږ د اخروي او روحاني ضرورياتو د پوره کولو هيڅ وسيله او سامان يې نه دی پيدا کړی، يقينا هغه کریم رب چې ځمونږ د جسماني غذا د ودې او نشونما لپاره له آسمانه اوبه راښکته کړي دي؛ نو ځمونږ د روحاني تغذيې لپاره يې هم د نبوت او وحیې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تيارو کې د ستورو په وسيله ظاهري هدايت او لارښوونه کوي، نو څرنگه امکان لري، چې د باطني هدايت او لارښوونې لپاره يو ستوری هم د روحانيت په آسمان کې نه وي روڼ کړی؟!

پاک الله وروسته د شپې له تيارې بيا د صبح صادق رڼا راوړلې، او مخلوقاتو ته يې موقع بښلې ده، چې په خپلو دنيوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا څخه په يوه معين حساب سره منتفع او مستفيد شي، نو بيا څنگه ويلی کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تېه تياره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هيڅ يوه د هدايت کومه سپوږمۍ نه ده پيدا کړې؟! او نه يې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره يې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴿۱۰۰﴾

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شريکان جنیان (پيريان) حال دا چې پيدا کړي دي (الله) دغه (جن او شياطين هم) او ترې (جوړوي ځينې کفار) لپاره د الله ځامن او لونې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له گردو عيونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بيانوي (يې ورته) دوی.

تفسیر: له «جن» خخه دلته مراد «شیاطین» دي، خرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شیطان په اغواء سره کيږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غیر الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهيم عليه السلام د بت پرستی د تردید په ضمن کې فرمایلي وو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ﴾ (د مریم سورت ۳ رکوع)، په سورت یس ۶۰ آیت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمْ نَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ﴾، ملائکې به په قیامت کې فرمائي: ﴿قَالُوا اسْمِعْكَ أَنْتَ وَلَكِنَّا مَنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آیت).

یا به له جن خخه د جنیاتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځینو مشرانو ځنې به د جاهلیت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْأَرْضِ يَرُودُونَ رِجَالًا مِنَ الْمَرْيِ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آیت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله ځمونږ په شان د الله تعالی عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقیته به دوی څه رنگه د خالق تعالی شریکان شي.

﴿سُجِّنَ﴾ الآية - یعني الله جل جلاله پاک دی له شرکت خخه، او د الله تعالی شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکیب او تحلیل خخه بیخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت خرنګه کېدی شي؟.

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَتَى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

(الله) بې له نمونې پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، خرنګه به وي ده ته ځوی، لور، حال دا چې نشته ده ته هیڅ ښځه، او پیدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسیر: تعجب دی! لکه چې تاسې حقیقتاً د الله لپاره اولاد ټاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور خرنګه تجویز وئ؟ او د دې مور تعلق به له الله تعالی سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانیان مسیح علیه السلام ته د الله تعالی ځوی وایي، لیکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدیقه بي بي مریمه (العیاذ بالله) د «الله تعالی» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مریمې» له کېدوې ځنې پیدا شوی هلک خرنګه د الله تعالی ځوی کېدی شي؟.

په دنیا کې نور کوچنیان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د میندو له کېدو ځنې پیدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالی نسلي اولاد نه ګڼل کيږي، او دا فرق چې یو هلک یواځې له (جبریلې) نفخې خخه بیا د عادي اسبابو له واسطې خخه پیدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پیدا کړل شي، د آبوت او بنوت (پلار توب او ځوی توب) پر مسئله هیڅ یو اثر نشي اچولی، دغه تخلیق که په اسبابو یا مسبباتو سره وي، یا د خارقه عاداتو په وسیله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهیږي چې د کوم شي پیدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هیڅ معبود (لا یق د عبادت) مګر هم دی، دی پیدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله یواځې) او هم دی پر هر شي وکیل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسير: بنيادي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړې شي، چې دې د پورتنیو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبودیت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د گردو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختیار کې دی.

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿٥٠﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (ویني یې او یا احاطه کوي په سترګو) او هم دی نهایت مهربان او نهایت باریک بین، ښه خبردار دی.

تفسير: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخیستی دی چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالی وګوري، هو! که دی د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمائي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلاً په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤیت ور په برخه کېږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو څخې ثابته ده.

د سلفو مفسرینو څخه ځینو د ادراک معنی په احاطې سره کړې ده، یعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤیت وي، او احاطه به نه وي، هو! د ده شان هم دا دی، چې په گردو ابصارو او مبصراتو یې احاطه کړې ده، په دې تقدیر سره د «لطیف» تعلق به له «لَا تُدْرِكُهُ» سره، او د «خبیر» ارتباط به له «وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ» سره وي.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿٥١﴾

(ووايه ای محمده! دوی ته) په تحقیق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې وويني (دغه واضح دلائل او ایمان پرې راوړي) نو نفع یې د خپل ځان ده، او هر څوک چې پوند شو (له دغو دلائلو او ایمان پرې رانه وړي، نو ضرر یې) په ده (بار) دی، او نه یم زه په تاسې ساتونکی (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بیا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله یم، او پر ما تش تبلیغ دی).

تفسير: اګر که مونږ پاک الله نشو لیدلی، مګر د ده بصیرت زیاتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانیځي؛ نو ضرور الله تعالی مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه پوند جوړ کړي، نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آیا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا لیدلو ته مجبور کړم؟.

وَكَذَلِكَ نَصْرَفُ الْأَيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (لپاره د عبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهیږي.

تفسير: یعنې خپل آیتونه له مختلفو خواوو، او په عجیو او غریبو ډولونو سره ځکه بیانوو؛ چې تاسې یې گردو خلقو ته ورسوئ، او په دوی کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکي او ناپوهان خو به داسې وایي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامین د یو أمي او نالوستي سړي له خولې څرنگه وځي؟! هر ورو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بیا یې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کیږي، او داسې شیطاني شکوک او شبهات زائلېږي.

(یا دا چې دا تبر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضی د بالغه حکمت خپل سره، پس له دې هم کله له خوفه کله له رجا، کله له وعده کله له وعیده، چې اوريدونکي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا کلام الله دی).

اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۰﴾

پيروي کوه (ای محمده!) د هغه حکم (قرآن) چې وحي کړی شوی دی تاته له رب ستا، نشته هيڅ لایق د عبادت مگر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو يې پروا مه کوه).

تفسير: يعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ! او د ده پر حکم تګ وکړئ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګې واړوئ! او داسې اندېښنه مه کوئ! چې ولې دوی د هسې روښانو واضحو دلائلو او بیاناتو د اورېدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا

او که اراده فرمایلي وی الله (د عدم شرک د دوی)؛ نو شرک به نه وی کړی دوی.

تفسير: يعنې د حق تعالی تکويني حکمت د دې مقتضي نه دی چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان کړي، بېشکه که اراده وفرمایي نو پر ګرد جهان کې به یو شرک هم پاتې نشي، لیکن له شروع څخه د انساني فطرت نظام يې داسې ایښی دی، چې که انسان کوښښ وکړي نو یقیناً هدايت قبلولی شي، خو بیا هم په منلو باندې يې بيخي مجبور او مضطر نه دی.

وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿۱۱﴾

او نه يې ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه يې ته پر دوی وکیل (کټونکی چې په ایمان يې مجبور کړي).

تفسير: يعنې ستاسې فرض تبليغ او د الهي احکامو اتباع ده، د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ويونکی خو تاسې نه یئ.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو!) هغو (معبودانو) ته چې عبادت کوي دغه (کفار د هغو) بې له الله؛ نو کنځل به وکړي دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالت).

تفسير: يعنې تاسې خپل تبليغ او نصيحت فرمایئ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا کړئ!، وروسته له دې نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندې دوام وکړي؛ نو د هغه مسئوليت د دوی په غاړه دی، او ذمه واري يې پر تاسې نشته، هو! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورت د دوی د زیات کفر او تعنت سبب ونه ګرځئ، مثلاً فرض يې کړئ، که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظرې په سلسله کې تاسې په غصه شئ، او د دوی باطلو معبودانو او مقتدايانو ته سب او کنځل وکړئ؛ چې د دې نتیجه به داسې شي، چې هغوی به هم په ځواب کې ستاسې د برحق معبود په نسبت بې ادبي کوي، او له جهالت به ده ته زیارې او کنځلې کوي، په دې صورت کې به د خپل واجب التعظیم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځکه له دې نه تل احتراز وکړئ!.

د کوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولې طريقې سره ښکارول، یا د هغه پر کمزوری او رکاکت په تحقیقي او الزامي طریقو سره تنبیه کول بېل شی دی، لیکن د کوم قوم د لویانو او معبودانو په نسبت د تحقیر او توهین په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

په شان د دغه (ښایست د عبادت د بتانو دوی ته) ښایسته کړې مونږ هر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بیا به رب د دوی ته بیا ورتهگ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (يې په دنیا کې نو په جزا به یې رسوي).

تفسیر: یعنې څرنگه چې دنیا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ایښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازېږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطۍ په لوري د تللو هیڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له گردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهیږي، او د دې خبرې پته به ورته ولگېږي، چې هغه کارونه چې په دنیا کې یې کړي دي څرنگه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦١﴾

او قسمونه خوري دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې یې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړي پرې، ووايه (ای محمده! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه یم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي یې تاسې (ای مؤمنانو بلکه بې خبره یې چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بیا هم) نه راوړي ایمان دوی.

تفسیر: ځینو مسلمانانو ته داسې خیال پیدا شو، چې ډېر ښه! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کیږي؟ لهدا د دې په نسبت فرمایي، چې تاسې نه یې خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمایشي علامو له لیدلو نه وروسته بیا هم ایمان راوړونکي نه دي، او بیا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوښنا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصیل سره هغه ولیکل: (فرمایي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي یا نور).

وَقُلِّبَ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَدَرْتَهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٦٢﴾

او آړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له لیدلو د حق نه، نو ایمان نه راوړي) لکه چې ایمان یې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول وارې، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهۍ د دوی کې، حال دا چې دوی متحیران او مترددان وي.

تفسیر: یعنې کله چې په کفر او سرکښۍ باندې همېشه والی او دوام وشي؛ نو نتیجه به یې داسې کیږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کړه وو، بیا د حق د پوهېدلو او لیدلو توفیق نه مومي، «په موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدایت ورکوي؛ په همغه اول ځلې چې حق اوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هنډه کوي، که علامې یې هم وګوري؛ نو څه خپلې او پلمې (تدبیرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ اَنَّآ نَزَّلْنَاهُ الْبَلٰىكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوْا اِلَّا اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُوْنَ ﴿۱۱﴾

او که بېشکه مونږ رالېږلي مو وی دغو (کفارو) ته (په غوښتنه د دوی) پرېښتې، او خبرې کړي
وی له دوی سره مړیو (لکه چې دوی وایي)، او جمع کړي وی مونږ دوی ته هر شی (چې په دنیا
کې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (کفار) چې ایمان راوړي (په هېڅ وخت کې) مګر (په وقت د)
ارادې فرمایلو د الله (د ایمان د دوی) ولیکن زیات د دوی جاهلان دي (نه پوهیږي).

تفسیر: د ﴿وَلٰكِنْ اَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُوْنَ﴾ ترجمه ځینو مفسرینو داسې کړې ده: «لیکن زیات مسلمانان نه پوهیږي په دې چې دغه
کفار ایمان نه راوړي، اګر که داسې معجزې هم وويني»، او ځینې مفسرین داسې ترجمه کوي: «ولیکن اکثر د دې
کفارو نه پوهیږي په نه راوړلو د ایمان خپل باندې؛ اګر که راوړلی شي دوی ته داسې معجزې هم».

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰ لِلْجِنِّ اِلٰهًا شَيْطٰنَ الْاِنْسِ وَالْجِنُّ يُوحٰى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ
غُرُوْرًا وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۲﴾

او همداسې ګرځولي (پیدا کړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شیطانون د انس (انسانانو) او د جن
(پیریانو)، ورښوولې به (او وسوسه به یې اچوله) ځینو د دوی ځینو (نورو) ته، ښایسته کړی شوی
خبرې لپاره د غولولو، او که اراده فرمایلي وای رب ستا، نو نه به وو کړي دوی دا (کارونه چې
د زخرف وحي او غرور دی)، پس پرېږده دوی او هغه چې دوی له ځانه دروغ جوړوي (چې
کفر دی).

تفسیر: همداسې چې دغه مشرکان او معاندان په داسې چټي فرمائشونو تاسې رېږوي (تکلیف درکوي)، او په راز راز
(قسم قسم) حیلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښویول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل کې هم
شیطاني قوتونو کار کولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نږدي، چې پخپلو پاڼو مقاصدو (د خلق الله هدایت) کې بریالي
(کامیاب) شي.

وَلِتَصْغِيَ اِلَيْهِ اَفِيْدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ وَلِيُرْضَوْهُ وَلِيَقْفَرُوْا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُوْنَ ﴿۱۳﴾

او لپاره د دې چې میل وکړي دې دروغو ته زړونه د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت
(قیامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) کړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وکړي دوی (له
«ګناهونو») هغه چې دوی یې کسب کوونکي دي (چې پرې کره شي).

اَفَعَيَّرَ اللّٰهُ اَبْتٰغِيْ حَكْمًا وَهُوَ الَّذِيْ اَنْزَلَ الْبَيِّنٰتِ الْكِتٰبَ مُفَصَّلًا وَالَّذِيْنَ اَتَيْنَهُمُ الْكِتٰبَ يَعْلَمُوْنَ
اَنَّهُ مُنْزَلٌ مِّنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۱۴﴾ وَتَنَتَّ كَلِمَتُ رَبِّكَ صَدَقًا وَعَدْلًا
لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهٖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۵﴾

آیا پس بې له الله وغواړم زه حکم کوونکی عادل (چې ځما او ستاسې په منځ کې فیصله وکړي)،
حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دی) چې نازل کړی (رالېږلی) یې دی تاسې ته کتاب
(قرآن) حال دا چې واضح کړی شوی دی (په کې حق او باطل)، او هغه کسان چې ورکړی

دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالېږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه!) هېڅکله له شک کوونکو (په قرآن کې). او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رېښتینوالي) او له جهته د عدل (انصاف) یعنې کمال ته رسېدلی دی صدق دا خبرو او عدل دا حکامو ده، نشته هېڅ بدلونکی د خبرو د الله، او هم دی دې ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یواځې جاهلان او بد عقیدگان انسانان غوږ ږدي، یواځې رسول صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط یو الله جل جلاله خپل منصف او حکم منلی دی، آیا له دوی ځنې د دې خبرې هیله (امید) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاک الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د گردو (ټولو) اصولي شیانو ضروري توضیح او تفصیل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشارتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهیږي چې په یقین سره دا پاک قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنگه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلي قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

وَأَنْ تَطْعَمَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَأَنْ هُمْ
الْآخِرُ صَوْنٌ ﴿١٧﴾

او که متابعت وکړې (ته) د زیاترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده!) له لارې د الله، او نه کوي پیروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ تړي (پر الله).

تفسیر: مشاهده او تاریخ دا رانېسي چې په دنیا کې فهم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثریت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خیالي، بې اصولو، او چټي (فضول) خبرو پیروي به یې کوله، که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه به یقین سره بې لارې کېږي.

د دې خبرې مخاطبه اګر که له تاسې سره ده، خو فی الحقیقت نورو ته آوړول کیږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټي (فضولو) خبرو ځنې یوه دا وه، چې هغو د ذبیحې پر مسئلې باندې تنقیدونه کول، او سره ویل به یې: «هغه ساکنې (حیوان) چې په خپل مرګ ومري، یعنې مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وایي، حال دا چې هغه د پاک الله وژلی شوی ساکنې (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله یې ذبحه کړي وي، نو دا عجیبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستیو آیتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ
إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښویدلي دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که یی تاسې په آیتونو د الله ایمان لرونکي.

تفسیر: کله چې د دې واضحو او صحیحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت او د قرآن کریم حقانیت تسلیم کړې، او په کلي ډول سره مو د هغه پر احکامو ایمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئیاتو د صحت تسلیمول هم ضروري دي، که د هر اصل او فرع او کلي او جزئي شیانو قبول څمونږ پر قیاس باندې موقوف وي؛ نو د وحیې او د نبوت ضرورت هیڅ نه پاتې کیږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ عَلَيْكُمْ وَقَدْ فَضَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرُّتُمُ إِلَيْهِ ط

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحي څخه چې یاد کړې شوی دی نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې کې) حال دا چې په تحقیق واضح کړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام کړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مگر هغه محرمات چې اړ (محتاج) کړي شوي تاسې (خوراک د) هغو ته (دهغې خوراک تاسو ته روا دی).

تفسیر: یعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شیان چې حرام دي، د هغو تفصیل (په ۶ جزء د المائده سورت په (۳) آیت اوله رکوع کې) تېر شوی دی، په هغو کې هغه ساکنان (ذی روح) نه دي داخل؛ چې د پاک الله په نامه ذبح کړي شوي وي، نو بیا له هغه څخه نه خوړل په څه دلیل دي؟ او څه سند لري؟

وَأَنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْيَاضُونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ۝۱۸

او بېشکه ډېر له خلقو خامخا همراهِ کوي (خلق په تحلیل او تحریم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقیقه او برهانه، له جهله)، بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تېرېدونکو (له شرعي حدودو څخه).

تفسیر: څمونږ د مسلمانانو عقیده دا ده چې هر شی بالواسطه یا بلا واسطه هم دا پاک الله یې پیدا کوي، او هم دا پاک الله یې وژني، بیا همغسې د ده د پیدا کړو شیانو ځنې د ځینو شیانو خوړل مونږ ته مرغوب او مفید دي، لکه مڼه، انگور، انار، خرما، انځر، مڼه، ستره، مالټه او نورو، او له ځینو شیانو ځنې نفرت او کرکه کوو یا یې مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شیان او زهر اوسنکھیا او نور.

هم داسې د پاک الله وژلي شوي شیان هم پر دوه قسمونو دي: یو هغه چې سلیم فطرت ترې نفرت کوي، یا یې خوراک څمونږ بدني یا روحي روغتیا ته د الله تعالیٰ په نزد مضر وي، مثلاً هغه مړ حیوان (وینه لرونکی ساکن «ذی ورح») چې په خپل طبیعي مرګ (پخپل سر) مړ شي، او د ده وینه په غوښه کې جذبې شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طیب ساکن «ذی روح» چې له شرعي اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالیٰ وژل شوی حیوان او ساکن دی، چې یوه مسلمان د چرې په وسیله حلال کړي وي، مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغې مذبوحي د تخصص په نوعیت سره) یې غوښه پاکه، صافه او سپېڅلې شوې ده، نو هر هغه سړی چې دغه دواړه قسمونه سره یو شی ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونکی) دی.

وَذُرُوا ظَاهِرَ الْأَثِمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَثِمَ سَجِرُونَ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښکاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (یعنې مطلق ګناه پرېږدئ!)، بېشکه هغه کسان چې کسب کوي د ګناه (ظاهراً یا باطناً) ژر به سزا ورکړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوی چې کسب کاوه به (یې).

تفسیر: «یعنی ښایي د کفارو په ښوولو او ښویولو باندې نه په ښکاره ډول سره عمل وکړي، او نه پخپلو زړونو کې څه شک او شبهه پیدا کړي.»

لکه پخوا چې ولیکل شو مشرکانو مرداره حلاله کړله، او ویل به یې چې: «ای مؤمنانو! هغه حیوان چې پخپله مړ کيږي، د هغه وژونکی څوک دی؟» مؤمنانو به ویل چې: «الله تعالی»، نو مشرکانو به بیا ویل چې: «تعجب دی هغه شی چې انسانان ښکاري سې، باز او بښه او نور یې وژني هغه تاسې حلال کړئ! او هغه چې الله تعالی یې وژني، هغه حرام بولي! دا ولې؟»، نو ددی جواب کې الله تعالی فرمائي:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۖ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيُؤْخَذَ إِلَىٰ أُولِيهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿۱۷۱﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي یاد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشکه چې دا خوراک خامخا ګناه ده، او بېشکه شیطانون خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې کفار دي) لپاره د دې چې جګړه وکړي دغه (کفار) له تاسې سره (ای مسلمانانو!) او که اطاعت وکړئ تاسې د دوی نو بېشکه تاسې به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسیر: «یعنی مه خورئ له هغه مړ حیوان څخه چې پرې نه وي یاد کړی شوی نوم د الله تعالی نه حقیقتاً او نه حکماً»، یعنې شرک یواځې هم دا نه دی چې د ما سوا الله عبادت وکړ شي؛ بلکه شرک په حکم کې دا هم دي: چې کوم شی په تحلیل او تحریم کې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افکارو تابع شي، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ په تفسیر کې مرفوعاً منقول دي چې: «کتابیانو د الله تعالی وحي پرېښي وه، او یواځې د احبارو او رهبانو وینا یې د تحلیل او تحریم مدار او اساس ګرځولي وه».

لکه چې د بخاري او مختصر الزیدي شروح ځینې د هرقل د حدیث په متعلق، او ځینې په کتاب التفسیر کې لیکي؛ چې عدي بن حاتم وویل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دی کړی»، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: «دا هم عبادت دی چې په تحلیل او تحریم کې یواځې د دوی متابعت وکړئ».

أَوْ مَنْ كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَاهُ نُورًا يَنۢبِئُ بِهِ فِي النَّارِ كَمَنْ مَّثَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ يُزَيِّنُ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۷۲﴾

آیا هر هغه څوک چې وي مړ (په کفر یا جهل) نو ژوندی کړو مونږ دی (په اسلام یا علم سره) او وګرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ کوي دی په دې سره په خلقو کې؛ په شان د هغه چا دی چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تیارو کې حال دا چې نه وي وتونکی له هغه (تور تم؟ بلکه نه دی، دارنگه حال د مؤمن او کافر دی)، همداسې (لکه چې ښایسته کړی شوی دی مؤمنانو ته ایمان) ښایسته کړی شوی دی کافرانو ته هغه شی چې دي دوی چې کوي (بې له کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: ځینې مفسرین وایي چې دغه آیت د حمزه رضي الله تعالی عنه یا عمر رضي الله تعالی عنه یا د عمار رضي الله تعالی عنه او ابو جهل په حق کې نازل شوی دی.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا لِيَمْلِكُوا فِيهَا وَمَا يَمْلِكُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٣٥﴾

او (لکه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مکې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) کې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مکرونه (او حيلې) وکړي دوی په هغو کليو (ښارونو) کې، او نه کوي مکرونه (او حيلې) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهیږي دوی (چې ضرر يې دوی ته دی).

تفسير: يعنې داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مکې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې کړي، بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې کولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليکن د دوی دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه کوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې کوونکي خپل پای (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَإِذْ أَجَاءَهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سِيبِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ لِّمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٣٦﴾

او کله چې به راغی دوی ته کوم آیت (وحي) نو ويل به دوی: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راکړی شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې ورکړی شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دی په هغه ځای چېرې چې ږدي رسالت خپل (هلهته)، ژر به ورسپري هغو کسانو ته چې مجرمان دي (په کفر سره) ذلت (سپکوالی) په نزد د الله (په آخرت کې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوی چې مکرونه به يې کول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوی د مکاری، تکبر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دی چې د انبياوو عليهم السلام د صدق کومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهیږو، مونږ هلهته يقين کولی شو، چې په مونږ کومه پرښته رابښکته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالی پیغام راواوړوي، يا دې پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شي:

«وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أُولَٰئِكَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ لَئِن يَأْتِيَهُمْ آيَةٌ فَذُكِّرُوا بِاللَّهِ وَنَجَّوْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ لَّغِيَّةً ۚ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْ لَمْ نَأْتِ بِآيَةٍ لَّا نَخَافُكَ وَلَا تُخَافُنَا وَنَحْنُ بِاللَّهِ كَافِرُونَ ﴿٢١﴾ آیت (۳) رکوع).

خير دغه خبره خو الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې څوک د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرف شي، او د الله تعالی د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه کوم کسبي شی دی، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاک او پليت سړی پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه واری باندې فائز او بريالی (کامياب) کېدی شي، هو! داسې سپين سترګي متکبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مکاران ښايي وپوهیږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزز منصب د طلب ځواب دوی ته د سخت ذلت او شديد عذاب په صورت ورکړی شي.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ

پس هر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وکړي ده ته نو پراخوي سینه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه کولو د هغه (د

ایمان له لارې) ګرځوي (الله) سینه (زړه) د ده تنګ، نهایت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسیر: یعنې په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، ځکه زړه یې تنګیږي، (یعنې د حق له قبوله داسې تنبتي او لرې کیږي چې وایي آسمان ته ترې وختی، یا لکه چې د یوه سړي په مخکې یو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان یې ورته نه رسیږي، او زړه یې ورته تنګیږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦٠﴾ وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَةَ لِقَوْمٍ يَذْكُرُونَ ﴿٦١﴾

هم داسې (چې تنګ کړي یې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نه راوړي ایمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړي دي مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسیر: هغه کسان چې د ایمان راوړلو اراده نه لري، ورباندې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سینې دومره تنګیږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتې کیږي، بیا نو هم دغه سینه تنګي (ضيق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قیامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کیږي.

شیخ الهمد د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زید بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړې ده.

مګر ابن عباس رضي الله تعالى عنهما دلته له «رجس» ځنې شیطان مرادوي، بنایي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پلټی، ته وایي، او له شیطان څخه ډېر پلټ او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسې کیږي: هم دغسې چې پاک الله له ایمان ځنې د ویریدونکو سینه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ایمانی له وجې شیطان هم مسلط کاوه شي، چې له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتې کیږي.

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

شته دی دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتیا کور ته ورسېږي، او پاک الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالی دی، یعنې «أولياء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولياء الشيطان» بیان کولی شي.

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا لِيُعْشَرَ الْجِنَّ قَدْ اسْتَكْبَرُوا مِنَ الْإِنْسِ ﴿٦٣﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شي) ای جماعته د جنیاتو (د پیرانو) ! په تحقیق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسیر: یعنې ای شیطاین الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَزَلَيْتُمْ هَٰؤُلَاءِ مِمَّنْ إِلَّا نُسْأَلُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا آجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا

او وبه وایي دوستان د دوی له انسانانو ځنې: ای ربه ځمونږ! نفع اخیستی ده ځینو ځمونږ په ځینو (نورو)، او رسیدلي یو مونږ نېټې خپلې ته هغه نېټه چې مقرره کړې وه تا مونږ ته (چې قیامت دی او مونږ ترې منکران وو، نو اوس به ځمونږ څه حال وي؟).

تفسیر: په دنیا کې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت کوي، دوی في الحقیقت د خبیثو پیرانو (شیاطینو) عبادت کوي، او دغو به په دې ګمان د شیاطینو عبادت کولو، چې دوی به ځمونږ په کار او ښه راشي، نو ځکه به یې د دوی په نامه نذر ونه، نیاز ونه او خیراتونه ورکول، برسېره په دې د اهل جاهلیت ډېرو کسانو د تشویش او اضطرابونو په وخت کې له پیرانو ځنې هم استعانت غوښت، لکه چې د «الجن» په سورت کې ورته اشاره شوې ده.

او ابن کثیر «رحمه الله» او نورو داسې روایتونه هم نقل کړي دي، چې کله د آخرت په ورځ کې دغه شیاطین الجن او شیاطین الانس یو ځای سره ونيولی شي، او د ګردو (ټولو) حقائقو انکشاف وشي، نو هلته به مشرکان داسې عذر کوي، چې ای ځمونږ ربه! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، خو پخپلو منځونو کې مو سمدلاسه موقتي کارونه کول، او د مرګ د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي کارونو او خپلو چارو کې د پر مخ بیولو لپاره یو د بل کارونه چلول، او ځینې ترتیبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ النَّارُ مَتَّوْبُكُمْ خَلِيدِينَ فِيهَا أَلَا مَا شَاءَ اللَّهُ

او وبه فرمایي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر (کله) چې اراده وفرمایي الله (د ایستلو د دوی زمهریر یا حمیم یا بل کوم عذاب ته، یا اراده وفرمایي الله تعالی د ایستلو د ګناهګارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسیر: دا یې «کله چې اراده وفرمایي الله» د دې لپاره وفرمایي چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر کله چې اراده وفرمایي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، لیکن پر هغه شي یې چې اراده کړې ده، او د هغې خبر یې د رسولانو په ژبه ورکړی دی، هغه له سره تبدیل کېدونکی نه دی. عموماً مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: «وبه فرمایي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر کله چې اراده وفرمایي الله د ایستلو د دوی زمهریر، یا حمیم یا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کې به په اور کې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

بېشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسیر: یعنې د مجرمانو له جرائمو ځنې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوي.

وَكَذَٰلِكَ نُؤَيِّدُ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا لِّمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

او همداسې (چې په دنیا کې انسي او جني کفار مو یو په بل باندې مسلط کړي دي؛ په عقبا کې) مسلطوو مونږ ځینې ظالمان په ځینو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: لکه چې تاسې د «شیاطین الجن» او د دوی د انسي اولیاوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی د ظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کې یو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بیا به وویل شي دوی ته داسې چې:

يَمَسَّرُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رَسُولٌ مِّنْكُمْ يَقْضُونَ عَلَيْكُمْ إِلَهِي وَيُنْذِرُوكُمْ لِقَاءَ
يَوْمِكُمْ هَذَا

ای جماعته د جنیاتو (پیریانو!) او انسانانو! آیا نه وو راغلي (بلکه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بیانول به دوی پر تاسې آیتونه (احکام) ځما او ویروئې به یې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې څخه چې دا ده.

تفسیر: دا تحقیق چې په هره نوعه کې بېل بېل رسول راشي، یا هر یو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آیت له دې بیانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر یوه رسول بعثت عمومي دی، او نه الله تعالی کوم یو جن د مستقل رسول په حیث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثر و معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لکه چې د «جن» د سورت آیتونه او احادیث او نور پرې دلالت کوي.

دا کومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې کوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرنیتو لېږل د رسالت په ډول (طریقه) د دې په نسبت هغه انکار چې د پاک قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرنیتو د لیدلو تحمل په خپل اصلي هیئت سره نشي کولی، او د بې اندازې خوف او هیبت له وجې نشي ترې مستفید کېدی، او که د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کیږي، په همدې قیاس سره که د پیریانو په قوم کې د نبوت منصب اهلیت وای؛ نو دوی به د انسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځکه چې هلته به هم دغه اشکال وو.

قَالُوا أَشْهَدُ نَاعِلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿۱۵﴾

نو وایي به چې شاهدي وایو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبلیغ د رسولانو، نو وبه فرمایي الله چې) او غره کړي (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسیس (دنیوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنیا کې).

تفسیر: په دې سورت کې پورته ذکر شو چې اول به کافران له خپله کفره انکار کوي، بیا به الله تعالی پخپل تدبیر دوی قائلوي.

ذَلِكَ أَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقَرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَفِلُونَ ﴿۱۶﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِّنْ عَمَلِهِمْ
وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿۱۷﴾

دغه (ارسال د رسول) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاک کوونکی (د اهل د ښارونو او د) کلیو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (کلیو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړي وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شیانو چې دوی (بې) کوي.

تفسیر: یعنی د الله تعالی دا عادت نه دی چې بې له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصیان په ګناه باندې په دنیا یا آخرت کې ونیسي، او هلاک یې کړي، نو ځکه پیغمبران او ویروونکي یې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنیاتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورڅرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بیا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالی به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنَّ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنتُمْ أَتَّكُمْ
مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿٦٠﴾ إِنَّ مَا نُوْعِدُونَ لَا تِلْكَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٦١﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) څښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمائي نو بوځي به تاسې او خليفه (ځای نیوونکی ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوک چې اراده وفرمائي، لکه چې پیدا کړي یې یی تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شی چې له تاسې سره یې وعده کولی شي (چې قیامت دی) ضرور راتلونکی دی، او نه یی تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالی په قدرت د ده کې).

تفسیر: الله تعالی خپل حجت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالی احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دی، او د تاسې او د نورو هیڅ پروا نه لري، که پاک الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به یوه شېبه (دقیقه) کې له منځه یوسي، او ستاسې په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالی مطیع او وفادار وي، او دغه ستاسې بیول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هیڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نیکونو په ځای ناست یی، د پاک الله کار دی چې دوی یې عقبی ته بیولي او تاسې یې په دغه دنیا کې د دوی په ځای کښنولي یی، او ځای یې درکړی دی، په هر حال د الله تعالی کار بهرته پاتې کېدونکی او ستنېدونکی (واپس کېدونکی) نه دی، که ګرد مخلوقات هم لاس سره یو کړي، او ورته متفق شي؛ بیا هم دوی د الله جل جلاله د ارادې او مشیت مخه نشي نیولی.

قُلْ يَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنَّ عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ
إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٢﴾

ووايه چې ای قومه ځما! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دی) بېشکه زه هم عمل کوونکی یم (پخپل حال سره چې ایمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره به وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، بالیقین)، شان دا دی: نه مومي بری ظالمان (کافران له عذابه د نيران).

تفسیر: یعنی الله تعالی تاسې په خیر او شر، نفع او ضرر، ښک او بد ګردو مطلع او خبر کړي یی، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهېږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تیري او تجاوز څخه لاس وانخلي؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ! زه به هم خپله فریضه اداء کړم، او عنقریب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنیا انجام د چا په لاس کې دی؟ بې له شکه او شېبې د ظالمانو پای (آخر) او انجام ښه نه دی.

وروسته له دې د دوی د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بیان کاوه شي، چې په دوی کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوی ظلم هغه دی، چې د هغه په نسبت یې فرمایلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرَعْمِهِمْ وَهَذَا
لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى
شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۳۵﴾

او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شي چې پیدا کړي دي الله تعالی (هغه) له کښته (فصله) او چارپایانو څخه یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه لپاره د الله تعالی ده په زعم (عقیده) د دوی سره، او دا (بله برخه) لپاره د شریکانو ځمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شریکانو د دوی؛ پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي، ډېر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي چې: «کافرانو به له خپلو کښتو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو څخې د الله تعالی په نامه نذرونه او نیازونه ایستل، او د بتانو په نامه به یې هم نیازونه او نذرونه ټاکل (مقررول)، نو بیا کله چې هغه ساکنې (ذي روح) چې د الله پاک په نامه ټاکلې (مقرر) شوی وو، څه قدر به یې بهتر لیدو؛ نو هغه به یې د بتانو له ساکنېو (ذي روحو) سره بدلاوه، مگر د بتانو له لوري به یې د الله تعالی په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ویرېدل».

هم داسې په کښت (فصل) او کر، غلو او دانو، مېوو او نورو شیانو کې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقاً د پاک الله برخې سره ګډه کېده؛ نو هغه به یې ترې بدلاوه، او د بتانو په لوري به یې ورستاوه، که د الله پاک برخه به د بتانو په برخو کې ورتله؛ نو هغه به یې نه ستونله او داسې پلمې (تدبیرونه) او بهانې به یې جوړولې چې الله تعالی خو غني دی، که د هغه له برخې څخه څه کمه شي، هیڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوی داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوی له داسې ویناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بیا دوی څرنگه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شیانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟.

په هر حال په دې آیت کې په ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دې تقسیم تردید وکړ شو، یعنې د الله تعالی په پیدا کړي شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کې اول د غیر الله د برخې ټاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟!

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ لِيَرُدُّوهُمْ وَلِيَكْسُوا
عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

او (لکه چې مزین کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښایسته کړی دی ډېرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چې شیطانان دي) لپاره د دې چې هلاک کړي دوی او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ کړي (دا شیطانان) پر دوی باندې (ابراهیمي) دین د دوی.

تفسیر: ﴿شُرَكَاءُ﴾ مرفوع او د ﴿زَيْنَ﴾ فاعل دی؛ دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد «رحمه الله» په «شیاطین» سره کړی دی، د مشرکانو د انتهایي جهالت، ظلم او تیري یوه نمونه دا وه چې ځینو د دوی به خپلې نجونې (جینکې) د ځوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عیبه او ځینو خپل نور حقيقي اولادونه د دې اندېښنې له سببه چې له کومه او څه به وځوري؛ وژل، او کله به یې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد ځما کړه وشي، یا مې فلاڼی مراد پوره شي، نو خپل یو ولد به د فلاڼي بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تېری او بې رحمي به یې لوی عبادت او قربت ګاڼه، لکه چې شیاطینو هم دغه بد رسم دوی ته د الهي خلیل د سنت پشان ښایسته ورڅرګند کړی وو.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۸﴾

او که اراده فرمایلی وی الله (په نه کولو د دې کار)؛ نو نه به وو کړی دوی دا کار، نو پرېږده دوی او هغه چې دروغ وایي دوی (پر الله باندې).

تنبیه: همداسې یو آیت په (۸ جزء د «الأنعام» د سورت په ۱۱۲ آیت (۱۴ رکوع) او په نورو ځایونو کې هم په همدې مضمون نور آیتونه شته، هر هغه شی چې د دغو متحد المضامینو آیتونو په تفاسیرو کې هلته لیکل شوی دی، هغه دې دلته بیا وکتل شي!

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَاحِرَتٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۹﴾

او وایي دوی چې (دغه برخه د بتانو که) چارپایان دي او (که) کبست (فصل) ممنوع (حرام) دی؛ چې نه به خوري له دې مگر هغه څوک چې ځمونږ خوښ وي په گمان د دوی سره سم، او (ځینې) چارپایان دي چې نه یادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه (نوم د بتانو پرې یادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته) په طریقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا ورکړي دوی ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوی دروغ به یې تړل (پر الله).

تفسیر: مثلاً چې نارینه یې و خوري او ښځې یې ونه خوري، یا دې نذرانې یواځې همغه کسان و خوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قیود یې یواځې په خپلو خیالونو سره د ځینو چارپایانو او کبستونو (فصلونو) په متعلق وضع کړي وو، چې د بتانو په نامه به یې وققول، همداسې یې سورلی او بار وړل هم د ځینو ساکبانو (چارپایانو) په شا حرام گڼل، د ځینو مواشیو په نسبت یې داسې فیصله کړې وه، چې د ذبحې یا د سورلی یا لوشلو په وخت کې پر هغوی د الله تعالی نوم وانخیستل شي، او هیچرې د بتانو په شیونو کې الله تعالی شریک نشي.

برسېره په دې؛ لوی غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت یې د الله تعالی په لوري کاوه، ګواکې (معاذ الله) همده داسې احکام صادر فرمایلي دي، او په هم دغو طریقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدی شي، له داسې بدو عناوینو سره یې داسې بهتان او افتراء هم کوله، ژر به دوی د داسې گستاخی او سپین سترګې له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۱۰﴾

او وایي دوی چې هغه شی چې په گېډو د دې چارپایانو کې دی؛ خالص دی لپاره د نارینه وو ځمونږ، او حرام کړی شوی دی پر ښځو ځمونږ، او که وي هغه؛ مرداره نو دوی (نر او ښځه) په کې شریکان دي، ژر به سزا ورکړي (الله) دوی ته د (دې) تقریر د دوی، بېشکه دغه (الله) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسیر: یوه داسې مسئله یې هم له ځانه جوړه کړې وه، که بحیره او سائبه یې ذبح کړه، او د هغو له گېډو ځنې کوم ژوندی بچی ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارینه و خوري! او ښځې دې نه خوري، او که مړ ووت؛ ټول یې ترې خوړی شي، د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونکو له حاله پاک الله بې خبره نه دی، هو! دی به له خپل حکمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله خپښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

بېشکه زیان کړی دی هغو کسانو چې وژلي یې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي یې دي هغه شپونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَدَّتٍ مَّعْرُوشٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُمُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٥٧﴾

او الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي باغونه (د انگورو له ځمکې) هسک (اوچت) کړي شوي (پر لرګیو)، او غیر هسک (اوچت) کړي شوي (پراته پر ځمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفې وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنگ او خوند کې) او زيتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غیر متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې ځنې کله چې مېوه ونیسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د ربېلو (شوګولو) د دې، او بې ځایه یې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسیر: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انگور چې پر چیلو او نورو هسکیري (اوچتیري)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خرما، مڼه، بادام او پسته او نورې ډډ (تنه) لرونکې ونې، یا غوړېدلې په ځمکه لکه خټکي، هندوانې، او نور چې د هغو خېلې (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د ځمکې پر مخ غځېږي او خورېږي.

«أَكُلْ» «اکل: مېوو، دانو او نورو هغو شيانو ته وايي چې خوړل کېږي»، «مُتَشَابِهًا» یعنې په صورت او شکل کې یو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

«كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ» «خورئ له مېوې د هغې»، یعنې هغه غلې چې الله تعالی پیدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ!، هو! د دې دوه خبرو فکر او خیال تل ولرئ، چې د ربېلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ!.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دي؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثیر «رحمه الله» له روایت ځنې دا څرګندېږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ایستل واجب وو، چې په مساکینو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدینې منورې کې د هجرت په دویم کال د هغه مقدار او د نورو تعین او تفصیل وکړ شو، یعنې د للمې ځمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو ځنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ كُلُّوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او غځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسې له هغو چې رزق کړی (درکړی دی) تاسې ته الله، او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بېشکه دا (شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: بار وړونکي لکه اوس او نور، او په ځمکه غځېدونکي لکه کوچنوتي (واړه) ساکبنان (ذي روح) مېړي، وزې (یا د «فرش» معنی داده چې د وړیو او وزغونو او وښتانو څخه یې فرشونه جوړېږي، یا لپاره د حلالولو پر ځمکه حملول کېږي، یا «حمولة» د انعامو کبار دي، او «فرش» د دوی صغار دي، ځکه چې ځمکې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالی له دې راکړو نعمتونو ځنې منتفع کېدل، بهره اخیستل پکار دي، د شیطان پر قدمونو تگ دا دی، چې دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجتې حرام وګرځول شي، یا د شرک او بت پرستی وسیله یې جوړه کړي، له دې نه به بله د شیطان ښکاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو ځنې یې تاسې په دنیا کې بې برخې ګرځولي یئ؟ او په آخرت کې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته کېږئ.

ثَلَاثَةٌ أَرْوَاحٌ مِنَ الضَّالِّينَ وَمِنَ الْمَعْرِائِثِ قُلْ أَلَدَّكَرِينَ حَرَّمَ أَمَ الْأُنثِيَيْنِ أَمَّا اسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَيْنِ يُبْشِّرُنِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧﴾

(الله پیدا کړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېړو (ګلهو) ځنې دوه (نر او ښځه) (یعنې په هره نوعه کې یوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته کېږي)، او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووايه (ای محمده! دوی ته): چې آیا (الله) دواړه نران حرام کړي دي (د مېړو «ګلهو» او وزو «بیزو» څخه) که دواړه ښځې (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړي یې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښی تاسې ماته سند (چې علم دی)، که یئ تاسې صادقان (رښتیني په نسبت د تحریم د دې شیونو کې الله ته) !.

تفسیر: یعنې د کوم یوه شي حلال او حرام ګڼل یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، بیا په دوی کې نر یا ښځه یا د هغه بچي چې د مور په ګېله کې دی که تاسې د ګردو انسانانو یا د ځینو په حق کې حرام وګرځوئ لکه چې په پخوانیو آیتونو کې تېر شو، آیا له تاسې سره د دې خبرې کوم سند شته؟

کله چې له تاسې سره د الله تعالی کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراوو او نفسي تمایلاتو سره د الله تعالی په پیدا کړو شیانو کې له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهیت مقام د خپل ځان لپاره تعیین کړئ، یا په الله تعالی باندې عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووايئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلک او تباه کوونکي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَدَّكَرِينَ حَرَّمَ أَمَ الْأُنثِيَيْنِ أَمَّا اسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَضَعَكُمُ اللَّهُ فِيهِمْ أَمْ كُنْتُمْ تَحْمِلُونَهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨﴾

او (الله پیدا کړي دي) له اوسنانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې آیا دواړه نران حرام کړي دي الله که دواړه ښځې یا هغه (بچي یې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو بنځو، آیا وئ تاسې حاضران (لیدونکي) کله چې وصیت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شیانو، نو څوک دی ډېر ظالم (یعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تري پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې گمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقیقه)، بېشکه الله نه کوي هدایت قوم ظالمانو ته (چې د جاهلیت په دین ولاړ وي).

تفسیر: د اشیاءو تحلیل او تحریم یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالی حکم د انبیاءو علیهم السلام په وسیله رارسېږي، یا حق تعالی بلا واسطه څوک مخاطب وگرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شق انتفاء ته یې په ﴿يَتُؤْتِي بِعِلْمٍ﴾ الآية - سره او د دویم شق نفي ته یې په ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَضَعَكُمُ﴾ الآية - سره تنبیه وفرمایله، نو د مشرکانو په دغو دعاوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوال بل هیڅ شی پاتې نشو.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا
أَوْ لَحْمَ خنزير فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَإِغْوَاءٍ فَإِنَّ
رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (یو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مگر که وي دا شی مرداره يا وینه بهېدونکې يا غوښه د خنزیر؛ نو بېشکه دغه خنزیر پلټ دی، يا ناجائزه ذبیحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بیا که څوک (له لورې) بې اختیاره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطیاتو) نهایت مهربان دی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «یعنې له هغو ساکینانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک یې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آیت کې کفارو ته دا خبره ښووله کېږي، دغه شیان چې پاس ذکر شول گډر حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وگرځول، اوس هغه شیان درښوول کېږي؛ چې حقیقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال گڼئ.

باقي د آیت مضمون تفسیر او توضیح په (۲ جزء د البقره سورت په (۱۷۳) آیت (۲۱) رکوع، او په (۶ جزء د المائدې) د سورت په (۳) آیت (۱) رکوع د ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَحُمُ الْخَنزِيرِ﴾ الآية - په تفاسيرو کې لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شَوْمَهُمَا
إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَهُمْ بِبَغْيِهِمْ
وَلَنَا الصِّدْقُونَ ﴿١٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې يهودان دي؛ حرام کړی وو مونږ هر نو کداره، او له غوايانو او له مېږو (گډو) حرام کړی وو مونږ پر دوی باندې وازدې د دې دواړو، مگر هغه وازده چې بار کړې وه (لگېدلې وه په) شاگانو د دوی دواړو يا کلمو باندې به وه، يا هغه وازده چې لگېدلې به وه له هېو کي سره، دا (تحریم د دې شیانو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتيا ويونکي يو (په دې ويلو خپلو کې).

تفسير: يعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شيانو کې شته چې پاس ذکر شول، هو! د موقتي مصالحو له امله (وچې) ځينې شيان په عارضي ډول سره پر ځينو اقوامو پخوا له دې نه حرام کړي شوي وو، مثلاً پر يهودانو باندې د دوی د شرارتونو د سزا له امله هر نوک لرونکی حيوان چې نوکان يې له منځه نه وي جلا (جدا) شوي، لکه اوبښ، شتر مرغ، مرغاوې او نور حرام کړي شوي وو، او هم د غوايي او وزې (بيزې) هغه وازده چې پر شا يا کلمو يې لگېدلې نه وي، يا له هلوکي سره متصلة نه وي؛ پر دوی باندې حرامه کړي شوې وه، لکه د پښتورگي وازده.

د بني اسرائيلو دغه دعوی غلطه ده؛ چې دغه شيان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانې راهيسي په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتيا خبره دا ده چې له دغو شيانو ځنې هيڅ يوشی د ابراهيم عليه السلام په عهد کې نه وو حرام، او د يهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا گډر شيان حرام شول، نو هر هغه څوک چې د دې په خلاف دعوی کوي؛ دروغ وايي، لکه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آيت (۱۰) رکوع په: ﴿قُلْ أَتُؤْتُوا التَّوْبَةَ فَإِنْ تُلُوْهُمَا أَنْ كُنتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾ دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی، چې د دې خبرې اثبات را څرگند کړي!

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿۹۴﴾

نو که نسبت د دروغو وکړې دوی تاته (په دغې وچې کې) نو ووايه (ای محمده! دوی ته) چې رب ستاسې څښتن (مالک) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دی (چې تلوار نه کوي په تعذيب ستاسې)، او نه گډر ځول کيږي عذاب د الله له قومه گناهکارانو (کافرانو نو مه مغرور پرې په دې امهال).

تفسير: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخۍ له کبله (وچې) نجات موندلی دی، نو داسې مه گڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوی دی.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا خُرُوفٌ ﴿۹۵﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۶﴾

ژر به ووايي هغه کسان چې شرک يې کړی دی: که اراده فرمايلي وی الله (په طريقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه وو غوره کړی مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام کړي وو مونږ هيڅ شی، لکه همدغه (مکذبان) نسبت د دروغو کړي وو هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو تر هغه پورې چې وڅا که دوی عذاب ځمونږ، ووايه (ای محمده! دوی ته): آيا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پيروي نه کوئ تاسې (د هيڅ شي) ! مگر د تشر گمان (ټکل خپل، نه له علمه)، او نه يئ تاسې مگر خو دروغ وايئ (په الله). ووايه (ای محمده! دوی ته: که نه وي تاسې سره څه دليل) نو الله لره دی دليل کامل (لپاره د الزام ستاسې) نو که اراده فرمايلي وی (الله د هدايت ستاسې نو) خامخا هدايت به يې فرمايلي وو تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني که الله اراده کړې وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف يې نه يواځې له دغه تحریم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وی، کله چې يې نه يو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار کې ځمونږ دا گډرې چارې مقبولې او ښايسته دي،

او که ځمونږ دغه کارونه (چې له قدیمه راهیسې یې کوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ یې ولې داسې خوشې او آزاد او په خپل سر یې پرېښي یو؟.

دغه خبره د بوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أَحْكُمَ الْحَاكِمِينَ» جل جلاله د دنیا د پیدایښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاکو رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو څخې خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوي، او په ښکاره او صاف ډول دوی ته دا ورښيي، چې کوم اعمال د ده په دربار کې غوره او کوم یې ناغوره دي؟.

کله پرله پسې او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږي، په دې منځ کې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، کله چې د معمولي تنبیهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګړې په ګړې هغه هم ورکړی شوي دي.

او هغو کسانو ته یې لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختۍ جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوي وو، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهایي سزا مستحق ګرځیدلي او په خپله سزا او هیداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لایق ګڼلې شوي وو، لکه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دې دنیا کې خکلی دی.

نو بیا د دغسې حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخې د کوم قوم په کومو جرائمو کې د سزا له نه مبتلا کېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته کېدلو څخه څرنگه دغسې استدلال کېدی شي؛ چې ګواکې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالیٰ په نزد غوره دي، که نه الله تعالیٰ به د یوې ګړې له مخې هم ورته مهلت نه ورکاوه.

بېشکه که د الله تعالیٰ اراده وی؛ نو د انسان خلقت به یې داسې کاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، لیکن کله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چې ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْرَكْنَا﴾ الآية - په ویلو سره په الهي مشیت او رضا کې د تلازم اثبات کوي.

د مشرکانو دغه استدلال ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْرَكْنَا﴾ الآية - خوشې لغو او چټي (بېکاره) او فضول دی، او هیڅ یو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ کې وړاندې کړي شي، او یواځې اتکلي غشي او تخمینی خبرې دي، چې د الله تعالیٰ بالغه حجت پرې تردیدوي، چې د هغه په لوري په ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ کې اشاره فرمایلي ده، یعنې انساني فطرت داسې نه دی پیدا کړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدایت په لاره برابر شي، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادي ور په برخه فرمایلي ده، چې د هغې اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو ځکه لازم دي چې د دې آزادي د استعمال په وخت کې لارې مختلفې وي، څوک په ښکې پسې منډې وهي، او څوک د بدۍ په لوري وځغلي.

قُلْ هَلْ شَهِدَ آءُكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا إِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ
مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ
بِرَبِّهِمْ يَغْدُلُونَ ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغه چې شاهدي ورکوي دوی (په دې) چې بېشکه الله حرام کړي دي دا شیونه، نو که شاهدي ورکړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وایه له دوی سره (مه یې قبلوه، اعتبار پرې مه کوه!)، او مه کوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو کسانو چې نسبت د دروغو کوي آیتونو (احکامو) ځمونږ ته، او د هغو کسانو چې نه راوړي ایمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابر وي (نور شیان په عبادت کې).

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ الْأَشْرَاطُ كُوبِهِ شَيْئًا وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ أَمْلَاقٍ طَحْنُ تَرْزُقَكُمْ وَأَيَّاهُمْ

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې راشی! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام کړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شریکان مه نیسې تاسې له دغه (الله) سره هیڅ شی، او (نیکي کوی تاسې) له مور او پلار سره په نېکۍ کولو سره، او مه وژنې تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او) خواری نه، مونږ رزق (روزي) در کوو تاسې ته او هم دوی ته.

تفسیر: عربیانو به د مفلسۍ لامله (وجې) ځینې وختونه خپل اولادونه وژل، او ویل به یې چې: مونږ پخپله خواړه نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک وړ برابر کړو، او ورباندې وېې خورو؟، نو ځکه فرمایي: رزق ور کوونکي خو پاک الله دی، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته یې ور کوي.

په بل ځای کې د ﴿اِمْلَاقٍ﴾ پر ځای ﴿حَثِيَّةٌ اِمْلَاقٍ﴾ فرمایلي دي، یعنې د مفلسۍ له وېرې به یې هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مګر ویرېرې کله چې مو آل او عیال زیات شي، نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پیدا کوو؟.

څرنګه چې پخوانۍ طبقې ته پخوا له عیاله د خپل ځان د ډوډۍ فکر او سخته اندېښنه پیدا شوې وه، او دویمه طبقه د عیال ډېروالي پرېشانې کړې وه، ښایي له همدې کبله (وجې) یې دلته له ﴿مِنْ اِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿تَرْزُقُكُمْ وَاَيَّاهُمْ﴾ او په هغه آیت کې یې له ﴿حَثِيَّةٌ اِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿تَرْزُقُكُمْ وَاَيَّاهُمْ﴾ ارشاد فرمایلی وي، والله أعلم.

تنبیه: په قرآن کریم کې درې ځایه په توحید پسې د والدینو احسان متصل راغلی دی، له دې جهته لکه چې پروردګار حقیقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامی، مربی او روزونکي دي، نو ځکه د خالق جل و علا شأنه د توحید او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کې له ګردو نه پخوا او زیات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ

او مه نژدې کېږئ، فواحشو (بې حیایۍ، ناکارو کارونو) ته هغه چې ښکاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسیر: له «مه نژدې کېږئ» څخه ښایي دا مراد وي، چې د داسې کارونو له مبادیو او وسائلو څخې هم ځان ژغورل (پېچ کول) په کار دي، مثلاً همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (پېچ ساتئ)؛ له بدو کتلو، بد لیدلو، بد ویلو، او بد کولو څخې هم اجتناب او پرهیز پکار دی.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

او مه وژنې تاسې نفس هغه نفس چې حرام کړي دي الله (وژل یې) مګر (وژنې یې) په حقه سره.

تفسیر: د ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځکه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په کې داخل دي، لکه چې په صحیحو احادیثو کې د هغو تصریح وارده شوې ده، او مجتهدینو ائمه وو هم پرې اجماع فرمایلي ده.

ذَلِكُمْ وَصَّكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۱۵﴾

دا (خلور نهی او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسیر: له دې آیت څخه د دې ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (۱) شرک بالله. (۲) له مور او پلار سره بد سلو کي. (۳) قتل الأولاد. (۴) د بې حیایی ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (۵) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته مګر (ورنژدې شی) په هغې طریقي سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسېږي دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړي) په مال کې بېخایه تصرف حرام دی، هو! په بهترې او مشروعې طریقي او احتیاط سره د یتیم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرف کولی شي، هر کله چې یتیم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل و ګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكِلِفَ نَفْسًا وَلَا وُسْعًا

او پوره کوئ تاسې پیمانې او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسیر: یعنې د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف یئ، الله تعالی هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوي.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتیا) ووايئ اکر که وي (مقول له یا مقول علیه) خاوند د خپلوئ (هم)،

تفسیر: یعنې ښايي د هیچا قربت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۱۶﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه یوه نهی) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلي تاسې!

تفسیر: ښايي د الله تعالی په اوامرو او نواهیو باندې په کلکې عقیدې سره عمل وکړئ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، یا قسم وخورئ؛ ښايي چې هغه پر ځای کړئ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَقَرَّبَ إِلَيْكُمْ سَبِيلُهُ ذَلِكُمْ وَصَّكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۷﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقیق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کړو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسې له لارې (سمې) د الله نه (چې د وحېې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمې لارې) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسې (له گمراهۍ نه).

تفسير: يعنې د پورتنیو مذکورو احکامو تعميل او د الله تعالی د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقیم) ده، چې د هغې د طلب تلقین د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسې ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسې کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالی له لارې ځنې بې لارې او گمراه کېږي.

تنبيه: له عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، چې دغه درې مذکوره آيتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو ځنې دي، چې په هيڅ شريعت کې يې نسخ نه ده راغلې.

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَنَفَصِلاً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَالِمِهِمْ
بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿۵۷﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نیکي کوي او (لپاره د بیان او) تفصیل د هر (دیني) شي او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ایمان راوړي.

تفسير: معلومېږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ﴾ څخه تر دې ځایه پورې مونږ ته اورولي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او گړد انبياء عليهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالی پر موسی علیه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زیات تفصیل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نیکي کوونکو باندې الله تعالی خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر یوه ضروري شي احکام یې په شرح او بسط سره بیان وفرمایل، او د هدایت او رحمت وروڼه یې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهېږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالی سره د ملاقات پوره یقین حاصل کړي.

وَهَذَا كِتَابُنَا أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكًا فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿۵۸﴾

او دا (قرآن یو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر گټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسې د دغه (قرآن) او وویلېږئ (له عذابو او ځان وساتئ له مخالفته یې) لپاره د دې چې په تاسې رحمت وکړ شي.

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفْلِينَ ﴿۵۹﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وایئ (ای عربو په قیامت کې): بېشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (یهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او بېشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې ځمونږ په ژبې نه وو).

تفسير: يعنې د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو اميانو ته د داسې وينا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالی پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، ځمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو يهودانو او نصرانيانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق يې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم کوله، مثلاً «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فکر او اندېښنه کې مشغول او لگيا وو، چې عرب يهود کړي، يا يې نصراني وگرځوي، مگر مونږ د دوی له هغو تعليماتو، تدریساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې کې نه دی؛ چې کوم شی چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر کومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دی، بلکه يواځې مقصود هم دغومره دی، چې د دې شرائعو او کتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اگر که د هغو د تعليم ځينې اجزاء لکه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق کې هم عام شوی وي، او سره له دې کوم شريعت او سماوي کتاب چې په مجموعي هيئت سره پر کوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوایدو لپاره نازل شوی وي، که د هغه له درس او تدریس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندې يو غيور او ځان باندې ځانمنې قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دی، نو ځکه دوی ویلي شو چې کوم آسماني کتاب او شريعت ځمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل کوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترک ولې ماخوځ کيږو؟

مگر نن دوی ته د داسې حیلو او پلمو (بهانو) کولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالی حجت د ده د روښان کتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصاً د دوی په کورونو نازل کړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم ترې لومړی مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالی امانت او رحمت تمام سور، تور، زېر، سپين او نورو نسلونو او توکمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښې) او جنوب (سهيل) گړدو (ټولو) هستېدونکو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځکه چې دغه کتاب د کوم خاص قوم او ملک لپاره نه دی لېږلی شوی، او د ده مخاطب گړد (ټول) جهان دی، لکه چې د الله تعالی په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملک العلام دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله علی ذلک.

أَوْفُوا لَوَآئِنَا الَّذِي لَكُمْ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۖ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ

يا چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې) که وئ مونږ چې نازل کړی شوی وی پر مونږ باندې کتاب (لکه چې په دوی نازل شوی دی)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونکي له دوی نه، نو په تحقيق راغلی دی تاسې ته حجت ښکاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبې د الله ای مؤمنانو پس متابعت کوئ د ده).

تفسير: يعنې د پخوانيو امتونو د احوالو له اورېدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو کې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وي، که پر مونږ باندې د الله تعالی کتاب نازل شوی وي؛ نو مونږ به له نورو ځنې زيات عمل پرې کاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالو آثار ورښوول، نو ځکه تاسې ته له هغوی ځنې ډېر ښه کتاب درکړ شو، څو اوس په علم الشهود سره هم وگورو چې څوک ښه عمل پرې کوي؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سََجَرَىٰ الَّذِينَ يَصْرِفُونَ عَن آيَاتِنَا سُوءَ
الْعَدَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿٥٠﴾

نو څوک دی زيات ظالم (يعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په آيتونو د الله، او ځنګ کوي (مګر ځي) له دې (آيتونو) ځنې، ژر به (مونږ) سزا ورکړو هغو کسانو ته چې

څنگ کوي (ګرځي) دوی له آیتونو څمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې څنگ به یې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چې د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړي، یا یې له قبلولو څخه غاړه وغړوي، یا د نورو مخه ونیسي، چې پرې ایمان رانه وږي، نو له ده څخه لوی ظالم به بل نه وي. تنبیہ: د ﴿وَصَدَقَ عَنْهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو څخه منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شیخ الہند د «اعراض» معنی غوره کړې ده.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَوَ تَكُنْ أَمَدًا مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ أَنْتَظِرُونَ^(۱۵)

نه کوي انتظار دوی (د هیڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پربنټې د موت یا د عذاب) یا راشي رب ستا، یا راشي ځینې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قیامت دي): په هغه ورځ کې چې راشي ځینې دلائل (د قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ایمان یې راوړی وي پخوا (له دې نه) یا (نه وي) چې کسب یې کړی وي په ایمان خپل کې څه خیر (نیکي)، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي یو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لوري د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه رابنکته شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بیا هم یې دوی نه قبلوي، نو ښايي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله یا پربنټې راشي، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شي.

نو باید پوه شئ چې د قیامت له علائمو څخه یوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحیحینو احادیث دا رانښيي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، یعنې کله چې د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ شي، نو د موجوده طبیعي قوانینو په خلاف به ډېر عظیم الشان خوارق او لویې بې مثاله او بې سارې پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه یوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هیچا ایمان او توبه به معتبره نه وي، په ځینو روایاتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینې نورې علامې هم بیانې شوي دي، مثلاً «خروج الدجال، خروج الدابة» او نور.

د دې روایاتو څخه داسې مطلب څرګندېږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې وړ تړل کېږي، او بېل بېل پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

څمونږ د زمانې ځینو ملحدانو چې هرې یوې فوق العاده واقعي ته د استعارې په رنگ وړ کولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالباً د دوی په فکر کې به د قیامت راتګ هم تش یو ډول استعاره وي. (العیاذ بالله).

تنبيه: دا چې فرمايي: «راشي پر شتي يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (٢١٠) آيت (٢٥) رکوع کې د ﴿هَلْ يُنْظَرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلُلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الآية - کې تېر شوی دی، هلته دې ولوستل شي!؛ او د ﴿أَوْ كَسِبَتْ فِي أِيْمَانِهَا خَيْرًا﴾ د جملې عطف پر ﴿أَمَلْتُ مِنْ قَبْلِ﴾ دی، او د عبارت تقدیر د ابن المنیر «رحمه الله» او نورو محققینو «رحمهم الله» په نزد داسې دی:

«لا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا أَوْ كَسْبُهَا خَيْرًا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ لَمْ تَكُنْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا» «يعني هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړی په هغه وخت کې به يې ايمان نه نافع کېږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير کسب نه وي کړی؛ د ده دخير کسب به نافع نه وي، يعني توبه يې نه قبلېږي».

إِنَّ الَّذِينَ قَرَّضُوا دِيْنَهُمْ وَكَانُوا شَبْعًا لَّسَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٥٦﴾

بېشکه هغه کسان چې تار په تار کړی يې دی دین خپل (چې ځينې يې مني او ځينې يې نه مني) او شول دوی فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوی نه په هيڅ شي کې (يعني هيڅ تعرض ورته مه کوه!)، بېشکه همدا خبره ده چې امر (کار) د دوی (سپارلی شوی دی) الله ته، بيا به خبر کړي (الله) دوی په هغه چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَرَّضُوا دِيْنَهُمْ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وکړه، يعني د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه کسان چې د دين په اصل کې تفرقه پيدا کوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او د ځوند (ډله) او ځوندبازی (ډله بازی) په بلا آخته کېږي، که دوی يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل کې د ديني عقائدو د څادر خپرونکي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او کار نشته، دا گړد (ټول) په ﴿تَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ کې داخل دي، تاسې له دوی ځنې د برائت او بېزارۍ اعلان وکړئ!؛ او د پاک الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينگ رهي (روان) اوسئ! او د هغوی عاقبت او انجام پاک الله ته وسپارئ! الله تعالی به په دنيا يا په آخرت کې دوی ته د هغوی د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرگند کړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا کې، او که آخرت ته يې پرېږدي، او که توبه پرې باسي).

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مَثَلٍ هَآءِ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَهُ جُزْءٌ إِلَى الْمِثْلِ هَآءِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

هر هغه چا چې راتله يې وکړه په يوه نېکۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېکيو په) مثل د هغې (نېکۍ)، او هر هغه څوک چې راتله يې وکړه په بدۍ نو سزانشي ورکولی (ده ته) مگر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوی به ظلم ونه کړی شي (په تنقيص د ثواب يا په تزديد د عقاب).

قُلْ إِنِّي هَدَيْتُ رَبِّيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيْنًا قِيَمًا مِّثْلَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٥٨﴾

ووايه (ای محمده! دغو متفرقانو ته): بېشکه زه چې يم هدايت (ښوونه) کړې ده ما ته رب ځما لارې سمې برابرې ته دین صحیح برابر، ملت (دین) د ابراهیم، حال دا چې حنیف وو (په حق دین ټینګ ولاړ وو، او له باطله څخه بېزاره وو) او نه وو له مشرکانو (لکه چې مشرکان وایي).

قُلْ إِن صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٠﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿٦١﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه لمونځ ځما او قرباني ځما او (طاعتونه د) ژوندون ځما او مرګ ځما (پر صالح عمل) خاص الله لره دی چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو (د جهان) دی. نشته هیڅ شریک ده لره (په دغو تېرو عبادتونو کې) او په هم دې (توحید) امر (حکم) کړی شوی دی ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه ایښودونکو) څخه یم.

تفسیر: په دې آیت کې د توحید او د تفویض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته ورکړی شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم فائز او کامیاب شوی دی، د لمانځه او د قرباني له ذکره په خصوصیت سره د هغو مشرکانو تردید بالتصریح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به یې د غیر الله په نامه کوله.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْعَدُ رِبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونکی؟ بلکه نه یې غواړم) حال دا چې هم دی رب د هر څیز دی.

تفسیر: پخوا د توحید في الالهیت ذکر وو، اوس د توحید في الربوبیت تصریح فرمایي، یعنې همداسې چې معبود ما سواله ده بل څوک نه دی؛ مستعان هم بل هیڅوک نشي کېدی.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٢﴾

او کسب نه کوي (د بدی) هیڅ یو نفس مګر (ضرر یې دی) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هیڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلکه هر څوک خپل بار وړي)، بیا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به کړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کولو (په دنیا کې په دیني امورو کې).

تفسیر: کفارو له مسلمانانو سره په توحید او نورو امورو کې جګړې کولې، او ویل به یې چې راشئ د توحید لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرک په لارې رادرومئ، که په دې کې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَتَشْعَوْنَ سَبِيلَنَا وَنَحْمِلُ حَطِيلَكُمْ وَمَاهُمْ بِحِيلِينَ مِنْ حَطِيلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاِبُونَ ﴿٦٢﴾» (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۲) آیت (۱) رکوع) دلته د هغه ځواب ورکړی شوی دی، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، یو د بل د ګناه ذمه واري نشي کولی، او نه د بل بار وړی شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه کله چې د الله تعالی په حضور کې وړاندې شي؛ ګرد سره فیصله کېږي (او هلته به غالب او مغلوب (وې - پر) درېښکاريږي)، دا دنیا د فیصلې ځای نه دی، بلکه د امتحان او ازموینې کور دی، لکه چې په پخواني آیت کې یې خبر راکړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٦٣﴾ وَإِنَّ لَغَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي یې یی تاسې خلیفګان د ځمکې او پورته کړي یې دي ځینې ستاسې د پاسه د ځینو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي یې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمائي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاګرینو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسیر: یعنې الله تعالی تاسې په ځمکه کې یو له بله نایبان او وکیلان ګرځولي یی، چې یو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيږي.

﴿وَرَبِّكَ﴾ «او پورته کړي یې دي ځینې ستاسې د پاسه د ځینو نورو په درجو مرتبو کې» یعنې ستاسې تر منځ یې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنگونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزایاوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او ممیزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک یې عالمان کړل، څوک یې جاهلان، څوک یې بادشاهان کړل، څوک یې غریبان، څوک یې ماړه کړل، څوک یې وږي).

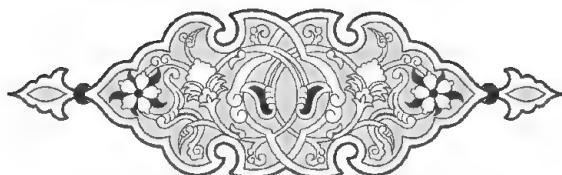
﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی یې دی تاسې ته»، یعنې چې درنښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم یو تر کومه ځایه پورې د الله تعالی حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی یې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او بېل شي شاګر له صابره.

ابن کثیر «رحمه الله» له ﴿فِي نَافِلَتِكُمْ﴾ ځنې هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالی حسب الاستعداد او لیاقت په انسانانو کې ایښي دي، په دې تقدیر به د ازموینې حاصل داسې کیږي: مثلاً غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځایه پورې شکر باسي؟ او فقیر د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راڅرګندوي؟ وقس علیه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموینست کې بیخي نالایق ثابت شي، حق تعالی د ده په حق کې ﴿سَرِيَّةَ الْعَقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظیفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحیم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملك العلام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبى حسن الإكرام)

سُورَةُ الْأَعْرَافِ

«د (الأعراف) سورت مکی دی، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آیت پورې چې مدني دي» (۲۰۶) آیتونه (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۷) او په نزول کې (۳۹) سورت دی» (ص) سورت څخه وروسته نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

النَّصَّ ۱۰ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته (ای محمده!) نو نه دې وي په سینه ستا کې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به یې څوک نه مني).

تفسیر: ابن عباس رضي الله تعالى عنه د «حرج» معنی په شک سره کړېده، ګواکې ﴿فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ سره یوه معنی ولري، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې الله تعالى خپل کتاب پرې نازل فرمایلي دی، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه یا شک او شېبه د ده په زړه کې لاره ومومي.

نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنی ګانو باندې پریښي دي، لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختیار کړېده، یعنې هغه ته (چې له ګردو خلافتو څخې غوره شوی، او کتاب پرې نازل شوی دی) وړ او لایق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټي (فضول) سوالاتو څخې متأثر شي، او د دې کتاب د تبلیغ له کومې برخې څخې منقبض او زړه تنګی شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ وَجَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آیت، (۲) رکوع).

که په فرض محال سره پخپله د رسول صلى الله عليه وسلم په زړه کې د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبي اطمینان حاصل نه وي؛ نو دی به خپله د انداز او تذکیر فریضه په کوم قوت او جرأت سره اداء کړي؟

لَتُنذِرَنَّهُ وَدَكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

لپاره د دې چې وویروي (ته ای محمده!) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند ورکړي پرې) په پند ورکولو سره مؤمنانو ته (یا دا قرآن پند دی لپاره د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کتاب له نزوله دا غرض دی، چې تاسې ګردې دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام څخې خبر ورکړئ، او دغه د مؤمنانو په حق کې په خاص طور سره د یوې مؤثرې وینا او پند په شان ثابت شي.

إِذْ يُؤْمِنُ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

متابعت وکړئ (ای مکلفانو!) د هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاسې ته له (جانبه د)

رب ستاسې، او متابعت مه کوي تاسې بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شاني پند اخلي تاسې.

تفسير: ﴿قُلَيْلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده، انسان که د حق تعالی د لوی تربیت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصیت پر نتایجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هیچېرې به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کریم پروردگار نازل شوي هدايات پرېږدي، او د شياطين الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو ځنې د هغو کسانو چې د الله تعالی د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې یې داسې رویه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنيوي سزاوې چې ورکړې شوي دي؛ وروسته راځي.

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿١٠﴾ فَمَا كَانَ دَعْوُهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١١﴾

او ډېر له (اوسېدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) ځنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب ځمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعيب). نو نه به وه وينا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب ځمونږ مگر دا چې ويل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذيب مو کولو).

تفسير: يعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تېر شو، نو په دنيوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالی له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناڅاپه ځمونږ عذاب پرې نازل شو، بيا نو له دوی ځنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې نندارې او اله گوله کې گردې لويې، ځانمنې (لويې) او تکبر هېر شول، او له هر لوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ چيغه پورته او پرته (علاوه) له زارې، نواتې، ژړا او انګولا ځينې بل هيڅ شی به نه اورېدل کېږي، گواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او څرگندېږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هيچا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دي، غالبا شيخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی، لکه چې ويلی شي: «توضاً فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سړي اودس وکړ، نو يې ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کليو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ يعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب ځمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢﴾

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کې) هر ورو (خامخا) هغه (امتونه) چې ليرلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هر ورو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنگه اجابت وکړ؟).

تفسير: له هغو امتونو څخه چې پيغمبران په کې مبعوث ورلېږلي شوي دي پوښتنه کيږي: «مَاذَا أَجَبْتُمُ الرُّسُلَ» القصص: ٦٥ «تاسې ځمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کي چې: «مَاذَا أَجَبْتُمُ» المائدة: ١٠٩ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ٥

نو خامخا بيان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه یو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان یو).

تفسير: يعنې ستاسې هيڅ يو لوی او وړوکی، ډېر او لږ عملونه، يا ظاهري او باطني احوال ځمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ به د نورو له وسيلې له يوې يوې ذرې خبردار يو، له خپل ازلي محيط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستي احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودى شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا ليکلې شوي دي؛ د يوه ويښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدې، او د هغو په وسيله اطلاع ورکول يواځې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالى پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجيږي.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٥ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ ٦

او ټول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتینى، يقينى او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (يا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوى دي په مراد رسيدلي (بريالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (يا تلل شوي بد عملونه) د ده (يعنې له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زيان يې رسولی دی دوى نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو يې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوى چې په آيتونو ځمونږ به يې ظلم (او ترې انکار به يې) کاوه.

تفسير: د قيامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کيږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال يې درانه وي؛ دوى به بريالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دى به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمايي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق ليکل کيږي، که يو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زياتيږي، او که همغه عمل په ریا او ريب ځان ښودنې يا له حکمه ځنې چپ يا يې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن يې کميږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللي کيږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قيد او ضبط وي او د عملونو، او عاملينو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سيئاتو څخه يې تېريږي، او که حسنات يې سپک وختل نو بيا نيول کيږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راڅرګند شوي دي، چې وزن له داسې يو ميزان (تلې) سره کيږي، چې په کې کفتين (پلې) او شاهين (ډنډې) او لسان (موتې) او نور شته، ليکن د دغه ميزان او تلې دا دواړه کفتين به څه نوعيت او کيفيت لري؟ او د هغو د تول معلومولو طريقه او اصول به څرنگه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول ځمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او ځمونږ پوهه ورته نشي رسېدلى، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه يو مکلف کړی شوي، بلکه يو ميزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شيان چې دي، غير له دې چې مونږ يې يواځې په نامه خبر يو،

او اوړو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقیده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاک قرآن او يا مبارک سنت رابنډولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو ځمونږ مطلع کېدل ځمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نواميسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوگنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې وړې دنيا موازينو (تلو) ته وگورئ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرگي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستونو (عقربونو) سره راڅرگندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښي او کيڼ لور ته په سانتيگرامونو او ديسيگرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنگر سره هيسته راهيسته د پخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دې «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحرارة»، «مقياس الرطوبة»، «مقياس الارتفاع»، «مقياس التضيق» او نور هم يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندېلو او د لوړوالي او د تضيق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راڅرگندوو، «ترمامېټر» ځمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څخې دی) داسې اندازه او تول رابښکاروي؛ چې اوس ځمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وینو، چې په هغو سره د اعيانو او اعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق برحق لپاره به دا خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړې، چې په هغې سره ځمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتا او حسا ظاهر او راڅرگند شي.

﴿يَا كَاذِبًا يَأْتِيكَ الْيَمُونُ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو ځمونږ به يې ظلم کاوه، او ترې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څخې انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٥٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرف) در کړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو!) په ځمکه کې او پیدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شاني شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالی پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالی د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتگ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع رابښکاري) بيانېږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٥١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ آلَا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٥٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٥٣﴾

او خامخا په تحقيق پیدا کړ مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وويل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحيت) وکړئ تاسې آدم ته، نو سجده وکړه دوی (ټولو) مگر ابليس (سجده ونه کړه او) نه وو دی له سجده کوونکو څخه. وويل (الله ابليس ته): څه شي منع کړی ته (ځما د حکم د تعميل څخه) چې سجده دې ونه کړه، کله چې امر (حکم) وکړ ما تاته؟! وويل (ابليس): زه غوره یم له آدمه، چې پیدا کړی دې یم زه له اور، او پیدا کړی دی تادغه (آدم عليه السلام) له خټې څخه، وويل (الله ابليس ته): نو کوز شه! له دغه (آسمان يا جنت) څخه؛ نو نه دی لایق تاته (ای ابلیسه! دا کار) چې تکبر (لویې نافرمانې) وکړې په دې ځای کې؛ نو ووځه (ترې) بېشکه چې ته یې له ذلیلانو.

تفسیر: د اور خاصه خفت، حدت، سرعت، طیش، علو او افساد دی، خلاف له خاورې چې په مزاج کې یې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابليس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حکم له اور بدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأي قائمولو کې یې تلوار او جلتی وکړه، او په پای (آخر) کې د سرعت، تکبر او تعالي له لارې د رځې (کینې) او حسد په اور کې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور کې هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چې له آدم عليه السلام څخه غلطې صادره شوه، نو دغه خاورین عنصر ته الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د عاجزې، انکسار، انقياد، استکانت، او استغفار لارښوونه وکړه، لکه چې د ده استقامت او انابت د ﴿كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ رُبَّهٖ فَاَتَاَبَ عَلَيْهِمْ هَدًى﴾ نتیجه پیدا کړه، نو ځکه ویل کېږي، چې لعین ابليس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضیل او لویې په ادعا کې وغولېد، لکه چې «حافظ شمس الدین ابن القيم» رحمه الله په «بدائع الفوائد» کې په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضلیت پر اور باندې ثابت کړی دی، ومن شاء فلیراجعه.

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

وويل (ابليس چې ای الله!) وگوره (مهلت راکړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قیامت) پورې چې مخلوق بهر ته ژوندي کولی شي (او له خپلو قبرونو پاڅولی شي)! وويل (الله): بېشکه ته له کتلو (مهلت ورکړ) شویو څخه یې (تر اولې نفخې پورې).

تفسیر: یعنې څرنگه چې تا داسې غوښتنه وکړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم کې موجوده وه، چې تا ته به مهلت درکړی شي، کله چې د الله تعالی حکمت مقتضي شو چې خپل کمالی صفات او مالک الملکوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښکاره کړي؛ نو دغه عالم یې پیدا کړ: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۱۲) آیت (۲) رکوع).

یعنې د ځمکې او آسمان تخلیق او د دغو گړدو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی، چې د الله تعالی کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دی چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آیت څخه د ځینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی، او ښکاره ده چې د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډېر کامله وجه سره پوره کېدی شي، چې په عالم کې مطیع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجود وي، او هم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوی د فطري اختیار او قوت د گړدو (ټولو) وسائلو په استعمال کې تر آخره حده پورې خپلواک (خپل اختیار) وي، او کافي مهلت او آزادي هم ولري، او د کار په اختتام کې د الله تعالی لښکر غالب او بریالی (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هیداد ورسپري، او له امتحانه وروسته آخرنی بری او کامیابي د الله تعالی د دوستانو په برخه شي، نو خیر او شر او د خیر او شر د منبع پیدا کول پر همدغه حکمت بنا دي، چې د عالم د تخلیق غرض یعنې د کمالی صفاتو اظهار او هغه یې له دغه له سره نشي

پوره کېدی: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۚ إِنْ أَرَادْتَ بِخُلُقِهِمْ لَعَسَا يَكُونُوا فِئَةً وَاحِدَةً يَلْعَنُكَ يَوْمَئِذٍ الَّذِينَ اتَّخَذُوا حُزْنَ ۝﴾ (۱۱۸ جزء د هود سورت (۱۱۹) آیت، (۱۰) رکوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعین ابلیس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قیامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسیلې همغسې یې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، لیکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقیم ډول د هغه قادر مطلق او محیط کل مقابله ممکنه نه وه.

قَالَ فَمَا آفُوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝

وویل (ابلیس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کینم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (یعنې انسانانو ته د ښویولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسیر: یعنې د غلو په شان به د دوی په ایمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی یم.

ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ۝

بیا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښو (طرفو) د دوی، او له کیڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومي ته اکثر د دوی شکر ایستونکي (مؤمنان).

تفسیر: یعنې له هر لوري به پر دوی باندې یرغلونه (حملې) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعمیم په لوري اشاره ده. ﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾ «او نه به مومي ته اکثر د دوی شکر ایستونکي مؤمنان دا د لعین ابلیس اټکل او تخمین وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۲۲ جزء، د سبأ سورت (۲۰) آیت (۲) رکوع).

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ۝

وویل (الله: ای ابلیسه) ووځه له دې ځایه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی یې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تاله) ټولو.

وَيَا أَدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝

او (وویل الله) ای آدمه! اوسه ته او (اوسې دې) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځایه (او هر شي څنې) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شی به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ته اجازه وه چې بې له هیڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې چښي، پرته له یوې معینې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه یې وویل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ! که نه نقصان به در ورسېږي.

خما په فکر کې دلته د ﴿تَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بيا به شئ تاسې له زیان موندونکو څنې»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زیان، کمي او لنډیون په معنی هم راځي، لکه ﴿وَلَوْ تَطَوَّلْتَ مِثْلَهُ شَيْئًا﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت په (۳۳) آیت (۵) رکوع کې په همدې معنی راغلی دی.

فَوَسَّسَ لَهَا الشَّيْطَانُ يَدَيَّاهَا مَا وَرَى عَنْهَا مِنْ سَواتِهَا وَقَالَ مَنِ اتَّكَمَّا رُكْبَمًا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَائِكَةً أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿١٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنْ كُنَا لِنَبْصِيحَ النَّاصِحِينَ ﴿١١﴾ قَدْ لَمَّْا بِغُرُوبٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَواتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ ذَرِّ النَّجَّةِ فَوَازَا فِيهَا وَهُمَا الْكُرَّانُهُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقْبَلَّ لَمَّْا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٢﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شیطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوی دواړو ته هغه چې پټ کړی شوي دي له دې دواړو څنې له غلیظه وو عورتونو د دوی، او وویل (ابلیس دوی ته): نه یی منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراک) د دې ونې څنې؛ مگر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه یا په ښایست یا په بې پروایۍ له خوراکه)، یا چې نشئ تاسې له تل پاتې کېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم یې وکړ دوی ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصیحت کوونکو څخه یم. پس راکوز کړل (ابلیس) دوی دواړه په فرېب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وڅکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی، او ولگېدل دواړه چې سره نښلولې دوی پر عورتونو خپلو باندې له پناهو (د ونو) د جنت څخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسې) چې آیا ما نه وی منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې څخه، او (نه وو) ویلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شیطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟! (بلکه منع کړي مو وئ، او ویلي مو وو تاسې ته).

تفسیر: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ (الآیه - «نو کله چې وڅکله دغو دواړو مېوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی»، یعنې د حکم له عدول څخه جنتي لباس له دوی څخه وویستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقیقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى﴾ یو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى﴾ څیرې شوی وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کیږي.

الغرض شیطان کوبښن وکړ چې آدم علیه السلام نافرمانی ته واړوي، او په عصیان کې یې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طریقه ترې وایستل شي.

د ﴿سَوَاءٌ﴾ په لغوي معنی ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابل او هایل په قصه کې یې ﴿سَوَاءٌ أَخِيَّ﴾ فرمایلي دي، په حدیث کې «إحدى سواتك یا مقدار» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ ذَرِّ النَّجَّةِ﴾: «او ولگېدل دغه دواړه چې سره نښلول یې پر غلیظو عورتونو خپلو باندې له پناهو د ونو د جنت څخه چې پټ کړي ځان خپل»، یعنې برېښه شول او له ډېر شرم او حیا یې په پناهو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلومېږي: اګر که د انسان د پیدا کېدلو په وخت کې لوڅ لغړ وي، مګر فطري حیا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوڅ پوځ پاتې شي.

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٨﴾

نو وويل دواړو (يعني آدم او حواء): ای ربه ځمونږ! ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل (الله) چې کوز شی (له جنته) حال دا چې ځینې ستاسې ځینو نورو ته به دښمن یی، او (مقرر دی) تاسې ته به ځمکه کې ځای د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پورې.

تفسیر: د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (ټولو) ته دی، ځکه اصلي عداوت آدم او ابلیس سره لري، او د دوی د عداوت ډګر ځمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت یې آدم علیه السلام ته سپارلی شوی وو.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٩﴾

و فرمایل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مړئ تاسې (او خښېږئ)، او له همدغې ځمکې څخه به را ایستل کېږئ تاسې (په قیامت کې جزا ته).

تفسیر: یعنی عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم یو کله تر یوې معینې مودې له دې ځایه پورته کړی شي، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافي نه دی، آیا کوم سړی د څو ورځو یا ګریو له مخې له ځمکې څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، یا هملته مړ شي، نو آیا هغه به د ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چې دی په دغه وخت کې پر ځمکه نه دی، په بل ځای کې داسې ارشاد دی، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ﴾ ﴿٣٠﴾ نو هغه سړی چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوی به څرنگه به ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضایا د کلیې په ډول نه دي استعمال شوي.

يٰۤاَيُّهَا اٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا يُؤْوِي سَوَاتِرَكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَةِ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿٣١﴾

ای ځامنو د آدم! په تحقیق نازل کړی (لېږلی) دی مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درلېږلی مو دی لباس د ښایست او) د زینت کالي، او لباس (کالي) د تقوی (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوی) خیر (بهر، ډېر غوره) دی (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک» له آیتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دې چې دوی پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسیر: له ﴿اَنْزَلْنَا﴾ ځنې مراد د مادې او نورو پیدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبیر ښوول دي، اګر که د ﴿اَنْزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځایونو کې ویل کېږي؛ چې یو شی له پاسه ښکته خوا ته لېږل یا راوړل کېږي، مګر ډېر ځلې له هغه ځنې دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مراد یې چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کېږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿وَاَنْزَلْنَا لَكُمْ مِنَ الرَّعَامِ مَآئِیَّةَ اَنْوَاجٍ﴾ یا ﴿وَاَنْزَلْنَا الْحَدِیْدَ فِیْهِ بَاسٌ شَدِیْدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او کالي د تقوی چې دي؛ دغه لباس التقوی ډېر غوره دی له نورو»، یعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زینت حاصلیږي، او ځان پرې پټیږي، او ډول او سینګار پرې کيږي؛ یو معنوي لباس هم شته، چې عظیم الشان قرآن یې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ بولي، او د باطني زینت او ښایست وسیله ګرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني کمزوري د ظهور او فعلیت درجه نه مومي، چې په ده کې یې استعداد شته، او د خفاء په پرده کې ده، او د ظهور او فعلیت په ډګر کې نشي راتلی، او هم دغه معنوي لباس دی چې قرآن کریم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ سره یاد کړی دی، او د باطني زینت، ښایست او سینګار ذریعه ګرځي، بلکه که غور وکړی شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمین، تطهیر او تنظیف لپاره شرعا مطلوب دی.

﴿ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاک له آیتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوی بند واخلې، غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز وکړي، له صوري او معنوي برېښوالي څخه»، یعنې پر دغو دلائلو غور وکړئ! او د الله تعالی د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندې معترف او شکر ګذار اوسئ.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَا اَخْرَجَ اٰبَوٰيكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سُوْرَتَهُمَا اِنَّهٗ يَرٰكُمْ هُوَ وَفِيْئِهٖ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَّاءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٠﴾

ای ځامنو د آدم! فرېب در نکړي تاسې ته شیطان لکه چې ایستلي یې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فرېب سره) په دې حال چې ایسته یې له دې دواړو لباس د دوی، لپاره د دې چې وښيي دوی ته غلیظه عورتونه د دوی، بېشکه دغه «شیطان» ویني تاسې (هم پخپله) دی او (هم قوم) لښکر د ده له هغې خوا چې نه یې وینئ تاسې، بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شیطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي دوی.

تفسیر: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوی دی، یعنې له جنت څخې د آدم او حواء علیهما السلام د بېلېدو او د دوی نه د لباس ایستلو سبب همدا شیطان شو، نو هوښیار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي! او د ده له مکرونو څخه تل خبردار اوسئ!.

یعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني څخه ګوري، چې مونږ یې له سره نه وینو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه یې ډېره ګرانه ده، نو ځکه تاسې ته ښایي چې تل مستعد او بیدار اوسئ!؛ د داسې دښمن علاج دادی، چې مونږ د داسې یوه ذات په پناه کې ځای ونیسو، چې دی هغه ویني، او هغه دی نشي لیدلی: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ الْغَفِيْطُ الْخَبِيْرُ﴾.

تنبیه: د ﴿اِنَّهٗ يَرٰكُمْ هُوَ وَفِيْئِهٖ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾: قضیه مطلقه ده، دائمه نه ده، یعنې ډېر ځلې داسې وي چې مونږ دوی نشو لیدلی، او دوی مونږ ته ګوري، له دې وینا څخې دا خبره نه لازمیږي؛ چې په هیڅ وخت کې به هیڅوک او په هیڅ صورت سره وی نشي لیدلی، نو په دغه آیت سره د جن له رویته په کلي نفي باندې استدلال کول؛ قصور او لنډ لیدل دي.

﴿اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ﴾ الایه - «بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شیطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي»، یعنې کله چې دوی له خپلې بې ایماني د شیطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړي، لکه چې وروسته له دې چې راځي: ﴿اِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَّاءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب کې هیڅ مزاحمت ونه کړي، او هر چا چې دوی د خپل ځان ملګري ګرځولي وو؛ همغه ور ملګري کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُمْرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾

او کله چې وکړي دوی کومه فاحشه (ناکاره کار لکه شرک) نو وایي دوی موندلي دي مونږ په دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر (حکم) کړی دی مونږ ته په (کولو د) دې سره، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې بېشکه الله نه کوي امر (حکم) په فحشاء (ناکاره کارونو)، آیا وایئ (دروغ ترئ) تاسې پر الله باندې هغه شی چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسیر: یعنې خراب او د بېحيایۍ کار، لکه د نارینه او ښځې بربنډ طواف کول چې د دې آیتونو شان نزول دی، او له هغه څخه سلیم عقل او صحیح فطرت نفرت کوي (د الله قدوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دی، چې د داسې شيانو تعلیم ورکړي، د ده پاک ذات د پاکۍ او حیا منبع او سرچینه ده، دی به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحيایۍ د کارونو حکم څرنگه ورکوي؟.

أصلاً د بېحيایۍ او بدکاری معلمان هغه شیطانان دي؛ چې دوی د خپلو ځانونو رفیقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شیطان له لوري تېرول، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوی د شرم او حیاء لامله د ونو پانې پر خپلو ځانونو باندې تېلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتیا د شیطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسې د پلار له خوا شوی دی، بیا په بربنډ طواف کولو کې د خپلو پلرونو سند وړاندې کول څرنگه صحیح کېدی شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٥١﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب ځما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحید او ښه کارونه دي، نه په افراط نه په تفريط) او (بل الله حکم کړی دی) چې سم واوروئ (برابر کړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت کوئ) تاسې د ده حال دا چې مطیع خالص کوونکي اوسئ ده ته دین (خپل له عجب او ریا او هر نقصان څخه)، لکه چې اول ځلې یې پیدا کړي یئ تاسې (له نشت نه) بیا به هم داسې پیدا شی تاسې (پس له مرګه).

تفسیر: په «روح المعاني» کې «القسط علی ما قال غیر واحد: العدل، وهو الوسط من کل شیء - المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آیت حاصل داسې شو چې: الله تعالی په هر کار کې پر توسط او اعتدال د پاتې کېدلو، او له افراط او تفريط څخه د ځان ژغورلو (بچ کول) هدايت کوي، نو بیا به په څه شان سره د فواحشو او ردائلو حکم ورکوي؟.

غالباً محقق شیخ الهند «رحمه الله» «مسجد» میمي مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی یې ترې اخیستې ده، تجوژا یې په لمانځه سره ترجمه کړی دی، او «وجوه» یې په خپلې ظاهري معنی پریښی دی، یعنې د لمانځه د اداء کولو په وخت کې خپل مخونه سم د کعبې شریفې په لوري وګرځوئ.

مګر ځینې نور مفسرین له «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ» څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالی د عبادت په لوري تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن کثیر «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دی چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقیم اوسئ! او له هغې سمې لارې ځنې چې د محمد «عليه الصلاة والسلام» ده؛ مه کېږئ!.

د عبادت مقبولیت پر دوه شیانو موقوف دی: (۱) چې خالص د الله تعالی لپاره وي، چې وروسته یې په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ سره یادونه کوي. (۲) چې له هغې مشروعې طریقې سره موافقه وي، چې انبیاء او مرسلین علیهم السلام تجویز کړې ده، او دلته هغه په ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ﴾ سره ادا کړی شوې ده، په هر حال په دغه آیت کې د شرعي احکامو د ګردو (ټولو) هغو انواعو په لوري اشاره کړې شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شیان چې په الله تعالی پورې تعلق لري، که «بدني» وي نو په ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ﴾ کې، که «قلبي» وي نو په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ کې مندرج دي.

﴿كَبَادًا كَرُّوْذُونَ﴾: یعنې لکه چې په اول کې الله جل جلاله ستاسې له پیدا کولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بیا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتیا (احتیاج) او ضرورت لري، چې وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی، چې په هغه کې د دې موجوده حیات نتائج ور وړاندې کیږي، نو ښایي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي! ﴿وَلَنَنْظُرَنَّ مَا فَعَلْتُمْ بَعْدَ﴾

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنََّّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٥٠﴾

یوې ډلې ته هدایت وکړ (الله په توفیق د ایمان سره او) هدایت یې نه دی کړی بلې ډلې ته چې مقرر شوې ده پر دوی ګمراهي، بېشکه چې دوی نیولي دي شیطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څنې او ګمان کوي دوی چې بېشکه هم دوی هدایت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کې داسې نه ده).

تفسیر: یعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرر شوې ده، هغوی هغه خلق دي چې پاک الله یې پرې ایښی، او شیطان یې خپل دوست او رفیق ګرځولی دی، چې د ده په خوله اعتماد او باور کوي، او خبرو ته یې غوږ ږدي، او د تعجب ځای دا دی، چې سره د دې صریحې ګمراهۍ دوی داسې ګومان کوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان یو، او له مذهبي حیثیته کومه د عمل رویه چې مونږ اختیار کړې ده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لکه چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا هُمْ يُحْسِبُونَ أَنََّّهُمْ مُّهْتَدُونَ﴾ (۱۶ جزء د الکهف سورت (۱۰۴) آیت (۱۲) رکوع).

تنبیه: د دې آیت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګټي؛ په ﴿وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ کې داخل دي، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي، یا له دې سببه وي، چې اګر که ده په ښکاره سره خپل پوره قوت، غور، او فکر چلولی دی، خو په مقصد نه دي رسیدلي، ځکه چې پر داسې صریحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسېدلو څنې دغه خبره څرګنده ده، چې ده في الحقیقت په استدلال او د خپل فکر په کار اچولو او استعمال کې تقصیر کړی دی، ګواکې هغه شیان چې پرې ایمان راوړل د نجات مدار دی؛ دومره روښانه او واضحه دی، چې له هغو څخه انکار غیر له عناده او د فکر او تأمل له قصوره بل هیڅ شی نه دی، په هر حال شرعي کفر داسې زهر دی؛ چې که په قصد یا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره کافي دي، ځمونږ د «اهل السنة والجماعت» مذهب همدا دی.

يَبْنِي أَدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٧﴾

ای ځامنو د آدمه! واخلئ تاسې زینت (بنايست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاکو کالو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف (بې ځایه خرڅ) مه کوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځایه خرڅ کوونکي).

تفسير: دغه آيتونه د هغو کسانو په رد کې نازل شوي دي، چې د کعبې شريفې طواف به يې په برېښه کولو، او هغه يې لوی قربت، ثواب، او پرهېزگاري گڼله، او د اهل جاهليت ځينو کسانو د حج په ورځو کې د سد رمق ځنې زيات شي نه خوړي، او د غوړيو او نورو دسوماتو استعمال به يې پرېښوده، ځينو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه گړد شيان يې راوښوده چې دا شيان له سره د نېکي او تقوی خبرې نه دي، د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چې په هغه سره ستاسې د بدن تستر (پټول) او تزئين (بنايست) په عمل راځي، د عبادت په وخت کې د نورو وختونو په نسبت لا زيات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کې د ده د گړدو نعمتونو له اثر او ښو سره حاضر شي، او هر هغه شيان چې الله تعالی د خوراک او پوښاک لپاره درکړي دي، له هغو ځنې متمتع شئ! په دې شرط سره چې اسراف په کې ونه کړئ!.

د اسراف معنی له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دي: لکه چې حلال حرام وگڼي، يا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، يا په خوړلو او چښلو کې له حرص او بې تمیزی څخه کار واخلې، او له اندازې يې زيات وخوري، يا يې بې له اشتها و خوري، يا يې نا وخته و خوري، يا دومره لږ و خوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره کافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال کړي، او غير ذلک.

د اسراف لفظ دغو گړدو امور لره شاملېدی شي، بېځايه خرڅونه هم په اسراف کې شامل دي، د همدې تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي: (جمع الله الطب کله في نصف آية) الله تعالی گړد (ټول) طب په نیم آيت کې سره ټول کړی دی).

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٧٩﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې چا حرام کړی دی زینت د الله؛ هغه چې ایستلی یې دی لپاره د بندگانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاک لذيذ شيان له رزقه ځنې (چې د خوړلو او څښلو دي؟ یعنې دا یو هم نه دی حرام)، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دغه (زینت او طیبات او نور نعمتونه اصلاً) لپاره د هغو کسانو دي چې ایمان یې راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسیس کې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قیامت کې، همدارنگه (لکه دا پاس تفصیل) په تفصیل بیانوو مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (پري).

تفسير: یعنې ای محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم! ته دوی ته ووايه چې چا حرام کړی دی هغه زینت د الله جل جلاله چې له جامو وي، که له نورو وي، چې ایستلی دی الله تعالی لپاره د بندگانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حیواناتو لکه وربښم یا وړی، او له کانونو لکه څغره، او بل پاکیزه شيان له اقسامو د روزي، که د خوارک وي: لکه غوښې، وزدې، غلې، دانې، یا د څښلو (څکلو) وي: لکه اوبه، شوده، یعنې دا یو هم نه دی حرام.

ووايه ای حُما رسوله ! دغو ته چې دغه زینت او طيبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، يعنې هم دوی ته پيدا شوي دي، اما په دنيا کې کفار هم تبعاً ورسره شريک دي، ولې دائمې او ابدې نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شريکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ، مفصل بيانو باقي ټول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهیږي او فهمولی شي.

د دنيا ګرد شيان ځکه پيدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طريقه ګټه واخلي، او د خالق تعالی جل و علا شأن په عبادت او وفادارۍ او شکر ګذارۍ کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنيا ټول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطيعانو د استفادې لپاره پيدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شيانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوی هم د خپلو دنيوي اعمالو او تدابرو په اثر له هغو څخې مفاد حاصلولی شي، بلکه څه وخت چې د ايمان خاوندان په ايماني قوت او تقوی کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بريالي او کامياب په نظر راځي، چې ځينې له هغو څخې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر وګڼله شي.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۖ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب حُما فواحش (کبیره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې يې ده) ګناه (صغیره چې حد نه لري)، او (حرام کړی يې دی) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شريک ونيسی تاسې په الله پورې هغه شی چې نه دی نازل کړی (لېږلی الله) په (شريکولو د) هغه باندې هيڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا يې حرام کړی دی چې) ووايي تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهیږئ (پري).

تفسير: له «اثم» څخې عامه ګناه مراده ده، او ځينې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت يا د اهميت له سببه بيان فرمايلي شوي دي، او د ځينو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ تړل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحليل او تحریم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بيخي شرعي اساس ونه لري، او بيا د هغو نسبت الله تعالی ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ويل: ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ وَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٢٨﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نېټه) شته (د مرګ يا د عذاب که ايمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ نه به وروستي کيږي دوی (ترې) يو ساعت، او نه پرمې کيږي دوی (ترې).

تفسير: په ظاهره سره دا شبهه کيږي، کله چې د وعدې وخت ورسېږي، نو تأخير يې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفی ضروري شوه، مګر تقديم يې خو عقلاً هم ممکن نه دی، نو د هغه له نفی څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسرينو ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ عطف په ﴿وَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ﴾ منلی دی، او ځينې د ﴿وَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالی مرادوي.

خما په نزد دغو تکلفاتو ته هيڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د يوه شي د تاکيد ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې يې دوه خواوې وي؛ ډېر ځله د هغې خوا نفي خو مقصودا کيږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غير محتمل وي، يواځې د مبالغې، تاکيد او تحسين الکلام په ډول استطرادا ذکر کيږي.

لکه چې يو خريدار له دکاندار څخې د يوه شي قيمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وايي: چې د هغه شي په قيمت کې هيڅ زياتد او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه يې قيمت دی، دکاندار ورته وايي: هو! خانه! په دغه ويلې شوي قيمت کې هيڅ زياتد او کمی او لاندې او باندې نشته! او همدغه قيمت يې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مگر د (زيادت) لفظ يواځې د قيمت د تعيين او تاکيد او مبالغې لپاره استطرادا ذکر کړی شوی دی.

دلته هم د دې کلام څخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسپړي، بيا په کې تأخير نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او يوه شېبه هم په هغه کې د تقديم او تأخير امکان واقع کېدونکې نه دی، دلته د «تأخير» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقديم» لا له پخوا څخه ظاهر الانتفاء وو.

هغه انتفاء يواځې د وعدې په ټينګوالي د زور اچولو يو اسلوب دی، يعنې پر الله دروغ تړونکې او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکې او نور متمردين دې د الله تعالی پر دغه تأخير، مهلت او حلم نه مغرورېږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانب يوه ټاکلې (مقرر) موده مقرر شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسپړي؛ نو بيا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يٰۤاَيُّهَا بَنِي اٰدَمَ اِمَّا يٰتَيْدُكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقْضُوْنَ عَلَيْكُمْ اَيَّتِي فَرِحْتُمْ اَوْ اَصْلَحْتُمْ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يٰاَيُّهَا بَنِي اٰدَمَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝

ای ځامنو (اولاده) د آدم! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې څخې، چې لولي دوی پر تاسې باندې آیتونه (د کتاب) خما (يعنې شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذيب څخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کيږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت يې د دروغو کړی آیتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آیتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسير: ابن جرير د أبو یسار سلمی «رحمه الله» څخې نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يٰۤاَيُّهَا بَنِي اٰدَمَ﴾ آیه - ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (٣٨) آیت (٤) رکوع) له سياق څخه معلومېږي: ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۚ اِنَّ اَيَّتِي كُنْتُمْ تُدْعٰۤى هٰۤىٕ﴾

الآیه - او د ځينو محققينو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو څخه حکايت دی»، يعنې که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې څخې کوم رسول مبعوث وفرمايي، چې د الله تعالی آیتونه تاسې ته آوړي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي ميراث (جنت) د حاصلولو ترغيب او تذکیر درکوي، او د حقيقي مالک د خوشالۍ لارې په کې درنښکاره شوي دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پيروي وکړئ! او له الله تعالی څخې وويړېږئ! او ناکاره کارونه پرېږدئ، او ترې بېزاره شئ! او صالحه اعمال اختيار کړئ!! نو ستاسې مستقبل به بيخي بېخوفه او بې خطره کيږي، او تاسې به داسې يو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عيش او عشرت، امن، سکون، او اطمینان څخه ما سوا بل هيڅ شی نه وي.

هو! که ځمونو آيتونو ته تاسې د دروغو نسبت وکړې، او د تکبر او لوښې له مخو تاسې پرې عمل ونه کړې، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوي؛ نو له اصلي مسکن او آبائي ميراث څخه به بې برخې کېږئ، او د دائمي محرومۍ او ابدي عذاب او هلاکت ځنې به ما سوا بل هيڅ شې ستاسې نه په برخه کېږي.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ
إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا إِنَّا كُنْتُمْ تَدْعُونَنَا إِلَىٰ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا
وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٢٥﴾

نو څوک دي ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه ترې پر الله باندې دروغ (چې بنځه، ځوی، لور او شریک لري) یا نسبت د دروغو کوي آیتونه د دغه (الله) ته (بلکه نشته بل ظالم)، دغه (مکذبان مفتریان پر الله) وبه رسیږي دوی ته برخه د دوی له هغه لیکل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته رسولان ځمونږ (ملک الموت او أعوان یې)، حال دا چې قبضوي دوی (ارواح د) هغوی وایي (دا ملائک دې کفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو کاوه د هغوی) غیر له الله (چې اوس دفع کړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وایي دغه (کافران): ورک شول له مونږ (او هیڅ نفعه مو ترې ونه مونده)، او شاهدي به ورکړي دوی پر نفسونو (ځانونو) خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنیا کې).

تفسیر: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآية - «دغه مکذبان او مفتریان پر الله؛ وبه رسیږي دوی ته برخه د دوی»، یعنې په دنیا کې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، یا د دې ځای ذلت او رسوایي چې د دوی لپاره لیکلې شوې ده، هغه ګرد دوی ته رسیدونکي دي، بیا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوی سره کېدونکې ده، د هغې ذکر وروسته له دې نه راځي، که د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ ځنې دنیوي عذاب نه، بلکه اخروي مراد واخیستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآية - څخه پر دې تنبیه کېږي، چې د هغه عذاب له مبادیو سلسله د دغه دنیوي ژوندانه په آخري شېبو کې شروع کېږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآية - «تر هغه پورې چې راشي دوی ته رسولان ځمونږ چې قبضوي ارواح د دوی»، یعنې کله چې پرېښتې په ډېره سختۍ د دوی روح قبضوي، او په بد صورت یې بیايي، نو دوی ته ویلې کېږي: چې پرته له الله تعالیٰ ځنې هغه شیان چې تاسې بلل هغوی چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فریاد نه درسیږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوی در وبولئ! چې تاسې له دې مصیبت څخه وژغوري (وساتي)! په دې وخت کې به کفار اقرار کوي، او په دغه اقرار کولو به اړ (محتاج) کېږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي کړېوه، چې مونږ داسې شیان خپل معبودان او مستعان ټاکلي (مقرر) کړي وو، چې هغوی د دې کار وړ او مستحق نه وو، او نن ځمونږ په دغه مصیبت کې د هغوی هیڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوی ته هیڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوی داسې حکم صادرېږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآية.

باقي هغه چې په نورو مواضعو کې راغلي دي، چې دوی به د خپل کفر او شرک څخه انکار کوي، د دې آیت سره منافي نه ده، ځکه چې د قیامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بشماره ولاړ وي، په یوه ځای کې د یوه موقف او جماعت بیان راځي، او په بل ځای کې د بل جماعت او موقف ذکر کېږي.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت کې دوی ته) چې ننوځي په هغو امتونو (د کفارو) کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (کفارو د جن) پيريانو او له (کفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) کې.

تفسير: مطلب يې دادی چې: «تاسې هم د پخوانيو کفارو په ملگرتيا د دوزخ اور ته ننوځي!»، يعنې هغه وړاندې او وروسته گرد کفار به په همدغه دوزخ کې داخلېږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا

هر کله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د کفر په خاص مشرب کې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت کې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلکه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې کوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او رېږونو (تکليفونو) کې ډوب کړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «ای ملعونانو! که مونږ په کنده کې ولوېدو، ستاسې خو سترگې وې، نو تاسې ولې د ږندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلک.

حَتَّىٰ إِذَا الذُّرُوفُ بِهَا جَبِيحًا قَالَتْ أَخْرِجْنِي مِنْ هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّنَا فَإِنَّنِي عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

تر هغه پورې کله چې يو ځای شي دوی په دې (اور) کې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوی (يعنې تابعان) په (باب دهغو) پومبنيو (متبوعانو) خپلو کې (الله ته چې) ای ربه ځمونږ! دغو (مشرانو متبوعانو) گمراه کړي وو مونږه؛ نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (ځمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دی لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليکن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبرېږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د گناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوی گمراهان شوي وو، او هم يې راتلونکولره لارې جوړې کړې، او په بل صورت د وروستنيو گناه دوه چنده شوه، چې دوی په دغسې حال کې گمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کې ښکاره پراته وو، او دوی ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا څرنگه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتېږي، نو ځکه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده کېږي، او لا به پسې زياتېږي، اوس د تعذيب په ابتداء کې تاسې د تعذيب له انتها څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند کېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه کېږي.

دا تقرير به په هغه صورت کې موافق راځي چې د ﴿لِكُلِّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن كثير رحمه الله» په نزد په دې آيت کې وروستنيو ته اطلاع ورکړې شوې ده، چې بېشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چې په بل ځای کې يې خبر ورکړی

دی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابَ آبَاؤِ قَوْمِ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آیت (۱۲) رکوع) ﴿وَلِيَحْمِلُوا ثِقَاتَهُمْ وَأَنْفُسَهُمْ أَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَنْهُمْ كَانُوا فَعِلُونَ﴾ (۲۰ جزء د العنكبوت سورت (۱۳) آیت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلِيسَاءَ مَا يُزِمُّونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آیت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَهُمْ لَإِخْرَجُهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾

او وبه وايي هغه پومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هيڅ فضل (بهترې په تخفيف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر يو په کفر کې) نو وځکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې له شرک او کفر څخه).

تفسير: يعنې څمونږ د سزا د زياتونې د خواش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسې په عذاب کې څه تخفيف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتيجې وگالئ (برداشت کړئ) او خوندي يې وځکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تَفْعَلُهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٥١﴾

بېشكه هغه كسان چې نسبت د دروغو كوي آيتونو څمونږ ته او تكبر كوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانيستلی شي دوی ته وروڼه د آسمان (چې پورته پورې شي نېك عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوبښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لكه جزا د متكبران) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (كافرانو) ته.

تفسير: يعنې نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرگه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې د آسمان په لوري وځيږي، په حديث کې راغلي دي چې: «د كافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبته د «سجين» په لوري شړل كيږي، چې تر ځمكې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «عليين» پورته ځيږي، مفصل احوال دې د احاديثو په كتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوبښ په سوري د ستنې کې»، دا يې د «تعلق بالمحال» په ډول وفرمايل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د يوه شي محاليتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهر يږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، يعنې لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوبښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړو کوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبینو او متکبرينو په جنت کې داخلېدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خلود» خبر را کړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرر) شوې ده، نو بيا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنگه واقع کېدی شي؟ !

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٌ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ څخې فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردي د اور)، او همداسې (لكه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسیر: یعنی له هرې خوا به ترې اور چاپېر وي، او له هيڅ لوري او په يوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسايي (آرام) نه ورسېږي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥٩﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې ښه (عملونه) تکليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مگر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملکري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسیر: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره يې په منځ کې تنبيه وفرمايله، چې ايمان او صالح عمل چې پرې دومره عظيم الشان صله مرحمت کيږي، داسې کوم مشکل شی نه دی، چې د انسان له طاقت و تلي وي، يا يې دا مطلب چې له هر انسان څنې دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زياته مطالبه نه کيږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سينو د دغو (جنتيانو) کې دی له کینو څخه.

تفسیر: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ﴾ څخه يا خو داسې مراد دی، چې د جنتيانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رځه (کینه) نه وي، او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسې گوري؛ لکه چې يو ورور خپل بل خوږ ورور گوري، او په ليدلو به يې خوشاليږي، په خلاف د دوزخيانو چې دوی به د هغه مصيبت په وخت کې يو بل ته پيغور ورکوي، او لعنتونه او کنځلې به کوي، لکه چې پخوا وليکل شو، يا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنيوي ژوندون کې که پر کومه خبره کوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او يو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه گړد به د جنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څنې ايستل کيږي، هلته به گړد يو د بل په نسبت سليم الصدر او خوښ وي، لکه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفينو په هکله فرمايلي وو.

نَجَّرْنَاهُ مِنَ الْغَلِّ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَنَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدانا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی ويالې، او وايي به دغه (جنتيان): گړدې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر يې کړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ که نه وو هدايت کړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقيق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره.

تفسیر: يعنې د الله تعالی په مهرباني او توفيق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نيونه مونږ دغه اعلى مقام ته رسيدلي يو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، که نه مونږ چېرې او دغه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُودُوا أَنْ تُلَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ رَبُّكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

او آواز به وکړ شي دغو (جنتيانو) ته داسې چې دغه جنت په ميراث (وېړيا) درکړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (له حسناتو په دنيا کې).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې: «هیچا لره خپل عمل په جنت کې نه داخليږي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقيقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب یې ګاڼه شي، ځکه چې د جنت د دخول حقيقي سبب د الله تعالیٰ کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حديث کې راغلي دي، او د «إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ» له الفاظو ځنې ظاهريږي.

هو! پر بنده د الله تعالیٰ د رحمت نزول هغومره کيږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شيخ الهند «رحمه الله» به تل فرمايل: «دغه ګاډی د الله تعالیٰ په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او دريږي».

ځينې مفسرين د دې آيت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتيانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته وپړيا لکه ميراث چې وپړيا وي، يا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته ميراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنيا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهيو څخه».

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَفُورُونَ ﴿٥٠﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقيق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له مونږ سره ځمونږ په حقه (رښتيا) سره، نو آيا وموند تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتيا) سره؟، (نو) وبه وايي دوزخيان چې هو! (هغه مو همغسې بيا مونده!)، نو غږ به وکړي يو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتيانو او دوزخيانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې آروي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عيب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قيامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسير: په دغو آيتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتيانو او دوزخيانو يا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کيږي، د ډومبنيو او وروستيو خبرو او اترو څخه چې د «أَصْحَابُ الْجَنَّةِ» او د «أَصْحَابُ النَّارِ» په منځ کې د دې لوري يا د هغه لوري کيږي؛ له ورا څرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت يا د دوزخ له نوتلو ځنې وروسته کيږي، نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ» ضمني او منځنی خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلې شي، په هر حال جنتيان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالۍ اظهار کوي، او د دوزخيانو د تفریع او ترټولو او نکایت او شرمولو لپاره به وايي: «هغه څه وعده چې الله تعالیٰ دخپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمايلې وې، چې ايمان راوړونکو ته دائمې نعيم ورسېږي، نو مونږ هغه په رښتيا او ښې سمې وموندلې، ای اهل جهنم! تاسې ووايئ چې ستاسې پر کفر او عصيان کومې وېرې او تهديدونه چې درکاوه کېدل، آيا تاسې هم هغه رښتيا او صحيح وموندل؟».

ظاهر دی چې کفار په ځواب کې پرته له (هو!) څخه بل هيڅ شی نشي ویلی، په دغه وخت کې به د الله تعالیٰ له لوري يو «منادي» ودرېږي، او داسې غږ به کوي: «اَکَرُ که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالیٰ لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بيخي بې فکره وو، او هم نور به یې د حق لارې

څخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هر ورو مرو (خامخا) کړه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

وَيَنْتَهَى حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلَامَهُمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلِّمُوا عَلَيْهِمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْعَمُونَ ﴿٥٠﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ یو دیوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر یو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافیان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافیان) جنت ته، او دوی به طمع (امید د جنت) لري.

تفسیر: د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده، او دلته له پردې ځنې دیوال مراد دی، چې د حدید په سورت کې په دې تصریح شوې ده: ﴿فَضَرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورَةٍ أَبَابًا﴾ دغه دیوال به داسې یو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو ځنې دوزخیان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، رېرونو (تکلیفونو) او کلفتونو ځنې جنتیان بې خبره کوي، چې د هغه تفصیلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلَامَهُمْ﴾ الایه - «أی علی أعراف ذلك الحجاب رجال»، یعنې دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وایي، معنی یې دا چې وي به په کنگرو د دې قلعي باندې سړي چې دوی به جنتیان ویني او هم دوزخیان، او پېژني به جنتي په تک سپین نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ګواکې د دغه منځني دیوال د لورې څو کې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس اقواله نقل کړي دي، ځمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذیفه، ابن عباس، ابن مسعود رضي الله تعالى عنهم أجمعين غوندې جلیل القدر و أصحابو اونورو اکثر و أسلافو او أخلافو ځنې منقول دی، یعنې «د أعمالو له وزن کېدلو څخه وروسته جنتي هغه دی، چې د ده «حسنات» ډېر و څیژي، او دوزخي هغه دی چې «سیئات» یې زیات شي، او هغه کسان چې حسنات او سیئات یې مساوي او یو برابر څرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کیږي».

له روایاتو ځنې معلومېږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې څخه هم فهمېږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سیئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کیږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ګاللو (تېرولو) څخه بېرته جنت ته بیول کیږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سیئات سره برابر دي، ښايي له دوی ځنې پوښی جنت ته لاړ شي.

وَلَا ذَا صِرْفَتٍ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافیانو او وګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وایي دغه (أعرافیان له ډېره هیښه): ای ربه ځمونږ! مه ګرځوه (مه یو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسیر: څرنګه چې أعرافیان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسېږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتیانو ته ګوري؛ نو خوشالېږي، او هیله او امید یې پیدا کیږي، او کله چې پر دوزخیانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګېږي؛ نو له الله تعالی څخه ویرېږي، او ترې پناه غواړي، څو دوی د دوزخیانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

به ﴿صُفَّتْ أَبْصَارُهُمْ﴾ کي اشاره دي ته ده چي اعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه گوري، بلکه بي اختياره به يي پرې نظر واقع کيږي.

وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجُلًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسَيِّئِهِمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَعَلُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٠﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چي پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (اعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چي وي تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعني برسېره په دې چي په دوزخ کي معذب کيږي، د دوی په خبرو کي به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري. يا يي دا مطلب دی، چي دوی به داسې خلق وي، چي د «أصحاب الأعراف» سره پېژندگلوي لري، او په دنيا يي ليدلي وي، نو ځکه کله يي چي په هغه ځای کي وويني؛ نو په خبره يي پېژني، او داسې به وايي دوی ته چي: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چي وي تاسې چي کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعني د دې مصيبت په وخت کي ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لارې؟ او په دنيا کي هغه ځانمني او لويي چي تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

أَهْؤَلَاءَ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٨١﴾

(وبه وايي اعرافيان چي) آيا دغه (په جنت کي) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چي قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کي) چي وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کي دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چي) نوځي جنت ته چي نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنة» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چي هغه گډوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چي تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب گڼل، او داسې به مو ويل چي: «آيا د پاک الله مهرباني په گډ (ټول) عالم کي فقط په همدغسې کسانو کيږي! ﴿أَهْؤَلَاءَ مَنَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا﴾ الآية - نن هغو ته وگورئ چي د ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ﴾ الآية - مصداق گرځيدلي دي، يعني نوځي په جنت کي بي له خوف او وېرې، حال دا چي تاسې په دغه عذاب کي اخته او مبتلا يئ.

ځيني مفسرين «ادْخُلُوا الْجَنَّةَ» د اعرافيانو مقوله بولي، او ځيني يي د الله تعالی مقوله گڼي، چي الله تعالی به اعرافيانو ته فرمايي، چي نوځي ای اعرافيانو جنت ته اخ.

وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۚ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا قَالِیَوْمَ نَسُفُهُمْ كَمَا نَسُوا الْيَوْمَ أَنْ يَرْجِعُوا هَذَا أَوْ مَا كَانُوا بِالْآيَاتِنَا مِجْدُونَ ﴿٨٢﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چي: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شينونو چي روزي کړي دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کي): چي بېشکه الله حرام کړي دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پېرېډو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړی وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالېږلي).

وَلَقَدْ جِئْنَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٥﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پېرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني احکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه د تفصیل، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفْعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٦﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مگر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې وربکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره (خو و مو نه منل او بد مو و کړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره ځمونږ، یا بهر ته بوتلل شو (دنیا ته)؛ نو (ښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلي (د شرک).

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعِشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخر (منقاد) کړي شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شی چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایي)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) د گردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسير: ﴿تَوَسَّطُوا عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بیا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالی د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښایي تل په یاد وساتل شي، چې د قرآن او حدیث په نصوصو کې کوم الفاظ چې د الله تعالی د صفاتو د بیانولو لپاره اختیار اوښتي، په هغو کې علی الاکثر همغه شیان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو کې استعمالیږي، مثلاً الله تعالی ته حي، سمیع، او بصیر ویلی شوی دی، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کې د استعمال حیثیت بیخي بېل او جدا (جلا) دی، نو پرته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ویلی نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه یواځې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرځندګر صفات ښایي همداسې وګڼل شي، چې صفت د خپل اصل المبدأ (وضاحت د معنی) او غایت په اعتبار ثابت دی، مګر د هغه هیڅ یو کیفیت نشي بیان کېدی، او د سماوي شرايعو له خوا داسې څه حکم صادر شوی نه دی، چې انسان په داسې ما وراء العقول حقائقو کې هم غور او خوض وکړي، او ځان په رېږنو (تکلیفو) کې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (٦) جزء د المائدة سورت په (٦٤) آیت (٩) رکوع کې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يُدْعِي اللَّهُ مَعْلُولَةً﴾ لاندې بیان کړې ده، په ﴿تَوَسَّطُوا عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنی تخت او د «استواء» ترجمه اکثره محققانو په استقرار سره هم کړې ده، لکه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي (استقر) وقد (علا) وكذلك (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذا ك قد (صعد) الذي هو رابع *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُحْيِي الْبَيْتَ الْبَارِئَ يُطَبِّدُ حَيَاتُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالْجُورِ﴾: «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب کوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل يعني متصل ورپسې راځي لکه طالب، او پيدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمۍ او ستوري»، يعني د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب کوي، او په تلوار سره اوږې را اوږې، همدا چې شپه پای (آخر) ته ورسېږي، ورپسې جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، ورپسې سمه شپه رسېږي، د دې دواړو په منځ کې د يوې شپې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلې وي: همداسې کله چې د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالی د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوري.

﴿مَسْخَرَتِ يَأْمُرُ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حکم د الله ته» يعني هيڅ يو ستورې يې د الله تعالی له حکمه نشي خوځېدلی، او ټول د اله العالمين په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کې مشغول دي.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾: «اوورئ! خبردار شئ! چې خاص الله لره دي پيدا کول او امر (حکم) کول»، لوی برکت والا دی الله چې رب پالونکی د ګرد جهان دی، پيدا کول «خلق» دی، او د پيدا کولو څخه وروسته تشريعي يا تکويني احکام ورکول «امر» دی، او دغه دواړه د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او برکاتو منبع شو، بېشکه چې الله تعالی ډېر لوی ذات دی، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو کې، جل جلاله، عم نواله، وأعظم برهانه.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

وېولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زاری عذر او په پټه سره (ځکه چې په پټه بلل د اخلاص دلیل دی).

تفسير: كله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالک او د گردو برکاتو منبع هم دغه پاک ذات دی، نو پخپلو دنيوي او اخروي حوائجو کې ښايي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره يې له ځان ښوولو او ریا څخه ورو ورو وباله شي!

له دې نه معلومېږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځينو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصيل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۝

بېشکه چې الله نه خوښوي تيریکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسير: يعنې په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېری ونه کړی شي، مثلاً هغه شيان چې عادتاً يا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، يا د معاصيو او لغو شيانو طلب وکړي، يا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حیثيته سره څه مناسبت نه لري، (يا به مراد ترې پورته کول د غې وي، يا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا گړد (ټول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ۝

او مه کوئ فساد (ای انسانانو!) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبياوو په بعثت سره)، او وېولئ تاسې الله (عبادت يې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذاب د الله)، او په طمع (اميد د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نيکي کوونکو) ته.

تفسير: يعنې كله چې په دنيا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بيا تاسې په هغې کې اختلال او اشكال مه آچوئ!، او سره له خوف او رجاء د پاک الله په عبادت کې لگيا او مشغول اوسئ! مه د الله تعالی له رحمته مأیوس او ناامیده شئ، او مه د الله تعالی له عذابو مأمون او بې فکره وگرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په گناهونو او مه پرې جرات کوئ!، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې يې فرمايلي دي: ﴿تَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّحَ بُشْرًا لِّبَنِي يَدَى رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَنِي سَعْدٍ فَاَنْزَلْنَاهُ سَاءَ فَاَخْرَجْنَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتُ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ۝

او همدغه (الله) هغه ذات دی چې رالېږي بادونه زېړی کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دی)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) ورپېڅې درنې (په اوبو سره) چې روانو مونږ دغه (ورپېڅې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې گياه) وي، پس نازلوو مونږ له دې ورپېڅو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندی کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلي (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوږه صالح الزراعة) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه يې) مگر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بيا، بيا، بيانوو آيتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسير: او س د «سفلیاتو» او د «کائنات الجو» په متعلق د خپلو ځینو تصرفاتو ذکر فرمایي، تر څو خلق پرې ښه وپوهیږي، چې د گردو (ټولو) علویاتو او سفلیاتو او جویاتو اسمان، ځمکه، او د دوی دواړو په منځ او شاوخوا کې د گردو (ټولو) موجوداتو عمومي حکومت د پاک الله رب العالمین په قبضه کې دی، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، بلی وړول، د راز راز (قسم قسم) گلاتو، شنیلیو، او نباتاتو پیدا کول د هرې ځمکې له استعداد سره سم په کې کښتونه (فصلونه) د څېړنې ځایونه، باغونه، ریاحین، أشجار، أثمار او نور شیان پیدا کول؛ دا گرد (ټول) د الله تعالی د کامله قدرت او بالغه حکمت علامې او نښې دي.

کله چې الله تعالی په خپل رحمت او شفقت سره توره تیاره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا کوي، او له وچې ځمکې څخه شنیلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حیواناتو د ژوندون سامان تیاروي، او د گردو (ټولو) سفلیاتو د حیات او نشاط د مهیا کولو لپاره له آسمانه وریا (باران) رانازلوي؛ نو څرنگه کېدای شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې کوم ستوری، سپوږمۍ او لمر به یې نه وي پیدا کړی، چې دوی د جهل او ظلم له تیاریو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تیارولو د معنوي کښتونو (فصلونو) د سرباڼولو (اوبولو او لویولو) لپاره به یې د رحمت باران نه وي نازل کړی؟.

او لکه چې د باران او د ځمکې په مثال کې اشاره کړې شوې ده، چې مختلفې ځمکې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبليوي، همداسې وپوهیږئ چې انبیاء علیهم السلام د هغه خیر او برکت لپاره چې لیرلي شوي وو، له دوی څنې منتفع کېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، یا پوره نه منتفع کیږي، دوی ته ښایي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝

قسم دی په تحقیق لیرلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وویل (نوح): ای قومه ځما! عبادت وکړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، بېشکه زه ویرېږم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لویې (طوفان یا د قیامت). نو وویل مشرانو له قومه د نوح: بېشکه مونږ وینو (یا گڼو) تا په گمراهۍ څرگنده کې (چې پلرنی دین دی پرېښی او ډېر معبودان نه مني).

تفسير: د آدم علیه السلام قصه د دې سورت په ابتداء کې تېره شوه، وروسته له آدم علیه السلام لومړنۍ اولوا العزم او مشهور رسول نوح علیه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشرکانو د اصلاح او هدایت لپاره ولېږل شو، اګر که د نوح علیه السلام د خاص شریعت په اعتبار د ده د بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بیا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د گردو (ټولو) انبیاءو علیهم السلام په اصولو کې سره ګډه او مشترک دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم علیه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحید پر کلمه ټینګ ولاړ وو، د بت پرستۍ ابتداء د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځینو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوی نومونه (ود، سواع، یغوث، یعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت کې مذکور دي، خلکو د هغو خبرې جوړې کړې، تر څو د دوی د احوالو، عباداتو او نورو خصوصیاتو یادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاویرو په شان څو مجسمې تیارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت کې لګیا شول، چې د هغو مشرانو په نامه موسومي شوې وې.

کله چې د بت پرستی وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالی نوح علیه السلام ولېږه، نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پورې د توحید او د تقوی په لوري دعوت ورکړ، او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه یې دوی وویرول، مگر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل یې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونيول، او همغسې چې د نوح علیه السلام دعا وه: ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيَا اِزْمٍ﴾ د ځمکې د مخې هیڅ یو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

قَالَ يَقَوْمُ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَاُنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ اَوْحِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝

وویل (نوح): ای قومه ځما! نشته په ما کې (له سره) هیڅ ګمراهي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکي) د ګردو (ټولو) عالمیانو. رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) او پوهېږم له (جانبه د) الله (په وحیې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحیې) له لوري د رب ستاسې پر (ژبې د) یو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شی تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړي شي.

كَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَاغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ۝

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بهرۍ کې، او غرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړي وو آیتونو ځمونږ ته، بېشکه دوی وو یو قوم پانده (له حقه).

تفسیر: یعنې له هغو سره د نفعي او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه پانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذیب او بغاوت کې یې ټینګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستی او نورو متمردهانه حرکاتو څخې یې لاس نه اخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چې له نوح علیه السلام سره په بهرۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبین سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنیا شته، دوی د همدې اهل السفینه بلکه د نوح علیه السلام له ذریاتو څخې دي، (اهل السفینه (۸۰) مؤمنان وو، (۴۰) تنه نارینه، (۴۰) تنه ښځې، ځینې وایي چې (۹) تنه وو، درې ځامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکښ (۱۶۰) ذوی الأرواح وو).

وَالِی عَادِ اِخَاهُمْ هُوْدًا قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اَفَلَا تَتَّقُونَ ۝

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وویل (هود): ای قومه ځما! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له الله، نو آیا تاسې نه ویرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَافِلُونَ ﴿٧٧﴾

نو وويل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشکه مونږ خامخا وینو تا (خېن) په بې عقلۍ کې، او بېشکه مونږ خامخا گمان کوو په تاله دروغجنانو.

تفسیر: یعنی (معاذ الله) ته پخپله بې عقل یې، چې د خپلو پلرونو او نیکونو دود او دستور دې پرېښی دی، او دگړو له اخوت او ورورگلوۍ څخه بېل شوی یې، او دروغجن هم یې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالی ته کوي، او مونږ له لوی عذاب څخه هم وېروي.

قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٨﴾ أَلَيْسَ لَكُمْ نَاصِرٌ أَمِينٌ ﴿٧٩﴾ أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَضْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٨٠﴾

وويل (هود): ای قومه ځما! نشته په ما کې (له سره) هېڅ بې عقلۍ، وليکن زه یم رسول (استازی) له جانبته د رب پالونکي (دگړو عالميانو). در رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصیحت کوونکي ښه امانت ګریم. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د یوه سړي له تاسې لپاره د دې چې وويروي دی تاسې، او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خلیفگان (په ځمکه کې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زیات کړی یې دی تاسې ته په پیدایښت کې قوت، قامت، اوږدوالی، نو یادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښایي چې تاسې خلاصی ومومئ! (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنی الله تعالی پس له نوح علیه السلام په دنیا کې ستاسې حکومتونه قائم کړل، او د ده په ځای یې تاسې ودرولئ، او هلته مو ودانې وکړه، ښایي چې هود علیه السلام دغه احسان دوی ته ور په یاد کړی وي، او د دغې خبرې تنبیه یې ورته ورکړي وي، چې د بت پرستی او تکذیب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوی ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښایي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زیات کړی دی الله تاسې ته په پیدایښت کې قوت او قامت او اوږدوالی، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر یو نومیالی او مشهور قوم یئ؛ نو یاد کړئ تاسې نعمتونه د الله، ښایي خلاصی ومومئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذکور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات یې ور په یاد کړل، او ور په زړه یې کړل، چې ښایي د هغه پاک الله شکر ګذاري وکړئ! او ګرد (ټول) احکام یې ومنئ! او له سره تاسې ته نه ښایي چې د هغه حقیقي منعم په مقابل کې بغاوت وکړئ، او غاړه ترې وغړوئ!.

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبَدَ اللَّهَ وَنَذَرَمَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمُتَعَدٍّ إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٨١﴾

وويل عاديانو (هود ته): آیا راغلی یې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وکړو مونږ د الله یواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به کولو (د هغو) پلرونو ځمونږ، نو راوپړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروي مونږ که یې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په خبرو خپلو کې).

تفسير: يعني له هغه عذابې چې مونږ وپروې، که ته رښتين يې؛ نو يې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رَجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَبَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ
وَالآبَاءُ كُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهِمَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۖ فَأَنْتُمْ تَرْوٰوْنِي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٤١﴾

وويل (هود) په تحقيق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آيا جگړه کوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو کې چې ايسې دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دی رالېږلی الله په عبادت کولو د دوی هېڅ برهان علمي سند؟! نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بېشکه زه چې يم له تاسې سره له منتظرانو څخه يم.

تفسير: يعني کله چې ستاسې سپين سترګي، سرکشي، گستاخي او بې حيايي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالی قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی، او اوس د هغه په راتلو کې هېڅ ځنډ (تأخير) او ډيل کېدونکي نه دی.

تاسې چې بتانو ته داسې وايئ: «هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد ورکوي، وقس علی هذا»؛ دغه تش يو نوم او يواځې بې حقيقته يو مفهوم دی، او بيخي واقعيت او حقيقت نه لري، د الوهيت صفات په تېرې (ګټې) او نورو مخلوقاتو کې له کومه راغلل؟! بيا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوی کې د معبوديت هېڅ يو عقلي او نقلي سند نشته، بلکه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره يې ترديد کېږي، له ما سره د توحيد په مسئله کې ولې جگړې او بحثونه کوئ؟ کله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوی وي؛ نو انتظار وکړئ چې الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) جگړو فيصله (پرېکړه) وکړي، زه هم د همغه فيصلې ته منتظر يم.

فَأَجْبِدْنَهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَّعْنَ أَعْيُنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٤٢﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) ځمونږ، او پرې کړ مونږ بېخ د هغو کسانو چې نسبت د دروغو يې کړی وو په آيتونو ځمونږ او نه وو دوی مؤمنان (يقين کوونکي په وحدت او نبوت).

تفسير: يعني پر دوی اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سيلی (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) کفار ټوټې ټوټې او هلاک او پوپناه شول.

وَالِى شَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَقُومُوا عَبْدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنَ إِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ
مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسَوْءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ الْيَمِّ ﴿٤٣﴾ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ
تَتَخَذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا الْآلَاءَ الَّتِي لَا تَعْتَسِفُونَ فِي الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٤٤﴾

او (لېږلی وو مونږ) شموديانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وويل (صالح) ای قومه ځما! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هېڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقيق راغلې ده تاسې بېکاره معجزه له (لوري) د رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته ښه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوبښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، اومه وروړئ تاسې لاسونه دې ته په (نيت) د بدې (يعنې ضرر مه ورسوئ)؛ نو وبه نيسي تاسې عذاب دردناک. (وويل صالح): او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې وگرځولی (الله) تاسې خليفگان وروسته له عاديانو او ځاي يې درکړو تاسې ته په ځمکه کې، چې نيسي (جوړوئ) تاسې له هوارو نرمو ځايونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) ماني، او کنئ تاسې غرونه لپاره د کورونو، نو ياد کړئ تاسې نعمتونه د الله، اومه گرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسې په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد يئ.

تفسير: يعنې هغه دليل چې تاسې غوښت؛ درورسېد، د صالح عليه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار کړی وو، چې که ته د يوې غټې لويې تيرې (گټې) څخه يوه بلاربه اوبښه راوباسې، نوموړ به پر تاسې ايمان راوړو، الله تعالی د صالح عليه السلام په دعاء همداسې وکړه، نو صالح عليه السلام دوی ته وويل چې: څی! او س خو پاک الله ستاسې له غوښتنې سره سم هغه اوبښه له دغې کلکې لويې تيرې څخه راوويسته، نو اوس په ايمان راوړلو کې ولې ډيل او تأمل کوئ؟ دغه اوبښه د الله تعالی د قدرت او ځما د صداقت ښه ده، چې ځما په دعاء په غير معتاده طريقه سره الله تعالی پيدا کړه، نو د دې د حقوقو رعايت وکړئ! مثلاً د الله تعالی په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چښلو څخه يې مه منع کوئ! الغرض د الله تعالی دې ښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلی ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې کېږئ! که نه تاسې ته به هم خير نه درېښيږي.

قَالَ الْهَلَّا الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِنَّ اَمِنْ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنْ صَاحِبًا
مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا اِنَّا بَا اَرْسَلْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا بِالَّذِي
اَمْتَنُمْ بِهِ كَفَرُونَ ۝

وويل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) يې کړې وه (له ايمان نه) له قوم د دغه (صالح) څخه هغو کسانو ته چې ضعيف (او کمزوري) گڼلي شوي وو؛ هغه چاته چې ايمان يې راوړی وو له دوی څخه: آیا يقين لرئ تاسې په دې چې بېشکه صالح مرسل (رالېږلی شوی دی تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وويل دغو (ضعفاوو چې هو!) بېشکه مونږ په هغه (توحيد او عبادت) چې رالېږلی شوی دی (صالح) په هغه مؤمنان (يقين لرونکي) يو، وويل هغو کسانو چې لويي تکبر يې کړی وو: بېشکه مونږ په هغه شي چې ايمان راوړی دی تاسې په هغه باندې کافران (منکران) يو.

تفسير: يعنې په قوم کې هغه چې لويان، او مشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غريبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ويل چې: آیا دغه يواځې تاسې ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالی رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کې دوی ته ويل: چې معلومېدل څخه معنی لري، دغه خو تاسې ته هم معلومه ده، هو! مونږ خو صالح عليه السلام د زړه له کومي او اخلاصه قبول کړی دی، او ايمان مو پرې راوړی دی، متکبران به د داسې حکيمانه ځوابونو له اورېدلو څخې شرمېدل، او ويل به يې: هغه شی چې تاسې قبول کړی دی؛ مونږ يې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يُصْلِحُ اٰتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ
الرُّسُلِ ۝

نو زخمي او مړه کړه دوی اوبښه، او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل، او وويل دغو (کفارو چې) ای صالحه! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته وپروې مونږ ترې که يې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسير: وايي دغه اوبنه دومره عظيم الجثه لويه او بيره وه، چې په هر څنگله کې به څپ ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې څنې ویرېدل، او لرې به ترې تېښتېدل، او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندې چې درېدل؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به يې چټلې، او هغه به يې تش او خالي پرېښود.

گواکې همغسې چې د دې پيدايښت فوق العاده وو، مگر د لوازم او د ژوندانه آثار يې فوق العاده وو، بالاخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو يې اتفاق او تړون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) يې لومړني پرکي پرې کړل، او بيا يې ووژله، وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول، او په دې ډول د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت يې وکړ، او دغو کفارو ويل چې: اې صالحه! راوپه مونږ ته هغه عذاب چې ته وپروې مونږ ترې که ته يې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالی له قهر او غضبه بيخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولى» په شان «ثمود» هم داسې يوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وگرځېدل، چې د دې ذکر دادی:

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَيِّنَ ۝

پس ونيول دوی زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چغې) نو وگرځېدل دوی (کهيځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پر مخي پراته.

تفسير: په بل آيت کې يې د دوی هلاک په «صيحې» يعنې چغې سره بيان فرمايلي دی، ښايي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وپروونکې چغه شوي وي.

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰ قَوْمُ لَقَدْ ابْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّصِيحَ ۝

نو وگرځېده (صالح) له دوی (او لاړ ترې متأسفا) او وويل: اې قومه ځما! قسم دی خامخا په تحقيق سره ورساوه ما تاسې ته پيغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، وليکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسير: وايي چې صالح عليه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې يا د شام په لوري لاړ، او د خپل تگ په وخت کې يې د دوی د مړو انبارونه وليدل، او داسې خطاب يې وکړ، لکه چې ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د بدر مقتولينو ته خطاب کړی وو.

يا يواځې د تحسّر او تأسف په ډول به يې يو فرضي خطاب کړی وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځينې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، يعنې کله چې ثموديانو هغه اوبنه حلاله کړه، او د عذاب الله ور يې پر خپلو ځانونو وپرانيس، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتيب مراعات نه وي شوی، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبيه او اورول مقصود وو، چې ښايي تاسې د خپلو معتبرو خير غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقيقي خير غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه يې مني، او قدر يې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتيجه سره مخامخ کېږي.

وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٥٠﴾

او (ياده کړه ای محمده! دوی ته قصه د) لوط، کله چې یې وویل قوم خپل ته: آیا راتگ کوئ تاسې ډېر بد کار (لواطت) ته، چې نه دي پومبي شوي له تاسې څخه دې کار ته هیڅ یو له ټولو خلقو (نو تاسې یې هم مه کوئ!).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراړه وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالی له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د کلیو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکړي، او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بې حیايي له کارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یواځې اخته او مبتلا وو، بلکه دوی د دغې بې حیايي مبتکران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنیا کې په دغې اخلاقي ناروغۍ هیڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» او سېدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو، لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبیه ورکړ، او غوښتل یې چې دغه پلټی او ګندګی له دنیا محوه او ورکې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ ۖ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٥١﴾

بېشکه تاسې خامخا راځئ سړیو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کې چې تجاوز کوونکي یئ (له خپلو) ښځو (نو نه یئ په حقه لاره، دا لا څه) بلکه یئ تاسې یوم قوم اسراف کوونکي (له شرعي حده تېرېدونکي په هر شي کې).

تفسیر: یعنې یواځې همدا نه ده چې د همدې یوې ګناه مرتکب شوي یئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبرې دلیل دی؛ چې تاسې د انسانیت له حدوده هم وتلي یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أَنْفُسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصیحت په مقابل کې) مګر خو داسې چې ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کې) چې وباسئ (وشرئ) تاسې دغه (لوط او تابعان یې) له قريې ستاسې (سدوم) بېشکه دوی داسې خلق دي چې په تکلف سره ځان پاکوي (ځمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې کېدونکو (په عذاب کې).

تفسیر: یعنې دوی بالاخر داسې وویل: هر کله چې لوط علیه السلام مونږ ګرد پلټ او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ څخې ډډه کوي، نو له بدانو سره د ښکانونو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی ګرد سره په دې فکر کې ولوېدل چې لوط علیه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنۍ جګړې څخه بیخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٤﴾

او اووړاوه مونږ په دوی باندې باران (د کاینو هلاک مو کړل)، پس ګوره ته چې څرنگه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واپړول شول، او د تيږو (گټو) باران اورېده، د ځينو ائمه وو په نزد اوس هم ښايي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره يا يوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کاپو وويشتل شي، او يا په ډېر سخت بوی ناک او گنده ځای کې بندي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ «وګوره ته چې څرنگه شو عاقبت او بده خاتمه د گنهګارانو کافرانو چې هلاک شول په عذاب سره».

وَالْمَدِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او (لېږلی مو وو) مدین ته (قومي) ورور د دوی شعیب،

تفسير: د قرآن کریم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعیب علیه السلام «أصحاب الأيكة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدین» او «أصحاب الأيكة» دواړه سره هم دغه یو قوم وي؛ فېها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په ټول او پیمانه کې د کمولو مرض مشترک وي، په هر حال شعیب علیه السلام د توحید او نور عمومي دعوت او بللو څخه سربېره خلق یې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تاکید او فعالیت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

وویل (شعیب چې) ای قومه ځما! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقیق راغلی دی تاسې ته دلیل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسير: یعنې ځما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خیر او شر په باره کې هوښیار اوسئ.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْإِبْرَانَ وَلَا تَخْسُوا النَّاسَ أَشْيَاءُهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

نو پوره وركوئ تاسې پیمانه (خلغو ته) او تله (تول هم) او كم مه وركوئ تاسې خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه كوئ تاسې په ځمكه کې (په كفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خیر (ډېر بهتر) دی تاسې ته که یې تاسې ایمان راوړونکي.

تفسير: د بندګانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزیت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چندانې توجه ورته نه لري؛ د الله تعالی په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه یې د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقررې کړې، او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم پوپناه شو.

په دغو آیتونو کې د شعیب علیه السلام په ژبه خبر راګړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قیامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرک او کفر په صورت کې وي، یا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو څخه دانښي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خیانت وکړي، یا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَعْدُوا إِلَيْهِ صِرَاطَ تَوَعْدُونَ وَتَصَدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او مه کښې تاسې پر هره لاره (لپاره د شو کولو) حال دا چې وپروئ تاسې (خلق) او منع کوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوک چې ایمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته کوروالی (عیب).

تفسیر: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): یو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرینو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخیستل، او بل د شعیب علیه السلام له ملاقاته او د الله تعالی له توحید او دین څخه د مؤمنانو او نورو خلکو منع کول، او د الهي دین په نسبت د عیب لټولو او اعتراض کولو په فکر کې اوسېدل.

وَأَذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَفَرْتُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝

او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړیو او مالونو کې) نو ډېر کړئ (الله) تاسې، او وگورئ تاسې چې څرنگه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد کوونکو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسیر: یعنې په سړیو او په دولت دواړو کې تاسې لږ وئ، الله تعالی تاسې ته له دواړو خواوو نه تزیید در په برخه کړ، ستاسې شمېر هم زیات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوي، تاسې د الله تعالی د دې احساناتو شکر ادا کړئ! او د پاک الله شکر هلته ادا کیري؛ چې تاسې د خالق تعالی او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ! او قولا او عملا په اصلاحاتو کې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شی! او د فساد کوونکو او خرابي اچوونکو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوی دی؛ هغه تل تر سترگو لاندې ونیسئ، او د الله تعالی له انتقام او نیولو څخه تل وویرېږئ.

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝

او که وه یوه طائفه له تاسې چې ایمان یې راوړی وو په هغه شي چې رالېږلی شوی یم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ایمان یې نه وو راوړی (عناداً)؛ نو صبر کوئ تاسې (ای مؤمنانو!) تر هغه پورې چې حکم (فیصله وکړي) الله په منځ ځمونږ کې، او هم دی خیر (بهر) دی له ټولو حکم (فیصله) کوونکو (چې ظلم نشته د ده په حکم کې).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعَبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُدُنَّ فِي بِلَدِنَا قَالَ أَوْلَوْكُمَا كَرْهَيْنِ ۝

وویل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) یې کړې وه (له ایمان څخه) له قومه د دغه شعیب خامخا وباسو مونږ تا (ای شعیبه!) او هغه کسان (هم درسره وباسو) چې ایمان یې راوړی دی له تاسره له (دې) کلي (بنار) ځمونږ څخه، یا خامخا به راگرځئ تاسې دین ځمونږ ته، نو وویل (شعیب): «آیا (گرځو به مونږ ستاسې دین ته) او اکر که اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلکه نه گرځو!)».

تفسیر: «عود» د یوه شي څخه وتل او بیا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته واي، د شعیب علیه السلام د ملگرو په نسبت دغه لفظ حقیقتاً صادقېدی شي، ځکه چې هغوی له کفره وتلي او په اسلام کې داخل شوي وو، نو پخپله د شعیب علیه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لومړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شعيب عليه السلام په اعتبار دغه خطاب تغليبي وي، يعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت يې مرجع ګڼلې دی، او د شعيب عليه السلام لپاره يې بېل الفاظ نه دي اختيار کړي، یا دغه لفظ د شعيب عليه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شعيب عليه السلام خپل دعوت او تبليغ نه وو شروع کړی، نو د مدين د خلکو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له ليدلو ځنې ښايي دغو کفارو ته به داسې ګومان پيدا شوی وي، چې دی هم ځمونږ له حاله سره شامل او ځمونږ په طور او طريقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صيرورت په معنی واخيست شي کما قاله بعض المفسرين.

قَدْ افترينا على الله كذبان عذابي ملكتم بعد اذ جئنا الله منها وما يكون لنا ان نعود فيها الا ان
يشاء الله ربنا وسع ربنا كل شئ علما على الله توكلنا ربنا افتر بيننا وبين قومنا بالحق
وانت خير الفتيحين ﴿٥١﴾

په تحقيق به ترلې وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وګرځو مونږ په دين د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دين) نه، او نه ښاييږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو په هغه (دين) کې مګر کله چې اراده وفرمايي الله چې رب ځمونږ دی، احاطه کړې ده رب ځمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه! فيصله وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم ځمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته يې غوره بهتر د فيصله کوونکو.

تفسير: باطل او دروغ مذهب ته رښتيا ويل پر الله تعالى افتراء او بهتان ترل دي، نو بيا د يو جليل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو څخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتيا څخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتينې دعواګانې چې د خپل حقانيت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې يې کولې؛ دروغ او افتراء وګڼي!.

«بَعْدَ اِذْ جِئْنَا اللَّهَ مِنْهَا»: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دين نه»، ځينو ته يې له ابتداء څخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دين کې نه دي داخل شوي لکه شعيب عليه السلام، او ځينې يې وروسته له دخوله د هغه څخه ايستلي او نجات يې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زمانې عام مؤمنان.

«وَمَا يَكُونُ لَنَا اَنْ نَّعُودَ فِيهَا» الآية - «او نه ښاييږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو هغه دين کې» يعنې په خپل اختيار يا ستاسې په اکراره او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو! که فرضا د الله تعالى مشيئت ځمونږ د يوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هيڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء هم داسې وشي؛ نو هلته هيڅوک هيڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالى علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محيط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو څخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې ځمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډينه (يقين) پر يوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هيڅ يو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کيږي فقط د پاک الله په مشيئت او د ده د محيط علم تر اثر لاندې به کيږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فيصلې لپاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې يوه قادر، علیم، حکیم الله له فيصلې څخه بله کومه فيصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِبَنِيِّ أَتْبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذْ الْخِيسِرُونَ ﴿١٦﴾

او وويل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه شعيب: قسم دی خامخا که متابعت وکړي تاسې د شعيب؛ بېشکه تاسې به په دغه وخت کې خامخا له زیان کارانو یی.

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَيِّنَ ﴿١٧﴾

نو ونيول دوی زلزلې (په توره تیاره کې او جبرئیل هم پرې چيغه وکړه) نو وگرځېدل دوی (گهيځ - سهر وختي) په کورونو خپلو کې مړه پرمخې پراته.

تفسير: د متعددو آيتونو له مجموعې څخه ظاهرېږي، چې پر دوی باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (١): ظله. (٢) صبحه. (٣) رجفه، يعنې ږومبي ورېځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تګ تور وگرځاوه؛ چې په هغه کې د اور بڅرکي او لمبې هم وې، بيا د آسمان له لوري سخت وپرونکي زړه خوځوونکي غبرونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثير).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا لَمُيِّنَاتِهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا لَهُمُ الْخِيسِرِينَ ﴿١٨﴾

هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د شعيب (داسې هلاک شول) لکه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (کورونو خپلو) کې، هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د شعيب؛ ووهمدوی زیان کاران (چې په دنيا کې مردار او په عقيبا کې په انگار شول).

تفسير: دوی شعيب عليه السلام او تابعان يې له کلي څنې په ويستلو سره وپړولي وو، خو دوی نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به يې ويل: «د شعيب عليه السلام اتباع خراب کېدونکي دي»؛ هغوی پخپله وران، خائبان او خاسران شول، کله چې شعيب عليه السلام د عذاب علانم وليدل، نو د خروج اراده يې وکړه لکه چې فرمايي:

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَوْمَ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَّبِّي وَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آتَى عَلَى قَوْمٍ كَفِرِينَ ﴿١٩﴾

نو مخ وگرځاوه شعيب له دوی څخه او وويل: ای قومه ځما! خامخا په تحقيق رسولي دې ما تاسې ته پيغامونه د رب خپل، او پند مې درکړ تاسې ته (پس تاسې ايمان رانه وړې)؛ نو څرنگه به زه خپه شم پر (هلاک کېدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کېږم).

تفسير: يعنې اوس هغوی هلاک شوي دي، نو هغو پسې غمجن کېدل او ارمان کول فائده نه رسوي، ځکه چې دوی ته ډېر مؤثر پندونه ورکړي شوي دي، مګر دوی هيڅ يوې خبرې ته غوږ کېښود، او له هيچا څخه يې وانه ورنېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَعْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢١﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هيڅ قريه (ښار) کې هيڅ نبي (چې دوی يې تکذيب کړی وي) مګر وبه نيول مونږ اهل د هغې (قريې) په سختيو (لکه فقر) او تکليفونو (لکه مرض) لپاره د دې چې دوی زاري

(عاجزي) وکړي (ایمان راوړي). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدی (سختی) کې نیکې (آسانی) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم یې مال هم یې سړي) او وویل دوی (په ناشکری) چې: په تحقیق رسېدلې وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زمانې عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونيول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسیر: «که بنده ته په دنیا کې د ګناه سزا ورسېږي؛ نو هیله (امید) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر ونه ويني، یعنې په نتیجه کې یې نیکي ولیده؛ نو دغه د الله تعالی هېرول (او په تأخیر غورځول او استدراج) دی، نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوک زهر وڅوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کېږي، او که په معده کې یې پاتې شي، نو کار له کاره تیرېږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾

او که خلقو د دې کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی، او تقوی یې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانیستلي به وی مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انیاوو ته)؛ نو ونيول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به یې (د کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: یعنې مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کېږي، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې یې غاړه ایښي وی، او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه یې ځانونه ژغورلي (بچ کړي) وی، او د تقوی لار یې غوره کړي وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

أَقَامِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيِّنًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٦﴾ وَأَمِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُفًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٧﴾

آیا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آیا په امن کې دي اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په خابثت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسیر: یعنې کله چې په عیش عشرت او آرامۍ کې غافل پراته وي، یا په دنيوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راگیر کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانیو اقوامو د الله تعالی عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، یعنې کفر، تکذیب او له سید الانبیاء صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبیعو کې هم مرکوز او متمکن دي.

أَقَامُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٨﴾

آیا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نیولو) د الله، نو نه په امن کېږي له مکره د الله مکر قوم زیانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسير: د الله تعالى هغه ناخاپه نيول چې له دنيوي خوشالي او عيش خخه وروسته واقع كيږي؛ همغه يې په «مكر الله - د الله تعالى چال» سره تعبير وفرمايل، او همغه خلق د الله تعالى له ناخاپه نيولو خخه غافل او بې فكره كيږي، چې په عيش او تنعم كې اخته شوي دي، او د دوى همدغه اعمال دوى په همغه لوري تېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دى چې؛ دوى په هيڅ حال كې د الله تعالى له ياده نه غافلېږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ شَاءَ أَصْبَنَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنُظِفَ
عَلَى قُلُوبِهِمْ قُلُوبُهُمْ فَلَمْ يَسْمَعُوا مِنْكَ الْفَرَى نَقْضُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٣٧﴾

آيا نه ده ظاهر (ښكاره) شوې (بلكه ښكاره ده) هغو كسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمكې (او اوسي په كې) وروسته (له هلاك) د اهل د هغې دا خبره كه اراده فرمايلي وي مونږ (د نيولو د دوى)؛ نو رسولې به وو مونږ دوى ته (عذاب) په سبب د گناهونو د دوى سره (لكه چې مو معذب كړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولگوو پر زړونو د دوى؛ نو دوى به نه اوري (حق او نافع وعظ په اورېدلو سره). دغه قريې (او ښارونه د تېر شويو امتونو) بيانوو مونږ پر تاله ځينو حالاتو د دې (قريو)، او هرومرو (خامخا) په تحقيق راوړې وې دوى ته رسولانو د دوى ښكاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوى چې ايمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو يې (ورته) كړى وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنگه (لكه مهر اېښودل پر زړونو د پخوانيو كفارو) مهر لگوي الله په زړونو د كافرانو باندې.

تبيه: له ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ خخه معلومه شوه، هغه انبياء عليهم السلام چې قوم د نوح - عاد - ثمود - قوم د لوط او اهل مدين او نورو ښارونو او كليو ته مبعوث شوي وو؛ هغوى كړد د بيناتو (ښكاره دلائلو) لرونكي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بيا د هود عليه السلام د قوم دغه وينا چې ﴿يَهُودُ مَا جُئْتُمُ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ الآية - يواځې د تعنت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفُاسِقِينَ ﴿١٣٨﴾

او نه دى موندلى مونږ لپاره د زياترو د دوى له (وفا په) عهد، او بېشكه موندلي دي مونږ زياتره د دوى خامخا؛ فاسقان (ماتوونكي د عهد).

تفسير: له عهد ځنې ممكن دى چې عام عهدونه مراد وي، يا به خاص د ﴿آلَسْتُ﴾ عهد اراده كړى شوي وي، يا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختيو په وخت كې يې كوي، چې دغه سختي كه له ما ځنې لرې شي؛ نو زه به ايمان راوړم، يا به په سمه لاره درومم، لكه چې فرعونيانو به ويل: ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنْآ الرَّجْزَ الَّذِيْ كُنْتُمْ لَكَ وَالْزَيْلَ مَعَكَ بَنَى إِسْرَءِيلَ ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِلِغْوِهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ﴾ (٩ جزء د الأعراف سورت (١٣٤) ايت (١٦) ركوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمُ مُوسَى يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْهَبُوا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَأَنْظِرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِدِينَ ﴿١٣٩﴾

بيا ولېږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسى سره له (نېو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وكړ (كافر شول) دوى په هغو (معجزاتو)، نو وگوره څرنگه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدينو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يُفْرِعُونَ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٦٧﴾

او وويل موسی: ای فرعون! بېشکه زه رسول یم له (لوري) د رب د عالميانو. قائم ثابت ټینگ ولاړ یم پر دغه خبره چې نه وایم پر الله مگر (وايم) حق (رښتیا)، په تحقیق راوړې ده ما تاسې ته څرگنده (ښکاره) معجزه له (لوري) د رب ستاسې، نو ولېره له ما سره بني اسرائيل (چې زه یې بوځمه شام ته).

تفسير: اکثر و مفسرينو د «حقيق» معنی په جدير «لايق» يعنې په وړ سره کړې ده، د (علی) معنی یې په (باء) سره اړولې ده، يعنې «څما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالی په لوري کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم».

ځينې د (حقيق) معنی په (حريص) کوي، ليکن محقق شيخ الهند «رحمه الله» د «حقيق» معنی «قايم او ثابت» فرمايلې ده، چې مطلب یې داسې کيږي، چې بې له ادنی ترزل او تذبذب په ډېرې مضبوطۍ او استقلال سره پر دې قائم او ثابت یم، چې بې له رښتيا هيڅ يو شی له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالی پيغام یې له تزويد او تنقيص څخه تاسې ته دروسوم، او ستاسې د تخويف او تکذيب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴿٦٨﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾

وويل (فرعون): که یې ته (ای موسی!) چې راوړې دې وي کومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) کړه هغه (ماته) که یې ته له صادقانو (رښتینو په دې دعوی خپله کې). نو وغورځوله (موسی) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښکاره (چې په کې نه وو شک د چا).

وَنَزَعْنَاهُ فَاذْهَبْ بِمِصْرَ اللَّيْلِ نَظِيرًا ﴿٧٠﴾

او وويست (موسی نبی) لاس خپل (چې یې په گربوان کې کين تخرگ - ترخ ته وروړی وو)؛ نو ناڅاپه هغه تک سپين (خليدونکی د تعجب موجب) وولپاره د کتونکو.

تفسير: يعنې خپل لاس یې په خپل گربوان کې ننويست، او په خپل تخرگ (ترخ) کې یې ټينگ ونيو، او بهر ته یې وويست؛ نو گردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترگو سره وليد، چې لاس یې فوق العاده تک سپين، ډېر ځلېدونکی نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځلېدل د برص د ناروغۍ يا د بل کوم شي څخه نه وو.

قَالَ الْمَلَأَمِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا السَّاحِرُ عَلِيمٌ ﴿٧١﴾

وويل مشرانو له قومه د فرعون (سره له فرعونه) چې بېشکه دا (موسی) خامخا جادوگر دی ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسير: معلومېږي چې فرعون د موسی عليه السلام له معجزاتو څخه ډېر زیات وویرېده، او گرد (ټول) خلق یې راغونډ کړل، او لومړی ده پخپله بالذات (کما في الشعراء) او بیا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار کړې؛ چې «معاذ الله» موسی عليه السلام کوم لوی جادوگر او ماهر ساحر دی، ځکه هغه خوارق چې له موسی عليه السلام څخه ظاهر او څرگند شوي وو، د دوی له حسیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١٠﴾

غواړي (موسی) دا چې وباسي تاسې (ای قبطیانو!) له ځمکې ستاسې (چې مصر دی)، نو (وویل فرعون مشرانو ته): څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟!

تفسیر: یعنې موسی د سحر او د کوډگرۍ په عجیبې او غریبې نندارې سره خلق خپل لوري ته متماثل کوي، او په پای (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زیاتوي، او د سبطیانو د آزادۍ او حمایت په نامه ګرد (ټول) قبطیان چې د دې وطن اصلي اوسیدونکي دي؛ د دوی له ملک او وطن (مصر) څخه یې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندې ونیسئ! او بیا مشوره راته راکړئ! چې څه وکړو.

قَالُوا أَرْجَاهُ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ خَبِيرِينَ ﴿١١﴾ يَا نُؤُوكَ بِكُلِّ سِحْرِ عَلِيمٍ ﴿١٢﴾

وویل (قبطیانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسی) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راتولونکي (د ساحرینو). چې راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسیر: د جرګې او مشورې په پای (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون څخې دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسی او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوی د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدی شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولایاتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملک څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوی ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده څخې له حده تېر ماهر (سحار) وي؛ سره راتول کړل شي، نو بیا دې د دوی له هغو سره یوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَكْبَرَ إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١٣﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وویل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آیا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسی).

تفسیر: د فرعون ساحرینو د ﴿إِنَّ لَنَا لَأَكْبَرَ﴾ په ویلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره څرګنده (ښکاره) کړه چې د انبیاوو عليهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ وي، او دوی د کومې کسبګرې او کارېګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١٤﴾

وویل (فرعون ساحرانو ته): هو! (وي به تاسې لږه مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربینو څخه (په مرتبه کې).

تفسیر: یعنې مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هر ورو تاسې ته درکوله کېږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقربینو کې هم داخلیدونکي یئ.

قَالُوا يَمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَامَّا أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُلْقِينَ ﴿١٥﴾

وویل جادوګرانو چې ای موسی! یا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او یا دا دی چې شو مونږ هم دا مونږ (پرومې) غورځوونکي؟ (د پریو او همساګانو خپلو).

قَالَ الْقَوَّافُ لَمَّا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَزِيمٍ ﴿١٧﴾

وويل موسى ساحرانو ته (تکړماً تسامحاً معتمداً على الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پري او همسانانې، نو کله چې وغورځول دوى؛ نو جادويي وکړ پر سترگو د خلقو او وويرو دوى (دا خلق)، او راتله وکړه دوى په جادو لوى سره.

تفسير: يعنې د كوډو او سحر په زور د گردو ننداره كوونكو سترگې وتړلې شوې، او پر ټولو حيرت طاري شو، او عام خلق وويرېدل، په بل آيت كې راغلي دي، چې هغوى خپل پري او همساگانې پر ځمكه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمكې كې پرته له خغلیدونكو او يو په بل باندې سوريډونكو مارانو ځنې بل هيڅ شى په نظر نه راته، ﴿يُحِثِّلُ إِلَيْهِ مِنْ يَحْتَرِمُ أَهْلُهَا شَيْءٌ﴾، له دغو آيتونو ځنې ښكاره شوه چې د فرعون ساحرين په دغه وخت كې كومه شعبه چې ښووله؛ په هغې كې له سره د ماهيت قلب نه دى واقع شوى، بلكه هغه تش يو تخيل او نظر بندي وه.

وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١٦﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ فَغُلِبُوا هُنَاكَ وَانْقَلَبُوا صَغِيرِينَ ﴿١٨﴾ وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَجِيدِينَ ﴿١٩﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿٢١﴾

او وحي (حکم) مو وليړه موسی ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بيا ده وغورځوله او بنامار شو)، نو ناخاپه دغې همسا بنوی تېرول (نغرودل) هغه شيان چې جوړ کړي وو دغو (جادوگرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورک) شو هغه څه چې وو دوی چې کول به يي. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځای کې او وگرځېدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دې حال کې چې سجده کوونکي وو. وويل جادوگرانو ايمان مو راوړی دی په رب د عالمانو. (په) رب د موسی او (رب د) هارون.

تفسير: د (وَالْقِيَامَةِ) لفظ دا رانيي، چې داسې يو قوي حال پر دوی باندې طاري شوی وو، چې د هغه په ليدلو سره دوی ته پرته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاينه او توصيف وکړ شي؟ وگورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالی له انبياوو عليهم السلام سره د جنگ او جگړې او مقابلي لپاره درېدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه يې له سجدې څخه پورته کړل، اولياء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوا مَتَىٰ﴾ الآية - «وویل جادوگرانو: ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو، رب د موسی او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته «أَنَا رَبُّكَ الْأَعْلَىٰ» ویل، نو دلته له «رَبِّ الْعَالَمِينَ» سره د «رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ» ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې بېشکه د ګرد جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چې د خپل خاص قدرت سره یې موسی او هارون علیهما السلام یې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرینو په داسې یو محیر العقول صورت علی رؤوس الأشهاد غالب او بریالی (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ امْتَنُم بِهِ قَبْلَ اَنْ اَذِنَ لَكُمْ اِنَّ هَذَا لَكُرْ مَكْرُومَةٌ فِي الْمَدِيْنَةِ اَتُخْرِجُو مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ نَعْلَبُوْنَ ﴿٣٣﴾

وویل فرعون: آیا ایمان را ورت تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) و کړم زه تاسې ته، بېشکه دا کار خامخا یو مکر (فرېب) دی چې مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسی تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسیر: یعنې دغه تاسې خو د کوچګرانو (ساحرانو) یوه غوره جرګه (اتحادیه) یی، غالباً موسی ستاسې لوی استاذ دی، چې هغه مو د مخه استولی دی، او بیا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پرې او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسیدونکي قبطیان ترې وباسی، او تاسې سبطیان او اسرائیلیان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وینا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لویې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېرګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ أَطَاغُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونیان ویرېدل؛ بالاخره هغه د الله تعالی په تقدیر ورپېښ شو: ﴿وَلَمَّا كَانَتْ يَوْمَهُمُ الْمَأْتِیَةُ﴾ (٢٠ جزء د القصص (٦) آیت (١) رکوع).

لَا قِطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَصَلَبْتُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٢٢﴾

خامخا به پرې کړم زه هر ورو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بیا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وویل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لوري د رب خپل بېرته ورتلونکي یو (پس له مرګه نو پروانه لرو، ستا له دغه تعذیبه).

تفسیر: ساحرین د توحید او د لقاء الله د تمنا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوی له دغو ویرولو او ډارولو څخه بیخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوی په زړورتیا او لوړه وینا سره وویل: «مونږ هیڅ پروانه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېرېږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضرېږو، ای فرعون! ته دې خپل پټ او سیاست وساته! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنیوي عذاب ډېر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوی لوی تکالیف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ مَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْ تَنَارَبْنَا أَفِرْعَوْنُ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿٢٣﴾

او عیب نه ګڼې (ته ای فرعون!) له مونږ مګر دغه کار چې ایمان راوړی دی مونږ په آیتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، ای ربه ځمونږ! راتوی کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان یو (یعنې خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ الْهَلَاءُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُمُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرُكَ وَالْهَتَاكُ
قَالَ سَنَقُولُ أَبْنَاءَهُمْ وَسَتَجِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿٢٤﴾

او وویل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آیا (ته) پرېږدې موسی او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوی په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدایانو (بتانو) ستا؟ وویل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چې نسل یې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لنډې) د دوی (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطیان) د پاسه د دغو (سبطیانو) زورور یو.

تفسير: ﴿وَيَذَرُكَ وَالْهَتَّكَ﴾: «او پر پردي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علویت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجویز کړي وو، لکه چې د ﴿وَالْهَتَّكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤیده ده.

ځینې وایي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشیاوو مجسمې وې، ځینې وایي چې: په دغه کلمه یې لمر او ستوري اراده وو، د ځینو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وې، او د عبادت لپاره یې پر خلقو ویشلې وې، هر شی چې وو بلا ورپسې، خو د فرعون مقصدا دا وو، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب اعلی) او نورو ته (ادنی رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ آلَٰهٍ غَيْرِي﴾ ویلو سره به یې د الله تعالی د وجود نفی کوله - (العیاذ بالله).

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا اللَّهَ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٨﴾

وویل موسی قوم خپل ته (لپاره د تسلی) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمائي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پر هېز ګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوا أَوْذَيْنَا مِنْ قَبْلُ أَنْ تَأْتِنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَلَىٰ رَبِّكَ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

وویل بني اسرائيلو (موسی ته) چې: ایداء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی!) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلی ته مونږ ته، وویل (موسی): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خلیفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر یا شام کې پس له هلاکه د قبطیانو)؛ بیا به وګوري (الله) چې څرنگه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصیان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسير: شاه صاحب وایي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آوړولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې یې همداسې یو زېری او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَٰئِهَٰذَا وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَٰكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

او خامخا په تحقیق نیولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطۍ سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده» پراخي او غنا) نو ویل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (یعنې له مونږه سره لایقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سیئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به یې نیوله په موسی باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ! خبردار شی! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالي د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب یې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا خُنَّكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شي) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښي؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجُرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٤﴾

نو ولېږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګ) او ملخان او سپرې (یا ورېړې یا کنې یا بروړې) او چونګښې (چیندځې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره بېل بېل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولېږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(١): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې ورېده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودرېدې؛ چې په ولاړې به یې تر مری رسېدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو ټکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(٢): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لارې یې ټول وخوړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(٣): کنې یا ورېړې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کتځ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروړه «بتوکه، پټکه» منګوړ (خمنډک) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپرې یا هغه نور چنچیان دي؛ چې په غلو، دانو، او مېو «په تېره بیا په ګڼو» کې پیدا کېږي، او په هغو سره غله او نور خرابېږي، یا په بدن کې سپرې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپرې ولوېدې، او په غلو کې یې ټټو کې څرګندې شوې.

(٤): چونګښې (چیندځې) وي، او دا هم یوه هفته وي، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.

(٥) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائيلي) به په یوه لوبښي سره جمع شول، نو پر هماغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعونې به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله کې به وينې شوې، په دې حال کې چې «دا پنځه واړه نښې وې، ځمونږ د قدرت جدا کړی شوی یو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به یوه میاشت فاصله وه، او هره یوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به یې وکړې، چې دا آفت را څخه لرې کړه، نو ایمان به درباندي راوړو، بیا چې ترې پورته به شو؛ نو ویل به یې چې: ته ډېر لوی جادوگر یې، پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوی قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آیتونو هم ایمان نه راوړي».

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا لِمُوسَى اِدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿١٧﴾

او کله چې واقع شو پر دغو (فرعونيانو) کوم عذاب (له دغو ذکر شویو عذابونو) ویل به دوی: ای موسی! دعا وکړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده یې کړې وه له تا سره، قسم دی خامخا که لرې کړي تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ایمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائيل (چې بېرته یې خپل وطن ته بوځي).

تفسیر: یعنې د دعاء هغه مؤثرې طریقې چې پاک الله تاسې ته درښوولې دي؛ په هماغه شان سره دعا وکړه! یا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ مطلب دا دی چې د خپل نبوت په وسیله دعا وکړه! ګواکې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممکن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبیاوو علیهم السلام په واسطه له اقوامو سره کولې شي، چې که تاسې له کفر او تکذیبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته کیږي. والله أعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِلُغْوِهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ ﴿١٨﴾

نو کله چې لرې کړ مونږ له دوی څخه دغه عذاب (او مؤخر مو کړ) تر هغې نېټې پورې چې دوی رسیدونکي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسیر: یا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، یا ممکن له یوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

فَانْتَقَبْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ يَأْتُهُمُ كَذِبًا يُاتِينَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٩﴾

پس اراده د بدل اخیستو و فرمايله مونږ له دوی څخه؛ نو غرق کړل مونږ دوی (ټول له څرمې) په بحر (دریاب کې) په سبب د دې چې دوی به تکذیب کاوه په آیتونو ځمونږ، او وو دوی له هغو (آیتونو څخې) غافلان (چې فکر به یې په کې نه کولو).

تفسیر: ځینو مفسرینو د «رجز» معنی په طاعون سره کړېده، لکه چې په ځینو احادیثو کې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی، لیکن اکثر مفسرینو دغه آیتونه د پخوانیو آیتونو بیان ګرځولي دي.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا

او وروسته له پخوانیو قبطیانو څخه په میراث ورکړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائيلو) ته چې وو دوی چې کمزوري ګڼل کېدل په مشرقي (اطراف د) ځمکې او مغربي (اطراف د) ځمکې هغې چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې (چې شامات دي).

تفسير: داکټرو مفسرينو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملک دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر برکات په ودیعت ایښي دي، ظاهر خو یې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن یې دا دی چې د ډېرو انبیاءو علیهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائيل له مصر ځنې ووتل، نو تر یوې مودې پورې د «تیه» په صحرا (میره) کې سرگردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر یې پخوا تېر شو، بیا له یوشع علیه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وروسته یې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وګرځېدل.

ځینو مفسرينو له دغې ځمکې څخه مراد کړی دی، یعنې د فرعونیانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائيل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادي او خپلواکي او استقلال سره ترې متمتع شي او ګټور شي، کما قال الله تعالی: ﴿كَم تَزُولُ امْنٌ جَبَّتْ وَعُيُونٌ ۚ وَذُرُورٌ وَمَقَامٌ كَرِيمٌ ۚ وَنَعْمَةٌ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ۚ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا الْآخَرِينَ ۖ﴾ (٢٥ جزء د دخان سورت له (٢٥) تر (٢٨) آیت پورې، (١) رکوع)، ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُتِنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنَرَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (٢٠ جزء د القصص سورت (٥-٦) آیت پورې، (١) رکوع).

وَتَنَتَّ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۖ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿٢٠﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائيلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونيانو)، او خرابي کړې مونږ هغه (کلکې ودانې) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (بخې بخې ودانې) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجُوزْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَبْنَؤُا جَعَلْنَا إِلَهُاتِكُمُ الْهَمَةُ قَالُوا إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَبْهَلُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُمُ فِيهِ وَبِطُلٌ مَّا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره، نو راغلل دوی پر یوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وویل (بني اسرائيلو): ای موسی! جوړ کړه مونږ لره (هم) یو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، وویل (موسی): بېشکه تاسې داسې یو قوم یئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاک (او مات) دی هغه دین چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (يې).

ترجمه: ځینې وايي چې: دغه د (لخم) د قبيلې سړی وو، او ځینو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وايي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائيلو دغه بت پرستي وليده؛ نو موسی علیه السلام ته یې وویل چې: «مونږ ته همداسې بتان جوړ کړه چې مونږ یې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت یې کوي»، نو وویل موسی علیه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم یئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، یعنې د حق تعالی د عظمت له شان او د ده له تنزیه او تقدیس څخه تاسې بیخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

قَالَ اغْيِرَ اللَّهُ ابْنِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾

وویل (موسی): آیا بې له الله ولتوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضيلت درکړې تاسې ته (غوره کړې يې يې) پر گردو (ټولو) خلقو (د زمانې خپلې).

وَإِذَا نَجَّيْنَكُمْ مِنَ الْإِلْفِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٣١﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړې وو مونږ (نيکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به يې ځامن ستاسې (چې نسل موقطع شي)، او ژوندی به يې پرېښودې ښځې (لوني) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب يا نجات يا) گردو کې نعمت يا مصيبت يا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسير: د دې آيت تفسير په (اول جزء د البقرة په (٤٩) آيت (٦) رکوع) کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، يعنې هغه پاک الله چې همدا اوس يې پر تاسې داسې عظيم الشان احسان فرمايلي دی، نوآيا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ اړوئ؟ او لږکيو او تېرو او نورو شيانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟.

وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مُّيَقَاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٢﴾

او (ياد کړه هغه وخت چې) وعده کړېوه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسی سره دېرش شپې، او بيا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وویل موسی ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تگ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خليفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غياب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسير: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي ميعاد به څرځولی شوی وي، او د څلوېښتو ورځو پوره کول به له اختياري او استحبابي حيثيته د اصلي ميعاد د تکميل او تميم په ډول (طريقه) ټاکلې (مقرر) شوی وي، لکه چې شعیب عليه السلام موسی عليه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمايلي وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَلَاثِينَ لَيْلَةً فَإِنْ تَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَ عَلَيْكَ﴾ (٢٠ جزء د القصص سورت (٢٧) آيت (٣) رکوع).

او ځمونږ د زمانې ځينې مصنفين وايي چې: اصلي ميعاد همدغه څلوېښت شپې وي، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مُيَقَاتُ رَبِّهِ﴾ کې ورته اشاره کړې شوې ده، دا د هغو څلوېښتو ورځو د بيان يو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړېوه، چې د هغه تممه لس ورځې نورې هم وې، خو اشاره وشي چې يوه پوره مياشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزياتې کړې شوي دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو ځنې همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ
إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى
صَوْعًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَنكَ تُبُّتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٠﴾

او کله چې راغی (راورسېد) موسی موغود وخت ځمونږ ته، او خبرې وکړې له دغه (موسی) سره رب د دغه (موسی)، نو وویل (موسی): ای ربه ځما! وښه ماته (ځان خپل) چې زه وگورم تاته، وفرمایل (الله): له سره به ونه وینې ته ما (په دنیا کې)، ولیکن وگوره ته (دې) غره ته که قرار پاتې شو هغه (غر) په ځای خپل کې؛ نو ژر به ته هم ووينې ما، نو کله چې ورښکاره شو رب د دغه (موسی) غره ته (د کچې گوټې په اندازه)؛ نو وپې گرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمکې سره خاوره)، او پرېوت موسی بېخوده (له ډېره هیسته نو کله چې په خود شو (موسی نو وپې) ویل: چې پاکې ده تاته (یا الله له ټولو عیونو)، توبه مې وویسته تاته، او زه اول د مؤمنانو یم (په زمانه خپله په نه لیدلو ستا په دنیا کې).

تفسیر: د څلورېستو ورځو له پوره کېدو څخه وروسته حق تعالی په کوم مخصوص او ممتاز رنگ سره موسی علیه السلام ته د مکالمې شرف وروبښه، په دې وخت کې موسی علیه السلام ته د کلام الله د بلا واسطې اوږدولو څخه ډېر زیات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتیاق له کماله د متکلم د لیدلو آرزو او تمنا یې وکړه، او ترې یې غوښتنه وکړه، چې ﴿رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾ ای ربه! ځما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې کړه! او خپله نوراني او دیدار وجه دې بې حجابه راوښه، چې زه یې یو ځلې لږ ووينم!.

﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾: وفرمایل الله: له سره به ته ونه وینې ما په دنیا کې، یعنې په دنیا کې به هیڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُو الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ﴾ او «لم یزل او لا یزال» د لیدلو تحمل ونشي کولی، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنیا کې هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالی د لقاء او دیدار شرف حاصلېدل شرعاً ممتنع دي، اګر که عقلاً ممکن هم وي، ځمونږ د «أهل السنه و الجماعة» عقیده همدا ده، چې د باري تعالی رؤیت په دنیا کې عقلاً ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی، او په آخرت کې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دی.

قَالَ يٰمُوسٰى اِنِّىْ اصْطَفَيْتُكَ عَلَ النَّاسِ بِرِسَالَتِيْ وَبِكَلَامِىْ فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشَّاكِرِيْنَ ﴿٥١﴾

وفرمایل (الله چې مه خپه کېږه په نه لیدلو ځما او نعمتونه مې یاد کړه) ای موسی! بېشکه ما غوره کړی یې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پیغامونو خپلو او تا سره په خبرو کولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونیسه! هغه څه چې درکړي مې دي تاته او اوسه له شکر ایستونکو.

تفسیر: یعنې که لیدل ونشول خیر دی! دغه شرف او امتیاز خو لږ شی نه دی؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې درعطا کړې، او بلا واسطه مې درسره کلام وفرمایه، نو هغومره عطا او احسانات چې ځمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره! او په هغو بندګانو کې شامل شه! چې الله تعالی د شاګرینو په امتیاز سره هغوی ممتاز فرمایلي دي.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَنْوَارِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ قَوْمَكُمُ بِأَخْذِهَا بِحَسَنِهَا سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥٠﴾

او ليكلي وو مونږ دغه (موسی) ته په تختو (د تورات) کې له هر (دیني) شي ځنې موعظه (پند) او تفصیل لپاره د هر شي (له احکامو) (بیا مو وفرمایل موسی ته): پس واخله دا (تختي د تورات) په کامل قوت (زور، عزم، کوبښن) سره او امر (حکم) وکړه قوم خپل ته چې ونیسي (عمل وکړي) په ډېر غوره (احکامو) د دې، ژر به وښیم زه تاسې ته ځای د هستوګنې د فاسقانو.

تفسیر: ځینې وايي چې تورات شریف پر دغو تختو باندې ليکلي شوي وو، د ځينو علماوو خیال داسې دی، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا وړمرحت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله لیدل وړ په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسی علیه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له کبله حاصل شوی وو؛ د هغه تلافي او جبران یې د الواحو په عطا سره وفرمایل، چې په کې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احکامو تفصیلات وو (ابن کثیر).

تنبیه: د ﴿بِحَسَنِهَا﴾ له لفظ څخه یې یا خو پر دغې خبرې تنبیه فرمایلي ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هیڅ شی نه وو، یا خو هغه احکام چې په کې ورکړی شوي دي، ګرد (ټول) یې في حد ذاته ښه دي، مګر ځینې یې له ځینو څخه أحسن دي، مثلاً له ظالم ځنې انتقام او بدل اخيستل جائز او حسن دي، لیکن صبر کول او بخښل یې عزیمت او احسن دی، ګواکې بني اسرائيل یې د عزایمو او مندوباتو په اکتساب باندې مأمور کړل، چې په هغو کې ډېره سعي او کوبښن وکړي، او د پاک الله پوره امر منونکي شي، او که نافرمانی وکړي؛ نو دوی ته د نافرمانانو کورونه وربښول کېږي، یعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنیا کې تباهي او رسوايي (أعاذنا الله منهما).

ابن کثیر او بغوي او ځينو نورو د نافرمانانو له کورونو ځنې مصر یا شام مراد کړی دی، چې د نافرمانانو فرعونيانو او عمالقه وو ملکونه وو؛ نو په دغه تقدیر به دغه آیت د بني اسرائيلو لپاره بشارت وي، چې که په پوره ډول سره فرمانبرداری وکړي، نو د نافرمانانو ملک به تاسې ته درکول کېږي، والراجح الأول کما رجحه «ابن کثیر».

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَيِّئَ الرَّسُولِ لَا يُبَدِّلُوا سَبِيلَهُمْ وَإِنْ يَرَوْا سَيِّئَ الْغَيِّ لَا يَخْلِفُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿٥١﴾

ژر به واروم (زه له قبلولو د افافي او انفسي) آیتونو خپلو څخه هغه کسان چې تکبر کوي په ځمکه کې په ناحقه سره، او که وويني (دغه متکبران) هر قسم آیت (د قرآن یا د نبوت معجزې) نو نه راورې ایمان پر هغو (عنادا)، او که وويني لاره د رشد (طریقه د هدايت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نیسي دوی هغه لاره (او نه ځي پر هغه طریقه) او که وويني دوی لاره د ګمراهۍ نو نیسي دوی هغه لاره (او طریقه د تګ خپل او ځي پرې)، دغه (مګر ځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوی نسبت د دروغو کړي وو آیتونو ځمونږ ته، او وو دوی له هغو (آیتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فکر به یې په کې نه کولو).

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د الله تعالی او د رسول صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ناحقه تکبر کوي، او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوي؛ چې د الله جل جلاله احکام ومني، مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آیتونو له لوري ورګرځوو، چې په آینده کې له هغوی ځنې د ګټې توفیق ونه مومي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٦﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړې دي آیتونو ځمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا ورکولی دوی ته مگر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (یې) کولو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په احکامو باندې به د تللو توفیق نه مومي، او هغه کارونه چې له خپله عقله یې کوي، هغه به د الله تعالی په دربار کې نه قبلېږي، دوی څه چې کوي هم هغه به ګالي (برداشت کوي)، او څه چې کړي هم هغه به رییي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نېکۍ؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونکي دي، هغه به په همدغې دنیا کې دوی ته ورورسېږي.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورَاءٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يَكْلُمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۚ اتَّخَذُوا ظُلُمًا ﴿٤٧﴾

او ونیوه (جوړ کړ) قوم د موسی وروسته (د تللو) د ده (میتات ته) له زېوراتو (ګانو) خپلو ځسي مجسم، چې ده لره غږ وو لکه د ځسي (جوړ یې کړ لپاره د عبادت)، آیا نه لیدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشکه دغه (ځسي) خبرې نه کوي له دوی سره، او نه ښيي دوی ته هیڅ لاره، ونیو دوی هغه (ځسي په الوهیت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسیر: دغه ګانې (زېورات) چې ویلي «ذوب» شوي وو، او د ځسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل کې د فرعون د قوم یعنې د قبطیانو وې، چې له هغوی ځنې پاتې او د بني اسرائيلو په لاسونو کې لوېدلې وې، لکه چې د «طه» په سورت کې راغلي دي: ﴿جَعَلْنَاهُمْ أَزْوَاجًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَهُ خُورَاءٌ﴾ الایه - د «طه» په سورت کې به د دې ځسي مفصله قصه راشي، دلته یې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبیه ورکړې ده، چې هغوی یو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې ځنې، د ځسي په غږ آوړېدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه ځسي خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنی غږ کې نه کوم کلام وو، او نه څه خطاب، نه دیني او دنيوي هدایت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې یو تش صورت خو یو شی د انسانیت درجې ته هم نشي رسولی.

دا لا څه چې د هغه په وسیله انسانان د الله تعالی جل وعلا د معرفت تر درجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه څومره لوی ظلم او بې موقع کار دی، چې د یوه معمولي ساکنین (ذي روح) مجسمې ته معبود وویل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو کولو عادت پیدا شوی وو، لکه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه یې له موسی علیه السلام څخه کړې وه.

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٨﴾

او کله چې پېښمانه شول (په عبادت د ځسي باندې) او پوه شول چې بېشکه دوی په تحقیق ګمراه شوي دي؛ نو ویې ویل: قسم خامخا که رحم ونه کړي پر مونږ رب ځمونږ، او بخښنه ونه کړي مونږ ته (رب ځمونږ نو) خامخا به شو مونږ هر ورو له زیانکارانو.

تفسير: ځينو د «وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيِّدِهِمْ» ترجمه داسې هم کړې ده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښیماني په لاسونو د دغو بني اسرائیلو کې، یعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَجَعَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ
وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أُمِّ إِيْسَ الْقَوْمِ اسْتَزَعِفُونِ وَكَادُوا
يَقْتُلُونَنِي فَلَا شَكَّ فِي الرَّعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ⑤

او کله چې بېرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکي، وویل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې څما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آیا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غصبه لپاره د حمایت د دین) او وپې نیوه سر د ورور خپل چې رابښکود یې هغه ځان خپل ته، نو وویل (هارون موسی ته ای) څویه د مور څما! بېشکه چې (دغه) قوم ضعیف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی یې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره!.

تفسير: کله چې موسی علیه السلام له «طور» څخه بېرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په هماغه «طور» کې موسی علیه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی علیه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي﴾ «وویل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې څما وروسته له ما دا خلافت دی»، یا وویل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د څسې چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) څما د طور غره ته».

دغه خطاب د څسې عبادت کوونکو ته وو، یعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول څما نیابت وکړ؟! «بلکه ومو نه کړي»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زیات تأکید کړی وو، (یعنې د الله تعالی توحید او تفرید)؛ تاسې د هغه په ځای د څسې مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وویل: ﴿هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى﴾، یعنې «في الحقیقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون علیه السلام ته هم وي، چې تا څما د هغه نیابت حق چې ﴿أَخْلَفْتَنِي فِي قَوْمِي﴾ مې درته ویلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نیوله، او په ټینګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصیل سره راځي.

﴿قَالَ ابْنُ أُمِّ إِيْسَ﴾ الآية - نو «وویل هارون: ای څویه د مور څما! بېشکه چې دغه قوم ضعیف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له یادولو څخه مقصد د نرمۍ، شفقت او مهربانۍ په لوري د موسی علیه السلام اړول دي.

دې آیت کې د هارون علیه السلام د معذرت بیان دی، حاصل یې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائیل ډېر وپوهول، لیکن دوی څما حقاني خبرو ته هیڅ غوږ کېښود، او برسېره پر هغه څما د وژلو لپاره هم تیار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوی! چې پر ما وځاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوی!».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمِي وَأَدْخِلْنِي رَحْمَتَكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٥٤﴾

وویل «موسی»: ای ربه خُما بخښنه وکړه ما ته (د دې عمل چې ومې کړ له خپل مشر ورور سره) او ورور خُما ته (هم بخښنه وکړه که یې تقصیر کړی وي په منع کې)، او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کې (چې دنیوي عصمت او اخروي جنت دی) او همدا ته ډېر مهربان یې له ټولو مهربانانو نه.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿٥٥﴾

بېشکه هغه کسان چې نیولی دی دوی خُسی (په معبودیت) ژر به ورسېږي دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسیس کې، او همداسې (لکه سزا د عابدانو د خُسي) سزا ورکوو مونږ بهتان تر ونکو ته.

تفسیر: دا همغه غضب دی چې ذکر یې په (اول جزء د «البقرة» په (٦١) آیت (٦) رکوع کې تېر شوی دی)، یعنې د خُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوري ووژلی شي؛ چې هغوی د خُسي په عبادت کې نه دي شامل شوي، او د خُسي د عبادت کوونکو په منع کې یې برخه نه ده آخیستی.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزیې په ډول پر دوی تطبیقېږي، او تر قیامته په مسکنت او سپکوالي محکوم دي.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٦﴾

او هغه کسان چې کوي دوی ناکاره کارونه (صغیره یا کبیره گناه) بیا توبه وباسي پس له کولو د هغو (سیناتو) او ایمان راوړي (په ټولو مؤمن به شيانو؛ نو توبه یې قبلېږي ځکه) بېشکه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخاښه بخښونکی (د خطیاتو) رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پاک الله د ناکارو کارونو کوونکي بخښي، تر دې که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسي، او په رښتیا سره ایمان راوړي، نو د «غَفُورٌ رَّحِيمٌ» په دربار کې یې توبه قبلېږي، ځکه چې د الله تعالی په لوی دربار کې هر شی زیات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، گواکې اشاره یې وفرمایله چې د خُسي عبادت کوونکو ته چې هغه د وژلو سزا ورکړی شوې ده؛ هغه د دوی په حق کې د دوی د توبې د قبلېدو شرط ګڼلی شوی وو: «فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارِبِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» (اول جزء د البقرة سورت (٥٤) آیت (٦) رکوع).

اوس پر هغوی څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنیوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بیان په دغه ځای کې هم داسې دی: لکه چې په (٦ جزء د المائدې سورت په (٣٨) آیت (٦) رکوع) کې «وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا» الایه - پسې وروسته یې «فَمَنْ تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ» فرمایلي دي.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ ۚ وَفِي سُجَّتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَأَخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّإِبْقَائِنَا ۚ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۚ إِنَّ هِيَ الْأَفْتُنْتُكَ بُعْثًا مِّن تَشَاءُ وَنَهْدِي مِّن تَشَاءُ ۚ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿٥٨﴾

او کله چې قرار (سور) شو له موسی قهر نو وایي خيستې هغه تختې (د تورات)، او په ليک د دغو (تختو) کې هدايت او رحمت وو لپاره د هغو کسانو چې دوی له رب خپل څخه ويرېږي. او غوره کړل موسی له قومه خپله اويا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت ځمونږ، نو کله چې ونيول هغوی زلزلې (په دنيا کې د الله د رؤيت د سوال په سبب)؛ نو وويل (موسی د اتهام له وېرې): ای ربه ځما! که اراده فرمايلي وي تا (د هلاکولو د دوی) هلاک کړي به وو تا دوی پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاک کړی وی)، آیا هلاکوي ته مونږ په هغه کار چې کړی دی بې عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مگر از مېنت دی ستا، گمراه کوي په دې سره (يا الله!) هر هغه څوک چې اراده يې وکړې ته (د ضلالت)، او هدايت کوي ته (يا الله!) هر هغه چا ته چې اراده وکړې ته (د هدايت يې)، همدا ته يې ولي (واکدار) ځمونږ، نو بخښنه وکړه مونږ ته (د گناهونو ځمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ، او همدا ته يې بهتر غوره د ټولو بخښونکو.

تفسیر: همدغه خبره راجحه معلومیري چې دغه میقات علاوه پر هغه میقات دی؛ چې موسی علیه السلام ته د تورات د ورکولو لپاره مقرر شوی وو، او هم د حاضر و آیتونو له ترتیبه ظاهرا مفهومیري، چې دغه واقعه د حُسی د عبادت او سزا میندلو څخه وروسته پېښه شوې ده، لیکن د سورت النساء د ﴿قَالُوا ارْزُقْنَا اللَّهُ جَهْرًا فَأَخَذَهُمُ الصُّعْقَةُ بِظُهُورِهِمْ ثُمَّ أَخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾ په ډېر ښکاره صورت سره دارایی چې د حُسی عبادت وروسته له دې پېښې شوی دی، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعي خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (۵۵) آيت (۶ رکوع) کې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائيلو موسى عليه السلام ته ويلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او يقين کولی شو؛ چې د الله تعالى خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسى عليه السلام د دوی له منځه اويا تنه سړي چې گړد (ټول) مشران وو؛ انتخاب کړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوی د الله تعالى خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بيا يې وويل: که مونږ پاک الله بې حجاب په خپلو سترگو ونه وينو؛ نو يقين مو ښه نه راځي، د دې بې ادبي او گستاخی په مقابل کې د ځمکې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندۍ سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوی گړد وړېږدېدل، او ټول ځای په ځای مړه شول، موسى عليه السلام په ډېر عجز او نیاز د ځان او د خپلو ملگرو عجز او نیاز د بې نیاز خالق په دربار کې په همغه خاص اسلوب او امتياز او مؤثر اصول سره وړاندې او يوه ښه دعا يې وکړه، چې د هغې په اثر هغه گړد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ورمرحمت کړ، کما قال الله جل وعلا:

﴿ثُمَّ نَعْلَمُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

وَكَتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّكَ هَدَانَا لِلْبَيْكِ ط قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ط فَسَأَلْتُهُمَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٧﴾

او وليکه (مقرر کره) مونږ ته په ژوندون ددنيا کې نيکي (ښه معيشت او توفيق طاعت) او په آخرت کې (هم نيکي جنت)، بېشکه مونږ راجع (او توبه کار) شوي يو تاته، نو وفرمايل (الله چې): عذاب ځما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وکړم زه (د رسونې يې)، او رحمت ځما شامل دی هر شي ته (په دنيا کې)، نو ژر به وليکم (ور به کړم په آخرت کې) دا (رحمت) هغو کسانو ته چې ځانونه ساتي له کفره او معاصي، او ورکوي دوی زکات، او هغه کسان چې دوی په آيتونو ځمونږ ايمان لري (او يقين پرې کوي).

تفسير: شاه صاحب ليکي: چې بني موسی علیه السلام د خپل امت په حق کې د دنیا او آخرت ښېگنې (فائدي) چې غوښتلې يې؛ مراد به يې داسي وي چې: «زما امت دی په ګردو (ټولو) امتونو په دنیا او آخرت کې مقدم او فايق وي».

جواباً الله تعالی وفرمايل چې: «خما عذاب او رحمت د هيڅ يوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دی چې زه يې اراده وفرمايم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دی، ليکن هغه خاص رحمت چې ته يې غواړې: (چې قبول د توبې يا توفيق د طاعت يا رزق حلال يا مقال دی په دنیا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه ليکلی شوی دی، چې له الله تعالی څخه ويرېږي، او له خپلو اموالو ځنې زکات اداء کوي، يا د نفس په تزکيه کې مشغول او لگيا وي، او د الله تعالی پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، يعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ايمان راوړي، د موسی علیه السلام له امت ځنې هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ايمان راوړي؛ نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کېږي، او د موسی علیه السلام د دعاء مورد ګرځي.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الَّذِي يَحْدُثُ لَهُمْ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ
وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمُ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ أَصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

(دا متقيان مؤمنان چې مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوی د (دين د) هغه رسول چې نبي امي دی، هغه رسول چې مومي دوی (نوم او صفت د) ده ليکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجيل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوی ته په معروف (نېکي) سره، او منع کوي دوی له منکر (بدی) څخه او حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طيبات (پاک شيونه چې حرام کړي شوي وو پر دوی باندې)، او حراموي پر دوی باندې خبيث (پليټ) شيان، او لرې کوي له دوی څخه درانه بارونه د دوی، او قيدونه د سختيو هغه چې وو پر دوی، پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په دغه (محمد) او عزت (تعظيم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) او متابعت کوي د هغه نور (رنا) چې نازله کړی شوې ده سره له (متابعت د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستايلي شوي کسان) هم دوی دي په مراد رسېدلي.

تفسير: «يعنې هغه څوک چې زه دغه رحمت ورته مقرر و، له هر قوم او ټبر او ملت او مذهب څخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پيروي کوي دوی د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلی الله عليه وسلم دی»:

(١): داچې هغه رسول او لېږلی څما دی، رسول يې وباله په نسبت د ځان خپل.

(٢): داچې هغه نبي او پيغمبر دی، نبي يې وباله په نسبت د خلقو.

(٣): داچې هغه رسول امي يعنې نالوستونکی او ناليکونکی دی، او دا يې معجزه او عين الکمال دی، چې بې له لوستلو او ليکلو لوی عالم دی.

أُمِّي يَا خُو د «ام - مور» په لوري منسوب دی، همغسې چې وړوکی د مور له ګېلې ځنې پيدا کېږي، او د هيچا شاګرد نه وي، نبي کریم صلی الله عليه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هيچا ځنې هيڅ شی نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاگرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حیثیته ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او ویاړونو پنگه ده، یا د امي نسبت د «أم القرى» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شریف مولد وو.

(٤): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائيلو-نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجیل کې، یعنې د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (١٤٣٤) قمري کاله ځمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له هجرت تېر شوي دي، او خورا (ډېر) زیات تغیرات، تزیدات، او تنقیصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کېږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله راښوولي دي، والله الحمد علی ذلك.

(٥): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکۍ سره چې هغه توحید او نور فضایل دي.

(٦): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(٧): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طیبات او پاکیزه شیان چې حرام کړي شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(٨): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حراموي پر دوی خبیث پلټ شیان، لکه خنځیر او مرداره او بهیدونکي وینه.

(٩): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې ږدي یعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان یا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پر بکول د هر هغه اندام وو چې ګناه ترې صادرېده، او پر بکول د پلټ ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(١٠): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې لرې کوي قیدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی علیه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحت د عفوې او بې دینه په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

یعنې پر یهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شیانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضیقه او تنګي چې وه، هغه ګرد (ټول) په دغه دین کې پورته یا آسانه شوي دي: ﴿قِطْلُ مَنْ أَلْبَنَ هَذَا وَحَرَمَاتُ عَلَيْهِمْ طَبِيبٌ أُجِلَتْ لَهُمْ وَبِصَائِهِمْ عَنْ سُبُلِ اللَّهِ كَبِيرٌ﴾ (٦ جزء د النساء سورت (١٦٠) آیت (٢٢) رکوع).

او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوايي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم رابنکاره کړ، الغرض له دوی څخې ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړي شوي دي، او ډېر قیود ترې پورته کړي شوي دي، لکه چې په حدیث کې فرمایلي شوي دي: «بعثت بالحنيفية السمحة».

﴿قَالَتِ ابْنُ الْمُؤْمِنِ﴾ «هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم، او مرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړې شوې ده سره له متابعت د ده؛ نو دغه ستایلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسیدلي بریالي».

له «نور» ځنې «وحي» مراد ده، اعم له دې چې متلو وي (چې په لمانځه کې لوستله كيږي)، يا غير متلو (چې په لمانځه کې نه لوستله كيږي).

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمُوتُوا بِاللَّهِ وَرَسُولُهُ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (ای محمده ! چې) ای خلقو بېشکه زه رسول د الله یم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چې (خاص) ده لره دی ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هېڅ لایق د عبادت (په حقه سره) مگر همدی دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ایمان راوړئ (یقین وکړئ) پر الله (چې واحد او لا شریک دی)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امي (نالوستونکی نالیکونکی دی)، هغه رسول چې ایمان لري په الله او په ګردو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره وموئ.

تفسیر: یعنې ستا بعثت د دنیا ګردو خلقو ته عام دی، د عربو په امتونو یا یهودو او نصاراوو پورې نه دی محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دی؛ ته هم د هغه مطلق رسول یې، اوس د هدایت او کامیابۍ صورت پرته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نیوونکي شریعت متابعت او پیروي وکړي شي، چې تاسې ته هغه راوړي دی، همدغه رسول الله صلی الله علیه وسلم دی چې ایمان پرې راوړل په ګردو انبیاوو او مرسلینو علیهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ایمان راوړلو سره مرادف دی.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿٥١﴾

او ځینې له قومه د موسی نه یو امت (ټولي) دی چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منع د خلقو کې لکه چې دوی پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسیر: اګر که اکثره یهودان د سرکښۍ او بې انصافي لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه ځینې داسې نېکمرغي ارواحي هم په دوی کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لوري او د حقانیت په طرف دعوت ورکوي، او دوی هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام او نور.

وَقَطَّعْنَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا

او بېل بېل کړ مونږ دغه (بني اسرائيل) دولس قبیلې ټولي ټولي؛

تفسیر: یعنې د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبیلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وېشل شوي دي، بیا په هره قبيله کې کې یو یو مشر او نقیب مقرر کړی شوی دی، چې د دوی پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوی د اصلاح خیال وکړي: ﴿وَبَعَلْنَا مِنْهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَ نَبِيًّا﴾.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اِثْنَتَا عَشْرَةَ
عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ
كُلًّا مِنْ طَيْبَاتِ مَارِزٍ قَدْ كُنَّا لَكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ وَادُّقِيلَ

لَهُمْ أَسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا اتَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ سَأَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣١﴾

او وحي (حکم) مو ولېره موسی ته کله چې اوبه وغوښتې ترې قوم د ده (په میدان د تیه کې) چې ووهه په همسا خپله تیره (گټه)؛ نو (چې موسی په همسا ووهله تیره - گټه) راو خوتېدلې له هغې تیرې (گټې) څخه دولس چینی (د قبیلو په شمار)، په تحقیق وپېژانده هرې قبیلې (له دوی څخه) ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو، او سیوری کړی وو مونږ پر دوی ورېځ (په میدان د تیه کې) او نازل (راښکته) کړي وو مونږ پر دوی من (ترنجبین) او سلوی (مړخان، نو وویل مونږ دوی ته چې) وخورئ تاسې له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو کړی ظلم دوی پر مونږ (په دغه کفران او عصیان سره) ولیکن وو دوی چې په خپلو ځانونو به یې ظلم کاوه. او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل شو دوی ته: اوسئ تاسې په دغې قریبې (د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس) کې، او خورئ تاسې له (مېو د) دې څخه له هر ځای (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او ووايئ راوبخښه (گناهونه ځمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قریبې - ښار) ته سجده کوونکي، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته گناهونه ستاسې، ژر به زیات کړو محسنانو (نېکانو) ته (اجر).

تفسیر: یعنې اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به کړد ملک په لاس درشي، «کذا فی الموضح»، یا یې دغه مطلب دی چې خطاگانې به مو وبخښي، د نېکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوي، «کذا فی عامة الكتب».

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنْ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿٣٢﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) له دوی څخه خبره غیر له هغې چې ویلې شوې وه دوی ته؛ نو ولېره مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوی چې ظلمونه به یې کول.

وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَاعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٣﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده! له یهودو) له (حاله د) قریبې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر کې، کله چې له حده تېرېدل دوی له (فرمانه په ښکار د ماهیانو) په ورځې د خالي کې، کله چې راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالي د دوی کې ښکاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ کې چې داخل به نه وو په خالي کې نو نه به راتله (ماهیان) دوی ته، همداسې (لکه چې په خالي کې راتلل یا په مثل د دغه امتحان) آزمویو مونږ دوی په سبب د دې چې وو دوی چې فسق به یې کولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسیر: یعنې د خپلې زمانې له یهودانو څخې د تنبیه او توبیخ په ډول د هغه کلي د اوسېدونکو یهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ! چې د داود علیه السلام په زمانه کې پېښه شوې وه، د اکثر و مفسرینو په نزد له دغې قریبې څخې د (ایله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د دریاب پر غاړه کې د مدین او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسیدونکو د سیند د نژدیوالي له امله (وچې) د کبانو (ماهیانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر یهودانو د خالي (شنې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ایله) د ښار اوسېدونکي د احکامو په عدول او نافرمانۍ عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی سخته ازموینه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زیات کبان (ماهیان) موجود وو؛ چې د سیند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صریح حکم په خلاف یې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه، د سیند په غاړه کې یې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ یعنې یکشنبې کې به یې نیول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېراسته، بالآخر یې په همدغې دنیا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بیزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکاري د الله تعالی په دربار کې له سره نه چلېږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا لَّهُمْ مَّهْلَكُهُمْ أَوْ مَعَذِبُهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ قَالُوا مَعَذَرَةَ
إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ ﴿٣٧﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده! له یهودانو) کله چې وویل یوې فرقې له دوی (چې نه به یې پخپله ښکار کاوه او نه به یې نور منع کول مانعینو ته) ولې نصیحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاک کوونکی د دوی دی (په دنیا کې) یا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانۍ د دوی)؟ وویل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پیدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي دوی ویرېږي (له عذابه).

تفسیر: معلومېږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حیلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کیږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سیوري کې یې د الهي حکم صریح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصیحت کوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح یې کول، خو څو ورځې وروسته مایوس او د هغوی له سر کښې ځنې سترې شول، او په خپل سر یې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شریک شول، او نه یې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بیخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذکر ډلو به هغو سترو ستومانه شوو تل نصیحت کوونکو ته داسې ویل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو امید او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو ځنې یوه خبره معلومېږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، یا به الله تعالی دوی بیخي تباه او هلاک کړي، یا به یې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هیڅ یوه نصیحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعَذَرَةَ﴾ الآية - «وویل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پیدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي ویرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعني بنيابي له پوهولو سره لږ څه ووير پرې، او له خپلو بد حركاتو څخې ستانه (واپس) شي، که نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالى په حضور کې دومره معذرت وکړې شو، چې يا الله! مونږ خو تر آخره پورې دوی ته په پند ورکولو او پوهولو کې څه قصور نه دی کړی (او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر واجب مو اداء کړی دی)، څرنگه چې دوی څمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ يې څه الزام دی؟ ځواکې لومړني ناصحان خو بيخي مايوس نه وو، کله چې مايوس شول، هم پر عزيمت يې عمل وکړ، چې سره له مايوسۍ يې هم د دوی تعاقب پرې نشود.

فَلَمَّا سَأَوْا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَتَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ الشُّؤْءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابِ بَيْتٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٥﴾

نو کله چې پرېښود دوی (لکه چې يې هېر کړی وي) هغه (نصيحت) چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره (او منع نشول د ښکار څخه په خالي کې، نو) نجات ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې منع کول دوی (دانور) له بدۍ (چې ښکار وو په خالي کې) او ومو نيول هغه کسان چې ظلم يې کړی وو (په کولو د ښکار او نه کولو د نهی او منع کولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوی چې گناهونه به يې کول.

تفسير: يعني کله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصيحت کوونکو پندونه داسې هېر کړل، لکه چې له سره يې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، او ظالمان مو په سخت عذاب کې ګرفتار کړل.

د ﴿أَتَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ الشُّؤْءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت کوي چې هغو کسانو ته چې له نصيحت څخې سترې شوي وو او ﴿يُوعِظُونَ قَوْمًا﴾ الآية - به يې ويل، او هغو کسانو ته چې تر آخره پورې يې د وعظ او نصيحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او يواځې ظالمان ونيول شول، همدغه له عکرمه رضي الله تعالى عنه څخې منقول دی، او ابن عباس رضي الله تعالى عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسين او آفرين ويلی دی، باقي هغه کسان چې له اوله تر آخره پورې ساکت پاتې وو، الله تعالى هم د دوی له ذکره سکوت وفرمايه.

«ابن كثير» څه ښه ليکلي دي: «فنص على نجات الناهين وهلاك الظالمين وسكت عن الساكتين، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا يستحقون مدحا فيمدحوا، ولا ارتكبوا عظيما فيؤدبوا (ابن كثير) ورجح بعد ذلك قول عكرمة، والله أعلم»، «نو تصريح وفرمايله الله تعالى په نجات د نصيحت کوونکو له عذابه، او په هلاک او عذابېدلو د ظالمانو او سکوت يې وفرمايه له حاله د هغو کسانو چې دوی سکوت کړی وو له وعظ او منع کولو څخه، ځکه چې جزا د هرې گناه موافق او مناسب د هغې گناه سره وي، نو دوی نه مستحق د مدحې دي، او نه دوی پخپله په گناه کې شامل شوي دي، چې د دوی مذمت بيان شي»، اوس الله تعالى د دوی د عذاب خبر راکوي.

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٥٦﴾

نو کله چې سرکشي وکړه دوی له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې ښکار د ماهي وو په خالي ورځ کې؛ نو) وويل مونږ دوی ته چې: شئ بيزوګان شړلي رټلي سپک کړی شوي.

تفسير: بنيابي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلی وي، کله چې بيخي له حده تېر شول، نو ګرد ذليل شادوګان (بيزوګان) وګرځول شول، يا د ﴿فَلَمَّا عَتَوْا﴾ الآية - د تېر آيت ﴿فَلَمَّا سَأَوْا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ الآية - تفسير وګرځول شي، يعني هغه ﴿بِعَدَابِ بَيْتٍ﴾ همدغه له دوی څخې د بيزوګانو جوړول وو، شاه صاحب ليکي چې: «منع کوونکو له ښکار کوونکو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې يې ديوال وواهه، يوه ورځ گهيځ (سحر وختي) چې خپل سرونه يې له ديوال اوچت کړل؛ ويې ليدل چې په هر کور کې بيزوگانې دي، دغو بيزوگانو خپل او پردې ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تاثر به يې ښکاره کولو، او ژړل به يې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ يُمُوتُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٠﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هر ورو په دغو (يهودانو) تر ورځې د قيامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزيې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده يې وفرمايي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسير: يعنې د الله تعالی له طرفه صريح اعلان شوی وو، چې که يهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالی تر قرب قيامت پورې وختاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب يې د يهودانو د دې دنيا محکومانه ژوندون وفرمايه.

لکه چې د يهودانو قوم کله د يوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته گرځېدلي وو، په آخر کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسيانو ته باج ورکوونکي وو، بيا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهيسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حيث القوم د عزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زیاترو پاچاهانو او حکامو له لوري به يې سخت ذلتونه او خطرناک تکليفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هيڅ شی دوی ته د سپکتيا او غلامۍ او محکوميت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قيامته پورې نجات وموندلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجال مددګاران کېږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسيح عليه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کېږي، کما ورد في الحديث.

وَقَطَّعْنَهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ الضَّالُّونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَّوْنَهُمْ بِالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧١﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هيڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځينې له دوی څخه نېکان دي، او ځينې له دوی څخه رانېکته له دی (مرتبې د صلاح)، او و آزمویل مونږ دوی په نېکيو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بديو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښايي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسير: د يهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقي او مخالفت له کبله (وچې) هر طرف ته سره تیت او پرک (منتشر) شول، هيڅ يو اجتماعي قوت او شوکت يې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پيدا شول، «دغه احوال ځمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځينې افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې کافران او فاسقان وو، د دغو اکثر و لپاره هم مونږ د رجوع او انابت الی الله ډېر مواقع پيدا کړي دي، کله مو دوی ته د عیش او تنعم ژوندون ورکړی دی، او کله مو دوی په سختې او تکلیف مبتلا کړي دي، چې ممکن دوی احسان ومني، یا له سختیو ځنې وویرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالی په لوري رجوع وکړي.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالْكَافِرُ الْآخِرُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥٠﴾

نو پاتې شول وروسته له دوی نه (داسې) بد خلیفگان چې وارثان شول د کتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوی مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسیسي (دنيا په رشوت، د اخبارو او احکامو د تحریف په بدل) او وایي دوی: ژر به بخښنه وکړه شي مونږ ته، او حال دا که راشي دوی ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوی هغه (هم)، آیا نه وه اخیستې شوې له دوی څخه کلکه وعده په دې کتاب کې (بلکه اخیستې شوې وه داسې) چې نه به وایي دوی پر الله مگر حق (رښتیا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوی هغه احکام چې په دغه (تورات) کې وو، او دار د آخرت (جنت) خیر (ډېر غوره بهتر دی) لپاره د هغه کسانو چې ویرېږي (له عذابو او ځان ساتي له حرامو)، آیا نو تاسې عقل نه کوئ، نه پوهېږئ (چې دنیا فاني او عقیبا باقي ده).

تفسیر: یعنې د دوی په پرمېنیو پلرونو او نیکونو کې څه صالحین هم وو، خو د دوی وروستنی اولاده او خوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه کتاب تورات شریف وارثان او حاملان وگرځېدل، د دنیا د لږ څه سامان په اخیستلو سره یې دده په آیتونو کې په تحریف او کتمان شروع وکړه، رشوتونه یې واخیستل، او د تورات د احکامو په خلاف به یې فیصلې صادرولي.

وَالَّذِينَ يَمْسُكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿٥١﴾

او هغه کسان (له دوی ځنې) چې ښه ټینګ نیسي کتاب او قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ؛ بېشکه مونږ نه ضایع کوو ثواب (عوض، بدل) د نیکو کارانو (له دوی څخه). تفسیر: یعنې دتوبې او د حال د اصلاح وړ اوس هم پرانیستلی دی، هغه کسان چې د شریرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هدایاتو لاره ټینګه نیسي، او د هغه د هدایت او پخوا ویلو سره سم اوس د قرآن کریم لمن ټینګه نیسي، او د الله تعالی د بندګۍ (لمنځه او نورو) حقوق په ښه ډول سره اداء کړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه کیږي؛ نو الله تعالی د هغوی اجر نه ضایع کوي، او دوی بلا شېبه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونکي دي.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه ای محمده! یهودو ته) هغه وخت چې راپورته کړ مونږ غر (د طور) د پاسه د دوی ګواکې دغه غر یو سایان وو (لکه چتری د دوی په سر وه) او غالب ګمان وکړ (وویرېدل) دوی چې بېشکه هغه غر راپرېوتونکی دی پر دوی (له هوا که تورات ونه مني، او ومو ویل دوی

ته چې) ونیسې تاسې هغه (تورات) چې در کړې مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او یاد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښايي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې! (له ګناهونو).

تفسير: يعنې هغه ميثاق الكتاب - عهد او اقرار چې له دوی څخه اخيستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په يادولی شي، هغه په داسې يوه اهتمام سره اخيستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځورند شوی وو، او دوی ته داسې ويلي شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته در کاوه شي؛ هغه ټينګ ونیسئ!، او په ښه عزم يې وساتئ! او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په ياد ولرئ! او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالی دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بيخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخويف، او تاکيد له تاسې څخه اخيستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (٨ رکوع) کې تېره شوې ده، هلته يې وګورئ!.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ
قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غْفِيلِينَ ﴿١٢٠﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا
مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٢١﴾

او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې واخيست رب ستا له بني آدمو څخې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان يې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمايل الله دوی ته): آیا نه يم زه رب ستاسې؟ وويل دوی (او اقرار يې وکړ): هو! (ته رب ځمونږ يې، په ربوبيت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وايئ تاسې په ورځ د قيامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحيد) غافلان (ناخبران). يا (د دې جهته چې) و (نه) وايئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو ځمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آیا هلاکوي (په عذابوې ته يا الله!) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسير: شاه صاحب فرمايي چې: «الله تعالی د آدم عليه السلام له شا څخې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو څخې يې د دوی اولاده وويسته، له ګردو (ټولو) څخې يې د خپل الوهيت اقرار واخيست، بيا يې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدعا ده، چې د الله تعالی په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفايت کوي، د پلرونو تقليد نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې يې لازم دي چې ايمان راوړي، که چا ته داسې يوه شبهه پيدا شي چې هغه عهد خو ځما په ياد نه دی پاتې، نو بيا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهېږي، چې د هغه ښه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شيانو پيدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران يا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بيا دوی پخپله دروغچنان دي».

وَكَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٢٢﴾

او همداسې (لکه قصه د ميثاق) په تفصيل سره بيانوو مونږ آيتونه او لپاره د دې چې دوی ښايي راوګرځي (له چټې - بېکاره تقليده، او خپل فکر وچلوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه يې يهودانو ته واوروله، چې هغوی هم له خپل عهد هماغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَأَنذَرْنَاهُمْ يَوْمَهُمُ الَّذِي آتَيْنَاهُ إِيْتِنَا فَاسْلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَوِينَ ﴿٥٥﴾
وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَئِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ
عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٦﴾

او ولوله (ای محمده!) پر دغو (یهودانو یا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ورکړی وو مونږ هغه ته (علم) د آیتونو خپلو؛ نو راووت (او بهار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آیتونو، نو ورپسې شو شیطان (او تېر یې ایست) نو شو له ګمراهانو. او که اراده فرمایلي وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آیتونو سره (مقام الأبرار ته)، ولیکن ده میلان وکړ ځمکې ته او متابعت یې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (یا یې کورې، چغه کړې او ویې شړې) نو ژبه راباسي او غاږي، او که یې پرېږدې (او څه ورته ونه وایې هم) ژبه راباسي او غاږي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته، نو بیان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) بنایي چې دوی فکر وکړي (په کې او ایمان راوړي).

تفسير: د اکثر و مفسرينو په نزد دغه آیات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې یو یهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آیات او هدايات پرېښودل، او د یوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع د موسی علیه السلام په مقابل کې د خپلو تصرفاتو په چلولو او ناپاکو تدابیرو په کار اچولو لګيا شو، آخر یې موسی علیه السلام ته هیڅ زیان او نقصان ونه شو رسولی، او دی پخپله ابدی مردود شو.

د هغه الهي آیتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړي وی؛ نو دی به د هغه په وسیله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آیتونو د اتباع توفیق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آیتونو ځنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شیطان ده پسې لوېدلې تعاقب یې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننوت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه یې د باندې وتلي وي، او در ګرده غاږي او هونګېږي، که حمله پرې وکړې او کورې یې کړې؛ یا یې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاږي، هونګېږي او خپله ژبه یې ویستلې وي، ځکه چې په طبیعي ډول د زړه د کمزورۍ له وجې د تودې هوا په د باندې ایستلو او د سړې هوا په ننه ایستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې یې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورۍ له سببه په آیات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبیه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾.

د دنیا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او څرې بدلې وه، او د آیات الله د ترک له نحوسته د بد حواسي او د زړه د پرېشانی نقشه او حال د پرله پسې غېږېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځينې وايي چې: دغه سړی أمیه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځينو پخوانيو کتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلی الله عليه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آيتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، يا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، يواځې په دنيوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احکام پرېږدي، او د شيطان پر اشاراتو درومي، او د الله تعالی د عهد او ميثاق هيڅ پروا نه کوي.

گواکې يهودانو ته تنبيه وفرمايله شوه، چې يواځې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحيحه معنی سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ خَبِلُوا الثَّورَةَ ثُمَّ كَفَرُوا أَمْثَلُ الْحَبَارِ خَبِلُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ (٢٨ جزء د الجمعة سورت (٥) آيت (١) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آيتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَاءَ مَثَلًا لِّلْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِنَا وَانْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿٢٨﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وي آيتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به يې کاوه (په کفر او معاصيو سره).

تفسير: د مشرکينو او نورو په ترديد کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب - غنې - مچ او نورو مثالونه بيان شوي دي مگر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بيان شوی دی؛ چې هيڅ غيرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي گرځولی، او هغه بې حيا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال گرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زيان رسوي.

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَإِنَّهُ لَمُضِلٌّ ﴿٢٩﴾

هر چا ته چې هدايت وکړي (سمه صافه لار وښيي) الله نو همغه د هدايت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې گمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه گمراهان هم دوی دي زيانکاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالی په هدايت او مرسته (مدد) له صحيح علم سره موافق د عمل توفيق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موافق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضيلت او قابليت ولري؛ ودې پوهېږي چې پرته له زيان او خسارې څخه بل هيڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالی څخه هدايت او توفيق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿٣٠﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېريانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنی) زړونه چې هيڅ نه پوهېږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدي) سترگې چې نه ويني دوی په هغو

سره (نسبي د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېکاره) غوړونه چې نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله)، دغه کسان په شان د چارپايانو دي (د نفساني امور په اتباع کې)، بلکه دوی (چې مکلفان دي) ډېر گمراهان دي (له چارپايانو څخه)، دغه کسان همدوی دي غافلان (کاملان په بې خبرۍ کې).

تفسير: دغه آيت په ښکاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلومېږي؛ نو ځکه ځينې مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غایت» لپاره او دلته په ﴿لِيَجْهَنَّمَ﴾ کې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، يعنې د گردو (ټولو) له پيدا کولو څخه اصلي مطلب خو عبادت دی، لیکن څرنگه چې ډېر انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه کړی شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته ليرلي کېږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ویلی شو، چې گواکې دوی دوزخ لپاره پيدا شوي دي، کما في قوله تعالى: ﴿فَالنَّفْثَةُ الْفِرْعَوْنُ لَيَكُونَنَّ لَهُمْ عَذَابٌ حَرِيبًا﴾.

خو د محققينو په نزد دغه تکلف ته هيڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځايونو کې لام د «غایت» لپاره بللی دی، مگر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کې «تشریعي غایت» او دلته په ﴿لِيَجْهَنَّمَ﴾ کې «تکويني غایت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآية - «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هيڅ نه پوهیږي په هغو سره حق له باطله الخ»، يعنې زړه، غوړونه، سترگې او نور گرد شيان يې شته دي، خو نه په خپلو زړونو کې په آیات الله کې غور کوي، او نه د قدرت نسبي د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوړونو سره اوري.

څرنگه چې د چارپايانو (حيواناتو) گرد ادراکات يواځې د خوړلو او چښلو او بهيمي جذباتو په دائره کې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترگې او غوړونو الغرض د الله تعالی نورې ورکړې شوې قواوې يواځې د دنيوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصيل او تکميل لپاره پکار اچوي، او له انساني کمالاتو او د ملکوتي خصائلو له اکتساب سره هيڅ سر او کار نه لري، بلکه که غور وکړ شي؛ نو د دوی حال له يوه لوري د حيواناتو له حاله هم بدتر دی، ځکه چې حيوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوږي، مگر دوی له سره د خپل حقيقي مالک په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٢٠٠

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه کسان چې (له ډېره جهله) الحاد (کوږوالی) کوي په نومونو د الله کې، ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: پاک الله تل په ښو نومونو سره يادوئ! او په ښو صفاتو يې وستايئ! او هغه کسان چې د الله جل جلاله د اسم او صفاتو په نسبت کوږ ټگ کوي؛ هغوی پرېږدئ! دوی څه چې کوي همغه به مومي.

د الله تعالی د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ ټگ دا دی، چې په الله تعالی باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وکړی شي؛ چې د هغه اجازه شريعت نه وي ورکړې، او د حق جل و علا د تعظيم او اجلال سره لایق نه وي، يا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غیر الله باندې وشي، يا د هغو د معنی گانو په بيانولو کې تاویل، لاندې باندې او وړاندې وروسته کول تر سره شي، يا يې په معاصي مثلاً سحر او په نورو کې استعمال کړي، يا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لکه چې يهودان يې «أبو المکارم» «پلار د کرمونو» او «أبيض الوجه» «سپين مخی» بولي، او نصاری يې «أبو المسيح» - پلار د مسيح بولي، او حکماء يې «العله الأولى» «پرومبنی علت» بولي، دغه گرد کاره تلل دي، کله چې د دوزخیانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتیانو حال بيانېږي.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿٥٨﴾

او ځينې له هغو کسانو چې پيدا کړي دي مونږ يو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښيي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ګردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسير: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، علی صاحبها افضل الصلوات والتسلیم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفريط او ګډوډۍ څخه بېل شوي دي، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف، او نورو محاسنو طریقه یې اختیار کړې ده، او د هغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفینو او د حق تکذیب کوونکو ذکر راځي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ وَأُمْلِ لَهُمْ أَنَّ كِيدَ رَبِّهِمْ خَيْرٌ

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته ژر به ونیسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهیږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کید (حيله، چال) څما ډېر سخت دی.

تفسير: دروغمنو مجرمانو ته ډېر ځلې علی الفور سزا نه ورکوله کېږي، بلکه د دنيوي عیش او عشرت او پراخۍ وروڼه ورپرانستلی شي، تر دې چې د الهي سزا ځنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زېږور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهایي سزا مستحق ګرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حیايۍ نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالی لورینه او مهرباني ده.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ حِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَلَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ إِلَيْهِمْ هَيَأْتِي حَدِيثٌ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٦١﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هېڅ یو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) یو وېروونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقه سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پيدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښایي چې وي (دا خبره) چې په تحقیق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې یوې خبرې پس له دې (قرآنه) ایمان به راوړي دوی.

تفسير: یعنی آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آیتونو راوړونکي محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم عاقل، کامل، او امین فاضل دی، هغه ګرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لویو احوالو څخه تاسې واقف یئ، د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ګرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څیز خالق دی، د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لویو شیانو چې د الله تعالی مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وکړئ، چې په کې (١٢) برجونه او رنگارنگ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمۍ لري.

او دقت وکړئ د ځمکې په ارت او لوی ملک کې، چې په کې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونکې او راز راز (قسم قسم) بادونه، ورېځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا کړي دي الله تعالی؛ هغه هم دوی ويني، له هر شي چې د صانع الله جل جلاله کامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تکویني» او «تنزیلي» آیتونو تصدیق به وکړي، بیا نو د آیات الله په تسلیم کې څه عذر باقي دی؟!، ښايي دوی وپوهول شي، چې د دوی د موت او هلاکت وخت به قریب شوی وي، لهدا په هغه تیاری کې چې بعث بعد الموت لپاره وکړی شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي! او ښايي چې له بدو کارونو توبه گار او ښو کارونو ته حرص او تلوار وکړي!.

مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٨٧﴾

هر هغه چا لره چې گمراه کړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونکي د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوی په شرارتونو خپلو کې په دې حال کې چې حيران او سرگردانه گرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لکه نور شيان د الله تعالی په قبضه کې دي، که الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو گرد د هدايت سامان همغسې پاتې کېږي، او سپړی له هيڅ لوري نه منتفع کېږي، هو! عادتاً هلته الله تعالی د هدايت توفيق ورکوي؛ چې بنده په خپل کسب او اختيار سره پر هغې ليارې تگ وکړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوی لاس يواځې بدی او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاک الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْفَتَهَا إِلَّا هُوَ ثَلُثَتْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَذِبًا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

پوښتنه کوي (منکران د قیامت) له تانه (ای محمده!) له (حاله د) قیامت چې کله به وي وخت د قیام (ښکاره کولو د هغه)؟ ووايه (ته دوی ته): بېشکه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دی، نه ښکاروي د قیامت (هیڅوک) په وخت د ده کې مگر (ښکاره وي يې) هم دغه (الله)، دروند دی (د قیامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمکې، را به نشي دغه (قیامت) تاسې ته مگر (درېشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) گواکې ته مبالغه کوونکي يې (په سوال کې) له قیامته (يعني ته عالم يې په قیامت)؟ ووايه چې بېشکه علم د دغه (قیامت خاص) په نزد د الله دی، او لیکن زیاتره خلق نه پوهیږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دی).

تفسير: لومړی په ﴿وَإِنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ کې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذکر وو؛ چې هغوی ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل کله راځي، نو بیا دلته د گردې دنیا د اجل قیامت په نسبت تنبيه فرمايي، کله چې چاته د خپل مرگ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې کله راځي؟ نو د دنیا د موت او اجل په نسبت څوک څه ویلی شي، چې په کوم تاریخ او په کومه نېټه به راځي؟! د دې تعیین علم پرته (علاوه) د علام الغیوب الله جل جلاله بل هيڅ یو موجود سره نشته، همغه پاک الله په خپل معین او مقدر وخت کې قیامت واقع کوي، او دغه راښکاروي چې د الله تعالی په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه وي، او د هغه علم هم ډېر دروند دی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اگر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبيانو عليهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پيغمبر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان فرمايلي دي، خو بيا هم د دغو گړدو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قيامت واقع کيږي؛ نو هغه به بيخي په بې خبرۍ يو ناڅاپه او دفعتاً پېښيږي، لکه چې د بخاري شريف او د نورو په احاديثو کې تفصيلاً مذکور دي.

﴿يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَلَيْهِمُ﴾ الآية - د دې خلقو د سوال له طرز څه ظاهر يږي، چې گواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خيال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقيق، تفتيش، پته او سراغ لگولو کې مشغول يې، او له تلاشې وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبياء عليهم السلام په هغو شيانو پسې دومره نه گرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبې د کوم مصلحت لامله (وچې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختيار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کونښن سره ضرور معلوم کړي.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْنَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

ووايه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مگر هغه څه چې اراده وفرمايي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غيب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خير (نفعي) ځنې، او نه به وورسېدلی ما ته کوم زیان، نه يم زه مگر (خویم) وپروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زېری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعيم سره).

تفسير: په دغه آيت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اگر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختيار او محيط علم نه لري، سيد الانبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه گټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مگر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر گړدو غيبي خبرو پوهېدې؛ نو ډېرې ښېگنې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غيبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتيږي، او هيڅکله هيڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلاً د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پرېشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې يې صاف وفرمايل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدې په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حيوان له ځان سره نه راووست»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنيوی د «محيط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانی سره ممکن وو.

گواکې دا يې ښوولې ده چې «علم المحيط» پرته له الله تعالی ځنې بل هيچا ته نه دی حاصل، او علم الغيب خو لا پرېږدی! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلېږي، که الله تعالی اراده ونه فرمايي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آيت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختيار يا محيط علم د نبوت له لوازمو ځنې نه دی، لکه چې ځينې جاهلان يې اټکلوي، هو! د شريعاتو علم چې د انبياوو عليهم السلام له منصب او وظيفې سره ربط لري؛ ښايي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَبْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهَا لَعَنَ ابْنُهَا صَالِحًا لَأَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَثْمَرَهَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

همدغه (الله) هغه ذات دی، چې پیدا کړي یې یی تاسې له نفس یوه څخه او پیدا کړي یې ده له دې نفس څخه ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونیسي له دې سره، نو کله چې نارینه پټه کړه دغه ښځه (یعنې جماع یې ورسره وکړه) نو حامله شوه په حمل خفیف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) به له دې حمل سره، نو کله چې دروند شو حمل نو سوال وکړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دی خامخا که را کړې ته مونږ ته صالح (کامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شکر ایستونکو (په دې نعمت). نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په (نامه د) هغه کې چې ورکړ دوی ته (الله)، نو پورته دی الله له هغه چې دوی (او اولاده د دوی) یې شریکوي (له ده سره).

تفسیر: الله تعالی ګرد انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل، او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول لپاره یې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالی عنها پیدا کړه، بیا له دوی دواړو ځنې نوره اولاده او ځوځات پیدا شول.

کله چې یو نارینه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله کړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدایي حالت کې هیڅ دروندوالی نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه کوي، ځکه چې تشه نطفه وي، کله چې ګېډه یې د ولد د لوېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هیڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ کې څه شی پټ دي، آیا انسان دی که حیوان؟ نو نارینه او ښځې دواړو د حق تعالی په دربار کې عرض وکړ، که ته له خپله فضله یو ښه روغ رمت او د کار وړ او صالح وړو کی مولود را عنایت کړې، نو مونږ دواړه بلکه ځمونږ نسل به هم ټول ستا شکر اداء کوو، کله چې الله تعالی د دوی دغه تمنا پوره کړه، نو دوی ځمونږ په ورکړې شوي شي کې د نورو د برخو په ټاکلو (مقررولو) یې شروع وکړه، مثلاً ځینې په دې عقیده شول، چې دغه اولاد فلاني ژوندي یا مړ مخلوق مونږ ته را کړی دی، ځینې په دې عقیده نه وو خو عملاً به یې د هغه په نذر او نیاز شروع وکړه، یا به یې د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکې په سجده کېښوده، یا به یې په مولود باندې داسې نوم کېښوده، چې له هغه څخه به د شرک بوی راته، لکه عبد العزی، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت کې به د حقیقي منعم حق اعتقاد یا فعلاً یا قولاً نورو ته ورکول کېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالی د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلی دی، په دغو آیتونو کې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رایه سره موافق خاص آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها مقصود نه دي، بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ایستلې شوې ده، بېشکه ابتداء په «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا» کې د تمهید په ډول د آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ذکر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذکر شوی دی، او داسې په ډېرو ځایونو کې کیږي، چې د شخص له ذکره د جنس په لوري انتقال مرادوي لکه په «وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ» کې هغه ستوري چې په «بِمَصَابِيحٍ» سره یاد شوي دي، هغه لوېدونکي ماتېدونکي ستوري نه دي، چې په هغو د شیاطینو ویشل په عمل راځي، مګر له شخص د «بِمَصَابِيحٍ» څخه جنس مصابیح ته د کلام انتقال شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير «رحمه الله» ويلي دي چې: «کومو روايتونو کې چې راغلي دي، چې آدم او حواء عليهما السلام خپل ځوی ته «عبد الحارث» نوم کېښود، هغه له درې جهته معلول دي:

(١): عمر بن ابراهيم البصري د يوه حديث په سند کې راغلی دی، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وايي: «لا يحتج به».

(٢) په ځينو نورو روايتونو کې دا قول په سمرة رضي الله تعالى عنه باندې موقوف دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې نه دی مرفوع کړی.

(٣): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روايت راوي هم دی؛ خو پخپله يې د دغه آيت شريف تفسير دغه شان نه دی کړی، که دغه روايت صحيح وي، نو حسن رحمه الله به ورباندې په دغه تفسير کې اعتماد کړی وو، ځکه هغه وايي چې د «جَعَلَهُ شُرَكَاءَ» نه مراد آدم او حواء عليهما السلام نه دي، بلکه د هغه اولادې څخه نور خلک مراد دي، لکه يهود او نصاری، او همدا ښه او بهتر تفسير دی اهـ.

(٤): دا حديث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالى عنه څخه روايت کړی دی، او د محققينو محدثينو تحقيق دا دی، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالى عنه څخه يواځې د عقيې حديث اورېدلی دی، او نور يې ورڅخه نه دي اورېدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې کوم آثار د اهل علم څخه په دغه باب کې نقل شوي دي؛ نو کېدای شي له اهل کتابو څخه يې اورېدلي وي، او په اسلامي شريعت کې داسې څه نشته چې د دغه روايتونو تاييد وکړي، نو که تکذيب يې ونه کړو، نو تصديق يې هم نشو کولای، سره له دې چې په وروستي غوراوي کې د يو جليل القدر پيغمبر په شان کې طعن هم راځي، نو له دې کبله لکه چې ابن كثير «رحمه الله» وايي: «خمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دی، چې مراد ورڅخه آدم او حواء نه، بلکه د هغوی اولاد يهود او نصاری دي».

اَيُّرُكُونُ مَا لَمْ يَخْلُقْ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿٩١﴾

آيا شريك گرځوي دوی (له الله سره) هغه شی چې نشي پيدا کولی هيڅ څيز حال دا چې دغه (بتان) پيدا کړل کېږي (يعني دوی پخپله بل چا پيدا کړي دي، نو څرنگه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَعْطِفُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٩١﴾ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يُتَّبِعُكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ قَادَعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِبُوا أَلْعَمَّ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ أَلَهُمُ آيِدٌ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظَرُونَ ﴿٩٤﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې کولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي. او که تاسې راوبولئ دوی سمې صافې لارې ته؛ نو نه کوي متابعت دوی ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آیا بولئ تاسې (دوی) او که يې تاسې چپ (د دوی له بلنې څخه). بېشکه هغه کسان چې عبادت کوئ تاسې (ای مشرکانو! د دوی او بولئ يې) بې له الله؛ مملوکان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوی؛ نو ودې مني دوی (دغه بلنه)

ستاسې که یې تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوی کې چې دوی معبودان دي). آیا شته دوی ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته (داسې) لاسونه چې نیول کوي دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته (داسې) سترگې چې لیدل کوي دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوی په هغو سره (بلکه دا شیان دوی لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنگه د دوی عبادت کوئ؟!) ووايه (ای محمده! دوی ته): چې راوبولئ تاسې شریکان خپل (د امداد لپاره) بیا (په خپلو تدبیرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هیڅ قدر).

إِنَّ وَلِيََّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿٩٧﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکی» مې الله دی، هغه چې ټوټه ټوټه یې نازل کړی دی کتاب، او همدغه (الله حمایت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه یې جوړوي).

تفسیر: یعنې هغه الله جل جلاله ځما ولي، بادر او مرستیال دی؛ چې پر ما باندې یې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی، او د رسالت پر منصب باندې یې فائز کړی يم، هم دغه پاک الله به زما حمایت، حفاظت او صیانت د ګردې دنیا په مقابل کې وکړي، ځکه چې همدغه الله تعالی د خپلو نېکوبندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصه د انبیاءو علیهم السلام.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَصُورُونَ ﴿٩٨﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرْتَمِمْ يَتَضَرَّوْنَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩٩﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې یې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوی د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي (نوزه یې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوی په جانب د هدایت (د سمې صافې لارې)؛ نو هیڅ نه اوري دوی، او وینې به ته (ای محمده!) دوی چې ګوري به دوی تاته حال دا چې دوی به هیڅ نه ویني.

تفسیر: یعنې په ښکاره سره دوی د سترګو خاوندان دي، خو په کې د لیدلو قوت او د کتلو قدرت او د بینایی نور او د بصارت ظهور چېرې دی؟

د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل که مشر کین شي، نو د (هُم) ضمیر بُتانو ته راجع کیږي، یعنې که وبولئ تاسې ای مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوی نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنین شي؛ نو د (هُم) ضمیر مشرکانو ته راجع کیږي، یعنې که وبولئ تاسې ای مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوی ستاسې بلنه نه مني.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٠٠﴾ وَإِنَّمَا يَرْزُقُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ قَاسِتُونَ ﴿١٠١﴾ بِإِذْنِ اللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٢﴾

ونیسه (ای محمده! عادت د) عفوي کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه! (په څنګ شه!) له جاهلانو (ناپوهانو لیونیانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصیت) له طرفه د شیطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکی ښه عالم دی (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسير: د﴿خُذِ الْعُقُوتَ﴾ خو معناگانې شوي دي، د زیاترو حاصل دادی، چې له سختگیری او تندخویی څخې پر هېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، خو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شیخ الهندي «رحمه الله» همدغه معنا د «عقوي په عادت نیولو» سره تعبیر کړې ده.

ځینې د دې آیت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده! د غنیانو هغه زیاتي مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وگرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنگ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا وو) او که ورسیري تاته ای محمده! له طرفه د شیطان ه څه وسوسه چې په جگړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونیسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَىِّ ثُمَّ لَا يُفْقِرُونَ ﴿٥٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ويريرې (له الله او ځان ساتي له گناه) کله چې ورسیري دوی ته کومه وسوسه (او گنډر) له طرفه د شیطان؛ نو یاد کاندې دوی (حکم د الله او وینې شي) پس ناڅاپه دوی لیدونکي وي (د حق)، او وروڼه د دوی (چې شیطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په گمراهۍ کې، بیا نه کوي دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوي په متابعت د شیاطینو کې).

تفسير: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی یواځې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وو، اوس د عامو متقیانو او د ګردو (ټولو) پر هېز ګارانو د حال بیان فرمایي، یعنې د عامو متقیانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شیطان گنډر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو! د متقیانو شان داسې وي، چې د شیطان له اغواء او تېراستلو څخې تل په غفلت کې نه پاتې کیږي، بلکه که لږ څه غفلت ورپېښ شي؛ دستي پاک الله یادوي، وېښ او په سد کیږي، که یې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نیسي.

باقي د غیر متقیانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالی وېره نه وي، او خپل ځان له گناهونو څخه نه ساتي، او ښایي دوی ته د شیطان وروڼه وویل شي، د دوی حال دادی، چې شیطان تل دوی د گمراهۍ په لوري کشوي، او وربښایسته کوي یې، او د دوی په تېراستلو کې هیڅ قصور او کمی نه کوي.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَآيَةٌ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُؤْتِي إِلَىٰ مِن رَّبِّي هَذَا بَصَاصٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهَدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٣﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه ورې (ته ای محمده!) دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي نو) وایي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووايه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحي کولی شي ماته له طرفه د رب ځما (او زه نه یم راوړونکي د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدايت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسير: د نبي وظيفه يواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالی په وحي سره نازلوي؛ قبول یې کړي، او پرې تګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چې تاسو

یې له ما ځنې غواړئ؟ نو کوم آیت او معجزه به له پاک قرآن ځنې لویه او لوړه وي؟ ځکه چې دغه عظیم الشانه معجزه د گړد (ټول) جهان لپاره د بصیرت زیاتوونکو حقائقو او مواظو خزانه ده، او ایمان راوړونکو ته د یوه خاص قسم هدایت او رحمت ذخیره منځ کې لري، تاسې دغه عظیم الشان قرآن کله ومانه! چې بیا به هغه فرمایشي معجزه ومنی؟! .

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٠﴾

او کله چې ولوستلی شي قرآن؛ نو غوږ کېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي.

وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٦١﴾

او یادوه ته (ای بنده!) رب خپل په زړه خپل کې په زاری او وېرې سره او کم له هسکه (اوچته) غږه له وینا، په لومړنیو برخو د سبا کې، او په وروستیو برخو د بېگا کې، او مه کېږه (ای ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو!).

تفسیر: لوی ذکر خو عظیم الشان قرآن دی، چې د هغه د ادب بیان اوس تېر شو، په دغه آیت کې د «ذکر الله» څه آداب په عمومي توګه بیان فرمایي، یعنې د «ذکر الله» اصلي روح همدا دی، هغه شی چې په ژبه ویل کېږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، ترڅو د «ذکر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالی په یاد کې مشغول شي، د ذکر الله په وخت کې ښایي چې په فکر کې دقت او په زړه کې رقت وي، او په صحیح رغبت، مینه او رهبت (وېره) سره د الله تعالی په یاد کې مشغول او لګیا شي!، او داسې وضعیت او هیئت دې خپل ځان ته غوره کړي، لکه چې کوم ویرېدونکی خوشامند کوونکی انسان یو لوی بې مثله ذات ته عرض او فریاد کوي، ښایي چې د ځان په لهجه، غږ او هیئت کې دې د تضرع، وېرې او خوف اثر او رنگ محسوس وي، د ذکر او مذکور له عظمت او جلاله د غږ ورو کېدل یو طبیعي او قدرتي امر دی: ﴿وَشَفَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (١٦ جزء د طه سورت (١٠٨) آیت (٦) رکوع)، نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی، که په ورو غږ او توجه سره په خفیه یا په جهر سره د الله تعالی ذکر وکړي؛ نو الله تعالی به هم د هغه ذکر کوي.

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٦٢﴾

بېشکه هغه (ملائکې) چې په نزد د رب ستا کې (مقربې) دي؛ نه کوي تکبر (لویي) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاکي وایي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجده کوي.

تفسیر: یعنې په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بېگا په اوقاتو کې د الله تعالی له یاده مه غافل کېږئ، کله چې مقربې ملائکې د الله تعالی له بندګۍ ځنې عار نه کوي، بلکه همېشه د الله جل جلاله په یادولو او ذکر کولو کې لګیا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمین ته سجده کوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمین جل جلاله له ذکر او عبادت څخه غافل نشي!، بنا پر دې د دې آیتونو له لوستلو څخه وروسته ښایي چې د تلاوت سجده هم وکړه شي! .

(تمت سورة الأعراف بفضل الله تعالى)

سُورَةُ الْاَنْفَالِ

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (۳۰) آيت څخه د (۳۶) آيت تر آخره پورې چې مکي دي، (۷۵) آيتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۸) او په نزول کې (۸۸) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدينې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دويم کال کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې يوه لويه تجارتي قافله د ابو سفیان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفیان دغه تجارتي قافله «جوبه» چې په هغې کې تقريباً «۶۰» تنه قریش او يوزر اوښان او پنځوس زره ديناره مال وو، کله چې له شام څخې د مکې معظمې په لوري د کاروان د بېرته راگرځېدلو خبر نبي کریم صلی الله عليه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحيح مسلم» له يوه روايت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آیا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرگې د دې وضعيت له ليدلو څخې ابو بکر الصديق او عمر الفاروق او رئيس الانصار سعد بن عبادۃ رضي الله تعالى عنهم اجمعين حوصله زياتوونکې خطبې وويلې او ښې ويناوې يې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم له درې سوو او څو تنو مجاهدينو سره؛ هغه کسان چې په هماغه وخت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شريف په روايت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالى عنه» فرمايي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شريک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم يواځې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالى د يوه اساسي جنگ صورت ورپيدا کړي.

ابو سفیان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخې خبر شو، او سمدلاسه يې مکې معظمې ته سپړی واستاوه، له هغه ځايه تقريباً د زرو تنو لښکر چې د قریشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهيزاتو سره د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ور معلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لویو لویو «ائمة الکفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غيظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره رارهي (روان) شوی دی، د دې غير متوقع صورت له پېښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بيا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(۱) تجارتي قافله.

(۲) فوځي لښکر، د الله تعالى اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټولنو څخه پر يوه باندې به تاسې مسلط وگرځئ، تاسې دا راوښئ، چې له دغو دواړو ډلو څخې پر کومې باندې تعرض او يرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تيار يې؟ څرنگه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تياری جهاد ته نه وو کړی؛ ځينو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلت (کمۍ) ته وکتل نو داسې رايه يې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې يرغل (حمله) زيات مفيد او آسان دی، مگر دغه رايه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صديق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالى عنهم اجمعين په ډېر خوښ (جوش) سره غيرت راوپړونکې ويناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالى عنه تقرير وکړ.

وروسته داسې فيصله وشوه، چې د عسکريت په ډگر کې ښايي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښو، څنگه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالى مسلمانانو ته لوی بری عنايت او ور په برخه کړ، د کافرانو (۷۰) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (۷۰) تنه يې بنديان شول، په داسې ډول د کفارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموماً د همدغې غزا جزئیات او متعلقات بیان شوي دي، هغه کسان چې داسې خیال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدینې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قریشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نیت له اوله تر آخره پورې هیڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقیدې خاوندان فی الحقیقت غواړي، چې د حدیثو، سیرو، او د قرآني اشاراتو ټولې ذخیرې له خپلو مجعولاتو څخې قربان کړي.

د دې مسئلې تفصیل په «الجهاد الكبير» او «الشهاب» کې لیکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت لیکلي کېږي، ان شاء الله تعالی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمُ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووايه (دوی ته چې اموال د) غنیمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسیم یې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس وویرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (یعنې پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که یی تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې یاد کړي شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو ویرېږي زېږونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آیتونو (کلام) د الله؛ نو زیاتوي دغه (آیتونه) دوی لره ایمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځینې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لگوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېک (د عزت).

تفسیر: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وایه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض یوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنیمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلمیان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنگونه یې کړي وو؛ دوی د غنیمت گډ اموال خپل حق ګاڼه، پاڅه او سپین ګيري سړي چې د ځلمیانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به یې ویل چې: «مونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او بری په برخه شوی دی، نو ځکه ښايي چې غنیمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم حفاظت یې کاوه، او ددوی په مبارک حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آیتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح یواځې د الله تعالی په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هیڅ یوه په توره، زور، تدبیر، لارښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالک الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم دی، څرنگه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی؛ ښاي چې له هماغه حکم سره موافق دې غنائم هم ووبشل شي، د دې حکم تفصيل به وروسته راشي.

کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنَ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَاذِبُونَ ۖ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۖ

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسې وو) لکه چې ایستلی وې ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ایستلو چې ورته تیار نه وو). حال دا چې جگړه کوله دوی له تاسره په حقه خبره کې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښکاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جگړه یې کوله په کولو د جهاد کې) ګواکې بیولي کیږي دوی طرف د مرګ ته په داسې حال کې چې دوی ویني (عیناً مرګ په سترګو).

تفسیر: یعنې فکر وکړئ! چې په همدغه د «بدر» په جنگ کې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالی امداد، تایید، او توفیق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاک الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده یې د اسلامي دین په نسبت وفرمایله، او خپل نبي صلی الله علیه وسلم یې د یوه حق امر یعنې له کفارو سره د (جهاد) کولو لپاره له مدینې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر کې په داسې وخت کې راوويست، چې د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنگېدلو راضي او خوښه نه وه.

یعنې د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کېدل او د ابو جهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقه او ګرانه وه؛ لکه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګي په خوله کې ورتلل سخت او مشکل ښکاري، بیا هم الله تعالی په خپل توفیق سره دوی د جنگ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره یې مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالی په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنیمت اموال هم ښايي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاک الله د خپل رسول په وسیله در ښيي، ښايي چې هملته دې تقسیم او صرف کړ شي!

تنبيه: د «کَمَا أَخْرَجَكَ» کاف مې په خپل تقرير کې یواځې د تشبیه لپاره نه دی اخیستی، بلکه د ابو حیان «رحمه الله» له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندې مې مشتمل کړی دی، لکه چې په «وَأَذْكُرُوا كَمَا هَذَا كُمْ» کې علماوو تصریح کړې وه، او د «کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنَ بَيْتِكَ» الی آخر الآيات مضمون مې د «قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ» یو سبب ګرځولی دی، او د ابو حیان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أَعَزَّكَ اللَّهُ» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آیت په تقرير کې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصریح سره سمه اشاره کړې ده، چې د «کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنَ بَيْتِكَ» د دوی یواځې خروج عن البيت مراد نه دی، بلکه له «خروج من البيت» څخې ترې (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په کې «وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَاذِبُونَ ۖ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ» او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د یوې ډلې کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کې لا ښکاره شوی وو، لکه چې د صحیح مسلم شریف او د طبري شریف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه کې بیان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت کې د «صفراء» په مقام کې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول سره وشي.

وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَيِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝ لِيُخَيِّقَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وعده کوله له تاسې سره الله یو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله یا لښکر وو) چې بېشکه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښکاره ثابت کړي رښتیا په خبرو خپلو سره، او پرې کړي بېخ د کافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب کړي حق (دین د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر کړي بطلان د باطل (کفر)، او اګر که بده مني (دا خبره) مجرمان (کافران او پرې خپه کيږي).

تفسیر: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې یو اغزی هم د دوی په پښو کې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، لیکن د الله تعالی رضا داسې وه، چې په دغه وړو کې کم قوته او بې سامانه ټولي ته پر یوه کثیر التعداده او مرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندې فتح او بری ورعطا کړي، او خپلې ګردې کلمې او خبرې په دغې وسیلې سره په یوه حیرانوونکي ډول رښتیا او ثابتې کړي، او د مکې معظمې د کفارو بېخ له سته وکاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالی د وعدې صداقت په یوه حیرت زیاتوونکي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د کذب کذابیت د کفارو علی الرغم په صاف صاف ډول سره ښکاره شي، لکه چې همداسې هم وشو، او په بدر کې د قریشو او یا تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او او یا تنه نور مشران یې بندیان شول، او په دې ډول سره د کفارو ملاوې ماتې شوې، او د مکې معظمې د کفارو بنیادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

إِذْ تَسْتَعِينُونَ رَبَّكُمْ فَأَسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ
الْإِنشِرَاءَ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

(ياد کړئ) هغه وخت چې استغاثة به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثة قبوله کړه لپاره د (فرياد) ستاسې، چې بېشکه زه مرسته (مدد) کوونکی یم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو ځنې یوه په بلې پسې راتلونکې. او نه وه ګرځولې (نه وه ورکړې) دغه (مرسته) الله مګر (ورکړې یې وه فقط) لپاره د دې چې زېری شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: دا قسم یو بل آیت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آیت (۱۳) رکوع) کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم همغه تفسیر بیا وکتلی شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بیان کړی شوی وو، که د دغو دواړو آیتونو واقعه یوه وي؛ نو ویلی کیږي چې: اول ځلې به یو زر کسيزه ډله راغلې وي، بیا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو ځنې تر پنځو زرو پورې رسېدلی وي، ښايي د ﴿مُرَدِّفِينَ﴾ ځنې همدې لوري ته اشاره وي.

إِذْ يُخَيِّقُ الْفُلُوسَ آمَنَةً مِّنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ
رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝

ياد کړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پر کالي (د خوب پر مښکې) لپاره د امن (تسکين) ستاسې له خپله جانب، او نازلې کړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاک

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شيطان او لپاره د دې چې قوت واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسير: د «بدر» غزا في الحقيقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته آزموينه او د عظيم الشان امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه پوښې مهمه او قابل الذکر تصادم وو، او بيا يې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ځايونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په يوه ټيټ ځای کې موقع نيولی وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوږو لامله هم سخت تکليف او رږ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له يوه جانب د اوداسه او غسل تکليف او له بله طرفه له تندې ځنې مسلمانان ډېر زيات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالیٰ په خپل کامل رحمت سره يو زورور باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوږو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چټکې او خټې پيدا شوې، چې دوی به در ګرده په کې ښوييدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پريشانۍ ګردې لرې شوې، نو الله تعالیٰ پر مسلمانانو باندې يو قسم پرمېنکې او د خوب پر کالي او بې سدي په شان يوه وضعه راوستله، کله چې له هغې د دوی سترګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو ځنې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک او أبو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه ټوله شپه په عريش کې په زاری او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلى الله عليه وسلم لږه پر کالي راغله، کله چې له هغې څخه يې سترګې خلاصې شوې، نو ويې فرمايل: خوشاله اوسئ! چې جبرئيل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راځي! کله چې له «عريش» څخه يې د باندې تشریف راوړ؛ نو د ﴿سَيَهْرُمُ الْجَبَرُوتُونَ الذُّبُرُ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه يې له بې اودسيو او زړونه يې له شيطاني وسوسو ځنې پاک کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټينګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بېخي ووته، او بېخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

اَذْيُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ اَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّثُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالِقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّعْبَ
فَاصْبِرُوا فَوْقَ الْعِقَابِ وَاصْبِرُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٥﴾ ذٰلِكَ يَأْتِيهِمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٦﴾ ذٰلِكُمْ فَذَوْقُوهُ وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
الْبَاقِ ﴿١٧﴾

(ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووايي مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېرونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هړبند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعې)، او هر هغه څوک چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عقبې کې). دغه

(ستاسې دنيوي عقوبت دی) نو وڅکئ تاسې دا (دنيوي عذاب ای کفارو!) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: د «بدر» غزا د اهميت اندازه له دې نه ښه لگېدی شي، چې پخپله لعین ابلیس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالک مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه یې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته یې اطمینان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هیڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبیله له تاسې سره ده، د ابلیس تر ییغ لاندې د شیطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعي تفصیل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئیل او میکائیل علیه السلام تر مشرۍ لاندې ولېږل، او ویې فرمایل چې: زه له تاسې سره یم، که شیاطین د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسیله سره د کفارو حوصلې زیاتوي، او د دوی له لوري جنگېدلو ته تیار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وپروې؛ نو تاسې ای پرېستو! د مظلومو او ضعیفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټینگ کړئ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزیاتوئ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېړونه (مری) ووهئ! (یعنې پرې یې کړئ)، او بند په بند او پیوند په پیوند یې جلا (جدا) او انډی انډی (توتې توتې) یې کړئ!.

په روایتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلعو پرېستې په خپلو سترګو سره لیدلي، او هغه کفار چې د پرېستو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو ځنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا الْقِيَمَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا زُحْفًا فَلَا تُؤْنَسُوا لَهُمُ الدُّبَارَ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې یو ځای شی تاسې (یا مخامخ شی یا پېښ شی په جنگ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنگ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګډي) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تېښتې په نیت).

تفسير: «فرار من الزحف» یعنې له جهاده ځنې وتل او تېښتېدل، او په جنگ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لویه ګناه او له اکبر الکبائر څخې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره یو په دوه وي؛ بیا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا اړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَةٌ إِلَّا مَتَحَرِّقًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝

او هر هغه څوک چې و ګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنگ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکي (په هنر سره) لپاره د جنگ یا حال دا چې یو ځای کېدونکي وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدینو)؛ نو په تحقیق رجوع یې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: یعنې تېښته او په شا کېدل که د کوم جنگي مصلحت لپاره وي، مثلاً له بېرته تللو څخه وروسته بیا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، یا جولان کوونکي وي لپاره د تودولو د جنگ یا لپاره د غیل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تېښته یې تېر باسي، او بیا پرې یرغل (حمله) وروړي، یا که د غازیانو یو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

بېله شوي وي، او دوی د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګټلوي، نو داسې تېښته جرم نه دی، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته یواځې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقیقي تېښتې په نیت وي.

(و فرمایا: کہ تاسی فخر کوئی ای مسلمانانو پہ قتل او حبس د کفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتُمْ إِذْ رَمَيْتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٠﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (کفار په خپل قوت سره په بدر کې) وليکن الله وژلي دي دغه (کفار چې مرسته يې تاسې ته درکړې ده)، او نه دي ويشتل کړي تا (ای محمده ! دغه ويشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت کې چې (ظاهري) ويشتل کړي وو تا؛ وليکن الله دغه ويشتل کړي وو، او (دا کار کړی وو الله) د دې لپاره چې وازمويي مؤمنان له نزده خپله په ازموينه (يا د دې لپاره چې احسان و فرمايي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستې او ولجې) ښکې سره (چې د نصرت او غنیمت نعمت دوی ته ورکړی)، بېشکه الله ښه اورېدونکی (د څرګندو احوالو) ښه عالم دانا دی (په ټولو احوالو).

تفسير: كله چې جنگ سخت شو، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د كفارو د لښکرو په لوري يو موتي شگې وشيندلې (وغورځولې)، او درې ځلې يې «شاهت الوجوه - قبيح شول مخونه د دښمنانو!» وويل، د الله تعالى په قدرت د دغو شگو ذرې د هر يوه کافر په سترگو کې ولوېدلې، او هر د د خپلو سترگو په منښلو باندې لگيا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه يرغل (حمله) وروپ، بالاخره ډېر كفار (لكه شين فصل) ورپيل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمايي چې: اكر كه په ښكاره ډول سره شكې تا په خپل لاس سره وشېدلې، ليكن عادتاً هيڅ بشر داسې كار نشي كولی، چې د يوه موتي شكې ذرې د هر يوه كافر محارب سترگو ته ور ورسوي، او د يوه مسلح لښكر د تېښتې سبب وگرځي، دا يواځې د الله تعالى قدرت وو؛ چې يو موتي شكې يې د ګردو كافرو محاربينو په سترگو كې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کې دومره قوت او قدرت چېرې وو ! چې يواځې ستاسې په مټ او زور سره کفارو داسې ماتې وخوړه؟! ، دا خو د الله تعالی د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متکبر او سرکښان يې د موت او فناء او ذلت او قيد په کنده کې وغورځول.

هو! دا خبره ښکاره ده، چې ظاهر ادغه کار ستا د لاسونو په وسیله شوی، او ستا په لاسونو کې داسې یو فوق العاده قوت او قدرت پیدا کړ شو؛ چې تا هغه په خپل کسب او اختیار سره حاصلولی نشو، دغه واره د دې لامله (له وجې) وکړل شول؛ چې د الله تعالی قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو باندې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشکه الله تعالی د مؤمنانو دعاء او فریاد اوري، او د دوی افعال او احوال په ښه ډول ور معلوم دي، او دی هم ښه پوهیږي چې پر مقبولو بندگانو په کوم وخت او څه ډول (طریقه) احسان مناسب دی؟.

ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُّهِينٌ كَيِّدُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشکه الله) ضعیفونکی د پلمې او تدبیر د کفارو دی.

تفسیر: یعنی په دغه وخت کې هم الله تعالی د مکې معظمې د کفارو پلمې (فریبونه) او تدبیرونه ویجاړ او له خاورو سره یې برابر او لټار کړل، او وروسته له دې نه هم د دوی ګرد تدبیرونه خراب او سستوي.

إِنْ تَسْتَفِجُوا فَعَدَّ جَاءَكُمْ الْفَتْمُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
فِتْنُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَإِنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

که غواړئ تاسې فتح (فیصله د جانیانو څخه د ښه لار موندونکي په خوا ای کفارو!)؛ نو په تحقیق راغله تاسې ته فتح (فیصله د ښه لار موندونکي په خوا) او که تاسې منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خیر دی تاسې ته، او که بیا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او کفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه کړي له تاسې ډله ستاسې هیڅ شی (له عذاب د الله نه)، او اګر که ډېره لویه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شی) چې بېشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کې).

تفسیر: دغه خطاب د مکې معظمې کفارو ته دی، دوی به له هجرت څخه پنخوا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویل: ﴿مَتَى هَذَا الْفَتْمُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ «څمونږ او ستاسې په منځ کې به دغه فیصله کله کیږي؟ که تاسې رښتیني یئ».

که څه هم د دغې خبرې پوره فیصله به د قیامت په ورځ کې کیږي، مګر یو ډول فیصله یې نن د «بدر» په میدان کې هم تاسې ولیده، چې په څه یو خارق العاده طریقي سره تاسې ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟

که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلي؛ نو بهتر دی او دنیوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او که بیا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بیا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته کوو، او په پای کې به تاسې ذلیل او خوار پړئ!.

کله چې د الله تعالی تأیید له مسلمانانو سره دی؛ نو ستاسې ډلې او لښکرې که هر څومره ډېر وي، ستاسې په کار به هیڅ درنشي.

په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو کفارو د مکې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي کېدلو په وخت کې د کعبې شریفې پردې په خپلو لاسونو نیولې، داسې دعاوې یې کړې وې چې: «یا الله! له دواړو فرېقو څخه هر یوه چې اهدی، علیا، او اکرمه وي؛ فتحه او بری د هغې ډلې روزي کړي! او فساد اچوونکي مغلوب کړي!» نو په ﴿فَعَدَّ جَاءَكُمْ الْفَتْمُ﴾ کې د هغه ځواب ورکړ شو.

یعنې هغې ډلې ته چې واقعي علیا او افضله ده؛ فتحه او بری نصیب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذلیل شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَكَّلُوا عَلَيْهِ وَأَنْتُمْ تَسْعُونَ ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې وایي واورېده مونږ، حال دا چې دوی نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسير: يعني په ژبه وايي چې واورېده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا!) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنگه وي، چې انسان سمه خبره واورې او پرې ونه پوهېږي؟ يا خو پرې وپوهېږي خو قبوله يې نکړي، پخوا هم يهودانو موسی عليه السلام ته ويلي وو: «سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا» «وامو ورېده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدينې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او د مسلمانانو په مخکې به يې تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به ترې منکران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غياب او په حضور کې پر الهي او نبوي احکامو عمل وکړي، او تر اسلامي هداياتو ځان جار کړي.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

بېشکه بدتر د ټولو حيواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) کانه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګيان دي (د حق له ويلو څخه) هغه کسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسير: هغو کسانو ته چې الله تعالی د ويلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا کړي وو، بيا دوی دغه ګرد قوتونه معطل کړل، نه په ژبې سره د حق ويل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه يې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه يې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالی ګرځې ورکړی شوې قواوې يې چې په حقيقت کې د هغو لوړو مقاصدو لپاره ورکړې شوې وې؛ په خپل اصلي کار کې صرف نه کړې، بلا شبهه داسې خلق له حيواناتو څخه هم بدتر دي.

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْعَهُمْ وَلَوْ أَسْعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٣٦﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کې څه خیر؛ نو خامخا او رولي به يې وی دوی ته (په سماع قبول سره)، او که او رولي وی دوی ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوی کې هېڅ خیر نشته)؛ نو هرومرو به ګرځېدلي وو دوی له حق نه حال دا چې دوی به څنګ کوونکي وو (له قبوله د حق عنادا او انکارا).

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو کې د نېکۍ رېښه (ريشه) او اساس (جرړه) له سره نشته، ځکه چې حقيقي نېکي هلته د انسان په برخه کېږي؛ چې د ده په زړه کې د حق د غوښتلو مينه او د هداياتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هېڅ روح په کې نه وي، او د الله تعالی ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوی کې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتې کېږي.

نو ويې فرمايل چې الله تعالی د دوی په زړونو کې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد، که په دوی کې يې څه لياقت ليدى؛ نو له خپل عادت سره موافق به يې ضرور هغوی ته خپل آيتونه اورول، او دوی به يې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت کې که دوی ته آيتونه واورې، او دوی پرې وپوهې؛ نو دغه ضد او عناد کوونکي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونکي نه دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرَّةِ وَآخَرَةٍ إِلَيْهِ تَحْشَرُونَ ﴿٣٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو! غوږ ږدئ) حکم منی تاسې (خاص) د الله او (حکم منی خاص) د رسول (د الله) کله چې وبولي تاسې لپاره د هغه کار چې ژوندي

کوي تاسې (په دنيوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسې جمع کېږئ.

تفسير: يعنې الله تعالى او رسول صلى الله عليه وسلم د هغه عمل په لوري تاسې ته دعوت درکوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسې خير او گټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم دعوت په مقابل کې على الفور (لبيک) ووايي! او له زړه يې ومني! هر وخت او هر ځای ته چې پاک الله دوى وبولي؛ بڼايي دوى خپل گړد کارونه او مشغولتياوې پرېږدي، او همغله خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَأَعْلَمُوا﴾ الآية - «او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده الله ته تاسې جمع کېږئ»، يعنې د الهي حکم په ځای کولو کې تعطيل او ځنډ (ډيل) مه کوئ! بڼايي چې لږ وروسته ستاسې زړونه همداسې پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندي واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالى په اختيار کې دی، په هر لوري يې چې اراده وفرمايي؛ اړوي يې، بېشکه الله تعالى ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لگوي، هو! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امثال او تعميل کې سستي او لټي وکړي؛ نو په سزا کې يې هغه اړوي، يا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لگوي.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٠﴾

او ځان ساتئ تاسې له هغې فتنې (فساد گناه) څخه چې نه رسيږي (عقوبت يې يواځې) همغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي (په کولو د گناه سره) له تاسې ځنې خاص (او يواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عقبا کې).

تفسير: يعنې (له داسې گناه ځنې تاسې ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کيږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض يې کړئ! که د يوه قوم اکثر و افرادو د ظلم او د عصيان اصول اختيار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوره مالي يې غوره کړه، نه يې نصيحت وکړه، او نه يې ترې د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پټې خولې خوشامند گران به گړد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ گړد به على حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هيڅوک به ترې نه وي خلاص.

له دې تفسير سره موافق د دغه آيت مقصود به داسې وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسې تيار اوسئ! او هم سرکښانو ته نصيحت کوئ او پوهوئ يې! که دوى ستاسې نصيحت ونه مني؛ نو د هغوى ځنې د خپلې بېزای اظهار وکړئ.

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَفَتَكُمْ النَّاسُ فَاوْلَكُمْ وَآيِدَكُمْ يُنْصِرُهُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥١﴾

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان) کړي شوي وئ په ځمکه کې، ويرېدئ تاسې له دې نه چې وبه تبستوي په جلتی سره تاسې خلق (يعنې مغلوب به کړي تاسې قريش يا پارس يا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسې ته، او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي يې درکړه تاسې ته له طيباتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ!.

تفسير: يعني د قلت او ضعف له گمانه د الله تعالى په حکم (جهاد) کې سستي مه ښکاروئ، وگورئ له هجرت په پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، کله چې خپلو ستاسې کمزوري لېدله؛ نو طمع يې کوله چې تاسې وخوري، او هضم مو کړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه اندېښنه در پېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره څمونږ جنگ او جگړه ونښلي او مونږ د هغوی په لاس کې ولوېږو، او هغوی مو د مرغانو په شان په خپلو منگولو او مښو کو کې سره چېرې وتښتوي، مگر الله تعالى تاسې ته په مدينه منوره کې هستوگنه در کړه، او د انصارو او مهاجرينو په منځ کې مو د ورورگلوۍ بې سارې سلسله قائمه کړه، بيا يې د «بدر» په غزا کې تاسې ته څرنگه غيبي مرسته در ورسوله، چې د کفارو بېخ مو وويست، تاسې ته يې ای مسلمانانو شانداره بری او فتح در کړه! د غنيمت مال او د بنديانو فديه يې هم در کړه، الغرض حلال، طيب، پاک شيان او د نعمتونو انواع او اقسام يې در عطا کړل، چې تاسې د الله تعالى شکر گزار بنده گان شئ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَحُونُوا أَمْنَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو!) مه کوئ خیانت له الله سره او (مه کوئ خیانت د الله) له رسول سره، او (مه) کوئ خیانت تاسې په امانتونو خپلو کې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسير: د الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره خیانت دا دی: چې د هغو د احکامو مخالفت وکړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د کفارو عمل وکړي، یا هر هغه کار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له خوا مأمور شوی وي، په هغه کې ټکي برکي وکړي، یا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړي، یا د غنيمت له مال څخه غلا وکړي، یا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړي، په هر حال په هغو گړدو امانتونو کې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم یا د بنده گانو له خوا تاسې ته سپارلی شوي وي؛ له خیانت څخه ځان وژغورئ (بچ کړئ)، په دغو کې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَوْلَاكُمْ وَأُولَادُكُمْ فَتَنَةٌ وَإِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٦﴾

او پوه شئ تاسې چې بېشکه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموینه) ده، او بېشکه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوی دی، (بهرتر له هر شي نه نو په طلب کې يې اوسئ).

تفسير: يعني ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع کوي له کارونو د آخرت څخه، او سبب دی د واقع کېدو ستاسې په گناه او په عذاب کې، یا سبب دی د محنت چې تاسې الله تعالى پرې ازمويني؛ نو د دوی له ډېره محبت له کبله خیانت مه کوئ، انسانان علی الأكثر د مال او اولاد لامله له نورو بنده گانو څخه غلا کوي، نو ځکه يې تنبيه وفرمايله؛ چې د امانتدارۍ هغه قدر او قيمت او لوړوالی چې د الله تعالى په دربار کې شته؛ هغه په دنيوي مال او اولاد او نورو شيانو کې له سره نشته.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو!) که وويرېږئ تاسې له الله (او پرېهزگاري اختيار کړئ له گناهونو څخه) وبه کړي ستاسې لپاره فيصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله خېښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې که له الله تعالیٰ څخې وویرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالیٰ به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فیصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کېږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» یعنې هدایت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوي، یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو، یا خلاصی له شېهاتو، یا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَبْكَرُ بَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْيَتِيمَتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ﴿٥٠﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې مکر فرېب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي یا ووژني یا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فرېب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فرېب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالیٰ)، او الله (تعالیٰ) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسیر: پخوا له هجرت په مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره یې سره وکړه، چې د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړي شي، ځینو به ویل چې: «بندي کړي شي، او ښه دې ژوبل هم کړي شي!»، د ځینو رایه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي!» چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رایې سره موافقه داسې فیصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي!» او دغه قوي او پیاوړي (بهادر) ځلمیان دې سره ټول لاس یو کړي! او یو ځلې دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ګزار وکړي! څو ښي هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړي شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړي، او پر ګردو قبیلو باندې وویشل شي».

پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي کرم الله وجهه ویده کړی، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوي، او د باندې د هجرت په قصد ووځي!».

وَإِذْ أَتَاكَ الْوَادُّ السَّيْعُنَا لَوْ نَشَاءُ لَفُكْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٥١﴾

او کله چې ولوستلی شي پر دوی باندې آیتونه ځمونږ؛ نو وایي دوی په تحقیق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا به وایو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دی د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نصر بن الحارث به ویل: که مونږ وغواړو نو د قرآن په شان کلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټي (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فیصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنَّ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَءً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ اسْتِنَّا بِعَذَابٍ إِلَيْنَا ۝

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل دغو (کفارو) يا الله! که چېرې وي دغه (قرآن يا دين) هم دغه حق (لکه چې محمد يې وايي نازل شوی) له نژده ستا؛ نو راووروه پر مونږ باندې کاني له آسمانه، يا راوپه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناک.

تفسير: په دغه آيت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهايي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، يعنې دوی به ويل چې: يا الله! که په واقع کې هم دغه محمدي دين چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذيب کې لگيا يو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخير) کيږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کاني باران نه ورېږي؟ يا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کيږو؟ يا ځمونږ بيخي استيصال او بېخ کني ولې نه کيږي؟ ولې مو بېخ او بکر له سټه نه باسي؟

وايې چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شريفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شې يې چې غوښتنې وو؛ د هغه يوه نمونه يې په بدر کې وليده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اويآ تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې گرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۝

او نه دی الله چې په عذاب کاندې دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې يې.

تفسير: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبياوو عليهم السلام د تکذيب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسير: يعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، يا دوی پخپله استغفار وايي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شيان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د يو قوم په منځ کې د رسول موجوديت.

(۲): استغفار، يعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله عليه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راځي، همداسې تر هغه پورې چې گنهگار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نيول کيږي، اګر که ډېر لوی گنهگار هم وي.

رسول الله مبارک فرمايلې دي، چې د گناهکارانو پناه دوه شيان دي:

(۱) ځما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أُولِيَاءُهُ إِلَّا الْمُتَفَقِّهُونَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مگر (دي) متقیان، او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسیر: یعنې د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شيان دي، چې د هغو په مقابل کې بنيادي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زیات ظلم څه وي؟ چې موحدین حرم شریف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تېری دا دی چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتلو اجازه ورکوه، یا یې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شریف متولیان یواځې متقیان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرک او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

لیکن له دوی څخه ځینې کسان علی الاکثر له خپله جهالته داسې وایي چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاده یو، او له فلانی قبیلې څخه یو، او د کعبې شریفې «تولیت» ځمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قید او شرط نه دی پکار، نو دا یې راوښوول چې په اولاده د ابراهیم علیه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شریفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ الْأُمَّاءَ وَتَصَدِيْقَةٌ فَنذَرُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٨﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپېلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمایي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعنې حقیقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولري؟ د کعبې شریفې برېښه طواف کول، د ذکر الله په ځای شپېلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنگونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنی او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځینې وایي چې: دغه شپېلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به یې داسې کول، والله أعلم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسیر: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو ځنې دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستې وه، چې هر یو تن به په یوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوسنان به هره ورځ د یوه له لوري حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بيا چې دوی ماتې وموندله؛ نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفیان او د کفارو نورو مشرانو ته یې وویل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې گړد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخیستلو په لاره کې ولگول شي!؛ لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لگولو ذکر په دغه آیت کې راغلی دی.

فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُخْشَرُونَ ﴿٩﴾

نو ژر به نور هم ولگوي دغه مالونه، بيا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښماني چې مال یې ځي او مطلب یې پرې نه حاصلیږي)، بيا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بیولي) کیږي.

تفسیر: یعنې کله چې په دنیا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چیچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او بری مو هم په برخه نشو، لکه چې رومي به «بدر» کې او بيا په احد او نورو غزاګانو کې د کفارو گړد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هیڅ یوه ګټه (فائده) یې په لاس ورنغله.

لِيُبَيِّنَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكَبَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٠﴾

لپاره د دې چې بېل کړي الله خبیث (ناپاک کافر) له طیب (پاک مؤمن) څخه، او بيا کېږدي خبیث (ناپاک سره لاندې باندې) ځنې د ده په ځینو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبیثان) ټول، نو وبه یې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبیثان یا مال لکوونکي) همدوی زیانکاران دي.

تفسیر: یعنې د هغو په قسمت کې چې اسلام لیکلی شوی دی؛ هغوی به گړد مسلمانېږي، او د هغوی مرګ چې په کفر کې لیکلی شوی دی؛ هغوی به گړد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُذُكُ الْأُولِينَ ﴿١١﴾

ووايه (ای محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واورې (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلی شي دوی ته هغه بدې چې په تحقیق پخوا تېرې شوې وې، او که بيا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانیو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسیر: یعنې که اوس هم له کفره او طغیانه او د اسلام له عداوت له لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت اختیار کړي؛ لومړی د کفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه گړدې ورمغافېږي، «الإسلام یهدم ما قبله».

هو! حقوق العباد به نه ورمغافېږي، ځکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بيا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصیت ته؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانیو کې، یعنې څرنګه چې د پخوانیو رسولانو علیهم السلام له نکذیبه او عداوت له خلق تباہ شوي دي، په دوی به هم تباہي راځي.

یا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړی شوه، دوی ته به هم سزا ورکړی شي.

**وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا
يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَإِن تَوَلَّوْا فَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝**

او وجنگېږئ (ای مؤمنانو!) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دين (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله اديان محکوم شي)، نو که واورې دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی يې کوي ښه ليدونکی (ښا) دی. او که مخ وگرځوي دوی (له ايمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو!) چې بېشکه الله مولى (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولى (او نېک بادر حامی او ساتونکی) دی او (الله نېک) او ښه مددگار دی.

تفسير: يعنې تر هغه پورې له کفارو سره وجنگېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي؛ چې له ايمانه خلق منع کړي، يا د حق دين له محو کولو څخه مسلمانان وويرېږي، چې که اظهار يې وکړو؛ وبه وژلى شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسير د احاديثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم اجمعين څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انْتَهَوْا﴾: يعنې د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طريقه) له کفر او شرارته بېرته وگرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کيفيات دې الله تعالى ته وروسپارل شي! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټېږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان يواځې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحديث: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله عز وجل» «زه مامور یم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووايي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وويله دوی دا کلمه نو ويې ساتلې ځمانه وينې خپلې (چې نه به وژل کيږي) او مالونه خپل مگر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که يې ښيي يا يې نه ښيي)، يعنې مسلمانانو ته ښايي چې د الله تعالى په مرسته (مدد) او حمايت باندې اطمینان او اعتماد ولري! او جهاد وکړي! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه ويرېږي! لکه چې د «بدر» په غزا کې يې وليدل، چې الله تعالى د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمايت او امداد وفرمايه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولى ونعم النصير).

**وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنَكُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ
التَّقْيِ الْجَمْعِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝**

او پوه شئ (ای مسلمانانو!) بېشکه هر هغه شی چې په غنیمت واخیست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له یوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) یتیمانو او (لپاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازیانو، او صبر وکړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو!) که ایمان لرئ په الله او په هغو (آیتونو یا ملائکو یا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلي کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسير: د دې سورت په ابتداء کې يې فرمايلي وو: ﴿قُلِ الْاِنْشَاءُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلُ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصيل کوي، چې هغه غنيمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالیٰ نیاز دی، چې هغه رسول الله صلی الله عليه وسلم وصولوي، او دی يې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(۱): په خپل ځان باندې.

(۲): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهيسي دوی د الله تعالیٰ په لاره کې کار او د رسول الله صلی الله عليه وسلم نصرت او امداد يې کړی دی، او د اسلام له خاطره يا يواځې د قرابت او خپلو له وجې له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره يې مرستې کړي دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخيستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(۳): پر يتيمانو (پلار مړيو) باندې.

(۴): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(۵): پر مسافرانو باندې، بيا هغه نور څلور برخې غنيمت چې پاتې کيږي؛ پر غازيانو باندې تقسيم کيږي، سور ته دوه برخې او پلي (پياده) ته يوه برخه ورکوله کيږي.

﴿يَوْمَ الْقُرْآنِ﴾ «د فيصلي له ورځې» څخه مراد «يوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فيصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالیٰ خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد يې ورولبړه، او د سکون او اطمینان کيفيت يې نازل و فرمايه، نو هغه کسان چې پر الله تعالیٰ او د الله تعالیٰ پر غيبي تائيداتو ايمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو ځنې د الله تعالیٰ پر نامه «خمس - پنځمه برخه» ايستل دومره دروند کار نه دی.

﴿وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾: يعنې لکه چې الله تعالیٰ په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي يئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنايت وفرمايي.

اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدُوِّ الدِّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدُوِّ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ
لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيْعَدِ وَلَكِنْ لِّيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ
وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ ۗ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٣٧﴾

(ياد کړئ ای مسلمانانو!) هغه وخت چې وی تاسې په ځنډې (غاړې) د (کنډې) نژدې (مدينې ته) او وو دغه (کفار) په ځنډې (د کنډې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدينې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که یو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، ولیکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان يې هلاک وي پس له قيامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکي (د گردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې ځنډې (غاړې) څخه مراد د جنگ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مدينې طبيې ته قريب وو، همداسې له لرې ځنډې (غاړې) څخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مدينې منورې څخه لرې و، يعنې د ابو سفیان قافله مخ په ځورې (ښکته) د سمندر په ځنډه ځنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له پخوا څخه د جنگېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانب مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان څخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستي او زړورتوب ځنې وړېدل، نو دواړو ته د جنگ په ذمه واری اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردد او تقاعد پېښېدې شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړی تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو ځنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال څخه نه وو خبر، دغه د الله تعالی تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم صداقت ورښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالی الزام پوره شو، کذا في الموضع.

او ممکن دی له مې کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو څخه کفر او ايمان مراد وي، يعنې اوس څوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينگ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته دی.

إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَتَابِكُمْ قَلِيلًا وَلَوْ أَنَّهُمْ كَثُرُوا لَفَسَلْتُمْ وَكَانَ زَعَمُهُ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده!) دوی ډېر (او بیا وتلي وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جگړې به مو کولې په کار کې (د جنگ چې ترې په ځنگ شو یا ورسره جنگ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ كَثُرُوا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعنې که تاسې دوی زیات گڼلي وی، ځينو به د جنگېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالی رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب څخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهیږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کېږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کېږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّيَبُّمُ فِيْ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَقَلِيلٌ لَّكُمْ فِيْ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٨﴾

او (ياد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوی په سترگو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترگو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړي ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په ازلي علم د الله کې) چې وکړي شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلي په وخت کې لږ ښکارېده، خو په جرأت، زېور تيا، او مېړانې (بهادري) وځنګړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کېدونکي سړي ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکارېده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادري) سره په حملو شروع وکړه، او د پرېستو د لښکر مرسته ورورسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترگو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکارېده: ﴿وَأَنزَلْنَا كَافِرَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّهُمْ مِّثْلَهُمْ رَأَى الْغَيْبُ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذِ الْقِيَمَةِ فَنَّهُ فَاتَّبِعُوا وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ در سره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه ترې تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښايي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په بري سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسير: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه ورباندې قوي او ډاډه کېږي، چې دغه ډاډه کېږي ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (۱۳ جزء د «الرعد» سورت (۴) رکوع (۲۸) آیت).

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَعَشَاؤُا فَنَفْسُهُمْ وَإِنْ لَّكُمْ مِنَ اللَّهِ مَعَالِيَةٌ ۖ

او حکم ومني تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس یې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسير: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د بري کلې ګانې (چاپیانې) کوم کوم شيان دي؟ یواځې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلېږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډاډ د الله تعالیٰ په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه یې اختیاره وغوښتل چې د اصحاب

کرامو رضي الله تعالى عنهم په نسبت د «ابن کثیر» خو الفاظ نقل کړم، چې د اخلاص او ایمان له انتهايي عمق څخه وتلي دي:

«وقد كان للصحابه رضي الله عنهم في باب الشجاعة والاثمار بما أمرهم الله ورسوله به وامثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهرروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زمرتهم، إنه كريم ثواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

او مه کېږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې راووتل له کورونو خپلو لپاره د فخر او ښودنې خلقو ته (شوکت، دېدې خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو کارونو چې کوي یې دوی محیط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې ورکړي).

تفسیر: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وویرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشرکانو وېره او اثر ولوېږي، په لاره کې د ابو سفیان پیغام ورورسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات ومونده او درغله، اوس تاسې هم د مکې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهايي غرور سره وویل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چينو او رڼو اوبو باندې ورسېږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګانې او نغمې ویونکې ښځې د خوښي او بري سندري ووايي، او په زړه پورې آتونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سیلونه او مزې وکړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوبان حلال کړو، او عربي قبائلو ته ښه میلستیا ورکړو، او داسې ښې چرچې وکړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ کې د همیشه لپاره یادګار پاتې وي، او په آینده کې د دغو لږو او کمزورو مسلمانانو حوصله بیخي ماته شي، چې بیا له سره ځمونږ د مقابلي جرأت او زړورتوب ونشي کړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او ویر او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکې معظمې پورې وتړل شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګول؛ د مسلمانانو د غنیمت نوږی او لقمه شوه، د ایمان او توحید د دائمې غلبې د تاداو (بنیاد) تېره (ګټه) د بدر په ډګر او میدان ودروله شوه، ګواکې په دې ډول سره په دغې وړو کې ځمکې کې الله تعالی د ټولې نړۍ د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فیصله وفرمایله.

په هر حال په دغه آیت کې یې مسلمانانو ته خبر ورکړی، چې جهاد یواځې د وژلو او وینو تویولو د هنګامي نوم نه دی، بلکه عظیم الشان عبادت دی، په عبادت کې هر څوک چې ریا یا ښودنې وکړي، نو هغه نه قبلېږي، لهندا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کې کفارو پسې مه درومئ !

وَأَذِّنْ لَهُمُ الشَّيْطَانَ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَآتِ الْفِتْنَةَ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٠﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې بنيسته کړي وو دغو (کفارو) ته شيطان عملونه د دوی، او ويې ويل: چې نشته هيڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشکه زه ساتونکی يم ستاسې، نو کله چې سره وليدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) بېرته يې منډې کړې په پوندو خپلو (يعنې وتښتېده) او ويې ويل: بېشکه زه بېزار يم له (ساتنې) ستاسې، او بېشکه زه وينم هغه (فوځ د ملائکو چې راځي په معاونت د مؤمنانو) چې نه يې وينئ تاسې، بېشکه زه ويرېږم له الله، او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسير: قریش پر خپل جمعيت او قوت مغرور وو، ليکن د دوی په زړونو کې داسې يوه خطر په پيدا شوې وه، نه چې «بني کنانه» ځمونږ د دغه بري په لاره کې څه مشکلات پيدا کړي، دلته سمدلاسه شيطان د دوی د شا ټپولو او همت زياتولو لپاره د (کنانه) د لوی سردار «سراقة بن مالک» په صورت د خپلو ذرياتو له فوجه سره يو ځای وړېښکاره شو، او ابو جهل او نورو مشرکانو ته يې اطمینان ورکړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمايت لپاره راغلي يو، او د (کنانه) له طرفه بيخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره يو.

کله چې په بدر کې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شيطان په نظر کې جبرئیل عليه السلام او نورې پرېښتې راغلې، نو د ابو جهل له لاسه يې خپل لاس وکښه، او ژر په خپلو پوندو بېرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ کړې: «ای سراقة! د جنگ او جګړې په دغه شدت کې په چل او فرېب سره چېرې تښتې؟ راځه بېرته راوګرځه او لښکر مه بې زړه کوه!»، سراقة وويل: «زه ستاسې سره نشم پاتې کېدی، زه هغه شيان وينم چې تاسې يې نه شئ ليدئ يعنې (پرېښتې) د الله تعالی، (يعنې د دې حزب الله) له وېرې څخه مې زړه ريږدي (ريږي) او اندامونه مې لږزېږي، اوس په ما کې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته شم».

«قتادة رحمه الله» وايي چې: دغه ملعون دروغ وويل، د ده په زړه کې د الله تعالی وېره نه وه، هو! هغه پوهېده چې اوس د قریشو لښکرې د هلاکت په کنده کې لوېدلې دي، او هيڅ يو قوي دوی نشي ژغورلی (ساتلی)، دا د هغه قديمي عادت دی، چې خپلو پيروانو ته کړې لارې ښيي، او دوی وغولوي، کله چې هغوی د هلاکت په کنده کې وښويي؛ نو دلته خپله پښه بېرته راکاږي، چې سم له هغه سره يې دلته هم داسې وکړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيَبْغِيهِمْ وَمَا يَعْهَدُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۲۰) آيت (۱۸) رکوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۲۸ جزء د الحشر سورت (۱۶) آيت، (۲) رکوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْهِم مِّنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْلَا أَنفُسُكُمْ مَا آتَايَكُم بِضُرٍّ خَلَعْتُ عَلَيْكُمْ لَمَّا نَكَلْتُم بَيْنَ أَيْدِيكُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيكُمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

إِذْ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرْهًا ذَرُونَا دِينَنَا وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَانْصُرْهُ إِنَّ اللَّهَ يَكْفُلُ مَا نَكَحَرُ ﴿٥١﴾

(ياد کړئ!) هغه وخت چې ويل منافقانو (د ديني) او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور کړي دي دغو مؤمنانو لره دين د دوی (چې سره له

لېوالي او بې اسبابۍ پر ډېرو وسلو لرونکو ورځي، وفرمايل الله په ځواب د دوی کې: او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبېرې ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ يَتَوَقَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ يَصْرُبُونَ وَجُوهُهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوْا عَذَابٍ الْحَرِيقِ ۝۵۰

او که ووينې (ای محمده!) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرېښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګانې د دوی، او (وايي به ورته): وځکې تاسې عذاب د (اور) سوځوونکي (نو وبه ګوري یو له شرمه ډک حال).

تفسیر: یعنې پرېښتې د ځنګدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه درواخلې او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وځکې، ډېرو مفسرینو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، یعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرېښتو همداسې معامله کوله، مګر د آیت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلومېږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنیا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کیږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وویل شي، چې هغه به څرنگه مدهش وي؟!

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ آيَاتِكُمْ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝۵۱

دغه (تعذیب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لېږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هېڅ ظلم کوونکي په بندګانو خپلو (چې بې ګناه یې په عذاب کړي).

تفسیر: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتیجه او سزا ده، که نه د الله تعالی له لوري د ظلم او تیري هېڅ یوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلام» یې ځکه وفرمایه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د یوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلام به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هر ورو (خامخا) ښایي چې کامل وي، اوس الله تعالی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د تسلی لپاره فرمایي چې د قریشو حال ستا سره داسې دی:

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ ۖ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝۵۲

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبیاوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آیتونو د الله؛ نو نیولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا لِّعِمَّةٍ أُنْعِمَّا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا أَمَّا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝۵۳

دغه (تعذیب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقیق الله نه دی بدلونکي د (هغه) نعمت چې انعام کړی یې وي پر یوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اورېدونکي (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «تر هغه پورې چې نیت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالی ور عطا شوي نعمتونه بېرته نه اخیستل کېږي»، گواکې له ﴿مَا يَأْتِيهِمْ﴾ څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی، لکه چې له ترجمې څخه ظاهرېږي، والله أعلم.

كَذَابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا
الْفِرْعَوْنَ وَكُلَّ كَاذِبٍ ۝۵۶

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دی چې پخوا له دوی نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو یې کړې وو په آیتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د گناهونو د دوی، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) ټول وو ظالمان.

إِنَّ شَرَّ الدِّينِ عِنْدَ اللَّهِ الدِّينُ الْكَفْرُ وَافْقَهُمُ الْيَوْمَ مَوْنٌ ۝۵۷ الَّذِينَ عَاهَدَتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ
عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ۝۵۸

بېشکه بدتر د خوځیدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوی ایمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده ترلې وه تا له دوی سره، بیا ماتوي دوی عهد خپل په هر کړت کې او دوی نه ویرېږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چې لکه ابو جهل - نضر - عتبہ او کعب بن اشرف د تل لپاره کفر او بې ایماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قریظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوی د الله تعالی په نزد ډېر بد حیوانات دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې وو: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يُمُوسَىٰ اُدْعُ لَنَا رَبَّكَ إِنَّا كَشَفْتَعَنِا الرِّجْزَ عَنْكَ لَمَّا كُنَّا مَعَكَ وَابْنُ إِسْرَءِيلَ ۝ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِلِغْوِهِ إِذْ أَهْمُ يَنْكُتُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) آیت (۱۶) رکوع).

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې د «بني قریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت وو، چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به یې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې نه کوو، بیا به یې له دوی سره مرسته کوله، او ویل به یې: چې عهد مو په یاد نه وو، هر کړت به یې داسې کول، وروسته دا رانیسي چې له داسې غدارانو سره څرنگه ښايي چې معامله وکړی شي.

فَأَمَّا تَثَقَّفَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ فَسَرَدَبِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدْعُونَ ۝۵۹ وَأَمَّا الْخَافُونَ ۝۶۰ فَاذْكُرُوا لَهُمْ إِسْرَاءَ إِبْنِ مَرْيَمَ وَنُوحَ وَابْنَ آدَمَ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ ۝۶۱

نو که ومومي ته (ای محمده!) دوی په جنگ کې؛ پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چې وروسته له دوی نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که وېرېږي (ای محمده!) له کوم قوم (چې وعده یې کړېده له تاسره) د خیانت؛ نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شی تاسې او هغوی سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خیانت کوونکي.

تفسیر: یعنې که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنگ میدان ته راشي، نو دوی ته داسې سخته جزا ورکړي، او په قتل، جرح او نورو سره یې داسې وټرھوي؛ چې د هغې له

لیدلو څخه د دوی هغه بېرته وروسته پاتې شوي ملګري یا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که یوه قوم ښکاره خیانت ونه کړي، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تیار دي، نو تاسې ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدیر د دوی عهد بېرته ورکړئ، او د معاهدې د انتها په هغوی ته ورکړئ! او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رویه وکړئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانیو معاهداتو په نسبت هیڅ یو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساویانه ډول سره خبردار، بیدار او هوښیار اوسي، او د خپلو ځانونو په تیاری او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسې له جانب څه غلا او خیانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خیانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روایت دی چې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره میعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه میعاد په منځ کې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد یې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د رومیانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تیار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پیل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، یو سپین ګيري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې یې وویل: «الله اکبر، الله اکبر، وفاء لا غدرا»، یعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولري، نو هیڅ یوه غوټه دې ونه پرانستله شي!، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، یا مقابلې ډلې ته په مساویانه حیثیت سره معاهده ورمسترده شي!».

کله چې معاویه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره بېرته وګرځېد، او چې وې لید، هغه سپین ګيري عمرو بن عبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا أَلَهُمَّ لَا يُعْزِرُونَ ﴿٥٥﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابو او خلاص به شي)! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذیب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
وَالْآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَاتَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَأَمَّا تَتَّبِعُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَوْفَ إِلَيْكُمْ
وَأَنْتُمْ لَا تَنْظُرُونَ ﴿٥٦﴾

او تیاروئ (ای مؤمنانو!) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ویروئ تاسې په دغه (قوت او تیاری) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له یوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دین) پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د -ثواب په لېوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسير: په الله تعالى د اعتماد او توکل کولو معنی دانه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترک کړي شي، ځکه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تياروي، د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په مبارک عهد کې د آسونو سورلي، توره وهل، غشي ویشل او نور جنگي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن ټوپک، مشین گن، توپ، ټینګ، راکټ، زره پوښ او نورې اړابې، الوتکې، جنگي انګوټ، کروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنگي مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال اچول او چلول، او د حربي او عصري فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب گډوډ آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ایجاد او اختراع کېږي؛ غه ټول د دې آیت په منشا کې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلي دي: «الخیل معقودٌ فی نواصیها الخیر إلی یوم القیامة»، «د آسونو په تندي کې خیر ایښود شوی دی تر قیامته پورې»، په احادیثو کې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نیت روزي او ساتي یې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلکه په هر قدم پورته کولو باندې اجر ورسیږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کې تللی کېږي».

یعنې دغه گډوډ (ټول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهري سبب دی، باقي د فتحې او ظفر او بري اصلي سبب خو د الله تعالی مرسته ده، چې د هغې بیان پخوا له دې نه شوی دی، او هغه خلق چې تاسې یې بالتعین نه پېژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانې په جامه کې یې ځانونه پټ کړي وو، یا د (بني قریظه) یهودان یا د روم او فارس یا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع کېدونکې ده.

﴿وَمَا تُقَاتِلُوا مِنْ شَيْءٍ﴾ الآية - دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، یعنې د جهاد په تیاري کې هغومره مال چې تاسې لگوي؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به ومومي، د یوه درهم په مقابل کې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ د هر څلې په دنیا کې هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکول کېږي.

وَأَنْ جَاهِدُوا لِلَّهِ فَإِنَّهُ لَمَّا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٠﴾

او که میلان وکړي کفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم میلان وکړه دې (صلحې) ته، او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویرېږه له مکره د دوی)، بېشکه چې دغه (الله) هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر گډو احوالو).

تفسير: له جهاد څخه وینې تویول نه، بلکه د کلمه الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دی، که دغه عالي مقصد یې د وینې له تویولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتې کېږي، که داسې کوم احتمال وي، چې شاید کفار د صلحې په پرده کې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هیڅ پروا مه کوئ، او پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد وکړئ، پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټې مشورې اورې، د الله تعالی د حمایت په مقابل کې د هیچا بدنیتي چلېدې نشي، تاسې خپل نیت صاف وساتئ !.

وَأَنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُواكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بَصِيرَةً وَأَنْتَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ ﴿١١﴾

او که اراده وکړي دوی دغه چې فرېد درکړي تاته (په دغه روغه کې)؛ نو بېشکه کافي دی تا ته الله، هم دی هغه ذات دی چې قوت یې درکړی دی تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرېستو په بدر کې) او په مؤمنانو سره.

تفسیر: که وروسته له روغې څخه دغه خلق د خیانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشینی (خفه) کېږئ، د الله تعالی مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوی هغه ګرد مکرونه او فریبونه به الله جل جلاله شنل کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غیبي امداد درکړي، او په ظاهري ډول سره یې د ځان جاروونکو او سربښدونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تایید وفرمایه.

وَالْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَفْقَتْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا آفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَئِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ
إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۳۳﴾

او الف محبت یې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې! که لګولی وی تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولی الف محبت په منځ د زړونو د دوی کې، ولیکن الله الف محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوی کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چټي (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنگونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنگ شروع کېدو، نو تر څو پېړیو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدینې منورې د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنگونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسېده، یو به د بل وینو ته تېری وو، او هر یو به د خپل عزت او پټ وږی وو، په دغو حالاتو کې ځمونږ پاک رسول محمد صلی الله علیه وسلم د توحید او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو، الله تعالی د حقیقي ورونیو څخه زیات د یو مینه او الف د بل په زړه کې واچاوه، او بیا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات یې وګرځاوه، د دوی زړونه داسې یو وار سره اړول د الله تعالی د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسې یوه وقت کې، دوی ګرد (ټول) د محبت او الف په یوې نقطې کې سره ټولول؛ د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۴﴾

ای نبي! کافي (بس) دی تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسیر: د دې آیت مطلب دا دی چې: «ای نبي صلی الله علیه وسلم! الله تعالی تاته او ستا ملګرو ته کافي دی»، یعنې د عدد او د سربو او مال او تجهیزاتو له قلت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ خَرِّصِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَبْرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ
وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۳۵﴾

ای نبي! تېز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنگ (د کفارو)، که وو له تاسې ځنې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (یعنې داسې جنگ دې وکړي چې نتیجه یې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (یعنې جاهلان دي په الله او قیامت).

تفسير: الله تعالى په دغه آيت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغيب ورکوي، چې که لږ يې هم مه بې زړه کېږئ! د الله تعالى په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چنده دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دی چې مسلمانان د الله تعالى لپاره جنگيږي، او دوی الله تعالى پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضی متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب او مېړانې (بهادري) سره جنگيږي، هر کله چې کافران پر دغه حقيقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقير و او فاني اغراضو لپاره د حيواناتو په شان جنگيږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيرې په ډول حکم را کړی شوی دی؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چنده دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره و جنگيږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلې شاوې ونه ګرځوي.

اَلَّذِي خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٣٧﴾

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختۍ) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې ځنې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعنې داسې جنگ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدې شي)، او که وو له تاسې ځنې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چنده کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړی شوی وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم دروند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿اَلَّذِي خَفَّفَ اللَّهُ﴾ الآية - يعنې الله تعالى ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لرې کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او ترې تنبېدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دی، ليکن که له دوو ځنې پر زياتو حمله وکړي؛ لوی اجر لري، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنگيدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفارو په مقابل کې ټينګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه الله الحمد اسلامي تاريخ ډک دی.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوي تاسې (ای مؤمنانو) اسباب د دنيا (په) اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی، چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويّا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالى له لوري د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (۱): وژل، (۲): ترې فديه اخيستل، او خوشې کول، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملي کې له اصحابو ځنې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالى عنه وویل: «یا رسول الله! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او وروڼه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیہ واخلو، او خوشې یې کړو، چې بېرته لاړ شي، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی ځنې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره ځمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل ځمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمي چارې په مخ بوځو.

د نبی کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطري زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رایې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رایه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصديق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالى عنه وویل: «یا رسول الله! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرک سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولوړي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د رېږولو (تکلیفولو) او د الله تعالى له لارې ځنې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالى په دربار کې به له مشرکانو سره ځمونږ انتهایي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالى په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوۍ او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو ځکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ ځنې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصديق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، ځکه چې د آراوو کثرت د هغه د رایې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رایه د الله تعالى په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِبَنِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُفْخَمَ فِي الْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو ځکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړې شوې ده.

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٦﴾

که نه وی ازلي حکم له جانيه د الله چې رومي ليکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلې به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فديې) کې چې اخيستي ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسير: يعنې دغه غلطې په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنيوي مال او متاع په نظر کې نيولی وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړې شوي وي، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاک الله جل جلاله بيان کړی دی، او دغه لاندني شيان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(۱): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطۍ او خطا کې څه عذاب نه وي.

(۲): تر هغه پورې چې الله تعالى په کوم شي باندې ښکاره امر او يا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(۳): د اهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافي کړي دي.

(۴): کومه رويه چې په غلطۍ سره پخوا له وخته اختيار کړې شوې ده؛ يعنې په فديہ سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالى په علم کې فيصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿وَمَا مَنَعُكَ اَنْ يَّفْذَاءَ﴾ (۲۶ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

پخوا چې مو له الله تعالى سره کومه ټکي کړې وه، يعنې د ﴿اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرک اختيار کړی وو، يا ځينو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حيات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حمايت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا ترلي راغلي دي، او د هغه انجام يې په خپلو سترگو سره وليد، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قيد او واک کې دي، وروسته له دې نه هم د ټکي همداسې سزا ورکوله کيږي، له الله تعالى څخه خپلې پټې خبرې او نيتونه نشي پټولی، او نه د هغه د حکيمانه وو انتظاماتو مخه نيولی شي.

شاه صاحب ليکي: «د الله تعالى وعده پوره شوه، له دوی ځنې هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالى هغوی ته بېشماره دولتونه ور عطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباہ شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا
أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى
يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی او جهاد یې کړی دی په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره)؛ او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري یې کړې ده (له دوی سره)؛ دغه کسان ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې نه دی کړی؛ نشته تاسې ته له ولایت (نصرت او ارث) د دوی ځنې هیڅ شی، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې - مدد) وکړي دغه (غیر مهاجر مؤمنان د کفارو په جنگ کې) له تاسې ځنې په دین کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دین کې) مګر (نه دی لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (یې) تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: په دغو بندیانو (قیدیانو) کې ځینې داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې هجرت نه وو کړی، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آیت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دی؟.

شاه صاحب ليکي چې: «د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرین (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځای ورکوونکي) (مرسته - مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (ورورولي) قائمه کړې وه.

د آیت مضمون داسې شو: «خومره مسلمانان چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حاضر دي، د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنگ سره یو دی، د یوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د یوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ یوه له بل څخه میراث هم وو، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسېږي، چې هلته د کفارو زور او تسلط وي، یعنې له دار الحرب یې هجرت نه وي کړی، د هغو په صلحه او جنگ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرین او انصار) نه شریک کېږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه یا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعميل نشي کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخې لا جنگ هم کولی شي.

هو! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په دیني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر اداې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَبَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ الْأَتَقَعُولَهُ تَلْنُ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په امداد کې له یو له بله سره)، که ونه وکړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لویه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسیر: یعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقيقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم یو د بل وارث کېدی شي، هو! کافر دبل کافر رفیق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې یو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفیق دی، او یو له بل څخه میراث وړلی شي، نو مسلمانان باید خپلې دوستي او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانگړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستي وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به گډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کېږي، د مسلمانانو تر منځ یو پر بل حقوق به ضایع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجْهَهُدْ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړې دی او جهاد یې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددگاري یې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتیا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجْهَهُدْ وَمَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

او هغه کسان چې ایمان یې راوړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت یې وکړ او جهاد یې وکړ په ملگريټوب ستاسې؛ نو دغه (ستايل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلو ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندي ښه عالم دی (او همدغه ته معلوم دي چې د هر یوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسیر: یعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شاملېږي، او هغه واجبات چې پخواني مؤمنان یې اداء کوي، دوی یې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو وروڼه دي، او د هغوی د دوستي، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حدیث شریف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کېږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنیا کې ورسره مینه او محبت لري»، دا آیت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او ورورولۍ له کبله به یې یو له بله سره میراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

سُورَةُ التَّوْبَةِ

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستيو آيتونو څخه چې «مكي» دي

(۱۲۹) آيتونه او (۱۶) ركوع لري په تلاوت كې (۹) او په نزول كې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل

شوی دی.»

د (الأنفال) سورت د هجرت په اواښل كې او دا (د التوبة يا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو كې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آيت په نسبت چې نازلېده داسې به يې فرمايل چې: «دغه آيت دې د هغه سورت په هغه موقع كې كېښود شي!»، د دغو آيتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت يا د «براءة» سورت ورته ويلی شي، رسول الله مبارك څه تصريح ونه فرمايله، چې په كوم سورت كې دې درج شي، له دې نه ظاهريږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل كوم سورت جزء نه دی.

لېكن عمومي قاعده داسې وه، كله چې به كوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) كېدلو لپاره ﴿يَسْمُحُ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع كې ﴿يَسْمُحُ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ رانغله، څو مشعري چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو كې د دغه سورت په شروع كې ﴿يَسْمُحُ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ نه ده لېكلي شوي.

ليكن په كتابت كې د ده او د «انفال» په منځ كې فصل كړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښكاره شي، او نه يې له بل سورت جزويت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول كې مقدم دی، نو بې له كومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر كړی شي، او د دغو دواړو مضامين يو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمه او تكملة ویلی شي.

د «انفال» سورت زياتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «يوم البدر» ته قرآن (يوم الفرقان) ویلي دي؛ ځكه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او كفر، د موحدينو او مشركينو وضعیت بيخي سره بېل او جدا (جلا) كړ، د بدر غزا في الحقيقت د اسلام د عالم نيونكې او ټينګې وروړی د تعمير د تاداو (بنیاد) او د هغه د اساس تيره ده، او د اسلام د حكومت د تأسيس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر كې د ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِعَهْدِهِمْ أُولَئِكَ فِي بَعْضٍ﴾ په مقابل كې د خالص اخوت د تحكيم په منظور ﴿لَا تَقْعُدُوا نَظْرًا﴾ راغلی دی، د هغه ښكاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي وروړی د ټينګولو لپاره يو قوي مركز وټاكل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مركز له «جزيرة العرب» څخه پرته چې مكه معظمه يې زړه دی؛ بل ځای نشي كېدی.

د «انفال» په آخر كې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مكې معظمې او نورو ځايونو څخې يې هجرت نه دی كړی، او د كفارو تر سيوريو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواك مسلمانانو باندې د هغوی د ولايت او رفاقت هيڅ يوه ذمه واري نشته: ﴿مَّا لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجَرُوا﴾، هو! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په كار ده.

له دې نه دغه نتيجه ووته، چې د اسلام په مركز كې د اسلامي موالاتو او اخوت د كړيو د كلك ارتباط لپاره له دوو خبرو څخې يوه خبره ضروري ده، يا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مديني منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت كې دې بې له كوم ممانعته شامل شي، يا دې آزاد او خپلواك مسلمانان د خپلو مجاهدينو او سر جاريولو په وسيله د كفر قوت مات كړي، او د «جزيرة العرب» سطحه دې داسې پاكه او صافه او هواره كړي؛ چې هيڅ يوه مسلمان ته د هجرت كولو ضرورت پاتې نشي.

يعني تقريباً ګرده «جزيرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مركز او غير مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور اديان په كې نه وي، او د هغه تر حمايت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټينګ او شانداره مستقبل هيله او اميد وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې يوه وسيله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بيخونه ايستل كېدل.

د دغه اعلی او پاک مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دویم کال کې اول قدم د «بدر» د میدان په لوري واخیست، چې بالآخره د هجرت په اتم کال کې د مکې معظمې لویې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي یا حفاظت کې مزاحمې کېدې؛ د مکې فتحې له منځه یوړې.

د «براء» د سورت دمضامینو حاصل همدا دی، چې په خو ورځو کې د الله تعالی د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مرکز له هر ډول دسیسو، کفر، شرک او نورو څخه پاک شو، او ګرد (ټول) عرب لکه یو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم کې د هدایت رڼا او د عالم نیونکي اسلامي اخوت د انتشار کفیل او ضامن وګرځېد، قلله الحمد علی ذلک.

الغرض د «أنفال» په سورت کې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» یا «براء» په سورت کې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براء» د «أنفال» د تکملي په شان ملحق کړی شوی دی، په دغه سورت کې د تسمیې د نه لیکلو یوه وجه دا هم لیکلې شوې ده؛ چې تسمیه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم کال په هغه وخت کې چې د عربو ځینو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې کړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلی دی، او له همدې امله ده ته «مُخْزِيَّة، مُشْرَدَّة، مُنْكَلَّة، او فاضحة» هم ویلي شي، د دې سورت په نسبت مفسرینو نور مناسبات هم لیکلي دي، (علی اکثر قاریان د دغه سورت ابتداء داسې پیلوي):

بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا
أَنَّهُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۝

(دا) ییزاري (یا صاف ځواب) دی له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو کسانو ته چې عهد ورسره کړی دی تاسې له مشرکانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمکه کې څلور میاشتې، او پوه شئ (ای مشرکانو په دې!) چې بېشکه تاسې نه یی عاجز کوونکي د الله (د عذاب خپل چې شوکت مهلت یې درکړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی.

تفسیر: د هجرت په شپږم کال کې د حدیبیې په مقام کې کومه معاهده چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم او د قریشو په منځ کې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بکر د قریشو په حلیفانو کې شامل شول، بني بکرو د معاهدې څه پروا ونه کړه، او پر بني خزاعه وو یې حمله وکړه، او قریشو په وسلو او نورو شیانو له دوی سره کومک وکړ، او د دې له امله قریش او د دوی حلیف دواړه د حدیبیې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل کې د هجرت په اتم کال نبي کریم صلی الله علیه وسلم پر مکې معظمې باندې حمله وکړه، او هغه یې په آسانی سره فتح کړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو میعادي معاهدې او غیر میعادي معاهدې وې، چې له هغوی څخه ځینې په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوی سره هیڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آیتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنیو آیتونو کې غالباً د هغو مشرکینو ذکر دی؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غیر میعادي، دوی ته خبر ورکړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه ورکوو، او ماتوو یې، او تاسې ته څلور میاشتې مهلت درکوو، چې په دغه موده کې به یا په اسلامي اخوت کې داخلېږئ، یا به دغه وطن پرېږدئ، او د ایمان او توحید له مرکز څخه به وځئ، یا به د جنگ لپاره تیارېږئ؟ لیکن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشیت او اراده له سره نشئ منع کولی، که تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالی به مو په دنیا او آخرت کې رسوا کړي، او تاسې په خپلو تدابیرو او حیلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولی.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممکن ده چې هغوی ته هم د څلورو میاشتو مهلت ورکړی شوی وي، دغه ابلاغ او همدارنگه د راتلونکو آیتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ کې علي رضي الله عنه وکړ، چې په دې وخت کې ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه امير الحجاج وو.

وَإِذْ أَنْزَلَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ أَنْتُمْ فُتِنْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُجْزِي اللَّهِ وَبَشِيرَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

او خبرول (اورول) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وويسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واپاوه تاسې (له توبې په شرک مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو!) بېشکه تاسې نه یی عاجز کوونکي د الله، او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناک (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) یې ځکه وفرمایه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (یوم الحج اکبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر یا نهم تاریخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالباً د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی میعادي معاهده کړې وه، بیا یې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو یا قريشو او نورو)، یعنې له داسې خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې یې ده (د جزیره العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدي سزا هرومرو رسیږي.

تنبيه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا یعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع کې وکړ شو، خو دغه خبره لا څرگنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هیڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحْدًا فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بیا یې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هیڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه یې مرسته (مدد) کړی دی ستاسې په مقابل کې له هیچا سره (ستاسې له دښمنانو څخه)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خونېوې ځان ساتونکي (له بېوفایي).

تفسیر: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده یې میعادي وه، بیا دوی پرې ټینګ ولاړ وو، او د عهد په ایفاء کې یې هیڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروايي کوله، او نه یې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمیره او بني مُدَلِج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د میعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه تر له کیږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوا حُرْمَتَهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَوْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٥

نو کله چې تېرې شوې (خلور) میاشتي حرامې؛ نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکي) مشرکان په هر ځای کې چې وموندل تاسې دوی، او نیسئ (بنديان - قیدیان کړئ) دوی، او حصار کړئ دوی (په کلاگانو کې)، او کېنئ دوی ته (منتظر) په هر ځای د څارلو او تېرېدلو کې، نو که توبه وويسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ)، بېشکه الله ښه بخښونکي (د خطیاتو) ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې که څه هم له دغو عهد ماتوونکو سره اوس هیڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوی سره سمدلاسه جنګ کېدی شي، خو بیا د «أشهر الحرم» رعایت یا د دې له امله پر دوی باندي له فوري حملې څخه منع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) کې په جنګ باندي لومړی شروع ممنوع وه، یا مصلحت دا وو چې د یوې وړو کې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ کې ولې تشویش پیدا شي؟، ځکه چې په دغو میاشتو کې د قتال حرمت په دوي کې معروف او مسلم او له پخوا راهیسې یوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوی ته مهلت ورکړ شو، چې هر ډول د دوی زړه غواړي؛ همغسې دې خپل تړون او بندوبست وکړي، وروسته له هغه د «جزيرة العرب» د تطهير په مقصد له جنګ کولو څخه چاره نشته، نو هغه گړدې معاملې چې په جنګ کې کېدونکي دي (لکه وژل، نیول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو کې غلیم ته څار کول او نور) کيږي به.

هو! که دوی ظاهراً له کفر څخه توبه وباسي، او په اسلامي اخوت کې داخل شي، چې د هغه لویه ښه د لمانځه اداء او د زکات ورکړه ده؛ نو بیا به مسلمانان په هغوی باندي هیڅ تعرض او غرض نه کوي، او دوی به له لارې څخه نه گرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالی ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوی سره د هغوی د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آیت ځنې معلومه شوه، که کوم سړی کلمه ووايي، او لمونځ ونه کړي، یا زکات ور نه کړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نیوی شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالک «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حکومت لازم دي: که تارک الصلاة توبه ونه باسي؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالک او امام شافعي په نزد حداً او تعزيراً، او ځمونږ امام أبو حنيفة «رحمه الله» وایي چې: ښه دې یې ووهي، او بیا دې یې تر هغه پورې په بنديخانه کې بندي وساتي، چې یا له ترک الصلاة څخه توبه وباسي، یا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل یې د هیچا په نزد نشته.

پاتې شول د زکات مانعین؛ د دوی له اموالو ځنې دې حکومت جبراً زکات تحصیل کړي! که دغه خلق لاس سره یو کړي او د حکومت پر خلاف وجنګيږي؛ نو سمې لارې ته د دوی د راوستلو لپاره دې جنګ هم وکړ شي! ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنه هغه جهاد چې د زکات له مانعینو سره کړی دی؛ د هغه واقعات د احادیثو او تاریخ په کتابونو کې مشهور او معروف دي.

وَأِنْ أَحَدُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَا مَنَّهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ٦

او که یو تن له مشرکانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه ورکړه ته! هغه ته څو چې واورې دی کلام د الله، بیا ورسوه ته دی ځای د امن (وطن) د ده ته (که ایمان یې رانه وورې)، دغه

(امان لپاره د اورېدلو د قرآن) په سبب د دې دى چې بېشكه دوى (داسې) قوم دى چې نه پوهېږي (په قرآن او ايمان باندې).

تفسير: پخوا يې فرمايلي وو چې: كه دوى له خپلو كفرياتو څخې توبه وكړي، او په اسلام كې داخل شي؛ نو په امن كې به شي، ممكن وو چې كوم سړى د اسلام له اصولو او احكامو څخه بېخبره وي، او د تحقيق او د شكونو د لرې كولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت يې فرمايلي دي چې: ته دغسې كسانو ته پناه وركړه، او ويې ساته! او د الله تعالى كلام او د اسلام حقائق او دلائل ورواړوه! كه قبول يې نه كړي مه يې وژنه! بلكه هغه د خپلې هستوگنې او د امن ځاى ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لكه د نورو كړدو كافرينو په شان دى، دغه د امن وركولو حكم ځكه وركړى شوى دى؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو څخې دغه وگړي نه دي خبر، نو بڼايي هغوى ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره وښكاره شي، كه وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونكي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ څخه وروسته په دين كې څه زور او زياتي او جبر او اكراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوى سره د نورو كفارو په شان معامله وشي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عٰهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ٥ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا
فَيْكُمْ إِلَّا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ٦

څرنگه به وي مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (يعني نه به وي) مگر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مؤمنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بیا یې نه دی مات کړی)، نو څو چې برابر ولاړ اوسې دوی تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوی سره، بېشکه چې الله خوښوي ځان ساتونکي (له بهوفایي نه). څرنگه (به وي دوی ته عهد او څه اعتبار دی پرې) حال دا چې که لاس بر شي د دوی پر تاسې؛ نه گوري (لحاظ نه کوي) دوی په باب ستاسې کې (نه) قرابت (یا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې برید به در باندې وکړي)، راضي کوي دوی تاسې په (تشو خبر و د) خولو خپلو سره، او منع کوي زړونه د دوی (د وعدې له وفاء)، او زیاتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکي) دي.

تفسير: يعني د عربو له دغو مشرکينو سره څنگه عهد قائم پاتې کېدی شي؟ او وروسته له دې نه څرنگه صلح ورسره کېدی شي؟ چې د هغوی احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: که کوم وخت لږ څه فرصت پيدا کړي، او لاس يې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو کې مطلقاً نه د قرابت لحاظ کوي او نه د قول او اقرار، خو څرنگه چې يې په تاسې غلبه او بری نه دی حاصل کړی؛ نو ځکه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پیمان کوي، او تاسې خوښوي، که نه دوی په زړونو کې يوه شېبه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټکانو او بد عهد قوم سره څرنگه د الله تعالى د رسول الله صلی الله علیه وسلم عهد کېدی شي؟ هو! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کې معاهده کړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو کې اقدام مه کوئ، تر هغه پورې چې دوی د وفادارۍ په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ، لکه «بني کنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره يې بد عهدي نه وه کړې، نو مسلمانانو هم په نهایت دیندارۍ او احتیاط سره په خپل عهد وفا وکړه، د «براءة» د اعلان په وخت کې د دوی د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (۹) میاشتي پاتې وې، خو په دغو نهو میاشتو کې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اِسْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَصَدُوا عَنْ سَبِيلِهِ ۖ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وِلَاةً مَّا وَوَلَيْكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾

پیرودلي (او اخیستی) دي دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق یا پخپله څنگ کوي) له لارې د الله (یعنې له دین یا حج یا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه دا دی چې). نه گوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هیڅ) مؤمن کې د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَفَأَخْوَانَكُمْ فِي الدِّينِ وَفُصِّلَ الْآيَاتُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
وَإِنْ تَكْثُرُوا أَيَّامًا هُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَهْلَ
الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُوْنَ ﴿١٢﴾

نو که توبه وويسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم یې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو وروڼه ستاسې دي په دین (حکم د شریعت) کې، او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکموونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسې سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه یې ولگول) په دین ستاسې کې؛ نو وجنگېږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ویې وژئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم یې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واورې (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعنې که اوس له کفره توبه وباسئ، او دیني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه یواځې په آینده کې مأمون او محفوظ پاتې کېږي، بلکه په اسلامي دین کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق گرځي چې نور مسلمانان یې مستحق دي، او هغه گړدې (ټولې) بد عهدی او شرارتونه چې پخوا له دې نه یې کړي وي؛ ټول ورمعاف کېږي.

شاه صاحب «رحمه الله» لیکي چې: «دوی د شریعت په حکم وروڼه دي، له دې نه معلومیږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان بریښي، او په زړه کې یقین نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وگڼئ! مگر دوست او معتمد یې مه گرځوئ!».

الْأَنْفَاتِلُونَ قَوْمًا تَكْثُرُ أَيَّامًا هُمْ وَهَبُوا بِأَخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَّوْكُمْ أَوَّلَ
مَرَّةٍ ۖ أَخْشَوْهُمْ ۖ قَالَ اللَّهُ أَتَى أَنْ تَخْشَوْهُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

آیا نه جنگېږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنگېږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (ځما له مکې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړی دی له تاسې سره (جنگ او ماتول د عهد) اول کړت، آیا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لایق دی په دې سره چې وویرېږئ تاسې ترې (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یې تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف یې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خلاف کې له هیچا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهروو، او نه به یې رنځوو، او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنگ وکړ.

د ﴿الَّذِينَ اتَّخَذُوا قَوْمًا﴾ الآية - څخه دغه غرض معلومېږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنگېدلو کې مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تأمل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلې او سامان او نورو څنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لږه له ګردو څخه زیات د الله تعالی خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالی وېره په زړونو کې راشي؛ نو بیا ګردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب څنې وېره او لږزه پیدا کېږي، ځکه چې نفع او ضرر ګرد د الله تعالی په واک کې دی، او هیڅ یو مخلوق د الله تعالی له مشیت څخه پرته (علاوه) لږ ځکه (فائده) او زیان هم چاته نشي رسولی، او نه پرې قدرت لري.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَبْذُرُهُمْ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ وَلَا يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٥﴾

و جنگېږئ تاسې له دغو (کفارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب کړي دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا کړي دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) درکړي تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورکړي (زخمي) سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ روغ کړي زخمي زړونه د دوی). او لري کړي (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې د کفارو له ایذاء څخه پیدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د هدایت یې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشیاءو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په جهاد کې یوه فائده داده چې: مکذبینو او فتنه اچوونکو ته الله تعالی د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمینو تذلیل او رسوایی او د مخلصینو تقدیر او سرلوړي ډېره زیاته کېږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانیه ظاهرېږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له لیدلو څخه یخېږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې یې مونږ ته د حقارت او سپکتیا په سترګو کتل، او پر مونږ باندې یې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې یې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالی په تأیید او رحمت سره همدا ځمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانیت ته سپارلي شوي دي.

د کفر او باطل د شوکت او نندارې له لیدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ویلېدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام یې نشو اخیستلی، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غیظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونې هم نشوې خوځولې، اوس د جهاد فی سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومي.

آخري خبره داده چې پخپله د مجرمینو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا أَنْ تَقُولُوا لَا يَنْصَرِفُ عَلَيْنَا عَنْ أُولَئِكَ شَيْءٌ مِمَّا يَفْعَلُونَ
وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلَئِنَّ اللَّهَ لَخَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

آيا گمان كوي تاسې (اي مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شي؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم كړي الله (په علم ظهور سره) هغه كسان چې جهاد يې كړي له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوى پرته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دى په هغو (كارونو) چې كوي (يې) تاسې (د ښكې او بدۍ).

تفسير: «آيا گمان كوي اي مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا اي منافقانو داسې چې پرې به ښود شي په دې حال سره، يعنې داسې له سره گمان مه كوي، چې تشه دعوى د اسلام به ستاسې الله تعالى منظوره كړي، او جلا (جدا) به نه كړي په تاسې كې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالى د جهاد د مشروعيت يو بل حكمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه كسان ډير دي چې په خولې سره د ايمان او بندهگۍ دعوى كوي، خو كه دوى د امتحان پر محك (كر كاني) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه څرگندېږي، د جهاد په ذريعه الله تعالى په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره كې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم بل هيڅوك خپل رازدار بادر (سردار) او خصوصي يار نه گرځوي، اكر كه هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْبُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ إِنَّمَا يَعْبُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ
وَلَمْ يَشْكُرْ إِلَّا لِلَّهِ فَعَلَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٨١﴾

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان كړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوى پر نفسونو خپلو په كفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوى (چې ايمان نه لري)، او په اور كې به دوى همېشه وي. بېشكه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوك چې ايمان يې راوړى وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوي زكات او نه ويرېږي (په ديني امورو كې له هيچا) مگر له الله څخه، نو اميد دى چې دغه كسان به وي له سمې لارې موندونكو څڼي.

تفسير: د مساجدو حقيقي وداني دا ده چې په هغو كې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذكر كوونكي په كثرت سره په كې موجود وي، څو بې له څه ممانعت او تكليف څخه د الله تعالى په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاك مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له كفارو او مشركينو څڼي كله حاصلېدى شي؟.

وگورئ چې د مكې معظمې مشر كينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مگر د دوى لوى خدمت دا وو، چې د تيرو (گټو) ډېر بتان يې په كعبې شريفې كې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نیازونه به يې وركول، او د دوى نذرونه به يې په غاړو اخیستل، ډېرو كسانو به لوڅ پوڅ (برېښ) طوافونه كول، د ذكر الله په ځاى به يې شپيلې وهل او لاسونه به يې ټكول، او د الله تعالى رښتينو بندگانو ته به يې اجازه نه وركوله؛ چې هلته ورشي، د هغوى لوى عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د څښلو اوبه وپړيا وركولې، يا به يې د حرم شريف ډيوې لگولې، يا به يې په كعبې شريفې پر دې څړولې، يا به يې د ضرورت په وخت كې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه كوله، مگر دغه اعمال گړد بې روحه او بې معنى وو، ځكه كله چې مشرك ته په الله تعالى صحيح ايمان نه دى حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل كې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مركز د «وحده لا شريك له د منبع

الکمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هېڅ یو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لا یتق) نه دی، همدغه یې په ﴿حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ سره تعبیر وفرمایه.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٩﴾

آيا ګڼلې (ګرځولې) دي تاسې اوبه وړ کول حاجيانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ايمان) د هغه چا چې ايمان لري په الله او (په) ورځې آخري (د قيامت) او جهاد يې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او ناز بدل چې مونږ د حاجيانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ او کالي (کپرې) ورکوو، د مسجد الحرام د ترميم يا د کعبې شريفې د کسوت (پوښ) يا تېل او باتي او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازيږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخيره شته.

په يوه زمانه کې عباس رضي الله تعالى عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحيح مسلم کې راغلي دي، چې يو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وويل چې: «څما په خيال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجيانو ته د اوبو وړ کولو څخه بل ښه کار نشته»، دويم وويل: «چې څما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلاً د هغه جارو کول، ډيوې لګول، حاجيانو ته اوبه او ډوډۍ وړ کول او نور، درېيم وويل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو ځنې افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالى عنه په دوی باندې په قهر شو، او ويې ويل چې: «تاسې چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي يئ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم منبر ته نژدې ناست يئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ! کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه وکړئ!»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آيت نازل شو: ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الآية - يعنې حاجيانو ته اوبه وړ کول او په ظاهري ډول (طريقه) د مسجد الحرام ترميم او ودانول له ايمان بالله او جهاد في سبيل الله له هېڅ يو سره نشي برابر کېدی، نو د افضليت پوښتنه ولې کوئ؟

د ايمان بالله ذکر د جهاد في سبيل الله د تمهيد لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لويو لويو اعمالو د افضليت بيان فرمايل دي، د ايمان په ذکر سره يې تنبيه وفرمايله، چې بې له ايمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد يا بل کوم عمل هېڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشی دی، د دغو لويو لويو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ايمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهيږي، چې د سليم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځايه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَبَتْ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿١١﴾ خُلْدِيْنَ فِيْهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٢﴾

هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او هجرت يې کړی دی او جهاد يې کړی په لاره د الله کې (د دين د ترقی لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې يې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) کسان همدوی دي په مراد رسيدونکي. زېری کوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانب خپله او په رضامندی سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) کې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، بېشکه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعنې د الله تعالى په دربار کې د ثوابونو او درجو څه کمې دي؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په رومبني آيت کې د درېو شيانو ذکر وو:

(١): ايمان. (٢): جهاد. (٣): هجرت، پر دغو باندې د درېو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(١): د الله تعالى رحمت. (٢): د الله تعالى رضا. (٣): په جنت کې تل پاتې کېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليکي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوک چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت کې د الله تعالى له رحمت او مهرباني څخه بې برخې پاتې کېږي، او «رضوان» چې ډېر اعلى مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لکه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني گړدو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترک سره د الله تعالى په لاره کې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالى د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې کوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالى «جل وعلا شانه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره دکور، کورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زېری ورکړی شوی دی، چې ستاله وطنه ډېر ښه وطن او ستاله کوره ډېر ښه کور درکول کېږي، چې په کې همېشه اعلى درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په کې اوسېږي، او له هغه څخه به بيا هجرت کولو ته له سره نه مجبورېږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو!) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان که محبوب گڼلو دوی کفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وکړه له دغو (کفارو) سره له تاسې نو دغه کسان همدوی دي ظالمان.

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا
وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسْكِنٌ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ
فِي سَبِيلِهِ فَتَرْتَضَوْنَ مَا هِيَ إِلَّا لِيَهْدِيَ الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٤٠﴾

ووايه (ای محمده! عذر ويونکو ته د هجرت له ترکه) که وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او وروڼه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې گټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداگري) چې ویرېږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوگنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دين)؛ نو انتظار کوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حکم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوايي په لکۍ پسې روان شئ، او غويې له لکۍ څخه ونیسئ، او يواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې يو ذلت مسلط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشي بچ کېدی، تر هغه پورې چې بيا د دين (يعنې في سبيل الله جهاد) په لوري بېرته وگرځئ!»

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۚ وَتُومَحِيزِينَ إِذْ أَجَبْتَكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۖ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ
سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَابَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ
وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

خامخا په تحقيق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځايونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنين کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالی او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډيروالي) له تاسې ځنې هيڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنگه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بيا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بيا راولېږه الله تسکين خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامۍ سبب شي) پر رسول خپل (چې يواځې د غذا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې بېرته وګرځېدل غذا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې ليدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب يې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذيب) سزا ده د کافرانو.

تفسير: دلته خبردارۍ ورکوي چې مجاهدينو ته دا هم نه ښايي؛ چې په خپل لښکري جمعيت او کثرت باندې غرور او تکبر وکړي، ځکه چې نصرت او بری يواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلی دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو ميدانونو کې هم کړې ده، هغه نتايج چې په «بدر، قريظه، نضير، حُديبيه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه تش د الهي امداد او د غيبي تاييد محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنين» د غذا واقعه خو داسې يوه صريحه، عجيبه، او غريبه د آسماني نصرت او امداد ښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خبر راوړسېد، چې د هوازن او ثقيف او نورو عربي قبائلو يو جرار او قوي لښکر سره ټول او تيار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دېدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرينو او انصارو څخه هماغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدينې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهز عظيم الشان اسلامي لښکر د جهاد د ميدان لوري ته رهي کيږي، د دې منظري د ليدلو څخه ځينو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ويلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول يې وويل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بريالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر يو؛ نو هيڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنيو (بهادرانو) موحدينو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه يې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنيانو سره د جنگ ميدان ته چمتو

شول، او د یوه فیصله کوونکي جنگ لپاره بیخي تیار او منتظر وو، او له اوبنانو، آسونو، مواشیو، او د خپلو کورونو ګرد پناه پناه مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبیلې د غشو ویشلو په فن کې په ګرد عربستان کې شهرت درلود، د دوی ډېرو ماهر او غښتلو غشو ویشتونکو د «حنین» د وادي په لښکرو او مورچلو کې ډېر ټینګ، ټینګ ځایونه نیولي او په کې پټ ناست وو.

په صحیحینو کې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روایت دی، چې په رومېنی معرکه او جنگ کې کفارو ماتې وکړه، او ډېر زیات مال، اسباب، او سامان ور څخه پاتې شول، او دوی ترې وټنډېدل، دلته مسلمانان مجاهدین غنیمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترڅ کې د هوازن غشي ویشتونکو څارونکو له مورچلو څخه په سختو غشو ویشلو باندې لاسونه پورې کړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبه او شور ماشور جوړ شو، او په یوه شپه کې له څلورو خواوو لکه ډلې غونډې د غشو اورېدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته درېدل او پښه ټینګول مشکل شول، اسلامي لښکر بیخي خور وور او تیت پرک (منتشر) شوی دی، مګر یواځې له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو رفیق اعلی شته، د رباني تایید او آسماني ډاډ غیر مرثي باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اوري، چې د هغه اثر بالاخر تر ټنډېدونکو پورې رسېږي.

له هغه لوري چې د «هوازن» او «ثقیف» سیلاو مخ په وړاندې بهیږي، په هغه لوري د محمدي سورلی مخ دی، او په ژبه یې په نهایت استغناء او اطمینان سره د «أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطلب» وینا جاري ده، یعنې بېشکه زه په رښتیا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې څخه یم.

په همدغه حالت کې دوی خپلو اصحابو ته نارې کړې: «إلي عباد الله! إلي أنا رسول الله» «ای د الله تعالی بندګانو ما ته راشئ! او ځما په لوري رادرومئ چې زه د الله تعالی رسول یم».

بیا ځمونږ د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم عباس رضي الله تعالی عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمره» ته ورنارې کړې، چې هغوی تر ونې لاندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر لاس د جهاد بیعت کړی وو، مجاهدینو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوی د خپلو سورلیو مخونه د جنگ د میدان په لوري وګرځول، د هر سړي اوبښ چې بېرته ګرځېدلو کې لږ څه معطلي یا ډیل کاوه؛ نو دی به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوبښ له شا څخه کوزیده، او خپله سورلی او کالي (سامان) به یې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت کې رسول الله مبارک لږ څه خاورې اوشکې په لاس کې واخیستې، او د کفارو د لښکرو په لوري یې وروشیندلې، چې هغه د الله تعالی په قدرت د هر کافر په مخ او سترګو کې ولوېدې، له بل لوري الله تعالی له آسمانه پرېښتې وروولېږلې، کفارو د هغو شګو له اثره خپلې سترګې مېلې، او هغه مسلمانان چې دوی ته ورنژدې وو، مخ په بېرته پر هغوی یې حمله وروړه، او د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کې ورحاضر شول، او ویې کتل چې جنگ پای ته رسېدلی او بری د مسلمانانو په برخه شوی دی، او په زرهاوو بندیان د پاک رسول په مخ کې تړلي ولاړ دي، او د غنیمت او ولجو ډېر مالونه د دوی په شاوخوا کې پراته دي، «فَبُذِّلَ الَّذِينَ يَدِينُ مَكَّةَ كُلَّ شَيْءٍ وَالْيَهُودُ يَجْعُونَ» په دې ډول سره کفارو ته په دنیا کې سزا ورکړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مَن بَعَدَ ذَلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

او بیا به رجوع وکړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حنین له جنگه) پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونکی (د خطیئاتو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زیاتره مسلمانان شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نجسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عِلْمِهِمْ هَذَا ۖ وَإِنْ خِفْتُمْ عِيلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پلټ) دي، نو نه دې نژدې کېږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که ویرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنيان کېږي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمایي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزیره العرب مرکز «مکه معظمه» یې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې یې راوستله، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کې نه داخلېږي، بلکه هغه ته نژدې یعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي!، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلټ او ګنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحیحو احادیثو څخې هم ثابت ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیره العرب څنې د ګردو (ټولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی، لکه چې ځمونږ د پاک نبي له وروستني وصیت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روانه دي، چې په دې راضي شي چې کفار د عربو په خاوره کې د استیلاء یا د توطن په ډول پاتې شي، بلکه د جزیره العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عِيلَةً﴾ الآية - حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندېدلو څخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پیدا شوه، چې په تجارت او نورو دنیوي چارو کې به لوی تاوان راوړسېږي، او هغه شیان چې دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به یې نه راوړي، نو ځکه یې تسلي وفرمایله، چې تاسې له دغو خبرو څخه مه ویرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا یواځې د «رب، الأعلى» په مشیت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمایي نو په هغه کې به هیڅ ځنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ګرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابیانو او نورو څنې د جزیې پیسې ور جاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پیدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدَيُّونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٩﴾

وځنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد یې ایمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حدیثونو کې) او نه قبلوي دوی دین حق (د اسلام، دغه مذکورین) له هغو نه (دي) چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، (جنگ ورسره کوي) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزیه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذلیل وي.

تفسیر: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابیانو (یهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړي، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بیخي پاکه شي، لیکن په دغه وخت کې د یهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقی په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړی شوه؛ که دغه کتابیان تر لاس لاندې رعیت پاتې کیږي، او جزیه ورکول قبلوي؛ نو هیڅ مضایقه نشته، قبول یې کړي، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم هماغه دی، چې د مشرکانو وو (یعنې جهاد او قتال).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ يَأْتُواهُمْ بِ
يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَى يَؤْفَكُونَ ۝

او وایي یهودان چې عزیر خوی د الله دی، او وایي نصرانیان چې مسیح خوی د الله دی، دغه چټي (بېکاره) وینا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وایي یې بې دلیل)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی یعنې پلرونه د دوی)، هلاک دې کړي دوی لره الله چې څرنگه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسیر: له روایاتو څخه معلومېږي چې په دغه وخت کې د ځینو یهودانو داسې عقیده وه، چې عزیر علیه السلام د الله تعالی خوی دی، لیکن دغه عقیده د عامو یهودانو نه وه، بلکه په وروستیو زمانو کې خو ځینو علماوو لیکلي دي، چې اوس هیڅ یو یهودي پر دغې عقیدې نه دی پاتې، که د نبی صلی الله علیه وسلم په عهد کې د یهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې یهودانو د قرآن د حکایت تکذیب کړی وي، لکه چې د ﴿إِنَّا أَخْبَارُهُمْ وَرُهْبَانُهُمْ أَزْيَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو څخه «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هیڅوک احبار او رهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبی کریم صلی الله علیه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راځي، یهودو ته د دې عقیدې نسبت کول چې عزیر علیه السلام د الله خوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هیچرې نه منقولېدل د دې خبرې دلیل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقیدې خاوندان موجود وو.

هو! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوي او له منځه تللي دي، که دغه عقیده هم له منځه تللي وي؛ نو لري خبره نه ده، یو ډېر ثقه بزرګ حاجي امیر شاه خان وویل چې: د «فلسطین» او نورو ځایونو په سیاحت کې ځما ملاقات له داسې یهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به یې د دې رنگ عقالندو په نسبت «عزیري» ویل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، یعنې د مسیح ابنیت «خویتوب» او الوهیت «خدایي» او نورې عقیدې د پخوانیو مشرکینو (چې د دوی پلرونه وو) له عقیدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقلید یې دغه عقیده غوره کړې ده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آیت (۳) رکوع) په تفسیر کې مو نقل کړی دی.

﴿قَالَ لَهُمُ اللَّهُ﴾ الآية - «هلاک دې کړي دوی لره الله» یا «لعت د الله دې وي پر دوی چې څرنګه ګرځولی شي دوی له لارې سمې څخه، یا چې څرنګه چپ کړی شوي دي له لارې د حق نه»، یعنې الله تعالی دې دوی ووژني، او غارت دې کړي «او لعنت دې پرې نازل کړي»، چې سره د توحید د صافې او زورورې رڼا د رسېدلو څخه بیا هم دوی د تیارو په لوري ولې درومي؟.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمُّرُوا إِلَّا بِعِبَادَةِ الْهَاءِ وَاحِدًا ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مُسَبِّحُكُمْ عَمَّا يَشْرِكُونَ ﴿۳۱﴾

نیولي دي دغو (کتابیانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت یې کوي په تحلیل او تحریم کې) او مسیح ځوی د مریمې (هم په الوهیت نيسي، چې د الله ځوی یې بولي)، حال دا چې امر (حکم) نه دی شوی دوی ته (په تورات او انجیل کې) مګر د دې چې عبادت وکړي دوی د معبود یوه، چې نشته هیڅ برحق معبود مګر خو همدی دی، پاکې ده الله لره له هغه شي نه چې شریکوي دوی (هغه د الله سره).

تفسیر: هره مسئله به چې د دوی علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته یې حرام یا حرامو ته یې حلال هم ویل؛ هغوی به همغه سند ګاڼه، او داسې خیال به یې کولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالی له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني کتابونو له قبلولو سره یې هیڅ علاقه او معامله نه لرله، او یواځې د احبارو او راهبانو پر حکمونو به یې عمل کاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسې وو؛ چې د لږ دنیوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل کې به یې شرعي حکمونه بدلول، لکه چې له دوو آیتونو څخه وروسته مذکور دي، نو د الله تعالی کار (یعنې د حلالو او حرامو تشریح) یې علماوو او مشائخو ته ورکړی وو، نو په دغه ملحوظ یې وفرمایل چې: دوی خپل عالمان او شیخان معبودان درولي وو.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کې هم داسې تشریح فرمایلي وه، او له حذیفه رضي الله تعالی عنه څخې همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دی؛ چې د شرعي له مخې خبرې کوي، کله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه یا د طمعي یا د نورو شیانو له کبله (و چې) خبرې کوي، نو بیا د ده قول سند نه دی.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُّورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ أَنْ يُدْفِنَ نُّورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿۳۲﴾

اراده لري دغه (کتابیان) دا چې مړ کړي نور (رڼا د شریعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره کړي نور (رڼا) خپله (چې شعلي یې په هر طرف خورې شي)، او اګر که بد ګڼي (دا کار) کافران.

تفسیر: یعنې لکه چې د خالص توحید او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوي دي، بیا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرک دعوی چېرې پر مخ تللی او خورېدلی شي، دا چې څوک کوښښ کوي، چې بې حقیقته او بې معنی خبرې جوړې کړي، او د بیځایه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) کړي؛ داسې مثال لري چې کوم ناپوه سړی غواړي د خولې په پوکي د لمر یا د سپوږمۍ رڼا مړه یا تته کړي، هر څومره که دې وسوځي، او خپل ځان نیني نیني کړي؛ مګر بیا هم د الله د دین نور په پوره ډول سره خورېږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړۍ روښانوي.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الشَّيْكُوتُونَ ﴿٥٧﴾

الله هغه ذات دی چې لېرلی یې دی رسول خپل (محمد) په هدایت سره (چې قرآن دی) او په دین حق سره (چې اسلام دی) لپاره د دې چې غالب کړي دغه (دین) پر نورو ټولو (اگر که آسماني هم وي) او اگر که بد گنهي (دا کار) مشرکان.

تفسیر: پر نورو ادیانو د اسلام غلبه د معقولیت، حجت، برهان او دلیل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه کې الله الحمد په ښکاره ډول سره حاصله ده، باقي د حکومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ایمان او تقوی پر لاره ټینګ او سم روان، او په جهاد فی سبیل الله کې ثابت وو، او وي، او د حق دین غلبه چې باطل ادیان مغلوب، اوبیخي یې د هستی له صفحې څخه محو کړي، نو دغه د مسیح علیه السلام د نزوله وروسته چې قیامت نژدې کیږي، کېدونکې دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

ای هغو کسان چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) بېشکه ډېر له عالمانو (یهودانو) او عابدانو (د نصرانیانو) خامخا خوري دوی مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع کوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسیر: یعنې روپی اخلي، شرعي احکام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوام الناس (لکه چې پخوا مو ولیکل) دوی ته د الوهیت مرتبه ورکوي، دغه حال مسلمانانو ته اورولی شي، چې مسلمانان هوبنیار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهی ډېر لوی سبب د ډېرو جماعتونو خرابي او گمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (۱): علماء. (۲): مشایخ. (۳): أغنیاء - رؤساء، له دوی ځنې د دوو ډلو ذکر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذکر وروسته راځي، ابن المبارک خومره ښه ویلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوک و أبحار سوء ورهبانها».

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُلْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٥٨﴾

او هغه کسان چې خزانه کوي سره زراو سپین زراو نه لگوي هغه په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره)؛ نو زېری ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره.

تفسیر: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اگر که په حلاله طریقه سره هم وي، خو د الله تعالی په لاره کې یې نه صرفوي، «مثلاً زکات نه ورکوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لَا نَفْسَكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٥٩﴾

په هغې ورځې چې سختې سرې به کړې شي دغه خزاني په اور د جهنم (دوزخ) کې؛ نو داغلي به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوی، او اړخونه د دوی، او شاګانې د دوی (او ویلي به شي ورته): دا هغه شی دی چې خزانه کړې وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅکئ تاسې (خوند سزا) د هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه کاوه به مو (په دنیا کې اوس درته بلا شوه په عقبا کې).

تفسير: كله چې بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لگولو په نسبت څه وویل شي؛ نو د ده وچولي (تندی) کې ګونځې پیدا کېږي، او که ډېر ورته ووايي؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نیسي او ځي، نو ځکه سپین او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځایونه (وچولي (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسیلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وځکي، او خپله سزا په ښه شان سره ومومي.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٦﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د میاشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس میاشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) ځنې څلور میاشتې محرمې دي، دغه (حساب یا تحریم) دین دی سم، نو مه کوی ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنگونه کوی تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له څرمې (سیلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنگونه کوي دوی له تاسې سره ټول له څرمې (سیلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهیزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسير: په عربو کې له قدیمه دغه دود او دستور جاري دی، چې د کال د دوولسو میاشتو ځنې په څلورو میاشتو کې وینې تویول، جدال او قتال قطعاً بندېږي، چې دغو ته به یې «أشهر الحرم - محرم الحرام او رجب المرجب ویلي»، چې په هغو کې به یې د حج او عمرې او تجارتي کارونو لپاره په امن او امان، آزادی او اطمینان سره سفر کاوه، هیڅ یو سړي به په دغو میاشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځینو عالمانو لیکلي دي چې: اصلاً په ابراهیمي ملت کې دغه څلور میاشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه یو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او یو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځینو قبائلو د وحشت او سبیت او د انتقام جذبات د هیڅ یو آسماني یا محکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم یې وایسته، یعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبیلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سړ کال مونږ دغه «محرم» له «أشهر الحرم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» میاشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به یې ویل چې: سړ کال لکه پخوا مونږ «محرم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به یې په هر کال کې د څلورو میاشتو شمېر پوره کاوه، لیکن د هغو په تعیین کې به یې له خپلې غوښتنې سره سم تغیر او تبدیل کاوه.

د ابن کثیر «رحمه الله» له تحقیقه سره سم د «نسيء» د میاشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم یواځې په «محرم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ﴾ الآية - د دغه د رد تمهید دی، یعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهیسې چې الله تعالی آسمان او ځمکه پیدا کړې ده، د الله تعالی له جانبې ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس میاشتې مقررې شوي دي، چې په هغو کې څلور میاشتې «أشهر الحرم» - د ادب میاشتې دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿فَلَا تَنْظُرُوا فِيهِمْ أَنْفُسَكُمْ وَفَاتِلُوا الشِّرْكَِينَ كَافَّةً﴾ الآية - «نوم مه کوئی تاسې ظلم په دغو کې پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه، او جنگونه کوئی تاسې ای مؤمنانو له مشرکانو سره ټول له څرمې (سېلمې) او په هر حال کې الخ».

شاه صاحب لیکي چې: «له دې آیت ځنې دغه مسئله څرګندېږي، چې له کافرانو سره هر وخت جنگېدل روا دي، لکه چې د «تبوک» غزا چې ذکر یې وروسته راځي؛ درجې المرّجّب په میاشت کې شوې ده»، او یو له بل سره ظلم او تېری کول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو میاشتو کې لازياته ګناه لري، د زیاترو علماوو همدغه رایه ده، لیکن بهتره خو دا ده، که کافر د دغو میاشتو ادب وکړي؛ نو ښایي چې مونږ هم له هغه سره لومړی په جنگ پیل (شروع) ونه کړو.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحْلُونَهُ عَامًا وَنَجْوَاهُ عَامًا لِيَأْذُنُوا
عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحْلُوهُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ إِنَّ لَهُمْ سَوْءَ عَمَلٍ إِنَّهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٦﴾

بېشکه چې دغه تاخير (د حرمت د يوې میاشتې بلې میاشتې ته) ډېروالی دی په کفر کې، چې ګمراه کولی شي په دې (عمل) سره هغه کسان چې کافران شوي دي، حلالوي دوی دغه (حرامه میاشت) یو کال (په کې جنگ کوي)، او حراموي دوی (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه میاشت) بل کال، (او دغه د نسيء عمل کوي) لپاره د دې چې پوره کړي دوی شمار د هغو میاشتو چې حرامې کړي دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه میاشتې چې حرامې کړي دي الله، ښایسته کړی شوي دي دوی ته ناکاره عملونه د دوی، او الله نه ښيي سمه صافه لاره کافرانو ته.

تفسیر: یعنې کافران خراب کار ښه ګڼي، کله چې د دوی پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د ښکې سمه صافه لاره به له کومه ومومي؟ په دغه آیت کې د «نسيء» د رسم ذکر چې راغلی دی، د هغه تفصیل په هغه تفسیر کې ولیکل شو چې: د ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ تر آیت لاندې شوی دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْذِنُوا لِيَأْذِنُوا إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٥٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) څه باعث دي په تاسې کله چې وویل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله کې (غزا ته) درانه (او مائل) کېږئ ځمکې ته (او غزا ته نه ځئ)، آیا راضي شوي یئ تاسې په دې حیات دنيوي (ژوندون لږ خسیس تېرېدونکي) له (نعمتونو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخیستل د دې حیات دنيوي (ژوندون لږ خسیس) په (مقابل د نعمتونو) د آخرت کې مګر لږ (حقیر) دي.

تفسیر: د مکې معظمې د فتحې او د «حنین» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قیصر په مرسته (مدد) پر مدینې منورې باندې د تعرض او یرغل (حملې) په فکر کې دی، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوی مخه همغلته د «شام» په حدودو کې ونیسي، او پخوا له دې نه چې دوی اسلامي خاورې ته پښه وړاندې کړي، د هغوی مدافعه وکړي شي، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حکم وکړ، چې د «جهاد» لپاره تیار شئ!، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (کجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سیوري ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې کول او نه یواځې د «غسان» له پاچا، بلکه د روم د قیصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تیارو) لښکرو سره د اسلامي مرکز څخه لرې، د هغه لوی غلیم (دښمن) په خاوره کې جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه وو.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم نژدې له (۳۰۰۰۰) تکړه مجاهدينو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوک» په مقام کې يې سنگرونه ونيول، او د «روم» د قيصر په نامه يې يو مبارک ليک واستولو، او د اسلام په لوري يې ورته دعوت ورکړ، د رسول الله مبارک مقدس پيغام د قيصر په زړه کې ځای ونيو، مګر د قيصر قوم ورسره موافقه ونه کړه، نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

کله چې د شام خلق د رسول الله صلی الله علیه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره يې د «روم» قيصر ته ورښکاره کړه، مګر قيصر له هغوی سره مرسته ونه کړه، نو دغو خلکو د مسلمانانو اطاعت وکړ، او اسلام ته ايل (مائل) شول، مګر اسلام يې رانه ووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارک وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالى عنه په خلافت کې د «شام» ګرد ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونيول شول.

کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د «تبوک» څخه غالب او منصور بېرته تشریف راوړ، الله تعالى په ټولو لويو لويو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدينې منورې منافقان ډېر زيات فضيحت او رسوا شول.

په دغه آيت کې مسلمانانو ته ډېر زيات تشويق، ترغيب، تحضيض ورکړی شوی دی، او دا يې ښکاره کړې ده، چې د لږ څه عيش او آرام لپاره جهاد پرېښودل ګواکې له لورې څخه د ژورې په لوري له لوبدلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر کې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل کې هيڅ اهميت او وقعت ښايي ونه لري، په حديث کې راغلي دي، که د الله تعالى په نزد د دنيا وقعت (قدر) د ماسي د وزر په اندازه وي، نو هيڅ يو کافر ته به يې يو غړپ اوبه هم نه ورکولې.

إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٥

که ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به کړي الله تاسې په عذاب دردناک سره، او بدل به راوړي (بل) قوم چې غير له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (يا رسول الله) ته د هيڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دی.

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٦

که ونه کړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وکړي ځکه چې) پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلي وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ کله چې راوويست دی (له مکې) هغو کسانو چې کافران شوي وو، حال دا چې دی دويم د دوو وو، کله چې دوی دواړه په غار کې وو، کله چې ويل (محمد) ملګري خپل (ابو بکر صديق) ته: مه خپه کېږه، بېشکه چې الله له مونږ سره دی (په ساتنه، ثواب ورکولو او نصرت کې)؛ نو نازل کړ (راولېږه) الله تسکين (رحمت ډاډينه) خپل په دغه (محمد يا صديق)، او تايد وفرمايه (الله) د رسول الله په (داسې) لښکرو سره چې نه لېدلې تاسو هغوی، او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې شرک يا د کفر دعوت دی) ښکته، او کلمه د الله (توحيد او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې كه فرضاً تاسې نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره مرسته ونه كړئ؛ باك نشته، د رسول الله مرسته او بری پر تاسې موقوف نه دی، پخوا له دې نه یو داسې وخت هم تېر شوی دی، چې پرته له یو یارغار څخه بل هیڅوک له ده سره نه وو، خو تنه نور مسلمانان چې وو، دوی هم د مکیانو له ظلمونو څخه په تنگ شوي وو، او هجرت یې کړې وو، بالاخر پخپله په رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هجرت حکم وشو.

د مشرکانو وروستنی مشوره او جرگه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبیلې څخه دې یو یو ځلمی منتخب شي! او هغوی ټول دې لاسونه سره یو کړي، او په یوه وخت کې دې په خپلو تورو پر محمد باندې گزارونه وکړي، خو چې د محمد صلى الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې دیت واوړي، او گړد قومونه هغه دیت په تقسیم سره ورکړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلى الله د وژلو د انتقام له کبله د عربو د گړدو قبائلو سره جنگ وکړي، او د گړد عربستان دښمني ځان ته وگټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه کې چې د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملي کېدلو لپاره تجویزونو جریان درلود (لرلو)، رسول الله صلى الله عليه وسلم علي رضي الله عنه ته امر وکړ، چې د دوی پر بستره باندې ویده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله کره ایښودل شوي وو؛ په ډېر احتیاط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالی عنه ته یې تسلي ورکړه، چې ته په ډېره ډاډینه او اطمینان سره ځما په بستره ځمله، او یقین ولره چې ستا یوه وینسته ته به هم څه زیان او ضرر ونه رسیږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال کې ووت، چې: «شاهت الوجوه» یې ویل، او د دوی په سترگو کې یې خاورې شیندلې، او ابو بکر الصديق رضي الله تعالی عنه یې له خپل ځان سره ملگرې کړ، او له مکې معظمې څخې شو میله لرې لاړ، او د «ثور» په غار کې یې (چې سړی په نیم ساعت کې له مکې معظمې نه هلته ورسېږي، او پر یوه لوړ غره باندې واقع دی)، ځای ونیوه، دوی تر دریو ورځو پورې په دغه غار کې اقامت وفرمایه، او وروسته له هغه د مدینې منورې په لوري روان شول، او په سلامتی او عافیت سره هلته ورسېدل.

بېشکه د کارونو په انجام کې د الله تعالی کلمه غلیا کېږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دی، او د پاک الله هیڅ یو کار له حکمت څخه خالي نه دی.

إِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٠﴾

ځی تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره)، دغه (تگ غزا ته) خیر بهتر دی تاسې ته که یی تاسې چې پوهېږئ (په خپله گټه فائده) او تاوان.

تفسير: ﴿خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ یعنې سواره او پلي (پیاده)، ماږه او عاجزان، زاړه او ځلمیان، (سپک او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاڅ، مریونه او اسیلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کې چې وئ؛ ښایي چې غزا ته ووځئ! او د عمومي لښکر کشۍ په وخت کې هیڅ یو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ! «او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توبه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان رپوئ لپاره د اعلاء د «کلمه الله» ځکه چې دغه ستاسې تگ غزا ته ډېر غوره دی تاسې ته»، یعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حیثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ
وَسَيُخْلِفُونُ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٣٧﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنې)؛ نو خامخا متابعت به کړې وو دوی ستا، وليکن لري شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه یې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونو (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعِينَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمُ الْكَذِبِينَ ﴿٣٨﴾

عفو وکړه الله له تانه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پری نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتیني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وي تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدینې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه سترګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساد بل هیڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه و فرمایل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړي؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه وو، هو! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هیڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضر و مصالحو په اعتبار زیات موزون وو، نو د دغه اعلیٰ او اکمل صورت د ترک له سببه یې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعمالیږي، ځینو محققینو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې یواځې د دعا او تعظیم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بیان کړل، او د ﴿لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأیید کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
وَاللَّهُ عَلَيْهِمُ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَأَتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٠﴾

نه غواړي اجازه له تانه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخري (د قیامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرېهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تانه (ای محمده! د تخلف) هغه کسان چې ایمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخري باندې (چې قیامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دين په حقانيت کې)، نو دوی په شک خپل کې سرگردانه (او متحيره دي).

تفسير: يعنې هغه کسان چې په زړونو کې يې د ايمان او تقوى نور او رڼا ده؛ د هغوى شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحيایي سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالى جل جلاله په وعدو يقين نه لري، او په اخروي ژوندون يې څه باور نه وي، او د الله تعالى جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او بري په نسبت شوي دي؛ تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً ۚ وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اَقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٥٠﴾

او که اراده وى د دوی د وتلو (غزا ته له تاسره)؛ نو هر ورو (خامخا) تيار کړى به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تيارى، وليکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وويل شول دوی ته چې کېنئ تاسې له (کور) کېناستونکيو (ښځو، هلکانو، سپينپرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبًا ۚ وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وى دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زيات کړي دوی تاسې ته (هيڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلي او نورو بديو کې) حال دا چې غوښتل به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسير: يعنې که منافقان له تاسې سره تللي وى؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به يې د نورو غړي هم سست کړي وى، او يو له بل سره به يې د اچولو له امله (وچې) د مسلمانانو په منځ کې جدایي او تفریق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به يې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسيله به يې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمْعُونُ لَهُمُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (يا اورېدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نيتونو د) ظالمانو.

تفسير: يعنې اوس هم جاسوسان يا ځينې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوى خبرې اوري، او لږ ډېر ترې متاثر کېږي «ابن کثير رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هيله (اميد) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو يو ځای تلل له يوه حيثه مفيد دي، خو هغوى په خپلو سترګو د مسلمانانو ټينګ عزم، شجاعت، مېړانه (بهادري)، زړور توب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او اميرانو ته يې خبر ورکړى، خو د هغوى پر زړونو يې د مسلمانانو وېره او هيبت هم پيدا او ځای ونيسي.

لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرُهُونَ ﴿۸۹﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوى فتنه (خراپې) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولي يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبیرونو او خپلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (رښتيا وعده - د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم - دين) د الله حال دا چې دوى بد گڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوى دغه مکاری او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوى وضعیت همداسې وو، د «احد» په جنگ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راگرځيدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مگر په پای (آخر) کې دوى وليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت وموند؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ اِئْذَنْ لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۖ اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۚ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَكُ حِيْطَةٌ بِالْكُفْرِ يَوْمَ ﴿۹۰﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (گمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په گمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلې دي دوى، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکې) دى په کافرانو.

تفسير: يو لوى منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که څما سترگې په هغوى ولگېږي؛ نو ځان به ترې نشم ساتلى، نو هلته مې مه بيايئ چې د گمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالى جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزگاري باندې د پردې په اچولو سره لا د گمراهۍ په کنده کې لوېدلې دى، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لويدونکى دى.

ځينو دغه آيت د گړدو منافقانو په حق کې گهلى دى، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دى، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ!» نو د دې ځواب يې په ﴿اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

اِنْ تُصِيبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِيبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَا اَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿۹۱﴾

که ورسپړي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېگڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوى (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسپړي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرگ)؛ نو وايي دوى: په تحقيق نيولى وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنگ ته لار نشو)، او شا گړځوي دوى (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوى خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۵۱﴾
 قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا أَحَدًا الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ
 بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُونَ ﴿۵۲﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) له سره به ونه رسیږي مونږ ته مگر هماغه چې لیکلي دي الله ځمونږ لپاره، همدغه (الله) دی مولا (کار جوړوونکي) ځمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توکل (اعتماد) کوي مؤمنان (د هیلو په ترسره کېدلو، د اړتیاو «احتیاج» په پوره کېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو») کې. ووايه (ای محمده! دغو منافقانو ته) چې آیا انتظار کوئ مونږ ته (یعنې نه کوئ) مگر د یوې له دوو نېکیو څخه (چې شهادت یا نصرت دی)، او مونږ انتظار کوو تاسې ته (د یوې له دوو بدیو څخه) چې ورسوي تاسې ته الله کوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لکه زلزله، یا تندر یا نور)، یا په لاسونو ځمونږ (لکه قتل، شپل، جزیه یا نور)، او انتظار کوئ تاسې بېشکه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار کوونکي یو.

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِلَّا كُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿۵۳﴾

ووايه (ای محمده! منافقانو ته) چې: لگوي (خپل مالونه په هر شان یې چې لگوي) په رضا یا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړی شي له تاسې، بېشکه چې تاسې یی یو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي).

تفسیر: «جَدَّ بن قیس» منافق چې د رومي ښځو فتنه یې پلمه (بهانه) کوله؛ دا یې هم ویلي وو چې: «یا رسول الله! صلی الله علیه وسلم! زه خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلې، لیکن مالي مرسته (مدد) درسره کولی شم»، نو ځواب یې داسې ورکړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبلېږي، په خوښۍ سره یې لگوي یا په ناخوښه، ځکه په خوښۍ سره دالله تعالی جل جلاله په لاره کې د مال لگولو توفیق په دوی کې نشته! «وَلَا يَنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ» خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښۍ سره څه مال د الله تعالی جل جلاله په لاره کې ولگوي؛ نو الله تعالی جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب یې په وروستني آیت کې راښوول شوی دی.

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ
 إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿۵۴﴾

او نه دي منع کړي دوی له دې چې قبول کړی شي له دوی نفقې (ورکړې) د دوی (هیڅ شي) مگر همدې خبرې چې: بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوی لمانځه ته مگر په دې حال چې دوی سُست وي، او نه لگوي دوی (د الله په لاره کې هیڅ مال) مگر په دې حال کې چې دوی ناخوښه وي.

فَلَا تَجْعَبْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ
 وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿۵۵﴾

نو په تعجب کې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوی او نه (ډېر) اولاد د دوی، (ځکه چې دغه

گردد (ټول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ورکړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنيوي کې، او (په سختی او غم) راووځي ارواح (ساوي) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسير: داسې شبهه پيدا کېدې شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بريالي (کامياب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب يې ورکړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې يوه خوندوره لذیذ غذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتيا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنيوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وگڼئ! د يوه کافر په حق کې دغه شيان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

څرنگه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده رېږونه (تکليفونه) گالي (برداشت کړي)، بيا که لږ څه زیان ورورسېږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شيانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسېږي، او هيڅ وخت يې د هغه له فکر، اندېښنې او خفگان څخه زړه نه خالي کېږي، نو بيا کله چې مرگ دوی له دغو محبوبو شيانو څخې جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر گران او مشکل کار دی.

وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ ۖ لَوْ يَخْتَرُونَ مَلَجًا أَوْ مَغْرَبًا
أَوْ مَدَّ خَلًّا لَوَلَوْ إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَهُمْ يَجْحَدُونَ ۝

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، وليکن دوی (داسې يو) قوم دی؛ چې ويرېږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که ومومي دوی ځای د پناه يا غارونه (چې په کې پټ شي) يا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا گرځيدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ويرې د مسلمانانو لکه پرې شکولي آسونه چې هيڅ شي به دوی نشو راگرځولي).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ
يَسْتَخْطُونَ ۝

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عيب وايي ستا په (تقسيم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کېږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهرېږي.

وَأَنَّهُمْ رَضُوا مَا آلَتَهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ
إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ۝

او که په تحقيق دوی راضي شوي وي په هغه (مقدار د ولجې «غنيمت» او صدقې) چې ورکړی وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ويلي وي دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنيمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وگرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسیر: مطلب دا چې نه ښايي دنيوي فاني متاع ته سترگې ونیسې، او لازم دي چې هر انسان یواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له درباره ورته رسیږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډه اوسي.

إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَافَةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ
وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ ﴿٥٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفیري) لپاره د فقيرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصيل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنايي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفیري) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفیري) په لاره د الله کې، او (صرفیري لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقررو او لازم کړی شوي ده دغه) فريضة (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طریقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست یې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره یې سم ویشي، او د هیچا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختیار نبي ته نه دی پرېښی، بلکه بالذات یې پخپله د هغه د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اته دي:

(۱): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(۲): مساکين «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسر نه وي»، ځینو علماوو د فقيرانو او مساکینو تعریف د دې په عکس کړی دی.

(۳): عاملين: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوی وي».

(۴): مؤلفة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کېږي، یا په اسلام کې کمزوري وي، یا داسې نور»، د اکثر علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفة القلوب» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «یعني د مریانو د مکاتب والي بدل اداء او آزاد یې کړي، یا یې وپېري (واخلي) او بیا یې آزاد کړي، یا د بندیانو او قیدیانو فدیة ورکړي، او خوشې یې کړي».

(۶): غارمین: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(۷): في سبيل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړې شي».

(۸): ابن السبيل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالک نه وي، اگر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

**وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ ذُنُّهُ قُلْ أَذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠﴾**

او ځينې له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وايي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصديق پرې کوي)، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دی آوړدونکی د نېکې (خبرې) ستاسې دی، باور يقين لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (يوآخي يې په ژبه سره ظاهرا) ايمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناک (په آخرت کې).

تفسير: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کښناستل؛ اسلام او د اسلام پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته به يې بد ويل، که چا به هغوی ته وويل چې: داسې خبرې مه کوئ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورسولې شي، نو دوی به ويل چې: هيڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تاويلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او براءت به ورڅرگند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه يې مني، په خبرو د ده تېرايستل دومره گران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلې حيا، وقار او کريم النفسی له کبله (وچې) سره له دې چې دروغ به ورته څرگند معلومېدل؛ خو بيا يې هم د هغه د ويونکي پت او عزت ساته، او نه به يې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې گڼل چې گواکې رسول الله صلی الله عليه وسلم له سره ځمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بيخي غوږ دی، خو ستاسې د خير او ښېگڼې لپاره دی، د نبي صلی الله عليه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتيا ستاسې خبرې يقيني او واقعي گڼي، بلکه د هغوی يقين او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ايمان مدعيان دي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم سکوت او اغماض يو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذيب نه کوي، او نه يې رسوا کوي، مگر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزاوو منتظر اوسئ!».

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنَّ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه يو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لايق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ايمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «که کوم وخت به رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې ځمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نیت نه وو، خو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهیږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره بیخي نه پکاریري»، که دوی د ایمان په دعوی کې رښتیني وي؛ نو نور خلق دې پرېږدي او یواځې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولوېږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٣٠﴾

آیا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوایي ده ډېره لویه.

تفسير: یعنې له هغې رسوایۍ څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وچې) دوی نفاق اختیار کړی دی، د هغې نه دا رسوایي لویه ده.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزْءُوا إِنْ أَلَّ اللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٣١﴾

ویرېږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړي شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې يو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووايه (ای محمده! دوی ته توییځا) چې کوی تاسې (دغه) مسخري (چې په سزا به ورسېږي)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ویرېږي (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وایي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسير: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځينو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طريقه داسې وويل: «دغه سړي محمد صلى الله عليه وسلم ته ګوري! چې د شام د قصرانو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونه ويني، ده د روميانو سره جنګ هم د عربو په جنگونو قياس کړی دی، مونږ يقين لرو چې سبا به ټول د روميانو په مخ کې لاس تړلي ولاړ يو، دا ځمونږ قاريان صحابه رضي الله تعالی عنهم چې خپته ور، ډارن او دروغچان دي؛ څرنگه به د روميانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنگيږي»، وغير ذلك من الهفوات.

دوی دا ډول ويناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له روميانو څخه وويروي، او زړونه يې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه يې د دې حقيقت پوښتنه وکړله، دوی وويل: «يا رسول الله صلى الله عليه وسلم! که رښتيا مو پوښتي؛ نو مونږ دغسې عقیده

کله لرله، خو داسې ویناوې مونږ یواځې د ټوکو او ساعت تېری په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانی سره منزل ووهو، او لار لټه شي».

قُلْ يَا آلله وَايْتِه وَّرَسُولِه كُنْتُمْ كَسْتَهْرُؤُنْ ﴿٦٥﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته چې) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پورې وی تاسې چې استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنې آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوی داسې شیان دي، که یواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وي؛ کفر دی، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پلټنې له امله داسې حرکت صادر شي.

لَا تَعْتَذِرُوا فَاِنْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ اِنْ نَعَفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبُ طَآئِفَةً يَّا نَهْمُ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوي یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسې، که عفو وکړو مونږ له یوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوی بېشکه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنې د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هېڅ فائده په لاس نه ورځي، څوک چې د نفاق او استهزاء د سزاوې (لایق) وي؛ هغه به خامخا ور رسیږي، هو! که اوس هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالی جل جلاله هغه ښیي، یا که یې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَنكِرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ سَوَّاهُ اللَّهُ فَتَسِيَّهُمْ اِنَّ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځینې د دوی له ځینو نورو دي (او په کفر او نفاق کې ګرد سره یو شان دي)، امر (حکم) کوي پر منکراتو (بدیو چې ښیې یې نورو ته)، او منع کوي دوی (خلق) له نېکیو څخه، او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه)، هېر کړی دی دوی الله (او طاعت یې)؛ نو (الله) یې برخې کړي دي دوی (له خپل رحمت نه)، بېشکه چې منافقان همدوی دي فاسقان (یا دوی همدغه وتونکي دي له دائرې د ایمان نه).

تفسیر: یعنې له ټولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوی نارینه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حیلې او پلمې (تدبیرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته یې تیار کړي، د پېسو لگولو په اصلي ځایونو کې خپل لاسونه موتي او کلک نیسي، مطلب دا چې دوی کلمه وایي، لیکن نه د دوی له ژبې چا ته څه خیر او ښېګڼه رسیږي او نه له ماله، نو الله تعالی هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله یې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٥٥﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړې دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسير: يعنې دغه يوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هېڅ ضرورت نه پاتې کېږي.

﴿وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ﴾: ښايي چې مطلب يې داسې وي، چې په دنيا کې به هم دالله تعالى جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسېږي، يا به دغه جمله د پخوانۍ جملې تاکيد وي، والله أعلم.

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَآكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو!) په شان د هغو کسانو یې چې پخوا له تاسې ځنې وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زیات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخیسته دوی په برخې خپلې (له دنيوي لذتونو).

تفسير: يعنې د دنيوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدره وه، له هغې څخه يې ګټه (فائده) او د عاقبت هېڅ يو خيال او فکر يې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ كَمَا اسْتَمْتَعَتِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ وَخُصْمُهُمُ كَالَّذِي خَاصُوا

نو ګټه (فائده) واخیسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخیستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوي تاسې په باطلو کې په شان دډویدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسير: يعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي یې! او له فاني متاع څخه څومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسېږي، او ستاسې ټول کارونه بيخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهېږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زیات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالى جل جلاله د انتقام او نیونې څخه يې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډینه او اطمینان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالى جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست یې؟.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَسِرُونَ ﴿٥٦﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (یا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسير: يعنې هېڅ دنيوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنيوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقیقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع رومي (۵۵) آيت کې د ﴿فَلَا تُخْلِكْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ﴾ په تفسير کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځایونو کې هم لیکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودَ ۖ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ

آیا نه دی راغلی دوی ته خبر (د عذاب د) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهیم او خېبستان د (بنار د) مدین او چپه شوو اړول شوو کلیو (د لوط).

تفسیر: د نوح علیه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سیلی) او د (ثمود) قوم په صیحه (غیبي چغه) هلاک شول، الله تعالی جل جلاله د ابراهیم علیه السلام تایید په عجیب او غریب ډول وفرمایه، چې د هغه په لیدلو سره د هغه قوم ذلیل او ناکام شو، د دوی پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مرګ ووژل شو، د مدین بنار اصحاب په صیحه او زلزلو او نورو سره تباہ شول، د لوط علیه السلام د قوم کلې بیخي په بل مخ واړول شول، او د کانو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې یې د ابراهیم علیه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت کې تېرې شوي دي.

اتَّهَمُّرُسُلَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٠﴾

چې راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې (نو تکذیب وکړ دوی د رسولانو، نو هلاک شول) نو نه وو الله چې ظلم به یې کولو په دوی، ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په کفر او تکذیب سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی جل جلاله هیچا ته بې سببه او بې ځایه جزا سزا نه ورکوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګیا دي، چې د هغو په اثر پر دوی د الله تعالی جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو حکم کوي دوی په نېکیو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دی)، او منع کوي له بدیو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء کوي) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او حکم مني د الله او (حکم مني) د رسول الله، دغه کسان ژر به رحم وکړي په دوی الله، بېشکه چې الله ښه غالب قوي دی (د حکمونو په جاري کولو) ښه د حکمت خاوند (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې منافقان خلق له نېکي څخه منع کوي، او د بدی په لوري ترغیب ورکوي، او مؤمنان خلق له بدی نه ژغوري، او د نېکي په لوري یې تشویق کوي، د منافقانو موټي کلک دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانیستي دي، منافقان د شومتیا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالی جل جلاله له حکمه سره سم د خپلو مالونو زکات، صدقې او خیرات ورکوي، له منافقانو څخه بیخي الله تعالی جل جلاله هېر دی، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي، او په ټولو معاملاتو کې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمونو سره سم تګ کوي، نو ځکه منافقان د الله تعالی جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاک الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبٌ فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٤١﴾

وعده کړې ده الله له نارینه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهیري له لاندې (د مانیو او ونو) د هغو (خلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځایونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بری دی ډېر لوی.

تفسیر: یعنې د ټولو دنیوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالی جل جلاله رضا او خوښي ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالی جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالی جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالی ورکوي، مگر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقيقي محبوب دائمي رضا او د هغه لیدل وي.

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې: حق تعالی جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوي چې: «ای جنتیانو! جنتیان به په ځواب کې عرض وکړي «لَبَّيْكَ»، بیا به پوښتنه وکړي چې «هل رضىتم - آیا اوس خوښ شوي یی؟» جنتیان به داسې عرض وکړي: «ای پروردگار! ولې به نه یو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهایي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بیا به داسې پوښتنه وشي، «هل أعطيتم أفضل من ذلك؟ - هر هغه شیان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آیا د هغو څخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتیان به سوال وکړي چې: «یا الله جل جلاله! له دغو نعمتونو او مهربانیو څخه به بل کوم غوره، اعلی او خورا (ډېر) ښه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالی جل جلاله فرمائي: «أحل علیکم رضوانی فلا أسخط علیکم أبدا - خپله دائمي رضا او خوښي تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هیڅ خفګان او ناخوښي نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الكرامة العظيمة الباهرة

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾

ای نبي (محمد) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهایي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السیف) مشروع نه دی، او نه د نبوت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کې عام دی، یعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلي سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي! د ځینو علماوو دا رایه ده، که د منافقانو نفاق بیخي ښکاره او عیان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسيف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنگه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بیخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آیت کې د دوی سره د لږې سختې رویې غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم فطرتا ډېر حلیم

او خورا (ډېر) نرم خوږه او مهربان وو، لکه چې په خپله پاک الله جل جلاله فرمايي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَبِثْتُ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتُ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَخَذْتُ مِنْ حَوْلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آیت (۱۷) رکوع) د الله تعالی له جانبې پرې حکم شوی وو: ﴿وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آیت (۱۱) رکوع).

څرنگه چې منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کې شامل وو، نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د هغوی له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به یې ورسره کوله، د (تبوک) په غزا کې کله چې منافقانو په پوره ښکاره ډول سره بېحیايي، عناد، عداوت او دښمني اختیار کړه؛ نو داسې حکم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل کې سختي اختیار کړئ! ځکه چې دغه شریر خلق په ښو اخلاقو او نرمۍ سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ يَابِئَاتُ
وَمَا نَقَبُوا إِلَّا أَنْ أَعْنَدَهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا
يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٧﴾

قسمونه خوري دوی په الله باندې چې نه دي ويلي دوی (دا خبرې چې تاته دررسېدلې دي) او خامخا په تحقيق ويلي وه دوی کلمه (الفاظ) د کفر، او کافران شوي دي دوی (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد یې کړی وو د هغه شي چې وروسته رسېدل دوی (هغه ته)، او عیب نه لگاوه دوی (په الله او رسول الله) مگر له دې جهته چې غيان کړل دوی الله او رسول د الله له فضله خپله، نو که توبه وويسته دوی (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خیر دوی ته، او که بېرته وګرځي دوی (له توبې)؛ نو عذاب به ورکړي دوی ته الله په عذاب دردناک سره په دنیا کې (په وژلو) او په آخرت کې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوی ته په (تمامه) ځمکه کې هېڅ ولي (دوست ساتونکی له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونکی له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو کې یو تر بله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د اسلامي دین سپکاوی کاوه لکه چې د (المنافقون) په سورت کې به راشي، کله چې کوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګانه، او قسمونه یې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي کړې، الله تعالی جل جلاله د مسلمانانو د روایتونو تصدیق وکړ، چې بېشکه منافقانو همداسې خبرې کړي دي، او د اسلام له دعوی څخه وروسته یې همداسې کلمې د اسلام او د اسلام د نبی صلی الله علیه وسلم په نسبت ويلي دي؛ چې داسې وينا یواځې د همدغو منکرانو له خولو څخه راوتلی شي.

﴿وَهُمْ يَابِئَاتُ﴾: «او قصد یې کړی وو د هغه شي چې وروسته رسېدل دوی هغه ته» یعنې د (تبوک) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم له لښکره بېل شوی وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره کې تېره شوې وه، تقریباً دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تیاره کې یې غوښتل چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلی الله علیه وسلم له کومې لورې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حذیفه او عمار رضي الله تعالی عنهما وو، منافقان د عمار نه چپ چاپېره شول، مګر حذیفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوسیدو مخونه بل لوري ته واړول، څرنگه چې د هغو مخونه پټ وو، حذیفه رضي الله تعالی عنه او نورو هغوی ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم حذیفه او عمار رضي الله تعالی عنهما ته د هغوی ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره یې ور معرفي کړل.

مگر تاکید یې وکړ چې دا حال چا ته مه وایئ، د دغې واقعي په لوري په ﴿وَهُؤُلَاءِ لَمْ يَتَّالُوا﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالی جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځینو علماوو لیکلي دي، چې په یو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنی جگړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شیطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل یې چې د انصارو او مهاجرینو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې یې تفصیل راځي.

﴿وَمَا تَقْبُولُوا﴾ الآية - «او عیب نه لگاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم مګر له دې جهته» یعنې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت الله تعالی دوی بډایان (مالدار) کړل، د پور له باره یې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غیمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پیداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالی جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره چل، فرېب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو رېږلولو (تکلیفولو) ته یې ملاوې تړلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالی جل جلاله به په دنیا او عقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هیڅوک نه موندل کېږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې (جلال) نومې یو سړي د دغو آیتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وویستله، او خپل پاتې ژوند یې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَیْنِ اٰتٰنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَیَصَّدَّقْنَ وَلَیْکُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ۝ فَلَمَّ اٰتٰهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَکُوْلُوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝

او ځینې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد یې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خیراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل یې اختیار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی څنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسیر: دا آیت کریمه د ځینو منافقینو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جد بن قیس او معتب بن قشیر، (تفسیر القرطبي، زاد المسیر).

فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِیْ اٰیٰتِهِمْ یَوْمَ یَقُوْلُوْنَ اِنَّا اَخْلَفُوْا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا کَانُوْا یٰکِذِبُوْنَ ۝

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زېږونو د دوی کې (چې هېڅ لري به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کېږي به له الله سره (په قیامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل.

تفسیر: یعنې له الله تعالی جل جلاله سره د څرګندې وعده خلافی او دروغ ویلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زېږونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لري کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې که کوم سړی ښه یا بد خصلت ځان ته غوره کړي؛ نو د بیا یا کولو له امله هغه دائمی ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحکام څخه کله کله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبیر کېږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝

آیا نه دي پوهیدلي دغه (وعدۀ خلافان) چې بېشکه الله عالم دی په پټو (نیتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهیدلي دوی په دې خبره چې) بېشکه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

هغه منافقان چې عیب وایي په (ډېرو) خیرات کوونکو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو کې او (بل) د هغو (بې وزلو عیب وایي) چې هیڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زیار او کوشنې) خپل، پس مسخرې کوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوکې مسخرې به و کړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل کې) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یو ځلې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د صدقې ورکولو په نسبت ترغیب وکړ: «چې په دغو صدقاتو د تېوک د لویې غزا تیاری وکړي، ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه هر څه چې په کاله کې موندل؛ هغه یې ټول ورکړل، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه خپل نیمایي مال ورکړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه درې سوه اوښان له بارونو سره ورکړل، علي مرتضى رضي الله تعالى عنه زر اشرفی ورکړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالى عنه څلور زره درهم (یا دینار) ورکړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قیمت یې څلور زره درهمه کېده) ورکړې».

نو منافقانو د دغو صدقې ورکوونکو بد ویل شروع کړل، او ویل به یې چې: دغو نوموړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زیات مال په ریا او ځان ښودنې ورکړي دي، او یو غریب مفلس صحابي ابو عقيل حبحاب چې په خواری او مزدورۍ او مشقت سره به یې لږ شی ګټل، یوه پیمانه خورما صدقه کړه، نو منافقانو پر ده باندې خنډل، او ملنډې به یې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښيي، او ځان په وینو لږلو شهیدانو کې داخلوي، که نه یوې پیماني خرماوو ته د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه څه احتیاج؟ خونوم یې کاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي ورکوونکي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځینو ته به یې پیغورونه ورکول، او په ځینو به یې مسخرې کولې؛

نو الله تعالی جل جلاله وفرمایل: «سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ» (الله تعالی جل جلاله به د دې پیغورونو او مسخرو په مقابل کې په دوی پورې ټوکې او مسخرې وکړي)، که څه هم ظاهراً دوی څو ورځې د ټوکو، مسخرو او ملنډو (ټوکو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقیقت کې په پټه کې د دوی د امن او هوسایۍ (آرام) ټولې رېښې او رګونه پرې کېږي، او دوی ته ډېر دردناک عذاب تیار دی.

اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) یا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، که بخښنه وغواړې ته دوی ته اویا کرته؛ نو له سره به بخښنه ونه کړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشكه دوى كافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوى په حق كې بېخي بې اثره او بې فائدي ده، الله تعالى جل جلاله دا بدبخته كافران او نافرمانان هيڅكله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدينه منوره كې د منافقانو رئيس عبد الله بن ابېي مړ شو، رسول الله صلى الله عليه وسلم د كفن لپاره خپل مبارك كميس وركړ، او د خپلې خولې مباركې لارې يې په خوله كې ورواچولې، او دده د جنازې لمونځ يې اداء كړ، او د مغفرت دعا يې ورته وكړه.

عمر رضي الله تعالى عنه په دغه معامله كې مداخله او مخالفت وكړ، او ويې ويل چې: يا رسول الله! دا خو هماغه خبيث دى چې په هغه او دغه وخت كې يې دغسې او هغسې ناولي كارونه كړي وو، او تل د كفر او نفاق مشر او بيرغ پورته كوونكى وو، آيا الله تعالى جل جلاله نه دي فرمايلي: ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «اى عمره! زه له استغفاره نه يم منع شوى، بلكه آزاد پرېښودل شوى يم، چې بخښنه وغواړم يا ونه غواړم، او دغه د الله تعالى جل جلاله كار دى چې بخښنه ورته كوي، كه يې نه كوي» يعنې كه څما استغفار هغه ته گټه (فائده) ونه كړي؛ نو ودې نه كړي، ښايي چې څما دا كار د نورو په حق كې گټور ثابت شي، كه د اسلام لوى دښمنان د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت وويني؛ نو مسلمانان به شي لكه چې همداسې هم وشول.

د صحيح بخاري شريف په يو روايت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «كه زه پوهېدى چې په اوييا خپلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه كېدلى؛ نو ما به له اوييا خپلې څخه زيات استغفار ورته غوښتلى وى»، گواكې په دغې جملې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم تنبيه وفرمايله، چې د عمر رضي الله تعالى عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار گټور نه گانې، يواځې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالى عنه نظر يواځې د (بغض في الله) له كبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مگر ښي كريم صلى الله عليه وسلم دمړي د گټې (فائدي) څخه صرف نظر كړى، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند يو فائده يې په نظر كې نيولې وه.

بالاخر د الله تعالى وحي ﴿وَلَا تَصِلْ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ په تصريح سره د منافقانو د جنازې كولو يا د دوى په تكفين، تدفين او تجهيز كې له برخې اخيستو څخه يې منع كړ، ځكه چې له دغه وضعيت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور كېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آيت له نزوله وروسته بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيڅ يو منافق جنازه اداء نه كړه.

**فَرِحَ الْخُلَفَاءُ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرْبِ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ۖ**

خوشاله شوي وو بېرته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله - وجې) په كېناستو خپلو بېرته له رسول د الله څخه، او بده گټله دوى دا چې جهاد وكړي دوى په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله كې، او ويل به دوى (په خپلو منځونو كې يا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوك دې غزا ته) په دغې گرمۍ كې، ووايه (اى محمده! دوى ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دى له جهته د گرمۍ (دوى ته له دې حرارته) كه وى دوى چې پوهېدى (نو نافرمانۍ به يې نه وه كړې).

تفسير: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې یې ګډون نه وو کړی، یعنې د منافقانو دغه حال چې د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتې، لکه چې زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسېدی شي؟ له دې ځایه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پیدا کیږي.

داسې هیڅ یوه ګناه نشته چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آیت (۹) رکوع).

لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږي.

﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرْبِ﴾ «او ویل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، یعنې یا منافقانو دغسې ویناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، یا خو یې ځینو مؤمنانو ته، خو د دوی زړونه مات او همتونه یې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ أَنَّى يَفْقَهُونَ﴾ «ووايه ای محمده! دوی ته چې: اور د دوزخ ډېر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارت څخه که وی دوی چې پوهېدی؛ نو نافرمانی به یې نه وه کړې»، یعنې که دغو منافقانو پوهه لرلې؛ نو داسې فکر به یې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغوري (ساتي) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لوري ورځي، چې د هغه ګرمۍ د دې ګرمۍ څخه ډېره زیاته او نهایته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حدیث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجې زیات دی، نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۹۸﴾

نو ودې خاندې دوی لږ (په دنیا کې) او ودې ژاړې ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسير: یعنې دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسي! او ودې خاندې! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل تر تله وژاړي!

فَإِنْ رَجَعْتَ إِلَى ظُلُفٍ مِنْهُمْ فَأَسْتَأْذِنُكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدَاؤُكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاتَّعِدُوا مَعَ الْخُلَفَاءِ ﴿۹۹﴾

نو که بېرته راوستې ته الله (مدینې ته) یوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شویو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بیا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو ووايه (ای محمده! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هیڅکله (هیڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګېږئ په ملګرتیا ځما د هیڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي یئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول واري (په غزا د تبوک کې)؛ نو بیا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شویو (ښځو او هلکانو).

تفسير: رسول الله صلی الله علیه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدینه منوره کې وو، ممکن وو چې ځینې منافقان د رسول الله صلی الله علیه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه یې ﴿إِلَى ظُلُفٍ مِنْهُمْ﴾ وفرمایل، یعنې که اوس دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې ووايه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راڅرگنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا پرمې له دې ښکاره شوی دی، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلی نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مېړانه (بهادري) ښوولی شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعیفانو او ناتوانو، سپین کپړو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کېښئ، او هغه شی چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړی ډېر ښه دی، چې پر هماغه حالت باندې ومړئ، خو د الله تعالی جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنُؤُوا هُمْ فَيُقُونُ^(۸۰)

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هيڅکله، او مه درېره په قبر د ده (د دعا، استغفار يا د تدفين د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک يې کړی دی) او په رسول د الله (چې له زړه يې نه دی منلی) او مړه شول حال دا چې دوی فاسقان وو.

تفسير: دغه آيت د عبد الله بن أبيي څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (۸۰) آيت په تفسير کې مونږ هغه په تفصيل سره ليکلي دي، د دې آيت له نازلېدو نه وروسته د منافقينو جنازه کول بيخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه به احتياطاً د هغه سړي په جنازه کې گډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حذيفه رضي الله تعالی عنه گډون نه وو کړی، ځکه چې حذيفه رضي الله تعالی عنه ته رسول الله صلی الله عليه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سر رسول الله صلی الله عليه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَ بِهِنَّ فِي الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ^(۸۱)

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو) که څه هم ډېر وي (او اولادونه د دوی (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنيا (لږ خسيس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوي) ارواح د دوی (په ډېر سختی او غم سره)، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر ومري).

تفسير: په همدې جزء د (التوبة) په (۵۵) آيت (۷) رکوع کې په همدې مضمون يو بل آيت هم تېر شوی دی، دلته دی هماغه تفسير بيا وکتل شي.

وَإِذْ أُنزِلَتْ سُورَةُ أَنْ آمُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطُّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْفُعَيْدِينَ^(۸۲)

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ايمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملگرتوب در رسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د بېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی، او وايي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کېناستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسير: کله چې د قرآنکريم په کوم سورت کې خبردارۍ ورکول کيږي، چې په پوره اخلاص او په ټينگه ايمان راوړئ! ښايي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلی الله عليه وسلم سره يو ځای شي! او د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي!؛ نو دغه منافقان ترې څنگ کوي، او په دوی کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبيرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه اجازه غواړي، چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدينه کې پاتې شو، ځواکې د ډېرې بې غيرتۍ او نامردۍ له امله (وچې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنگ يا د خطري د نامه له اور بدللو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غوندې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنگ خطر له مينځه لاړ شي، او د اطمینان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بيا په خبرو جوړولو کې لکه بياتي (قيچي) غوندې په ژبه ښورولو له ټولو ځنې وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَاءَ الْحَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يُنْظِرُونَ أَيْتَكَ تَدْوَرُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْحَوْفُ سَلَقُوا كَمِ الْمَوْتِ بِأَلْسِنَةٍ أِدْنِ أَعْيُنِهِمْ فَاصْبِرُوا هُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آیت (۲) رکوع).

رَضُوا بِأَن يُكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٤﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له بېرته پاتې شوو (بځو، جونو) او مهر لگولی شوی دی
په زړونو د دوی (د گفر او نفاق) نونه پوهیږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسير: يعنى د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پيغمبر څخه د بېرته پاتې کېدلو له شامته د دوى په زړونو مهر لگولى شوى دى، چې اوس ډېر لوى لوى عيونونه هم هغو ته د عيب په شان نه ښکاري، او د دې په ځاى چې په دغه بې غيرتۍ وشرميږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥٠﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥١﴾

ليکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ايمان لرونکي دي له ده سره جهاد يې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېگڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسيدلي (برياليان). تيار کړي دي الله دوی ته جتونه چې بهيري له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شيطان).

تفسير: دلته الله تعالى جل جلاله د منافقينو په مقابل کې د مخلصينو بيان فرمايي، چې وگورئ دغه دي د الله تعالى جل جلاله وفادار بندگان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې يې نه په خپل ځان او (ايسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمايت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملگرتيا کوي، او هر ډول قرباني او ځان جارولو ته حاضر او تيار دي، نو بيا که د داسې خلکو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ*

اوراغلل دروغو عذر کوونکي له (صحرايي) اعرابو خخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ یې ویلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوۍ د ایمان کې)، ژر به ورسیري هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی ځنی عذاب دردناک.

تفسير: يعني همغسې چې د مدينې منورې په اوسيدونكو كې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په كليوالو ناپوهو اعرابو كې هم هر راز خلق پيدا كيږي، له هغو ځنې يې دلته دوه قسمه ذكر دي، د مخلصينو كليوالو ذكر د دغې ركوع په پاى (آخر) كې په «وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» آيې - (۹۹) كې راځي.

دلته د کلیوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرینو په منځ کې اختلاف دی، چې آیا له هغو څخې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکي منافقین مراد دي (لکه چې له ترجمې څخه ښکاري)، یا په رښتیا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعا د جهاد له گډون څخه معذور وو.

که پرمېني شق اختیار کړ شي؛ نو په آیت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بیان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودنې لپاره یې په دروغو پلمې او حیلې جوړولې، او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو پرمېني د ایمان په دعوی کې دروغ ویل، او بیا یې د ظاهري رسم او د ریایي دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفیر (اعلان) د اورېدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بیا که او بې حیا شول، او د عذر کولو لپاره هم راغلل.

نو په دې تقدیر سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به یې داسې کیږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کیږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفیق ور په برخه کیږي، تر دغه وعید لاندې نه راځي.

که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعا معذور وو؛ نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعید به یواځې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د پرمېني ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرْجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ تَأْخِذٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ مِنَ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾

نشته په ضعیفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې یې لګوي دوی (په غزا کې) هیڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه یې صاف وي)، نشته په نیکو کارانو هیڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتینو معذورینو عذر بیانوي، حاصل یې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طریقه) لازم بالذات وي، مثلاً لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هیڅ صورت له سړي څخه نشي بېلېدې، او کله عارضي یا بدني وي، لکه ناجوړتیا او نور، یا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، څرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدین ډېر لرې او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره یې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلی د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته یې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحِمْهُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَعَيْبُهُمْ تَفِيضٌ مِنَ الدِّمِ حَزَنًا أَلَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ ﴿١٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلی ورکړې ته دوی ته؛ نو وویل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بېلېدې (یعنې تویولې) له اوبښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې یې ولګوي (په جهاد کې).

تفسير: په صحيح حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوك) مجاهدينو ته وويل: «تاسې په مدينه کې داسې يو قوم پريښی دی، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کې شريک دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالی جل جلاله په لاره کې اخلي، يا له کومې بيديا څخه تېرېږئ، يا چې په کومه لوړه څيزې، يا کومې ژورې ته ښکته کېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو موقعو کې له تاسې سره ملګري او يو ځای دي، دا هغه خلق دي چې د حقيقي مجبوريتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه بېرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) کې د دغه مضمون له بيان څخه وروسته رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د همدغه آيت تلاوت کړی دی: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ﴾ الآية.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتی په هغو کسانو ده چې اذن (د بېرته پاتې کېدلو) غواړي له تانه حال دا چې دوی غنيان وي، راضي شول په دې چې وي دوی (ناست) سره له بېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی دی الله په زړونو د دوی؛ نو دوی نه پوهیږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسير: يعنې له قدرت او وس سره له جهاد څخه څنګ کوي، او په ډېره بې غيرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همېشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او تورېږي، چې په کې د ښو او بدو عيب او هنر، پوهه او تمیز نه پاتې کېږي، کله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې ليونی او پاگل شي، چې د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښیږي، نو دلته ښايي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالی جل جلاله مهر لګېدلی دی - العياذ بالله.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُونَ الْإِنَّمَا أَنْتُمُ الْمُذْنِبُونَ مِمَّا فَعَلْتُمْ بَيْنَ يَدَيْكُمْ يُغْنِي عَنْكُمْ اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَسَيُجْزِي اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

عذرونه به کوي دغه (منافقين) تاسې ته (د پاتې کیدلو خپلو د غزا نه) کله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوی ته، ووايه (ای محمده!) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو په تاسې مونږ، په تحقیق خبر کړي یو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به وويني الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم وويني چې له خپل نفاقه راګرځئ که نه ګرځئ)، بیا به بېرته بوتلی شی تاسې (په قیامت کې هغه) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته، نو خبر به در کړي تاسې ته په هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسير: يعنې لکه چې د «تبوک» د تلو په وقت کې منافقینو راز راز (قسم قسم) حیلې او پلمې (بهانې) جوړولې، کله چې تاسې مدينې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقین هم داسې باطل عذرونه دروړاندې کوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه کړي، او قسمونه به خوري چې: «یا رسول الله! څومونږ نیت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوی ته ووايئ چې: د دروغو جوړولو هیڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټي او بېکاره دي، مونږ د الله تعالی له جانبې ستاسې پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوي یو، نو ستاسې پر دغو لغویاتو او چټي (بېکاره)

خبرو څرنگه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل ولید شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په رښتیني صورت سره ظاهريږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسې هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر وړو کې او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لَنَعْرِضُوا عَنْهُمْ مَا عَرَضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۹۵﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پلټ دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقینو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبیرونو) او حیلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ویلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتیا او پوښتنه عانده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمایي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرض مه کوئ! لیکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی ځنې راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهایت پلټنې او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پلټ واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکۍ او صفایې هیڅ توقع نشي کېدی.

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۹۶﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کېږي له فاسق قومونو نه.

تفسیر: د منافقینو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فریب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض یې کړئ که په چل او فریب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه ځنې څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دلیل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

الْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَا يَعْلَمُوْا اٰنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهِ وَاَللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۹۷﴾

ځینې له صحرايي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاريانو نه) او ډېر لایق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: تر دې ځای پورې د مدينې منورې د منافقينو او د مخلصينو احوال بيان شو، اوس د کليوالو صحرائيانو د څه حال ذکر فرمايي چې: په دوی کې هم څو ډوله خلق دي: کفار، منافقين، مخلصين مسلمانان، څرنگه چې د کلي او سيدونکي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لکه په حديث کې راغلي دي: «من سكن البادية جفا»)، او د علم او د حکمت د مجالسو ځني د لريوالي لامله د تهذيب او تمدن اثر او د علم او عرفان رڼا ډېره لږه قبلوي، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفارو او منافقينو څخه ډېر سخت دی.

د اعرابو د بې رحمۍ او غټ زړه توب ذکر په متعددو احاديثو کې راغلی دی، په يو حديث کې دي، چې يوه اعرابي له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسې له هلکانو (پچو) سره مينه او محبت هم کوئ؟» په الله قسم چې مونږ هيڅ کله له خپلو هلکانو سره مينه او محبت نه کوو!»، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وکړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی؟».

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾: «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي»، يعنې د الله تعالی علم د بني آدمانو پر گردو طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حکمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله کوي.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

او ځينې له (صحرايي) اعرابو هغه دي چې نيسي هغه شی چې لگوي (بې په لار د الله کې) محض يو تاوان، او انتظار کوي په تاسې د گردشونو د زمانې، پر هم دوی دې وي گردش د بدۍ (نه په تاسې)، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې په «منافقينو اعرابو» کې هغه خلق هم شته چې کوم وقت د الله تعالی په لاره کې څه شی ولگوي؛ نو په داسې کراهيت سره يې لگوي، لکه چې دوی کومه جرمانه ورکوي يا تاوان کالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو کې په کوم گردش او آفت کې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت کې گردشونه راتلونکي دي، اسلام خو تل غالب او فائق او سپري، او دغه منافقان ډېر سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي، الله تعالی د هر يوه خبرې او دعاوې اورې، او ښه ورته معلوم دي چې کوم يو د عزت او د بري اهل دی؟ او کوم يو د ذلت او رسواۍ وړ او مستحق دی؟.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتُ الرَّسُولِ أَلَّا تَأْتِيَهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

او ځينې له (صحرايي) اعرابو څخه هغه دي چې ايمان لرونکي دي په الله او په ورځې آخرې او نيسي (کنې - شمېرې) هغه شی چې لگوي (بې په لاره د الله کې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاگانو د رسول، خبردار شی چې دغه (خرج کول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل کړي دوی الله په رحمت خپل کې، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډېر مهربان دی.

تفسير: دلته يې د قرآن کریم معجزانه تأثير او د نبی کریم صلی الله عليه وسلم د حيرت غورځوونکو تعليماتو ننداره راښوولې ده، چې په همدغه ځيرو مزاجو، غټ زړو، تندخويو او بې لارو کليوالو او صحرائيانو کې چې د کفر او نفاق، جهل او طغيان لامله د دې خبرې له سره لايق او وړ نه وو، چې د الله تعالی په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د تعلیمه او د قرآن عظیم له غږ او تفهیمه په دوی کې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پیدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو گړدو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاک الله په لاره کې هر شی چې لگوي؛ خالص د الله تعالی د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا د گټلو په غرض یې کوي، الله تعالی دوی ته زېری او بشارت ورکوي، چې بېشکه دوی په دغو خپلو امیدونو او هیلو (ارزوگانو) کې حق بجانب دي، یقیناً دوی ته همغه شی ور په برخه کېږي، چې د هغه نیت یې پخپلو زړونو کې کړی وي (یعنې د الله تعالی قرب)، او پاک الله جل جلاله خامخا دوی په خپل رحمت کې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترگو یې گوري، چې هر کله کوم سړی ښه کار کوي، او سم له اسلامي احکامو سره زیار او کوښښ کوي، یا صدقات او نور خیرات ور حاضر وي؛ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغو په حق کې دعا کوي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغې دعا ثمره هم همغه د الله تعالی رحمت او تقرب دی، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالشَّيْقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٠﴾

او هغه وړاندني اولني (ایمان لرونکي) له مهاجرینو نه او له انصارو نه او هغه کسان چې متابعت یې کړی دی د هغوی په احسان (ښکې) سره؛ راضي شوی دی الله له دوی نه، او راضي شوي دي دوی له الله نه، او تیار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهیري لاندې (ونو او مانیو) دوی ویالې، چې تل به وي دوی په هغو کې همېشه، دغه (رضا او جنت) بری دی ډېر لوی.

په تفسیر: د «أعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنینو د زعماءو، أعیانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي، یعنې هغه مهاجرین چې په هجرت کې یې د سبقت او اولیت شرف حاصل کړی دی، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت کې د سبقت او اولیت افتخار لرونکي دي، الغرض هغو کسانو چې د حق په قبولیت، او د اسلام په خدمت کې هومره چې د تقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخیستې ده، بیا هغه خلق چې له ښو کارونو او حسن نیت د اسلام د دغو مقتدیانو متابعت او پیروي کوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالی رضا او خوښي او حقیقي بری حاصل شوی دی، همغسې چې هغوی په پوره خوښۍ او خوشالۍ او د قلب په انشراح سره د الله تعالی د تشریعي احکامو او تکویني قضاوو په مقابل کې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالی هم دوی ته د خپلې خوښې او رضا سند ور عطا کوي، او په غیر محدود انعام او اکرام یې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ ۖ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَى النَّفَاقِ ۚ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ
نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَعَدَ لَهُمْ مَّرَاتِنَ ۖ ثُمَّ يُنَادُونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿٥١﴾

او ځینې له هغو کسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدینې) کې دي له صحراوي اعرابو ځنې منافقان دي، او ځینې له مدینې والاوو نه کلک دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوی لره، مونږ پېژنو دوی لره، ژر به عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته، بیا به بوتلل شي دوی عذاب ډېر لوی ته.

تفسیر: یعنې ځینې له اهل المدینې او دهغې د شاوخوا ساکنین په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټینګ ولاړ دي، لیکن دغه نفاق دومره غریق او عمیق دی؛ چې سره له دغه قرب مکاني او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعین او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشي مطلع

کېدی، د هغو په پوره ډول سره تعین او معلومول یواځې د الله تعالی په علم کې شته، څرنگه چې د عامو منافقینو پته او سراغ له خبرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کېږي؛ ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَكُنَّا لَهُمْ فَاعْرِفَهُمْ بِسَبِيلِهِمْ وَلَنَعْرِفَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عمیق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کېږي.

﴿سُعِدَ لَهُمْ مَوْتُهُنَّ﴾ الآية - «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بیا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ (۶ جزء النساء سورت (۱۴۵) آیت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کېږي، یو د قبر عذاب او دویم هغه عذاب چې په دغه دنيوي ژوندون کې ور رسېدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوړې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، یا د اسلام د ترقی او عروج د لیدلو څخه د حسد او رځې (کینې) او غیظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چيچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَوْتُهُنَّ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد یا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ رَاجِعْ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، یا له دوو ځلې څخه نوعي اثینیت مراد دی، یعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

وَالْخُرُونِ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

او ځینې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډه کړي دي دوی نېک عمل، او بل بد عمل، قریب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطیاتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسیر: په اهل المدینه کې که له یوه لوري دغه منافقین او متمردين دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختی سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځینې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشریت په مقتضی که کومه خطا او قصور واقع کېږي؛ نو نادمان کېږي او بلا تأمل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نیکی او بدې سره ګډوډ دي، بدې خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفیر د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بیا په دغه غیر حاضری باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ایستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج یا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکیو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالی د معافۍ امید ورکړی دی.

مفسرینو لیکلي دي چې دغه آیت د «أبو لبابة رضي الله تعالى عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، لیکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستونو پورې کلک وتړل، او ګردو قسم سره یاد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلی الله علیه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دوی په داسې حال کې ولیدل؛ نو ویې فرمایل: «والله تر څو چې الله تعالی د دوی د پرانیستلو حکم رانکړي؛ زه یې نشم پرانیستلی»، بالاخر دغه آیت نازل شو؛ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو غوټې وپرانېستلې او د توبې د قبول بشارت یې ورکړ، وایي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکمیل په ډول له څه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالی په لاره کې یې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آیت نازل شو.

حُذِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ

واخله (ای محمده!) له مالونو د دوی صدقه (زکات یا خیرات).

تفسیر: محقق شیخ الہند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، لیکن که د «صدقې» لفظ عام واخیستل شی، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثر و روایتونو سره سم دغه آیت د هم هغو سړیو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافۍ د توبې د تکمیل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په رومبنۍ فائده کې نقل شوي دي.

تُظَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابر کته کړې ته دوی د هغه په وسیله، او دعا (د ښکې) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکین دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په «توبه» سره ګناه معافېږي، یعنې مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کېږي، لیکن یو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبعي اثراو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموماً د حسناو په کولو سره زائله کېږي، نو په دې لحاظ سره ویلی شو چې: صدقه د ګناهونو له اثراو څخه سړي بیخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زیاتوي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

آیا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبولي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبولي صدقات او (نه پوهېږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبولونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د توبې او د صدقاتو قبول یواځې د الله تعالی په اختیار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم یوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعایت سره سمه توبه ایستلې، یا صدقه یې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځینو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه یې منظوره او د صدقاتو د قبولیت حکم یې ورکړ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په حق کې (حیاً او میتاً) دعا وکړې.

وَقُلْ أَعْمَلُوا بِمَا أَمَرَ اللَّهُ بِكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلِّيِّمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

ووايه (ای محمده! دوی ته) عمل کوئ تاسې! نو ژر به وويني الله عمل ستاسې او رسول د ده (به یې هم وويني) او مؤمنان (به یې هم وويني)، او ژر به بیا بوتلی شی تاسې (په بعث سره) عالم د پتو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وی تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعنې په توبه او نورو شيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځای پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوپاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوی دی، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د راشدينو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او به کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاک الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به ومومئ، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو شيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطلع دی، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَالْآخِرُونَ مَرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ أَتَايَعَهُ بِهْمُ وَأَمَّا يُؤْتِبُ عَلَيْهِمُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۱﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړی شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوی کې؛ يا به په عذاب کړي وی يا به مهرباني وکړي پر دوی د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: د اهل المدينة څخه دلته د يوه وړو کي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوک» د غزوې متخلفين يعنې هغه کسان چې په «تبوک» کې نه وو شريک شوي؛ درې قسمه وو:

(۱): منافقين چې د شک او نفاق لامله بېل پاتې شوي وو، (۲): هغه کسان چې د سستی او ځان هوسايي (آرامۍ او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريک شوي، بيا دوی کې هم دوه قسمه سړي وو، علی الاکثر هغه کسان وو چې د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستونو پورې تړلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوی خپل ځانونه په ستونو تړل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروپاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزبيده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوی په باره کې دغه د ﴿وَالْآخِرُونَ مَرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ﴾ آيت نازل شو، يعنې د دوی په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دی، تر څو ورځو پورې د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالی هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستۍ رکوع په خاتمه کې شروع کېږي.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّبَن حَارَبِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنْ قَبْلُ وَلِيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿۱۲﴾

او ځينې هغه (منافقان) دي چې نيولې (جوړ کړي) دی دوی مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بيلتون اچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړی دی له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هر ورو دوی چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د ښکې، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوی هر ورو دروغچان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دی، چې په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمير د مسجد) کړی دی، ليکن د بد اعتقادي لامله هغه د دوی د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلي کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدینې منورې ښار ته تشریف راوړو، او نبوي مسجد یې تعمیر کړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زیارت ته تللو، او دوه رکعت له مونځ به یې کاوه، او د هغه ډېر فضائل یې بیان کړه.

کله چې اسلام ورو ورو په مدینه منوره کې قوي کېده؛ نو د هغه ځای منافقینو به د اسلام په ضد تخریب کولو لپاره رنگارنگ توطیې او پروگرامونه جوړول، یو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقینو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې یوه بله ودانۍ د مسجد په نامه جوړه کړه، او غوښتل یې چې خپل جماعت سره بېل کړي، او په دې چال کې یې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل کړي وه.

نو منافقینو د خپلو خبیثو مقاصدو لپاره د قباء مسجد په مقابل کې د ضرار مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې داسې بهانه وکړه، چې ځمونږ نیتونه بد نه دي، خو د باران او یخنی او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تگ ډېر سخت او مشکل دی؛ نو ځکه مو دغه مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې هلته د یو ځل له مونځ کولو لپاره د ورتلو خواهش وکړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې په دغه وخت کې د (تبوک) غزا ته د تللو لپاره تیاری کړی وو؛ نو هغوی ته یې وویل: که الله تعالی اراده وکړي، نو د (تبوک) نه د بېرته راتگ په وخت کې به درشم.

نو کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د (تبوک) د غزا څخه فارغ شو، او مدینې ته نژدې شو؛ نو جبرئیل علیه السلام دا آیت راوړه، چې په دې یې رسول الله صلی الله علیه وسلم د منافقینو په ناپاکو اغراضو باندې مطلع او خبر کړ، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو ته حکم ورکړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره یې خاورې کړي، نو هغوی علی الفور اور ورته کړ، او د خاورو سره یې خاورې کړې، په دې ډول د منافقینو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوی په زړونو کې غوټه پاتې شول.

په دې آیت کې د ﴿لَنْ حَارَبَ اللَّهُ وَسُوْلَهُ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿٥٩﴾

مه درېره ته په دغه (مسجد کې لپاره د لمانځه) له سره هیڅکله، خامخا هغه مسجد چې ایښی شوی دی (تاداو - بنیاد یې) پر تقوی (پرهېزګاری)؛ له اولې ورځې ډېر لایق د دې دی، چې ودرېږي ته په هغه کې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کې داسې سړي دي چې خوښوي دوی دا چې ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاستونو نه)، او الله محبت کوي د ښه ځان پاکوونکو سره.

تفسیر: یعنې «په دغه مسجد کې چې د هغه تاداو (بنیاد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخالفت باندې ایښی شوی دی، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه وړ هغه مسجد دی، چې د هغه تاداو (بنیاد) له اولې ورځې راهیسې پر تقوی او پرهېزګاری قائم شوی دی (اعم له دې چې نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي)، چې د هغو له مونځ کوونکي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی سره محبت کوي.

په حدیث کې راغلي دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چې: «تاسې د طهارت او پاکیزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چې پاک الله ستاسې د تطهیر مدح فرمایلي ده؟» دوی وویل چې: «مونږ وروسته

د لوتې د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو، یعنې له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسېره دغو خلکو د دې شي اهتمام د عادت څخه زیات کاوه، له دې نه ظاهري پرې چې په دغه آیت کې د قباء د مسجد ذکر دی، لیکن په ځینو نورو روایتونو کې بالتصریح راغلي دي چې د ﴿لَسْجُدًا لِّسَّ عَلَى التَّقْوَى﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

اَقِمْنَ اَسْسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ اَمَّ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَاَنْهَارُ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿۱۰﴾

آیا نو هغه څوک چې ایښی یې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوی (وېرې) باندې له الله څخه، او په رضامندی (د الله سره) غوره دی، یا هغه څوک چې ایښی یې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندی نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: یعنې د هر هغه کار تاداو او بنیاد چې په تقوی، یقین، اخلاص او د الله تعالی پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټینګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا یې په شک، نفاق، مکر، خداع او فریب باندې وي، هغه د خپلې ناپایداری، سستی او بد انجامی په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د یوه داسې خاورین پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بیخ بیخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په یوه ویسته ولاړ پاڼه وخوځېږي، یا د سیلاب کومه چپه ورورسېږي؛ نو دغه عمارت سره له پاته یو ځای لاندې په اوبو کې لوېږي، او بالاخر د دوزخ کندی ته وررسيږي.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ اِلَّا اَنْ تَقَطَّه قُلُوبُهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۱﴾

همېشه به وي مانۍ - ابادۍ د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شېبې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (یعنې مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د «ریت» ترجمه یې په «شېبه» سره کړې ده، چې له هغې څخه مراد نفاق دی، یعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مرکې دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټینګ او قائم پاتې کېږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿وَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمُ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ تَوْعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۲﴾

بېشکه چې الله پیرودلي (اخیستلي) دي له مؤمنینو څخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پیرودل - اخیستل په دې شان دي چې) جنگونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلی شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجیل کې او په قرآن کې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعده کې خپلې سره له الله څخه (بلکه هیڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شي تاسې (ای مؤمنانو) په بيع ستاسې باندې هغه چې معامله کړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بيعه چې ده) همدغه بری دی ډېر لوی.

تفسير: له دې نه زیات ګټور او فائدمن تجارت او عظیم الشان بری به څه وي؟ چې ځمونږ د حقیرو ځانونو او فاني اموالو خریدار الله قُدوس ګرځېدلی دی، ځمونږ ځان او مال چې في الحقیقت د همدغه پاک الله مملوک او مخلوق دی، محض په أدنی ملبست سره ځمونږ په لوري نسبتوي (او مبیعه) یې دروي، چې په «عقد د بيع» کې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان یو ډېر اعلی مقام یې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبیعی» ته د رسېدلو وسیله ده.

نو کله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاک الله په لاره کې په اخلاص سره وړاندې کړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تیار او مهیا لرئ! او د هغو په ورکولو کې بخل او شومتیا مه کوئ! اعم له دې نه چې هغه یې واخلي که یې وانهخلي، ښايي چې هغه د ده په دربار کې تل حاضر او تیار اوسي، نو ځکه یې وفرمايل: ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ یعنې مقصود د الله تعالی په لاره کې د ځان او مال حاضرول دي، وروسته له هغه که ووزئ کفار یا ووژل شي د کفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو کې د «بيع عقد» پوره کېږي، او په یقیني ډول سره د «ثمن» یعنې د جنت مستحق ګڼل کېږي.

ممکن دی چې ځینو ته دغسې کومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو بېشکه ګټوره او فائده منه ده، لیکن نقد «ثمن» یې چېرې دی؟ د هغه ځواب یې داسې ورکړ: ﴿وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقَّ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ یعنې د ثمن او د زرو د سوځېدلو هیڅ یوه وېره او خطر نشته، الله تعالی په ډېر تاکید او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز لیکلی دی، چې د هغه خلاف غیر ممکن دي.

التَّائِبُونَ الْعِبَادُونَ الْحَمِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَفَظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

(دوی) توبه کوونکي دي، عبادت کوونکي دي، شکر کوونکي دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې کېدونکي دي (د دنيوي لذاندو نه) رکوع کوونکي دي سجدې کوونکي دي، حکم کوونکي دي په معروف (نېکو کارونو)، او منع کوونکي دي له منکرو (بدو کارونو)، او ساتونکي دي د حدودو د الله، او زېری ورکړه (ای محمده!) مؤمنینو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسير: ځينې له «السائحون» څخه «روژه نيونکي» مرادوي، ځکه چې روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانيو لذاندو، او نفسي مرغوباتو څخې بې تعلقه وي، د ځينو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرين» دي، چې د خپلو کورونو او کهلونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» کې يې هستوګنه کړې ده، ځينې له دې څخه «مجاهدين» اراده کوي، ځکه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه کېږي، او د الله تعالی په لاره کې د سر جاريولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اکثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمايلي دي: «ښايي د بې تعلقه پاتې کېدو څخه دا مراد وي چې په دنيا پورې زړه ونه تړي».

﴿الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾: یعنې د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح کوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٧﴾

نه دي لایق او روانې ته او هغو کسانو ته چې ایمان لرونکي دي چې مغفرت وغواړي دوی لپاره
د مشرکانو او اګر که وي دا خاوندان د خپلوی وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته
چې بېشکه دوی صاحبان دي د دوزخ !.

تفسیر: هر کله چې مؤمنینو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالی پلورلي (خرخ کړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې
له نورو ټولو ځنې ځانونه راټول کړي، او یواځې پاک الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوی
دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخیو یې معلوم شوی دی؛ د خپلو مهربانیو او محبت سلسله وشلوي، اګر که دغه د الله
تعالی دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادر (مالک)، ترور او نگور، تره او تربور، نیکه او نیا او نور مخصوص خپلوان هم
وي، ځکه هغه چې له الله تعالی څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنگه دوستان او خپلوان کېدی شي؟ نو د
هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې بالیقین دوزخی دی، اعم له دې نه چې د الله تعالی په وحی سره
وي، یا چې په ښکاره ډول سره پر کفر او شرک کې مړ شي، نو د دوی په حق کې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې دغه آیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره کې
نازل شوی دی، په ځینو احادیثو کې راغلي دي، چې د رسول الله مبارک تره «ابو طالب» باره کې نازل شوی دی، او
ځینو داسې نقل کړی دی، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشرکینو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار
وغواړي، نو په دغه آیت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آیت شان نزول هر څه چې وي، حکم خو همدغه دی چې د هغو کفارو او مشرکینو په حق کې
چې دهغوی خاتمه پر کفر او شرک باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَيَّرَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١٨﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهیم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې کړې وه ابراهیم د
هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو کله چې معلومه شوه ابراهیم ته چې بېشکه دغه پلار د
ده دښمن دی د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشکه ابراهیم خامخا ډېر آه کوونکی (نرم زړی) ډېر
تحمل والا وو.

تفسیر: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځینو داسې کړې ده: کړې وه دغه وعده ابراهیم د خپل پلار سره لکه چې د «مریم» علیها
السلام په سورت کې راغلي دي، کله چې د ابراهیم علیه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وکړ، او د ضد او عناد له سببه
یې ابراهیم علیه السلام په وژلو سره وېراوه، نو د خپلو والدینو د ادب په ملاحظه یې وفرمایل: ﴿قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُكَ
رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، یعنې: «زه دالله تعالی له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار
کاوه، لکه چې په بل ځای کې د ﴿وَأَعْرِضْ لَنِي﴾ د فرمایلو تصریح هم شته، د دې مطلب داسې نه دی چې ابراهیم علیه
السلام د یوه هسې مشرک لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرک په حالت کې قائم وو، نه، غرض یې داسې وو چې:
هغه ته داسې یو توفیق ور په برخه شي چې د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ کې ننوځي، او د اسلام قبول د
هغه د خطاوو د معافۍ سبب شي: «إِنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ».

کله چې لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خيال پيدا شو، چې مونږ ته هم ښايي چې د خپلو مشر کينو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالى داسې ورکړ، چې ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر هغه وخته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په يقيني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالى پر دښمنۍ باندې مري، ځکه چې پخوا له مرگه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرف شي او وبخښلی شي.

نو کله چې ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرگنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرگه پورې يې د الله تعالى د دښمنۍ څخه لاس وانخيست؛ نو ابراهيم عليه السلام هم ترې بيخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور يې ترک کړل، پخوا يې د زړه د نرمۍ او شفقت لامله دعا کوله، کله چې دتوبې او د رجوع کولو گړد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست، او دغه حادثه يې د نبوت په صبر او تحمل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بَخِيلٌ شَنِ عَلَيْهِ ۝۱۵

او نه دی الله چې بې لارې کړي هيڅ يو قوم وروسته له هغه وخت چې لاره يې وښووله دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بيان کړي دوی ته هغه څيز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې د حجت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه گمراه کوي، گمراهي دغه ده کله چې الله تعالى خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بيان کړي، او بيا د هغه امتثال ونشي، گواکې اشاره يې وفرمايله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته يې د مشر کينو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هيڅ يوه مؤاخذه نشته، ليکن وروسته له خبر بدللو څخه داسې کار کول گمراهي ده.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝۱۶

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هيڅ ولي دوست او نه مددگار.

تفسير: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښايي حکم هم پرې د هغه وچليږي، دی په خپل محيط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندگانو تکليف او کار دا دی چې بې خوفه او بې خطرې د هغه په تعميل او اجراء کې بوخت، مشغول او لگيا شي، او په هغه وخت کې د هيچا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ور نه کړي، ځکه چې بې له الله تعالى څخه بل هيڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝۱۷

خامخا په تحقيق رجوع کړې ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرينو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړې وو دوی د نبي د تنگسې او سختۍ په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې کاره شي زړونه د یوې ډلې له دوی، بیا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی،
بېشکه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زیات رحم کوونکی دی.

تفسیر: د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده، چې په هغې کې څو قسمه مشکلات راټول شوي
وو: سخته گرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظیم الشان یو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي
لښکر تعرض، بیا د ظاهري بې سروسامانۍ داسې حالت وو، چې یوه یوه دانه خرما به هره ورځ پر دوو تنو غازیانو باندې
وېشله کېده، په آخره کې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط یوه دانه خرما په خوله څېښله، او
بیا به یې پرې اوبه څښلې، بیا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوبانو د فضلاتو په لندېلو به یې ساعت تېراوه، سورلی
په دغه اندازه لږه وه، چې په لسو لسو تنو به یو اوبس ور رسېده، چې په نوبت سره یو سورېده او بل به ترې ښکته کېده،
د هماغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر یو وړو کي جماعت ته داسې قوت او
قدرت ور په برخه کړی شوی وو، چې په هغه سره د دنیا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان د علم او عرفان، عدل
او احسان په رڼا سره روڼ شو، الله الحمد والمنه !.

﴿مَنْ يَعْمَلْ مَا كَادَ يَزِيغُ فُلُوبُ قُرَيْشٍ مِنْهُمْ﴾ الآية - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې کاره شي زړونه د یوې ډلې له
دوی»، د ځینو مؤمنینو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختیو له هجومه پر کېدل او لږ زېدل، او نژدې وو چې د نبي
صلی الله علیه وسلم له رفاقة وروسته پاتې شي، الله تعالی بیا پر دوی مهرباني وکړه، او لاسونه یې ونيوه چې دوی له
سره پر داسې خطراتو او وسوسو باندې عمل ونه کړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنینو همتونه یې مضبوط او
د دوی ارادې یې لوړې کړې.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ
وَوَقَلُوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٠﴾

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې بېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنگه شوه پر دوی ځمکه
سره له ارتوالي د دې (ځمکې)، او تنگ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او یقین یې وکړ
چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بیا رجوع وکړه (الله پاک) پر دوی لپاره د
دې چې توبه وباسي دوی، بېشکه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: دغه درې سړي (کعب بن مالک، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره
له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اسانۍ او هوسايۍ (آرامۍ) خوښولو په اثر یې له
شرعي عذره د «تبوک» د غزوې له شرکته محروم پاتې شول، کله چې رسول الله صلی الله علیه
وسلم بېرته تشریف راوړ، نو دوی نه د منافقینو په شان د دروغو عذرونه وړاندې کړل، او نه یې
د ځینو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستونزو وټول، لکه هغه حقيقي واقعه یې په صافو الفاظو
سره عرض کړه، او پخپل قصور او کوتاهی باندې یې په ښکاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار
وکړ، نتیجه داسې شوه چې د منافقینو له لوري په ښکاره ډول سره اغماض وکړ شو، او د هغوی
بواطن الله تعالی ته وسپارلی شو، او د «أصحاب السَّوراي» یعنې د هغو کسانو چې خپل ځانونه
یې پر ستونزو پورې تړلي وو، توبه قبوله کړه شوه، او د دغو درې واړو فیصله د څه مودې لپاره
تأدیا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د
بېرته پاتې کېدلو څخه په ﴿الَّذِينَ خَلَفُوا﴾ کې هم دغه مطلب دی، لکه چې بخاري شریف کې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» خخه نقل شوى دى، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وكړئ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلَوْ نَزَّلْنَا بِهِ الصِّدْقَيْنِ ﴿١٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! وویرېږئ تاسې له الله نه، او شی (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب یې دي).

تفسیر: یعنې له رښتینو سره صحبت وکړئ! او دهغو په شان کارونه کوئ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتیا ویلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وویل، او د الله تعالی وېره یې له خپلو زړونو څخه وویستله؛ نو د جهنم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَفُوا عَن رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ ذَلِكَ يَأْتِيهِمْ لَئِيصِبُهُمْ ظَمًا وَلَا نَصَبٌ وَلَا غَمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نِيلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٠﴾

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوی دي له (صحرايي) عربو څخه دا کار چې بېرته پاتې شي دوی د الله د رسول نه (په تلو د غزا کې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان در رسول الله صلى الله عليه څخه او نه مينه کوي دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهی د مخالفت) په سبب د دې دی؛ چې بېشکه دوی چې دي: نه رسيږي دوی ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله کې، او نه ږدي دوی قدمونه پر کوم ځای چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) کفارو لره، او نه رسيږي دوی هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر يوه له دغو مذکوره وو شيانو عمل نېک، بېشکه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيکي کوونکو.

تفسیر: یعنې داسې نه دي پکار چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تکليفونه او رېږونه (زحمتونه) وګالي (برداشت کړي)، او مونږ په آرامۍ او هوسايۍ (آساني) سره کېنو، سره له دې چې په دغو پېښو کې اکثره شيان لکه لوږې او تندي رسېدل، تکاليف او رېږونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دی، سره له دې د جهاد د نيت په برکت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل کې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کې ليکلي کيږي، او په هغو باندې پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًّا إِلَّا كُتِبَ لَهُم لِيَجْزِيَ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢١﴾

او نه لګوي دوی (په جهاد کې) هيڅ يوه نفقه وږه او نه لويه او نه قطع کوي هيڅ يو ميدان يا کنده (يعنې ځمکه په کفارو پسې)؛ مګر خو ليکلی شي هغه دوی ته لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله د هغو ډېرو ښو نېکو کارونو چې وو دوی چې کول به يې (په لاره د الله کې).

تفسير: يعني د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازیانو لوی عزت «» په ژوندون د دې دنیا او آخرت

کله چې پر متخلفینو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وویل چې: که پس له دې نه بیا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به څو له څرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آیت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٣٦﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له څرمې (سېلمې) (غزا يا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه يو ټولی لپاره د دې چې پوهه پيدا کړي دغه (تلونکي) په دين کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی وويرېږي.

تفسير: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتي ذکر وو، ممکن وو چې چا داسې گڼلې وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتل فرض عين دي، په دغه آيت کې يې وفرمايل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور ځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبيلې او هر قوم ځنې يوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضرورياتو کې مشغول او لگيا اوسي.

اوس که نبي کریم صلی الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبي الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د ديني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتگ په وخت کې به خپلو پاتې شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بلدی ځنې خبر ورکوي.

شاه صاحب ليکي: «بناباي چې له هر قومه ځنې څه خلق او سړي د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په صحبت کې واوسي چې ديني علم زده کړي، او نورو پاتې شويو ته يې هم وروښيي، اوس رسول الله مبارک په دغې دنيا کې نه دی موجود، ليکن ديني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفايي دی، او جهاد هم فرض کفايي دی، هو! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفيير عام وشي، نو فرض عين گرځي، په «تبوک» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو ځنې چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٣٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! جنگ کوی تاسې له هغو خلقو سره چې نژدي دي تاسو ته له کفارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو!) چې بېشکه الله پر هېزگارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسير: جهاد فرض کفايي دی، چې له طبعي ترتيبه سره موافق پوښنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بیا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه بنایي چې د جهاد حلقه او دائره

وسيعه او ارته شي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم جهاد هم په دغه ترتيب سره شوی دی، په دفاعي جهاد کې هم د فقهي عالمانو همدغه ترتيب غوره کړی دی، چې پر هغه اسلامي ملک باندې چې کفارو چپاو (حمله) وروړي، د هغه ملک په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وکړي، که هغوی کافي نه وي، يا لږي (ناراستي) يا سستي کوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبېږي، چې دوی ته متصل پراته وي، همداسې که ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نيولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضېږي.

﴿وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غُلَةً﴾: د مؤمن شان دا دی چې د خپل اسلامي ورور په مقابل کې نرم بردبار وي، او د الله تعالى او د رسول الله د دښمنانو په معاملې کې ډېر کلک، تند، خیر او شدید وي، تر څو د هغه د نرمۍ او سستۍ له ليدلو څخه دښمنان پرې زړور او جري نشي: ﴿إِذْ لَقِيَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ آعْرَافُهُ عَلَى الْكُفْرَيْنِ﴾ (۶ جزء د المائدې سورت (۵۴) آيت (۸) رکوع)، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ إِشْدًا عَلَى الْكُفَّارِ حَتَّى يَبْلُغَهُ﴾ (۲۶ جزء د الفتح سورت (۲۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكُفَّارُ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (۲۸ جزء د التحريم سورت (۹) آيت (۱) رکوع)، (۱۰ جزء، سورة التوبة (۷۳) آيت، (۱۰) رکوع.

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ الآية - يعنې د الله تعالى ځنې ويريډونکو کسانو ته نه بڼايي چې له هيڅ کوم يوه کافر قوم څخه ووېرېږي، يا د هغو په مقابل کې ځان ښکته وگڼي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالى څخه ووېرېږي؛ تر هغه وخته پورې او په همدې اندازې دوی په کفارو باندې بری او غلبه مومي، ای پاک الله! ته څمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډک کړي!.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيْمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٨﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو ځينې له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: کوم يو دی له تاسو چې زيات کړ هغه ته دې سورت ايمان؟؛ نو هر چې هغه کسان دي، چې ايمان لرونکي دي؛ نو زيات کړ (دغه سورت) دوی ته ايمان حال دا چې دوی خوشالېږي. او هر چې هغه کسان دي، چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق، شک او کفر) دی؛ نو زياتوي (دا سورت) دوی ته گندهگي پر گندهگي د دوی (چې کفر او شک دی)، او مري دوی په دې حال کې چې دوی کافران دي.

تفسير: هر کله چې کوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقينو به په خپلو منځونو کې يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوري ويل: «څرنگه صاحبه! په تاسې کې د کوم کوم سړي ايمان دغه سورت در زيات کړ؟» مطلب به يې داسې وو چې - معاذ الله - په دغه سورت کې څه شی ايښی دی؟ او کوم حقائق او معارف په کې شته چې د ايمان او ترقي موجب وگڼل شي؟.

پاک الله د دوی د دغې وينا داسې جواب وفرمايه: بېشکه چې د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالى دکلام له آوړېدلو څخه ترقي، تازه گي، او تزييد ور په برخه کېږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح کېږي، هو! د هغو کسانو په زړونو کې چې د کفر او نفاق رنځوري او گندهگي وي؛ نو د دوی په رنځورۍ او گندهگي کې تزييد کېږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوی ساه وباسي، بيا به يې پرېږدي.

وَلَا يَسِرُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٢﴾

آيا فکر نه کوي او نه گوري دوی؟ چې بېشکه مبتلا کولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر یوه کال کې یو کړت یا دوه کړته، بیا له سره هغوی نه توبه کوي، او نه پند اخلي.

تفسیر: یعنې لږ تر لږه په هر کال کې یو ځلې یا دوه ځلې دغه منافقین په فتنه او آزموینه کې غورځول کېږي، مثلاً قحط، رنځوري او په نورو ارضي یا سماوي آفتونو کې مبتلا کېږي، یا د پاک رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانیه او ښکاره څرگندېږي، یا د جنگ او جهاد په وخت کې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه خبره ښکاره کېږي، مګر دوی داسې بې حیا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره یې سترګې نه شرمېږي، او سره له تنبیهاتو بیا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصیحت قبلوي.

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاهُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ يَأْتَهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو وگوري ځينې د دوی ځينو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آيا وينې تاسې کوم يو (د مسلمانانو، که چا دوی ونه ليدل نو پاڅېدل به) بيا به لارل (له مجلسه)، مګر ځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهېږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسیر: یعنې د نبی صلی الله علیه وسلم له مجلس څخه مګر ځي، الله تعالی د دوی زړونه مګر ځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ایمان د خبرو پوهېدل او قبول نه غواړي.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

خامخا په تحقیق راغلی دی تاسې ته یو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت دروند دی پر ده باندې هغه کار چې تاسې تکلیف مومي (له هغه)، ډېر حرصناک دی په (هدایت) ستاسې، خاص پر مؤمنینو باندې نهایت شفیق ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تکلیف یا سختي رسیږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او دروند دی، په هرې ممکنې طریقي سره رسول الله صلی الله علیه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنیوی او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځکه هغه دین چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تکلیفه او پوست دی، او خپلو کاردارانو ته هم دغه نصیحت کوي چې: «یسروا ولا تعسروا» «آساني کوئ! سختي مه کوئ پر خلقو!».

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ﴾ الایه - یعنې ستاسې د خیر غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتیاق او بېقراري د ده په زړه کې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لورې منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نیسي، او د هغه څخه یې ستوي (منع کوي)، د ده لوی کوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالی بندګان اصلي ښېګڼو (نېکیو) ته ورسېږي، او حقیقي بری ومومي، د جهاد او د نورو مقصد همدا یواځې وینې تویول نه دي، بلکه د مجبوریت په وخت کې د جهاد لاره نیول کېږي، کله چې کفار پخپله هم اسلامي دعوت نه مني او د دعوت په مخکې هم خنډ کېږي، نو د جهاد نوبت رسیږي.

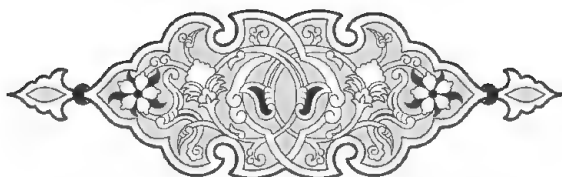
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نو که وګرځېدل دا (خلق له ایمان راوړلو په تاباندې) نو ووايه: کافي دی ماته الله، نشته هېڅ لایق د عبادت مګر همدی دی، پر همدۀ توکل کړی دی ما، حال دا چې رب د عرش لوی دی.

تفسیر: یعنې که ستاسې د دې عظیم الشان شفقت او خیر غوښتلو او زړه سوی قدر خلق ونه کړي، نو هېڅ پروا نشته، فرض یې کړئ، که ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو یواځې پاک الله تاته بس او کافي دی، چې ما سوا له هغه بل هېڅوک نه د عبادت او بندګۍ وړ او لایق، او نه د توکل او اعتماد مستحق کېدی شي، ځکه چې د ځمکې او آسمان سلطنت او د عرش عظیم (شهنشاهي تخت) مالک هم دی، او ګردې نفعې او اضرار، هدایت او ضلالت د همدۀ په لاس کې دي.

فائده: په ابو داود شریف کې له ابو الدرداء رضي الله تعالى عنه څخه روایت دی: «هر هغه سړی چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالى به د ده د ټولو همومو او غمومو لپاره کافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق که مو د تفصیلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آیت په ذیل او لمن کې دې د «روح المعاني» مضامین ولوستل شي.

تَمَّتْ سُورَةُ التَّوْبَةِ بِفَضْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَحَسَنِ تَوْفِيقِهِ — اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْنَا وَاجْعَلْ لَنَا بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (يونس) سورت مکي دی، یو سل او نهه آیتونه او یوولس رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰) او په نزول کې (۵۱) سورت دی، د (بنی اسرائیل) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الرَّحْمَنُ الَّذِي آتَى الْكِتَابَ الْحَكِيمَ ①

دغه آیتونه دي د کتاب (قرآن) ډک له حکمته.

تفسیر: دغه آیتونه د داسې مضمون او محکم کتاب دي؛ چې د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ یې د دې لامله محکم او مضبوط دي، چې تل له تبدیلی او تحریفه محفوظ دي، علوم یې له دې جهت مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زیات سم له عقله او حکمته سره دي، احکام یې له دې سببه ښه او جید دي، چې وروسته له دې بل کوم ناسخ کتاب راتلونکی نه دی، اخبار او قصص یې هم بیخي ښه او درست او د واقع سره موافق دي، کله چې علیم او حکیم الله دغه پاک کتاب د خپل کامل علم سره را نازل کړی دی؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرَ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوْا اَنْ لَهُمْ قَدَرٌ مِّمَّيْنٰ ۚ
عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالِ الْكَافِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ②

آیا دی خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحي وکړه مونږ یو سړي ته له دوی نه؛ چې وویروه خلق (نه منونکي) او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، چې بېشکه شته دوی ته مرتبه لویه رښتینې په نزد د رب د دوی، نو وایي دا کافران چې: بېشکه دغه (محمد) خامخا کوډگر دی ښکاره.

تفسیر: یعنې په دغه کې د حیرانتیا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدایت لپاره همغسې یو انسان مأمور کړی دی، او هغه ته یې خپل داسې پیغام ورلېږلی وي، چې پر هغه نور کسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرمانی له مهلکو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالی د احکامو منونکو ته زېری او بشارت ورکړي؛ چې د رب العزت په دربار کې د صالحو ښکو اعمالو په برکت، او په ایمان او طاعت، د پیغمبر شفاعت او نورو ډېرو لویو مرتبو او ډېرو هسکو درجو ته رسیږي، او ډېر اعلی سعادت او اقصی کرامت او ازلي فلاح او ابدی صلاح د دوی په برخه کې لیکلې شوي ده.

﴿قَالَ الْكَافِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ﴾ - الآیه - یعنې قرآني وحيې ته د ده د فوق العاده مؤثریت او بې نهایته بلاغت له سببه کوډې (جادو) او د هغه راوړونکي ته ساحر (کوډگر) وایي.

اِنْ رَّبُّكُمْ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَیْءٍ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اِذْنِهٖ ذَلِكُمْ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ③

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه چې پیدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې، بيا اوچت شو په عرش باندې، تدبير کوي د ټولو کارونو، نشته هيڅ شفيع (چې شفاعت وکړي شي په ورځ د قيامت کې) مگر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دی په دې صفاتو) رب ستاسې دی؛ نو عبادت کوئ تاسې د ده، آيا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسير: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آيت معنى او تفسير د «الأعراف» په سورت (٥٤) آيت کې په تفصيل سره تېر شوي دي، د هغې څخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (٧) (٥٤) آيت، رکوع کې هم داسې يو آيت تېر شوى دى، دلته دې هم د هغو فوائدو څخه فائده واخيستله شي.

﴿يُذِيرُ الْأَمْرَ﴾: يعنې د ټولو مخلوقاتو تدبير او انتظام د الله تعالى په بالغه حکمت او قاهره قوت کې دى.

﴿مَلَكٌ شَفِيعٌ إِلَّا مَنْ عَصَىٰ﴾: يعنې شريک او حصه دار د ده په الوهيت کې څوک چېرې کېدى شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوى دربار کې بې د ده د حکم او اجازې څخه امکان نه لري، او هيڅوک پرته د الله تعالى د ارادې څخه د سپارښت لپاره هم شونې نشي خوځولى.

﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: يعنې ښه فکر وکړئ، چې د داسې رب څخه ما سوا چې صفات يې مخکې بيان شول؛ بل څوک شته چې د هغه د بندگۍ او عبادت وړ (لايق) وي؟ بيا نو تاسې څرنگه جرأت او ځغړدي (ضد) کولى شئ، چې د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او برحق حکيم له احکامو او د ده د رسول له احکامو څخه محض د وهمونو او گمانونو په اثر انکار، او هغه ټول سره دروغجن کوئ؟ !.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا أَنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيُعْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ٥

خاص هم ده ته ورتله ستاسې دي د ټولو، وعده کړې ده الله وعده حقه، بېشکه دى اول پیدا کوي دا مخلوق، بيا يې ژوندی کوي (پس له مرگه) لپاره د دې چې جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړى دى او کړي يې دي ښه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ شته دوى ته ځنېل له ايشيدلو او يو او عذاب دى دردناک، په سبب د دې چې وو دوى چې کفر به يې کولو.

تفسير: يعنې له همدې څخه ستاسې ابتداء او د همدې په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر کې ټول د ده په لوري ورتلونکي يئ، بيا د ده او د ده د رسولانو د احکامو څخه څرنگه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ٥

الله هغه ذات دى چې گرځولى يې دى لمر روڼ (خلېدونکى) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) کړي يې دي هر يوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د کلونو او په حساب (د مياشتو او ورځو)، نه دي پیدا کړي الله دا خيزونه مگر په حقه سره، په تفصيل سره بيانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: «نور» له «ضياء» څخه عام دی، «ضياء» خاص هغه «نور» ته وايي، چې زيات روڼ او ځلېدونکی وي، ځينې وايي: هغه چې رڼا يې ذاتي وي «ضياء» ده، او هغه چې له بل شي استفاد او مستنار او رڼا کيږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الاسباب کې د بلې کرې ځنې نه حاصلیږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځينو محققانو په دواړو کې دغه فرق راښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وايي، «ضياء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنگه چې زيات دی، نو ځکه هغه يې په «ضياء» سره تعبير وفرمايه، والله أعلم بمراده.

﴿وَقَدْ رَكَنَّا زُلْجًا﴾: يعنې هره ورځ يې په تدريج سره تنقيص او تزديد کوي، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّارَةً مِّنْ زُلْجًا حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْوَنِ الْقَدِيمِ﴾ (۲۳) جزء د یس شریف سورت (۳۹) آیت (۳) رکوع.

د هیئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ویشته منازل يې ورته مقرر کړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دی، په قرانکریم کې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلکه مطلق سیر، او د مسافت مدارج ترې مراد وي. ﴿لَتَعْلَمُوْا عَدَدَ السِّنِّیْنَ وَالْحِسَابَ﴾ يعنې د کلونو حساب او د میاشتو وړوکی او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حرکاتو پورې تړلي دي، که لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي میاشتې، کال او نور به څرنگه متعین کېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنيوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعيه وو احکامو د اوقاتو ټاکل (مقررول) او تعین هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره کيږي.

﴿مَّا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ يعنې د فلکیاتو سلسله هم داسې خوشې چټي (بېکاره) شی او کیفما اتفاق نه ده، بلکه له ډېر عظیم الشان نظام او تدبیر لاندې چلېږي، او په زرهاوو فواندو او حکمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُقْضَىٰ الْأُتَىٰ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾: يعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکیم الله سراغ او پته لگوي، او د مادیاتو له انتظامه د روحانیاتو د عالم په متعلق هم اندازه لگوي، چې په هغې روحاني دنیا کې څرنگه لمر او سپوږمۍ پاک الله پیدا کړي دي، او همدغو ته انبیاء او مرسلین وايي.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ أَيْلٍ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْتَقُونَ ﴿٥٠﴾

بېشکه په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدېږي او لنډېږي، او یوه په بلې پسې راځي یخ او ګرمېږي)، او په هغو څیزونو کې چې پیدا کړي دي الله په آسمانونو کې او ځمکه کې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ویرېږي (له رحمان او ځان ساتي له عصيانه).

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُرْجُونَ لِقَاءَ نَارٍ وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلَتِنَا خِفَلُونَ ﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ النَّارُ بِهَا كَأَنُورًا يَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بېشکه هغه کسان چې نه لري امید د ملاقات ځمونږ او خوښ دي په دې ژوند لږ خسیس او آرام يې نیولی په دی (ژوند پورې) او هغه کسان چې دوی له آیتونو ځمونږ نه غافلان دي. دغه مذکور کسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوي چې کول به يې.

تفسير: يعنې له دنيا سره يې داسې زړه ونښلاوه او هسې په کې مشغول او لگيا شول چې له آخرته او د الله تعالی د مخامخ کېدلو او لیدلو څخه بېخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون يې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو نښو او دلائلو يې چې پاس ياد شول؛ له سره هيڅ غور او تأمل ونه کړ، چې داسې مضبوط او حکیمانه نظام خو همداسې بېکاره او چټي (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دې لویې کارخانې څخه کوم خاص

مقصد او مدعا شته، بيا نو هغه ذات چې اول ځلې يې داسې عجيبه او غريبه کارخانه او مخلوقات پيدا کړي دي، هغه ته د هغه بيا پيدا کول هيڅ گران او مشکل نه دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيُهُمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ⑤

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی او کړي يې دي ښه (عملونه) وبه ښيي دوی ته رب د دوی لاره د جنت په سبب د ايمان د دوی، چې بهرې له لاندې (د کورونو او باغونو) د دوی (څلور قسمه) ويالې په باغونو د آرامۍ (ډک له نعمتونو).

دَعْوُهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَأُخِرْ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ⑥

دعاوې (ويناوې) د دوی به په دې جنتونو کې (دا وي) چې پاكي ده تالره ای الله، او بېشکشي د دوی به په دغه (جنت) کې سلام وي، او خاتمه د دعا (وينا) د دوی به دا وي چې ټولې ثناوې ستاینې (د کمال صفتونه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونکی) د ټولو عالميانو دی.

تفسیر: یعنې کله چې جنتیان د جنت نعمتونو او د الله تعالی فضل او احسان ته گوري «سبحان الله» به وايي، او کله چې د پاک الله څخه د کوم شي د غوښتلو مینه او آرزو کوي، مثلاً که کوم مرغه (طير) يا مېوه يا بل شی يې وليد، او ورته يې رغبت پيدا شو؛ نو «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» به وايي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتي به هم همغه شی علی الفور ور حاضر کړي، څو اکې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

«دَعْوُهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» یعنې جنتیان به د ملاقات په وقت کې يو بل ته سلامونه اچوي، لکه چې په دنیا کې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی، او هم د پرښتو سلام اچول جنتیانو ته بلکه بالذات د الله تعالی له لوري د سلام تحفي راتلل په پاک قرآن کې منصوص دي: «سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّكَ جَبَّارٍ» (٢٣ جزء د «يٰس» سورت (٥٨) آيت (٤) رکوع)، «وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۖ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ» (١٣ جزء د الرعد سورت (٢٢-٢٣) آيت (٣) رکوع).

«وَأُخِرْ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنيوي تفکرات او کدورات خاتمه مومي، او تش په يوه «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» ويلو سره هر شی سم د جنتیانو له غوښتنې سره ورسېږي، نو د دوی د هرې دعا او وينا خاتمه به په «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» سره وي، او ښايي چې طبعاً دې همداسې وي.

وَلَوْ يَعْلَمُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتَعْجَلْنَا أَمْ بِالْخَيْرِ لَقَضَىٰ إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَ نَارٍ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ⑦

او که جلتی سره ورسوي الله خلقو ته بدې په شان د جلتی د غوښتنې د دوی نیکی او خیر لره؛ نو خامخا رالېږلي شوي به وو دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پرېږدو مونږ هغه کسان چې نه لري امید دوی د ملاقات ځمونږ (په قیامت کې) په سرکشی ددوی کې چې سرگردانه به وي.

تفسیر: کله انسان د دنيوي حوادثو څخه په تنگيږي، او د خپل ځان يا اولاد او نورو په حق کې ښېرې کوي، لکه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس که الله سم د دوی له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدې ژر هغو ته ور ورسوي، څومره چې دوی ژر د نیکی د رسېدلو غوښتنه کوي، نو د بدی له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزی به يې هغه کړی وشکيږي، مگر د الله تعالی له درباره په نېکۍ او بدۍ کې مصلحت سره موافق

تأخير او تحمل کيږي، خو نېکان تربيت ومومي، او بد کاران په غفلت کې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غارو) پورې ډک شي.

وَإِذْ أَمَرْنَا النَّاسَ الصُّرُدَعَا الْبَحِيَّةِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ صُورَهُ مَرَّكَانٌ لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى صُرْمَتِهِ كَذَلِكَ نُرِيَنَّ لِلْمُتَسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

او کله چې ورسپړي انسان ته ضرر (تکليف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ يا ناست يا ولاړ (يعنې په هر حال)، نو کله چې لرې کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده؛ نو درومي په کفر خپل باندې لکه چې نه يې وو بللي مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلی وو ده ته، همداسې ښايسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه (عصيان) چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې انسان اول د خپلې بېياکۍ څخه د عذابونو غوښتنه کوي، او پخپلې ژبې بدي غواړي، مگر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چې که لږ څه تکليف ور ورسپړي؛ نو ژر تر ژره ويرېږي، او څمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوي، او تر هغه وخته پورې چې پرې مصيبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت کې پاک الله يادوي او ترې استمداد غواړي، مگر کله چې تکليف ترې لرې کړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ويناوې عذر او زاری هېرېږي، او داسې يو وضعيت ښکاره کوي چې گواکې ده له سره الله تعالی ته خپل احتياج او اړتيا نه وه وروړاندې کړې، او پخپل همغه تکبر، غرور، لویي، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايي) په نشو کې مست گرځي، او په همغه ضد او عناد لگيا اوسپړي چې پخوا له دې نه په کې اخته او مبتلا وو.

په حديث کې راغلي دي چې «ته په عيش او عشرت، هوسايۍ او آرامۍ کې خپل الله يادوه! نو الله تعالی به هم تا په سختيو، مصيبتونو او تکليفونو کې يادوي»، د مؤمن له شانه دا دی؛ چې په هيڅ وقت کې پاک الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصيبت کې صابر او په وقت د عيش او پراخۍ او وسعت کې شاکر اوسپړي، او د الله جل وعلا حمد او ثناء ادا کوي، دا همغه شی دی چې د هغه توفيق پرته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٦﴾

او خامخا په تحقيق هلاک کړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو کله چې ظلم يې کړی وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښکاره دلائل، او له سره نه وو چې ايمان يې راوړی وی، همداسې سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسير: يعنې که سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي يا خو ترې تکليف او مصيبت لرې شي؛ نو ښايي چې بې فکره نشي، ځکه د ظلم او شرارت او بې ايماني سزا هر وروړو ژر يا په ځنډ ورسېدونکې ده، سنت الله له قديمه راهيسې په همدې باندې جاري دی، کله چې خلقو سره له دې چې د انبياوو او مرسلينو ښکاره دلائل او معجزې يې وکتلې، خو وروسته له هغه يې هم ظلم او تکذيب ته ملاوې وټرلې، او په هيڅ ډول د ايمان او تسليم په لوري تمنا نل، نو هغوی آسماني عذاب هلاک کړي دي، او تل مجرمينو ته په يوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلی شي.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

بيا مونږ ورکړ ځولۍ تاسې (ای محمدي امته!) خليفگان په ځمکه کې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وگورو مونږ چې څرنگه عمل کوئ تاسې.

تفسير: يعنې د پخوانيو په ځای تاسو ته يې د ځمکې په سر هستوگنه درکړه، ترڅو وکتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ يې؟ او د الله تعالى له رسولانو سره څرنگه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کيږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظيم يا له رسول کریم يا الله قدوس سره کړې وه.

وَلَا تُنَالِ عَلَيْهِمْ اِيَّا ثَنَابِكُنْتَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَاءَ نَآئِبَتِ بَرٍّ اِنْ غَيَّرْهُنَّ اَوْ بَدَّلَهُ
قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْ اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَآئِيْ نَفْسِيْ اِنْ اَشِئْتُمْ اِلَّا مَا يُوْحٰى اِلَيَّ اِنِّيْ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آيتونه ځمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وايي هغه کسان چې نه لري اميد د ملاقات ځمونږ، چې راوپه يو قرآن چې غير وي له دې قرآن نه، يا يې بدل کړه (چې د بتانو عيسونه او دغه احکام په کې نه وي) ووايه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښايي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مگر د هغه وحی چې رالېږلی شوی دی ماته (بې له زیادت او نقصان)، بېشکه زه ویرېږم که نافرمانی وکړم د رب خپل (په تبدیل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لويې.

تفسير: کله چې د بت پرستی يا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو ترديد کولی شي؛ نو کفار متوحش او ترهور کيږي، او په ډېر نفرت او کراهيت سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وايي چې: پاک الله ته ووايه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامين نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کيږي؛ نو دومره برخه يې ښايي چې هرومرو اصلاح او ترميم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنيته څخه دغه غوښتنې دومره زياتې مستعدي نه ښکاري، چې د تېرو (کتبو) او لوټو په بتانو باندې يې د ألوهيت تصرفات او اختيارات تقسيم کړي وو؛ چې يو رسول هم د داسې تصرفاتو او اختياراتو مالک فرض کړي، يا به دغه وينا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقيقي جواب دا دی چې پخپله يې پاک الله داسې فرمايي: د کومې پرېښتې يا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالى په کلام کې ترميم وکړي، يا يې يو ټکی يا حرکت تبدیل يا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم وظيفه دا ده: هغه وحی چې الله تعالى له لوري راشي؛ هغه يې له تزئيد او تنقيصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعميل يې وکړي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى د وحی تابع دی، الله تعالى د رسول تابع نه دی چې څرنگه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالى له درباره يې راوړي، د الله تعالى په وحی کې له ادنی څنې ادنی تصرف قطع او پرېکول ډېر لوی معصيت او سخته گناه ده، بيا هغه معصوم بنده گان انبياء عليهم السلام چې له گردو څخه زيات له الله تعالى څخه ویريږي؛ هغوی داسې معصيت او نافرمانی ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ اَوْشَاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْنَهُ عَلَيْكُمْ وَلَا اَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ۝

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقیق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآن، آیا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !

تفسير: يعنې هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ ځما په وسيله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پرته (علاوه) له دې نه وي؛ نو ځما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بيا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر ځما څلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترگو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدت کې تاسې ته ځما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، ځما صداقت، عفت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، ځما اميتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاگردۍ لپاره نه کېناستل؛ يوه معروفه او مسلمه واقعه ده.

نو بيا چا چې تر څلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصيده ليکلي وي، او نه په مشاعراتو کې شريک شوی وي، او نه يې چېرې کوم کتاب پرانيستلی وي، او نه يې قلم په لاس کې اخيستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او يو ناڅاپه داسې يو کلام پېش، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، روانۍ او د اسلوب په جدت کې ټول پيريان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان بېرته پاتې شي؛ نو آيا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالی دروغ تړم ځکه چې:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٠﴾

نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا نه چې تېري پر الله باندې دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسير: يعنې گناهکارانو او مجرمانو ته حقيقي بری، فتحه او ښېگڼې نشي حاصلېدې، اوس تاسې خپله فيصله وکړئ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته يې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هيڅوک ظالم نشي کېدی، ليکن له هغه دليل څخه چې په تېر آيت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې ځما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالی کلام دروغجن کوي؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې ځنې هيڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَنْصُرُهُمْ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَدْعُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١١﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غير له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هيڅ ضرر دوی ته (که يې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که يې عبادت وکړي)، او وايي دغه (کفار) چې: دغه (بتان) شفاعتگران ځمونږ دي په نزد د الله کې، ووايه (ای محمده! دوی ته): آيا خبر ورکوي تاسې الله ته په هغه څيز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (يعنې داسې شي هيچرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشياوو چې شريکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسير: هغه معامله خو له الله تعالی او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بت پرستۍ حال واورئ! چې پاک الله يې پرېښی او د داسې شيانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختيار کې هيڅ يوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کېږي؛ نو وايي: بېشکه چې لوی الله خو همغه يو او لا شريک ذات دی، چې آسمان او ځمکه يې پيدا کړي دي، مگر د دغو اصنامو (بتانو) او نورو معبوداتو انبياؤ اولياؤ پير او فقير خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی ځمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړو کي کارونه چې هغه د دوی په واک او اختیار کې دي؛ د هغو تعلق يواځې له همدوی سره دی، بناء عليه مونږ لره بنيادي چې د دوی عبادت وکړو.

نو په دې آيت کې دغې عقيدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاگه کوي چې: د بتانو شفاعت او د شفيع د عبادت کولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښکاره ده چې د الله تعالی په علم کې همغه شی وي؛ چې صحيح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالی د تعليمه په خلاف دغو غير واقعي او له ځانه جوړ کړي اصول حق ثابتول؛ څو اکې الله تعالی ته د داسې شيانو د واقعيت څخه (معاذ الله) خبر ورکول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمکه او په هيڅ ځای کې ده ته معلوم نه دي، يعنې هيچرې د هغه وجود نشته، که وی نو هرومرو به د هغه علم کې وي، بيا نو د هغه څخه مو الله تعالی ولې منع کوي؟.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِي مَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٠﴾

او نه وو دغه خلق مگر امت يو (متفق په يو دين د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی، او که نه وی هغه کلمه چې پخوا ثابته شوی ده له رب ستا؛ نو خامخا به حکم (فيصله) کړی شوی وو په منځ د دوی کې په همغه څيز کې چې په هغه کې اختلاف (جگړې) کوي دوی.

تفسير: ممکن وو چې مشر کينو به ويل چې: که الله تعالی دغه امر ستاسې په دين کې منع کړی وي؛ ځمونږ په دين کې يې خو نه دی منع کړی، د هغه جواب يې ورکړ چې: د الله تعالی دين له ازل تر ابده پورې تل يو دی، په حقه و اعتقاداتو کې هيڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ کې گمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالی د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبياء ليرلي دي، په هيڅ يوه زمانه او په هيڅ يو ملت کې الله شرک نه دی جائز کړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو يو له بل سره اختلافات او جگړې ولې يو ځلې نه ورکوي؟ نو ځکه: دا يې بالجبر نه دي لري کړي؛ چې د پاک الله په علم کې دغه خبره فيصله شوې ده، چې دغه دنيا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فيصلې ځای نه دی، دلته يې انسانانو ته کسب او اختيار ورکړی دی، او نور يې لږ څه آزاد او خپلواک پرې ايښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختيار کړي، که دغه خبره لا له پخوا څخه طي او پرې کړې شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فيصله به يو ځلې کېده.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١١﴾

او وايي دوی: ولې نه ده نازل کړی شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ يې غواړو) له ربه د ده، نو ووايه: بېشکه همدا خبره ده چې (علم د) غيب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشکه زه (هم) له تاسې سره له منتظرينو ځنې يم (ستاسو عذاب ته).

تفسير: يعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی يې کوي چې له هغو ځنې يو معجزه ولې نه رانازل شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه ليدلي دي، د فرمايشي معجزو وړښکارولو ته هيڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفيد دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاک الله مصلحت وي؛ وړښکاره

کوي يې، الله تعالى سره دغه علم شته چې په مستقبل کې به د کوم شان او نوعيت معجزې ظاهر وي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار کوو.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسْتَمٍّ إِذَا هُم تَكْوُرُونَ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ نَكْوَرًا لَّيْسَ رُسُلُنَا يَكْتُمُونَ مَا تَكْمُرُونَ ﴿٦٧﴾

او کله چې ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختی (لکه مرض او عناء) چې رسیدلې دي دوی ته؛ نو ناڅاپه وي به دوی لره مکر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو ځمونږ کې، ووايه (ای محمده! دوی ته چې) الله ډېر تيز دی له جهته د مکر، بېشکه رسولان (ملائکې - کرام الکاتبين) ځمونږ ليکي مکر ستاسې،

تفسير: حق تعالى په مکه والو او ه کاله قحط مسلط کړ، کله چې هلاک ته ورنژدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وکړه، او وعده يې ورسره وکړه، که دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوی په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وکړ، او د الله تعالى د آيتونو په تکذيب يې لاس پورې کړ، او د الله تعالى قدرت او رحمت ته يې نظر ونه کړ، بلکه د الله تعالى انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لوري نسبت کړل، نو د هغه جواب يې ورکړ چې: ښه ده، ښه مکر او فرېب او حيله بازي وکړئ، مگر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليکله کيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ کې کېښود کيږي، بيا کله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرنښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالى د محيط علم څخه به څرنگه خارج پاتې کېدی شي؟ تاسې په خپل مکر او حيله بازي مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالى مکر ستاسې له مکړه او تدبيره ډېر ژر او سريع الاثر دی.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرْجٌ طَبِئَةً وَقَرِحُوا بِهَا جَاءَ تَهَارُجٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ؕ لَئِنْ أُخِيتْنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٨﴾ فَلَمَّا أَجْتَهُمْ إِذَا هُم بِبُغْيُونٍ فِي الْأَرْضِ يَغْيِرُ الْحَقُّ لِيَايَهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيَكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ أَلَيْنَاكُمْ جَعَلَكُمْ فِتْنَةً لِّمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځوي تاسي (په خپلو پښو يا په سورلي) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مرکوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په کشتيو کې، او روانه شي (دا بېړۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په کې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه کشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاګر)، او راشي دوی ته موج (چې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وګڼي دوی دا چې بېشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک)؛ دعا وکړي وبولي دوی الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص کوونکي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دی که نجات دی راګر مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هر ورو (لازمًا) له شکر کوونکو. نو هر کله چې نجات ورکړي دوی ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوی فساد شرارت کوي په ځمکه

کې په ناحقه سره، اې خلقو! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عيش د ژوندون لږ خسيس، بيا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قيامت کې) نو خبر به درکړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسير: ابتداء کې هوا بڼه نرمه، او د بېړيو کشتيو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندې، لوبې کوي، او په ډېره آرامۍ او هوسايۍ سره په کې ناست وي، يو ناڅاپه يوزورور طوفان پيدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتۍ يا له جهازه سره يې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سيند (بحر) مسافران وپوهيږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راجاېر کړي يو، او د تنبېدلو او وتلو هيڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او يواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر څيز څخه مايوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصيبتۀ پاک الله ماته نجات راکړي؛ نو زه به يې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کفران لوري ته نه ورځم، او عصيان او طغيان ته به نه نژدې کېږم، ليکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډينه (قلاري) يې ور په برخه شي، او وچې ته يې پښه ورسېږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مډت لپاره هم په خپل عهد او ايمان ټينګ نه پاتې کېږي.

تبيه: په دغه آيت کې د اسلام هغو مدعيانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غير الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا نَعْبُدُ عَلَىٰ أَنْفُسِنَا﴾ الآية - يعنې ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لويږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنيوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کېږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درنښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنگه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ وَمِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهِمْ أَمْرًا يُبَالِغُونَ
أَوْنَهَا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٠٩﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسيس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړي دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري يې بنيادمان (لکه غلې، مېوې، سابه) او چارپايان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخيست ځمکې زينت خپل او ښه بنايسته شي (په اقسام د نباتانو، اشکالو او رنگونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخيستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې يا د ورځې (په خرابۍ د دې غلو او مېوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) رېبلي شوي ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصيل سره بيانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ځينې د ﴿فَلَا تُطْرِقُهُ يَبَاقُ الْأَرْضِ﴾: معنی د پیداوارو کثرت اخیستی دی، ځکه هر کله چې د ځمکې پیداوار زیات قوي کیږي؛ نو یو جزء یې له بل سره ګډیږي، او یو له بله سره نښلي.

ځینو علماوو د ﴿بَاء﴾ د مصاحبت لپاره اخیستې ده، دغسې معنی یې کړې ده، چې د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډه او مرکب کیږي، ځکه چې د نباتاتو غذا ګرځي، د شیخ الهند «رحمه الله تعالی» له صنیع څخه مترشح کیږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخیستی دی چې: د ځمکې او اوبو د یو ځای کېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه کې د انسانو او حیواناتو غذا مخلوطه او ګډه وده وي، مثلاً د غنمو په بوتی کې دانه د بنیادمانو غذا ګرځي، او وښه یې هم د حیواناتو آذوقه کیږي، همداسې په ونو کې هم مېوې او پانی وي، چې د دوی خوړونکي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَقَّقُوا إِذَا أَخَذْتُمُ الْأَرْضَ زُرْعُوهَا﴾: الآیه - یعنی مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزین او ښایسته کړی وي، او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تیار شوي وي، چې په هغه د هغوی د خاوندانو پوره ډاډینه (تسلی) او اعتماد پیدا شوی وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې اخیستلو پوره قوت او نېټه رارسېدلې ده.

﴿أَنْهَأَ امْرَأَتَا﴾: الآیه - یعنی ناڅاپه د الله تعالی په حکم د شپې یا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلاً سخته سیلی یا بلی یا ملخ یا نور) ورورسېږي، او علی هذا القیاس دغه آفت هغه زراعت بیخي داسې پنا کړي، ګواکې له سره هلته یوه خاشه نه وه زرغونه شوې، کټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنیا ژوندون هم مثال لري، اګر که دغه ژوندون ډېر حسین او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په روتق او ښایست باندې مین او مفتون شي، او اصلي حقیقت بیخي هېر کړي، لیکن د هغه زرغونتیا، ښایست، زینت د څو ورځو له مخې دی، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسیا منسیا کیږي.

فائده: ﴿أَيُّهَا أَهْلُ الْأَرْضِ﴾: «په شپه او ورځ کې» بې ښایي د دې لامله فرمایلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې کې خلق عموماً وینښ وي، مطلب یې دا دی کله چې د الله تعالی حکم راوړسېږي؛ بیا که څوک وینښ وي که اوده، غافل وي که هوښیار؛ هیڅ یو سړی په هیڅ یوه حالت کې د هغه مخه نشي نیولی.

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

او الله بولي (بندگان خپل) کور د سلامتیا ته (چې جنت دی)، او لاره ښيي هغه چا ته چې اراده و فرمایي (د هدایت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسير: یعنې د دنیا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ! او د دار السلام یعنې د جنت په لوري راشئ! پاک الله تاسې د سلامتی کور ته بولي، او تر هغه ځایه پورې یې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه کور دی چې اوسیدونکي یې له هر راز (قسم) رنځ، غم، پرېشانی، تکلیف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحیح او سالم پاتې کیږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تحفې وررسېږي.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَٰكِن مَّا تَرَوْهُم قَبْرًا وَلَا ذَلَّةً أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې؛ نېکه (جزا جنت) او زیات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوایی)، دغه (محسان) صاحبان د جنت دي، همدوی په دغه جنت کې تل اوسیدونکي دي.

تفسير: يعنې ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) ورسيږي، او له هغه څخه زیات هم ور په برخه کېږي، یعنې د الله تعالی رؤیت (لیدل، دیدار، رزقنا الله تعالی).

د «زیادت» تفسیر په لقاء الله او د الله تعالی په لیدلو سره په څو صحیحو او احادیثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعینو رضي الله تعالی عنهم أجمعین څخه منقول دي، صهیب رضي الله تعالی عنه وايي چې: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست، او وېې فرمایل: «کله چې ګرد جنتیان په جنت او ټول دوزخیان په دوزخ کې داخل شي؛ نو یو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتیانو! ستاسې لپاره د الله تعالی یوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتیان به وایي چې: «هغه څه شی دی؟ آیا پاک الله په خپل فضل سره ځمونږ د حسناو پانګه نه ده درنه کړې؟ آیا ځمونږ مخونه یې سپین او نوراني کړي نه دي؟ آیا ده مونږ له دوزخه نه یو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غونډې یو لوی مقام ته یې نه یو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لري کړل شي، او جنتیان به د الله تعالی په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالی له هر قسم وړ کېو شویو نعمتونو څخه جنتیانو ته د الله تعالی لیدل به زیات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هیڅ شی د دوی په سترگو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه یخوي، او نه یې رڼوي، پاک الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې روڼې او زړونه مو دې پرې خوش کړي، آمین ثم آمین.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهُمْ﴾ الآية - یعنې د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خوارۍ او رسواۍ نښې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتیانو خبرې ډېرې نوراني، ښایسته او رونقدارې وي، او بیخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ يَشْنُلُهَا وَهُمْ فِيهَا كَاثِرُونَ
وَجُوهُهُمْ قُطَعًا مِّنَ الْإِلِّ مُطْلًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٥﴾

او هغه کسان چې کسب یې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدۍ (د دوی) په قدر د بدۍ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسواۍ)، نه به وي دوی ته له (عذابو) د الله هیڅ ساتونکي، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسیان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسیر: یعنې له بدۍ څخه به یې سزا زیاته نه وي.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهُمْ﴾ یعنې: د دوی خبرې به دومره توره تیاره وي؛ ګواکې د تورې تیارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاک الله مو دې له دغه مخ توروالي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.!

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَبَعًا نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ
شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ آيَا نَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بیا به ووايو هغو کسانو ته چې شرک یې کړی دی: (ټینگ ودرېږئ) په ځایونو خپلو کې تاسې او (هم) شریکان ستاسې، نو بیلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وایي شریکان د دوی (دوی ته) چې: نه وی تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې پخپل خيال كې د الله تعالى لپاره شريكان درولي وو، يا ځينو ته يې د الله ځامن او لوڼې ويل، مثلاً مسيح عليه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلکه «عين الله» وو، يا «ملائكة الله» يا «أحبار» يا «رهبان» چې دوى ته هم له يوه حيثيت د الوهيت منصب ور كړى شوى وو، يا اصنام او اوډان چې د مكې مشركانو پر دوى هم د الوهيت اختيارات تر يوې اندازې پورې تقسيم كړي وو، او هغه څوك چې د قبرونو عبادت كوي؛ په دې گمان چې اولياء كرام ځمونږ د الله تعالى په نزد شفاعتگران دي؛ نو دغو گړدو ته به پخپلو ځايونو كې حسب المراتب د درېدلو حكم وشي.

فَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا اَلَيْسَ اِنَّكُمْ عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِيْنَ ۝

نو كافي (بس) دى الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې كې؛ بېشكه شان دا دى چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسير: يعنې په دې دقت كې به عجيبه پر بشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدينو او معبودينو په منځ كې به بيلتون لويږي، او د اوهامو او خيالونو هغه مزي چې پخپل خيال سره يې سم په دنيا كې تړلي وو؛ هغه ټول به شلېږي، په دغه هولناك وخت كې كله چې مشر كينو د خپلو دغو فرضي معبودانو ځنې ډېر زيات توقعات (هيلې) درلودلې، هغوى به په ښكاره ډول سره جواب ور كړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وايئ چې مونږ دوى عبادت كولو، تاسې سم له خپلې عقيدې سره د هغو شيانو عبادت چې كولو او د هغو لپاره مو د الوهيت هغه صفات تجويزول چې په دوى كې له سره موجود نه وو؛ نو په حقيقت كې هغه بندگي د «مسيح» يا د «ملائكو» عبادت نه گانه شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دى، بلکه تاسو د خپل خيال او وهم يا د لعين شيطان عبادت كولو، او هغه به مو پرېښتي يا كوم نبي يا كوم ولي يا كومې څېرې يا نورو ته منسوبوو، پاك الله شاهد دى چې ځمونږ په خوښه يا رضا او اذن تاسې دغه حركت نه دى كړى، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهائي حماقت او سفاهت او ناپوهۍ لامله مونږ د الله تعالى په مقابل كې معبودان دروئ.

هٰذَا لِكَيْ تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰهُمُ الْحَقُّ وَضَلَّ عَنْهُمْ تَاكَلُوْا يُفْتَرُوْنَ ۝

په دغه ځاى كې به ښكاره ومومي هر يو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا يې لېږلى دى، او بېرته به بوتلل شي دوى الله ته چې مولى دوى دى حق (او واقعي واكدار دوى دى)، او ورك به شي له دوى نه هغه دروغ چې وو دوى چې جوړول به يې (له شفاعت د بتانو او نورو معبودانو).

تفسير: يعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بيخي له منځه ورك شي، او هر څوك به په رأي العين گوري چې پرته (علاوه) له هغه حقيقي مالک څخه د بل په لوري د رجوع كولو ځاى نشته، او د هر يوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه كولو باندې علم ورسېږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

فَلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اَمْ نُنِيْلُكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدْبِرُ الْأَمْرَ فَسَبِّحُوْا لِلّٰهِ قُلُّ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ۝

ووايه (اى محمده! دوى ته) څوك رزق دركوي تاسې ته له جانب د آسمانه (لكه په باران) او له ځمكې (لكه په نباتاتو)؟ بلکه آيا څوك دى چې مالک دى د (پيدا كولو د) غوږونو او د سترگو؟ او څوك دى چې راوباسي ژوندى (لكه بچى، مؤمن، عالم، كښت) له مړي (له هگۍ،

کافر، جاهل، دانه؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حيوان)؟ او څوک دی هغه چې تدبیر کوي (د هر کار په منځ د خلقو کې)؟ نو ژر به ووايي دوی (چې هغه) الله دی، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته !) نو آیا نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الصَّلَٰءُ فَأَنَّى تُصِرُّوْنَ ۝۳۰

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دی حق، نو څه شی دي وروسته له حقه مگر همراهي، نو کوم خوا ته مگر څولی شی تاسې (له حقه، سره د قیام د برهان په حقانیت د اسلام).

تفسیر: مشرکینو به هم اعتراف کولو چې دغه کلیه امور او عظیم الشأن کار ما سوا د الله تعالی څخه بل هیڅوک یې نشي کولی، نو ځکه یې وفرمایل: کله چې اصلی خالق او مالک او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاک الله گڼئ؛ بیا نو ولې نه ویرېږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وگرځوئ؟ وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بیرته گرځئ، کله چې په رښتیا سره همغه ذات واحد احد الله دی؛ وروسته له رښتیا څخه پرته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتې.

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝۳۱

همداسې (لکه چې ربوبیت لایق دی الله ته) لایق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې نافرمانه دي د الله تعالی له حکم نه (په سبب د دې) چې دوی ایمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ۝۳۲

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوک چې پیدا کړي دی خلق په اول کې، بیا ژوندي کړي دوی (پس له مرگه)؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله اول پیدا کوي خلق بیا ژوندي کوي یې (وروسته له مرگه)؛ نو کوم لوري ته اړول کېږئ تاسې (له سمې لارې، چېرې ته)؟

تفسیر: تر دې ځایه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذکر دی، یعنې کله مو چې اعتراف وکړ، چې د ځمکې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حیات او د ټولو پیدا کوونکي او اداره کوونکي هم دغه پاک الله دی؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بیا پیدا کول او وروسته له مرگه بیا ژوندي کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کېدی شي، بیا د انبیاوو علیهم السلام په ژبو کله چې دوی پخپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوي، د هغه په تسلیم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَضِلَّ فَمَا لَكُم كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۝۳۳

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوک چې لاره وښيي حق ته؟ (بیا هم) ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لاره ښيي حق ته، آیا نو هغه څوک چې لاره ښيي حق ته ډېر لایق دی د دې چې متابعت یې وکړی شي؟ او که هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلی؟ مگر چې ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسې لره، څرنگه حکم کوئ؟

تفسير: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدايت د واسطو او وسائلو ذکر دی، يعنې همغسې چې رومبني پيدا کوونکي او وروستنی ژوندی کوونکي همغه يو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحيح او رښتيا لار ښوونکي دی، نه بل څوک، او په مخلوقات کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدايت او لار ښوونه باندې ښايي چې ټول لار شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آیا دی پخپله بې د بل چا له هدايته او مرستې (مدد) او لاس نيولو يو پل هم واخيستی شي؟ نو ځکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړي وي، بيا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پرېږدي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونينو او لار ښوونکو پسې لويږي، او د همدوی اسره او هيله (اميد) ونيسي.

وَمَا يَنْبَغُ أَكْثَرُهُمُ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿١٠﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هيڅوک) له حقه د هيڅ څيز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (يې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسير: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معيد» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دليل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحيد» قويم او قديم مسلک پرېږدي او د ګمراهۍ او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتيا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پرته له ظنونو او اوهامو او چټي او مهملو خبرو څخه بل هيڅ دليل او برهان نشته، نو د اټکل غشي د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلُ الْكِتَابِ
لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١١﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحت، بلاغت او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه، وليکن دی تصديق (رښتيني) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصيل کوونکی د هغه څه چې ليکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هيڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالميانو.

تفسير: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانين او معجز او محير العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندېږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې يو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هيڅوک داسې يو معظم کتاب نشي راوپاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د يوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پيريان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي يې محمد صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هيڅوک يې نشي ویلی د ځانه غیر له الله تعالی نه، يعنې داسې نه ښايي چې دا کلام د بشر وي، وليکن رالېږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصديق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق يې هر څوک قايل دي، چې تورات او انجيل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دين په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهيتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د گردو پخوانیو آسماني کتابونو مصدق او د هغو د اصلي مضامينو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانيه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَفَعَلْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۰﴾

بلکه آیا وايي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووايه (ای محمد! دوی ته) چې؛ نو راوړئ یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کیږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یې تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسیر: یعنې که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر یې، گرد سره راټول شئ، او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ! که د تمام جهان لیکونکي او لوستونکي او امیان سره راغونډ شي، او یو وړوکی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو پوهېږئ چې قرآن عظیم الشان هم د کوم یوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مگر دغه خبره محاله ده چې تر ابد الابد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړي شي، او د قرآن کریم پرله پسې همغه دعوی ده، چې زه د الله قدوس کلام یم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه ټول جهان عاجز او حیران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بیان یا قرآن د اتیان څخه هم ټول جهان عاجز او حیران دی.

﴿قُلْ لِّمَنِ اجْتَبَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت (۸۸) آیت (۱۰) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړي دي، شایقین دې هغه ووايي.

بَلْ كَذَّبُوا بِآيَاتِهِمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ وَهُمْ لَا يَخْشَوْنَ ﴿۱۱﴾

بلکه نسبت د دروغو یې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقیقت د دې قرآن، همداسې تکذیب کړی وو (د خپلو انبیاوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وگوره ته چې څرنگه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذیب کوونکو د انبیاوو).

تفسیر: یعنې پاک قرآن ته «مفتري» ویل د یوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهۍ، جهل، سفاهت او قلت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سره سینه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي!.

ځینو مفسرینو د «تأویل» معنی په «تفسیر» سره کړې ده، یعنې د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لویدلي، او ځینې له هغه قرآني وړاندوینې مرادوي، یعنې د تکذیب یوه وجه د ځینو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کیږي، مگر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذیب سبب څرنگه کېدی شي؟.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

او ځينې له دې (مکذبانو) هغه دي چې ايمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځينې له دوی نه هغه دي چې ايمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسير: يعنې وروسته له دې نه له دوی ځنې ځينې کسان مسلمان کېدونکي دي، له هغو څخه تاسې سترگې واړوئ! باقي هغه کسان چې پر خپلو شرارتونو قايم پاتې کېږي؛ پاک الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو کې به هغوی ته مناسبه سزا ورکوي.

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ إِنِّي عَمَلٌ مِّثْلُكُمْ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾

او که تکذيب وکړي دوی ستا؛ نو ووايه (ای محمده! دوی ته) ماته (جزا د) عمل څما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره یئ له هغه کار چې کوم یې زه، او زه هم بېزاره یم له هغه کارونو چې کوی یې تاسې.

تفسير: يعنې که د داسې دلائلو او براهینو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تکذيب وکړي؛ نو تاسې ووايئ چې: ما خو خپل فرض اداء کړی دی، مگر که تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس ځمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه واړيئ، او زه د خپل عمل، هر چا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کېږي.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْمَعُونَ الْإِيَّكَ أَقَانَتْ سُبُعَ الْقَوْمِ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَقَانَتْ نَهْدَى الْعَمَى وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ﴿٦٣﴾

او ځينې له دې كفارو هغه کسان دي چې غوږونه نيسي تا ته (تمسخرأ يا ظاهراً)، آيا نو ته اورول کولی شي کانه ته؟ (بلکه نشي کولی) او اګر که وي دوی چې هيڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل يې دواړه ورک وي). او ځينې له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په سترګو)، آيا نو ته به لاره وښيي ړندو ته؟ او اګر که وي دوی چې هيڅ بصيرت (او پوه) نه لري (يعنې نه يې شي پوهولی).

تفسير: ځينې خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوري، او د دوی معجزات او کمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او ليدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وي، دا ستاسې په اختيار کې نه ده؛ چې ګڼو زړونو او ګڼو غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال کې چې دوی د زيات کانه توب لامله قطعاً په حق کلام باندې نشي پوهېدی، يا ړندو زړونو ته د حق لار وښوولی شي؛ کله چې په دوی کې د بصيرت ماده نشته.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم پر خلقو هيڅ قدر، وليکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوي (چې خپل عقل او حس په ملاحيو کې په کار آچوي).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خِیرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٦٥﴾

او هغه ورځ چې (پس له مرگه الله) راجمع کړي کفار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنیا یا په قبر کې) مگر په قدر د یوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی یو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقیق زیانمن شوي دي هغه کسان چې تکذیب یې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسیر: یعنې د محشر د هولناکو احوالو او حوادثو د لیدلو څخه د ټول عمر، عیش، عشرت، آرامتیا او هوسایي دومره حقیره او قلیله په نظر ورځي، چې گواکې په دنیا کې یې د یوه گړی څخه زیاته هستوگنه نه وي کړي، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې څومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سړی یوه گړی یا دوه گړی همداسې په چټي او چپو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د لیدلو څخه داسې خیال کوي، چې گواکې په دنیا کې دومره زیات نه دی پاتې شوی، او دغه وېروونکی وخت یو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش یو ساعت یا دوه ساعته پاتې شوی يم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکلیفونو کې اخته شوی يم، کاشکې د هغه ځای د قیام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځینې مفسرین وايي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه یوه گړی بېکاري، والله أعلم.

وَأَمَّا نَرِيكَ بِعُصَاةٍ أَلْفِي نَعْدُهُمْ أَوْ تَوَفِّيكَ فَأَلَيْنَا مَرْجِعَهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ ﴿١٠﴾

او یا خو به وښیو خامخا تاته ځینې له هغه عذاب چې وعده یې کوو له دوی سره، او یا به وفات کړو تا (پخوا له تعذیب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بیا راتله د دوی دي، بیا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي یې دوی (نو د دوی تعذیب به تاته دروښیو په آخرت کې).

تفسیر: یعنې هغه وعده چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفریت یا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانځي، په هر صورت دغه (وعده) یقیني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنیا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به وررسيږي، ځمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تنبېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١﴾

او لپاره د هر امت یو رسول دی، نو کله چې را به ځي (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات ومونده او مکذبین هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذیب کې).

تفسیر: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه راښيي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پیغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلي شوي دي، تر څو د الله تعالی حجت تمام شي، د حجت د اتمامه څخه پخوا هیچا ته عذاب نه ورکولی کېږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مگر په دنیا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٢﴾

او وایي دوی (په مسخرو یا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که یې تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو رایې ولی).

قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ صَلَاةَكَ لِئَلَّا يَكُونَ لَكَ بَلَاءٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ وَتَكُونَ مِنَ الْخَائِبِينَ ﴿١٠٠﴾

ووايه (ای محمده!) نه یم مالک لپاره د ځان خپل (د دفع کولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعې مگر د هغې (نفعې او ضرر) چې اراده وفرمایي الله، لپاره د هر امت یوه نېټه ده (د هلاک)، کله چې راشي هغه اجل (نېټه د مرګ) د دوی؛ نو نه به وروستی کيږي دوی (د دغې نېټې خپلې نه) یو ساعت او نه ږومبی کيږي دوی.

تفسیر: یعنې د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالی کار دی، او هغه څما په قبضه او اختیار کې نه دی، زه خو د خپلې نفعې یواځې دومره مالک یم، چې هومره د الله تعالی اراده وي، نو بیا پر نورو د نېکۍ یا د بدۍ د وارد کولو مستقل اختیار ماته له کومه شو؟ د هر قوم لپاره یو مټ او میعاد د الله تعالی په علم کې مقرر دی، کله چې هغه میعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسېږي، د ښو د یوه رپ په اندازه تخلف په کې نه کيږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسې ته هیڅ یوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چې د الله تعالی په علم کې غوټه او ټاکلی (مقرر) او معین شوی دی، هغه یوه دقیقه نه وړاندې او نه وروسته کيږي، او پوره په همغه وقت کې رسېدونکي او ورځکېدونکي دی.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُمْ عَذَابِي بَيِّنَاتٍ فَأَوْفِرُوا مَادًّا يَدْعَوْنَ عَيْدًا يُفْلِحُونَ ﴿١٠١﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته چې) آیا وینئ تاسې (یعنې خبر راکړئ ماته) که راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې یا د ورځې؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چې په جلتی سره غوښت له هغه نه مجرمانو (کافرانو)؟. (یا) نو څه به وکړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (یا) نو څه دی هغه (عذاب) چې تلوار کوي په راتلو د هغه مجرمان (کافران).

تفسیر: یعنې که د شپې اوده وي، یا د ورځې کله چې په دنيوي کارونو کې لگیا وئ، که یو ناڅاپه د الله تعالی عذاب یې ونیسي؛ نو که مجرم په دغه صورت کې جلتی هم وکړي؛ نو څرنگه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وکړي شي؟ کله چې خپل ځان نشي ژغورلی (بچ کولی)؛ نو بیا د وخت د پوښتنې کولو څخه څه فائده ورسېږي؟.

أَتُمَدُّ أَمَّا وَقَعِ الْمُنْتَمِرِينَ الَّذِينَ وَقَدِ كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٠٢﴾

آیا کله چې واقع شي (دغه عذاب) نو ایمان به راوړئ تاسې په هغه، (الله فرمایي): آیا اوس (ایمان راوړئ چې عذاب نازل شو) حال دا چې په تحقیق وئ تاسې چې په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتی کوله.

تفسیر: یعنې د عذاب دغه ژر غوښتنه د دې لپاره کوي چې هغوی د عذاب په نزول نه دي متیقن، که دوی په دغه وخت کې متیقن کېدل؛ نو فائده یې ورته رسول، او د خپل نجات لپاره به یې کوښښ کولو، که د عذاب د راتګ څخه وروسته یې یقین راشي؛ نو څه فائده به ور ورسېږي؟ په دغه وخت کې به د الله تعالی لوري ویل کيږي، چې ښه اوس خو تاسې قائلان شوی، حال دا چې پخوا مو دغه دروغ بلل، ځکه چې تقاضا کول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو کولو په نیت وو، که نه دغه وخت د اقرار کولو څخه هیڅ یوه فائده به در ونه رسېږي.

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَكَفَّ رَأْيُنَا بِمَا كُنَّا نَدْعُوا بِهِ مَسْئَرِكُمْ ۖ فَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ يَنْفَعُكُمْ إِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهُ الْبَرِّ قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرْتُمْ إِلَيْكَ الْكَافِرُونَ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۴ - ۸۵) آیت (۹) رکوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٧﴾

بيا به وويل شي هغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي: وځکي عذاب (دائم) د همېشگي، آيا سزا به درکولی شي تاسې ته (درکولی به نشي) مگر په سبب د هغه شرک او تکذيب چې وئ تاسې چې کول به مو، (يا) نه درکولی شي جزاء مگر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې کول به مو (چې هغه شرک او تکذيب ستاسو دی).

وَيَسْتَبِشُونَكَ أَهْلَ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّ إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٨﴾

او پوښتنه کوي له تانه چې آيا حق دی دا (قرآن يا دعوی د نبوت يا عذاب؟ که مسخرې کوي؟) ووايه (ای محمده! دوی ته) هو! قسم دې وي څما په رب خپل چې بېشکه دغه خامخا حق دی، او نه یی تاسې عاجزوونکي (د الله چې له عذابه یې ځان خلاص کړی).

تفسير: يعنې د غفلت په نشه کې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه کوي چې: آيا دغه خبره رښتيا ده چې مونږ وروسته له مرگه بيا ژوندي کيږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وځکو؟ آيا په رښتيا سره وروسته له بخر کي بخر کي کېدلو او له خاورو سره ګډېدلو به بيا له نوي ژوند سره ژوندي کيږو؟ (ای محمده!) تاسو وفرمائي دوی ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟! دغه پېښه خو هرومرو باليقين کېدونکې ده، ستاسې ګډېدلو په خاوره کې او بخر کي بخر کي کېدل الله تعالی له دغه څخه نه شي عاجزولی چې د پخوا په شان بيا تاسې همغسې پيدا کړي او د شرارتونو خوند دروځکوي.

وَلَوْ أَنَّ لِلنَّاسِ فِئْتًا مِّنَ الْأَرْضِ لَاقْتَتَلُوا بِهِ وَآسَرُوا النَّدَمَةَ لَئِن رَّأَوْا الْعَذَابَ وَقَضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

او که بېشکه (مملوک شي) لپاره د هر نفس چې ظلم يې کړی وي (پخپل ځان باندې په کفر او شرک سره) ټول هغه چې دي په ځمکه کې؛ نو خامخا به فديه ورکړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوی (په زړونو خپلو کې - په ترک د ايمان) پښېماني کله چې وويني عذاب او فيصله به وکړه شي په منځ د دوی کې په انصاف او حال دا چې دوی به مظلومان نه وي.

تفسير: يعنې که فرضاً د ځمکې د مخ ټولې خزاني د ده په قبضه کې وي؛ نو کوبښن به وکړي چې هغه ټول ورکړي، او د الله تعالی له عذابه ځان وژغوري (بچ کړي)، (کله چې دوی لره مالکيت د ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فديه ورکول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومي، او ښکاره به کړي دوی پښېماني يا پټه به يې کړي، او وبه مومي دوی په زړونو خپلو کې پښېماني په ترک د ايمان سره، او دا ځکه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دی، نو ځکه اطلاق يې پر دواړو صحيح دی، يعنې او بيا به مومي دوی په زړونو خپلو کې درد او پښېماني او) پخپلو حرکاتو به پښېمانيږي، او غواړي به چې نور خلق د دوی پر دغې پښېماني خبر نشي، مگر بالاخر به اختياره به هغه ښکاره کوي، او په هغه وخت کې به ووايي: ﴿يَحْسَبُونَ عَلَى مَا ظَنُّوا فِي جَنْبِ اللَّهِ﴾ ﴿يُؤَيِّنُكَ أَقْدَمُ كُنَّا فِي عَقْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾.

الْإِنِّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْإِنِّ وَعْدُ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

واورئ خبردار شی! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا وخلقاً وعيذاً)، واورئ خبردار شی! چې بېشکه وعده د الله حقه ده، وليکن زيات له خلقو (چې کفار دي) نه پوهيږي.

تفسير: يعنې په ګرد جهان کې يواځې د پاک الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کېږي، او هيڅ مجرم به ترې ونشي تېنېدې، او نه هيڅ يو مجرم به په رشوت او بډې ور کولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

هُوَ يَحْيِي وَيُمِيتُ وَاللّٰهُ تَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همدغه ته بيا بيولي کېږئ (په قيامت کې لپاره د جزا).

تفسير: کله چې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

ای خلقو! په تحقيق راغلي ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبې د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سينو (د خلقو کې د جهالت) او هدايت او رحمت دی لپاره د مؤمنينو.

تفسير: دغه ټول د قرآن کریم صفات دي، «قرآن عظیم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلكو خبرو ځنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځورۍ لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت وړ او مستحق ګرځوي، د ځينو محققينو په نزد په دغه آيت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، يعنې هر هغه سړی چې قرآن کریم باندې متمسک شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کاميابېدی شي:

(١): خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لوري، د «مَوْعِظَةٌ» په لفظ کې اشاره ده.

(٢): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او رديئه وو ملکاتو څخه تش کول، له «وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ» څخه مفهومېږي.

(٣): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښايسته کول، چې د هغه لپاره د «وَهُدًى» لفظ زيات مناسب دی.

(٤): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فيض کېدل، چې د «وَرَحْمَةٌ» د لفظ مدلول دی.

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْعَلُونَ ﴿٥٢﴾

ووايه (ای محمده! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (يې) دوی.

تفسير: يعنې ووايه ای محمده! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآن کریم يا خلود دی، يا لقاء او رضا د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهرباني) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله يا توفيق يا عصمت يا نجات دی، پس ښايي په دې رالېږي شويو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنياوي مال او متاع لږه هېڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ ذِنَ لَكُمْ أَمْرٌ عَلَى اللَّهِ تَنْفَرُونَ ﴿١٠﴾

ووايه آیا وینئ تاسې (یعنې خبر راکړئ ماته د) هغه خیز چې نازل کړی دی الله تاسو ته له رزق خخه، نو ګرځولی دی تاسې له دغه رزق خخه (ځینې) حرام او (ځینې) حلال، ووايه (ای محمده! دوی ته): آیا الله اذن کړی دی تاسې ته (په دغه تحلیل او تحریم کې، نه) بلکه په الله پورې دروغ ترې تاسې (له ځانه).

تفسیر: یعنې پاک قرآن چې د نصیحت، شفاء هدایت او رحمت په صورت رانازل شوی دی، همغه د استناد او تمسک کولو وړ او لایق دی، د الله تعالی د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تمیز په همدغه سره کېدی شي، دغه بایزه (خوشې) خبرې او واهیات دي، چې الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پیدا کړې ده، بیا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو کې یو شی حلال او بل شی حرام دروئ، آیا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحلیلولو او تحریمولو په نسبت فیصلې کوئ؟ آیا تاسې د داسې خبرو کولو جرأت کولی شئ؛ چې الله تعالی داسې حکم مونږ ته راکړی دی؟ یا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالی دروغ ترې؟ په وروستني آیت کې یې په صاف ډول سره اشاره فرمایلي ده، چې دغه پرته له افتراء علی الله بل هیڅ شی نه ده.

تنبیه: د هغو شیانو مفصله تذکره چې دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو کې تېره شوې ده.

وَمَا ظُنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿١١﴾

او څه شی دی ګمان د هغو کسانو چې له ځانه ترې پر الله باندې دروغ په ورځ د قیامت کې (چې څه به ورسره وکړي الله؟)، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو، ولیکن اکثره خلق نه وباسي شکر (په دغو نعماوو).

تفسیر: یعنې دا خلق د قیامت په نسبت څه خیال کوي؟ چې له دوی سره به څه قسم معامله کېږي، په سختی به ونیول شي؟ که ورو به خوشې کړل شي؟ عذاب او رږ (تکلیف) به وګالي (برداشت کړي)؟ که نه؟ په څه څه خیالاتو کې ډوب تللي دي؟، بنایي چې دوی دغه خبره ښه په یاد ولري، هر هغه سزا چې دوی ته ورکوله کېږي؛ هغه خامخا دوی ته رسېدونکې ده، او له سره هغه بېرته کېدونکې نه ده.

الله تعالی په خپل فضل سره خلقو ته په دنیا کې ډېر مهلت ورکوي، او له ډېرو تقصیراتو خخه یې تېرېږي، لیکن ډېر خلق د الله تعالی د دغه تلطیف په مقابل کې د شکر ایستلو او متنبه کېدلو په ځای لا زیات زړور او بې خوفه کېږي، بالاخر دوی بیخي د سزا ورکولو وړ او مستحق ګرځي.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ
وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾

او نه یې ته (مشغول) په کوم کار کې (له خپلو کارونو) او نه لولې ته (هیڅ آیت، سورت) له دې نه (یعنې) له قرآنه، او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو خخه مګر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان کله چې مصروف (بوخت) اوسېږي تاسې په هغه کې، او نه غائب کېږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميري يا پوتې د گرد نه) په ځمکه کې، او نه په آسمانونو کې، او نشته ډېره وړو کې له دغې ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مگر (دا ټول ليکلي پراته دي) په کتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعنې د پاک قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوی يې کوي؛ هغه ټول د الله تعالی په حضور کې دی، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې کوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالی په حضور کې ظاهري پرته دي، هر کله چې کوم مخلوق په کوم کار کې لاس پورې کوي، او په هغه کې مشغول او لگيا کېږي، اکر که د دوی په فکر او خيال کې د پاک الله فکر او تصور هم تېر نشي؛ مگر الله تعالی يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تکن تراه فانه يراک)، په ځمکه او آسمان هر چېرې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړو کې يا لوی کوم شی هم وي؛ هغه ټول د الله تعالی په علم محيط کې شته، او له سره ترې نه غاښېږي، بلکه د الله تعالی د علمه رابښکته هم د ټول (ما کان و ما يکون) حال په کتاب مبین يعنې لوح محفوظ کې ثبت دی، چې هغه ته د تدبير په عالم کې ښايي د الله تعالی د علم صفحه وويلی شي.

الْاِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٠﴾

واورئ خبردار شئ! چې بېشکه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کېږي (هيچېرې له فوت د کوم مأمول نه).

تفسير: ابن کثير «رحمه الله» د حديثه ورواياتو په بنا دغه مطلب بيان کړی دی چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت کې د محشر د اهلوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوی خفه کېږي»، ځينې مفسرينو دغه آيت عام ايښي دی: يعنې په هغو به د اندېښنې او د پرېښانې او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا کې او نه په آخرت کې وي، او نه د کوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم او متأثر کېږي.

ګواکې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلکه په دنيا کې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د اعداوو او د نورو په مخالفت باندې کېدی شي، چې هغه به کاملينو مؤمنينو ته له سره نه پېښېږي، او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمینان لري، او د ټولو تکوينه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حکمت او مصلحت مېني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هيڅ تکليف نه رسوي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٣١﴾

(دغه دوستان) هغه کسان دي چې ايمان لري او وي دوی چې ځان ساتي (له معاصيو او وېرېږي له الله نه).

تفسير: دا د «اولياء الله» تعريف فرمايي، يعنې متقي مؤمن د الله تعالی ولي دی، پخوا له دې نه په څو ځايونو کې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوی ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوی هره درجه چې په هر چا کې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلاً لس شل او سل روپۍ هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لک، يو مليون هم مال دی، ليکن په عام عرف کې د لس او شل او سل روپۍ لرونکي مالک ته شتمن او مالدار نه ويل کېږي، تر څو چې «معتد به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوی هم په هره مرتبه کې چې وي؛ هغه د ولايت يو شعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجملة ولي ويل کېدی شي، ليکن په عرف کې ولي هغه ته ويلي شي، چې په کې د ايمان او تقوی يوه خاصه درجه وموندلی شي.

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٣٧﴾

دوی ته زېری دی په دغه ژوندون لږ خسیس کې او په آخرت کې، نشته هیڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالی) ته، دغه (زېری د دواړو جهانو) هم دغه دی ډېر لوی.

تفسیر: اولیاوو ته په دنیا کې څو ډوله بشارت دي، مثلاً حق تعالی هغو ته د انبیاوو علیهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېري ورکړي دي، یا به پرېستې د موت په قریبېدلو هغو ته وایي: ﴿وَأَيُّرُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (٢٤ جزء د حم السجده سورت (٣٠) آیت (٤) رکوع).

یا به ډېر رښتین او مبارک خوبونه ویني، یا د هغو په نسبت د الله تعالی نور بندگان ښه خوبونه ورته ویني، چې د صحیح حدیث سره موافق د نبوت د شپږ څلویښتو اجزاوو څخه یو جزء دی، یا د دوی په معاملو کې د الله تعالی له لوري به یو خاص قسم تایید او امداد کېږي، یا په خواصو کې او کله له خواصو څخه تجاوز کوي په عوامو کې هم ده ته مقبولیت حاصلېږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خیر ذکر او ستاینه کوي، دغه ټول شیان تر دنیوي بشارتو لاندې درجه په درجه راتلی شي، مګر په اکثر روایاتو کې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ تفسیر په صالحه وو رؤیاوو سره کړی شوی دی، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارت هغه پخپله په پاک قرآن کې منصوص دي ﴿بُشْرَىٰ لَكُمْ الْيَوْمَ جَنَّتْ بَحْرَىٰ مِنْ نَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ او په حدیث کې هم دغه تفسیر منقول دی.

وَلَا يَخْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٨﴾

او نه دې خفه کوي تا (ای محمده!) خبرې د دوی (چې الله نه مني او ستا تکذیب کوي او ډاروي دې) بېشکه چې زور خاص الله لره دی ټول، هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: په دې آیت کې رسول الله ته تسلي ورکوي؛ چې تاسې د احقانو او شریانو له خبرو څخه مه خفه کېږئ! ټول زور او غلبه د الله تعالی په لاس کې ده.

إِنَّ اللَّهَ مَنَّ عَلَى الْبَشَرِ وَلَا تَعْجَبْ لِمَا يَفْعَلُ إِنَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٣٩﴾

واورئ خبردار شی! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څوک چې په آسمانونو کې دي (لکه پرېستې) او هغه څوک چې په ځمکه کې دي (لکه انسانان، پیریان سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقا او عبیدا)، او نه کوي متابعت هغه کسان چې بولي (عبادت کوي) دوی غیر د الله د شریکانو (چې په واقع کې شریکان نه دي له الله سره)، متابعت نه کوي دوی د (هیڅ شي) مګر د گمان (خپل چې دا بټان او معبودان شریکان دي د الله سره)، او نه دي دوی مګر دروغ وایي (اټکلونه چلوي په دې نسبت د شرک کې).

تفسیر: یعنې په ګردو آسمانونو او ځمکو کې د واحد احد الله سلطنت دی، ګرد انس او جن او ملک د الله تعالی مملوک او مخلوق دي، د مشرکانو دغه غیر الله بلل او دوی الله تعالی سره حصه دار ګرځول؛ یواځې په توره تیاره کې غشي وهل، او واهي، تباهي خیالات دي، د دوی په لاسونو کې نه کوم حقیقت شته، او نه څه حجت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تیارو کې خپل سرونه او پښې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿١٥﴾

الله همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته شپه (تیاره) لپاره د دې چې آرام شی تاسې په دې کې، او (ګرځولې یې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا ډېر دلایل (د قدرت او وحدانیت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسیر: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پیدا کوونکې همغه یو الله دی، خیر او شر او د ټولو متقابلو اشیاءو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقیده تردید شوه، او په دې لوري هم یوه لطیفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تیارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شیان صاف په نظر راځي چې د شپې تیاره کې نه ښکارېده؛ همداسې د مشرکینو د اوهامو او د ظنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآن کریم د لمر رڼا وځلېږي، چې خلقو ته د وصول الی الله پوره سمه لاره ښوونکې دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلٰطٰنٍ بِهٰذَا اَتَقُولُوْنَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٦﴾

وايي کفار نيولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمایي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هيڅ برهان حجت سند په دې (چې الله تعالی ولد نيولی دی)، آيا وایئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پري).

تفسیر: په دغه کې د عيسایانو د شرک تردید دی، چې مسیح علیه السلام یې د الله تعالی ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لايق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسیح» (معاذ الله) صلي ځوی وګڼي، نو له دې نه لویه ګستاخي او سپین سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې یو مخلوق خپل متبني وګرځوي؟ آيا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ يا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکې به څوک اوسي؟ يا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکیه او د مرستې وسیله وي، العیاذ بالله، دی خو له دغو ټولو شیانو څخه بې نیازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبني (ځوی نیونې) او نورو ته څرنگه احتیاج او اړتیا (مجبوري) ولري، ګرد شیان د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، نو بیا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علائقو ګنجایش او ځایېدل له کومه کیږي؟ دا لویه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالی په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وویلې شي.

قُلْ اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلٰی اللّٰهِ الْکَذِبَ لَا یَفْلِحُوْنَ ﴿١٧﴾ مَتَاعٌ فِی الدُّنْیَا ثُمَّ اِلَیْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِیْفُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِیْدَ بِمَا کَانُوْا یَکْفُرُوْنَ ﴿١٨﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه تري پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شریک سره) خلاص به نشي (له عذابو او په مراد به ونه رسیږي). نفع اخیستل دي په دنیا کې

بيا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مرگه) بيا به وروځکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنې پر الله دروغ تړونکي اگر که د ډېر دنيوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ ليکن ده ته حقيقي نيکي او بری له سره په برخه کېدی نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنيا کې مزې کوي، او بالاخر يې د پاک الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهايت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ إِن كَانَ كَذِبَ عَلَيَّكُمْ مَقَامِي وَتَدْكِرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَلَعَلَّ اللَّهَ يَرْحَمُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٢١

او ولوله (ای محمده!) پر دوی حال د نوح کله چې وویل (نوح) قوم خپل ته چې ای قومه څما! که چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل څما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند در کول څما (تاسې ته) په آیتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړی دی ما، نو راغونډ (او کلک) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شریکان خپل، بیا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (يعنې ټول ښکاره راپسې ملا وتړئ)، بیا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هيڅ قدر څو خلاص شي څما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسير: يعنې ای محمده! اهل د مکې معظمې ته د نوح عليه السلام او د ده د قوم حال واوروه! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوی د خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم پر تکذيب او عداوت هم داسې ملا تړلي وي، او له خپلو شرکياتو ځنې لاس نه اخلي؛ نو د دوي انجام به هم همغسې کېدی شي، چې د نوح عليه السلام د تکذيب کوونکو وشو، او هم د دې واقعي له بيانولو څخه يوه موخه نبي عليه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زيات خفه اومه متأثر کېږئ! ځکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمايلي ده، مگر په آخر کې فقط حق غالب شوی دی، او د حق او صداقت دښمنان تباہ او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآية - يعنې ستاسې د خوښې او خفگان او د موافقت او مخالفت د يوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبياوو عليهم السلام په شان څما هيله (اميد) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې څما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، يا يې نه منئ؛ نو واک (اختيار) لرئ، زه خو د خپل منصبې فرض په ادا کولو کې هيڅ قصور نشم کولی، که تاسې څما دغه وضعيت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شيان قطعاً څما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولی، هر هغه شی چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مينه سره يې پر ما اجراء کړئ، څما پر خلاف جرگې او مشورې وکړئ! او که کوم پوخ تجويز جوړ کړئ، يا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملگري بلکه فرضي معبودان مو هم راتول کړئ!، او ټول سره لاس او فکر يو کړئ!، او پر يوه غير مشکوک او غير مشتبہ رايې قائم شئ!، بيا په خپلو متفقه وو طاقتونو سره هغه راجاري کړئ! او د يوې شېبې مهلت راته مه راکوئ!؛ نو بيا به گورئ چې څما د نبوت د استقامت او د توکل د غره په مقابل کې د ټولې دنيا قوتونه او تدبيرونه څرنگه بېکاره او لتاړه او څنگه يې بخرکي په هوا الوځي؟.

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنَّا أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمْرٌ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝٢٢

نو که گرخېدئ تاسې (له پنده او ويې نه منئ) پس نه ده غوښتی ما له تاسو څخه هيڅ اجر (مزدوري)، نه دی اجر څما (په دې چې بولم تاسو ايمان ته) مگر پر الله دی، او امر (حکم) شوی دی ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه اېښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکالیفو څخه ویرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبلیغ او دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پیدا شي؛ چې ستاسې په خفګان به ځما تنخوا بنده شي، یا کم له کمه تاسې ته د داسې وینا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پیسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه یې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَجَبْنِيَهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَةً وَأَعْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿۶۴﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بهرې کې (له غرقه)، او وګرځول مونږ دوی خلیفګان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د آیتونو ځمونږ، نو وګوره چې څرنگه شوه آخره خاتمه د وېرول شوو (یعنې هلاک شول).

تفسير: يعنې له هر چا سره چې د عبرت سترګې وي؛ هغه دې وګوري چې د مکذبینو انجام څرنگه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح علیه السلام پند ورکړ، او نصیحت یې وکړ، او له نفعې او ضرر څخه یې خبردار کړل، کله چې هیڅ یوه خبره یې مؤثره ونه لوبده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زیات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (څپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبین سره ډوب شول، یواځې نوح علیه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بهرې سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستی نسل له همدوی ځنې پاتې شو، او د ډوب شویو خلقو په ځای کې هم دغه د بهرې سواره مسلمانان ودان شول، د نوح علیه السلام لږ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿۶۵﴾

بيا ليرلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دینه وو اصولو) چې تکذیب یې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لگولی وو په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ په زړونو د تېرېدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعنې د نوح علیه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليرلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو د بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذیب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشریف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهيږي او اسلام ومنې، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذیب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نه» چې يو ځلې د پوښيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستيو له خولو په «هو!» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايماني او تکذیب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ يَعْتَذِرْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

بيا ولېرل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسی او هارون (دواړه وروڼه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښکاره معجزو ځمونږ؛ نو تکبر وکړ دوی، او وو دوی قوم مجرمان (کافران زړور په گناهونو).

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا السِّحْرُ مُبِينٌ ﴿٤١﴾

نو کله چې راغی دوی ته حق (رښتیا خبره) له زړه ځمونږ؛ نو وویل دوی: بېشکه دا خامخا سحر (کوډې) دی ښکاره.

تفسیر: یعنې د «عصا» او د «ید بیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسی علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د اورېدلو څخه یې وویل چې: «دغه ټول امور ښکاره جادو دی» ځکه چې د ده په خیال کې د گردو فوق العاده شیانو آخري درجه هم دغه جادو کېدی شي.

قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرُ هَذَا وَلَا يُفْعَلُ السَّحَرُونَ ﴿٤٢﴾

وویل موسی (دغو قاتلانو ته) آیا وایئ تاسې دغه حق (رښتینې معجزې) ته کله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دی): آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چې نه مومي بری ساحران (له عذاب د نیران).

تفسیر: یعنې حق ته جادو وایئ، آیا جادو داسې کېدی شي؟ او آیا جادوگر، کوډگر څرنګه د نبوت دعوی کولی شي؟ او د حق او باطل په کشمکش کې بریالی (کامیاب) کېدی شي؟ د سحر او معجزې په منځ کې فرق او توپیر نه کول، د دوی د لنډو پوهېدلو کار دی، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ کې فرق نشي کولی، د نبی روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوی رڼا، له شوکته او عظمته ډکو احوالو کې داسې ښکاره ګواهي موجوده ده، چې کوډګري او شعوه بازی له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لري، نو بیا نبی الله ته «ساحر» ویل په کومې اندازې بهیايي او لیونتب دی؟.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبَدَكَ وَكُنَّا لَكَ قَبْلَ هَٰذَا عِبَادًا ۖ وَتَوَكَّلْ عَلَيْنَا ۚ وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

وویل فرعونیانو (موسی ته) آیا راغلی یې ته مونږ ته لپاره د دې چې واورې مونږ له هغه کاره چې موندلې دي مونږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کې، او نه یو مونږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور کوونکي.

تفسیر: یعنې معاذ الله ته د دنیا حریص او بدنیت یې، یو سیاسي تحریک په مذهبي رنگ سره وړاندې کوي، ستا مقصد او غرض همداسې معلومېږي، چې له مذهبي حیثیه یو لوی انقلاب جوړ کړې، او په دغه ملک کې خپله سرداري او حکومت ټینګ کړې، او د دې ځای پخواني سرداران (قبطیان) برطرف کړې، نو په یاد یې ولره! چې ستا دغه غوښتنه پوره کېدونکې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشرتیا تسلیموو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ أَتُؤْتُونِي بِحُلِّ سِحْرِ عَلِيِّ ﴿٤٤﴾

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسير: دغه د موسى عليه السلام د تقرير جواب وو، يعنې پاتې شوه د سحر او د معجزې جگړه د هغې تصفيه هم عملاً کړو، چې د دې ملک ډېر لوی ماهر کوډگړان راټول کړل شي، بيا دغه کوډگړان ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې نندارې درنکاره کړي؛ نو ټول به سره وويني چې تاسې نبيان يې؟ که (معاذ الله) کوډگړان؟، نو ځکه د فرعون په ټوله پاچاهۍ کې سړي خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډگړان چې هر چيرې وموندل شي؛ ژر دې را حاضر کړل شي!، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمُ مُوسَى الْقَوْمَ إِنَّمَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿١٠﴾

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې میدان ته)؛ وویل دوی ته موسى چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (يې) غورځوونکي یئ.

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډگړانو له موسى عليه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله ننداره پخوا رانيسې؟ که يې مونږ اول دروښيو؟ د دوی په ځواب کې موسى عليه السلام وفرمايل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ پرمبې تاسې هغه راوښي»، ځکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راټلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مهوړ او ويجاړ څرگندول يې لا زيات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّا الْقَوْأَ قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحَرُ إِنَّ اللَّهَ سَيَبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١١﴾

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پرې او همساگانې خپلې)؛ نو وویل موسى: هغه څيز چې راوړی دی تاسو هغه يواځې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسير: کوډگړانو خپل پرې او همساگانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخيل او نظربندی سره يې ليدونکو ته داسې ورڅرگنده (ښکاره) کړل، چې گواکې نگر د میدان له ژونديو مارانو، منگورانو څخې ډک دی، نو موسى عليه السلام وویل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالی ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

يعنې بس دی! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ! چې پاک الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې ورانې او خرابې کړي، چې بيا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظير او مثال او جوړه نشي جوړېدی، ځکه چې د پاک الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شريرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، يا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحْيِي اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ فَمَا أَمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٣﴾

او (بيا ژر) رښتيا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دين دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اهر که يې بد گڼي مجرمان (کافران). نو ايمان نه وو راوړی (پرمبې) په موسى باندې مگر څو اولادو (ځلميانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوی، له دې نه چې دوی و (نه) ښویوي، او بېشکه چې دغه فرعون خامخا جابر متکبر وو په ځمکه (د مصر) کې، او بېشکه چې دی خامخا له حده تېرېدونکو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهیت دعوی یې هم وکړه).

تفسیر: بني اسرائيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصیبتونه او تکلیفونه، ذلت او سپکتیا گاللې (برداشت کولې)، او د همغو رومېنيو پخوا ویلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظلومو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائیلي نبی مبعوث شي.

موسی علیه السلام سم په همغه شانې تشریف راوړ چې عام خلق د هغه په انتظار کې وو، نو ځکه کړد «بني اسرائيل» په قدرتي ډول سره د موسی علیه السلام بعثت یو نعمت عظمی گانې، او د زړه له صدقه یې موسی رښتینی شماره، او د هغه عزت او حرمت یې په انتهایي درجه سره کاوه، مگر ډېر سړي له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو څخې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء کې په شرعیه وواصولو سره یې ایمان رانه وړ، او وقت او زمان ته یې منتظر وو، چې کله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو کړد به سره مسلمانېږي، د بني اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وکړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره یې د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ، خو شمېرلي او غوره شوي قبطیان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره کې کله چې موسی علیه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائيلو کړد هغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لکو بالغو نارینه وو پورې رسېدل، دلته د هغو د ابتدایي قصې بیان دی.

وَقَالَ مُوسَى يَقَوْمِ إِن كُنْتُمْ مَنَّمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهٖ تَوَكَّلُواْ اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ ﴿۵۰﴾

او وویل موسی (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چې آثار د خوف ښکاره شو): ای قومه ځما! که یی تاسې چې ایمان مو راوړی دی پر الله (چې خیر او شر او نور هر شی د ده په قدرت کې دی)؛ نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که یی تاسې مسلمانان (حکم منونکي د الله).

تفسیر: یعنې د خوف او وېرې هیڅ ضرورت نشته، د یوه فرمان منونکي مؤمن کار دا دی، چې د خپل مالک پر قوت معتمد وي، هر هغه څوک چې د پاک الله پر لا محدود قدرت او رحمت متیقن وي، دی په هرې معاملې کې یقینا په الله تعالی اعتماد او توکل کوي.

فَقَالُواْ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿۵۱﴾

نو وویل دوی: خاص پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه! مه گرځوه مونږ (سبب د) فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو!.

تفسیر: موسی علیه السلام پر نصیحت دوی د خپل اخلاص اظهار وکړ، او ویې ویل چې: بېشکه ځمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالی باندې دی، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړي؛ چې زیات له دې نه مو په عذاب نه کړي، په دغه شانې چې دوی تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوی په مقابل کې هیڅ شی نه وي پوره؛ په دغه صورت کې ځمونږ دین هم په وېره او خطر کې دی.

وَجَعَلْنَا بَرَحَّتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۵۲﴾

او نجات را کړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

وَاحْيِنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَآخِيهِ أَنْ تَبُولُوا الْقَوْمَ كُلًّا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَأَجْعَلُوا بَيْتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

او وحیی و کړه مونږ موسی او ورور د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وگرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زېری ورکړه (ای موسی) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوی سره ګډه او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې بېل اوسېږي، چې وروسته له دې نه پر دوی آفتونه راتلونکي دي.

مفسرینو له ﴿أَنْ تَبُولُوا الْقَوْمَ كُلًّا بِمِصْرَ بُيُوتًا﴾ څخه دغه مراد آخیستی دی، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ! او له دغو څخه ځینې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ! (او دا بې هله وفرمایل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هیڅوک به د باندې وتلی او عبادت به یې کولی نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځایونه د لمانځه لپاره تیار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ! چې د هماغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ زِينَةً دُنْيَا وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرُوا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٦﴾

او وويل موسی (تضرعاً): ای ربه ځمونږ! بېشکه تا ورکړی دی فرعون او سردارانو د ده ته زینت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ څسیس کې، ای ربه ځمونږ! عاقبت او نتیجه یې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوی (خلق) له لارې ستانه، ای ربه ځمونږ! محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی، او سختي راوله په زړونو د دوی؛ نو ایمان نه راوړي دوی تر هغه چې وويني دوی عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د هر قسم سامان، رونق، آسایش، او سینګار دې ورکړی دی، مثلاً د صورت ښایست، سورلی، عمده پوښاک، اثاث البیت او نور، او د مال او د دولت خزاني د سرو او د سپینو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

ځینو مفسرینو په ﴿لِيُضِلُّوا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره آخیستی دی، لکه چې په ﴿فَالْقَظْفَةُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دی، نو مطلب یې داسې دی چې: «دغه ساز او سامان یې ځکه ورکړی وو؛ چې په خیریه وو امورو کې یې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقیقي منعم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالیٰ له شکر کوونکو بندګانو څنې شي، مګر په خلاف د هغه دوی له خپلې بدبختۍ د الله تعالیٰ د دغو نعمتونو سره نور خلق یې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې یې پروا لګوي؛ لکه چې یې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسیر هیڅ یو اشکال نه واردیږي.

کله چې موسی علیه السلام تر یوې اوږدې مودې پورې هغوی ته هر راز هدايات ورکړه، او عظیم الشانې معجزې یې ورښکاره کړې، مګر د معاندینو جحود او عناد لا پسې زیاتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، یا د صحبت د

طول يا د الله تعالى د وحيې په وسيلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ايمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوی د هلاکت لپاره يې دعا وکړه، خو د دوی له پليتي ځنې دنيا ژر پاکه شي، او نور د دوی له بدې خاتمې ځنې د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعِنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

و فرمايل (الله): په تحقيق قبوله کړی شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبليغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهيږي (په حق يا ناپوهان دي په حکمت د تاخير).

تفسير: له رواياتو ځنې معلوميږي، چې موسی عليه السلام به ښېرې کولې، او هارون عليه السلام به آمين ويل، نو په دغه لحاظ سره يې ﴿دَعْوَتُكُمَا﴾ فرمايلي دي.

يعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمۍ سره پای (انجام) ته ورسوئ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ايسارتيا) درښکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بېړه مه کوئ! په مقدر وخت او مقررې نېټې کې همداسې چې ته يې غواړې کېدونکي دي، مگر له وېرېدلو او وارخطا کېدلو ځنې هيڅ شی په لاس نه درځي.

وَجُوزَ نَابِئِي إِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ أَمْنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَآئِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٦٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنِّي قَدْ وَكَّلْتُ مِنَ الْفُجَّارِ نَارَاضًا

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره (د قلزم روغ رمت) نو پسې ورسېده په دوی پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وويړېد په هلاک خپل)؛ نو ويې ويل چې: ايمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هيڅ معبود برحق مگر يواځې هغه ذات چې ايمان راوړی دی پر هغه بني اسرائيلو، او زه يم له مسلمانانو (غاړه اېښودونکو حکم د الله ته، و فرمايل الله په رد د ايمان د فرعون): آیا اوس (دې ايمان راوړ؟) حال دا چې په تحقيق نافرمانی دې کوله پخوا (له دې نه د رسول ځما) او ويې ته له مفسدينو (فساد کوونکو) نه.

تفسير: موسی عليه السلام سره له څو لکو بني اسرائيلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو يو زورور لښکر يې د هغو د تعاقب لپاره واستول، خو دوی د ده د ظلم له منگولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائيل د (قلزم د بحيرې) ځنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زيات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوی بحر او تر شا يې د فرعون زورور لښکر راته، موسی عليه السلام دوی ته تسلي وکړه، او د الله تعالى په حکم يې پخپل همسا بحر وواهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډۍ غونډۍ ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائيل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لوري فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» ځنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو يې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بيخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بيا سره يو ځای شي، سمدلاسه د اوبو هغه بېل شوي طبقات سره يو ځای شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهيزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون وليده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زيات

وویرېده، او د ایمان او د اسلام لفظ یې په ژبه راوړ، چې گوندې د بني اسرائيلو الله له ما ځنې د «ایمان» د لفظ د اورېدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمپ مې له اوبو وباسي، دلته د پاک الله داسې ارشاد صادر شو: «الَّذِينَ وَقَدَّ عَصَيْتَ قَبْلُ» الآية - یعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخیسته، اوس چې دې عذاب په عین الیقین سره ولیده؛ نو ایمان راوړې؟ د دې وقت ایمان بېکاره او یقین یې بې اعتباره دی: «فَلَمْ يَكُنْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَبَّارًا وَّابَّاسًا» سُدَّتِ اللَّهُ إِلَيْكَ قَدْحُكَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿۲۴﴾ جزء د المؤمن سورت (۸۵) آیت (۹) رکوع.

فَالْيَوْمَ نُجَيِّدُكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا الْغَافِلُونَ ﴿۲۵﴾

نن ورځې به خلاصی در کړو تا ته په بدن ستا سره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوڅ لغړ) لپاره د دې چې شې ته لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوی) آیت (دلیل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آیتونو (دلائلو د قدرت) ځمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ایمان راوړل بې فائدي وو، همغسې پاک الله د ده له مې کېدلو څخه وروسته د هغه بدن یې له بحر څخه د باندې د شگو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل یې وگوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړي د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ایمان یې بې فائدي وو؛ همغسې بې فائدي نجات یې هم په برخه شو.

د جدیده وو تحقیقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، لیکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ مَبَآئِدَ وَرَزَقْنَهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَفَوْا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۲۶﴾

او خامخا په تحقیق ځای ور کړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (رېښتیني لایق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طیباتو (پاکیزه څیزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دین کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فیصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قیامت کې په هغه څیز کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې اختلاف کولو (له احکامو د دین څخه).

تفسیر: یعنې فرعون یې هلاک او بني اسرائيلو ته یې رومي د مصر مملکت ورکړ، بیا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) یې وویستل، او د شام مملکت یې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښایسته او لذیذ شیان په افراط سره پیدا کېده.

﴿فَمَا اخْتَفَوْا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ الآية - یعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په دیني او روحاني نعمتونو سره یې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شریف علم یې ورکړ، چې په کې د دین اصول او فروع بیان شوي وو، او د پخوانیو او وروستیو په نسبت یې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لایق نه وو چې دوی په داسې صافو شیانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جگړې وکړي، او د گوند او گوندبازی په نحوست (شوتمیا) کې سره آخته شي.

مگر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې یې پیدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لگیا دي، په ځینو احکامو کې یې له خپل نبي موسی علیه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعي کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبیاءو بالخاصه ځمونږ د خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه وسلم د رسالت ځینې له دوی څنو تصدیق وکړ، او اکثر یې تکذیب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوینو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به یې ویل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کیږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راوړلو.

فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۱۰﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۱۱﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۲﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿۱۳﴾

نو که فرضاً یې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجیل) پخوا له تانه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقیق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکیو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذیب کوي دوی د آیتونو د الله؛ نو به شې ته له زیانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله یا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ایمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دلیل د وحدانیت (او د قدرت د رب العزت) تر هغه پورې چې وويني دوی عذاب دردناک (په نزع یا قیامت کې).

تفسیر: اګر که ظاهراً دغه خطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی، لیکن په حقیقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نورو ته اورول مقصود دي، چې د یوه امي له ژبې داسې عظیم الشان حقائق او واقعات اورو، او حق حیران ورته پاتې کیږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعیت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنگه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې آیت له نازلېدو وروسته وفرمایل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنیا ته دعوت ورکوي، او له غرونو څخې زیات ټینگ یقین د اورېدونکو په زړونو کې پیدا کوي، دی به څرنگه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

خو آیه وروسته ښکاره فرمایي: ﴿قُلْ يَٰأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي﴾ - آیه - دغه آیت صاف رانښيي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلې غیر مترلزي او کلکې او قاطعې عقیدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ - درب له کلام څخه - مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿لَا مَلَكُةَ جَهَنَّمَ مِنَ الْإِنْسِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ - یعنې دوزخ به له پریانو او انسانانو څخې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالی په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْنَهُ اَمْنَتٌ فَفَنَفَعَهَا اِيْمَانُهَا اَلْاَقْوَمُ يُوْنُسُ ؕ لَبَّ اَلْمُنَافِكِيْنَ اَعَذَابُ اَلْاٰخِرَةِ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَمَعْنَاهُمْ اِلَىٰ حَيٰثٍ ﴿١٧﴾

نو ولې نه وو اهل د يوې (نافرمانې) قريې (كلي) چې ايمان يې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذاب)، پس نفع رسولي وی ورته ايمان د (اهل د) دې (قريې) مگر قوم د يونس کله چې ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسيس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرگ پورې.

تفسير: يعنې هغومره کلي چې د انبياوو د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هېچا ته د داسې ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذاب وژغوري (بچ کړي)، يواځې د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چې هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذاب ژر نجات ورکړ، چې بيخي د دوی په سر وگرځېده، نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوي ژوندانه کې له دوی ځنې هغه راتلونکي عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وخته پورې چې دوی په دنيا کې اوسېدل، دوی يې د دنيوي فوایدو او برکاتو ځنې منتفع کړل.

مفسرين نقل کوي چې يونس عليه السلام په (موصل) کې د (نينوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصيحتونه کول، مگر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسې زياتېده، آخر يونس عليه السلام په تنگ شو، نو دوی ته يې ښېرې وکړې (که له دغو چارو څخه مو لاس وانخيست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې درېمه شپه راغله يونس عليه السلام په نيمه شپه کې له دغه کلي څخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وپروونکې ورېځ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه يې بيخي تياره شول، د دغو آثارو د ليدلو څخه کله چې د دوی يقين پر خپل هلاکت راغی؛ نو د يونس عليه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه يې ونه مونده؛ نو گرد خلق سره له ښځو، وړو کيو بلکه له خپلو څاروو او مواشيو سره د باندې بېديا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقېدې يې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې يظي وژړل، او جغې يې ووهلې، او په ډېره تضرع او اخلاص سره يې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له څلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او گړدو به سره ويل چې «آما بما جاء به يونس»، «ايمان مو راوړی دی پر هغه څه چې يونس عليه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرع، ژړا، واوبلا پر دوی باندې رحم وفرمايه، او د عذاب هغه آثار يې چې ورڅرگند (ښکاره) کړي يې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنَ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ؕ اَفَاَنْتَ تَكْذِبُ اَلنَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٥﴾

او که اراده فرمايلې وی رب ستا (ايمان د ټولو خلقو) خامخا ايمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آيا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (يقين لرونکي) بلکه نه يې شي.

تفسير: يعنې تاسې داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زياتي د چا په زړه کې ايمان واچوئ، که الله تعالى اراده فرمايلې وي؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو کې يې ايمان اچولی شو، مگر څرنگه چې په متعددو مواضعو کې تقرير کړی شوی دی؛ کله چې داسې کول د الله تعالى د تکويني حکمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځکه يې ونه فرمايل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُوْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هېڅ نفس دا چې ايمان راوړي مگر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوي الله ايمان د ځينو) او آچوي پلتي په هغو کسانو چې نه چلوي عقل (او فکر په دلائلو او آيتونو د الله کې).

تفسير: بې د الله تعالى له مشيئت او توفيقه او تکويني حکم هېڅوک ايمان نشي راوړی، او دغه حکم او توفيق د همغو په حق کې کيږي، چې د الله تعالى د قدرت په نښو او آيتونو غور او فکر کوي، او له عقله او فهمه کار اخلي، هغه کسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) تکليف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالى دوی همغسې د کفر او شرک په نجاست کې ډوب او ککړ پرېږدي.

قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْبِي الْآيَاتِ وَالَّذِينَ عَنِ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ووايه (ای محمده! دې مشرکانو ته چې) وگورئ چې څه (قسم عجيبه عجيبه دلائل د وحدانيت) دي په آسمانونو او ځمکه کې، او نه دفع کوي (عذاب) دلائل (د وحدانيت) او (اورېدل د کلام) د وپروونکو له هغه قوم څخه چې ايمان راوړونکي نه دي دوی.

تفسير: يعنې د غور کولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمکه کې د الله تعالى د قدرت، حکمت، توحيد، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلکه هره ذره، هر بخر کې، هره پاڼه د ده پر توحيد دلالت کوي.

ليکن هغه څوک چې د کومې خبرې منونکي او تسليم کوونکي نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېکاره دي، او د وپروونکو انبياوو تنبيه او تخويف هم پر دوی غير مؤثر ثابتېږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ آيَاتِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ ﴿١٢﴾

نو آیا انتظار کوي دا (مشرکان په سبب د تکذيب ستا، بلکه انتظار نه کوي هېڅ څيز ته) مگر (انتظار کوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، ووايه (ای محمده! دوی ته) نو انتظار وکړئ تاسې، بېشکه زه هم له تاسې سره له انتظار کوونکو ځنې يم.

ثُمَّ نَبْلِي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نَحْمِلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

بيا نجات ورکړ مونږ رسولانو ځمونږ ته او هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو، همداسې (چې) نجات ورکړ مونږ هغوی ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسير: يعنې همغسې چې له پخوانيو قومونو سره ځمونږ عادت جاري وو، چې مکذبين به مو هلاکول، او انبياو مؤمنينو ته به مو نجات ورکولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنينو په نسبت ځمونږ وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکوو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنیا کې به د کفارو له مظلمو او سختیو څخه مأمون او مصون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنین، صادق مؤمنین وي، یعنې د هغو صفاتو او خصالتو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حدیث کې د مؤمنینو په نسبت بیان شوي دي.

قُلْ يَٰأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَكَّلُكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۖ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِن الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

ووايه (ای محمده!) ای خلقو که یی تاسې په شک کې له دینه څما (چې صحیح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (یې) کوئ تاسې غیر له الله څخه، ولیکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (یقین لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دین ته، حال دا چې کلک او ثابت یې په حق دین باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غیر الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې یې له ظالمانو.

تفسیر: یعنې که څما طریقه او دیني مسالک ستاسې په فکر کې ځای نه دی نیولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکو کو او شبهاتو کې لویډلي یی؛ نو زه د خپل دین اصل الأصول (چې خالص توحید دی) درنښم او درپوهوم یې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار یم، چې د هغو اختیارول څما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وگرځوئ! څما عبادت خالص هغه الله قدوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختیار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پرېږدي، او هر کله چې اراده وفرمایي؛ سمدلاسه یې درځنې راکارې، ګواکې د موت او حیات تار چې هغه ذات په قدرت او اختیار کې دی؛ د هماغه عبادت کېدی شي نه یواځې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحید او تفرید پوره یقین او ایمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنیف دین چې د ابراهیم خلیل الله دین دی؛ په پوره همت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي یې څي له منځه ورک شي.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِذُنُوبٍ فَلَا رَافِعَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٢٠﴾

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هیڅوک) مگر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خیر (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هیڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خیر) هر هغه چاته چې اراده وفرمایي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۝

ووايه (ای محمده!) ای خلقو! په تحقیق راغلی دی تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانب د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره وموندله (ایمان او طاعت ته)؛ نو بېشکه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چې گمراه شو؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې گمراه کیږي پر ځان خپل (چې ضرر یې ورسیري)، او نه یم زه پر تاسې باندې وکیل (ساتونکی د اعمالو ستاسې).

تفسیر: یعنې حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهینو در رسېدلی دی، چې د هغه به نه قبلولو کې هیڅ یو معقول عذر د هیچا سره نشته، د پاک الله آخري حجت هم پر بندگانو تمام شوی دی، نو اوس دې هر څوک خپله نفع او نقصان و سنجوي (سوچ وکړي)، او د هغه فکر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوک چې د پاک الله په ښوولې سمې لارې لار شي، په دنیا او آخرت کې کامیاب او بریالی کیږي، او هر هغه څوک چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لوري هغه لوري ته لالهنده او سرگردانه گرځي؛ نو دی خپل ځان پخپله ذلیل، خوار او بې مقداره کوي.

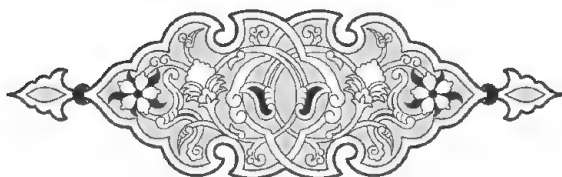
رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې آزاد او خپلواک او خپلسری سړی نه دی درلېږلی شوی، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، یا ستاسې په ځای دې جواب ورکړي، د ده کار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونکي کار دی.

وَاثْبِعْ مَآئِدَ الْيَوْمِ إِلَيْكَ وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝

او متابعت وکړه (ای محمده!) د هغه خیز چې وحی کولی شي تاته، او صبر کوه (په طاعت او مصیبت او له معصیت) تر هغه پورې چې حکم وفرمائي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خیر غوره د ټولو حکم کوونکو دی.

تفسیر: په دې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې که دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوی په غم کې خپل ځان له لاسه مه وباسئ! تاسې دالله تعالی د احکامو متابعت کوئ! او د تبلیغ او دعوت په کارونو کې تل لگیا اوسئ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره کې تاسې ته ورسیري؛ صبر کوئ! او د مخالفینو پر ایذاء او تکذیب تحمل وکړئ، تر هغه پورې چې پاک الله د دوی او ستاسې په منځ کې ښه فیصله وکړي، یعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور کړي، یا د جهاد حکم درولېږي.

تَمَّتْ سُورَةُ يُونُسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَنَّةِ تَعَالَى وَفَضْلِهِ، فَلِلَّهِ الْحَمْدُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ.

سُورَةُ هُودٍ

«د هود سورت مکی دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آیتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د یونس له سورت نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الرَّحْمَنُ أُنْكَبْتُ إِلَيْهِ ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَيْرٍ

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آیتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هېڅ نقصان او خلل)، بیا په تفصیل سره بیان شوی دی له زده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسیر: یعنې دغه قرآن کریم هغه عظیم الشان او جلیل القدر کتاب دی، چې ټول آیتونه یې د لفظي او معنوي او نورو حیثیتونو بېخي ثابت، قائم، آزمويلي شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون یې د حکمت او واقعیت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په یوه توري او حرف یې څه تنقید او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون یې چې په هر عبارت سره اداء فرمایلي دي؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصیل یې بیان فرمایلي دي، په نزولي حیثیت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آیتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حیران پاتې کېږي، مګر د حیرت ځای نه دی، که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟ بلکه له سره نشي کېدی.

الَّا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

چې عبادت مه کوئ (د هیچا) مګر (یواځې) د الله عبادت کوئ.

تفسیر: یعنې د دې محکم او مفصل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم یواځې د الله واحد د عبادت په لوري متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طریقه یې وروښيي، نو د دغه عظیم او جلیل مقصد لپاره رومي انبیاوو تشریف راوړی وو، ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (۱۷ جزء د الانبياء سورت (۲۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آیت (۵) رکوع).

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

(او ووايه ای محمده!) چې بېشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وپروونکی یم (له جحیمه) او زېری وړ کوونکی یم (په نعيم سره).

تفسير: يعنې هغه څوك چې كتاب الله ومني، او شرک او کفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وکړي؛ نو ده ته د دارينو د فلاح زېري او بشارت وروږي، او هغه چې نه يې مني، او کفر او شرک ځان ته غوره کوي، نو هغه د الله تعالی له عذابه وروږي.

وَأَن اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ
وَأَن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ

او (پس له توحیده امر کوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو گناهونو) بیا رجوع وکړئ الله ته (په طاعت سره له گناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې ټاکلې (مقرر کړې) شوی پورې، او ور به کړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او که وګرځېدئ تاسې (ای کفارو له اسلامه)؛ نو بېشکه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لویې نه (د قیامت).

تفسير: هغه څوک چې د خپلو پخوانیو تقصيراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره د الله تعالی په لوري د زړه په صدق سره رجوع وکړي؛ نو دنيوي ژوندون يې په ښه ډول تېرېږي، ځکه چې قانت مؤمن په هر حال کې د پاک الله فضل او کرم ته لوی لوی امیدونه، هیلې (ارزوګانې) او اسرې کوي، دی د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظیم الشاني خوشالۍ او مسرت په تصور کې دومره محظوظ او مستغرق اوسېږي؛ چې د دې دنیا له ډېرو رېږونو (تکلیفونو) او سختیو څخه هم دومره نه متأثر کېږي، دی چې کله خیال کوي چې زه په خپل ژوندون کې خپله فريضه په صحيح ډول سره پای (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش عظیم د لوی څېښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کېږي.

﴿وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾ يعنې هومره يې چې عمل ورزياتيږي؛ په همغه اندازه د الله تعالی له فضله زیاته برخه مومي، په آخرت کې اجر او ثواب او په دنیا کې زیات طمانیت او ډاډینه ور په برخه کېږي.

﴿وَأَن تَوَلَّوْا﴾ الآية - يعنې که څما خبره نه منئ؛ نو د قیامت عذاب يقيني دی، باقي داسې فرمايل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم عمومي شفقت او د خلافتو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دی.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُهُمْ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ أَلَا أَنَّهُمْ يَمْنُونَ صُدُورُهُمْ لَيْسَتْ خَوَافُ مِنْهُ ۝ أَلَا إِنَّهُمْ يَمْنُونَ
شَيْئًا، هُمْ يَعْلَمُونَ مَا يُعْلَنُونَ إِنَّهُمْ عَلَيْهِمْ يُنَادِ الصُّدُورُ

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر څيز باندې ښه قادر دی. خبردار شئ! بېشکه دوی (دا کفار) تاووي سيني خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو کې) لپاره د دې چې پټ کړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ! خبردار شئ! په هغه وخت کې چې واغوندي دوی جامې خپلې؛ عالم دی (الله) په هغه څيز چې پټوي يې دوی (په سينو خپلو کې) او هغه څيز چې ښکاروي يې (په ژبو خپلو)، بېشکه الله ښه خبردار دی په پټو خبرو د سينو (هم).

تفسير: د سزا ورکولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاکم ته د سزا ورکولو پوره قدرت او قوت او کامل اختيار حاصل وي، مجرمينو ته پر ټولو کارونو او اجراءاتو يې علم حاصل وي، په ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُهُمْ﴾ کې دا رابښوولي شوي دي، چې مجرم او غير مجرم ټول د پاک الله په دربار کې حاضرېږي، په ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ کې يې د

عمومي قدرت او اختيار بيان فرمايلي دی، او د ﴿الْأَنفُسُ الْيَتِيمَ﴾ څخه تر ﴿بَرَكَاتِ الصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوی دی، چې پر پاک الله ظاهري او باطني ټولې خبرې يو شان ته ظاهري او هيڅ يو شی ترې پټ نه دی، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دی، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نیاتو او اراداتو څخه هم باخبر دی، نو بیا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده ځنې پټولی شي.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ①

او نشته هيڅ تلونکی (خوځېدونکی ذي روح) په ځمکه کې مگر چې دی پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضلاً تر ځمکانه وځواباً)، او عالم دی (الله) په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه، ټول (دا مذکورې اشياء) په کتاب واضح کې دي.

تفسير: پرمې د الله تعالی د علم وسعت بيان وو، دا د هغه مضمون تکمله ده، يعنې پر ځمکه د هر ساکن (ذي روح) تلونکی او خوځېدونکی چې طعام او خوړو ته احتياج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاک محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمايلي ده، هومره روزي چې د هر يوه لپاره مقدّر ده، هغه يقيناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده يې اختياروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وړونه دي.

﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا﴾ الآية - «او عالم دی الله په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه»، شاه صاحب ليکي: «(مستقر) هغه ځای دی چې هستوگنه په کې کېږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځای دی چې انسان په کې سپارل کېږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ الآية - کې د دنيوي ژوندون بيان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بيان دی، مطلب داسې دی: «او دی ښه خبردار دی».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعيين کې د مفسرينو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه ليکلي دي.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَعْبُودُونَ مِنْ بَعْدِ الْهَوَىٰ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرُكُمْ ②

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پیدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فيهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم يو له تاسې ډېر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چې خامخا که ووايي ته (خپل قوم ته) چې بېشکه تاسې بيا ژوندي کيدونکي يئ پس له مرگه؛ نو هرومرو به وايي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دی دغه (قرآن چې بيا ژوندون وايي) مگر سحر (جادو) ښکاره.

تفسير: په پيداښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالی له علم څخه وروسته د ده د قدرت بيان دی، د دې تفسير په ۸ جزء د الأعراف سورت په (۵۴) آيت (۷) رکوع کې تېر شوی دی.

﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ يعنې د ځمکې او آسمان له پيدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشياوو د ژوندانه ماده گرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء (۳۰) آيت (۳) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالی عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دی، ګواکې دغه يو صورت وو چې دغه

حقيقت يې ښکاره کولو چې د کائناتو ماده او د حيات ذريعه بالکليه د رب العرش تر تسلط او تصرف او مطلقه قیوميت لاندې ده، او د الله تعالی ذات حقیقه د عرش له پاسه دی، او عرش يې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دی، والله أعلم.

وَلَيْنَ آخَرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ آتَةٍ مَّعْدُودَةٍ لِّقَوْلِنَّ مَا بَیْحُسَّةٌ إِلَّا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَیْسَ مَصْرُوفًا
عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ

او قسم دی چې خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چې موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمېرلیو شویو پورې؛ نو هر ورو (خامخا) به وایي دوی (استهزاء)؛ څه څیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمایي الله) خبردار شی واورئ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوی ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه، او چا پر به شي له دوی نه هغه عذاب؛ چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې (او په جلتی به يې غوښت).

تفسیر: یعنې کله چې دغو کفارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالی له عذابه وېره ورکوله کيږي؛ نو د تکذیب او استهزاء په ډول وایي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دی؟ ولې نه رانا زلیري؟ او د څه لامله ځنډ (ایسارتیا) په کې کيږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمایي چې: آیا تاسې په داسې ویناوو سره ټوکې او مسخرې کوئ؟ او نه پوهېږئ چې هغه عذاب د الله تعالی د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه ټاکلي (مقرر کړي) مدت پورې معطل شوی دی؟ او پخپل معین وخت کې به خامخا داسې در ورسېږي، چې هیڅوک به يې مخه نشي نیولی، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر کړی شی، او ټول به فنا کېږي.

وَلَيْنَ آدَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَكَفُورٌ

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر، یا ناشکر انسان) ته له زرده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چې اثر يې ښکاره وي)، بیا بېرته راټول کړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشکه دی خامخا نا امیده (له کر مه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وي.

تفسیر: یعنې که د څو ورځو له مخې يې الله تعالی د خپلې مهربانۍ په عیش او عشرت او آرامۍ کې وساتي، او بیا يې په کوم ربړ او تکلیف کې اخته او مبتلا کړي، نو دی هغه پخوانۍ هوسايي (آرام) او مهرباني هم بېخي له زړه وباسي او هیروي يې، او بې هیلې او نا امیده کيږي، او د مستقبل په نسبت بېخي بې اسره او مایوس کيږي، په تېره باندې ناشکري، او له راتلونکي څخه مایوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَيْنَ آدَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَّسْتَةٍ لِّقَوْلِنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسايي - آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلې وو ده ته؛ نو هر ورو (خامخا) وایي به دی خامخا: لاړې سختې (چې رارسېدلې وې) له ما ځنې، بېشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبر فخر کوونکی دی (پر خلقو).

تفسیر: یعنې که له مصیبه وروسته بیا پاک الله ده ته آرامي او هوسايي ور په برخه کړي؛ نو بیا داسې گڼي چې گواکې اوس بېخي مصائبو او تکالیفو خاتمه وموندله، او بیا هغه پخوانۍ کیفیت له سره راتلونکی نه دی، نو په دغه وخت کې د غفلت او غرور په نشو کې مستېږي، او فخر او تکبر او ځانمني (خودنمائي) کوي، او حال دا چې ده لره داسې په کار

وو؛ چې هغه خپل پخوانی حالت به یې تل په یاد درلود، او د الله تعالی شکر به یې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به یې د تواضع سر ښکته کوه.

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝

مگر هغه کسان چې صبر کوي (په سختی له قوته د ایمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه (صابرين او شاكرين) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بیان شو، له هغه څنې د الله تعالی هغه بنديگان مستثنی دي، چې د تکلیف او مصیبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ایستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تیاری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولې د عظیم الشان بخشش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنی یې جنت او اعلی یې دیدار دی؛ فایز کیږي.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝

نو ښايي ته به پرېښودونکی یې (یعنې مه پرېږده) ځینې د هغه قرآنه چې وحی کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبلیغ د) هغه سره سینه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وایي به دوی: ولې نه ده نازل شوې په ده باندې خزانه (چې پرې وکړي عشرت)؟ یا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرېسته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته ویروونکی یې (له جحیمه، نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکیل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې ورو سپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستی له ترديدو او بدو ویلو څخه ډېر په قهرېدل، او په غیظ او غضب راتلل د مشرکیت پر خرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحمیق او تجهیل کېده؛ په هماغه اندازه به دوی د غصې په اور کې سوځېدل، کله به یې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لویې مسئلې په تبلیغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مایوس او بې هیلې (نا امیده) شول؛ نو تش د تکلیفولو او محض خفه کولو لپاره په عجیو چټي (بېکاره) غوښتنو پسې لگیا شول، مثلاً ویل به یې چې: ته خو رښتین او د رسالت پر منصب مامور یې، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښايي چې د مال او دولت لویه خزانه راغلي وی، یا له آسمانه له تا سره یو پرېسته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصدیق لپاره تللې وی: ﴿لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ په همدغې سلسلې کې دغه آیتونه نازل شول، چې حاصل یې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټي او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خیال ګرځوه!».

کله داسې کېدی شي! هغه شیان چې الهي وحی تاته درښوولي دي، او د هغه د تبلیغ حکم یې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځینې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګۍ په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمی صفت یې مانع دی، نو بیا له زړه تنګۍ څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خیر او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدایت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالی ته ورو سپاره؛ چې ګرد شیان هغه ته سپارلی شوي، او د ده په واک کې دي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ ۖ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٠﴾ فَإِلَهُ يَتَجَبَّأُوْا لَهُمْ فَأَعْلَمُوْا أَلَمْآ أَنْزَلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَإِنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١١﴾

بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصدیق یې وکړي)؟ ووايه (ای محمده! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولی هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومک) غیر له الله څخه که یی تاسې صادقان (رښتیني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شی (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شی په یقین سره او پرې ثابت شی) چې نشته هیڅ لایق د عبادت مگر هم دغه الله دی، نو آیا یی تاسې مسلمانان.

تفسیر: ځینو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب در نه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشر کینو!؛ نو پوه شی ای کفارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شی تاسې په یقین سره چې نشته لایق د عبادت هیڅوک مگر هم دغه الله دی، آیا نو یی تاسې مسلمانان غاړه ایښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ!».

یعنې فرمایشي معجزې غواړي، چې د هغو وړ کول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو ځنې لویه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وایي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کونکي یی؛ ټول سره راټول شی، او د دې پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولی؛ چې تاسې یې په الوهیت کې شریکان گڼئ، او که دا کار ونه کړی شی، او له سره به یې ونه کړی شی؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام یواځې د پاک الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کېږي.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٢﴾

هر څوک چې وي (له خپلې کم همتی) چې غواړي یواځې ژوندون لږ خسیس او ښایست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنیا کې حال دا چې دوی په دې دنیا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی).

تفسیر: یعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوک چې په قرآن ایمان نه راوړي، یا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنیا څو ورځې ژوندون او فاني ډول او سینگار یې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېک کار لکه خیرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهرني او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او یواځې د دنيوي فوایدو حاصلول یې تر سترگو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعم له دې چې یهود وي که نصاری، مشرکین وي که منافقین یا دنیا خوښوونکي ریاکار مسلمانان؛ دا یې راښوولي دي چې په دنیا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی یې د دنیا د حصول لپاره اراده و فرمایي؛ ورعطا کوي یې.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطُلٍّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۵﴾

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مگر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدی صورت او ریاکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کیږي، هو! که الله تعالیٰ ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنیا کې کوم کارونه چې تاسې د دنیوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه درنښکارېږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د ریاکاری او د دنیا خوښولو په سلسله کې ظاهراً هغه نیکي او محاسن چې کړي یې وي؛ هغه نکره سره خراب او توی ځي، او هلته به یو شی په کار نه ورځي.

أَقْمَنَ كَانِ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۶﴾

آیا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دلیل) له جانبه درې خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسیٰ (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آیا هغوی او د دنیا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ایمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن) یا موعده نه، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه درې ستا، ولیکن اکثره د خلقو نه راوړي ایمان (په دې خبره باندې چې منزل من الله دی).

تفسیر: یعنې دغه سړی او هغه ریاکار دنیا پرست چې پخوا یې ذکر وشو؛ څرنگه برابرېدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بینة - صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحیح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حوالیو له حالاتو او خیالاتو ځنې متاثر نشي، او هغه د اسلام او د توحید او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۲۱ جزء د الروم سورت (۳۰) آیت (۴) رکوع)، او په حدیث کې راغلي دي: «کل مولود یولد علی فطرة الاسلام، فأبواه یهودانه أو یُنصرانه، أو یمجسانه - الحدیث».

او ﴿شَاهِدٌ مِنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دین توحید او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقایق باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دلیل پخپله لمر دی.

څرنگه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئیل امین علیه السلام او آخیستونکي یې محمد امین علیه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ویلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني خبره او له نورو ټولو شيانو څخه يې معلوميږي، او هر يو بېل بېل شهادت ورکوي، د هغه دين حامل چې محمد صلی الله عليه وسلم دی؛ هغه حقیقتاً بيخي حق او رښتیا دی، وروسته د ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كَذَّبُوا بِمُوسَىٰ إِيمَانًا وَرَحْمَةً﴾ دغه مطلب دی، چې پخوا له قرآنه هره وحی چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دين پر صداقت گواه ده، خصوصاً هغه عظیم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسی علیه السلام نازل شوی دی؛ هغه یو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانیت ښايي وویلي شي؛ چې د فطرت د دين پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ (آیه - یعني يهود او نصاری، بت پرست، عرب عجم، آسیا، افریقا، امریکا، اروپا، استرالیا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه مني؛ نو له سره یې نجات په برخه کېدی نشي، لکه چې د صحیح مسلم او د نورو په احادیثو کې رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېره تصریح او تعمیم سره دغه بیان فرمایلي دی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَّبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ آلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفَرُونَ ﴿٥٩﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې ترې له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد یا د شریک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ تر ونکي) وړاندې به کړل شي په (قیامت کې) رب خپل ته، او وبه وایي شاهدان (کرام الکاتبین او نور) چې هم دوی دي هغه کسان چې دروغ یې ترلي وو په رب خپل (په نیولو د ولد او شریک سره، نو فرمایي الله): واورئ! خبردار شی! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دين) او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کېدونکي دي.

تفسیر: یعني پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتیا پیغام دی، چې قبول او منل یې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زیات ظالم بل هیڅوک نشي کېدی؛ چې پر الله تعالی باندې دروغ وتری، مثلاً که د الله کلام نه وي، او دې ووايي چې دغه د الله کلام دی، یا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالی څو څو کرته وفرمایي چې دغه ځما کلام دی، مگر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ (آیه - «دغه دروغ تر ونکي به وړاندې کړی شي په قیامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوی د پاک الله په مخ کې علی رؤوس الأشهاد وړاندې کېږي، او دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبیاء، صالحین، بلکه د دوی خپل لاسونه، او پښې او رئیسه اعضاء) به ووايي، چې دوی همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت یې دروغ ترلي وو، او چټي (بېکاره) خبرې به یې کولې.

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَعِفُ لَهُمْ الْعَذَابَ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٦٠﴾

دا کفار نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوی ته غیر له الله هېڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمایي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوی ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت یې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې لیدلي یې وی (دلایل د قدرت).

تفسیر: یعنې په دومره وسیعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې ټنټېدې شي، او نه په کوم ځای کې پټېدې شي، او نه یې څوک مددگار او حمایت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابو بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله یې لارې او گمراهان شوي دي، او هم نور خلق یې گمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت یې وی د اورېدلو د حق د زړه له کونوالي، او نه وو دوی چې لیدلي یې وی دلایل د قدرت د زړه له پوندوالي، یعنې په دنیا کې داسې پانده او کانه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلایل او نښې لیدلي شي، چې د هغو په لیدلو سره ممکن دي چې د هدایت سمه صافه لاره ومومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٧﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زیان یې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ یې تړل.

لَا جَزَاءَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْخَسِرُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآخَبْتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٩﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زیانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسیدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسیر: د مجرمینو د بد انجامې او د خرابې خاتمې په مقابل کې یې د مؤمنینو انجام او حسن د خاتمې بیان وفرمایه، د دوی عجز او نیاز (خلوصیت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمې خوښۍ مقام یې ورعطا کړه.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَبْصِرِ وَالسَّيِّعِ هَلْ يَسْتَوِينَ مَثَلًا فَلَا تَدَّ كُرُونُ ﴿٢٠﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د پانده او د کانه او (لکه) د لیدونکي او د اوریدونکي، آیا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفت؟)، بلکه نه دي برابر، آیا نو نه اخلی پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسیر: یعنې منکرین پانده او کانه دي، لکه چې درې آیه پخوا له دې نه یې وفرمایل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بیا هغه چې نه پخپله څه لیدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمیر له ایماندارانو سره څرنگه برابرېدې شي، هغه کسان چې د بصیرت په سترگو د حق او باطل او خیر او شر په منځ کې تمیز کوي، او د خپلو هادیانو خبرو ته غوږونه نیولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنگه یو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح علیه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تایید وړاندې کوي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٠﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿١١﴾

او هرومرو په تحقيق لېرلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ويونکی وو): بېشکه زه تاسې ته يم وېروونکی (له جحيمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قيامته) څخه.

تفسير: يعنې په نهايت وضاحت سره زه هغه شيان درېښم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلېدو اندېښنه ده، يا د هغه د محفوظيت ذرائع دي.

﴿أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله!»، يعنې د (ود) او (سواع) او (يغوث) او (يعوق) او (نسر) چې ذکر يې د نوح عليه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ! او د واحد احد الله تعالیٰ په عبادت کې مشغول شئ! که نه د غير الله له عبادت څخه د بېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَأْتِيكُمُ الْبَشَرُ مِثْلُنَا وَمَا نَرَاكِ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِإِدْنَابِنَا وَيَوْمَ نَرْفِئُ الْكُفْرَ عَنْ عِلِينَا مَنْ لَمْ يُلْحَقْنَا بِهِ نَجْمُهُ كَذِبٌ ﴿١٢﴾

نو وويل هغو مشرانو چې كافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وينو مونږ تا مګر يو بشر پشان څمونږ (بل څه مزيت نه لري)، او نه وينو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هيچا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) څمونږ دي په بې فکرۍ سره (يعنې سرسري نظر والا دي)، او نه وينو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هيڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسير: يعنې ښايي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره ښې او امتياز لرونکي وي، ليکن مونږ ګورو چې ته هم څمونږ په شان د بشر له جنسه يې، او د آسمان پرېښته نه يې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بيا په بشريت کې هم ته داسې يو سړی نه يې چې په تا کې کوم خاص تفوق او لويي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، يا د شان او شوکت خاوند، يا د حکومت او قوت مالک اوسي، هغه کسان چې ستا پيروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غريبان، مفلسان او رذيلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننگ بولو، نو آيا په ټولو انسانانو کې همدا ته پيدا شوی يې چې د الله تعالیٰ د رسالت د منصب وړ او لائق وي؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خلق (پيدايښت) خلق (رښه، خوی، عادت) او په نورو شيانو کې له هيڅ پلوه له تا څخه کم نه يو، نو ولې څمونږ له منځه بل څوک پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ يا لږ تر لږه ستاسې تابعين او پيروان ښايي چې کوم معزز او لوی سړي خو وي.

دا د هغو ملعونانو د تقرير ما حصل وو، نوح عليه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَنِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ فَعَبَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَلْزَمْتُكُمْ هَا وَاتُّمَّ لَهَا كِرهُونَ ﴿١٣﴾

وويل (نوح) ای قومه ځما! آيا وينئ خبر را کړئ تاسې (ماته) که يم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او را کړی يې وي ماته رحمت له زده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقیقت د دې دلیل) پر سترگو ستاسې، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد گڼونکي انکار کوونکي یئ.

تفسیر: دا خبره صحیحه ده چې نبي له عامو انسانانو ځنې ښايي بیخي ممتاز وي، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنيوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلیٰ اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلافتو سره همدردی او خواخوږي، او د صریحو او ښکاره وو آیتونو او ښو له وړاندې کولو څخه ورته امتیاز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د برهان او د حجت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، یا د هغو په وسیله یې ښکاره کوي، نبي علیه السلام د الله تعالی د وحیې او د رباني دلائلو او براهینو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وريا) ووري، نوح علیه السلام وویل: «که دغه ټول شیان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او یقیناً موجود هم دي، لیکن همغسې چې پوند د لمر رڼا نشي لیدلی؛ نو که ستاسې سترگې هم د الله تعالی د دې نور له لیدلو څخه قاصرې وي؛ نو آیا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا یې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟»

وَيَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَأَنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلْقَوْنَ رَبَّهُم وَلَكِنَّ

أَرْكُكُمْ قَوْمًا يَجْهَلُونَ ﴿٥٠﴾

او ای قومه څما! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبليغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) څما مگر په الله باندې، او نه یم زه شپړونکی د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په وینا ستاسو، ځکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، ولیکن زه گورم تاسې داسې قوم چې جاهلان یئ (له عاقبه خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسیر: یعنې زه د تبلیغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضی اندېښنه تاسې ته پیدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راګول کیږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه څرنگه فقراء او مساکین پرېږدم، او تاسې ته به خپل تمایل (میلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادي کارونو له سببه حقیر او ذلیل گڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه یم چې د ایمان د دولت پانګې (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانی او بې وزلۍ (کمزورۍ) لامله په سپکه وگورم، یا هغوی لکه د حیواناتو په شان ټپل وهم، او له خپله ځانه یې لرې وشرم، دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کې مشرفیږي، او څما شکایت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان یې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعیت په خلاف به څرنگه پوهېدی شم، چې د هغوی ایمان یواځې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څیړول او د هغه لیدل څما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته یواځې پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟

وَيَقَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُمْ أَفَلَا تَدْرُكُونَ ﴿٥١﴾

او ای قومه څما! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشرم زه دوی؟ (بلکه هیڅ یې نشي کولی)، آیا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسیر: یعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی څرنگه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعایت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووايم، یا یې وشرم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوک ژغورلی (خلاصولی) شي؟

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنَّ إِيَّادَ الْظَالِمِينَ ﴿٥٠﴾

او نه وایم زه تاسو ته چې ما سره خزاني د الله دي، او نه (وايم دا چې) بېشکه زه پرېسته یم، او نه وایم زه په حق د هغو (فقيرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته گوري سترگې ستاسې؛ چې له سره به ورته کړي دوی ته الله هېڅ خبر، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دی، (که زه دغه ووايم)؛ نو زه په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به یم.

تفسير: کفارو نوح عليه السلام ته ويلي وو چې: «ته خو ځمونږ په شان يو بشر يې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتياز نه لري»؛ نو نوح عليه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتياز چې تاسو يې ليدل غواړئ زه يې مدعي نه یم، بلا شبهه زه خو يو بشر یم، پرېسته نه یم، نه الله تعالی خپلې ټولې خزاني ځما په تصرف او اختيار کې ايښي دي، او نه يې د غيب پر خبرو مطلع کړی یم، ليکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ويلي؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معيوب او حقير دي (يعنې زه او ځما ملگري) هغوی ته به له سره پاک الله هېڅکله څه خير او ښېگڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلاً له هغو څخه يې ځينو ته نبوت او حکمت عطا فرمايلي دي، او نور يې د ايمان او عرفان په دولت سره ښکېل (نفع مند) کړي دي.

تنبیه: د دې آيت ابتدايي درې جملې په (۷) جزء د الأنعام د سورت په (۵۰) آيت (۴) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسيرو کې دې بيا ولوستلی شي.

قَالُوا يُونُسُ فَدَّ جَادَ لَنَا فَاكْثَرْتَ جَدَالَنَا فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴿٥١﴾

وويل (کفارو) ای نوحه! په تحقيق جگړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جگړه ځمونږ؛ نو راوپه مونږ ته هغه عذاب چې وعده يې کوې ته له مونږ سره (يا وپروې مونږ په هغې سره) که يې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په دې وعيد خپل کې).

تفسير: نوح عليه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصيحت کاوه، او د هرې شېبې خواب يې ورکاوه، د تبليغ، تفهيم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جگړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح عليه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنگ شول، او ټولو سره وويل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه! که په رښتيا سره ته رښتيا وايي؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې! خو دغه د هرې ورځې جگړه بيخي پای (آخر) ته ورسېږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٢﴾

نو وويل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمايي، حال دا چې نه یی تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور يا په تېښتې سره).

تفسير: يعنې د دغه عذاب نزول ځما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمايي؛ نو عذاب نازلوي، ځما فرض يواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظيم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه بېرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیت وفرمائي؛ نو څوک ترې نشي ټنښدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله سترې او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصِيحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٦٧﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصيحت څما که اراده و کړم زه چې نصيحت و کړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې گمراه و فرمائي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته بېرته بیولی کېږئ (پس له مرگه په قیامت کې).

تفسیر: یعنې: که زه هومره نصيحت او خیر غوښتنه مو و کړم، او تاسې ته ځکه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لویږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله و فرمائي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همدې په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَائِي وَإِنِّي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٨﴾

(و فرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووايه (ای رسول له دوی ته) که مې له ځانه کړي وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د گناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې گناه چې تاسې یې کوی.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز بنوولی دی، یعنې د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه تړلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکيانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ځواکي هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدَّامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٦٩﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې بېشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړي له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی و فرمایله چې: ﴿أَنِّي مُغْلَوٌّ فَاتَّخِذْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله!»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانېږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کېږئ، عنقریب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوی دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شیرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا وَلَا تَخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرَقُونَ ﴿١٣﴾

او جوړه کړه ته بهرې ځمونږ د سترگو لاندې (چې وینو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم ځمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو (نجات یې نشته).

تفسیر: حق تعالی نوح علیه السلام ته وفرمایل چې: څما د سترگو لاندې یعنې ځمونږ په نگرانی کې او ځمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه بهرې تیاره کړه! ځکه چې عنقریب د اوبو یو ډېر سخت طوفان راتلونکی دی، چې په هغه کې دغه ټول ظالمین او مکذبین بالیقین ډوبیږي، او د دوی په حق کې دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کیدونکې ده، ته د هیڅ یو ظالم سپارش مه کوه! او د دوی د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه! ځکه چې راتلونکی عذاب له سره منع کېدونکی نه دی، بلکه بیخي قطعي او حتمي دی.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرْعَلَيْهِ مَلَائِكُنْ قُوْبِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنِّي فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿١٤﴾

او جوړوله (نوح) بهرې حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو یا مشرانو) له قومو د نوح؛ نو مسخرې به یې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وویل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسیر: نوح علیه السلام به بهرې جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجیب شی (بهرې) لیدله؛ نو نوح علیه السلام څخه به یې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوي؟» ده به ویل چې: «یو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به درومي، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو څنې له خدا شنه او په مسخرو کې به سره لګیا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې ویلې، چې دغه سپین ګیري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللی دی.

شاه صاحب لیکي: «کفارو به خنډل چې نوح علیه السلام په وچه ځمکه کې له ډوبیدلو څخه د نجات په فکر کې لوېدلی دی، نوح علیه السلام پر دوی باندې خنډل، چې مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی، او دوی ورته ځاندي.»

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿١٥﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راګوزیږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسیر: یعنې اوس څه زیات تاخیر نشته، او ژر تر ژره به درېنکاره شي، چې د دنیا رسوا کوونکی او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازلېږي؟

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٦﴾

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ او راوځوتېده تنور (يعني اوبه له تناره، بيا چې عذاب سر راوړ نو) وويل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بېړۍ کې له هرې (نوعې د حيواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مگر مه سوره هغه چې رومي شوي ده په ده وينا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ايمان يې راوړی دی، او نه وو ايمان راوړی سره له دغه (نوح) مگر خو لږو خلقو.

تفسير: يعنې نوح عليه السلام تر هغه وخته پورې د بېړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالى له وعدې سره موافق ټولو ورېځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره وروړېږئ، او ځمکې ته وويل شو: چې خپلې ټولې اوبه وځوتوه، او پرېستو ته وويل شو چې: تاسې د خپل تعذيب او نورو منصبې فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ!»، بالاخر له پاسه سخت بې درېغه باران وورېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زورورو او سختو ځوتېدونکو چينو او تندوبي (فوارې) په شانې په جوش وهلو او ځوتېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور څنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنی وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسير چې کړی دی، همدغه معنی مو مقدمه ايښي ده، او د نورو معانيو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثير (رحمه الله) د همدغه تفسير له ليکلو څخه وروسته فرمايي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ يعنې له هغو ساکنانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پېښېږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدار دي، يوه يوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بېړۍ کې يې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تَخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾ څخه مراد د نوح عليه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم يې (يام) او لقب يې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نومیده، او د نوح عليه السلام له کورنۍ څنې همدغه مور او ځوی دواړه بېل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ يعنې اتيا نارينه يا څه لږ يا څه ډېر، د نوح عليه السلام د بېړۍ د اراکينو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې يو پخپله نوح عليه السلام وو، او يوه يې مسلماننه ښځه او درې يې ځامن: سام، حام، يافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم څنې يې ۳۶ نارينه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتيا تنه شول.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ جَعَلْنَاكِ مَوَسَّيًّا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٧﴾

او وويل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (بېړۍ کې، او وايئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (بېړۍ) او درېدل د دې (بېړۍ)، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطياتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: نوح عليه السلام خپلو ملگرو ته وويل چې: د پاک الله په نامه پر بېړۍ سواره شئ! او هيڅ فکر او اندېښنه مه کوئ، د دغې بېړۍ روانېدل او درېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هيڅ اندېښنه نشته، ځمونږ رب د مؤمنينو قصور معافوي، او پر دوی يې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهربانی سره مونږ روغ رمټ او صحيح او سلامت راکوزوي، له دې آيت څخه دغه خبره استخراجيږي چې په کشتۍ او نورو نقلیه وو وسائلو باندې د سوردلو په وخت کې ښايي چې «بسم الله» وويل شي.

وَهُی تَجَرُّی بِهِمْ فِی مَوْجٍ کَالْجِبَالِ تَنَادَى تُوْحُرَابْنَهُ وَكَانَ فِی مَعْزِلٍ یُبْنِیْ اَرْکَبَ مَعَنَا
وَلَا تَنْکُنْ مَعَ الْکَافِرِیْنَ ﴿۳۰﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کې په شان د غرونو، او نارې کړې نوح (له ډېره شفقت) ځوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره یا له بېړۍ نه): ای بچوپه ځما! راځه سور شه (په بېړۍ کې!) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شي).

تفسیر: یعنې بېړۍ به د غرونو موجونه او چې خیرولې، او پخپل ټکر سره به یې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سوردلو نوح علیه السلام خپل ځوی (یام - کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او وروڼو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ایل او غیل (ملگری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه! څو له دغه لوی مصیبت څخه نجات وموندلی شي».

قَالَ سَاوِیْ اِلٰی جَبَلٍ یَّعْصُمُنِیْ مِنَ الْمَآءِ قَالَ اَعْصِمِ الْیَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَن نَّجِمَ وَحَالَ
بَیْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِیْنَ ﴿۳۱﴾

وویل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونیسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وویل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هیڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چه د اوبو) نو وګرځېد (کنعان) له جمله د غرق کړي شویو.

تفسیر: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خیال کاوه، لکه چې سپر د عادي او معمولي سیلاب (خپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خیزې، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وڅېژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ اَعْصِمِ الْیَوْمَ﴾ الایه - یعنې ته په کوم خبط او خطا کې لوېدلې یې، دغه عظیم طوفان خو کوم معمولي سیلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقیقت او ماهیت څه دی، نن هیڅ یو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي موندلی، هو! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لویه او مهیبه هنگامه او انتقام په مقام کې به پر غټو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو یوه لویه چه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه یې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بیا هر کله چې واقعه د طوفان نهایت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

وَقِيلَ يَا رَأْسُ اِبْلَعِیْ مَآءَکَ وَیَسْمَآءُ اَقْلَعِیْ وَغِیْضَ الْمَآءِ وَقُضِیَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلٰی الْجُودِیِّ
وَقِيلَ بَعْدَ الْقُومِ الظَّالِمِیْنَ ﴿۳۲﴾

او وویل شو چې ای ځمکې جذب کړه (بېرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړې شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو، او ودرېده بېړۍ پر غره د جودي، او وويل شو (هلاک) لږهوالی دې وي (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته.

تفسير: تر يوه مدت پورې دومره زياتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواکې د آسمان ګرد (ټول) ورځونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمکې ټولې پولې او پردې سره شلېدلې او بېرته شوي وي، تر نو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په کې ډوب او پټ شول، بې د کشتۍ له سوړو څخه نورو ټولو کفارو ته چې د دوی په حق کې نوح عليه السلام د ﴿لَا تَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكُفْرَانِ دِيَارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آيت دويمه رکوع) ښېرا کړې وه، غرق شول، په دغه وخت کې الله قدوس جلت عظمته ځمکې ته امر ورکړ، چې اوس دې خپلې اوبه بېرته درجېدې کړه، او درکش يې کړه! او ای آسمانه نور بس کړه او مه ورېره! او ای ورېځو لرې شې!، نو بيا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حکم امتثال نه وي کړی، او په تعميل کې يې د يوې لمحې ډيل او معطلې کړي وي، لکه چې د اوبو وچېده شروع شول، او بېړۍ د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځينو په نزد په (موصل) کې دی.

تنبيه: په دغې خبرې کې اختلاف دی، چې د نوح عليه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنيا باندې ختلی وو؟ يا په خاصو ملکونو کې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فيصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په یاد ولرئ چې په «دائرة المعارف» کې د (اوروپا) د ځينو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأييد کېږي، هغه کسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اکثر په نزد د موجوده عالم ګرد انسانان د نوح عليه السلام د دريو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) يافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلْنَا دُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾.

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَكَمِينَ ﴿٢٩﴾
قَالَ يُنَحِّرُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ أَعْظَمَكَ
أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٠﴾

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما بېشکه چې ځوی ځما له اهلې ځما څخه دی، او بېشکه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاکم له ټولو حکم کوونکو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه! بېشکه چې هغه ځوی نه دی له اهلې ستا (چې مؤمنين دي)، بېشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی، نو سوال مه کوه د هغه څيز چې نه وي تاته په هغه څيز کې څه علم، بېشکه زه پند درکوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسير: يعنې يا اله العالمينه! تا خو ځما د کورنۍ د نجات وعده راسره کړې وه، او کنعان د مؤمن توب له امله د ﴿الْأَمْنُ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ په استثناء کې ظاهراً نه وو داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هيچا ته له سره داسې کوم خيال نشي پيدا کېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافې کړې ده، ته ﴿أَحْكَمُ الْحَكَمِينَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، که څوک ستا د احکامو په راز وپوهېږي، او که ونه پوهېږي؛ په دواړو صورتونو کې هغه حق دي، او هيڅوک حق نه لري، چې ستا د فيصلې په مقابل کې دم ووهلی شي، يا تا په وعده خلافی مجبور کړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حکم په متعلق څه تنقيد وکړی شي، فقط د قلبي اطمینان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعي راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې کورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلکه په ﴿الْأَمْنُ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ کې شامل دی، ځکه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له کفر او شرک څخه خبر نه

یې، د هغه سړي واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعایت، یا دا ډول کیفیت مه غواړه! مقرینو ته وړ او لایق نه دي، چې بې له فکره او اندېښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړي.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ بِيْ مِنْهُ عِلْمٌ وَإِذْ تَعْفُرُ لِلْزَّالِمِينَ وَتَرْحَمُ الْخَسِيرِينَ ﴿١٠﴾

وویل (نوح) ای ربه خُما! بېشکه زه پناه نیسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه خیز چې نشته ماته په هغه خیز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زیانکارانو.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، لیکن ښایي چې د مسئول منه مرضي ځان ته معلومه کړي، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضي ته نه گوري، او ترې پوښتنه کوي»، مرضي یې ولې نه وه، هغه مو اوس ولیکل، نوح علیه السلام د کبریا په لوی دربار کې عرض وکړ، چې ای ربه خُما! بېشکه زه پناه نیسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه خیز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زیانکارانو، یعنې نوح علیه السلام سخت ووېرېده او ډېر ورېږدېده (ورېږېده)، او ژر یې توبه وويسته.

قِيلَ يُنوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأَمْرٌ وَسَنَبَعُهُمْ ثُمَّ يَسْعَاهُ مِتًّا عَبْدًا إِلَيْنَا ﴿١١﴾

وویل شو: ای نوحه! کوز شه (له دې بهرې) سره له سلامتی له جانبه ځمونږ، او سره له برکتونو (ځمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې له تا سره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنیا کې) بیا به ورسپري دوی ته ځمونږ له جانبه عذاب دردناک. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسیر: یعنې له بهرې څخه په «جودي» باندې بیا له «جودي» څخه پر ځمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملگرو څخه پیدا کړي، اوس چې ځمکه د طوفان له سببه بیخي خرابه او ویجاړه شوې ده، الله تعالی به یې بیا ودانوي، او د هغه رونق سینگار ته به بیا عودت ورکوي، د ﴿يَسْلَمُ﴾ په لفظ کې گواکې حق تعالی تسلي فرمایلي ده چې بیا پر گردو انساني نوعو پخوا له قیامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مگر ځینې فرقې به هلاکېږي.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢﴾

دغه (قصه د نوح) له ځینو اخبارونو د غیب ده، چې رالېږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده! په وحی سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره ځمونږ)، نو صبر کوه (په ایذاء او تبلیغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهیزگارانو ده.

تفسیر: یعنې دغه د نبوت له دلائلو څخه دي، چې د یوه امي له ژبې څخه د سابقه ووامو داسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح علیه السلام او د ده د ملگرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملگرو مستقبل هم ډېر روڼ او له

بري او کاميابی څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ايذاوو صبر وکړئ، مه ویرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح عليه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَالِی عَادِ أَخَاهُمْ هُودٌ قَالَ یَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَکُمْ مِنْ إِلَهِ غَیْرِهِ إِنَّ أَنْتُمْ لَلْمُفْتَرُونَ ①
یَقَوْمِ لَا أَسْأَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْرًا إِنْ أَجَرْتُ الْإِنْسَانَ الَّذِی فُطِرَ نِیْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ②

او لېږلی وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وویل (هود): ای قومه ځما! عبادت کوئ (یواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هېڅ برحق معبود غیر له الله نه، نه یی تاسې مگر دروغ تړونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه ځما! نه غواړم له تاسې پر دې تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر ځما مگر پر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بېل کړئ؟!).

وَلِیْقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ ثُمَّ تُبَوُّوا لَیْهِ یُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَیْکُمْ مِذْرَارًا وَبِذَکُمْ قُوَّةٌ إِلَىٰ قَوْمِکُمْ
وَلَا تُتَوَلَّوْا مُجْرِمِیْنَ ③

او ای قومه ځما! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه لیري (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوریدونکي (په شېبو شېبو)، او درزیات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه ګرځوئ تاسې حال دا چې ګناهګاران اوسېږئ.

تفسیر: د دغې جملې تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعنې په شروع کې تېر شوی دی، یعنې موقع په موقع ښه بارانونه اورو، څرنگه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شینو سره ډېره مینه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ایمان راوړلو همغسې فوائد او برکات یې بیان فرمایلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشویق او ترغیب موجب شي.

مفسرین لیکي چې: «دغه خلق له دریو کالو د وچکالۍ (سوکرې) او د باران د امساک په مصیبت اخته وو، هود علیه السلام وعده وکړه، که تاسې ایمان راوړئ، او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصیبت به له تاسې څخه لرې کېږي، او په راز راز نعمت، بخشونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوا يَهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ④

ووویل دوی: ای هوده! نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر، او نه یو مونږ پر ښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وینا ستا، او نه یو مونږ پر تا باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعنې دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ویل، چې تاسې کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاک الله له جانبه د نبوت پر عهده فائز کېږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقریر لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حدیث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه نښه هم لېږلې شوې ده، چې که انسان پرې ایمان راوړي؛ راوړی یې شي»، نو ځکه یقیناً ویلی شي چې هود علیه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړي وي، مگر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزوری او بې حیايۍ لامله هغه نه وي منلي.

إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرِكَ بِعُصَى الْهَيْتَانِ سَوْ قَالَ إِنْ شَهِدَ اللَّهُ أَنِّي رَسُولٌ وَإِنَّهُ لَإِيَّائِي بِرَبِّي مِمَّا تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ مِنْ دُونِهِ
فَكَيْدُوْنِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظَرُونَ ﴿٥٧﴾ إِنْ تَوَلَّيْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هِيَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا
إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٨﴾

نه وایو مونږ (ستا په حق کې) مگر چې رسولی دی تاته ځینو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)،
نو وویل هود: بېشکه زه شاهد کوم الله، او شاهدان شی تاسې (هم) چې بېشکه زه بېزار یم له هغو
چې شریکوی یې (له الله سره). غیر له الله نه، نو حیلې جوړې کړئ تاسې (هلاک) ځما ته ټول،
بیا نو مهلت مه راکوئ ماته. بېشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې
دی، نشته هیڅ تلونکی (ذي روح خوځېدونکی په ځمکه کې) مگر همدغه (الله) دی، نیوونکی
له وچولي (تندی) د ده، بېشکه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی (یا په حقې لارې
سړی برابروي).

تفسیر: یعنی هغوی وویل: دغه چټي (بېکاره) خبرې چې ته یې کوې، او ګرد جهان یې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله
ځانه سره یې دښمنان کوې، ځمونږ خیال دا دی چې ځمونږ له معبودانو به کوم یوه څه رنځ یا رېر (تکلیف) درېښ
کړی وي، او له تا څخه یې لېونی، پاگل او مجنون جوړ کړی دی (العیاذ بالله) ته چې د لېونیانو په شان خبرې کوې،
او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوئ او هغوی ته بدې او ردې خبرې کوې؛ نو هغوی تاته د دغو بې ادبو او سپین
سترګیو او ګستاخیو په بدل کې سزا درکړې ده، چې اوس یې ځي د لېونیانو په شان خبرې او اترې کوې.

نو هود علیه السلام د دغو مشرکانو په ځواب کې یوه خورا مؤثره تردیدیه وینا وکړه، چې لنډه یې دا ده: هغه
بېچارګان د تیرو (ګټو) او نورو شیانو بتان ماته څه رېر او تکلیف رارسولی شي، تاسې چې له ګردو څخه زورور، قوي،
او طاقتور په نظر راځئ، که د خپلو معبودانو له فوجونو سره یو ځای پر ما یواځې یو سړي په پوره قوت، او قدرت ټول
سره په یوه وخت کې ناڅاپه حمله او یرغل راوړئ؛ نو یقین وکړئ چې ځما یوه وینسته ته به هم څه نقصان او زیان
ونشي رسولی.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شریک له الله) دی، چې ځما رب دی، او هغه هم ستاسې رب او حاکم دی، اګر
که تاسې له بدفهمۍ څخه نشئ پوهېدی؛ چې نه یواځې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چې په ځمکه کې
ګرځي، او خوځېږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شیانو چې په دوی کې دي او شته، ګرد د پاک الله په قبضه او
تصرف کې دي.

نه ظالم او کاذب د ده له نیولو څخه خلاصېدی شي، او نه عادل صادق چې د ده په پناه کې اوسېږي رسوا کېږي،
بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوري نه ظلم کېږي، او نه چا ته یې موقع انعام او
اکرام ورکوي، خپلو بندګانو ته یې د نېکۍ او خیر کومه لاره چې ښوولې ده؛ بېشکه پر هغې باندې له ټلو څخه د الله
تعالی په حضور رسېږي، او د دغې لارې د تلونکي د حفاظت لپاره دی هر وخت حاضر دی.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوْنَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِیظٌ ﴿٥٩﴾

نو که مخ واړوئ تاسې (له ایمانه او کلک اوسئ په عصیان)؛ نو په تحقیق رسولی دی ما تاسې ته
هغه پیغام چې رالېږلی شوی وم هغه سره تاسې ته (چې توحید دی، نو هلاک به مو کړي الله) او

خلیفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځای) يو قوم غير له تاسې، او ضرر به ونه رسوي تاسې الله ته د هېڅ څيز، بېشکه رب ځما پر هر څيز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونکي دی.

تفسير: يعنې سره له داسې صافې او ښکاره خبرې د آورېدلو که بيا هم د الله تعالی وحدانيت او ځما رسالت نه مني؛ نو ماته هېڅ يو ضرر او نقصان نشي رسولی، ځکه چې ما خپل د تبليغ فرض پوره کړی دی، اوس نو تاسې د خپل ځان فکر وکړئ، ضرور دی چې د داسې عناد، ضد، او سرتېمېګۍ (سرکشی) او تعصب په مقابل کې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاک کړي.

وَلْتَأْتِجَاءُ أُمُرًا نَجِيئًا هُوَ ذَا الَّذِيْنَ أَمْنُوْا مَعَهُ رَحْمَةً مِّنْهُ وَيُخَذِّلُهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ۝۵

او کله چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو ورکړي هود ته او هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نژده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړي او وساتل مونږ دوی له عذاب سخته.

تفسير: يعنې اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلی چلېده، لکه چې د «اعراف» په سورت کې مو ليکلي دي، کورونه يې ګرد سره ونړېدل، سقونه (چتونه) پشټونه يې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډېرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناک او مسموم وو، چې د ساکبانو (جاندارو) په پوزه کې به داخلېده، او د لاندني مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به يې ټوټې ټوټې کول، له دغه هولناک عذابه مونږ هود عليه السلام او د ده ملګري چې په آخره کې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بيخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ايمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل، او نجات مو ور په برخه کړي.

وَتِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الَّتِي كُنَّا نُزِّلُ بِهَا عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۝۶

او دغه عاديان دي، چې منکران شوي وو په آيتونو د رب خپل، او نافرمانی کړې وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا.

تفسير: يعنې د دوی وړانو مېنو او کناوالو ته د عبرت په سترګو وګوره! چې د هغو عاديانو د هستوګنې ځای دی، چې د دوی مشرانو په ډېر زور او شور له پاک الله سره مقابله کړې وه، او د ده د نبي عليه السلام له احکامو څخه يې سرونه غړولي وو، او د هغو کشرانو د دغو لویو شیطانونو متابعت وکړي، چې بالآخر دواړه تباہ او برباد شول.

تنبیه: «رسله» ځکه وفرمايل، چې د يوه رسول تکذيب د ګردو رسولانو تکذيب دی، ځکه چې دوی ګرد په توحيد او نورو ديني اصولو کې سره متفق او يو د بل مصدق دي.

وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادَ أَكْفَرُ مَا يَكْفُرُ الْإِنْسَانُ ۝۷

او ولېرېلی شو (په دوی پسې) په دغې دنيا کې لعنت (چې هلاک کړي شول په سخت باد)، او په ورځ د قيامت کې (هم په اور کې سوځي)، خبردار شی چې بېشکه عاديان کافران شوي وو په رب خپل، بيا واورئ خبردار شی چې لرې والی دی (له رحمت د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسير: يعنې د الله تعالی لعنت په دنيا کې په دوی پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قيامته پورې هر چېرې چې د هغوی ذکر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلکه له قيامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنې نه جلا کېږي، او د لعنت غاړې به تل د دوی په غاړو کې لوېدلې وي.

ځينو مفسرينو ويلي دي: چې د قيامت په ورځ کې به داسې غږ کېږي: ﴿الْاِنَّا عَادُ الْفَرُّوْا﴾ الآية -

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په یو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، یعنې د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر یې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې یې تنبیه ورکړي وي چې عاد دوه دي، یو اولی او بل آخری، نو ځکه یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَاللّٰهُ اَمْلَكَ عَادَ الْاُولٰٓئِیْ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آیت ۳ رکوع)، دلته عاد اولی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود علیه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

وَالِیْ ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صُلِحًا قَالَ یَقُوْمُ عِبْدُو اللّٰهِ مَا لَکُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَیْرُهُ هُوَ اَنْشَاَکُمْ مِّنَ الْاَرْضِ
وَاسْتَعْمَرَکُمْ فِیْهَا فَاسْتَغْفِرُوْهُ ثُمَّ تَوَلَّوْاْ اِلَیْهِ اِنَّ رَّبِّیْ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ ﴿۱۱﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، ویې ویل: ای قومه څما! عبادت کوئ (یواځې) د الله، نشته تاسې ته هېڅ برحق معبود غیر له ده، همدغه (الله) پیدا کړي یی تاسې له ځمکې (چې آدم یا ماده د نطفې ده) او اوږده عمر ونه یې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت یې ومنئ)، بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب څما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، یعنې رومۍ یې آدم له خاورې څخه پیدا کړ، بیا یې له ځمکې څخه اغذیه پیدا کړه، چې له هغو څخه نطفه او نور پیدا کېږي، او د انسان د پیدا کېدلو ماده ده.

قَالُوْا اِصْلِحْ قَدْ كُنْتَ فِیْنَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا اَتَنْهٰنَا اَنْ نَّعْبُدَ مَا یَعْبُدُ الْاَبَاؤُنَا وَاِنَّا لَفِیْ شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَا
اِلَیْهِ مُّرِیْبٍ ﴿۱۲﴾

وویل ثمودیانو: ای صالحه! په تحقیق وې ته په مونږ کې امید کړی شوی پخوا له دې، آیا ته مو منع کوي له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به یې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي یو له هغه توحیده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسیر: یعنې له تا څخه ځمونږ هیله او امید داسې کېده، چې ته به په راتلونکې زمانې کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کېږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسېږې، او د ملک او د قوم به د سترگو تور وگرځې، د تاله وچولي (تندي) څخه رشد او صلاح آثار ښکارېدل، او د گردو توقع داسې کېده چې په قریب مستقبل کې به لویه فائده له تا څخې نورو ته راوړسېږي، په تدبیر، صلاح او مشورې د خپلو وروڼو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کېږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارني مذهب په حمایت او تایید کې به کوشش کوي! په رښتیا سره چې ابتداء تاته بت پرستي مېغوضه وه، او عمومي مذهب څخه بېل او جلا گرځېدې، خو بیا هم مونږ ستاسې په فطري قابلیت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هیله (امید) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پرېږدې، لیکن د افسوس ځای دی، چې تا یو په یو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په اوږدولو سره ځمونږ پر هغه گردو هیلو او

امیدونو د مایوسی اوبه توی شوې، ځمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبهه ناک څیز دی، چې ځمونږ زړونه یې له سره نه مني.

قَالَ يَقَوْمِ اَرَأَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّي وَاتَّبَعْتُمْنِي فَمِنْ رَّحْمَةِ رَبِّي يَصْرِفْ عَنِّي كِبَاسًا مِّنْ مَّاءٍ لَّيْسَ لِي بِهِ حَقٌّ وَّعَنِّي اِنْ عَصَيْتُمْ قُلُوبُكُمْ فَمِنْ رَبِّي عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧﴾

وویل (صالح) ای قومه ځما! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر را کړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او را کړی یې وي ماته له زړه خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوک به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذاب د الله که نافرمانی وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوی ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنگه پرېښودی شم؟! پاک الله ماته عقل او پوهه را کړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستی وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرمانی وکړم له الله نه به نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوی تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې را کوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو ځنې لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان رارسوي چې تلافي یې له سره نه کېږي.

وَيَقَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُوهَا تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿١٨﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَشْعُرُونَ اِيَّايَ ذَلِكُمْ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ ﴿١٩﴾

او ای قومه ځما! دا اوبښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (خړي) په ځمکه د الله کې، او لاس مه وروړئ دې ته په بدۍ (او که مو بدې ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمی او مړه یې کړه هغه (اوبښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلي تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتگ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعي پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلې شوی دی، هلته دې بیا وکتلی شي (۷۷ آیت (۱۰) رکوع).

فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجِّنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِن خِزْيٍ يُومِيذُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٢٠﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) ځمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له زړه خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايي د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشكه رب ستا همدی دی قوي، ښه غالب (په انفاذ د احكامو او اهلاک د کافرانو).

تفسير: كله چې د عذاب حكم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات وركړ، او له څه شي څخه مو نجات وركړ؟ د هغې ورځې له رسوايي څخه، «وَمِنْ خِزْيِ يُومِيْنٍ» د «تَجَنُّبًا» شرح او تفصيل دی، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاكوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جثثٍ ۖ كَانُوا يَمْنُونَ فِيهَا ۚ إِنَّ شَوْدًا لَّهُمْ ۖ
الْأَبْعَدَ الشُّوْدَ ۖ

او ونيول هغو كسانو لره چې ظلم يې كړی وو پر ځانونو خپلو (په كفر سره) چغې (هيبتناكې د جبرئيل) بيا گهيځ (سحر) وگرځېدل دوی په كورونو خپلو كې مړه وچ كلك پر ځنگونو پرمخې پراته. لكه چې نه وو اوسيدلي دوی په دې كورونو كې (له سره)، واوري! خبردار شئ! چې بېشكه نموديان كافران شوي وو په رب خپل، واوري خبردار شئ، لرې والی دی له رحمته نموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليكي: «پر دوی داسې عذاب راغی چې دوی د شپې ویده وو، چې پرېستې سخته چغه وکړه، چې د دوی ايني ځيگرونه وچاودل، په ځينو آيتونو کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، يعنې په زلزلې او ږږېدونې (رېږدنې) سره ووژلی شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت کې (۱۰) رکوع کې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليکلی دی.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلًا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ سَلَامٌ قَالُوا إِنَّا جَاءُوكَ بِعِجْلٍ حَنِينٍ ۖ

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائك) ابراهيم ته په زيري (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)، نو وويل (ملائكو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، وويل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنله يې ونه کړ چې رايې وړ (دوی ته) خسي وريت کړی شوی.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوی وو، چې د ده په ملگرتوب يې له عراقه هجرت کړی وو، د پرېستو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلې شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاکت په مسئلې کې کړی دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرېستو د پيمخو او ښايستو حسينو او جميلو هلکانو په شکل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت کې ابراهيم عليه السلام ته زېري او بشارت وركړ، چې پاك جليل دی خپل دوست او خليل گړځولی دی، او په دغه زور توب کې د بي بي سارې له گېلې څخه هلك وړعطا كوونكی دی، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقریب به دغه دنيا پاكه كړه شي، چې د دوی په منځ کې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زیان او ضرر نه ورسېږي، پرېستو ابراهيم عليه السلام ته سلام وچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره وركړ، مگر په اوله شېبه (لحظه) کې ابراهيم عليه السلام دوی ونشو پېژندلی، لكه چې په ابتدايي حالت کې لوط عليه السلام هم دوی نه وو پېژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوی د انسانانو خيال وکړ، او د دوی د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څږه او چاق خسی يې ورته حلال کړ، او ورپه كړې غوښه يې ورحاضره كړه.

فَلَمَّا رَأَىٰ أَنبَاءَهُمْ لَا تَقْصِلُ إِلَيْهِمْ يَنْكَرُهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٍ ۖ

نو کله چې وليده (ابراهيم) لاسونه د دوی چې نه رسيږي دغې (وريتې غوښې) ته، نو ناشنا يې وگڼل دوی، او په زړه کې يې راوسته له دوی نه وېره، وويل (ملائکو) چې: مه وېرېره بېشکه چې مونږ لېږلی شوي يو قوم د لوط ته (چې هلاک يې کړو).

تفسير: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراک د خوړلو څخه يې انکار کاوه، داسې ښکارېده چې گواکې هغه د کوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهيم عليه السلام و وېرېده چې که دوی انسانان دي، نو له خوراک څخه د دوی انکار هر ورو کومه معنی او مقصد لري، او که ملائکې دي؛ نو نه دي راملوم چې د څه مطلب لپاره رالېږلي شوي دي؟ آیا له ما ځنې کومه غلطې صادره شوې ده؟ يا ځما د قوم لپاره يې کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو کې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمايه: ﴿إِنَّا أَمْنُكُمْ وَجَلُونَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آيت (۴) رکوع)، يعنې مونږ له تاسې ځنې په اندېښنه کې لويديلي يو، عموماً مفسرينو د ابراهيم عليه السلام د خوف هم دغه توجيهاهت کړي دي.

وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ ۚ

او ښځه د دغه (ابراهيم ساره) ولاړه وه، نو وېې خندل (په زوال د خوف يا هلاک د کفارو) نو زېږی ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد) اسحاق، او بيا پس له اسحاق په (تولد) لمسي (دده) يعقوب.

تفسير: بي بي ساره رضي الله تعالى عنها چې د مېلمنو د خدمت کولو، يا د بل کوم کار لپاره هلته گوښې (بېله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې کېدلو لامله خوشاله شوه او وېې خندل، الله تعالى پر دغې خوښۍ نورې خوشالۍ هم د پرېستو په ژبه ور واورولې، چې ته به هم دغه عمر کې د اسحاق عليه السلام په شان يو ځوی مومي، او د ده له نسله يعقوب عليه السلام غوندې يو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه يو زورور او لوی قوم (بني اسرائيل) پيدا کيدونکي دي، دغه زيرې بي بي ساره ته ځکه واوراوه شو؛ چې د ابراهيم عليه السلام يو بل ځوی اسماعيل عليه السلام د بي بي هاجرې له گېلوې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنا وه که چېرې زه هم د ځوی مور شم، مگر د زوړتوب له سببه بيخي بې هيلې (ناميده) او مايوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) کې يې داسې زېږی واورېد، ځينې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجيهاهت هم کړي دي، مگر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بيان پاس وکړ.

قَالَتْ يَوَيْلَ لِيَ الْإِدُّ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلٌ شَيْخَانٌ هَذَا الشَّيْءُ عَجِيبٌ ۖ

نو وويل (ساره) ای تعجب ځما! آيا څېړومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه يم، او دغه (ابراهيم) مېرې (ځاوند) ځما دی زوړ، بېشکه چې دغه (تولد له دوو زړو) يو شی دی ډېر عجيب (عادتا نه قدرتاً).

تفسير: دلته «يَوَيْلَ لِي» داسې يو لفظ دی، لکه چې ځمونږ په محاورو کې ښځې د حيرت او استعجاب په مواردو کې «ويش» وايي، يعنې دا ډېر د حيرانۍ او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتيا کې وړوکی وڅېړوم، وايي چې د بي بي سارې رضي الله تعالى عنها عمر په دغه وخت کې د (۹۹) کلونو، او د ابراهيم عليه السلام عمر سل کاله يا له سلو کلونو ځنې هم متجاوز وو.

قَالُوا اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتَ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٣٥﴾

وویل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او برکتونه د ده دې وي پر تاسې ای خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستایلی شوی ښه لویی والا دی.

تفسیر: یعنې پر هغې کورنۍ باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړي وي، او تل یې دوی د معجزاتو او خوارکو د لیدلو مورد ګرځولي وي، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لایق کېدی شي؟

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٣٧﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ إِيَّاكَ لَعَدَابٌ غَيْرُ مُرْدُوْدٍ ﴿٣٨﴾

نو کله چې لاره له ابراهيم څخه وېره او راغی ده ته زېری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بیا یې جګړه کوله ځمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهيم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه لرونکی رجوع کوونکی وو (الله ته). ای ابراهيم! واوره له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چې نشي بېرته ګرځولی (له دوی نه په هيڅ شان).

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې له دې لوري مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کې له پښتو سره یې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بیان فرمایلي ده؛ چې پښتو ابراهيم علیه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کلیو د اهلاک لپاره راغلي یو، ابراهيم علیه السلام وویل: چې په هغه کې خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبي په موجودیت کې هغوی څرنگه وژلی کېدی شي؟ پښتو وویل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړی شوي یو چې هلته اوسېږي، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لرې کولی شي، او وروسته له هغه عذاب نازلېږي.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٣٩﴾

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته (او د دوی ښایست یې ولید)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوی سینه د ده (چې څه بې عزتي دوی ته ونه رسي)، او وویل لوط: دغه یوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: دغه پښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او د ډېرو ښکلیو پیمخو هلکانو په شکل سره متشکلي شوې وې، په اول کې لوط علیه السلام دوی ونه پېژندلې چې پښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان یې وګڼلې، له بل لوري د هغه قوم بې حیايي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي یې هم وربښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شریران څما په دغو مېلمنو پسې هم رالوېږي، او دوی به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پر ښودل هم ورته مشکل وو، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخیستلو) وخت ور د مخه شوی وو.

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَفْعَلُونَ هَؤُلَاءِ بِتَأْتِي هُنَّ أَظْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٤٠﴾

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست یې ده ته (لپاره د بد کاری)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه یې کول د نا کارو کارونو! (نو چې دوی راوړسېدل او طلب د مېلمنو یې وکړ) نو وویل لوط: ای قومه څما! دا ښځې لونې څما دي (په نکاح یې واخلي) چې دوی ښې پاکې دي تاسې ته، نو وویل پرې له الله او مه رسوا کوئ ما په حق د مېلمنو څما کې، آیا نشته له تاسې کوم سړی پوهنده (نېک کرداره چې تاسې ته پند درکړي).

تفسیر: یعنې دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف الفطرتو فواحشو کوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام کېناستلو فرصت کله ورکولو، نو کله چې دوی د داسې پیمخو هلکانو له راتګه خبردار شول، په نهایتې یې حیایی سره د لوط علیه السلام کره به منلو منلو سره غلېدل، او په پوره قوت او شدت سره یې ترې مطالبه وکړه، چې دغه مېلمانه هلکان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ویلي وو، چې ته به هیڅ یو نارینه خپل ځان کره مېلمه نشي ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده! خو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وکړو!.

لوط علیه السلام د مېلمنو د پټ ساتلو لپاره هر راز کوشښ وکړ، او بالاخر دغه خبره یې هغو شهوت خوښوونکو ظالمانو ته وکړه: «ای ظالمانو! دغه څما جوني تاسې ته حاضرې دي، په نکاح سره یې اخیستی شئ، او په حلالې طریقې سره ترې متمتع کېدی شئ، چې دغه نهایت پاکیزه او ښکلې طریقه ده، او دا یې ورته ځکه وویل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جوني د هغه لورګانې حساېږي، له الله تعالی څخه وېره پکار ده، او تاسو لره له سره دغه کار وې (لایق) او مناسب نه دی، چې پاکه او مشروع طریقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کې ځانونه اخته کړئ! لږ تر لږه څما رعایت خو وکړئ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ کې شرمنده او رسوا نشم، ځکه چې د مېلمه یې عزتي کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بې عزتي ده، آیا په تاسو کې یو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېکې او تقوی لاره غوره کړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ۝

وویل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقیق پوهه یې ته چې نشته مونږ لره په لونو ستا کې هیڅ حاجت، او بېشکه ته خامخا پوهېږي په هغه کار چې مونږ یې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ۝

نو وویل لوط: کاشکې وی ماته پر تاسې زور یا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته.

تفسیر: د لوط علیه السلام له ژبې څخه د انتهایي خوف او پرېشانی په حالت کې یې له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «کاشکې په ما کې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنگېدم، یا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی مې لرلی»، یعنې څما قوم او ټبر او خپل دلته وی.

په حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «یرحم الله لوطا لقد کان یأوي إلى رکن شدید» «الله تعالی دې پر لوط علیه السلام رحم وفرمائي، بېشکه چې هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، یعنې «الله تعالی» مګر د لوط علیه السلام څخه وروسته هومره انبیاء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبیلې او د ټبر خاوندان وو.

قَالُوا يَلُوْطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يُّصْلَحَ اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْقَتْ مِنْكُمْ
اَحَدًا اِلَّا اَمْرًا تَكُنْ اِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا اَصَابَكُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيْبٍ ﴿٥٠﴾

وويل ملائکو: ای لوطه! ببشکه مونږ رسولان د رب ستا يو، له سره به ونه رسېږي دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې ښاره) په يوې ټوټې د شپې کې، او نه دي گوري بېرته له تاسې هيڅ يو، مگر (مه بيايه هغه) ښځه ستا (چې کافره ده)، ببشکه شان دا دی چې رسيدونکي دی دې ته هغه عذاب چې رسېږي دوی ته، ببشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صبح ده، آيا نه دی صبح نژدې (بلکه نژدې دی نو تلوار مه کوه!).

تفسير: کله چې د لوط عليه السلام غم، اندېښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې يا «نبي الله!» تاسې په څه فکر کې تللي يئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ! مونږ د الله تعالی رالېږلې شوي پرېښتې يو، چې د دوی د اهلاک لپاره راغلي يو، دغه خيټان ځمونږ خو هيڅ شی نشي خرابولی، بلکه تاسې ته هم له سره هيڅ زیان او ضرر نشي در رسولی».

په تفاسيرو کې راغلي دي، کله چې دغو شريرانو وروڼه او دروازې ماتې کړې، يا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط عليه السلام انگړ ته ورغلل، نو دلته جبرئيل عليه السلام د پاک الله په حکم لوط عليه السلام له دوی ځنې جدا کړ، او خپل مټ ته يې لږ څه د دوی په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر گډ سره رانده شول، او په چغو سره يې وويل: «هله ژر وتښتئ! چې د لوط عليه السلام دغه مېلمانه لوی جادوگران ښکارېږي».

کله چې لوط عليه السلام له ډېرې تنگدلی د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: په تحقيق وخت د عذاب د دوی صبح دی، يعنې پر دوی سحر وختي عذاب راتلونکی دی، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقينو دې له دې ځايه تشریف يوسه، او خپلو ملگرو ته هدايت ورکړه! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هيڅ يو له دوی ځنې دې بېرته مخ نه گرځوي، او نه دې گوري.

هو! يواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، يا به بېرته مخ گرځوي او گوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کېږي، چې په کې هغه گډ قوم اخته کيدونکی دی.

وايي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتگ مطلع کړی وو، بيا لوط عليه السلام وويل چې: تر صبح پورې خو ډېر وخت دی، نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: «ای لوطه! آيا نه دی صبح نژدې؟ بلکه نژدې دی! يعنې خوشاله شئ!، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هيڅ دومره ځنډ نه دی پاتې، همدا چې صبح شو په گهيځ (سحر وختي) کې دوی گډ سره وژلی کېږي.

فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَاهَا سَافِلًا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارًا مِّنْ سِجِّيلٍ مَّنْضُودٍ ﴿٥١﴾ مُسَوَّمَةً
عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيْدٍ ﴿٥٢﴾

نو څه وخت چې راغی (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو وگرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (يعنې نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کاني له خټو جوړ شوی په اور پاخه شوی لاندې باندې (پرله پسې). (داسې گټې چې) نښې کړې شوې وې په نزد د رب ستا، او نه دی دا (کلی، او هم موده دهلاک ددوی) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسیر: یعنی جبرئیل علیه السلام دوی کلی پورته، او تر آسمانه پورې یې نژدې ورسول، او بیا یې له هغه ځایه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوایی د تکمیل لپاره له پاسه پر دوی کر تکانې او تودې دوزخي تیرې (ګټې) هم وورولې شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تیرو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځایونو کې اوسېدل (والعیاذ بالله).

تنبيه: د ﴿مَنْضُودٍ﴾ معنی محقق شیخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځینو یې معنی پی در پی او مسلسلې او پرله پسې د تیرو وړېدل اخیستي دي.

﴿مُسَوَّمَةٌ﴾ یعنی کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه یې له نورو تیرو څخه ممتاز وه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالی د عذاب تېره ده، ځینې وایي چې پر هرې تیرې د هغه سړي نوم لیکلی وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاک سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَاهِي مِنَ الظَّالِمِينَ يَبْعِدُ﴾ یعنی دغه د لوط د قوم واقع د زمانې په اعتبار هم قریب دی، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح علیه السلام» له قوم څخه دغه واقع پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوی کلي د مدینې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوی ورانې او نړېدلې کورونه او کنډرې لیدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَقَوْمُ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنَ الْوَعْدَةِ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْيِزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّجِيطٍ ﴿٥٧﴾

او (لېږلی وو مونږ ښار) د مدین ته (قومي) ورور د دوی شعيب، وويل (شعيب): ای قومه ځما عبادت وکړی (یواځې) د الله، نشته تاسې لره هېڅ (بر حق) معبود یې له دغه (الله)، او مه کموی پیمانه او تله، بېشکه چې زه وینمه تاسې په خیر، او بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په سبب د دې خیانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسیر: دغه قصه په ۸ او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، یعنې کله چې پاک الله تاسو ته فراغت او هوسايي (آرام) در عنایت کړی دی؛ نو ډېر وویرېږئ چې د عصیان او نافرمانی لامله هغه له تاسې څخه وانه خيسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلېه او دنيوي او اخروي عذاب درباندي مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خیر او عافیت یئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت یئ، او له سره اهل د حاجت نه یئ، نو ولې داسې خیانت کوئ.

وَيَقَوْمُ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْيِزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٥٨﴾

او ای قومه ځما! پوره وړ کوئ تاسې پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموی تاسې خلقو ته څیزونه (مالونه) د دوی، او مه لهوی تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي یئ.

تفسیر: په ځمکه کې فساد مه کوی یعنې له شرکه او کفره یا له لږ پیماني کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه اچوئ، او خرابي مه کوئ!.

بَقِيتُ اللّٰهَ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ؕ وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ۝۱۱

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خیر ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو یې ټولوی په خیانت سره) که یی تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه یم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهیاتو).

تفسیر: یوه ایماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه څخه بهتر دی، چې د حرامو په طریقه حاصلیږي، یا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کیږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پیمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پیدا کیږي، او د پاک الله له درباره اجر و رسیږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصْلُوْكَ تَاْمُرُكَ اَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْْبُدُ اٰبَاؤُنَا وَاَنْ نَّفْعَلَ فِىْ اَمْوَالِنَا مَا نَشَآءُ اِنَّكَ لَآَنْتَ الْحَكِيْمُ الرَّشِيْدُ ۝۱۲

نو وویل قوم د ده ای شعيبه! آیا دغه ډېر لمونځ کول ستا (درنښي) امر کوي تاته په دې چې پر ډېرو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو ځمونږ، یا (په دې امر کوي چې پر ډېرو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو یې (د ډېر اخیستلو او لږ ورکولو)، بېشکه ته خامخا هم ته یې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کرداره).

تفسیر: دغه خبرې یې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه! زیات له دې نه مه مشر کېږه! آیا په ګرځندو قوم کې همدا یواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار یې؟ او باقي مونږ او ځمونږ مشران ګرځندو جاهلان او احمقان دي؟»، شعيب علیه السلام ډېر زیات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وویل چې: «ښایي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ څخه ځمونږ د پلرونو او نیکونو دین پردي کړي، او ځمونږ د ملکیت اختیار ځمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړي، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او ځمونږ په دیني او دنيوي معاملاتو وزن او کیل او تللو کې ستا د مداخلې هیڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يَقُوْمُ اَرَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّيْ وَرَزَقْنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهَكُمْ عَنْهُ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِيْ اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَالْيَهُ اُنِيْبُ ۝۱۳

وویل شعيب: ای قومه ځما! آیا وينئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که یم زه په برهان (واضح بیان) له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښایسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کیږي ځما، او نه دی توفیق ځما (په اصلاح ستاسې کې) مګر په (هدایت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همدغه په طرف رجوع کوم.

تفسیر: یا خو ظاهري روزي مراده ده، یعنې بې د پیمانې او د تلې، وزن د تزئید او تنقیصه په حلالې طریقي سره یې روزي عطا کړېده، یا باطني روزي مقصوده ده، یعنې علم او حکمت او نبوت یې عطا کړی دی، خلاصه یې دا ده که

ماته حق تعالی فهم او بصیرت را کړی وي، او داسې سمه صافه لاره یې راښوولي وي، چې تاسې یې نشئ لیدلی، او په دولت او شته والي یې موږ کړی يم، چې له هغه څنې تاسې یې برخې یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چې معاذ الله زه ستاسې پشان پوند شم، او د الله تعالی له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوکې ټکالې) څخه وویرېږم، او پند ورکول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه کوم.

﴿وَمَا أَرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَكُمْ عَنْهُ﴾ يعني د دې لپاره ترې تاسو نه منع کوم، چې گوندې زه پخپله یې وکړمه، یا له هغو خرابو کارونو څخه چې زه تاسې منع کوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې څنې بېل کړم، او پخپله د هغه مرتکب شم، مثلاً تاسې تارک الدنيا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم، نه هغه پند او نصیحت چې زه یې تاسې ته کوم، زه له تاسو څخه لا پوښی د هغو په تعميل کې مشغول او لګیا يم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولی، چې ځما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿إِنْ أَرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ الآية - يعني ځما زیاتر کوښښ دا دی چې ستاسې دیني او دنيوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ایمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هیڅ یو حالت کې له سره نشم پرېښودی، پاتې شوه دغه خبره چې ځما دغه مقصد تر پایه (آخړه) هم ورسېږي، او زه په دغه کوښښ کې بریالی هم شم، دغه ګرځد د قدوس الله په قبضه او واک کې دي، او د پاک الله په امداد او توفیق سره ګرځد کارونه سر ته رسېدی شي، ځما اعتماد او توکل پر هماغه پاک الله دی، او په هرې معاملې کې هغه ته رجوع کوم.

وَيَقَوْمَ لَا يُجِزُ مِنْكُمْ شِقَاقٌ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿١٥﴾

او ای قومه ځما! باعث دې نه کړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسېږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلی وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) یا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) یا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دی قوم د لوط له تاسې څخه (ای کفارو دومره) لرې (په زمان مکان نو پرې عبرت واخلي).

تفسیر: يعني ځما د ضد، عناد او عداوت په جوش کې داسې حرکات مه کوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لاټق) او مستحق شئ! د نوح، هود، او صالح عليهم السلام پر امتونو د تکذيب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوی دی، هر چاته ښکاره دی، د لوط عليه السلام د قوم قصه خو له دغو ګرځو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې کې واقع شوې ده، او د هغې یاد به ستاسې په حافظه کې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېږوئ.

يعني که تاسې د نوح او د هود او د صالح عليهم السلام د قوم له تعذيب څخه په سبب د لري والي د زمانې عبرت نشئ اخيستی؛ نو نه دی قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مکان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلي!.

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيَّ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿١٦﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشکه رب ځما ډېر مهربان دی، محبت کوونکی دی.

تفسیر: هومره چې قدیمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی گناهکار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي بخښنه وغواړي؛ نو یې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مینه او محبت هم کوي.

قَالُوا شُعَيْبٌ مَّا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا نَقُولُ وَإِنَّا لَنَرُّكَ فِتْنًا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ
وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ۝۱۱

وویل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعيبه! نه پوهیږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته یې وایې (مونږ ته د توحید په تعریف او منع د تطفیف)، او بېشکه مونږ خامخا وینو تا په مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شریکان دي)؛ نو خامخا سنگسار کړی به وی مونږ ته، او نه یې ته پر مونږ هیڅ قدر عزتناک.

تفسیر: دوی خو پر ګردو شیانو ډېره ښه پوهېدل، لیکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به یې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهیږو، چې ته څه وایې، او د مجذوبانو په شان تل ګډېږې، (العیاذ بالله)، او که په رښتیا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهۍ یا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَإِنَّا لَنَرُّكَ فِتْنًا ضَعِيفًا﴾ یعنې یو کمزور او بې حقیقته سړي ته نه ښایي چې ګرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په رېږو (تکلیفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کې ونه غورځوي، چې هیڅ یوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ﴾ یعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسېږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنگسار کړی وې.

قَالَ يَقَوْمِ ارْهَطُوا عَلَيَّ غَيْرَ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذُ ثَمُودَ وَإِسْمَاعِيلَ آلًا وَرَأَوْا كَثِيرًا مِّنْ آيَاتِي إِنِّي إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝۱۲

وویل (شعيب) ای قومه ځما! آیا دغه خپلوان ځما ډېر عزیز (مخور) دي پر تاسې له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هیڅ پروا یې نه کوئ)، بېشکه رب ځما پر هغو کارونو چې کوئ یې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسیر: یعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې ځما د کورنۍ له سببه مې د رعایت وړ او مستحق بولی، مګر د دې لامله مې هیڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاک الله نبي او تاسې ته درلېږلی شوی یم، او صاف او صریح دلائل او نښې د خپل تصدیق لپاره درنښیم، ګواکې ستاسې په سترګو کې ځما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدوس څخه زیات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۱۳ وَمِنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ
وَأَرْفِقُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ۝۱۴

او ای قومه ځما! عمل کوئ په ځای خپل (یعنې په حالت خپل چې شرک او معصیت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی یم په حال خپل (چې توحید او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

څو ک چې راځي ده ته عذاب چې رسوا کوي هغه، او (وبه پېژني) هغه څو ک چې دروغ ويونکي دي، او انتظار کوي (د عاقبت خپل) بېشکه زه هم له تاسې سره انتظار کوونکي يم د عاقبت خپل.

**وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا شُعَيْبًا وَآلَهُ آمِنًا مَعَ رَحْمَةٍ مِنَّا وَآخَذَاتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْعَةَ
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جُثُمِينَ ﴿٦٣﴾ كَانَ لَمْ يَغْتَوِ فِيهَا إِلَّا بَعْدَ الْبَدَيْنِ كَمَا بَعَدَتْ نُفُودُ**

او کله چې راغی امر (حکم، عذاب) څمونږ؛ نو خلاص کړ مونږ شعیب او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نژده خپله، او ونيول هغه کسان چې ظلم یې کړی وو (په کفر سره) غږ سخت؛ نو گهڼڅ (سحر وختي) وگرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پراته پر زنگونو خپلو، (داسې تباہ شول) لکه چې نه وو اوسېدلي په دغو کورونو کې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ! واورئ! لرې والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم) (د) مدین ته، لکه چې لرې او هلاک شول ثمودیان.

تفسیر: دلته د شعیب علیه السلام د قوم په «صیحه» (سخته چغه) سره هلاکېدل مذکور دي، او په «الأعراف» کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، یعنې په زلزلې سره وژلی شوي دي، او د «الشعراء» په سورت کې «عذاب يوم الظلة» راغلی دی، چې مطلب یې دا دی د عذاب وریځ لکه سایوان پر دوی محیطه شوې وه.

ابن کثیر (رحمه الله) لیکي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق کې سره جمع شوي وو، بیا په هر سورت کې دهغه ځای د سیاق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی.

په «الأعراف» کې وو چې هغو خلقو چې شعیب علیه السلام ته وویل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمکې څخه وباسو نو هلته یې دروښوده، چې له هغې ځمکې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د هغې ځمکې د زلزلې له اثره به ووژلی شئ، کله چې دلته د هغو د سختو بې ادیبو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه یې د هغه په مقابل کې د آسمان «صیحه» یعنې سختې چغې ذکر وفرمایه، ګواکې د الله تعالی د عذاب د یوې چغې کې د هغو ټول شورماشور او ویناوې ورکې شوې، د «الشعراء» په سورت کې یې د دوی دغه قول نقل کړی دی: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ﴾ یعنې که ته رښتینی یې؛ نو پر مونږ د آسمان یوه ټوټه راغورځوه! نو د هغه په مقابل کې د «عذاب يوم الظلة» تذکره وفرمایله شوه.

**وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٦٤﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوْا أَمْرَ فِرْعَوْنَ
وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٦٥﴾**

او خامخا په تحقیق لېرلی وو مونږ موسی (په ښکاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وکړ دغو (مشرانو) دامر (حکم) د فرعون، حال دا چې نه وو حکم د فرعون برابر وونکي په سمې لارې.

تفسیر: له نښو څخه غالباً معجزات او هغه (۹) نښې مرادې دي چې د هغو ذکر په ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيٰتٍ بَيِّنٰتٍ﴾ کې شوی دی، د هغو له منځه د «عصا» معجزه یې چې نهایته ظاهره او قاهره معجزه وه شاید «سلطان مبین» یعنې واضح سند فرمایلی وي، یا له «سلطان مبین» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسی علیه السلام هغه د فرعون په مخ کې د الله تعالی د وجود او توحید او نورو په متعلق وړاندې کړي وو، چې د هغو ذکر په نورو مقاماتو کې راځي، او ممکن دی چې له «سلطان مبین» څخه د هغه لغوي معنی مراد وي، یعنې ښکاره بری یا ظاهره غلبه، ځکه چې د فرعونیانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین شو خو کرته حاصله شوې ده، یعنې سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه ورېده، او همغه الله د دشمن فرعون پر حکم به یې تگ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان ښکې او ښېکینه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ ۝۵۹

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعنې همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ږندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنم) پورې ورسېږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای ډېر سوځوونکي ایرې کوونکي اور ورسېږي.

وَأُتِيعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُبْسُ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ۝۶۰

او ورپسې لگولی شوی دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنې تر څو چې دنيوي خلق به پر فرعون او فرعونيانو لعنت لیري؛ بیا په قیامت کې د ملائک الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت ورکړي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به ترې نه بېلېږي، څو اکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرْآنِ نَقَّصْنَاهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ۝۶۱

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالې د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې ربېلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره ربېلی شوی وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته درواورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبي او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنگه تباہ شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلی او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ۝۶۲

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) وليکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسير: يعنى پاك الله دوى بې قصوره ونه نيول چې د ظلم وهم پرې وشي، كله چې دوى د جرائمو په ارتكاب كې له حده تېر شول، او په دغه ډول يې خپل ځانونه على رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وگرځول، نو دلته پر دوى د پاك الله عذاب نازل شو، بيا وگورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوى ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه يې لوى توقعات او اميدونه درلودل، هغوى هم داسې سختو مصيبتونو په وخت كې دوى هيڅ پكار وړه نغلل، باطل معبود يې څه پكار ورغى؟ بلكه دوى د هلاك سبب وگرځېد.

وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ تَجْمَعُ لَهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمُ مَشْهُودٍ ﴿١١﴾

او په شان د همدغو (نيولو) نيول د رب ستا دي كله چې ونيسي الله اهل د قريو حال دا چې دا (اهل د قريو كافر) ظالم وي، بېشكه نيول د الله ډېر دردناك سخت زورور دي، بېشكه په دې (مذكوره وو قصو) كې خامخا ډېر عبرت دى لپاره د هغه چا چې وير پرې له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قيامت داسې يوه ورځ ده چې جمع به كړى شي په دې كې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدُّودٍ ﴿١٢﴾

او نه به وروستى كوو مونږ دا (ورځ) مگر لپاره د پوره كېدلو د نېټې معلومي (په نزد د الله).

تفسير: يعنى د الله تعالى په علم كې كوم ميعاد چې مقرر دى؛ هغه ضرور پوره كېدونكى دى، او بيا هغه لويه ورځ راتلونكې ده، له دغه تاخير څخه داسې مه اټكل كوى، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العياذ بالله).

يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلُمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ سُعْيٌ وَسَعِيدٌ ﴿١٣﴾

په هغه وخت كې چې راشي قيامت، نه كوي خبرې هيڅ نفس مگر په اذن حكم د الله سره، نو ځينې له دغو خلقو به بدبخته او (ځينې به) نېكېخته وي.

تفسير: يعنى هيڅوك به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالى له اذنه او حكمه نشي ويلې، او د محشر په ځينو موافقو كې خو مطلقاً يو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ايستلى.

فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٤﴾ خُلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمُوتُ وَالْأَرْضُ ۚ أَلَمْ تَشَاءْ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سُوءُوا فِي الْجَنَّةِ خُلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمُوتُ وَالْأَرْضُ ۚ أَلَمْ تَشَاءْ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرُ مَجْدُودٍ ﴿١٦﴾

نو هر څه هغه كسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور كې به وي، وي به هغوى ته په هغه اور كې جگ (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټيټ نرم غږ (چې د سينو وځي لكه د خرو). همېشه به وي دوى په دغه اور كې څو چې وي آسمانونه او ځمكه مگر چې اراده وفرمايي رب ستا، (چې بوځي له سعيړه زمهرير ته)، بېشكه رب ستا كوونكى دى د هر هغه كار چې اراده وفرمايي. او هر چې هغه كسان دي چې نېك بختان شوي دي؛ نو په جنت كې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کې تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مگر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې) يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر هغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسېږي، مگر هغه چې د زياتد اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طویلو څخه د طویلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه «مَادَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ» او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کېږي، باقي د دوام او ابدیت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په «مَا شَاءَ رَبُّكَ» سره اداء فرمايلي ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د «مَادَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ» لفظ له دوامه کنایه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې څخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلي يې دي: «يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ» (۱۳) جزء د ابراهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسېږي، چې د آخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مگر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کېږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مگر خپله دغه اراده يې لا له پخوا څخه فرمايلي ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: «وَمَا لَهُمْ يُخْرِجُنَ مِنَ النَّارِ» (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او «يُرِيدُونَ أَن يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا لَهُمْ يُخْرِجُنَ مِنْهَا» (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او «لَا يَخْفَىٰ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ» (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ لِمَن يُشْرِكُ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ» (۵) جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د کرد اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه څه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړي، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د څه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو گناهونو لامله په دوزخ کې غورځولي کېږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ څخه ايستلی کېږي، او جنت ته رسول کېږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کېږي، ښايي په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې «عَطَاءٌ غَيْرُ مَحْدُودٍ» او د اشقياءو په ذکر کې «إِنَّ رَبَّكَ فَاعِلٌ لِّمَا يُرِيدُ» ارشاد فرمايلي وي، څو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کېږي، مگر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کېږي.

فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَبْعُدُ هَؤُلَاءُ مَا يَبْعُدُونَ إِلَّا مَا يُعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمَوْفُونَ بِهِ
نَصِيبُهُمْ غَيْرُ مَنْقُوصٍ ۝

پس مه کېږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مگر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسير: يعنى د دومره مخلوقاتو د شرك او بُت پرستۍ پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوى په سزانه رسېدل، داسې يو شى نه دى چې پرې انسان وغولېږي، او په شېبه كې ولوېږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نيكونو په بې اساسه تقليد كې مشغول او لگيا دي، هغه د دروغو معبودان د دوى په څه كار ورځي؟ يقينا دغو ټولو ته په آخرت كې پوره سزا ورسېږي، چې په كې هېڅ زياتد او نقصان به نه وي، گواكې د ﴿عَيَّرَ مُنْقُوصٍ﴾ لفظ د ﴿عَطَاءٌ غَيْرُجَدُّوْذٍ﴾ په مقابل كې ايښى شوى دى. بعض مفسرين وايي چې په دنيا كې د رزق او نورو كومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسېږي، بيا د شرك پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ۝

او خامخا په تحقيق وركړى وو مونږ موسى ته كتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې پوښی شوی وو له ربه ستا (د تأخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوى کې (په دنيا کې)، او بېشکه دوى خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکى د زړونو دى په اضطراب کې.

تفسير: موسى عليه السلام ته يې كتاب وركړ، او راويې لېږه، نو بني اسرائيلو پخپلو منځونو كې اختلاف سره وکړ، ځينو هغه ومانه او ځينو ترې سر وغړوه، لكه چې نن ورځ د لوى قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ كې شته، بېشكه چې پاك الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ورنه كړي، يا د هغه له پيدا كولو څخه وروسته د گړدو مكذیبونو فوري استیصال او ټولې جگړې له يوې مخې لرې كړي، مگر د ده تكويني حكمت د دې خبرې اقتضاء ونه كړه.

يوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقررده او ټاكلې شوې ده، چې انسان ته يې تر يوه خاص حد پورې د كسب او اختيار آزادي او خپلواكي وركړې ده، او د امتحان په ميدان كې يې خوشې كړى دى، او ورته گوري چې دى په كومه لاره درومي؟ آيا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول سره پېژني، او د پاك الله د رحمت او كرامت وړ او مستحق گرځي؟ كه كېره لاره غلطه چاره ځان ته غوره كوي، او د صحيح فطرت لارښوونې ته څه اهميت نه وركوي، او خپل ځان د الله تعالى د غضب او سخط مظهر گرځوي؟.

﴿يٰۤاَيُّهَا اَيُّهَا اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ايښى شوى دى چې دى د نېكۍ او بدۍ په اختيارولو كې بالكل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتيجه دا ده چې په دنيا كې د خير او شر او د نېكيو او بديو مقابله يو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوى له منځه مغضوب او مرحوم سره بېل كړل شي، خو د ﴿الْاٰمَنُ تَجِزُكَ﴾ سره د ﴿لَا مَلَكَنَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالباً دا هغه لفظ دى كه يې نه وى فرمايلى؛ نو د گړدو اختلافاتو خاتمه به بيخي يو ځلي سره كېده، عام خلق د دغو خبرو د حكمتونو په نه پوهېدلو لامله په شك كې لويديلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فيصله سره كيږي كه نه؟.

وَإِنْ كَلَّا لَيُوقِفِيَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنينو او د كافرينو) ځنې قسم دى چې خامخا پوره به وركړي دوى ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوى، بېشكه چې الله پر هغو كارونو چې كوي (يې) دوى خبردار دى.

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٠٧﴾

نو مستقیم او ثابت اوسه لکه چې حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقیم او ثابت دې اوسی) هغه څوک چې توبه یې ایستلې ده له تاسره، او مه تېرېږئ له حده، بېشکه چې الله پر هغو کاورنو چې کوی یې تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې ته د دغو مشرکینو په جگړو او دعووو او دنگلو کې خپل ځان مه غورځوه، ښایي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له کفره او شرکه او نورو څخه یې توبه ایستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب یې غوره کړی دی، او د پاک الله په لوري یې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالی پر احکامو په نهایت مېړانې (بهادری) او استقلال او استقامت سره تل ټینګ او کلک ولاړ اوسئ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبلیغ او نورو ګردو شیانو کې له افراطه او تفریطه بېل اوسئ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ! په هیڅ یوې معاملې کې د افراط او تفریط خوا مه نیسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ! او یقین ولرئ! چې الله جل وعلا هره شېبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَمَا تَسْكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١٠٨﴾

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستۍ سره) په طرف د هغو کسانو چې ظلم یې کړی دی؛ نو وبه رسیږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هېڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بیا به ونه کړي شي درسره مرسته.

تفسیر: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ کې یې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه، اوس دارښيي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښایي چې ستاسې لږ میلان رجحان دوی ته وي، د دوی له موالاتو، مصاحبتونو، تکریمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبوه، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتی الامکان مجتنب اوسئ!.

وَاقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفْعًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلَّذِينَ كَانُوا

او قائم کړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشکه چې نیکي (پنځه وخته لمونځ) لرې کوي بدې (کوچني ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی لپاره د پند قبلوونکو.

تفسیر: ظالمانو ته سر مه ټیټوئ! بلکه «وحده لا شریک له الله» ته خپل سرونه ټیټ کړئ! یعنې صباح، ماښام، او د شپې په تیاره کې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا کوی! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لویه ذریعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو یعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، یا یو طرف فجر او بل طرف مغرب کېښود شي، چې هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي، او د ځینو اسلافو په نزد په دغه کې فجر، ظهر، او عصر درېواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَرُفْعًا مِّنَ اللَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء یا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن کثیر «رحمه الله» دغه احتمال لیکلی دی، چې له ﴿طَرَفِي النَّهَارِ﴾ څخه فجر او عصر او ﴿وَرُفْعًا مِّنَ اللَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځکه د اسلام په ابتدا کې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضیت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د دې نورو وقتونو تزید وکړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ الشَّرَّاتِ﴾ يعني د لمونځونو قائلول د الله تعالى يادونه ده، لکه چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ يا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ الشَّرَّاتِ﴾ ضابطه د ياد کوونکو لپاره د يادونې څيز دی، چې ښايي له سره ونه هېراوه شي، ځکه له دې ځنې مؤمن ته د ښکيو په لوري خاص ترغيب کيږي.

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَضِيْعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٥٣﴾

او صبر وکړه (ای محمده په طاعت او مصیبت او له معصیت)، نو بېشکه چې الله نه ضایع کوي ثواب د ښکي کوونکو.

تفسیر: په قرآن کریم کې له غور کولو څخه ظاهرېږي چې د الله تعالى په امداد او اعانت حاصلولو کې دوو شيانو ته خاص دخل دی، «صلاة او صبر» ﴿وَالصَّبْرُ وَالصَّلَاةُ﴾ (د «البقرة» سورت (۱۵۳) آیت (۱۹) رکوع).

دلته يې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حکم فرمايلي دی، مطلب يې دا دی چې مؤمن دې د الله تعالى په عبادت او اطاعت کې مستقيم اوسي، او د هيڅ درد او رنځ پروا دې ونه کړي، نو هلته د الله تعالى مرسته او نصرت ور حاصلېږي، د ده په لوی دربار کې د هيڅ يوې ښکي اجر نه ضایع کيږي، بلکه زیات له اندازې څخه هم ورسېږي.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَجْبَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١٥٤﴾

نو ولې نه وو (يعني نه وو) له اهلۀ د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فکر او عقل چې منع کول يې (خلق) فساد نه په ځمکه کې (چې عذاب پرې نه وو راغلی)، مگر چې منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص کړل مونږ (دوی) له عذابه د هغو پخوانيو څخه (ځکه چې نه يې عن المنکر به يې کول)، او متابعت وکړ هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو (په فساد يا ترک د نه يې سره) د هغې لارې چې آسوده کړی شوي وو دوی په هغې کې، او وو دوی گنهگاران کافران.

تفسیر: د پخوانيو امتونو حال يې راواوړوه، او مونږ محمدي امت ته يې ترغيب او تشويق راکړ، چې په مونږ محمدیانو کې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» کوونکي ښايي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځکه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عيش او عشرت په نشو کې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کې معتاد (روږدي) شول، او هغو لویو باثرو سړيو چې په دوی کې لږ څه د خير اثر باقي وو، له دغو منکرانو له ممانعته سترگې پټې کړې، او هيڅ به يې ورته نه ويل، او په دې ډول له کفر او طغيانه او ظلمه او عصيانه د دنيا اخلاقي حالت داسې خراب شوی وو، چې د هغه اصلاح کوونکي هيڅوک نه وو، خو تنو شمېرليو شويو سړيو اگر که د «امر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته کړ، مگر په نغاړه خانه کې څوک د طوطي غږ اورېدی شي، نتيجه يې داسې شوه؛ چې منع کوونکي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور گډ قوم سره تباه او فنا شول.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١٥٥﴾

او له سره نه دی رب ستا (اراده کوونکی د دې) چې هلاک کړي (اهل د) قريو په ظلم او کفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قريو (ښکېان اصلاح راوستونکي) مصلحان.

تفسير: يعنې د هغو ښارونو او كليو خلق چې خپل حالت ښه كړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او ښكې ته رواج ور كړي، او د ظلمه او فساد خاڼونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونيسي، او هلاک يې كړي، عذاب هلته نازلېږي چې خلق په كفر او عصيان يا ظلم او طغيان كې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا يَزَالُ النَّاسُ مُخْتَلِفِينَ ۗ أَلَا مَن تَجْمَعُ رَبُّكَ وَلَدُنكَ
خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝

او که اراده فرمايلي وی رب ستا نو هر ورو (خامخا) به يې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت يو (متفق په ايمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دين کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمايي رب ستا (او له اختلافه يې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پيدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هر ورو (خامخا) دوزخ له پېريانو او انسانانو سره ګډه.

تفسير: يعنې لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه ليکلي شوي دي، د الله تعالی تکويني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنيا يو شانې پر يوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبولولو او نه قبولولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقيقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صريح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سليمه سره ګرد سم تلل؛ نو هيڅ اختلاف به په منځ کې نه پيدا کېده، نو ځکه يې په ﴿الْأَمَنُ تَجْمَعُ رَبُّكَ﴾ سره تنبيه وفرمايله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنی دي.

﴿وَلَدُنْكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآية - او لپاره د دې اختلاف او رحمت پيدا کړي دي الله دوی، يعنې د دنيا له پيدا کېدلو څخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلالیه وو» او «جمالیه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو يو جماعت خپل لوی خښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورڅرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غفران مظهر وګرځي، چې د ﴿الْأَمَنُ تَجْمَعُ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ده.

وَلَا تَقْصُصْ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نَنْتَبِهُ بِهِ فُؤَادَكَ ۚ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ ۚ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ
لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزييد د يقين سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رېښتيا) او موعظه (پند) او يادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسير: مخکې د ډېرو انبياوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځينو حکمتونو تنبيه فرمايي، يعنې د پخوانيو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اورېدلو څخه د رسول عليه السلام زړه لا زيات ساکن او مطمئن کيږي، او محمدي امت ته داسې تحقيقي خبرې معلومېږي، چې په کې د نصيحت او تذکیر لوی وسائل شته.

انسان کله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانيو زمانو کې په دغه او هغه جرم سره هلاک شوي دي؛ نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کې لوبېږي، او کله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره کولو څخه هغو پوښيو اقوامو نجات موندلی دی؛ نو طبعاً هم هغه لوري ته ځغلي.

وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ۖ وَانظُرُوا إِنَّا مُنظِرُونَ ۖ

او ووايه (ای محمده!) هغو کسانو ته چې ايمان نه راوړي چې عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بېشکه مونږ هم عمل کوونکي يو (په حال خپل چې اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو (عاقبت د کار ته).

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَالْيَهُ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهُ فَاَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۖ

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو) ځمکې، او خاص همده ته بېرته ګرځولی شي امر (کار د بندګانو) ټول، نو عبادت کوه د الله (چې مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بې خبره د هغو کارونو څخه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې تاسې د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کېږئ! او په خپل تبلیغ او دعوت کې لګیا اوسئ! او د دوی فیصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ! چې ترې د ځمکې او اسمان هیڅ یوه پټه او ښکاره او وړوکې او لویه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو بېرته ورتګ او رجوع همده ته کېږي، نو هلته به دوی ګرد سره وپوهېږي چې څرنگه په خبط او خطا کې لویډلي او سخت تېرولي دي، تاسې خو د زړه له کومې په اخلاص او عقیدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کې مشغول اوسئ! او یواځې د همده په اعانت، اعتماد او توکل وکړئ! ځکه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دی، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره کوي.

په حدیث کې راغلي دي چې لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سوال وکړ: «یا رسول الله! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر رانښکاره شول؟» نو رسول الله مبارک وفرمایل: «شیتنی هود و أخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خویندو په زوړتوب کې اچولی یم».

هغه آیت چې ځمونږ پاک رسول یې ډېر زهیر او سپینږتیا ته نژدې کړی دی؛ دا دی: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالى الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام. تمت سورة (هود).

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (يوسف) سورت مکي دی، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آيتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۲) او په نزول کې (۵۳) سورت دی، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الرَّحْمَنُ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾

دا (مخکيني آيتونه چې لوستی کيږي) آيتونه دي د کتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالکل واضح دی، او پر هغو احکامو او شرائعو يا مواظلو چې هغه مشتمل دي؛ نهايت روښان او صاف دی). بېشکه چې مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دې حال کې چې قرآن عربي دی، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پري).

تفسير: يعنې عربي ژبه له ګردو ژبو څخه زياته فصيحې او وسيعې منضبطه او د شوکته ډکه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، کله چې رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی؛ نو ښکاره ده چې په دنيا کې به رومي مخاطب عرب وي، بيا د عربو په ذريعه د دنيا په څلورو خواوو کې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ کې يې اشاره فرمايلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول يوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارک قوم يئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ! او بيا يې نورو ته وروڅکوي! لکه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ ۖ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِينًا
الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾

مونږ بيانوو (لولو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (څکه چې خاوند يې ښه دی) په سبب د وحی څمونږ تاته دغه قرآن، او بېشکه شان دا دی چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسير: يعنې د همغې وحی په ذريعه چې د قرآنکريم په صورت پر تا نازلېږي؛ مونږ يو نهايت ښه بيان پر حسين طرز سره تاته اوروو، چې له هغه ځنې تر اوسه پورې ته هم لکه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرينو د دې سورت په شان نزول کې څو روايتونه نقل کړي دي، چې د ګردو له يو ځای کولو څخه دامعلومېږي، چې يهودانو د مکې معظمې د مشرکانو په ذريعه څمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وکړه، چې ابراهيم عليه السلام او د ده ځامن خو په شام کې اوسېدل، نو بيا بني اسرائيل مصر ته څرنگه ورسېدل؟ چې په هغه کې د موسی عليه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امکان لري چې مسلمانان هم د داسې يوې ښې مفصلې تاريخي واقعي اورېدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو ځنې ډکه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن کې د هغو احوالو او حوادثو چې تذکره کېدونکې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبی کریم صلی الله عليه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کې

د تسکين او اطمینان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو و جوړو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصیل سره قرآن کریم بیان و فرمایله، خو سائینو ته معلوم شي، چې اسرائیل یعنې یعقوب علیه السلام او د ده د اولادې د راتگ سبب له شامه مصر ته د یوسف علیه السلام واقعه ده، چې بیا هملته یې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسی علیه السلام راغی، او دوی ته یې د فرعون او قبطیانو له غلامی څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَجْدِينَ ﴿٥﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل یوسف پلار خپل (یعقوب) ته: ای پلاره ځما! بېشکه چې ما ولیدل (په خوب کې) یوولس ستوري او لمر او سپوږمۍ، ولیدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَبْنَى لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾

وویل (یعقوب): ای بچور په ځما! مه بیانوه خوب خپل وروڼو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شیطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کینه واچوي تاته).

تفسیر: یعنې شیطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې وراچوي، وروڼه به ستا په خلاف درته پورته کوي، ځکه چې د ده د خوب تعبیر ډېر ظاهر وو، او د یوسف علیه السلام وروڼو ته چې په هر حال د نبوت له کورنۍ څنې وو؛ د داسې یوه واضح خوب په تعبیر پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې یوولس ستوري یې یوولس وروڼه دي، او سپوږمۍ او لمر مور او پلار یې دي، ځواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د یوسف علیه السلام د شان د عظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَا بَنَاتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْتُ رُؤْيَايَ حَقًّا﴾ په ویلو سره یې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلومېږي چې یعقوب علیه السلام له دې خوبه پخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له یوسف علیه السلام سره یې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له لیدلو څخه د ده علایتي وروڼه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به یې رځې (کینې) کولې، نو ځکه یعقوب علیه السلام ته داسې یو خیال پیدا شو، که هغوی دغه خوب واورې؛ نو لا د حسد او رځې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شیطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رځې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د یوسف علیه السلام اذیت او پخپله د دوی د رسوایی او بدانجامۍ موجب وي، نو ځکه یعقوب علیه السلام یوسف علیه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو وروڼو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې یوسف علیه السلام ته یې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنیامین» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، اگر که له هغه څنې د کومې خرابۍ اندېښنه نه وه، لیکن ممکن وو، چې هغه یې په بې احتیاطۍ سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شاع شي.

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رُبُّكَ وَوَعَدُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُمَتِّعُكَ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او همدارنگه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی یې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ګرځولو دخبرو (خپلو ځایونو ته لکه تعبیر د خوبونو، بیان د کتابونو یا حقیقت دخبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د يعقوب (په نبوت) لکه چې پوره کړی یې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهيم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې همداسې چې دغه خوب يې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت يې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانيو سره يې وپاللې.

﴿وَيَعْلَمُكَ مَنْ تَأْوِيلُ الْأَحَادِيثِ﴾ مثلاً د رؤياوو تعبير يعنې چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولگوي، يا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتايجو پوهېدل، سم له لاسه يې سنجول (حل کول)، يا د پاک الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامينو تر ژورو معانيو پورې رسېدل؛ دغه گړد شيان د ﴿تَأْوِيلُ الْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمَهُ الْبُيُوتَ﴾ يعقوب عليه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خيست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهيم عليهما السلام ذکر يې وفرمايه، الله تعالى ابراهيم عليه السلام خپل نبي گرځولی وو، او د ده دښمن نمرود يې هلاک کړ، او د اور شعلې يې پرې گلزارې کړې، اسحاق عليه السلام ته يې نبوت ورعطا کړ، بيا د ده له صلبه يې د يعقوب عليه السلام په شان يو نبي پيدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائيلو د گړدو انبياوو سلسله پيدا شوې ده، په صحيح حديث کې راغلي دي: «الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم».

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلرَّاسِخِينَ ۝

خامخا په تحقيق چې وو په (قصې د) يوسف او وروڼو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې گرځي، او کومې نتيجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د يوسف عليه السلام او د يوسف عليه السلام د وروڼو په قصه کې د هدايت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه به زړونو کې د الله تعالى د عظيم قدرت او حکمت نقش کلک ټينگېږي، او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له اميتوبه، او بې له کومه معلم يا کتابه يا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاريخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بيان توجيه غير له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قریشو ته چې د يهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه يې پوښتنې کولې، په دغې واقعي کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

إِذْ قَالَ الْيُوسُفُ لِأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ إِنَّمَا أَتَى بِمِثْقَلِ ذَرَّةٍ مِّنَ الْبَاطِلِ إِنَّهُ كَادِحٌ فَاحِشٌ ۝
يُوسُفَ وَأَوَّلَ حُرَّةٍ أَرْضًا تِجَارَةٌ لَّكُمْ وَجْهٌ أَبْيَضٌ وَتَوَكَّلُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۝

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل وروڼو د يوسف يو بل ته: خامخا يوسف او ورور يې (بنيامين) ډېر گران دي پلار څمونږ ته له مونږ څنې، حال دا چې مونږ ډله يو قوتناکه، بېشکه پلار څمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره يې سره تړون وکړ): وورنئ يوسف يا يې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزگار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) يو قوم صالحان.

تفسير: يعقوب عليه السلام له يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت كولو، ځكه چې دوى دواړه له خپلو علاقي وروڼو ځنې وړو كي وو، او د دوى مور هم وفات شوې وه، او خاص د يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهېدلى وو، چې د ده مستقبل ډېر روڼ او ځلېدونكى دى، او د نبوت د كورنى سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د يوسف عليه السلام ښايسته صورت او سېرت، ظاهري او باطني كمالاتو د ده د لوى پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعيت پر نورو وروڼو ډېر سخت تېرېده، دوى به سره ويل چې: د ضرورت په وخت كې د كار سړي خو مونږ يو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعيفي په وخت كې هم په كار ورتلى شو، له دغو وړو كو هلكانو څخه هيڅ هيله او اميد نشي كېدى، نو د همدغو خيالونو په اثر د خپل لوى پلار په نسبت به يې ويل چې: دى په دغه معامله كې په سخته غلطۍ او صريحه خطا كې دى، او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه كوي.

﴿إِذْ يُؤْتِيُكَ﴾ الآية - يعنې د حسد او رځې (كينې) اوروڼه د دوى په زړونو كې دننه لگېدل، بالاخر دوى پخپلو منځونو كې سره مشورې وكړې، چې د يوسف عليه السلام په موجوديت كې امكان نه لري؛ چې د خپل لوى پلار خصوصي محبت او توجه مونږ خپل لوري ته كښ كړى شو، نو ځكه ښايي چې د يوسف عليه السلام خبره همدلته پاى ته ورسوو، يا خو دې ووژلى شي، يا دې په كوم لري ملك كې وغورځاوه شي، چې له هغه ځايه بېرته رانشي، كله چې دى نه وي؛ نو د پلار ګرځېدنه توجه به ځمونږ په لوري متوجه كيږي، او د ده د ګرځېدو مهربانيو يواځې مونږ حقداران پاتې كيږو، د «بنيامين» معاملې ته دوى غالباً څه اهميت نه وركولو، لكه چې د هغه محبت يې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګناه.

﴿وَلَوْ تَوَصَّلْتُمْ بِهِ﴾ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ يعنې يو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتكاب واقع كيږي، او وروسته د هغه له فراغت بيا به توبه كوو، او ښه ښك سړي به كيږو، يعنې هم په زندانو كې رند حسايبو، او هم جنت به له لاسه نه وركوو، ځينو مفسرينو د ﴿وَلَوْ تَوَصَّلْتُمْ بِهِ﴾ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ معنى داسې اخيستي ده: چې وروسته له يوسف عليه السلام ځمونږ ګرځېد كارونه پخپله ښه كيږي، ځكه چې د لوى پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لټل او مايوس كيږي، او يواځې ځمونږ پر سرونو به راكش كيږي.

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهَ فِي غَيْبَتِ الْجَبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ۝

وويل يوه ويونكي له دوى څخه چې: مه وژنئ يوسف (چې لويه ګناه ده) او (بلكه) وغورځوئ تاسې هغه په تياره بېخ د ګمنامي كوهي كې چې وايي خلي ځينې تېريدونكي (د لارې چې كوم لري ملك ته يې يوسي) كه يې تاسې كوونكي (د دې بېلتون).

تفسير: داسې ويونكى «يهودا» وو، يعنې وژل يې لويه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد يې له قتل هم حاصلېدى شي، كه تاسې د يوسف عليه السلام بېلتون له دې ځايه غواړئ؛ نو آسان صورت يې دغه دى، چې له كلي څخه يې لري په كوم تياره ګمنامه كوهي كې وغورځوئ، پس دوى ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

قَالُوا يَا أَبَا نَامَالِكَ لَا تَأْتِنَا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَصْحُونَ ۝

نو وويل دوى: اى پلاره ځمونږ! څه باعث دى تا لره چې امين نه ګرځوې ته مونږ پر يوسف باندې حال دا چې بېشكه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خبر غوښتونكي) يو.

تفسير: له دې نه معلومېږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مگر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې يوسف عليه السلام له هغوی سره پرېږدي.

أَرْسِلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْتَعَمُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ﴿١٧﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له هر تکلیفه).

تفسير: یعنې د داسې پیمخي، ښایسته او قوي هلک گړدې قواوې له کوره کښناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرايي گلانو ښه سیلونه وکړي، او مېوې یې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ویشل وو، او برسېره پر هغو د وړ کيو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حیان «رحمه الله» لیکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالي سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُونَ ﴿١٨﴾

وویل (يعقوب): بېشکه زه چې یم خامخا غمجنوي مې بیول ستاسې دي يوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري يوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان یئ.

تفسير: یعنې د يوسف عليه السلام بېلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زیات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه یا بل کوم داړونکی یې در څخه ونه داړي، او ویې نه خوري، لیکي چې په هغې صحرا (بیدیا) کې لېوان ډېر زیات وو.

شاه صاحب لیکي: «څرنگه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د یعقوب عليه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخٰسِرُونَ ﴿١٩﴾

(نوبیا وروڼو د يوسف) وویل: قسم دی که وخوري يوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتنا که یو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زیانکارانو څخه یو.

تفسير: یعنې که ځمونږ په شان د یوې قوتنا کې ډلې په موجودیت کې ځمونږ وړوکی وروړ لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره ځلمیان یو، او له دغې خبرې ځنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو وروڼو په منځ کې یو وړوکی هلک د لېوه خولې ته ورسېږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل گړد شیان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا تَذٰهَبُوا اِنْ يَجْعَلُوْهُ فِيْ غَيْبَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنٰتِلَنَّهُمْ بِآمْرِهٖمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٠﴾

نو کله چې بوتلو دوی يوسف لره او اتفاق یې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تیاره بېخ د کوهي کې (نو ویې غورځاوه) او وحيې وکړه مونږ يوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهېږي (چې ته يوسف یې).

تفسير: مفسرينو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زياتوونکي او رقت غورځوونکي ډول سره نقل کړي دي، چې د هغو له اورېدلو څخه د تېرې (کتې) زړه هم خوږېږي، او د هغو لوستل سپړی ډېر ژپړوي، الله خبر چې هغه به تر کومه حده صحيح وي، لوی قرآن د خپل خاص نصب العین په اعتبار دا قسم تفصیلاتو ته زیاته اعتناء نه ده کړې، او نه یې د یادولو وړ (لایق) گڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې یې حذف کړې، اخري خبره یې دا راوښوده چې د یوسف علیه السلام وروڼه په لطائف الحیل سره له پلاره ځنې یوسف علیه السلام یووړ، او سم له تړلي شوي قرار داده د هغه کوهي په منځ کې د غورځولو ترتیبات یې نیول، په دغه وخت کې مونږ یوسف علیه السلام ته داسې اشاره وکړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بیخي مه ویرېږه، ځکه چې داسې یو وخت هم راتلونکی دی، چې دغه گړدې چارې به دوی ته ورپه یادوې، او په هغه وخت کې به ته په داسې یو لوړ (اوچت) مقام او لویه مرتبه کې یې چې دوی به دې له سره نشي پېژندلی، یا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلی.

دغه غیبي اشاره په خوب کې شوې یا په وینه کې؟ د الهام په ذریعه شوې که د پرنښتې په وسیله؟ د دغه تفصیل په لوی قرآن کې نشته، البته د ظاهر و الفاظو له لیدلو څخه دا ویلی شو، چې د وحیې راتلل په څلوېښت کلنۍ پورې نه ده موقوفه، ځکه چې د یوسف علیه السلام عمر په دغه وخت کې ډېر لږ وو، والله أعلم.

وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿٧٠﴾

او راغلل دوی پلار خپل ته بېگا (په تیاره کې) چې ژړل یې (په دروغو سره).

تفسير: څو چې دوی خپلو کورونو ته بېرته راغلل تیاره شوه، یا قصداً په تیاره کې راغلل، چې د ورځې په رڼا کې د پلار مخ ته کتل دوی ته ډېر مشکل ښکارېده، او د شپې تور ټکری (خادر) تر یوې اندازې پورې د بې حیایۍ، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انگولا څه پرده داري کولی شي.

قَالُوا يَا أَبَانَا أَذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَكَلَّمُ الدَّيْثُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿٧١﴾

وویل دوی چې: ای پلاره ځمونږ! بېشکه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره کوله (په غشو ویشتلو او غښتلو) کې، او پرېښود مونږ یوسف (یواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخور ده لره لېوه، او نه یې ته باور کوونکی مونږ لره (په دې خبرې) او اګر که یو مونږ رښتیني.

تفسير: یعنې مونږ په حفاظت کې هیڅ قصور نه دی کړی، چېرې چې ځمونږ کالي (جامې) او اسباب او نور د کار او د ساتنې وړ شیان ایښي شوي وو، مونږ همغelte یوسف علیه السلام یواځې کېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې یو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ویشتلو کې؛ نو چې لږه شېبه ځمونږ سترگې ترې واوښتې، لېوه راغی او یوسف یې له مونږ ځنې وتښتاوه، حال دا چې په داسې یوه لږه موقع له سره د داسې احتمال امکان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسیري، او علی الفور یوسف علیه السلام ښکار کړي.

﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾ یعنې د یوسف په معامله کې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدگمانه یئ، که مونږ تاسې ته بیخي صحیح او رښتیا خبره هم وکړو؛ خو بیا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله کې ځمونږ پر خبرو باور په هیڅ شان کوونکي نه یئ.

وَجَاءَ عَلَى قَبِيلِهِ بِدْمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ۝

او راوپه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه بنایسته کړي دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوي (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځگوړی (چېلی) یا هوسی یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوپه، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې دارلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لرلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مگر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم خیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو ویناوو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ګردې ستاسې چېلی او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې څخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمائي، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان راښکاره کړي چې په سلامتی سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً قَالَ يَبُشَىٰ هَذَا غُلْمٌ وَاسْرِوْهُ بِضَاعَةٍ ۝ وَاللَّهُ عَلِيمٌ لِّمَا يَعْمَلُونَ ۝

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (خوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما! چې دا یو هلک دی ډېر بنایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (وروڼو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر درې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ ډېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو وروڼو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر یې ترې وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلک وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پرې یې په خپل لاس ټینګ ونيو، او له کوهي څخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پرې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلك دى، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) كېږي.

«وَأَسْرَوْهُ بَضَامَةً» يعنې يو كه كشوونكي د دغې خبرې له خپلو نورو ملگرو ځنې د پټولو په فكر كې وو، چې كه نور پرې خبر شول؛ نو كرد (ټول) به راسره شريكېږي.

وَسَرَّوْهُ بِشَمْنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٦٠﴾

او وپلوره (خرڅ كړ) دوى هغه (ورور خپل) په پيسو ناكارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوى په حق د يوسف كې له بې رغبتانو.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام وروڼه خبر شول، چې قافلي يوسف عليه السلام له كوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بوته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورنېكاره كړه چې دغه ځمونږ مريې دى، چې په تېښته سره راغلى دى، څرنگه چې دده عادت دى چې تل تېښتي؛ نو ځكه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، كه يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلى (اخيستلى) يې شئ، مگر ډېر كلك يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تېښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا كمو يې خرڅ كړ، نو د هر يو ورور په سر دوه دوه درهمه ورورسېدې، يو ورور يې چې (يهودا) نومېده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

«وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ» (او وو دغه وروڼه په باب د يوسف كې له بې رغبتانو، يا وو دغه كاروايان په باب د يوسف كې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعنې له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب كېږه! دوى له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې كه وېر يا يې ورپريښي وي خو لا هم مستبعد او لري ترې نه وو، هومره پيسې چې دوى په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وگڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت كې د هغه پلورلو ذكر دى؛ چې د قافلي خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وركړل، كه داسې وي؛ نو ويلي شو چې د لويديځي څيز قدر يې ونه كړ، او له دغې اندېښنې څخه چې بيا څوك پرې دعوى ونه كړي، او هم د تېښتېدلو عيب يې اورېدلى وو؛ نو ځكه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِمَرْأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَلَيَّ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَكُونَ لَنَا وَلًا ۖ وَكَذَلِكَ مَكَاتِلُ يَوْسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستی وو يوسف او وو له اوسيدونكو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځاى د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې كوه!) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دى ځوى (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لكه چې نجات مو وركړ يوسف ته له كوهي څخه او عزيز مو مهربان كړى وو پر ده) ځاى او قدرت وركړ مونږ يوسف ته په ځمكه (د مصر) كې، او وښو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دى په كارونو خپلو (چې هيڅوك يې نشي رد كولى) وليكن زيات خلق نه پوهيږي (په دې).

تفسير: وايي كله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولۍ دغه معامله پاى ته ورسېده، ده خپلې ښځې زلېخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلك ډېر غوره محبوب، هوشيار او پوه رابريښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پټ وساتې! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړې، کيږي چې وروسته له لوييدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنگه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَلِكَ مَكَاتِلُ الْيُوسُفَ﴾ الآية - يعنې مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د وروڼو د حسد او رځې (کينې) له رېږو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترگو کې مو هغه وجيه او محبوب وگرځولو، خو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وگرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوگنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، خو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د گردو خبرو پر ځايونو باندې د لگولو او کولو کامله سلیقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلِكَايَلَهُ أَشَدُّ آتَيْنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٠﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکوو نیکو کارانو ته.

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې د يوسف گردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وگرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوتي) يې په خپل رسيدونکي فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توگه او پوهه سره يې د خلقو جرگې او جگړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښووله، د بې عقلانو له اخلاقو قطعاً پاک او صاف وو، په علم الشرائع پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَأَوْتَهُ الْكَلْبُ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنِ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابُ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِكُ الظَّالِمُونَ ﴿٦١﴾

او طلب د فرېب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته! زه تالره يم، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې بېشکه عزيز مالک خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نوزه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، بېشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د ښکې په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زلېځا مفتونه او مينه شوه، او د زړه وړلو، او مينه کښولو او سدلې کولو گړد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زلېځا په کور کې او د زلېځا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په گونښه (بېله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتايي او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو گړد وروڼه يې وتړل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه گړد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم گړد گړد الوځي، مگر هغه څوک چې د پاک الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنگ سره يې رنگين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوک قدرت او مجال ولري، او څرنگه به د شياطينو په چمبو (فريبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه گړد شيطاني جالونه او د کړي گړد ولونه وپرانستلي شول، ځکه هر چا چې د الله تعالی پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيچا وار نه چليري. تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنُ مَثْوَايَ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړی دی.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ الشُّوْءَ وَالْفَحْشَاءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۳۷﴾

او خامخا په تحقيق قصد کړی وو دغه بنځی (يوسف) ته (د جماع) او (يوسف) به قصد کړی وی دې بنځې ته؛ که نه وی لیدلی يوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلی دی مونږ يوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وگرځوو مونږ له ده ځنې بد او ناکاره فعل (چې خیانت او زنا ده)، بېشکه دغه (يوسف) له بندگانو مخلصو څمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ﴾ الایه - داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق بنځې فکر کړی وو د يوسف، او يوسف فکر کړی وو د بنځې، يعنې زلیخا د يوسف عليه السلام د راگېرولو فکر وکړ، او يوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د بنځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که يوسف عليه السلام د خپل رب حجت او قدرت نه وی معاینه کړی، نو استقامت او ثابت قدمي به یې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَا﴾ یې له ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ﴾ څخه بېل کړی دی، او له ﴿لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ﴾ سره یې متعلق کړی دی، لکه چې په ﴿اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهٖ لَوْلَا اَنْ رَّبَّنَا عَلٰی قَلْبِهَا﴾ ترکیب کې دی، په دغه وخت مقصود د يوسف عليه السلام په حق کې د «هم» ثابتول نه، بلکه نفی کول دي، او ترجمه به یې داسې کېږي چې: بنځې د يوسف عليه السلام اراده وکړله، او يوسف عليه السلام به هم د بنځې اراده کړي وی؛ که د خپل رب قدرت او حجت یې نه وی لیدلی.

«برهان» دليل او حجت ته وايي، يعنې که يوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وی لیدلی؛ نو پر قلبي میلان به یې تګ کولو، ښه! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعیت وو چې الله تعالی ورښوولی وو.

وَاَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَبِيْضَةً مِّنْ ذُرِّيِّهِمَا فَاسِيَّهَا كَذٰلِكَ الْبَابُ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوْءًا اِلَّا اَنْ يُسَجَّنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۳۸﴾

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيري کړ (بنځې) کميس د دغه (يوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه مېړه (خاوند) د زلیخا سره دروازې څخه، وویل (زلیخا عزیز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده یې کړې ده په اهل ستا د بدی مگر دا چې بندي کړ شي، یا عذاب در دناک دی.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپړانيځي، او د باندې لار شي، او وروسته زلیخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنی برخه د زلیخا په لاس کې ولوېده، نو ټینگ یې ونيو، او خپل لوري ته یې راکش کړ، په دغه کش او کوک (رانبکلو) کې کميس وشلېد، مگر يوسف عليه السلام په هر ډول چې ووله کوتې څخه د باندې ووت، نو له یوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زلیخا مېړه د مصر عزیز هم راوړسېد، نو ژر تر ژره زلیخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زلیخا الزام پر يوسف وایو، چې ده له ما سره د بدی اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، یا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلی شي.

قَالَ هِيَ رَاودَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَبِيضُهُ قُدًّا مِّنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكَذِبِينَ ۖ وَإِن كَانَ قَبِيضُهُ قُدًّا مِّنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۖ فَلَمَّا رَأَى
قَبِيضَهُ قُدًّا مِّنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِّنْ كِبْدٍ كُنَّ إِنَّا كَيْدَ كُنَّ عَظِيمٌ ۖ يُونُسُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا
وَاسْتَغْفِرُنِي لِذُنُوبِك ۖ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ ۝

وويل (يوسف) چې همدې طلب کړی دی له ما څخه لپاره د نفس ځما (مراد خپل)، او شاهدي ورکړه (يوه تې رودونکي) له کورنۍ د زلېځا څخه (داسې چې ای عزيزه وگوره) که وو کميس د يوسف څيري کړی شوی د مخې له خوا نو رښتيا وايي زلېځا او دغه (يوسف) له دروغجانو څخه دی. او که وو کميس د دغه (يوسف) څيري کړی شوی د شا له لوري؛ نو دروغ وايي زلېځا او يوسف له رښتيا ويونکو څخه دی. نو کله چې وليد (عزيز) کميس د يوسف چې څيري شوی دی د شا له لوري؛ نو وويل (عزيز) چې بېشکه دغه (يو فرب دی) له فريبونو ستاسو ښځو څخه، بېشکه فرب ستاسو ښځو ډېر لوی دی. ای يوسف! اوږه له دې کاره (او پټ د زلېځا وساته، او بيا يې زلېځا ته وويل) او مغفرت وغواړه گناه خپلې ته، بېشکه چې ته يې له خطا کارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښکاره کړي، چې زلېځا اراده کړې وه چې ځما نفس ځما له واکه (اختياره) وباسي، زه و ټېټېدم او ځان مې ترې وژغوره (بچ کړو)، دغه جگړه لا پای ته نه وه رسېدلې؛ چې د زلېځا له کورنۍ څخه يو شاهد په عجيبې طريقې سره د يوسف عليه السلام په حق کې شاهدي ورکړه.

له ځينو روايتونو ځنې معلومېږي، چې دغه شاهد يو تې رودونکی هلک وو، چې د الله تعالی په قدرت يې د يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښکاره کولو لپاره په غږېدلو پيل وکړ.

او ځينې علماء وايي چې هلک نه وو، بلکه کوم پوه سړی وو، چې داسې يوه پته او نښه يې وروښوده، والله أعلم.

که شاهد تې رودونکی هلک وو لکه چې په ځينو معتبرو روايتونو کې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د يوه تې رودونکي وينا او داسې شاهدي ورکول چې په خاتمه کې د يوسف عليه السلام په حق کې مفيد شي؛ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل وو، د کميس له وړاندې يا له وروسته څيريدلو له شهادته په زائد ډول د يوې علامې او قرينې په شان ښايي وگڼلې شي.

او که کوم پوه سړی وو؛ نو په ښکاره سره داسې معلومېږي چې دی به په خارجي طريقې سره د حال په حقيقت مطلع شوی وي، مگر ده په نهايت پوهې په داسې يو اصول سره شاهدي ادا کړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځکه چې که سم د ښځې له دعوی سره (معاذ الله) يوسف عليه السلام د دې په لوري اقدام کړی وي؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښکاره ده چې په دغه کش کوک کې د يوسف عليه السلام کميس به د مخې له لوري څيري شوی وو.

او که د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وټېټېدم، او دې ځما د نيولو په مقصد ځما تعاقب وکړ؛ نو ښکاره خبره ده چې د ده کميس به د شا له لوري څيري شوی وي، ځکه چې په دغه صورت کې يوسف عليه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلکه هغې ته يې خپله شا ګرځولې په تېښته وو، په هر حال کله چې وليد شو، چې کميس د مخې له لوري نه، بلکه د شا له لوري څيري کړی شوی وو؛ نو عزيز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مکر او فرب دی، يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لري، لکه چې ښکاره يې وويل؛ چې زلېځا دغه ډک له فربه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې يې کوي.

نو عزیز له یوسف علیه السلام څخه استدعاء وکړه، چې څه تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه! چې د سختې رسوايي او بدنامۍ موجب دی، او زلېخا ته یې وویل: چې له یوسف علیه السلام څخه یا له الله تعالی د خپل قصور معافي وغواړه! چې بالیقین همدا ستا قصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدْيَنَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٠﴾

او وویل یو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزیز طلب کوي مریي خپل له نفس دده (مراد خپل)، په تحقیق څیري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د یوسف یعنې ننوتلی دی محبت د یوسف په غلاف د زړه د زلېخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وینو زلېخا په گمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مریي پسې ګرځي).

تفسیر: یعنې ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ویناوې شروع شوې، چې د عزیز ښځه پر خپل ځلې کنعاني غلام مفتونه او مینه شوې ده، او غواړي چې وېي لمسوي، او پر خپل ځان یې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مریي مینې د هغې د زړه په منځ کې ځای نیولی دی، حال دا چې د داسې یوه معزز منصبدار ښځې دغسې یو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مریي مینه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، څومونږ په فکر په دغې معاملې کې زلېخا په علانیه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٥١﴾

نو کله چې واورېد (زلېخا غیبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زلېخا یو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تیار یې کړ دغو ښځو ته مجلس (یا مېلمستیا یا بالبنونه چې ډډې پرې واچوي) او ور یې کړې هرې یوې ښځې ته له دغو نه چوپړ کې، او وویل (زلېخا یوسف ته): راووخه په دوی (نور اووت)، نو کله چې ولید دوی دغه (یوسف)؛ نو ډېر لوي ښایسته یې وموند (هک پک پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوڅ یې کړل لاسونه خپل او وویل دوی: یا کي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت یې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرېښته ده عزتمنده.

تفسیر: د ښځو دغو ویناوو ته ځکه مکر فرېب وایي، چې د مکارانو په شان به یې پټې پټې خبرې کولې، او پر زلېخا به یې بد ویل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې یوسف علیه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېده؛ نو هغوی به د ده په لیدلو پسې کړېدې او ترېدې او پرې ویلېدې.

هیڅ بعید او لرې نه دی چې زلېخا د طعنو او تنقید کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زلېخا په قهر کړي، او داسې یوه حرکت ته یې تیاره کړي، چې د یوسف علیه السلام د ملاقات او لیدلو سبب وګرځي، یا د زلېخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پیدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زلېخا په دغې معاملې کې له ځینو ښځو سره د زړه خبرې کړي وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځای هغه برسېره کړي وي، او په تنقید او پیغور ویلو به یې لاس پورې کړي وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبیر کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

تفسير: معلومېږي چې زلېخا دغه د مايوسې غوصې، او د مظلوميت ډکې وينا د دې پر نورو هم جنسانو او سيالانو خپل پوره اثر وغورځوه، يا لاله پخوا د دوی په منځ کې سره څه خبرې او ترې به هم شوې وې، په هر حال ليکلي دي، چې په دغه وخت کې گړدو ښځو د يوسف عليه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سيدې مېرمنې خبره ومنې! آخر ته ولې پر دغې غريبې باندې ظلم او تېري کوي؟ او ښايي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتيجه به تاته خامخا رېږونه اومصيتونه دروړاندې کړي، او بل هيڅ يوه گټه درته نه رسوي».

نو يوسف عليه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالى له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «يا الله العالمينه! ما د دوی له مکرونو او فرېبونو ځنې وژغوره (وساته)! که په دغې سلسلې کې ماته بندي کېدل راپېښېږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بنديگري ته د معصيت پر ارتکاب ترجيح ورکوم، که ته ځما لاس ونه نيسي؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمايل وکړم».

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَ هُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو ويې گړځولو له ده څخه فرېب د دوی، بېشکه الله هم دی ښه اورېدونکی ښه عالم دی (په گړدو افعالو).

تفسير: يعنې دی يې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقيم کړ، او د هيچا مکر او فرېب پرې ونه چلېد، او هيڅ اثر يې پرې ونه کړ.

«إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» يعنې د گړدو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دی، شاه صاحب ليکي: «ظاهراً معلومېږي چې دی پخپلې غوښتنې او دعاء سره بندي شوی دی، ليکن الله تعالى د ده دومره دعا قبوله فرمايلې ده، چې د هغوی فرېب يې ترې دفع کړی، نور بندي کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښايي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدي ونه غواړي، او پوره د ښکې سوال دې کوي، اکر که هر څه چې کيږي خو همغه چې په قسمت کې ليکلی شوي دي»، په ترمذي شريف کې راغلي دي چې له يوه سړي څخه رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه دعاء واورېده: «اللهم إني أسألك الصبر» «ای الله! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمايل: «سألت الله البلاء فأسأله العافية» «تا له الله تعالى ځنې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کيږي؛ نو ترې عافيت وغواړه».

ثُمَّ بَدَأَ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الرِّيبَ لِيَسْجُنَنَّهُ حَتَّى جُنَّ

نو بيا ښکاره شو دوی ته (يعنې عزيز او تابعانو د عزيز ته) وروسته له هغه چې وليدل دوی دلائل (د پاکی د يوسف) چې خامخا په بندي خانه کې به واچوي هر ورو (خامخا) دی تر يو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بندي کړ شو يوسف).

تفسير: يعنې سره له دې چې د يوسف عليه السلام د براءت او نزاهت ډېر دلائل يې ليدلي وو؛ بيا هم دوی په دغه کې مصلحت وليد، چې تر يوې مودې پورې يوسف عليه السلام بندي کړي، څو عام وگړي او خلق داسې وگڼي چې همدغه يوسف پر وو، او همغه کمبخته ښځه يې سببه بدنامه شوه، گواکې هغه تخويف او وېرول چې د زلېخا له لوري په بنديتوب سره ورکړی شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَّنَ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُحْمَلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا
تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْتُهَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرْكَبُ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٥﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلميان، وويل يو له دې دواړو: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انگور لپاره د شرابو، او وويل هغه بل چې: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې ده د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبير د دې (هر يوه خوب)، بېشکه مونږ وينو تا له نیکو کارانو (له بنديانو سره، يا د بنديخانې، يا له ښو علماوو د تعبير څخه).

تفسير: يعنې په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بنديان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی څخې يو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکى او بل يې ساقى وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده يې درلوده بنديان شوي وو، په بندي خانه کې د يوسف عليه السلام د مروءت، امانت، رښتيا ويل، ښه اخلاق، زيات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبير، له خلق الله سره زړه سوي او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بنديان هم له يوسف عليه السلام سره ډېر مانوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به يې ورته کولو، يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقُنِيهِ إِلَّا نَبَأَ كُفْرًا تَآوِيلُهُ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَمِلْتُمَا ۖ إِنَّي
رَأَيْتُكُمْ مَلَأْتُمَا قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

وويل (يوسف) چې: لا نه به وي راغلى تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مگر چې خبر به کړم تاسې په تعبير د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبير له هغه علم نه دی چې ښوولى دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرېښي مې دی دین د هغو خلقو چې ایمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسير: يوسف عليه السلام پوښې هغوى ته تسلي وکړه، چې هر ورو د دغو خوبونو تعبير تاسې ته ډېر ژر معلومېدونکى دى، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کېږي، هغه به زه دروښيم، ليکن د خوب د تعبير کولو څخه د مخه يوه ډېره ضروري او مفیده خبره دراوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبير علم او نور ماته له کومه ځايه حاصل شوى؟ نو په ياد يې ولرئ چې زه کوم کسب کړ کاهن يا منجم نه يم، بلکه ځما د علم سرچينه رباني وحیه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه راښوولى دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دین او ملت پرې ايښى دی، او د خپلو پلرونو او نیکونو د ابراهيم، اسحاق او يعقوب غوندې انبياوو او مرسلانو د توحيد پر دين ځم، او د هغوى لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له کړدو خبرو څخه لويه او مقدسه د نظر مېطمح همدغه خبره ده، چې د دنيا هيڅ يو څيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شریک ونه کړ ځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبيت او معبودیت کې، يواځې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرگ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلې په نهايت مؤثر ډول سره دغو بنديانو ته د ایمان او توحيد په جانب ترغيب او تشويق ورکړ، د انبياوو همدغه کار او عادت دی، چې د دعوت او د حق د تبليغ هيڅ يوه مناسبه موقع له

لاسه نه ورکوي، يوسف عليه السلام وليد چې د دغو قيديانو زړونه ځما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بنديگري په مصيبت کې گرفتار دي، بنيابي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه! په دغه وخت کې ته دې د تبليغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله! پومبي دوی ته ديني خبرې وروښه، بيا يې د خوب تعبير ووايه! دغه تسلي يې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د ډوډۍ تر وخت پورې تعبير به در معلومېږي، خو دوی د پند او نصيحت له اورېدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کړي دي.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي اِبْرَاهِيمَ وَاسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا اَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝

او متابعت کړې دى ما د دين د پلرونو خپلو چې ابراهيم او اسحاق او يعقوب دي، نه بنيابي موندې ته چې شريک ونيسو په الله پورې، هيڅ شى په هيڅ څيز کې، دا (توحيد) له فضل د الله دى پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، وليکن زيات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبياوو).

تفسير: يعنې ځمونږ خالص توحيد او په ابراهيمي ملت باندې ځمونږ قايم پاتې کېدل نه يواځې ځمونږ په حق کې بلکه د گرد جهان په حق کې فضل او رحمت دى، ليکن افسوس دى چې ډېر کسان د الله تعالى د دغه لوى نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان يې منلى وي، او د توحيد په سمه او صافه لاره تللي وي، او بالعکس د کفران او شرک او عصيان لاره يې نه وي غوره کړې، حال دا چې دوى بالعکس د ناشکري، شرک او عصيان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

يٰۤاَصْحٰبِ السِّجْنِ ؕ اَرَبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرًا اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝

اى دواړو ملگرو ځما د زندان! آيا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دى چې) يو دى (بې له شريک په الوهيت کې)? ډېر قوي غالب دى.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّا اَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاَبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ اِنْ اَحْكَمُ اِلَّا اللّٰهُ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْا اِلَّا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

عبادت نه کوئ تاسې غير له الله مگر د څو نومونو چې نومونه مو ايښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دى نازل کړى (الپرلى) الله په (عبادت د) هغوى کوم برهان حجت سند، نه دى حکومت (د هيچا) مگر خاص د الله دى، امر يې کړى دى په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مگر د همدې، دا (عبادت د ده) دين دى سم (او حق دى ښکاره) وليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په لاره حقه).

تفسير: يعنې خوشې چتې (ښکاره) بې سنده او بې ځايه له خپل ځانه څه نومونه مو ايښي دي، چې تر هغو لاندې د يوې ذرې په اندازه هم څه حقيقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش يې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او نادانۍ بنيابي چې سپرى وشرميږي، يعنې له قديمه راهيسې د انبياوو عليهم السلام په ژبو دغه حکم مو لېرلى دى چې د پاک الله په عبادت کې بل هيڅوک مه شريکوى! ﴿وَسَلِّ مَنْ اَسْلَمْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ قُلُوبِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِلٰهًا يُعْبَدُوْنَ﴾ (۲۵) جزء د الزخرف (۴۵) آيت (۴) رکوع) يعنې د خالص توحيد په لاره کې هيڅ يوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سپک دى، چې پر هغه باندې د تللو په وسيله انسان بې له وېرې په اطمینان تر الله تعالى پورې رسيږي، ليکن ډېر کسان له حمافته يا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهيږي.

يَصَاحِبِي السَّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمْ فَاتَّبِعْ رَبَّهُ خَيْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَدِّبْ فَتَأْكُلِ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِينَ ۝

ای دواړو ملګرو ځما د بنديخاني! هر چې یو له تاسې دواړو (دی، چې د پاچا ساقی دی)؛ نو وبه څښوي مالک بادر خپل ته شراب (لکه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خټاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چې په هغه کې فتوی او تعبیر غوښت تاسې له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه، هغه چې په خوب کې پاچا ته شراب ورڅښولي دي، د هغه تعبیر همدا دی چې دی به په وینستیا کې هم بیا خپل پاچا ته شراب ورڅښوي، او هغه بل چې په خوب کې یې لیدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډی خوري، د هغه مطلب دا دی چې پر دار باندې څږولی کیږي، او ځناوران د ده د سر پوستکي هم شکوي او خوري به یې، د قضا او قدر فیصله همدغه ده، چې هغه له سره بېرته ګرځېدونکي نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې کوله، هغه مې وروښوله، دغه بالکل یوه قطعي او یقیني او پرې کړی شوې خبره ده، چې په کې له سره تخلف نشي کېدی، لکه چې همداسې وشو، ساقی د زهرو ورڅښولو له تهمته بیخي پاک او بريء ووت، او نانوايي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځورېد شو.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَيْثَ فِي السَّجْنِ يَضَعُ سِنِينَ ۝

او وويل يوسف هغه يوه ته چې يقين يې درلود چې بېشكه دى خلاصېدونكى دى له دې دواړو نه (چې ساقی دی) چې: یاد کړه (مظلومیت ځما) په نزد د مالک خپل (چې خوشې مې کړي له بنده)؛ نو هېر کړ شيطان يادول د يوسف هغه بادر خپل ته، نو پاتې شو يوسف په بندي خانه کې څو کاله (يعني اوه کاله).

تفسیر: دلته ظن د يقين په معنى دی لکه چې په ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ کې دی، يعنې يوسف علیه السلام د دغو دواړو په منځ کې د هغه په نسبت چې متيقن وو چې بريء کېدونکى دی، کله چې له بندي خانې څخه ووت وويل: چې د پاچا په مخکې ځما يادونه هم وکړه، چې داسې يو بې قصوره سړى د کلونو کلونو راهيسې په بندي خانې کې پروت دی، د مبالغې هيڅ ضرورت نه دی، ځما کوم حال او احوال چې تا پخپلو سترگو ليدلي دي؛ کټمټ (هوبهو) همغه ووايه!

﴿فَأَنَسَهُ الشَّيْطَانُ﴾ الآية - يعنې شيطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه کې مختلفې وسوسې او خيالات وغورځول، او داسې يې غافل کړ چې د خپل دغه لوى محسن «يوسف عليه السلام» تذکره يې تر کلونو کلونو پورې ونه کړه، او له سره يې په ياد هم پاتې نشو، او بالنتيجه يوسف عليه السلام څو کاله نور هم په بندي خانه کې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته کله چې پاچا يو خوب وليد، چې د هغه په تعبیر باندې هيڅوک ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقی) يوسف په ياد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ الَّذِي نَجَّاهُمَا إِذْ كُنتُمَا فِي السَّجْنِ﴾ الآية - د هېرولو نسبت د شيطان په لوري ځکه وکړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذريعه ده، چې دنسيان سبب ګرځي، د موسى عليه السلام د سفر ملګري هم ويلي وو: ﴿وَمَا أَكْسَبْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ (١٥ جزء د الکهف سورت (٦٣) آيت (٩) رکوع).

ليکن په هر شر کې الله تعالى کومه د خير خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اگر که د نسيان نتيجه د بنديگري د تطويل په صورت راڅرگنده شوه؛ خو بيا هم د شاه صاحب د نکتي له پيدا کولو سره سم داسې يو تنبيه ورته وشوه، چې يو نبي لره نه ښايي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جرير او بغوي او نورو له ځينو اسلافو څخه نقل کړی دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمير د يوسف عليه السلام په لوري راجع کړی دی، گواکې ﴿أَذْكُرُنِي عِنْدَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ويل چې خپل بادر ته ځما ذکر وکړه! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره يې پخپله هم د پاک الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعَ سُبُلَاتٍ خُضِرٍ
وَأُخْرَيْسَتْ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونٌ فِي رُءُيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٣٥﴾

او وويل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما ولېدلې په خوب کې اووه غواوې خړبې چې خوري دې (خړبو غواوو لره) اووه نورې خوارې غواوې، او (بيا مې ولېدل) اووه وږي شنه او نور اووه مې ولېدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، اې ډلې د درباريانو! فتوی (تعبير) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب ځما کې که يې تاسې چې د خوب تعبیر کولی شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا خْنُ بِنَاوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعِلْمِنَ ﴿٣٦﴾

نو وويل (دغو درباريانو): دا ګډوډ (تخيلي) خوبونه دي، او نه يو مونږ په تعبیرونو د خوشي خيالي خوبونو باندې پوهيدونکي.

تفسير: معلومېږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې يوه خبره يې جوړه کړه چې داله سره خوب نه بلکه خوشې چټي (بېکاره) او پرېشان خيالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خيالات او چرتونه ورپېښېږي، چې له سره د دقت او اعتناء وړ او لايق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبیر کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبير تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي بِجَانِبِهَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أَمْرٍ أَنَا أَنْبَتُكُمْ بِأُوتِيهِ فَارْسِلُونِ ﴿٣٧﴾

او وويل هغه سړي چې خلاص شوی وو له هغو دواړو (يعني ساقی) او په یاد يې شو (يوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبیر د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (يوسف زنداني ته).

تفسير: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقی چې له بنديگري څخه خوشې شوی وو يوسف عليه السلام په یاد کې راغی، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته يې وويل: که ماته لږ څه تر بنديخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحيح تعبیر تاسې ته راوړم، په بنديخانه کې يو مقدس پرېشته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبير کې ډېر ماهر دی، ممکن دی چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړي وي، زه د دغه تعبیر لپاره د ده خدمت ته حاضر ېږم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقی د يوسف عليه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه يې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سَوَانٍ يَأْكُلُ هُنَّ سَبْعَ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ
وَأُخْرَى يَسْتَلْعَلْنَ أَرْجِعْ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾

ای یوسفه! ای ډېره رښتینه! تعبیر دخوب را کره مونږ ته په اوو غواوو خبرو کې چې وخوري
دې خبرو لره اووه (نورې) خوارې غواوې، او په اوو وږيو شنو کې، او اوو نورو وچو وږيو کې
(چې له هغو شنو چاپېر دي) ښايي چې زه بېرته لار شم (سره له تعبیره) خلقو ته (چې پاچا او
درباريان يې دي) لپاره د دې چې دوی پوه شي (په تعبیر د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ زَرْعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا قَدْ أَحْصَدْتُمْ فَنُذِرُوكَ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ
بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ
يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصُرُونَ ﴿١٥﴾

وويل (يوسف) چې کړی به تاسې (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسې په ډېر زیار (کوښښ)
سره ډېر، نو هر هغه چې وربېل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وږي خپل کې مگر لږ شاني له هغه
چې تاسې يې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک کړئ). بیا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو
ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو کلونو) هغه غلې چې پخوا
ذخیره کړي وي تاسې لپاره د دې مگر لږ شاني له هغه چې تاسې ساتئ (يې تخم ته). بیا به راشي
وروسته له دې (کلونو د قحط) یو کال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه کې به فریاد رسي و کره
شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې کې به ونښخي (نچور کړي) خلق (مېوې او غوړې
داني).

تفسیر: یوسف علیه السلام د خوب د تعبیر په ورښوولو کې نه څه ځنا (ایسارتیا) وکوله، او نه یې کوم شرط ورته
کېښود، او نه یې هغه سړی شرمندہ کړ، چې ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبیاوو
عليهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلومېږي، بیا هغه یواځې د خوب تعبیر غوښتی وو، مگر ده درې شیان ورعطا
کړل: تعبیر، تدبیر، تبشیر.

د یوسف علیه السلام د کلام حاصل دادی، چې اووه غټې خبرې غواوې او اووه شنه وږي هغه اووه کلونه دي چې
په کې پرله پسې متواتر خوښی او هوسایي (ارام) به وي، د ځمکو حاصلات به ډېر کيږي، حیوانات او نباتات به ډېره
ترقي او وده کوي، وروسته له دې نه به اووه کلونه قحط راځي، چې په هغه کې هغه گړدې پخوانی ذخیرې خوړلی
کيږي، او بیخي به یې په پای رسوي، یواځې د راتلونکي کال د تخم شیندلو لپاره به لږ څه پاتې کيږي، دغه اووه کاله
همغه خوارې غواوې او وچ وږي دي چې خبرې غواوې او شنه وږي به خوري، او ختم کوي یې.

د تعبیر ښوولو په ضمن کې یوسف علیه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علی خلق الله لامله د یوه تدبیر تلقین
هم وفرمایه، چې په پرمېنيو اوو کلونو کې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښايي چې په ډېر حفاظت سره
يې وساتئ، او په کفایت شعاري سره یې ذخیره وکړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او کرلو لپاره پکارېږي؛ هغه بېله
کړئ، او لږ لږ یې په ډېر احتیاط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وږيو کې ږدئ، چې له چنجانو او نورو
مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلی شي، او د اوو کلونو حاصلات د څوارلسو کلونو په کار ورشي، که
داسې ونه کړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره گرانه وي.

د دغه تعبیر او تدبیر ښوولو څخه وروسته یې هغوی ته یو بشارت هم واوراوه، چې غالباً به ورته د وحیې په وسیله معلومه شوي وي، یعنې وروسته له اوو کلونو قحطی څخه کوم کمال چې راځي؛ په هغه کې به د الله تعالی له خوا ستاسې فریاد رسی کیږي، او ښه پرېمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پیدا کیږي، له انگورو (کورو) خرما او نورو ښېڅونکو (نچورونکي) شیانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستۍ خبره یې د سائل له حاله سره موافقه وکړه، ځکه د ده کار همدغه وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ اَنْتَ نَبِيٌّ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي يَبْعِدُ عَنْ عَلِيمٍ ۝

او وویل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (يوسف)، نو کله چې راغی دغه (يوسف ته) استازی (د پاچا) وویل يوسف چې: بېرته لاړ شه! مالک بادار خپل ته نو پوښتنه وکړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ کړي یې وو لاسونه خپل، بېشکه چې رب ځما په کیدونو (مکرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسیر: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقی د تذکرې په اثر د يوسف عليه السلام معتقد شوی وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبیر او د رعایاوو خواخوږي او زړه سوی او ښه تدبیر یې واورېد، نو د يوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او علی الفور یې امر صادر کړ چې: «داسې پوه سړی دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر کړ شي، چې زه یې زیارت وکړم، او ترې مستفید شم، او سم د ده د مرتبې او قابلیت سره یې عزت وکړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پیغام د يوسف عليه السلام په خدمت کې ورساوه، مگر د يوسف عليه السلام په نظر د ده د دیني او اخلاقي وضعیت برتري او صفایي له ډېر اعلا الأعلى دینوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دی ښه پوهېده چې د نبی الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدگماني هم د هدایت او ارشاد په کارونو کې ډېر زیات اشکال او سخت ضرر پېښولی شي، که زه د پاچاهۍ فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له کلونو کلونو راهیسې د قید او بندیگری ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استیصال ونشي؛ نو ډېر امکان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بیا استفاده وکړي، بیا به کومه حيله او پلمه راته جوړه کړي.

نو د دغو مصالحو لامله يوسف عليه السلام د پاچاهۍ حکم په امتثال کې چالاکی ونه کړه، بلکه د نهایت صبر او استقلال مظاهره یې وکړه، او قاصد ته یې وویل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وکړه چې: «آیا تاسې ته د هغو ښځو څه حقیقت معلوم شوی دی چې د مېلمستیا په موقع کې یې خپل لاسونه پرې کړي وو»، يوسف عليه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له کومه معلوم وي، او داسې خیال به یې کړی وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعي به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل کړی وي، نو ځکه د هغې واقعي یو ممتاز جزء د لاسونو پرې کول یې ظاهر کړه، او پاچا ته یې توجه ورکړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتیش او تحقیق وکړي، غالباً اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درڅرګنده کړي، چې تقصیر د چا دی؟.

د صحیحینو شریفینو په حدیث کې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د صدیق يوسف ستاینه په دغو الفاظو سره فرمایلي ده: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف لأجبت الداعي»، «که زه دومره مدت بندي پاتې کېدم چې يوسف عليه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونکي اجابت به مې کړی وه، یعنې فوراً به ورسره تلم»، محققین وايي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنگ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ګردې ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زليخا راحضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَأَوْتَنِي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ إِنَّنِي خَصَصْتُ الْحَقَّ أَنَا وَأَوْدَتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فرېب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاكي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدۍ، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (رښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فرېب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد ترې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دی.

تفسير: پاچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ګواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، خو دوی د پاچا په مخکې دروغ ويلو ته څغرد (کوښښ) ونه کړي، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي، چې هغه يې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّي يَبْدِئُ هُنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کېد رابښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اورولي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي. د ګردو ښځو له متفقې شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور ځما دی، يوسف بيخي رښتين دی.

ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهَا بِالْغَيْبِ وَإِنَّ اللَّهَ لَإِيْهْدِيْ كَيْدَ الْخَائِنِينَ ۝

دغه (پوښتنه مې ځکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسي شا هم، او بېشکه چې الله نه برابر وي کيد مګر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعنې دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ګرد خلق سره وپوهيږي چې د خائنانو او دغابازانو فرېب ته الله پاک بری نه ورکوي، لکه چې د دغو ګردو ښځو فرېب ونه چلېدو، او بالاخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې، نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَا أْبْرئُ نَفْسِيْ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَرَحِمَ رَبِّيْ إِنَّ رَبِّيْ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدې ته ځکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدۍ سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړي وي رب ځما چې بېشکه رب ځما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: څرنگه چې يوسف عليه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولی وو، لکه چې پخوا مو وليکل امکان يې درلود چې کوم سطحي سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبیه وړ کړي؛ نو ځکه يوسف عليه السلام په خپله خپل نزاهت حقيقت څرگند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم، دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دی، چې يو نفس له بدې څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبياوو عليهم السلام کفيل او ضامن دی، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدې په لوري ترغيب ورکول وو، که د الله تعالی خصوصي توفيق او لاس نيونه نه وئ؛ نو ځما نفس به هم د نورو بشريه وونفوسو په شان وئ.

په ﴿إِن رَّبِّيَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ سره يې اشاره وکړه کله چې «نفس اماره» توبه وکړي، «نفس لوامه» څرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصيرات ببښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره يې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبیه: حافظ ابن تیمیه او ابن کثیر (رحمهما الله تعالی) او نور له ﴿ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې د زلېخا مقوله دروي، یعنې زلېخا د ﴿أَنَّا رَاوَدُّهُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ اقرار وکړ، او ویې ویل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزیز ته د دغې خبرې ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزیز په غیاب او نشتوالي کې کوم لوی خیانت نه دی کړی، بېشکه د يوسف عليه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر ځما دغه مراودت پر يوسف عليه السلام باندې هېڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهَا قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٧﴾

او وویل پاچا چې راولئ (تاسې ای مقرینو ځما) ماته دغه (يوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (یعنې ځما به مشیر خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (پاچا) له دغه (يوسف) سره، وویل (پاچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد ځمونږ خاوند د مرتبې امانتګر يې.

تفسير: پاچا يې څه لا له پخوا څخه معتقد شوی وو، کله يې چې بالمشافه خبرې ورسره وکړې، نو بيخي يې مخلص او معتقد شو، او حکم يې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتيا لى (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي چې: «اوس يې د عزیز سره علاقه پرې کړه، او دی يې خپل مصاحب وګرځاوه».

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا ﴿٥٨﴾

وویل (يوسف عليه السلام پاچا ته) چې: مقرر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوایدو، نو پاچا يوسف ته د خزانو کنجی ګانې وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختیارات يې ورته وکړل).

تفسير: یعنې د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولی شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابو او کتابو هم ښه باخبره او واقف یم، يوسف عليه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخیستل، خو په دغه وسیله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولې شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نیونه وکړی شي، او د حکومت مالي وضعیت په ښه ډول سره ټینګ او مضبوط وساتلی شي، له دې نه ظاهريږي چې انبياء عليهم السلام د نوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلافتو د خدمت لپاره مالیاتي په چارو کې لاس وهل د نبوت له مقامه یا د عظمت له شان سره مخالف نه لري.

که یو سړی سره له نېک نیتی داسې وگڼي، چې د هغه منصب لپاره زه اهل یم، او له نورو ځنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړېږي، نو دغه د مسلمانانو د خیر غوښتلو او نفع رسولو له امله که د هغه غوښتنه یا مطالبه وکړي؛ کولی یې شي.

د عبد الرحمن بن سمره (رضي الله تعالى عنه) له یوه حدیثه معلومېږي «هر څوک چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کیږي» (او غیبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه کوي)، او دغه په هغه وخت کې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنیوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكُنْ لَكَ مَكَتًا لِيُوسَفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهُ حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٩﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ یوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، چې ځای به یې نیوه (یعنې اوسېده) له دغې ځمکې څخه هر چېرته چې به یې خوښه وه، رسولو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمایو مونږ، او نه ضایع کوو مونږ اجر (بدل) د محسانو (نیکو کارانو).

تفسیر: یوسف علیه السلام هر چېرې چې غوښته ښکته کېده، او هر هغه شی یې چې زړه غوښته به یې تصرف کاوه، گواکې «ریان بن ولید» په نامه سره باچا وو، او په حقیقت کې یوسف علیه السلام پاچاهي کوله.

وَلَا جَزَاءُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٠﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خیر (ډېر غوره) دی (له دنیوي اجره) هغه کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزگاري یې کوله (له شرک او فواحشو).

تفسیر: هر هغه چې د نېکۍ او ښېگڼې (فائده) لاره غوره کړې ده؛ الله تعالی هغه ته په دنیا کې که اراده وفرمایي د هغه خوږه ثمره ورکوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي یا حکومت - عیش وي یا عشرت، خوږ ژوندون یا لذت، قلبي غنا وي یا قناعت، نو یوسف علیه السلام ته دغه ګرد شیان ورعنايت فرمایلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجر و نه؛ هغه یو ایماندار او پرهېز کار ته هلته له دنیوي اجر و نه څخه خورا (ډېر) بهتر اجر و نه ور په برخه کیږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهیم علیه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بیان وشو چې وروڼو په څه ډول سره یوسف علیه السلام له کوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذلیل شي، او الله تعالی څرنگه ورته عزت وبانښه، او پر ملک یې واک او اختیار ورکړ؟ او همداسې ځمونږ محبوب رسول محمد صلی الله علیه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦١﴾

او راغلل وروڼه د یوسف (له کنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (یوسف) باندې پس وپیژندل (یوسف) دوی، او دوی دغه (یوسف) لره ناپېژندونکي وو (په سبب د حجاب یا اوږدوالي د زمانې).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې دي، کله چې یوسف د مصر پر مملکت خپلواک او مختار شو، نو سم له هماغه خوب سره په اوو وروڼو کلونو کې یې ښه ودانې وکړه، او د ګردو ځمکو غلې او دانې یې راغونډې کړې،

او ذخيره يې کړې، بيا د قحط په اوو وروستيو کلونو کې يو متوسط نرخ يې وټاکه، او هغه به يې پر مصريانو او نورو پرديسيانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مگر پرديسيانو ته يې سړي په سر له يوه اوښ بار (ختې) څخه زيات نه ورکاوه.

نو په دغه وسيله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهي خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انگازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده وروڼه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هيئت او قيافه او وضع او قطع کې دومره تغير او تبديل نه وو شوی، دلته يوسف به هم پرله پسې د خپلو وروڼو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نښې پوښتنه به يې هم کړي وي، لکه چې د سلاطینو او اعيانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جريان لري، لکه چې په ځينو تفاسيرو کې راغلي دي، چې هغوی يوسف عليه السلام ته خپل نوم او صفات بيان کړل، څرنگه چې يوسف عليه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د وروڼو فکر او خيال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به يوسف عليه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شيانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی يوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ اِئْتُونِي بِآيَةٍ كُنتُمْ بِيْهَا تُكْسَبُونَ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّيْ اَوْفِي الْكَيْلِ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٥﴾

او کله چې تيار کړ (يوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) چې راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی! آيا نه وينئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پيمانه او زه غوره د مېلمستيا ورکوونکو يم.

تفسير: يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو ښه مېلمستيا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر يو اوښ غله يې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهرباني د ليدلو په اثر وايي، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ يو علای ورو (بنیامین) ځمونږ د سپين ږيري غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکين لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عيني ورور يوسف عليه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېديا کې هلاک دی، که د (بنیامین) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړي شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، يوسف عليه السلام وفرمايل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حيواناتو، کله چې تاسې بيا راځئ نو (بنیامین) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کيږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي یئ، چې زه پوره ورکومه پيمانه، او بېرته نه نېسم حق د هيچا، نو آيا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکی ورور په راوستلو کې څه تردد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هيڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره يې راولئ!.

فَاِنْ كُنتُمْ تَاْتُونِيْ بِهٖ فَلَا كَيْلَ لَّكُمْ عِنْدِيْ وَلَا تَقْرُبُوْنِ ﴿٢٦﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علای وروڼو خپل) نو له سره نشته پيمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بيا ماته (په مصر کې).

تفسير: يعنې که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلې شئ چې تاسې دروغ وايئ، او خلاف الأصول د يوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه يواځې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته يا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کيږي.

قَالُوا سَرَدُوْهُ عَنْهُ اَبَاؤُهُ وَاتَّكَفَلُوْنَ ﴿٣١﴾

وویل دوی: ژر به په کونښن سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اگر که له پلاره د هغه بېلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کونښن کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

وَقَالَ لِفَتْنِيْهِ اجْعَلُوْا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُوْنَهَا اِذَا اُنْقَلَبُوْا اِلَى اٰهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٣٢﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه گرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنگه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښایې چې دوی وپېژني دا (پنگه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښایې چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي ورور ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنگه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، خو کله چې بېرته خپل کورته ورسیږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وگوري چې له غلې سره د هغوی پنگې (سرمایې) هم بېرته ورکړې شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتگ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووايي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کېږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتگه واورې، او که پنگه یې په لاس وي؛ نو هر ورو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنگه ورمستړده کړه.

ځیني وایي چې: یوسف علیه السلام له خپلو وروڼو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروت او کره لري لیده، نو ځکه یې بېرته ورمستړده کړ.

فَلَمَّا رَجَعُوْا اِلٰى اٰبِيْهِمْ قَالُوْا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَارْسِلْ مَعَنَا اَخَانَا نَكْتَلْ وَرَاٰ اِلَهَ الْحِفْظُوْنَ ﴿٣٣﴾

نو کله چې بېرته وگرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! منع کړی شوي ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ شي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره ورور ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اٰمَنْتُمْ عَلٰى اَخِيْهِ مِنْ قَبْلُ قَالَتْهُ خَيْرٌ حَفِظَا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّحِيْمِيْنَ ﴿٣٤﴾

وویل (يعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان گر ځولی په ده باندې په هېڅ شان سره) مگر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر ورور د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د «وَرَاٰ اِلَهَ الْحِفْظُوْنَ» الفاظ تاسې د یوسف د یولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنگه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهرباني کې روغ رمې وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا بَنَاءَ مَا نَحْنُ بِغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ
إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدُكَ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلُ يَسِيرٍ ﴿١٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنگه (سرمایه) خپله چې بېرته رالېږلې شوې وه دوی ته، نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! څه به (لا زیات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنگه (سرمایه) ځمونږ چې بېرته رد کړې شوې ده مونږ ته، او (بیا څو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زیات به راوړو بار د اوبښ (یعنې د بنیامین برخه) دا (یو بار د اوبښ) پیمان ده اسانه.

تفسیر: یعنې د داسې اسانې پیمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کيږي (بنیامین) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَلِكَ كَيْلُ يَسِيرٍ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنی اخيستی دی، یعنې هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې فقط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کيږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د گړدو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ
مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿١٦﴾

وویل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنیامین) له تاسې سره تر هغه پورې چې را کړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دی مگر که چاپېروالی وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه یا مغلوب شی)؛ نو کله چې ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وویل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وایو يې مونږ وکیل (شاهد) دی.

تفسیر: یعنې که د الله تعالی له تقدیر سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې گړد سره پرې او مغلوبان شوئ، او د نجات هیڅ یوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هیڅ نشم ویلی، هو! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنیامین په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پیمان اخیستلو او قسمونو یادولو د زیات تاکید او اهتمام په ډول يې وفرمایل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ یعنې هغه عهد او پیمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه گړد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خیانت یا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَبْنَی لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ
اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٧﴾

او وویل (يعقوب) له شفقت: ای ځامنو ځما! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازي یوې (چې نظر وانځلئ) او ننوځئ (دوه دوه یا درې درې) له دروازو بېلو بېلو څخه، او نشم دفع کولی زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هيڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مگر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همدې باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او بڼايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترگې هرومرو اړولې کيږي، «العين حق» نظر لگېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شی، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځي، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبې تاسې نظر شی، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي گرځولی، په گړدو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چلېږي، ځمونږ دغه گړد انتظامات د الله تعالی د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مگر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم ځما په شان د زړه له کومې (منځ) د الله تعالی پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيره مه غره کېږئ.!

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسٍ
يَعْقُوبَ قَضَاهُ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لَمَّا عَلِمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځايه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځي!) نه وو دغه ننوتل له بېلو بېلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ خيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوږي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا خُوكَ فَلَا تَبْتَسِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او کله چې ورننوتل دغه (ورونه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتاز معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علایتي وروڼو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريې څرگند کړم، او ځمونږ پلار او نور يې ځما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري دراتلو په وخت کې چې له تاسره کومه سختي کړې ده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه گړد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالی مو راحت عزت او پټ را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذِنَ مُؤَدِّنَ أَيَّتَهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسِرِقُونَ ﴿١٠﴾

نو کله چې تيار يې کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی؛ نو کېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل کې، نو غږ وکړ غږ کوونکي: او (خلغو د) قافلي! (ودرېږئ چې) بېشکه تاسې خامخا غله یئ.

تفسير: يعنې کله چې د يوسف عليه السلام په حکم د دوی غلې يې ور بار کړې، او د سفر ګرد سامان يې ور تيار شو، نو يو جام د اوبو څښلو يې د خپل ورور (بنیامين) په اسباب کې کېښود (چې د زرو يا زبرجدو په جواهر وچراو وو، بيا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه يې پيمانه کړه) څه مهال (وخت) چې کاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پيره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالاخر هغوی ته پر دغې قافلي شبهه پيدا شوه، څرنگه چې قافله ښايسته لرې تللې وه، نو پيره دارانو ورپسې نارې سورې کړې، چې ای کاروانيانو! ودرېږئ! چې تاسې يقينا غله په نظر راځئ.

قَالُوا أَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا اتَّفَقُوا ﴿١١﴾

وويل (وروڼو د يوسف) او مخونه يې راواړول پر دغو (نوکرانو د يوسف) چې څه شی دی هغه چې تاسې ورک کړی دی (او لټوی يې؟).

تفسير: يعنې مونږ ولې خامخا غله بولي؟ که ستاسې کوم شی ورک شوی وي؛ نو هغه راوښی مونږ خو چېرې لرې نه يو تللي، راشی څمونږ مالونه او اسبابونه راولټوی!.

قَالُوا انْفِقُوا صُوعَ الْمَلِكِ وَلَيْنَ جَاءَ بِهِ حُمْلٌ بَعِيرٌ وَأَنَّا بِهِ زَعِيمٌ ﴿١٢﴾

وويل دوی: ورکه کړې ده مونږ پيمانه د باچا، او دي هغه چا ته چې رايې وړه پيمانه بار د يوه اوبښ، او زه په دې (بار) ضامن يم (چې ور يې کړم پيدا کوونکي ته).

تفسير: پيره دارانو وويل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام يا د غلې پيمانه لټوو، چې ورک شوی دی، که کوم سړی يې بې له حيلې او حجتې راحاضر او راوړي؛ نو د اوبښ د خټې غله به وړانعام او وروښو، او زه يې ذمه واريمه چې ور رسوم به يې.

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جُنُنَا لِنَفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سِرْقِينَ ﴿١٣﴾

وويل دوی: قسم دی په الله، خامخا په تحقيق پوهه یئ تاسې چې نه يو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وکړو په ځمکه (مصر) کې، او هر ګز نه يو مونږ غلا کوونکي (د دې جام).

قَالُوا إِنَّمَا جَزَاءُؤُنَا أَن كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿١٤﴾

نو وويل (بيا دغو نوکرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام يا د سارق) که (ښکاره) شوی تاسې دروغجنان؟.

تفسير: محافظينو وويل چې: تاسې خوشې چټي (بېکاره) خبرې ولې کوئ؟ اوس مونږ ستاسې کالي (جامې) او اسباب لټوو، که دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بيا به څه ووايي؟ او څه به وکړي؟ او سزا به مو څه وي؟.

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾

نو وويل (بيا وروڼو د يوسف) چې: سزا د دې (غلا نيول د) هغه چا دي چې وموندلی شوه (دغه پيمانۀ) په بار د ده کې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسير: يعنې دغه چې غل مريي کيږي د مال د خاوند؛ په ابراهيمي شريعت کې د غلو سزا وه، يعنې له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر يوه کال پورې د غلام په حيثيت د مال د خاوند سره پاتې کيږي، د يوسف عليه السلام وروڼو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمله د سزا ذکر وکړ، ځکه چې دوی پوره متيقن وو، چې مونږ غله نه يو، او نه د غلا مال امکان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزم او ونيول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه يې ترې واړول.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَتٍ مِّنْ شَأْنٍ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿١٤﴾

نو شروع وکړه (يوسف يا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ږومبۍ له باره د ورور د ده (لپاره) د دفعې د تهمت، نو بيا يې ونه موند په هغو کې) بيا يې را وويستله دغه (پيمانۀ) له باره د (سکه) ورور خپل، همدارنگه چل ښوولی وو مونږ يوسف ته، نه وو دغه (يوسف) چې ونيسي ورور خپل په دين (قانون) د باچا (مصر) کې مگر چې اراده وفرمايله الله (دغه چل يې وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمايو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسير: يعنې د دغو ويناوو څخه وروسته محافظينو دوی د مصر عزيز يوسف ته بوتلل، او دغه گرده پېښه يې ور واوروله، يوسف عليه السلام د تفتيش او تحقيق امر صادر کړ، ږومبۍ يې د نورو وروڼو د بارونو په سپړدلو شروع وکړه، او د دوی څپې بستري خورې او نور يې وليدل، خو له دوی څنې هغه جام راونه ووت، بالآخر د بنيامين د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ﴾ الآية - يعنې د ده د وروڼو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وگرځوه! نو پر هم دغې ونيول شو، که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه وو، که داسې تدبير نه کېده چې پخپلو اقرارونو کې راگېر شي؛ نو د مصري قانون له مخې هيڅ يو داسې کوم صورت چې د هغه له مخې د بنيامين د بېرته ستولو (راواپس کولو) سند کېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿تَرْفَعُ دَرَجَتٍ مِّنْ شَأْنٍ﴾ يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي؛ حکمت او تدبير وړښي، يا په خپل لطيف تدبير سره لوړتيا ورکوي، وگوره هغه څلميان چې په غلا سره يې له خپله پلاره يوسف غلا کړ، او په خورويو يې وپلوره (خرڅ کړ)؛ نن د غلو په حيثيت د يوسف په مخ کې ولاړ دي، ښايي په دې ډول سره د دوی د پخوانيو غلطيو کفاره وي.

قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخُو لَهُ مِنْ قَبْلُ فَاَسْرَهَا يُوْسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرُّ مَكَانٍ ۝ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ ۝

نو وويل (ورونو د يوسف): كه غلا و كړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځكه چې) پس په تحقيق سره غلا كړې وه (سكني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل كې او ښكاره يې نه كړه (هغه خبره) دوى ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه كې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دى په هغه خبره چې تاسې يې بيانوي (په حق د يوسف كې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوى د خپل پاكي ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد څرگندولو (ښكاره كولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ كړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع كې ډېرې قصې بيان كړي دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام ورونو د غلا لفظ كې اشاره كړې وه، او د هغوى د نقل حاجت دلته نشته.

﴿فَاَسْرَهَا يُوْسُفُ فِي نَفْسِهِ﴾ الآية - يعنې سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځكه چې د الله تعالى حكمت د دوى د پټې خبرې په څرگندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه كې پټه وساتله، او پخپل ځواب كې يې د دوى د اتهام حقيقت وړ څرگند نه كړ، بلكه پخپل زړه كې يې وويل: ﴿اَنْتُمْ شَرُّ مَكَانٍ ۝ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ﴾ يعنې بالعكس غله پر كوټوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا كړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو وپړيا سودا كړې دى، باقي څما د غلا حال خو پاك الله ته معلوم دى.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرُّ مَكَانٍ﴾ الآية - څخه داسې مطلب اخيستی دى؛ چې يوسف عليه السلام هغوى ته خطاب كوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له كاليو څخه هغه مال راڅرگند شو، هغه سره هغه بل بېگناه ورور يې هم ملوث كوي، الله تعالى ښه پوهېږي چې تاسې پخپلې دغې وينا كې تر كوم ځاى پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا دركوي.

(كله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سړيو ته وركړ؛ نو وروڼه يې په زارى شول او)

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرِيكَ مِنَ الْبَاحِثِينَ ۝

وويل دوى: اى عزيزه! بېشكه ده لره يو پلار دى زوړ ډېر معمر (چې پس له يوسف له ده سره مينه كوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځاى د ده (يرغمل او دى راپرېږده)، بېشكه مونږ وينو تا له احسان كوونكو څخه.

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا ظَالِمُونَ ۝

وويل (يوسف عليه السلام ورونو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېگناه) مگر هغه څوك چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (كه ونيسو په ځاى د هغه بل څوك)؛ نو مونږ به په هغه وخت كې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعنې مونږ پر الله تعالى له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځای بل ونيسو، مونږ خو يواځې هماغه سړی راستنوو (واپس کوو) چې له هغه سره مو خپل څيز موندلی دی، او هغه «بنیامین» دی، چې د عیني ورورولی لامله به له مونږ سره پاتې کېږي.

دلته هم د ﴿الْأَمِنْ وَجَدْنَا مَتَاعًا عِنْدَهُ﴾ په ځای «الا من سرق» نه دی ویلی، چې لنډه او مختصره وه، ځکه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او که د هغه په ځای بل څوک ونيسو؛ نو بېشکه چې مونږ ستاسې په فتوی کې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهیمي دین کې، ځکه چې دی خو مونږ ستاسې په فتوی نیولی دی، یعنې که د مجرم په بدله کې بل کوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خیاله او قانونه مخالف او غلط له انصافه یو کار دی.

فَلَمَّا اسْتَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا
مِّنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنُ بَرِّحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِيَ ابْنِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ
لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٢٠﴾

نو کله چې ناامیده شول دوی له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصې د بنیامین)؛ نو ګوښه (بېل) شول دوی په دې حال کې چې مشوره کوونکي وو (پخپلو منځونو کې)، وویل مشر د دوی (په عمر کې یا په فکر کې): آیا نه پوهېږئ چې بېشکه پلار ستاسې په تحقیق اخیستې وه له تاسې (په بېرته بیولو د بنیامین) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنیامین کې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصیر کړی وو تاسې په حق د يوسف کې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمکې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راکړي ماته پلار ځما (په رجوع سره کنعان ته) یا حکم وکړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، یا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حکم کوونکو دی.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطْتُمْ﴾ کې «ما» زانده ده، ځینې وايي: مصدریه ده، او کېږي چې موصوله شي، کله چې دوی له يوسف علیه السلام څخه دغه ځواب واورېد، او مایوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (بېل) شول، پخپلو منځونو کې یې سره مشوره وکړه، د اکثر و رایه پر دغه قرار ونيوه، چې بنیایي وطن ته بېرته لاړ شو، د دوی په منځ کې هغه ورور چې د عمر یا د عقل یا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ویې ویل چې: مونږ به خپل پلار ته په کومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخیستی وو، او د هغه ځواب به څه ووایو؟ یو تقصیر خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف علیه السلام په معامله کې شوی دی، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دی، اوس که مونږ (بنیامین) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غیرتې او بې حمیتې به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځایه هیڅېږي خوځېدونکې نه یم، تر څو چې خپل لوی آبا ماته د بېرته راتللو حکم راکړي، یا په دغه منځ د پاک الله تعالى له لوري بله کومه فیصله وشي، مثلاً له تقدیره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، یا په بل تدبیر سره (بنیامین) ته نجات ورکړم.

تنبیه: دغه ویونکي به غالباً هماغه ورور وي، چې د يوسف علیه السلام په معامله کې یې ږومبی هم پسته مشوره ورکړې وه چې ﴿لَقَدْ كُنَّا يَاسِينَ﴾.

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا
لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿١٢١﴾

بهر ته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) ای پلاره څمونږ! په تحقیق ځوی ستا (بنیامین) غلا وکړه، او مونږ نه وو ویلی بل شی مگر هغه مو وویل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره ده)، او نه وو مونږ پټ کار لپاره ساتونکي.

تفسیر: یعنې ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې گړد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کې عرض وکړئ، چې دغسې یوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره یې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکي چې دغه جام پخپله بنیامین پټ کړی وو، او که بل چا ده په بار کې ایښی وو؟.

شاه صاحب لیکي: «یعنې مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد کړی وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنیامین) به غلا کې نیول کیږي، یا مونږ له خپل دین سره سم د غله د نیولو او ساتلو لار وروښووله، او له دې نه نه وو خبر چې څمونږ ورور پخپله غل دی».

وَسَلِّ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٥٧﴾

او پوښتنه وکړه پخپله د هغې قريې (د مصر یا بل کوم ورته نژدې کلي څخه) چې وو مونږ په هغه کې او (پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چې مونږ مخ کړی وو (راغلي وو کنعان ته) په دغه (قافله) کې، او بېشکه خامخا مونږ صادقان یو.

تفسیر: یعنې تاسې یو معتبر سړی ولېږئ، او له هغو کلیو څخه د دغې خبرې ښه تحقیق وکړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بهر ته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره بیخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وینا کې بالکل رښتیني یو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْ أَفَصَّرُ جَبِيلٌ طَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَبِيلًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٥٨﴾

وویل (داسې نه ده چې تاسې یې وایئ) بلکه ښایسته کړی دی تاسې ته نفسونو ستاسې یو کار (چې اراده مو ورته کړې وه)، نو (اوس کار ځما) صبر دی بهتر، نژدې دی دا چې الله راولي ماته دوی ټول، بېشکه دغه الله جل جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د ﴿فَصَّرُ جَبِيلٌ﴾ ترجمه مفسرینو په څو ډوله سره کړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذکر کیږي:

(۱): «پس ماته هغه صبر پکار دی، چې هیچاته به څه نه وایم».

(۲): «نو صبر ځما ښه صبر دی».

(۳): «پس کار ځما صبر ډېر ښه دی»، د اول ځلې بې اعتبارۍ لامله دا ځلې هم یعقوب علیه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ، لیکن د نبی الله کلام کله دروغ کېدی شي، ځکه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې کړې، او پخپله یوسف هم د ده ځوی وو، کذا فی الموضح، گواکې د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضْتُ بَعْدَهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٢٧﴾

او مخ و ګرځاوه (يعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ويې ويل: «ای افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) يوسف (راشه دغه دې وخت دی)، او تګې سپينې شوې دواړه سترګې د دغه (يعقوب) له غمه؛ نو دی ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکي وو).»

تفسير: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بيا تازه شو، او بې اختياره يې له خولې څخه دا چغه ووتله: «يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ» «های افسوس پر يوسف»، يعنې ای افسوسه ځما پر يوسف راحاضر شه دغه دې وخت دی، او تګې سپينې شوې دواړه سترګې د يعقوب عليه السلام له غمه، يعنې بې رونقه يا بې نوره شوې «على اختلاف القولين»، پس دغه يعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وې ځغملو او پټ يې وساتلو.

په حديث کې راغلي دي: «نحن معاشر الأنبياء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» يعنې د انبياوو جماعت د پاک الله له جانب په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولی شي، بيا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالی هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره يې چې اراده وفرمايي؛ اخته او مبتلا کوي يې.

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُتَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل (ځامنو د يعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چې همېشه يې ته چې يادوي يوسف (په زاری او فرياد سره) تر هغه پورې چې شې ته قریب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) يا شې ته له هلاک شوو نه. وويل (يعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکایت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (يواخې)، او پوهېږم زه له جانب د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حیات د يوسف).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آيا تاسې ماته صبر رانښيي؟» بې صبره خو هغه څوک دی چې د مخلوق په مخ کې د خالق د الرېلي شوي درد شکایت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او رېر (تکليف) يې راګړی دی، او پر دی هم ښه پوهېږم چې يوسف عليه السلام ژوندی دی، او ضرور به ورسره وينم، او د ده هغه ليدلی خوب هرومرو پوره کېدونکی دی، دغه ځما ابتلاء او ازموینه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنا پرې؟»

يَبْنِي أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْكُلُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْكُلُ مِنْ رِزْقِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿١٣٠﴾

ای ځامنو ځما! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) يوسف او له حاله د ورور د ده، او مه ناامیده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دی چې نه ناامیده کېږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسير: يعنې د الله تعالی له مهرباني او فیضه ناامیده کېدل د کافرانو دود دی، چې هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحیح معرفت نه لري، د یوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پښتو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مایوس کوونکي حالات هم ورپېښ شي؛ خو بیا هم د پاک الله د رحمت امیدوار اوسي، او په امکاني

کونښن کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځی د يوسف عليه السلام سراغ او پته ولگوي، او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوي، د الله تعالی له رحمته هیڅ لارې نه دی، چې مونږ بیا سره راټول کړي، د درېیم ورور ذکر یې ښایي د دې لامله ونه فرمایي، چې هغه پخپل اختیار یواځې د بنیامین له سببه ستون (واپس) شوی وو، که بنیامین خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کېږي.

(بیا وروڼه د يوسف عليه السلام، درېم کړت د یعقوب عليه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَتَبَا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٥٧﴾

نو کله چې ورننوتل وروڼه پر يوسف؛ نو وویل دوی چې: ای عزیزه! رسېدلې ده مونږ ته او اهل (عیال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنگه (سرمایه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه، او خیرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان یا تزئید د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارینو ورکوي خیرات ورکونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونې سره د مصر په لوري بیا روان شول، څرنگه چې د يوسف عليه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو رومبی د هغه چا (بنیامین) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځای یې معلوم وو، او څرنگه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوی ډېر ضرورت وو، نو داسې یې سره وټاکل، ښایي چې عزیز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزیز پوست او نرم وموند؛ نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې رومبی خبرې دوی له عزیز سره داسې وکړې، ای عزیزه! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زیات تکلیف او زحمت تیرېږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقیره پنگه (سرمایه) پاتې ده، چې هیڅوک یې نه اخلي، هغه مو د غلې پیروډلو (اخیستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لویو مکارمو، او له پخوانیو مهربانیو څخه هیله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رایې کړي، دغه رعایت په حقیقت کې یو راز (قسم) خیرات دی، چې تاسې یې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خیرات په توګه هم څه شی راکړئ چې الله تعالی در سره ښه وکړي.

يوسف عليه السلام د دغه احوال له اورېدلو څخه بې اختیاره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه څخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته وربښکاره کړ، چې زه څوک یم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار لپاره تمهید دی.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٥٨﴾

وویل (يوسف عليه السلام وروڼو خپلو ته) آیا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړی وو تاسې له يوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسير: يعنې د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدایي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، يعنې د ځلميتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل يا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د ورورولې، او دا يې په طريقه د نصيحت ورته ويل، نه لپاره د رابښکلو او شرمولو.

الله اکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر درېو (او تکليفونو) او شکايتونو لپاره يو تورى يې هم پخپله ژبه رانه ووړ، او دومره سوال يې هم د دې لامله وکړ، څو دوى پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال يو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالى د هغو احساناتو حقيقت ښه روښانه شي، چې پر يوسف عليه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوى دى.

قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْكَ إِنَّكَ مِنْ يَتِّقِينَ
وَيَصْبِرُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ⑩

وويل (وروڼو د يوسف): آيا بېشکه ته چې يې خامخا دا ته يې يوسف؟، و بې ويل: (هو!) همدا زه يم يوسف او دغه (بنيامين) مې سکه ورور دى، په تحقيق احسان فرمايلى دى الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دى هر څوک چې وويريږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصيت)؛ نو بېشکه الله نه ضايع کوي اجر د نیکو کارانو.

تفسير: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوى ډېر سخت ویریدلي وي، چې وروسته له دومره زیاتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورڅرگنده (ښکاره) کړې ده، بیا د مصر عزیز د يوسف عليه السلام له قصې سره څه کار لري؟ څرنگه چې دوى د يوسف عليه السلام فوق العاده مراحم او له (بنيامين) سره يې خصوصي سلوک لا له پخوا څخه لیدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوى اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه يوسف عليه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلى (خرش کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به يې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې يوسف عليه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوى ته وړاندې کړى وي، يا يې تصريحاً ويلي وي چې زه يوسف عليه السلام يم.

الغرض چې دوى سخت متعجب او حيران شول، او په حیرت سره يې پوښتنه وکړه: ﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ﴾ «رښتيا اوسه بيا همدا ته يوسف يې؟»، نو وويل يوسف عليه السلام چې: هو! په رښتيا سره همدا زه يوسف يم، او دغه مې سکه ورور دى (بنيامين) يعنې له هغه څخه چې تاسې زه بېل کړى وم دا دى اوس له ما سره ناست دى.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَشْرَكْنَا بِاللَّهِ عَمِينَ وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ⑪

وويل (وروڼو د يوسف هغه ته) قسم دى پر الله چې خامخا په تحقيق غوره کړى يې ته الله پر مونږ (په صورت او سيرت) او بېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړى وو مونږ له تاسره).

تفسير: يعنې الله جل جلاله تاته له هر حيثيته پر مونږ درجه او فضيلت درکړى دى، ته د همدې مقام وړ او لایق وې، مونږ له خپلې غلطې او تيري ستا قدر ونه پېژنده، بالاخر ستا خوب رښتيا او ځمونږ حسد او رځه (کینه) بېکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَأْتِبْ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠﴾

وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) نشته هيڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وکړي الله تاسې ته (چې مقرر شوی په گناه خپلې) او همدې دی ښه غوره مهربان د ټولو مهرباني کوونکو.

تفسير: يوسف عليه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره يوه خبره هم له خپلو وروڼو څخه واورې، نو ويې فرمايل چې: دغه تذکرې مه کوئ! زه نن پر تاسو هيڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې گډ اغلاط مې دريځنډلي دي، هغه لفظ چې ما ووايه؛ يواځې د الله تعالی د احسان او د صبر او تقوی د نتيجې د ظاهرولو په نيت سره مې ووايه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصير ذکر به هم نه کېږي، زه دعا کوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې کړي مو دي؛ در وښيي، ځکه چې هغه ډېر مهربان دی له ټولو مهرباني کوونکو، او دغه ځما مهرباني هم يوه پلوسه ده د ده د مهربانيو څخه.

کله چې يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو د تسلي او ډاډ گيرنې څخه وزگار شو؛ نو د خپل مهجور او سپنېږي پلار له حال څخه يې هم تپوس او پوښتنه وکړه، چې څرنگه دی؟ دوی وويل چې: له ډېرې ژپا يې سترگې پندې شوي دي، نو يوسف عليه السلام دوی ته وويل:

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ ابْنِ يَأْتِ بِصِيرَةٍ وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١١﴾

يوسې قميص ځما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار ځما؛ نو وبه گرځي بيا ليدونکي او راشي تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسير: يعنې زه په موجوده حالت کې د شام په لوري نشم درتلی، تاسې لاړ شئ، او والدين سره له ټولو گډو نورو متعلقينو مې دلته راوړلې، ځکه چې ډېر مډت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خيره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وکړئ، او مونږ گډ سره يو ځای شو، او يو د بل له وصاله او گډون څخه متمتع او گټور شو، څرنگه چې د خپل لوی پلار په نسبت د وحې په وسيله، يا د وروڼو له بيانه دا ور معلومه شوې وه چې بصارت يې نه دی ورپاتې، يا يې په ليدلو کې څه فرق پيدا شوی دی، نو ځکه يې خپل قميص ورکړ، او ويې فرمايل چې دا قميص ځما له ځان سره يوسئ، او ځما د پلار په سترگو يې واچوئ، نو بيا به يې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب ليکي: «د هر مرض لپاره الله تعالی يو دوا مقرر کړې ده، څرنگه چې د ده بصارت د يوه سړي له بيلتون څخه تللی وو؛ نو د هغه د بدن د يوه څيز له موندلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د يوسف عليه السلام معجزه وه»، کله چې يوسف عليه السلام خپل قميص ورکړ او اسباب او خوراک د لارې يې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تيار کړ، او وروڼو ته يې وسپارل؛ نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُقِنْدُونِ ﴿١٢﴾

او کله چې بيا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وويل پلار د دوی (يعقوب خپلو مصاحبينو ته په کنعان کې): بېشکه زه چې يم خامخا مومم بوی د يوسف که چېرې نسبت د کم عقلي (د زوروالي) نه کوئ ماته.

تفسير: د الله تعالی قدرت ته څير شئ (غور وکړئ) چې يوسف عليه السلام په مصر کې موجود دی، او يعقوب عليه السلام په کنعان کې، خو په دومره کلونو کې هيچرې يعقوب عليه السلام ونه ويل چې: د يوسف عليه السلام ښه وږمه

رارسيږي، ځكه چې د پاك الله امتحان لا پاي ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاك الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لوري كاروان له مصره د كنعان په لوري روان دی، او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسف قميص ښه وږمه يعقوب عليه السلام روح معطره كوي.

دا يوه واقعه لا څه - بلكه دغه كرده قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام په شان يو مشهور معروف نبي عليه السلام په شام كې هستوگنه ولري، او د يوسف عليه السلام په شان يو جليل القدر ذات په مصر كې حكومت وچلوي، او يوسف عليه السلام وروڼه څو ځلي مصر ته راشي، او پخپله د يوسف عليه السلام كره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدوس جل جلاله غامضه حكمت او قاهره مشيئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو كلونو پورې بېل وساتي، او د وينې په اوبښكو يې وژپوي، او خپل امتحان پرې تكميل كړي، جلت قدرته ! وعز سلطانه.

په هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرینو ته چې په كنعان كې ورسره ناست وو چې: بېشكه خامخا زه مومم بوی د يوسف عليه السلام كه نسبت د كم عقلی نه كوی تاسې ماته، او داسې راته نه وایی چې ته اوس زور شوی یې؛ نو فضول او چټي (بېكاره) خبرې كوي، يعنې د دغې خبرې په ويلو سره شرمېرم، ځكه چې د هغه پر كیفیت ستاسې فكر نه رسيږي، او تاسې كړد به سره وایی چې دغه سپين ږيري ته وگورئ چې بيخي بې سده (بېهوشه) او پاگل شوی دی، او اپلټي وايي، او چټي (بېكاره) خبرې كوي، او د بوداتوب خوبونه ويني.

قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ۝۱۹

وويل (حاضرینو يعقوب ته) قسم دی پر الله بېشكه ته چې يې خامخا په همغه خطا او سرگردانی پخوانی خپلې كې (همغسې لا پروت) يې.

فَلَمَّا اَنَّ جَاءَ الْبَشِيرَ اَلْفُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيْرًاۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّىْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۲۰

نو كله چې راغی زېری كوونكى نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندې؛ نو وگرځېده ليدونكى، وويل (يعقوب): آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشكه زه پوهېرم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حيات او ملاقات د يوسف او نورو دی).

تفسير: يعنې ښايي او ليدل يې بېرته وگرځېدل، او بيا لكه د پخوا هر شی به يې ليدلو، او ښا شو، نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي يې پرې ويلي وه: آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشكه زه پوهېرم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حيات او ملاقات دی له يوسف عليه السلام او نورو سره، يعنې ما نه وو ويلي چې ښه بوی راځي؟ بالاخر څما هغه خبره رښتيا شوه، يا يې خپلو ځامنو ته ويلي وو، چې د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاك الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بيا مونږ كړد سره راتول كړي، كورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوا يَا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَاۙ اِنَّكَ كُنَّا خٰطِيْنَ ۝۲۱

وويل (ورونو د يوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د گناهونو ځمونږ، بېشكه چې مونږ وو خطا كوونكي (گناهگاران ستا او د يوسف په حق كې).

قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيْ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٩٠﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې صبر وکړئ! چې د قبول ساعت او گړی راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کې لاسونه پورته کوم، وایي د جمعې د شپې یا د تهجد د وقت په انتظار کې وو، یا یې غوښت چې وروسته د یوسف علیه السلام د بخښلو یا وروسته له ورتلو د مصره چې هلته به ټول په ګله سره له الله تعالی څخه غوښتنه کوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰی یُوسُفَ اَوٰی اِلَیْهِ اَبُوْیَهِ وَقَالَ ادْخُلُوْا مِصْرَ اِنَّ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِیْنَ ﴿٩١﴾

نو کله چې راننوتل دوی پر یوسف علیه السلام (په مانی او مجلس د یوسف علیه السلام)؛ نو رانژدې یې کړل ځان ته مور او پلار خپل، او وویل یوسف علیه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمایي الله حال دا چې په امن کې به شئ (له هرې سختۍ).

تفسیر: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هر کلي او ښه راغلي لپاره ووت، خپل مور او پلار ته یې له خپل ځان سره نژدې ځای ورکړ، ځینې وایي چې د یوسف علیه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته یې د تورې (خاله) ذکر دی.

خو په دې خبره هیڅ صحیح دلیل نشته، او ظاهر د قرآن کریم د هغې په ژوندون دلالت کوي، لکه څنګه چې امام ابن جریر (رحمه الله تعالی) وایي، او ابن کثیر (رحمه الله تعالی) وایي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، یعنې دا خبره چې ابن جریر (رحمه الله) ورته ترجیح ورکړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لکه څنګه چې د قرآن کریم د سیاق څخه څرګندېږي.

یوسف علیه السلام ګرځو ته وویل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختۍ او مشقت او نورو شیانو څخه اندېښنه مه کوئ، ان شاء الله تعالی بالکل په زړه جمعی او راحت او اطمینان اوسېږئ!.

وَرَفَعَ اَبُوْیَهِ عَلٰی الْعَرْشِ وَخَرُّوْا لَهٗ سُجَّدًا وَقَالَ يَا بَنَاتِ هٰذَا تَوٰیِلُ زُیَّارٍ مِّنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رَیَّ حَقًّا وَقَدْ اٰحْسَنَ بِيْ اِذْ اَخْرَجْنِيْ مِنَ السِّجْنِ وَجَآءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ اَنْ تَزْعُمَ الشَّیْطٰنُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ اٰخُوْتِ اِنَّ رَبِّيْ لَطِیْفٌ لِّمَآ شَآءَ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ ﴿٩٢﴾

او پورته یې کړل مور پلار خپل (کښنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پر ټول (دغه «٩١» وروڼه او والدین) دغه (یوسف طرف ته) سجده کوونکي، او وویل (یوسف): ای پلاره ځما! دا (سجده) بیان (تعبیر) دی د هغه خوب ځما (چې لیدلی مې وو) پخوا له دې نه په هلوکتوب کې، په تحقیق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتینی)، او په تحقیق احسان انعام یې کړی دی له ما سره کله چې راوړې ایستم زه له بنديخانې او رایې وستئ تاسې له میرې (صحرا) نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شیطان په منځ ځما او په منځ د وروڼو ځما کې، بېشکه رب ځما چې دی باریک تدبیر والا دی لپاره د هغه چا چې اراده وفرمایي، بېشکه الله همدی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: يوسف عليه السلام له خپل طرفه د خپلو والدينو تعظيم وکړ، او دوی يې پر خپل تخت کښېدل، ليکن څرنگه چې د پاک الله اراده پر دغه تللې وه، چې د يوسف عليه السلام تعظيم به پر دوی کوي؛ نو له هغه ځنې ممانعت د يوسف عليه السلام له لاسه کله پوره کېدې شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره موږ او پلار او ټول وروڼه د يوسف عليه السلام په مخ کې په سجده ولوېدل.

دغه تعظيمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالى) له وينا سره د آدم عليه السلام له زمانې راهيسې د مسيح عليه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او يواځې محمدي شريعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لکه چې ډېر احاديث پرې شهادت ورکوي.

ځينو مفسرينو په دغه ځای کې له سجده ځنې د هغه متبادره معنی نه ده مراد کړې، او تش سر ښکته کول او يواځې لږ څه ټيټېدل ترې اخلي.

ځينې وايي چې دغه سجده د يوسف عليه السلام لپاره نه وه، بلکه د يوسف عليه السلام له عظمت او عزت ليدلو لامله د پاک الله په دربار کې د شکر اداء کولو سجده وه، نو په دغه تقدير دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَحُزُّوْا لَهُ سَجْدًا﴾ کې دی، يعنې د يوسف عليه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کې دوی د شکرانې سجده وکړې.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تُوفِّقُنِي مُسْلِمًا وَالْحَقَّقْنِي بِالصِّلَاحِينَ ﴿٥١﴾

ای ربه ځما ! په تحقيق را کړې دې ده ماته څه برخه له باچاهۍ (تصرف د مصر) او ښوولي دي دې ماته څه علم له تفسير او تاويل د خبرو (لکه تعبير د خوبونو بيان د کتابونو)، ای پیدا کوونکيه د اسمانونو او د ځمکې ! هم ته يې ولي (دوست واکدار کار جوړوونکی) ځما په دنيا او په آخرت کې، وفات کړه ما په دې حال کې چې مسلمان يم او يو ځای مې کړه (په مرتبه او کرامت کې) له صالحانو سره.

تفسير: د دې سورت په اوله رکوع د تاويل الاحاديث تفسير ليکلی شوی دی، يا خو يې د لقاء الله په شوق کې في الحال د موت تمنا وکړله، يا خو دا مطلب دی کله چې زه مرم ښايي چې موت به داسې حال کې راباندې راشي، چې زه په اسلام يعنې کامل تسليم او رضاء قائم اوسم.

تنبيه: په حديث کې راغلي دي چې: «هيخ يو انسان دې د مصيبت او تکليف له وېرې د موت تمنا نه کوي !»، له دې نه داسې مفهومېږي، چې د حب لقاء الله يا بل کوم صالح غرض لپاره د موت تمنا کېدې شي، لکه چې د فرعون ساحرينو داسې دعا کړې وه: ﴿رَبَّنَا آفِرْ عَيْنَانَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ يا مريمې ويلي وو: ﴿يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا نَسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۲) رکوع (۲۳) آيت)، او د معاذ (رضي الله تعالى عنه) په حديث کې دي: «اذا أردت بقوم فتنه فاقبضني إليك غير مفتون».

د احمد په مسند کې حديث دی: «يكره الموت والموت خير للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت کې دعا کړې وه: «اللهم خذني إليك فقد سئتهم وسئمتهم»، کله چې امام بخاري جگړه د خراسان له امير سره ونېستله، نو دی داسې دعا کولو ته مجبور شو: «اللهم توفني إليك»، په حديث شريف کې دي، چې د دجال دخروج په وقت کې يو سړی به پر کوم قبر تيرېږي، او د دغو فتنو او زلازلو له ليدلو څخه به ووايي: «يا ليتني مكانك»، کاشکې ای مړيه ! زه ستا په ځای وای».

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيْهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اجْتَمَعُوْا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿١٦﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چې وحيه كوو مونږ هغه تاته (ای محمده!) او نه وي ته (ای محمده!) له دغو (خامنو د يعقوب) سره كله چې دوی راټول كړ فكر خپل (په غورځولو د يوسف په كوهي كې) حال دا چې دوی مكر فرېب كولو (له يوسف سره نو چې تا غوندي امي په دې سره اخبار كوي؛ نو دغه اعجاز دی).

وَمَا اَنْزَلْنَا النَّاسَ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٧﴾

او نه دي زياتره خلق او اكر كه حرص وكړې ته (ای محمده!) په ايمان راوړلو د دوی ايمان راوړونكي (عنادا).

تفسير: يعنې سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښكاره او واضح دلائل هم موجود دي، بيا هم زيات خلق هغه كسان دي چې په هيڅ ډول سره ايمان نه راوړي.

وَمَا نَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِيْنَ ﴿١٨﴾

او نه غواړي (ای محمده!) له دوی څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی دا قرآن مگر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دی كه انس).

وَكَايْنٍ مِّنْ اِيَّةِ فِي السَّمَوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمْزُوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿١٩﴾

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت كوي په كامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمكه كې (چې دغه معاندین) تيرېږي پرې (او په سترگو يې ويني) حال دا چې دوی له هغو نښو څنې تل څنگ كوونكي دي (چې نه په كې فكر كوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسير: يعنې همغسې چې د تنزيله وو آيتونو په اورېدلو سره دوی ايمان نه راوړي؛ همداسې د تكوينه وو آيتونو په ليدلو سره هم د الله تعالى د توحيد سبق نه زده كوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوی اورېدل او ليدل خوشې چټي (بېكاره) او محض سطحي دي، كه په آيات الله كې دوی لږ څه غور او فكر چلولی وي؛ نو څه نه څه گټه او فائده به ترې وررسېده، كله چې دوی فكر او تمیز نه لري؛ نو ايمان به له كومه راوړي.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا هُمْ شُرَكَوْا ﴿٢٠﴾

او ايمان نه راوړي اكثر له دغو مشركانو پر (وجود او خالقيت او استحقاق دعبادت يواځې د) الله مگر په دې حال كې چې دوی شريك نيوونكي (وي له الله سره د بل څيز په عبادت او بندگي كې).

تفسير: په ژبې سره كړد وايي چې: خالق او مالك همغه الله تعالى دی، مگر سره له هغه دوی ځينې طواغيت د الله حصه داران كړځوي، لكه چې د عربو مشركانو به په تلبیه كې دا الفاظ ويل: «لبیک اللهم لبیک لا شریك لك، الا شریكا هو لك، تملكه وما ملك»، ځينې د هغه لپاره هلك او جونې تجویز كوي، ځينې هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، خينو اچارو او رهبانو ته يې د الله تعالى اختيارات ورکړي دي، ډېرو کسانو د تعزیه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدره او لوغړنه او خرابه کړې ده، خومره داسې موحدین به پيدا کيږي، چې له ریا او هوا او هوس څخه پاک وي؟ الغرض دایمان دارۍ دعوی ډېره گرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندي مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقیدې او عمل په درجه کې د جلي او یا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرك).

أَفَأَمْسُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ١٤

آیا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوی ته (عقوبت) چاپېرېدونکې پټوونکې له عذابې د الله نه یا راشي دوی ته قیامت ناڅاپه حال دا چې دوی پرې خبر نه وي (او څه تیاری نه وي کړی ورته).

تفسیر: یعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آیا دوی د الله تعالى له عذابې، یا د قیامت له هولناکو او ویروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړی دی؟

قُلْ هَذِهِ سَبِيلُ اللَّهِ أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ إِنَّا وَهَبْنَا لَكَ الْإِيمَانَ وَتُبَّحُّنَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ١٥

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دغه (ایمان او توحيد) لاره څما ده چې (تینگ پرې ولاړ یم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بیان (او ښکاره دلیل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي څما، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عیبونو) او نه یم زه له شریک نیوونکیو (په الله پورې).

تفسیر: یعنې څما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه گړدې دنیا ته دعوت ورکوم چې گړد چټي (بېکاره) خیالات او اوهام پرېږدي، او د یوه واحد احد الله تعالى لوري ته راشي! دده توحيد دده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحیح معرفت حاصل، او صحیح لاره پيدا کړي، زه او څما ملگري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) یو، او د حجت او برهان، او بصیرت او وجدان په رڼا درومو، پاک الله ماته داسې یو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره څما او څما د گړدو ملگرو دماغ منور او روښان شوي دي، دلته له سره د ږوندو تقلید او پیروي نشته، د خاص توحيد تلونکي پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصیرت خاصه رڼا او د عبودیت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صمیمیت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبْحَنَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وویل چې الله تعالى څخه خو ډېر ملائکې دي؟ نو هغه یې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي یې رالېږلي یی؟ نو دغه آیت نازل شو:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَمْ لَكُمْ يَسِيرٌ وَإِنِ الْأَرْضُ قَيْنُظْرًا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَفَلَا يَعْلَمُونَ ١٦

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مگر سړي (بنیادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحیې به کوله مونږ دوی ته له اهل د قریو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بیابانیو)، آیا نو نه گړځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې ويني دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنگه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوی نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دى لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانۍ او ويرېرې له الله)، آيا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترى يې).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرستو څخه کوم نبى نه دى منتخب کړى، او نه لېږلى دى، پخواني انبياء عليهم السلام هم د همدغه انساني کليو او د ښارونو له هستېدونکو سپړو څخه وو، نو بيا ووينئ! چې د هغوى د دروغجن کوونکيو کسانو حشر په دنيا کې څرنگه شو؟.

تنبیه: له دې آيت څخه دغه خبره راوځي چې هيڅ يوه ښځه د نبوت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مريمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صديقي» مرتبه وربښلې ده، او هم له دې آيت څخه ظاهريږي چې له اهل البوادي (صحرائيانو) او بدوانو څخه هيڅ يو نبى نه دى مبعوث شوى، پس ښايي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستاى محمده! ځکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغيان او تکذيب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبليغ کاوه، او نصرت به يې مؤخر کېده.

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرًا مِّنْ نَّشَأٍ وَكَايَرُوا بَنِيَّائَهُمْ
عَنِ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٣﴾

تر هغه پورې چې ناامیده به شول رسولان (له اسلام د کفارو يا د ژر راتللو د عذاب)، او ګمان به وکړ دوى چې بېشکه دوى په تحقيق دروغ ويلی شوي دي دوى ته (له جانبه د نفسونو د دوى، يا له جانبه د قوم د دوى په وعده د ايمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوى ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصى به ورکړه شوه له (عذابه) هغه چا ته چې اراده به وفرمايله مونږ (يعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلى عذاب ځمونږ له قوم ګناهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسير: يعنې د عذاب له تاخيره مه خطاء وځئ! پخوانيو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړي شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زيات ځنډ پېښېده، چې منکرين بيخي ياغي او بېفکره کېدل، او ډېر زيات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به يې کول، او د دغو حالاتو له ليدلو څخه به انبياو عليهم السلام د دوى د ايمان راوړلو څخه بيخي مايوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالى هغوى ته دومره زيات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زيات اوږده مدت پورې به هم د عذاب يوه ښه او آثار دوى ته نه څرګندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دواړو خواوو حالات او آثار به د انبياو عليهم السلام لپاره نااميدي ښونکي او بې هيلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له ليدلو څخه کافرانو به په يقيني ډول سره داسې خيال کاوه، چې له انبياو سره هغه وعدې چې دوى د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه ګرځېدې چټي او دروغ دي، د عذابونو او نورو ګرځېدو ډول او مکر او فرېب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هيڅ لږې به نه وي چې په داسې مايوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبياو عليهم السلام په زړونو کې به بې اختياره داسې وهم ورپېدا شوى وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرينو د هلاکت په نسبت کړي شوې وې، آيا هغه به نه پوره کېږي؟ لکه چې د البقره سورت په (٢٦) رکوع يې فرمايلي دي: ﴿وَقُلْ لِّلرَّسُولِ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مِثْلُ نَصْرِ اللَّهِ﴾.

کله چې د مجرمينو بې خوفي او د انبياو عليهم السلام تشويش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې يو ناڅاپه اسماني مدد راغى، بيا د هر چا په نسبت چې د الله تعالى اراده وشوه، يعنې فرمان وړونکي مؤمنين يې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمينو بېخ يې وويست.

تنبيه: د الله تعالى له غير محدود رحمت او مهرباني څخه مايوسي كفر دی، ليكن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مايوسي كفر نه ده، يعنې داسې ويلي شي، چې مثلاً د هغه خيز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مايوسي شته، ليكن د حق تعالى له كامل رحمت څخه مايوسي نه ده پكار، په ﴿حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ﴾ آيت كې همدغه مايوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د كفارو له ايمان او اصلاح څخه مايوس شوي دي، كه نه انبياء عليهم السلام د الله تعالى له رحمت څخه كله مايوس كېدی شي.

تنبيه: د كفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وايه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو كې كفر نه دی، او نه په كومه درجه د ايمان يا د عصمت منافي ده، په حديث كې راغلي دي چې اصحابو كرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين عرض وكړ: «يا رسول الله! مونږ پخپلو زړونو كې بې اختياره داسې شيان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل كې مونږ دغه بهتره گڼو چې وسوځېږو او توك تور سكاره وگرځو» نو رسول الله مبارك وفرمايل: «آيا تاسې داسې شيان پخپلو زړونو كې مومئ؟» دوی عرض وكړ چې: «هو!»، نو يې وفرمايل: «ذلك صريح الإيمان» «دغه ښكاره ايمان دی».

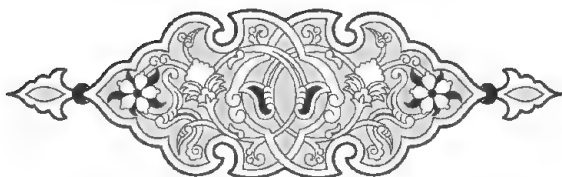
لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٣٠﴾

خامخا په تحقيق په قصه د دوی (يوسف يا د نورو انبياوو يا اممو) كې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) يوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ويلي شوی وي، ليكن دی دغه قرآن تصديق كوونكی او (موافق) د هغو كتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي (چې محتاج اليه وي په دين كې)، او هدايت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنې دغه خو كومه افسانه نه ده، بلكه تاريخي حقائق دي، بنيادي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن يوه داسې خبره چې په دروغو ويلي شوی وي، وليكن دغه قرآن تصديق كوونكی او موافق دی له هغو كتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي چې محتاج اليه دی په دين كې، او هدايت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی دی پر الله تعالى او رسول الله.

يعنې پاك قرآن چې په هغه كې قصص بيان شوي دي، كوم له خپل ځانه جوړې كړې خبرې نه دي، د گډو پخوانيو رښتينو كتابونو تصديق كوونكی دی، او د هر ضروري شي په ښكاره ډول سره بيان كوونكی دی، څرنگه چې ايمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق كې په خاص ډول سره د هدايت او رحمت ذريعه ده.

تمت سورة يوسف عليه السلام بعون الله تعالى.

سُورَةُ الرَّعْدِ

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آيتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا﴾ څخه نيولي تر ﴿فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آیات يې (۴۳) او رکوع يې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلي الله عليه وسلم) له سورت نه نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ①

دا آيتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، وليکن زیات خلق نه کوي يقين پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسير: يعنې هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کېږي، هغه ګرد د عظيم الشان کتاب آيتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لوري نازل کړی شوی دی، يقيناً حق او صواب دی، ليکن ډېر د تعجب او حيراني ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُؤْتُونَ ②

الله هغه ذات دی چې پورته کړي يې دي اسمانونه (او درولي يې دي) بې له ستونو چې وېي وينئ تاسې، بيا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهيت له شان سره ور «لا يق» ده)، او مسخر کړي يې دي لمر او سپوږمۍ، هر يو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبير کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بيانوي (ظاهروي) په تفصيل سره دلائل (د توحيد او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل يقين وکړئ.

تفسير: يعنې د دې دنيا عظيم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې يې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هيڅ يوه ستنه يا طناب يا پايه او ګاډر يعنې يو د تکيې او استناد شې څمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمير او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ويلي شي چې محض د قدرت د غير مرثي ستونو په قوت درېدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آيت (۹) رکوع کې فرمايي: ﴿وَيُوسِطُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ که د اجسامو د رابښکولو (جاذبې) نظريه صحيح وي؛ نو هغه له دې آيت سره څه منافات نه لري، ځکه چې رابښکولو ته عرفاً عمد نه وايي، او که عمد وويلی شي؛ نو هغه مرثي نه دی، وروي عن ابن عباس ومجاهد رضي الله تعالى عنهما والحسن وقتادة وغير واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولكن لا ترى» (ابن كثير)، يعنې دغو مشرانو فرمايلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ يې نشو ليدلي، والله أعلم».

د «استواء على العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (۵۴) آيت (۷) ركوع كلام شوى دى، هلته دې بيا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ لَكُم مِّنَ آيَاتِهِۦ اَوْ مَسَٰخِرَ كَرِيۡمٍ يَّحٰى لَمۡرٍ اَوْ سَيۡوَرۡمٍۭ هَرۡ يۡوۡلَهُۥ دَوۡى نَّهۡ رَوَانِ دِي تَر نَبْتِيۡ مَعۡلُومِيۡ شُوِيۡ پورې، يعنې لمر خپله دوره په يوه كال كې او سپوږمۍ يې په يوه مياشت كې پوره كوي.

يا د ﴿اِجۡلٌ مُّسۡمًّى﴾ معنى تر مقرر وخت پورې واخيسته شي، نو مطلب به يې داسي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قيامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنۡ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رِجَاجِينَ ثَمَرِينَ يَبۡغِشُ
الْبَيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوۡمٍ يَّتَذَكَّرُونَ ﴿٥٥﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَوِّرَاتٌ وَجَدَّتْ مِّنۡ أَعۡنَابٍ
وَرِزْقٍ وَنَجِيلٍ صُنُوفٌۭ وَغَيْرُ صُنُوفٍۭ يُسۡتَفٰى بِهَآ وَاحِدٌۭ وَفُضِّلَ بَعْضُهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأَوَّلِ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوۡمٍ يَعۡقِلُونَ ﴿٥٦﴾

او دغه (الله) همغه ذات دى چې غوړولې يې ده ځمكه او پيدا يې كړه په دغې ځمكې كې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو ميخونو په شان ولاړ دي) او ويالې (د اوبو)، او هرو قسمو مېوو نه يې پيدا كړي دي په دغې ځمكې كې جوړه دوه (لكه سور سپين - ژېړ تور - خواږه تروه - واړه غټ)، پټوي په تياره د شپې سره ورځ، بېشكه په دې مذكوره وو خبرو كې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فكر كوي (په مصنوعاتو د الله كې). او په ځمكه كې ټوټې دي (مختلفې) څنگك په څنگك پيوستې يو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمكې كې) له انگورو، او كېستونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځينې له يوه بېخه پورته شوي دي او ځينې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه كولى شي په اوبو يو قسم سره، او غوره كوو ځينې له هغو څخه په ځينو نورو باندې په خوراك (خوند - رنگ - او وږم كې)، بېشكه په دغو (مذكوره وو اشياوو) كې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په كې.

تفسير: يعنې: او دغه الله همغه ذات دى چې غوړولې يې ده ځمكه او پيدا يې كړه په دغې ځمكې كې غرونه چې تل په همغه يو ځاى كې كلك ولاړ دي، او سيندونه چې هر وخت بهيري او له هرو قسمو مېوو نه يې پيدا كړي دي په دغې ځمكې كې جوړه دوه يعنې: لوى وړو كي، خواږه تروه، تور سپين، گرم يخ، او سم له جديده وو تحقيقاتو سره په هر يوه كې نر او بنځه هم موندلى كيږي.

د هسكو (اوچتو) اسمانونو په مقابل كې د ټيټې ځمكې بيان هم ذكر كړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بيان هم وشو، چې د هر يوه تگ سره بېل دى، او د هر يوه كار سره جلا (جدا) دى، د يوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې كارونه اجراء كوي؛ چې د هغې بلې د يخې او سپكې روښانې ضيا او وړانگې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمكې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونكو مختلفو شيانو ذكر وفرمايه، چېرې غر ولاړ دى، چېرې سيند بهيري، هغه مېوې او ثمرات چې پيدا كيږي، په هغو كې هم د شكل - صورت - رنگ - خوند - وړو كوالي - او لويوالي بلكه په نر او بنځه كې هم اختلاف دى.

كله ځمكه د ورځې له رڼا څخه رڼه كيږي، كله شپې تگ تور نقاب پټونى پر خپل مخ اچولى دى، بيا عجيبه ننداره او غريبه منظره خو دا ده چې د ځمكې هغه څو قطعې چې يوه له بل سره نښتي دي، يا څنگك په څنگك سره پرتې دي، او ځينې يې مټې او ځينې يې شكلولې - او ځينې يې خورا (ډېرې) نا پاكي او ځينې يې پاكي - او ځينې يې د كرلو وړ

(لايق) او ځينې يې د نيا لگيو (بوزغلي) د کښلولو لايقي - او ځينې يې خوږې او ځينې يې تروې دي، دغه ټول په يو اوبو سره سپړاب (پن) کيږي، او د يوه لمر پلوشې اشعه گړدو ته وررسيږي، او يوه هوا د ځمکې پر مخ چليږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او گلان ترې پيدا کيږي، او يو يو له بل سره د حاصلاتو په تزييد او تنقيص کې دومره فرق او توپير (تفاوت) لري، چې ليدونکي ورته هک پک حيران پاتې کيږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له ليدلو څخه پوهيږي چې له همغې يوې د رحمت له ورېځې څخه اوبه څښونکي دي، يا له همغه يوه د هدايت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼيږي، نو له همدغې رحمانې وړيا (باران) او فيضاني رڼا له هدايت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپير (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِنْ تَعْجَبْ قَوْلَهُمْ إِذَا كُنَّا ثَرَاءً لِّغِيٍّ خَلَقَ جَدِيدَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الضَّالُّونَ فِي آغَاثِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ⑤

او که تعجب لرې (ای محمده! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجيبه ده (دا) خبره د دوی چې (وايي:) آيا کله چې شو مونږ خاورې آيا شو به مونږ خامخا په پيدايښت نوي کې؟ دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه گمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قيامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملگري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسير: گواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالک الملکوتی او شهنشاهی څخه منکريږي، نو د داسې ياغيانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړې او په لاسونو او پښو کې يې الجکې او پيرې واچولې شي، او په هغې ابدې بنديخانې کې وغورځول شي، چې په حقيقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړې شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ
لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ⑥

او ژر غواړي دوی له تا نه بدې (عذاب) پخوا له نېکې (رحمت) څخه حال دا چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ايمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفارو ته).

تفسير: يعنې دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنيا او آخرت ښېگڼې (فائدي) ور په برخه شي، او کفر اختياري او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وايي چې: هغه موعود عذاب دې راوړله، او حال دا دی چې په تحقيق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانيو دروغجن کوونکو باندې، يعنې پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق - نسف - زلزله - صيحه - مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آيا مشکل وو؟، خبره دومره ده چې ستا پاک الله د خپل حلم او د غوږې له شانه په هر لوی او وړو کې جرم سمدستي نيول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېري گوري او پرله پسې ترې تيريږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تيريږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هيڅ يو صورت نه پاتې کيږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِلَّهِ قَوْمٌ هَادٍ ۝

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلولى شي په دغه محمد باندې کومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ یې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوى کې): بېشکه همدا خبره ده چې ته وېروونکى یې او لپاره د هر قوم لارښوونکى (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دى.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نښې چې مونږ یې غواړو؛ ولې نه نازلېږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور کېږو؟ نو وفرمايل رب العزت جل جلاله په ترديد د دوى کې چې بېشکه همدا خبره ده چې ته اى محمده وېروونکى یې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واک او قبضه کې نه دى، هغه خو د پاک الله کار دى، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه وړښکاره کوي، نه دا چې هر څه چې منکرين غواړي؛ همغسې به یې ورکوي، ستاسې په غاړه هم دغومره کار دى چې د خير غوښتلو خبرې هغوى ته واوروئ! او د بدى له مهلک انجام څخه خلق باخبره کړئ!.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِقَدَرٍ ۝

الله عالم دى (لا پخوا له تولده) په هغه څه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دى) په هغه څه چې کموي یې ارحام (او ناقص یې څېړوي) او (الله عالم دى) په هغه څه چې زیاتوي یې (من حیث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دى.

تفسير: چې نارینه دى که ښځه؟ پوره دى که نیمگړى؟ ښه دى که خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه گډر د پاک الله ته لا پخوا له تولده ښکاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې کموي یې ارحام د الله تعالى په اراده یا یې زیاتوي (من حیث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په کېده کې یو مولود دى؟ که ډېر؟ کامل مخلوق شوى دى؟ که ناتمامه دى؟ په لږ مډت کې به پیدا کېږي یا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزئید او تنقیص د گډو اسرارو - اسبابو - اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دى، او سم له خپل محیط علم سره هر څیز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝

(الله) عالم دى په پټو او ښکاره وو چې (گډو څخه) لوى دى، او لوړ برتر دى په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دى يعنې د ټولې دنيا هيڅ یو پټ او ښکاره شی له هغه څخه پټ نه دى، او گډر د عالم د ده تر حکم او تصرف لاندې دى، او په ټول عالم باندې اوچت دى.

سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ الْقَوْلِ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ۝

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوک چې پټوي خبره (په زړه کې) او هر هغه څوک چې ښکاره کوي دا خبره، او هر هغه څوک چې هغه پټېدونکى دى په شپه کې، او هر هغه څوک چې ظاهر وونکى (د عمل خپل) په ورځ کې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم یې بيان کړ، او د مقام په مناسبت د مکلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا رانښي چې ستاسې پر هر قول او فعل څمونږ علم محیط دى، هر هغه خبره چې تاسې یې پخپلو زړونو کې پټه کړئ، یا یې په ورو

سره ووايي، يا په علانيه او په جغه سره نارې کړي، يا کوم کار د شېې په تياره کې په پټه سره وکړي، يا دا چې په ورځ په ډانگک پيلي (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سريې ووايي؛ په ګردو احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالی خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي.

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ
حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءَ آفَةٍ لَّا تَرُدُّهُ وَمَا لَهُم مِّنْ دُونِهِ مِنْ ءَالٍ ۝۱۱

انسان لره (له جابه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي يوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصيت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدې (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هيڅوک متولي (مددګار).

تفسير: يعنې له هر بنده سره د الله تعالی پرېښتې مامورې وي، چې له هغوی څخه ځينې د ده ګرد پخواني او وروستي اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالی له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالی له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالی عام عادت دی.

بېشکه چې الله تعالی نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغيير ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصيت دی، يعنې الله تعالی پخپلې هغې ساتنې او مهربانۍ سره چې تل د ده له لوري کيږي هيڅ يوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه تګ - طاعت او عبادت - جميله عادت او حسنه رويه نه وي بدله کړي، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعيت - قبيحه اخلاقو او معصيت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازلېږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکي نه وي، او نه د هېچا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ۝۱۲

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق برېښنا (چې ښه د باران ده لپاره د خوف او ویرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) يا لپاره د طمع (او اميد د هغه چا چې فائده ورسوي، او پيدا کوي) راپورته کوي ورېځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسير: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بيا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکي دي؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالی شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې ښو په لوري توجه ورکړې شوې ده، چې په هغو کې په يو آن کې تواماً هيله او وېره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کيفيتونو د پيدا کولو صلاحيت شته، يعنې کله چې برېښنا بريښي؛ نو خلق هيلمن کيږي، چې اوس به باران اورېږي، او پرله پسې وېره هم ورته پيدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چرګ) ونه لويږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه ورېځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشالېږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان ځپان رانشي، او د رب (رحمت) او تکليف موجب نشي، عينا همدا سې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالی له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

وَيَسِّرُ الرِّعْدَ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَّشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

او تسبیح وایي رعد (پرسته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبیح وایي نورې ګردې پرېښتې له وېرې (او له هیڅته د الله) نه، او لېرې (الله) تندرېونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرېونه) پر هغه چا چې اراده و فرمایي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې یا سخت دي نیول د ده).

تفسیر: یعنې غوریدونکې ورېځ یا پرېښته د حال یا د قال په ژبه سره د الله تعالی تسبیح او تحمید وایي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائیل سورت په (۴۴) آیت په (۵) رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿وَلَنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا اَنصِبْنَاهُ حَمْدًا وَلَٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ او ګردې پرېښتې له هیڅته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبیح او تحمید کې مشغولې او لګیا دي.

له احادیثو څخه دغه خبره څرګندېږي چې د نورو طبیعيه وونو امیسو په شان د ورېځو او وریا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرېښتو ډلې مقررې دي، چې دوی ورېځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخیستلو په تدابیرو لګیا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآية - «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرېونه غورځوي»، په حدیث کې دي چې پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه عرب متکبر رئیس ته یو سړی ولېږه؛ چې هغه ماته راوړله، قاصد د رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه پیغام هغه ته ورسولو، او ورته یې وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم تابلې، هغه وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم څوک دی؟ او الله څه څیز دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپینو؟ که د مسو؟ (العیاذ بالله)، درې ځلې همغه خبره یې وکړله، درېیم ځلې کله چې هغه دغه چتې (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو یو ناڅاپه یوه ورېځ پورته شوه، او علی الفور تندر (ټکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړی یې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې عامر بن طفیل او اربد بن ربیع د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ویې ویل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې وروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسېږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی له دغې غوښتنې ځنې انکار وفرمایه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ویې ویل چې: مونږ به د مدینې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پليو (سورو او پیاده وو) څخه ډکه کړو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونیسي، او د مدینې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او ټکه ولوېده، او «عامر» پمن شو، او په طاعوني خارشېت (ګرګ) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غوړېدلو په وخت کې ښایي چې داسې وویل شي: «سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تهلكنا بعذابك وعافنا قبل ذلك».

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ شَيْءٌ اِلَّا كِبَاسٌ مِّنْ أَلْفٍ مَّاءٍ لَّيْلَةً قٰتِلَةً وَهُوَ بِآلِهَتِهِمْ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلٰلٍ ﴿١٤﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي یا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشیاء) دغو بلونکو ته په هیڅ شي

سره مگر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داوړو ارغويو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسی او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسیري دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسیدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مگر په زیان او بطلان کې ده.

تفسیر: یعنې د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالک دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوک دی چې د هغه په قبضه کې ځما یا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غیر الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تېری د کوهي او ځاه پر سر کې ودریږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغورځوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «هغه کسان چې کفار یې بولي او عبادت یې کوي، ځینې خو محض خیالات او اوهام دي، او ځینې پیریان شیطانان دي، او ځینې داسې شیان دي چې په هغو کې ځینې خواص دي، لیکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بیا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور یا اوبه او ښايي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلُّهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاَصَالِ^{الْحَبَّةُ}

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقياداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځینې) په خوښه او (ځینې) په زور، او (سجده کوي) سوري د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بېگا کې (یعنې همېشه).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «هغه څوک چې پر الله تعالی باندې یقین کوي؛ نو په خوښۍ سره ورته سر ږدي او حکم یې مني، او هغه څوک چې پرې یقین نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختیاره د هغه حکم جاري دی، او سوري چې سبا او بېگا پر ځمکه باندې غوړیږي همدا دي د هغوی سجده، مطلب یې داسې شو چې که جواهر وي یا اعراض، هیڅ یو شی د الله تعالی د تکویني حکم څخه نشي خارج کېدی، دده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطیع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاَتَّخِذُكُمْ مِنْ دُوْنِهٖ اَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُوْنَ اَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ط

ووايه (ای محمده! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پیدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووايه (ای محمده! په ځواب کې) چې الله دی! ووايه (ای محمده! دوی ته کله چې تاسې پرې او ملزم شئ)؛ نو آیا پس نیولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالک (نه لري اختیار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسیر: یعنې کله چې د ربوبیت اقرار یواځې د پاک الله لپاره کوي؛ نو بیا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مریانو تجویز د څه لپاره کوي؟ حال دا چې هغوی د یوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختیار او واک نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَةُ وَالنُّورُ

ووايه (ای محمده! دوی ته) آیا برابر دی پوند (چې کافر دی) او لیدونکي (چې مؤمن دی)؟ بلکه آیا برابرې دي تیارې (چې شرک او انکار دي) او نور (رڼا چې توحید او معرفت دی) بلکه نه دي سره برابر).

تفسیر: یعنې د موحد او د مشرک په منځ کې داسې یو فرق او توپیر (تفاوت) شته لکه د لیدونکي او پانده، او د توحید دوستان داسې وگڼي لکه نور (رڼا) او ظلمت (تیاره)، نو آیا یو پوند مشرک چې د شرک په ظلماتو کې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدی شي، چې هلته هغه موحد رسیږي چې د فهم او بصیرت او د ایمان او عرفان په رڼا کې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر یوه نتیجه نه شي رسېدی.

أَمْ جَعَلَ اللَّهُ شُرَكَاءَ خَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٤﴾

آیا ګرځولي دي دوی الله لره شریکان چې پیدا کول یې کړي دي په شان د پیدا کولو د دغه (الله) نو بیا مشتبه شوه (پیدا کول د دې شریکانو سره د) پیدایښت (د الله سره) پر دوی باندې؟، ووايه (ای محمده! دوی ته) خاص الله پیدا کوونکي د هر څیز دی، او همدی دی یو قوي غالب (پر هر څیز او هر چا).

تفسیر: یعنې لکه چې الله تعالی ګرد مخلوقات پیدا کړي دي؛ نو ستاسې دغه بڼانو او باطلو معبودانو داسې کوم شی پیدا کړی دی؟ چې د هغه په لیدلو سره د دوی پر الوهیت ستاسې څه شبهه پیدا شوي وي؟ دوی خو د مچ یو وزر او د میاشي یوه پښه هم نه شي پیدا کولی او جوړولی، بلکه دوی پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد - أحد - صمد مخلوق دي، نو بیا داسې عاجز او مجبور شیان د الوهیت په تخت کښنول څومره ګستاخي او سپین سترګي او بې عقلي او حماقت دی؟!.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا أَرَابِيًّا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٥﴾

نازلې کړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وېهېدل خوړونه په اندازه (د ډکېدو) د دوی سره، نو په سر واخیست دې سیلاب ځګ (او خیري) او چټ شوی (په سر د اوبو)، او له هغو څیزونو چې بلوي پرې (دا خلق لمبې او ویلي کوي) په اور کې لپاره د طلب د ګاڼې یا نور اسباب ځګ (خیري دی) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذکورو مثالونو) بیانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خیري (دی)؛ نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پر بوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څیز چې نفع رسوي خلقو ته (لکه اوبه او ویلي شوي فلزات)؛ نو پاتې کیږي په ځمکه کې (للافتاع)، همداسې بیانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفکرینو).

تفسیر: د اسمان له لوري باران نازلېږي، چې له هغه څخه نهرونه، ویالې، خوړونه، سیندونه، دریابونه بهیږي، په هر نهر او خوړ کې سم د هغه له ظرفیت او گنجایشه هومره چې د پاک الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو کې کې لږ - او په لوی کې

ډېر، کله چې اوبه بهیري؛ نو د خاورې - خس خاشاک او د نورو له کاره و تلیو له امتزاجه او گډون څخه خړ او مکدر او خیرن کیري، بیا دغه خړه او خیری او ځک یې پرسیري، او د اوبو په سر راپورته کیري، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپین - زر - مس - قلعي - اوسپنه - فلزات او نور معدنیات ویلي کوي، چې گانې (کالی) - لوښی - وسلې - تورې - چرې چورکې - چاکوگان - بیاتیکانې (قینچې) - تې - نغری - هر کارې - توپ - ټوپک - ټینکونه - طیارې - جهازونه - موټر - رېل - یوم - تېر - او نور د معاش لوازم - اسباب او شیان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او ځک پورته کیري، مگر لږ څه وروسته هغه وچیري یا خوریري، او هغه ځک او خیری یې ترې لرې او ورک شي، او هغه چې اصلي او کارامد شې دی یعنې اوبه یا ویلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه یا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقی پاتې کیري، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کیري.

همدغه مثال دی د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحیې سره حق دین نازلیري؛ نو د بنیادمانو زړونه هر یو د خپل ظرفیت او استعداد سره سم له هغه څخه فیض حاصلوي، بیا نو حق او باطل یو له بل سره نښلي، نو دوې او خیري پورته کیري، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خیري او ځک په شان حق باندې راخیږي، لیکن د هغه دا جزوي جوش او پرسېدل سطحی او عارضی او بې بنیاده شې دی، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هیڅ یوه نښه او اثر نه پاتې کیري، او الله خبر دی چې چېرې څي؟ او هغه اصلي او د کار شې چې د هغو ځگونو لاندې پټ وو، یعنې حق او صداقت پس هماغه پاتې وي.

وگورئ چې د پاک الله بیان کړي مثالونه څرنګه عجیب وي؟ او په څومره یوې مؤثرې طریقې سره مو پوهوي چې کله په دنیا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، یعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګي مقابله کیري؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پرسېدلی په نظر راځي، لیکن بالاخر باطل سره تیت او پرک (منتشر) او هماغه حق ظاهر، غالب او بریالی (کامیاب) په نظر راځي.

نو هیڅ یو مؤمن ته نه ښایي چې د باطلو پر عارضی بري او نندارې وغولیري، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځای ونیسي؛ نو نه ښایي چې سړی ترې ویریري، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځک او پرسېدل پخپله ورک کیري، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کیري.

په پخوانیو آیتونو کې کله چې د توحید او شرک سره مقابله کړې شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کیفیت راوښوولو، او د دواړو انجام بیخي په واضح ډول سره اوس بیان فرمایي:

لَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَ وَالَّذِينَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ إِنَّهُمْ فِى الْآرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَا بِهِ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَفِى السَّعِيرِ

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړی دی دوى د رب خپل (جزا) نېکه (چې جنت دی)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړی دوى حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوى ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف دوى کې وي په قیامت کې)؛ نو خامخا به فدی وکړي دوى په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصیري له عذابو)، دغه کسان مقرر دی دوى لره بد (سخت) حساب (چې نه به یې نیکی قبوله او نه به یې بدې محو کیري) او ځای د هستوګنې دوى دوزخ دی، او بد ځای د آرام دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې دلته خو خیر دی په هر قسم چې وي تېریري، لیکن په آخرت کې دوى حالت به داسې پرېشانوونکى او ویروونکى وي، که د گردې دنیا خزائن له نښه، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا ټول بيا په تصرف د كفارو كې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وکړي چې مونږ دغه گړد د خپل ځان په فديه كې وركوو چې د هغه په بدل كې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشاني څخه نجات ومومو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أَنَّى لَهُمْ ذَلِكَ».

أَمَّنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۖ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

آيا نو هغه څوك چې پوهيږي په دې خبره چې بېشكه هغه (قرآن) چې نازل كړى شوى دى تاته له طرفه د رب ستا حق دى (رشتيا) په مثل د هغه چا دى چې دى پوندوي (د زړه په سترگو! يعنې نه دى د هغه په شان!) بېشكه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د كافر د دواړو انجام بېل بېل د ذكر فرمايلو څخه وروسته تنبيه وركوي چې داسې انجام د عين عقل او حكمت سره موافق دى، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلي چې يو پوخ پوند چې هيڅ څيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټي (بېكاره) په تياره كې لويږي او جيگيږي (وچتېږي)، او بودړې (ټكړې) خوري؛ له هغه سړي سره برابري كولى شي چې د هغه د زړه سترگې هم روڼې وي، او په پوره بصارت او كامل بصيرت سره د حق له رڼا څخه مستفيد كيږي.

الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ ۖ وَلَا يَنْقُضُونَ الْبَيْثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْتُونُونَ زُفْرَهُمْ وَيَخْتَفُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه كسان چې وفا كوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره كړى دى) او نه ماتوي دوى (هغه) ټينگك عهد. او هغه كسان چې وصل كوي هغه (شى) چې امر (حكم) كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي (چې د خپلو پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوى له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابيه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالى سره هغه عهد چې په ازل كې شوى دى (يعنې د الست بربكم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دى، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستی شوى دى، هغه گړد دوى پوره كوي، او د هغه څخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله كې چې له الله تعالى سره يا د ده له بندگانو سره يې ترې، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه كوي، او هغه كسان چې وصل كوي هغه شى چې امر او حكم كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي يعنې صلة الرحم كوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځاى كوي، يا اسلامي اخوت ټينگ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ كې له سره تفريق نه كوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابيه د قيامت، يعنې د الله تعالى د عظمت او جلال له تصويره ډاريږي.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِعَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ وَآتَوْا الزَّكَاةَ ۖ وَكَانُوا عَلَانِيَةً ۖ وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جِئْتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّهِمْ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ ۖ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه كسان چې صبر كوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تكاليفو) او قائموي (سم اداء كوي) لمونځ، او نفقه كوي (لكوي په لاره د الله كې) ځيني له هغه (حلالو اموالو) نه چې وركړي دي مونږ دوى ته: هم په پټه او هم په ښكاره، او دفع

کوي دوی په نېکۍ سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوی ته (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوی په هغو کې، او هغه څوک چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادې د دوی (اگر که عمل یې د هغو په درجه نه وي) او پرېستې به ورننوځي له هرې دروازې (مانیو د دوی. او وایې به ورته چې) سلامتیا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسو (په طاعت او مصیبت او له معصیت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دی).

تفسیر: یعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنیا پر مکروهاتو یې صبر وکړ، له کومې سختۍ له وېرې د طاعت له ليارې څخه یې خپل پل غلط کښېښود، او د معصیت په لوري یې میلان ونه کړ، او دغه صبر او استقلال یې محض د الله تعالی سره د ملاقات او د لیدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وکړ، او د دې لامله یې ونه کړ چې په دنیا کې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره یې وکړ چې غیر له صبر څخه بله څه چاره نه وه وړپاتې؛ نو مجبورا یې صبر وکړ، او د صابرانو په شان کښېناست.

او نفقه کوي لگوي په لاره د الله کې، د بدې ځواب په نېکۍ سره ورکوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښکاره کوي، که د چا له لوري پرې ظلم او تېری وشي؛ نو دی ترې تیريږي، وربخښي یې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدې د ترقۍ اندېښنه نه وي، له بدې ځنې ځان ژغوري (بچ کوي) او نیکي غوره کوي، که کله ترې کوم بد کار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښه کار کوي، یعنې ترې توبه وباسي، او د هغې گناه په عبادت او سخاوت سره تلافی هم کوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو کوونکي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کيږي.

﴿يَدْخُلُونَهَا مِنْ مِّنْ صَلَاحٍ﴾ الآية - یعنې چې په هماغه جنت کې به همېشه اوسېږي، او پرېستې به ننوځي پر دوی سره له تحائفو او زیري د رضوان له هرې دروازې د مانیو د دوی، او وایې به ورته چې: سلامتیا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسې په طاعت او مصیبت او له معصیته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دی.

د «آباء - پلرونو» لفظ یې تغلیباً ویلی دی، چې په هغه کې امهات - میندې هم شاملې دي، د جنت د زیري دغه زیات بشارت یې هم واوروه؛ چې داسې کاملینو ته د هغو پاس بیان شوی، ښو خویونو او خصالو په بدل یو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوی سره له خپلو هغو میندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ایمان او نېکۍ لامله د جنت د دخول لایق شوي وي؛ گرد سره یو ځای کيږي، تر دې که د دغو متعلقینو د کوم یو رتبه کمه هم وي؛ نو حق تعالی پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (او چتوي)، او دغه کامل سړي سره یې نژدې کوي، لکه چې په جزء د «الطور» سورت په (۲۱) آیت اوله رکوع کې راغلي دي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ایمان او بې له صالح عمله محض د کاملینو قرابت کافي نه دی، هو! که ایمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممکنه ده، والله أعلم.

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

او هر هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې کوي دوی هغه شی چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چې وصل دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې (په کفر او ظلم سره)؛ دغه کسان شته دوی ته لعنت لرې والی له رحمت د الله (دنويي عذاب)، او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دی).

تفسير: د سعداوو او نېكښتانو په مقابل کې دلته د اشقياوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقياوو کار دادی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شيانو د وصل او پیوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملک کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو باندې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسېدونکي دي.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفِرْحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ﴿٥٦﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (فراخی يې) او تنگوي (يې) پر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنگولو يې)، او خوشاله دي (کفار) په دې ژوندون لږ خسيس، او نه دی دا ژوندون لږ خسيس په (مقابل د) آخرت کې مگر لږ متاع (حقير مال).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن أُنَابَ ﴿٥٧﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) باندې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ يې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووايه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله گمراه کوي هغه څوک چې اراده وفرمايي، او هدايت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيي بې د ليدلو د آيت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: مشر کينو په سلهاوو معجزې او نښې کتلې، مگر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او نښه چې مونږ يې غواړو؛ راوښيه! مثلاً د مکې معظمې غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پيدا شي، يا ځمکې څيرې کړه چينې او ويالې راوبهوه! يا ځمونږ پخواني مشران بيا راژوندي کړه! او له مونږ سره يې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې يوه معجزه راوښيه چې مونږ په ايمان راوړلو باندې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او نښې پر ښوولو قدرت لري، ليکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکميل وکړي، د انبياوو عليهم السلام د تصديق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زاندي نښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولي کيږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه سترگې واړوئ، يواځې همدغه پاک قرآن د نبي الله د صداقت يو عظيم الشان نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د ليدلو سره پر سمه لار راغلې، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قديمي قانون سره د پاک الله مشيت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې گمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شېبه تاسې سره له دومره لويې معجزې او نښې د ليدلو سره بيا هم ايمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او ارام نيسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسير: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بيان دی، يعنې د چا چې د ايمان دولت په برخه کيږي؛ نو له ذکر الله يعنې د الله تعالی له ياده اطمینان او ډاډينه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له گړدو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نُزِّلُ الْكِتَابَ وَإِنَّا لَ الْخَفِظُونَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د يقين کيفيت پيدا کيږي، او شيطاني شبهات او وسوسې لرې

کیري، او سکون او اطمینان ور میسر کیري، له یوه جانبه که د الله تعالی عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشیت پیدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمین لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او یواځې د پاک الله په لوري گرځي، او د هغه په لویي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنیوي وحشت او وېره ورکه کوي.

الَّذِينَ كَرَّاهُوا اللَّهَ تُطِيبُ الْقُلُوبَ ۝

واورئ خبردار شی! چې په ذکر د الله سره مطمئن کیري ارام نیسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسیر: یعنی دولت - حکومت - منصب - جایداد او د فرمايشي معجزو لیدل او نور شيان له سره انسان ته حقيقي سکون، اطمینان او ارام نشي یو ځای کولی، یواځې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق را حاصل کیري، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کیري.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا يَ ۝

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې ښه (عملونه) طوبی (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوگنې (جنت) دی.

كَذَلِكَ أَرْسَلْنَا فِي آثَاتٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابٌ ۝

همدارنگه (لکه چې مو لېرلي وو انبياء پخوا له تا) لېرلي یې مونږ ته (ای محمده!) په داسې یو امت کې چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحی کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، ووايه (ای محمده!) دوی ته چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مگر یواځې همدی دی، پر همدې توکل کړی دی ما او خاص همدې ته بیا ورتله او رجوع زما دي.

تفسیر: یعنی ای محمده صلی الله علیه وسلم! ستا ټاکل (مقررول) او لېرل پر نبوت باندې کومه عجیبه او نوې خبره نه ده، پخوانیو امتونو ته هم انبياء لېرلي شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چې د هغو مکذبینو شوې ده؛ ښايي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، یعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظیم الشان قرآن نازل کړی دی، ﴿الرَّحْمَنِ عَمَّا قُرْآن﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم! رحمة للعالمین گرځولی او لېرلی یې، مگر دوی سختې ناشکری او د نعمت کفران ته ملاوې تړلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحیم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او ترې ترهیري، نو ځکه د «حديیه» په صلحنامې (روغلیکه) کې دوی پر ﴿يَسْأَلُكَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ لیکلو باندې جگړې کولې.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةٌ بِهِ الْهَوَىٰ بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۝

او که په تحقیق یو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، یا خیر بدلی ټوټې ټوټې کولی شو پرې ځمکه، یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بیا

به هم ايمان نه وور اوږي دوي)، بلکه خاص الله ته دي (اختيار د دي) امر ټول (او الله يې کولي شي هر کله چي اراده وفرمايي).

تفسير: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په یو حدیث کې پر «زبور» شریف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، یعنې که کوم داسې یو کتاب لېږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلې شوې معجزې او ښې پوره کېدی؛ نو هغه به پرته (علاوه) له همدغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظیم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ کلک خلق یې له خپلو ځایونو څخه وځوځول، د بنیادمانو د زړونو ځمکې یې خیرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چینې یې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې یې د کلونو په ځای په څو شیبو (لحظو) کې پر دوی پرې کړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې یې د ابدی ژوندون روح ورننه ایسته، کله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدایت روزي نه شو، نو فرض یې کړئ که ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظیم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طریقه) سره هم هغه گړد (ټول) شیان تاسې ته دروښي، چې تاسې یې غواړئ؛ نو بیا هم له تاسې داسې هیله (ارزو) او امید نشي کېدی، چې تاسې به ایمان راوړئ.

أَقْلَمُوا لِنَسْرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يُؤْيَسَ اللَّهُ لَهُدَى النَّاسِ جَمِيعًا وَلَا يُزَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ مُعَاصِنَا قَارِعَةٌ أَوتَحِلُّ قَرْيَا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى بَأْسُنَا وَنَعْلُ اللَّهُ أَنَّ اللَّهَ لَا يُخْفَى الْبُعَادُ ۝

آيا لا نااميده شوي نه دي هغه كسان چې ايمان لرونكي دي (له ايمان د دغو كسانو په داسې حال كې چې دغه مؤمنان پوهيږي) كه اراده فرمايلي وي الله (د هدايت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به يې هدايت فرمايلي وو ټولو خلقو ته (نو ايمان نه راوړي مگر هغه چې الله اراده د ايمان راوړلو يې وفرمايي)، او هميشه هغه كسان چې كافران شوي دي؛ رسيږي دوى ته په سبب د هغو عملونو چې كړي دي (د عناد او تكذيب نه) زړه ټكوونكې يا خوځوونكې عذاب، يا چې بنسكه شي (دغه قارعه يا ته اى محمده) نژدې كورونو د دوى ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقى د دين)، بېسكه چې الله هيچېرې نه كوي خلاف له وعدي (خپلې).

تفسير: يعنې دغه د مكې معظمې كفار سره د خپلو غوښتلو شويو معجزو او دلائلو د ليدلو هم ايمان راپورونكي نه دي، دوى خو به داسې هغه ومني چې برابر كوم آف او مصيبت پخپله پر دوى يا د دوى په شاوخوا خلكو ولويږي، او دوى د هغه د ليدلو څخه عبرت حاصل كړي، مثلاً په جهاد كې د مسلمانانو په لاسونو د دوى څه سړي مړه شي، يا يې څه سړي بنديان شي، او څه يې د څه نورو مصائبو په منگولو كې ولويږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاك الله وعده پوره شي، يعنې مكه معظمه فتحه شي، او «جزيرة العرب» د شرك له كنده كې څخه پاكه او صافه شي، بېشكه د الله تعالى وعده قاطعه او يقيني ده، او هرومرو (خامخا) پوره كېدونكې ده.

ڇينو مفسرانو ۽ **﴿اَوْحَلْ قُرَيْبًاۙنَۙ دَارِهِمْ﴾** کي رسول الله ۽ لوري خطاب منلي دي، يعني چي تاسي د دوي کلي ته نڙدي ورنسکته شي، لکه چي ۽ «حدييه» کي وشو، نو ۽ دغه تقدير سره له «قارعه» څخه به هغه سرايا مراد وي؛ چي ۽ هغوي کي رسول الله مبارک صلي الله عليه وسلم بالذات شرک فرمايلي دي، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چي دغه آيت د ځمرو کفارو ۽ حق کي عام دي، او ۽ مکيانو (مکي والاوو) پوري څه تخصيص نه لري، والله اعلم.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَامَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اتَّخَذُوا ثُمَّ كَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٧﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې كړې شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تانه (لكه چې سستا قوم په تا پورې كوي)؛ نو مهلت مې وركړی وو هغو كسانو ته چې كافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې، بیا مې ونيول دوی (په عذاب سره)، نو څرنگه به وو عقوبت (عذاب ځما یعنې ډېر سخت وو).

تفسیر: یعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه گڼئ چې نجات مو وموند، پخوانیو مجرمینو ته هم رومبی مهلت ورکړی شوی وو، بیا کله چې ونيول شول؛ نو وگورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننۍ ورځې پورې د دوی د تباهی او بربادۍ قصې د خلکو پر ژبو باندې جاري دي.

اقْنِمْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلُومُ

آیا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکي) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزایې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی!)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شریکان، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آیا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسیر: یعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې لیدي شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او یوه شېبه (لحظه) له هیڅ شي نه نه غافلېږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې یې جزا ورکوي، او هم ورته تنبیه ورکولی او په سزا یې رسولی شي، نو آیا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تنبېدلی شي؟ آیا «العیاذ بالله» د ده مثال د هغو تیږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه لیدلی شي، او نه او اورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) ورسولی شي، او نه یې څه اختیار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجودیت سره دوی د داسې عاجز او حقیر مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟.

«قُلُومُ» یعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شریکانو نومونه خو واخلئ! او سراغ او پته یې راوښئ! آیا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حیاء داره سړی به د هغو تیږو (ګټو) نوم هم اخیستی شي! او که کوم مشرک له بې حیایۍ څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلې؛ نو آیا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟.

أَمْ تُنَبِّئُهمْ بِالْأَعْلَمِ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَبْظَاهِرُ مِنَ الْقَوْلِ

بلکه آیا خبر ورکوی تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (یعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مستې کوي دوی شرکاء) په ظاهره وینا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسیر: یعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهیت هیڅ یو شریک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آیا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العیاذ بالله.

«أَمْ يَبْظَاهِرُ مِنَ الْقَوْلِ» پخوا یې وفرمایل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښئ! بیا یې تنبیه وفرمایله چې د هغه شی چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به یې نوم څرنگه اخیستی شئ؟ اوس دا رانښي چې د کوم څیز پاک الله ته شریک پیدا کول تش الفاظ محض او یو غږ دی، چې د هغه لاندې هیڅ حقیقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمینونو او باطلو او هامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

(داسې نه دي) بلکه ښايسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دين څخه)، او هر څوک چې گمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هيڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله تعالى د هدايت توفيق ور نه کړي؛ دی به څوک په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالى همغه ته توفيق ور په برخه کوي چې پخپل اختيار د هدايت وروڼه پر خپل ځان نه تړي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ۝

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسيس کي (په قتل، حبس، قحط او نورو رېږو «تکليفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنيا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هيڅ ساتونکی.

تفسير: يعنې مقرر دي کافرانو ته دنيوي عذابونه د مجاهدينو په لاسونو يا بلا واسطه د الله تعالى له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالى څخه هيڅ ساتونکی، يعنې بې له سزا ورکولو څخه به يې نه پرېږدي، نو بيا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه يې څه پوښتنه کوي؟.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُطْعَمُوا دَائِمًا وَظِلُّهَا

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړې شوې ده (په هغه سره) پرهيزگارانو ته (دا دی چې) بهيري (همېشه) له لاندې (د باغونو او ماڼيو) د هغه ويالې، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء) بلا انقطاع) وي، او سوري د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسير: چې د هغه هيڅ نوعه هيڅکله نه ختمېږي، او تل به همغه شی وررسيږي چې دی يې وغواړي: ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعة سورت اوله رکوع، ۳۳ آيت، ۲۷ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ۝

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهيزگاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسير: يعنې په دغه آيت کې د اهل الحق او د اهل الباطل خاتمه او انجام يو د بل په مقابل کې سره بيان وفرمايه، وبضدها تبين الأشياء.

وَالَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُكَلِّمُ بَعْضَهُ قُلُوبًا إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَهًُا أَدْعُوا إِلَيْهِ مَآبٍ ۝

او هغه کسان چې ور کړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بيا يې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشالېږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځينې له فرقو (د اهل الكتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځيني احکام د دې قرآن، ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت کوم زه د الله، او شریک نه نیسم له دغه (الله) سره (هیڅوک په عبادت کې)، خاص د هماغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همدغه ته دي ورتله (خما او د ټولو په آخرت کې).

تفسیر: هغوی ته چې اوس قرآن کریم ورکړی شوی دی یعنې مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات - انجیل او نور ورکړی شوي دي یعنې یهودان او نصرانیان؛ د هغه شي د اورېدلو څخه خوشالیري چې پر تاسې نازل کړی شوی دی، د مسلمانانو خوښېدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه کتاب د دارینو د فلاح مفتاح (کونجی) گڼي، باقي په یهودو او نصاراوو کې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجملة حق منوونکي وو؛ نو هغوی ته هم د یوه راز (قسم) مسرت موقع وه، ځکه چې هغوی په لیدل چې لوی قرآن په څه ارته سینه د دوی د اصلي کتابونو په تصدیق او د انبیاوو په تعریف او تعظیم کې رطب اللسان دی، بلکه د رښتینو احبارو او رهبانو وجود هم په مدح کې معروض شوی دی.

﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيهِمْ مِّنْهُمْ قِسْيِينٌ وَرَهْبَانٌ﴾ (د المائدې سورت ۱۱ رکوع)، لکه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونکي یهود او نصاری بالآخره په اسلام سره هم مشرف شول.

﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُكْرِهُهُ﴾ یعنې یهود او نصاری، یا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاک قرآن څخه ځکه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځینو شیانو څخه انکار کړی دی، او دا هماغه شیان دي چې د دوی د تحریف او تبدیل یا د آراوو او اهوآوو په خلاف دغه لوی قرآن بیان فرمایلی دی.

وَكَذَٰلِكَ أُنزِلَتْهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَٰكِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۚ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ دَرَجَةٍ ۚ وَإِلَىٰ وَلَا وَاقٍ ۚ

او لکه (چې نورو انبیاوو ته پخوا مو کتابونه لیرلي وو په ژبو د قومونو د دوی)؛ نازل کړی لیرلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربي ژبه، او قسم دی که متابعت وکړې ته (ای محمده!) د خواشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبې د الله څخه هیڅ ولي (یار مددگار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنې لکه چې ېو مې پخواني کتابونه رالیرلي شوي دي؛ په دغه وخت کې دا قرآن رانازل کړ شو، چې پر لور (اوچت) او عظیم الشان معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فیصله کوونکی دی، بیا همغسې چې هر نبي ته په هماغه ژبه کې کتاب ورکړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله علیه وسلم ته هم عربي قرآن ورکړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظیم الشان قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښايي په همداسې یوې ژبې نازلېده چې نهایته بلیغه - وسیعه - جامعه - منضبطه - واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوکت توب لامله د «أم اللغات وملتکها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَٰكِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ﴾ الایه - یعنې د هیچا د انکار او د ناخوښۍ د یوې ذرې په قدر پروا مه کوئ، هغه کامل او عظیم عالم چې الله تعالی تاته درکړی دی؛ د هماغه متابعت کوئ! که بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوی؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوک وژغورلی (بچ کړی) شي؟ دغه خطاب د حق گردو (ټولو) طالبانو ته دی، اگر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده، په صواب لکه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځایونو کې د ده اشیاء او نظائر تېر شوي دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرُسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق لېرلي وو مونږ ډېر رسولان (انسانان) پخوا له تانه (لكه چې رالېرلي مو يې ته) او وركړي وو مونږ دوى ته ښځې او اولادونه، او نه ښايېرې لپاره د هيڅ رسول (او نه توانېرې) دا كار چې راوړي داسې يوه معجزه (چې خلق يې غواړي) مگر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې يو حكم دى (چې پخپله نېټه همغسې كيږي).

تفسير: يعنې عربي رسول ته نوې كتاب او نوي احكام وركول او مبعوثول كومه نوې او عجيبه خبره ده؟ چې دومره حجتونه پيدا كوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبياء عليهم السلام چې لېرلي دي، هغوى د اسمان پرېښتې نه وې، او د همدې دنيا له هستېدونكو څخه انسانان وو، چې ډوډى به يې خوړه او خپل كړد ضروريات به يې پخپلو لاسونو سره پوره كول، او د ښځو او ووركيو خاوندان به وو، په دوي كې هيڅ يوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښيي چې هغوى يې غواړي، بلكه د موجوده رسول الله په شان هر شي كې د پاك الله تعالى اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به يې ورسوولې، او همغه احكام به يې اورول چې دهغه اذن د الله تعالى له درباره كېده.

بيا كله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احكام راوړي، صداقت ورسوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تكميل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه يې خپل ځان د بشريه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر كړي وي، نو د همدغو شيانو موجوديت په محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم كې د دوى له نبوت څخه د انكار دليل څرنگه كېدى شي؟.

يَحْوَ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُشِيتُ ۖ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿١٤﴾

محوه كوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه كولو يې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر كتاب (چې لوح محفوظ) دى (چې هر شى په كې ليكلي شوي دي).

تفسير: يعنې سم له خپل حكمت سره د هر حكم د منسوخيت - يا د هر حكم د دوام اراده چې وفرمايي - او هر قوم د محوه كولو، او د هغو په ځاى د بل قوم درولو - او د هغو اسبابو د تاثير د بدلولو، او د هغو وسايلو د تاثير د پرېښوولو - او سره د موجوديت د شرائطو د يوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجوديت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبديل او تغيير، محوه او اثبات، نسخ او احكام د ده په لاس كې دى، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه كې دي، او د كړدو تفصيلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الكتاب» ووايه شي.

وَأَنَّ مَّا نُرِيكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ وَأَوْتَوْقِيكَ فَاثْمَارَ الْبَلَاءِ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿١٥﴾

او كه وښيو مونږ خامخا تاته (په حيات ستا كې) ځينې له هغه (عذاب) چې وعده يې كوو مونږ له دغو (كفارو) سره (د دې عذاب) يا كه وفات كړو مونږ تا (په خوا له دې تعذيبه د كفارو؛ نو پر تا څه ملامتيا نشته)؛ نو بېشكه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پيغامونو (او بيانول د احكامو) دي، او پر مونږ دى حساب (او جزا وركول د دوى).

تفسير: يعنې هغه وعده چې مونږ له دوى سره كړې ده؛ مونږ اختيار لرو چې له هغو ځينې اوس ستاسې په ژوندون پوره كړو، يا ستاسې له وفاته يې وروسته ظاهره كړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فكر كې ولوېږئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له ليدلو څخه بېفكره شي، د الله تعالى په علم كې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دی، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښكارېږي، تاسې د خپل تبليغ فريضه اداء كړئ، د مكذېبنو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو يې.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥٠﴾

آيا نه ګوري (كفار) چې په تحقيق راځو مونږ ځمكې (د دوی) ته چې كموو يې (فتحه كوو يې مسلمانانو ته) له څنډو (غارو) د دې، او الله حكم كوي (په هر څه چې اراده وفرمايي)، نشته هيڅوك رد كوونكی لپاره د حكم د الله، او الله ډېر ژر حساب كوونكی دی.

تفسير: يعنې د مكې معظمې د ځمكې په شاوخوا كې د اسلام اثر خورېږي، او د كفر رسم او رواج ورځ په ورځ كمېږي، د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو كې د اسلام نور او تأثير ځای نيسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل كې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د كفر حكومت كمزوروو، او قوت او قدرت يې كموو، نو آيا دغه روښانه آثار دغو مكذېبنو ته دا نه ورنښي چې د پاك الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، يو عقلمن سړی پر دې ښه پوهېږي په هغه تګ چې نن اسلام پرې پر مخ ځي، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی، لهدا د خاتمې خير او ښېګڼه په همدې كې ده چې هغه راتلونكې شي، راغلې او واقعي وګڼي شي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْتَسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسِعِلَهُمُ الْكَفْرُ لِمَنْ عَقَبَى الدَّارِ ﴿٥١﴾

او په تحقيق مكر فرېب كړی وو (له خپلو انبياوو سره) هغو (كفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لكه چې دغه كفار مكر كوي له تا سره ای محمده!)؛ نو خاص الله لړه دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې كوي يې هر نفس، او ژر به پوه شي كفار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسير: يعنې كه د پاك الله اراده نه وي؛ نو ګرد مكر او فرېب بې اثره پاتې كيږي، يا دا چې الله تعالى د دوی هغه ګرد فرېب او مكر ماتوي، «مكر» په اصل كې خفيه تدبير ته وايي، كه د بدې لپاره و كړی شي بد دی، او كه د ښو چارو او د بدې د لرې كولو لپاره و كړی شي؛ ښه دی، يعنې دوی په پټه پټه سره ناپا كه چلونه و كړل، ليكن د الله تعالى چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الته) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، «وَلَا يَجِئُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ» (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آيت (۵) ركوع).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٥٢﴾

او وايي هغه كسان چې كافران دي (تاته ای محمده!) چې نه يې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوت سره)، ووايه (ای محمده! دوی ته) بس كافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (كافي دی په شاهده كې) هغه څوك چې په نزد د ده علم د كتاب دی.

تفسير: يعنې ستاسې له تكذيب څخه هيڅ نه كيږي، ځكه چې الله قدوس ځما د صداقت لويې لويې نښې درښي، قرآن كريم چې د الله تعالى كلام دی لكه چې پخپل كلام الله توب باندې شهادت وركوي؛ همداسې ځما د نبوت پر حقايت هم شاهد دی، كه سترګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو كې د صداقت په داسې ښه شان سره خورېدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور کېدل، او په يوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موقفيت د الله تعالى له جانيه څما پر حقانيت باندې ښکاره دليل او شهادت دی.

﴿وَمَنْ عِنْدَکَ عِلْمُ الْکِتَابِ﴾ - «او بل کافي دی په شاهدي کې هغه څوک چې په نزد د ده دی علم د کتاب»، يعنې هغه څوک چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانيت مطلع دي؛ دی هم د دې شاهد دی چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ کړي، لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه کسان لکه عبد الله بن سلام او ملګري د دوی، چې له پخوانيو سماويه وو کتابونو - او د هغو له وړاندوينو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي ورکوي چې محمد صلی الله عليه وسلم له همغو وړاندوينو سره سم تشریف راوړی دی، چې په سلهاوو کلونو پخوا له دې نه موسی او عیسیٰ عليهما السلام فرمايلي وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفيقه.

سُورَةُ اِبْرٰهِيْمَ

«د ابراهيم سورت مكي دی، پرته له (۲۸) او (۲۹) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آيت او (۷) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۴) او په نزول كې (۷۲) سورت دی، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الرَّسْمِ الَّذِي أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ
اللّٰهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۚ الَّذِينَ يَسْتَحْبِبُونَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلٰلٍ بَعِيدٍ ۝

(دا قرآن) يو كتاب دی چې نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسي خلق (په دې کتاب سره) له تيارو د کفر څخه رڼا د ايمان ته، په اذن د رب د دوی (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ويلي شوی دی (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو سره د اسمانونو او د ځمکو)، او خرابي (عذاب، مصيبت، اور) ده لپاره د کفارو له عذابه سخته. هغه کفار چې خوښوي (او غوره کوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دين او متابعت د رسول الله دی)، او لټوي دوی دغې لارې ته کوږوالی؛ دغه کسان په گمراهۍ لري کې دي (له حقه).

تفسير: يعنې د دې کتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښايي وکړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل کوونکي يو، او ستاسې په شان يو رفيع الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونکی دی، او مقصد يې هم دومره اعلى او ارفع دی؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشي جوړېدی، او هغه دا دی چې د الله تعالى په حکم او توفيق د تمامې دنيا خلق اعم له دې نه چې عرب وي يا عجم - تور وي که سپين - مزدور وي که په شتو معمور - پاچا وي که رعایا؛ گړد سره د جهالت له لوگيو، دوږو، او خاورو څخه راويستل، او د ايمان او ايقان په رڼا کې د درولو کوښښ کولی شي.

«إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ» يعنې د صحيح معرفت په رڼا کې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاہ او مالک الملوك الله له جانبہ ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونکې ده.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

او نه دی لېږلی مونږ هيڅ رسول مگر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بيان کړي دوی ته (امر او نهی د الله)، نو گمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د گمراهۍ يې)، او هدايت کوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (دهدايت يې)، او همدی ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنی همغسی چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدايت لپاره دغه عظيم الشان کتاب عطا فرمايلى دى؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه کې مونږ د هدايت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، کله چې له طبيعي ترتيب سره موافق د هر نبي پومېنى مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوى کې هغه نبي مبعوثيږي؛ نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحى لېږله کيږي، خو د الله تعالى د احکامو په پوهولو کې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي کریم علیه السلام په امت دعوت کې اگر که د جهان گرد انسانان او پېريان شامل دي؛ خو بيا هم په هغه قوم کې چې دوى مبعوث شوي دي؛ د هغوى قوم ژبه عربي وه، او د طبيعي ترتيب په موافق د هدايت د شيوخ همدغه يو صورت مقدر وو، چې د دوى پومېنى مخاطبين او مقدم زده کوونکي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعليماتو او حقائقو باندې وپوهيږي؛ چې ښه يې په ياد او محفوظ کړي، خو د دوى په ذريعه د عالم تمام اقوام او راتلونکي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنگ سره رنگ کړي شي، لکه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې کې چې له هغه سره دوى بېخه مينه، محبت او صميميت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله کړه، بيا دوى په مشرق او مغرب کې خواره شول، او په روم او فارس کې د «کلمه الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت کې الله تعالى په خپل قدرت په عجمي اقوامو کې داسې زبردست جوش او د الله تعالى د کلام د معرفت داعيه او په عربي ژبه کې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پيدا فرمايلى وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوى د قرآني علومو په شرح او تبیین کې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِنَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥٠﴾

او خامخا په تحقيق لېږلى وو مونږ موسى په ښکاره معجزو ځمونږ چې راوباسه قوم خپل له تيارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او يقين) ته، او ورياد کړه (پند ورکړه دوى ته) په (هغو سختو) ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشکه په دغو (يادولو د سختيو او نعمتونو) کې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر کوونکي (په زحمتونو) ډېر شکر کوونکي (په نعمتونو).

تفسیر: يعنې د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسى عليه السلام لېږلى وو چې د (تسعه وو آيتونو) په نامه سره مشهورې دي، يا به د (تورات) آيات مراد وي.

«او ورياد کړه او پند ورکړه دوى ته په هغو سختو ورځو د الله»، يعنې د هغو ورځو واقعات يې ورپه ياد کړه کله چې پر دوى باندې د شدايدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بيا نو الله تعالى دوى ته له هغه څخه نجات ورکړ، او خپله مهرباني يې پرې وفرمايله، ځکه چې د دواړو قسمو حالاتو له اورېدلو څخه صابرو او شاکرو بندگانو ته عبرت حاصلېږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَخْرَجْتُم مِّنَ الْفِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَذُبُّونَ آبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٍ ﴿٥١﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته: ياد کړئ نعمت د الله (چې احسان يې کړى دى) پر تاسې کله چې يې خلاص کړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به يې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح کول به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندى به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونيږي ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې نصرت مصيبت يا نعمت يا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه.

تفسیر: مثلاً له تاسې څخه یې مریان جوړ کړي وو، او پر تاسې یې سخت سخت بیگارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به یې واړه ځامن ستاسې، او ژوندی به یې پرېښودې لپاره د خدمت لونهې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې مدد مصیبت نعمت یا ابتلاء وه له جانب د رب ستاسې ډېره لویه؛ چې تاسې یې د مریتب له ذلته وویستلې، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه یې مستفید کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموینه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموینه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَبَلَّوْهُمْ بِالْأَشْيَاءِ وَالْخَيْرِ وَالْإِثْمِ﴾ (۱۷ جزء د الانبیا (۳۵) آیت (۳) رکوع.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝

او یاد کړه هغه وخت چې خبر در کړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دی که چېرې شکر وویستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو خامخا زیات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دی که یې بېقدری ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی.

تفسیر: دا د موسی علیه السلام مقوله ده، یعنې ای بني اسرائیلو! هغه وخت هم به یاد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمایه: «که ځما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو ځما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني - اخروي او دنيوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دی که بېقدری او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت ځما؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی»، یعنې ای بني اسرائیلو! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولی شي، او د ناشکري مزیده سزا به بېله در کړل شي.

وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرًا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَخَفِيٌّ حَبِيدٌ ۝

او وویل موسی (ای قومه ځما!) که کفران (منکران) شی (بېقدری وکړئ) تاسې او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پیرانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غني دی (بې پروا له هر څیز او له هر چا) تل ښه ستایلی شوی (ثنا ویلی شوی).

تفسیر: یعنې ای بني اسرائیلو! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسیږي، او د پاک الله هیڅ شی نه کمیږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که څوک یې شکر اداء کړي که یې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حمیدی او محمودی ته هیڅ تنقیص نه واقع کیږي، «صحیح مسلم شریف» کې یو حدیث قدسي نقل کړی دی چې حاصل یې داسې دی: «ای ځما بندګانو! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د یوه پرهېزګار سړي په نمونه شی؛ نو له هغه ځنې هیڅ ځما په مملکت کې څه نه زیاتېږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول یو ځای شی، او په فرض محال د یوه بدترین انسان په شان شی (العیاذ بالله)؛ نو له هغه ځنې د یوې ذرې په اندازې ځما په مملکت کې هیڅ نقصان نه واقع کیږي.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَاُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمٌ نُوحُوا وَعَادُوا وَشُعُوبُهُمْ وَأَلَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِ اللَّهِ شَكٌّ
فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ۝

قَالُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا لَنُرِيدَنَّ اَنْ تَصُدُّوَنَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اَبَاؤُنَا فَاتُّوْنَا بِسُلْطٰنٍ مُّيْنٍ ۝

آیا نه دی راغلی تاسې ته خبر د هغو کسانو چې (تبر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دی) او ثمود (چې قوم د صالح دی) او هغه کسان چې وو پس له دوی څخه، چې نه دي خبر پر دوی (هیڅوک) مگر یو الله، چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل؛ نور د کړل (وگرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (یا په خولو د انبیاوو کې چې ونه غږیږي) او وویل دوی چې: بېشکه مونږ کافران شوي یو په هغه چې لېږلي شوي یی تاسې په هغه سره، او بېشکه مونږ خامخا په شېبه شک کې یو له هغه (توحید) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شک) چې واقع کوونکی دی (مونږ لره په اضطراب او خلجان کې). وویل رسولانو د دوی: آیا په (وجود د) الله کې شېبه شک دی (هسې الله چې) پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکې دی، بولي تاسې (لره الله په ژبه ځمونږ ایمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له گناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت درکړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معینه پورې (چې وخت د نزعي دی)، وویل (کفارو) چې: نه یی تاسې مگر آدمیان پشان ځمونږ (نو ولې به تاسې انبیاء گڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع کړئ واپروئ مونږ (په دعوی د نبوت سره) له هغو شیانو څخه چې وو چې عبادت به کولو پلرونو ځمونږ، نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجت واضح په صحت د دې دعوی او استحقاق د فضل خپل).

تفسیر: داد موسی علیه السلام د کلام تتمه ده - یا هغه یې پریښی - حق تعالی دغه محمدي امت ته خطاب فرمایي، په هر حال په دې کې یې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تبر شوي دي، د هغوی تفصیلي اطلاع او احوال یې له الله تعالی څخه هیڅا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه یې واخیستل، او بقیه یې په ﴿وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ کې درج کړي، تنبیه فرمایي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوی دی؟ آیا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسیدلي؟ د تعجب ځای دی چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباہ شوي دي، او د دوی له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دی حاصل شوی.

تنبیه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ﴾ ولوست او ویې ویل: «كذب النسابون» یعنې د انسابو د پوره معرفت دعوی کوونکي دروغچان دي، عروه بن الزبیر فرمایي چې: مونږ هیڅوک داسې نه دي موندلي چې له معد بن عدنان څخه پورته په حقیقي طور د نسب حال او احوال راوښيي، والله أعلم.

﴿جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ الایه - «چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل د قدرت؛ نور د کړل وگرځول دغو کفارو لاسونه خپل په خولو خپلو، یا په خولو د انبیاوو کې چې چپ شئ نور څه مه وایئ»، یعنې کفار له ډېره غیظه او غضبه خپلې گوتې چیچي، په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿عَصَاكُمْ اِلَّا كَامِلًا﴾ یا د انبیاوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهایت تعجب خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې کوي چې بس دی چپ اوسئ! یا ځمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل کوم شي د اورېدلو توقع مه کوئ، چې وروسته له دې نه بیان راغی، یا د نبی الله د خبرو د اورېدلو په وخت کې خنډل، او کله د خدا د مخې نیولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به یې خپل لاسونه کېښودل.

په هر حال هره معنی چې واخیسته شي، د گردو (ټول) حاصل همدغه دی؛ چې دوی د الله تعالی د نعمت ناقدري وکړه، او د انبیاوو علیهم السلام دعوت یې قبول نه کړ، بلکه له هغو سره یې په ډېرې بېقدرۍ او سپین سترگۍ او گستاخي سره معامله وکړه.

﴿إِنِ اللّٰهُ شَآءَ﴾ یعنی د الله تعالی وجود او وحدانیت خو داسې یو شی نه دی چې په هغه کې د شک او شبهې لږ څه ځای او گنجایش وي، پخپله انساني فطرت د رب العزت پر وجود شاهد دی، د علویاتو او سفلیاتو عجیب او غریب نظام شهادت ورکوي، چې د دغه مشین پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکي او بیا یې جوړوونکي او په نهایت محکمې او منظمې طریقې سره چلوونکي قوت او قدرت ښايي چې ډېر قوي او نهایت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختیار سره د عالم مشین پخپل واک او قابو کې ساتي، نو ځکه خورا ډېرو لویو لویو مشرکانو ته په یو نه په بل رنگ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوی الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کرې یې پیدا کړي دي، هغه الله تعالی له گردو وړو کو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دی.

د انبیاوو علیهم السلام تعلیم هم دغه دی کله چې د انساني فطرت د یوه علیم او حکیم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالی د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لگولې او پیدا کړې ده؛ نو بیا ولې د او هامو او ظنونو په خټو او دلدلو کې خپل ځان غورځوی او خنبوی؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دلیل څخه لویې قیصې او معنی جوړوي؟.

انساني ضمیر، او د بشریت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د یوه قادر مطلق او عالم الكل الله تعالی له موجودیت سره د کومې تېرې (گټې) یا ونې یا انساني تصویر یا فلکي ستوري یا د بل کوم مخلوق په الوهیت کې شریکول د فطرت د غږ بندولو یا خرابولو سره مرادف دي، نو آیا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعیت سره کوي.

﴿قَالُوا إِنَّا تَطَافُ عَلَى الْأَرْضِ شُرَکَآءُ﴾ یعنی ښه ! د الله تعالی بحث پرېږدئ ! او د خپل ځان په نسبت ووايئ ! آیا تاسې د اسمان پرېسته یئ؟ یا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه یئ؟ ! کله چې بل هیڅ شی نه یئ، او فقط ځمونږ په شان بنیاد یئ؛ نو بیا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو یقین وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ خپل قدیمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کیږي، که تاسې د خپل امتیاز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې خپله کامیابي او بری غواړئ؛ نو داسې کوم یو ښکاره سند او الهي فرمان راوښیئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو خپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښیئ.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُم بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝

وویل دوی ته رسولانو د دوی چې (هو !) نه یو مونږ مگر آدمیان یو په شان ستاسې، ولیکن الله احسان کوي (په ایمان او نبوت سره) پر هر چا چې اراده وفرمائي (د احسان د هغوی) له بندگانو خپلو (لکه چې پر مونږ یې فرمایلی دی)، او نه ښايي مونږ ته (او نه توانېږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مگر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دي وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعنی ستاسې دغه خبرې گردې داسې دي چې نه مونږ پرېښتي یو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشریت کې مونږ ستاسې په شان یو، لیکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آیا د ځمکې او د اسمان توپیر (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم گورئ چې الله تعالی د جسماني - دماغي - اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځینو انسانانو ته پر ځینو نورو څومره فضیلت او عظمت وربخښلی دی، بیا که داسې وویلی شي چې پاک الله خپل ځینې بندگان د دوی د فطري قابلیت او اعلی ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولی دي چې هغه ته د «نبوت» یا «رسالت» منصب وایي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دی.

په هر حال د نبوت له دعوی څخه دغه نه لازميږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعیت دعوی کوونکي یو، هو! دومره قدر ثابتیږي چې الله تعالی له خپلو بندگانو څخه ځینو ته پر ځینو داسې خصوصي احسان فرمایي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت - رسالت - ولایت - علمیت - درایت - کفایت - اهلیت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالی په اختیار کې دی، ځمونږ په قبضه او واک (اختیار) کې نشته، او نه ځمونږ تصدیق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمایي تاسو ته به یې درښيي.

وَمَا لَنَا إِلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدانا سُبُلَنَا وَلَنَصِيرَنَّ عَلَى مَا أَدَّيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٧﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولي یې دي مونږ ته لارې (د دین) ځمونږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې مونږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسیر: یعنی حق تعالی مونږ ته د توحید جام راځښولی دی، او د حقیقي بري او کامیابي لاره یې راښوولې ده، نو بیا څرنگه ممکن دي چې مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ایذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره ځمونږ په توکل کې هیڅ فرق نه لویږي، د متوکلینو دغه کار نه دی چې د سختیو په لیدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واورې یا بې هیلې شي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّسُلُهُمْ مُخْرِجُونَكُمْ مِنْ أَرْضِنَا وَلَنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَهَا لِكِنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ وَلَنَسْلُكُنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٩﴾

او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو مونږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې یا به خامخا وگرځئ تاسې هرومرو په دین ځمونږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان. او خامخا به واورسو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ویرېږي له درېدلو په مخ ځما کې او ویرېږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسیر: یعنی اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پرېږدئ! او خپله زیاته لویي او مشرتیا مه ښکاره کوئ! بس او بس له دوو خبرو څخه یوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ! یا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډه او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له مونږ ځنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته ځمونږ په همدغه پخواني دین کې راشي!، که نه تاسې ټول ځمونږ له ملکه د باندې لار شئ! او مونږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحيه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان، یعنی تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، مونږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بیا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفارو نبي کریم صلی الله علیه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځایه وويستل، چې همدغه اخراج بالاخر د دوی د اخراج سبب او وسیله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

کفر او کفارو هیخ یو اثر او نښه نشوه پاتې، او همدغه یې داسې وفرمایله چې: او خامخا به اوسو و مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَاسْتَفْتَوْا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادِيهِغُهُ
وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فیصله (فتح او نصرت) وغوښت (انیاوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زیانکاره ناامیده شو هر یو متکبر سرکښ (ضدي عناد کوونکی له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دی (پس له مرګه او په کې سوځي) او ورځنډولی به شي له اوبو (چې زوې وینې سره ګډې وي، او د دوزخیانو له ګډلو بهیري). چې غړپ غړپ به یې (په تکلیف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر کړي هغه (زوې په اسانۍ سره له ډېر ترخوالي او بدوبۍ) او رابه شي ده ته (سختي د) مرګ له هر طرف (او له هر ځایه) حال دا چې نه به وي دی مړ کېدونکی (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده کې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسیر: یعني انیاوو له الله تعالی څخه مدد وغوښت، او د فیصلې طالبان شول، لکه چې نوح علیه السلام ویلي وو: ﴿فَاقْتَرِبْتَنِي وَيَوْمَ تَقَامَسُ﴾ او لوط علیه السلام ویل: ﴿رَبِّ زَيْنَبْ وَهَارُونَ﴾ او شعیب علیه السلام عرض کړی وو: ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا﴾ او موسی علیه السلام دعاء فرمایلي وه: ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَنِيُّ وَكُنَّا الْفُقَرَاءُ﴾. الایه - او کفارو کله چې ولیدل چې له دومره طویل مدت راهیسې مونږ له عذابه وېرول کېږو؛ لیکن د هغه هیخ یوه نښه او آثار نه څرګندېږي (ښکاره کیږي) نو په تمسخر او استهزاء سره یې په داسې ویناوو سره خوله وپرانستله: ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْنَا قُلُوبَنَا أَفْقَطًا فَأَبْلَيْتُ الْهَلَكَ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۱۶) آیت ۲ رکوع) او ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ وَأُنْزِلْ عَلَيْنَا آيَاتٍ﴾ (۹ جزء ۳۲ آیت د الأنفال سورت ۲ رکوع)، دغه خو د قریشو مقولې وې.

﴿مِّنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ﴾ یعني دغه خو د دې دنیا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوی په کې غورځول کیږي او سوځي چې د تېرې کېدلو په شدت کې زوې یا د زوو په شان اوبه پر دغو کفارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادِيهِغُهُ﴾ یعني پخپلې خوښۍ سره یې کله څښلی شي، په حدیث کې دي چې پرنښتې یې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره یې پرې څښي، او په خوله کې یې ورتویوي، څه مهال (وخت) چې دوی یې خپلې خولې ته ورنژدې کوي؛ نو د هغه د حرارت له شدته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوټکي پورې هم بېل شي او لاندې ځوړند شي، کله چې هغه د دوی خولې ته ورسېږي؛ نو د دوی له ستوني (حلق) څخه تیرېږي او هلته بند پاتې کیږي، په ډېر مصیبت او رېږ (تکلیف) سره یې یو یو ګوټ - یو یو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تیروي، کله چې هغه د دوی نس کې لوېږي؛ نو سم له لاسه د دوی کلمې ټوټې ټوټې غوڅې شي، او د باندې ترې لوېږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۱۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَأَنْ يَّسْتَجِيبُوا نِدَاءَ الرَّسُولِ كَلِمَاتٍ خَالِفَةً لِأَمْرِ اللَّهِ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۲۹) آیت (۴) رکوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بَرِّمَ أَعْمَالُهُمْ كَمَا دِ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّجْزُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الصَّلُّ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال - صفت) د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوی په شان (د ډیري د) ایري دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښور وونکی

وي باد يې، نه به قادر يري دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هيڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسير: ځينو کفارو ته به داسې خيال پيدا کېده چې مونږ خو په دنيا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په يو نه يو صورت سره مو د الله تعالی عبادت هم کړی دی، نو آيا دغه ګرځېد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟

د هغه ځواب يې په دغه تمثيل سره ورکړ، يعنې هر هغه څوک چې په پاک الله صحيح ايمان نه لري، او يواځې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرځېد اعمال محض يو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دی، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورک کيږي؛ لکه چې د لوی باد او سيلۍ په وخت کې د اير و بخرکي الوځي، نو هلته به کفار د نېک عمل څخه بيخي تش لاس وي، حال دا چې داسې يوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زيات وي، الله اکبر! دغه به څرنگه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ يَاشِئُكُمْ هِبَكُمْ وَيَأْتِي بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ۝

آيا نه ويني (نه پوهيږي اې ليدونکيه!) چې بېشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو يو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعنې پيدا به يې کړي). او نه دی دغه (اهلاک ستاسې او پيدا کول د نورو) په الله باندې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسير: يعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خيال پيدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډه او خاوره شو، نو بيا به بل ژوندون څرنگه وي؟ د قيامت او عذاب او ثواب خبرې ګرځېدې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خيال په ترديد کې دا وربښي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پيدا کړي دي، ستاسې بيا ژوندي کول - يا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هيڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له ليدلو څخه دغه يقين در حاصليږي چې د هغو پيدا کوونکي او قائم ساتونکي کوم داسې ذات شته چې صانع او حکيم دی لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبيه فرمايلي ده.

نو څرنگه ويلي شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض يو بې نتيجه شئ پيدا کړی وي؟ او دده د تخليق او ايجاد سره به بل کوم عظيم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پيداېښت عظيم مقصد په اکمله او اتمه طريقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَمَا أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ عَذَابُ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا الْوَهْدُنَا اللَّهُ لَهْدَيْنُكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُنَا أَمْ صَبْرُنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِصٍ ۝ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْلَا أَنْفُسُكُمْ مَا آتَا بِصُحُفِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِصَارِحِينَ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وایي کمزوران (د کفارو) هغو کسانو ته چې کبر لويي به يې کوله (په کفر کې) چې بېشکه مونږ وو تاسې ته (په دنیا کې) تابعان؛ نو آیا اوس یی تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذاب د الله څخه څه خیز؟، نو وبه وایي (دغه مشرکان): که هدایت کړی وی (لاره ښوولې) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدایت (لارښوونه) به کړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آیا شور، فریاد وکړو؟ یا که صبر وکړو، نشته مونږ ته هیڅ ځای د خلاصی. او وبه وایي شیطان کله چې فیصله شي امر (د حساب په قیامت کې): بېشکه چې الله وعده کړې وه له تاسې سره (په دنیا کې) وعده د حق (چې بعث او جحیم او نعیم دی)، او وعده کړې وه ما له تاسې سره، بیا نو خلاف مې وکړله تاسې سره (په وعده کې لکه چې اوس درښکاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هیڅ حکومت (او غلبه) مگر دا قدر چې وبللی ما تاسې (کمراهی ته)؛ نو قبول کړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت ځما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه یم زه اوس فریاد رس (له عذاب خلاصوونکي) ستاسې، او نه یی تاسې فریاد رس (له عذاب خلاصوونکي) ځما، بېشکه زه کافر (منکر بېزاره یم) له هغه اشراکه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت کې) پخوا (له دې نه په دنیا کې)، (نو فرمایي الله) بېشکه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسیر: یعنې له ګردو ځنې په یوه لویه عدلیه محکمه کې به ګرد خلاق کله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاڅولی کیږي او راوړاندې کیږي، او په خورا ښکاره صورت په عرصات کې د الله تعالی په حضور کې ګرد سره ټولېږي، نو وبه وایي د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چې کبر یې کولو چې: بېشکه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آیا پس یی تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له عذاب د الله د څه خیز؟.

یعنې اتباع به خپلو متبوعینو ته داسې وایي چې: «په دنیا کې تاسې له خپلو ځانونو څخه لویان او مشران جوړ کړي وو، نو ځکه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وکړ، نو نن د دغه مصیبت په وخت کې مونږ ته څه ګټه او فائده راوړسوی! آیا داسې کېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لرې یا سپکه کړی؟».

دغه وینا به وروسته د دوزخ له ورتګه وکړي، یا به د حشر په میدان کې ووايي.

ابن کثیر (رحمه الله تعالی) اول احتمال ته ترجیح ورکړې ده، ل قوله تعالی: ﴿وَاذْیْتَحَايُجُونَ فِی النَّارِ فِیَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوا لَا تَنْصَرِفُوا اَلَمْ تَكُنْ اَیَّاهُ - وَغَیْرِ ذٰلِكَ مِنَ الْآیَاتِ، وَاللّٰهُ تَعَالٰی اَعْلَمُ.

﴿وَقَالَ الشَّیْطٰنُ﴾ الایه - یعنې له حساب او کتاب څخه وروسته کله چې داسې فیصله صادره شي چې جنتیان په جنت کې او دوزخیان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخیان په دوزخ کې ولوېږي، دوزخیان به پر لعین ابلیس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده! تا په دنیا کې مونږ تېر ایستو، او له لارې څخه دې بې لارې کړو، او په دغه مصیبت کې دې ککړ کړو، نو اوس ځمونږ څه تدبیر او چاره هم وکړه!، مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وکړه! چې د الله تعالی له دغه عذاب څغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعین ابلیس دوی ته به داسې یوه وینا وکړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشکه الله تعالی د صادق القولو انبیاءو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسې رښتیا وعدې فرمایلي وې چې د هغوی صداقت په دنیا کې د دلائلو او براهینو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل کې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې کړې وې، چې د هغو کذب او دروغ هم په دنیا کې په ادنی فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتیجې راڅرګندې (ښکاره) دي، له ما سره نه

د حجت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زیاتي سره مې تاسې داسې یوې وړو کې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدې تحریک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښۍ ځما په لوري راوغلبیدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زیات الزام او ملامتي واړوئ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تیرایستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، لیکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاک او بري کېدی شئ! نن تاسې ته مدد رسونه چېرې - پخپله له تاسې څخه مدد اخیستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نیولی کېږي، هیڅ یو به د بل په داد او فریاد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنیا کې زه د الله تعالی شریک ودرولم، یعنې ځینې مستقیماً د شیطان په عبادت لگیا شول، او ډېر کسان د شیطان په خبرو داسې وغولېدل، او دده د احکامو انقیاد یې په داسې ډول (طریقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقیاد به یې کولو، په هر حال زه له هغه شرک او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بیخي منکر او بېزاره یم.

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانی له تصویره او اندېښنې د شیطا طین الجن والانس له اتباع او پیروي څخه مخ وگرځوي.

وَأَدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ
تَحِيَّةً لَهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿١٣١﴾

او داخل به کړي شي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهیري لاندې له (مانیو او ونو د) هغو ویالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې)، داخل به کړي شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسیر: دغه یې د مقابلې په ډول سره د کفارو له سزا څخه وروسته د مؤمنینو ښه انجام او خاتمه وفرمایله، شاه صاحب لیکي چې: «په دنیا کې «سلام» دعاء ده د سلامتیا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ویل مبارکي ده پر سلامتی موندلو».

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿١٣٢﴾ تُولَّى
أَكْثُهَا كُلِّ حِينٍ يَأْذُنُ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿١٣٣﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ
كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿١٣٤﴾

آیا ویني ته (ای بنده) څرنگه بیانوي الله یو مثال کلمه پاکیزه (چې لا اله الا الله ده) په شان د هغې ونې پاکیزې (د خُرما ده) چې بیخ د دې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې یې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللي) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراک (مېوه) خپله هر مقرر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بیانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبیثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبیثې (بدبویې بدخوندې لکه د مرغوني د بوټي) دی، چې ایستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هیڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسیر: یعنی وگورئ او غور و کړئ څرنګه باموقعه او معنی پیدا کونکي مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسل ترې پیدا کيږي، په پاکیزه خبرې کې د توحید کلمه - د الله تعالی د معرفت خبرې - ایمان او ایمانیات - قرآن - حمد او ثنا - تهلیل - تسبیح او ربیتا ویل ګرد سره داخل دي.

په اکثر روایاتو او آثارو کې دلته د پاکیزه ونې مصداق د خرما (کجورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکیزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدې شي.

﴿أَصْلُهَا تَالِيْتُ وَقَرَعَهَا فِي السَّمَاءِ﴾ یعنی د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلې وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سیلی سره هم هغه له بېخه نه ایستلی کيږي، او د هغې ځانګې اسمان ته رسېدلې دي، یعنې ځانګې یې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤْتِي أَكْثَرَ ثَمَرٍ بِأَذْنٍ رَّيْهَا﴾ چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» یې خو هر کله موجود وي، یعنې هیڅ یو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، یا یې فرض کړئ چې په دولسو میاشتو کې ګهیځ (سحر) او ماښام به پرې تازه مېوې څوړندې وي.

په ﴿كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه - دروغ خبرې - او هر هغه خبره چې د الله تعالی له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او علی الاکثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدې شي، یعنې لکه چې هیڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوتي او ناپایداري یې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحید او ایمان دعوی پخه او ربیتا ده، چې د هغه دلایل نهایت صاف او صحیح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ریښې د زړونو ژورو ته رانښته کيږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عین تر اسمانه پورې لګيږي.

الغرض د حق او صداقت او توحید او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لویيږي، او په ډېرې پایداری سره لوړيږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرک او کفر او د باطني دعوی بېخ هیڅ نه وي، د باد په لږ خو څولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ لیکن د انساني ضمیر او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط رانېکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، یعنې د ربیتا په شان پر خپلو پښو نشي تللی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پیدا کيږي.

يُكَيِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا الْقَوْلَ الثَّابِتَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُفِضُ اللَّهُ الْظَّلِيلِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿١٥﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنیا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (یعنې په قبر کې) او ښویوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمایي (د کولو یې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسیر: یعنې حق تعالی د توحید او ایمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پایداری په پخواني مثال کې ظاهره کړې شوی دی)، مؤمنان په دنیا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنیا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنیا یا په آخرت کې ګډ شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنین د دنیا له ژوند څخه نیولې تر محشر پورې د همدغې طبیعي کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کېږي، په دنیا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنگه سخت امتحان او ازموینه چې ترې واخیسته شي؛ په قبر کې د نکیرینو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحید کلمه د ده د مېړانې، ثبات، او استقامت ذریعه وګرځي.

﴿وَضِلُّوا لِلظَّالِمِينَ﴾ او ښویي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عقبې کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفار او مشرکین دي، دوی په دنیا کې هم وښویدل، او په آخرت کې هم ښویږي، او له سره د حقیقي بري او کامیابي مخه به ونه ویني.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَآخَلُوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ۖ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ۚ
وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ۚ قُلْ تَتَّبِعُوا فَإِنْ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ۚ

آیا نه یې خبر نه ګورې ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی یې دی نعمت د الله په ناشکری سره (په اختیار د کفر) او رابښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې، چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شریکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحید) د الله، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې نفعه واخلی تاسې (په شهواتو سره په دنیا کې) نو بېشکه بهر ته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسیر: له دې نه د کفارو او مشرکینو مشران او سرداران مراد دي، خصوصاً د قریشو رئیسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختیار وو، یعنې الله تعالی پر دوی څومره انعام او احسان فرمایلی دی، د دوی د هدایت لپاره یې محمد صلی الله علیه وسلم لېږلی دی، قرآن یې نازل کړی دی، د بیت الحرام مجاوران یې ګرځولي دي، د عربو مشرتیا یې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابلې په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالی پر ناشکری یې ملاوې وتړلې، او د ده خبرې یې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنگېدل، په آخر کې یې خپل قوم له خپلو ځانونو سره یو ځای بیولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ﴾ یعنې که دوی د الله تعالی له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقیقي منعم په شکر گذاري او اطاعت شعارۍ کې لګيا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت یې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې یې نور داسې شیان ودرول؛ چې پر هغو یې د الوهیت صفات ویشلي وو، او هغه عبادت یې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته یې واړوي، او د خپل سیادت په لومه (دام) کې یې راګیر کړي.

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ
أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَئِيعَ فِيهِ وَلَا خُلُؤٌ ۝

ووايه (ای محمده) هغو بندګانو څما ته چې ایمان یې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځینې له هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو یا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرڅول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسیر: د کفارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصینو مؤمنینو د تنبیه لپاره یې داسې وفرمایل څو دوی په پوره ډول سره وینښ شي، او د عبودیت په وظائفو کې یوه ذره هم فرق او توپیر (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو درعايت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاک الله له ورکړې څخه یوه برخه خفيه یا علانيه پر مستحقینو ولگوي، الغرض د هغو کفارو په مقابل کې چې په کفر او شرک او د نعمتونو په ناشکری کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالی په عبادت او شکر ایستلو سره خپله مستعدي څرگنده (ښکاره) کړي.

﴿يَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَنَّ يَوْمَ لَا بَيْعُ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ﴾ یعنې لمونځ او في سبیل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بیع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوک نېک عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پیدا کېږي، چې بې له ایمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ
وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَاللَّكُمُ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ
الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

الله هغه ذات دی چې پیدا کړی یې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړي یې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رایستلې یې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخر (تابع) کړي یې دي تاسې ته بهرې لپاره د دې چې ګرځي په سیند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخر کړي (لګولي) یې دي تاسې ته ویاړي، او مسخر کړي (په کار لګولي) یې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکې دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې یې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړي یې دي تاسې ته ځینې له هر هغه څیز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد) د نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې یو قوت پیدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذریعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفید کیږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ﴾ یعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په یوې وړو کې بهرې باندې سپرېږئ، او له کومه ځایه تر کومه ځایه پورې رسېږئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غیر تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالی په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لویو لویو څپو او هسکو هسکو موږو او غټو غټو شپېرو کې یوه وړو کې (د پیاز د پوټکي په شان) بهرې یا جهاز نه یواځې ساتي، بلکه له یوې لویې وچې څخه یې بلې لویې وچې ته هم بیايي.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَ﴾ يعنې په وياډو، خوړونو، سيندونو، وياډو، لښتو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځايونو ته رسېدل - اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه ده؛ خو بيا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګيا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د يوه معين نظام او ضابطې سره سمه د خپل ټاکلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماما تر قيامه د قيامت پورې پخپلو حرکتونو او ورسپارليو شويو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړي کېږي.

يا شپه او ورځ يوه په بله پسې په همغه ټاکلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرځېد شیان اګر که په دې معنی ستاسې په تصرف او اختيار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوی د قدرتي حرکتونو او تاثيراتو مخه ونيسي، خو بيا هم تاسې داسې ډېر تصرفات او تدابير په کار اچولي شئ چې د هغو تاثيراتو څخه بشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوي - د انساني تصرفاتو او تدابيرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځموني د دې دنيا په يو نه يو خدمت کې مشغول او لګيا دي، مونږ او تاسې په هوسايي (آساني) سره ژوندون کوو، او دوی سرګردانه ځموني په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ﴾ يعنې د الله تعالی نعمتونه دومره ډير دي، چې که تاسې ګرځېد سره يو ځای شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پيل (شروع) وکړئ؛ نو ګرځېد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكْفُورٌ﴾ يعنې د انسان په جنس کې ډېره زياته بې انصافي او بې شکرۍ او بې قدرۍ شته، چې سره د دومره بشماره احساناتو له ليدلو بيا هم د حقيقي منعم حق نه پېژني، او شکر يې نه اداء کوي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۖ

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بتانو.

تفسير: يعنې د قریشو هغو مشرانو چې د دوی د کفران او شرک او کفر بيان پاس په ﴿الَّذِينَ يَدْعُونَ لِلَّهِ آيَةً﴾ - کې شوی وو؛ هغوی ته د ابراهيم عليه السلام قصه ور په يادوي، او تنبيه ور کوي چې تاسې د هغه د اولاديت لامله د «کعبه الله» او لوی حرم مجاوران شوي يئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحيد اېښی وو، د همدې دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پېښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه يې جوړ کړل، ابراهيم عليه السلام له دنيا ځنې په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصيتونه يې کول، چې د ده اولاده د شرک طريقه اختيار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځای پورې مو د ده د وصيتونو رعايت کړی دی؟ يا د ده له دعاء څخه مو برخه اخيستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالی پر احساناتو شکر ايستلی دی.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾ - يعنې مکه معظمه «حرم امن» وګرځوي لکه چې الله تعالی مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بت پرستۍ څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او ترې مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صليبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوی په صليبي اولاد کې دغه مرض رانغی، او که عام ذريات ترې مراد وي، نو ویلي کېږي چې دغه دعاء د ځينو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهيم عليه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه ده؛ چې له نورو ځنې پخوا سپری خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبياوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبياوو عصمت هم د دوی له لوري نه دی پيدا شوی، بلکه د الله تعالی له حفاظته او صيانته موجود شوی دی، نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوی د عصمت او (تلفظاً) ضامن او کفيل شوی دی.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعاوې د معظمي مکې د ودانۍ او د کعبې شریفې د تعمیر څخه وروسته کړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آیاتونو او (۱۵) رکوع) کې د کومو دعاوو چې ذکر شوی دی؛ هغه یې د کعبې شریفې د بناء په وخت د اسماعیل عليه السلام په معیت فرمایلي دي، او دغه دعاوې یې ډېره موده وروسته په سپین ږیر تیا کې کړي دي.

رَبِّ اِنَّهُمْ اَضَلُّنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ تَبِعَنِيْ فَاِنَّهٗ مِنِّيْ وَمَنْ عَصَانِيْ
فَاِنَّكَ عَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۰﴾ رَبَّنَا اِنَّا اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ بُوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ
الْمَحْرَمِ رَبَّنَا لِيُقَيِّمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِيْ اِلَيْهِمْ وَاَرْزُقْهُمْ
مِّنَ الشَّمْرِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ﴿۳۱﴾

ای ربه خُما! بېشکه دغو (تېرو) (ګټو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهۍ د دوی شوی دی) نو هر چا چې متابعت وکړ خُما؛ نو بېشکه هغه له (أهل ملت) خُما دی، او هر چا چې نافرمانی وکړه خُما نو بېشکه چې ته یې ښه بخښونکي (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکي یې. ای ربه خُمونږ! بېشکه چې ما اوسولي دي ځینې له اولاد خپل (چې اسماعیل او اولاد یې دی) په داسې یوه وادي (ناو) کې چې نه دی خاوند د ګڼت (فصل) په نزد د کوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، ای ربه خُمونږه (ومې اوسول دوی دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء کړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مانل کړه) زړونه د ځینو خلقو په مینه (چې راځغلي دوی ته، او رزق روزي ورکړه دوی ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوی شکر وباسي.

تفسیر: یعنې هغو کسانو چې د خالص توحید لاره غوره کړې ده، او خُما خبرې یې منلي دي؛ هغه خُما په ډله کې شامل دي، او هغه کسان چې خُما خبرې یې نه دي منلي، او خُمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوی ته پخپلې مهرباني او بخښنې سره د توبې توفیق ورکولی شې، که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ایمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدی نجات مستحق ګرځولی شي، یا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت کې وبخښې، اګر که ستا له حکمته د هغه وقوع ونشي.

تنبیه: د «المائدة» د سورت په آخر کې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسیح عليه السلام په مقوله کې مو فرق بیان کړی دی؛ هغه دې بیا وکتلی شي!.

﴿رَبَّنَا اِنَّا اَسْكَنْتُ﴾ الآية - ای ربه خُمونږه! بېشکه چې ما اوسولي دي او ډېره کړي دي ځینې له اولادې خپلې یعنې اسماعیل عليه السلام، ځکه چې بل اولاد یې اسحاق عليه السلام او نور په شام کې وو، د الله تعالی په حکم یې اسماعیل عليه السلام د تي رودلو په وخت کې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپره ډاګه او ډېر ډګر (میدان) کې پرېښود، او دی ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبیلې څه خلق هلته ورسېدل، ځکه چې الله تعالی د اسماعیل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پږښتې په ذریعه هلته د «زمزم» چینه بهولې ده، نو د «جرهم» کوچیانو چې دغه اوبه ولیدې، هلته ښکته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسکون شول.

کله چې اسماعیل عليه السلام لوی شو؛ نو په همدغې قبیلې کې یې واده وشو، په دې ډول چې نن ورځ مکه معظمه ده؛ یو کلی ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم کله کله له «شام» څخه دلته تشریف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونکو ته به یې داسې دعاوې فرمایلي چې: «ای الها! ما خپل یو ځوی په دغه لامزروعه (بې کرونده) او ډاګه ډېر

ميدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې دېره کړې دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، خو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زیات شي، او هم د دوی د روزی او زړه جمعی لپاره له غیبه داسې سامان ور برابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضروریاتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پیدا شي، چې خلق د زړه په اطمینان سره ستا په عبادت او شکرگذرای کې مصروف شي».

پاک الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهان هله سره ټولېږي، او د اعلیٰ قسم میوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښایي د دنیا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکې معظمه کې یوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهيم عليه السلام پخپله دعا کې ﴿أَفْجِدَّةً مِّنَ النَّائِسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمایلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٥﴾

ای ربه ځمونږ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو یې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو یې، او نه دي پټ پر الله باندې هیڅ څیز (نه) په ځمکه کې (له سفلیاتو نه) او نه په اسمان کې (له علویاتو نه).

تفسیر: یعنې په ځمکه او اسمان کې هیڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بیا ځمونږ ظاهر او باطن له تا ځنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمایلي یې دي: «هغه چې پټوو یې مونږ او هغه چې ښکاره کوو یې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: لیکن د تخصیص هیڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شیانو ته شامل دي.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٦﴾

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلی یې دی ماته سره له زوړوالي اسماعیل او اسحاق، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه اورېدونکی (قبولونکی) د دعاء دی.

تفسیر: یعنې په زوړتوب کې اسحاق علیه السلام د «سارې» او اسماعیل علیه السلام د «هاجرې» له ګېلې څخه په غیر متوقعه ډول سره دې راعنايت فرمایلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق ځما د ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٣٧﴾

ای ربه ځما! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو یې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلک کړې پر لمانځه)، ای ربه ځمونږ! او قبوله کړې دعاء ځما.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِإِلِدَائِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٣٨﴾

ای ربه ځمونږ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قیامت کې) چې قائمېږي حساب.

تفسیر: دغه دعاء یی غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مې شو، او وروسته دی پرې خبر شو؛ فرمایلي ده، نو مطلب به یې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدایت ورکړې!، او د قیامت په ورځ یې د مغفرت وړ (لایق) او مستحق وگرځوې!، او که د مړ کېدلو څخه یې وروسته دعا فرمایلي وي؛ نو ښایي تر هغه وخته پورې به دی نه وو مطلع کړی شوی، چې کفار د مغفرت وړ (لایق) نه دي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ
الْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفِدتْهُمْ هَمَاءُ ﴿٣٨﴾

او مه کوه گمان (ای انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دی له هغو کارونو چې کوي یې ظالمان! بېشکه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوی هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترگې. چې منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چې جګ (اوچت) نیوونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کې)، بېرته به نه گرځي دوی ته رپول د سترگو د دوی، او زړونه د دوی به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسیر: یوه رکوع پخوا د ډېرو عظیمه وو نعاوو د ذکر کولو په منځ کې یې فرمایلي وو: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَقَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ «بېشکه انسان خامخا لوی ظالم او ډېر ناشکره دی»، وروسته له هغه د ابراهیم علیه السلام قصه یې واوروله، او د مکې معظمې کفارو ته ځینې خصوصي نعمتونه ور په یاد کړه. او د دوی د ظلم او شرک په لوري یې اشاره وفرمایله؛ په دغه رکوع کې تنبیه فرمایي: که د ظالمانو په تنبیه فرمایلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې یې مه گڼئ چې الله تعالی د دوی له حرکاتو څخه بې خبر دي، په یاد یې ولرئ چې د دوی هیڅ یو وړوکی او لوی کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، البته د ده عادت داسې نه دی چې فوراً مجرم ونیسي، او تباہ یې کړي، دې ډېرو لویو ظالمانو ته هم مهلت ورکوي، چې یا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، یا د جرائمو په ارتکاب کې تر دې حده پورې ورسېږي چې له قانوني حیثیته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هیڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبیه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چې داسې یو خیال یې په زړه کې پیدا کېدی شي، او که پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خطاب؛ نو د دوی له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې کله یې خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم ته داسې وفرمایلي چې داسې خیال مه کوه! حال دا چې داسې یو خیال له سره دوی ته قریب هم نشو راتلی، نو د نورو په حق کې داسې خیال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾ یعنې د قیامت په ورځ کې له ډېر هول، هیبت او دهشت څخه سترگې به همداسې رډې بلې او ټېغې پېغې راښکاري، او هم داسې بوتې وتلې او پرانیستلې به پاتې وي، یعنې رپولی به یې نشي، او همداسې وازې به ختلې وي، او هیڅ به یې نشي پټولی.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا آخِرْنَا إِلَىٰ آجَلٍ قَرِيبٍ يَحْبُبُ
دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ ۖ أَوَلَمْ تَكُنْ أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ ۚ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَبَيَّنَّ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْآمَثَالَ ﴿٣٩﴾

او وېروه (ای رسوله ځما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوی ته عذاب (په قیامت یا د مرګ په وخت کې)؛ نو وبه وایي هغه کسان چې ظلم یې کړی دی (په شرک او تکذیب سره): ای ربه ځمونږ! وروستي کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نېټې نزدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت و کړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبیخاً) آیا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنیا کې) چې نشته تاسې ته هیڅ زول (له دنیا نه آخرت ته په بیا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم یې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصیو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنگه کار کړی وو مونږ په دوی باندې (د عذابو او اهلاکه) او بیان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسیر: د (العذاب) څخه یا خو د قیامت ورځ او اخروي عذاب مراد دی، یا د موت وخت او د ده د سکر اتو او د روح د قبض شدت مقصود دی، یا له دنیوي عذاب څخه د هلاک کېدلو ورځ اراده کولی شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية - که دغه وینا په دنیا کې د عذاب یا د موت د شدت د لیدلو په وخت کې وي؛ نو یې مطلب ظاهر دی، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت را کړه! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رویه او عمل ښه کوو، یعنې د حق دعوت قبولو، او د انبیاوو متابعت اختیاروو، کما قال الله تعالی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» (۹۹-۱۰۰) آیت (۶) رکوع).

او که د دوی دغه مقوله د قیامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنی داسې وي؛ چې مونږ بیا دویم ځلي د لږ څه مدت لپاره دنیا ته بهر ته ولېږه، نو بیا وگوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» سورت (۱۲) آیت (۲) رکوع).

وَقَدْ نَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرَهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِلتَّرْوَلِ مِنْهُ الْجِبَالِ

او په تحقیق سره کونښن د مکر او فرېب وکړ دوی د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دی مکر د دوی، او نه وو مکر (فرېب) د دوی (داسې لوی) چې له ځایه به بهر ته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځایه).

تفسیر: یعنې گړدو پخوانیو او وروستیو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبیاوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هیڅ یو تدبیر او سازش دوی نه دی پرېښی، دوی گړد تدابیر، مکر، فرېب او چال د الله تعالی په نزد یو په یو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِلتَّرْوَلِ مِنْهُ الْجِبَالِ﴾ یعنې دوی ډېر زیات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج یې لیدلي دي، مگر د الله تعالی د چل په مقابل کې هغه گړد ناکامه او بې نتیجې پاتې دي، آیا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځایونو څخه وخوځولی شي؟ یعنې انبیاء علیهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زیات مضبوط او مستقیم دي؛ د دوی د دغو مکاریو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلا.

د دې تفسیر سره موافق په ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ﴾ کې «إن» به «نافیه» وي، او د آیت مضمون د ﴿وَلَا تَنْشِ فِي الْأَرْضِ مَحَالًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلِنَ تَنفُخَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (۳۷) آیت (۴) رکوع) سره به مشابه وي.

ځینو مفسرینو «إن» شرطیه او «واو» وصلیه اخیستی، او د دې آیت مطلب یې داسې بیان کړی دی چې دوی ډېر لوی لوی داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالی د حفاظت په مقابل کې هیڅ ثابت شو، اګر که د دوی دغه مکرونه او فرېبونه في حد ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې یو ځلي غرونه به یې هم له خپل ځایه بهر ته کولی شوی، او له خپله ځایه یې لوړولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ لِلَّهِ فُتْنًا وَعْدُهُ رُسُلُهُ

نو مه کوه گمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدي خپلې رسولانو خپلو سره.
تفسیر: یعنی هغه وعده چې په ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ او نورو آیتونو کې کړې شوې ده.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) خښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسیر: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ورکولو څخه خوشې پرېږدي.

يَوْمَ تَبْدِلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمُوتِ وَبَرُّوَاللَّهُ الْوَاحِدَ الْقَهَّارَ

(یاد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړی شي (په نورو اسمانونو سره)، او راوبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودرېږي خاص) الله ته چې یو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسیر: په قیامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هیئت سره به باقي نه پاتې کېږي، یا خو د دغو ذوات به بدل کړی شي، یا به یواځې په صفاتو کې تغیر کېږي، او له ځینو روایاتو څخه معلومیږي چې ښایي څو کرښې دغه تبدیل او تغیر ته به وار ورسېږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرُّوَاللَّهُ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ الضُّعَفَاءُ﴾ الآية - په ذیل کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

او ویني به ته دغه گناهکاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي یو له بل سره په ځولنو (غاړکیو او ځنځیرونو) کې.

تفسیر: یعنی د یوه یوه نوعیت څو څو تنه مجرمان به په یوه ځنځیر کې تړلي کېږي کما قال الله تعالی: ﴿أُخْرِجُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۲۲) آیت (۲) رکوع) ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ (۳۰ جزء د التکویر (۷) آیت).

سَرَابِلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ

قميصونه د دوی له نانږو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسیر: په نانږو کې اور په ډېره جلتی او سرعت اثر کوي، او سخت بدبويي (ډډوزې) ترې خپږي، بیا څرنګه چې د جهنم اور دی همغسې د هغه ځای نانږو یا څرنه (ګوګړي) هم وګڼي، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه یې په خصوصیت سره ذکر کړي.

لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړي يي وي، بېشکه الله ډېر ژر دى حساب (د ده).

تفسير: يعنې د هغې خبرې په مخ راتلل بالکل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه کښې! کما قال الله تعالى: ﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ (۱۷ جزء د الانبياء سورت (۱) آيت (۱) رکوع).

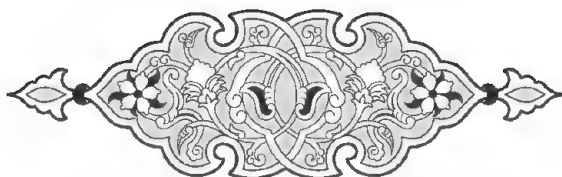
يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کېږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ څنډ نه کېږي، د گردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کېږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شى مخفي دى، او نه دى يو شان (شى) له بل شان (شي) څخه مشغولولى شي ﴿مَا خَلَقْتُمْ وَلَا جَعَلْتُمْ الْإِنْسَانَ وَاحِدًا﴾ (۲۱ جزء د لقمان سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا بِهِ وَيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرُوا أَلْوَابَ ۝

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبې د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دى چې وويرولى شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوى په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دى، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: يعنې د غفلت له خويه وينې شى، او له الله څخه وويرېږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه څخه د الله تعالى په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر څخه کار واخلي، او پر نصائحويي عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، والله الحمد والمنة)

سُورَةُ الْحَجَرِ

«د (حجر) سورت مکي دی، پرته له (۸۷) آيت څخه چې مدني دی، (۹۹) آيتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د يوسف عليه السلام له سورت څخه نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الرَّحْمَنُ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ①

دغه چې وروسته راځي آياتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بيانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسير: يعنې دا د هغه جامع او عظيم الشان کتاب آيتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ويلو وړ (لايق) او مستحق نه وي، او آيتونه دي د هغه قرآنکريم چې واضح بيانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول يې نهايت صاف - دلائل يې روښان - احکام يې معقول - د اعجاز و جوه يې واضح - او بيانات يې عجيب او فيصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بيان کېدونکي دي؛ ښايي چې مخاطبين هغه په پوره توجه سره واورې!

رَبَّائِيَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالْوَكَاثُ الْمُسْلِمِينَ ②

ډېر ځلي به ارزو (تمنا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې وويني خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسير: که نن منکرينو د قرآن عظيم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظيم الشان نعمتونو قدر ونه کړ؛ لیکن داسې يو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آيت په تفسير کې مفسرينو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام ايښی دی، يعنې په دنيا او آخرت کې په هغو واقعو کې چې د کافرانو د نامرادی او د مسلمانانو د کاميابی مناظر او مظاهر ورڅرخه شي؛ په هره موقع کې کفار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واپلا به کوي.

او د انتهايي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرېښتې دوی د روح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودرېږي، او د عالم غيب حقائق د دوی تر سترگو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چيچي، او تمنا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، خو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لويه یأس غورځوونکې منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حديث کې راغلي دي، چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: «حما د امت ډېر سړي د خپلو ګناهونو له سببه په جهنم کې لویږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسېږي، نو بيا به مشرکین دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ايمان او توحيد تاسې ته څه فائده دروړسوله؟ چې تاسې هم نن ځمونږ په شان په دوزخ کې پراته یئ؟! نو د دې پیغور له سببه پاک الله به هېڅ يو موحد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾
گواکې دغه به آخري موقع وي، چې کفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنا کوي.

ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چې خوري او گټې فائده اخلي، او مشغول کړي دوی اوږد امید (د ژوندون له ایمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسیر: یعنې کله چې هیڅ یو نصیحت پر دوی مؤثر او کارگر نشو؛ نو تاسې زیات له دې نه د دوی په فکر کې مه لوېږئ! بلکه خو ورځې یې هم داسې خوشې کړئ! چې د بهائم (چارپایانو) په شان وخوري، وڅښي، او په زړه پورې مزې وکړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی امیدونه وټړي، عنقریب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته څرګند شي، او د پخوانیو او وروستیو ګرد خوږلي او څښلي به له دوی څخه راوځي، لکه چې څه قدر حقیقت یې په دنیا کې د مجاهدينو په لاس وړښکاره شو، او پوره تکمیل به یې په آخرت کې کيږي.

وَمَا أَهْلُكُنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٦﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ له (اهله د) هیڅ کلي مګر خو لپاره (د هلاک) د هغه به یو وخت معلوم وو (لیکلی په لوح محفوظ کې).

تفسیر: یعنې هومره کلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاک کړي شوي دي؛ د الله تعالی په علم کې د هر یوه د هلاکت یو معین وخت وو، چې په هغه کې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالی د وعدې تأخیر او تعطیل امکان وو، هر کله چې د کوم قوم میعاد پوره او د دوی د تعذیب وخت ورسېد؛ یو ځلي ګرد سره سپېره او تباہ شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٧﴾

نه ږومې کيږي هیڅ امت له وخته (د هلاک) خپل، او نه (ترې) وروستی کيږي.

تفسیر: یعنې د مهلکه وو امو په منځ کې څه تخصیص نشته، بلکه د هر قوم د عروج او زوال یا د موت او حیات لپاره کوم میعاد او نېټه چې مقرر ده؛ هغه د یوې رپي (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته کېدی نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٨﴾

او ویلي (دغو کفارو محمد ته) ای هغه سړی چې نازل کړی شوی دی پر هغه باندې ذکر (قرآن) پند په زعم د منکرینو! بېشکه ته خامخا لېونی یې.

تفسیر: د مکې معظمې مشر کینو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طریقه سره ویل، یعنې «ته له ګردو څخه وړ د مخه شوی یې، او د پاک الله له درباره دې قرآن راوړی دی، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وایي، بلکه ګردې دنیا ته د وېرې پیغام ورکوي، او له هغه سره داسې دعوی هم کوي، چې بالآخر به زه غالب یم، او یو وخت به داسې راشي چې منکرین به له حسرت او ندامته داسې وایي: کاشکې چې مونږ هم مسلمانان وای، دا د کوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښکاره لېونتوب دی، او دغه شی چې ته یې لولې او اوروي یې؛ د لېونیانو له چټي (بېکاره) او چپوله (ګډو وډو) له وینا څخه پرته بل شی نه دی (العیاذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝

ولې نه راولې مونږ ته ملائکې (لپاره د تعذيب او تکذيب څمونږ په تصديق ستا) که يې ته له صادقانو (رېښتینو په دغه دعوی کې).

مَا نَنْزِلُ الْمَلِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ۝

(نو په ځواب کې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت يا عذاب) سره او نه به په دغه وخت کې مهلت ورکړی شي (يعنې د ملائکو د نزول په وخت کې به پر دوی هم في الحال عذاب نازلېږي).

تفسير: يعنې د قبول کوونکو لپاره اوس ښايسته ډېری نښې شته، پاتې شو هغه کسان چې د دوی اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوی به يې د پرېښتو د راتګ په وخت کې هم نه مني، نو بيا د هغو په نزول څه فائده مرتبېږي؟ الله تعالی پرېښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحيح غرض لپاره لېږي، همداسې خوشې چټي (بېکاره) د هغوی تماشا وربښول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جريان لري؛ کله چې د کوم قوم بغاوت او سرکښي له خپله حده تېری کوي، او د تفهيم او هدايت ګرځېد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرېښتو فوج د دوی د هلاک لپاره ورلېږي، نو بيا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکول کېږي.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ۝

بېشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (قرآن)، او بېشکه چې مونږ د ده خامخا ساتونکي يو (له زيادت، نقصان او نورو نه).

تفسير: يعنې ستاسې استهزاء او تعنت، او د قرآن راوړونکي په لوري د جنون نسبت کول پر قرآن عظيم او د قرآن کریم پر حامل قطعاً هيڅ اثر نشي غورځولی، په ياد يې ولری چې د دغه قرآن شريف نازلونکي مونږ يو، او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخيستي ده، په هغه شان او هيئت سره چې هغه نازل شوی دی، او يې له يوه ادنی تغير - تبديل - تحريف او د فتحې، کسرې، ضمتې او نورو د اړولو او راوړلو څخه ګرځېد عالم ته په کمال صحت رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه هم رسېږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وکړي؛ خو د پاک قرآن په صوري او معنوي اعجازو کې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کېږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کېښلولو يا ورکولو کې ډېر زيار (کوښښ) وکړي، ليکن د هغه يو ټکی به هم ترې نشي لرې کولی، د عظيم الشان قرآن په نسبت د الله تعالی دغه عظيم الشانه وعده په داسې درستي او صفای او حيرت غورځوونکې طريقې سره تکميله او پوره شوې ده او پوره کېږي؛ چې د هغه د ليدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښکته شوي دي.

«ميور» وايي: «تر هغه ځايه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنيا کې هم داسې يو کتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کې له هر قسمه تحريفه پاک او سپېڅلی پاتې وي».

يو بل اروپايي محقق ليکي: «مونږ په هغه يقين سره قرآن بعينه د محمد صلی الله عليه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لکه چې مسلمانان يې د الله کلام ګڼي»، واقعات دا رانښيي چې پر هره زمانه کې د علماوو داسې يو غفير جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کېدونکي) عجایبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط - او قاریانو د اداء طرز - او حافظانو د ده د الفاظو او عبارتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمه یا نور هم نه دي تبدیل شوي، ځینو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي، ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو ټکی هم شمېرلي دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِعْرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَنْتَهُيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقیق لېرلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټولیدو د پخوانیو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هیڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (لکه چې کوي یې کفار تا پورې).

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذیب او استهزاء څخه مه خپه کېږئ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي علیه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به یې مسخرې او ټوکې کولې، کله به یې ورته لېونی ویل، کله به یې خپه کولو او چټي (بېکاره) اوږدې او ساده غوښتنې او مطالبې به یې ترې کولې، فرعون د موسی علیه السلام په نسبت ویلي وو: ﴿إِنَّ رَسُولَكَ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكَ لَمَجْنُونٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع) ﴿قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِ آسُورَةٌ مَنْ ذَهَبَ أَوْجَاءَ مَعَهُ الْمَلِكَةُ مُقْتَرِينَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آیت (۵) رکوع).

كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

هم داسې (لکه چې ننه ایستلی وو مونږ تمسخر د انبیاوو په زړونو د پخوانیو کفارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمینو (کفارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسیر: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذیب او استهزاء عادت ټینګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره یو ځای تکذیب هم ورلوېږي.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

چې ایمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقیق تېره شوې ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چې تکذیب به یې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُبُوتٌ ابْصَارُنَا بَلْ عَنَّا قَوْمٌ مَّسْجُورُونَ ﴿١٥﴾

او که پرانستلي وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به یې ویلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې ترې شوي دي سترګې ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسير: يعنې د پرېستو نزول خو دومره عجيب نه دى، كه مونږ د اسمان وروڼه خلاص كړو، او پرېستې پرې وخېژوو، او كرده ورځ دوى په همدې ختلو كې لگيا اوسي؛ خو بيا هم دغه ضد كوونكي او معاند خلق يې نه تسليموي، او په دغه وخت كې به داسې وايي چې: پر مونږ باندې نظر بندي يا جادو شوى دى، ښايي په ابتداء كې يې نظر بندي وگڼي، او بيا يې لوى جادو وبولي.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا كړي دي مونږ په اسمان كې (دولس) برجونه، او ښايسته كړي دي مونږ دغه (اسمان په ستوريو سره) لپاره د كتونكيو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسير: ځينې له بروجو څخه دلته لوى لوى ستوري مرادوي، ځينې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځينې وايي چې بروج هغه اسماني كلاوې (قلعې) دي، چې په هغو كې د پرېستو ډلې پيرې وركوي.

﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ يعنې مونږ پخپل بالغه حكمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوريو سره زينت وركړى دى، د شپې چې ورځې او دوږي او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوريو د دغو بشمارو واښكيو له كتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظيږي، او د آسمان د نندارې كوونكي په نظر څومره ښايسته او له عظمته ډك معلومېږي، او غور او فكر كوونكي ته په هغه كې د الله تعالى د كامل صنعت، لوى حكمت، مطلقه وحدانيت څومره ښې، دلائل موندلى كيږي.

وَحَفِظْنَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيوًا ﴿١٧﴾ اَلَمْ يَسْتَرْقِ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾

او ساتلى دى مونږ دغه (اسمان) له هر شيطانه ويشتلي شوي (په شغلو سره). ليكن هغه (شيطان ختونكي اسمان ته) چې غلا كړي (خبره) اورېدلې شوې (له ملائكو)؛ پس ورپسې شي ستوري ښكاره (روښانه نو ويې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسير: يعنې په اسمانونو كې د شياطينو هيڅ عمل او مداخله نه چلېږي، بلكه د محمد صلى الله عليه وسلم د بعثت راهيسې د دوى گزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوى انتهايي كوښښ په دې كې دى چې يوه شيطاني سلسله قائمه كړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملكوتو له عالمه سره نژدې پر غيښه وو اخباراتو اطلاعات حاصل كړي، دلته هم د پرېستو پيرې درولې شوي دي، چې كله شياطين داسې كوښښ وكړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وويشتلى شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احاديثو څخه معلومېږي چې د تكويني امورو په نسبت كله چې په اسمانونو كې د كومې فيصلې اعلان كيږي، او پاك الله په دغه سلسله كې پرېستو ته وحې لېږي؛ نو هغه اعلان په يو خاص كيفيت له پاسه تر ښكته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنيا اسمان ته ورسېږي.

د «بخاري شريف» د يوه روايته سره مطابق په «عنان» ورېځو كې پرېستې د هغه مذاكره كوي، او شياطين زيار (كوښښ) كوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غيبي معلومات حاصل كړي.

همغسې چې نن ورځ كوم پيغام د بېسيمو (واټنلس) ټلېوگرافو په ذريعه لېږلى كيږي، او له هغه څخه خلق په لاره كې د جذب كولو او اخيستلو تدبير كوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لويږي، او د دغو غيبي پيغاماتو غلا كوونكي مجروح يا هلاكيږي، په دغه كس او كووك (منلو وړاندو) كې چې په كومه يوه يا نيمه خبره باندې شيطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوى د هلاكېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره يې نورو شياطينو ته ورسوي، او هغه يې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د ور رسولو کونښ کوي، کاهنان د همدغه نیمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې یې د غیبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې یوه نیمه خبره یې رښتیا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتینۍ په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتېږي؛ اغماض او تغافل کوي.

وَالْأَرْضُ مَدَدْنَاهَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَاسِيَ وَابْتَنَّا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ۝۱۹ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَكُمْ لَهُ بِرِزْقَيْنٍ ۝۲۰

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او ایښوولي مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه میخونه)، او زرغون کړي دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړې شوي څخه. او پیدا کړي مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معیشت او هغه شیان چې نه یې تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عیال، اولاد، حیوانات او نور، او مونږ یې رازق یو).

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ۝۲۱

او نشته هېڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دي خزاني د هغه، او نه نازلوو (نه رالېږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنې هر هغه څیز په هر مقدار سره چې الله تعالی اراده وفرمائي؛ پیدا کوي یې، نه څه رږ (زحمت) او تکلیف ورپېښېږي، او نه په کې سترې کيږي، له یوه لوري کله چې اراده وفرمائي؛ سم د لاسه هغه شیان موجودیږي، ګواکې د ګردو شیانو خزانه د الله تعالی لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندې په ټاکلې اندازې یې له تزئیده (زیاتې) او تنقیصه (کمی) پرله پسې راوځي او راځي.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحٍ قَانُتٍ لِّمَنْ السَّمَاءُ مَاءً فَاسْقَيْنَكُمْوَهُ وَمَا آتَاكُمْ لَهُ بِخَيْرٍ ۝۲۲

او رالېږلي دي مونږ بادونه بلارېوونکي (ونو او ورېځو لره یا پخپله بلارېه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له ورېځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه یې تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ یې درساتو).

تفسیر: یعنې اورونکې هواوې درنې درنې ورېځې له اوبو څخه ډکې راولي، چې له هغه ځنې اوبه ورېږي، او په ویاو، چينو، کوهیو او نورو کې سره ټولېږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالی اراده وی؛ نو هغه به یې د څښلو وړ نه وې پرېښې، لیکن ده د خپلې مهربانې څومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسې د دولسو میاشتو د ضروریاتو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړي دي !.

﴿وَمَا آتَاكُمْ لَهُ بِخَيْرٍ﴾ «او نه یې تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ یې درساتو، یعنې نه د پاسني اوریا (باران) خزاین ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندني چینې او کوهي مخازن ستاسې په اختیار کې دي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ مُخِيٌّ وَنُفِيتٌ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ۝۲۳

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسير: يعنى دنيا به فناء كيږي، او يو الله تعالى به پخپلو كاملو صفاتو سره باقي پاتې كيږي، شاه صاحب ليكي: «هر خوك مري، او دهغه گټلې او اموال د پاك الله په لاس كي پاتې كيږي».

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٧﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته ږومبني له تاسې، او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته وروستنی خلق.

تفسير: يعني د پخوانيو او د وروستيو د هيڅ يوه شخص يا د هغه اعمال څمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالى ته له ازله د هر شي د تفصيل علم شته، او سم له هغه سره د دينا گړدې پېښې او واقعات څرگندېږي (ښکاريږي)، او سم له هغه سره به په آخرت کې له گړدو مخلوقاتو سره عدل او انصاف کوي.

وَأَنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٥﴾

او بېشکه رب ستا همدی به را ټولوي دوی (په محشر کې لپاره د جزا)، بېشکه چې دغه (الله) ښه حکمت والا دی، ښه علم والا دی.

تفسير: يعنې هره ذره هم د الله تعالى په علم كې شته، هر كله چې د ده علم او حكمت مقتضي شي؛ نو كړد به په يوه وخت كې سره ټولوي، او په دغه كې هيڅ اشكال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په گېلو كې، د سمندرو په ژورو كې، او په فضاء كې او هوا كې، الغرض په هر ځای كې هر څيز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محيط علم او كامله قدرت سره ټولوي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَبِأَسْنُونٍ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا كړې دى مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې كرنگېدلې (لكه كودړې جى وي) له تورې خټې خوسا كړى شوي.

تفسير: د آفاقه وو آيتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسيه وو آيتونو او دلائلو بيان فرمايي، چې د هغه په ضمن کې ښايي دغه تشبيه هم مقصود وي؛ چې د منبع الکمالاتو هغه ذات چې تاسې يې په داسې يوه عجيبه طريقه سره پرمخه پيدا کړئ؛ نو بيا ستاسې پيدا کول او په يوه ميدان کې مو سره راټولول هغه ته څه اشکال لري؟

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته یې دوه الفاظ و فرمایل: (۱): ﴿صَلِّ﴾: یعنې هغه کړنګېدونکې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه کیفیت په کې پیدا کیږي، چې هم دغه یې په بل ځای کې ﴿كَانَ عَمَلٌ﴾ فرمایلی دی، (۲): ﴿حَبِطَ مَسْنُونٌ﴾: یعنې هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبویي خپږي، داسې خیال کیږي چې رومبې به یې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وي، او بیا به یې وچ کړی وي، او بیا به یې داسې پوخ کړی وي، چې ترې کړنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلی وي چې انساني روح په کې وپوکل شی.

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٧٤﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بی لوګی څخه.

تفسیر: یعنی لطیف اور اوہو سرہ گلہ کہما قال اللہ تعالیٰ: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۱۵) آیت اولہ رکوع)، د انسانو پلار لہ داسی یو مادی خخہ پیدا کری شوی دی، چی د خاورو عنصر پہ کی غالب دی،

او د پیرانو پلار له هسې یوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابلیس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّیْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلٰوٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوٰی ۖ فَاِذَا سَوَّیْتُهُ وَنَفَخْتُ
فِیْهِ مِنْ رُّوْحِیْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدٰیۙ ﴿۳۸﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې خټې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي یئ.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به یې وګرځوم چې انساني روح پکې و پوکل شي، چې په هغه له یو جماد څخه انسان جوړېږي، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کیږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبیه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انساني روح د امتیاز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اٰجَمَعُوْنَ ۖ اِلَّا اِبٰلِیْسَ ۚ اِنِّیْۤ اَنْ یُّکُوْنَ مَعَ السَّٰجِدِیْنَ ﴿۳۹﴾ قَالَ یٰۤاِبٰلِیْسُ مَا لَكَ اَلَّا تَکُوْنَ
مَعَ السَّٰجِدِیْنَ ﴿۴۰﴾ قَالَ لَمَّا کُنْ لَیْسَ لَیْسَ خَلَقْتَهُ مِّنْ صَلٰوٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوٰی ﴿۴۱﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (یو کړت). مګر خو ابلیس، (چې له ډېره کبره) منع یې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه! څه (عذر) وو تالره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکیو؟ وویل (ابلیس) چې نه یم زه (لایق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پیدا کړی تالره کودرو کړنګېدونکیو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې خټې خوسا شوې.

تفسیر: یعنې شیطان وویل: آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شي نه چې خاورې دي، او زه پیدا یم له «شریف» شي نه چې اور دی، نوروحاني لطیف خیز جسماني کثیف خیز ته څرنگه سجده وکړي؟

قَالَ فَاخْرِجْهُمْنٰهَا فَاِنَّكَ رَٰجِعٌۭۙ ﴿۴۲﴾

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دې ځایه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعنې له جنته، یا له آسمانه، یا د ملائکو له ټولي، یا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (څه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې)، یعنې مردود او مطرود یې، یا به «رجیم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستوري په لمبو شیطین ویشتلې شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شېبې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجده څخه د عنصری شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چالره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَلَا عَلَىكَ الْعَنَةُ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿١٠﴾

او بېشکه پر تا باندې دى (اى شیطانه!) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسير: يعنې اى شیطانه! د قيامت تر ورځې پورې د الله تعالى له رحمته لرېوالی، او د بندګانو له لوري به هم لعنت درباندي ورپري، او په دغه ترتيب سره آنا فنا ته له خيره لرې کېږي، کله چې تر قيامته پورې به د خير توفيق ونه لري، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړى همغه ريبي چې دلته يې کرلي وي، يا داسې ووايه چې: د قيامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې ورپري، او وروسته له هغه به په بشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کېږي، يا به د ﴿إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾ لفظ له دوامه کنایه وي.

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١١﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٢﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿١٣﴾

وويل (ابليس) اى ربه څما! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بيا پورته کولى شي (خلق) له قبورو. وفرمايل (الله) نو بېشکه چې ته له مهلت ورکړيو شويو څخه يې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسير: د دغې واقعي تفصيل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوى دى، او مونږ د «الأعراف» په دويمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړى دى، هغه دې هلته بيا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبْعَثُونِي لِأَنْتَ لَهِمْ فِي الْأَرْضِ وَلَاغِيَتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤﴾ الْإِعْبَادُكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿١٥﴾

وويل (ابليس) اى ربه څما! قسم دى ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا بڼايسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوى ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوى ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوى څخه چې خالص کړى شوي دي (له ګناهونو).

تفسير: يعنې انسانانو ته به د دنيا پسرلى وربنکاره کوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به يې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه يې لارې کوم، لعين ابليس دغه کلمات د انتقام په جوش کې ويلي دي، چې مطلب يې داسې وو، چې زه خو ستا هيڅ شى نشم درخړابولى، ليکن په هغه سبب چې زه لرې غورځولى شوى يم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه ليکلي دي، هغه دې بيا ولوستل شي!.

قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿١٦﴾

نو بيا وفرمايل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسير: يعنې بېشکه د بندګي او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسپري، او همدغه څما صافه او سمه لاره ده چې په کې هيڅ لوړه (پورته) ژوره (بنکته) او کاږه واړه نشته، او هر چا چې د عبوديت او اخلاص طريقه اختيار کړه؛ همغه به د شيطان لعين له تسلط نه مأمون پاتې کېږي، او هر څوک چې د هغه ملعون متابعت کوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَايِبِينَ ﴿٢٣﴾

بېشکه خاص بندګان ځما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هیڅ تسلط (او غلبه په ګمراه کولو د هغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسیږي).

تفسیر: یعنې بېشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هیڅ زور نه چلیږي، یا به یې دا مطلب وي چې: پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشي کولی، هو! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (۱۳) جزء د ابراهیم سورت په (۲۲) آیت (۴) رکوع کې پخپله د شیطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكَ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكَ فَاسْتَجِبْتُكَ﴾.

وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَوَعْدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٢٤﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٢٥﴾

او بېشکه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعده د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وي قسمت (او تعین) کړی شوي.

تفسیر: ځینو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالى عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (۱): جهنم، (۲): سعیر، (۳): لظی، (۴): حطمة، (۵): سقر، (۶): جحیم، (۷) هاویه، او د جهنم د لفظ اطلاق پر یوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کیږي، د ځینو په نزد ترې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به بېل بېل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب لیکي: «لکه چې جنت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ویشلې شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه وروڼه هم پر بد عملانو ویشلې شوي دي، ښايي د جنت یو ور ځکه زیات وي؛ چې ځینې موحدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به یې له عمله په جنت کې داخلېږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٦﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ ﴿٢٧﴾

بېشکه ځان ساتونکي (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کې به وي او په چينو کې به وي. (او وبه ویلی شي دوی ته) ننوځی دغو جنتونو ته په سلامتۍ له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به یی (له زواله د نعمت).

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٢٨﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتیانو) کې دی له کینې څخه، حال دا چې (لکه) وروڼه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چپ او په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعنې وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به یو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کیږي، او له ګردو مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکېږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخلېږي، نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوي، بلکه ګرد لکه وروڼه او خواږه ملګري په انتهایي محبت او الفت سره اوسېږي، او هر یو به د یو بل د لیدلو څخه د ډېر زیات مسروریت او محظوظیت احساس کوي.

لَا يَسْأَلُهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرِجِينَ ﴿٥٠﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيچرې.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنة! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمت او خوشاله اوسېږئ، نه به له رنځورۍ څخه څه رېږ (تکليف) او زحمت درپېښېږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندې کېږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسېږئ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کېږئ.

يَبْنِي عِبَادِي اَنِّي اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥١﴾ وَاَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ ﴿٥٢﴾

خبر کړه (ای محمده!) بندگان ځما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی یم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب ځما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمینو او متقینو خاتمه او انجام یې بېل بېل سره بیان وفرمایل، او دلته یې تنبیه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د یوه نه یوه صفت او شان ظهور دی، هیڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو گردو مخلوقو اراده لري چې بخشش او مهرباني وکړي، او په حقیقت کې اصلي مهرباني د همدې ده، د دنیا گردې مهرباني د ده د مهربانیو یوه پلوشه او تجلي ده، لیکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکاری څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهرباني وروڼه بندوي؛ نو بیا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هیڅوک نشي نیولی.

وَيَذَرُهُمْ عَنْ ضَيْفٍ اِبْرَاهِيمَ ﴿٥٣﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهیم څخه (چې څو پرېښتي وې).

تفسير: مېلمه یې ځکه وفرمایه، چې ابراهیم علیه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خیال فرمایلی وو، خو وروسته ورښکاره شوه چې دوی پرېښتي دي.

اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ ﴿٥٤﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرېښتي) پر ده (ابراهیم)؛ نو وویل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وویل (ابراهیم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې څخه وېرېدونکي یو.

تفسير: په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ یعنې وېرې یې په زړه کې پټه کړه، نو ویل کېږي چې په ابتداء کې یې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالاخر یې ونشو ساتلی، او په ژبه یې هم ورظاھرہ کړه.

یا به یې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په څېره او نورو کې داسې څرگند (ښکاره) وو؛ چې گواکې د حال په ژبه سره به یې ویل، چې زه خوله تاسې څخه ویرېږم، دغه وېرې د څه لامله وه؟ د هغه تفصیل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه څرګندې ښايي چې بیا په (۱۲ جزء د هود علیه السلام د سورت په (۷ رکوع) کې ولوستل شي!.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنْ أَنْبَأْتُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿۴۶﴾

نو وویل (ملائکو) مه ویرېره! بېشکه چې مونږ زېری کوو تاته په هلک ډېر پوه هوښیار سره (کله چې بالغ شي).

تفسير: يعنې د ویرېدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښۍ ځای دی چې په دغه زور والي کې مونږ تاسې ته د الله تعالی له جانبې د اولاد زېری درکوو، اولاد هم څرنگه؟ هلک! چې ډېر هوښیار لوی عالم دی، چې د نبوت پر علومو او د نبوت پر منصب فائزېږي: ﴿وَبَشِّرْهُ بِأَسْحَقَ بْنِ إِسْحَاقَ﴾ (۲۳) جزء د الصافات سورت (۱۱۲) آیت (۳) رکوع.

قَالَ أَتَشْرُكُنَّ مَعِيَ عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمِ الْبَشَرِ ﴿۴۷﴾

وویل (ابراهيم) آیا زېری راکوئ ماته (ای پرېستو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلی دی ماته زور والی؛ نو په کومه وجه تاسې زېری راکوئ؟.

تفسير: کله چې په غیر متوقع او فوق العاده ډول سره دغه زېری یې واورېد؛ نو خپل زور توب ته یې کتلې دغه خبره څه عجیبه او غریبه ورڅرګنده (ښکاره) شوه، دغه د انساني طبیعت خاصه ده، کله چې انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقع خبره یو ناڅاپه ورسېږي؛ نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډېر ښه ډول سره کوي، او د هغه په څېر نه کې د تعجب لهجه اختیاري، خو خبر ورکونکي په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زېری بیا په ښه ډول سره تکرار کړي، او دی یې په ښه څیر سره بیا هم واورې، چې په هغه کې نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمی احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتې شي، ګواکې د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د اورېدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوا بَشْرُكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَاطِنِينَ ﴿۴۸﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿۴۹﴾

وویل (ملائکو ابراهيم ته) چې زېری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره، نو مه کېږه ته له جملې د ناامیدانو څخه. وویل (ابراهيم چې زه نه یم ناامیده) او څوک دي؟ چې ناامیده کېږي به له رحمتې د رب خپل (نه ناامیده کېږي هېڅوک) مګر خو ګمراهان (کافران).

تفسير: يعنې د الله تعالی له رحمتې خو عام مسلمانان هم نشي ناامیده کېدی، نو انبياو عليهم السلام ته به (معاذ الله) څرنگه له هغه تردّد پېښېږي؟ د عاديې وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه یو عجیب شی راملوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجب اظهار وکړ، چې د پاک الله په قدرت اوس په دغه زور والي کې به زه د اولاد پلار کېږم؟ شاه صاحب لیکي: «له عذابه د الله نه ویرېدل او د الله تعالی له فضله ناامیده کېدل دواړه د کفر خبرې دي».

قَالَ فَبِمَا خَطَبُكُمُ إِلَيْهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۵۰﴾

وویل (ابراهيم) نو نور څه مقصود دی ستاسې (برسېره پر دې زيرې) ای رالېږلي شويو (پرېستو له الله نه، او چېرته ځی؟).

تفسير: يعنې آیا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره لېږلي شوي یی؟ یا په بل کوم مهم کار هم مامور شوي یی؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهيم عليه السلام پوهېدلی وي؛ چې دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿١٤﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُجْرِبُوهُمْ أَجْبَعِينَ ﴿١٥﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّمَا

نو وویل (ملائکو) چې بېشکه مونږ رالېږلي شوي یو هغه قوم (د لوط علیه السلام) ته چې مجرمان (کافران) دي. مگر آل د لوط چې بېشکه هرومرو مونږ نجات ورکوونکي ساتونکي یو د دوی د ټولو (له عذابه). مگر ښځه د دغه (لوط) چې مقدره مقرره کړې وه مونږ (په حکم د الله سره) چې بېشکه دا له بېرته پاتې کیدونکیو ده (په معذینو کې).

تفسیر: یعنې دغه ښځه به له نورو کفارو سره په عذاب کې مبتلا کېږي.

تنبيه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرْنَا إِنَّمَا لَيْسَ الْغَيْرُ﴾ د هغو ملائکو مقوله ده چې سره له عذابه راغلي وې، کله چې دوی د قضاء او قدر د فیصلې نافذ کولو لپاره په رسمي ډول سره راغلي وې؛ نو ځکه د تقدیر نسبت یې نیابتاً پخپل طرف وکړ، او ممکن دي چې دغه ﴿قَدَّرْنَا﴾ الآية - د الله تعالی کلام وي، نو په دغه تقدیر سره هیڅ اشکال نشته.

فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ﴿١٧﴾

نو کله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لېږلې شوې (ملائک). نو وویل (لوط) دوی ته: بېشکه تاسې یو قوم یی بل رنگ (نا آشنا ویروونکی).

قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿١٨﴾

وویل (پرېستو: نه یو مونږ نا آشنا ډارونکي) بلکه (ملائک یو چې) راغلي یو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه کې به یې شک کولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسیر: یعنې مه ویرېږه! مونږ بنیادمان نه یو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه کې دا خلق له تاسره جگړې کوي، یعنې هغه مهلک عذاب چې ته په هغه سره درگړده دوی ویروې، او دوی پرله پسې ترې انکار کوي.

وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٩﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشکه مونږ خامخا یو صادقان (رښتین په دغه خبره کې).

تفسیر: یعنې اوس تاسې بالکل مطمئن شئ! دغه بالکل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په کې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٢٠﴾

نو بوځه (وباسه) عیال خپل (له دې ښاره) په یوه ټوټه د شپې او ته (هم څه) وروسته په دوی پسې، او نه دې گوري بېرته له تاسو څخه هیڅ یو (چې ونه ویرېږي)، او ځی تاسې هغه ځای ته چې امر حکم شوی دی (تاسې ته).

تفسير: يعنې كله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه! او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، خو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هيڅوک نه دی پاتې شوی، یا له لارې بېرته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کېږي، او په پوره خاطر جمعۍ سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبرېږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بېرته تللو لامله به وړاندې تلونکي ستاسې له وېرې ښانه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَنْفَعُ مِنْكُمْ أَحَدٌ﴾ پوره امتثال کېدی شي، او دغه کسان به د خطر له ځایه لرې پاتې کېږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهیر ګڼي، (او ځی تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) یعنې د شام په ملک کې، یا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَهُوَ أَرْحَمُ مَقْطُوعٍ مُّصْبِحِينَ ﴿٣١﴾

او وحی کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسير یې دا دی) چې بېشکه بېخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی په سبا کې داخلېږي.

تفسير: يعنې لوط عليه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فيصله واوروله، چې عذاب هيڅ لري نه دی، اوس د ګهيځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شي، او بيخي به فنا کېږي، ښايي چې مطلب یې داسې وي چې د صبح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کېږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسېږي، ځکه چې په بل ځای کې د «مصبحين» په ځای د «مشرقين» لفظ راغلی دی.

وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٣٢﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زيرې یې کولو (يو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسير: يعنې كله چې یې واورېده چې د لوط عليه السلام کره ډېر حسين او جميل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په مڼه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډه شول، او د لوط څخه یې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ﴾ آیه - کې «او» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف» په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوستل شي!.

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ صِيفِي فَلَا تَنْفَضُّوهُمْ ﴿٣٣﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ ﴿٣٤﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٣٥﴾

وویل (لوط) چې بېشکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوایی د دوی؛ ځکه چې د مېلمه فضیحت د کوربه رسوایی ده)، او ویرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې). بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وې منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟.

قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَعِلِينَ ﴿٣٦﴾

وویل (لوط) چې دغه دي لونې ځما که یی تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسير: تاسې خپله غور وکړئ، چې آیا د شهوت د قضاء حلالې مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې چټي (بېکاره) حرام کارۍ مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې ښځې (چې ځما د لویو په شانې دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې ځما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا څومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طیب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پليټۍ کې ځان ککړوئ.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۷۰﴾

(نو وفرمایله الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده!) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستۍ (د گمراهۍ) خپله کې مدهوشان دي.

تفسير: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالی له طرفه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته دی، یعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کې بیخي ویده (اوده) او پانده شوي وو، دوی په ډېره بې پروایۍ سره د لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به یې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمینان د الله تعالی د نبي سره جگړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهۍ او د موت ورپېځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خنډل، خو مرگ د دوی پر دغه وضعیت خنډېده.

فَاَخَذَ اللَّهُ الصَّيْحَةَ مُسْرِقِينَ ﴿۷۱﴾

نو ونيول هغوی لره غېر هیتناک (د جبریل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې. تفسير: د دې په متعلق مونږ په همدغه قریب ځای د ﴿ذَٰرَهُوْلَآءَ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾ په تفسير کې کلام کړی دی، «ابن جریج رحمه الله تعالی» وايي: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاک کولی شي؛ «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شي.

فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمْ سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حَجَارَةً ۖ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿۷۲﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّمَنْ تَوَسَّلِينَ ﴿۷۳﴾

نو وگرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اوږول مونږ پر هغوی کاني له کرتکاهو څخه (چې په هر یوه به د خپل مرجوم «سنگسار» نوم لیکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلایل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسير: د سدو میانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وایي: چې د ځینو ظاهري علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لگوي.

په حدیث کې راغلي دي: «اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ»، په ځینو روایتونو کې د «بتوفیق الله» زیادت شته، یعنې د مؤمنینو له فراسته تل ووبرېږي چې مؤمن د الله تعالی له عطا کړی شوې رڼا په توفیق سره ویني.

وَأَنهَا السَّيْلُ مُقِيمٌ ﴿۷۴﴾

او بېشکه دغه (قریې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسير: له مکې معظمې ځنې د شام په لوري تلونکيو ته د دغو چپه (وران) شويو ښارو کنډوالي په نظر راتللي ﴿وَأَنكُم مِّنْهُمْ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۳۷ - ۱۳۸) (۴ رکوع).

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ

او بېشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کې خامخا دلیل (د عبرت) دی مؤمنينو ته.

تفسير: يعني د هغو کنډوالو له ليدلو څخه بالخصوص مؤمنينو ته عبرت حاصلېږي، ځکه چې هغوی پوهېږي چې د لوط عليه السلام د قوم د بغاوت او بدکاری په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له يوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنينو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د ليدلو څخه داسې ووايي چې: دغه ورانۍ محض اتفاقي يا طبيعي - يا د بخت او طالع (بدبختي) يا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

وَأَن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ ظَالِمِينَ

او په تحقيق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنگل (له قوم د شعيب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسير: د «ځنگل» اوسېدونکي، يعني د شعيب عليه السلام قوم چې د «مدین» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنگل (بني) وو، او ممکن دي چې ځينې خلق به هلته هم اوسېدل، ځينې وايي چې «أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ» او «أَصْحَابُ الْمَدِين» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شعيب عليه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستی او داره ماری او په تول او پیمانه کې فرېب ورکول او غولول وو، د دوی مفصله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

فَأَنقَضْنَا مِنْهُمْ وَالِإِيمَانَ مِمَّا مُمِيتِينَ

نو انتقام واخيست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بېشکه دا (ښارونه د لوط او شعيب) خامخا پراته دي په لاره لويه ښکاره کې.

تفسير: يعني د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط عليه السلام د قوم کلی وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شعيب عليه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجَرِ الْمُرْسَلِينَ

او خامخا په تحقيق دروغجن شميرلي وو خاوندانو د حجر (يعني ثموديانو) د الله رسولانو لره.

تفسير: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثموديان» دي، چې د دوی د ملک نوم «حجر» وو، او د مدينې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح عليه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګاڼه، چې همدغه يوه نبي ته د دروغو نسبت کول - ګواکې ګردو (ټولو) انبياوو ته د دروغو نسبت کول دي.

وَاتَّبَعَهُمُ الْيَتِيمَ أَفْكَانُوا عَنْهُمْ مُّعْرِضِينَ

او ورکړي وو مونږ دغو (ثموديانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسير: يعنى هغه اوبه چې له تېري (گټې) څخه ايستلې شوې وه، او برسېره پر هغه نور معجزات.

وَكَاؤُاَيَنْجُتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٥٧﴾

او وو دوى چې تورلې كېنودلې به يې له غرو څخه كوټې په دې حال كې چې په امن كې به وو (په هغو كې له هره آفته).

تفسير: يعنى پر دنيوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تكبر او لوى د ښكاره كولو لپاره يې غرونه تورل، او لوى عاليشان منازل به يې جوړول، او داسې به يې گڼل چې مونږ له سره له دې ځايه بل چرې تلونكي نه يو، او پخپلو منځو كې به يې سره ويل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحكمو عمارتو كې هيڅ يو آفت او مصيبت له سره نه وي رارسېدونكى».

فَلَاخَذَ تَهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٥٨﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٩﴾

نو ونيول هغوى لره غږ هيتناك (د جبريل) په دغه حال كې چې داخلېدل دوى په سبا كې؛ نو دفع نه كړ له دوى نه (هيڅ عذاب) هغو شيانو چې وو دوى چې حاصلول به يې (چې ټينگې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسير: يعنى مال - دولت - مستحكم عمارات - جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هيڅ يو شى هم د الله تعالى عذاب نشي دفع كولى، د دوى قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حديث كې دي چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د تېوك د تگ په وخت كې كله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارك سر يې پخپل څادر پټ كړ، او د خپلې سورلۍ تگ يې تېز كړ، او اصحابو ته يې امر وكړ، چې «د معذب قوم په كليو كې مه ننوځئ! مگر په داسې شان چې د الله تعالى له وېرې وژاړئ، او كه ژرانه درځي؛ نو د ژړېدونكو په شان وضعيت ځان ته غوره كړئ! الله تعالى دې داسې ونه كړي چې تاسې ته هم داسې در ورسېري، چې دغو ته رسېدلى وو». دغه يې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړى ښايي د دغسې ځايونو له كتلو څخه عبرت واخلي، او د پاك الله له وېرې څخه لږېدونكى او وېرېدونكى وي، او د هسې ځايونو ليدل دې تش سيل او تماشا ونه گڼي!.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ فَاصْفِرِ الصَّفْعَ الْجَبِيلَ ﴿٦٠﴾

او نه دي پيدا كړي مونږ اسمانونه او ځمكه او هر هغه څه چې په منځ د دوى كې دي مگر په حق (او حكمت او تدبير) سره، او بېشكه قيامت خامخا راتلونكى دى (نو الله تعالى ستا انتقام اخلي له مكذبانو څخه)؛ نو ځنگ و كړه ته له دوى نه په ځنگ كولو نېكو سره (يعنې عفو وړته و كړه).

تفسير: شاه صاحب ليكي: «د پخوانيو امتونو حال يې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دى، او پر سر يې يو لوى مدبر شته، چې د ده لوى ذات د هر خيز تدارك كوونكى دى، او د مكمل او آخري تدارك نوم قيامت دى، او له كفارو څخه د ځنگ كېدلو امر يې هلته وفرمايه، چې د الله حكم ورسولى شي، او د تبليغ فرض اداء كړى شي، او كافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټينگ ولاړ وي، نو دلته حكم وشو چې د زياتې جگړې كولو څخه هيڅ يوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې گوره! او د دوى په ايذاء او تكليف صبر كوه! او د شكايات حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چې د پاك الله فيصله راشي»، (ځينو ويلي دي چې دغه حكم منسوخ شوى دى په آيت د سيف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلْقُ الْعَظِيمُ ﴿٥٠﴾

بېشکه رب ستا همدی دی ښه پیدا کوونکی ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِ وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٥١﴾

او خامخا په تحقیق درکړی دی مونږ تاته اوه آیته له فاتحې او (درکړي دي مونږ تاته) قرآن عظیم (الشان خورا ډېر لوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې دغومره لوی نعمت ته وگوره چې تاته عطا شوی دی، او د کفارو له ضده مه خپه کېږه!».

تنبيه: د «سبع المثاني» په مصداق کې اختلاف دی، صحیحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آیتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر رکعت کې تکرارېږي، په صحیحه وو احادیثو کې تصریح ده چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سورت «الفاتحه» په نسبت فرمایلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظیم الشان قرآن دی؛ چې ماته راکړی شوی دی»، او دغه وړوکی سورت ته «قرآن عظیم» یعنې لوی قرآن فرمایل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القرآن» هم په همدغه لحاظ سره وایي، چې ګواکې دغه یوه خلاصه او عماد دی، چې ښایي د هغه پوره تفصیل او شرح پاک قرآن ګڼلی شي، د عظیم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه یواځې په همدغه سورت کې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځینو حیثیاتو لامله پر پوره قرآن هم کړی شوی دی: «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانًى» (۲۳ جزء د الزمر سورت (۲۳) آیت (۳) رکوع)، او ممکن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وویلی شي، مګر په دغه ځای کې د «سبع مثاني» او «قرآن العظیم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دی، یا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظیم» نه پخپله عظیم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبیل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

یعنې او خامخا په تحقیق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله څما اووه آیتونه له «الفاتحه» څخه، او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چې یې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تُمَدِّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْتَابَةٍ أَوْ جَاءَ مَتَّهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفَضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٢﴾

مه راکارېده او مه پورته کوه سترګې خپلې (په رغبت سره) هغو شيانو ته چې نفع ورکړې ده مونږ. په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شيان دي دغو کفارو ته، او خفګان مه کوه په دغو (کفارو) چې ایمان نه راوړي، یا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو کې نه دي، او ښکته کړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسیر: مشرکین - يهود - نصاری او د الله جلّ جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم نورو دښمنانو ته د دنیا د خو ورځني ژوندانه سامان چې ورکړی شوی دی؛ هغه ته مه ګورئ! دوی پرېږدئ چې خو ورځې مزې وکړي، تاسې ته پاک الله د قرآن عظیم هغه دولت درکړی دی؛ چې د هغه په مقابل کې د دنیا نور دولتونه هیڅ دي، په روایاتو کې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالی قرآن ورکړي، او دی د نورو نعمتونو هوس کوي؛ ګواکې ده د قرآن قدر ونه کړ».

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ الآية - يعني غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانیري، تاسې د خپل تبلیغ اداء کوي! او معاندینو پسې خپل ځان په زیات فکر او غم کې مه مبتلا کوي! ستاسې د شفقت او همدردۍ مستحق مؤمنین دي، له دوی سره د ملاطفې، پوستوالي، مهربانۍ، شفقت او تواضع وضعیت وکړئ!.

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووايه (ای محمده!) چې بیشکه زه چې یم همدا زه وپروونکی ښکاره یم (له عذاب د الله).
تفسیر: يعني که یې مني یا یې نه مني؛ زه د الله تعالی پیغام صاف تاسې ته رسوم، او د تکذیبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طریقه) سره اگاه کوم.

كَمَا أُنزِلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(در کړي مو دي تاته سبع المثاني یا لېرلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې گرځولي یې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځینې ته به یې شعر او ځینې ته به یې سحر ویل).

تفسیر: د دې آیت معنی په څو ډوله شوې ده، ځینو ویلي دي چې له «مقتسمین - ویشونکو» څخه مراد د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمانې هغه یهودان او نصرانیان دي؛ چې د قرآن تقسیم او تحلیل یې کړی وو، يعني هغه قرآني مضامین چې د دوی د تحریفاتو او آراوو او اهووو سره موافق لویږي؛ نو یې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه یې مني.

مطلب به یې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظیم الشان قرآن» درکړی، او لېرلی مو یې، او همغسې چې پخوانیو انبیاوو ته مو کتابونه لېرل یا وحي مو نازلوله (یا پر پخوانیو کفارو مو عذاب نازلوه؛ نو دغه) ارسال یا د وحي انزال کومه نوې عجیبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځینو له «مقتسمین» څخه یهود او نصاری او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، يعني هغوی تحریفات وکړل، او خپل کتابونه یې خیرې کړل.

ځینو ویلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې یې تقسیمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به یې اورېدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ویل به یې چې «البقرة» یا «المائدة» به زه اخلم، «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په یو بل قسم سره هم د قرآن عظیم په متعلق خپل خیالات تقسیم کړي وو، چا به ورته شعر ویل، چا به جادو ګانه، چا به د لېونیانو د اېلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطیر الأولین» باله.

نو دغو ګردو ته یې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذاب وپروونکی یم، لکه چې یقیناً پر دغو مسخرو کوونکیو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدیر د «أُنزِلْنَا» تعبیر به په دې لحاظ وي چې متیقن الوقوع او قریب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثیر (رحمه الله) د «مقتسمین» معنی په قسم یادوونکو سره اخیستې ده، يعني هغو پخوانیو اقوامو چې د انبیاوو په تکذیب او مخالفت باندې قسمونه یاد کړي وو، او پر دغو خبرو یې قسمونه یادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

ټوټې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسې وپروي.

د «مقتسمين» د دې معنی په تاييد کې «ابن كثير» دغه آیات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ أَهْلًا﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَیَبْعَثَ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آيت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلِ ذَلِكَ أَن تَدْعُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ مِنزِلًا﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم (۴۴) آيت (۷) رکوع)، ﴿أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آيت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْبَعِينَ ﴿۹۳﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۴﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قیامت). د هغو اعمالو (د قسمت یا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به یې.

فَأَصْدَعْ بِمَأْتُهُمْ وَأَعْرِضْ عَنِ الْشَّارِكِينَ ﴿۹۵﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده!) هغه دعوت چې ته مامور یې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا د دوی ویلو ته).

تفسیر: یعنې په ویلو کې هیڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پیغام ورسوئ! دغه مشرکین ستاسې هیڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿۹۶﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ سَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۹۷﴾

بېشکه مونږ کافي شوي یو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي یو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شریکوي) دوی سره له الله (چې برحق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: یعنې په دنیا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطر ه خپل تبلیغ ته دوام ورکړئ، ستاسې یوه وینښته ته به هم څه ضرر او زیان نه رسیږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ سَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ یعنې له رسول الله سره د استهزاء - او له الله تعالی سره د شریک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿۹۸﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۹﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿۱۰۰﴾

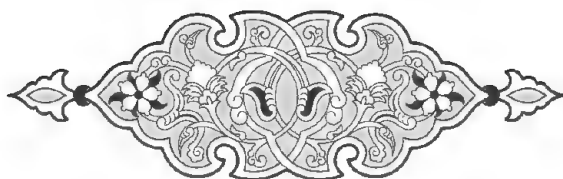
او خامخا په تحقیق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې یې تنګي راوړي سینه ستا په سبب د هغه خبرو چې وایي دغه (کفار). نو تل تسبیح وایه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکیو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین (یعنې مرګ).

تفسیر: یعنې که د کفارو له ضده او عناده او له دې نه چې شریک دروي الله تعالی ته، او طعن وایي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله علیه وسلم، زړه تنګه شی؛ نو تاسې هغوی ځنې خپله توجه واړوئ، او بیخي د الله تعالی په تسبیح

او تحمید کي مشغول شی! د الله تعالی ذکر - لمونځ - سجده - د الله تعالی عبادت هغه شیان دي؛ چې د هغه له تاثیر ه قلب مطمئن او منشرح او ډاډینه مومي، او فکر او غم ترې لري کيږي، نو ځکه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښیده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین» یعنې موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کې د «یقین» معنی په موت سره کيږي، یعنې د مړینې تر وخته پورې د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لکيا اوسه!.

تَمَّتْ سُورَةُ الْحَجَرِ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَالْمُنَّةُ، وَهُوَ الْمَسْئُولُ أَنْ يَتَوَقَّأَنَا عَلَى أَكْمَلِ الْأَحْوَالِ وَأَحْسَنِهَا، فَإِنَّهُ جَوَادُ كَرِيمٍ، مَلِكٌ بَرٌّ رَوْوْفٌ رَحِيمٌ.

سُورَةُ النَّحْلِ

«د (النحل) سورت «مکي» دی، پرته له دوو وروستنیو آیتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آیتونه او (۱۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۶) او په نزول کې اویایم سورت دی، وروسته د (الکھف) له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

راغی امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنین او قیام د یوم الدین) نو تلوار مه کوئ تاسې هغه ته (ای کفارو)، پاکي ده الله ته او لوی (اوچت او پورته) دی له هغه چې دوی شریک ورسره پیدا کوي (له بتانو او نورو طواغیتو).

تفسیر: یعنی د الله تعالی د دغه حکم د وقوع وخت قریب رارسېدلی دی، چې «د رسول الله صلی الله علیه وسلم جماعت غالب او منصور - او د حق مخالفان به مغلوب او ذلیل وي، او هغوی ته به په دنیا کې د مجاهدینو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کې د «أَحْکُمُ الْحَکِیمِینَ» د دربار له لوري د شرک او کفر سزا ورسېږي، او د قیامت ساعت هم لري نه دی»، د هغه شي راتلل چې یقیني وي؛ هغه ښایي راغلی وگڼلی شي، بیا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟.

کفارو به د تکذیب او استهزاء له لارې ویل چې: د هغه عذاب یا د قیامت وعده چې تاسې راسره کوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوی ته یې تنبیه فرمایلي ده چې ستاسې له داسې ویلو څخه هغه لري کېدونکې نه ده، بلکه په حتمي او یقیني ډول سره هغه ژر راتلونکې ده، هر څومره چې په کې ځنډ (تأخیر) هم ولگېږي؛ هغه هم یو شان ستاسې په حق کې مفید دی، ممکن دی چې دې ضمن کې ځینو ته د اصلاح او د توبې توفیق ور په برخه شي.

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَآ إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ②

نازلوي (الله) ملائکې سره له روح (د وحي) په امر (حکم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمایي (د نبوت یې) له بندگانو خپلو، (او داسې فرمایي انبیاوو ته) چې وویرېږئ (خبردار کړئ تاسې خلق) په دې چې بېشکه نشته برحق معبود مگر همدازه یم، نو وویرېږئ تاسې له ما نه.

تفسیر: یعنی د پرېستو په جنس کې ځینو ته لکه جبرئیل علیه السلام یا «حفظة الوحی» د هغوی په لوري په «فَاتَّقُوا يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا» کې یې اشاره کړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع).

«بِالرُّوحِ» سره له روح او اسرارو د وحي، یا سره له نبوت، یا قرآن چې هر یو له دغو څخه زېږونه ته په غیر مرثيې طریقي د یوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لکه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آیت دویمه رکوع کې یې فرمایلي دي: «يُلْقِي الرُّوحُ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ» او په (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آیت (۵) رکوع کې یې فرمایلي دي: «وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا» د قرآن یا د الهي وحي په «روح» سره تعبیر کولو کې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حیات حاصلېږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغیو څخه مړه شوي دي، د الله تعالی د وحي له رسېدلو څخه ژوندي کېږي.

﴿مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَنْشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ هغه بندگان انبياء عليهم السلام دي چې پاک الله هغوی په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختیار سره غوره کړي دي، ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آیت (۱۵) رکوع)، ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آیت (۱۰) رکوع).

﴿أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ﴾ داسې چې وويروي او خبردار کړي خلق په دې چې نشته هيڅ برحق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويړې تاسې له ما نه، يعنې د توحيد تعليم - د شرک ترديد - د تقوی په لوري دعوت - دغه علی الدوام د ګردو انبياءو عليهم السلام مشترکه او متفقہ نصب العین دی، ګواکې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دی، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانېږي.

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۵﴾

پیدا کړي دي (الله) اسمانونه او ځمکې په حق (حکمت او رښتیا) سره، پورته دی (الله) له هغه څه نه چې شریکان يې ورته نيسي دغه (مشرکان).

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿۳۰﴾

پیدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منیو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی وو ښکاره (په ناحقه سره).

تفسیر: يعنې د علویاتو او سفلیاتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پیدا کړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وکړئ! نو د الله تعالی د عجیبو او غریبو صنعتونو او قدرتونو کارونه به درښکاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ یو داسې بې ساڅاڅکی چې نه په کې حس او حرکت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او کار کولو لایق وو، هغه څه چې د یوه حرف په ویلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس څنګه ښې ویناوې، نطقونه او کانفرنسونه کوي؟ په هغه کې چې لږ ادنی حس او حرکت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې کولو - او حجت او دلائل ایستلو قدرت په کې پیدا شوی دی، حتی په ځینو اوقاتو له مخلوقه تېر شوی - تر خپل خالق پورې هم خبرې کوي، او د ده په مقابل کې ټینګ دریږي، او احکام يې نه مني، او دا يې هم په یاد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل کړ؟ او چا ورکړ؟ ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ * وَكَرَبْنَا مُنْثَلًا ذُلًّا لَقِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ مَنَّى الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (۲۳ جزء د یسین سورت (۷۷، ۷۸، ۷۹) آیتونه (۵) رکوع).

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۵﴾

او چارپایان پیدا کړي دي (الله)، تاسې لپاره (ای انسانانو!) چې شته په دوی کې اسباب د ځان ساتلو (له یخنی) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځینو دغو (چارپایانو) څخه خورئ تاسې.

تفسیر: يعنې الله تعالی اوبښ - غويي - مېړه (ګډه) - اوزه (بیزه) - او نور يې در پیدا کړل، چې د هغو له وړيو او وښتانو او نورو څخه کمبل - چکمن - جرابې - شړی - ټکر (خادر) - ټغر - لمخې - کپړدی - او د یخنی نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شیان جوړوي، برسېره په دې د هغوی شودې څښی، او د بزګرۍ چارې ترې اخلي، د غوړیو - کوچو - کړتو - ماستو او شوملو افراط د همدغو حیواناتو له وجوده دی چې تاسې ته لنگیري، او تاسې پرې سورېږئ، او سوداګري او کراکښې پرې کوئ، د دوی له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قیمت ته اسباب او سامان تیاروي، د هغوی حیواناتو غوښې چې خورئ په هغو کې هيڅ کوم معتد به بدني یا اخلاقي مضرت نشته، د دوی له غوښې او وازدو څخه

خومره استفاده کيږي؟ او د خومره غريبانو نسونه پرې مږيږي؟ او هغه نور خواږه چې مونږ يې خورو؟ د هغو په تياري کې تر کومه اندازه پورې د دغو حيواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَبَالٌ حِينَ تَرْجُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

او شته تاسې ته په دغو (چارپايانو) کې زيب او زينت کله چې بهر ته يې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته يې د خر لپاره بيايي.

تفسير: کله چې مواشي او حيوانات په کورونو کې ولاړ وي، يا په صحراوو کې سره تيت او پرک (خواره واره) او په خر کې لگيا او له سترگو څخه لري وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالی د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کيږي، څه مهالې چې دوی گهيځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د خر لپاره له کورونو وځي، يا ماښام وروسته د خرېدلو او گېډې مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوري راځي؛ نو يو عجيبه رونق او خوښي، او ډېره ښه ننداره او خوشالي ترې محسوسيږي، نه يواځې خاوند د خپلو دغه مالونو د ليدلو څخه خوښيږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له ليدلو څخه خوشاليږي، او يو له بله سره وايي چې پاک الله هغه سړي ته خومره دولت او اقبال ورکړی دی.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَدَلٍ لَّكُمْ تَكُونُوا لِبَغْيِهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرؤُفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

او باروي دغه (چارپايان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي يې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسيدونکي هغه ته مگر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکی) ستاسې خامخالوی شفقت والا ډېر رحم کوونکی دی (چې دغه حيوانات يې هم پيدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسير: يعنې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدی شوی؛ دغه بودگان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالی خومره لويه مهرباني ده؛ چې دغه حيوانات يې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخيستلو اجازه يې درکړې ده، خو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمات هم د دغو حيواناتو په وسيله اسان کړي، ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مَا مِثْلَهُمْ لَآ اَعْنَاهُمْ لَهَآ اِلٰهُ كُونَ﴾ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ (۲۳) جزء د یس سورت (۷۱، ۷۲) آیتونه (۵) رکوع).

وَالْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْجُمُوحِ لِرَكُوبِهَا وَزِينَةٍ ﴿٨﴾

او (پيدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سورې تاسې په دوی باندې او (زينت کوي پر دغو) په زينت کولو سره.

تفسير: يعنې پرې سورې او شان مو ترې ظاهرېږي.

تبيه: په عربستان کې د خره سورلۍ معيوبه نه ده، او د هغه ځای خره (ځمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قيمتداره، گړندي، چالاک او ښکلي دي، حتی ځينې خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

او پيدا کوي (الله ډېر نور) څيزونه چې اوس يې نه پېژنئ تاسې.

تفسیر: یعنی د هغو حیواناتو (او مرکوباتو) ذکر چې پاس وشو؛ بر سېره پر هغه الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شيان هم پیدا کړي او پیدا کوي یې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره یئ، په دغه کې هغه ګرد د سورلی شيان داخل شول چې تر قیامته به جوړېږي.

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِزٌ

او خاص پر الله دی بیان د لارې (برابري) او ځینې د لارو څخه کړې ماڼي هم دي (له حقه).

تفسیر: یعنی هغه شانې چې د ځمکې د لارې پرې کولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل یې در برابر کړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره یې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذکورو شویو دلائلو او بصائرو کې له غور کولو څخه د الله تعالی پر قدرت او عظمت او جبروت به ایمان راوړي، او د توحید او تقوی په سمه لاره بې له خرڅسې (خطري) تر الله پورې رسيږي، لیکن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړک باندې به د تللو توفیق له کومه وموندلی شي؟ دی به تل د اهو او او اوهامو په پیچدارو لوړو او ژورو کې لالهنده او سرگردانه ګرځي: ﴿وَإِنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آیت (۱۹) رکوع).

وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۙ

او که اراده فرمایلي وی (الله د هدایت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به یې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسیر: یعنی الله تعالی له دې خبرې څخه نه دی عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په همغه یوه لاره کې ولګوي، لکن د ده حکمت مقتضي نه دی چې ګرد (ټول) د یوه اصول په اختیارولو باندې مجبور کړي، لکه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو کې د هغه تشریح کړې ده.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۝

الله هغه (ذات) دی چې نازلې کړې، رالېږلې (يې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او واښه) هم چې په دغو وښو کې خړوئ تاسې (حیوانات خپل).

يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زيتون او خرما ګانې او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشکه په دغه (زرغونتيا د دغو مذکوره وو اشياوو) کې خامخالويه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په کې).

تفسیر: یعنی له یو رنگ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) ميوې زرغونوي، چې د هغو شکل او صورت او رنگ او رائحه او خوند او تاثیر بيخي بېل دي، په دغه کې غور کوونکي ته د الله تعالی د کامل قدرت او غريبه صنعت لويې نښې دي، چې له یوې ځمکې، یو لمر، یوې هوا او یوه رنگ اوبو څخه څرنگه ډول ډول ګلان او مېوې تل پیدا کيږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنَّجْمُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

او مسخره کړې يې ده (په کار يې لگولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخرې (په کارونو کې لگولې شوي) دي په امر (حکم) د دغه (الله) سره، بېشکه په دغو (علويه وو تصرفاتو) کې خامخا ډېر دلائل د يووالي د الله تعالی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتې دي؛ خو دنيوي کاروبار پرې وچليږي، او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړي شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معين نظام لاندې رابښکاري او پتيري، د شپې او د ورځې د دغه تڼک او راتڼک او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائده ترې دي، بلکه که په غورسره وليده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی، الله تعالی پخپل کامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنی مزدورانو په شان ځمونږ په کارونو کې لگولي دي، مجال نشته چې دوی لږ څه سستي وکړي، يا غاړه ترې وغړولي شي، ليکن څرنگه چې له لمر او سپوږمۍ سره ځمونږ اړه بالکل په صريح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوريو سره ځمونږ د فائده او مصالحو تعلق دومره واضح نه دی؛ نبايي د همدې لامله هغه يې بېل کړل، او تر بل عنوان لاندې يې بيان وفرمايل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذْكُرُونَ ﴿١٨﴾

او (مسخر کړي يې دي نور) هغه خيزونه چې پيدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کې حال دا چې مختلف دي سره رنگونه (شکلونه او قسمونه) د دوی، بېشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کې خامخا دليل دی لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسير: يعنې هغه لوی او لوړ ذات چې اسماني شيان يې ستاسې پکار لگولي دي؛ همغه ستاسې د فائده لپاره په ځمکه کې هم مختلف قسم نباتات پيدا کړي دي، چې په ماهيت - شکل - صورت - رنگ - بوی منافع او خواصو او نورو ګرده کې يو له بل سره بالکل جلا (جدا) او عليحده دي، په دغه کې ګرد حيوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مرکبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لَكُمْ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا حَلِيَّةً تَأْكُلُونَهَا وَتَرَى الْفُلَ كَ مَوَآخِرٍ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٩﴾

او الله هغه (ذات) دی چې مسخر کړی (په کار يې اچولی) دی بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوږه وهلو سره) له دغه (بحره) ګاڼه، چې اغوندئ يې تاسې، او ويني به ته (ای کتونکيه!) بهرې رهي (روانه) په دغه (بحر) کې (چې) خيروي په ټټر خپل اوبه، او چې طلب کړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسير: يعنې داسې موج او څپې وهونکي خوفناک سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل کې د ضعيف البنيان انسان بساط هيڅ نه دی) ستاسې په کار کې لگولی دی، چې په هغه کې بې تکلفه د ماهيانو (کبانو) ښکار کوئ، او ډېره لذتيزه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځينو برخو څخه مرغړي، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پيداوار پيدا کوئ، چې له هغو څخه ډېرې قيمتدارې ګاڼې او زېورات تيارېږي.

ښه! د سمندر دغو لویو موجو او څپو ته وگورئ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لویو لویو جهازونو حقیقت د یوه
خس او وابښه په شان هم نه دی، لیکن یوه وړو کې کشتی او بېړۍ څرنگه دغه موجونه ځیروي؟ او پرې درومي؟ دا د
الله تعالی د قدرت یوه نمونه ده، چې انسان ته یې عقل ورکړی دی، او د داسې شیانو د جوړولو ترکیب یې ورسوولی
او پوهولی یې دی؛ چې د هغه په ذریعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرف او له یوه سره تر بل سره پورې ځئ.

وَالْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَبِيدَ بِكُمْ وَانْهَارَ سَبُلًا لَّكُمْ تَهْتَادُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولي (پیدا کړي) یې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه
ښورېږي پر تاسې باندې، او (پیدا کړي دي) الله په دې ځمکه کې ویالې او لارې لپاره د دې چې
لاره ومومي (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه ایښي دي، خو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره
(قلاره) شي، له روایاتو او آثارو څخه معلومېږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده،
او درگړده لږ ځېده، الله تعالی پر هغې باندې غرونه پیدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل
ورک شول، د نن پرون «ساینس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع
دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلفه ده، له هغه سره دا آیت نفیاً
یا اثباتاً هیڅ تعلق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسیله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی،
چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَّمَتْهُمُ الْبَحْرُ مَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پیدا کړي دي) الله په ځمکه کې علامې، (د لارې) او په ستوریو سره دغه لاره مومي.

تفسیر: یعنې غرونه، چینې، ونې، د شگو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علایم یې قائم کړي دي، چې د هغو په
وسيله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلی شي، ما پخپلو سترگو لیدلي چې ځینو اعرابو (بدوانو) د
خاورې په بویولو سره د لارو نښې پیدا کړي.

﴿وَالْبَحْرُ مَهْتَدُونَ﴾ یعنې د شپې په وخت کې لویو سیندونو او لویو بیابانونو په سفر کې د ځینو ستوریو په ذریعه د
لارې درک او طرف معلومولی شي، هغه لارښوونه چې د قطب نما او نورو آلاتو په وسیله کیږي؛ هغه هم بالواسطه له
ستوري سره تعلق لري.

أَفَنَنْتَ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آیا هغه (ذات چې هر شی) پیدا کولی شي (چې الله دی)؛ په شان د هغه دی چې نشي پیدا
کولی (هیڅ څیز)؟ آیا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ایمان
راوړئ؟).

تفسیر: یعنې فکر کول په کار دي چې دغه څومره حماقت دی، هغه شیان چې د مچ یو وزیر یا د ماشي یوه پښه بلکه د
اوربشې یوه دانه یا د شگې د یوه بڅرکي په پیدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدوس
سره یې برابرول چې د پاس مذکورو عجیبو او غریبو مخلوقاتو هم پیدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم
ساتونکی دی، ډېره لویه بې ادبي ده.

وَأَنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُشْرُونَ وَمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾

او که و شمېرئ تاسې نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو کړي دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرئ (نو) څرنگه به يې شکر اداء کړی شئ؟ بېشکه چې الله خامخا بڼه بخښونکي ډېر رحم کوونکي دی. او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پتوي يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښکاره کوي يې تاسې.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې کوي دغه کفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا کولی دوی هيڅ څيز حال دا چې دوی پخپله (هم) پيدا کړی شوي دي.

تفسير: يعنې الله خو هغه ذات دی؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه، اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کړئ! چې د داسې الله عالم الكل او خالق الكل سره داسې شريک نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا کولی شي، بلکه آن د وښو د يوه ډکي په پيدا کولو باندې هم قادر نه دي، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

أَمْ أَلِمْ يَسْعُرُونَ أَيْكَانَ يَبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې کله به راو لاړه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعنې ماسوا د الله تعالی څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې کوي؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لکه بُتان، يا في الحال وي لکه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوی طاعت او عبادت کولی شي، يا د انجام او مال په اعتبار مړه وي؛ لکه مسيح روح القدس او د الله تعالی ملائکې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو کاوه، بلکه پريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت کې موت طاري کېدونکي دی، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوی وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستی يې شي؛ نو هغه ته څرنگه الله ويلي شي؟ او څرنگه د عبادت لايق کېدی شي؟.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيْكَانَ يَبْعَثُونَ﴾ يعنې دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به کله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب لپاره بيا ژوندي کيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دی.

الْهَکُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسې معبود یو دی، نو هغه (کسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منکر دي (له وحدانيت د رب العزت او له راتللو د آخرت)، او دوی تکبر کوونکي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعنې هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو کې له ادنی غور کولو سره هر انسان پر توحيد يقين کولی شي، لیکن ښايي چې غور او طلب هغه څوک وکړي چې ورسره د خپلې خاتمې فکر او د عاقبت وېره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غوږ ږدي؟ او د کفر او د ايمان د نېک او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بيا په زړونو کې د توحيد اقرار او د انبياوو عليهم السلام د تابعداري خيال کله د دوی په مغزو کې گرځي؟

لَا حَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَغَوِيْبُ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿١٧﴾

رښتيا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فریب) چې پټوي يې دوی، او هغه (جنگ او جگړه) چې ښکاره کوي يې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانيت او رسالت او آخرت).

وَإِذْ أَقْبَلَ لَهُمْ مَا دَانَزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨﴾

او کله چې وويلی شي دغو (متکبران) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وايي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانيو (خلقو) دي.

تفسير: يعنې که ناواقفه سړی د تحقيق په غرض - يا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، يا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې يو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووايي ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب يې دادی چې دغه قرآن چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې د پاک الله له لوري منزل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلى الله عليه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وايي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانيو کتابونو او پخوانيو ملتونو څه قديمي بې سنده (د توحيد - نبوت - جنت - دوزخ - او نورې) خبرې (استغفر الله) او څو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَجْهَلُوا أَزْوَاجَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَمِنْ أَوْدَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلِيسَاءُ مَا يُزْمُونُ ﴿١٩﴾

(نو الله فرمايي) لپاره د دې چې په شا واخلې پټې (د گناهونو) خپلو پوره په ورځ د قيامت کې او (همداسې واخلې) له پټې (د گناهونو) د هغو (کسانو) چې گمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهۍ، واورئ خبردار شی چې بد دی هغه څيز چې باروي يې دوی (پر شاگانو خپلو).

تفسير: يعنې له دغې وينا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقته او بې اهميته ښکاره کړي، او خپل نور ملگري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پټې سره د هغو خلکو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی يې گمراهان کوي، خيال وکړئ چې دوی د بدې څومره يو دروند بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠﴾

په تحقيق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناگانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسير: يعنې د خلقو گمراه كولو او د حق د پيغام د ښكته كولو او نه رسولو كوم تدابير چې نن ورځ كيږي، له دوى نه پخوا پرمېنيو اقوامو هم د انبياوو عليهم السلام په مقابل كې همداسې تدابير كړي وو، هغوى د مكر او تلبيس ډېر لوى عمارات درولي وو، بيا څه مهال چې د الله تعالى حكم ورسېد؛ نو د هغه نيول د دوى بنيادونه هم سره وځوځول، بالاخر د الله تعالى په يوه ځوځولو سره د دوى دغه تيارې شوې ماڼۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوى د هغه تر چټ لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوى دغه تدابير پر همدوى واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوى د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تيار كړي وو؛ د دوى د فناء او هلاك سبب وگرځېدل، بلكه د ځينو اقوامو ښارونه او كلي په حسي ډول سره هم لاندې باندې كړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾

بيا په ورځ د قيامت كې به (الله وشرموي) رسوا كړي دوى او وبه فرمايي (الله) چې: چېرته دي شريكان څما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو كولو (له) انبياوو او مؤمنانو سره) په باب د دوى كې؟ وبه وايي هغه كسان چې ور كړى شوى دى دوى ته علم (يعنې ملائكت - انبياء - علماء) چې: بېشكه خوارى د نن ورځې او بدې يې پر كافرانو ده.

تفسير: يعنې د هغو شركاوو په مرسته او حمايت چې تاسې تل ځمونږ له انبياوو سره جنگ او جگړې كولې؛ هغوى نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟

﴿هَلْ يَنْظُرُونَكَ اَوْ يَنْتَعِرُونَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آيت (۵) ركوع).

﴿فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ (۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آيت (۱) ركوع)، دغسې وينا سره په واقع كې د هغوى شرمول او رسوا كول مراد دي، او د دوى د پټو مكاريو پرده لرې كول دي.

﴿اِنَّكَ مَنْ تَدْخِلُ النَّارَ فَقَدْ اخْرَجْتَهُ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آيت (۲۰) ركوع).

﴿قَالَ الَّذِينَ﴾ الآية - يعنې هغوى به څه ځواب ور كړى شي؟ هو! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مكارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وگورئ! هغه شيان چې مونږ به ويل همغسې وشو، او د نن ورځې گردې خرابۍ او رسواۍ يواځې د حق د منكرينو لپاره دي.

الَّذِينَ تَتَوَفَّيهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَالِمِ اَنْفُسِهِمْ قَالُوا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلِ اِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥١﴾ فَاَدْخَلُواْ اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَاَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٥٢﴾

هغه (كافران) چې قبضوي (ارواح د) دوى ملائكې په دې حال كې چې ظلم كوونكي دي دوى په نفسونو ځانونو خپلو (په كفر سره)، نو وړاندې به كړي روغه (اطاعت او وبه وايي) نه وو مونږه چې عمل به مو كولو د هيڅ قسم بدۍ، (نو وبه فرمايي الله): بلكه كولو تاسې معصيت بېشكه چې الله ښه عالم دى په هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې). (نو وبه ويلې شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ كې چې همېشه اوسئ په هغه كې؛ نو خامخا بد ځاى د هستوگنې د متكبرانو (دا دوزخ دى).

تفسير: يعنې كفر او شرک يې اختيار او پخپل حق کې يې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرېنټې د دوی د روح کښلو لپاره راغلي، خلاصه دا چې خاتمه يې د كفر او شرک په حالت کې وشوه، العياذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وېه وايي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدی)، يعنې په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لويي او ځانمني (خودنمايي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو څخه چې دوی په دنيا کې کول؛ ځان ناګاره او بېخبره اچوي، او ټپ ترې منکريږي، او د اطاعت او وفادارۍ اظهار به کوي، او وايي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَعْلَمُونَ لَهُ كَيْفًا يَعْلَمُونَ لَكُمْ وَلَهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ (۲۸ جزء د المجادلة سورت (۱۸) آيت درېمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعيان شي؛ نو وېه فرمايي الله په ترديد د دې ويناوو د دوی چې دروغ مه وایي، يعنې آيا تاسې په درواغ ويلو سره پاک الله غولوی؟ چې د ده په محيط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هيڅ يو مکر او فرېب د الله تعالی له سزا څخه نه پاتې کېږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وځکئ.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ الَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٠﴾

او وېه ويل شي هغو کسانو ته چې ځان يې ساتلی له شرکه (او ويرېږي له الله) چې څه څيز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وايي دغه (مؤمنان) چې خير، شته هغو کسانو ته چې نيکي يې کړېده (په ايمان راوړلو سره) په دغه دنيا کې ښکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنت) خير غوره دی (له دنيا او ما فيها څخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسير: دغه د مستکبرينو په مقابل کې يې د متقينو (پرهېزګارانو) حال بيان فرمايلي دی، چې کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کېږي چې ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟ نو له نهايتې ښې عقيدې او آدابو به ووايي چې: «ځمونږ پاک الله داسې ښکه خبره رانازلې کړې ده؛ چې له سره تر پايه پورې په کې خير او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنيا کې به د هغې ښکې خوندوره ثمره ورسېږي، او د الله تعالی په دربار کې د هېچا محنت او د يوې ذرې قدر نيکي هم نه ضايع کېږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خير دی له دنيا او ما فيها نه.

جَنَّتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَوْنَ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٥١﴾

جنتونه دي د همېشه او سېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهېږي به له لاندې (د ونو او ماڼيو) د دوی (څلور قسمه) ويالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړي يې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسير: يعنې د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوي، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر يو وړوګي نعمت په مقابل کې د دنيا خورا (ډېر) لوی نعمت هيڅ دی، جنتيان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرت وغواړي؛ هلته به ورسي: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهُهُ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾.

الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقین له شرکه او معصیته)؛ وایي به دغه (ملائک دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځی! جنت ته په سبب د هغو نېکیو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنیا کې).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَّبِّكَ

آیا انتظار کوي دغه (کفار، بلکه نه کوي د هیڅ خیز) مگر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) یا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسیر: یعنې دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرېښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، یا د الله تعالی له حکمه سره موافق قیامت قائم شي، یا د مجرمینو د جزا ورکولو حکم ور ورسېږي، او په موچنو او پڼو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ایمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ایمان یا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تیاری وشي! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبیر وشي!.

كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٢٤﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٢٥﴾

په شان د دغې (کفر او تکذیب) کړۍ وو (شرک او تکذیب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلی وو دوی ته هغه شی چې رسېدلی وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، وليکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې يې ظلم کولو (په کفر او معاصیو). نو ورسېده دوی ته جزاء د هغو بديو چې کړې وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به يې مسخرې کولې.

تفسیر: پخواني معاندین هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لويديلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګيا وو، او تمادي يې په کې کوله، او د توبې په وخت کې يې توبه ونه ایستله، او تر آخره پورې د انبیاوو عليهم السلام پر تکذیب او مخالفت ټینګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به يې خندل، او مسخرې به يې کولې، بالاخر څه يې چې کړي وو، همغه يې په مخه کې ورغلل، او جزاء يې وموندله، هغه عذاب او نور شيان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو يې وليدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (الله) پر همدوی واقع شوې، او هیڅ یوه د تېښتې لاره يې ونه مونده چې پرې چېرې وټېښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښیو سزا يې ومونده، او هغه يې ورپېل چې کړلي يې وو.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ

او وویل هغو کسانو چې شرک يې اختیار کړی وو: که اراده فرمایلي وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړې مونږ غیر له دغه (الله) د هیڅ خیز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ يې له حکمه د دغه (الله) هیڅ خیز.

تفسير: له دې ځايه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بېکاره) او مهملو خبرو او دلائلو ترديد شروع کيږي؛ چې مشرکينو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې کول.

خلاصه يې داده: که د غير الله عبادت يا د ځينو حيواناتو (لکه بحيره - سائبه او نور) حرامول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وي چې بيخي پاک الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې يې وکړو، او هر کله چې مونږ د الله تعالی له مرضی څخه مخالف کار کولو؛ نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو، يا به يې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، کله چې داسې نه کيږي؛ نو دغه د دې خبرې دليل دی چې دغه چارې د الله تعالی خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آيت (۱۸) رکوع د «سَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَهَبُ أَوْ تَرَابٌ» - تر آيت لاندې څمونږ د دغه مبارک تفسير کوم تقرير چې مونږ کړی دی، په هغه کې د مشرکينو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بيان شوی دی، ښايي چې هغه دې بيا هلته ولوستل شي.

كَذَلِكَ قَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَعْلَ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ۝

په مثل د دغه (عمل) کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی (تبر شوی) وو، نو آيا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هيڅ) مگر رسونه ښکاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښيي).

تفسير: يعنې د مشرکينو دغه وينا غلطه ده، چې څمونږ دغه اعمال د الله تعالی له لوري نه دي ممنوع شوي، ځکه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبياء عليهم السلام ليرلي دي، چې د هغوی کار او وظيفه همدغه وه چې خلق له شرکيه وو اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي، او په ښکاره او صاف ډول سره اعلان وکړي چې کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضا دی؟ کوم کوم افعال يې نه دي خوښ؟ او له دوی څنې به د هر يوه انجام څرنگه وي؟

باقي دغه خبره چې خلق يې ولې په تکويني ډول مجبور ونه گرځول چې له سره يې د بدې اختيار نشوی اختيارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالی له حکمته سره منافي وه، لکه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کې ليکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چې د انبياوو خبرې ونه مني؛ ښايي چې هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنيا کې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړې شوي دي، لکه چې په پخواني آيت کې مذکور دي، هو! عقلا او نقلا دغه خبره ضروري نه ده چې د جرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي، او مجرم ته د يوې شپې (ساعت) لپاره هم مهلت ور نه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَمِنْهُمْ أَنْظَرُ الْأَرْضِ فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝

او خامخا په تحقيق ليرلي وو مونږ په هر (پخواني) امت کې يو رسول (چې ووايي دوی ته) چې عبادت وکړي (يواخې) د الله، او ځان وساتي تاسې له شريرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځينې له دوی هغه وو چې ورته هدايت وکړ (لاره وروښوده) الله، او ځينې د دوی هغه وو چې ثابته شوه پرې گمراهي (نو قبول يې نه کړل احکام د رسولانو)، نو وگرځي تاسې په ځمکه کې (ای مشرکانو!) نو وگورئ چې څرنگه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن گڼونکو (د انبياوو؟).

تفسير: يعنې پخپل وخت کې مو به هر امت کې او قوم پخوانيو کې يو رسول مبعوث کړی دی، بيا په آخر کې يې رسول الثقلين، سيد الکونين «صلی الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين» را مبعوث کړ.

تنبيه: له دغه آيت څخه دا نه لازميږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلا واسطه يو رسول لېږلی شوی وي، کېدی شي چې يو نبي په يو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذير» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولېږلی شي، د هغه ورلېږل گواکې بالواسطه د هغه رسول لېږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شرير فتنه اچوونکي، فساد خوښوونکي، د شاه صاحب په وينا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هيڅ يو سند يې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وايي، بت، شيطان، لوی ظالم گړد په دغه کې داخل دي».

إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَالَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٤﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده!) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښيي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې گمراه کوي (يې)، او نه به وي دغو گمراهانو ته هيڅ له مددگارانو (مانع له عذابه).

تفسير: يعنې پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد يا د بد اختیاری په بناء گمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هيڅوک د هدایت لاره نشي ښودلې، او نه يې هيڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هيڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات ورپسې گړځوئ؟.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ آيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتٍ نَبِيًّا وَعَدَّ عَلَيْهِمْ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (يو خلې) مړ شي، (الله فرمايي په ترديد د دوی کې) بلکه ژوندی به يې کړي (ځکه چې وعده يې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا يې تفصلاً) وعده حقه، وليکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعت بعد الموت).

لَيَسْئَلَنَّهُمُ الَّذِي خَتَلَفُوا فِيهِ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جگړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسير: يعنې د معاد (قیامت) راتگ عین حکمت دی، که وروسته له مرگه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلې شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنگه ظاهرېږي؟ د دغه ځای د جگړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او رښتیا وي، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٢٧﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره ځمونږ کوم څيز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه داده چې ووايو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسیر: یعنی له دې نه مقصد یواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالی له ارادې څخه د یوې ثانيې لپاره هم د مراد تخلف نشي کېدی.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَنُوبَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٨١﴾

او هغه کسان چې هجرت یې کړې دی په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو؛ نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوی دی، که وی دغه (کفار) چې پوهېدی (په ثواب د هجرت؛ نو دوی به هم ورسره موافقت کړې وی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چې پوهېدی (پخپل هغه لوی اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به یې کولو). (او مهاجرین) هغه کسان دي چې صبر یې کړی دی (په طاعت او په مصیبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعنی د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دی، د الله تعالی ښه وفادار بندګان چې په دغې دنیا کې ډېر مصائب او شدائد تیروي او بیا مري؛ نو آیا د دوی دغه قرباني ضایع کېدی شي؟ له سره به نه ضایع کېږي!، هغه چې د حق حمایت وکړ، او د الله تعالی رضاء یې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو یې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنایان، راحت او ګرد شیان یې د الله تعالی په لاره کې پرېښودل؛ نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ صله یقیناً ورسېږي، اول هغه کسان چې له دوی څنې ژوندي پاتې کېږي؛ نو په همدغې دنیا کې د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومي، او خوند یې ځکي، یعنی خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځای ورکاوه کېږي، له هغه کوره ښه کور، له وطني وروڼو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور وروڼه، له روزي څخه یې بهتره روزي، له عزت یې ښه عزت ورسېږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کېږي، چې دوی یې له وطنه ایستلي دي.

تنبيه: د آیت پر عموم الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرینو دغه آیت د هغو اتيانو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالی عنهم اجمعين په حق کې ایښی دی، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تیري څخه په تنګ شوي وو، او رومي یې (حبشستان) په لوري هجرت کړی وو، ځکه چې د اکثر و په نزد دغه آیت مکي دی، چې د مدینې منورې له هجرت څخه پخوا نازل شوی دی، دغو مهاجرینو ته بالاخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځای په (مدینې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنی له هېڅ راز (قسم) ظلم او تیري څخه ونه ویرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا یې ونه کړه، او د الله تعالی د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښویدل، او له ګردو څخه یې وشکاوه، او خپله علاقه یې یواځې له پاک الله سره وښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعیدو یې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ویې لید، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنگه پرې خپل لطف او کرم نه مېږدولوي؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَسَاءَ أَهْلَ الدِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٢﴾ بِالْبَيْتِ
وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الدِّكْرَ كِتَابَيْنِ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٨٣﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تانه (ای محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحی به کوله مونږ دوی ته، نو پوښتنه وکړئ تاسې له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنی له علماوو او پوهانو یا له

اهل الكتاب نه) كه يئ تاسې چې نه پوهېږئ. (لېرلي وو مونږ دغه رسولان) په ښكاره وو معجزو او په كتابونو سره، او نازل كړى دى مونږ تاته ذكر قرآن (يو) لپاره د دې چې بيان كړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوى دى (په دې قرآن كې) دوى ته، او (بل لپاره د دې) چې ښايېږي دوى فكر او غور وكړي (په كې چې دغه كلام الله دى).

تفسير: يعنې د انبياوو الله عليهم السلام مظلومانو ملگريو ته چې د صبر او توكل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارينو كې برى او كومك وركول ځمونږ كوم نوى عادت نه دى، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانيو انسانانو كې رسولان لېرلي دي، چې د هغو كار دا وو؛ چې د الله تعالى له احكامو او د نېكۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار كړي، اوس كه تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانيو امتونو پر حالاتو او د هغوى د انبياوو پر تاريخي معاملاتو علم لرونكي؛ تحقيقات وكړئ! چې آيا په رښتيا سره په تېرو پېړيو كې څه مقدس انسانان د نبوت پر لوى منصب فايض شوي دي؟ او سره له بيناتو (معجزاتو) او كتابونو مبعوث شوي دي؟ كه نه؟ او دغه چې آيا د هغو د مصدقينو او مكذابينو خاتمه او انجام څرنگه شوى دى؟ او اهل الحق د صبر او توكل په بركت څرنگه منصور او كامياب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجت له اتمامه څنگه پنا شوي دي؟ ﴿وَلَقَدْ كُنَّا نَرَىٰ كَيْفَ الْكَافِرُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آيت (۱۶) ركوع).

مونږ له ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ څخه خاص اهل الكتاب نه دي مراد كړي، بلكه د لفظ د عموم رعايت مو كړى دى، چې په هغه كې اهل الكتاب هم شامل دي، محمود الحسن شيخ الهند (رحمه الله تعالى) هم د «أهل الذكر» ترجمه د ياد په خاوندانو كړې ده، او ښايي چې په هغه سره يې دې لوري ته اشاره كړي وي.

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ الآية - يعنې د رسول الله كار د قرآن احكام په ښكاره او واضح ډول بيانول دي، او د خلقو كار دا دى چې په هغه كې غور او فكر وكړي.

له ذكر څخه قرآن عظيم مراد دى، چې پخوانيو امتونو د ضروريه وو احوالو او شرايعو محافظ او د پخوانيو انبياوو د علومو جامع او د تل لپاره د الله تعالى د احكامو او د دارينو د فلاح د طريقو باور كوونكى او د غفلت له خوبه وينوونكى دى، مطلب يې داسې شو: «همسې چې پخوا له دې نه رسولان لېرلي شوي دي، او كتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې كتاب درلېرلى دى، چې د گړدو پخوانيو كتابونو خلاصه او د سابقينو انبياوو عليهم السلام د علومو مكمل ياداشت دى، ستاسې كار دا دى چې «د دنيا گړدو (ټولو) خلقو ته د دې كتاب ټول مضامين په صاف او ښكاره ډول بيان كړئ، او د هغه د مشكلاتو شرح او د مجملاتو تفصيل وفرمايئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاك قرآن همغه تفسير معتبر دى؛ چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احاديثو سره موافق وي.

﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾

آيا نو په امن كې شوي دي هغه كسان چې مكرونه يې كړي دي ناكاره؛ له دې نه چې ډوب به كړي الله دوى په ځمكه يا چې رابه شي دوى ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهېږي دوى (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسير: يعنې د پخوانيو انبياوو او د دوى د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظيم الشان په شان د داسې مكمل ذكر او ياداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آيا د مكې معظمې كافران د حق په مقابل كې د خپلو مكاريو او فرېبونو نه مخ نه گړځوي؟ آيا د دې خبرې امكان نشته چې الله تعالى دوى د (قارون) په شان په ځمكه كې ډوب كړي، يا له داسې

يو جانب څخه كوم آفت پرې وليږي چې د دوی په وهم او گمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعيت او د مسلمانانو د ضعف او قلت په ملحوظ د هغه تصور هم نه وو کړی.

أَوْيَاخُذُهُمْ فِي تَقْلِبِهِمْ فَمَاهُمْ يُعْجِزِينَ ﴿١٧﴾

يا له دې چې ونيسي (الله) دوی لره په وخت د گړځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسير: يعنې د دې خبرې هيڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړي شي، يا د مقابلې لپاره څه افواج ولېږلي شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تگ او راتگ او په کاروبار کې يا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له يوه اړخ څخه بل اړخ ته يو ځلي ونيسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شې، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړي.

أَوْيَاخُذُهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾

يا (له دې) چې ونيسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندگانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې يو ناڅاپه به يې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مباديو د لېږلو څخه پس ته په داسې يو حالت کې يې نيسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وگوري او طبعاً وويريږي، يا د شاوخوا نور خلق په سماويه وو عذابونو کې اخته وگوري او په وېره کې وي، ليکن دغه خوف محض طبيعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځينو د «تخوف» معنی «تنقص» اخيستی ده، چې ورو ورو کمول وي، يعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً يې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او ټيټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّقُوا الظُّلُمَةَ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ ذُرُورٌ ﴿١٩﴾

آيا نه گوري دوی هغه ته چې پيدا کړي دي الله له کومه خيزه، چې گړځي سيوري د هغه له بني طرفونو او کين طرفونو (يعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سيوري) الله ته، او حال دا چې دغه سيوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسير: يعنې کله چې په تکويني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطيع او منقاد دی، تر دې چې د سایه دارو شيانو سيوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږديږي او لنډيږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بيا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم يو قوت او طاقت نیولی شي؟ هر انسان لره ښايي چې په خپل واک او اختيار د الله تعالی د تشريعي احکامو په مقابل کې غاړه کېږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٠﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شيان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شيان چې په ځمکه کې دي له گړځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لويي سر کښي د الله تعالی له عبادته).

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قُرْبٍ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٦﴾

ویرپري دا (ملائک) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او کوي دوی هغه (کار) چې امر (حکم) ورته کولی شي.

تفسیر: یعنې پرېښتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالی (چې د دوی د پاسه دی) له لویي او له جلاله ویرپري، او هر هغه حکم چې دوی ته ورکولی کیږي؛ هغه علی الفور اجرا کوي.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥٧﴾

او فرمایلي دي الله مه نيسي تاسې معبودان دوه، بېشکه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی یو، نو خاص له ما څخه پس ویرېږئ !

تفسیر: یعنې کله چې ګرد د اسمانونو او د ځمکو مخلوق د یوه الله جل و علا په حضور کې په تکویني ډول بې اختیاره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بیا په عبادت کې یې بل شریک له کومه پیدا شو؟ هغه پاک الله چې د ګرد جهان مالک او مطاع دی ښايي چې یواځې د همدغه عبادت وکړي شي، او خاص د همدغه څخه خوف او وېره پکار ده !

وَلَهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٨﴾

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي، او خاص همدغه ته دې طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آیا غیر له الله څخه ویرېږئ تاسې؟

تفسیر: یعنې په تکویني ډول هر څیز خاص د الله تعالی په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿أَفَغَيْرَ اللَّهِ يَتَّقُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَالْيَهُودُ يَرْجِعُونَ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۸۳) آیت (۹) رکوع)، یا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالی عبادت لازم دی ﴿إِلَّا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۳) آیت (۱) رکوع)، او ځینو د «دین» معنی په «جزء» سره اخیستې ده، یعنې د نېک او بد دائمی بدل د همدغه یوه الله تعالی له جانبه رارسېږي، (نو د بل چا څخه به ولي ویرېږو) والله أعلم.

وَمَا لَكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٩﴾

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (کوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بیا کله چې ورسېږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فریاد او زاری کوئ.

تفسیر: یعنې ګردې ښېګڼې (فایده) او نعمتونه د همدغه له لوري دي، او د هر یوې بدې او سختې دفع هم د همدغه په واک (اختیار) او قبضه کې ده، لکه چې کوم مصیبت کوم یوه انسان ته ورسېږي؛ نو له غلیظ څخه غلیظ مشرک هم په دغه وخت کې له نورو ګردو وسیلو څخه لاس وباسي، او یواځې د پاک الله په دربار کې دعاء کوي او ترې مدد غواړي، ګواکې انساني فطرت شاهدي ورکوي؛ چې د مصائبو او سختیو څخه نجات ورکول ماسوا له دې نه چې د پاک واحد الله کار وي، د بل هیچا کار نه شي کېدی.

ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضَّرْعُ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ يَرْمُونَ^{۵۸} لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا^{۵۹} فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ^{۶۰}

بيا هر كله چي دفع (لرې) كړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه يوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شريكوي. (بل) لپاره د دې چي كفران (ناقدرې) وکړي په هغه څيز پورې چي ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنيوي نفع مؤقتا)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د کار خپل).

تفسير: يعني څه مهال چي ترې سختي پورته شي؛ نو خپل حقيقي منعم هېروي، او په نهايت بېحيایي او بې شرمي د الوهيت د چارو په وېشلو پسې ولويږي، او له دې نه نه شرميږي چي اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کې د همغه په دربار کې مو عرض او دعاء کوله، نه يې د حقيقي محسن احسان ومانه، او نه يې د دغې اندېښنه وکړله چي زه به د ناشکري په سزا کې ونيول شم، يا لږ تر لږه د نعمت كفران به د نعمت د سلب موجب وگرځي، ځواکي هغه انعام چي «وحده لا شريک له الله تعالى» فرمايلي وو؛ بيخي د هغه په انکار باندې ټينګ ودرېد، بهتر دی چي څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي، چي په دغه دنيا کې ښې مزې وکړي، او خوندونه يې وڅکي، بالاخر به دوی ته معلوميږي چي د دغه مشرکيت او د نعمت د كفران سخته سزا ورته څرنگه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَحِلُّونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقَهُمْ تَاللَّهِ لَسُنُكٌ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ^{۶۱}

او مقرروي دا (کفار) لپاره د هغو معبودانو چي په هيڅ نه پوهيږي (علم نه لري) يوه برخه له ځينو د هغو څخه چي ورکړی دی مونږ دوی ته، قسم دی په الله چي خامخا پوښتېدلې به شئ تاسې هر ورو (خامخا) (په قيامت کې) له هغه څه چي يې تاسې دروغ ترئ.

تفسير: دغه يې هغو ته وفرمايل؛ چي په خپل کښت او کار کې، په تجارت او صنعت کې، په مالدارۍ او جهاندارۍ کې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نیاز مني (موضح القرآن)، لکه چي د عربو د مشرکانو رواج او دستور وو، چي د هغه ذکر (په ۹ جزء د الأنعام سورت په (۱۶) رکوع) کې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَحِلُّونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چي مشرکينو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان يا د نفعي او ضرر مالکان ګڼل، حال دا چي د هغه هيڅ يو دليل او سند د دوی سره نه وو، بيا دغه شرکاء يې هم د ډېرو (ګټو) له بتانو ځنې تجويز کړل، چي له هر قسم علم او شعور څخه بې برخي دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ^{۶۲}

او مقرروي (دا کفار) الله ته لوني، پاک دی دغه (الله له ولده او له شريکه) او (مقرروي) ځان ته هغه څيز چي د دوی خوش وي.

تفسير: يعني الله تعالى له دغه پاک او منزّه دی چي اولاد ورته ثابت کړی شي، بيا په تېره لوني، تعجب دی چي دغه خلق د حق تعالى په نسبت څرنگه جرأت کوي، په دغه آيت کې د «بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبيلو رد و شو؛ چي پرښتو ته يې د الله تعالى لوني ويل (العياذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ^{۶۳}

او كله چي خبر ورکړی شي يو تن د دغو (کفارو) ته په (پيدا کېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تک تور له غمه، حال دا چي دی ډک وي له قهر (خپلې ښځې ته چي لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارَى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ اَلْبُسْكَةُ عَلٰى هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ اَلْاَسَاءُ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿٥٩﴾

پټ گړځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که یې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شی! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفار چې نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: له دوی څنې که کوم یوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه یې وچولی (تندی) تریو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه یې پسخیري چې دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿اَلْبُسْكَةُ عَلٰى هُوْنٍ﴾ الآية - یعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصویره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې څوم کیږي، نوزه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چېرې به پټ گړځم؟.

﴿اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ﴾ الآية - یعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاويز جوړوي، چې آیا زه دغه دنیوي عار قبول او دغه جینی پرېږدم چې ژوندون وکړي؟ یا یې په ځمکه کې خښه کړم؟ یعنې ویې وژنم، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جینګې وژلې، یا به یې ژوندی په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دین منتشر شو؛ نو دغه قبیح رسم یې له منځه ورکړ، او په داسې ډول یې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ یوه پېښه او مثال هم وړاندې نه شو.

د جینکو په متعلق هغه د ظلم او تیري فیصله چې د دغو کفارو ده، له هغه څنې زیاته بده فیصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته یې د اولاد تجویز کولو، بیا اولاد هم «انا» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شیان او الله تعالی ته یې ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله).

لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَدَلِّلَهُ الْفَتْحُ بِالْحَمْرِ وَالْكَوْمِ ﴿٦٠﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې هغه مشرکین چې د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال یا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعیفۍ په وخت کې په ښه او په کار یې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځامنو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار یا د افلاس یا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښايي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لوڼو د تجویز ډېر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدې شي؛ چې له اعلیٰ څخه اعلیٰ او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوْ يُأْخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكُوا عَلَيْهِمْ مِنْ ذَاتِهِ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ﴿٥١﴾

او که نیولي وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصیو) د دوی سره؛ نو نه به یې وو پرې ایښی پر مخ د دې ځمکې باندې هیڅ خوځېدونکي (تلونکي)، ولیکن وروستی کوي دوی تر هغه نېټې په نامه مقررې کړې شوې پورې، نو کله چې راغله نېټه (د موت یا عذاب) د دوی؛ نه به وروسته کيږي (دوی له هغه نېټې څخه) (په قدر د) یو ساعت، او نه (ترې) رومي کيږي.

تفسیر: یعنې که پاک الله پر هره هره خبره په همدغې دنیا کې هر یو ونیسي، او سمدلاسه سزا ورکړي؛ نو د دغې دنیا ګرده سلسله به سره وشلېږي، او په څو دقیقو (شېبو) کې به دغه دنیا پنا شي، مګر مجرمینو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي، او تر موعوده وخته پورې یې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته ورکوي، کله چې هغه ټاکلې (مقرر کړې) نېټې ته ورسېږي؛ نو بیا هغه یوه ثانیه (رپه) نه وړاندې کيږي او نه وروسته کېدی شي.

تنبيه: ځینې مفسرین له ﴿مَا تَرَكُوا عَلَيْهِمْ مِنْ ذَاتِهِ﴾ څخه خاص ظالمه داته مرادوي، که دغه صحیح وي؛ نو مطلب بیخي واضح دی او هیڅ اشکال نه دی پاتې، والله أعلم.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْفُرُونَ وَتَصِفُ السُّنْتَهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّقَرَّنُونَ ﴿٥٢﴾

او ثابتوي دا (کفار) الله ته هغه څه چې بد یې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لونې یا شریکان) او بیانوي ژبې د دوی دروغ (چې) بېشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کې)، حقه رښتیا (ثابته خبره دا ده) چې بېشکه شته دوی ته اور، او بېشکه دغه (کفار) په منډه بیولی شي (بیا به هلته په اور کې پرېښودلی شي).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دوی یې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره یې نه غوره کوي، لکه جینکې، یا په خپل ملکیت کې د کوم پردي شرکت، یا استهزاء یا استخفاف او نورې سپکې معاملې؛ نو هغه د الله قدوس (جلت عظمته) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّقَرَّنُونَ﴾ یعنې سره له داسې ګستاخیو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دلیل دی چې د هغوی لپاره هیڅ یوه ښېګڼه (فائده) او نیکي نشته، هو! د دوی لپاره د دوزخ اور تیار دی، چې دوی ورته په منډه بیولی او ځغلولی شي، او کله چې هلته ورسېږي او په کې ولوېږي؛ نو ګواکې بیخي هیر شوي دي، یعنې تر ابد الابد پورې هیڅکله د مهربانۍ نظر به پر دوی نه کيږي.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَرِئَنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَغْمَالَهُمْ فَهُمْ فِي يَوْمٍ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

قسم دی په الله په تحقیق لیرلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمد نور رسولان)؛ نو ښایسته کړي وو دغو (امتونو) ته شیطان هغه (بد) عملونه د دوی (چې کلک پرې ولاړ وو) نو همغه (شیطان) دوست د دوی دی نن ورځ، او شته (په آخرت کې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: د مکې معظمې د کفارو د گستاخيو او چټي (بېکاره) دعاويو د ذکر څخه وروسته محمد صلی الله عليه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنگي شئ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبياء لېږلي وو، لیکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورڅرگند (ورښکاره) کړی دی، او دوی به پرله پسې پخپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالی په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شیطان چې د دوی رفیق او ملګری وو؛ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه یې په داد او فریاد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبینو انجام هم کېږي.

وَمَا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّلْقَوْمِ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

او نه دی نازل کړی (الېږلي) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بیان کړې ته (ای محمده!) دوی ته هغه (څیز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ایمان لري (په ټولو مؤمن به شيانو).

تفسير: يعنې لوی قرآن يواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او رښتيا اصولو بيان په ډېر وضاحت او تحقيق سره وکړي؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلاً: توحيد، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هېڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کریم صلی الله عليه وسلم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله اورولې ده، او د الله تعالی پر بنډګانو یې د الله تعالی حجت تمام کړی دی.

﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّلْقَوْمِ يُّؤْمِنُونَ﴾ يعنې فیصله او بيان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، لیکن د دې هدایت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالی د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د هغه چا په برخه کېږي؛ چې دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شيانو ایمان راوړي.

وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْقَوْمِ يَّسْمَعُونَ ﴿٣٨﴾

او الله نازلې کړې (لېږلې) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) یې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتیا) کې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بیا عبرت هم ترې اخلي)، (یا چې اوری د الله کتاب په اوریدلو د قبول سره).

تفسير: يعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالي د ځمکې موت، او شینتوب او خړوبتوب یې ژوندون او حیات دی.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْقَوْمِ يَّسْمَعُونَ﴾ يعنې همداسې د قرآن په وسیله جاهلان - عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که یې د زړه په توجه او انصاف سره واورې.

وَأَن لَّكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا يَوْمَ الْقِيَامِ وَدَمِيرًا بَيْنَ يَدَيْ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴿٣٩﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپایانو کې ډېر لوی عبرت، چې درځښوو مونږ تاسې ته له هغه ځينو څیزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو څاروو کې) له منځه د خوشایيو او د وینو

شودې صافې پاکې (له رنگه او بويه د خوشاييو او وينو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسير: يعنې اوښه، غوا، مېښه او نور حيوانات چې بوس، پروړ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په گېډو کې لويږي، د درو شيانو په طرف مستحيل کيږي، الله جل جلاله د دغو حيواناتو د اجسامو په منځ کې داسې يو مشين لگولی دی؛ چې د غذا د ځينو اجزاو د تحليل کولو وروسته د فضلي (پچې او خوشايي) په شکل د باندې يې غورځوي، او له ځينو اجزاو څخه وينه پيدا کوي او په رگونو کې يې خپروي (خوړوي) چې د دوی د حيات او بقاء سبب گرځي، له همدغې مادې څخه چې ځينې يې وينه گرځېدلې ده، د دغو دوو گنده وو شيانو په منځ کې يو درېم شى (چې شوده دي) هم تياروي، چې نهايت پاک، طيب، سپېڅلى او خوندور شى دی.

وَمِنْ شَرَابِ النَّخْلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

او له مېوو د خرماگانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو - انگورو) څخه (هم داسې در څښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکي (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (يې) خامخا دليل د الله تعالى د يووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسير: يعنې له دغو مېوو څخه نشه يې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شيان ترې جوړوئ لکه شربت، نبيذ، سرکه او وچه خرما او مویز او نور ترې حاصلوئ.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لاه نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرت هرام شو، بيا هيڅ يو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بيا هم په همدغه مکي آيت کې يې هم د «سکرا» څخه وروسته د «وَرِزْقًا حَسَنًا» فرمايلو سره تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکي دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د «تَتَّخِذُونَ» لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه يې اشاره وفرمايله چې د آياتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښونکو او مستانو کار نه دی.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿١٦﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچيو د شاتو ته (دا خبره) چې ونيسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق يې لوړ جوړوي.

تفسير: يعنې د انگورو د پورته کولو لپاره هغه چېلې او اچي (خپرونه) چې تاسې يې جوړوئ يا هغه عمارتونه چې خلق يې تياروي، د شاتو مچۍ په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حیوانتوبه په نهايت کاريگرۍ، ډېرې چالاکی، ښه شعور، اعلى ادراک او نري صنعت خپلې شکر گڼې (کينونه) د غرو او ونو په سوريو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تياروي، او نورې ټولې مچۍ د يوې لويې مچۍ تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقياد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «يعسوب» وايي، چې د ده په متابعت د مچيو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه خاله (شکر گڼه) جوړوي؛ نو د دغې خالې ټولې خونې د «متساوي الاضلاع مسدس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پر کارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر - منظم مرتب او په همغه يوه شکل د دغو گردو کورونو جوړول داسې شى دی؛ چې انسان ورته هک پک او حيران پاتې کيږي.

حکماء وایي: که بې له مسدسه کوم بل شکل یې غوره کړی وي؛ نو خامخا به په منځ کې څه ځای فضول او بېکاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې یوه شکل په لوري لارښوونه کړې ده؛ چې په هغه کې هیڅ یوه فرجه او تشوالی هم خوشې او بېکاره نه وي پاتې.

تَمَكِّي مِنْ كُلِّ الشَّعْبِ فَاسْأَلِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٩﴾

بیا نو خورئ تاسې (ای مچيو!) له هر قسمه مېوو څخه نو ځي (الوځي) په لاره د رب خپل په دغه حال کې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاري)، راوځي له گېډو د دوی د څښلو (شی، شات) چې مختلف دي رنگونه د دې، په دغو (شاتو) کې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشکه په دغو (مچيو او شاتو کې) خامخا ډېر لوی دلیل دی (پر قدرت او حکمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسیر: ﴿تَمَكِّي﴾ او ﴿فَاسْأَلِي﴾: هر د تکویني او امر دي، یعنې فطرتاً یې هغه ته هدایت ورکړی دی چې خپل خواش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او گلانو او نورو شیانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونډه کړي، لکه چې دغه مچي له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز گلانو او مېوو خپله غذا په څښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصلېږي.

﴿فَاسْأَلِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا﴾: یعنې د غذا حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بېرته راتللو لارې صافې او خلاصې در پرته دي، او هیڅ یو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره کې نشته، لکه چې لیدلي شوي دي چې مچي خپلې د غذا لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځایونو ته ځي، او بیا بلا تکلفه خپلې شکر گنې (ځالي) ته برابر بېرته راځي، او لږ شاني هم ترې لار نه ورکېږي، او نه ترې هیرېږي.

ځینې د ﴿فَاسْأَلِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی هغه فطري لارې چې ستا د عمل او تصرف لپاره مقررې کړي دي؛ پر هغو مطیع او منقاد شه! او سم برابر پرې تل درومه! مثلاً د گلانو او مېوو څخه خپله غذا وڅکه او وڅښنه! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه!.

﴿يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ﴾: یعنې د مختلفو رنگونو شات ترې وځي: سپین، سره او ژېړ، وایي چې د رنگونو اختلاف پر موسم - غذا - او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په کې څرگندېږي، والله أعلم.

﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾: یعنې په ډېرو ناجوړیو کې له یواځې خالصو شاتو څخه یا له بلې کومې دوا سره د گېډلو په اثر کله چې مریضانو ته ورکړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسیله گرځي، په حدیث کې راغلي دي چې یو سړی د نس کېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تکلیف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: پرې شات وڅښولی شي، کله چې شات پرې وڅښول شو؛ نو د هغه په اسهال کې لا ترید واقع شو، نو هغه سړی بیا د رسول الله مبارک په حضور کې حاضر شو، او هغه واقعه یې عرض کړه چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زیاته شوه، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «صدق الله وکذب بطن أخیک» «الله رښتیا فرمایلي دي، او ستا د ورور گېډه دروغجنه ده، بیا یې پرې وڅښوه»، بیا ورڅښولو څخه بیا هغه کیفیت مداومت وکړ، نو بیا هم پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه خپله اوله وینا تکرار کړه، بالاخر د درېم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبیعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ويلي دي، چې ځينې اوقات په گېله کې «کيموس» فاسدېږي، چې د گېلې هر راز (قسم) رسېدلې غذا او خواړه او دوا فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پيل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، خو هغه فاسد «کيموس» ووځي، د شات په مسهلېتوب کې هيڅ شک نشته، ځکه چې د رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشيد په زمانه کې کله چې «شمامة عبي» ته هم داسې يو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبيب «يزيد بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه يې ورڅرگنده (ورښکاره) کړه، د نن پرون طبيبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفيد ښيي.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَكَّلْكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرْذِلُ إِلَى الْأَرْضِ الْغَيْرِ لِكُمْ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

او الله پيدا کړي یی تاسې (له عدمه) بیا به وژني تاسې (بیا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځينې له تاسې هغه څوک دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهیږي (دغه زور) پس له علمه چې یې درلود (لرلو) په خلعتوب کې په هيڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَأْدِي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ٤١

او الله فضل ورکړی دی ځينې ستاسې ته پر ځينو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزی، مال) خپل هغه چا ته چې یې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (یعنې له خپلو ځانونو سره یې شریکوي)، آیا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آیا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شریکان ثابتوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره یو شان او یو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالی پخپل بالغه حکمت ځينو ته پر ځينو نورو فضیلت ورکړی دی، ځينې یې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مریان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همدغه په ذریعه روزي ورسیږي، فرض یې کړئ! که بادار خپل مریي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائمېږي، مګر په دغه وخت کې هغه مریي مریي نه دی پاتې، په هر حال د مرییتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحد النوعو انسانانو په منځو کې په مالکیت او مملوکیت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبودیت او نورو کې څرنگه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شیان د حقیقي مالک شریک او سهیم ټاکلي کېږي، چې پخپله مشر کین هم هغه د الله تعالی مخلوق او مملوک ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شریکا هو لک، تملکه وما ملک» آیا د حقیقي نعم د نعمتونو شکر په همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تریو کېږي، او غړي مو وهلی کېږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زیات قبیح او شیع صورت هغه لپاره تجویز وکړی شي، همغسې چې په روزی او نورو شیانو کې الله تعالی ځينو ته پر ځينو نورو فضیلت ورکړی دی، او ګرد یې سره په یوه درجه کې نه دي ایښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پرته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لَّعَلَّكُمْ تَزْكُونَ وَحَفَدَةٌ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِلَا طَلٍ يُؤْمِنُونَ وَيَنْعَمَتِ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ ۝ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ۝

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسې ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسې ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طيباتو پاکیزه وو (خوندورو شيانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کيږي. او عبادت کوي دغه (کفار) بې له الله د هغه (خیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په وړولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ خیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعنې له همدغې انساني نوعې څخه ستاسې ښځې یې پیدا کړي، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي، ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ (۲۱) جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿أَفَبِلَا طَلٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یعنې د ثباتو احسان منی چې له ناروغۍ څخه مو په زعم ستاسې روغ کړي، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ګرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شيانو درکوونکي دی؛ د هغه شکر نه اداء کوي، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ یعنې نه له اسمانه د باران وړولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنگه کېدی شي؟.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝

نو مه بیانوی تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او ځمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له دربار سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیچا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعي له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی څنې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلا واسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کلي او جزئي خالق، فاعل او حقيقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یواځې به له مله او شریکه همغه الله واحد جل وعلا خپل معبود او مستعان وپيژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبيه: له ابن عباس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هېڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولی!».

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِمَّا رَزَقْنَاهُ قَاسِحًا فَهُوَ يُغْنِي عَنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوْنَ أَحْمَدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۵۰﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادر یږي په هېڅ شي (له نفعي او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال به له شرکت)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابر یږي سره دوی (نه برابر یږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی خېښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهیږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هېڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او قدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هېڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهېږئ چې الله تعالی د هر څیز حقيقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښېګڼې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمائي؛ ورکوي یې، او هېڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډېرې (ګټې) یاد خټو یا د نورو یو داسې بُت برابر وئ؛ چې هغه د هېڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقيقي مملوک به څرنگه د حقيقي مالک شریک کېدی شي؟.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا زَاجِلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۵۱﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چاپا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وايي) نه قادر یږي په هېڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هر چیر ته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابر یږي دغه (ګونګ به خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلکو ته) په عدل (انصاف)؛ بلکه له سره نه دي برابر (حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکې ده مقصود ته)).

تفسير: څو ګ چې ګوڼګی وي؛ نو په لازمي ډول سره ګوڼ به هم وي، ګواکې دی به نه پخپله خبرې کولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هیڅ قوت او قدرت نه لري په هیڅ شي)، ځکه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوب هم وي، چې هیڅېرې تلې راتلې هم نشي، د خپل مالګ هیڅ یو کار نشي کولی، هر چېرې چې یې ولېږي، یا یې متوجه کړي؛ هیڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي ور رسولی (او کار یې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوي)، نو آیا سره برابرېرې دغه ګوڼګ او بېخبره او هغه څو ګ چې امر کوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ یعنې پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښيي او روانوي یې، کله چې دغه دواړه کسان سره نه دي برابر؛ نو یو له خپله ځانه جوړ کړي بُت ته العیاذ بالله د معبود درجه ولې ورکوله کېږي؟ یا یو ږوند او ګوڼ مشرک چې د الله تعالی پیدا کړې روزی څخه خوري، او دیوې کوچې په اندازه کار هم نه کوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنگه برابر کېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیايي؟.

وَاللّٰهُ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلِمَةٍ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمکې، او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کې) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډېر نژدی دی، بېشکه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسير: یعنې ګرځد مخلوق سره یو شان نه دي، د یوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرځد شیان پر یوه مستوي سطح نه دي درولي شوي، د دغو ټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لکه چې الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کې له هر یوه سره بېله معامله کوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمایي.

یعنې تاسې قیامت مستبعد مه ګڼئ، پاک الله تعالی ته هیڅ یو څیز مشکل نه دی، کله چې د ګرځدو خلقو د بیا ژوندي کولو اراده وفرمایي؛ نو د سترګو د یوه رڼا په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګیږي، همدا چې اراده یې وفرمایي، په یوه طرفه العین کې به ګرځد جهان بیا موجودیږي.

تنبيه: د ﴿كَلِمَةٍ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو، لیکن په واقع کې له دې نه به هم ډېر لږ مډت کې قیامت قائمیږي، ځکه چې «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥١﴾

او الله راوويستی تاسې له نسونو (ګېډو) د میندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هیڅ شي (څیز له خیره او شره) او پیدا کړي (درکړي) یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسير: یعنې د پیدایښت په وخت کې تاسې په هیڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاک الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونکي زړه درکړ، چې هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لکونو نورو نعمتونو د

متمتع کېدلو وسائل هم دي، که سترګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وي؛ نو د ګردو ترقیاتو وروڼه به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لویږي؛ هومره د هغه علمي او عملي قوتونه هم بالتدریج لویږي او پسې زیاتېږي.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يُسْكُنْنَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۹﴾

آیا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخر کړي شوي دي په جو (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحید دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي (ځکه چې سترګې د عبرت همدوی لري).

تفسیر: یعنې لکه چې بني آدم ته یې د هغه مناسب قوتونه ورغنايت فرمایلي دي؛ مرغانو او طیورو ته یې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په ودیعت سره ورکړي دي، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالی تکویني احکامو ته مطیع او منقاد دی، هغوی ته په هیڅ یوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړې شوې، الله تعالی د دغو مرغانو او طیورو وزرونه، لکۍ، منګلې، مښو کې او نور اعضاء او جوارح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهایت آسانی سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کیږي چې د هغه ثقیل جسم د لطیفې هوا فضاء خیري کړي یا یې وشکوي، او بې اختیاره لاندې ولویږي، یا د ځمکې عظیم الشان جذب او رانښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونیسي، د الله تعالی څخه ماسوا بل څوک دي چې دغه طیور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې یې چپ چاپېر الوځي؟.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَانِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَانًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ ﴿۱۰﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (یعنې د خښتې تېرې «ګټې» لږګي او نورو شیانو عمده عمارتونه)، او (الله) پیدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله) پیدا کړي دي تاسو ته له وړوویو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو چارپایانو اوبښانو او د وینستو (وژغونو) د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخیستلو تر حین (تر وخته د مړ کېدو ستاسې یا د حیواناتو، یا تر قیامته) پورې.

تفسیر: یعنې کله چې د خښتو او د تېرو (ګټو) عمارتونه بل چیرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړیو او د نورو کېږدی او تمبوګان او خیمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانی سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چیرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته یې ودری، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول یې کړی، او یوې خواته یې کېږدی، ځینو د «يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ» مطلب داسې اخیستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپک وي، او هیڅ تکلیف او رږ (زحمت) نه درېښوي.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ الْكُنَا وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ
وَسَرَائِلَ تَقِيكُمْ بِأَسْكُنْ كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨٧﴾

او الله پيدا کړي دي تاسې ته له هغو خیزونو څخه چې پيدا کړي یې دي سیوري (مثلاً د وړېځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سیوري له قانونه سره سم پر ځمکه لویږي، چې په هغه کې د حرارت په اوقاتو کې خلق آرام او هوسایي کوي) او (الله) پيدا کړي دي تاسې ته له غرونو څخه ځایونه د پټېدلو (ځاري او سمځې چې هلته مو سرونه نښاسې، او له بارانه، له لمره، یا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلی شی)، او (الله) پيدا کړي دي تاسې ته (قميصونه (د پنبې وړیو کتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمۍ نه، او (الله) پيدا کړي دي تاسې ته (قميصونه (د اوسپنې او څغې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنگه ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه یې تمام کړي دي؛ پوره کوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿٨٨﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هیڅ ضرر نشته) پس بېشکه چې خبره همدا ده چې پر تا (ای محمده!) رسولونه ده ښکاره.

تفسیر: یعنې که دوی سره د دومره احساناتو د اورېدلو بیا هم د الله تعالی په مقابل کې خپل سرونه ښکته نه کړي، نو تاسې هیڅ غم او اندېښنه مه کوئ! تاسې خپله فریضه او سپارلې شوې وظیفه اداء فرمایلي ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوی ته اورولي دي، وروسته له دې نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ!.

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٩﴾

پېژني دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې کوي بیا انکار کوي له هغه څخه (عملاً چې د غیر الله عبادت کوي) او زیات د دغو (منکرانو) څخه کافران دي.

تفسیر: یعنې بېشکه ځینې بندګان شکرګزار هم دي ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع)، لیکن د اکثر دغه حال دی چې سره د الله تعالی د انعاماتو او احساناتو د لیدلو او پوهېدلو خو بیا هم د الله تعالی شکرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان کاهلان او ذاهلان دي، او شکر یې نه اداء کوي، او احسانات یې هېروي، ګواکې له زړه پرې پوهیږي او عملاً ترې انکار کوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٩٠﴾

او (ووېروه ای محمده! دغه کفار له هغې) ورځې چې راپورته به کړو مونږ هر امت څخه یو شاهد (یعنې په ایمان او کفر د دوی) بیا به نه ورکولی کېږي اذن (حکم د معذرت یا دنیا ته د رجوع) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسیر: دلته د کفر او ناشکری انجام رانښيي، یعنې په یاد یې ولری چې هغه ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستي امتونه به د احکم الحاکمین په وروستي عدالت کې سره ودرېږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کيږي، خو د خپل امت د نېک او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړی چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالى د پيغام حق څرنگه اداء او له انبياوو سره يې څرنگه سلوک کړي دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونې پرانستلی شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنگه خلاصېدی شي؟ حال دا چې دوی به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي، او دوی به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځای «دار الجزاء» دی، او «دار العمل» نه دی، چې اوس په پنبه منی او توبه ايستلو سره خطاوي وبخښلی شي.

وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٥٠﴾

او کله چې وويني هغه کسان چې ظلم (شرک) يې کړي دی (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپک به نه کړی شي له دوی نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعنې نه به د عذاب په سختی کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړی دی، چې د جهنم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منې) لپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنم علی الفور گړد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ أَشْرَكُوا شَرَّكَاءَ هُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ قَالُوا إِلَهُهُمْ الْقَوْلُ إِنَّكُمْ لَكَا بُرُونَ ﴿٥١﴾

او کله چې وويني هغه کسان چې شرک يې کړی دی شريکان (بتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (شرکان) ای ربه ځمونږ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوی) يې له تانه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوی ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان یئ.

تفسير: يعنې مونږ د دوی له شامته ووژلی شو، بنيایي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بېرته به وغورځوي خبره د دوی، او دا بتان به هم الله تعالى گويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان یئ چې مونږ مو د پاک الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو او هامو او د چتې (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لگيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مگر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوی نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْلَا أَنْفُسُكُمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان گړځولي وو؛ هغوی گړد به د خپل د بېلتون او بيزاری اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوک به په رښتيا سره او څوک به په دروغو سره، تېري (کټې) او د نورو شيانو بتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبري ښکاره کوي، ملائکې او انبيا او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندگۍ اقرار کوي، پاتې شول شياطين اگر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره وایي چې: نن ځمونږ هغه لوی رفيق هم ځمونږ په کار رانغی، او زړه مو پرې ښه نشو.

وَالْقَوَا إِلَى اللَّهِ يُؤْمِدُ السَّلَامَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۳۷﴾

او به غورځوي دغه (مشرکان) الله ته په دغې ورځې کې صلحه (او اقرار به وکړي په ګناه خپلې په عاجزۍ سره) او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې تړل (پر الله).

تفسیر: یعنې ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وخت کې غائبېږي، ګرد به عاجز او مقهور کېږي، او د الله تعالی په حضور کې به د اطاعت او انقیاد اظهار کوي: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْرِئْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (۱۶ جزء د مریم سورت (۳۸) آیت، (۲) رکوع).

الَّذِينَ كَفَرُوا وَاصْذُوعًا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زَادْنَاهُمْ عَذَابًا أَلْوَنَ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿۳۸﴾

هغه کسان چې پنځپله کافران شوي دي او اړولي دي دوی (نور خلق هم په دنیا کې) له لارې د الله، زیات به کړو مونږ دوی ته (په آخرت کې) یو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوی چې فساد به یې کولو، (چې کفر او منع ده د اسلامه).

تفسیر: یعنې یو عذاب د حق په انکار او بل په دې چې نور خلق یې د الله تعالی له لارې څخه منع کړي دي، یا یو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعمیم باندې، په هر حال له آیت څخه معلوم شو، چې څرنگه په جنت کې د اهل الجنت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنم کې به هم د دوزخیانو مدارج له کمیت او کیفیت او نوعیت له پلوه سره متفاوت وي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿۳۹﴾

او (یاد کړه ای محمده دوی ته) هغه ورځ چې راپورته به کړو مونږ په هر امت کې یو شاهد (نبي) په (ویلو او کولو د) دوی باندې له نفسونو (قومونو، قبیلو) د دوی، او رابه ولو مونږ تا (هم ای محمده) شاهد پر دغو کسانو؛ او نازل کړی لېږلی دی مونږ پر تا (ای محمده!) کتاب (قرآن چې دی) بیان واضح لپاره د هر (دیني) څیز او هدایت (حق ته) او رحمت دی او زېږی (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسیر: یعنې هغه هولناکه ورځ د یاد ساتلو وړ ده، کله چې هر یو نبي به د خپل د امت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار کې بیان ورکوي، او ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم به هم د دې امت حالات بیانوي، بلکه د ځینو مفسرینو له قوله سره موافق محمد صلی الله علیه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء کوي، چې بېشکه دوی خپل منصبی فرائض په ښه شان سره اداء کړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ الآية - یعنې په قرآن کې تمام د هدایت علوم، او د دین اصول، او د دارینو د فلاح په متعلق ضروري امور او نهایت مکمل او واضح بیان شته، په دغه کې د قیامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذکر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع کتاب لېږلی شوی دی؛ د هغه مسئولیت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقیله وي، ګواکې د ﴿شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾ یې فرمایلي، د محمد صلی الله علیه وسلم عظیمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئولیت په لوري یې لطیفه اشاره وفرمایله، ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آیت لومړی رکوع)، ابن کثیر (رحمه الله تعالی) دغه لړ څه په تفصیل سره بیان کړې ده.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يُعْظَمُ لَعْنُكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩﴾

بېشكه الله امر (حُكم) كوي په عدل (انصاف كولو) سره، او په احسان (نيكي كولو) سره، او په وركړې سره خاوندانو د خپلوۍ ته، او منع كوي له قبيحه وو كارونو څخه، او له بدو كارونو او له سر كېنې څخه، پند دركوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهيو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلي.

تفسير: لوی قرآن يې ﴿تَبَيَّنَ الْكُلُّ شَيْءٍ﴾ فرمايلي وو، دا آيت د هغه يوه نمونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: «الله تعالى د هر يوه خير او شرييان په دغه آيت كې سره راغونډ كړي دي، څوكا چې چې هيڅ يوه داسې عقیده، نېك خلق، عمل، معامله، ښه او بد به نه وي؛ چې امر يا نهيا د دې آيت لاندې كې رانشي».

ځينې علماء ليكي: كه د پاك قرآن بل آيت نه وي؛ نو يواځې همدغه آيت د ﴿تَبَيَّنَ الْكُلُّ شَيْءٍ﴾ د تثبيت لپاره هم كافي وو.

ښايي د همدې لپاره راشد خليفه عمر بن عبد العزيز (رحمه الله) دغه آيت د جمعې او د عيدينو په آخري خطبې كې درج كړ، او محمدي امت ته يې يوه حسنه أسوه قائمه كړه (رحمه الله تعالى).

د دې آيت د جامعيت پوهولو لپاره د يو مستقل تصنيف ضرورت دی، خو بيا هم لږ څه اندازه دې داسې وکړي شي، چې په دغه آيت كې د درې شيانو امر فرمايلي شوی دی:

(۱): عدل، (۲): احسان، (۳): ايتاء ذي القربى:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد - أعمال - أخلاق - معاملات - جذبات - د اعتدال او انصاف په تله كې تللی شوي، او له افراطه او تفريطه هيڅ يوه پله يې لاندې باندې نه وي، كه له خپل كوم ډېر سخت او غليظ دښمن سره هم معامله كوي؛ ښايي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وږي! دده ظاهر او باطن ښايي چې يو شان وي! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره كوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه كړي.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چې ښايي انسان بالذات د نېكۍ او ښېگڼې (فائدي) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلاف او ترخم عادت ځان ته غوره كړي، د فرائضو د اداء كولو څخه وروسته د تطوع او تبرع په طرف قدم واخلي!، له انصافه سره دې مروت جمع كړي! او يقين دې ولري! هره هغه نيكي چې دې يې كوي؛ الله تعالى هغه ښه كوري، او د هغه د لوی دربار د ښېگڼې (نېكۍ) جزاء هرومرو د ښېگڼې په صورت كې ورسپري!، لكه چې د «صحيح البخاري شريف» په يوه مبارك حديث كې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراك» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آيت (۳) ركوع كې همداسې يو آيت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ايتاء ذي القربى، يعنې وركړه او احسان او ښېگڼه كول له خپلوانو سره هم د الله تعالى خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان يا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، ليكن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زيات وپالل شي! او هغه تعلقات چې الله تعالى په منځ كې قائم كړي دي؛ د هغه رعايت دې خامخا وکړي شي! بلکه له اقاربو سره همدري او له هغه سره مروت او احسان دې له پرديو څخه زيات وکړي شي، «صلة الرحم» يوه مستقلة نيكي ده، چې ښايي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړی شي، اوس د دغو دریو الفاظو جامعیت تر نظر لاندې نیولی هر یو یوه سړی فیصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېګڼې او ښکې داسې په دنیا کې به پاتې وي، چې د دغو درې فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فله الحمد والمنه.

﴿وَيَمْنِي عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ الآية - یعنې منع هم له درېو شيانو څخه فرمایي:

(۱): فحشاء، (۲): منکر، (۳): بغی، یعنې ځکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه ګردې خرابۍ او بدۍ پيدا کېږي:

(۱): شهواني بهیمي قوت.

(۲): شیطاني وهمي قوت.

(۳): سبیه غضبي قوت.

غالباً له «فحشاء» څخه هغه بېخیا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهیمیت افراط وي، «منکر» د «معروف» ضد دی، یعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سلیمه فطرت او صحیح عقل انکار وکړي، ګواکې چې د شیطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکيه عقلي قوه پرې شي.

درېم شى بې «بغی» یعنې سرکښي او یاغیتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وتړي، او د خپروونکو ځناورانو په شان خپرولو، دارلو، شکولو، او ځغليدلو پسې ولوېږي، او د نورو د ځان یا د مال - یا پټ (عزت او آبرو) او نورو شيانو د نیولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو ګردو اقسامو سره د سبیه غضبي قوت د بېخایه استعمال څخه پيدا کېږي.

خلاصه دا چې په دغه آیت کې بې تنبیه فرمایلي ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې یې ونه ساتي، او ملکيه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه ګرځوي؛ له سره پاک او مهذب کېدی نشي.

أکثم بن صيفي رضي الله تعالى عنه د دې آیت کریمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وویل: «زه ګورم چې دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردو عمده وو او اعلی وو اخلاقو حکمونه صادر وي، او له ټیټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د ده په منلو او اطاعت کې جلتې وکړئ!» «فکونوا في هذا الأمر رؤوساً ولا تكونوا فيه أذناناً» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ! او لکۍ مه کېږئ!»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالى عنه فرمایي چې: د دې آیت د اورېدلو څخه څما په زړه کې ایمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم محبت مې په زړه کې ټینګ شو.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وتړئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقیق ګرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: په پاس آیت کې د درې شيانو د کولو یا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځینې افراد بالتخصیص بیان فرمایي، یعنې د عهد د ایفاء تأکید، د غدارۍ او بد عهدي څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهمت بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابی باندې لوېدونکی وو، نو ځکه یې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې ترئ، نو د الله تعالی د نامه حرمت او عزت په ښه شان سره وساتئ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه داده چې هغه پوره کړئ، اگر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبُوءُ اللَّهُ بِهِ وَلِيُبَيِّنَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٦﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې بېرته به یې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وې، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټگي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمویي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هر ورو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعنې له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا گنډلي کالي (کېږي) د ماښام په وخت کې بېرته اومه کړي، یا یې بیخي وشلوي، یا یې وشکوي او ټوټې ټوټې یې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونۍ ښځې (ریښه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب یې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو گڼل چې هر کله موزړه وغواړي همغسې یې وریشئ، او هر کله چې موزړه وغواړي، د خپلو گوتو په یوه ادنی حرکت یې وشکوي؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتي؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کیږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواشېو پسې تل گرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره تړلې کیږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه وويني؛ نو گړد معاهدات ځیروي، او د ردیو په ټوکړئ کې یې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمایي: معاهدې او قسمونه د فرېب - دغابازی، مکاری، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به یې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به یې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع یې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به یې هغه معاهدات ماتول، او هغه گړد قسمونه او حلفونه به یې د هېرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَسْتَ لَنْ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

او که اراده فرمایلي وی الله؛ نو خامخا گړځولي به یې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) گمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د گمراهۍ یې)، او په لاره

(د حق) برابر وي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د هدايت يي)، او خامخا وبه پوښتېدلی شی تاسې هر ورو مرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالى په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مگر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په څو څو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لري کيږي، مگر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لويږي.

وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيْمَانَكُمْ دَخْلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلْ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوَاءَ بِمَا صَدَقْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فرېب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښويږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګېدو د هغه، نو وبه ځکې غم او رنځ په سبب د منع کولو ستاسې نورو خلقو لره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدي لاره مه پيدا کوي، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموي، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپک وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شک کې لويږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دځوله ستانه (واپس) کيږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کيږي، چې د هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾

او مه پېړئ (مه اخلي) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالى) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يې تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالى سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشرع حکم مه کوي، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالى له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَاعِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٩﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دي؛ فناء کيږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هر ورو مرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د ښکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: بيا نو د دائم او باقي پرېښودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، يعنې هغه کسان چې د الله تعالی پر عهد ثابت قدم پاتې کېږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکي نه دي، او د داسې ښو اعمالو بدل هر وروځ ځمونږ له درباره ورکولی کېږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةًۭ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٤٥﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارینه څخه يا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ورکړو هر وروځ هغه ته ژوندون طيبه (پاکيزه)، او خامخا جزاء به ورکړو هر وروځ دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکيو) سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: په پاس آيت کې د صابرينو او پر عهد باندې د وفاء کوونکيو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق يوه عمومي ضابطه بيان فرمايي، حاصل يې دا دی: هر هغه نارينه يا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار يواځې صورتاً نه، بلکه حقیقتاً نېک وي، يعنې د ايمان او د صحيحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هر وروځ پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورغنايت کوو، مثلاً په دنيا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانيت، د ذکر الله لذت، د الله تعالی د محبت خوند، د عبوديت د فرض په اداء کې خوښي، د کامياب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبیه: په دغه آيت کې يې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارينه وو د نيکۍ او کاميابۍ لپاره يوه ضابطه ده، يعنې نارينه او ښځه بې له امتياز د خپل حسب الحال سره سم په نيکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿٤٦﴾

نو کله چې لولي (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شيطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «خير کم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته يې هم ورښيي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانيو آياتو کې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځينې آدابو تعليم فرمايي، څو کوم سړی د بې احتياطي د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضايع نه کړي، د شيطان زيار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو يې ترې ستون کړي، خصوصاً د لوی قرآن د قرائت په شان د يوه داسې متبرک او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکيو سرچينه ده؛ هر وروځ ممانعت کوي، او په سره سينه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو رومبې دې د زړه په صدق سره پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شيطان د پلمو (تدبيرونو) او وسوسو څخه دې پاک الله پورې پناه ونيسي: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم».

تنبیه: څرنگه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښايي چې پخوا د عظيم الشان قرآن له لوستلو څخه «تعوذ» ووايي، د «تعوذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس وليکل شو، معنی يې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالی له شره د شيطان رټلي شوي».

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بېشکه دا (شیطان) نیسته ده ته (هیڅ قدرت) تسلط او غلبه پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او پر رب خپل توکل (اعتماد) کوي.

تفسیر: یعنې هر څوک چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شیطان په زور او قوت سره نه حاوي کېدی شي، که داسې کوم سړی تش د څه لږ وخت له مخې د بشریت په مقتضی د شیطان په پلمه (تدبیر) کې ولوبېږي، خو بیا هم شیطان پرې خپله کامله قبضه او تسلط نشي قائمولی، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر برکت خلاصیږي، او غفلت به یې نه متمادي کیږي، لکه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) رکوع (۲۰۱-۲۰۲) آیت کې راغلي دي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذْ أَمَّهُمْ طَيْفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصُرُونَ * وَإِخْوَانُهُمْ يَبْتَغُونَ فِي النَّارِ أَن يَمْلِكُوا بِفِئَةِ اللَّهِ يَرَوْنَ النَّارَ كُلَّ يَوْمٍ﴾

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَكَّلُونَهُ وَالَّذِينَ هُم بِه مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

بېشکه خبره همدا ده چې تسلط د شیطان پر هغو کسانو دی چې دوستي کوي دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چې دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکي دي (د بل شي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوي، او د دې په ځای چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، پر شیطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه کیږي، ګواکې شیطان له الله تعالی سره شریک دروي، یا د ده په اغواء سره نور شيان له الله سره شریک کوي، نو پر داسې افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی، او په هر ډول یې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره یې دې خوا او هغې خوا ته نخوي او ګډوي، او هر لوري ته چې زړه یې وشي بیایي یې.

وَإِذَا بَدَأْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ ۖ قَالُوا إِنَّا بُدِئُ بِأَلْوَنٍ ۖ أَلَمْ يَأْتِ الْفُتْرَةَ بَلْ أَتَاهُمْ ۖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَكُونَ ﴿١٠١﴾

او کله چې بدلوو مونږ (الرېږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت) حال دا چې الله ته ښه معلوم دی هغه څه چې الرېږي؛ نو وایي دا (کفار نبي ته) بېشکه همدا خبره ده چې ته دروغ تړونکی یې (په الله)، بلکه زیات د دوی نه پوهیږي (په حکمت د نسخې).

تفسیر: پخوا یې حکم ورکړ چې د قرآن عظیم الشان د لوستلو په وخت کې د شیطان رجیم له ټګي توری څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارک کار کې څه موانع او مشکلات دروړاندې نه کړي، دلته د هغه د ځینو موانع ذکر کوي، چې د پاک قرآن په متعلق یې هغه پیدا کوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو یو ځلي نه دی نازل شوی، بلکه موقع په موقع د هغه آیات نازلېده، مثلاً په اول کې یې د کفارو له قتاله ممانعت فرمایلي وو، څه مدت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو، چې له کفارو او مشرکانو سره جهاد وکړي، یا په ابتداء کې یې حکم فرمایلي وو: ﴿فَمُؤَلِّمًا لِّلْأَوَّلِينَ﴾ (تصفة) الآية - لږ مدت وروسته په همغه «معظمه مکه» کې دغه آیت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَأْتِيَكُمْ فَتُفْزَعُونَ﴾ (ماتيسرون القرآن) الآية.

کفارو د داسې احکامو د اورېدلو څخه اعتراض کولو، چې دغه څرنگه د پاک الله کلام کېدی شي؟ آیا الله تعالی (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې یوې خبرې حکم درکړی وو؟ بیا چې خبر شو نو بل حکم یې صادر کړ؟ معلومېږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوې، که نه د الله تعالی کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې یوه ورځې یو شی ووايي، او بله ورځ بله شی ووايي، ممکن وو چې هم داسې وسوس او شبهات شیطان د ځینو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او ناداني ده، که تاسې ته د نسخې حقیقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ایستلي.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د یوه میعادي حکم د میعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آیا که یو طبیب د لسو یا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجویز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجویز وکړي، نو دغه تجاويز د هغه طبیب پر لا علمی محمول کولی شي؟ یا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالی ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم یې نازل فرمایلی دی؛ همغه درست او صحیح دی، یعنې هغه روحاني غذا یا دواء چې تجویز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د روحاني مریضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿۱۶﴾

ووايه (ای محمده دغو کفارو ته چې) نازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاک (جبریل) له طرفه) د رب ستا په حقه سره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقانیت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدايت دی او زېږی (د جنت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسیر: یعنې دغه ځما یا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبریل الأمين په ذریعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمایلی دی، ځواکې ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ یې وویل، او تنبیه یې وفرمایله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه اعلی او ارفع او اقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم یې په داسې یوې حیرت انگیزې طریقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربیه وفرمایه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بیان فرمایلو څخه ښایي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل یې ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ څرځولی شوی دی، ښایي چې د روحانیت، طهارت، او د ملکیه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ځورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن یې ځکه نازل فرمایلی چې ټینګ کړي په حقیقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، یعنې موقع په موقع او په تدریج سره د احکامو او آیاتونو د نزول د لیدلو څخه د ایمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد یې پخیري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجِبُوا وَهَذَا لِّلْإِنْسَانِ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿۱۷﴾

او خامخا په تحقیق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وايي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصیحه، بلیغه چې د عجمي کړ کېچونو څخه بیخي مبرا ده).

تفسیر: یعنې منکرانو به ویل چې (العیاذ بالله) لوی قرآن د الله تعالی کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا امیتوب خو ګردو ته معلوم او مسلم وو، یو داسې

امي چې نه يې لاس پر کوم کتاب لگېدلی وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستی وي، بلکه سره له اعلى درجې قريشي توبه تر څلوېښتو کلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوی، چې په شعر ويلو کې د عربو تر وړ کيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوک وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشان قرآن پشان يو مستطاب کتاب تيار شوی دی.

دده په نامه د منکرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوی نصرانيت پريښی او د اسلام مذهب يې قبول کړی وو، وايي چې دوی کله نا کله د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور مشرف کېدل، يا به پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم دوی ليدل، په هر حال د مشرکينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلى الله عليه وسلم أمي او نالوسته وو، او د دوی په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوی د مسلمة أميت سره بيخي نشي تطبيق کېدی، نو ځکه د دغې خبرې ويل لازميږي، چې بل کوم سړی دغه عالي خبرې ورنښي، بلا شبهه چې ځمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدسې خبرې ورنښولې وي، ليکن دغه ښوونکی کوم يو بشر او انسان نه وو، بلکه هغه ځمونږ دغه قدير رب دی چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾، ﴿لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَبُ﴾ الآية.

يعنې که تاسې د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، دده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه کولی شئ، چې د هغه په متعلق څو څو ځلې تاسې ته دعوت درکړ شوی دی، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تکرار سره شوی دی، چې که ټول پېريان او انسانان متفقا سره راپول شي؛ نو د دغه کلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوپاندې کولی، نو بيا د دې کلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء گړد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاړي اعجمي مريي څخه څرنگه داسې يوه هيله (اميد) کېدی شي، چې داسې يو معجز کلام به له خپله ځانه جوړولی شي؟ که په تمامو عربو کې کوم سړی بالفرض داسې کلام جوړولی شوی؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وو، مگر ما سوا له عظيم الشان قرآن د محمد صلى الله عليه وسلم کلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوی قرآن د موضوعاتو بيان يې کړی دی، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاک قرآن له يوه وړو کي سورت سره هم برابرې نشي کولی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٧﴾

بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دی) نه ښيي دوی ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې سره د ښکاره وو دلائلو له وجوده که يو سړی دغه خبره په خپل زړه کې ټينگه کړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه کوم، نو الله تعالی هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورنښي، او هغه گړدې قواوې ترې سلبي، څومره چې وپوهولی شي؛ له سره به پرې ونه پوهيږي، بد اعتقاد سړی تل له هدايته بې برخې پاتې کيږي، او بالاخر د سختو سزاوو مستحق گرځي.

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَذِبُونَ ﴿٢٨﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ترې دروغ هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دی)، او همدغه کسان همدوی دي دروغچان.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ أَتَمَنَّ الْأَمَنُ أَكْرَهُ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا
فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٣٧﴾

هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو د ده، مگر هغه څوک چې زور پرې وکړي شو (او مجبوراً د کفر کلمه يې وويله) حال دا چې زړه د ده آرام نيوونکي وي په ايمان سره، وليکن هغه څوک چې ارته کړي په کفر سره سينه (خپله چې راضي شي پرې اعتقاداً نو پر دوی باندې غضب دی له (طرفه د) الله، او شته دوی ته عذاب لوی (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسير: يو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آيتونو په ليدلو هم نه متيقن کيږي، مگر له دوی څخه ډېر لوی مجرم هغه دی؛ چې د يقين راوړلو او تسليم کولو څخه وروسته د شيطاني شهباتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انکار وکړي، د داسې کسانو سزا وروسته بيا بيان فرمايي.

په منځ کې په ﴿الْأَمَنُ أَكْرَهُ﴾ الآية - کې يوه ضروري استثناء يې وفرمايله، يعنې که کوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ايمان قائم وي، او د يوې لمحې له مخې هم ايماني رڼا او قلبي طمأنيت د ده له زړه څخه بېل شوی نه وي، مگر تش په کوم خاص حالت کې د کوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستی لامله مجبور شي، او د ډېر شديد خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطرې تش په ژبه منکر شي، يعنې کومه کلمه د اسلام په خلاف ووايي، خو په دې شرط چې په دغه وخت کې يې هم زړه مطمئن او هيڅ قسم شک، شېبه او تردد په کې نه وي، بلکه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت کراهيت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دی، بلکه خامخا مسلمان گڼلې کيږي، هو! له دې نه لوی مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مرگ قبول کړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې يو لفظ نه باسي، لکه چې د بلال، ياسر، سميه، حبيب بن زيد الأنصاري، او عبد الله بن حذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواريخو او سیرتونو کې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو ليکلی، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسير ابن کثير ولوستل شي.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٣٨﴾

دا (لوی اخروي عذاب) په سبب د دې دی چې دوی غوره کړي دی ژوندون لږ خسيس پر (اعلی ژواندانه د) آخرت، او بېشکه الله نه ښيي لاره (د استقامت) قوم کافرانو ته.

تفسير: يعنې داسې منکرانو ته چې دنيوي ژوندون د خپل مقصد کعبه وگرځوي؛ د بري او کاميابي لار کله به برخه کيږي.

أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعَهُمْ وَأَبْصَرَهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٣٩﴾

دا (کفار) همغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله پر زېږونو د دوی (چې نه قبلي حق) او په غوږونو د دوی (چې نه اوري حق) او په سترگو د دوی (چې نه ويني آثار د قدرت)، او دغه کسان همدوی دي غافلان (له عقیبې).

لَا جَزَاءَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَيْرُونَ ﴿١٤٠﴾

دا خبره واقعي ده بلا شېبه چې بېشکه دوی په آخرت کې همدوی دي زیانکاران (چې عمر يې حبطه لري).

تفسیر: یعنی هغه کسان چې د خپلو بې اعتداليو او غلط کارونو څخه د پاک الله ورعطاء کړي قوتونه تباہ او بېکاره کړي وي، او تش دنیا یې د خپل مقصود کعبه ګرځولي وي؛ نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فَعَلْتُمْ جَهْدًا وَصَبْرًا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٣﴾

پس له دې بیا بېشکه رب ستا لپاره د هغو کسانو چې هجرت یې کړې دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بیا جهاد یې کړی دی او صبر یې کړی دی، بېشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: په مکې معظمې کې ځینې کسان د کافرانو له ظلم او تیري څخه ښویدلي وو، یا تش په ژبه یې د کفر لفظ ویلی وو، وروسته له هغه یې هجرت او جهاد وکړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، کله چې دوی دومره په اسلامي کارونو کې برخه واخیسته؛ نو هغه تقصیر یې ورمعاف شو، او د الله تعالی مهرباني پرې مبدوله شوه.

یو صحابي وو چې «عمار بن یاسر» رضي الله عنه نومیده، د ده پلار «یاسر رضي الله تعالى عنه» او مور «سمیه رضي الله تعالى عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د کفارو د ډېر رېږولو (تکلیفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اکر که شهیدان شول، خو بیا هم د کفر یو لفظ یې هم ونه وایه، دغه د مسلمانانو پرمخ ویني دي چې د اسلام په لاره کې توبې شوې، لیکن د دوی ځوی «عمار رضي الله تعالى عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووايه، خو وروسته له نجاته په ژباړه او انګولا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف شو، نو دلته دغه پاس آیت نازل شو، رضي الله تعالی عنهم أجمعين.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٤﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه ورځ چې رابه شي هر یو (نېک او بد) نفس چې جګړه (سوال او ځواب) به کوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې کړی یې دی حال دا چې په دوی باندې به ظلم ونه کړ شي (په تقلیل د حساناتو یا تکثیر د سیئاتو).

تفسیر: یعنی د یوه په ځای به بل څه نشي ویلی، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هیڅوک به نه پکارېږي، هر سړی به پخپل غم او فکر کې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره یو مخلص پیدا کړي، راز راز دروغ او رښتیا خبرې به د خپل ځان د براءت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جګړې به کوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل کړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٥﴾

او بیانوي الله مثل د یو کلي چې وو دا په امن کې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه کلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پرېمانه له هر ځایه (له هره طرفه)، نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وځکاوه په (اهل د) دې باندې الله کالي (کېرې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وېره يې پرې لازمه او محيطه وگرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمَنَ الْمُطَيَّبَةُ﴾ يعنې نه د باندې د دښمن څه فکر او اندېښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشویش، په ډېر امن او هوسايي (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت ورسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستي کې حقيقي منعم هم د دوی له ياده ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکری او د نعمت د کفران خوند پر دوی وځکاوه، چې د امن او هوسايي (آرام) په ځای خوف، وېره، او د روزی د ډېروالي او پرېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالې (کېرې) د خپل اغوستونکي چپ چاپېر احاطه کوي، او يوه شېبه لوږه او وېره، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وېرې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نښه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مگر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وتړله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهګاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيچا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا علی التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کفران نعمت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مګه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري رابښکودلی شوې: ﴿اَوَلَمْ يُكُنْ لَهُمْ حَرَمًا مَّا يُجْبَىٰ اِلَيْهِ وَيُكْرَمُ كُلُّ شَيْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيایي او اوهام پرستی کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمۍ ونه کړه: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّ اَوَّلَوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْاٰوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمینان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وېره ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پرېمانې روزی په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ور ګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ كُفْرَ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۴﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې در کړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکیزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که یئ تاسې چې خاص همدۀ ته عبادت کوئ (او فرمان یې منئ).

تفسیر: یعنې هر څوک چې د الله تعالی د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره وړ او لائقه ده، چې د الله تعالی د ور کړي نعمت او حلالې او طیبې روزی څخه ممتنع شي! او د هغه احسان قدر وکړي! او د الله شکر گذاره بنده شي! حلال دې حرام نه گڼي، حرام دې حلال نه شمېري!، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ایمان راوړي! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعمیل کې دې ډېر زیار وکاږي!

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بېهودونکې) وینې، او د غوښې د خنزیر، او هغه (حلال کړی شوي حیوان چې اواز پورته شوی په هغې)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه یې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له) قدره د کفافه؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د دې آیت تفسیر د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځایونو کې پخوا لیکلی شوی دی، څمونږ دې تفسیر کې دې بیا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آیت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي! په دغه آیت کې تنبیه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي! خلاصه یې دا ده چې یو شی حلال یا حرام مقررول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو گړدو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آیاتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بیان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ السُّنَنُ الْكُذْبَ هَذَا حَلَلٌ ۖ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾

او مه وایئ تاسې له وجې د بیانولو د ژبو ستاسې دروغو لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې تېري پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابۀ د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلق خوله سپردل او داسې ویل چې حلال دی یا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال یا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال یا حرام فرمایلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رایې سره کوم شی حلال یا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالی ته

و کړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام» په سورت کې څمونږ په دې مبارک تفسیر کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی فی الحقیقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدايت راکړی شوی دی چې ښايي هيڅکله داسې رويه ځان ته اختيار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال يې وېولو، او هر هغه شی يې چې حرام کړی؛ حرام يې وگڼو، او بې له شرعي مأخذ پخپل سر د حل يا حرمت احکام ونه لگوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٨﴾

او پر هغو کسانو چې يهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څيزونه چې بيان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحریم سره) وليکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به يې ظلم کولو (په علمي عصيان سره).

تفسیر: د دغه بيان د «الأنعام» د سورت د (۸ جزء په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې د «وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شَوْمَهُمَا» آيت په تفسیر کې تېر شوی دی، هلته دې بيا وکتل شي!، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی گړدو ته يا کوم خاص قوم لپاره دائماً تل ترته، يا تر يوه معينه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عين حکمت او صواب دی، هيڅ يو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرف وکړي، او حرام حلال يا حلال حرام وگړځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَنَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩﴾

بيا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده!) هغو کسانو ته چې يې کړي دي بدې (گناه) په جهالت (ناپوهۍ) سره بيا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې څخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: مثلاً حرام يې حلال يا حلال يې حرام وگڼل، په «نادانی سره» يې ځکه وفرمايل؛ هر څوک چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اگر که يې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقیقت کې د هغه ناداني او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي يې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او د گناه بدو نتايجو ته وگوري، او تصور يې وکړي؛ نو له سره به د معصیت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آيت کې هغه تعليقات چې پر «إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بِجَهَالَةٍ» باندې ليکلی شوي دي؛ ښايي چې هغه دې بيا يو ځلې دلته هم ولوستل شي!

«ثُمَّ تَابُوا» الآية - يعنې له کفر ياتو څخه له توبې ايستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو گړد تېر گناهونه بخښي، اگر که ډېرې سختې او غټې گناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٢٠﴾

بېشکه چې ابراهيم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنيف (کلک په حق دين باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قریش وايي).

تفسير: دلته الله تعالى جلّ وعلا د عربو د مشرکینو د شرکیاتو په تردید کې د امام الموحدين أبو الانبياء ابراهيم خليل الله «عليه و علی ذریته ونبینا الصلاة والسلام» طور او طریقه را په یادوي، ځکه چې د عربو خلق د ده له ذریې او څوڅات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه یې پر ابراهيمي دین باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهيمي دین سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا ورښيي چې ابراهيم علیه السلام د موحدينو امام، د ګردو ښکیو معلم، د ټولې دنیا په مقابل کې یواځې پخپل سر د یوه عظیمه امت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارک ذات کې پاک الله هغه ګرد محاسن او کمالات ورجمع کړي وو، چې په یو لوی مجمع کې په متفرق ډول سره موندلی کېږي.

لیس علی الله بمستنکر - أن یجمع العالم فی واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څیز

چې دی ټول پخپل قدرت کړي ګرد عالم په یوه سړي کې.

ابراهيم علیه السلام د الله تعالى داسې کامل او مطیع او فرمان منونکی بنده وو، چې له ګردو سره یې اړیکې شکولې، او یواځې له الله تعالى سره یې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممکن نه وو چې ده کوم څیز بې د الله تعالى له حکمه محض له خپل لوري حلال یا حرام درولي وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنگه د شرک ارتکاب کولی شي، ده د مشرکینو په کلي او جماعت کې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه کسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنیف» بولي، او داسې ادعا کوي چې: مونږ پر ابراهيمي دین یو؛ شرم او ننگ پکار دی، چې څرنگه پر الله تعالى بهتان تړي؟ آیا د حلالو حرام ګڼل، یا د حرامو حلال درول او د شرک په حمایت کې له انبیاوو سره جنګېدل د یو «حنیف» او ابراهيمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په یاد یې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بیان کې او د دین په اصولو کې - اصل خو هغه ابراهيمي ملت دی چې د همغه ملت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصیل لپاره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړی دی، که غواړئ چې پر اصلي دین د ابراهيم علیه السلام تګ و کړئ؛ نو محمدي طریقه ځان ته غوره کړئ (علی صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسليم).

شَاكِرُ الْاَنْعُمِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣١﴾

(وو ابراهيم قدر دان) شکر کوونکی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره کړی وو (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوت سره)، او برابر کړی وو (الله) دغه (ابراهيم) سمې لارې ته.

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام د الله تعالى شکرگزاره بنده وو، تاسې سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکي یئ، لکه چې د ﴿وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً﴾ الآيات - په تفسير کې کښلي شوي دي، نو تاسې څرنگه د ابراهيم علیه السلام په دین او ملت او لاره کې یئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحیده مخ اړوئ، او شرک او کفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهيم علیه السلام د کامل توحید او تسلیم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالى ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی یې پرې روان کړی وو.

وَالَّذِينَ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَآلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ ﴿٣٢﴾

او ورکړی وه مونږ دغه ته (يعنې ابراهيم ته) په دغه دنیا کې ښه حالت، او بېشکه دغه (ابراهيم) په آخرت کې هم خامخا له صالحانو (د لویو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعني نبوت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذكر يا نبك اولاد يا نبوت د محمد صلى الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې گرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم کوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولگوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣١﴾

بيا وحي (حکم) وکړ مونږ ته (ای محمده!) چې متابعت وکړه (په توحيد کې) د دين د ابراهيم چې حنيف (کلک په حق دين) وو، او نه وو دی له مشرکانو.

تفسير: د دې بيان د «الأنعام» په سورت کې د ﴿دِينًا قِيمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې څمونږ دې تفسير کې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي!، مقصد دا دی چې په حل او حرمت کې او ديني خبرو کې ابراهيمي ملت او دين اصل دی، په منځ کې يهودو او نصاراوو ته د هغوی د حالاتو په مناسبت مخصوص احکام ورکړي شوي دي، بالآخر محمد صلى الله عليه وسلم يې مبعوث کړ، خو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندی او روښانه کړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرفاتو څخه بېخي ضايع شوی وو، او د شرک گړد رگونه پرې کړي.

په حديث کې راغلي دي: «بعثت بالحنيفية السمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالى) په «حجة الله البالغة» کې فرمايلي دی، چې د لوستلو وړ دی.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٣٢﴾

بېشكه همدا خبره ده چې مقرر كړی شوی دی (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو کسانو چې اختلاف يې کړی وو په کې، او بېشكه چې رب ستا خامخا حکم به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قیامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعني په اصلي ابراهيمي ملت کې دخالي (شنبې) د ورځې حکم نه وو، چې پر مونږ محمدي امت باندې هم نه دی، هو! په منځ کې يهودانو د خپل نبي موسی عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وکړ، نو کله چې دوی دغه دخالي ورځ ځانته غوره کړه؛ نو حکم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وکړي! او په دغه ورځ کې دې د ماهيانو ښکار ونه کړ شي! ځينو يهودانو دغه حکم قبول کړ، او ځينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونکي په دنيا کې بيزوگان او خنزيران شول، او د دوی په نسبت کومه فيصله چې په آخرت کې کيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور گړد اختلافات او جگړې هم سره فيصله کيږي.

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِآيَاتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ صُلِّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُنْهَكِينَ ﴿١٣٣﴾

بلنه کوه (ای محمده! خلغو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دی) په حکمت سره او په موعظه (پند) نېک سره په ښه ډول، او مباحثه کوه له دوی سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي!، بېشكه چې رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چې گمراه شوی دی له لارې د الله څخه، او دی ښه عالم دی په لاره موندونکو (دين ته او پر تا تش تبليغ دی).

تفسیر: په پاس آیتونو کې یې مخاطبینو ته دا ورښکاره کړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهیمي ملت او دین سره راغلی دی، که تاسې د بري او کامیابۍ غوښتونکي یئ، او د «حنیفیت» په دعوی کې رښتین یئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ! په ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآية - کې تر آخره پورې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم ته تعلیم ورکول کېږي، چې ښایي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولي؟ او د هغه درې طریقې یې رابښودلي دي: (۱): حکمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حکمت» څخه مراد دا دی، چې د نهایتې پخې خبرې، محکمې اترې، جازمه مضامین، قاطعه براهین، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوت او رڼا کې هغوی ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اورېدلو او لیدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونکې طبقه غاړه کېښودی شي، او د دنیا خیالي فلسفې د ده په مقابل کې پرې او مړې ولوېږي، او هیڅ قسم علمي او دماغي ترقیات د الله تعالی د وحی له بیان کړیو حقائقو یو بخر کې هم تبدیل ونه کړي شي.

(۲): «حسنة موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقت پیدا کونکو پندونو څخه عبارت دی؛ چې د نرم خوۍ او زړه سوی له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردۍ، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، یعنې که کومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طریقه، تهذیب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ!؛ او پر خپل مقابل حریف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پیرایه سره یې سمې لارې ته درواړوئ، او ښایي چې خامخا زړه خوږوونکې او رږوونکې خبرې ونه کړئ!؛ چې په هغه سره قضیه اوږدېږي، او معامله طول ته رسیږي، ښایي چې بالذات دې مقصود تفهیم او د حق احقاق وي، ځکه چې له خیروالي، خشونت، بد اخلاقي، خبرو غټولو، ضد، او عناد څخه هیڅ یوه ښه نتیجه په لاس نه ورځي.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ﴾ الآية - یعنې د دعوت او تبلیغ په لاره کې تا ته ښایي چې د الله تعالی په وړښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښایي چې په دغه فکر او چرت (خیال) کې ولوېږې، چې څوک یې مني؟ او څوک یې نه مني؟ نتیجه پاک الله ته وسپاره! همغه د ده په لاره تلونکو او نه تلونکو وگړو له حالاتو څخه خبردار دی، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوي.

وَأِنْ عَاقِبَتُمْ فَعَاقِبُوا بِنِجَالٍ مَّا عَوْقَبْتُمُوهُ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿۱۴﴾

او که عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب ورکوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب کړی شوي یئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خیر (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسیر: یعنې د تبلیغ او دعوت په لاره کې که تاته ډېره سختي او تکالیف در ورسولي شو؛ نو د قدرت او قوت حاصلولو په وخت کې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوی سره معامله وکړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلي، لیکن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلی دی، که صبر وکړې نو د هغه نتیجه ستا په حق او د لیدونکې او هم د همغو متجاوزینو او تیري کونکو په حق کې ښه او بهتره ده.

وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٣﴾

او صبر کوه! او نه دی صبر ستا مگر په (توفیق) د الله سره، او مه خپه کېږه پر دغو کفارو (چې ولې نه مسلمانېږي)، او مه کېږه په زړه تنگی کې له هغو مکرونو څخه چې دوی مکرونه کوي (له تا سره).

تفسیر: یعنې پر مظلومو او شدائدو صبر کول آسان کار نه دی، که الله تعالی چاته توفیق ور په برخه کړي؛ نو صبر او تحمل یې هم په برخه کېږي، او کولی شي چې رېږ (تکلیف) او ظلم وګالي (برداشت کړي)، او آه ونه کاږي!.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٤﴾

بېشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چې پرهېزګاري کوي (له کفر او معاصیو او ویرېږي له الله)، او له هغو کسانو سره چې دوی نیکی کوونکي دي.

تفسیر: یعنې انسان هومره چې له الله تعالی څخه وویږي، او تقوی او پرهېزګاري او نیکی اختیار کړي؛ هغومره د الله تعالی امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقیانو ته د کفارو له مکرونو او فریبونو څخه زړه تنګي کېدل یا غمجنوالی نه دی پکار، ځکه چې الله تعالی دغه عاجزان او ضعیفان هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محصور فرمایي.

تمت سورة النحل بعونه وتوفيقه، والله الحمد.

سُورَةُ بَنِي إِسْرَءِيلَ

«د بني اسرائيل» سورت مكي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳ آيتونو څخه تر ۸۰ آيته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه، (۱۲) ركوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت كې (۱۷) او په نزول كې (۵۰) سورت دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا
حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْآيَاتِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بيولي يې وو بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپې کې له (منځه يا له څنگه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بيول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښيو مونږ ده ته څينې له دلائلو د توحيد خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعنې الله تعالى له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاک دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خيال کې بې انتهاء عجيبه معلومېږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پيچيدګي مستبعده ګڼي، د الله تعالى د قدرت او مشيت مقابله کې هغه هيڅ مشکل نه دی.

«أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا» الآية - يعنې يواځې د شپې په يوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يې د مکې معظمې له حرمة تر بيت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په «لِنُرِيَهُ مِنَ الْآيَاتِ» کې اشاره فرمايلي ده: حاصل يې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بيت المقدس څخه وړاندې بل چېرې يې بوتلو، او د خپل د قدرت عظيم الشأن نشان او ډک له حکمته د انتظاماتو عجيبې او غريبې نمونې ورښوول يې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آيتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهرېږي، چې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم تر «سدره المنتهى» پورې تشریف وړی وو، او نهايت عظيم الشأن آيات يې مشاهده فرمايلي وو: «وَلَقَدْ رَاَهُ نَزْلَةً أُخْرَى * عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى * عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى * إِذْ يَنْفَعِي السُّدْرَةُ مَائِفَتِي * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى» (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳-۱۸) آيت پورې، (۱) ركوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بيت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځايه تر «سدره المنتهى» پورې سياحت ته «معراج» وايي، او ډېر ځلې د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه يوه لفظ د (إسراء) يا (معراج) سره تعبير کېږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقیده دا ده چې: ځمونږ پاک رسول الله محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم په وينښه (بجسده الشريف) (معراج) ته بيولي شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کریم کې په ﴿وَجَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ﴾ آیت کې راغلی دی؛ د هغه په متعلق ابن عباس رضي الله تعالى عنهما فرمایلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلى الله عليه وسلم»، مفسرینو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: لیدل» په معنی استعمالیږي، لهندا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنی اخیسته کیږي، چې په ظاهري سترگو سره شوی دی، خو د نصوصو له ظاهرو او د جمهور الأمت له عقیدې څخه مخالفت ونشي، هو! د (شریک) نامي راوي په روایت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نوم «خوب» په حالت کې معلومیږي، مگر محدثین پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شریک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لویو لویو حفاظو د احادیثو په مقابل کې د هغه روایت د استناد قابل نشي کېدی.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په واکړو کې د (شریک) د حدیث اغلاط شمیرلي دي، او دا یې ښوولي ده چې د ده د روایت مطلب دی داسې واخیستل شي، چې خو د عمومي احادیثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفصیل دلته نشو درجولی.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړي شوي دي، دلته تش دومره ښوولی کیږي، چې راجح مذهب همدا دی، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دویښتوب په حالت کې (بجسده الشریف) واقع شوې ده، هو! که پخوا له دې نه یا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوی ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

﴿الَّذِي بَرَأْنَاهُ لِلزَّيْنَةِ﴾ یعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصی» او بیت المقدس واقع دی؛ الله تعالی ډېر ظاهري او باطني برکات ایښي دي، له مادي حیثیته د چینو، نهرونو، غلو، دانو، مېوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبیاوو او رسولانو د بعثت ځای وو، بنایي د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د بیولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائیلو په انبیاوو او نورو تقسیم شوي وو؛ د ده په مقدس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائیلو مېږدول شوي وو؛ بني اسماعیل قبضه کوونکي دي، د کعبې شریفې او د بیت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل همدغه یو محمدي امت کېدونکي دی، په احادیثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بیت المقدس کې د ګردو انبیاوو امامت وفرمایه، ګواکې د انبیاوو هغه د سیادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوی وو؛ د هغه یوه حسی نمونه دوی ته او نورو مقربینو ته دلته وروښودل شوه.

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ أَلَّا يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً ۝

او ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدایت لپاره د بني اسرائیلو چې مه نیسئ تاسې غیر له ما څخه هیڅ وکیل (دوست متولي جوړوونکی د کارونو خپلو).

تفسیر: د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف د بیان فرمایلو څخه وروسته د موسی علیه السلام د ذکر په طرف یې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذیل کې تر «مسجد الأقصی» او «بیت المقدس» پورې د تللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصی» او د هغه پر قدیمي متولیانو بني اسرائیلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائیلو د نصیحت لپاره بیانولی شي، او دا آیت د هغه تمهید دی.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امت يواځې د همدې امانت مالک ګرځېدونکي دي، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت ايښی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کېږي، او د «مسجد اقصی» له تولیته به هم محرومونه شي.

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَهُمْ لَا يَتَذَكَّرُونَ﴾ یعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسېږئ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هیڅوک خپل وکیل او کار جوړوونکی مه ګڼئ! او تل پر همغه الله باندې توکل او اعتماد وکړئ!.

ذَرِّیَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿۳۰﴾

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بهرې کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ایستونکی (په هر حال کې، نو ښایي چې تاسې هم شاکر اوسئ!).

تفسیر: یعنې تاسې د هغو کسانو اولاده یئ، چې له نوح علیه السلام سره پر بهرې سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه یې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لویانو کړی دی مه یې هېږوئ، وګورئ نوح علیه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه یئ؛ څرنگه احسان پېژندونکی او شکر ایستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښایي چې د هغه متابعت وکړئ!.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿۳۱﴾

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لویه سره.

تفسیر: په تورات یا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ویل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبر طریقه به غوره کوي، او د سختیو سرکښیو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبې د دردناکو سزاوو خوند ورځکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمایي:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادَ النَّآءِ أُولَىٰ بِأْسِ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿۳۲﴾

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان ځمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار یوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسیر: یعنې په کلیو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق یې ووژل، او وینې یې وبهولې، او ګرد یې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۖ إِنَّ أَحْسَنُكُمْ أَحْسَنُ لِنَفْسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءَ أَوْجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ۚ

بيا بېرته در کړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وگړخولی مونږ تاسې زیات له جهته د ملاتړه. که نیکي وکړئ تاسې نو نیکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدې کوئ تاسې نو (زیان یې) پر نفسونو ستاسې دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بیا مې خپل بندگان مسلط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسې (یعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بیت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاک (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طریقه مو غوره کړه؛ مونږ بیا تاسې ته پر دښمنانو بری او کامیابي درکړه، له نېکۍ او بدۍ څخه هر څه نفع او نقصان چې رسیږي؛ همدا تاسو ته دررسیږي.

د وروستي فساد لامله یو ځل بیا په تاسې ځمونږ بندگان مسلط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره یې ستاسې رنگونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصی بیت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه یې ونښلوله، صورتونه، هیاکل او نور شیان یې خراب او تباہ کړل، او په دې شان د بني اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه و موندله.

عَلَىٰ رَبِّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عَدَاوَةً ۖ جَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۚ

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وگړځېدئ تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوگرځو (عقوبت ستاسې ته)، او وگرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په تورات کې ویلي شوي وو، چې بني اسرائیل به دوه ځلې شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږي، همداسې وشوه، یو ځلې «جالوت» غالب شو، بیا الله تعالی هغه د داود علیه السلام په لاس هلاک کړ، بیا بني اسرائیلو ته د سلیمان علیه السلام په سلطنت لا زیات قوت ورکړی شو، دویم ځلې د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د یهودانو سلطنت بیا قوت ونه موند، اوس فرمایي چې: الله تعالی په مهرباني راغلی دی، که تاسې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي، او که تاسې بیا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بیا درسره همغسې وکړو، یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تیار دی.

ځینې علماء له پوښنې وعدې څخه د بخت نصر حمله اخیستې ده، چې (۱۲۰۸) کاله پخوا له هجرت ه، او له دویمې وعدې څخه «طیطوس رومي» مرادوي، چې (۵۵۱) کاله پخوا تر هجرت ه واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې یهودان په پوره ډول سره تباہ او برباد شول، او «مقدس هیکل» یې له لاسه وویست، والله أعلم.

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هُوَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

بېشکه دغه قرآن هدايت کوي (بنبي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېري ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوی ښه (عملونه) د دې خبرې چې شته دوی ته اجر ډېر لوی.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکې وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن گړدې دنيا ته له گړدو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور گړدې قويمې لارې د همدغه ﴿أَقْوَمُ﴾ لاندې مندرجې شوي دي، لهذا که نجات او بری ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلی الله عليه وسلم متابعت وکړئ! او پر دغه محمدي سمه صفا سرک باندې درومئ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعنې په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تگ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوی سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلا د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوی د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَهْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ آبٍ أَلِيمًا ۝ وَيَذَرُ الْإِنْسَانُ بِالْأَشْرِ دُعَاءً بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ۝

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنگی په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده د خیر، او دی انسان تلوار کوونکی (په غوښتلو د خیر او د شر د دواړو).

تفسير: يعنې قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېگڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدې د مهلکو نتايجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دی چې هغه سره د دغو گړدو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدې په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نیکي خپل ځان لپاره غواړي، دوی له انجام څخه خپلې سترگې پټوي، او په ډېرې تېزۍ او تلوار سره د بدو او گناهونو په طرف ورغلي، او منډې ورپسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَرَدُّ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارًا مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

«ای الله! که دغه نبي پخپلې دعوی کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کاني راووروه! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه!»، ځينې ببوقوفان له ډېره قهره او غصه رېږدي (رېږي)، او شين او سور گړځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بې له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا الْآيَةَ وَالنَّمَارَ آيَتَيْنِ مَعَهُنَّ آيَةَ الْكِتَابِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ وَكُلُّ شَيْءٍ فَضْلُهُ تَقْصِيلًا ۝

او گړځولې ده مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او وگړځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شی په کې لیدل کېږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رڼا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شېو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اې «مجبور» یئ) بیان کړی دی مونږ هغه په بیانولو واضحو سره.

تفسیر: د شپې تیاره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د یوه لویېدل او کله د بل، بیا د شپې له مخې د میاشتې ورو ورو لویېدل، او د سپوږمۍ ورو ورو وېرېدل، د سپوږمۍ تې یخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوی ځنې د هر یوه نظام علیحده او مستقل دی، او له هره یوه سره په زرهاوو فوائد او مصالح تړلي دي، او د دغو ګردو مجموعې نظام سره بېل دی، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهایتو مضبوطو اصولو، او ټینګو قوانینو لاندې دور او حرکت کوي.

﴿فَمَحْنًا آيَةَ الْبَلِّ﴾ یعنې د شپې نمونه تیاره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنایي د لمر په اعتبار سپکه روښنایي او لږ څه تیاره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکۍ او ټیکلۍ) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ الْفَارُوقِ﴾ الآیة - یعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شی صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بیا پر خپلو چارو کې لګیا کېږي، او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسې لویږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغولېږي، الغرض پر هغه شیانو چې د شپې له مخې د تیارو پرده لوبدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ویده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګیا په نظر راځي.

﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُهُ مُتَمَيِّلًا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له ویرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هیڅ یوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالی د خیر او د شر او د نور هر څیز اندازه هم داسې مقدره او مقررې کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هیڅا په ژر غوښتلو او چالاکی کولو سره نه شپه لنډیږي، او نه ورځ اوږدیږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او بېګا کېږي، د شر څخه وروسته د خیر ځنې پس د شر راتګ هم داسې وګڼئ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنیا د ګرد خیر او شر سلسله د یوې معینې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، یا لرې کول د هیڅا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلَمْنَهُ لَغْوُ فِي عَقْبِهِ وَنُخْرِجُهُ لَهْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٥﴾ أَفَرَأَيْتَ كَلِمَاتُكَ يَنْفَسِكُ
الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَبِيبًا ﴿١٦﴾

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده (یا عمل نامه دده، یا بخت تالی، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قیامت کې یو کتاب (لیکلی شوی) چې یو ځای به شي، وبه ویني هغه غوړېدلې. (او وبه ویلی شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دی همدا ځان ستان ورځ پر تا حساب کوونکی (د ښکیو او د بدیو).

تفسیر: یعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدې د ده د غاړې غړوندی ګرځېدلی دی، چې له سره ترې نه بیلېږي، او د قیامت په ورځ به یې هم هغه په نظر ورځي، او هر یوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کېږي، چې پخپله یې ولولي او فیصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ یا ترې څه شي پاتې دي؟ یا په کې څه زیات شي لیکلی شوی دی؟ نو هر سړی به په دغه وخت کې یقین کوي، چې د هغه یوه یوه ذره عمل یې له تزئیده او تنقیصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنیا کې الله تعالی کتاب لوی قرآن لېږلی دی، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستلیو شویو آیتونو کې یې د قیامت د حساب او کتاب ذکر وفرمایه، چې پر هغه پخواني حساب او کتاب باندې د نتیجې په ډول مرتب کېږي.

مِنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

هر چا چې سمه صافه لاره ونيوله؛ نو بېشكه همدا خبره ده چې سميرې دى په لارې لپاره د (نفعي د) ځان خپل، او هر څوك چې گمراه شو؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې گمراه كيږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هيڅ اخيستونكي بار د گناه د بل چا.

تفسير: يعنې الله تعالى كړدو ته سمه صافه لاره وړښولې ده، اوس كه څوك پر هغې ځي كه نه ځي اختيار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وگوري! ځكه چې د ده د عمل د طريقې نفع يا نقصان پخپله همده ته رسېدونكي ده، او د يوه سړي د گناه پټې او بار به د بل په سر نه بارېږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا

او نه يو مونږ عذاب وركوونكي (هيڅ طائفي ته) تر هغه پورې چې وليږو مونږ كوم رسول (چې لاره د توحيد او شريعت ورته بيان كړي).

تفسير: يعنې بلا شېبه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالى پخوا له پوهولو څخه هيڅوك نه نيسي، نو ځكه رسولان ليري، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېكو او بدو څخه يې په پوره ډول خبردار كړي، د هغو خبرو زياته تشرېح او ډېر توثيق د انبياوو په ژبه و كړي شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدى شي (مثلا د باري تعالى وجود يا يې توحيد) او هغه شيان چې ادراك يې په محض عقل سره نه وي كافي؛ د وحي او الهام په رڼا كې وړاندې كړي شي، نو ځكه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالى د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، خو د انبياء عليهم السلام انوار او فيوض په دنيا كې داسې يوه فضا پيدا كړي، چې هيڅ يو معذب قوم په دنيا يا په آخرت كې د جهل او ناپوهۍ عذر به وړاندې نه كړي شي، او په دغه پلمه د الله تعالى له عذابه ځان نشي ژغورلى (بچ كولى).

تنبیه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړكيو پر تعذيب باندې بحثونه كړي دي، چې مونږ يې په دغه ځاى كې د تطويل له خوفه نه شو ليكلي.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

او كله چې اراده وفرمايو مونږ د دې چې هلاك كړو كوم كلي (ښار)؛ نو امر وكړو مونږ غټانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وكړي دوى په هغه كې، نو حق (او ثابت) شي پر (دغه د اوسېدونكو) د هغه كلي خبره (د عذاب)، نو هلاك كړو مونږ دوى په هلاكولو سختو سره.

تفسير: يعنې كله چې د بد عمليو په سبب كوم كلي (يا ښار) تباه كيږي؛ نو خلق يې همداسې يو ناڅاپي دفعه ته نيول كيږي او نه هلاكيږي، بلكه د حجت له اتمامه وروسته سزا وركوله كيږي، او د نبي يا د نبي د نايينو په ژبه د الله تعالى احكام هغوى ته رسولې كيږي، خصوصاً د هغه ځاى مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوى له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لويږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع وركوله كيږي، كله چې دغه مغروران او متكبران سره له پوهې د الله تعالى پيغام نه مني، او په ټوكو او مسخرو بلا تكلفه ترې غاړه غړوي، او په دغه وضعيت هغه كلي خراب او مسموموي، دلته نو دغه كلي خپل ځان ښكاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالى د عذاب مستحق گرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبیه: ځينې سلف وايي چې: په دې «أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا» آيت كې له امر نه مراد «أمر تكويني قدرتي» دى، او په «إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِفَحْشَاءٍ» كې د امر تشريعي نفي مراده ده، نو د دواړو آيتونو په منځ كې هيڅ تضاد نشته.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ۖ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٥﴾

او ډېر هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عاديان او ثموديان او نور)، او کافي دی رب ستا په گناهونو د بندگانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی.

تفسیر: د آدم علیه السلام له زمانې څخه د نوح علیه السلام تر زمانې پورې گړد خلق مسلمانان وو، وروسته شرک او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح علیه السلام د هغوی د اصلاح لپاره ولېږلی شو، نوح علیه السلام تر سلهاوو کلونو پورې خلقو ته دعوت او تبلیغ وکړ، مگر هېڅ اثر یې پر دوی ښکاره نشو، بالاخر هغوی ټول په طوفان (خپاند) کې هلاک کړل شول.

وروسته له دوی نور ډېر اقوام (لکه عاد، ثمود، او نور هم) هلاک کړل شو، حاصل یې دا چې د اقوامو د اهلاک سلسله د نوح علیه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ﴾ الآية - یعنې هېڅوک بې قصوره نه نیول کېږي، او هېچا ته نامناسبه سزا نه ورکوله کېږي، بلکه د هر چا گناهونو ته گوري، او د هغه گړد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرگند (ښکاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته ورکوي، او همغسې معامله ورسره کوي.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مِنْ مَوْءَدٍّ مَوْءَدٍّ حُورًا ﴿١٦﴾

هر څوک چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنیا، نو په تلوار به ورکړو مونږ ده ته په دې دنیا کې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمایو مونږ، بیا به وگرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت کې) چې ننوځي به په هغه دوزخ کې، ملامت کړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسیر: یعنې دا ضروري نه ده چې د دنیا هر یو عاشق (مین) فوراً هلاک کړی شي، بلکه مونږ له دغو خلقو څخې هغو کسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرگردانه گړځي، هر چا ته چې اراده وفرمایو او هغومره چې اراده وفرمایو، سم له خپله حکمته او مصلحته د دنیا سامان ورکوو، څو د دوی جدوجهد او د فاني نېکیو فاني ثمره ور ورسېږي، او که هغوی ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام یې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډک کړی شوی وي، او په نهایت ذلت او رسوايي د دوزخ د ابدې بنديخانې خوا ته په تېل وهلو بیول کېږي.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٧﴾

او هر څوک چې غواړي آخرت (جنت) او کوښښ کوي هغه ته کوښښ لایق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دی (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه کسان دی کوښښ د دوی مقبول (په نزد د الله کې).

تفسیر: یعنې د هر چا په زړه کې چې یقین او ایمان موجود وي، او په نېک نیت د الله تعالی رضا او خوښي او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ورشوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوی کوښښ له سره ضائع او خراب کوونکي نه یو، او یقیناً د احدث په دربار کې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړی کېږي.

كَلَّا إِنَّهُ هُوَ آتِيٌكَ مِنْ غَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ رُبُّكَ مُخْظَرًا ۝

هر یوه (له دغو طلب گرو د دنیا او عقیبی) سره مدد کومک کوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنیا دي)، او د دغه دویم ټولي سره (چې طالبان د عقیبی دي) له ورکولو د رب ستا، او نه دي ورکول د رب ستا (په دنیا کې) منع کړی شوي (له هیچا نه).

تفسیر: یعنې الله تعالی سم له خپله حکمته او مصلحته ځینو د دنیا طالبینو ته دنیا، او د آخرت گړدو طالبانو ته آخرت عطا فرمایي، د الله تعالی په عطا کې هیڅوک مانع او مزاحم نشي کېدی، یا یې دا مطلب چې د دنیا طالب وي، یا د آخرت دغو دواړو ته له دنیوي امداد څخه حسب المصلحت حصه ورسېږي، محض د کفر او عصیان لامله د دنیوي بخشش دروازې او ورونه نه پرې تړلی کېږي.

أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِالْآخِرَةِ الْكِبَرُ دَرَجَاتٍ وَالْكِبَرُ تَضْيِلًا ۝

وگوره چې څرنگه فضیلت ورکړی (غوره کړي) دی مونږ ځینې د دوی ته پر ځینو نورو (په رزق او په نورو کې)، او خامخا آخرت ډېر لوی دی له جهته د مرتبو او ډېر لوی دی له جهته د بهتر والي (له دنیا نه).

تفسیر: یعنې لکه چې دنیوي ژوندون کې د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار یو په بل باندې یوه اندازه فضیلت لري، په همدې باندې قیامت هم قیاس کړئ! چې په آخرت کې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لکه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنم درکات سره یې حده متفاوت دي، په حدیث کې راغلي دي چې په جنت کې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو کې به د ځمکې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونکو ته به باندني اوسېدونکي داسې ښکاري لکه چې مونږ ته له ځمکې څخه په افق کې ستوری برېښي، پخوا یې رابښولي وو؛ چې د جنت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کېږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې یې وهلي وي، او لازم کوښښ او زیار (محنت) یې وړښکلی وي، په وروستیو آیاتونو کې تر لرې ځایه پورې د آخرت د سعي طریقه رابښولې شوې ده، چې د هغې په تعمیم سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصلېږي، د ابن عباس رضي الله تعالی عنهما قول دی چې: «حق تعالی د (تورات) گړد اخلاقي تعلیم د بني اسرائیلو د سورت په (۱۵) آیتونو کې داخل کړی دی، هغه پنځلس آیتونه د دې سورت له درېمې رکوع له سره څخه شروع کېږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَلُومًا ۝

مه نېسه (ای بنده) سره له الله معبود بل، (او که دې ونیو)؛ نو به کېنې (تل په دوزخ کې) ملامت کړی شوی یې ملگری (بې برخې کړی شوی له خیره).

تفسیر: یعنې شرک داسې ظاهر البطلان څیز دی، چې د هغه له اختیارولو څخه د الله تعالی او د هغه پرېښتې، بلکه د دنیا د گړدو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم گرځئ! لکه چې نن مونږ پخپلو سترگو سره گورو په هغو مذاهبو کې چې د شرک صریح تعلیم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرگو کې د ځای حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترمیم کړی دی، او د توحید په لوري رانژدې کېږي، هر یو عاقل دغه محسوس کړی دی، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسواۍ موجب وي، چې له خپله ښکته، یا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کې سر په سجده ولوېږي، خصوصاً بیا هغو څیزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه یې پخپله توډلی او جوړ کړی وي، هغه

کسان چې پاک الله پرېږدي، او د غیر الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نیازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې یې پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هیڅوک به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُف الطالب والمطلوب».

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا آيَاهُ وَيَا أُولِي الدِّينِ احْسَانًا أَمَّا يَنْفَعَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا
إِوَّا وَلَا نَهْرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۖ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا
رَبَّيْنِي صَغِيرًا ﴿٨٥﴾

او حکم فرمایلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هیچا) مگر یواځې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدینو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هر ورو ورسېد تا څخه زوړوالي ته یو له دې دواړو د دوی (یعنې مور او پلار)؛ نو مه وایه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رته دوی دواړه، او وایه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه)، او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږده) د تواضع (نه د تکبر) له مهربانۍ، او ووايه: ای ربه خُما! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربیه (پالنه) یې کړېده خُما په هغه حال کې چې زه صغیر وړو کی ووم.

تفسیر: په حقیقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمایي؛ مگر والدین (مور او پلار) دده د ایجاد ظاهري ذریعه ده؛ نو ځکه پاک الله په څو آیاتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدینو د حقوقو ذکر فرمایلی دی، په حدیث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذلیل شو، چې خپل مور او پلار ومومي، او دوی د خدمت کولو په وسیله جنت ځان ته حاصل نه کړي».

له والدینو سره نیکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظیم او محبت په ځای راوړي، او د مې کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظیم او ښه سلوک معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمۍ او ښېگڼې (ښکې) چارې وکړي، وغیر ذلک.

﴿أَمَّا يَنْفَعَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا﴾ الآية - په زوړتوب کې د خدمت احتیاج زیات وي، چې د دې لامله آل او عیال هم زړه تنگی او پرېشانه کیږي، او په زوړوالي کې هوش او حواس هم پخپل ځای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادت من اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدینو له خدمت څنې زړه تنگه نشي، پاک قرآن تنبیه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي! چې د زړه تنگی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظیم دې په پوره ډول سره وکړي! سعید بن المسیب (رحمه الله) فرمایي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې یو خطا کاره مریي د خپل سخت مزاج بادر (سردار) سره په نهایت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية - یعنې څه وخت چې زه بیخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی خُما په تربیت او روزنه خپلې خولې بهولي دي، او سم له خپله خیاله او توانه یې ما ته د هر راز راحت، خوشالۍ، او د ښېگڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زرگونو آفاتو او حوادثو څنې خُما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو څو ځلې خُما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی، نن چې د دوی د ضعیفی وخت

راغلی دی؛ نوڅه چې ځما له قدرته او توانه کيږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظیم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زورپالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمایي!.

په حدیث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کېدلو کې ده، او په غضب کېدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حدیث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه! ځکه بوی د جنت چې د یو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسیږي؛ هغه عاق الوالدین ته له سره نه رسیږي».

رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنَّ تَكُونُوا صَادِقِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّلِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که یې تاسې نېکان (له خپلو میندو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطیاتو).

تفسیر: یعنې د والدینو تعظیم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښايي چې د زړه په اخلاص او صمیمیت وي، الله تعالی ته ښه معلوم دی چې کوم یو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوي، که فې الواقع تاسې نېک او سعادتمن یئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصیرات معافوي.

فرض یې کړئ که کوم وقت د نېک نیتۍ، له زړه تنګۍ یا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې ځنې د مور او پلار د خدمت څخه څیز پاتې شوی وي؛ نو بیا توبه او رجوع ترې وکړئ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی. تنبیه: د دې خبرې تفصیل دې په فقهیه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدینو فرمان منل په کومو ځایونو کې روا؟ او په کومو کومو ځایونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفید او مبسوط کلام شوی دی، فلیراجع.

وَاِنَّ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْيَتَامَىٰ وَالْكَافِلَ وَلَا يَتَدَّبَّرْ بِرَّ

او ورکوه (ای بنده!) خاوند د خپلوۍ ته حق د هغه او مسکین نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره.

تفسیر: یعنې د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصیو او لغویاتو مال ولګول شي، یا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خیر او شر معلومولو څخه دومره زیات ولګولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځي.

اِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا اَخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٦﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی وروڼه د شیطانانو (یعنې په مثل د شیطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شیطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسیر: یعنې مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعی سره عبادت کيږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکیو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېخایه لګول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شيطان له اغواء او تحريکه او په وقوع راځي، او انسان په ناشکري د شيطان سره مشابه او ورته کيږي، همغسې چې شيطان د الله تعالی وړکړي قوتونه په عصيان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی وړکړي نعمتونه د هغه په عصيان او نافرمانۍ او طغيان کې لگوي.

وَاِنَّا نَرْصَنُّ عَنْهُمْ اٰيَاتِنَا رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ تَرْجُوَهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مِّسُورًا ﴿٢٨﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربى، مساکين، ابن السبيل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهرباني) له رب ستا چې ته امید لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووايه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسير: يعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او يو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د امید کوونکي ناامیده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخيانو ته رسوي؛ نو ځکه که يو وخت دی څه شی ورنشي کړي؛ نو په پستي او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړي! مثلاً ورته وويلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به د تا خدمت وکړم! په سختۍ او بد اخلاقي سره له ځواب وړ کولو څخه دغه اند پښه شته چې چېرې ستاسې پخواني خيراتونه ابته او باطل او برباد شي.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَوْماً مَّحْشُورًا ﴿٢٩﴾

او مه ګرځوه لاس خپل ترلی شوی تر غاړې خپلې پورې (يعنې بخل او شومتيا مه کوه)، او مه يې غځوه په بيخي غځولو سره (يعنې اسراف هم مه کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښمانه شوی (په اسراف کې).

تفسير: يعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخیل او مچ خوړونکی دی، يا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او ناداره پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسط او اعتدال رعايت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتيا او بخله دومره کلک ونیسه! او راټولوه يې چې ستا له غاړې سره ولګيږي، او نه له خپله طاقته او توانه زيات داسې خلاص لاس او پرانستلی موتی ولري، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانيځي، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثير رحمه الله) ليکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، يعنې له خپله طاقته زيات يا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حديث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجيږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې)، او تنګوي (يې) په هغه چا چې اراده وفرمايي، (د تنګولو يې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ستاسې له امساک او لاس نيولو څخه به نه تاسې غنيان کېږئ، او نه به نور فقيران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوت هغه غني کېږي، او نه تاسې فقيران کېدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالېږل د هغه مالک علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطَاً كَبِيراً ﴿۱۹﴾

او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوي ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (گناه) لویه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسیر: ځينو کافرانو خپل اولادونه وژل، چې د دوی خواږه او لگښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹ رکوع) کې په همدغه مضمون یو آیت تېر شوی دی؛ تفصیل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانیت او د تهذیب له اصوله مخالف دی، او له دې څخه څرگندېږي (بنکارېږي) چې داسې کوونکي د الله تعالی پر رزاقیت اعتماد نه لري.

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿۲۰﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبیحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زیان او فتنه ترې پیدا کېږي).

تفسیر: یعنې زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسې زنا ته مه نژدې کېږئ!، په «وَلَا تَقْرَبُوا» کې د زنا له دواعیو او مبادیو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرب هدایت کړی شوی دی، یعنې پردې ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچي کولو، لاس وروړلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بیخي د پردیو ښځو له مقاربتو لرې ګرځئ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتیبي او اشکال پېښېږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پیدا کېږي، او د ګردو لپاره یوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب لیکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو یو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «یو سړي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم!» د دې خبرې د اورېدلو څخه ګرد حاضرین ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چې شه!، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: «آیا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، توږې او نورو په نسبت خوښوي؟» هغه عرض وکړ چې: «یا رسول الله! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي! له سره یې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارک وفرمایل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو میندو، خويندو، تروریانو، توږیګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله! د ده گناه ورمعافه کړه! او زړه یې وړپاک کړه! او فرج یې وساته!، أبو أمامه رضي الله عنه فرمایي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهيو ته به یې له سره نه کتل».

«اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد وعلى أصحاب سيدنا محمد وبارك وسلم».

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيٍّ سُلْطَانًا فَلْيَبْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿۲۱﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوک چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوت) چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غیر حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقیق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسیر: په صحیحینو شریفینو کې راغلي دي، چې د هیڅ مسلمان وینه تویول نه دي حلال، مگر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دین پرېږدي، یا مرتد شي، او له جماعته بیلېږي.

﴿وَمَنْ قُتِلَ مُظْلُومًا﴾ الآية - یعنې د مقتول اولیاء اختیار لري چې د حکومت په وسیله د هغې وینې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، لیکن د بدل اخیستلو په وخت کې له حده تېری ونه کړي! مثلاً د قاتل په ځای دې غیر قاتل نه وژني! یا نور بې گناهان دې له قاتل سره نه شاملوي! یا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي! او مثله دې ونه کړي!

﴿إِنَّهُ كَانَ مَظْلُومًا﴾ یعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمایه، چې د بدل اخیستلو حق یې ورکړ، او حاکمانو ته یې امر وفرمایه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هیڅ قصور ونه کړي!، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وینې په بدل اخیستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي! نه چې بالعکس د قاتل حمایت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د یوه په ځای دې دوه تنه نه وژني!، یا که پخپله قاتل یې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوی یا ورور یا نور ووژني، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته (او تصرف په کې مه کوئ) مگر په هغې طریقي سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زیادت کې)، تر هغه پورې چې ورسېږي حد د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسیر: یعنې د یتیم مال ته لاس مه وروړئ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صیانت او خبر غوښتنه ستاسې مقصود وي؛ نو په هغه کې هیڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه یتیم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهېږي، نو مال یې وروسپارئ!.

په دغه ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالی سره وکړی شي، یا له بندګانو سره مشروط په دې چې غیر مشروع نه وي.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطِاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

او پوره وړ کوئ تاسې پیمانه هر کله چې پیمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کیل او وزن) خیر ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خیانته له جهته د مال (او عاقبت).

تفسیر: یعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ! په تلو او پیمانه کولو کې له تزئید او تنقیصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کېږي، او په کې ګډوډي راځي، د شعیب علیه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لویه عملي گناه همدغه بیان شوې ده، په روایاتو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت ومومي، او محض د الله تعالی له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالی پخوا له آخرته په دنیا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٥٦﴾

او مه کوه پیروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او سترګه او زړه هر یو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قیامت کې چې تا په دنیا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسیر: یعنې بې له تحقیقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه! او نه په ناپوهۍ او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه! انسان ته ښایي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي! او د کفایت په اندازه تحقیق او تعمق وکړي! بیا دې یوه خبره له خولې څخه وباسي! یا پر کومه خبره عمل وکړي! له اورېدلو شویو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي! او نه پرې عمل وکړي!

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقیقه خبرې اورېدل، بې له تحقیقه د کوم سړي د رېږلو (تکلیف رسولو) پسې لوېدل، یا چټي (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائلول، د پلرونو او د نیکونو چټي تقلید پسې لوېدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشرع او ناحقې خبرې حمایت کول، د نالیدلو او ناوړېدلو شیانو، لکه لیدلي یا اوریدلي څرګندول، د غیر معلومو شیانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آیت لاندې شامل دي، په یاد یې ولرئ! چې د قیامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کیږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځایونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوتونه مو بې ځایه او بې موقعه صرف کړي دي؟

وَلَا تَبْسُ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٥٧﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خیال (او تکبر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څیري نه کړې ځمکه (په درېولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسېږي (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسیر: یعنې د متکبرانو تقلید او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په درېولو سره ځمکه څیریدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (او چټولو) او د ټپر د باندې ایستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګیدی شي، نو بیا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پرېسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟

كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٥٨﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهی «ولا تجعل» نه تر دې ځایه)، ده بدي د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْفِلْ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٥٩﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحي کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نېسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونيو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسیر: یعنې پاس هغه پر مغز او بېش بها نصیحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذیب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سلیمه عقول یې قبليوي، چې هغه ګرد د وحي په وسیله نبي أمي صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم ته بلاواسطه او دغه محمدي امت ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه نازل او رالېږلي شوي دي.

د پاس ذکر شویو نصائحو شروع له توحید نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْفَلِتَ فِي جَهَنَّمَ مَوْلًا ذَخِرَ﴾ آیت دی؛ بیا هم د توحید تذکر او یادونه شوې ده، خو قاري وپوهېده شي، چې د تاممو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحید سره وي.

أَفَأَصْفُكُمْ رَبُّكُمُ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا

آیا نو غوره کړي یی تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته - په زعم ستاسې -) نیولي دي له پرېستو څخه بنځي، لوبې، بېشکه تاسې چې یی خامخا وایی خبره ډېره لویه. تفسیر: یعنې یو د الله تعالی لپاره د اولاد تجویز، او اولاد هم د جنون په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه گورئ؛ ډېر جسارت او لویه سپین سترگي او گستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زیاتوي دوی ته مکر تېښته او لرې والی (له حقه). تفسیر: یعنې قرآن عظیم په مختلفو عنوانونو او په رنگارنگ دلائلو او شواهدو دغه مشرکین پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصیحت د حاصلولو په ځای لا زیات تور خوري، او په وحشت تېښتي، او د بې لاری په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَآتَيْنَا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وایی دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنگ).

تفسیر: یعنې دغه اصنام او نور چې تاسې یې ای مشرکانو د الوهیت شریکان او حصه داران رابښی، که په واقع او رښتیا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردي محکومیت څرنگه خوښاوه؟ ښايي چې گړد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به یې په بل مخ اړوه، که داسې ویلی کېږي چې د عرش د لوی څښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوت نه رسیږي؛ نو د داسې یو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهایي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښی او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې گرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زیات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله اکبر د رضاء او د خوښی حاصلولو په فکر کې ولوېږي، لیکن الله تعالی دگړو انبیاوو علیهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزاري اظهار فرمایلی دی، نو بیا د تعجب ځای دی، چې دغه احمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَنِ الْقَوْلِ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أَيْبِسُ يَمْدُهَا وَلَكِنَّ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وایی دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبیح وایی ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هیڅوک

(له مخلوقاتو) مگر چې تسبیح وایي سره له ثناء د دغه (الله)، مگر نه پوهیږئ تاسې په تسبیح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمل والا (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسیر: یعنې هر مخلوق د «قال» په ژبې، یا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بیانوي، لیکن تاسې پرې نه پوهیږئ (ځکه ستاسې په لغت سره نه دي)، یعنې د تأمل نه کولو له سببه یا د هغه قوت د فقدان لامله چې د هغه په ذریعه د ځینو مخلوقاتو «قالي» تسبیح واورئ، او پرې وپوهېدی شی، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، یا د هغه پر مقتضی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿١٥﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قرآن؛ نو ګرځوو (پیدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ایمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تالره (له سترگو د دوی).

تفسیر: یعنې هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصیحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو یا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ایمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبی علیه السلام په منځ کې څړولې (لګولې) کیږي.

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذُكِّرْتُمْ فِي الْقُرْآنِ وَحْدًا وَلَوْ عَلَىٰ آدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿١٦﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کوفوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې یاد کړې ته رب خپل په قرآن کې یواځې (په توحید سره بې له یادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهیدونکي وي (له اورېدلو د توحید نه).

تفسیر: پرمخې دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بیان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظیم الشان تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، یعنې په دغه قرآن کریم کې داسې یو قوي تأثیر شته، خو پر کفارو باندې د هغه اثر ځکه نه لویږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، لیکن که کوم سړی په داسې یوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوي وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري یې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هیڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هیچېرې نشته.

﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ یعنې کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نیت یې واورې، نو ګواکې اوریدونکي نه دي.

تنبيه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شیان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوا فَلَوْ لَبِئْنَا بِآيَاتٍ كَذِبَتْنَا عَنْ آلِهَتِنَا وَإِنَّا أَكْفَرُ مِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ فَاغْلُظْ إِنَّا نَعْلَمُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۵) آیت، (۱) رکوع).

پر آخرت ایمان نه لرل، او له انعام څخه یې فکړه کېدل، د الله تعالی له ذکره ټنښتېدل، پر انبیاء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شیان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختیاروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالی دی، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم رب العزت ته کولی شي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَعِينُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَعِينُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا جَلًّا
مَسْحُورًا ۝

مونږ ښه عالم یو په هغه غرض چې اوري دوی په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوی تاته، او کله چې دوی مشورې (پټې خبرې) کوي، کله چې وایي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (ای مسلمانانو!) مگر د یوه سړي چې جادو پرې شوی وي.

تفسیر: یعنې د دې پاک قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء یې مطلوب وي، دوی پاک قرآن او ستاسې خبرې یې واورېدې او بېرته لارل، او پخپلو منځونو کې یې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت څه شی ښايي ووايو؟ بالاخر دا یې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوی دی، یعنې د جادو په اثر لېونی شوی دی، او دماغ یې له سره په ځای نه دي (العیاذ بالله العظیم)، ځینې دلته له «مسحور» ځنې د «ساحر» معنی اخیستې ده، یعنې گواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبيه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوی اخیستی؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازميږي، چې پر نبي علیه السلام باندې به هیڅ قسم سحر په هیڅ یوه درجه په عارضې ډول هم اثر نشي اچولی، دغه آیت مکي دی، او په مدینې منورې کې څمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د یهودانو د کوډې کولو د واقعي ذکر په «صباح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې یواځې دومره قدر لیده کېده، چې په ځینو دنیوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

وگوره (ای محمده!) څرنگه بیانوي دغه کفار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو گمراه شول دوی، نو طاقت نه لري دوی د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوا إِذْ أَكْنَا عِظَامًا وَرَفَاءَاءِ إِنَّا لَبُعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ۝

او وایي دغه (منکران) آیا کله چې شو مونږ (پس له مرگه) هډوکي او خاورې میده شوې، آیا په تحقیق به مونږ خامخا بیا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پیدا کولو نوي سره؟.

تفسیر: یعنې پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لگول خوهر و مرو (خامخا) تعجب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زیات د تعجب وړ (لایق) هغه دلیل دی چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوی وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرگه وروسته مونږ گورو چې د انسان بدن ورسستیږي، او تک سپین هډوکي ترې پاتې کیږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رږږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره گډوډیږي، آیا کوم هوښیار او پوه سړی داسې کوم تجویز کولی شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بڅرکي به بیا سره راټولېږي، او انساني حیات به په دغه منتشره ذراتو کې بیا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتېږي چې (العیاذ بالله) د ده دماغی صحت په حال نه دی.

قُلْ كُونُوا حِجَابًا وَاحِدًا ۖ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ
أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْخِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) شی تاسې تیرې (ګټې) یا اوسپنه، یا بل کوم قسم مخلوق له هغه
قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښکاري په سینو (زړونو) ستاسې کې (قبلول د هغې حیات لره
نو سره له هغه به هم بیا تاسې ژوندي کوو)، نو ژر به ووايي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ
(او ژوندي به مو کړي پس له مرګه؟)، ووايه (ای محمده!) هغه (ذات به تاسې بیا ژوندي کوي)
چې پیدا کړي یې یې تاسې اول کړت، نو ژر به وڅوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء
او تعجب) او و به وایي دوی (تمسخرًا): کله به وي دغه (بیا ژوندون؟)، نو ووايه (ای محمده!
دوی ته) ښايي چې وي دغه (بیا ژوندون) نژدې.

تفسیر: یعنې دغه دوړې او د خاورو بشرکي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو،
او پخپله د خاورو په ذراتو کې د حیات آثار پیدا کېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه درکوم چې د
هغو دوړې نه، بلکه که ستاسې له لاسه پوره وي؛ تیرې (ګټې) یا اوسپنې وګرځئ، چې د حیات د آثارو له قبلولو
څخه بالکل محروم ښکاره شی، یا کوم بل سخت شی جوړ شی! او تجربه وکړئ! چې د هغوی ژوندي کېدل له
اوسپنې او تیرې څخه هم زیات مشکل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بیخي مجسم موت وګرځي، خو سره له
هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بیا ژوندي کول ډېر سهل او آسان کار دی، یعنې هغه ذات چې پرمې یې
تاسې له خاورو یا له نطفې پیدا کړي، او لا یعقل جماد یې په انساني روح سره فاضل کړی دی، آیا اوس په هغه کې
قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي، او بیا ژوندون ورعنایت کړي؟.

﴿فَسَيُنْخِضُونَ﴾ الآية - یعنې له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه وڅوځي، او وایي: هو صاحب! په وراسته وو
هغو کو او د خاورو په ذرو کې به کله روح وپوځي شي؟ او کله به مړي له خپلو هدیرو (قبرونو) څخه راپورته کیږي
د حساب او کتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسَى﴾ یعنې د قیامت پوره او برابر وقت الله تعالی هیڅا ته نه دی ښوولی، هو! د هغه د راتللو امید په قریب
مستقبل کې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواکې د دنیا پاتې عمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَقُولُونَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا ۝

په هغه ورځ کې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره)
په دې حال کې چې ثنا وپوځي به یې الله ته، او ګمان به کوئ (له ډېر هیسته) چې ځنډ (تأخیر) نه
دی کړی تاسې مګر لږ شاني (په دنیا یا قبر کې).

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې د الله تعالی له طرفه غږ راپورته شي، نو په یوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي
له ځمکې څخه راوځي، او د حشر په میدان کې به سره راټولېږي، هیڅوک به د غاړې غږولو توان ونه لري، هر انسان
به په دغه وخت کې مطیع او متقاد کیږي، او د الله حمد او ثناء به وایي، او په تلوار سره به حاضرېږي، اګر که کفارو ته
له دغه اضطرابي حمد او ثناء څخه کومه فایده نه ور رسیږي، په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې د مؤمنینو پر ژبو به
دغه الفاظ وي ﴿اَحْمَدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ﴾

﴿وَتَقُولُونَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا﴾ - یعنې اوس تلوار کوئ، خو په دغه وخت کې به اندازه وکړئ، چې په دنیا کې مو څه
زیات ځنډ نه دی کړی، دغه پنځوس یا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کې څه معلومېږي (موضح

القرآن)، ځينې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدته به د دنيا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، يا له اولې نفخې څخه تر دويمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنۍ مدت به لږ گڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقَدًا﴾ (د يسين سورت (۴) رکوعه ۵۲ آيت).

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمَا ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٦﴾

او ووايه (ای محمده!) بندگانو څما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، بېشکه چې شيطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، بېشکه چې شيطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکۍ يې روادار نه دی).

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يُشَاقِقُكُمْ آوْلَٰئَ شَيْءٍ بَعْدَ بَعْثِكُمْ ۖ وَآرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٧﴾

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ايمان او قبول د توبې) يا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به درکړي تاسې ته (په کفر او عصيان سره)، او نه يې لېږلی مونږ ته پر دوی وکیل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی مونږ ځينو انبياوو ته پر ځينو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسير: يعنې مونږ سم له خپل محيط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر يو سړی مو چې مناسب وگڼلو؛ د بني آدمانو له منځه هغه ته مو نبوت ورکړ، شاه صاحب ليکي: «يعنې ځينې نبيان داسې وو چې د خپل امت له زيات شرارت څخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو څخه زياته کړې ده، او پر گړدو مو فضيلت درکړی دی، لهذا بنيابي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصيت سره د داود عليه السلام ذکر يې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شيان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځينې وايي چې: دلته يې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلی الله عليه وسلم کليه فضيلت او د محمديه امت د فضل او شرف په لوري يې اشاره فرمايلې ده، ځکه چې د زبور مضامين د محمد صلی الله عليه وسلم پر خاتم الانبياء توب او د ده د امت پر اشرف الاممتوب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الَّذِي كُرِئَ الْاَرْضَ يَرْتَعِبُ اَعْبَادِي الضَّالِّينَ﴾ (۱۷ جزء د الانبياء سورت (۱۰۵) آيت (۷) رکوع)، يعنې د محمد صلی الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم مرحومه امت.

قُلْ ادْعُوا الَّذِيْنَ رَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهٖ فَلَا يَمْلِكُوْنَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٩﴾

ووايه (ای محمده!) دوی ته چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې گمان پرې کوئ د معبودانو يې له الله څخه، نو نه لري دوی اختيار د لرې کولو د ضرر له تاسې څخه، او نه د گړځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسير: يعنې الله تعالی خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضيلت عطاء کوي، د هغه

قدرت کامل او علم یې محیط دی، اوس دې مشرکان هغو خپلو معبودانو ته نارې کړي، چې دوی یې خپل آلهه گڼي، یا یې جوړ کړي وي، آیا په هغوی کې یو هم داسې مستقل اختیار لري، چې لږ څه تکلیف له تاسې څخه لرې کړي شي؟ یا یې لږ څه سپک کړي؟ یا یې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بیا داسې ضعیف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنگه روا وي؟!.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَ
رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٠﴾

دغه (معبودان) هغه څوک دي چې عبادت یې کوي کفار، لټوي دغه (معبودان د دوی پخپله) طرف د رب خپل ته وسیله (د نژدېوالي) چې کوم یو له دوی څخه ډېر نژدې دی الله ته، او امید لري د رحمت د دغه (الله)، او ویرېږي دوی له عذاب د دغه (الله، نو څنگه یې بولئ خدایان)، بېشکه عذاب د رب ستا (وړ او لایق د دې) دی چې وېره ترې وکړي شي (تل تر تله).

تفسیر: په «بخاري شریف» کې روایت دی چې څه خلقو د جاهلیت په زمانه کې د پیرانو عبادت کولو، هغه پیران خو مسلمانان شول، لیکن د هغوی عابدین همغسې پخپل جهالت کې قائم پاتې وو، نو د هغوی په حق کې دغه آیت نازل شو.

ځیني وايي: د پیرانو او د پرستو او د مسیح او عذیر او د نورو گردو عابدین په دغه کې شامل دي، مطلب یې دا دی: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان گڼئ او بولئ؛ هغوی پخپله خپل د رب د تقرب په فکر کې ډېر زیات لویدلي دي، او لټوي یې، د هغوی زیار او کوشن په همدې کې دی چې د الله تعالی د قربت په حاصلولو کې کوم یو وړاندې او د مخه کیږي؟، د هغوی له منځه هر یو چې زیات مقرب وي، همغه زیات د الله تعالی د قرب د حاصلولو طالب دی، نو کله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالی په مقابل کې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فیصله وکړئ، چې د الله تعالی خوښي او د ده د رضا د حصول تر کوم ځای پورې ضروري دی، او د غیر الله له عبادته نه الله تعالی خوښیږي، او نه هغه خوشالېږي چې تاسې یې عبادت کوئ، او خوښي یې غواړئ.

﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ﴾ الآية - یعنې سره له انتهایي قرب د هغوی گرد امیدونه محض د الله تعالی پر لطف او مهرباني دي، او دوی تل تر تله د الله تعالی له عذاب ویرېږي او لږ زیږي، او په دې ښه پوهیږي چې د هر قسم نفعي رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاک الله په قبضه او اختیار کې ده.

وَأَنَّ مِنْ قَرِيبَةٍ إِلَيْنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥١﴾

او نشته هیڅ کلی (یا ښار د ځمکې په مخ کې) مگر چې مونږ هلاک کوونکي (مړه کوونکي) د اهل) د هغه یو پخوا له ورځې د قیامت یا په عذابوونکي یو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کې لیکلی شوی.

تفسیر: د دغه آیت مطلب په څو ډوله اخیستی شي:

(الف): د دنیا هر یو کلی او ښار به د هغوی د اوسیدونکو د عظیم الشانو گناهونو په بدل کې پخوا له قیامته په مستأصلو عذابونو بیخي تباہ او خراب شي، که د دوی گناه انتهایي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دویمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به چېرې وي چې له ازله تر ابدې پورې به یې ګناه نه وي کړې؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟

(ب): پخوا له قیامته ضروري ده چې هر یو کلي او ښار ته د هغه طبیعي موت ورو لېږلی شي، او وران کړی شي، یا په کوم آفت او بلا کې مبتلا شي، پر هغه طبیعي موت چې د تعذیب له رنگه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حدیث ثابت دی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ نُفُوسُ النَّبِيِّينَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِمْ سُوْرَةُ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آیت (۴) رکوع)، وفي الحدیث: «کلما هلك نبي جاء نبي آخر».

(ج): د کفارو کلي او ښارونه به یا پخوا له قیامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، یا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ له دغه آیت څخه مقصود تحذیر دی، ګواکې هغه یې چې پخوا فرمایلي وو: ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ الْآلَاءِ أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَإِنَّا ثُمَّ دَلَّاهُمُ الْبَصِيرَةَ فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ الْآخُونِ

او نه دی منع کړی مونږ لره هېڅ څیز له دې نه چې ولېږو هغه معجزې (چې دوی یې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذیب کړی وو په هغو معجزو پخوانیو (کفارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوبه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثمودیانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاك د) هغې، او نه لېږو مونږ (دغه فرمايشي) معجزې مګر لپاره د ویرولو.

تفسیر: په حدیث کې دي چې د مکې معظمې خلقو څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه! یا دغه غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه! و غیر ذلک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آیت نازل شو، یعنې د دغې فرمايشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، لیکن پخوانیو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې وړښوولې وې، خو هغوی نه یواځې ایمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کې یې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتیجه داسې شوه، چې هغوی بیخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهريږي، چې تاسې بیا هم منونکي نه یی، نو له سنت الله سره سم د دې نتیجه هم ښايي هم هغه استیصال او کلي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانیو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، لیکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمايشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَإِنَّا ثُمَّ دَلَّاهُمُ الْبَصِيرَةَ﴾ (الآیه - د ثمود) قوم له صالح علیه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تېرې څخه یوه اوبه راوباسه!، پاک الله هغه اوبه له هغې پرښې (ګټې) څخه وروسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمايشي معجزې له لیدلو څخه خپلې سترګې غړولي وې، او قلبي بصیرت یې حاصل کړی وې، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره یې ملاوې وټرلې، لکه چې هغه اوبه یې ووژله، او د صالح علیه السلام د شهادت په فکر او توطیه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالاخر د هغوی عاقبت او انجام څرنگه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بیانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه یې د ﴿أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ﴾ یوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا تُرِيدُ بِالْآيَاتِ إِلَّا الْخَوْفَ﴾ الآية - یعنې هدایت د معجزاتو پر لیدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له لیدلو څخه خلق د الله تعالی څخه وویږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمایشتونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخویف او انذار لپاره د هغو آیتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلي شوي دي.

وَاذْكُرْ لِلَّذِينَ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي آتَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ
وَنُحْنُفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې مو یوه تاته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموینه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنگه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړې شوی دی په قرآن کې، او ویروو مونږ دوی؛ نو نه زیاتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغیان سرکښي لویه.

تفسیر: ښایي چې د رسول الله مبارک په خیال کې دغې خبرې خطور کړې وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفارو ته د خدا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وایي: که دی په رښتیا سره ښی وي؛ نو ځمونږ له غوښتنې سره به یې سم معجزې راښوولې وي، نو ځکه یې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرځولې احاطه او راګېر کړي دي، او هیڅوک دده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه دده د قدرت له ماتحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرځېد دده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنیعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ! دوی ستاسې یو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګیا اوسئ! او د دوی فیصلې بیخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د لیدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه ځمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصیدونکي یا ترې چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم یو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لایق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پر ښودل مصلحت دی؟ لهدا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ! دغه ګرځېدونکي تر محاصرې لاندې دي، بالاخره دوی به مسلمانېږي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي آتَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً﴾ رڼا یعنې نظاره یا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه نندارې دي؛ چې د هغو په بیان سره د خلقو ازموینه وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او وېي منل، او بالعکس مکذبینو او ناقصانو د هغو تکذیب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ﴾ یعنې د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ویلې شوې ده، چې هغه به د دوزخیانو خوراک وي، د ایمان لرونکو د یقین موجب شوه او د منکرانو د شک او ریب سبب وګرځېده، او وېي ویل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنگه زرغونېږي؟ دغه هم یوه ازموینه وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارکو په تصدیق کې د طبائعو احوال څرنگه دي.

﴿وَنُحْنُفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ یعنې هغه زړونه چې د الله تعالی له وېرې څخه تش وي، له ویږولو څخه هم نه وېږي، بلکه لا زیات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په لیدلو سره د حق د قبلولو هیله او امید لرل چټي (بېکاره) او بې موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِلْآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ۖ

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ پرېستو ته چې سجده وکړئ تاسې آدم ته (تعظیماً)؛ نو سجده وکړه (ټولو) مگر یواځې ابلیس (سجده ونه کړه)، وویل (ابلیس په خواب د الله کې): آیا سجده وکړم هغه چا ته چې پیدا کړی دی تال څخې.

تفسیر: دغه قصه په څو ځایونو کې تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبیه ورکول مقصود دي، چې د الله تعالی د حکم بې له وړاندې وروسته کولو څخه منل (د پرېستو له طرفه)، او په هغه کې شېه پیدا کول د شیطان کار دی، دغه کفار هم د همغه شیطان د اعمالو متابعت کوي، چې په خبرو کې یې کاره بحثونه کول، مگر په یاد یې ولری چې د دوی عاقبت او انجام هم همغسې کېدونکی دی چې د دوی د امام او مشر لعین ابلیس انجام هم همغسې کېدونکی دی.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَ لِّينٍ آخَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لِحَتْنِكُنْ دُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ۖ

وویل (ابلیس) خبر را کړه ماته دا (سړی) چې بهتر کړی دی دی په ما باندې؛ قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځې د قیامت پورې نو خامخا به زه بېخ وباسم هر ورومرو د اولادې د ده مگر لږ (د دوی چې ستا په عصمت او حمایت کې دي).

تفسیر: یعنې لږ څه به یې پرېږدم، او باقی ګرد به یې مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم، لکه چې پر آس د ملونې (ځلونې) او قیزې په وسیله سړی لاس مومي، نو بیا دغه انسانان چې ځما په مقابل کې دومره ضعیف او کمزوري دي؛ نو تا دوی ته پر ما ولې لویې او فضیلت بخښلې دی؟ آیا داسې کول هم جائز دي؟ حال دا چې زه غوره یم له ده، ځکه چې آدم له خاورې پیدا دی او زه له اور.

قَالَ أَذْهَبَ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُ مَنْ جَاءَ مَوْفُورًا ۖ

(نو) و فرمایل (الله) چې څه نو هر چا چې متابعت وکړ ستا له دوی نه؛ نو بېشکه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَشَاءُ وَإِنَّهُمْ يَرْجِعُونَ إِلَىٰ رَبِّكَ وَأَجْبِ عَلَيْهِمْ بَخِيلُكَ وَرَجَلُكَ وَشَارَكَهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأُولَادِ وَعِدُّهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ۖ

او و خوځوه (راکېر کړه) هغه څوک چې طاقت دې رسیږي پر هغه باندې له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راکاږه پر دوی سواره خپل او پیاده خپل، او شریک شه له دوی سره په مالونو کې او په اولادونو کې، او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر (په) مګر باطل (او فرېب سره چې خطا ورته ثواب ښکاروي).

تفسیر: یعنې هغه غږ چې د الله تعالی د عصیان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه کوي، له دې نه په زړونو کې وسوسې غورځول مراد دي، مزامیر (ساز او آواز) هم په دې کې داخلېدی شي.

د پیاده او سورو له راکاږلو څخه دا مطلب دی چې خپل ګرد زور او قوت ولکوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمختګ (وړاندې تلو) امر ورکړه، چې د الله تعالی په معصیت کې ګرد جنگیدونکي شیطانان دي، که سواره دي یا پلي (پیاده)، جني وي، که انسي، پخپلو شیطاني چارو بوخت او لګیا شئ ؟!

﴿وَسَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ یعنی په زړه کې دې ارمان مه ساته، او دوی ته پر هر شانه چې زړه دې غواړي ترغیب ورکړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو کې هم تا ته برخې درکړي، یعنی دغه شیان په ناجائزو طریقو سره حاصل کړي، او په ناجائزو کې یې ولگوي.

﴿وَمَا يُدْهِمُ الشَّيْطَانَ الْأَنْفُوسُ﴾ یعنی چې شیطان انسان ته زرغونه باغونه وربښي، د ده په مکر او فریب او پلمو (تدبیرونو) کې راتلل د احمقانو کار دی، شیطان گړد مواعید پر دغابازی او فریب مبتني دي، لکه چې په قیامت کې دی پخپله به هم اقرار کوي: ﴿وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ﴾ (د ابراهیم سورت (۴) رکوع، (۲۲) آیت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٥٥﴾

بېشکه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تاته (ای شیطان) پر دوی هیڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافي دی رب ستا (ای شیطان) وکیل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).
تفسیر: یعنی هر څوک چې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، هغه د ده کار جوړوي، او د شیطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه یې راوباسي.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفَلَكَ فِي الْبَحْرِ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٥٦﴾

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دی چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر کې لپاره د دې چې ولټوي (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشکه دغه (الله) دی پر تاسې ډېر مهربان.

تفسیر: دغه یې د الله تعالی د کار جوړولو یوه نمونه راوړاندې کړه، چې په هغه کې یو مشرک هم پر داسې اقرار کولو مجبور کیږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هیڅوک د گړدو مهماتو جوړوونکی او وکیل نشي کېدی.

علی الاکثر په لوی قرآن کې روزي یې په فضل سره تعبیر فرمایلي ده، د فضل معنی زیادت دی، ځکه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دی، او دنیوي فوائد دوی ته محض د امتحان او ازموینې لپاره ورکول کیږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا فَلَمَّا بَلَغْتُمْ الْبِرَّ اعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٥٧﴾

او کله چې ورسپړي تاسې ته سختي په بحر کې (او ویرېږئ له غرقه)؛ ورک شي (له فکره) هغه کسان چې یې بلئ (او عبادت یې کوي) مګر یواځې دغه (الله) ته (زاری او عبادت کوي)، نو کله چې ومو ژغوري (بچ مو کړي) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بیا څنگ کوي (له توحیده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسیر: یعنی همدا چې انسان له مصیبت څخه نجات وموند؛ نو خپل حقیقي محسن بیخي له یاده وباسي، او هیروي یې، څو دقیقې (منته) وړاندې د سیند په چپو او د بحر په امواجو کې پرله پسې د الله تعالی په یادونه کې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې یې پښه ولګېده؛ نو بیا بیخي بې فکره کیږي، او هغه گړدې پېښې یې هېرې شي، نو له دې نه لویه ناشکري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يُخْصِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا أَلَكُمْ وَكِيلًا ۝

نو آیا په امن (مطمئن او بی ویرې) یی تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په یو طرف د ځمکې وچې کې؟ یا ولیږي پر تاسې سخت باد وروونکی د وړو کابو؟ بیا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسیر: یعنې د بحر په خنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلاً چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودې پېدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شی! خلاصه یې دا چې ستاسې اهلاک د سیند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمائي؛ هلته مو وژني.

أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَ كُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيَغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا أَلَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ۝

آیا په امان کې یی تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بیا راننه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بیا دویم ځلي، نو ناڅاپه راوولیږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څیز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرک) ستاسې، پس د هغه بیا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسې ګرځېدونکی).

تفسیر: یعنې له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شي؟ یا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاک الله تعقیب وکړي؟

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝

او خامخا په تحقیق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (دریاب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طیباتو پاکیزه وو شیانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پېدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسیر: یعنې انسان ته یې د صورت حسن، نطق، تدبیر، عقل، حواس او نور ور عنایت فرمایلی دي، چې د هغه په وسیله په خپل دنيوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهیږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفریق کولی شي، په هر طرف کې یې د پرمختګ او ترقي لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واک لاندې راوستلي شي، او خپلې چارې ترې اخیستی شي، په وچه کې د حیواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وساتلو سفر کوي، په سیندونو او بحرونو کې پر بهرنيو او جهازونو او نورو نقلیه وو وساتلو سره یې تکلفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسام ښو ماڅکولانو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعمیراتو او د دنيوي نورو وساتلو او وساطو او د هوسایي (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کیږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم علیه السلام یې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله علیه وسلم یې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَاُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يَظْلُمُوْنَ فَتِيلًا ﴿٤٠﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امت سره د انبیاوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په بنی لاس د ده کې نو دغه (أصحاب اليمين) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د یو نري تار (چې په منځ د زړې د خرماوو کې وي).

تفسیر: د قیامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه خیزه حاضرېږي چې ده به د هغه پیروي او متابعت کولو، مثلاً مؤمنین له نبی یا له کتاب یا له دیني مشر سره، او کفار له مذهبي مشر، او لوی شیطان او باطلو معبودانو سره چې فرمایلي یې دي: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ اٰیَةً يُّدْعَوْنَ اِلَى الْكَارِ وَیَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۴۱) آیت (۴) رکوع).

او په حدیث کې راغلي دي: «تتبع کل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو اعمالنامې به هغوی ته رسیږي، د ځینو اعمالنامې به د مخې له طرفه په بنی لاس کې او د ځینو به د شالو طرفه په کین لاس کې وررسيږي، ګواکې دغه یو حسې علامت دی د مقبولیت او مردودیت لپاره.

﴿أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ یعنې په بنی لاس کې د عملنامې اخیستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنیا کې یې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت یې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنیا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته یې لیدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتیاط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زیات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وایي: ﴿هَآؤُمْ اَقْرَءُ وَاَكْبَرُ﴾ (۲۹ جزء د الحاقه سورت (۱۹) آیت (۱) رکوع) «راشئ څما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق یعنې ﴿أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آیت کې بیان فرمایلي شوي دي، ځینې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې اعمالنامې پسې ورځي (لنډه یې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق یې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړېو د خرماوو کې وي).

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ اَعْمٰی فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی وَاَصْلُ سَبِيلًا ﴿٤١﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنیا) کې پروند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم پروند وي (له لارې د خلاصې) او ډېر لرې به وي (د نجات او بري) له لارې (د ږندو په شان).

تفسیر: یعنې دلته د هدایت د لارې له لیدلو څخه رانده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له لیدلو څخه هم رانده او ډېر لرې ترې پاتې کیږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځینو د «وَأَصْلُ سَبِيلًا» مطلب داسې اخیستی دی، چې په دنیا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوبدل، ځکه چې په قیامت کې د تدارک او تلافي هیڅ امکان نشته.

وَأَن كَادُوا لَيَفْتِنُوْكَ عَنِ الَّذِيْ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ لِتَقَرَّرَ عَلَيْنَا غَيْرُهُ وَاِذْ الرَّحْمٰنُ خَلِيْلًا ﴿٤٢﴾

او په تحقیق شان دا دی چې نزدې وو (کفار) چې واروي تال هغه (قرآن) څخه چې وحی کړې ده مونږ تاته لپاره د دې چې وتړې ته پر مونږ بې له دې قرآن بل څه، او (که متابعت دې کړی وی تاد دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نیولی به یې وې دوی ته دوست.

تفسیر: له دغو باطني ړندو څخه ځینې شریان خو هغه کسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلکه نور غټې غټې سترگې لرونکي پوهان او هوشیاران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لکه چې د مکې معظمې د کفارو دغې بې حیایي او جسارت ته وگورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل کړي، چې د الله تعالی هغه وحی او احکام چې پر تاسې یې لېږلي دي، د هغو یوه برخه تاسې د دوی له خاطرې (معاذ الله) پرېږدئ یا یې بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق به یې دوی ته وروړاندې کولو، کله به یې ویل چې: مونږ به له څرمې (سېلمې) ستا تابع کیږو؛ که چېرې له قرآن څخه تش هماغه برخه لرې کړئ چې د شرک او بت پرستی په نسبت تردید کوي، که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسې داسې وکړئ؛ نو خامخا هغوی به تاسې خپل ټینگ دوست په شان منلي وي، لیکن ستاسې جواب د هغوی په مقابل کې داسې وو: «که تاسې لمر او سپوږمۍ له اسمانه رانېکته کړئ، او یوه بې ځما په یوه موتي کې بل یې ځما په بل موتي کې را کړئ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه څیز پرېښودونکی نه دی چې پاک الله د هغه لپاره مبعوث کړی دی، خو یې تر پایه ونه رسوي، یا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي».

وَلَوْلَا اَنْ تَبْتَئِنَا لَقَدْ كُنْتَ تَرْكُنُ الْيَهُمَّ شَيْئًا قَلِيلًا ۝ اِذَا لَذُنُوكَ ضَعْفَ الْحَيٰوةِ وَضَعَفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ۝

او که نه وی مونږ ټینگ کړی ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقیق نژدې شوی وي ته چې میلان دې کړی وي دوی ته څه لږ. (او که لږ څه میل دې کړی وي)؛ نو په دغه وخت کې به خامخا په تحقیق ځکلی به مو وی تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کې)، بیا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد کوونکي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: ﴿تَرْكُنُ﴾ له «رکون» څخه دی، چې ادنی رانېکته کېدلو او د قلب ډېر خفیف میلان ته وایي، له دې سره د ﴿شَيْئًا قَلِيلًا﴾ قید یې زیات کړ، نو له ادنی ځنې ډېر ادنی مرتبه ترې مراده شوه، بیا ﴿لَقَدْ كُنْتَ﴾ یې وفرمايه، او د هغه وقوع یې لا لږ کړ، یعنې که دغه خبره نه وی چې ته معصوم نبي یې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالی پخپل خصوصي فضل سره کوي؛ نو د دغو جالاکو شریانو د فرېب بازی څخه ډېر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدې کېده، لیکن د انبیاوو علیهم السلام د عصمت تکفل الله تعالی فرمایلی دی، نو ځکه دغومره یو خفیف تمایل هم په تا کې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهرېږي چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په وجود کې د فطري تقوی قوت ډېر مضبوط او کلک او بیخي له تزلزل څخه عاري وو، (که قاري دغه پاس آیات په دقت سره بیا ولولي؛ او په کې ښه دقیق او څیر شي)؛ نو په دغو کې هم د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهایت لطیف بیان سره مقصود دی.

مقرینو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بلیات هم د دوی په برخه کې راځي، او د دوی پر خورا ډېر لږ وړو کي غلطۍ یا قصور باندې هم سخت عتاب واردېږي، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهراتو ازواجو ته فرمایلي دي: ﴿يُنِسَاءُ النَّبِيِّ مِنْ يَآئِمْ مَنُكُنَّ يَفْرِحْنَ مُبِينَةً يَضَعْنَ لَهَا الْعَذَابَ ضَعْفَيْنِ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آیت (۴) رکوع).

نو دغه یې راوښود چې د دوی مرتبه کومه معمولي مرتبه نه ده، که په فرض محال سره له ادنی څخه ادنی کومه غلطۍ وي؛ نو په دنیا کې او په برزخ کې او په آخرت کې دوچنده عذاب ورځکولی کیږي، هر مؤمن لره ښايي چې د دغو آیتونو د تلاوت په وخت کې په گونډو او ځنگنو شي، او په انتهایي خوف او خشیت سره د الله تعالی د جلال او

جبروت په شان کې غور وکړي! او همغه دعا دې وکړي چې پخپله به رسول الله مبارک کوله: «اللهم لا تکلني إلى نفسي طرفه عين» «ای إلها! د سترګې د یوه رېولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې کوه!»، یعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وکړه! او پخپل کفالت کې مې وساته!.

وَأَنَّ كَادُوا لَيَسْتَزُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذْ الْأَيْلَهُتُونَ خَلَقَكَ الْاَقِيلًا ﴿٥٠﴾

او بېشکه شان دا دی چې نژدې وو (دغه مکې والا او غوښتل یې) چې خامخا و خوځوي تا له ځمکې (د مکې یا د مدینې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمکې په مکر او فریب سره) او په دغه وخت کې (که ته یې ایستلی وي)، نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ایستلو) د تانه مګر لږ (مدت).

تفسیر: یعنې غواړي چې تاسې به تنګ کړي او ومو ویروي، او له معظمې مکې څخه مو د باندې وباسي، لیکن دوی دې دغه خبره هم په یاد ولري، که هغوی داسې وکړه؛ نو دوی به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلی، لکه چې همداسې هم وشو، چې د دوی همدغه ظلم، ستم او تیري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلی الله علیه وسلم له معظمې مکې نه منورې مدینې ته هجرت و فرمایه، خو تر دې یو نیم کال وروسته د مکیانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل، او د بدر په میدان کې په نهایت ذلت او خواری سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ کاله وروسته پر معظمه مکه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د کفارو هغه حکومت او شوکت تباہ او فنا شو، او بالاخر په ډېر لږ مدت کې نه یواځې په معظمه مکه کې بلکه کې په ټوله «جزیره العرب» کې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سِتَّةَ مِّنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسِتَّةِ اثْنٍ إِلَّا هُتُورًا ﴿٥١﴾

(دغه وړاندې) طریقه ځمونږ (په مثل د هغې طریقې ځمونږ ده) په هغه چا کې چې پر تحقیق لېرلي وو مونږ پخوا له تانه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومي ته طریقه (عادت) ځمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر: یعنې ځمونږ هم دغه دستور له قدیمه تر اوسه جاري دی، کله چې په کوم کلي یا ښار کې د الله تعالی نبي ته یې هستوګنه نه ده ورکړې؛ نو پخپله د همغه ځای اوسیدونکي نه دي پاتې شوي.

اقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسْقِ الْاَيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ الْقُرْآنَ الْفَجْرُ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٥٢﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تیاري د شپې پورې (یعنې ماسپښین، مازدیګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء کړه!)، او له قرائت د فجر (یعنې د سهار لمونځ اداء کړه)، بېشکه چې قرآن لوستل (لمونځ کول) د فجر دی حاضر شوی (یعنې وړ حاضرېږي ورته ملائک د شپې او د ورځې).

تفسیر: یعنې د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ، او له سره خپل فکر او چیرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالک ته متوجه اوسئ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ! ځکه چې تعلق مع الله داسې یو څیز دی چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوي: «وَأَسْمِعُوا الصَّابِرَ وَالصَّلَاةَ» (اول جزء د البقرې سورت (۵) رکوع (۴۵) آیت)، ځمونږ د دې تفسیر په «لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسْقِ الْاَيْلِ» کې د ماسپښین، مازدیګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ - بنایي (د قرآن الفجر) له تعبیره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطویل مطلوب دی، په حدیث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کیږي»، لهدا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زیار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکې پرښتې الله تعالی ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول ولیدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسُجِّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿۴۰﴾

او په (یوه ټوټه د) شپې کې خوب پر پرده او وینښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) د ازیاتې (نفلي) عبادت دی خاص تاته، بنایي چې وبه دروي تار ب ستا په هغه مقام محمود (ستایلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې له خوبه راوینښ شه! (په تهجد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ګردو څخه زیات پر تا کړی دی، چې تاته (له ګردو څخه) لویه مرتبه درکوو، یعنې تهجد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحب دی.

(مقام محمود) د عظمې شفاعت مقام دی، کله چې بل هیڅ یو نبي به هیڅ یو شی نشي ویلی، نو ځمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم به الله تعالی ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به یې وستایي او بیا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې د قیامت د میدان حشر له عذابه یې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فیصله وکړي، نو الله تعالی به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستو خلکو او انبیاءو به د هغه سیادت او افضلیت عملاً ثابت شي.

تنبیه: د «مقام محمود» دغه تفسیر په صحیحه وواحادیثو کې راغلی دی، او په (بخاري شریف) او په (مسلم شریف) او د احادیثو په نورو مقدسو کتابونو کې د (کبری شفاعت) نهایت مفصل بیان شته.

وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ مَدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿۴۱﴾

او ووايه (ای محمده!) ای ربه ځما! ننه باسه ما په ننویستلو رښتیا (ښو سره مدینې ته)، او وباسه ما په ویستلو رښتیا (ښو سره له مکې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله یو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندې).

تفسیر: یعنې چېرې چې زه رسولی کبریم (مثلاً مدینې منورې ته)؛ په نهایت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه علیا وي! او له هر ځای څخه چې ایستل یعنې بیلتون دی (مثلاً له مکې څخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غیرت، عزت، حرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذلیل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي!، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر خورند او ښکته وي!، او داسې غلبه او تسلط راعنایت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، خو د حق کلمه علیا، او معاندين ذلیل او ښکته وي! په دنیا کې هر یو قانون چې وي: سماوي یا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر یوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، خو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورکړی شي، چې سره له د دلائلو او براهینو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (۲۷ جزء د الحديد سورت په (۲۵) آیت (۳) رکوع) کې یې فرمایلي دي: ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعٌ لِلنَّاسِ﴾ - الآية .

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝

او ووايه (ای محمده! دوی ته کله چې بېرته ننوتې مګې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکیدونکی (بې ثباته).

تفسیر: دغه عظیم الشانه وړاندوینه په معظمې مګې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، یعنې ووايه ای محمده! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېږی ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس ویوهرې چې اوس حق دین غالب شو، او د کفر د تښتېدلو پېښه یواځې له مګې معظمې څخه نه بلکه له ګردې «جزیره العرب» څخه په عمل راځي.

په حدیث کې راغلي دي: کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مکه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شریفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته ټټان وو، رسول الله مبارک په یوې لښتې سره پر ګردو یو یو وار کولو، او داسې به یې فرمایل: «وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» «قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ»

نور هېر ټټ به پر مخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن یوه وړاندوینه پوره شوه، او بل داسې یو اعلان وکړ شو چې: «هغه کفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بیا به له سره بېرته نه راځي»، والحمد لله علی ذلک.

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاهُ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝

او نازلوو (پر تا) له قرآن هغه څیز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زیاتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت چې ایمان پرې نه راوړي).

تفسیر: یعنې څرنگه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آیات هم بالتدریج نازلېږي، نو روحاني امراض هم لري کېږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذمیمه وو اخلاقو د شکو کو اوشبهاتو رنځوری بیخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تاثیر بدني صحت هم حاصلېږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بیان کړی شوی ده.

په هر حال هغه کسان چې ایمان راوړي، یعنې د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالی په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو! هغه مریض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبیب او معالجې سره دمخالفت تصمیم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاج او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې ترې وتښتي؛ په همغه اندازه به زیان ومومي، ځکه چې مرض د زمانې له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره یو ځای له بدنه لري کېږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (۱۱)، د التوبه سورت په (۱۶) رکوع، (۱۲۵) آیت) کې پاک الله فرمایي: «وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ»

وَإِذَا أَعْمَسْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأْمَانِيهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ۝

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي (له یاد د الله)، او لرې شي ترې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسېږي ده ته شر بدې؛ نو شي دی ناامیده.

تفسیر: یعنی د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان یې نه مني، هومره عیش او آرام یې چې ور په برخه شي؛ هغومره یې د هغه حقیقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زیاتېږي، او د عبودیت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بیا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو یو ځلي به ګرځد امیدونه او اسرې وشکوي، مایوس او ناامیده کښي، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاک الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مایوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالین).

قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ قَرَّبَكُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې هر څوک عمل کوي په هغې طریقي چې مناسب وي له حاله دده (له ښو او بدو)؛ نورب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسیر: یعنی هر یو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طریقو، نیاتو، طبیعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګیا وي، لیکن په یاد یې ولری چې د الله تعالی له محیط علمه د هیڅ انسان هیڅ یو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طریقه او حرکت او سکناات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم یو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کور) تګ کوي؟ یا په کړه لاره ځي؟ او له هر یوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ۝

او پوښتنه کوي له تانه (ای محمده!) له روح څخه، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې روح له امره د رب څما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غونډې.

تفسیر: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ یعنی انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهیت، حقیقت څه دی؟ د صحیحینو شریفینو له روایت سره موافق دغه سوال د مدینې منورې یهودانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د ازموینې په ډول کړی وو، او د سیرو روایاتو څخه معلومېږي چې په معظمه مکه کې قریشو د یهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آیت په مکیت او مدنیت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول یې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراج به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شیانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتیا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غیر ضروري مسائلو کې د عناد او تعنت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زیات ضرورت درلود، چې د قرآني وحی له روح څخه باطني ژوندون یې حاصل کړی وي، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفید شوي وی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آیت (۵) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲) آیت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لرې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پیدا کېده؟ مثلاً دغو معاندینو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرد؟ بسیط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبیاوو د تبلیغ له فرائضو سره تعلق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادي) په حقیقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادي) څخه ډېر لطیف او خفي دی، د هغه اصلي ماهیت او کنهې پورې د رسېدلو څه امید به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکینو د جاهلاتو او د مدینې منورې د یهودانو د اسرائیلیانو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ الآية - يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه وړ و نه بنود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړې، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالى په حکم سره يوشی په بدن کې لويږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم ځيری او انسان مري.

وَلَكِنْ شِئْنَا لَنْدَهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عِلْمًا أُوْكِيلًا ۝ الْأَرْحَمَ مِّنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ۝

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړی دی مونږ تاته (يعنې قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومي ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکیل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې موښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبېه درب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاک الله تاته در کړی دی، که الله تعالى اراده وفرمايي او دلږ څه مودې له مخې هغه در څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوک نشي در کولی، ليکن د الله تعالى مهرباني پر تاسې ډېره زیاته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلي دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه در څخه بېرته واخلي، او يواځې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه گړد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْأَنْسُ وَالْإِنْسُ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (گړد) انسانان او (گړد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قرآن) اگړ که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝

او خامخا په تحقيق مکرر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثال (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کېښوده اکثر و خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مگر په ناشکری (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين څو څو ځلې په مختلفو اساليو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثر و احمقانو د هغه قدر و نه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکری گړدو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۖ أَوْ تُكُونَ لَكَ جُنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتَقْفِرَ
الْأَنْهَارُ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۖ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بِلَهُةٍ قَبِيلًا ۖ
أَوْ يُكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تَنْزِلَ عَلَيْنَا لَدًّا نَقْرُؤُهُ
قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَ سُوْرَةٍ ۚ

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده!) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهیدونکې خوتېدونکې) چینه. یا چې وي تا ته یو باغ له خرماوو او انگورو، نور روانې کړې ته ویالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، یا چې راوغورځوي ته اسمان لکه چې ګمان کوي ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، یا چې راولي ته الله او پرېنټې مخامخ (ښکاره چې یې ووينو). یا چې وي تا ته یو کور له سرو زرو (یا ملمع په سرو زرو چې په کې کینې)، یا چې پورته وخڅړي په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخڅړي) تر هغه پورې چې راګوز کړې پر مونږ باندې داسې یو کتاب چې لولو یې (او تصدیق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آیا یم زه (یعنې نه یم زه) مګر یو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسیر: کله چې کفارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لړې له مقصده فرمایشونو یې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿أَوْسُقِطَ السَّمَاءُ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آیت سبا سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿إِنْ كُنَّا نَحْنُ بِهَمُ الْأَرْضِ أَوْسُقِطَ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ﴾

وَمَا مَنَعَهُ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ۚ

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بیان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ویلې به دوی: آیا رالېږلی دی الله یو سړی (یو انسان) رسول؟! (او پرېنټه یې ولې نه رالېږله).

تفسیر: یعنې سره د هدایت د رڼا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به یې هم دا ویل چې بنی آدم څرنگه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به یې کومه پرېنټه رابښکته کوله.

د یادونې وړ ده هغه څوک چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم بشریت نه مني، ددغه کفارو له شېبې څخه متأثر دی او د قرآن کریم له صریحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَّتَشَوَّنُ مُطِيعِينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ۚ

ووايه (ای محمده! دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه یو پرېنټه رسول.

تفسیر: یعنې که دغه ځمکه د بني آدمانو په ځای د پرېنټو کلی او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرېنټه نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بني آدمانو په طرف پرېنټه خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترگې له سره د هغې د لیدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنگه مستفید کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لویږي، دغه تقریر د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي!.

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٩﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندگانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکي.

تفسیر: هغو کسانو چې داسې به یې ویل: «أَوَلَمْ يَأْتِ اللَّهَ وَالْمَلَكُ قَبِيلًا» یعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصدیق وکړي؛ نو هله به یې ومنو، نو یې وفرمایل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره ځما تصدیق کوي، ځکه چې هغه علیم او خبیر دی، او ګوري چې زه د نبوت وظيف انجاموم او ځما له هغو ګردو مصائبو څخه چې یې تېروم، او له هغو مساعیو څخه چې په پټه او ښکاره یې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او ځما په لاس او ژبه متمدایاً داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او دده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه ځما مقصد یوماً فیوماً کامیاب، بریالی، کامران، او وسیع الأثر ګرځوي، او تکذیب کوونکي ته قدم ته قدم تنبیه ورکوي، چې په دې عمل سره بیخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آیا دغه د الله تعالی له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوی کې صادق یم؟ آیا له یوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَعَلًا مُّهِمًّا وَمَنْ يَضِلُّ فَعَلٌ كَبِيرٌ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٠﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې یې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومي ته دوی ته نور دوستان یې له دغه (الله څخه چې سمه لاره وروښيي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قیامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې پانده او ګونګیان او کانه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زیات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسیر: یعنې د قیامت په ځینو مواطنو کې به کفار پر خپلو مخونو نسکور پانده او ګونګیان او کانه کړي شوي بیولي کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې لویو اصحابو عرض وکړه، چې یا رسول الله! دوی به څرنگه په خپلو مخونو نسکور بیولي کیږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه قادر مطلق یې چې پر پښو بیولي شي؛ همغه قادر دی چې په سر یې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخیانو پرمخې کښول (رابطل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: «يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤١﴾ جزء د القمر (۴۸) آیت (۳) رکوع».

ذَٰلِكَ جَزَاءُ هُمَا بِمَا كَفَرُوا قَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِنْ أَنتَ إِلَّا الْمُبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٢﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آیتونو ځمونږ او ویل به دوی: آیا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې رېږېدلې، آیا مونږ خامخا بیا پورته کاوه شو په پیدایښت نوي سره؟!

او لم یروا ان الله الذی خلق السموت والارض قادر علی ان یخلق مثلهم وجعل لهم اجلا لا ریب فیہ فابلی الظلمون الاکفورا^(۶)

آیا نه گورې دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) یې پیدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پیدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی یې دی دوی ته یو اجل (نېټه) چې نشته هیڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هیڅ شی) مگر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسیر: یعنې هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام یې پیدا کړي دي، نو آیا هغه ته ستاسې په شان د یوه وړوګي شي پیدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ الثَّالِثِينَ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن (غافر) سورت (۵۷) آیت (۶) رکوع).

﴿فَابْلَىَ الظُّلُمُونَ الْاَكْفُورًا﴾ یعنې سره د دومره واضحه وو مضامینو او دلائلو د اور بدلو سره هم د دې بې انصافانو په کفر او ضلال او ناشکری کې همغه ترقی او پرمختګ لیدل کیږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَعْلَمُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي اِذَا اَلَمْسْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَشُورًا^(۷)

ووايه (ای محمده! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شی د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسیر: په تېره رکوع کې یې فرمایلي وو: ﴿اَلْاَحْصَاءُ مِنْ رَبِّكَ اِنْ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾ * ﴿قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ﴾ الآية - «الله تعالیٰ په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان یو بېمثاله دولت یې عطاء فرمایلي دی»، په منځ کې یې د مخالفینو د تعنت او عناد او له کاره وتلي مطالبات، اعراض او تکذیب او د هغو د نتایجو ذکر وکړ، دلته بیا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، یعنې یوه بنده ته داسې عظیم الشان رحمت او عظیم النظیر دولت وربخښل د همغه حقیقي جواد او مطلق وهاب له شانه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غیر متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زیات څخه په زیات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پیدا کیږي، او نه د دې خبرې اندېښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، یا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العیاذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک و ګرځولی شي؛ خو بیا هم د ده له طبیعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم یو مستحق د ورکړې څخه دومره ویرېږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په میدان کې پاتې شم، یا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سیال او شریک یا له ما څخه زیات ښاغلی شي، په هر حال که د الهیه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وي؛ نو تاسې به هیڅا ته هیڅ شی نه ورکول.

وَلَقَدْ اَتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اَيِّتٍ بَيِّنٰتٍ فَمَنْ لَّبَسَ بَنِي اِسْرَءٰىلَ اِجَابًا فَمَنْ نَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّىْ اَظُنُّكَ يَمُوسٰى سَحْرًا^(۸)

او البته په تحقیق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (ای محمده! د علماوو) د بني اسرائیلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وویل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تاي موسی د سحر کړی شوي.

تفسیر: یعنی همغسې چې پاک الله تاسې ته ای محمده صلی الله علیه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظیم قرآن عنایت کړی دی، او نو ډېر مراحم یې هم پر تا مبذول فرمایلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسی علیه السلام ته ښکاره ښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنایت فرمایلي دي څه وخت چې ده بني اسرائيلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشریف راوړی وو، که یې غواړې نو د بني اسرائيلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وکړه، او ویې گوره چې تر کومه ځایه پورې صحیح دي.

تنبيه: هغه نهه معجزې دا دي: ۱- يد بيضاء، ۲- عصا، ۳- سنين، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ۷- قمل، ۸- ضفادع، ۹- دم (په ځينو تفاسيرو کې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر، بحر او رفع الطور راغلي دي)، د الأعراف «د سورت په (۱۶) رکوع کې ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَارُسُكُنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانُ وَالْحَرَادُ﴾ الآية - په تفاسيرو کې مو د هغه تفصيل لیکلی دی، هلته دې وکتلی شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَهُ الْآرَبُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأُظَنُّكَ لِفِرْعَوْنَ مَذْبُورًا

وویل (موسی بیا) خامخا په تحقیق پوهېږې (ته پخپل زړه کې) چې نه دي نازلې کړې دغه (ننه معجزې هیچا) مگر رب د اسمانونو او د ځمکې، معجزې ښکاره (چې هر یوه دلالت کوي په نبوت ځما)، او په تحقیق زه خامخا گمان کوم پر تا ای فرعون د هلاک شوي (مغلوب کم عقله).

تفسیر: یعنی اگر که ستا ژبه انکار کوي، مگر ستا زړه ډېر ښه پوهېږي چې دغه عظیم الشان نښان ستا د سترگو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولی دی، چې د آسمان او د ځمکې حقيقي مالک دی، اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبر د لارې له حقه انکار وکړي، د هغه په نسبت به پرته له دې نه څه خیال کولې شي، چې د ده د تباهی وخت پر سر رسېدلی دی، له دې نه معلوم شو چې ایمان د پوهېدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی (یعنې عقیده او عمل): ﴿وَجَدُوا فِيهَا وَأَسِيفَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلُمًا وَعُتُوًّا﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۱۴) آیت اوله رکوع).

فَإِذَا دَانُ تَسْتَفَرُّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا

نو اراده وکړه (فرعون) د دې چې و خوځوي او لرې کړي دوی له ځمکې (د مصر)؛ نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چې له ده سره وو ټول.

تفسیر: کله چې فرعون ولید چې ورځ په ورځ د موسی علیه السلام اثر زیاتېږي؛ نو داسې اندېښنه ور پیدا شوه، چې بني اسرائيل چېرې زور او قوت ونه نیسي، نو ځکه یې د هغوی په زیات رېږولو (تکلیف کولو) شروع وکړه، او داسې یې مقرر کړه، چې دوی په مصر کې په امن او راحت سره ژوندون ونه کړي شي، خو بالاخر مونږ همدغه فرعون او فرعونیان پرېښودل، او د قلزم په بحیره کې مو گرد هغه ظالمان ډوب کړل.

وَقُلْنَا مَنْ بَعْدَ إِبْرَاهِيمَ إِبْرَاهِيمَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَاكُمْ بِحَقِّهَا

او مو ویل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائيلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمکه (د مصر) کې؛ نو کله چې راشي وعده د آخرت (یعنې قیامت)؛ نو به راوولو تاسې (سبطیان او قبطیان په محشر کې حساب ته یو ځای) گډوډ.

تفسیر: یعنی پاک الله د ظالمانو بېخ او بکرو وېست، او تاسې ته یې د هغوی د مرییتوبه نجات درکړې، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسایۍ (آرام) سره تلې شئ، کله چې قیامت راشي بیا به یو ځلې تاسې او ستاسې تبه شوي دښمنان سره یو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعید، هالک او ناجي دائمی فیصله صادرېږي.

وَالْحَقُّ أَنزَلْنَاهُ بِالْحَقِّ نَزْلًا وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٠﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه یې لېږلی مونږ ته (ای محمده!) مگر زېږی وړکونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکي (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ یې د لوی قرآن په لوري وګرځاوه، یعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پرېږدئ، لیکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړې شوي دي؛ په هغو کې له ګردو څخه لویه علمي معجزه همدغه عظیم الشان قرآن دی، چې هغه موسی له حکمت سره پخپل عظیم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لېږلی دی، او پوره په همدغه صداقت سره تاسې ته رسېدلی دی، او په منځ کې یې لږ څه تغیر او تبدیل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعَوْنِ اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ الْغَالِبُ﴾ (۱۲) جزء د هود سورت (۲) رکوع، (۱۴) آیت.

وَقْرَأْنَا فَرَقْنَاهُ لِقِرَاءَةٍ عَلَى النَّاسِ عَلَى نَكْتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿٥١﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده!) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر: د لوی قرآن له را لېږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبیر او تذکر وايي، لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دي: ﴿كَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكًا لَّيْلًا نَزْلًا وَأَلَيْتُمْ وَلَيَذَّكَّرْ أُولَٰئِكَ أَلْفَابٌ﴾ (۲۳) جزء د ص سورت (۲۹) آیت (۲) رکوع، نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بېل بېل کړي شوي دي، خو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهیلات وي، او د ویونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو یې ځکه را نازل کړې چې څرنگه حالات به راوړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدايات صادرېده، خو هغه جماعت چې وروسته له دې نه د ګردې دنیا معلمان او لاره ښوونکي ګرځېدل؛ د هر آیت او حکم موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آیت د بې موقعه استعمالولو ګنجایش نه وي پاتې.

قُلْ الْمُؤْمِنُوهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْآذَانِ سُجَّدًا ﴿٥٢﴾ وَ يَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا وَعْدُ رَبِّنَا الْمَفْعُولِ ﴿٥٣﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې ایمان راوړئ په دې قرآن یا ایمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآن) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي دوی (په ځمکه) په زړو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظیمًا وتشکرًا). او وایي دوی: پاکي ده رب ځمونږ ته، په تحقیق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کېدونکې.

تفسیر: یعنی تاسې يې منی که يې نه منی؛ د لوی قرآن د حقانیت او د رسول الله مبارک د رسالت تصدیق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چې د پخوانیو سماویو و و کتابونو د بشارتو څخه خبرداره دي؛ دوی د دغه پاک کلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زو سرونه په سجده ږدي، او وایي سبحان الله دا څومره عجیب او غریب کلام دی، بېشکه د الله تعالی هغه وعده پوره کېدونکې ده، چې د موسی علیه السلام په ژبه د تورات په کتاب (سفر استثناء) کې کړی شوی وه چې (ای بني اسرائيلو! زه به ستاسې په وروڼو (بني اسماعيل) کې یو نبي مبعوث کوم، چې د هغه په خوله کې به خپل کلام اچوم) بلا شبهه هغه همدا کلام دی چې د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارکه خوله کې اچولی شوی دی، کله چې اهل العلم د قرآن د حقانیت تصدیق کوي؛ نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هیڅ یو اعتراض نه دی متوجه.

وَيَزِدُّهُمْ حُشُونًا

او نسکور پر بوځي دوی (پر ځمکه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوی (د الله له وېرې) او زیاتوي دوی ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسیر: یعنی کله چې پاک قرآن اوري؛ پر دوی رقت طاري کیږي، او په سجده لوېږي، او په تواضع، عجز او نیاز کې تزئید کوي، کله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوی د عجز او نیاز په مراتبو کې تزئید پیدا کیږي، د اذقان (زنو) په لفظ کې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود کې زیاته مبالغه کوي، ځواکې خپلې زنې هم پر ځمکه لگوي، یا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنایه وي، والله أعلم.

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَدْعُوا الرِّحْمٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْكِبَرُ الْحُسْنٰی

ووايه (ای محمده! دوی ته) وبولئ تاسې الله، یا وبولئ تاسې رحمان، هر یو نوم یې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دی)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسیر: د سجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنې) او د دعاء په مناسبت په وروستي آیت کې د «صلوة» ذکر کړی شوی دی، واقعه دا ده چې د الله تعالی له نومونو څخه د عربو مشرکینو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زیات وو، او د «الرَّحْمٰن» لفظ او نوم په دوی کې دومره مأنوس نه وو، البته په یهودانو کې د «الرَّحْمٰن» اسم کثیر الاستعمال وو، په عبراني کې هم دغه مبارک اسم همداسې مقدسه معنی درلوده، لکه چې په عربي کې یې لري، د بل لوري (مسيلمۃ الکذاب) هم خپل لقب «رحمن الیمامة» ایښی وو.

الغرض مشرکانو پر الله د «الرَّحْمٰن» د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به یې ځنې خوړ، او په وحشت کې به ترې لوېدل، لکه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارک له ژبې څخه یې «الرَّحْمٰن» اورېده؛ نو په خپلو منځونو کې به یې ویل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع کوي، او دی پخپله ماسو د الله څخه «الرَّحْمٰن» ته هم غږ کوي.

یهودانو به داسې شکایت کولو چې په محمدي اذکارو کې او اورادو کې ولې د «الرَّحْمٰن» د نامه ذکر په دغه اندازه زیات نه دی لکه چې په مونږ کې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آیت کې ورکړی شوی دی، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د یوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماءو د تعدد څخه د ده ذات تعدد نه لازمیږي، او نه د هغه څیز د توحید سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې یو نوم ولې په کثرت استعمالیږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاک الله هومره چې أسماء الحسنی دی؛ له هغو څخه هر یو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؟ صحیح دی، او مقصود ترې همغه یو ذات دی، او د عنواناتو او تعبیراتو په تنوع سره معنون نه بدلېږي.

وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١﴾

او ډېر ظاهر والی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پتوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې یوه لاره (متوسطه).

تفسیر: یعنې په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعیه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږېدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ویل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احادیثو کې دي: کله چې په مکه معظمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشر کینو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه لېږونکي او د هغه راوړونکي او هم ویونکي په نسبت او شان کې چټي (بېکاره) خبرې او اېلټې ویلې، نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو، یعنې نه دومره په زور یې ولوله، چې مشر کین یې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو یې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفید نشي، افراط او تفریط دواړه پرېږدئ! او متوسطه رویه ځان ته غوره کړئ! چې په هغې سره قلب متأثر کېږي، او تشویش بیخي ورک کېږي، نو هر کله چې دوی مدینې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شو.

تنبيه: ددي آیت شریف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آیت شریف څخه دا راڅرګندېږي چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو یاد شي او وبلل شي په قرآني یا صحیح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو څخه ځان وساتل شي چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وي، بلکه د هرې ژبې خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم ایښی وي، تر څو له هغه الحاد څخه ځان وژغورل شي چې د الأعراف په سورت کې ورڅخه منع راغلی ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَخْذَ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١﴾

ووايه (ای محمده!) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه یې دی نیولی څوک ولد (لکه چې یهودان او نصاری یې وایي)، او نشته ده ته شریک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وایي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزی (لکه چې کتابیان یې وایي)، او نسبت د لویي وکړه الله ته (هر وخت) په لویۍ کاملې سره.

تفسیر: له لمانځه څخه وروسته د خالص توحید ذکر یې وفرمایه او سورت یې ختم کړ، یعنې ګرځېد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګرځېدو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عیوبو او قصورو او نقصو او فتنو څخه بیخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هیڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافی لپاره بل چا ته اړ یا محتاج شي، له بل چا څخې په مدد اخیستلو کې درې احتمالې کېدې شي، یا له ورو کي څخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد څخه مدد اخلي، یا له مساوي څخه لکه چې یو شریک له بل شریک څخه مرسته غواړي، یا له لوی څخه لکه چې کمزور او ضعیف انسان د ذلت او مصیبت په وخت کې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړي، په دغه آیت کې

د دغو دریو وارو نفي وکړه شوه، ځواکې په ﴿لَمْ يَخُنْ وَلَا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ﴾ سره د درېيم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَذَلِكَ نُنْشِئُ﴾ کې يې د خپل عظمت او کبريائي په لوري مونږ ته توجه راکړه.

يعنې انسان ته لازم دي چې د الله تعالى پر عظمت او کبريائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له له هر راز کمزوريو څخه ارفع او اعلى وگڼي، او لطف دادى چې په ﴿لَمْ يَخُنْ وَلَا﴾ کې د نصارى او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ﴾ کې د هغو يهودانو ترديد وشو، چې د هغو په نزد د الله بېړۍ د يعقوب عليه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولى (العياذ بالله).

تَمَّتْ سُورَةُ بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِعَوْنِ اللَّهِ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ، فَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ.

«د (الکھف) سورت مکي دی، پرته له (۲۸) آيت څخه او له (۸۳-۱۰۱) آيت پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آيت، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشية» له سورت څخه نازل شوی دی.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (يې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله عليه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هيڅ کوروالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعنې له اعليٰ ځنې د اعليٰ تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاک الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعليٰ او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدس کتاب کې له سره هيڅ یوه کره وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هيڅ قسم افراط او تفريط هيڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا لِّإِثْمٍ كَذَنَّهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفريط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمد په دې کتاب سره کفار) د عذابو سخته له جانبو د الله.

تفسیر: یعنې دغه مقدس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذبانو د قهار الله تعالیٰ له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د «قَيِّمًا» معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعنې هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوروالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قَيِّمًا عَلَى الْكُتُبِ السَّمَاوِيَّةِ»، «د ګردو سماویو په کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وايي: «قَيِّمًا بِمَصَالِحِ الْعِبَادَةِ»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هيڅ د شېبې ځای نشته.

وَيُنذِرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ أُجْرًا حَسَنًا ۖ مَا كَثِيرٌ فِيهِ آيَاتٌ

او زېری ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسیر: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل یعنی جنت مراد دی، چې هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمی خوښي او ابدی راحت ور په برخه کیږي.

وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۚ

او چې وویروي هغه کسان چې وایي (له ډېره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر: د الله تعالی لپاره د اولاد په تجویز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصاری» دي، او لکه چې له احادیثو څخه ظاهریږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پورې وي، بیا هم د الفاظو په عموم کې به ځینې هغه یهودي فرقې چې غزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا ځینې هغه مشرکین چې «ملائکة الله» ته د الله لورې ويلي؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجویز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په اخص الخصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۖ

نشته دوی ته په دې خبره کې هیڅ علم، او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چې راووي له خولې د دوی څخه، نه وایي دوی مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسیر: یعنې کوم تحقیق او علمي اصول د دوی په لاس کې نشته، او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوی په عمیاء تقلید سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمَرُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ۖ

نو ښايي چې ته قتل کوي (وژني) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوی (له تا نه) (یا په دوی پسي) که رانه وړي (دوی) ایمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژني) له ډېره غمه.

تفسیر: یعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوی په چرت او غم کې خپل ځان مه کړوئ! او مه ويلي کیږئ! تاسې د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړې او کوي یې، که یې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښايي چې خپل ځان دومره وکړوئ او دومره غمجن شئ!.

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۖ

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څیز چې دی پر ځمکه زینت (ښایست رونتق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازموینه وکړو پر دوی چې کوم یو له دوی څخه ډېر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر: یعنې د هغه د رونتق په طرف منډې وهي، یا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَإِنَّا لَجِئُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۗ

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي یو د هر هغه څیز چې پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف میدان) وچ کلاک.

تفسير: يعنې يوه ورځ به دغه گړدې ونې، وابنه، شينكي او نور د ځمكې موجودات ټولولى شي، او د ځمكې څخه تش تور ډاگه ډېر ميدان جوړېږي، هغه كسان چې د دې په بنيست او ډول سينگار خوښ او غولېږي، هغوى دې ښه وپوهېږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډيل، پړق او پړوق پاتې كېدونكى شى نه دى.

أَمْ حَصِبْتُمْ أَنَّ الْأَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمَ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

آيا گمان كوي ته (اى محمده!) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوى له دلائلو ځمونږ ډېر عجيبه.

تفسير: يعنې د الله د عظيمه قدرت په لحاظ د «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» قصه چې وروسته يې ذكر راځي، داسې كومه عجيبه او غريبه خبره نه ده چې يې له حده زياته عجيبه وگڼي، د ځمكې، اسمان، لمر، سپوږمۍ، ستوري، اور، اوبه، او نورو شيانو پيدا كول، او د دوى ټينگ نظام قائمول، د ضعيف البنيان انسان فضيلت پر گړدو موجوداتو، بيا په انسانانو كې د انبياوو عليهم السلام رالېږل د دوى قليل او بې سرو سامانو ډلو پر لويو لويو متكبرانو بريالى او فاتح كول، د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم او د ده د رفيق ابو بكر صديق رضي الله تعالى عنه نجات د كفارو د مكر او فرېب څخه او د (ثور) په غار كې تر دريو ورځو پورې د دوى دواړو صحيح او سالم ساتل، او د كفارو تعاقب او د غار (سمخې) تر خوله پورې راتلل او بيا نامراده او بې د مرام له نيله بېرته گرځېدل، بالاخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوكۍ يې سرو سامان ډلې ته نه يواځې په «جزيرة العرب» بلكه په مشرق او مغرب كې په ډېر لږ مډت كې غلبه، نصرت او برى په برخه كول، آيا دغو او د دوى په شان نور بشماره شيان د «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» له قصې څخه لږ حيرت او تعجب راوړونكي دي؟!.

اصل دا دى چې يهودانو قريشو ته مشوره وركړه چې د محمد صلى الله عليه وسلم څخه د امتحان او ازموينې په ډول درې سواله وكړي: (١) روح څه شى دى؟ (٢): د «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» قصه څرنگه ده؟ (٣) د ذو القرنين قصه څه وه؟، د «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» قصې ته دوى د عجيبتوب له حيثته خاص اهميت وركړى وو، نو ځكه په دغه آيت كې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجيبه نه ده لكه چې تاسې يې گڼي، د هغه ځنې ډېرې نورې عجيبې او غريبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» مجملات بيا مفصلاً بيان فرمايي.

وايي چې دغه څو ځلميان د (روم) د كوم ظالم او جبار باچا په زمانې كې وو، چې د هغه اسم ځينو «دقيانوس» ښوولى دى، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اكراه سره د بت پرستۍ په تعميم او اشاعت كې مصروف وو، عامو خلقو د تكليف او سختۍ او خوف او د څو ورځو دنويي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بت پرستۍ يې اختيار كړه، په دغه وخت كې د څو تنو هغو ځلميانو په زړونو كې چې د هغوى تعلق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خيال پيدا شو چې د يوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضۍ نه ده پكار، او د دوى زړونه د الله تعالى له خشيت او د تقوى له نوره ډك وو، الله تعالى دوى د صبر او استقلال او د توكل او مېړانې له دولت څخه ماړه كړي وو، دوى د باچا په مخ كې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادري) يې دغسې نارې كړې: «لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ كُنَّا أَشْطًا» او د دغه خپل ايماني جرأت او استقلال د مظاهري څخه يې گړد ليدونكي او اورېدونكي سره مېهوت او متحير كړل.

باچا څه د دوى پر ځلميتوب رحم وكړ، او څه د نورو مشاغلو او ملكي مصالحو لامله د دوى د فوري وژلو څخه سترگې پټې كړې، او څو ورځې يې دوى ته مهلت وركړ، څو دوى پخپلې دغې معاملې كې غور او نظر ثاني وكړي. خو دغو ځلميانو داسې مشوره سره غوټه كړه، چې په داسې دفتي په وخت كې چې مونږ د جنگ او د تشدد له لاسه عاجزان شوي يو، او په هر حال كې ځمونږ د قدمونو د ښويدلو وېره او خطر شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په كوم غار كې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع كې بيا له هغه ځايه ووځو، نو يې دعاء

و کړه چې: «ای الله! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه! او د رشد او هدايت په لارې د تللو ګرد انتظام موږ ته وکړه!».

بالآخر دوی له ښاره ووتل، او په کوم نژدې غره کې یې پناه ونيوله، او له خپلو ملګرو څخه یو تن یې مامور کړ، چې د لباس په تغیر سره کله ناکله ښار ته ورځي! او ځمونږ د ټولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه! او موږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه! کوم سړی چې پر دغه کار مامور وو، هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چې نن په ښار کې رسماً ځمونږ تعقیب او پلټنه کېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پټه او سراغ وروښي، دوی په همدغو مظاهرو کې وو، چې یو ناڅاپه الله تعالی پر دوی خوب طاري کړ، ویلي کیږي چې د حکومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه؛ خو د دوی درک او سراغ یې ونه موند، او سترې ستومانه کېناستل.

بالآخر د باچا له رایې سره سم د ښېښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او په یو محفوظ ځای کې کېښود شو، خو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکي نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکې طریقې تېښتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی، ممکن دی چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پټه پیدا او ځینې نور عجیب او غریب واقعات هم څرګند شي.

دغه ځلمیان پر کوم مذهب (دین) وو؟ په دغه کې اختلاف دی، ځینې وايي چې نصرانیان یعنې د مسیح علیه السلام د اصلي دین تابعان وو، لیکن ابن کثیر (رحمه الله تعالی) د قرائنو له مخې دې ته ترجیح ورکړې ده، چې د ﴿أَصْحَابُ الْكَهْفِ﴾ قصه د مسیح علیه السلام د زمانې څخه پخوانۍ قصه ده، والله أعلم.

تنبیه: «رقیم» د غره کندي او سوري ته وايي، او «رقیم» د «مرقوم» په معنی هم راځي، یعنې لیکلی شوی شی.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝
فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝

یاد کړه هغه وخت چې رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د وېرې د کفارو) غار ته نو وویل دی: ای ربه ځمونږ! راکړه موږ ته له خپله نژده رحمت (چې پرې پټ شو له غلیمه «دښمنه») او تیار کړه موږ ته له دې کاره ځمونږ (چې مفارقت د کفارو دی) هدايت. او کېښوده موږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چې هیڅ غږ یې نه اورېد او ویده پراته وو) په غار کې څو کاله په شمېر.

تفسیر: یعنې داسې یې پر غوږونو وټپول چې تر کلونو کلونو پورې په همغه سوري کې ویده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ۝

بیا راپورته کړل موږ دوی لپاره د دې چې ښکاره کړو چې کومه یوه له دغو دواړو ډولو (مختلفو په ځنډ کې) ښه حساب کوونکې ده د هغه چې دوی څه مدت تېر کړی وو (په دغه غار کې).

تفسیر: له ډېرو کلونو څخه وروسته الله تعالی دوی وښ کړل، خو ظاهر شي چې د اختلاف کوونکو په منځ کې کوم یو د دوی د نوم د مدت صحیح اندازه ښوولی شي؟ ظاهر دی چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته کله چې دوی وښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب کوونکي او ګردو لیدونکو په منځ کې راز راز خبرې سره مبادله کیږي، او ځینې یې مدت لږ ښيي، او ځینې یې ډېر څرګندوي (ښکاره کوي)، یو به اقرار کوي، او بل به یې مستبعد

کښي ترې انکار کوي، نو دوی يې راوینس او دا يې وروښوده چې کوم یو جماعت سم له حقیقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعیت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقیقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جگړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٦﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتیا) سره، بېشکه دوی داسې ځلمیان دي چې ایمان لري په رب خپل، او زیات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنُتَدَّ عَوْمًا مِنْ دُونِ اللَّهِ الْقَدَّرْ قُلُوبَنَا إِذَا شِطَّ طَائِفٌ ﴿١٧﴾

او ټینګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وویل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهیت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقیق ویلی به وي مونږ هلته خبره خطا لویه دروغه.

تفسیر: یعنې زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کېښود او خپله خبره یې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهیت» او «ربوبیت» دواړه همده ته وړ (لایق) او مخصوص دي.

هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ مُسْلِمِينَ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٨﴾

دا کسان قوم ځمونږ نیولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شریکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسیر: لکه چې موحدین د توحید صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکین هم پخپله دعوی کې رښتین وي؛ نو کوم واضح دلیل ولې نه وړاندې کوي؟ که یې وړاندې کړي؛ نو له کومه به یې راوړي؟ دروغ پښه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شریک دروي.

کله چې دقیانوس أصحاب الکھف ته درې ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تمامېدلو د درې ورځو وتښتېدل؛ نو (یملیخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې یې وویل خپلو ځینو نورو ځلمیانو ته داسې:

وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يُعِيدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَاذْكُرُوا إِلَى الْكَهْفِ يَسْتَرْكُمُ رَبُّكُمْ مَنْ رَحِمْتُمْ وَنُحِيتُمْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْقَاً ﴿١٩﴾

او کله چې په څنګ شوی تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت یې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونیسئ تاسې هغه غار ته (او دېره شی په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تیار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالۍ).

تفسیر: یعنی «کله چې د مشر کانو له دینه مونږ بېل یو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوی څخه بېل اوسو، او کله چې د دوی له باطلو معبودانو څخه گوښه شو؛ نو ښایي چې له هر طرفه وشکوو، او خاص خپل لوی الله جلّت عظمته په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلافی ته امیدواري ولرو»، پخپلو منځونو کې یې سره داسې مشورې وکړې، په پای کې لاړل او د غره په سمخې کې کښېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزُورُ عَنْ كُهُفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْتَدًّا ۝۱۶

او وینې به ته لمر کله چې راڅیږي نو میلان کوي له غاره د دوی ښې طرف ته، او کله چې لوړیږي؛ نو پرېږدي دوی (او ترې تېرېږي) کینې طرف ته، او دوی په ارت میدان کې دي له دې غاره، دغه (مذکورہ احوال د دوی) له دلائلو او نښو د الله دی، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دی د سمې صافې لارې موندونکی، او هر څوک چې گمراه یې کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومي ته ده ته کوم ولي دوست لاره ښوونکی.

تفسیر: یعنی الله تعالی پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسې دېره ځای په لوري لار ښوونه وکړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامۍ او خوشالۍ سره پرېوتل، نه د ځای د تنگوالي څخه د دوی زړونه خفه وو، او نه لمر دوی ته څه رېږ او تکلیف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې یوه وضع او هیئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به ترې وته.

﴿مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ الآية - یعنی ظاهري او باطني لاره ښوونه کړد د ده په قبضه کې ده، وگوره څه مهال (وخت) چې گرده دنیا سره ښویدلې وه، «أصحاب الکھف» یې څرنگه د هدایت په لاره ټینګ او ثابت قدم کړل، او په ظاهري ډول یې هم څرنگه د یوه عجیبه سوري په طرف د دوی لار ښوونه وکړه.

وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَهُمْ رُفُودٌ وَنَقَلْنَاهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلَبَهُم بِاسِطٍ ذِرَاعِيهِ بِالْوَيْبِئِ إِنْ أَطْلَعَتْ عَلَيْهِمْ لَوِ كَيْتٌ مِنْهُمْ فَرَارًا وَكَلْبَتٌ مِنْهُمْ رُجْبًا ۝۱۷

او ته به گمان کوي په دوی (که چېرې یې ووينې) چې وینې دي حال دا چې دوی ویده دي، او اړو دوی په ښې اړخ او کین اړخ او سپی د دوی غځوونکی دی د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار کې، که چېرې ورپورته شي ته دوی ته او نظر واچوې پر دوی؛ نو خامخا مخ به وگرځوي ته له دوی څخه په تېښته او خامخا ډک به کړی شي ته له دوی نه له وېرې.

تفسیر: وايي چې د دوی سترګې به د خوب په وخت کې هم خلاصې وې، او د دومره یو طویل خوب هېڅ یو اثر د دوی پر بدنونو نه ښکارېده، نو ځکه هر چا به چې دوی ته کاته؛ نو داسې یې ګاڼه چې دوی وینې دي، او الله تعالی دغو ویدو ځلمیانو ته شان، هیبت او جلال وروباښه، او دوی دغه د هستوګنې ځای ته یې دومره دهشت او عظمت ورکړ چې هیچا به ورته نشو کتلې، او نه به ورنژدې کېدلی شو، خو خلق د هغه د ځای څخه نندارې جوړې نه کړې، او هلته بندارې ونه ترې، او دوی ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه کړې، د دوی پسې یو سپی هم رهي (روان) شوی وو، چې د دغو ښکانونو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو کلونو پورې ژوندی پاتې شو.

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذَا إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ
أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ۖ إِنَّهُمْ
إِنْ يَبْظَهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

او همداسې (لکه چې ویده کړي وو مونږ أصحاب الکھف) وینس کړه مونږ دوی چې پوښتنه
و کړي پخپلو منځونو کې، نو وویل یو ویونکي له دوی نه چې: خومره مډت مو تېر کړی دی؟ نو
ووېل (ورته دغو نورو چې) تېره کړې ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، وویل (نورو) چې
رب ستاسې ښه خبر دی په هغه مډت چې تېر کړی دی تاسې، نو ولېږئ تاسې یو (ملگری) خپل
په دې سپینو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې گوري چې کوم یو له دغه (اهل د ښار)
نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زیر کي دې
کوي (په معامله کې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هیڅ یو هم. بېشکه دوی که خبردار (یا
قادر) شي پر تاسې؛ نو سنگسار به کړي تاسې، یا به بېرته وگرځوي دوی تاسې په دین خپل کې،
او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومي) په دغه وخت کې هیڅکله.

تفسیر: یعنې څرنگه یې چې پخپل قدرت سره دوی په داسې یوه اوږده خوب کې ویده کړي وو؛ همغسې یې دوی
په مقرر وخت کې راوینس کړل، کله چې پاڅېدل نو پخپلو منځونو کې یې سره په مذاکرو شروع وکړه، چې مونږ به
خومره مډت ویده شوي یو؟ ځینو وویل: «یوه یا نیمه ورځ»، یعنې ډېر لږ ویده شوي یو، بل وویل چې په دغه خود الله
تعالی علم ډېر ښه رسیږي چې مونږ خومره مډت ویده شوي یو، اوس کار کوئ، یو سړي ته پیسې ورکړئ، او ښار
ته یې ولېږئ چې له کوم دکان څخه حلال او طیب طعام واخلي، او رایې وړي مگر دغه ضروري ده چې دغه سړی
دې په ډېرې هوښیاری سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبیر سره دې ښايي معامله وکړي چې هیڅ یوه
ښاري ته ځمونږ پته او ښه څرگنده (ښکاره) نشي، که نه لویه خرابي به راپېښېږي، که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار
شي؛ نو مونږ به سنگسار کړي، یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقاني دین څخه واړوي، (العیاذ بالله) که داسې
کومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلی کامیابي او فلاح چې مونږ یې غواړو له سره نه حاصلېږي، ځکه چې د حق دین
څخه او ښتلت اکر که په جبر او اکراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو کار نه دی.

وَكَذَلِكَ أَتَتْهُمْ أَلِيَّهُمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذِ اتَّخَذُوا عُنْ
بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ
لَنَنْتَحِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾

او همداسې (لکه چې مو وینس کړي وو دوی) خبر کړ مونږ (خلق) پر دوی باندې چې پوه شي
(دغه د حشر منکران چې) بېشکه وعده د الله حقه ده، او بېشکه قیامت (چې دی) نشته هیڅ شک
په (راتلو د) هغه کې، (او خبر کړل مونږ دغه خلق په أصحاب الکھف) کله چې جگړې کولې
دوی په منځ خپل کې په کار خپل، نو وویل: (دغو خلقو یو بل ته) چې جوړه کړئ پر دوی یو
بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د دوی)، وویل هغو کسانو چې غالب وو په کار د دوی
چې: خامخا جوړ به کړو مونږ هر ورو پر دوی باندې مسجد (چې لمونځ په کې وکړی شي).

تفسیر: یوه له دوی ځنې پیسې واخیستې او ښار ته ننوت، خو د ښار گرد شیان د ده په نظر کې پردي او غیر متعارف ښکاره شول، په دغه مدت کې څو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او گرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځایه کومه قدیمې خښه کړې خزانه موندلې ده، څو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانی لیکلي تخته وغوښته، چې پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کې لادرکه او تري تم شول، له تحقیقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جگړه نښتې وه، چا به ویل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، څوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا یو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته یې چې له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالاخر د آخرت منکران هم د دې حیرت راوړونکي ماجری له لیدلو او اورېدلو سره په آخرت متیقن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبیه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلي بیا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه: ځینو د ﴿إِذْ يَنْتَازِعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْوَالُهُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الکھف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الکھف» په نسبت جگړو او مناقشو جریان درلود، چې هغه څو تنه ځلمیان چې یو ناڅاپه سره ورک او تري تم شوي وو چېرې لارل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهیسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟ دوی چېرته لارل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور گرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځینو یو شی او ځینو بل شی ویل، چې یو ناڅاپه الله تعالی د حقیقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه گرد اختلافات یې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُوا أَبْنَاءُ عَلِيِّهِمْ بُنَيَاءٌ﴾ الآية - دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الکھف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ یا یې انتقال وکړ؟ که انتقال یې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ یا به تر کله ژوندي پاتې کېږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د یادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه ځنې زاتړینو ته څه سهولت پېښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلي د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوري پورې رسیدلي دي؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشرف شوي دي؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړیو چې د «أصحاب الکھف» پر اسلامي دین وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې یو معبد تعمیر شي، د أصحاب الکھف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقیان وو، لیکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت یې جوړ کړی وو نصرانیان وو، ابو حیّان په «بحر محیط» کې د «أصحاب الکھف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ

ژر به وايي (يعقوبيه چې دوی) درې دي څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وايي (نسطوريه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ويشتل په غيب سره، (دا ټولې وينا گانې دي بې دليله).

تفسیر: یعنی سامعین به د «أصحاب الکھف» د قصې له اور بدللو څخه وروسته لکه چې د خلقو عادت دی اټکلي غشي ولي، یو به وایي چې دوی درې وو، څلورم د دوی سپی وو، بل به وایي چې دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښیي، لیکن دغه ګرد اقوال داسې دي لکه چې څوک یې د ښې له ټاکلو څخه تیري (ګټې) وولي، ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ویلو کې برسېره په جهل، د رسول الله صلی الله علیه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلی الله علیه وسلم په دغه معامله کې څه فرمایي؟ ځکه احتمال لري چې یهودانو د هغو صحیح تعداد اوه ښوولی وي، چې د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمایي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمَانُهُمْ كُلُّهُمْ قُلُوبٌ رَّبِّيَ أَعْلَمُ بَعْدَهُمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تَتَّبِعُهُمُ الْآمْرَاءُ ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمُ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝

او وبه وایي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوی) اوه دي او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووايه (ای محمده! دوی ته) رب ځما ښه علم لري په شمېر د دوی، نه پوهیږي په (شمېر د) دوی مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه کوه (ای محمده!) په باب د دوی کې مګر جګړه ښکاره، او فتوی مه غواړه په باب د دغو کې له دغو (کتابیانو) څخه له هیڅ یو (ځکه چې ته پخپله پرې خبر یې په وحیه سره).

تفسیر: د عدد په معلومولو پورې کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چې الله تعالی رانښودلې ده، له هغې څخه د زیات تحقیقاتو پسې لوېدل او هغومره تردید چې الله تعالی فرمایلی دی، له هغه څخه زیات تردید او جګړې نښلول؛ فضول دي.

ابن عباس رضي الله تعالی عنه فرمایي: زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چې هغوی د قرآني سیاقه معلوم کړی دی چې) أصحاب الکھف هم دغه اوه تنه دي، ځکه چې الله تعالی هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته «جَمَاعًا بِالْغَيْبِ» وفرمایه، او درېم قول سره یې ونه فرمایل، علاوه پر دې د بیان اسلوب هم بدل شوی دی، په پخوانیو دواړو جملو کې «عطفیه واو» نه وه، او په درېم کې شته، او د «وَتَأْمَنُهُمْ كُلُّهُمْ» په عطف سره له راوړلو څخه ګواکې دغه خبرې ته زور ورکول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وثوق سره د واقعي له تفصیله واقف دی، ځینو د دې په تأیید کې دا هم ویلي دي چې: پخوا له دې نه له «قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ» څخه د یوه تن قول راڅرګند (ښکاره) شو، او له «قَالُوا لَيْسَ بِنَايُومًا» الآية - څخه پرته له هغه قائل څخه د دریو تنو نورو قائلینو پته ولګېده، له «قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ» الآية - څخه برسېره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلالېر تر لږه ښایي دوی اوه تنه وي، چې سپی ترې مستثنی پاتې دی.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَلَىٰ أَن يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشْدًا ۝

او مه وایه له سره په هیڅ باب کې چې بېشکه زه کوونکی یم د دغه کار سبا مګر (متصل ورسره ووايه ای محمده!) که اراده فرمایلي وي الله، او یادوه رب خپل کله چې دې هېر شي، او ووايه (ای محمده! دوی ته) ښایي چې سمه صافه لار وښیي ماته رب ځما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېکه لاره).

تفسیر: د «أصحاب الکھف» قصه په تاریخي کتابونو کې له نادراتو څخه لیکلې شوې وه، او هر سړی ترې نشو خبرېدی، مشر کینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوی مقصود امتحان وو، ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چې سبا به یې دروښیم، ځکه متیقن وو چې جبرئیل علیه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوی ته به یې ووايم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لگیا شول، بالاخر د الله تعالی له جانبې دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې یې نصیحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هیڅ یوې خبرې په نسبت به د ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ څخه نه ښایي چې وعده وفرمایي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په یاد راشي ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ ووايه! او امیدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زیاته کړي، یعنې هیڅ شی هیڅکله به له تاسې هېر نشي.

وَلَيُّوْا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوْا قِسْعًا ۝۹

او مدّت تېر کړی وو دغو (خلمیو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زیات کړي وو پرې دوی نهه (قمری کلونه نور هم).

تفسیر: یعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ویده وو، او په قمری سره (۹) کاله نور زیات شو.

قُلْ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَيُّوْۤا لَهُ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَبْصَرُ بِهِ وَاَسْمِعُ

ووايه (ای محمده! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخیر) کړی وو په هغه کې)، خاص همدلره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه لیدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسیر: یعنې مؤرخین د دوی د ویدېدلو او د بیا وینېدلو مدّت راز راز بیانوي، خو له ګردو څخه صحیح او صواب همغه ده چې الله تعالی یې ښیي، ځکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هیڅ یو شی د ده له سترګې څخه نشي تېروتی.

مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِيْ حُكْمِهِ اَحَدًا ۝۱۰

او نشته چېرې دوی ته بهې له ده نه هیڅ دوست، او نه شریکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هیڅوک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د ده علم محیط دی؛ د ده قدرت او اختیار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ په علم کې هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دي، د قدرت په اختیاراتو کې هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشي کېدی.

وَاَنْتَ مَا اَوْحٰی اِلَيْكَ مِنْ كِتٰبٍ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهِۦ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُوْنِهِ مُنْتَحَدًا ۝۱۱

او ولوله (ای محمده! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلونکي د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومي ته غیر له دغه (الله) څخه هیڅ ځای د پناه (که قصد یې وکړي).

وَاصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِیْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاوَةِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْهَهُ

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې یعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسیر: یعنی د ده د لقاء، لیدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول او سپړي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تمیز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پېژني، اگر که د دنیوي حیثیت دوی معزز او مالدار نه دي، لکه په لویو اصحابو کې په دغه وخت کې عمار، صهیب، بلال، ابن مسعود، خباب، سلمان او نور رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین، نو داسې مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وگرځوه، او د هیچا په ویلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بېلوه!

وَلَا تَعْدُ عَيْنُكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

او نه دې تیرېږي (وړاندې دواړه) سترگې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زینت (بنايست) د دې ژوندون لږ خسیس.

تفسیر: یعنی د دغو غریبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصینو مؤمنینو څخه له سره خپلې سترگې مه اړوه! او لویو لویو غټو متکبرانو دنیا دارانو ته په دغه مقصد مه ګوره! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دین ډېر ښه رونق او بنايست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزت او رونق په مادي خوشحالی او د سپینو او سرو زرو په مسکو کاتو نه دی مضبوط، بلکه په ایمان او تقویٰ او اعلیٰ درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا نُظْمُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوْلَهُ وَكَانَ امْرُؤًا فُزُطًا ۝

او اطاعت مه کوه (مه اوږه خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره ځمونږ او متابعت یې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسیر: یعنی د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه یې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنیوي نشو کې مست او لا یعقل او د الله تعالیٰ له یاده بیخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښۍ او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګیا دی، د الله تعالیٰ په عبادت کې تکبر، لویي، ځانمني (خودنمایی)، هوا پرستي، تقدم او تعالیٰ د دوی (رواج) او دستور دی، اگر که دوی ظاهراً ډېر بډایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په روایاتو کې راغلي دي چې د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکینان، خواران، غریبان چې ګرد سره او پر هګان (خوار) دي، لږې کړئ! څو مونږ غټان، مشران، لویان او سرداران تاسې سره کینو»، ګواکې مسلمانانو ته او پر ه او کفارو ته یې بډای او سردار وویل، ممکن دی چې د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غریبانو په بېلولو کې د لږ څه مدد لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاڅه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کېږي، او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبرانو دغه خبرې مه اورئ!، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بیخي چټي او بېکاره دي، په دوی کې د حقیقي ایمان د قبلولو رنگ او استعداد نشته، نو بیا محض د موهومي فائدې لپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پرېښودی شي؟

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

ووايه (ای محمده! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ایمان) وکړي؛ نو ایمان دې راوړي! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له جانبہ رشتیا رشتیا خبرې اورولې شوي دي، الله تعالیٰ د چا د منلو او نه منلو هیڅ پروا نه لري، هر څه نفع یا نقصان چې پېښېږي؛ هغه به یواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر یوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دی.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُّوهُمْ مَاءً كَالهَيْلِ
يَشْوِي الوجوه بِشَرِّ الشَّرَابِ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ۝۹

بېشکه چې مونږ تیار کړی مو دی لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوی پر دې د هغه، او که فریاد وکړي (دوی له تندې) نو فریاد به یې واخیستی شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لکه زوې (یا د تېلو خټه) چې وړیتوي به مخونه، بد څیز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام یا) له وجې د انتفاع.

تفسیر: یعنی د گرمۍ له شدته به تېرې کېږي، نو «العطش! العطش!» نارې به وهي، نو د تېلو تلچټ (خیرۍ، پاتې) یا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولی کېږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوی خوله او کولمې به سره ټول وړیتې او تناکې وهي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ۝۱۰

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) بېشکه مونږ نه ضایع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر ښک وي له جهته د عمل.

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُندُسٍ وَاسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ
وَحَسَنَتْ مُرْتَفَقًا ۝۱۱

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهېږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، په لاس کولی به شي دوی ته په دغه جنت کې وښي له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتیان) جامې زرغونې له نړیو وړېښمو او له پېر، پنډ (غټو) وړېښمو، تکیه کوونکي به وي په دغه جنتونو کې پر تختونو باندې، څومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه)، او څومره ښه دي (دا جنتونه) ځای د آرام.

تفسیر: ښايي چې د جنتي جامو (کالیو) مخ د نړیو وړېښمو او استری یې د پرېرو (غټو) وړېښمو څخه وي، کما یفهم من قوله تعالیٰ: ﴿بَطَانٌ آمَنُ اسْتَبْرَقٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۵۴) آیت (۳) رکوع)، یا دواړه به سره بېل بېل استعمالېږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» کې دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: سره زر او رېښمین کالي نارینه وو ته په جنت کې ورسیږي، هر څوک یې چې دلته اغوندي؛ هلته به یې نه اغوندي.

جنتیانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چیرکتو او پالنګونو تکیه لګولي په نهایت عزت او احترام سره به ناست وي.

وَأُصِرُّ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿۳۱﴾

او وښه بيان کړه ته دوی ته یو مثال (د کفارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ور کړي وو) مونږ یو له دې دواړو ته دوه باغونه له انگورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پیدا کړی وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسیر: دغه یې د غني کافر او فقیر مؤمن مثال بیان وفرمایه، چې د هغه په ضمن کې د دنیا بې ثباتي، د کفر او تکبر بد انجامي، او د ایمان او تقوی پر مقبولیت باندې تنبیه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بیان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ یا محض د تفهیم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثیلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو یاد شوو باغونو په چار چاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصیص ورکړې شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تیار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كَلَّمَا الْجَنَّتَيْنِ اتَتْهُمَا أَكْلَهُمَا وَلَمْ يُظْلَمُوا مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَرْنَا خِلْدَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۲﴾

دې دواړو باغونو ورکول به یې مېوې خپلې (پوره) او نه به یې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هېڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې ویاله.

تفسیر: یعنې داسې نه وو چې یو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، یا په یوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَكَانَ لَهُ شَرٌّ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۳﴾

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وویل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زیات یم له تانه له جهته د مال، او ډېر عزتناک یم له جهته د سړیو.

تفسیر: یعنې مال، دولت، ملاتړ، سړي ما سره له تانه زیات دي، که زه د شرک او کفر په اختیارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسایي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه یې وروسته په تأسف او ارمان سره وویل: ﴿يَلَيْتَنِی لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّیْ أَحَدًا﴾، معلومېږي چې د هغه غریب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصیحت به یې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې یې داسې ورته وویل چې: زه له تانه په مال، اولاد، سړي، ملاتړ او هر څیز کې زیات یم، نو څرنگه به یقین کوم چې زه پر باطل او تاغوندي مفلس او ناداره به په حق وي؟

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿۳۴﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿۳۵﴾

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ویې ویل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هېڅکله، او نه کوم زه

گمان په قیامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بیا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هر ورو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسیر: یعنی دی په شرک کې مبتلا وو، د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک وو، نورو ته به یې په سپکه سره کتل، او حقیر به یې گڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به یې نظر نه وو، او نه په دې پوهېده چې وروسته به یې انجام څه کیږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به یې خپل ابدي خیر گڼلو، ده فکر کولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تیریږي، او گرد انتظامات مې داسې مکمل کړي دي چې څما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباہ کېدو او خرابېدلو کومه ظاهري اندېښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه یقین نه لرم چې د مړ کېدلو څخه وروسته د هلو کي بحر کي ته بیا دوهم ځلي نوی ژوند په برخه کیږي؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کې وړاندې کیږو، لیکن که همداسې وشو؛ نو یقیناً ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راوړسېږي، که څمونږ دغه حرکات د الله تعالی خوش نه وی؛ نو په دغه دنیا کې به یې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه کولی؟ گواکې د دې دنیا راحت او هوسایي (آرام) د هغه جهان په خوښۍ او هوسایۍ باندې دلیل دی، چې زه به هلته هم مزی او چرچې کوم.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا ۚ لَئِنْ هُوَ إِلَّا هُوَ رَبِّي وَلَا أَشْرَكَ بِرَبِّي أَحَدًا ۝

وویل (دغه کافر) ته (مؤمن) ملگري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې کولې له دغه کافر سره: آیا کافر شوې پر هغه (ذات) چې پیدا کړی یې ته (په اول کې) له خاورې، بیا یې له نطفې، بیا یې برابر کړې ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چې الله رب څما دی، او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر: یعنی هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم علیه السلام یې له بې جانۀ خاورې څخه، بیا ته یې د ځمکې د حاصلاتو له خلاصې او له یوه څاڅکي ناڅیزه اوبو څخه پیدا کړی یې، او ژوندون یې درېځنلی دی، او روحاني او جسماني قوتونه یې درکړي دي، او لوی غټ انسان یې در څخه پیدا کړی دی، نو آیا ته له دې نه انکار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرگه بیا ژوندی کوي؟ یا دغه درکړی نعمت به له تانه بېرته نشي اخیستی؟ څما عقیده خو داسې نه ده، بلکه زه پوره یقین لرم چې هم هغه لوی ذات یواځې څمونږ رب دی، د ده په الوهیت کې بل هیڅوک شرکت نه لري، او د ده د حکم او ارادې په مقابل کې هیڅوک هیڅ نشي ویلی او کولی، او نه خپله ساخستی شي.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

او ولې نه په هغه وخت کې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ویل: هغه چې اراده وفرمایي الله (هغه کیږي)، نشته قوت (هیچا لره په هیڅ کار مگر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعنی مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تکبر، او ځانمنۍ (خودنمایۍ) او د کفر ویلو څخه آفت نازلېږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ویلي وی، یعنی د هر هغه څیز چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ عطا کوي یې، څه زور او قوت چې په مونږ کې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانتۀ راحصل دی، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو په یوه شپه کې هغه گړد سلب او بېرته یې اخلي، په روایاتو کې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل کور کهول او نور ځای کې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې ووايي: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾

تفسیر: یعنی د هر عمل هر بدل چې دی ورکړي؛ هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځای کې د همدې واک او اختیار چلېږي، او هیڅوک هېڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فیصله کې څه مداخله وکړي، یا څه گوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيْحُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿١٥﴾

او بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په تازگۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو او بو چې نازلې کړي دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو یو بل سره گډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وگرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي یې بادونه، او دی الله پر هر څیز باندې توانا قادر (چې ځینې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسیر: یعنی د دنیا د دغه عارضې پسرلي او د فاني او سریع الزوال بڼایست او سینگار مثال داسې وگڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولوړي، او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شي، او پر گڼو شینکیو او ونو بڼایسته شي، او مختلفې ترکودې (نباتات) ځنې خارج او مخلوط او گډه زرغونتیا په کې پیدا شي، مگر څو ورځې وروسته هغه تکه زیر و اوړي، او په وچېدلو او رږېدلو باندې شروع وکړي، بالاخر په یوه وخت گړد سره لو او قطع او پرې او ورېل شي، او بیا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړی شي، او په هوا کې والوځولی شي، د دنیا د سترگو غولونکي او ناپوهان تېراستونکي بڼایست او سینگار همداسې وگڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځي، بالاخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او گړد سره لرې او پرې شي، او ډاگه ډېر صاف میدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسِطُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړې شوې ده.

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الدُّنْيَا وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَةُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿١٦﴾

مال (د دنیا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زینت (رونق) بڼایست د دې ژوندون لږ خسیس دی، او باقی پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خیر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خیر) غوره دي له جهته د امید.

تفسیر: یعنی وروسته له مرگه مال او اولاد او نور هېڅ په کار نه راځي، او یواځې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر یا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکي وي، په حدیث کې دغه کلمات طیبات: (سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله) له الباقیات الصالحات څخه فرمایلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دی، که نه گړد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَةُ﴾ دا دي چې د داسې یوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، یا کومه نېکه طریقه وچلوي، یا مسجد، یا کوهی، یا سراي، یا باغ، یا کومه مزرعه وقف کړي، یا خپل اولاد ته ښه تعلیم او تربیه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه گړد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالی له جانب ښه بدل موندل کېدی شي، او انسان پرې عمده توقعات قائمولی شي، د دنیا پر فاني او زائلې خوشالی طویل او عریض امیدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسِطُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَنَرْنَهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْهُمْ أَحَدًا ۚ ﴿١٧﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او گوري به ته (ای انسانه!) ځمکه ښکاره (صاف میدان)، او راجمع به کړو دوی (یعنې خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسير: يعني كله چې قيامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځايه الوځي، بلکه دغه لوی او درانه غرونه هم لکه ټکولی شویو وړیو غونډې په هوا کې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمکه به له یوه سره تر بله سره پورې صاف هوار میدان شي.

وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْتُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ نَبَلْ زَعَمُوكُمْ أَنَّا لَنَجْجِلُ لَكُمْ مَوْعِدًا ۝

او وړاندې به کړی شي دوی په رب ستا صف صف (او وبه ویلی شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقیق راغلې تاسې مونږ ته لکه چې پیدا کړي وئ مونږ تاسې پرمې ځلې (له خپلې موره)، بلکه ګمان کولو تاسې (ای منکرینو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځای او وخت د وعدې.

تفسير: د بعث منکرینو ته به د تفریع او تویخ په ډول وویلی شي، چې تاسې خو قیامت او نورې ایماني خبرې چټې (بېکاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنیوي ساز سامان او اثاثه چېرې پریښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومی؟.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُوَلِّتَنَا مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ لَا يَغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۝ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ۝

او کېښودلې به شي کتاب (اعمالنامې په لاسونو د خلقو کې) پس ګورې به ته ګناهګاران ویریدونکي له هغه نه چې په کې (لیکلي) دي (له ګناهونو)، او وایي به ای هلاکه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دی) څه حال دی د دې اعمالنامې (ځمونږ) چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لویه، مګر چې حساب کړې یې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوی هغه څیز چې کړی وي (په دنیا کې په خپل مخ کې) حاضر، او نه کوي ظلم رب ستا پر هیچا (چې کومه ګناه یې نه وي کړي او ویې لیکي).

تفسير: يعني د هر یوه اعمالنامې ورکولی کېږي، دوی به په هغه کې د خپلو اعمالو فهرست (نوم لیک) ولولي، او مجرمین به له خپلو ګناهونو سخت ویرېږي، او وایي به الله پوهېږي چې نن څرنگه سختې سزاوې رارسېږي؟ په دغه اعمالنامه کې به یې د ذرې ذرې عمل تر سترګو لاندې وي، او هره یوه وړه او لویه نیکي او بدې به په دغه اعمالنامه کې مندرجه او لیکلې مومي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۝ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ۝

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ پرېستو ته چې سجده وکړئ تاسې (تعظیمًا) آدم ته پس سجده وکړه (ټولو) مګر (ونه کړه سجده) ابلیس، وو دی (اصلاً) له پیریانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترک د سجده)، آیا پس نیسئ تاسې ابلیس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره یې منئ) غیر له ما، حال دا چې دي دغه (شیاطین) تاسې ته دښمنان، بد دی (ابلیس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شیطان مني او رحمان نه مني).

تفسیر: راجح همدا ده چې ابلیس د پیرانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرستو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرستو ته د سجدو وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبیعت او سرکشي او غرور د طینت ښکاره شو، او له ډېره تکبره د الله تعالی د حکم منلو څخه یې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول یې خپل د شان کسر وگاڼه، تعجب دی چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلي دشمن او د ده اولاد او اتباع څرنگه خپل رفیق ملګري خیر غوښتونکي او دوست دروي؟ آیا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځایونو کې بالتفصیل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبیه مقصود دی، چې د فاني دنیا په ډول او سینګار مغرورېدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کیږي، ځکه چې شیطان غواړي چې مونږ بیا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنت) ته بېرته لاړ نه شو.

تنبیه: ابن کثیر (رحمه الله) ځینې روایات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابلیس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولی شوی دی، او لیکلي یې دي چې د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده، چې ښایي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شي، او له هغو څخه اکثر شیان خو یقیناً دروغ دي، ځکه چې لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوي، وروسته له هغه ابن کثیر (رحمه الله) په ډېرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی دی، چې د لوستلو او په یاد لرلو قابل دی، چې دلته یې مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَا أَشْهَدُ لَهُمُ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَلْخَلَقْنَاهُمْ مِمَّا كُنْتُمْ مُتَعِدِّينَ عَصْدًا ۝

نه دي حاضر کړي ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پیداښت د ځانونو د دوی ته، او نه یم زه نیونکی د گمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، یعنی له شیاطینو مرسته نه غواړم په هیڅ شي کې، نو ولې تاسې یې امر حکم منئ؟).

تفسیر: یعنې د ځمکې او اسمان د پیدا کولو په وخت کې مونږ دغه شیاطین نه وو رابللي چې راځی ځما کار وګورئ چې ښه دی، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوی څنې د تکوین او ایجاد په عالم کې هیڅ مشوره نه ده اخیستې شوې، او نه مدد ترې طلب کړی شوی دی، بلکه د ځمکې او اسمان د پیداښت په وخت کې خو له سره پخپله دوی هم موجود نه وو، او پخپله د دوی د پیداښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنگه پیدا کړی شي؟.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمُ مَوْبِقًا ۝

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله مشرکانو ته) چې نارې کړئ شریکانو ځما ته هغه چې گمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوی هغوی، نو ځواب به ورته کړي دوی ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوی کې ځای د هلاک (دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې له ما سره شریکان درولي وو؛ هغوی ته نارې کړئ، خو د دې مصیبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړې شکېرې ويلي کیږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوڅیږي)، او د خپلوی دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنگه چې دوی به یو بل ته له سره نژدې کېدی هم نشي، نو یو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولی شي، د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کې به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وي.

وَرَأَى الْجُرُمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاعِنُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرَفًا ﴿٥٧﴾

او وېه گوري مجرمان (مشرکان) اور پس يقين به يې راشي په دې چې په تحقيق دوی لويدونکي دي په دغه (اور د دوزخ) کې، او نه به مومي دوی له دغه (اوره) ځای د په څنګ کېدلو.

تفسير: يعنې په اوله ابتداء کې به لږ څه د مغفرت او بخښنې اميد لري، ليکن همدغه چې په جهنم باندې د دوی سترګې ولگېږي، او جهنم دوی خپل ځان ته ورکش کړي؛ نو پوره يقين به يې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور کې لوېږم، او د تېښتې هيڅ يوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پيدا کولی شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدًّا ﴿٥٨﴾

او خامخا په تحقيق مکرر بيان کړي دي مونږ په دې قرآن کې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دی انسان زيات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله کې).

تفسير: يعنې لوی قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره رښتيا رښتيا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه کوونکی دی، چې په صافه او سمه خبره کې هم کړې وړې خبرې پيدا کوي، او د بې موردو حجتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه کوي، کله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېکاره چټي فرمايشونو باندې لاس پورې کوي، چې هغه شی او دغه شی راوښي؛ نو زه به يې ومنم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٩﴾

او نه دي منع کړي دا خلق له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته هدايت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوی ته هغه طريقه د رومبنيو (خلقو چې هلاک د دوی وو) يا راشي دوی ته عذاب مخامخ.

تفسير: يعنې د دغه ضد او عناد له ليدلو څخه ويلي شو چې د داسې عظيم الشان قرآن د هدايت د رارسېدلو څخه بعد دوی خپل د ايمان نه راوړلو او توبه نه ايستلو لپاره هيڅ کوم معقول دليل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو کې ولې ځنډ کوي؟ اوس د څه شي په انتظار کې دي؟ پرته له دې نه چې د پخوانيو اقوامو په شان الله تعالی دوی په کلي ډول سره سپړه او تباہ کړي، او که يې تباہ نه کړي نو اقلا د الله تعالی د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ کې ودرول شي، هکذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيَجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آلِيئَهُمْ وَمَأْنَدِيَهُمْ زُورًا ﴿٦٠﴾

او نه لېږو مونږ رسولان مګر زيري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکي (کفارو ته په جحيم سره)، او جګړې کوي هغه کسان چې کافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې ورک او لرې کړي په دې سره حق رښتيا خبره، او نيولي دي آيتونه (د قرآن) ځما او هغه شيان چې (پرې) وېرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسیر: یعنی په دروغو جگړه یې نښلولې، او کار به بحثونه یې غوښتل چې د حق غږ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتیا قدم وښویوي، خو داسې به له سره نه کیږي، او د الله تعالی له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالی له کلامه وپروې شي؛ نو پرې خاندې او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَلَمَّا فُلَّتْ إِذْنُهُ

او څوک دی چې پر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوي دي ده ته په آیتونو د رب دده، پس وگرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو دده (چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعنی کله له هېرې هم داسې یو خیال ورپیدا نشو چې د تکذیب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخیره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ۝

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولی مو دی) پر غوږونو د دوی کونوالی، او که ته راوبولي دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدایت نه مومي دوی په دغه وخت کې هیچېرې.

تفسیر: یعنی د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غورځولي ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنگه به کولي شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هیله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهم بِمَا كَسَبُوا الْعَجَل لَهُمُ الْعَذَابُ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْيلاً ۝

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نیولي وی (الله دغه کفار په دنیا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي یې دوی؛ نو خامخا ژر به یې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنیا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (یا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غیر له الله پناهي (ځای د تېښتې).

تفسیر: یعنی د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښایي یو ساعت هم تأخیر او ډیل واقع نشي، مګر د الله تعالی حلم او کرم د دوی فوراً تباہ کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر یو خاص حد پورې ترې تیرېږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، خو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاري، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کیږي، او د ایمان راوړلو په سبب د عظیمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلْكَ الْقُرَى أَهْلَكَهُمُ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ۝

او دغه (اهل د) کلیو (چې دي) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چې ظلم یې اختیار کړ، او مقرره کړې وه مونږ لپاره د دوی یوه نېټه (معلومه).

تفسیر: یعنی د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وگورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، کله چې دوی ظلم او تبری وکړ؛ نو څرنګه پخپل معین وخت کې سره تباہ او برباد کړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وېره پکار ده، چې په موعوده وخت کې تاسې ته د الله تعالی له عذابو هیچېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به څمه تر هغه پورې چې ورسپرم ځای د یو ځای کېدلو د دواړو سیندونو ته، یا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسیر: پاس ذکر شوي وو چې مغورو کافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقیر ګڼل، او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به یې ویل چې: دوی مه پرېږدئ چې له تاسې سره کښیني، څو مونږ له تاسې سره کښینو، د هغه په نسبت یې د دوو کسانو قصه اوروله، بیا یې د دنیا مثال او د ابلیس خرابېدل د کبر او غرور لامله بیان کړل، اوس د موسی علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصې ذکر کوي، چې د الله تعالی خاص بندګان اګر که له نورو ځنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او کله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالی له جانبو دوی ته تنبیه او تادیب ورکول کیږي.

په حدیث شریف کې راغلي دي چې موسی علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړي له دوی څخه پوښتنه وکړه چې: «یا موسی علیه السلام! آیا د ځمکې په منځ کې به له تاسې څخه بل کوم لوی عالم موندل شي؟»، موسی علیه السلام وفرمایل: «نه»، دغه ځواب اګر که په واقع کې صحیح وو، ځکه چې موسی علیه السلام د أولوالعزمو انبیاءو څخه وو، او ښکاره ده چې په دغه زمانه کې د شرعیه وو علومو په اسرارو کې د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه وو، لیکن دغه ادعا د پاک الله په دربار کې غیر مرغوبه (ناپسندنه) واقع شوه، اګر که مراد یې صحیح وو، بیا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمکې په منځ کې من کل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالی مرضي دا وه چې دغه ځواب به یې د ده پر محیط علم محول کولو، مثلاً داسې به یې ویل چې: د الله تعالی مقرب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط هماغه علیم او خیر خبر دی او بس، نو دلته وحی پرې نازل شوه، چې په هغه ځای کې چې دوه سیندونه سره یو ځای ګډیږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې یو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تاسره نشته.

په هر حال موسی علیه السلام غوښتنه وکړه چې ماته د هغه پوره ښه او سراغ وښوولی شي؛ خو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وکړم.

حکم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه! او یو وریت کړی ماهي (کب) له ځانه سره واخله! هر چېرې چې هغه وریت کړی کب در څخه ورک شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواکې له مجمع البحرین به چې یوه وسیع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعیین لپاره همدغه علامه مقرر فرمایلي شوې ده.

موسی علیه السلام سم له همدغه هدایته په سفر شروع وکړه، او خپل ملګري خادم ته یې وویل چې: «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېرم، فرض یې کړه که کلونه او قرن هم تېر شي؛ زه به د دغه مقصد له حصوله له مسافرت لاس نه اخلم».

تنبيه: له ځلمي څخه مراد يوشع عليه السلام دی، چې په ابتداء کې د موسی عليه السلام خاص خادم وو، او بیا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسی عليه السلام خليفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نِسَاءَهُمَا فَأَتَاخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝۹

بيا کله چې ورسېدل ځای د یو ځای کېدو په مابین د دواړو سیندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونيوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسير: هلته ورسېد او د لويې تيرې (کټې) په څنګ چې ترې لاندې چينه بهېده؛ موسی عليه السلام ویده شو، يوشع عليه السلام وليده چې هغه وریت کړی ماهي باذن الله ژوندی شو، او په یو عجيبه طريقه سره په سیند کې چې د سرنګ په شان به يې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالی په قدرت د یو تونل (سوپ یا طاق) په شان دالان ښکاره شو، يوشع د دې وضعیت د لیدلو څخه متحیر او متعجب شو، او غوښتل يې څه مهال (وخت) چې موسی عليه السلام وینې شي؛ دغه قصه ورته ووايي، او دغه پېښه ورته وښيي.

موسی عليه السلام وینې شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ يې پیل وکړ، الله تعالی خبر چې د موسی عليه السلام د وینیدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې يوشع عليه السلام په کوم خیالاتو کې ډوب تللی وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه يې هېره شوه، په روایاتو کې راغلي دي کله چې موسی عليه السلام يوشع عليه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکیدات کول؛ يوشع عليه السلام له خولې دا خبره ووته چې د یو ماهي ساتنه دومره لویه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکیدونه کوې، لهدا ده ته هم تنبيه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکی کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالی له فضله تکیه او اعتماد ونه کړي !.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنِّي نَاقِلٌ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۝۱۰

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرين څخه) وویل (موسی) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سېاناری (خوراک) ځمونږ، په تحقیق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډېره سختي.

تفسير: موسی عليه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو سترې شوی، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهی د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ ارْءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ وَمَا أَنْسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَن أَذْكُرَهُ ۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ۝۱۱ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ ۚ فَارْتَدَّ عَلَيَّ الثَّارِهِمَا قَصَصًا ۝۱۲

وویل (ځلمي) آیا ولید (خبر شوې) کله چې ځای ونيوه مونږ هغې لويې تيرې ته (چې د چينې په څنګ کې وه)؛ نو پېشکه ما هېر کړ (بیان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شیطان چې یاد کړم هغه (تاته)، او ونيوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجيبه. وویل (موسی) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسير: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زیاته لاره نه وه وهلي شوې، نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِزِّنَا وَعِلْمُنَا مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿۱۷﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو څمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له زده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبۀ خپله یو ډول علم، (چې موسی علیه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسیر: بنده خضر علیه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه یې وافر حصه ورعطاء فرمایلي وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر علیه السلام رسول ومنلی شي؟ یا نبی؟ یا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فیصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بیا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبی تسلیم کړی شي، او لکه چې د ځینو محققینو خیال دا دی: هغه انبیاء چې سره له نوي شریعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرف او اختیار عطاء کېږي، چې د ځینو خصوصیه وو معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطې د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر علیه السلام ته هم جزئي امتیازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر علیه السلام وویل: «ای موسی علیه السلام! بېشکه چې الله تعالی ستا تربیت فرمایلي دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه یو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه یوه چرچنه یې ولیده چې له دغه سیند څخه یې اوبه څښلې؛ نو خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته وویل چې: «ځما او ستا بلکۀ د ګردو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کې یې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچنه یې پخپلې دغې وړو کې مښو کې سره څښي، دغه هم محض د تفهیم لپاره وو، که نه د متناهي او د غیر متناهي نسبت د لوی سیند او د څاڅکي سره بیخي نسبت نه لري، او په دغسې شیانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عِلَّمْتَ رُشْدًا ﴿۱۸﴾

ووېل دغه (خضر) ته موسی: آیا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښيي ته ماته له هغه علمه چې ښوولی شوې ده تاته ښه لاره.

تفسیر: یعنې که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۱۹﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا أُلْهِمَ لَكَ حُبْرًا ﴿۲۰﴾

نو ووېل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شي طاقت له ما سره د صبر. او څرنگه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسیر: خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر علیه السلام مأمور وو چې د کونیه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی علیه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوی تعلق له تشريعه وو قوانینو او کلیاتو سره وو، بناء عليه په هغو جزئیاتو کې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصیاتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه کېده؛ نو موسی علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هر ورو اعتراض او تنقید کوي، او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلک به تر ډېر مډت پورې نشي قائم پاتې کېدی، او آخري نتیجه به داسې واقع کېږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ۝

وویل (موسی خضر ته) چې ژر به ومومي ته ما که اراده وفرمائي الله صبر کوونکی، او نافرمانی به نه کوم ستا په هیڅ یو امر (حکم) کې.

تفسیر: د دغه وعده کولو په وخت کې د دغې خبرې تصور هم موسی علیه السلام ته نشو کېدی چې د داسې یو مقرب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیدل کېږي چې نه یواځې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنیمت دی چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمایلي وه، که نه له قطعي وعدې څخه تخلف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لایق.

قَالَ فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۝

نو وویل (خضر موسی ته): پس که ته متابعت کوې ځما؛ پس پوښتنه مه کوه له مانده د هیڅ څیز تر هغه پورې چې زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر: یعنې که کومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو علی الفور پر ما باندې تنقید یې مه کوه! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا أَمْرًا ۝

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ کې، نو سوری کړه (خضر) هغه بېړۍ، وویل (موسی) آیا سوری دې کړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق کړې اهل د دې، خامخا په تحقیق ودې کړ یو کار ناشنا.

تفسیر: کله چې دوی پر هغې بېړۍ سوريږېدل، بېړۍ وانانو خضر علیه السلام وپېژند، او ترې یې اجرت او باړه ونه غوښت، او ویریا یې له سینده پورې ویست، نو د هغه احسان په بدل کې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسی علیه السلام ته ډېر زیات تعجب پیدا شو، لیکن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا یې سوری کړه، نو ځکه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات وموند، او تخریق یې هم په دغه صورت سره وو چې یوه ډږه (تخته) یې ویسته، یعنې عیججه یې کړه.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ۝

وویل (خضر موسی ته) آیا ما نه وو ویلي: بېشکه ته له سره به ونه کړې شي طاقت له ما سره د صبر. وویل (موسی خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چې هېر کړی مې وو (چې هغه وصیت ستا دی)، او مه غورځوه ماته په دې کار ځما (چې متابعت یا نسیان دی) اشکال او سختي.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا الْبَيَاءُ عَلِمَا فَنَقَلَتْهُمَا قَالَا أَتَيْنَا نَارَ كَيْفَ بَغِيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتُمَا شَيْئًا ثَكْرًا ﴿١٦﴾

پس بيا روان شول تر هغه پورې چې پېښ شول پر يو هلک؛ پس مې کړ (خضر) هغه (هلک)، وويل (موسی خضر ته) آيا مې دې کړ يو نفس پاک بې گناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې کړ) يو کار ښکاره ناروا.

تفسير: يو کلي ته نژدې څو هلکانو پخپلو منځونو کې سره لوبې کولې، د دوی له منځه يو هلک يې چې ډېر ښکلی او هوښيار او پوه ښکارېده؛ ونیوه او مړ يې کړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية - يعنې څو هلک بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ گناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد کوي، اګر که نورو ته د تاويل ځای په کې نشته.

﴿شَيْئًا ثَكْرًا﴾ الآية - يعنې اول خونابالغ په قصاص کې هم وژلی کېدی نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص کومه خبره هم په منځ کې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې گناه نفس ووژلی شي؟).

قَالَ الْمَاقُلُ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿١٧﴾

نو وويل (خضر موسی ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شي طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: ځکه چې داسې حالات او واقعات دروړاندې کيږي چې ته د هغو په کتلو سره صبر کولی نشي، او نه پرې چپ پاتي کېدی شي، لکه چې همداسې هم وشو.

قَالَ اِنْ سَأَلْتِكُمْ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَ هَٰذَا فَلَا تُصَحِّبْنِيْ ۖ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّيْ عُذْرًا ﴿١٨﴾

نو وويل (موسی) که چېرې وپوښتم زه تا (ای خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملګرتيا مه کوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه ځما عذر ته.

تفسير: موسی عليه السلام داسې تخمين فرمایلی وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونکو واقعاتو ته په صبر او سکوت سره کتل ډېر دروند او لوی زړه غواړي، نو ځکه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې که په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وکړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملګری کوي، او دی به پخپل دغه عمل کې معذور وي، او ځما له لوري کوم الزام پر هغه باندې نشي عائد کېدی، ځکه چې ده د دريو مرتبو موقع راکړه، او ده پخپله د حجت اتمام فرمایلی دی.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُصَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيْهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې کله چې راغلل اهل د يوه کلي ته؛ نو طعام وغوښت دوی له خلقو د هغه (کلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا ورکړي دغه خلق دوی ته، بيا وموند دوی (دواړو) په هغه کلي کې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړيږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم کړ (خضر) هغه دېوال.

تفسیر: یعنی یوه کلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره یې ملاقات او کتنه وکړه، او داسې به یې گڼل چې د دغه کلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوک وکړي، او ډوډۍ به ورکړي، مگر دوی د موسی او خضر علیهما السلام په شان عزیزو مقربانو د مېلمستیا څخه انکار وکړ، نو د داسې معاملې د لیدلو څخه داسې په کار وو، چې پر داسې تنگ زړه او بې مروتو خلقو دوی په قهر بده، مگر خضر علیه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمایه، د دوی یو لوی دېوال څوړند او کوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړېږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې گرځېدل، خضر علیه السلام لاس او پښې ورلوڅي (مټې ونغاړلې) کړې او هغه څوړند دېوال یې ورسم کړ، او د انهدام له حالتو یې وساته.

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَجِدَنَّ عَلَيْهِ جُرًّا

وویل (موسی خضر ته) که اراده کړي وی تا (د اخیستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخیستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسیر: یعنی د دغه کلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې ځمونږ مېلمستیا یې کړي وی، تا ولې خوشې وپړیاد د دوی څوړند دېوال ورټینګ کړ؟ که د هغه څه معاوضه دې اخیستې وی؛ نو ځمونږ خوراک او نور ضروریات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخیلانو ته به هم ترې لږ څه تنبیه کېده، گوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقي او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا

وویل (خضر موسی ته) دا دی وخت د بیلټون په منځ ځما او ستا کې، اوس به ژر خبر کړم تا (ای موسی!) په غرض د هغه کار چې ونه کړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسیر: یعنی له هغې وعدې سره سم ښایي چې اوس له ما څخې تاسې بیلټون وفرمایئ! ځما او ستا موافقت او گذاره سره گرانه ده، لیکن پخوا له بیلټانه غواړم چې د دغو تېرو دریو واپرو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښکاره کړم، چې د هغو په فکر او جُرت (خیال) کې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا

هر چې هغه بېړۍ (چې ما سوری کړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې کار به یې کولو په بحر (دریاب) کې، نو وغوښته ما چې عیبجنه کړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه یو باچا چې اخیسته به یې هره یوه بېړۍ په زور سره (نو ځکه مې سوری کړه).

تفسیر: یعنی په هم هغه لوري چې دغه بېړۍ روانه وه، په هم هغه طرف یو ظالم باچا وو، چې هره یوه جوړه بېړۍ به یې په زور سره نیوله، او پخپل کار کې د بېگار په ډول به یې په کار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړۍ عیبجنه کړم خو د هغه ظالم باچا له بېگار څخه خلاصه او د همدغو مسکینانو د کار لپاره هم هغسې ورانه او ویجاړه پاتې شي، ځکه چې په همدغو ایامو کې د هغه باچا سړي په بېړۍ پسې راځي، کله چې هغه سوری او عیبجنه ومومي؛ نو د هغې د اخیستلو څخه به سترگې واړوي.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبُوهُ مُؤْمِنًا فَأَخْبَيْنَا أَنْ يُرْهِمَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او هر چې هغه هلک وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس وویرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به کړي) دوی په سرکشی او کفر (که ژوندی پاتې شي).

تفسير: اڳر که فطرتاً هر مولود مسلمان پيدا کيږي، مگر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تاثير لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځينو خرابو اعمالو اساس او بنياد په کې لويږي، چې د هغه کامل علم يواځې پاک الله ته وي.

د دغه هلک په نسبت رب العزت خضر عليه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنياد پر خرابۍ او شرارت باندې مرکزيت نيولی دی، که کبارت ته ورسېږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصيت او مذلت سبب څرځي، نو د داسې يو هلک وژل د هغه د والدينو لپاره رحمت او د هغوی د ديني حفاظت سبب وگرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ايمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطر د دوی له مخې لرې شي، نو خضر عليه السلام ته يې حکم وکړ، چې دغه هلک ووژنه، ده د پاک الله د وحي په امتثال هغه هلک ووژلو.

دلته د خضر عليه السلام په ذريعه د هغه يوه نمونه وړښودل مقصود وو، چې د پاک الله د حکمتونو او د ده د تکوينه وو مصالحو احاطه د هيچا له لاسه نه ده پوره، کله د يوې واقعي ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ ليکن هغه څوک چې د دغې واقعي په باطني اعماقو او زوايوو باندې معلومات لري، هغه پوهيږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر عليه السلام د هغو مسکينانو د بېړۍ درې ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت يې دی پر بېړۍ سور کړی وو، يو لوبې کوونکي پيمخي هوشيار هلک يې او ييگناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهايت خراب ښکاره کېده، ديوال يې سم او ساز کړ چې ظاهراً يې پر هغو کليوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتۍ له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر عليه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجيهاً نه وی بيان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سيند کې ډوب وو، يا (العياذ بالله) خضر عليه السلام به يې د طعن او تشنيع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ!

فَارَدْنَاكَ أَنْ يُبْدِلَهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهر غوره) له دې هلک څخه په پاکۍ (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهربانۍ.

تفسير: يعنې د هغه هلک په وژلو سره د ده د والدينو ايمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې يوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزايوو د هغه مقتول هلک څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهربانۍ مورد وگرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زيات محبت ولري، او په ډېر تعظيم او ښه سلوک به وروپاندې کيږي.

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزُهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيُخْرِجَهُمَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ سَطِمْ عَلَيْهِ صَبْرًا

او هر چې (هغه) ديوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو يتيمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسېږي (دغه دواړه) قوت (د ځلميتوب) خپلو ته او بيا راوباسي هغه خزانه خپلې، (محض) له جهته د رحم مهربانۍ له جابه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا وليده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو، دغه دي (درې واړه) ځوابونه د هغو پېښو چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسير: يعنې که هغه دېوال لوبده؛ نو د هغو یتيمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړې شوې وه، راڅرگندېده، او بدنیتو خلقو به هغه رايستله، د دغو یتيمانو پلار یو ښه صالح سړی وو، د هغه د نېکۍ په رعایت د الله جل جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو یتيمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلمیتوبه د خپل پلار خزانه بیا وموندلی شي.

تنبيه: د دې قصې په شروع کې د خضر علیه السلام د نبوت او ولایت په متعلق څه شی چې مونږ لیکلي دي، هغه دې بیا دلته یو ځلې ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنین» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دریو شیانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د یهودانو په مشوره قريشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائيل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د درېیم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کېږي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۚ إِنَّمَا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۚ

او پوښتنه کوي مشرکان له تانه له قصې د ذوالقرنین؛ ووايه (ای محمده! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج الیه) څیز څخه یوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسير: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنین» وایي چې د دنیا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځینې وایي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځینې وایي: کوم بل مقبول دیندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دویم قول ته ترجیح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثیر رحمه الله» هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده.

د روایاتو له مجموعې څخه ظاهرېږي چې «ذوالقرنین» د ابراهیم علیه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمایلی وو، چې د هغو په ذریعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې بری په برخه شو، او پر محیر العقولو فتوحاتو یې قدرت وموند.

فَاتَّبَعَهُ سَبِيلَهُ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَرْبُ فِي عَيْنٍ حَيَّةٍ

پس ونيوله ده لاره (او هغه اسباب چې وېي رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو وېي مونده دغه (لمر) چې ډوبېده په (لویه) چینه کې له تورو خټو.

تفسير: يعنې د سفر ترتیب او تجهيز او سر رشته یې وکړه، او پیروي وکړه ذوالقرنین د هغې لارې چې د مغرب په لوري تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنین وموند دغه لمر چې ډوبېده په یوه لویه چینه کې له تورو خټو، یعنې داسې یې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبیږي.

وَوَجَدَ عِنْدَهُ قَوْمًا قُلْنَا لَئِنْ الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝

او ويې موندنه نژدې هغه ته يو قوم (د كفارو)، وويل مونږ: اى ذوالقرنينه! يا خو په عذاب كړه دغه خلق (كه ايمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوى كې يوه ښه لاره (كه ايمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار وركړ، چې كه غواړي هغوى ووژني، يا پرمې د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته وركړي، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شق اختيار كړ.

قَالَ إِمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا ثَكْرًا ۝ وَإِمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحَسَنَىٰ وَسَنُفْلِلُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۝

نو وويل (ذوالقرنين) هر هغه څوك چې ظلم يې وكړ (په نفس خپل په دوام د كفر) پس ژر به عذاب كړو دى (په دنوي عذاب)، بيا به بوتلى شي رب خپل ته؛ پس عذاب به كړي (الله) دى په عذاب لوى سره (په عقبى كې). او هر هغه چا چې ايمان يې راوړ او عمل يې وكړ صالح، پس ده ته ده جزاء نېكه (په دارينو كې چې نعمت او جنت دى)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له كارو خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعنې په آخرت كې به نيكي ومومي او په دنيا كې مونږ پر دوى څه سختي نه راوړلو، بلكه د خپل كار لپاره هر كله چې دوى ته كومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمۍ سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه كار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدې كوي، او هغوى په سزا رسوي، او له نېكانو سره لطف او نرمي كوي، لكه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره كړې وه.

ثُمَّ اتَّبَعَهُ سَبْعًا ۝ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ۝

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځاى د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوى ته له لاندې د دې (لمر) كومه پرده.

تفسير: يعنې د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوى قرآن او حديث كې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملك نيولو لپاره وو، ممكن دى چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتها كې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيماً ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنگليان وي، د كور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په كې دود (رواج) او دستور نه وو، لكه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنگليو او ځينو كوچيانو كې همدغه دود او دستور او رواج ليدل كيږي.

كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۝

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذكور شو) او په تحقيق احاطه كړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښكرو او لوازمو) له جهته د خبردارۍ.

تفسیر: یعنی د «ذوالقرنین» د مشرق او د مغرب د سفر کوم کیفیت چې بیان کړی شو؛ هغه په واقع کې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته وروړاندې شوي دي؛ پر هغو ټولو ځمونږ علم محیط دی، ښایي چې مؤرخینو به په دغه مورد کې بل څه ویل، او هغه به فی الحقیقت هم دغومره قدر وي چې وفرمایه شو.

ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ﴿٩٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ الْبَحْرَيْنِ السَّيِّدَيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٧﴾

بيا ونيوله ده بله لاره (او تيار يې کړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو ويې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهيږي په خبره (د ذوالقرنين) باندې.

تفسیر: دغه درېم سفر يې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د کوم درېيم جهت په طرف کړی وو، مفسرين دغه ته د شمالي سفر وايي، خو په قرآن او حديث کې د هغه څه تصريح نشته.

تنبیه: د دغه قوم او «أجوج، مأجوج» په منځ کې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممکن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ کې به کومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «أجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به يې شکول، او راز راز ظلمونه او زياتي به يې پرې کول، او بېرته به تلل.

قَالُوا إِذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٨﴾

وويل دغو ای ذوالقرنينه! بېشکه چې یأجوج او مأجوج فساد کوونکي دي په ځمکه کې، پس آیا مقرر کړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې کار چې جوړ کړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی کې یو دېوال.

تفسیر: د «ذوالقرنین» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوت او حشمت د لیدلو څخه دوی ته به داسې خیال پیدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تکالیفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځکه یې عرض وکړ چې: «أجوج، مأجوج» ځمونږ په ملک لویه غلیه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا کوي، او مونږ په راز راز رېږو (تکلیفونو) آخته کوي، که تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ کې کوم ټینگ او کلک دېوال او سد راجوړ کړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه کار هر څومره لگښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تادیې ته حاضر یو، ښایي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د ماليې او محصول او اجرت په شان تحصیل کړئ!.

تنبیه: «أجوج مأجوج څوک دي؟» په کوم ملک کې اوسېږي؟ د «ذوالقرنین» هغه جوړ کړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلق د مفسرینو او مؤرخینو اقوال سره مختلف دي.

د اکثر و علمانو په نزد یأجوج و مأجوج د آدم علیه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالى عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنین» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوک چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونيسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحیحه وو احادیثو کې شته، نو هغه به وایي: د هغو اقوامو او ملکونو او دیوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رایه سره ورکړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې ځنې یو وصف هم نه موندلی کېږي، لهدا هغه خیالات صحیح نه ښکاري، او له صحیحه وو احادیثو څخه انکار یا د نصوصو بعبده تاویلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفینو دغه شبهه چې مونږ ګرد د ځمکې مخ لټولی دی، مګر هیچیرې د دغو شیانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهي د جواب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او نښې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوشښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادی» ورکړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لويې وچې سره لکه (سایبیریا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالا وماضیا و آتیا محیط شوی یو واجب التسليم نه دی، عقلا جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳ هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امریکې براعظم ته وو راڅرگند شوی، اوس هم ویلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه ځنې معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته یا به مونږ هلته ورسېږو، یا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د دېوال تحقیقات چې د «استرالیا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د یو برطانوي ساینس دان «ډاکټر سي ایم بنگ» تر کتنې او هدایاتو جاري وو؛ دغه دېوال له زر میله زیات اوږد او په ځینو ځینو مقاماتو کې تر دولسو میلو پورې عریض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل یو کلني تحقیقات یې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجیب او غریب اسرار منکشف کېږي، او انسان ته د حیرت او استعجاب یوه نوې دنیا معلومېږي، بیا نو څرنگه داسې دعوی کېدې شي چې مونږ پر ګردو بریه وو او بحریه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعیه وو دلائل ثابت دی؛ د دې دېوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصدیق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشکینو او منکرینو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۝

وویل (ذوالقرنین) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خیر (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې یو پرې (او محکم) دېوال.

تفسیر: یعنې مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زیار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ!.

اَتُوْنِي زُبْرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ اِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ اَنْفُخُوا حَتَّىٰ اِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اَتُوْنِي اُفْرَعُ عَلَيْهِ قَطْرًا ۝

راواخلی تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (بې اېښودلې چې) برابر شو دا دېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وویل (ذوالقرنین) چې پو کړئ! (پر دغو سکرو چې اچولي شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو یې کړل) تر څو چې یې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وویل (ذوالقرنین) راوړئ ماته چې توی کړم په دې دېوال زېږ (ویلي شوی).

تفسیر: یعنې پومبې یې د اوسپنې لویې لویې تختې سر په سر لاندې باندې سره کېښودې، او یو له بل سره ټینګې او کلکې یې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دواړو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګي او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته یې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په یوه آن او یوه شېبه

کې له یوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې یوځلي ولگيږي، او بیا ژر ترې لرې او ګوښه شي، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره یو جسم شو، په دغه وخت ویلې شوی ژېړ یې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بیخي یې نژدې او پيوست کړه، او ګرده سره یو شوه، او د یو سخت غرني دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د یوه خارق العاده طریقي سره به انجام موندلی وي، چې ښايي هغه د «ذوالقرنین» له کرامته وګڼله شي، یا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس ځمونږ علم نه رسیږي.

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۝۱۵

پس طاقت به نه وي د دوی چې وڅیږي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پرېوالي).

تفسیر: یعنې الله تعالیٰ فی الحال یا جوج مآجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، یا یې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۝۱۶

وویل (ذوالقرنین) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار ځمونږ په جوړولو د هغه یو رحمت دی له جانبېه د رب ځما، نو هر کله چې راغله وعده د رب ځما (په خروج د دغو قبیلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب ځما حقه (رښتیا ثابته).

تفسیر: یعنې محض د الله تعالیٰ په مهرباني دغه سد قائم شو، او تر معینه میعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحیحېه وو احادیثو څخه معلومېږي چې د عیسیٰ المسيح علیه السلام د نزول او د دجال د قتلېه وروسته قیامت ته نژدې د یاجوج ماجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره یو کثیر تعداد به دوی ترې ووځي او راتویږي، چې د هغوی شمېر پرته له الله تعالیٰ بل هیچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنیا به د دوی له مقابلې عاجزېږي، مسیح علیه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې ځما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسیح علیه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نیاز وکړي، نو وروسته له هغه پر یاجوج ماجوج باندې یوه غیبې وباء مسلطه کیږي، او ګرد سره یوځلي مړه کیږي، زیات تفصیلات دې د احادیثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي!

دلته د ذوالقرنین حکایت تمام شو، نو بیا فرمایي الله تعالیٰ:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ۝۱۷ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ۝۱۸

او پرې به ډډو ځيني د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر از دحامه او ننوځي) په ځينو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلي) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هیت).

تفسیر: یعنې یاجوج ماجوج د سمندر د موجونو او لویو څپو په شان بشماره تعداد غونډې غونډې د لویو سیندونو د لویو لویو څپو په ډول راوځي او راتویږي، یا یې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامل به ګرد مخلوقات

سره ګلېوډ او خلط ملط شي، جن او انس به يو له بله سره ننوځي، او يو لوی شورماشور او سخته غلبه به جوړه شي، بيا به د قيامت علائم ښکاره شي، او د اسرافيل عليه السلام صور (شپېلۍ) به وپو کله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالی په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټولېږي، او وړاندې به راځي، او دوزخ به د کفارو په مخ کې وروړاندې کيږي، ښايي د کفارو تخصيص د دې لپاره کړی شوي وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تيار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنیا کې پردې لويدلې وې چې پر هغه يې يقين او باور کړی وي، او اوس هغه پرده ترې لرې شوې ده.

﴿الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غَطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا﴾

هغه کافران چې وي سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له ياده ځما، او وو دوی چې دا ورېدلې وي نه لرلو.

تفسير: يعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت ښې يې پرې لېدلې وي، او باور او يقين يې پرې راوړی وي، او د الله تعالی په ياد لګېدلې وي، او له ډېره ضده او عناده د هيچا خبره يې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته وربښوده؛ پر هغه پوهېدلی وي.

﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَغَدَّوْا عِبَادِي مِنْ دُونِ أَوْلِيَاءِ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونيسي دوی بندهګان ځما پرته له ما څخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تيار کړی مو دی جهنم لپاره د کافرانو پړاو (يا مېلمستيا).

تفسير: آيا منکرين داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندهګانو: مسيح عليه السلام، عزيز عليه السلام، روح القدس عليه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمايت او مرستې لپاره ودروي: ﴿كَأَلَسِبَ كُفْرُؤُنْ يَعْبادَ رَبِّهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو څخه د بهزاري اظهار و فرمايي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودرېږي.

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) آيا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زیانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورکې دي منډې (او زیار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسیس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې بېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې له ټولو څخه په زیاته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعاليت، مساعي او ځغېدل يواځې د دنیا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنيوي ترقیات او مادي کاميایي به يې خپله لويه ترقي او معراج ګاڼه، يا به يې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنيوي ژوندون کې ښک او ښه ګڼل اعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو يا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محتونه يې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا ۝

دغه کسان (چې مخکې یاد شول) هغه کسان دي چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل (په دنیا کې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت کې)، پس باطل - خراب شول عملونه د دوی، پس وبه نه دروو لپاره د دوی په ورځ د قیامت کې هیڅ وزن (ځکه چې حسنات نه لري، یا تله د نفعې به دوی ته نه دروو).

تفسیر: یعنې نه یې د الله تعالی دلائل منل، او نه یې داسې خیال وکړ چې کله به د هغه په مخ کې حاضرېږم، نو د داسې کسانو ګرد زیار بېکاره ثابتېږي، ځکه چې د کافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون کې له سره په کار نه ورځي، نو اوس د دوی لپاره پرته له کفریاتو او سیناتو یوه پله (پټ) څرنگه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شیانو کېږي، دلته خو د سیناتو بالمقابل یو حسنه هم نشته، نو بیا وزن به د څه لپاره وي؟ یا دا چې وزن شته، مګر دوی ته دغه وزن هیڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلکه دوی ته لا زیان رسوي، او ښه پرې ملزم کېږي.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَهْلِ جَهَنَّمَ ۖ كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آلَ الْبَيْتِ رُسُلًا ۝

دغه (دی چې اعمال د دوی باطل شول) جزا د دوی ده دوزخ په سبب د دې چې کافران شوي وو دوی، او نیولي وو دوی آیتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسیر: یعنې هغه ټوکې مسخرې مو چې کولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وځکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۝ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ۝

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته جنتونه د فردوس (اعلی - غوره)، بهتر ځای د هستوګنې (مېلمستیا پېشکشي). چې تل به وي په دغو (جنتونو) کې، نه به غواړي دوی له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځای ته).

تفسیر: یعنې نه به ترې مړېږي، او تل تر تله به په هم هغه ځای کې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شېبه په شېبه تازه په تازه نعمتونه ورسېږي، او له سره داسې کوم فکر او خیال به دوی ته نه پیدا کېږي، چې مونږ به له دغه ځایه بل ځای ته منتقل کړی شو.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدًّا لَكَلَّمْتُ رَبِّي لَقَدْ الْبَعْتُ قَبْلَ أَنْ تُنْفَذَ كَلِمَتُ رَبِّي وَلَوْ جُنُودًا مُّدَّةً ۝

ووايه (ای محمده! دوی ته) که شي (اوبه د) بحر سیاهي لپاره (د لیکلو) د کلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي کلمات د رب ځما (ځکه چې کلمات د الله غیر متناهي دي)، او اګر که راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مددګار.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې داراښي چې د الله تعالی د علم او حکمت کلام او خبرې یې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداد او ضرورت سره لایقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالی د معلوماتو په مقابل کې دومره هم نه دي لکه یو څاڅکی د اوبو د سمندر په مقابل کې، فرض یې کړئ که د سمندر د ګردو اوبو څخه سیاهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالی د خبرو په لیکلو لاس پورې کړی شي، او هغه د سمندر اوبه بیخي وچې شي، او بیا

دویم ځلي او درېیم ځلي بیا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچېږي، مگر د پاک الله جلّت عظمتہ و أعظم برهانہ خبرې او کلام نه ختمیږي، له همدې ځايه وپوهېږئ چې د عظیم الشأن قرآن او نورو سماويہ کتابونو په ذریعہ اګر که ډېر وسیع علم په ډېر زیات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالی د علم په مقابل کې قلیل دی، اګر که في حد ذاته ورته کثیر هم ویلی شو.

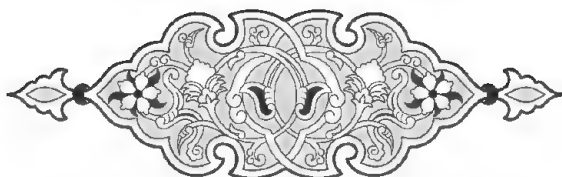
قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُ الْوَاحِدُ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۝

ووايه (ای محمده!) بېشکه همدا خبره ده چې زه یو بشر سړی یم په شان ستاسې، چې وحي راځي ماته، چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دی یو، پس هر څوک چې وي چې امید لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شریکوي په عبادت د رب خپل کې هیڅوک.

تفسیر: یعنې زه ستاسې په شان یو بشر او انسان یم، الله نه یم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو! الله تعالی جل جلاله حقاني علوم او قدسي معارف ماته وحي رالېږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحید دی، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالی د لقاء شائق وي، یا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شریعت سره موافق وکړي! او د الله تعالی په بندګۍ کې هیڅوک په هیڅ یوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شریک نه کړي! یعنې د جلي شرک په شان د ریاء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غیر الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ویشتل کیږي.

په دغه آیت کې یې اشاره فرمایلي ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطایي دی، او د الله تعالی د علم په شان ذاتي او غیر متناهي نه دی، او همدا شان په آیت شریف کې په ښکاره او مؤکد ډول بیان شوي چې محمد صلی الله علیه وسلم بشر او انسان دی، امتیاز یې له نورو خلکو څخه دادی چې د الله تعالی لخوا ورته وحي کیږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوی دی، نو هغه څوک چې د هغه له بشریت څخه انکار کوي او نور یې بولي په ښکاره د قرآن کریم د نصوصو مخالفت کوي.

تَمَّتْ سُورَةُ الْكَهْفِ بِفَضْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَمَنَّهُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ.

د لومړي ټوك فهرس

دسورت شميره	دسورت نوم	دمخ شميره	دپاړۍ شميره
۱	سورة الفاتحة	۱	۱
۲	سورة البقرة	۴	۱-۲-۳
۳	سورة آل عمران	۱۳۱	۳-۴
۴	سورة النساء	۲۲۸	۴-۵-۶
۵	سورة المائدة	۳۱۹	۶-۷
۶	سورة الأنعام	۳۹۳	۷-۸
۷	سورة الأعراف	۴۵۵	۸-۹
۸	سورة الأنفال	۵۲۷	۹-۱۰
۹	سورة التوبة	۵۵۸	۱۰-۱۱
۱۰	سورة يونس	۶۱۶	۱۱
۱۱	سورة هود	۶۵۴	۱۱-۱۲
۱۲	سورة يوسف	۶۹۵	۱۲-۱۳
۱۳	سورة الرعد	۷۳۸	۱۳
۱۴	سورة إبراهيم	۷۵۸	۱۳
۱۵	سورة الحجر	۷۷۸	۱۳-۱۴
۱۶	سورة النحل	۷۹۹	۱۴
۱۷	سورة بنى اسرائيل	۸۴۷	۱۵
۱۸	سورة الكهف	۸۸۸	۱۵-۱۶

بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى وَتَوْفِيقِهِ
 انْتَهَى الْمَجْلَدُ الْأَوَّلُ
 مِنْ بَدَايَةِ سُورَةِ الْفَاتِحَةِ إِلَى خَتَمَةِ سُورَةِ الْكَافِرَةِ

د الله تعالى په مرسته او توفيق لومړې ټوك پاڼې ته ورسيد
 د لومړۍ سپارۍ د سورة الفاتحة له پيل څخه د سورة الكهف تر پاڼې پورې

إِنَّ وَزَارَةَ الشُّؤُونِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَالِدَعْوَةِ وَالْإِشْلَاقِ
 فِي الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ
 الْمَشْرِفَةَ عَلَى
 مَجْمَعِ الْمَلِكِ فَهْدٍ لِبَطَاعَةِ الْمُصْحَفِ الشَّرِيفِ
 فِي الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ
 إِذِيسُرُّهَا أَنْ يُصَدِّرَ الْمَجْمَعُ هَذِهِ الطَّبْعَةَ مِنْ
 تَرْجَمَةِ مَعَانِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ
 إِلَى لُغَةِ الْبَشْتُو
 تَسْأَلُ اللَّهُ أَنْ يَنْفَعَ بِهَا النَّاسَ
 وَأَنْ يَجْزِيَ
 خَادِمَ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ الْمَلِكِ سَلْمَانَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ السُّعُودِ
 أَحْسَنَ الْجَزَاءِ عَلَى جُهُودِهِ الْعَظِيمَةِ فِي شَرْكِ كِتَابِ اللَّهِ الْكَرِيمِ
 وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ

په سعودي عربستان كښی د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت او په
 مدينه منوره كښی د قرآنكريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانی سرپرست
 په ډيره خوشحالی سره د قرآنكريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير
 چاپ او خپروي،

او له الله تعالی څخه دعا او غوښتنه كوي چه په پښتو ژبه لوستونكو وروڼو ته پری
 ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
 ته دهغه د قرآنكريم د خپرونی او دغه لوی خدمت په بدل كښی لوی اجر او
 ثواب ور په برخه كړي

يواځی يو الله تعالی د خير كار توفيق وركونكې دې

د الله تعالى په
مرسته او توفیق سره
د قرآن کریم د معانیو پښتو ترجمې او
تفسیر دا لومړې ټوک
د قرآن کریم د چاپ لپاره په مدینه منوره
کښی د پاچا فهد په چاپخانه کښی د سعودی
عربستان د اسلامي چارو، اود دعوت وارشاد
وزارت تر څارنې لاندې په
۱۴۴۱ هـ کال کښی چاپ شو

ددی ترجمې او تفسیر د چاپ ټول حقوق په مدینه
منوره کښی د قرآن کریم د چاپ لپاره د پاچا فهد
چاپخانی په حق کښی محفوظ دي

پوسټ بکس شمیره: ۶۲۶۲ - المدینه المنوره

www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

③ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، ١٤٤١هـ .

فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة ، ١٤٤١هـ

٢مج

٩٤٤ ص ؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج ١)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان

١٤٤٠/١١٦٩٩

ديوي ٢٢١,٤٩١٥٩

رقم الإيداع: ١٤٤٠/١١٦٩٩

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج ١)

9 786038 187753